

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Disertační práce

2013

Mgr. Pavel Vaverka

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

disertační práce

HISTORIE HELÉNISMU A JEHO SVĚT

Pavel Vaverka

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologických a historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Etnologie

Disertační práce

HISTORIE HELÉNISMU A JEHO SVĚT

Pavel Vaverka

Školitel:

Prof. RNDr. Ivo Budil. Ph.D., DSc.

Katedra antropologických a historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Konzultant:

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červen 2013 .....

Obsah

1. ÚVOD.....	4
1.2 Problémy časového členění	6
1.3 Struktura práce.....	12
1.4 Úvod do problematiky	14
1.5 Názory současných badatelů na helénismus	19
1.6 Stav oboru	22
2 VÝCHODISKA, ZDROJE, METODY	28
3. PERSIE – UNIVERZALISTICKÉ IMPÉRIUM, KTERÉ BUDE VZOREM VŠEM?.....	30
4. DOBA POKLASICKÁ – Z POPELA A PRACHU POVSTANOU SYNOVÉ HELLÉNA K VELIKOSTI ZNOVU	72
4.1 Korintská válka a další události, Sparta na výsluní?	76
4.2 Tagos se může stát nejmocnějším mužem Hellady!	95
4.3 Thébská hegemonie, výsledek jedinečnosti dvou osobností	104
4.4 Athénský námořní spolek, druhý pokus, kdo zničil sen Athéňanů?.....	134
4.5 Muž, kterého Evropa dosud nepoznala.....	154
4.6 Ekonomické, právní, sociální změny, doby poklasické v největších centrech	224
4.7 Zemědělství.....	237
4.8 Obchod, řemesla, další odvětví	240

4.9 Etruskové, Féničané, Kartháginci, jejich hospodářské, technologické úspěchy.....	248
4.10 Ekologie vs. Ekonomie	253
4.11 Ideální ústava, občan aneb které zřízení je nejlepší?	259
4.12 Otroctví.....	281
4.13 Panhellénismus vs. Hegemonie	286
4.14 Finální úvaha, co přinesla doba poklasická?.....	293
5. HELÉNISMUS.....	296
5.1 S Alexandrem na prahu nového věku	298
5.2 Hellénové a Diadochové, vláda nad světem případně jen tomu nejsilnějšímu	322
5.3 Separatisté, sjednotitelé, zakladatelé - Diadochové v roce 322 - 281 př. n. l. 335	
5.4 Éra let 280 – 221 př. n. l., období (ne)stability?	376
5.5 Období pozdního helénismu 221 – 129 př. n. l., Vítězství nebo smrt..	425
5.6 Apendix A – Arábie	538
5.7 Apendix B – Chorézm	546
5.8 Apendix C – Illýrie	553
5.9 Apendix D – Thrákie.....	561
5.10 Helléni v Černomoří.....	570
5.11 Baktrie, Indie – nejvýchodnější výspa vlivu Hellénů	593
5.12 Západní Středomoří 524 – 133 př. n. l., rozhodnutí o osudu antického světa padlo v Itálii.....	617
5.13 Ekonomické, sociální změny v helénismu	735

5.14 Helléni vs. okolní svět.....	762
5.15 Kultura Hellénů = kultura bez žen? (Ženy ve společnosti)	786
5.16 Intelektuální klima doby, aneb kam sahá logos?.....	796
5.17 Filosofie, životní mód doby.....	819
5.18 Helénistické politické myšlení.....	826
5.19 V hájemství Apollóna (úloha věštírén).....	846
5.20 Helénistické kultury – mezi životem a smrtí.....	860
5.20 Pod záštitou Asklépia – lékařství, lékařské školy v helénismu	878
5.21 Věda a technika v helénismu	883
5.22 Architektura, urbanizace, umění.....	903
5.23 Závěr	923
6. POZNÁMKY	945
7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	985
7.2 Internetové zdroje.....	998
7.3 Přílohy na CD	1000
7.4 Filmový materiál	1001
8. RESUMÉ.....	1002
9. SEZNAM PUBLIKOVANÝCH PRACÍ, OHLASY	1017

1. ÚVOD

Téma práce jsem zvolil proto, že jsem cítil potřebu více rozšířit pohled na helénistickou epochu, na to, do jaké míry Řekové ovlivnili svět a jak ostatní kultury ovlivnily je samé. Rád bych se pokusil propojit události v rámci různých geografických celků do jednotného příběhu, ve kterém hraje klíčovou roli region Středomoří, menší část také zaujímají jiné geografické celky. Samozřejmě naprosto ideální by bylo, kdybych se mohl zabývat důkladně všemi zeměmi v dosahu řeckého kulturního vlivu, jenže na to prostor disertační práce plně nepostačuje. Budu se proto zabývat ostatními regiony a etniky v kratších kapitolách.

Ve své diplomové práci *Proměny Antického Středomoří* jsem v zásadě uvedl nejdůležitější milníky historie helénistického období a někdy i svůj názor naně. Činil jsem tak víceméně na úkor dalších důležitých témat, například historie umění, vědecké a kulturní vyspělosti epochy, filozofie, religionistiky aj. Definice a geneze slova helénismus zůstává i nyní od prvního použití relativně stejná.*

Stále je dostačující tvrzení, že helénismus je novodobé označení období starověkých dějin antického Středomoří a území Předního východu ovládaných řecko-makedonskými dynastiemi přibližně od poloviny 4. století př. n. l. do

---

*Zmíněný termín vznikl ve třicátých letech 19. století, zavedl ho německý historik Johan Gustav Droysen ve své třísvazkové *Geschichte des Hellenismus* vydané v letech 1836–1843. Chápal tímto pojmem prolínání a splynutí západních a východních etnických a kulturních prvků pod vlivem řecké (helénské) vzdělanosti. Vycházel přitom z řeckého slova ἑλληνισταί – hellénistai použitým v 6. kapitole Skutků apoštolů v opozitu k výrazu ἑβραῖοι – hebraioi. Podobně jako jiní badatelé před ním se totiž Droysen chybně domníval, že tak jsou v kontrastu k rodilým Židům označeni orientalizovaní Řekové, kteří přijali orientální zvyklosti a způsob života a obrátili se k judaismu. Ve skutečnosti ovšem tato dvojice slov nemá obecný význam a postihuje spor dvou skupin obyvatel Jeruzaléma v rámci vznikajícího křesťanství: hellénistai jsou ti, kteří užívali řečtinu jako liturgický jazyk, protože „vyrostli mezi Řeky“, tedy pořečtění Židé, zatímco hebraioi pocházeli „z židovského prostředí“. V křesťanské řečtině byl později jako ἑλληνοσ – Hellénos označován jinověrec zatížený homérskou mytologií. Oproti tomu výraz ἑλληνισμός – hellénismos ve starověku označoval správné užívání řečtiny, a tedy spíše výlučnost řecké kultury a Řeků vůbec, tedy pravý opak toho, jak jej použil Droysen.

konce 1. století př. n. l. Tato epocha byla významným způsobem spojena s osobností Alexandra Velikého a jeho politickým dědictvím. Charakteristickým znakem helénistické doby se stala expanze řecké kultury a její střetávání se s kulturami okolních starověkých etnik, přičemž docházelo k jejich vzájemnému ovlivňování a přizpůsobování se v duchu synkretismu a univerzalizmu.

Domnívám se, že je nutné popisovat zmíněné období z pohledu Řeků, neboť od nich máme nejvíce dokladů o minulosti, literárních zdrojů, archeologických nálezů atd. Někdo by mohl namítat, proč nebrat období z úplně jiné kulturní perspektivy, ale jsem toho názoru, že to prostě v současných podmínkách není dost dobře možné. Tím neodsouvám ostatní kultury do podřadného postavení, neodpírám jim přínos nebo důležitost, je to jednoduše otázka volby pohledu, tématu.

Speciálně pro české prostředí je téma helénismu sice na první pohled dostatečně zpracováno, ale pouze zdánlivě. Poslední kniha *Svět Helénismu* Pavla Olivy je z roku 2001.^{*} Jedná se spíše o stručný přehled, výčet událostí, už v menší míře o výklad či důkladné představení reálií. Knihy novějšího data na dané téma jsou dokonce od autorů působících zcela mimo obor. Ať už je to spíše numismatická práce *Encyklopedie řecko-baktrijských panovníků z pohledu jejich mincí* Michala Maška z roku 2010, nebo Luděk Wellner a jeho dílo *Ptolemaiovci* vydané v roce 2011, které se zaměřuje podrobně nejen na Egypt, ale mapuje i osudy ostatních helénistických států.

Obě publikace přináší v českém prostředí zcela nové, nebo alespoň novější, informace na téma helénismu. Jedním z mých úkolů bude přinést co možná největší množství nových informací pro dané období, které u nás ještě nejsou publikovány a reflektovány. Významná je pro mě i snaha propojit události několika regionů do jednoho celku, využít specializované práce a studie pro "všeobecný" pohled na helénistickou historii a realie.

---

^{*} Pokud nebudeme počítat články, výzkumy, které byly vytvořeny českými autory pro zahraničí nebo pro různé odborné časopisy, sborníky atd.

1.2 Problémy časového členění

Je třeba se znovu důkladně zamyslet, kdy celá epocha začíná. Německý historik Hermann Bengtson, který vydal dílo o řeckých dějinách v letech 1950 – 1994 v osmi vydáních, klade počátek helénismu do padesátých let 4. stol., už tehdy se pokoušel Filip II. ovládnout řecké státy. Belgická badatelka Claire Préaux a francouzský historik Édouard Will kladou počátek helénismu do období bojů diadochů po smrti Alexandra Velikého. Stejně stanovisko zaujímá např. Pavel Oliva a řada dalších historiků.²

Při zamyšlení nad otázkami, co vlastně představuje helénismus za epochu, kde začíná a končí, jsem došel k závěru, že moje chápání celé problematiky se odlišuje již u rozdělení řecké starověké historie. Mé názory se většinou částečně nebo značně liší od používaných standardů, které mají své místo ve většině učebnic, knih. Předtím, než nastíním strukturu svojí práce a podrobnější problémy, kterými se chci zabývat, musím představit svoji koncepci dělení řecké starověké historie.

Obecně se řecká starověká historie dělí do těchto čtyř období: **doba temna (1100 – 750 př. n. l.), archaické období (800 nebo 750 – 500 př. n. l.), klasické období (500 – 323 př. n. l.) a helénistické období (323-146 nebo 30 př. n. l.)**. Samozřejmě tyto údaje jsou mnohdy pouze orientační, neboť představují určitou užívanou nepsanou dohodu. Každý badatel může vznést různé námitky proti takovému rozdělení epoch, neboť se dá téměř vždy efektivně argumentovat, co může být rozhodující událostí pro vymezení daného období.

Při svém zkoumání řecké starověké historie jsem si proto stanovil jiné rozdělení epoch. Doba temna by mě v zásadě nemusela zajímat, kdyby nepředstavovala počátek řecké kultury a řeckých států tak, jak je budeme později všichni znát - tedy městské státy, stabilizované obce, přesné dislokace kmenů. Doba archaická mi však jako první přináší problém. Podle mého názoru má mít počátek rokem 1102 (nebo 1100, kdy vzniká stát Sparta), roku 1077 nebo 1044 je založen Milétos. Dalším důležitým vymezením archaické epochy je vznik geometrického umění, které se poprvé objevilo roku 1020, roku 900 je už naplno rozvinuto v Řecku.

V devátém století dochází ve Spartě k synoikismu (sestěhování obcí). V náboženské oblasti kolem roku 1000 jsou první kultické aktivity na území Olympie. Na konci 9. stol. se objevují rovněž první stopy náboženské činnosti na území Delf. V osmém století je nejdůležitější událostí nejen rok 776 (první zaznamenané olympijské hry), ale zejména vznik Iliady, který bývá datován do let 750 – 730 př. n. l. (nemluvě o vzniku jiných básnických děl v 8. stol.). Pro celkovou kulturní úroveň epochy je nesmírně důležité převzetí fénické abecedy, ze které si Řekové vytvořili vlastní systém písma, první nálezy alfabety pocházejí už z roku 730, tzv. Nestorův pohár z Ischie.

Tato událost by měla sloužit jako určující rok pro vymezení **první části archaického období, tedy roky 1100 - 750** by měly být považovány za nejstarší část archaické epochy. Rokem 750 začíná další důležitá éra pro Řeky, období Velké kolonizace. V roce 750 vznikla řecká osada na ostrůvku Ischia blízko pobřeží italské Kampánie. Zakládání osad rokem 550 neskončilo, ale obecně tímto letopočtem kolonizace ve velkém měřítku končí jako celá archaická epocha. Řekové **v období velké kolonizace 750 - 550** založili mnoho měst od pobřeží Španělska až po břehy Černého moře a tok řeky Donu, osídlili Libyi, pobřeží Malé Asie, jižní Itálii a pobřeží Sicílie, pokoušeli se zachytit na Korsice a Sardinii.

Vznikly osady (později velkolepá města) jako Tarent, Massilie, Kyréné, Syrakúsy, Tanais, Olbia, Naukratis a mnohá jiná. V archaickém období si Řekové osvojili celou řadu dovedností, nejde jen o umění mořeplavby a navigace, ale hlavně různé techniky pro výrobu a zpracování kovu, pokroky v zemědělství, sadařství. Důležitou událostí období je tzv. hoplítská revoluce, která se udála na konci 8. stol. První nálezy o ní pocházejí z Peloponnésu, z města Argos. V 7. a 6. stol. vznikl nový typ válečné lodi – triéra, kterou podle Thúkýdida vynalezli Korintňané v 8. stol. Pravděpodobnější je, že podle archeologických nálezů ji už dříve používali Féničané, zhruba okolo roku 700. Řekové převzali jejich design až později.* **Archaické období tedy vymezují letopočty 1100 až 550** z důvodů politických a technologických, ale především

---

*Prvním, kdo ji měl v loďstvu, byl pravděpodobně vládce ostrova Samu Polykratés (vládnul 538-522).

z hlediska uměleckých stylů, které se v této epoše objevily, nemluvě o vzniku prvních eposů, lyriky a řecké literatury vůbec.

Další v historii je tzv. klasické období. Pro mnoho autorů začíná rokem 500 a konec je datován do roku 323 př. n. l., kdy zemřel Alexandr Veliký. Tato datace je rovněž značně problémová. Je třeba si uvědomit, že klasické období je ve skutečnosti mnohem kratší. Předně mám podezření, že celou dobu mnoho autorů nikoliv z neznalosti, ale pouze účelově stanovuje takový časový rozsah období. Na otázku proč existuje jednoduchá odpověď. Většina historiků i dnes považuje helénismus za úpadek oproti klasickému období, proto mu chtějí dodat lesku Alexandrovou anabází proti Perské říši. Zařazují ji tam proto, aby vynikla klasická epocha jako vrchol řecké historie, kdy Řekové přemohli své úhlavní nepřátele, ačkoliv se jim to nepovedlo nikdy uskutečnit, přestože na to zdroje i příležitosti měli.

Klasická doba podle mé úvahy začíná rokem 550 (končí rokem 404).

V obchodních transakcích se poprvé objevují zlaté a stříbrné mince s nápisy. S jejich ražbou začal lýdský král Kroisos (panující asi v letech 560–547 př. n. l.), okolo roku 520 razí Athény i kyperští králové vlastní mince. Okolo roku 520 Alkmaión z Krotónu zkoumá lidské tělo pitvami. Skoro s jistotou můžeme tvrdit, že Polykratés ze Samu a fokájští osadníci mají ve svém loďstvu triéry, které už delší dobu používají nejen Féničané, ale také Etruskové. Mnohem důležitější je změna uměleckého stylu, ať v architektuře, sochařství, či malířství, strnulý archaický styl byl zavržen stejně jako orientalizující prvky. Začínají vznikat nové chrámy a stavby jako svatyně Héraion na Samu, což je stavba, která položila základy iónskému stylu. Jsou také stavěny vynikající stavby v dórském a korintském stylu.

Vznikají tragédie a komedie, klasická doba je érou přírodních filosofů, sofistů, pythagorejců, dobou Sokrata a Platóna, Hérodota, Thúkýdida. Tohle vše je bezpochyby velký argument, proč považovat klasickou epochu za nejdůležitější, nejvíce podnětnou a hodnou studia. Přesto končí mnohem dříve než v roce 323 př. n. l. V klasické době jsou osou řeckého světa hlavně dva státy Sparta a Athény. Oba však ztratí postupně svoji hegemonii, především v důsledku peloponnéské války. Během ní se stal řecký svět horším, měnily se neustále režimy. Občanské boje byly krvavější, silná města byla poničena, nejen v Helladě, ale i v Itálii, Sicílii, Malé Asii a Černomoří. Tato válka měla

vítěze, Spartu. Ta dobyla Athény a dosadila oligarchický režim. Sparta však byla vítěz jen díky Perské říši a její finanční pomoci.

Od roku 404 končí klasický svět Řecka, jak ho známe, Athény ani Sparta už nemají sílu, aby dokázaly odolat vlivu Persie, ačkoliv se o to snaží, stejně jako později i jiné státy a spolky. Řecký svět začne cítit změny brzy po roce 404. Sparta je stále nejmocnější stát, přesněji řečeno jen do té doby, dokud ho Persie podporuje. A právě tato změna mocenských poměrů ve světě Řeků mě vede k tomu, abych **klasické období vymezil roky 550 – 404 př. n. l.** Co se tedy událo důležitého po roce 404? Změny ve světě umění jsou malé, postupné, nenápadné. Do určité míry se stále zachovává klasický sloh, proporce, styl póz soch ani malířství se nijak zásadně nemění. Přesto se objevují nová témata (žena, dítě, nové citové rozpoložení postav atd.) a novinky ve zpracování uměleckých předmětů (zejména ve šperkařství). Nejen v rámci světa umění tak začíná období, které předznamená helénismus.

Jak toto přípravné, přechodové období nazvat? Jsem zastáncem termínu **doba poklasická, která trvala od roku 404 př. n. l. a skončila rokem 336 př. n. l.**, smrtí Filipa II. Koncové datum éry jsem zvolil z toho důvodu, že Filip II. sice už začal válku s Perskou říší, ale ta nenabyla ještě takových rozměrů, aby výrazně ovlivnila řecký svět. V poklasickém období bych navzdory mnoha mýtům a představám nehovořil o úpadku Řeků. Na scéně bylo více aktérů, kteří mohli zasahovat do událostí. Nikdo se nestal na dlouho hegemonek, řeckou politiku už neurčovala pouze Sparta nebo Athény. Tyto skutečnosti však nejsou známkou pokleslosti epochy a slabosti řeckých států. V této epoše také nastaly mnohé změny ve vojenství. Došlo k rozpracování vojenských základů taktiky, bojové přípravy a strategie, tyto základy jsou neměnné dodnes, posloužily pro budoucí rozvoj, Řekové je přivedli ve své době na vrchol.

Teprve rokem 336 př. n. l. začíná období helénismu, Alexandr a Korintský spolek během 10 let porazili Perskou říši. Řekům se otevřely nové obzory, začínali osidlovat místa, která dříve nezískali. Dostali se do styku s novými etniky, jejich zvyky. V důsledku kolonizace a smíšených manželství se v některých případech Řekové změnili. Především však oni měnili okolní svět a jeho obyvatele, kteří v mnohých případech začali toužit po řecké výchově, vědění a vůbec po celé identitě řeckého člověka. Vznikla nová království a spolky, které se musely vypořádat s mnoha problémy. Ty vyvstaly v rámci

setkávání se s jinými kulturami. Některé výzvy období helénismu přetrvávají dodnes.* Navzdory idealistickým představám tyto procesy míšení kultur probíhaly velmi selektivně, na každém místě měly jiný projev a výsledek a i proto se jimi budu ve své práci zabývat.

Další problém helénistické epochy vzniká při pokusu stanovit její konec. Na rok 146 př. n. l., kdy byl zničen Korint a Kartágo a rozpuštěn Achajský spolek, nebo až na rok 63 př. n. l., kdy zemřel Mithridatés VI. Eupátor, poslední skutečně mocný helénistický král a soupeř Říma? Případně stanovit jako definitivní datum smrt Kleopatry VII. v roce 30 př. n. l.? Poté bylo jasné, že ona ani Markus Antonius nebudou vládnout světu v helénistickém stylu, když byli v roce 31 př. n. l. poraženi v námořní bitvě u Aktia. Jako kritérium pro stanovení konce epochy by mělo sloužit nikoliv hledisko uměleckého stylu*, nebo jakéhosi ducha doby, ale něco mnohem pragmatičtějšího – politika. Do které doby měli skutečně ještě Heléni možnost rozhodovat o svém osudu? Nezáleží na politické formě uspořádání, zda by šlo o království, federaci, městský stát.

Dobytí Sýrie v roce 64 př. n. l. Pompeiem ani přetvoření Egypta v provincii roku 27 př. n. l. nejsou vůbec směrodatné údaje. Tyto státy už neměly moc, sílu ani zdroje odolávat Římu. Pokud se zaměříme na Ptolemaiovice, poslední panovník, který měl politickou a vojenskou moc a organizační, diplomatické a vojevůdcovské schopnosti, byl Ptolemaios VI. Filometór. Zahynul v Sýrii po vítězné bitvě u řeky Orontés roku 145 př. n. l. Z hlediska říše Seleukovců byl posledním mužem velkých ambicí, zdrojů a plánů Antiochos VII. přezdívaný Sidetés, který zemřel roku 129 př. n. l. v boji proti parthskému králi jménem Fraatés II., s nímž válčil o Mezopotámii a Médii. Co se týká severních oblastí, Řekové v Černomoří definitivně ztratili vliv roku 110 př. n. l., kdy je ohrožovala invaze Sarmatů, proto povolali na pomoc pontského krále Mithridata VI.

---

* Např. otázka začlenění více etnik do jednoho státu, jaká má být vedoucí kultura. Jak se má státní aparát chovat k jinému etniku atd.

* Helénismus v rámci umění trval minimálně až do 2. stol. n. l. nejen na území Římské říše, ale měl svůj vliv i v říši Sasánovců, Kušánů a jiných kultur.

Nejvýchodnější výspa řeckého vlivu se nacházela ve Střední Asii, panovníci Řecko-baktrijského království rozšířili svůj vliv až do Indie, Řekové doputovali dokonce až na Cejlon a možná i do Číny. Této vládě nastal konec díky invazi nomádských kmenů z oblasti dnešní Číny, které dobyly jejich državy ve Střední Asii mezi rokem 130 – 120 př. n. l. Indořecké království padlo rovněž za obět' nájezdům kočovných kmenů, Indoskythů, kteří ovládli království panovníka jménem Strato II. Spravedlivý, vládnoucího 25 př. n. l. až 10 n.l. na území dnešní Pákistánu, s ním vládnul i jeho syn Strato III.

Jak v Černomoří, tak v Indii a Střední Asii představovali řečtí panovníci 1. - 2. stol. př. n. l. už pouhá rezidua řecké moci. Proto bych éru helénismu ukončil rokem 129 př. n. l. Nejde jen o smrt posledního mocného seleukovského krále, ale i o konec řeckého vlivu v Baktrii, který začal rokem 130, v témže roce totiž zemřel poslední významný indořecký král Menandros I., který ovládal ještě značně velké území. Tyto dvě klíčové události značí konec helénistické epochy, politický vliv synů Helléna skončil. Jejich kulturní vliv na svět však přetrvával dále, ať už z nich čerpala říše Parthů, Římané či Kušánská říše; evropská civilizace z něj čerpá dodnes.

1.3 Struktura práce

Z výše uvedených i dalších důvodů je helénistické období zajímavé, důležité a zasluhuje si více představit. Větší objasnění rovněž potřebují jednotlivé fáze, fakta, skutečnosti celé epochy. Proto se chci v následujících kapitolách zaměřit na různé problémy tohoto období. Předně se pokusím shrnout problematiku minulých myslitelů a historiků na starověké dějiny, helénismus a vývoj světa, vyložit svůj postoj k nim, metody a zdroje, ze kterých chci zpracovat dějiny a celou problematiku helénistické epochy.

Poté se zaměřím na představení říše Peršanů, která byla Řekům nejen soupeřem, ale později i vzorem. Co bylo jejím přínosem, jak velký vliv měla na dějiny. V další části práce se podrobně zaměřím na dobu poklasickou. Zde chci představit nejen její události, ale i ekonomické, sociální a jiné podmínky, abych vyvrátil ony „mýty“, že šlo o dobu plnou zmatků, poklesu vitality řeckých států a éru kulturního i hospodářského úpadku.

Detailně popíši dobu Filipa II. a především akce Athéňanů. Chci dát čtenáři jasnější představu a informace, co se odehrávalo v různých částech řeckého světa; mnoho autorů knih si často vybere pouze dva regiony, dva hlavní aktéry děje, a mlčí o dalších. Mně půjde o co nejplastičtější panorama řeckého světa a jeho dějin. Chci se zabývat sociálními proměnami doby poklasické, jejím hospodářstvím, politickým myšlením, přiblížením athénské ústavy atd.

Představím podrobněji anabázi Alexandra Velikého, co zamýšlel po návratu do Babylonu, proč chtěl dobýt západ, Arabský poloostrov (u jehož tehdejší podoby se krátce zastavím). V další části se budu zabývat érou diadochů, nástupců Alexandra. Pozastavím se u Thrákie a Ilýrie a míry, do jaké byly obě země helenizovány, neboť šlo o nejbližší sousedy Řeků, takže s nimi byly často v kontaktu. Proberu to nejdůležitější z historie nástupnických království Makedonie, Ptolemaiovců, Seleukovců a Attalovců. Blíže představím oblast Černomoří a Bosporské království a důvody úpadku tak prosperujícího a bohatého regionu. Věnuji rovněž prostor osudu Řeků v Baktrii a Indii, krátce nastíním, co způsobilo jejich pád, jak vypadaly okolní země a kmeny, které v nich žily.

Po tomto důkladném historickém exkurzu do osudu Hellénů na severu a východu světa se v další části práce zaměřím na historii Řeků na západě, kde se odehrály často neméně důležité události. Především v rámci historii Itálie, kde posledními vyzyvateli Římanů byli Samnité a jiné italské kmeny v tzv. spojenecké válce (91-88 př. n. l.). Nepůjde jen o punské války, ale podstatné v historii západního Středomoří je dobytí značné části Hispánie Římem v roce 133 př. n. l.

Po těchto historických částech práce přejdu ke kapitolám, kde se budu zabývat kulturou helénismu, jeho uměním a architekturou, tím, jaký vliv měli Řekové na ostatní v těchto oborech, jak fungovala ekonomika království, jaké bylo politické myšlení. Představím stručně filozofické proudy doby, jak Řekové nazírali na různé otázky jako otroctví, etika, postavení ženy, co je cílem jedince v životě, jaký byl vlastně duch doby. Poukážu na běžné právní normy. Chci představit také vědecko-technické objevy a vynálezy doby a přiblížit řecké zeměpisné obzory. Zvláště důležitou bude samostatná kapitola o interakci Helénů s dalšími kulturami, jak v různých regionech dopadla, jak Helénové nahlíželi na ostatní kultury, proč se nesnášeli s Židy atd.

Důležitá část práce bude religionistická, kde se budu snažit o stručný průřez různých jevů, kultů, vysvětlit, jaké byly názory na duši, smrt, mytologii, jaké vlivy měly ostatní kultury na řecké náboženství a naopak. Stejně jako v ostatních kapitolách práce, půjde mi především o to vyvrátit ty nejvíce zažité mýty a představy o starověkém světě Řeků, které úspěšně cirkulují nejen v lavicích základních a středních škol, ale i v mnohých publikacích z akademického prostředí.

V závěru práce přinesu shrnující úvahu, co to byl helénismus, jaké měl možnosti a co zapříčinilo jeho pád, moje nejdůležitější poznatky o epoše, ke kterým jsem dospěl. Pro nedostatek místa rovnou avizuji, že rezignuji na kapitolu vojenství, protože ta sama by si zasloužila samostatnou práci, kterou doufám v blízké budoucnosti publikuji (pracovní název *Válka ve Starověku*). Chci, aby měl čtenář kompletnější přehled o době poklasické i éře helénismu, jelikož obě tato období byla klíčová pro vojenství a vojenské umění je jedním z primárních hybatelů dějin.

1.4 Úvod do problematiky

V rámci 19. a 20. století existuje mnoho autorů, kteří výrazně přispěli svojí prací k pochopení helénismu. Velké univerzální koncepce historie, větší příklon k narativnosti, tyto postupy jsou v nedávné historiografii starověku spíše výjimkou. Kdysi tomu bylo jinak. Historikové jako Leopold von Ranke a Jacob Burckhardt zastávali univerzálně historické koncepce*, které však měly jeden zásadní kámen úrazu.

Dějiny se odehrávaly k účelu, o němž samotní aktéři ani nevěděli, a dá se téměř s jistotou říci, že by s ním nesouhlasili. Tedy, že starověká historie vrcholí nástupem Římské říše, která přinese vyšší civilizační úroveň a integraci pro všechny, přičiní se o šíření křesťanství. Theodor Mommsen pro změnu viděl starověkou římskou historii jako zápas dobra a zla, kdy dobro zvítězilo, neboť Caesar pro něj představoval nejlepšího možného vládce Říma, jehož režim chápal jako demokratickou monarchii. Dnes jsou tyto názory a koncepce dávno vyvráceny, jejich obraz však přežívá dál.

Důležitý je přece Řím, přetrval dlouho, přinesl mír, sjednotil výtopy jednotlivých kultur, zavedl klidné bezčasí, konec historie. Řím představuje návod, jak vytvořit říši, kterou čas hned tak nerozbije, jednoduchý, ideální příběh na pochopení, který se lze úspěšně přenášet na různé národní historie. To je bezpochyby hlavní důvod, proč už od doby Edwarda Gibbona a jeho klasického díla *Úpadek a pád Římské říše* byli všichni tak fascinováni Římany, jejich historií, a měli snahu ztotožňovat některé jejich postavy, instituce či situace s naší dobou.

Opozice proti tomuto proudu existuje, ale byla vždy slyšet méně. Lidé, politici se spíše chtěli a dodnes bohužel chtějí ztotožňovat s Římany. Bohužel naše doba, myšlenky a postupy jsou skutečně bližší Římské říši, než epoše helénismu a Hellénům. Přesto se ojediněle v minulosti objevili historikové jako třeba J. G. Droysen, který se zajímal o helénismus a snažil se o jeho propagaci,

---

* Jasně odkazující na Hegelův idealismus, jeho model dějin, kdy se od nižšího stadia vývoje historie postupuje k vyššímu stupni.

vyzdvihnutí a vysvětlení, že je to rozhodující epocha s nejzávažnějším odkazem pro nás, moderní lidi.

V první polovině 20. století vzniklo několik monumentálních prací, které si podržují svůj význam dodnes, a před tvorbou vlastního díla je nutné se s nimi vypořádat. S tématem popisu a srovnání civilizací se vyrovnal po svém Oswald Spengler v díle *Zánik Západu*. Jeho morfologie dějin a kulturní pesimismus padly na úrodnou půdu*. Myšlenka cyklu růstu, chřadnutí a zániku civilizace, která umírá, jelikož už nemá sílu kreativně řešit problémy, byla snadno srozumitelná. Nejen na svoji dobu značně revoluční myšlenka, která má svoji váhu i dnes, neboť vědomě popírá pozitivismus.

Onen Hegelův dialektický model dějin (kdy se ubíráme od nižšího stadia k vyššímu), který si dodnes berou mnozí historici za vzor. Vyvíjíme se neustále k lepší době, směřujeme k lepší epoše a životu, takové bylo tehdy převládající mínění. Spengler šel vědomě proti tomuto proudu, chtěl přivést naivní humanisty a snílky k porozumění tomu, co je hnací silou historie.

Navzdory Spenglerově neobratnosti v dějinách umění a občasnému násilnému propojování faktů se jeho dílo stalo milníkem komparativní historiografie, přestože mu historici vyčítají, že je v podstatě diletantské. Spenglerův postup interpretování kultury a civilizace skrze umění, nahlížení člověka na čas a náboženství byl vskutku inovativní. Přinesl inspiraci historikovi A. J. Toynbeemu, antropoložce M. Benedictové aj. Spengler je zároveň osamocený hlas, který propaguje cyklický čas a historii, Toynbee i pozdější historici se jasně postavili na stranu axiálního pojetí historie a tím pádem nepřímo i pozitivismu a idealismu.

Britský historik A. J. Toynbee s 12 svazkovou sérií *Lidstvo a Matka země* si skutečně zaslouží pozornost, protože nejen ve své době (1934-1961) to bylo podnětné dílo. Toynbee popírá evropocentrismus, snaží se spojovat události na několika rovinách a co nejvíce porozumět jednotlivým civilizacím, zejména neevropským. Ve svém díle tvrdil, že není možné studovat pouze jednotlivé

---

* Spengler pocházel z hnutí kulturního pesimismu, které mělo samozřejmě více autorů, tento směr byl v Evropě svého času známý a oblíbený.

národní historie, musí být zasazeny do celkového civilizačního rámce. Jako jeden z mála* přišel s myšlenkou, která spočívala v popisu vývoje duchovního života a biosféry, neboť to také ovlivňuje podstatně lidstvo. Toynbee vědomě navazoval, nebo přesněji řečeno vyrovnával se s myšlenkovým dědictvím Edwarda Gibbona a zejména Oswalda Spenglera a jeho kultovního díla *Zánik Západu*.

Ať už si o Toynbeem a jeho závěrech myslíme cokoliv, stále mu patří uznání, jelikož dokázal přijít s relativně inovativním způsobem, jak psát historii, předešel de facto myšlenku globalizace, poskytl inspiraci autorům jako Samuel Huntington, Pitirim Sorokin atd. Toynbee je zároveň poslední autor a poslední pokus o velkou narativní historii (nejen starověku).

Třetí stranu myšlenkového trojúhelníku dějin a chápání nejen starověké historie představuje kanadský historik William Hardy McNeil ve svém díle *The Rise of the West: A History of the Human Community* (1963), kde pojímá historii jako vzájemné působení civilizací na sebe samé a vysvětluje, jaké to mělo důsledky pro vývoj. Ve třech částech knihy je jasně cítit vliv, jak by dnes řekli někteří antropologové, „obstarožního difuzionismu“, který nám dnes už v zásadě nemá co říci. Důležité nejsou jednotlivé civilizace a jejich specifické výdobytky, nýbrž změny spojené s migrací kultur a šířením inovací a vynálezů, protože mají větší vliv na historii než samotná jedinečnost kultur, která je zasazena do většího systému.

Ze všech tří myslitelů je McNeil tím nejvíce opomíjeným autorem. Jeho dílo sice napomohlo a inspirovalo teorii světových systémů a tím pádem jejího nejznámějšího představitele Immanuela Wallersteina, ale jinak si troufám říci, že nemělo zásadní vliv na moderní historiografii. Je to způsobeno nejen tím, že difuzionismus je překonaná koncepce, ale zejména různými faktografickými nedostatky. Jeden příklad za všechny, třeba McNeilovo tvrzení, že Řím porazil helénistické monarchie a jakéhokoliv soupeře, protože měl více sjednocený stát s minimem rozdílu mezi regiony. To samozřejmě vůbec neodpovídá historické realitě, která je dostupná už ze samotných primárních starověkých zdrojů.

---

* Toynbee samozřejmě nebyl úplně první, kdo s tímto nápadem přišel, on i jeho způsob psaní historie vycházel z určitého myšlenkového okruhu a hnutí, jehož byl členem.

Těchto zjednodušení nebo přehlížení faktů je v díle mnohem více. Celkově v něm chybí snaha více porozumět jemným nuancím kultur a myšlení jejich příslušníků.

Celkově lze říci, že narativní styl historie pro starověk skončil po druhé polovině 20. stol., pokud pomineme čestné výjimky jako Tom Holland. Jeho díla *Perský Oheň* a *Rubikon* jasně ukázala sílu narativní historie, pokud na ni má autor talent a vysokou literární úroveň. Bohužel v akademické obci mají stále největší prostor a slovo příznivci axiálního času, odosobněného pohledu na historii, Hegelova pojetí vývoje dějin.

Jedním z autorů, který nechápe historii jako strukturální záležitost, vyžadující komplexní řešení různých problémů, je i americký politolog a historik Arthur Eckstein. V jeho díle *Mediterranean anarchy, interstate war and Rise of Rome* se naplno odhalují slabiny tzv. modelového řešení problémů historického vývoje. Na začátku je třeba stanovit si teorii, model, kde známe výsledek dopředu, nevyhovující fakta nezmiňovat nebo různě ohnout, aby vyhovovala, a nová konstrukce historie je na světě.

Stačí přece přidat omračující poznámkový aparát, množství citací na primární zdroje a dobové pojmy, propojit staré události s některými novými teoretickými koncepcemi - a porozumění je na světě. Přesně tímto stylem se dnes mnozí historici ubírají. Nemám nic proti konstrukci a rekonstrukci historie, jenže musí být dělána jemně a s citem, s porozuměním k určité kultuře, je třeba snažit se ji chápat jejíma očima, nikoliv přizpůsobovat fakta našim měřítkům nebo jednomu etniku, které považují za požehnání pro historii. Necítím prostě v této a jiných podobných pracích touhou najít pravdu, pouze shromáždit co nejvíce relevantních faktů pro svůj určitý myšlenkový model a koncept, který si autor na začátku stanovil, a tímto zaručit jeho vnitřní logickou koherenci.

Samozřejmě při psaní historie z pohledu jednoho etnika vzniká problém, jak zabránit tomu, aby se z historie stala pustá propaganda. Samozřejmě určitou sebereflexí, odstupem od tématu. Vznikají nám v zásadě dvě skupiny historiků. První jsou tzv. notáři, kteří jsou ochotni do velkých detailů vše popsat, ale už se většinou odmítají stavět za nějaký názor na epochu, natož aby se snažili vysvětlit, co bylo motorem vývoje, jaký to mělo vliv na budoucnost, jaké byly jiné možnosti vývoje atd.

Potom jsou zde historici s názorem na události, ale bez ohledu na vyznění jejich tezí se někdy z jejich prací stávají pouhé komentáře názorů ostatních kolegů a reakce na ně. Tomuto jevu i těm výše zmíněným bych rád zabránil, nejsem notář, nebudu pouze zapisovat události. Pokud budu mít názor na určité jevy či události, pokusím se ho co nejlépe podložit argumenty. Přesto je třeba si říci rovnou, na jaké straně barikády se nacházím. Předně mě inspiruje J. P. Vernant s jeho strukturálním pojetím historie. Historie by měla být zápisem toho, co se asi stalo a proč to tak bylo, případně otázky, zda se nemohl svět vyvíjet jiným směrem a zda by nebyl lepší jiný výsledek.

Tedy znovu stručně, historie je struktura a interpretace, konstrukce a rekonstrukce. K tomu, abychom co nejlépe pochopili historii a její události, musíme znát důkladně její aktéry v co největší komplexnosti a detailech. Historie je pro mě struktura. Je zde několik vrstev, které musí badatel prozkoumat - nejen pouhé politické události, ale i oblast náboženství, umění, hospodářství aj. Takový postup umožní mnohem více pochopit dané období v jeho komplexnosti.

Není možné předem si stanovit výsledek své práce a teoretický model, který bude vše řídit. Tyto dvě věci mohou pouze jemně nasměrovat celkové úsilí, nemohou vše vyřešit a někdy více škodí, než pomáhají. Model, byť sebedokonalejší, je vždy nedostatečný, neboť deformuje fakta, myšlenky i samotný proces porozumění. Je to pustý redukcionismus. Proto i přes zmíněný strukturální přístup k historii se budu snažit myslet na jeho limity i nedostatky a co nejvíce je eliminovat.

1.5 Názory současných badatelů na helénismus

V předchozí kapitole jsem podal stručný úvod o tom, co je to historie pro nejvýznamnější historiky, jakým způsobem ji lze zpracovávat a s čím je třeba se vyrovnat. Nyní bych se krátce zastavil u názorů důležitých autorů na epochu helénismu. Jak bylo již řečeno výše, silnější a početnější je tábor příznivců Říma. Patří k němu nejen Gibbon či Mommsen, ale především novější autoři. Toynbee měl za to, že Středomoří bylo do nástupu Říma permanentně v krizi, Řekové zničili sofistikovanou Perskou říši, kde se měli poddaní v zásadě dobře, Perská říše byla vrcholem historie pro dané oblasti, protože přinesla mír a prosperitu. Poté nastala éra neustálých válek a úpadku. Ve 3. stol. př. n. l. nastoupili Římané, kteří ovládli celý prostor Středomoří a vládli ku prospěchu lidstva. Zhruba tak by se dal představit jeho názor na helénismus, který vidí jako krizovou a úpadkovou epochu, kromě začátku.

V podobném duchu píše McNeil, Toynbeeho koncepci přebírá i Eckstein, který Řeky obviňuje z absence mezinárodních diplomatických, mírových institucí, které by zabránily neustálým válkám.* Svět v krizi zachránili Římané, kteří ukončili anarchii mezi středomořskými státy. Jakmile skončila diverzita moci a byla nastolena římský nadvláda, tak se situace všude zlepšila, neboť v středomořském prostoru už byla jen jedna velmoc, která by mohla jednat. Tyto názory zastává i celá řada dalších historiků, kteří vidí Řím jako vrchol starověké historie, říši, která zachovala a předala helénistické dědictví. Celý region Středomoří se povznesl na vyšší kulturní úroveň - ty krásné silnice, akvadukty a města, mír, to vše by prostě bez Říma nebylo.

A pokud aspoň část zastánců těchto názorů přiznává, že v helénismu byli Římané ničivá a nikoliv konstruktivní síla, přitakávají tak s dodatkem, že to prostě bylo nutné pro lepší budoucí vývoj světa a jeho blahobyt, který nastane

---

* Ostatně Eckstein ve své práci nepochytil celou řadu reálií řeckého světa, jako např. *proxenos* (prakticky funkce blížící se dnešnímu konzulovi nebo velvyslanci), spolkové, chrámové soudy a mnoho dalších reálií. V zásadě nepochopil, že mohutným citováním primárních zdrojů se nedosahuje pravdy a porozumění, když je to prováděno v selektivním měřítku.

za dob římského císařství,* což by jistě ty milióny mrtvých, zotročených a zmrzačených potěšilo, kdyby se nyní dozvěděli, k čemu jejich oběť v helénismu do budoucna posloužila.

Odpůrců římského expanzionismu přitom není vůbec málo. Oswald Spengler viděl expanzi jako úpadkové stadium kultury/civilizace. Z moderních badatelů podporují důležitost helénismu a nadřazenost jiných kultur nad Římany němečtí archeologové Werner Keller, Karl Kienitz, polská papyroložka Anna Šwiderková či britský klasický učenec William Woodthorpe Tarn, který idealizoval Alexandra a jeho myšlenky.

Pozornost k sociálním a ekonomickým problémům helénismu přinesl jako první ruský badatel Michael Rostovtzeff v trojdílném díle *Social and Economic History of the Hellenistic World* (1941). Ital Arnaldo Momigliano i americký historik Moses Hadas viděli helénistickou epochu optimisticky, neboť docházelo k syntéze kultur a většímu porozumění mezi etniky. Americký historik starověku Frank Walbank si stanovil jako hlavní cíl zájmu dílo Polybia a celkově historii 2. stol. př. n. l. Často bývá obviňován z až přílišného materialismu a sympatií k marxismu. Přesto je Walbank odborníkem na helénismus, i díky němu se dostalo této oblasti bádání větší pozornosti. Britský odborník N. G. L. Hammond se pro změnu zaměřil v rámci helénismu na Épeirské a Makedonské království.

Dalším důležitým historikem helénismu je britský autor Peter Green, který celou epochu považuje za velmi důležitou. Nahlíží na ni optimistickým pohledem liberála 20. stol. Zaměřuje se na srovnání s moderní dobou. Podobností našel mnoho: důraz na individualismus, pád konvencí, experimenty, postmoderní deziluze ze všech institucí a politických procesů. Důraz na rozdílnost v ekonomickém myšlení a jednání Řeků oproti naší

---

* Tento argument je krásnou ukázkou použití sofistického umění u idealistických historiků a jiných skupin zastánců těchto názorů. Je to přece argument ex post, nemá časovou relevanci, takto by se nikdo neodvažoval pracovat s moderní historií, např. že 1. a 2. světová válka byly nevyhnutelné a přispěly k vyššímu povznesení lidstva. Kromě toho Římské císařství mělo svoje závažné problémy i za dob rozkvětu, tedy let 27 př. n. l. – 180 n. l., hladomory, finanční krize atd.

moderní době osvětlil v několika pracích americký historik Moses I. Finley. Belgická papyroložka Claude Préaux, která se zaměřila na ekonomický systém a interakci mezi králi a městy, má naopak na helénismus značně pesimistický pohled.

Z těchto řádků vyplývá, že diskuze o helénismu a jeho úloze v dějinách lidstva zdaleka neskončila. Diferenciované názory a tábory příznivců různých přístupů k historii v hrubých obrysech již známe, proto nastal čas, abych vyložil v další kapitole stav oboru. Později popíši podrobněji svoje zdroje, východiska i metody práce.

1.6 Stav oboru

U veřejnosti, a to bohužel i té odborné, může panovat dojem, že klasická studia a bádání o helénismu stagnují, že jsme již našli vše, co si zasluhovalo pozornost, a naše znalosti o zmíněné době jsou tedy prakticky uzavřené a v zásadě už jen těžko může být vneseno něco nového pro interpretaci této části historie a nečekají nás žádné nové převratné objevy. Je tomu opravdu tak? Je faktem, že helénismus se jako období a disciplína v posledních letech příliš neprosadil v akademickém prostředí, případně získal marginální postavení, ale tak je tomu nejenom u nás. Mnohdy chybějí jak finanční prostředky, tak odborníci. Přesto výzkum nadále probíhá na mnoha místech světa.

Některá významná naleziště a památky přispěly více než jiné k vytvoření obrazu helénistického světa, který je dnes sdílen převážnou částí akademické komunity. Jedním z nejvýznamnějších nalezišť jsou pozůstatky antického města Oxyrhynchos (dnes el-Bahnasa, město v Horním Egyptě, 160 km jižně od Káhiry). Zde se našly rukopisy z ptolemaiovského a římského období i z počátku křesťanství. Britští archeologové Grenfell a Hunt začali svoji práci na přelomu let 1896/7, již 11. ledna 1897 měli první nález - *Ježíšovy výroky* (apokryfní Tomášovo evangelium) a první objev z nízkého pahorku, který vydal po třech měsících dalších 280 krabic papyrů.* Další šest sezón archeologických prací vydalo 700 krabic papyrů, což je 500 000 papyrů a fragmentů.* Italská expedice v roce 1910 a 1913/14 a v letech 1927-34 našla další papyry, jež jsou uloženy v Institutio Vitelli ve Florencii.*

Nálezy přinesly Pindarovy Pajány na Apollóna, jedinou známou komedii Sofoklova, také Eurípidovo drama o poznání a záchraně, písně Sapphó, slovní útoky Hippónaktovy, lyrický epos Stésichorův, Menandrový situační komedie,

---

* Peter Parsons, *City Of Sharp-Nosed Fish*, str. 15

* Peter Parsons, *City Of Sharp-Nosed Fish*, str. 18

* Peter Parsons, *City Of Sharp-Nosed Fish*, str. 19

Kallimachovy postmoderní elegie i nové literární žánry jako *Satyrikon*, vulgární životopis Euripídův, složený z jeho práce a svědectví nepřátel.*

Tento nález je svým rozsahem naprosto unikátní, v Evropě je pouze jediné místo, které může Oxyrhynchu rovnat, byť není tak bohaté na nálezy. Po výbuchu Vesuvu se v Herkulaneu našla knihovna filozofa, Řeka Filodéma ze syrského města Gadara, který přišel do Říma okolo roku 75 př. n. l. a jeho mecenáši byla šlechtická rodina Pisonů. Jeho knihovna obsahovala díla epikurejské školy i vlastní díla.* Je to významný, vzácný nález pro celý region i obor, neboť půdní podloží evropských zemí je většinou příliš nepříznivé pro dlouhodobé uchování papyrů a pergamenů, na rozdíl od Egypta nebo různých asijských zemí. V Evropě už jen těžko můžeme očekávat nález podobného rozsahu a významu.

Bohaté nálezy v Egyptě už v té době příznačně okomentoval tehdejší významný starověký historik Theodor Mommsen. V zásadě se splnila jeho předpověď, že 20. století bude patřit papyrům, jako devatenácté století patřilo nápisům. Mnozí klasičtí filologové se však bránili tomu studovat epigrafické zlomky a dokumenty, a nikoliv literaturu.* První svazek *The Oxyrhynchus Papyri* vyšel roku 1898, svazek 72 měl vyjít v roce 2007, bude vydáno minimálně ještě 40 svazků.* Naše znalosti helénismu tak díky studiu epigrafických zlomků ještě stále nejsou vyčerpány.

Luštění zmíněných zlomků už dnes neprobíhá archaickou metodou vlhčení pergamenů, ale pomocí spektrální analýzy, binokulárního mikroskopu, scanneru, infračerveného světla, kopírovacího zařízení a multispektrálního zobrazování, kombinují se optické obrazy (původně vyvinuto pro NASA) při různých vlnových délkách a zkoušejí se jejich varianty, dokud není dosaženo optimálního obrazu.

---

* Peter Parsons, *City Of Sharp-Nosed Fish*, str. 23

* Peter Parsons, *City Of Sharp-Nosed Fish*, str. 20

* Peter Parsons, *City Of Sharp-Nosed Fish*, str. 24

* Peter Parsons, *City Of Sharp-Nosed Fish*, str. 25

Kromě Britů se epigrafikou důkladně zabývá i německá akademická sféra. Např. v Heidelbergu stále probíhá výzkum v rámci Starověké historie a epigrafiky, Institutu pro klasickou archeologii a Institutu pro papyrologii. Další důležitou práci pro poznání nejen helénismu odvádí Deutsches Archäologisches Institut (DAI), který má stejně jako univerzita v Oxfordu výzkumné projekty rozesté po celém světě a mnoho z nich se zabývá klasickou a helénistickou historií. Zmiňme třeba projekty vykopávek v Athénách nebo na Kypru, v Libanonu, na četných místech v Turecku, např. v Milétu, Pergamonu (překlady řeckých nápisů ve starověké Lýkii) aj. Probíhají i výzkumy v Egyptě, rohu Afriky atd. Cílem těchto projektů je mnohdy také rekonstrukce, restaurace a konzervace památek, snaha poznat každodenní detaily života obyvatel. V záběru výzkumných prací je i rekonstrukce prostředí, krajiny, klimatu atd.

K tomu přispívá jak archeologie, tak studium epigrafických zlomků, numismatika a řada jiných disciplín. Nesmíme zapomínat také na to, že dosud není archeologicky vyčerpáno ani samotné Řecko, ani okolní země jako Albánie, Bulharsko, Rumunsko, Makedonie, ale především Itálie a Sicílie. Ovšem problém Itálie leží v tom, že se na možná naleziště nelze dostat, protože jsou staletí v soukromých rukou a jejich majitelé nepřipustí archeologický výzkum. Jiná situace panuje na Sicílii, kde ještě stále nejsou ukončeny práce na odhalení všech původních starověkých měst.

Zcela unikátní projekt probíhá na ostrůvku Motya a dalších přilehlých ostrovech, které se nacházejí těsně u západního pobřeží Sicílie. Sloužily jako základny pro Kartaginské loďstvo a vojsko. Na ostrově Motya bylo fénické město, které zničil sicilský vládce Dionýsios I. na začátku 4. stol. př. n. l. Již několik desítek let se o výzkum stará soukromá nadace a římská univerzita Sapienza. Výzkumy vedl od roku 1964-2001 Antonia Ciasca, od roku 2002 Lorenzo Nigro. Jde o jedinečné naleziště, které nám dává představu, jak vypadala fénická města i jak fungovala jejich obchodní stránka a námořní obchod.

V okolí ostrůvků se našly pod vodou i vraky lodí. K poznání tak přispívá i podmořská archeologie, která objeví torza jen nesmírně vzácně, stejně jako zachovalé vraky starověkých obchodních a válečných lodí. V Itálii samozřejmě i nadále probíhá výzkum etruských měst. Dalším místem intenzivního výzkumu

je dnešní Ukrajina, kde usilovně pracují ukrajinští i zahraniční akademici na rekonstrukci měst a vesnic řeckého i místního obyvatelstva, probíhá výzkum skythských hrobů, zimovišť atd.

Helénismus a jeho existence nebyly nikdy pouze o řecké kultuře, ale právě o poznávání těch druhých. Proto pro objevy není důležitý jen prostor Evropy a Středomoří, ale i Arabského poloostrova, Střední Asie, Blízkého východu, Pákistánu a Indie. Na všech těchto místech je stále možné narazit na nové objevy a nálezy.

Situaci ovšem komplikuje řada faktorů. Jednak politická situace v zemích Středního a Blízkého východu, kde není vždy snadné získat povolení na archeologický průzkum, případně se projevuje nezájem úřadů o tyto nálezy, jejich devastace místním obyvatelstvem a nájezdy soukromých lovců pokladů. Tím vším trpí obor helénismu, který zdaleka ještě neřekl poslední slovo. Ovšem vypořádat se s těmito problémy bude náročné, přesto je v našem bytostném zájmu zachránit co nejvíce z dědictví starověkého světa, protože nikdo jiný to za nás neudělá. Řecká a helénistická kultura většině zmíněných mimoevropských regionů neimponuje a vnímají ji s nezájmem, nebo dokonce nepřátelsky, jak často dokládá Michal Mašek ve své knize *Encyklopedie řecko-baktrijských panovníků z pohledu jejich mincí*.

Dalším možným řešením, jak nalézt relevantní zdroje nových informací pro období helénismu a časové epochy před ním, spočívá v hledání starých manuskriptů. Ukázkovým případem je Archimédův palimpsest, rukopis napsaný formou kodexu. Jedná se o kopii Archimédova díla, která byla zhotovena v 10. století anonymním písařem. Takzvaný „palimpsest“ znamená oškrábaný pergamen, ve 12. století byly pergamenové listy Archimédovy práce vyškrábány, přeloženy na polovinu a přepsány liturgickým textem.

Vyškrábání textu ale není úplné a díky použití speciálních lamp s využitím ultrafialového a infračerveného záření je tato Archimédova práce znovu čitelná, někdy se využívá rentgenové fluorescence železa z inkoustu. Rukopis získalo v roce 1998 Baltimorské muzeum, projekt na odhalení obsahu trval téměř 10 let a řídili ho mezi mnoha jinými pracovníky Reviel Netz a William Noel.

Kniha obsahovala sedm Archimédových pojednání - *Rovnováha roviny, O spirálách, O kouli a válci, O měření kruhu, Metody vytváření mechanických teorémů, Stomachion a O tělese plovoucím v kapalině*. Dále byly na listech nalezeny projevy athénskému politika a řečníka ze 4. stol. př. n. l. Hypereida a komentáře Aristotelových kategorií od peripatetického filozofa 3. stol. n. l. Alexandra z Afrodisiady. K identifikaci zbytku obsahu knihy zbývá už jen malý počet pergamenových stran. Tento projekt byl časově, finančně i personálně náročný, ale přesto se domnívám, že představuje nejjednodušší možnou cestu, jak můžeme v současné době rozšiřovat své znalosti starověké historie. Proto navrhuji intenzivně pátrat po starých manuskriptech, jednoduchou metodou zjistit stáří pergamenu, na kterých jsou napsány, a extrahovat je. To by se mělo týkat prakticky asi všech pergamenových knih se stářím do 14. stol. až poloviny 15. stol. Navrhovaný postup by při dostatečných finančních prostředcích měl přinést do jedné dekády hmatatelné výsledky. Po skončení akce by se samozřejmě manuskripty zrestaurovaly do původní podoby a byly by vráceny vlastníkům, pokud by je nebyli ochotni odprodat.

Helénistická historie trpí určitou disproporcí, máme velké zdroje archeologického materiálu např. z Egypta, Bosporského království, Řecka, Itálie, Španělska, Galie, Thrákie, Illýrie, Épeiru a Makedonie, byť i zde ještě leží velká suma nových poznatků čekajících na objevení a zejména zpracování. Na druhou stranu mnohem méně toho víme o Seleukovské říši, Řecko-baktrijském a Indo-řeckém království, celý prostor Střední Asie nevyjímaje, zejména říši Chorézmu. Do velké míry je zmapováno i dění na Arabském poloostrově, výzkumy se v současnosti v tomto regionu zaměřují na oblast Afrického rohu a kulturní interakci tehdejších etnik.

Technika a věda je další oblastí, odkud plyne poznání epochy, zajímavá je technická úroveň doby, způsob práce ve stříbrných, solných a jiných druzích dolů i zařízení, jaká se v nich používala. Jsou badatelé a pracoviště, které se zabývají rekonstrukcí stavebních jeřábů, válečných strojů, zkoumáním mechanismu z Antikythéry a mnoha jiných věcí. Zejména britská televizní série *Ancient Discoveries* se už od roku 2003 do roku 2009 zabývá těmito tématy a

přináší mnoho nových poznatků i aktuálních informací na daná témata.* Prakticky je tato série ukázkou a dokladem síly a užitečnosti experimentální archeologie.

Jak jsem uvedl již dříve, zdroje informací jsou dostupné především z epigrafických zlomků. Nicméně mnohem podstatnějším a důležitějším úkolem zůstává objevit co nejvíce ztracených literárních děl helénistické historie a jejich dokumentů, které se často tesaly do kamene. Musíme si především uvědomit, že nás zajímá rozsah toho, co nevíme, a nechceme se rozplývat nad množstvím zdrojů informací, které máme. Chybí nám podstatná část Polybiova díla, které se podrobně helénistickou epochou zabývá. Ztracené jsou knihy historiků 4. stol. Efora, Theopompa a Fýlarcha, více než polovina knih Diodóra Sicilského, chybí nám knihy Hieronýma z Kardie a spisy krále Pyrrha, osobního Pyrrhova historika Proxena a mnoha dalších osobností.

Kromě těchto autorů je vhodné si připomenout, že mnoho měst a většina králů měla své osobní historiky. A historické záznamy samozřejmě nepsali pouze řečtí spisovatelé, tragické je, že nám chybí knihy Etrusků, Kartaginců, Féníčanů a případně jiných etnik. Kromě čistě historických prací zůstává smutným faktem, že nepřežily kompletní téměř žádné vědecké práce z různých oborů a to, co máme dnes k dispozici, je pouhý nuzný zlomek vzhledem k rozsahu, v jakém se tato díla tvořila.

---

*Seznam dělů, obsahů série je dostupný na této internetové adrese:
http://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_Discoveries

2 VÝCHODISKA, ZDROJE, METODY

S historií hodlám zacházet jako se strukturou, nikoliv jako s nástrojem. To samozřejmě vyžaduje dosti rozsáhlé znalosti několika oborů a zároveň i přes můj odpor ke generalizaci a zobecňování jsou občas chvíle, kdy se musí k těmto prostředkům sáhnout. Přesto to hodlám dělat v co nejmenší možné míře. Důležité je nejen citovat z primárních zdrojů, ale znát blíže autory informací a jejich postoje. Je nutné přistupovat k informacím starověkých autorů kriticky. Pro rekonstrukci helénistické historie máme kromě kompletních knih také různé zlomky historických děl.

Dostupné údaje pro helénismus jsou v pracích římských historiků Quinta Curtia Rufina, Pompeia Troga, Appiána a Tita Livia, důležitý je i řecký učenec Athénaios, což jsou autoři píšící až mnoho let po skončení epochy. Nejvýznamnější místo mezi nimi zaujímá Plútarchos se svými *Životopisy slavných Řeků a Římanů*. Ještě důležitější jsou autoři píšící v rámci epochy, tedy Polybios (2. stol.), Dúris ze Samu (350-281 př. n. l.), Fýlarchos (3. stol. př. n. l.), Theopompos a Eforos (4. stol. př. n. l.), Poseidónios (2.-1. stol. př. n. l.) a Diodóros Sikeliótés (1. stol. př. n. l.). Mohlo by se zdát, že korpus zdrojů je velký, bohužel díla těchto dobových autorů se nám většinou nezachovala celá, pouze ve zlomcích, a v některých případech navíc pouze jako citace u jiných autorů. Proto mnou předložená historie je mnohdy snahou seřadit různé události, jejichž chronologie je velmi nejistá a zakotvená často na různých odhadech, kombinaci možností a nepřímých důkazech, ale jinak postupovat v tomto případě nelze.

Další problém primárních zdrojů spočívá v tom, že práce římských historiků většinou poskytují velmi diskutabilní a nespolehlivé údaje, naopak Polybios je někdy až přílišný zastánce Říma a aristokracie, takže není schopen ve svých pracích pochopit motivaci a důvody jednání oponentů římské republiky. Byť on sám měl ambivalentní vztah k Římu a jeho praktikám, jím proklamovaná objektivita a spojování událostí v jeden celek se většinou nedostavuje. Naštěstí kromě psaných pramenů máme k dispozici díla řečníků, filozofů, básníků a dramatiků, v nichž je možné potenciálně užitečné informace k době najít. Archeologie poskytuje ohromný rozsah vědění od uměleckých předmětů, ke stavbám, architektuře, vzhledu krajiny, pravděpodobným ekonomickým výnosům, vodohospodářství a mnohé další údaje.

Velmi podstatné jsou také informace z oblasti numismatiky a epigrafiky. Snažil jsem se maximálně využít a zapracovat všechny výše zmíněné zdroje informací. Ve své práci chci přinést pokud možno co nejvíce konkrétních údajů, abych mohl čtenáři přiblížit co nejživěji danou epochu, což znamená - v jakých číslech se zhruba pohybovala ekonomika, jak fungovala jednotlivá hospodářská odvětví, kolik obyvatel žilo na kterém území v určité době a jaké bylo rozvrstvení společnosti i vztahy mezi třídami. Také jak fungovala administrativa států, případně měst v konkrétních oblastech, tedy právo, politicko-vojenská činnost, sociální zaopatření, stavební činnost aj.

Teprve po prozkoumání těchto oblastí lze přejít na oblasti umění, vědy atd., ze znalostí těchto oborů je potom možné činit určité závěry a teorie o dějinném vývoji a položit si otázky, čeho helénistická epocha dosáhla, v čem je nám dnes blízká a co z ní pro nás dnes vyplývá, jaký měla potenciál i co způsobilo její konec a proč. Všechny tyto otázky se pokusím pokud ne přímo zodpovědět, tak minimálně naznačit, kudy by mohla vést cesta k jejich řešení.

Ve stručnosti znovu shrnu teze a problémy, které chci ověřit, případně redefinovat. Mým primárním záměrem je představit helénismus jako významnou epochu, která má mnohem blíže ke kořenům a ideovým základům evropské civilizace i evropského myšlení než epocha Říma, ukázat, že helénismus je mnohem významnějším obdobím pro moderní svět než doba římské republiky a císařství, a dokázat, že helénismus je nám svým obsahem a projevy blízký i dnes, neboť jeho stopy můžeme nalézt i v dnešním světě a myšlení.

Dále chci představit helénismus jako dobu, která nepatřila výhradně Řekům a Makedoncům, ale i dalším kulturám, o kterých často víme velmi málo. Chci důkladněji zkoumat helénistické synkretické procesy, které ovlivnily umění, náboženství, politické myšlení atd. Rovněž stanovím na základě studia historie různých regionů novou chronologii helénismu, který nebude zahrnovat pouze východní Středomoří, ale i západní Středomoří, Severní Černomoří a Střední Asii.

3. PERSIE – UNIVERZALISTICKÉ IMPÉRIUM, KTERÉ BUDE VZOREM VŠEM?

Perská říše Achaimenovců existovala od roku 550 do roku 330 př. n. l. Její příběh představuje neuvěřitelnou sérií vítězství a inovací způsobů vládnutí na dobytých územích a vytvoření silné, prosperující říše. Musíme si uvědomit, že Peršanů nikdy nebylo více než asi 1 000 000*, přesto dovedli vybudovat administrativní systém, přes který ovládali v 5. stol. zhruba polovinu obyvatelstva světa, což představuje dle odhadů až 50 miliónů lidí.²

Takový výjimečný úspěch nebyl vůbec náhodný. Peršané navazovali na staré kulturní tradice Mezopotámie, takže nevytvořili své impérium z ničeho. K inspiraci jim mohla sloužit Babylónie i Asyrská říše, nemluvě o království Médů. Příběh Peršanů začíná být důležitý až v 7. stol., ačkoliv první zmínky o tomto etniku sahají do 9. stol., kdy jsou lokalizováni poblíž Urmijského jezera. Peršané obývali později také jihozápadní oblasti íránské náhorní plošiny, patřili k jednomu z mnoha nomádských kmenů, které tam sídlily. Sami se nazývali Parsa, svoje území Parsua, nebo Pars (dnešní íránská provincie Fárs).

Podle tradice odvedl **Achaimenés** kolem roku 700 svůj lid z oblasti jižně od Urmijského jezera do nových sídel v jižním Íránu, v pozdější Persidě (dnes Fárs). Hliněná tabulka nalezená v Súsách dokládá, že Peršané v prostoru pobývali nejpozději od roku 685, a to je také první jisté datum pro Achaimenovu vládu. Řekové v Achaimenovi viděli syna mytického hrdiny Persea, který byl vychován orlem. Achaimenés byl bájný eponymní prapředek achaimenovské dynastie a současně první perský král. Jeho potomky údajně byli příslušníci obou linií vládnoucího rodu v Perské říši, Kýrova i Ariarnova. Jméno

---

* Vlastní odhad koncipovaný na základě počtu vojenských sil schopných se účastnit války proti Alexandrovi. U Issu a Gaugamél byl počet etnických Peršanů 130 000. Jednalo se de facto o mobilizaci veškerých bojeschopných mužů. Xenofón v díle *O Kýrově výchování* uvádí, že Peršanů není více než 150 000, což pravděpodobně představuje elitu, nebo počet, ze kterého jde sestavit vojsko. Tento počet mužů však nebyl neustále v pohotovosti, v posádkové službě, šlo o celkový rezervoár perských mužů, které je možno povolát do zbraně.

Hachámaniš ve staroperštině znamená „s přátelským duchem“. Doba jeho vlády je pouze odhadována na roky 705 – 675.

Po něm nastoupil jeho syn **Teispés** (vládl přibližně mezi lety 675 a 640), nejprve jako vazal Médů, později jako vazal Elamu. Z perských pramenů zmiňuje Teispa jednak Behistunský nápis, podle něhož byl otcem Ariarnovým, jednak Kýrův váleček, kde ho Kýros Veliký označuje za svého praděda, otce Kýra I. a děda Kambýsa. Teispés byl významný tím, že získal elamské město Anšan poté, co ho zbavil médské nadvlády. **Kýros I.** (staropersky Kúrúš) vládl přibližně v letech 652–600. Na tzv. Kýrově válečku se o něm mluví jako o velkém králi, králi Anšanu, potomku Teispa.

V seznamu zemí poplatných Asýrii v dobách krále **Aššurbanipala** je zmiňován Kuraš, král Parsumaše, ten prý poslal roku 646 nebo 639 do Ninive svého syna Arukku, aby zde zaplatil tribut a holdoval asyrskému panovníkovi. Kuraš bývá ztotožňován s Kýrem I., část badatelů to ale zpochybňuje.³ Kýros I. je také zmiňován v roce 652 ve válce babylonského krále proti Assýrii. Jednalo se o válku dvou bratrů, přičemž babylonský král ve válce prohrál. Kýrův nástupce Kambýsés I., vládnoucí jako vazal Médů v Anšanském království v Persidě (asi v letech 600–559), není zaznamenán v žádné významné události. Napřed byl vazalem médského krále Kyaxara, později Astyaga. Astyagés si vybral podle Hérodota Kambýsa za svého zetě, neboť v něm neviděl žádnou hrozbu pro své království.

Připomínám, v jaké situaci se Peršané nacházeli, když na trůn měl roku 559 nastoupit **Kýros II.** Obývali nejen území íránské náhorní plošiny, ale i kraje poblíž pobřeží dnešního Perského zálivu. Celé etnikum se podle Hérodota skládalo z mnoha kmenů, Pasargadů, Marafiů a Masiů. Pasargadové byli nejvznešenější a pocházel z nich klan Achaimenovců, ze kterého pocházejí všichni perští králové. Další perské kmeny jsou Panthialaiové, Dérúsiaové a Germaniové, ti všichni jsou zemědělci. Zbývající kmeny byly kočovné - Daové, Mardové, Dropikové a Sagartiové.

Peršané měli tradici v chovu koní a jezdeckví, různé archeologické nálezy dokládají, že měli jak jízdni kopiníky, tak i lučištníky a nezaostávali nijak za Médy. Kýros II. se ujal vlády roku 559, jeho vzpoura proti Médům začala roku 553, po několika bitvách a především zradě médského šlechtice Harpaga

médský král Astyagos prohrál a jeho hlavní město Ekbatana se stalo důležitým centrem Kýrovy budoucí říše. Získal si rovněž podporu médské šlechty, která se považovala za rovné soupeřníky Peršanů.

Kýros se choval naprosto jinak než předchozí vládci oblasti. Assyřané razili politiku, že vítěz si může zacházet s poraženými, jak chce, tedy nevýslovně krutě. Kýros odolal pokušení dělat z Médů otroky, čímž získal značnou část jejich nobility a Astyaga poslal do královského důchodu.⁴

Již roku 547 propukl konflikt na západě, který vyvolal lýdský král Kroisos, nejmocnější panovník rodu Mermnovců. První bitva u města Pterie v Kappadokii dopadla mezi Lýdy a Médy nerozhodně, Kroisos se stáhl do Sard, v zimě totiž nepočítal s tím, že by ho Kýros následoval, ten to ovšem udělal. Pomohlo mu, že Médové i jejich koně byli na zimu zvyklí a měli na ni vybavení. Navíc Harpagos zajistil velkou měrou vítězství nad Kroisem v rozhodující bitvě této války, která proběhla u Sard. Kroisos totiž poslal spojence domů, ale i tak narychlo shromáždil armádu z mužů, kteří mu zbyli. V závěru bitvy vsadili Lýdové vše na útok jezdeckva, Harpagos navrhl umístit do přední linie velbloudy, lýdští koně se splašili a utekli, Lýdové potom bojovali jako pěší, ale prohráli. Nejmocnější království Asie padlo a pro svět to byl šok, protože před pár lety Peršany nikdo neznal a nyní si podrobili ohromné území.

Harpagos si v další fázi tažení podmanil Lóny, ti potom nerozlišovali Médy a Peršany. Pro ně v tom nebyl rozdíl, jak by se také mohli vyznat v etnicitě tak dalekých kmenů. Kýros se mezitím vydal po Chorásánské cestě až na východ, vytvořil oblouk provincií od Hindúkuše k Aralskému jezeru, jež pak tvořily nárazník před nomády a jejich útoky na Persii.⁵ Oblast byla zdrojem zlata, vojáků i koní. Gandahára, Baktrie a Sogdiána se bránily hlavně před „šikmookým“ etnikem jménem Sakové (další varianta českého přepisu zní Šakové), kteří v pověstech strašili Médy.⁶

Sakové byli velmi brutální a nezdolní, výborní jízdní lučištníci a bojovníci se sekerami, dali se poznat podle svých vysokých špičatých čepic. Kýros ovšem zajal vůdce Saků a získal si jeho slib věrnosti, kmenová mentalita umožňovala dodržení toho slibu i pro další generace. To se stalo v Sogdiáně, za níž se rozprostíraly další jednotvárné pláne obývané bandity. Kýros ukončil

tažení u řeky Iaxartés, vystavěl tam sedm hraničních měst a největší pojmenoval Kýropolis. Roku 540 byla stabilizována východní hranice.

Protože v Babylonu existovalo jisté vnitřní pnutí, vyvolané náboženskou politikou chaldejského krále Nabonida, zaměřil Kýros další expanzi tímto směrem a podařilo se mu získat na svou stranu mocné kněžstvo boha Marduka, které bylo s Nabonidem nespokojené. Díky tomu mohla perská vojska vstoupit 29. října 539 do města bez boje.⁷ Kýros byl díky svým úspěchům pokládán za miláčka všech bohů, obětoval a přál skoro každému božstvu. Dal znovu obnovit svatyně Marduka a Izraelcům, násilně přesídleným za Nabukadnezara II. do Mezopotámie, bylo povoleno vrátit se do vlasti. Kýros II. zemřel až roku 530 při severních hranicích své říše, kde podle Hérodota bojoval proti královně skythských Massagetů, vládu po něm převzal jeho starší syn Kambýsés.

Pasárgady, tehdy největší sídlo Peršanů, založené Kýrem, bylo spíše komplexem paláců a zahrad, svým rozvržením připomínalo vojenské ležení. Tam byl Kýros pohřben v kamenné hrobce, která se zachovala dodnes. Pasagardy byly sídelní město Kýra, uprostřed stepi se nacházely kvetoucí zahrady, chrámové komplexy a paláce. Zahrady byly za zdi zásobovány vodou z kanálů, z nichž některé fungují dodnes. Takto se budovaly kanály i jinde v říši, protože jedním z největších důkazů královy moci byla schopnost přetvořit neúrodnou pouštní či stepní krajinu do krásné zahrady, proto Kýros II. věnoval takovou péči svému sídelnímu městu.

Antická tradice pokládá Kýra II. za vzor vladaře, i Xenofón ho oceňoval jako muže, kterému se povedlo vládnout bez obtíží nad mnoha národy. Kýros II. zavedl poštovní systém v celé své říši, ale nevíme přesně, jak za něj fungovala administrativa říše, protože vznik satrapií bývá připisován Dáreiovi. Dalším důležitým Kýrovým počinem je vytvoření pravidelné stálé armády, jednotky 10 000 nesmrtelných, tedy kopiníků vyzbrojených i luky, kromě toho měl také svoji stálou jízdní gardu. Obě tyto jednotky vždy později tvořily mimo oddílů ze satrapií a různých žoldnéřů základ perského vojska. Říše Peršanů byla obrovská a v jejich dosahu se nacházela už pouze jediná velká říše či království, a to Egypt.

Kambýsés II. (staropersky Kambudžija), panující v letech 530–522, hodlal v ambiciózních plánech pokračovat. Přípravy byly v chodu už za dob jeho otce, Kambýsés si zajistil podporu kyperských měst i Polykrata ze Samu, jednoho arabského krále, který měl převést perské vojsko přes poušť. Ve vojsku byl i oddíl řeckých vojáků, kterým velel Fanés z Halikarnassu. Na jaře 525 Peršané porazili vojsko Egyptanů v rozhodující bitvě u Pelúsia, dobyli Memfidu a zajali samotného krále Psammetika III. S výjimkou oázy Síwa se jim pokořila celá země až po hranice Núbie. Město Pelúsiion bylo životně důležité, neboť kdo ho ovládal, mohl bránit Egypt před útokem ze Sinaje. V této bitvě si perské vojsko připevnilo na štíty živé kočky, čímž eliminovalo lučištníky nepřítele, pro Egyptany totiž bylo nemyslitelné, aby stříleli na posvátná zvířata, takže bitvu prohráli. Peršané se zajímali o okolní národy, o jejich zvyky i náboženství a s úspěchem těchto vědomostí využívali, takže Pelúsiion je pouze jeden z příkladů úspěchu.

Kambýsés II. si podle Hérodota v Egyptě počínal násilnický a projevoval značnou neúctu vůči místním zvyklostem včetně náboženských symbolů, například vylupováním chrámů, zabitím posvátného býka Ápise aj. Ve skutečnosti se ale zdá, že spíše navazoval na politiku dorozumění prosazovanou Kýrem Velikým a snažil se získat na svou stranu část egyptské politické elity. Bez násilí se ustanovení perské nadvlády jistě neobešlo, jako v případě smrti Psammetika podezřelého ze spiknutí, ale k rozsáhlým násilnostem nedocházelo. Možná někteří kněží rozdmýchávali opoziční nálady v zemi, což vyvolalo Kambýsovu reakci vůči konkrétním chrámům, většinou ale egyptské kultury nebyly nijak diskriminovány. O tom, že Kambýsés II. nebyl šílenec, který si není vědom specifčnosti své situace a neví, jak se v Egyptě chovat, vypovídá ve svém historicky cenném životopise soudobý hodnostář Vedžahorresnet.⁸

Z hlediska Peršanů proběhlo dobytí Egypta bez komplikací a Kambýsés tak mohl uvažovat o výpravě proti Kartágu, která by Peršanům přinesla kontrolu nad severoafrickým pobřežím, jeho foiničtí spojenci se však postavili proti. Kambýsés uzavřel s Lybií příměří a zaměřil se na království Núbie (jiný název Kuš, dnešní Súdán). Perské jednotky neměly na cestu dost zásob, v pouštních krajinách je proto začal sužovat hlad a Kambýsés nakonec musel nařídít zpáteční pochod, aby neutrpěl zbytečné ztráty. Přesto se mu patrně některé

núbijské kmeny podrobily, protože za vlády Dáreia I. slyšíme o pravidelných darech, které „Aithiopové“ přinášeli králi. Největší neúspěch při egyptském tažení představovala samostatnost oázy Síwa, kterou před 50 000 perskou armádou zachránila pouštní bouře. Ještě dodnes se nepovedlo najít stopy po této výpravě.

V prvních měsících roku 522 zastihla Kambýsa zpráva, že proti němu povstal mág Gaumáta, vydávající se za jeho bratra Smerdia. Tomuto mágovi (či jednomu z jeho příbuzných) byl svěřen dozor nad královským palácem v Persii po dobu panovníkovy nepřítomnosti. Kambýsés se už chystal, že bude muset o svou moc tvrdě bojovat, když jej náhodné zranění nečekaně připravilo o život v Sýrii.

Za této situace mocenského vakua se chopil iniciativy Kambýsův kopiník **Dáreios** a společně se skupinou dalších šlechticů pronikl do pevnosti města Elam, přemohli strážce a mága zavraždili. Dáreios se stal novým velkokrálem (persky titul zněl šáhin šáh) a přeskočil tak vlastně v následnickém pořadí svého otce i děda, kteří byli v době převratu ještě naživu. Svůj popis událostí vtělil Dáreios do několika monumentálních nápisů, z nichž nejznámější se dochoval v Behistúnu (je psán persky, akkadsky a elamsky).

Je samozřejmě těžké určit otázku totožnosti Gaumáty. O to, zda se náhodou nejednalo o „skutečného“ Smerdia, se v minulosti vedla řada sporů, patrně však neprávem. Důvody jsou dva - Dáreios sice mohl údaje o svém předchůdci zfalšovat, aby tak zdůraznil vlastní panovnickou legitimitu, za potomka královského rodu se však obvykle prohlašovali všichni tehdejší vzbouřenci. Z pozdějších odbojníků proti Dáreiovi dva tvrdili, že jsou vnuky posledního babylonského krále Nabonida, jeden se vydával za prince Chšathritu z rodu médského krále Kyaxara a další opět za Smerdia. Gaumáta ale nechal podle všeho zničit kultovní místa, kde byli uctíváni duchové zemřelých příslušníků mladší linie Achaimenovců. Na základě tehdejších náboženských představ se tím chránil před Dáreiovou snahou zajistit si perský trůn a nezdá se příliš pravděpodobné, že by to musel činit pravý Smerdis, syn slavného zakladatele monarchie.

Na druhou stranu lze těžko vyloučit teorii, že si to Dáreios jen vymyslel, aby měl čím ospravedlnit nástup na trůn, ale to by byla příliš velká náhoda.

Nemáme dostatek informací, abychom mohli určit správnou variantu, obě jsou možné, každopádně Dáreios se dostal na trůn a měl mnoho starostí s rebelujícími králi a provincií. Předchozí král Kambýsés II. sice dobyl Egypt, ale daněmi na válku příliš zatížil všechny země a pohněval si část šlechty. Nejdůležitější bylo dát říši stabilní finanční základ,¹⁰ proto byly v každé provincii stanoveny neměnné daně⁹ a na dvě století se toto rozhodnutí stalo základem perské moci.

Nejprve odpadl Elam a Babylón, roku 522 Dáreios ovládl Babylon a jeho velitelé Elam, poté se podařilo porazit vzbuřence v Médii. Roku 521 Dáreios tohoto soupeře porazil, dal o tom vytesat do Behistúnské hory příběh o Gaumátovi a Fraortovi (král Babylónu, ať už pravý nebo samozvaný), vítězstvím nad nimi zachránil svět před lží, jeho služebníky, sám byl ochráncem pravdy.¹¹

V průběhu roku 521 zasahoval Dáreios ještě v Arménii, Sagartii a dokonce i ve vlastní Persidě. Když Dáreios v závěru roku potlačil i novou vzpouru v Babylóně zorganizovanou Arménem Arachou, rozhostil se v říši konečně klid. Dáreios prosadil svou autoritu ve všech zemích, jež kdysi spravoval Kambýsés. Dáreios ale byl velmi důležitým králem nejen díky svému organizačnímu talentu, s jehož pomocí položil stabilní ekonomické základy říše. Na rozdíl od Kýra preferoval osobně jedno náboženství nad ostatními. Přijal totiž Ahuru Mazdu jako záruku svého kralování a považoval se za jeho bojovníka, takže podporoval Artu – pravdu - proti Lži. Základní dogma zoroastrismu hovoří o věčném souboji pravdy a lži - koně byli posvátní a hmyz nečistý, proto ho mágové měli zabíjet. Dáreios vyšel vítězně z boje o trůn a potřeboval něčím pádným svoje vítězství a vládu zdůvodnit, nemohl jen tak předstoupit před nobilitu a oznámit, že porazil své soupeře, a proto bude vládnout.

O velkoleposti říše měly vypovídat nejen zaprášené archivy, ale i města. Súsy nechal přebudovat a uprostřed postavil nový palác, hlavní však bylo Persepolis (založené roku 515, 30 km od Pasagard), vyzdobené materiály z daleka - zlatem ze Sard a Baktrie, lapisem a karneolem ze Sogdiány, stříbrem a ebenem z Indie, frýzovými koberci z Iónie, slonovinou z Etiopie, Indie a Arachosie atd. Bylo ustaveno 20 provincií, toto administrativní rozdělení se zachovalo až do konce trvání Perské říše. Súsy i Persepolis se nacházely na masivních terasách z babylonských cihel, vše vypovídalo nejen o moci Perské

říše, ale i o jejím rozsahu a multikulturalismu. Persepolis bylo řídicím centrem, v němž měly být sjednoceny administrativní jednotky. Dáreios dal roku 500 razit nové zlaté mince (jedna měla váhu okolo 8 gramů), kromě měny nechal Dáreios zavést v říši jednotný systém měr a vah.

Roku 519 Dáreios potlačil povstání Saků a roku 515 poslal eskadru na průzkum zemí kolem Indu (vedl ji Skylax z Kariandy), také Paňdžáb byl podmaněn ve stejnou dobu. Roku 512 uspořádal výpravu proti Skythům (která ovšem dopadla velmi špatně, Dáreios ničeho nedosáhl a ztratil skoro celou svoji armádu). Aby alespoň trochu odčinil neúspěch, dobyl perský velitel Mardonius roku 492 Helléspont a východní Thrákii, zatímco Makedonie se mu poddala dobrovolně. Velká část perského loďstva však během výpravy ztroskotala u Athosu, přičemž podnět k těmto akcím zavdala vzpoura Iónů v letech 499 – 493.

Perský král tehdy poprvé důkladněji upřel svůj zrak na pevninské Řecko, zejména Athény, které vzpouru společně s městem Eritrea podporovaly. Perská říše měla dva velké problémy - jak překonat obrovské vzdálenosti mezi provinciemi, aby byla možná účinná komunikace, a jak vládnout tolika různorodým národům, aby se nebouřily. První problém byl vyřešen úspěšně informační dálnicí, jejímž základem byla perská královská silnice vedoucí od Sard až do Sús. Používaly se signální ohně a v hornatých oblastech se zprávy předávaly hlasem, informace totiž znamenají moc a Peršané si toho byli moc dobře vědomi.

Pro každého posla cestujícího po královské silnici byl na stanici nachystán čerstvý kůň, postel, přiděl potravin a vína, takže posel si odpočinul do rána v posteli a pak vyrazil na další cestu. Po královské silnici se mohlo cestovat jen na propustku, takže ji nemohl používat každý. Existovaly předpisy na všechno, každý muž, žena, dítě i zvíře mělo přiděl, vše bylo evidováno. Formuláře, podpisy a stvrzenky byly potřeba ke všemu a na každé stanici. Královská silnice ze Sard do Sús měřila 2700 km, nebyla ale samozřejmě jedinou silnicí v zemi. Byly zde i jiné, například ze Sús do Kandaháru, která měřila 1000 km a jejíž systém silnic se stanicemi, hostinci a sklady se zachoval po staletí.

O tom, jak byl tento systém předávání informací efektivní, nejlépe svědčí povstání Iónu a jejich prohra ve válce v letech 499 – 493. Zpráva od Persepole k Egejskému moři dorazila za dva týdny.¹² Iónové neměli většinu času příliš tušení, co se děje na bojišti, dokud nebylo příliš pozdě, na rozdíl od krále v Persepoli, který byl dobře a pravidelně informován. Navíc k němu přijel i generál z fronty Dátis. Řekové proto i přes délku odporu museli působit na perského krále jako ubohý spolek amatérů ve věcech války, který má navíc velmi omezené zdroje a možnosti. Nejednalo se však o marginální akci, k Iónům se přidali ve válce Kárové a řecká města na Kypru. Nakonec Peršané zvítězili až po mnoha bitvách na moři i souši a rozhodně s nemalými ztrátami. Některé ostrovy a velká část pobřeží byla poničena válkou, mnohá města zničena bojovými operacemi i deportacemi.

Je paradoxem, že povstání Iónů vedli iónští samovládci Aristagorás a Histiatos, kteří byli oba za své postavení zavázáni perskému králi, přičemž druhý jmenovaný byl dokonce i jeho rádcem. V roce 490 vyrazila do boje nová expedice, vedená významným velmožem Dátidem a královým synovcem Artafernem, při níž Peršané dobyli Eretrii a její obyvatelstvo deportovali do Elamu. Ve střetnutí roku 490 11. září u Marathónu perská armáda s Athéňany a oddílem platajských hoplítů prohrála, ačkoliv měla několikanásobnou početní převahu a silný oddíl jezdecký.

I přes tuto porážku zanechal Dáreios Perskou říši stabilizovanou a velmi silnou. K jeho největším budovatelským úspěchům patří průplav vybudovaný v Egyptě, který spojil Nil a Rudé moře a byl dokončen roku 497, ale také průplav spojující Středozevní a Rudé moře. Dáreios se důkladně zabýval tím, jak spravovat svoji říši a vládnout, jeho praktiky převzali i ostatní nástupci. Důkladné studium národů bylo pro Peršany velmi užitečné, protože si vytvořili psychologické profily národů a mohli jim snáze vládnout. Jazyk, zvyky i tradice, a zejména náboženství, vše se tolerovalo, ne-li podporovalo, neboť všechno posloužilo k ovládnutí jiného národa. Místní elity se také daly zlákat ke spolupráci, a když elita neexistovala, dala se odněkud dovézt. Dáreios chtěl po svých satrapech nejen tribut, ale i spravedlivou vládu na spravovaných územích. Perská propaganda totiž spočívala v tom, že Peršané jsou nejspravedlivější národ na světě a ostatní mají to štěstí, že byli ovládnuti a jsou pod spravedlivou vládou, proto ani nemá cenu klást odpor.

Co tento systém znamenal v praxi a jak fungoval? Dáreios vždy proklamoval, že jako přítel pravdy vraští čelo nad vším nespravedlivým a nepřeje si vidět, jak silní utlačují slabé.¹³ Proto byli satrapové pod dozorem královských očí a uší, a nejen oni, ale i soudní úředníci, takže nikdo nevěděl, kdo je vlastně kdo, nastala tak chorobná podezřívavost globálních rozměrů.¹⁴ Připomeňme si, že tento systém králových očí a uší není perským vynálezem, stejný informační systém měl podle Hérodota i médský Déiokés.

Daleko větší inovaci přinesl Dáreios do oblasti práva. Jednotlivé satrapie jako Iónie, Egypt aj. měly mít dále své vlastní zákony, kterými se řídili perští úředníci v satrapiích, neboť na králův rozkaz byly pro ně přeloženy a přepsány. V říši existovaly dva soudní systémy. První se zabýval rodinnými spory, dědickým řízením a majetkovými spory. Druhý „imperiální“ se zabýval případy jako zrada proti králi, přestupky proti vládě, krádež veřejného majetku nebo daňové úniky. Soudy spravovali úředníci s titulem *databara*.

Peršané měli dlouhodobě problém s jistým malým etnikem jménem Řekové (šlo o Ióny, ale pro tento případ používám souhrnný název). Bohové Hellénů byli totiž pro Peršany nepoužitelní, neboť Athéna a Hermés doslova podporovali lháře, podvodníky a zloděje, Apollón zase mluvil v hádankách atd. Pro Židy a Egypt byli typičtí kněží, pro Lýdy jejich úřednictvo, ale co s Ióny? Tam byly jen hádající se frakce. Jak zde dosáhnout trvalé stability? Samozřejmě nejlehčí by bylo je zničit, ale to by pro reputaci Peršanů nevypadalo dobře, proto byly v jednotlivých městských státech zavedeny demokracie, perští satrapové si od tohoto kroku slibovali trvalou stabilitu a mysleli si, že konečně pochopili, co ti Iónové chtějí, aby od nich byl klid.

Poslední roky Dáreiovy vlády jsou klidné bez větších událostí, postavil několik chrámů a silnic v Egyptě a vyvíjel další rozsáhlou stavební činnost. Na jeho hrobce v Nakš-e Rústam je reliéf zobrazující muže z různých částí říše, které si podrobil. V nápisu Dáreios říká: *„Jestliže se nyní zamyslíš, kolika zemím král Dáreios vládne? Pohleď na sochy, které drží můj trůn, potom budeš vědět, stane se známým, že kopí perského muže dospělo daleko, bude ti jasné, že perský muž i daleko od Persie bitvy vybojoval.“* Dáreioův syn **Xerxés I.** (vláda 486-465) se ujal vlády roku 486. Po převzetí vlády v listopadu 486 byl Xerxés konfrontován s revoltou v Egyptě, která trvala déle než rok. Svého bratra Achaimena jmenoval satrapou Egypta a zemi důkladně zpacifikoval. V letech

484 a 482 propukla v Babylónii vzpoura, kterou ale na Xerxův příkaz utopili v krvi, jak dokládá zkáza tamních archivů, Xerxés pak roztavil sochu boha Marduka a odmítl používat titul král Babylónie.

Primární Xerxův cíl bylo podrobení Řecka, velmi pečlivě připravovaná invaze, avšak počáteční úspěšný začátek tažení ani vítězství u Thermopyl roku 480 nakonec stejně neodvrátily celkový neúspěch. Navzdory velké převaze v materiálních prostředcích i mužích Persie prohrála. Námořní bitva u Salamíny v září roku 480 znamenala ztrátu velké části loďstva, další porážky u Platají a mysu Mykalé v roce 479 zpečetily osud Xerxových plánů s Řeckem. I přes výsledek tohoto konfliktu Perská říše fungovala úspěšně dále. Chci hlavně poukázat na to, jak Mezopotámie vypadala, když jí vládl Xerxés.

Už Dáreios zabral všechnu půdu pro sebe nebo své oblíbence, ti na nich museli mít kolonie vojáků v záloze ze vzdálených koutů říše - byly tam vesnice egyptských lučištníků, lýdských jezdců, Saků, jinými slovy celosvětový etnický kotol.¹⁵ Zdroje Perské říše byly oproti Řeckým prostě nezměrné, proto Peršané nemuseli tolik litovat prohraných válek, ačkoliv Řekům a zejména Athénám dodala tato vítězství chuť válčit proti Persii ještě na dalších 30 let. Xerxés pokračoval ve stavebních pracích, které zahájil jeho otec (Súsy – brána a palác, Persepolis – Brána národů a Hala sta sloupů, dokončil otcův palác a pokladnici a začal budovat vlastní palác dvakrát tak velký, než Dáreioův). O pozdějších Xerxových činech je toho málo známo, ale nevedlo se mu dobře ve válce s Athénským námořním spolkem. Ví se, že se na jeho příkaz Sataspés pokusil neúspěšně obeplout Afriku, proto byl popraven. V roce 465 př. n. l. byl Xerxés zavražděn, vlivný dvořan Artabanos po zorganizování činu dosadil na trůn jeho syna Artaxerxa I.

Artaxerxés I. Makrocheir,* vládnoucí v letech 465–424, nebyl nijak zvlášť úspěšný panovník ve srovnání se svými předchůdci. Hned na začátku jeho vlády propuklo povstání v Baktrii, řecký autor Ktésiás nám dodává více podrobností. Správce provincie Artabanos se vzbouřil, potom následovala velká bitva, která dopadla nerozhodně, ale s pokračujícím bojem náhle zavál vítr do tváří baktrijských, a vítězný Artaxerxés přijal složení zbraní celé Baktrie.¹⁶ Podle

---

* přízvisko znamená dlouhoruký, podle Plútarcha měl pravou ruku delší než levou

Diodóra byl tento Artabanos králův bratr Hystaspés. Daleko podstatnější událost nastala podle Diodóra později. Artaxerxés potrestal nejprve všechny, kteří se účastnili vraždy jeho otce, a zorganizoval správní náležitosti království k vlastnímu prospěchu, takže propustil satrapy, kteří mu byli nepřátelští, a ze svých přátel vybral ty, kteří byli kompetentní, a dal satrapie jim.¹⁷

Daleko důležitější událost představovala vzpoura v Egyptě, která vypukla roku 464 a vedl ji lybijský princ **Inarós**. Tohoto muže učinili Egypťané panovníkem, jeho prvním činem bylo vypovězení perských výběrčí daní a poslání vyslance do Athén, kde měl sjednat spojení, neboť Inarós si uvědomoval disproporce sil v následující válce. Tyto události spadají do let 463 a 462, shromáždil armádu z Egypťanů a Lybijců, posílenou o různorodé oddíly žoldnéřů. Inarós dobře věděl, že Athénský námořní spolek jeho prosbu neodmítne, neboť s Perskou říší stále válčil a k největším úspěchům Athéňanů a jejich spojenců patřilo vítězství u ústí řeky Eurymedón v roce 466.

Athénský politik a vojevůdce **Kimón**, který se zasazoval o jednotnou frontu Řeků a spolupráci Athén a Sparty, dosáhl nadvakrát drtivého vítězství, s 200 plavidly čelil 350 lodím protivníka, z čehož jich 200 zničil nebo obsadil. To tehdy prakticky zastavilo jakýkoliv postup Peršanů v Egejské oblasti. Možná tato událost mohla vést dvořany k tomu, že byl Xerxés I. po tomto selhání odstraněn jako slabý a neschopný panovník.

Inarós ovládal část nilské delty a město Marea, dostalo se mu pomoci i od vládce z města Sais jménem Amyrtaeus, který rovněž odporoval Peršanům a ovládal severní část delty. Od Athéňanů Inarós obdržel velkorysou pomoc, jelikož opustili kyperskou expedici a se 200 loděmi, svými i spojeneckými, spěchali do Egypta, výpravu vedl Charitimidés v roce 460. Povstalecká armáda čelila perskému vojsku, které mělo okolo 400 000 pěšáků a 80 lodí, a vedl ji Achaimenés, bratr Artaxerxa. Nicméně Achaimenés se čtvrtinou svého pěšího vojska prohrál a byl zabit v bitvě u Pampremis. Peršané se stáhli do města Memfis, které ovládali ze dvou třetin jejich nepřátelé. Charitimidés a Kimón vybojovali námořní bitvu, ve které se 40 řeckých lodí utkalo s 50 perskými, z nichž 20 bylo zajato a zbylých 30 potopeno. Rebelové poslali tělo mrtvého satrapy perskému králi.

Vítězství ovšem netrvalo dlouho - Charitimidés byl zabit, Inarós raněn do stehna, proto musel ustoupit do města Byblos, jediného, které se nepodřídilo Peršanům. Ti totiž po čase přisunuli do Egypta masivní posily i loďstvo, které cvičili v Kilikii, na Kypru a ve Fénicii. Armádu vedl Megabyzos a Artabazos, kteří prolomili blokádu Memfidy, navíc mezi Řeky a Egyptány nastaly neshody. Thukydídés uvádí, že Athéňané uzavřeli příměří s Megabyzem. Část řeckého vojska byla obležena na ostrůvku Prosopitis, který 18 měsíců obléhal Megabyzos, ale protože nechtěl utrpět těžké ztráty při útoku, umožnil Athéňanům odchod do Kyréné přes Lybijskou poušť. Z Kyréné se poté vrátili do Athén.

Daleko větší zkáza nastala pro Řeky v roce 454. Jak Thukydídés uvádí, Athéňané poslali obleženým v Prosopitis na pomoc 50 triér, ale nevěděli, jaká je aktuální situace na bojišti. U ústí Nilu jménem Mendesium byla athénská výprava překvapena Peršany a až na hrstku lodí celá zničena. Takový byl konec velké výpravy Athéňanů a jejich spojenců do Egypta, která trvala šest let.¹⁸

Inarós byl po roce a půl bojů v severních bažinách společně s malou skupinou Řeků dopaden a poté v Súsách roku 454 př. n. l. ukřižován. Celá jeho rebelie byla značně svízelná, protože ne všichni Egyptané ho podporovali, někteří dále stranili Peršanům, navíc bez efektivní pomoci zvenčí nemohl svoje postavení udržet. Pozice Athén byla neúspěšnou výpravou oslabena, Athéňané se ovšem nadále snažili oslabit vliv Persie. Jejich kampaň na Kypru začala v roce 451, Kimón se dostavil s flotilou lodí Athéňanů a jejich spojenců, která měla 200 plavidel, z nichž 60 poslal na pomoc král bažin, což byl egyptský panovník Amyrtaeus, kterému se stále dařilo být na Peršanech nezávislý.

Zbytek flotily oblehl město Kitión, ale během akce zemřel Kimón buď na zranění, nebo nemoc. Athéňané postrádali zásoby pro dlouhodobou akci, takže roku 450 ustoupili k městu Salamis, možná na rozkaz již zemřelého Kimóna, který nařídil svoji smrt zatajit, aby nedemoralizovala mužstvo. Tři dny po Kimonově smrti byli Athéňané se spojenci napadeni perskou flotilou složenou z kilikijských, kyperských a fénických lodí, když se plavili pryč od města Salamis. Řekové zvítězili na moři i na zemi a úspěšně se vrátili do Athén, cestou se k nim připojil onen detašovaný oddíl lodí poslaných již dříve do Egypta.

V roce 449 začala první mírová jednání s Řeky na pokyn Artaxerxe, který zoslal pokyny k vyjednávání pro své generály a satrapy. Athéňané poslali vyslance s plnou mocí jednat o podmínkách smlouvy, vedl je Kalliás, syn Hipponikův. Podle Diodóra se dohodly následné články smlouvy, známé později jako **Kalliův mír**.

Všechna řecká města v Asii budou žít dle vlastních zákonů, perští satrapové nesmějí přijít na vzdálenost bližší než 3 dny od moře, žádná perská válečná loď se nebude plavit k Fáselis nebo Kyaneanským skalám. V případě dodržování těchto podmínek nebudou Athéňané posílat žádné vojáky do teritorií, nad kterými vládne perský král. Poté, co byla dohoda odsouhlasena oběma stranami, se Athéňané stáhli z Kypru.¹⁹

Artaxerxés I. podporoval během své vlády židovskou diasporu, jak o tom svědčí zmínky ve Starém Zákoně. Pokračoval ve stavbě Persepole a svoji hrobku si dal zřídit pravděpodobně v Nakš-e Rústam. Zůstal po něm syn Xerxés II. a množství levobočků.

Xerxés II. byl králem velmi krátce, 424-423,* neboť se stal obětí vraždy zosnované nevlastním bratrem Sogdiánem, který za podpory části dvorské kamarily převzal moc v říši. Protože Sogdiános i další nápadníci trůnu byli potomci konkubín, a nikoli Artaxerxovy ženy Damaspie, je Xerxés II. posledním legitimním vladařem z rodu Achaimenovců.

Nicméně ani Sogdiános se na trůně dlouho neohřál, protože ho dal zabít další nevlastní bratr Óchos, který později užívá jméno **Dáreios II.** (423-404). Tento panovník byl dříve dle Ktésia satrapou Hyrkánie, jeho matka byla Babylónanka Kosmartidéné. Dáreios II. udržoval stejný kurz politiky vůči Židům jako jeho otec. V sedmém roce jeho vlády bylo dokončeno nové opevnění Jeruzaléma.²⁰ Dáreios II. dodržoval Kalliův mír i během peloponnéské války, jenže roku 413 Athény podporovaly v Kárii rebela jménem Amorgés, což zavdalo perskému králi důvod k podpoře Spartanů, kterým poskytl 5000 talentů na boj s Athénami. Sám svým satrapům v Malé Asii uložil úkol, aby od řeckých měst opět vybírali tribut.

---

* Možná, jak uvádí Ktésiás, jen dva měsíce, Diodóros, který ho cituje, uvádí 45 dní.

V roce 409 zmiňuje Xenofón povstání v Médii, které však bylo úspěšně potlačeno. Došlo k násilnostem na královském dvoře, vrcholícím popravou Dáreiova švagra Terituchma a většiny jeho příbuzných, Parysatidin oblíbený syn Kýros (Mladší) byl současně jmenován satrapou Lýdie, Frýgie a Kappadokie a vrchním velitelem všech vojsk na západě. Roku 408 posílá Dáreios II. svého syna Kýra do Malé Asie, aby válka pokračovala s ještě větší intenzitou.

Když v roce 405 Dáreios onemocněl na výpravě proti Karduchům, zařídila Parysatis, aby k němu byl ihned povolán syn Kýros. Jejím úmyslem bylo patrně zajistit mu trůn, ale v tomto směru úspěchu nedosáhla. Nástupcem krále, který zemřel pravděpodobně na jaře roku 404 v Babylóně, se stal jeho syn Arsikás pod jménem **Artaxerxés II.** (404 – 358). Tento panovník musel o trůn bojovat se svým bratrem Kýrem Mladším. Protože měl Artaxerxés za to, že jeho matka Parysatis upřednostňuje jeho mladšího bratra Kýra, chtěl ho dát zabít, nicméně matka mu vyprosila život a Artaxerxés mu dal několik satrapií v Malé Asii - Frýgii, Kappadokii a Lýdii.

Kýros Mladší je popisován Xenofónem jako energický mladý muž, výborný bojovník, lovec, jezdec, soudce, zahradník atd., zatímco Artaxerxés byl údajně jeho přesný opak, neduživý, neměl rád lov, jízdu na koni atd. Kýrovi bylo jasné, že jestli chce porazit svého bratra, lokální síly ze satrapií mu na to nemohou stačit, takže se obrátil pro pomoc do Řecka, kde byla spousta nezaměstnaných vojáků. Aby uchoval svoje přípravy v tajnosti, vždy navázal spojení s několika řeckými veliteli, dal jim peníze, aby opatřili armádu a čekali na jeho povolávací rozkaz do Asie. Sparta byla sice oficiálně spojencem Perské říše, ale našla způsob, jak hodit kámen po nepříteli, aniž by byla vidět její ruka. Spartský velitel Klearchos byl oficiálně vypovězen ze Sparty a stíhán pro vraždu, ve skutečnosti byl on hlavním Kýrovým pomocníkem, který sháněl a cvičil řecké vojáky. Sparta si od Kýra slibovala za tento nápad štědrú pomoc.

Kýros Mladší tím získal k ruce na začátku tažení asi 15 700 vojáků z různých míst Řecka a Thrákie - 11 400 hoplítů, 2 100 peltastů, 200 krétských střelců a dalších 2000 lehkooděnců z Peloponnésu, zhruba 60 triér a přibližně 100 000 vojáků z různých míst Malé Asie. Toto vojsko povolal pod záminkou

potlačení vzpoury v Pisidii,^{*} brzy však vyrazil do vnitrozemí, kde se u Kúnax roku 401 v blízkosti Babylónu utkal se svým bratrem, který sice měl několikanásobnou přesilu, ale byl v bitvě málem zabit smělým útokem Kýrovy jízdy na jeho osobní družinu. Navzdory výbornému výkonu řeckých vojáků a dobrému začátku bitvy byl Kýros Mladší zabit, takže řecké vojsko roku 401 začalo svoji složitou cestu vnitrozemím k Černému moři a roku 399 už bylo v Thrákii. Z celého vojska u Kúnax, čítajícího asi 13 500^{*} mužů, přežilo 6000, tehdy Xenofón vojsko opustil a napsal o této cestě působivé dílo *Anabáze*.

Peršané doufali, že řecké vojsko se rozloží, když vylákali k jednání jeho důstojníky a poddůstojníky a potom je pobili i přes přísahu o bezpečnosti jednání. Když ale viděli, že Řekové se přesto nevzdají, pokoušeli se na ně dotírat, ale větší armáda nikdy nemůže dohnat menší, navíc se při několika konfrontacích Řekové úspěšně bránili. Proto doufali, že horské počasí, nedostatek zásob a nepřátelské kmeny udělají špinavou práci za ně. Jelikož Tissafarnés, který byl vždy s Kýrem Mladším ve sporu, si nyní nárokoval jeho satrapie, řecká města na pobřeží Malé Asie povolala na pomoc Spartaňany, neboť se obávala perského zásahu.

Ačkoliv Artaxerxés II. mohl mít radost ze svého vítězství nad bratrem, jeho situace nebyla bez mráčku. Část nilské delty stále ovládal Amyrtaeus, který přišel o své pozice až v bitvě v roce 399. O ty ho připravili nikoliv Peršané, ale jeho egyptský sok, faraón 29. dynastie **Neferités I.**, který ho nechal popraviti na podzim téhož roku v Memfis. Neferités I. vládl až do roku 393. Nezávislý Egypt sice nepředstavoval pro Persii nebezpečí, neboť na něm nebyl nějak hospodářský závislý, jeho příkladem se však mohly inspirovat ostatní země a spojovat se proti Peršanům.

Sparta si uvědomovala, že její prestiž těžce poškozuje dohoda s Peršany, ve které uznávají jejich suverenitu nad Malou Asií, proto vyslala už

---

^{*} Provincie severně od tehdejší Lýkie, dnes by její hranice hrubě odpovídaly turecké provincii Antalya.

^{*} Původní síla řeckého vojska s Thráky činila sice 17 500 mužů, ale někteří Kýra opustili ještě před pochodem do Babylónie a malé skupinky dezertovaly rovnou po bitvě.

v roce 400 na místo harmosta Thibróna^{*}, když ještě před tím varovala satrapu Tissafarna, aby neútočil na řecká města. Ten si ale z hrozeb nic nedělal a v poklidu plnil Aiólíi, ze které odtáhl až po tučném výkupném obyvatel kraje. Thibrón měl na expedici 1000 vojáků, šlo o hélóty, kteří získali svobodu a sloužili jako hoplité. Dále měl Thibrón na 4000 vojáků od peloponnéských spojenců Sparty a zažádal rovněž o 300 athénských jezdců.²¹

Po svém příchodu do Asie shromáždil vojáky z řeckých měst, naverboval především přeživší vojáky z anabáze Kýra Mladšího, nicméně si uvědomoval, že vzhledem k perské drtivé převaze v jezdecktu se nemůže pustit do žádných ofenzivních akcí, a tak se většinou spokojil pouze s obranou území a měst.

Během neúspěšného obléhání města jménem Larísa Egyptská mu přišel od eforů rozkaz, aby táhl proti Kárii. V té době byl právě v Efesu, odkud se chtěl vydat na pochod, jenže v roce 398 převzal funkci Thibróna Derkylidás. Ten měl dobrou zpravodajskou síť, a tak věděl, že perští satrapové Tissafarnés a Farnabazos se navzájem podezřívají, proto vpadnul po rozhovorech s Tissafarnem na území Farnabaza, který spravoval Frýgii a Aiólíi. Farnabazos uzavřel se Spartány příměří a chtěl tím získat více času, aby přesvědčil krále pro námořní válku v Egejském moři. Derkylidás měl důvod ke spokojenosti, protože svého protivníka Farnabaza znal už z peloponnéské války, jenže Farnabazos přesvědčil krále, aby připravil flotilu, jejímž admirálem se měl stát Athéňan Konón.²²

Volba padla na Konóna, protože byl vynikající voják a zkušený admirál, který už se Spartány válčil, navíc nyní marnil čas na Kypru u krále Euagora. Farnabazos musel zjevně oplývat velkými přesvědčovacími schopnostmi, protože král schválil nejen jeho návrh na jmenování athénskému admirála flotily, ale rovněž mu svěřil 500 talentů stříbra. Konón chápal šanci, která se mu nabízí, když si povede dobře, a věděl, že může navrátit své vlasti význačné postavení. Funkci admirála tedy přijal, vzal 40 lodí a odplul do Kilikie, kde se začal připravovat na válku.

---

^{*} Plnil funkci jménem harmost, fakticky měl jako guvernér spravovat maloasijská města, velet jejich vojenským silám a obstarávat diplomatické kontakty na místě.

Derkylidás přezimoval v zemi Bithýnských Thráků, odkud se pohodlně zásoboval, navíc mu z druhé strany Hellésontu přišly od krále Odrýsů posily, 200 jezdců a 300 peltastů. Nicméně Bithýnští Thrákové začínali mít plenění své země dost, proto přepadli jednotku Sparťanů a Odrýsů a způsobili jim citelné ztráty, a to zejména Sparťanům, kteří přišli asi o 185 hoplítů.²³ Teprve poté se Odrýsové připojili ke spartskému vojsku a netábořili již odděleně, nýbrž dál společně pustošili Bithýnii. Derkylidás stihl opevnit během zimy i šíji thráckého Chersonésu.

Rok 397 začal vyjednáváním, nikoliv válečnými akcemi. Derkylidás žádal autonomii pro řecká města, Tissafarnés a Farnabazos zase stažení expediční armády a spartských harmostů z měst. Zúčastněné strany uzavřely příměří, dokud se Derkylidás nedočká zpráv ze Sparty a Tissafarnés (nově pověřený hlavním velením) souhlasu perského krále. Tissafarnés přesvědčil Farnabaza, aby spojili svoje vojska v Kárii, kam měl v úmyslu táhnout i Derkylidás, neboť se domníval, že když tam má Tissafarnés sídlo, donutí ho tím k rychlému uzavření míru. Také spartský velitel loďstva Farax se přesunul k břehům Kárie. V roce 396 přinesl do Lakedaimónu důležitou zprávu Hérodás ze Syrakús - pobýval totiž nedávno ve Fénicii, kde pozoroval přípravy na vytvoření flotily o síle 300 triér.

Sparťané pochopili, že situace je vážná, proto se jejich vyslanec obrátil na egyptského faraona Neferita I., aby s nimi uzavřel spojení. Místo přímé pomoci v boji jim faraón daroval vybavení pro 100 triér a 500 000 měřic obilí, admirál Farax se poté plavil z Rhodu se 120 loděmi ke kárské pevnosti jménem Sasanda, která je blízko města Kaunos. Z tohoto místa oblehl Farax Konóna a jeho flotilu 40 lodí kotvících v Kaunu a na pomoc Konónovi přišli perští místodržící Artafernés a Farnabazos. Farax poté zanechal obléhání a stáhl se na Rhodos. Konón shromáždil 80 triér a plavil se k nejjihozápadnější špici Malé Asie, kde přesvědčil města, aby se odtrhla od Sparťanů. Rhodos se odtrhnul od Sparty a přijal Konóna a jeho flotilu, což ještě nebyla nejtěžší rána spartskému úsilí. Lakedaimónané se totiž právě plavili s egyptským obilím na Rhodos, takže o něj přišli. Konón obdržel další posily k flotile, 10 triér z Kilikie a 80 z Fénicie, kterým velel král Sidonu.²⁴

Sparta se nakonec rozhodla, že do Asie vyrazí král Agesiláos II. Roku 396 vstoupil do Asie s 2000 osvobozenými hélóty, dále měl od 6 000 řeckých

vojáků od spojenců a obdržel zásoby obilí na půl roku. Z Euboiského přístavu Gerastos se přeplavil k Efesu. Uzavřel se satrapou Tissafarnem příměří, ten tak ovšem učinil pouze proto, aby mu dorazilo od krále na pomoc velké vojsko. Mezitím Agesiláos zjistil díky podřízenému veliteli Lýsandrovi, že Farnabazos ponižuje Spithridata, správce Helléspontské Frýgie, a proto ho přemluvil, aby od Farnabaza odpadl. Ten tak skutečně učinil a přešel se svými dětmi, penězi a 200 jezdci k Agesiláovi, který v něm získal výborný informační zdroj o perském uspořádání jednotlivých satrapií. Lýsandros Spithridata a jeho syna okamžitě lodí vezl k Agesiláovi.

Tissafarnés pohrozil Spartánům a jejich spojencům, aby ustoupili z Asie, nebo je zničí. Po menších potyčkách v Kárii a Frýgii spartské vojsko sílilo. Agesiláos si uvědomoval, že bez dostatečně silné jízdy nebude moct táhnout rovinami a bez jezdeckta bude schopen vést pouze úhybnou válku, proto nařídil nejbohatším občanům chovat koně s tím, že kdokoliv poskytne zbroj, koně a zdatného muže, bude osvobozen od účasti na válečném tažení.²⁵

Opatření přineslo skvělé výsledky, takže na jaře roku 395 se celé vojsko shromáždilo do Efesu, kde Agesiláos pečlivě dohlížel na jeho výcvik a vybavení. Tissafarnés měl zprávy, kam Agesiláos zamíří, ale věřil, že stejně jako minule ho klame, proto měl pěchotu v Kárii a jezdeckto okolo roviny Maiandru. Tentokrát ovšem Agesiláos nelhal a dorazil s vojskem k rovině jižně od Sard. Tissafarnés shromáždil 10 000 jezdců a 50 000 pěšáků,²⁶ těsně sledoval spartskou armádu a zabíjel vojáky, kteří se vzdálili od hlavní části Agesiláova vojska, ten mezitím seřadil vojsko do čtverce na úpatí hory Sipylos a čekal na vhodný moment k útoku. Tissafarnés měl obzvláštní důvod zuřit, protože byl zničen nejen venkov okolo Sard, ale zejména jeho zahrady a parky. Agesiláos poté ustoupil od Sard a pověřil spartského velitele jezdeckta Xenokla a 1400 vojáků, aby se nočním pochodem přesunuli do lesa, kde měli ukrytí přichystat perskému vojsku léčku.

Ráno se Agesiláos vydal na ústup a počkal si, až se perské vojsko rozpadne z pevného tvaru na menší skupiny, které napadaly jeho zadní voj. Jakmile však minul místo léčky, prudce se obrátil a zaútočil, přitom také vydal signál mužům schovaným v lese. Perské vojsko začalo v panice ustupovat, když si uvědomilo, že je pod útokem ze dvou stran. Agesiláos zabil 6000 mužů, mnohé další zajal a zplundroval tábor nepřítele, kromě 70 talentů zlata našel

v ležení i velbloudy, které později odvezl do Řecka. Tissafarnés byl za svůj neúspěch popraven, Artaxerxés II. se pokoušel uzavřít mír, podle smlouvy města v Asii měla být svobodná, avšak měla mu odvádět původní daň. Nový perský místodržící Tithraustés dosáhl toho, že Agesiláos odešel do Helléspontské Frýgie, neboť mu poskytl 30 talentů na zajištění vojska.

Agesiláos měl velmi dobrý důvod ke spokojenosti, měl silné vojsko, navíc nařídil městům, aby stavěla triéry, celkem se jich vyrobilo 120, a velitelem loďstva pověřil Peisandra, bratra své ženy. Během podzimu se snažil Agesiláos dodržovat příměří, když procházel Lýdií; jakmile však vstoupil do Mýsie, plenil zemi a nutil obyvatele, aby vstupovali k němu do vojska, neboť mnoho Mýsů bylo nezávislých na králi. Neublížoval těm, kteří se přidali, ale zato plenil území těch ostatních.²⁷

Na území Mýsů však propukly boje, při kterých spartské vojsko utrpělo menší ztráty, nicméně vynutilo si průchod zemí do Frýgie, kde se pokoušelo dobýt některá města, zejména Gordion, metropoli celého kraje. Tithraustés pochopil, že spartského vojska se lze zbavit daleko elegantněji než silou. Vyslal do Řecka Rhodána Tímokrata s 50 talenty stříbra, aby přesvědčil řecké státy k válce proti Spartě, nicméně tím Agesiláova činnost neochabla, právě naopak. Pronikl do Paflagonie, spojil se s jejím králem Kotyem a zařídil mu sňatek se Spithridatovou dcerou. Agesiláos obdržel od paflagonského krále posily v podobě 200 lehkooděnců a 1 000 jezdců, Spithridatés utekl do Sard.

Agesiláos se vrátil k městu Daskyleiu v Bithýnii, pustošil okolní krajinu a svedl několik nerozhodných bojů s Farnabazem, se kterým se snažil vyjednat mír, právě když Agesiláos shromažďoval na jaře roku 394 ještě silnější armádu, než měl v předchozích letech, a připravoval se na daleký pochod do Asie v přesvědčení, že pohne všemi národy, aby se proti králi vzbouřily. Efoři mu však donesli zprávy, jak silnou protispartskou koalici perský král vytvořil. Byl v ní zastoupen Boiótský spolek, Korint, Argos, Athény, Lokris, Akarnánie, Leukas i města z Thessalie. Sparta se tím ocitla v neřešitelné situaci, protože nemohla zároveň bojovat v Asii a Řecku, Agesiláos se tedy musel vrátit do Řecka. Při svém odchodu z Asie řekl, že ho perský král vyhání z Asie deseti tisíci lučištníky, perská mince má totiž na sobě vyražen obraz lučištníka a 10 000 zlaťáků bylo dovezeno do Athén a Théb.²⁸

Agesiláos ponechal v Asii Euxena jako velitele a s ním 4000 mužů, zatímco sám Agesiláos se připravoval k plavbě na thrácký Chersonesos. Záležitosti se daly rychle do pohybu - jakmile se královská flotila (které veleli Konón a Farnabazos) kotvící v Kárii dozvěděla, že nepřítel je na ostrově Knidos, vyrazila mu naproti. Perská flotila měla 90 triér a tvořila ji plavidla z Fénicie a z Kypru, která poskytl král Salamíny Euagoras. Spartské loďstvo mělo 85 triér a celé bylo v bitvě zničeno, navarch* Peisandros byl zabit a 50 spartských triér zajato, většina posádek uprchla na pevninu, ale i tak bylo 500 mužů zajato.²⁹

Konón vítězství využil k návratu do Athén, kde nechal znovu vybudovat opevnění města a přístavů i dlouhých zdí zničených za peloponnéské války. Finanční prostředky na budování poskytl Farnabazos. Těžiště moci v řeckém světě se začalo povážlivě kývat. Vítězstvím u Knidu to samozřejmě neskončilo, na přelomu let 394/3 byli spartští harmostové vypovězeni z měst a ostrovů, perské loďstvo přešlo do ofenzívy, poplenilo roku 393 pod vedením Farnabaza a Konóna iakónské pobřeží a obsadilo ostrov Kythéra, který byl svěřen Athéňanovi Nikofémovi. Sparta v odvetu vypravila do Malé Asie v roce 391 znovu vojsko pod velením Thibróna, jehož protivníkem byl satrapa Sard Strúthás, který měl za úkol podporovat Athény. Proto Thibrón používal jako základny Efesos, Priéné, Leukofrye a Achilleie a pustošil území Lýdie. Nicméně svoje nájezdy podnikal bez kázně, Strúthás si proto počkal na příhodný moment a zaútočil v čele silného jezdeckého oddílu, Thibrón padl a jeho vojsko bylo rozprášeno.

Nebylo však zničeno zcela, proto Sparta vyslala do Asie nového velitele jménem Difridás, který si počínal tak úspěšně, že se mu podařilo zajmout Strúthova zetě Tigrana s jeho ženou a za oba získal vysoké výkupné. Během války nastávaly naprosto paradoxní situace. Athény i Sparta například soupeřily o přízeň Rhodu. Roku 389 byl Teleutiás, bratr Agesiláa II., vyslán na Rhodos s 27 loďmi a cestou zadržel Athéňana Filokrata, který plul s 10 triérami na pomoc Euagorovi, kyperskému králi, který byl ve válce s Peršany. Athéňané, ještě stále téměř novopečení spojenci perského krále, posílali pomoc jeho

---

* Spartská hodnost pro admirála

soupeři. Spartané, oficiální nepřátelé Peršanů, jim v tom zabránili, ačkoliv to neměli vůbec zapotřebí. To byla jedna z posledních akcí Spartanů proti Peršanům na území Asie a okolí.

Je třeba se na tomto místě zastavit a zhodnotit nikoliv, kdo byl vítězem konfliktu, ale spíše se zaměřit na to, jaké byly možnosti obou stran a co válka vypověděla o jejich silách a charakteru. **Pierre Briant** a další zastánci Perské říše budou tvrdit, že se jen potvrdilo, jak je Perská říše silná a že Agesiláos ničeho velkého nedosáhl, protože nedobyl Sardy, Gordion ani žádné jiné větší významnější město. Jenže pravda je taková, že i když se Perská říše šikovně zbavila útočníků, aniž by s nimi musela dál sama válčit, ukazuje to na dvě podstatnější věci. Z vojenského hlediska si Perská říše nevedla nijak zázračně, zbavila se armády Spartanů až po 7 letech, a to jen díky útoku na jeho domácí stát. Spartská armáda navíc neměla bezvýhradnou podporu řeckých měst v Helladě, Malé Asii a na ostrovech v Egejském moři. Jak by válka probíhala, kdyby Spartané takovou podporu měli? A i přesto Agesiláos způsobil perskému králi a jeho místodržícím silné bolení hlavy, velké finanční výdaje i ztráty na životech.

Druhý podstatný problém spočíval v perském správním systému satrapií, byl velmi nepružný, nebo přesněji řečeno dosti problémový. Satrapové se často vzájemně nesnášeli, strojili si úklady, měnili strany, neváhali ničit navzájem svůj vlastní majetek, ačkoliv jim byl pouze propůjčen perským králem a jim samým nepatřil. Dalším problémem bylo financování válek. Satrapové si museli finanční prostředky zajistit sami, protože král jim poskytl vždy jen jakousi startovní částku, o kterou ho museli žádat, stejně jako o posláni vojska, a to všechno vyžadovalo čas. Útočník tak mohl být vždy o něco rychlejší, pokud měl solidní průzkum a zpravodajskou službu. Je pravda, že na moři byla Persie velmi silná, ale jen díky svým spojencům, kteří poskytovali lodě, námořníky a mnohdy především velitele! I když Persie disponovala vcelku propracovaným systémem mobilizace armád v rámci satrapií i říše, nemluvě o jejich zásobování a financování, byla do určité míry závislá na žoldnících a spojencích.

Agesiláos II. prokázal, že odhodlaný útočník může postupně rozbít křehkou komplikovanou stavbu říše, minimálně v Malé Asii, kde byl řecký a i

neřecký živel* silný a ochotný se Persii postavit ve zbraní. A o kvalitě řeckých a thráckých vojáků rozhodně nikdo nemohl pochybovat, v bitvě u Kúnax i v rámci Agesiláova tažení dokázali, že si umí poradit s mnohem početnějším nepřítelem a zvítězit. Pro Agesiláa nicméně představovaly problém zásobování a rozlehlost Perské říše, hlavně však nespolehlivost jeho spojenců v Asii i Řecku, a také problémy s dobýváním četných pevností a měst, nemluvě o velké přesile Peršanů na moři. Nicméně jeho tažení i Xenofónova anabáze ukázala Řekům tehdejší i budoucím, že Persie není neporazitelný nepřítel ani na vlastní půdě, má své přednosti i slabosti. Schopný velitel musí vědět, jak využít svých předností a eliminovat silné stránky Persie. Jednou přijde doba, kdy si z těchto válečných akcí vezmou nepřátelé Persie důkladné ponaučení.

Jestliže Maloasijské drama pro Artaxerxe II. skončila, mělo mu vzápětí začít nové. V Egyptě sice zemřel roku 393 Neferités I., ale vynořili se hned dva kandidáti na faraonův trůn - jeho syn Muthis a uzurpátor Psammuthés, kterého podporovala část dvora. Dynastických zmatků nakonec využil **Hakoris**, který se na trůně udržel až do roku 380. Tento panovník se prohlašoval za vnuka Neferita, ačkoliv to vůbec nebyla pravda. Zahájil masivní stavební program, dal se do opravování staveb svých předchůdců a dal postavit celou řadu nových.³⁰

Artaxerxés věděl, že bez Kypru může na jakoukoliv úspěšnou invazi do Egypta zapomenout. Perský král si mohl mnout ruce, jak je Sparta dokonale zaměstnaná **korintskou válkou (395-387)**, kterou proti ní rozpoutal, ale záhy se tento čin ukázal jako kontraproduktivní. Hakoris totiž roku 390 uzavřel spojení s králem Kypru Euagorem, třetí stranou spojenecké smlouvy byly Athény. Perská říše náhle začala rychle podporovat Spartu, protože potřebovala mít Athény zaměstnané válkou v Helladě. Euagoras nebyl jediným králem na Kypru, nacházelo se tam celkem dvanáct velkých měst a ostatní vládcí byli oficiálně vazaly velkého krále. **Euagoras** (vláda 410-374) nebyl výjimkou, panoval nad městem Salamis a od roku 410 pomáhal Persii v jejích válkách.

---

* Mýsové, Kárové, Lýdové, Frýgové, Bithýnští Thrákové a jiné národy neměli moc důvodů, proč Perskou říši podporovat.

Slavný rétor Isokratés oslavuje Euagora jako člověka, který z ničeho, jen s hrstkou přátel, dokázal získat vládu a svému městu přinesl používání řecké abecedy místo mnohem složitější kyperské. Údajně zvelebil město, kterému fénická nadvláda nepřinesla nic dobrého. Podporoval ve městě umění, dal zřídit emporium* a přístav, získal více území a opevnil ho, navíc dal stavět triéry a jiné.³¹ Euagoras se považoval za potomka hrdiny trojské války Teukra, patří tedy do rodiny, která už dlouho před ním vládla městu Salamis.

Kypr ovšem neobývali jen Řekové, nýbrž i Féničané, a především potomci obou těchto etnik ze smíšených manželství. Euagoras pěstoval přátelské styky s Athénami, jeho socha stála v Kerameiku vedle sochy admirála Konóna. Pouze s diplomatickými aktivitami se ovšem nespokojil. Začal válku v roce 392/1 proti králi jménem Milkyatón, který ovládal sousední město Kitión a Idalión. I když měl za spojence kyperské město Pafos, Euagoras prohrál, ale přesto se mu podařilo většinu měst a jejich teritorií na ostrově získat nebo přesvědčit ke spojenectví. Odolávala pouze města Soli, Amathos a Kitión, která poslala k perskému králi žádost o pomoc. V roce 391 tato města obviňovala Euagora, že zabil krále Agyrise, perského spojence, a slibovali Perské říši pomoc proti Euagorovi.

Artaxerxés jejich žádosti vyhověl, neboť si uvědomoval, jak je Kypr důležitá námořní základna, nutná nejen pro dobytí Egypta. Proto souhlasil se spojenectvím s Kypřany. Pověřil satrapy vládnoucí nad pobřežními provinciemi, aby začali stavět triéry a připravili vše nutné pro flotilu. Pověřil kárského vládce jménem Hekatomnos, který obdržel hodnost admirála, aby začal s válkou proti Euagorovi, Peršan Autofradatés měl shromáždit pro kampaň pozemní vojsko.

Euagoras nelenil, bylo mu jasné, že pouze domácí zdroje nebudou k válce postačovat, proto roku 390 uzavřel spojeneckou smlouvu s Athénami a egyptským faraónem. Athény si svým činem dost troufaly, neboť oficiálně byly v době války spojenci Peršanů. Přesto pravděpodobně v roce 388 vyrazil na Kypr athénský velitel Chabriás s 800 peltasty a 10 triérami, k této síle měl k dispozici ještě jiné lodi a těžkooděnce z Athén.³² Bohužel pro Euagora to byly poslední posily, které kdy z Řecka viděl. V korintské válce totiž Spartané ve

---

* Obchodní centrum v řecké terminologii

velkých pozemních bitvách vítězili, ale konflikt je i ostatní strany značně vyčerpával, ačkoliv se Sparťané nyní znovu mohli těšit podpoře perského krále.

Proto roku 387 Sparťané zahájili vyjednávání s Persií a spartský zmocněnec Antalkidés navrhl zastavení válečných akcí. Podmínky **Antalkidova míru** nadiktoval král Artaxerxés jasně. Města v Asii patřila jemu, ostrovům Klazomeny, Kypros a ostatním státům se ponechávala nezávislost kromě ostrovů Lémnos, Imbros a Skýros, které odedávna patřily Athéňanům. Pokud by někdo návrh nepřijal, vedl by s ním Artaxerxés válku. Tato smlouva de facto znamenala zrušení Boiótského spolku, protože se měly rušit veškeré spolky a federace městských států. Daleko podstatnější bylo, že Sparťané se stali dohlížiteli a ručiteli tohoto královského míru. Pouze oni byli vyjmuti z podmínky o zákazu sdružování měst do spolků a federací.

Perský král si tímto mírem nesmírně pomohl, na Helladu mu měli dohlížet Sparťané, Malá Asie byla zase jeho nezpochybnitelná sféra vlivu a mohl se konečně plně věnovat dobytí Kypru a Egypta. Proti Kypru připravil neuvěřitelně velké vojsko - 300 000 mužů včetně jezdeckva a 300 triér, jeho zeť Orontés měl velet pozemnímu vojsku, zatímco flotile Tiribazos.³³ Perská flotila se přesunula z aiolských měst Fokáia a Kýmé do Kilikie, kde už je očekávalo pozemní vojsko shromážděné k invazi na Kypr.

Euagoras si údajně získal tajnou podporu kárského vládce, který mu pomáhal financovat jeho oddíly žoldnéřů. Obdržel rovněž pomoc od egyptského vládce Hakorise. Tím výčet jeho aktivit nekončil, přesvědčil ke vzpouře četná města v Kilikii, ovládl ve Fénicii Tyros a jiná města. Měl flotilu 90 triér, 20 z Tyru a 70 z Kypru, k tomu 6000 vlastních vojáků a mnoho dalších od svých spojenců, najal si rovněž mnoho žoldnéřů a obdržel i vojáky od jednoho krále Arabů. V roce 386 ovládal Euagoras prakticky celý Kypr.

V tento rok plula perská flotila ke městu Kitión, Euagoras na ně zaútočil a dosáhl počátečního úspěchu, neboť zastihl nepřátele nesešikované, takže

mnohé lodi potopil a další zajal. Jenže jeden z velitelů perské flotily Glos* a další velitelé přeskupili své síly, nasadili zbývající lodi do bitvy, čímž donutili ustoupit Euagora, který v bitvě přišel o mnoho lodí.³⁴ Peršané shromáždili své síly po vítězné bitvě právě ve městě Kitión. Pravděpodobně v roce 385 začalo obléhání města Salamis, Euagoras se však přes nepříznivou situaci nevzdával. Věděl, že nečinností si nepomůže a nestačí pouze čekat na vhodnou příležitost, třeba na velmi časté rozpory mezi perskými veliteli.

Proto se Euagoras s 10 triérami vypravil do Egypta a doma nechal velení svému synovi jménem Pnytágorás. Podařilo se mu za noci odplout ze Salamis, vyhnul se nepříteli a úspěšně přistál v Egyptě. Tam přesvědčoval faraóna, aby mu pomohl v pokračování války, neboť ta je i v jeho zájmu, a aby zvážil i společnou akci proti Peršanům. Euagoras nakonec dosáhl jen částečného úspěchu, přivezl si totiž do Salamis od Hakorise méně peněz, než očekával. Tyto události klade Diodóros do rozmezí let 385/4.³⁵

Dále je již nesmírně složité stanovit chronologii této **kyperské války**, nicméně podle informací z Diodóra a jiných zdrojů pravděpodobně okolo roku 381³⁶ Euagoras dosáhl dohody s perským králem. Zůstal vládcem ve svém městě a měl mu odvádět tribut, také měl zakázáno válčit s jakýmkoliv jiným kyperským městem. Vzhledem k tomu, že spojenci ho opustili a byl mnoho měsíců v obleženém městě, vyjednal za stávajících podmínek velmi slušnou dohodu a zůstal králem až do své smrti v roce 374.* Téměř desetiletá válka skončila mírovou cestou. Perský král si uvědomoval, že se musí věnovat Egyptu a nedat Euagorovi šanci zatáhnout do konfliktu Řeky z Hellady, Malé Asie nebo ostrovů.

---

* velitel kársko-egyptského původu, sloužil kdysi pod Tissafarnem, poté přeběhl ke Kýrovi Mladšímu a po jeho smrti utekl do Egypta, byl však omilostněn, o což se přičinil jeho tchán Tiribazos.

* Kdy ho zabil eunuch z důvodu osobní pomsty. Po něm však nastoupil na trůn jeho syn Nikoklés.

Možná i proto chtěl ukončit válku rychle, mírovou cestou, ale jistě zde byl i problém vysokých finančních nákladů na udržování několikasettisícové armády a obrovského loďstva. Vraťme se nyní do Egypta - faraón Hakoris neměl uzavřeno spojení jen s Athénami a Kyprem, podle historika Theopompa se k jeho spojencům počítali také Pisidové a kyrénské město Barké.

Perská invaze v letech 385 – 383, kterou vedli Abrokomás, Tithraustés a Farnabazos, neuspěla, neboť Egyptany podporoval athénský velitel Chabriás. A to přitom nebyla jediná podpora, kterou Hakoris mohl obdržet. Diodóros klade do let 384/3 pokus perského admirála Glose přejít na egyptskou stranu s celou flotilou, kterou měl k dispozici. Byl však roku 383 zavražděn, neplánoval totiž jen pouhé připlutí k břehům Egypta, chtěl vytvořit alianci Sparty a Egypta proti Perské říši. Přesto jeho smrtí nenastal klid, v jeho stopách pokračoval Tachos, který okolo sebe shromáždil vojsko a založil město na útesu jménem Leuke, který se nacházel blízko aiolského pobřeží, na němž do té doby byla jen Apollónova svatyně.³⁷

V roce 380 se stal faraónem **Neferités II.**, Hakorův syn, ale hned ho zabil **Nektanebo I. a založil XXX. dynastii**, ačkoliv neměl královský původ. Musel okamžitě po nástupu na trůn připravit armádu na očekávanou invazi Peršanů, proto už v roce 379 shromáždil značné množství řeckých žoldnéřů, jimž velel Chabriás, kterého Athény na perský rozkaz odvolaly. Artaxerxés II. těžící z mírové smlouvy si rovněž přizval řecké vojáky na pomoc. V roce 375 nechal potvrdit Antalkidův mír v Řecku, aby měl dostatek žoldnéřů, kteří nebudou vázáni válkami v Helladě. V dalších dvou letech zahájil perský král invazi. Vrchním velením byl pověřen Farnabazos, 20 000 žoldnéřů vedl Athéňan Ífikratés, kterého si vyžádal perský král už v roce 378. Byl jedním z nejlepších velitelů, který provedl armádní reformy a vyznamenal se v korintské válce se svojí jednotkou peltastů.

Přesto válka neprobíhala podle perských představ, invazní armáda několik let tvrdla v Palestině u města Akra. Farnabazos měl armádu o celkové velikosti 200 000 mužů, měl k dispozici 300 triér a 200 třicetiveslic. V roce 374 doplula invazní armáda do delty Nilu, Nektanebo však deltu na válku připravil, protože díky dlouhým přípravám Peršanů měl dostatek času. Všech sedm ramen mělo důkladně opevněná města s přístupy ke kanálům, opevnil i

plavební kanál na mnoha příhodných místech, zatímco jiná místa zatopil. Farnabazos zjistil, že Pelúsiion je tak dobře opevněn a bráněn tak velkým množstvím vojáků, že násilím si cestu nevynutí.

Rozhodl se tedy, že se zkusí dostat na místo jinými ústími. Proto vyplul s loděmi na moře, aby nebyl zpozorován nepřítelem, a vplul do země mendesijským ústím, kde jsou rozsáhlé pláže. Vylodil se s 3000 vojáky a společně s Ífikratem postupovali k opevnění u ústí, jenže Egyptané se na místo přeplavili s 3000 pěšáky a jezdci. Vypukla tuhá bitva, naštěstí pro Peršany se posádky lodí přidaly k boji, Egyptané byli obklíčeni, mnoho jich zemřelo a bylo zajato, zbytek unikl do města. Ífikratovi se podařilo místo obsadit, neboť do něj vpadl s prchajícími obránci a srovnal jej se zemí, zotročil její obyvatele. Potom nastala hádka Ífikrata s Farnabazem, co by se mělo učinit dále. Ífikratés se dozvěděl od vězňů, že nejdůležitější město Egypta Memfis není bráněno. Proto nabádal k okamžité plavbě, aby na místo dorazili dříve než egyptská armáda, kdežto Farnabazos chtěl počkat na celou armádu, aby tažení bylo méně riskantní.³⁸

Ífikratés tedy navrhoval, že město obsadí, a žádal k úkolu přidělení řeckých žoldnéřů, jenže Farnabazos se zalekl, že athénský velitel obsadí celý Egypt pro sebe, proto mu to nedovolil. Ífikratés protestoval, že pokud bude tato příležitost zmeškána, může to ohrozit celou kampaň, která proto selže. Přesvědčování nepomohlo, takže Egyptané Memfis obsadili, vypluli k poničené pevnosti a zabili mnoho vojáků perské armády. Boje okolo pevnosti neustávaly, a jakmile se v půli června ze severu zvedaly etésijské větry, Nil začal stoupat a celé oblasti hrozilo zatopení. Perští velitelé museli celou výpravu v roce 373 odvolat.³⁹

Athénský velitel právem nad zpackanou výpravou zuřil, už dříve pozoroval, že Peršané jsou ve svých přípravách na válku velmi pomalí, a i v samotné válce se rozhodují a jednají pomalu. Chování perského velitele bylo Ífikratovi záhadou, protože věděl, že je velmi bystrý a chytrý. Když Farnabazovi vytýkal jeho "pomalost", ten mu odvětil, že pro perské velitele je zvykem se o všem radit s králem a nejednat samostatně bez jeho předchozího schválení. Je těžké určit, zda to byl skutečný důvod neúspěchu celého tažení a zda dlouhá doba přípravy nebyla způsobena potlačováním povstání v Palestině.⁴⁰

Farnabazos se sice obával ztráty Egypta, kdyby Ífikratés Memfidu obsadil, ale risk je zisk. Celý nesmírně nákladný podnik selhal, což muselo být bolestné selhání nejen pro prestiž Farnabaza, ale zejména perského krále, který se pokoušel dobýt Egypt už od doby nástupu na trůn. Artaxerxovy úspěchy v Malé Asii a na Kypru byly vyváženy nezávislostí Egypta. Ale celkově mohl být Artaxerxés II. spokojený, protože se mu podařilo podruhé potvrdit Antalkidův mír v roce 371, ze kterého byly vynechány Théby, které Peršanům způsobí zanedlouho mnohé problémy.

Daleko spokojenější než Artaxerxés byl faraon Nektanebo I. Během svojí vlády, která trvala až do roku 362 (přičemž od roku 365 byl jeho spoluvládce syn Teos) postavil řadu chrámů, obnovil mnoho starých památek, které se zachovaly do dneška. Až do roku 369 panoval v Perské říši relativní klid. Z dobových dokumentů se zachovala zpráva, že v tento rok král shromáždil vojsko v zemi Razaundu.⁴¹ Mělo by se jednat o území v Médii na východ od Ekbatan, jiní umisťují tento kraj mezi jezero Urmia a Kaspické moře.

Podle mého názoru se bude jednat o krajinu na jihozápadních březích Kaspického moře, neboť klasičtí autoři nás informují o válce proti Kadúsiům*, horskému kmenu, proti kterému vedl válku Artaxerxés II. osobně. Z tohoto důvodu bezpochyby shromáždil vojsko 300 000 pěšáků a 10 000 jezdců. Válka probíhala ve velmi drsném podnebí a terénu a stále nevedla k úspěšnému konci. Došlo na pojidání jak nákladních zvířat, tak koní. V přímém boji sice perské vojsko roku 367 zvítězilo, ale horší obyvatelé nebyli závislí na obvyklé zemědělské produkci, neměli žádná větší města. Bylo obtížné s nimi válčit konvenčním způsobem, natož je přesvědčit, že jsou poraženi a měli by se vzdát. Teprve Tiribazos uzavřel s oběma králi Kadúsiů příměří a mír, za tento

---

* Jednalo se o kmen, jenž byl často vzbouřen a představoval tradičního nepřítel Médů. Nedá se určit, zda popisované válečné události od klasických autorů představují povstání v roce 385 př. n. l., nebo se jedná o pozdější válku z roku 369-367 př. n. l. Pro ni svědčí fragmenty úředních dokumentů hovořící o válce na severozápadě Mezopotámie. Kadúsiové nikdy nevydrželi dlouho v klidu, vzbouřili se i roku 358 př. n. l. proti Artaxerxovi III. Válku prohráli a vyznamenal se při ní v osobním souboji s jejich náčelníkem jistý Peršan Kodomannos.

úspěch však zaplatil vysokou cenu, při zpátečním pochodu přišel o mnoho vojáků a skoro všechny koně.

Ani po návratu z této výpravy neměl Artaxerxés II. klid. Pravděpodobně už v roce 369 chystal novou expediční armádu proti Egyptu, neboť Kypr byl plně v jeho moci a místní králové, jako třeba Nikoklés (syn Euagora), k němu byli loajální, takže se mohl spoléhat na příznivé podmínky. Vrchní velení měl mít Farnabazos, Tithraustés a také správce Kappadokie **Datamés** (vláda 385-362). Zastavme se u jeho osudů blíže, protože jeho příběh ilustruje velmi dobře, jakými chronickými problémy trpěla Perská říše ve správní oblasti. Tento muž byl potomkem Kára jménem Kamisarés, jenž zahynul na výpravě proti Kadúsiům, byl jinak satrapou části Kilikie, která hraničí s Kappadokií. Jeho matkou byla paflagonská princezna Skythissa. Datamés se rovněž účastnil války proti Kadúsiům, kde se vyznamenal. Byla to jeho první bojová akce, neboť předtím sloužil v gardě střežící králův palác. Datamés pravděpodobně v roce 385 nastupuje na otcovo místo satrapy, neboť ten ve válce s Kadúsií padl.

Roku 384 byl pověřen, aby společně s lýdským satrapou Autofradatem potlačil vzpuru v Pisidii. Počínal si úspěšně. Jeho dalším významným úkolem bylo zajistit zajetí krále Paflagonie, který byl jeho blízkým příbuzným. Datamés se snažil vyřešit celou záležitost diplomaticky, ale když neuspěl, sáhl k násilí a přivedl Thuysé živého před krále. Tento čin mu zajistil královu přízeň i účast ve velení nad expediční armádou do Egypta, která se shromažďovala ve městě Akra. Už byl připraven na pochod, když přišel od Artaxerxe rozkaz, aby dobyl oblast Kataonia, která se nachází ze Kilickými bránami a pohořím. Její vládce Aspís se vzbouřil a dobyl kraje na hraničící s Persií. Mohl by ohrožovat jednu z životně důležitých cest v pohoří Taurus, neboť bez průsmyků nebylo možné pohořím projít. Nejen že Aspís nedodával tribut za sebe, ale dokonce loupil z karavan, které jej přivázely králi.

Datamés si vzal na cestu menší oddíl vojska a brzy ve svém úkolu uspěl, byl s ním zpět tak rychle, že cestou ke králi potkal posla s rozkazem, který ho z tohoto úkolu odvolával, neboť si Artaxerxés uvědomoval, že dobytí Egypta je větší a důležitější úkol. Datamés si získal velkou královu přízeň, ta však velmi popuzovala dvořany, kteří se rozhodli, že ho společnými silami zničí. Naštěstí královský pokladník Pandantés o všem informoval Datama, jenž se právě

nacházel u Akry. Po přečtení dopisu neváhal opustit královny služby a v čelo invazní armády místo sebe postavil Mandrokla z Magnésie.

Pravděpodobně v zimě roku 368 uprchl Datamés se svými vojáky do Kappadokie, kde dobyl část Paflagonie a zejména město Sinópe, v němž nechal razit své vlastní mince. Neváhal používat nekonvenční způsoby, aby si opatřil finance pro vojsko. Jeho počínání samozřejmě neuniklo dvoru, a tak byl obviněn ze zrady. Jako první se proti němu chystal správce Pisidie. Vyslal do boje svého syna Arsidaia, který ale v bitvě proti nim padl, proto Datamés vyrazil do války okamžitě sám s menším oddílem vojska. Pisidany sice porazil, ale nedokázal dobýt jejich území, proto se stáhl. Při této bitvě ho zradil jeho tchán Mithrobarzanés, který byl velitelem jízdy, naštěstí i přes jeho dezerci bitvu s Pisidany vyhrál.

Jenže k Artaxerxovi přeběhl i Datamův nejstarší syn Sysinás. Likvidací povstání byl pověřen Autofradatés, satrapa Lýdie. Vzal si na tento úkol obrovské vojsko čítající 171 000 mužů, z čehož 20 000 tvořilo jezdeckto, armáda byla složena ze všech možných jednotek z celé říše včetně řeckých žoldnéřů, asi se jednalo o armádu určenou pro invazi do Egypta, Datamés chtěl původně bránit průsmyky v Kilikii, ale jelikož je ještě nestačil obsadit, našel jiné výhodné místo pro bitvu, ve které však neměl ani dvacetinu sil protivníka. Přesto jeho odhadem asi 30 000 vojsko Autofradata porazilo, Datamés přišel jen o 1000 vojáků. I v dalších střetnutích si vybíral místa, která byla výhodná pro něj, a v němž se početní převaha nepřítele nemohla uplatnit. Autofradatés po několika porážkách uzavřel s Datamem příměří a stáhl se do Frýgie.

Roku 366 se Datamovým spojencem stal Ariobarzanés, správce Iónie a Lýdie, kterému na pomoc Athéňané poslali vojevůdce Timothea a Spartáné krále Agesiláa. Proti tomuto vzbouřenci poslal perský král kárského vládce Mausóla s flotilou, pozemní vojsko vedl správce Sard Autofradatés. Ariobarzanés musel zanechat obléhání Daskylia v Mýsii a stáhnout se roku 364 zpět. Artaxerxés se poté pokoušel Datama odstranit jinými způsoby, ale veškeré jeho pokusy selhaly. Je těžké určit, co se dělo další roky, k dispozici jsou zmínky v Polyainově díle *Stratégémata*. Podle nich uspořádal Datamés několik výprav do Pamfýlie, dokonce až do Mezopotámie. V roce 362 vypadala situace pro Artaxerxe ještě hůře. Artabazos, správce Frýgie, totiž neuspěl ve výpravě do Kappadokie a byl poražen. Nyní hrozilo reálné nebezpečí, že

Datamés vzbouří i ostatní satrapie a s podporou egyptského faraóna Tea by skutečně mohl uspět.

Nakonec ale Datamés podlehl zrádnému jednání Ariobarzana syna Mithridata. Ten předstíral, nebo to doopravdy dělal, že je vzbouřencem proti králi, pustošil území okolních satrapů a dobýval pevnosti, část kořisti posílal Datamovi, některá místa mu rovněž předal. Jakmile si získal jeho důvěru, tak jeho syn Mithridatés při jednom setkání Datama zavraždil. Situace v celé Malé Asii byla tehdy velmi zmatená a naše zdroje k ní - projevy Démosthena, útržky z Diodóra, Pompeia Troga a jiných autorů - přinášejí více otázek než odpovědí. Například podle Diodóra zabije Ariobarzana vlastní syn Mithridatés přibližně roku 364 a poté ho Diodóros náhle řadí do seznamu vzbouřených satrapů v roce 361.

Za dalšího potenciálního rebela bývá označován král Arménie Orontés, který sice bojoval proti Kýrovi Mladšímu, a později pomáhal ve válce proti Euagorovi, jenže i když roku 362 pomohl zničit Datama, plánoval zjevně něco naprosto jiného než být jen loajálním vazalem velkého krále. V ten rok totiž dobyl Pergamon a ovládal i některé jiné západní části pobřeží Malé Asie, uzavřel spojení s Athénami. Orontés, satrapa Mýsie, si podle Diodóra svoje povstání velmi dobře rozmyslel a nakonec se rozhodl, že většího bohatství dosáhne věrností králi. Proto zradil svoje spolupracovníky a obsadil mnohá města.

Jeho pravá ruka Rheomithrés byl původně vyslán do Egypta, aby získal od faraóna Tea peníze, ale když se vracel z Egypta, byl informován Orontem, co má dělat. Přistál s flotilou u ostrova Leukae,^{*} kde se scházeli vůdcové povstání, sám byl tehdy považován za vzbouřence, všechny zúčastněné zajal a poslal králi, se kterým potom uzavřel mír.⁴² Nepokoje propukly i v samotné Fénicii, kde se vzbouřil král Sidonu Stratón a na Kypru Nikoklés, oba zemřeli někdy během let 362 – 360.

I přes veškerou neúplnost a nespolehlivost zdrojů víme alespoň něco jistě, například z *Pergamské kroniky*, že Orontés se skutečně vzdal králi.

---

^{*} Pravděpodobně se jedná o ostrůvek naproti pobřeží Aiólie.

Rekonstruovat události na základě dosavadních zdrojů je však velmi obtížné, přesto z mnoha naznačených rekonstrukcí událostí můžeme učinit jisté závěry. Systém satrapií byl z ekonomického, vojenského i správního hlediska důmyslným řešením pro potřeby říše, ale selhával na dvou věcech. Neustále se hašteřící dvorské frakce mohly dohnat i toho nejlepšího satrapu ke vzpouře, jak vyplývá z výše popisovaných událostí v Malé Asii. Druhý problémový faktor představovala samotná osoba satrapy. Mohl dělat chyby, zcela záměrně ukončit svoji úlohu a snažit se o nezávislost svého regionu, speciálně v Malé Asii k tomu byly ideální podmínky, ale i jinde se situace mohla změnit v neprospěch perského krále, zvláště pokud byl satrapou místní vládce. Ale ani příslušnost k perskému etniku nezaručovala věrnost.

Pokud se chtěl v Malé Asii vládce nebo satrapa osamostatnit, byl mu jistě vzorem Egypt, kterému se to dařilo a od něhož se dala očekávat pomoc, stejně jako od Řeků a jiných etnik obývajících celý region. Také bylo možné obrátit se na vládce-satrapu sousední oblasti, ale jak vidno, mezi správci panovala atmosféra strachu, nedůvěry a osobní vypočítavosti, takže i proto z nepokojů vyšel Artaxerxés II. vždy vítězně. Měl velké štěstí v tom, že jeho soupeři se nikdy nebyli schopni na dlouho sjednotit a mít nějakou jednotnou, dlouhodobou strategii. Datamés byl z protivníků bezpochyby nejnebezpečnější a nejschopnější.

V roce 361 hrozilo Perské říši nebezpečí zcela neočekávaně z Egypta. Faraón Teos se rozhodl pod dojmem nedávných rebelií napadnout Fénicii a Sýrii. Měl k tomu dobrý důvod, v těchto regionech byla vzpoura, takže mohl tajně doufat, že se třeba přidá i Iónie, Kilikie, Lýkie, Pisidie či Pamfýlie, jelikož tyto kraje byly u moře, a tak měly reálnou šanci na úspěšný odboj. Proto Teos shromáždil 200 triér, 10 000 žoldnéřů z Řecka a 80 000 pěšáků z Egypta a poslal vyslance do Athén a Sparty. Athény neměly zájem ničit své vztahy s Persií, přesto směl vojevůdce Chabriás odjet na výpravu jako soukromá osoba.

Sparta uzavřela s Egyptem spojenectví, vyslala na pomoc Agesiláa II. s 30 poradci a 1000 spartských hoplītů. Chabriás dostal na starost velení loďstva, Agesiláos II. pozemního vojska. Teos vyrazil na tažení osobně roku 360, jeho vojsko zatím bylo ve Fénicii a obléhalo města v Sýrii. Jenže v Egyptě se mezitím zmocnil vlády Teův synovec **Nektanebo II.** s pomocí Agesiláa. Ten

samozřejmě nechtěl pomoci zadarmo, Nektanebo II. mu daroval za jeho služby sumu přesahující 200 talentů. Agesiláos II. se roku 360 vrací domů a v Kyrenaice ve věku 84 let umírá.

Teos si za svoje svržení mohl zčásti sám, nejen že neposlechl spartského krále, aby neútočil proti Peršanům, ale ignoroval i radu, aby se tažení nezúčastňoval osobně. Navíc byl v této fázi své vlády značně nepopulární, za což mohl u obyvatelstva jeho rozkaz k odevzdání zlata a stříbra, hlavně však nespokojenost kněží, kterým nedával jejich dávky, protože potřeboval peníze na výplatu vojska. Teos byl proto nucen roku 359 prchnout přes arabskou poušť k perskému králi, u kterého prosil za odpuštění. Byl příznivě přijat, neboť Artaxerxés si uvědomoval, že s právoplatným panovníkem se bude dobývat Egypt lépe.

Jeho syn Óchos egyptskou výpravu porazil a situace v Malé Asii, Fénicii a na Sýrii byla opět stabilizovaná. Na přelomu let 359/358 **Artaxerxés II. Mnémon**^{*} umírá, ještě před smrtí však byl nucen popravit svého nejstaršího syna Dáreia, který chtěl uzurpovat trůn. Co se týče osobních náboženských preferencí Artaxerxe, byl obzvláštním ctitelem bohyně Anáhity, neboť její uctívání tehdy zažívalo pravý rozkvět (výstavba nových a podpora starých svatyní). Také mithraismus dosáhl nejen v iránských krajích značného rozšíření. Co se týče jeho stavební činnosti, postavil další palác v Súsách, dokončil opevnění města a postavil palác v Ekbataně, pohřbit se nechal v Persepoli.

Délka jeho vlády 45 let je úctyhodná, nicméně při hodnocení jeho celkového přínosu je otázkou, nakolik byl schopným panovníkem, a zda se za jeho úspěchy neskrývá spíše notná dávka štěstí, ať už jde o válku proti jeho bratrovi Kýrovi Mladšímu, neustálé vzpoury satrapií a jejich správců nebo o boje s Řeky. Při těchto událostech byl mnohdy jen krůček od naprosté zkázy. Jeho nepopíratelné úspěchy kalila existence nezávislého Egypta a rovněž kolaps jeho „mírové“ politiky vůči Řekům v Helladě. Za jejíž neúspěch ovšem tak docela nemohl, neboť nikdo nemohl tušit, že Sparťané ztratí svoji hegemonii kvůli Thébám a že Athény, jako jiné řecké státy, se budou chovat mnohdy obojetně vůči Persii.

---

^{*} dlouho pamětlivý

Jeho syn Óchos získal díky odstranění svých bratrů trůn a přijal jméno **Artaxerxés III. Óchos** (vláda 358-338) Jedním z jeho prvních činů bylo poprava nejbližší stovky příbuzných, aby si pojistil svoji pozici krále. Jeho další starostí bylo potlačit vzpouru Kadúsiů roku 358, po tomto úkolu se na chvíli mohl věnovat jiným povinnostem v říši. Dál pokračoval ve výstavbě Persepole. Na jednom z panelů palácového schodiště je nalezen nápis:

Veliký bůh je Ahura Mazda, který stvořil zemi, stvořil tam v dálce nebe, který stvořil člověka, jenž vytvořil štěstí pro lidstvo, kdo učinil mně, Artaxerxe, králem, jednoho krále z mnohých, jednoho pána nad mnohými. Já Artaxerxés, velký král, král králů, král zemí, král na této zemi, prohlašuji: „Jsem syn Artaxerxe krále, z Artaxerxe, syna krále Dáreia, Dáreia, syna krále Artaxerxe, z Artaxerxe, syna krále Xerxa, z Xerxa, syna krále Dáreia, z Dáreia, syna jménem Hystaspés, z Hystapse, syna jménem Arsamés, Achaimenovce.“

Artaxerxés, král prohlašuje: „Tohle kamenné schodiště jsem nechal vybudovat za svých časů.“ Artaxerxés, král prohlašuje: „Nechť mě Ahura Mazda a bůh Mithra ochraňuje a tuto zemi, a to co, bylo vybudováno mnou.“⁴³

Klid v říši nepanoval v roce 358 nejen na východě, ale ani západě, kdy se satrapa Helléspontské Frýgie **Artabazos** odmítal podřídit autoritě perského krále. Nevíme nic bližšího o jeho důvodech vzpoury. Možná se stal opět nepopulárním u některé dvorské kliky, nebo se spekuluje, že důvodem vzpoury bylo, že on i někteří další satrapové a vládcí odmítli rozpustit svá vojska na pokyn krále. Artabazos byl mladším synem svého otce Farnabaza, který spravoval satrapii, která poté připadla synovi. Původ rodiny Artabaza sahá až k Farnakovi, což byl za časů Dáreia I. hlavní správce celého hospodaření v říši. Artabazos neměl vzhledem k velikosti provincie příliš početné vojsko, sám jako velitel rovněž nevynikal. Proto najal jako generály dva řecké bratry **Mentóra a Memnóna z Rhodu**.

Artabazovi na jejich přízni velmi záleželo. Proto si starší z bratrů **Mentór (*385)** vzal jeho dceru Barsiné na stvrzení spojení a posílení vazeb mezi nimi. Pomoc si hledal Artabazos i v Řecku, snadno ji našel v Athénách. Velitel **Charés** byl původně vyslán do tzv. **spojenecké války**, ale rozhodl se nedostatek peněz řešit tím, že nabídne Artabazovi své služby. Charés roku 357 tedy vstoupil na území Malé Asie s armádou 10 000 mužů, pravděpodobně

převážně složenou z žoldníků. Porazil v bitvě perského satrapu jménem Tithraustés, který měl sice 20 000 vojsko, převážně však tvořené jezdeckem. Artaxerxés III. nehodlal takové vměšování ze stran Athén snášet, proto pohrozil, že bude podporovat jejich odpadlé spojence, jestli nebude Charés okamžitě odvolán.

Proto se Charés musel z Malé Asie roku 355 stáhnout, ačkoliv mu předchozí akce athénská vláda schválila. Artabazos získal jako spojence satrapu Mýsie Oronta, který zpočátku povstání podporoval, jenže pak přešel na stranu krále, ale dlouho loajální nezůstal, dobyl Pergamon a stal se vzbouřencem znovu. Záhy ho však zaměstnával král Arménie Orontés I., který s ním svedl bitvu u jeho sídelního města Daskyleión. Původně byl arménský král od roku 355 také vzbouřenec, ale rozhodl se vytáhnout proti svému jmenovci z Mýsie, dobyl Pergamon a další místa na západním pobřeží Malé Asie a předal je králi, razil vlastní mince v Iónii.

Orontés z Mýsie ovšem i přes neúspěchy stihl převést své vojsko k Artabazovi, který stihl bleskově najít za athénské spojence náhradu. Boiótský spolek vyslal 5000 vojáků, které vedl **Pammenés**, dvakrát porazil okolní satrapy, než byl i on z Malé Asie odvolán. Tehdy se také usmířil satrapa Mýsie Orontés s králem. Roku 354 vedl proti Artabazovi početnou armádu Autofradatés, který porazil svého soupeře a dokonce ho i zajal, naštěstí pro něj vzpouru nevzdali **Mentór a Memnón**, kterým pomohl athénský velitel **Charidémós** v osvobození Artabaza. **Roku 353** si Artabazos uvědomoval, že jeho vzpoura je u konce, na milost od krále pomýšlet nemůže ani náhodou, neboť do války proti němu zatáhl dva místodržitele a dva řecké státy. Připravil mu svým jednáním mnoho škod, nemluvě o ztrátě prestiže, byť jen dočasné.

Ve vzpouře už pokračovat nemohl a neovládal žádné větší město ani území, neměl ani prostředky na vedení války. Proto utekl s Memnónem a svojí dcerou Barsiné do Makedonie, na dvůr **Filipa II.**, který mu zaručil bezpečnost. Jeho tchán Mentór uprchl do Egypta, kde nabídnul svoje služby faraónovi Nektanebovi II. **Artaxerxés roku 351** připravil invazi do Egypta, které se však nehodlal účastnit osobně. Kampaň ovšem selhala, Peršané chtěli totiž obejít pohraniční pevnosti, ale zabloudili v poušti, když se pak dostali k Nilu, bylo právě období záplav, takže v nich spousta perských vojáků našla smrt. Vysílené zbytky vojska poté napadly pevnost Pelúsión, v bitvě o tuto pevnost

Egyptané a Řekové Peršany na hlavu porazili. **Roku 350 tak mohl Nektanebos II. slavit velké vítězství a dal se titulovat jako nebeský sokol** (a razil zlaté mince). Velký podíl na vítězství měli také řečtí velitelé Diofantos z Athén a Lamios ze Sparty.

Souběžně s egyptskou kampaní probíhala **válka proti Kypru** (351 – 349), kde opět nastalo povstání. Městu Salamis vládl původně **Euagoras II.**, ale sesadil ho jistý Pnytagorás. Kárský vládce **Idrieús**, athénský velitel **Fókión** a vypovězený král Salamis Euagoras II. byli pověřeni perským králem, aby ostrov dobyli zpět. Shromáždili okamžitě flotilu 400 triér a plavilo se s nimi 8000 žoldnéřů. Oblehli největší město ostrova Salamis ze země i moře, časem se k perskému vojsku přidalo mnoho dobrovolníků ze Sýrie a Kilikie, které přilákala vyhlídka bohaté kořisti, celý ostrov byl totiž dlouhodobě prosperujícím územím, kde nebyla 30 let válka. V roce 349 se perskému vojsku vzdal celý Kypr kromě města Salamis. Euagoras II.* byl nakonec s pomocí perského krále dosazen na trůn.⁴⁴

Po uklidnění situace na Kypru však vyvstal o pár let později nový problém. Vzbouřili se Féničané a jejich semitští příbuzní Židé rovněž. Podle Diodóra měli města Sidon, Tyr a Arados i jejich představitelé dost pánovitého chování perských úředníků. Dalším důvodem musel být především ekonomický, neboť novou výpravu proti Egyptu, stejně jako tu předchozí, měla zajišťovat bohatá pobřežní města, která měla poskytnout lodě, zajistit zásobování atd. Proto se rozhodli vzbouřit, jejich rebelie začala roku 347.

Féničané začali svoje akce zničením královského parku a spálením zásob píce, kterou shromáždili satrapové pro válku. Zatkli Peršany, kteří se chovali nejvíce arogantně a vybili si na nich svoji frustraci. Vůdcem povstání bylo především město Sidon. Jeho král **Tennes** rozhodně nejednal zbrkle.

---

* Euagoras II. byl právoplatným vládcem Salamis, neboť jeho otcem byl Nikoklés. Nevíme, zda Pnytagorás, jenž ho sesadil, byl jeho příbuzný. Euagoras II. však na trůně dlouho nepobyl, byl obviněn ze špatného spravování města, úspěšně se u krále bránil, dostal podíl na velení vojska, které mělo potlačit vzpouru Féničanů, Židů. Ale poté i zde jako správce selhal a utekl na Kypr, kde byl zatčen a odsouzen k trestu. Pnytagorás naopak dobrovolně spolupracoval s Peršany, zůstal vládcem Salamis ještě v letech 332/1 př. n. l., kdy zemřel.

Vyslal posla se žádostí o pomoc egyptskému faraónovi, Nektanebo II. mu ji skutečně roku 345 poskytl. Vyslal Mentóra s 4000 řeckých žoldnéřů do Sidonu. Město bylo důkladně připraveno na válku, byly dostatečné zásoby potravin a zbraní, bylo osazeno množstvím triér i shromážděn velký počet žoldnéřů, Tennes měl k ruce 40 000 vojáků a úspěšně odrazil perská vojska.

Syrský satrapa Belesys i jeho kilický kolega Mazaios byli poraženi, později ovšem spojili své síly s královskou armádou přicházející z Babylonu. Vojsku už velel osobně Artaxerxés III., jeho síla byla obrovská - 300 000 pěšáků, 30 000 jezdců a 300 triér. Díky zlomkům *Babylonské kroniky* můžeme stanovit datum, kdy Sidon padl. V průběhu měsíce října roku 345 byli podle ní před krále předvedeni vězni ze Sidonu a zajaté ženy vstoupily do králova paláce.⁴⁵

Z toho se dá usuzovat, že Sidon padl někdy během podzimu **roku 345**. Podíl na tom měl i rhodský velitel Mentór, který se rozhodl město vydat Peršanům, a stejný plán měl i král Tennes. Oba viděli, že jakýkoliv odpor je marný a mají poslední šanci, jak si udobřit perského krále. Každý měl jinou motivaci. Mentór, aby si vyprosil návrat svých příbuzných z Makedonie a Tennes, aby znovu vládl jako král. Nicméně Tennes se ve svých plánech přepočítal, i když králi předal asi 100 lidí, které označil za původce vzpoury, a nechal je zabít, král se nespokojil ani s dalšími 500 občany. Tennes byl popraven, jakmile si Artaxerxés zajistil Mentórovu pomoc pro získání města.

Při útoku Mentór svěřený úsek předal perskému vojsku. Zoufalí obyvatelé města věděli o zradě svého krále, jenže nemohli nic dělat. Před příchodem krále spálili svoje lodě. Když viděli, že město nelze bránit, zavřeli se ve svých domech a zapálili je, zahynulo tak více než 40 000 obyvatel města, celé město bylo podle Diodóra vymazáno z povrchu.⁴⁶ Dozajista to s rozsahem katastrofy přeháněl, neboť není možné, aby o 20 let později byl Sidon po kompletní destrukci tak velké a prosperující město (nebo féničtí příbuzní pomohli obyvatelstvo města evakuovat). Rovněž v *Babylonské kronice* se uvádí, že se vzbouřilo a potrestáno bylo pouze město Tyros. Židé, kteří podporovali povstání, byli deportováni do Hyrkánie, přesto je dodnes otázkou, kdo přesně se tohoto féničského povstání vlastně účastnil.

Roku 344 začal Artaxerxés připravovat masivní tažení do Egypta, vyslal žádosti o kontingenty vojska i do Řecka, jenže Athény neměly zájem na zničení Egypta, takže zdvořile odmítly, ačkoliv byly dále ochotny dodržovat mír s Persií z roku 367. Tento edikt vydal Artaxerxés II. v Súsách, de facto v něm stvrzoval urovnání vztahů mezi řeckými státy ku prospěchu Thébanů. Uznal například existenci 2. Athénskému námořního spolku, thébskou konfederaci a Messénii. A právě poslední bod byl trnem v oku Spartánů, kteří rovněž odmítli pozvání na egyptskou výpravu. Stejně jako Athény, i Sparta udržovala dobré vztahy s Egyptem, mnohokrát se jejich vojáci účastnili válek za nezávislost.

Athény i Spartu ponoukal závažnější důvod, proč se výpravy neúčastnit. Mohly tím sice vylepšit své finance, ale ty jim mohl Egypt nabídnout také, aniž by ohrožoval jejich zájmy, kdežto Persii vnímaly Athény i Sparta jako tradičního nepřítele a původce katastrof, který zničil jejich snahu o hegemonii nad Helladou a všemi Řeky. Kromě toho oba státy řešily v danou dobu mnohem naléhavější problémy blízko svých hranic. Athény měly problémy s expanzí Makedonského království, nedostatkem spojenců, financí atd. Sparta byla stále ještě oslabena z dob thébské hegemonie a většina států okolo ní byla v nepřátelském poměru, i z toho důvodu si nemohla dovolit vyslat velké vojsko do zámoří.

Přesto si Artaxerxés III. nemohl na nedostatek řeckých vojáků stěžovat. Oddíly k němu dorazily z měst Malé Asie, z Řecka poslala vojáky města Argos - 3000 pěšáků s velitelem Nikostratem a Théby - 1000 pěšáků s velitelem Lakratem. Kromě nich se účastnil výpravy také Mentór s 4000 řeckými žoldněři, kteří společně s ním přešli během fénické vzpoury na perskou stranu. Celkem měl Artaxerxés ve svém vojsku na 10 000 řeckých vojáků.⁴⁷

Perské vojsko se dalo **roku 343** do pohybu, čítalo 300 000 pěšáků, 30 000 jezdců, 300 triér a 500 transportních lodí, Artaxerxés mu osobně velel. Vydal se ke Gaze a odtud dále na jih cestou, která vedla k východní části nilské delty. Cesta to nebyla snadná, ačkoliv se šlo po silnici a okolo sítě opěrných pozic, ležících podél cesty. Vojáci museli překonávat pobřežní laguny i pohyblivý písek. Perské vojsko dorazilo k Pelúsiu a utábořilo se před městem. **Nektanebo II.** neměl rozhodně malou armádu k obraně země - 20 000 řeckých a 20 000 libyjských žoldněřů, 60 000 egyptských vojáků a množství říčních lodí.⁴⁸ Mohl se spolehnout na opevnění přístupů do delty i důkladné hradby

pevností a měst, v neposlední řadě také na počasí. Neboť invazní armáda se s přibývajícím týdnem války stále více vystavovala riziku každoročních záplav. Pokud by Nektanebo II. zvládl ubránit klíčové pozice do června, stane se vítězem.

Bitva u Pelúsia roku 343 skončila ovšem vítězně pro Peršany. Město hájili egyptští a řečtí vojáci, kterým velel Spartán Filofrón, jeho soupeřem byli Thébané. Další část perského vojska se snažila na jiném místě překročit Nil. První se úkolu ujal Nikostratos se svým oddílem z Argu, zabránit se mu v tom snažil další řecký velitel Kleinios z ostrova Kós. Mentór z Rhodu pro změnu dobyl město Bubastis i nejbližší města v okolí.⁴⁹ Po ztrátě těchto klíčových pozic se stáhl Nektanebo do Memfidy, kde měl v úmyslu se bránit, neboť měl ještě značně velké vojsko, avšak pozoroval rozpory mezi svými veliteli a nevraživost Řeků na Egyptě. Podezíral Libyjce a Řeky, že by se mohli chtít dohodnout o míru s Peršany, proto naložil na loď tolik cennosti, kolik unesla, a odplul proti proudu Nilu na jih do Núbie, kde existovalo prosperující království Kuš. Dále o jeho osudu není nic známo.

Artaxerxés III. vstoupil roku 342 v létě do Memfidy, zabral celý Egypt, zbořil opevnění důležitých měst a odešel ze země se značnou kořistí, kterou použil na odměnu svého vojska, oddíly Řeků poslal domů. Z několika velitelů si největší přízeň získal eunuch Bagoás, Mentór obdržel pozici velitele západních satrapií. Perský král po tažení přesídlil Židy žijící v Egyptě do Babylónie. Ferendarés byl ustanoven satrapou Egypta.

Perský král vydal v Memfidě sérii tetradrachem, které imitovaly athénskou měnu, neboť na jedné straně byla mince sova a okolo ní v egyptském písmu slova Artaxerxés Faraón, Život, Prosperita, Bohatství. Artaxerxés III. si získal slávu, prestiž a uznání, jeho říše byla opět silná, z tradičních soupeřů nebyl Persii nikdo nebezpečný. Mentór si vyprosil na králi návrat své rodiny z Makedonie, a tak se po 12 letech vrátil domů satrapa Artabazos, který si jistě nenechal pro sebe záměry makedonského krále, který úspěšně srazil většinu řeckých států do role marginálních mocností. Je otázkou, zda měl Artabazos konkrétní informace o Filipových záměrech do budoucna, tedy sjednotit Helladu a dobýt Persii, ale důležité indicie zřejmě měl.

Roku 340 dostalo vojenskou pomoc na udržení nezávislosti město Perinthos, které obléhal v onu dobu Filip II. Artaxerxés nařídil satrapům, aby pomohli, jak nejvíce mohou. Na evropskou stranu Propontské úžiny tak byli vysláni žoldníci, peněžní fondy a zásoby potravin i zbraní. Žoldníře poslal už dříve i do samotné Thrákie, vojenskou pomoc na udržení nezávislosti obdržel thrácký princ Kersobleptés. V roce 340 měl Mentór podezření, že Hermiás, vládce měst Assos a Atarneos, sympatizuje s Makedonci, a dal ho proto zatknout, což se stalo jeho poslední akcí v životě, neboť náhle zemřel. Pozici po něm převzal jeho bratr Memnón, který si vzal i jeho ženu Barsiné.

Roku 338 na začátku podzimu Artaxerxés v 87 letech umírá, podle Diodóra ho otrávil eunuch Bagóás. Zanechal po sobě velký odkaz a silnou říši, neboť po 62 letech k ní patřil znova i Egypt. Za své vlády nechal vztyčit sochy pro bohyni Anahitu v Súsách, Babylónu, Damašku, Sardech, Ekbataně a Persepolis. Artaxerxés byl dále podporovatelem Ahury Mazdy a mithraismu. Co se týče stavební činnosti, rozšířil palác v Babylónu, který nechal původně postavit Nabukadnezar II, zejména však pokračoval ve výstavbě Persepole, kde postavil halu se 32 sloupy, svůj palác, bránu a silnici, která ji měla spojovat s Bránou Národů a síní Sta sloupů.

Ani silnice, ani brána už však nebyly dokončeny. Svoji hrobku postavil vedle hrobky svého otce v Persepoli. Na trůn nastoupil Artaxerxův syn Arsés s titulárním jménem **Artaxerxés IV.** který však pobyl na trůně jen do roku 336. Eunuch Bagóás ho sice dosadil na trůn, ale vyvraždil většinu jeho rodiny a poté odstranil i jeho, a to opět jedem, jelikož Arsés se ho chtěl zbavit, Bagóás byl totiž v opovržení u většiny dvořanů. V roce 336 tak na trůn nastupuje vzdálený bratranec* Artaxerxe III., Artašhata, který přijal jméno **Dáreios III.**

Původně pracoval jako kurýr na královské silnici a vyznamenal se ve válce s Kadúsii, když v osobním souboji zabil jejich vůdce. (Diodóros, 17.6.1-2) Převzal trůn v 46 letech, pokus eunucha otrávit ho se obrátil proti původci činu, Bagóás tak zemřel svým jedem. Dáreios záhy zjistil, že je obklopen v mnoha

---

* Byl synem Ostana, tedy jednoho z Artaxerxových bratrů, matka Sisygambis byla dcera Artaxerxe II. Memnóna.

případech nespolehlivými satrapy (Egyptan Khabaš), případně, že různá území (např. Indie) tak docela nepodléhají jeho vládě, neplní tribut, atd.

Zde však musíme líčení o Perské říši na čas přerušit, její nejdramatičtější epocha teprve započne. K tomu, abychom mohli zhodnotit Perskou říši, je třeba nejprve nejen dojít na konec její historie, ale zejména se podívat podrobněji na dějiny Řecka ve 4. stol. př. n. l. Neboť ze všech etnik byli právě Řekové pro Perskou říši největší soupeři ideoví i vojenští. Peršané ovšem rozhodně načerpali od Řeků mnohé vlivy, těžili z kontaktů s nimi a než se karta pomyslně obrátí, bude to ještě chvíli trvat. Proto bude dokončení historie Perské říše, jejího zhodnocení a přínosu v dějinách předmětem kapitoly, která se zabývá výkladem života Alexandra Velikého.

4. DOBA POKLASICKÁ – Z POPELA A PRACHU POVSTANOU SYNOVÉ HELLÉNA K VELIKOSTI ZNOVU

Epochu, kterou se nyní v kapitole budu zabývat, tedy mnou nazvanou **doba poklasická roky 404 – 336**, vidí mnoho autorů, jako dobu „krize polis“*. Antičtí autoři jsou si také vědomi velmi těžkého postavení, ve kterém se Řekové tehdy nacházeli, sociální a ekonomické problémy byly v určitém rozsahu přítomny téměř všude v Helladě. Přesto je třeba projít dění v různých regionech Řecka, aby se dalo odpovědět na otázku, do jaké míry skutečně krize polis existovala, kde byla a jaké měla důsledky, zda se nejedná jen o přílišné zjednodušování ze strany autorů primárních zdrojů a moderních historiků.

V roce 404 skončila peloponnéská válka, o jejímž průběhu zanechal fascinující svědectví **Thúkýdídés**, v jehož díle vyličení událostí pokračoval Xenofón. Tento konflikt trvající 27 let neměl v řeckém světě obdoby co do ničivosti a následků. Byla to rozsahem a ničivostí totální válka, kterou Řekové ještě nepoznali. Poškodila těžce nejen Spartu, Athény a jejich spojence, nýbrž i nezáčastněné strany, přinesla zmatky na Sicílii i v Itálii, kde mnohdy v důsledku války padly umírněné oligarchické režimy a demokracie, místo nich nastoupili samovládci.

Rok 404 beru jako výchozí bod svého výkladu. Svět Řeků už nikdy nebude stejný jako předtím. Athény, bašta demokracie, po dlouhém obléhání padly, Sparťané dosadili vládu 30 oligarchů. Athény musely vydat všechny lodě kromě dvanácti a povolit návrat vyhnanců, stát se spojencem Sparty, opustit všechny okupované obce a zbořit hradby spojující město s přístavem i městské hradby. Nový režim za osm měsíců odpravil odhadem asi 1500 občanů,⁵⁰ jenže nešlo jen o odpůrce demokracie, ale zejména o bohaté občany nebo metoiky*. Jejich majetek si členové třicítky rozebrali, část dali do státní pokladny.

---

* Krizi polis zmiňují např. historici Yvon Garlan a Claude Mossé, jejichž příspěvky jsou dostupné v češtině v díle *Řecký člověk a jeho svět*.

* Cizinci dlouhodobě bydlící v Athénách nebo jeho okolí, byli do určité míry integrováni ve společnosti, měli určitá práva a povinnosti.

Hlavním ideovým vůdcem byl sofista a básník **Kritiás**, Platónův strýc. Jeho mocenské zajištění zaštiťovala spartská posádka, navíc obyvatelé Athén byli odzbrojení, kromě přívrženců vlády 30 nikdo nesměl vlastnit zbraně. Nový režim se však neomezoval ve svém řádění jen na hlavní město Attiky, dával popravovat i majitele venkovských hospodářství a zabíral jejich polnosti. Zanedlouho 30 vytvořila seznam občanů, kteří měli povolený vstup do města. Uprchlíci, jako například slavný řečník Lýsiás, prchali buď do Megar, přístavu Pirea nebo do Théb, což bylo velmi kuriózní, neboť mezi všemi spojenci Sparty právě Thébané prosazovali nejrozhodněji názor, aby byly Athény smazány z povrchu země. Spartané se však postavili rázně proti, Athény totiž měly zásluhy o Řecko v dobách řecko-perských válek.

Odboje proti oligarchům se ujal **Thrasybúlos**, který se vydal na pochod z Théb se 70 druhy a zmocnil se mohutné pevnosti Fýly. Vláda 30 proti němu poslala 3000 mužů s jezdci za velmi krásného počasí.⁵¹ Počáteční útok se nezdařil, pokus oblehnout pevnost rovněž selhal, neboť začalo sněžit. Armáda se vracela do města, ale posádka pevnosti se zmocnila při výpadu zvířat se zásobami. 30 poté nechala v okolí Fýly strážní službu, okolo pevnosti rozmístila všechny spartské vojáky a dva oddíly jezdců, aby zabránila výpadům na venkov. K Thrasybúlovi se přidalo postupně 700 mužů, s touto silou podnikl jednoho rána výpad na vojsko obléhatelů a způsobil mu citelné ztráty. Tehdy se třicítka rozhodla opevnit v Eleusíně a poslala do Sparty žádost o pomoc.

Thrasybúlos se pokoušel ovládnout s 1000 muži přístav Pireus. Vstříc jim mířila armáda třicítky, posílena lakónskými vojáky. Zastánci demokracie sešikovali své síly na pahorku v Múnýchii. Většina Thrasybúlových mužů byli peltasté nebo vojáci ozbrojení pouze kopím, jiní měli jen kamení! Proti těmto mužům postupovalo vojsko těžkooděnců. V následující bitvě zvítězil Thrasybúlos, padli Kritiás, Hippomachos a jiní představitelé oligarchického režimu. Roku 403 na podzim bylo uzavřeno příměří mezi demokraty a umírněnými oligarchy. Do Athén dorazil sice spartský král Pausániás, ale v bojích proti Thrasybúlovi neuspěl. V Athénách tak byla obnovena demokratická ústava, o dva roky později ovládli athénští demokraté i Eleusínu. Nastalo smíření nepřátelených stran během tří let, Athény vrátily peníze, které si půjčila vláda 30 na válku. V obci byla obnovena svornost.

Nastolení athénské demokracie se odehrálo i s pomocí Spartánů, chtěli zmařit plány svého velitele Lýsandra na ovládnutí Athén. Tento muž se jim zdál příliš nebezpečný. Už tak jim přišlo znepokojující, že měl velení nad loďstvem a v maloasijských obcích ustanovil dekarchie, proto je efoři rozpustili a nařídili návrat k ústavám otců. **Roku 401** perský princ **Kýros** žádal spartskou podporu, Efoři pověřili velitele loďstva, aby Kýrovi pomáhal. Navarch Samiás provázal Kýrovo loďstvo do Kilikie, bránil tak tím správci Kilikie Syennesiovi klást na pevnině odpor Kýrovi.⁵² Kýros Mladší ovšem ve své snaze získat trůn neuspěl. Tissafarnés plánoval získat řecká města na pobřeží Iónie, která se ho samozřejmě obávala, neboť podporovala jeho soupeře Kýra. Proto povolali Spartány.

Ti sice vysláním pomoci v roce 399 porušili smlouvu s Perskou říší, ale měli rozhodně dobrý důvod, proč se do maloasijského tažení pustit. Vždyť Sparta přece byla jediným hegemonem Řeků, který je schopen takového úkolu. Získají tím prestiž, předtím se spoléhali maloasijské Řekové na Athény, Spartánům se zdálo jediné logické, že převezmou jejich úlohu. Kromě panhelénské solidarity je k válce s Persií vedl i praktický důvod. Jak by mezi Řeky vypadala oficiální velmoc, která se chová tak, jak jí to nařídí perský velkokrál? Spartáné svým způsobem neměli jinou možnost, než válčit. Měli ovšem záhy poznat, že jejich postavení je silné jen díky podpoře Persie. Ostatně bez její pomoci by ani nevyhráli peloponéskou válku. Zřejmě na tento drobný, ale podstatný detail Spartáné zapomněli, král Agesiláos II. byl o svém úspěchu přesvědčen, zpočátku se mu dařilo v Malé Asii dobře, měl zde pevné pozice a budoval silnou armádu a loďstvo.

Spartáné se poté věnovali vojenským akcím i v Helladě, roku 399 bojovali proti Élidě, kterou obviňovali z expanze proti sousedním obcím. Válku trvající až do roku 397 ukončil Ágis II. vítězně. Měl množství spojenců, velmi zpusťošil jejich zemi a neponechal Élidě jedinou obci. Élejcům zůstala práva spravovat svatyni Dia Olympského, teprve poté Élejci uzavřeli mír a spojenectví se Spartou. Skutečným důvodem války byla spíše nespolehlivost Élejců v peloponéské válce, ale také to, že komplikovali život Spartánům při účasti na olympijských hrách. V roce 397 se stal spartským králem Agesiláos, ačkoliv k tomu nebyl předurčen, neboť byl bratrem Ágida, který zemřel při zpáteční

cestě z Delf. Leotýchidés se dožadoval vlády, ale Agesiláos a jeho přítel Lýsandros ho obvinili, že nemá královský původ po otci. Proto zvolili Agesiláa.

Ten čelil před odplutím do Malé Asie velmi závažnému problému. Roku 396 při obětech za blaho státu věštec prohlásil, že se připravuje nějaké strašlivé spiknutí. Opakované pokusy nepomáhaly, při třetím z nich věštec prohlásil, že se mu zdá, jako kdyby byli obklopeni samými nepřáteli. O pět dní později získali eforové informace o spiknutí, které připravoval nerovnoprávný mladý občan Kinadón. Jeho plán počítal s tím, že Spartánů ve městě je velmi málo, na statcích také, kdežto perioků a hélótů mnoho. Mohou se ozbrojit prostým zemědělským náčiním nebo předměty z kuchyně. Kinadón měl podporu ve skupinách hélótů, perioků, nerovnoprávných Spartánů i hélótů, kteří nedávno získali svobodu. Pokus o spiknutí byl potlačen, Kinadón chtěl zajistit rovnoprávnost všech obyvatel Lakedaimónu, ale na něco takové nebyl ještě spartský stát vůbec zralý, až mnohem později se stanou zásadní otřesy v sociální struktuře spartské společnosti.

4.1 Korintská válka a další události, Sparta na výsluní?

V roce 395 odeslal Agésiláos II. (*444, vláda 398 - 360) z Malé Asie Lýsandra do Sparty, neboť Thébané podnítli spor mezi Fóky a Lokry. Přesvědčili opúntské Lokry, aby vybírali daně ze země, o kterou se hádali s Fóky. Thébané tím sledovali dva cíle, aby Spartáné zrušili smlouvu se spojenci, a vznikl tak oficiální důvod k válce. V tentýž rok Peršané štědře rozdávali peníze mezi řecké státy v Helladě, uspěli v Thébách, Korintu a Argu, avšak Athéňané zlato nepřijali, ale přáli si spojit se s ostatními proti Spartánům, protože toužili znovu dobýt nadvládu nad Řeckem, zničení Sparty by k tomu bylo prvním krokem. Thébané se ve svých kalkulacích nemýlili, Fókové vtrhli do Lokridy, proto přispěchali Lokrům na pomoc a zaútočili na území Fóků.

Fókové se dožadovali pomoci Sparty. Spartáné možnost válčit proti Thébám uvítali, neboť si pamatovali na to, jak s nimi odmítli táhnout proti Pireu a přemluvili k tomu i Korintány. Daleko závažnější prohřešek Thébané udělali, když nedovolili králi Agesiláovi vykonat v roce 396 v Aulidě oběti za šťastný zdar výpravy v Asii. Efoři vyhlásili válku Lokrům a pověřili Lýsandra velením, ten mezitím shromáždil Fóky a ostatní síly u boiótského města Haliartu. Pomoc měl Lýsandrovi přivést i druhý král Pausaniás, jenž shromažďoval žoldnéře a spojence z Peloponnésu a čekal na vojáky z lakónských obcí. Lýsandrovi se podařilo vzbouřit proti Thébám boiótské město Orchomenos.

Thébanům se podařilo získat Athény za spojence, později také Argos a Korint. **Roku 395 tak vypukla korintská válka.** Je dost možné, že podnět k ní nepocházel pouze od Peršanů, ale řecké obce byly obecně nepřátelsky naladěny ke Spartě.⁵³ Pausaniás táhl do Boiótie s vojskem, které tvořili lakedaimónští vojáci a spojenci z Peloponnésu kromě Korintánů. Lýsandros se mezitím pokoušel dobýt Haliartos, když se mu nepodařilo město přesvědčit, aby odpadlo od Théb. Ovšem při bitvě o město zahynul a většina jeho armády prchla do hor, zřejmě měl příliš malé vojsko, neboť měl po ruce pouze síly Fóků a několika menších obcí, kdežto proti němu táhlo vojsko celého Boiótského spolku.

Pausaniás dorazil pozdě, a když se druhý den chystal k útoku, dorazila Boiótánům na pomoc athénská výprava. Bylo uzavřeno příměří,

Lakedaimóňané museli odtáhnout z Boiótie. Pausaniás byl povolán k soudu, kde byl obviněn za přátelský postoj k athénským demokratům, neboť je tehdy v Pireu propustil. Vyčítáno mu bylo také, že neriskoval v Boiótii bitvu a dorazil k Lýsandrovi pozdě. Pausaniás se raději ani na závěrečné jednání soudu nedostavil, proto dostal rozsudek smrti, a tak uprchl do Tegeje, kde zemřel přirozenou smrtí.

Roku 394 povolali Sparťané Agesiláa z Malé Asie zpět domů. Koalice států proti Spartě byla pevně zformována, kromě toho se k ní přidala ještě i Euboia a Thessalie. Na Peloponnésu si mezitím Sparťané vybrali za místo shromáždění sil Sikyón, zatímco jejich odpůrci Korint. Sparta měla kromě vlastních vojáků také početné posily z Peloponnésu. Velením spartské armády byl pověřen Aristodémos, který byl poručníkem krále, neboť Agésipolis byl tehdy ještě příliš mladý. Aristodémos měl k ruce 6000 lakedaimónských hoplítů, z Élidy a přilehlých obcí 3000 těžkooděnců, ze Sikyónu 1500, z Epidauru, Troizény, Hermiony a Halií 3000. K tomu měl 600 lakedaimónských jezdců, 300 krétských lučištníků a 400 prakovníků.⁵⁴ Celkem tedy 14 200 pěšáků a 600 jezdců.

Protispartská koalice přitáhla k suchému korytu řeky Nemea v tomto složení - Athény 6000 těžkooděnců, Argos 7000, Boióťané 5000, Korint 3000, Euboia 3000, k tomu 800 jezdců z Boiótie, 600 z Athén, 100 z Chalkidiky na Euboi a 50 z opúntské Lokridy.⁵⁵ Lehkooděnců měli více než spartská armáda, neznáme přesné složení, pouze regiony, odkud jednotky pocházely, tedy ozolská Lokris a Akarnánie, také Melijští. Celkem asi až 24 000 těžkooděnců, 1000-2000 lehkooděnců a 1550 jezdců. I přes početní převahu nepřítel Sparťané vyhráli. Na začátku bitvy se Boióťané stojící na pravém křídle seskupili do velmi hlubokého bitevního šiku a stáli proti Achájům.

Svojí akcí však porušili bitevní pořádek dohodnutý s Athéňany, kteří po nich požadovali šik hluboký 16 řad. Kromě toho Athéňané stáli proti Lakedaimóňanům a dostali tak nejtěžší úsek bitevní linie. Přesto, když vytáhli Boióťané do útoku, Athéňané je následovali a postupovali s nimi v jedné linii, ačkoliv si uvědomovali, že díky zkrácenému čelu mohou být obklíčeni. Sparťané daleko přesahovali linii athénské křídla. Obklíčili ho a rozrazili, spartští spojenci sice byli poraženi, ale samotní Sparťané zvítězili. Dostali se posléze do boku argejským vojákům, zaútočili i na Thébany a Korintány a všem

způsobili značné ztráty. Spartánů padlo 1100, jejich protivníků 2800 (Diodóros 14.83.1-2). Spartské vojsko se stáhlo poté domů, zatímco jejich soupeři dál vyčkávali u Korintu.

Agesiláos vracející se z Asie byl už na evropském břehu Helléspontu a prošel Thrákií do města Amfipolis, kde ho zastihla zpráva o vítězství Aristodéma. Pokračoval poté dále skrz Thessalii, jejichž vojáci se mu snažili bránit v postupu. Proslulá thessalská jízda však byla zaskočena nečekaným protiútokem Agesiláovy jízdní družiny. Při boji padl Polycharmos, farsalský velitel jezdeckta, a mnozí jeho jezdci byli zabiti nebo zajati. Tehdy získal Agesiláos zprávu o **bitvě u Knidu**, kde **roku 394** prohrálo spartské loďstvo. Těžili z toho Athéňané, neboť vítězný athénský admirál Konón přivezl do města peníze na stavbu hradeb. Peršané dobyli ostrůvek Kythéra naproti lakónskému pobřeží, které vydrancovali. Agesiláos nicméně nepříznivé zprávy raději pozměnil, aby nedemoralizoval svoje vojsko, takže se úspěšně probil Boiótií, dorazil k tamnímu městu Koróneia, kde čekal na posily.

Agesiláovo vojsko tvořili hélóti, kteří prošli jeho tažením v Asii, a vojáci z řeckých měst v Asii, ale také z evropských, Orchomenští, Fókové, žoldnéřské vojsko, kterému velel Herippidás, jenž měl více peltastů než nepřítel, ale stejně jezdců. Jeho armáda měla asi 15 000 mužů. Proti němu stálo armáda 22 000 vojáků z Athén, Euboie, Boiótie, Korintu, Argu a také obojí Lokrové. **V bitvě u Koróneie roku 394** byl Agesiláos se Spartány tradičně napravo. Thébané zahájili bitvu, ale žoldnéřské oddíly je zahaly. Argejští vojáci rovněž nevyčkali útoku Spartánů a ustoupili na horu Helikón. Nakonec se Thébané znovu odvážili bojovat, probili se skrz levé Agesiláovo křídlo řadami Orchomenských až do tábora k vozům. Thébané se poté snažili probojovat na Helikón. Podle Diodóra (14.84.1–2) Spartané ztratili 350 mužů, jejich soupeři 600.

Boje pokračovaly i v roce 393, ale měly podstatně menší ráz. Demokratický převrat v Korintu vedl ke splynutí s obcí Argos. Během nepokojů podle Diodóra zahynulo 120 Korintánů a 500 jich uprchlo do přístavu Lechaion.⁵⁶ Spartané se snažili získat iniciativu tentokrát na diplomatickém poli, jejich vyslanec Antalkidás se vydal na podzim roku 392 do Sard, kde obvinil Konóna z toho, že z perských prostředků obnovuje námořní moc Athén. Navrhoval uzavřít smlouvu, v níž všechny řecké ostrovy a obce budou autonomní a poleis v Malé Asii budou patřit králi, jenže ostatní řecké delegace

měli námitky - Athéňané chtěli mít dále ostrovy Lémnos, Imbros a Skýros, Thébané nechtěli ani v nejmenším přiznat autonomii boiótským obcím a Argejští chtěli mít dále vliv na Korint. K dohodě nedošlo, takže jediným výsledkem bylo uvěznění Konóna, který však později uprchl na Kypr.⁵⁷

Athéňané dále obnovovali svoji obec a budovali loďstvo, uzavřeli spojení s Kyprem a Egyptem. Nebyli vůbec příznivci vydání maloasijských Řeků Peršanům, jinak by možná s mírovou dohodou souhlasili, protože Sparťané byli ochotní Athéňanům nechat jejich tři tradiční ostrovy a nevdala jim thébská nadvláda v Boiótii. Situace byla občas dosti zmatená, protože do bojů mezi Spartou a Athénami často zasahovali Peršané i jiné strany, které měnily snadno svoji podporu jako větrná korouhvička, což je jev typický pro řecké dějiny. Sparťané dál bojovali v Malé Asii, ačkoliv jim tam zahynul velitel Thibrón, ztratili rovněž podporu některých obcí a jiné pozice. Loďstvo, které vedl Ekdidos, na tom nic nezměnilo, nic nedokázal změnit ani velitel pozemních sil Difridás, který měl sebrat vojsko od obcí Malé Asie. Další pomoc vedl Teuletiás, bratr Agesiláa II, ale všechny pokusy byly marné, Sparta nebyla sama o sobě dost silná a bez podpory spojenců byly její akce odsouzeny k neúspěchu.

Athéňané na tom byli lépe, roku 391 plenil jejich velitel Ífikratés Arkadii, okolí města Fleiúnt, Sparťané jim odpověděli rabováním území Argu. **Roku 390** pokračovaly boje ve formě malých šarvátek na Peloponnésu okolo Korintu, největší pohromu utrpěla krajina válečnými akcemi Sparťanů. **Ífikratés** u korintského přístavu **Lechaion** se svým oddílem peltastů, které osobně přezbrojil a důkladně vycvičil, ušetřil těžkou porážku spartskému oddílu těžkooděnců. Spartský velitel měl kromě 600 hoplítů i oddíl jezdců, ale nedokázal ho vhodně použít, proto peltasté pobili okolo 250 jeho mužů a zbytek musel uprchnout k lodím.⁵⁸ Ještě větší úspěchy zaznamenaly Athény v osobě Thrasybúla, kterého poslali se 40 loděmi na Rhodos, neboť na ostrově působil spartský velitel Teuletiás.

Místo aby se Thrasybúlos pokoušel dobýt ostrov s množstvím opevněných měst, kde mělo základny rhodské i spartské loďstvo, tak se raději vydal k Hellésponu, který byl bez nepřátel. Usmířil tam thráckého krále Seutha a Amadoka, kteří oba chtěli vládnout státu Odrýsů, navíc je získal jako spojence Athén. Podařilo se mu uzavírat spojení i s pobřežními městy v Malé Asii, kterým projevovalec přiznal i perský král. Thrasybúlos změnil

oligarchický režim města Byzantia na demokratický, čímž místní obyvatele znechutil, protože už předtím pronajal vybírání desátku od lodí, které pluly z Pontu.⁵⁹ Poté se mu podařilo získat přátelství obce Kalchedón, čímž si Thrasybúlos zajistil kontrolu černomořské úžiny. Přeplavil se na ostrov Lesbos, kde zjistil, že kromě města Mytilény nemá nikde podporu, proto se v něm vylodil.

Sešikoval 400 těžkooděnců ze svých lodí, připojil k nim vyhnance z obcí, kde byli nakloněni Sparťanům a také nejzdatnější Mytiléňany. Vedl je k městu Méthymna, kde byl velitelem Lakedaimónanů Thérímachos. Ten sešikoval své námořníky a obyvatele města, došlo k bitvě, ve které prohrál. **Roku 389** tak získal Thrasybúlos některé obce dobrovolně, a v těch nepřátelských vybíral peníze, protože plánoval dobýt Rhodos. Dal vybírat peníze i v městech na pobřeží Malé Asie, ale tentokrát si nevybral vhodný cíl. Vplul do řeky Eurymedontu poblíž města Aspendos. Jeho vojáci začali drancovat venkov, ačkoliv obyvatelé města už zaplatili. Pobouření Aspendané Thrasybúla v noci přepadli a utloukli ve stanu.⁶⁰ Tak skončil jeden z nejlepších athénských politiků i schopných velitelů. Thrasybúlova smrt **roku 388** byla pro Athény těžkou ranou, ale jejich plány obnovit svoji vládu (arché) to nijak neovlivnilo. Dál byli odhodláni šířit svůj vliv v oblasti a aktivně ho prosazovat silou.

Místo Thrasybúla byl zvolen velitelem Agyrrhios. Teprve v této fázi zjistili Sparťané, jak se věci mají na této frontě, proto poslali k městu Abýdu velitele jménem Anaxibios, kterého rozhodně nečekala snadná práce, neboť Athéňanům byl nakloněn i perský satrapa Farnabazos spravující oblast Helléspontu. Přesto se do úkolu pustil bez bázně a hany. Jakmile dorazil s třemi trierami a peněžními prostředky pro 1000 žoldnéřů, přesvědčil několik měst v Aiólíi, aby se odtrhla od Farnabaza, a sebral na místě žoldnéřské vojsko. Připojil k svému loďstvu tři jiná plavidla, která osadil muži z Abýdu. Ze své pozice zabraňoval athénským lodím a jejich spojencům v plavbě a zajímal je, Athéňané se okamžitě rozhodli na ohrožení odpovědět vysláním svého nejlepšího velitele. Proti Anaxibiovi se plavil Ífikratés s 8 loděmi a 1200 peltasty. Dorazil na Thrácký Chersonésos a zpočátku se jeho válečné akce omezovaly na to, že proti Anaxibiovi posílal záškodnické výpravy na lodích, jeho spartský oponent mu oplácel stejnou mincí.

Válka chvíli pokračovala ve stejném rytmu akcí, až si jednou Ífikratés počíhal na Anaxibia, který se vracel z města Antandros, se kterým uzavřel spojeneckou smlouvu. Aby ho zmátl, dal lodím pokyn, ať plují jako obvykle podél Chersonésu. Svoje vojáky přesunul za noci do hor a počkal si, až Abýďané, kteří tvořili přední voj, sestoupili na rovinu u Kremasty, kde se nacházely zlaté doly. Ostatní vojsko spartského velitele bylo na strmém svahu a jakmile začalo sestupovat, dal Ífikratés povel k útoku za zálohy. Anaxibios byl při útoku zabit, stejně jako další lakedaimónští velitelé a dalších 250 mužů. Ífikratés se poté stáhl zpět na Chersonésos, měl volné ruce pro svoje další akce.

V Helladě **roku 389** pokračovala válka dále, tentokrát v Aitólíi, kde Achájové ovládli přístavní město Kalydón, jehož obyvatelům poskytli občanství. To kupodivu nevadilo Aitólům, ale rozlítilo to jejich sousedy z Akarnánie, kteří to považovali za svoje ohrožení, takže požádali o pomoc Boióťany a Athéňany, a začali město obléhat. Až hrozba Achájů, že zanechají plnění povinností pro Peloponnéský spolek, přesvědčila efory ve Spartě, že je třeba jim v žádosti o pomoc vyhovět. Agesiláos požadoval po Akarnánii, aby se vzdala svého spojení s Athénami a Boióty, jinak vyhrožoval, že vyplení celou jejich zem a nebude šetřit ničeho. Akarnánové neměli ve válce mnoho štěstí.

Hned na začátku spartský král překvapivým dlouhým pochodem dorazil k jezeru, kde se zmocnil velkých stád dobytka a koní, jeho kořist zahrnovala i otroky. Všechno dal Agesiláos rozprodat. V dalších šarvátkách spartská armáda a její spojenci bez problémů vítězili. Agesiláos sice důkladně celou krajinu zplundroval, zničil stromy a mnoho zemědělských stavení, ale nedobyl jediné větší město, proto na podzim odtáhl. Jeho spojenci naléhali, aby se zdržel do doby setí, ale odpověděl jim, že právě proto odchází, aby mohl poničit jejich zem i příští rok a zbavit ji veškeré úrody, o to více pak budou chtít mír.

Daleko podstatnější události se začaly odehrávat na Aigíně, malém ostrůvku ležícím nedaleko Athén. Vládl zde Eteoníkos, který si byl vědom mírových svazků, které už dříve Aigína s Athénami navázala, přesto nerozvážně svolil, stejně jako efoři, aby se každý rozhodl podle svého uvážení, zda vyjede plenit Attiku. Toto loupežení však zjevně přerostlo únosnou mírou několika ojedinělých incidentů. Xenofón píše o tom, že celý kraj se dostal prakticky do stavu obležení.⁶¹ Proto se Athéňané rozhodli odpovědět na

námořní válku vysláním expedice na ostrov. Velitel Pamfilos s těžkooděnci zřídil na Aigíně opevněnou základnu a deset triér blokovalo ostrov z moře.

Za této situace přispěchal Aigíně na pomoc Teuletiás, prolomil námořní blokádu i pozemní pozice Athéňanů, ale nedobyl. Jeho pozici velitele převzal ze Sparty Hierax, který však spěchal na Rhodos, proto dostal velení jeho pobočník Gorgópás, který měl k dispozici 12 lodí. Svými akcemi donutil Athéňany k ústupu z ostrova, navíc dál plenil pobřeží Attiky. Sparťané svoji činnost rozšířili ještě dále, poslali pomoc Abýdu a vyrabovali ostrov Tenedos. Athéňané vyrazili na pomoc ze svých základen na Thasu a Samothráké a přesunuli se na Chersonésos, protože spartský velitel Níkolochos si zvolil za operační základnu Abýdos. 32 athénských lodí obléhalo město, ačkoliv jejich soupeř měl 25 lodí. Sparťané odpověděli zesílením aktivity u Aigíny a v noční námořní bitvě zajali 4 triéry.

Na Aigínu byl vyslán athénský velitel Chabriás, který plul původně na Kypros s 10 triérami, 800 peltasty a jinými loděmi a těžkooděnci sesbíranými z Athén, aby pomohl králi Salamis Euagorovi. Vylodil se v noci na ostrově, kde schoval svoje peltasty do zálohy. Ráno zahájil postup s těžkooděnci, jeho spartský protivník Gorgópás mu spěchal v ústrety se svojí námořní pěchotou, Aigínskými, povolal dokonce i všechny svobodné veslaře do útoku. Chabriás vydal pokyn k útoku peltastům, vzápětí zaútočili i jeho těžkooděnci, takže předvoj spartského vojska byl pobit a jeho zbytek se rozprchl, spartský velitel padl. Chabriás se mohl pyšnit skvělým vítězstvím, neboť Athéňané se mohli plavit po moři jako v dobách míru. Bohužel pro ně Chabriás neznal pravý důvod klidu. Nebylo to jen jeho vítězství, ale také neochota Aigínských platit Lakedaimónským žold, která vedla k tomu, že odmítali nasednout do lodí k veslům.

Na Aigíně byl opět ustanoven velitelem Sparťan Teuletiás. Podnikl překvapivý útok na přístav Pireus, v němž poškodil válečné lodě a mnoho obchodních zajal, dokonce se dostal až do samotné přístavní čtvrti, kde jeho námořníci zajali několik lidí. Takové byly události na Aigíně v letech 389/388.

Na samotné pevnině přiměl Agesiláos II. **roku 388** Akarnánii k mírové smlouvě s Acháji a Spartou, neboť přišel v době setí a celý kraj by tak čelil hladomoru. Druhý spartský král Agésipolis vpadnul na území města Argos, ve

vzájemných šarvátkách byli Sparťané tradičně úspěšnější, argejským se vpád do Lakonie nezdařil, kdežto jejich území bylo opět zplundrováno. Agésipolis se poté stáhl domů, čímž skončily válečné akce pro tento rok. Korintská válka se však v roce 387 nečekaně přiblížila ke svému dramatickému rozuzlení, ačkoliv se za celou její dobu udály jen dvě velké pozemní bitvy a jedno masivní námořní střetnutí.

Všechny zúčastněné strany měly ještě stále dost sil pokračovat ve válečných akcích, jenže Sparťané předběhli všechny na diplomatickém poli. Jejich diplomat Antalkidás si získal v předchozím roce přístup do Sard nejen k satrapovi Tiribazovi, ale na zimu se dostal i do Sús k samotnému králi. Navrhl podmínky smlouvy, které umožní perskému králi ovládnout maloasijské obce, na oplátku bude podporovat Sparťany ve válce proti Athénám a komukoliv jinému, kdo by míru odporoval.

Antalkidás tak shromáždil loďstvo posílené o lodě z řeckých obcí na pobřeží Malé Asie, kterým vládl Tiribazos, navíc dostal i kontingent 20 lodí ze Syrakús.⁶² Ty k němu poslal vládce Syrakús Dionýsios I. S těmito silami získal Antalkidás kontrolu nad černomořskými úžinami. Athény mohly být opět blokovány a hrozil jim hladomor, protože jejich lodě nemohly přivážet obilí od Černého moře. Další ranou pro Athéňany byla obnovená činnost Aigínských pirátů.

Proto se společně s dalšími aktéry korintské války sešli na podzim roku 387 v Sardech, kde jim Tiribazos přečetl dekret perského krále Artaxerxe II., podle něhož byly maloasijské obce jeho, stejně jako ostrov Klazomeny a Kypr, ostatní malé i velké polis měly být autonomní kromě Lémnu, Imbru a Skýru, které patří Athénám. Kdokoliv mírový návrh nepřijme, proti němu povede válku po boku těch, kteří si to přejí, na zemi, na moři, loďmi i penězi.⁶³ Athény si uvědomovaly, že spojeným silám Sparty a perského krále nemohou odolávat, Argos byl postižený válkou nejhůře, proto všichni zúčastnění s dohodou souhlasili.

Tento **Antalkidův mír** nebyl po chuti Athéňanům ani Thébanům, kterým se nelíbilo vydat řecké polis v Asii Peršanům, ale neměli dost sil k boji, proto se podřídili a mír přijali.⁶⁴ Mírová dohoda však měla i jiné píhy na kráse. Thébané chtěli přísahat za všechny boiótské obce, což bylo zjevně v rozporu o nařízení

autonomie obcí, stejný byl požadavek Argu, který odmítal přerušit spojenectví s Korintem.

Na jaře roku 386 při jednání ve Spartě musel Agesiláos pohrozit všem přítomným vojenským zásahem, teprve po těchto hrozbách byl uzavřen obecný mír (*koiné eiréné*). Sparťané se stali ručiteli královského míru a jedinou oficiální mocností, která může mít vlastní spolek, jenže jejich postavení zaručovala perská pomoc, bez které by válku tak snadno neobrátili ve svůj prospěch. Tzv. Antalkidův mír sice přinášel Spartě postavení hegemona, ale prospěch z toho měla pouze Sparta, nikoliv Řekové v Helladě nebo kdekoliv jinde. Navíc tato situace ukázala jistou morální bídu doby, ve které se Řekové nyní nacházeli, jejich záležitosti teď určovala cizí mocnost, nikoliv oni sami.

Výtku, že Sparťané smýšlejí nyní persky, sice mohl král Agesiláos vtipně odrazit výrokem, že spíše Peršané smýšlejí lakónsky,^{*65} jenže tím nezakryl pachuč oportunistického jednání, kterého se Sparta dopustila vůči Helladě. Už podruhé s podporou Peršanů ovládla pozici hegemona. Je otázkou, zda si samotní Sparťané uvědomovali jednak svoji závislost na Persii, hlavně však jisté zklamání, které museli Řekům způsobit. Jejich prestiž a sebevědomí podle mého utrpělo rozhodně další ránu. Zůstává otázkou, zda samotným Sparťanům nebylo stydno při takovémto urovnání záležitostí. Největší a nejsilnější mocnost Hellady, jak se bezpochyby Sparťané viděli, byla ve skutečnosti pouhým hlídacím psem Perské říše.

Pokud to nebylo jasně samotným Sparťanům, tak to rozhodně věděli v Řecku mnozí intelektuálové jako Gorgiás, Isokratés nebo řečník Lýsiás, ale k jejich názorům se ještě později dostaneme ve zvláštní kapitole o panhellénismu. Nyní se vraťme zpět k záležitostem v samotném Řecku. Sparťané požadovali po městu Mantinea, aby strhlo své hradby. Když odmítlo, oblehli ho **roku 385** Sparťané tak důmyslně, že přesměrovali tok řeky, která podmáčela samotné hradby. Obyvatelé se byli ochotní vzdát a strhnout hradby,

---

* V Plútarchových životopisech II. díl, v kapitole Agesiláos str. 97, je dle mého zajímavější překlad tohoto výroku: že Sparťané drží s Peršany, načež Agesiláos odpověděl: „Spíše Peršané drží se Sparťany.“

Agésipolis však nebyl ochoten mír přijmout, dokud neodejdou z města a nevystěhují se do čtyř vesnic.

Obyvatelům nezbylo, než souhlasit, takže město zbořili a přestěhovali se na venkov. **Roku 384** zařídila Sparta návrat vyhnanců do města Fleiúnt, které leží nedaleko od Argu. Tentokrát bez použití síly, pouhým diplomatickým nátlakem. Daleko podstatnější událost zaměstnala Spartu v roce 383. Přišli k nim poslové z měst na thráckém pobřeží Apollónie i Akanthos, neboť města se cítila ohrožována největším městem v oblasti Olynthem.

Olynthos totiž nejenže ovládl oblast poloostrova Chalkidiké (podle tvaru přezdívaný Poseidonův trojzubec), nýbrž i některá makedonská města včetně Pelly, neboť makedonský král **Amyntás III.** neměl po útocích Illyrů síly vzít si v roce **393** území zpět. O 8 let později se situace opakovala. Část makedonského území patřilo oficiálně Chalkidské lize, kterou vedl Olynthos. Tento federální stát měl určitě více než 32 měst, přičemž politická práva mělo 8000 občanů a spolek razil vlastní měnu, jejímž znakem byla lyra. Jednalo se tedy o mocné uskupení.

Vyslanci Sparťanům malovali v živých barvách, jaká hrozba jim od Chalkidského spolku hrozí. Mohl do pole vypravit na 8000 těžkooděnců, několikanásobný počet peltastů a více než 1000 jezdců.⁶⁶ Co hůře, Olynthos se údajně ucházel o spojenectví Athéňanů a Thébanů, nemluvě o možnosti verbovat vojáky od okolních thráckých kmenů. Což bylo jistě přehánění, oba státy neměly síly, aby porazily Spartu, a už vůbec ne, když měla podporu perského krále. Daleko více děsilo některé představitele tamních měst, že Olynt'ané navážou s různými městy pevné svazky skrze sňatky a pozemkové vlastnictví.

Sparťané naznali, že musí důsledně plnit nařízení „královského míru“, proto se rozhodli vyslat na místo vojsko, do kterého přispějí i jejich spojenci, aby jeho počet činil 10 000 mužů. Vyslanci požadovali rychlý zásah, proto Sparta pověřila velením Eudámida, který měl k ruce propuštěné hélóty, 2000

perioků a Skirítů.* Za ním měl následovat s pomocným vojskem jeho bratr Foibidás. Eudámidos po příchodu obsadil některá města, která si to přála a jeho základnou se stalo město Poteidaia. Vedl partyzánský styl boje proti Chalkidské lize.

Foibidás mezitím byl v Thébách, kde se vložil do mocenského boje mezi dva polemarchy. Ismeniás byl proti tažení na Olynthos, zatímco Leontiadés jej naopak podporoval a přesvědčil spartského velitele, aby mu pomohl zmocnit se vlády. Foibidás tak obsadil s jeho pomocí **roku 383** v Thébách pevnost Kadmeiu, díky které mohl ovládat město. Leontiadés se zbavil svého politického soupeře, kterého dal uvěznit, mnoho lidí prchlo po těchto událostech do Athén.

Teprve o rok později měl být Foibidás za svůj čin potrestán, neboť ho provedl bez souhlasu eforů a jakýchkoli úřadů, za což ho chtěli odsoudit. Agesiláos ho však svým vlivem od pokuty zachránil, takže byl pouze zbaven velení, ale Sparta se rozhodla dál držet v Thébách posádku. Začala se zbavovat největších politických oponentů ve městě, přičemž prvním byl Ismeniás, oficiálně odsouzený za údajné spolčení s perským místodržitelem, od kterého prý přijal úplatek a společně s Androkleidem měli údajně oba vinu na zahájení korintské války.

Roku 382 se vypravil proti Olynthu Teuletiás, který měl velitelskou pravomoc a vojsko 10 000 mužů, které získalo ještě posily spojenců. Teuletiás nijak s pochodem nespěchal, shromažďoval spojence a vyjednal pomoc makedonského krále, kterému doporučil verbovat žoldnéře a půjčovat peníze okolním králům, aby si je získal za spojence. Vládce Elimie* Derdás byl rovněž požádán o pomoc, takže přispěl oddílem jezdeckva do spartského vojska.

---

* Obyvatelé severu Lakónie v podřízeném postavení, jako perioikoi, bojovali vždy jako lehkooděnci, obvykle poskytovali oddíl o 600 mužích, jejich úkolem bylo tvořit předvoj armády a konec levého křídla. Byli používáni rovněž jako průzkum, vojenská policie, podpora jezdeckva.

* Kraj na jihu starověké Makedonie, hraničila s ním také severní část Thessalie, tehdy šlo ještě o stát nezávislý na Makedonii.

Teuletiás svedl bitvu přímo před Olynthem. Na pravé křídlo umístil lakónské, thébské a makedonské jezdce, poté se táhl pěší šik a na levém křídle stál sám Teuletiás, po boku měl Derda a jeho 400 jezdců, měli tak své pozice přímo naproti bráně města. Olynthští sešikovali své vojsko pod hradební zdí, jejich jezdeckvo se spojilo a podniklo útok na pravé křídlo. V boji zabili velitele lakónské jízdy Polycharma a také mnoho dalších jezdců, čímž obrátili celé jezdeckvo na pravém křídle k útoku. Začala již ustupovat i pěchota, takže spartskému vojsku hrozila porážka nedozírných rozměrů. V ten okamžik zaútočil Derdás se svými 400 jezdci přímo proti bráně, k útoku se připojil Teuletiás a jeho oddíl. Olynthští jezdci se dali na rychlý ústup, protože se báli, že budou odříznuti od brány.

Derdás způsobil nepříteli těžké ztráty. Bitva přesto nepředstavovala úplné vítězství, protože olynthští pěšáci stihli ustoupit zpět do města a padlo jich velmi málo. Poté se Teuletiás spokojil přes léto s přepady území a útoky na města, nezískal však jediné. Olynťané podnikali rovněž útoky na města, která byla ve spojení se Spartou, a rabovala jejich území. Na zimu Teuletiás rozpustil makedonské i Derdovo vojsko. Roku 381 v jezdecké bitvě u Apollónie porazil Derdás oddíl 600 olynthských jezdců a zahnal je až do samotného města. Teuletiás se dál držel taktiky spálené země, nedovolil nepříteli jediné obdělané pole nebo fungující statek.

Olynthská jízda se vypravila k protiútoky, přebrodila řeku a pokračovala dál v sevřeném tvaru v postupu. Teuletiás byl rozčilen jejich opovázlivostí, proto nařídil svému veliteli peltastů, aby na ně zaútočil. Tlemonidás předal peltastům rozkaz a ti se rozběhli na zteč. Olynťané se raději dali na ústup a přebrodili řeku zpět, peltastům to však bylo málo, a tak se pustili do řeky za ustupujícími jezdci. Ti se však ve vhodnou chvíli obrátili k útoku. Peltastům nebylo nic platné, že již přebrodili řeku, útok jezdeckva je smetl, jejich velitel Tlemonidás padl a s ním více než 100 dalších mužů. Teuletiás, když viděl zkázu svých vojáků, neudržel nervy na uzdě a hněvivě nařídil celému vojsku útok. Jenže jeho vojáci i jezdci se dostali až příliš blízko k městským hradbám, takže byli pod deštěm střel a sami přitom neměli jak odpovědět nepřátelům na hradbách a ve věžích. Museli proto začít ustupovat, což se neobešlo bez zmatků.

V ten moment poslali Olynťané do útoku jezdce a peltasty, poté i svoje těžkooděnce, kteří vpadli na otřesené nepřátele. Teuletiás padl v boji, jeho

družina ustoupila a po ní i celé jeho vojsko, které prchalo všemi směry, celá spartská armáda byla zničena. I příznivec Lakedaimónu, Xenofón, úspěch Olyntňanů komentoval slovy: „*a pobili neobyčejně mnoho lidí, všechno, co bylo ve vojsku bojeschopné.*“⁶⁷ Takovou pohromu Spartáné dlouho v pozemní bitvě nezažili, jejich vojáci i oddíly spojenců byli v Hádově říši, prestiž těžce otřesena, nutno ovšem říci, že především pro rtuťovitou povahu Teuletia, který svým stylem velení způsobil zkázu.

Spartáné se rozhodli pro novou, silnější výpravu, kterou vedl král Agésipolis, měl k ruce 30 Spartánů, dobrovolníky z nejbohatších perioiků a další skupiny neplnoprávných Lakedaimónanů. Z dobrovolníků přišel pomoci opět makedonský král, Derdás, thesalští jezdci a jiní členové ze spojeneckých obcí. Ve Fleiúntu mezitím opět propukly nepokoje, vyhnanci okamžitě urgovali na pomoc Spartu, efoři neváhali vyhlásit válku.

Jejímž vedením byl pověřen Agesiláos, měl mezi vyhnanci osobní konexe a rád jim vyhověl. Napřed zkusil vyjednat předání akropole, ale když obyvatelé Fleiúntu odmítli, oblehl jejich město. Obléhání pokračovalo celý rok a z 5000 obyvatel město opustila již pětina. Roku 380 dorazil Agésipolis k Olynthu, pustošil území jejich spojenců a dobyl velké město Torónu. Náhle však uprostřed léta dostal horečku a po týdnu nemoci zemřel ve svatyni Dionýsa v Afytii. Jeho tělo bylo naloženo do medu a posláno do Sparty. Velitelskou funkci za něj převzal Polybiadés.

Roku 379, po dvaceti měsících, Fleiúnt padnul, Agesiláos do města dosadil posádku na šest měsíců, určil občany, kteří budou vládnout, a odešel domů. Polybiadés přinutil Olyntňany k mírovému jednání, neboť neměli své vlastní obilí a nemohli je dovážet ani po moři, protože jim hrozil hladomor. Olyntňané dosáhli míru, avšak svůj spolek museli rozpustit, uzavřít spojení s Lakedaimónany a mít s nimi společné nepřátele, museli rovněž vrátit veškerá makedonská města a území Amyntovi III. Neuplyne ani 23 let a Spartáné budou svého rozhodnutí rozpustit Chalkidskou ligu hořce litovat, nejen oni, nýbrž dost možná celá Hellada. Tento federální stát sdružující řecká města mohl účinně bránit růstu moci Makedonie. Tehdy samozřejmě nikdo nemohl tušit, že se Makedonie jednoho dne stane mocným, nebezpečným státem.

Roku 379 se začaly dít daleko významnější události v Thébách. Malá skupina vyhnanců, které vede z Athén **Pelopidás**, zavraždí oba polemarchy, neboť Fillidás i Leontiadés jsou příznivci Sparty. Thébané **Epameinóndás** a Gorgidás se zmocní zbrojnice, vyzývají těžkooděnce i jezdce, aby se k nim připojili, druhý den jim navíc přišly pomoci athénské jednotky. Spartský velitel držící Kadmeiu poslal pro pomoc do Platají a Thespií, ale bylo již pozdě - jeho pozice byla obklíčena. Navíc thébská jízda zahнала pomoc Platajských poté, co jich několik pobila. Útok na akropoli zahájili i Athéňané. Spartané viděli, v jak nevýhodném postavení se nacházejí, proto se rozhodli vyjednat bezpečný odchod z města se zbraněmi. Thébané jim ho skutečně zaručili a poskytli. Poté nastalo nemilosrdné účtování s přívrženci spartské nadvlády. Xenofón píše, že Thébané nešetřili ani děti svých politických oponentů, jen velmi málo odpůrců nového režimu bylo zachráněno Athéňany.⁶⁸

Pro Spartu byla ztráta Théb šokem, znamenalo to vážné ohrožení jejich mocenských pozic, na druhou stranu k podobné pohromě nemuselo nikdy dojít, kdyby Spartané dodržovali autonomii obcí, mnozí v neúspěchu viděli boží trest za hybris (zpujnost). Spartané popravili velitele, kteří odtáhli z Théb, a vyhlásili Thébám válku.* Thébané obnovili svůj **Boiótský spolek**, federaci sdružující městské státy Boiótie na relativně demokratických základech. Výkonným orgánem byla rada 7 boiótarchů, volených ze sedmi okrsků Boiótie, údajně však byli nadále 3 až 4 z Théb.⁶⁹ Vedením války byl ve Spartě pověřen král **Kleombrotos**, který měl poprvé velení, Agesiláos totiž ve svých 62 letech prohlašoval, že už je ve vojenské službě 40 let a tudíž není povinen se tažení účastnit. Athénský velitel **Chabriás** se marně pokoušel se svými peltasty zabránit Kleombrotovi ve vstupu do Boiótie, v níž mohl spartský král roku 378 počítat s podporou Platají a Thespií.

Kleombrotos předal část vojska veliteli jménem Sfodriás, předal mu i peněžní fondy na vedení války a nařídil, aby najal žoldnéřské vojsko, zatím sám Kleombrotos vedl vojsko zpět domů. Sfodriás se pokusil neúspěšně obsadit přístav Pireus, jehož opevnění ještě nemělo hotové brány. Jeho akce se ovšem

---

* Tzv. **boiótská válka (378-362)** ve které Boiótský spolek v čele s Thébami zničil hegemonii Sparty, ohrožoval i mocenské postavení Athén.

nezdařila, protože vyrazil příliš pozdě, a to přesto, že vyrazil večer. Sfidriás vůbec neměl povolení pro takovou akci, údajně ho podplatili Thébané, aby donutil Athény k aktivnímu spojení proti Spartě.⁷⁰ Sfidriás byl postaven před soud, u nějž pro něj eforové dokonce žádali trest smrti. Ačkoliv se nedostavil na předvolání k soudu, nebyl odsouzen. Xenofón vidí v jeho vyváznutí osobní vazby Sfidrii na rodinu krále Agesiláa. Spartánům ani tak nevadil zbrklý nepovedený útok na athénský přístav, ale spíše to, že Sfidriás přijal úplatek.

Athéňané zpočátku roku 378 váhali, zda mají podporovat dále Boióty, proto potrestali dva velitele, kteří se účastnili převratu v Thébách, jeden z nich byl popraven a druhý poslán do vyhnanství, neboť se raději nedostavil k soudu. Jenže útok na Pireus je přesvědčil o nutnosti bojovat dále a Boióty podporovat. Athény začaly budovat loďstvo, avšak mnohem podstatnější bylo, že Athény uzavíraly už v 80. letech 4. stol. dvoustranné spojenecké smlouvy, jejich spojenci byly ostrovy Chios, Rhodos, města Byzantion, Mytiléné a další ostrované se k nim přidávali.⁷¹ Byla poté založena rada (*synedrion*), kde měla každý obec 1 hlas, spojenci Athén se staly i Thébané. Rada zasedala v Athénách. Cílem spolku bylo, aby Lakedaimónané nechali Řeky žít svobodně a autonomní, což dosvědčuje epigrafická památka, pravděpodobně z března či února roku 377.⁷² Dalším účelem bylo dodržovat královský mír.

Athéňané poučení neslavným koncem, ale hlavně i průběhem **1. Athénskému námořnímu spolku**, se rozhodli pro řadu opatření, aby zabránili historii se opakovat. Předně se zavázali vrátit všechna území, která Athény vlastnily na území spojenců (výjimku tvořily ostrovy Skýros, Imbros a Lémnos). Rozhodli se, že nikdo z Athéňanů nesmí veřejně ani soukromě získávat pozemky a majetek spojenců. Do spojeneckých obcí nebudou dosazovány posádky ani správní úředníci a nebude se platit peněžní příspěvek – *foros*.

Spojenci se zavazovali vzájemnou vojenskou pomocí pro případ útoku na kteréhokoliv člena a každý, kdo bych chtěl měnit smlouvu nebo její ustanovení, měl být přísně potrestán. Stížnosti na nekalé jednání členů měl rovněž řešit synedrion. Athény si však podržely vojenské velení a kontrolu spolkových financí. Na zakládající listině **2. Athénskému námořnímu spolku**

bylo 60 obcí, jejich počet se samozřejmě různě měnil*, maximum bylo 75 členů.⁷³ Nad hegemonií Sparty se začínaly pomalu stahovat mraky, a to ještě nedošlo k vojenské konfrontaci.

Král Agesiláos byl **roku 378** pověřen vedením války, neboť panovala mnohem větší důvěra v jeho velitelské schopnosti než v schopnosti, jakými disponoval Kleombrotos. Spartská armáda se tak vypravila opět do Boiótie. V Thespiích si zřídila svoji základnu a město důkladně opevnila. Při jedné šarvátce boiótská jízda obrátila na útěk lakedaimónské peltasty a mnoho jich pobila. Při jiném útoku thébští jezdci zabili velitele spartských peltastů Foibida a rozehnali celé jeho vojsko, které se skládalo převážně z těžkooděnců. Co více, athénský **velitel Chabriás v bitvě poblíž Théb roku 378** odrazil Agesiláův útok, který se už cítil být jistým vítězem, neboť žoldnéřské jednotky už utekly. Chabriás však přikázal své falanze, aby přijala spartský nápor v pokleku, se štítem opřeným o koleno a předsunutým kopím. Agesiláos raději útok odvolal a stáhnul se.⁷⁴ Sparťané na konci roku poslali po moři do Thespií nový oddíl vojska.

Na jaře roku 377 se opět vydal Agesiláos do Boiótie. V několika šarvátkách uspěl, donutil boiótské vojsko ustoupit k Thébám, v Thespiích se snažil zabránit občanské válce a vraždění pomocí přísah předáků zúčastněných stran. Mohlo by se zdát, že „loudavý“ spartský způsob vedení války nevedl k větším úspěchům, ale Agesiláos měl velkou trpělivost a dobře věděl, jak svých cílů dosáhnout. Thébané už dva roky nemohli sklízet úrodu, proto vypravili na nákup obilí dvě triéry s 10 talenty do přístavního města Pagai v Megaris, jenže lakedaimónský velitel Alketás se o celé akci dozvěděl. Osadil 3 triéry, lodě s obilím zajal a osádky uvěznil v městě. Zajatým Thébanům však nadále přálo štěstí, unikli z vězení, obsadili akropoli a město se vzbouřilo, Thébané tak mohli dovážet obilí, čímž unikli hladomoru a jisté porážce jen o

---

* Spojenci byla i 4 města na ostrově Euboia, Chalkis, Eretrie, Artehúsa, Karystos, dále Ikos, malý ostrov na sever od Euboie, v roce 377 přibily mezi členy město Dium na Euboie, několik ostrovů z Kyklad, dále ostrovy Peparethos, Skiathos, Paros a Poessa. Spojenci byla i vzdálená města jako Maróneia na pobřeží Thrákie, nebo ostrov Tenedos blízko ústí Helléspontu, také město Perinthos.

vlásek! Kdyby lodě nedorazily, byli Thébané ochotni s Agesiláem jednat a rozpustit Boiótský spolek.

V roce 376 měli Boióťané i jejich spojenci opět mimořádné štěstí. Agesiláos na jaře onemocněl, na noze se mu otevřela žíla a nastal výron. V Megaře mu po lékařském zákroku nastalo tak silné krvácení, že po jednom dni omdlel, celé léto a zimu tak spartský král proležel doma. Velení se musel ujmout Kleombrotos. Tomu se dostalo na poradě spojenců výtky, že se válka vede málo energicky a příliš je zatěžuje, navrhovali oblehnout Athény a spustit na moře loďstvo, protože v něm mají převahu. Athény vyhladoví a vojsko k Thébám rovněž dopraví loďstvo.

Lakedaimóňané osadili 60 triér, jejich velitelem se stal Pollis,⁷⁵ hlídkoval okolo ostrovů Andros, Keos a Aigína. Athénám znovu hrozilo vyhladovění, neboť lodě s obilím se neodvažovaly plout do Pirea. Proto byl pověřen velením flotily Chabriás. Athéňanům šlo v námořní bitvě mezi ostrovy Naxos a Paros o všechno. Pokud by prohráli, ztratili by jakoukoliv šanci ubránit svoje město, poprvé po mnoha letech tedy Athéňané nasedli do lodí a pustili se do bitvy jen s vlastními silami, bez spojenců. Chabriás pověřil velením svého levého křídla Fókióna, pozdějšího významného politika a velitele. Athéňané v bitvě slavně zvítězili.*

Nejtěžší boj byl sveden na levém křídle, kde se rozhodlo o vítězství. Chabriás se stal rázem nejpopulárnějším Athéňanem a Fókión byl také středem zájmu spoluobčanů. Chabriás na památku vítězství pořádal pro Athéňany každý rok 16. boedromiónu* slavnost úlitby. Athény zvolili pro rok 376 tři strategy (velitele). Zatímco Tímotheos a Chabriás vynikali jako vojevůdci, Kallikratés byl zkušeným politikem, který věnoval pozornost finančním zdrojům a hospodářské stabilitě námořního spolku.⁷⁶ Tímotheos byl na žádost Thébanů poslán na námořní výpravu okolo Peloponnésu, aby Spartané byli na

---

* Polyainos uvádí, že Chabriás nařídil kapitánům lodí spustit vlajky, aby snadněji mohli identifikovat nepřítele, který plul s vytaženými vlajkami. Ten byl zmaten, že nevidí athénské znaky, jeho lodě pluly v poklidu okolo athénských lodí, než byly nečekaně napadeny. (získáno z <http://www.attalus.org/translate/polyaenus3.html> dne 20.8. 2011).

* V attickém kalendáři šlo buď o měsíc září, nebo říjen

pochybách, zda bránit poloostrov nebo vpadnout do Boiótie. Thébané se v svých kalkulacích nemýlili. Tímotheos na přelomu let 376/5 obeplul Peloponnésos s 60 loděmi.

Spartané se proto neodvažovali útoku na Boiótií, a tak se Théby v rozmezí let 376/5 vypravily proti odbojným městům ve svém kraji a dobyly je. Tímotheos zhruba ve stejnou dobu získal za spojení ostrov Kerkýra, kde se choval velmi prozíravě a nedopouštěl se žádného násilí. Z jeho podnětu se staly spojenci Athén i Akarnánie a království Molossů.⁷⁷ Ještě větší význam měla spojenecká dvoustranná spojenecká smlouva Athén s Makedonií, na jejímž základě dovolil **Amyntás III.** Athéňanům dovážet dříví na stavbu lodí. Spartané v reakci na námořní expedici Athén neváhali a poslali proti Timotheovi loďstvo, kterému velel Níkolochos.

Ten se pustil do bitvy, ačkoliv měl jen 55 lodí oproti 60 athénským, přičemž mohl ještě získat posily z Ambrakie v počtu 6 lodí. **Tímotheos** spartského admirála porazil, proto dal zřídit vítězný pomník v Alyzeji poblíž Akarnánie. Byla to už druhá námořní porážka pro Spartu v krátké době. Lakedaimónané se však mohli utěšovat tím, že Níkolochos neztratil všechny lodě, jenže Tímotheos s posilami z Kerkýry měl už přes 70 lodí. Brzdila ho však jedna věc, a to peníze, potřeboval jich velmi mnoho, takže musel poslat žádost do Athén a čekat.

Spartané roku 375 utrpěli v Boiótií porážku v jedné menší pozemní bitvě, kde o sobě dal poprvé výrazně vědět jeden z dvou thébských talentovaných boiótarchů, **Pelopidás**. Vedl do Théb posvátný oddíl hoplítů v síle 300 mužů a malý oddíl jezdeckva, aby obsadil město Orchomenos, neboť měl zprávy, že spartská posádka odešla do Lokridy.

Bohužel se jeho informátoři zmýlili, narazil na oddíl Spartánů, kteří přišli původní posádku vystřídat. Ustupoval proto rychle k **Tegyrám** (místo poblíž Orchomenu), kde potkal Spartány vracející se z Lokridy. Dvě mory Spartánů vedl Gorgoleón a Theopompos, kteří měli k dispozici až 900 mužů.⁷⁸ Pelopidás seřadil jízdu dopředu, za ně hoplity do úderné formace. Jezdectvo si vynutilo útokem na střed průchod mezi Spartány a při divokém boji zabilo oba jejich velitele. Spartané se před jezdectvem rozestoupili, neboť se domnívali, že jízda

se snaží jen o zběsilý úprk, Pelopidás se ovšem nehodlal spokojit s pouhým únikem, vpadl s hoplity do mezery mezi Spartány a pobil oba jejich oddíly.

Všechny tyto události přispěly k tomu, že na podzim roku 375 byl ve Spartě uzavřen mír.⁷⁹ Obě strany měly dobrý důvod se dohodnout na potvrzení „královského míru“. Sparta potřebovala přeskupit svoje síly a dát znova dohromady svoji válečnou moc, zatímco Athény měly ve válce finanční potíže, protože jim Thébané nepřispívali na loďstvo. Dohoda potvrzovala královský mír, respektovala však existenci námořního spolku, což v Athénách přijali s nadšením, ve městě byl zbudován oltář bohyni míru Eiréné.

Thébanům však mír těžkou hlavu nedělal, vpadli **roku 374** na území Fóků, kteří prosili o pomoc Spartu. Proto byl do Fókidy vyslán po moři král Kleombrotos se čtyřmi oddíly a částí spojenců. Další starosti připravil Spartánům **Polydamás Farsalský** z Thessalie, který je přišel požádat o pomoc. Jeho rodina totiž měla ve Spartě dlouho pouto hostinného přátelství (*proxenia*). K tomu, abychom pochopili závažnost celé situace volby, jež se Lakedaimónanům nabízela, bude třeba vykonat menší odbočku zeměpisně na sever. Dočasně proto opustíme konflikt mezi Spartou, Athénami a Thébami.

4.2 Tagos se může stát nejmocnějším mužem Hellady!

Thessalie má dvě rozsáhlé planiny zavlažované Peineiem, pohoří Othrys na jihu a na severu vrcholky Olympu. V Thessalii Hellén^{*} zplodil zakladatele 3 řeckých kmenů, jimiž byly Aiólos, Dóros a Xuthos (otec Ióna). Thessalie byl jeden z mála regionů v Řecku, který byl téměř celý převážně rovinatý, na úrodné půdě se mohly pěstovat obilniny v takovém množství, že Thessalové nemuseli jako ostatní obilí dovážet, nýbrž ho mohli i vyvážet. Kromě toho jejich bohatství spočívalo v chovu dobytka a především koní. Země se dělila do čtyř krajů, Thessaliótis, Histiaiótis, Fthiótis a Pelasgiótis (jejíž hlavní město Lárísa bylo i největším městem Thessalie, v něm vládl celé zemi doživotně zvolený *tagos* (král, vládce). Těmto 4 krajům vládli doživotně zvolení tetrarchové.

Změna politického uspořádání přišla až během padesátých let 5. stol., kdy vzrostl význam měst, tetrarchové byli nahrazeni polemarchy, kteří byli voleni jen na 1 rok.⁸⁰ Thessalii tradičně vládl z Lárísy šlechtický rod Aleuovců, který pocházel od mytického předka, jímž byl Aleuás^{*}, přezdívaný rudohlavý. Ten svůj původ odvozoval od Hérakla, neboť Héraklés měl s Chalkioppé^{*} syna Thessala. Thessalie nepatřila mezi nejvíce urbanizované regiony Řecka, ale měla několik velkých a významným měst, Farsálos, Krannón, Féry, Triikka, Iolkos, Pagasai, Skotúsa, Ithomé atd.

Jednotlivé kraje vysílaly své delegáty na náboženské slavnosti do chrámu Athény Itónie, který stál poblíž Farsálu. Tam bezpochyby také řešily i své politické záležitosti. Volná unie thessalských krajů rovněž patřila mezi 12 členů delfské amfiktyonie. Thessalové patřili z historického hlediska

---

^{*} Podle nějž Řekové později za nespécifikovaných okolností získali své jméno.

^{*} podle mýtu se do něj zamilovala saň, její potomci mu nadělili dar rozumět řeči ptáků a umět věštit z jejich letu

^{*} její otec byl Eurypylós, král ostrova Kós, syn Poseidóna a dcery krále Agenóra jménem Astypalaia, jenž byla sestrou Európy.

k nejstarším obyvatelům* Balkánu mluvícím řecky (aiolským dialektem), měli bohatou mytologickou tradici, ale v rámci politického vývoje v Řecku platili za zaostalé.

Nevytvořili totiž klasické městské státy s typickými institucemi, spíše volně spojený spolek krajů, který neměl velké ambice ani soudržnost jiných spolků a federací, byť měly jednotlivé kraje povinnost přispívat určitým počtem ozbrojenců do společného vojska spolku, nemluvě o příspěvcích na kulturní centra. Vládnoucí postavení Lárísy a rodiny Aleuvců, která pravidelně získávala funkci *tagos*, bylo poprvé ohroženo už na konci 5. stol. **Lykofrón Ferský** se rozhodl získat vládu nad celou Thessalií, zvítězil v bitvě nad Larísany a jinými thesalskými protivníky a mnoho jich zabil.⁸¹ Bitva se odehrála v době, kdy bylo zatmění slunce **v roce 404**, při znalosti astronomie vychází přesné datum na 2. září.⁸² Město Féry* na jihovýchodě Thessalie se tak stalo přímým vyzyvatelem Aleuvců.

Proti Lykofrónovi bojoval roku 402/1 Aristippos z Larísy, jemuž poskytl finanční prostředky i žoldnéře Kýros Mladší. Za **korintské války** (395-387) bojoval proti Lykofrónovi další vládce Lárísy Médios, jenž se opíral o pomoc protispartské koalice.⁸³ Lykofrónův syn **lásón se ujal vlády pravděpodobně v roce 385, jeho otec zahynul asi okolo roku 390**. Stejně jako jeho otec měl i lásón v plánu sjednotit celou Thessalii, získat titul *tagos*. Svými aspiracemi se nijak netajil, a dělal vše proto, aby jich dosáhl. lásón měl značné nadání politické, diplomatické a především vojenské. lásón ovšem nehodlal zůstat jen u sjednocování Thessalie, chtěl se stát hegemonelem celého Řecka a vést Řeky proti perskému králi.

Situace v Thessalii mu svým způsobem nahrávala, protože tato země byla ještě něčím jiným zvláštní, kromě svého velkochovu koní a reputací nejlepšího jezdeckva v celé Helladě. Thessalie byla politicky i sociálně velmi

---

* okolo roku 2500 př. n. l. přitáhla nová vlna obyvatel na dané území, která hovořila jistou formou řečtiny dle Michaela Granta v díle *Zrození Řecka*.

* Z Fér pocházel legendární král Admétos, u kterého sloužil kdysi bůh Apollón a pomáhal i mu hrdina Héraklés.

fragmentovanou zemí. Stejně jako ve Spartě i zde byla podmaněná původní populace přesahující svým počtem dobytce, nazývala se *penestai**. Penesté měli ovšem lepší postavení, než hélóti, ačkoliv i oni se často bouřili. Podle Aristotela šlo o svobodné robotníky.⁸⁴

Mohli disponovat majetkem, někteří z nich sloužili za plat jako domácí služebnictvo. Drtivá většina však pracovala ve spravování statků a stád šlechtických rodů nebo obyčejných Thesalů. Odváděli vlastníkům půdy část své produkce jako nájem, přesto byli podle spisovatele Archemacha* často bohatší, než jejich páni. Kromě toho penesté někdy doprovázeli své pány do boje, avšak v mnohem prestižnějším postavení než hélóti, bojovali jako jezdci. Kromě toho Thessalii obývali lidé, kteří měli stejný status jako perioikové, v těchto oblastech Thesalové nebydleli, ale vybírali z nich daně, např. od Magnétů, Perrhabiů, Dolopů atd. Dalším aktérem na politickém kolbišti zde byla města, kterým vládli potomci několika šlechtických rodin. Lárísa byla v rukou Aleuvců, Krannón měl rod Skopávců*, Farsálos Kreonovcům atd.

Tyto šlechtické rodiny byly velmi bohaté, pracovali pro ně penesté, mohli si z příjmů dovolit zvat řecké umělce ke dvorům, a když se říkal v Řecku přívlastek ke slovu pohostinnost, následovalo slovo thessalská. Ke konci peloponnéské války se však jejich vliv začal zmenšovat, ve městech se objevovaly demokratické tendence a snaha svrhnout oligarchii, navíc šlechtické rodiny soupeřily i mezi sebou. Postupem času se staly vedoucími městy Féry a Farsálos. Velká města si své záležitosti spravovala sama, menší města byla většinou pod vlivem těch větších. Ve většině z nich byla nějaká forma aristokratické vlády. Ve městech se však začaly čím dál více projevovat demokratizující tendence, z toho vznikaly neustále tenze mezi oligarchickými a

---

* Podle tradice měli být penesté potomky buď Achájů nebo Boiótů, které přemohli thesprótské kmeny, přicházející z Épeiru okolo roku 1140, kteří sebe sami nazývali Thesalové. Penesté byli i v Makedonii, a jeden illyrský kmen se nazýval Penestai.

* Archemachos byl euboický spisovatel ze 3 stol př. n. l., zabývající se historií své země.

* Jejichž zakladatel byl Skopás (nikoliv onen sochař ze 4. stol př. n. l. z ostrova Paros), údajně byl tento rod pouze větví Aleuvců.

demokratickými stranami. Spory někde dosáhly takových rozměrů, že naprosto paralyzovaly vládu.

Například ve Farsálu se obě strany dohodly na konci peloponnéské války, že svěří město Polydamantovi. Dostal tak na starost akropoli, vybírání důchodů, kultovní činnost a ostatní veřejnou správu.⁸⁵ Polydamás Farsalský měl vynikající pověst v Thessalii i mezi svými občany, neboť vydržoval z daní posádku na akropoli, úspěšně spravoval i další povinnosti, a kdykoliv došlo ke schodku v hospodaření, kryl ho ze svého majetku, zatímco když zůstal přebytek, sám si jej srážel. Byl to muž i jinak pohostinný a po thessalsku velkorysý.⁸⁶ Dostavil se Spartě aby varoval o ambiciózních plánech lásóna z Fér. Tak trochu paradoxem bylo, že s ním uzavřel příměří.

lásón měl jako jádro vojska 6000 žoldnéřskou armádu, o kterou velmi pečoval pravidelným cvičením, přehlídkami, dlouhými pochody, slabé muže vyřazoval a silné odměňoval, staral se o ně i v nemoci a poskytoval jim slavnostní pohřby. lásón byl přesvědčen, že této jeho síle může jen málokteré město odolat. Občanská vojska vypravovaná do pole mají vojáky, jejichž věk je buď již dosti pokročilý, nebo ještě nedosáhli nejlepší výkonnosti.⁸⁷ Další důvod v slabosti svých protivníků viděl v jejich slabé fyzické připravenosti. Ostatně v každém městě se věnuje tělesnému cvičení jen několik málo mužů.⁸⁸ Nevíme, zda tím lásón myslel každé thessalské nebo řecké město, každopádně nám to dodává velmi pochmurný obrázek o stylu života některých Řeků tehdejší éry. Nutno dodat, že lásón snášel všechnu námahu spolu se svými vojáky, proslul svým sebeovládáním, vytrvalostí, bystrostí i rychlostí v rozhodování. Překonávání námahy bylo jeho vášní.

lásónovi podléhaly kmeny Maraků a Dolopů i épeirský král Alketás. Měl spojení s Boiótií a jinými státy, které válčili proti Spartě, Athény o jeho přízeň usilovaly. Při svém sjednocování Thessalie postupoval mírově, aby tak neničil vnitřní sílu země. Odhadoval, že po sjednocení země* bude mít

---

* Není jisté, zda onen počet se týkal vojáků, které může poskytnout Farsálos a jeho spojenci, nebo jde o thessalské spolkové vojsko, kterému velí tagos, a do kterého každý kraj přispívá předepsaným počtem. Daleko podstatnější je odhad počtu lásónova vojska, které měl k dispozici v roce 374, když byl tagos. Měl tehdy podle Xenofóna na 8000 jezdců, 20 000 těžkooděnců, dle mého odhadu asi 5000 peltastů a množství jiných lehkooděnců. Území

k dispozici 6000 jezdců a těžkooděnců více než 10 000.⁸⁹ Mohl počítat rovněž s několika tisíci peltasty.

To však zdaleka nebylo vše, tyto počty udávaly vojsko, které se mohlo rekrutovat z Thesalů. Iásón mohl povolát ještě oddíly nethessalských kmenů, nad kterými v Thessalii vládl, a jednotky spojenců, svoji 6000 žoldněřskou armádu, další žoldněře by si mohl dovolit najmout. Ve svých vojenských plánech počítal i s penesty, kteří měli tvořit posádky pro loďstvo. To plánoval vybudovat, až ovládne Makedonii, neboť disponovala dřevem. Neměl ani žádné obavy z konfrontace s Athénami. Byl přesvědčen, že může nejen postavit více lodí, ale hlavně uživit více námořníků.

Iásónův bezprostřední soupeř o hegemonii však byla Sparta, proto musel počítat s tím, že se s ní brzy utká, odtud také pramenila snaha zajistit si, co nejvíce spojenců. V případě úspěšného ovládnutí Řecka měl Iásón za to, že dobýt Perskou říši bude mnohem snadnější podnik, neboť věděl, jaké problémy měl perský král s relativně malými vojsky na svém území. Iásón nabídl Polydamantovi účast na svých plánech a sliboval mu, že hned po něm bude nejmocnějším mužem Řecka. Ačkoliv Polydamás uznával, že návrhy stojí za úvahu, tvrdil, že nemůže zradit své dlouhodobé přátelství se Sparty, které bylo v rodině děděno. Iásón na to prohlásil, že si ho váží pro upřímnost, obdivuje ho nyní ještě více a odeslal ho do Sparty oznámit pravdu.

Pravdou bylo, že meze Iásónovi shovívavosti a respektu k soupeři měly své hranice, protože Polydamantovi na rovinu řekl, že pokud se k němu Farsálos nepřidá, podnikne proti němu válečnou výpravu. Iásón byl buď velmi dobře informován o spartské výpravě do Fókidy, nebo měl vysoké sebevědomí, protože Polydamanta vyzval, ať Spartu žádá o pomoc, a když ji pošle, spokojí se s tím, co přinese válka!⁹⁰

Ještě si Iásón dovolil poznámku ve smyslu, že když pomoc nebude dostatečná, je zbytečné, aby Farsálos vedl válku, protože by to bylo proti jeho zájmu. Polydamás ve svých výzvách o pomoc maloval takřka tradiční scénář

---

perioikoi mu platili fixní tribut, z každé obce Thessalie konal odvody těžkooděnců a jezdců pro vojsko.

průběhu války, když Sparta pošle dost velkou armádu, ostatní města od něj odpadnou, pokud však měli v úmyslu poslat pouze propuštěné hélóty a druhořadého velitele, je tato výprava zbytečná.

Takové vojsko totiž Thessalům elán k boji nedodá. Iásón měl pověst velitele, který spěchá a nedopřeje si oddychu, dokud nedokončí, co si předsevzal, dovedl tajit své záměry a bojovat v noci stejně jako ve dne. Umí rozpoznat situaci, když pomůže rychlost a kdy musí přijít hrubá síla. Navíc byl populární mezi svými vojáky, kterým dokonale rozuměl, obdivovali ho za jeho vlastnosti i životní styl, který jim vtiskl.

Sparta si vzala tři dny na rozmyšlenou a provedla kalkulaci, kolik oddílů je za hranicemi a kolik je jich doma, aby čelily námořním nájezdům Athéňanů nebo válce se sousedy. Došli k závěru, že momentálně nemohou postrádat žádné vojenské síly, takže vyzvali Polydamanta, aby odešel a postaral se o své město nejlépe, jak umí. Polydamás pochválil jejich nedvojsmyslné prohlášení a odcestoval. Je důvodné se domnívat, že pochvala zazněla nebo byla myšlena v ironickém duchu. Iásón se nakonec s Polydamantem domluvil po dobrém, i díky němu byl zvolen jako tagos. Farsálos se stal jeho spojencem, nadále ho však ovládal Polydamás, neboť chtěl město spravovat, když mu bylo občany svěřeno. Poskytl však Iásonovi své děti jako rukojmí dohody. Iásón se tak stal vládcem celé Thessalie.

Je vskutku s podivem, ne-li nepochopitelné, že Spartané dali přednost pomoci Fókům před pomocí Polydamantovi. Vždyť země Fóků byla krajinou pastevců a malých městeček, ze kterých se nikdy nestala velká centra, nedisponovala žádným surovinovým bohatstvím, ani samotní Fókové nepatřili zrovna k početnému etniku. Jestli Spartány tížila představa věrolomnosti a ztráty prestiže z odvolání pomoci Fókům, tak je závažnější, že neměli strach z cílů Iásona, který nestavěl žádné vzdušné zámky, ale jeho ambiciózní plány měly reálný základ a disponoval potřebnými zdroji. Ostatně obracel se k němu i slavný athénský řečník Isokratés, aby Řeky sjednotil a vedl je do boje proti Perské říši.

Ze strategického hlediska by se mohlo zdát, že si Spartané počínají správně, ve Fókidě byla delfská svatyně s mnohými poklady, kterou bylo nutno čistě pro jistotu střežit, spolu s ní i přístupové cesty a průsmyky do středního

Řecka. Dala se odtud účinně napadnout i Boiótie, nyní úhlavní nepřítel Sparty, ovšem za situace, kdy většina států Peloponnésu nebyla moc příznivě nakloněna Spartě a Athény zůstaly dočasně neutrální, si Sparťané značně komplikovali svoji situaci tímto rozhodnutím nevypravit se k Farsálu. Jednak mohli získat v některých městech Thessalie spojence, hlavně však z hlediska strategie bylo výhodnější vést válku v Thessalii. Jelikož dali Iásonovi volnost jednání, poskytli mu tím čas na konsolidaci sil, jejich rozhodnutí bránit Fóky hlavně ničemu nepomáhalo. Iásón mohl projít do Řecka přes území svého spojence Épeiru a poté přes Akarnánii nebo svoje vojsko dopravit po moři.

Naštěstí pro Sparťany se Iásón následující roky proti nikomu vojensky neangažoval, v klidu budoval svoji armádu a loďstvo, upevňoval svoji vládu a pracoval na zvýšení své prestiže. Jeho oficiálními spojenci byli i nadále Thébané. V roce 373 se účastnil v Athénách soudního procesu, aby podpořil svého přítele Timothea, který byl obviněn ze špatného vedení války. **Tímotheos** měl i podporu králů Makedonie a Épeiru, kteří byli rovněž jeho přáteli, i díky jejich přímlovám byl osvobozen. Je paradoxem, že o něco později byl nucen Tímotheos vést na základě rozhodnutí obce válku proti Iásonovi a skutečně se toho úkolu ujal. Bohužel římský historik 1. stol. př. n. l. Cornelius Nepos neposkytuje k této události, kterou zaznamenal, více informací.* Snad se jednalo o malou pozemní výpravu nebo námořní kampaň, která se odehrála v roce soudu, neboť následující rok uzavřel Iásón spojení s Athénami a poté i Makedonií.

V roce 371, kdy se odehrála v Boiótii bitva u Leukter, ve které Sparťané proti Boióťanům prohráli. Iásóna povolaly Théby na pomoc, jelikož Athény jejich prosbu odmítly. Před samotným pochodem do Boiótie měl Iásón jiné starosti. Fókové s ním vedli nevyhlášenou válku, přesto nechal osadit triéry, aby Thébanům pomáhal na moři. Poté se vydal s žoldnéři a oddílem jezdců své osobní strážě na cestu. Jeho postup byl tak rychlý, že v mnohých městech ho spatřili dříve, než se o jeho pochodu dozvěděli.⁹¹

---

* Polyainos ve své sbírce stratégemat poskytuje krátkou zmínku, že athénský velitel Ífikratés bojoval proti Iásonovi v Thessalii, jejich tábory oddělovala řeka a místo bitvy dohodli mírovou smlouvu. (získáno z <http://www.attalus.org/translate/polyaenus3.html> dne 20.8. 2011).

Když lásón dorazil do Boiótie, odmítl thébské návrhy na konečně zničení Sparty a radil k uzavření příměří. Zjevně si stejně jako Athény uvědomoval, že zničit Spartu není v jeho zájmu, neboť Théby by tím příliš zesílily. Spartany rovněž nabádal k příměří, odvolával se na přátelské styky svého otce se Spartou a radil jim přerušit válku i proto, že mnozí jejich spojenci budou chtít odpadnout. Proto ho Sparťané pověřili jednáním o příměří. po jehož uzavření odtáhli z Boiótie.

lásón si mohl mnout ruce, dva silné státy budou nadále zaujaty svým konfliktem, zatímco on bude mít čas a klid na své plány. Na zpáteční cestě domů procházel Fókidou, dobyl předměstí města Hyampolis*, kde zpusťil zemi a mnoho obyvatel zabil, jinak prošel celou zemí bez ničení. Když však dorazil do tráchínské Hérakleie, dal zbořit městu hradby.⁹² Tato polis byla klíčová pro přístup do středního Řecka, neboť leží nedaleko Thermopyl, za peloponnéské války ji založili Sparťané.⁹³ lásón tak plánoval buď tažení do centrálního Řecka v brzké době, nebo chtěl mít zajištěnou možnost k takovému postupu, který nešel realizovat s opevněným městem v cestě, na tak výhodné pozici by malá armáda mohla zadržovat daleko silnějšího nepřítele.

Po návratu do Thessalie zamýšlel lásón získat další spojence. Jak uvádí Xenofón, jeho slovo nikdo nemohl brát na lehkou váhu, požíval ve své době největší vážnosti.⁹⁴ **lásón v roce 370** hodlal demonstrovat svou moc a prestiž na pýthijských hrách, kam chtěl dorazit s celým svým vojskem. Nařídil svým městům připravit neuvěřitelné množství obětních zvířat - krav, vepřů, ovcí a koz bylo okolo 11 000.⁹⁵ Dále vydal rozkaz, aby se Thessalové připravovali k polnímu tažení v době okolo pýthijských her. Plánoval velkolepé shromáždění a závody k počtě boha Apollóna. Kněží v Delfách se ptali Apollóna, co se stane, pokusí-li se lásón přivlastnit si některý z jeho pokladů, načež se jim dostalo odpovědi, že bůh se o to postará sám. Po jednom cvičení a přehlídce ferské jízdy vyřizoval lásón různé správní záležitosti, sedm mladíků k němu přistoupilo pod záminkou vzájemného sporu a ubodali ho. Pět z nich se podařilo utéct a

---

* Město mělo velký ideový význam pro Fóky, slavili zde svátek Elafébolia, věnovaný Artemis Elafebolos (lovkyni jelenů), svátek měl své jméno podle měsíce elafeboliónu (březen/duben). Slavili ho kromě Fóků i Athéňané. Fókové si v něm připomínali slavné vítězství nad Thessaly.

v městech, kam přišli, se jim dostalo většinou poct. Tak skončil jeden z nejvýznamnějších mužů 4. stol. v Helladě.

Otázka, kdo stál za zabitím lasona, je poněkud složitá, protože měl mnoho nepřátel. Jen těžko můžeme určit někoho konkrétního, protože kromě thessalských měst, členů rodiny, konkrétně bratrů Polydóra, Polyfróna a Meriona, kteří už možná měli dost neustále finanční podpory jeho cílů, musela lasonova případná nadvláda vadit především Fókům. Neváhal bych označit za podezřelé ani kněží z Delf, kteří se obávali zkonfiskování svých pokladů.

Za posledního, ale zdaleka ne nejméně podezřelého, bych označil perského krále Artaxerxe II., který jistě situaci v Řecku sledoval a uvědomoval si, jak nebezpečným soupeřem by lason byl, ať už by získal širší podporu Řeků nebo nikoliv. Zajímavější je otázka, co vlastně plánoval lason vyhlásit při pýthijských hrách. Panhellénské tažení proti Persii s jeho záštitou nebo válku proti Fókům? A nechtěl při ní obsadit Delfy a její poklady posléze použít na válku s Persií? Případně se snad dostal do finančních potíží a potřeboval chrámové poklady na žold pro svoje obrovské vojsko? Na tyto otázky je těžké odpovědět, přesto byl lason muž s velkými ambicemi i charakterem i dalekosáhlými plány, kterými mohl změnit historii Řeků, přesto bývá velmi často neprávem opomíjen.

4.3 Thébská hegemonie, výsledek jedinečnosti dvou osobností

Vraťme se nyní zpět do konfliktu mezi Athénami, Spartou a jejich spojenci **v roce 374**. Athény uzavřely se Spartou mír a uvědomovaly si, že není výhodné a únosné za stávající situace bojovat. Boióťané ustoupili z Fókidy do své vlastní země a střežili svoje hranice. Athénský velitel Tímotheos se vrátil podle mírové smlouvy domů, ale cestou vylodil na ostrově Zakynthos vyhnance, což považovala Sparta za porušení podmínek míru. Protože ve městě vládla oligarchie, vyhnanci byli členové demokratické strany. V některých řeckých městech docházelo k vnitřním rozbrojům, protože Sparta podporovala oligarchické režimy, zatímco Athény demokratické.⁹⁶

Spartané proto shromáždili flotilu 60 lodí, do které přispěl Korint, Leukas, Ambrakie, Élida, Zakynthos, Achája, Epidauros, Troizéné aj. Velením byl pověřen Mnásippos, roku 373 odplul ke Kerkýře. Sparta rovněž požádala o pomoc syrakuského vládcy Dionýsia I. Mnásippos měl kromě vlastních vojáků ještě 1500 žoldnřů. Snadno obsadil po vylodění úrodný ostrov i přístav jeho hlavního města, samotné město obléhal, přičemž získal mnoho dobytka a otroků, plenil širé okolí, statky i pole. Část jeho loďstva hlídkovala na opačné straně ostrova, aby spatřila případné nepřátele.

Thébanům se v roce 373 podařilo dobýt Plataje a město vypálili, jeho obyvatelé museli uprchnout, takže přišli do Athén, kde obdrželi občanství. Dále Thébané ovládli obec Thespie, kromě Orchomenu tak ovládali prakticky celou Boiótii.⁹⁷ Athény mezitím obdrželi žádost o pomoc od Kerkýry, jejíž námořní síly byly slabší než flotila Sparty, doplněná o lodě ze Syrakús. Nemohli tak přivážet potraviny po moři ani nic sklízet z venkova, protože na pozemní bitvu si netroufali. Kerkýra měla velkou strategickou důležitost pro obě strany.

Athény věděly, že od jiné obce nemohou získat více lodí a peněz, protože kontrolovala námořní cestu ze Sicílie na Peloponnésos a dalo se odtud snadno útočit na Épeiros, tehdejšího spojence Athén. Bylo tedy životně důležité, aby ostrov nepadl do spartských rukou. Spartané naopak věděli, že pokud přijdou o Kerkýru, ztratí svoje spojení se Syrakusami, svým největším spojencem, a budou ohrožováni athénskými námořními útoky stejně jako celý Peloponnésos.

Athény poslaly na pomoc velitele Ktésikleia s 600 peltasty a požádaly molosského krále Alketa, aby je přesunul na ostrov přes moře. Těmto vojákům vysazeným v noci na ostrově se podařilo dostat do města. Druhá pomocná výprava měla 60 lodí, velení dostal Tímotheos. Měl však málo veslařů, a když je nedostal v Athénách, obeplouval ostrovy, aby osádky lodí doplnil. Jenže byl obviněn athénskou radou^{*} za liknavý postup, takže podstoupil soudní řízení a velení místo něj převzal Ífikratés. Ten si počínal energičtěji, ačkoliv ani jeho postup nebyl bez mráčku. Bral totiž na výpravu lodi, které pluly u attických břehů, a neváhal si vzít i vládní posvátné lodi Paralos a Salamínia. Ífikratés však svým postupem rozšířil počet lodí na 70.⁹⁸

Kerkýra mezitím zažívala krušné časy, pro množství zběhů Mnásippos vyhlásil, že každý zběh bude prodán do otroctví, avšak ani to nepomáhalo. Proto uprchlíky trestal obzvláště krutě a po zbičování je vracel k městu, tam je však nikdo nepustil, takže množství otroků umíralo za městem. Spartský velitel měl za to, že tažení je prakticky u konce, proto některé žoldnéře propustil, jiným dlužil žold za dva měsíce, ačkoliv měl dostatek peněžních prostředků od spojeneckých obcí, které posílaly raději peníze než muže, neboť šlo o zámořskou výpravu. Obyvatelé Kerkýry viděli jistý pokles bdělosti obléhatelů, proto učinili výpad, při němž některé nepřátele zabili a jiné zajali.

Mnásippos řadil okamžitě vojsko k boji, a když si jeho podřízení stěžovali, že kázeň žoldnéřů je díky neplacení malá, reagoval pouze fyzickým násilím a dál pokračoval v šikování jednotek. Při útoku zahnal Mnásippos na svém úseku nepřátele k hradbám a hlavní bráně, jenže v tu chvíli přišla od obránců sprška kamení a oštěpů, z jiné brány protiútok na konec spartského šiku. Lakedaimónané se pokoušeli stáhnout a přeskupit, ale to už někteří vojáci začali prchat, takže spartský velitel zjistil, že zadním řadám nepomůže, jelikož on sám je pod frontálním útokem. Samotní obyvatelé města se přidali k útoku svých vojáků a vytvořili s nimi souvislý šik. V bitvě padl Mnásippos a mnozí jeho muži, Kerkýřané mohli dobýt i tábor, kdyby se nesoustředili při pronásledování na vlastní obohacení, neboť zahlédli skupinu služebníků a vojenských překupníků a změnili tak směr postupu.

---

^{*} vrcholný politický orgán, který řídil obec, měl 500 členů v 4. stol.

Hypermenés, Mnásippův zástupce, se rozhodl, že nebude čekat, až Kerkýřané osadí lodi a spojí se připlouvajícím Ífikratem. Nalodil otroky, válečnou kořist a posílal lodě pryč, zatímco sám hlídal opevněný tábor s přeživšími vojáky z bitvy a námořníky. I oni nakonec tábor opustili a zanechali v něm mnoho obilí, vína, otroků i nemocných vojáků. Spartské síly odpluly na ostrov Leukas. Ífikratés cestou cvičil a otužoval osádky svých lodí. Jeho metody byly tak účinné, že předstihl spartskou pomocnou výpravu. Cestou získal ostrov Kefallénii, z níž odplul rovnou na Kerkýru. Po svém příchodu na ostrov si chtěl podle zpráv hlídek počkat na připlouvajících 10 syrakuských triér, které zajal všechny kromě jedné i s posádkami. Dohodl se však s nepřáteli, že kromě jejich velitele Krinippa, se všichni mohou vykoupit ze zajetí.⁹⁹

Syrakuský velitel odmítl vysoké výkupné a dal přednost dobrovolné smrti. Kerkýřané projevili humánnější cítění, než jejich předchozí spartský soupeř, zaručili se totiž za výkupné syrakuských námořníků. Ífikratés živil svoje námořníky tím, že poskytovali Kerkýřanům pracovní sílu na polích. Peltasty a těžkooděnce sebral k tažení do Akarnánie, kde pomáhal spřáteleným městům. V roce 372 se Ífikratés vrátil na Kerkýru, jeho flotila měla 90 lodí.¹⁰⁰

Vymáhal peníze od Kefallénie i jiných obcí, někteří přispěli dobrovolně, další z donucení. Ífikratés se chystal napadnout Peloponnésos, především Lakónii, a získávat na svoji stranu spojence Sparty. Ífikratovými spoluveliteli na plánované výpravě měl být řečník Kallistratos i uznávaný vítěz od Naxu, Chabriás. Tímto se zabývali Athéňané. Sparta se naopak snažila obnovit královský mír, jejich vyjednavč Antalkidás byl na přelomu let 372/1 na dvoře Artaxerxe. Sparťané navrhovali nejen nezávislost všech polis a zákaz cizích posádek ve městech, nýbrž měla být přijata i opatření k realizaci této dohody.¹⁰¹

V roce 371 začali Sparťané i Athény jednat o míru. Na jednání zazněly mnohé názory, obviňující Spartu z prospěchářství na úkor ostatních států, neboť je vždy nutí uzavírat spojenectví a válčit s kým, aniž by se o tom se spojenci radili, kteří tak musí často bojovat i proti svým přátelům, nemluvě o podvatných snahách prosazovat do čela polis oligarchické režimy. Přesto všechno athénský delegát Kallistratos maloval Sparťanům výhody míru ve velmi živých barvách, takže záhy byli ochotni přistoupit na mírové ujednání. To obsahovalo body jako rozpuštění pozemních a námořních vojsk, městům

měla být ponechána nezávislost a posádky se měly z obsazených měst stáhnout.

Pokud by někdo jednal proti usnesení, mohou ostatní přispěchat ohrožené obci na pomoc, kdo však nebude chtít, nebude vázán přísahou poskytovat spojeneckou pomoc. Sparta dohodu podepsala i jménem svých spojenců, kdežto Athény a všichni členové 2. athénské námořního spolku skládali přísahu jednotlivě, pod dohodu se podepsaly i Thébany, jejichž mluvčím byl Epameinondas. Druhého dne žádal, aby přísahu složili Thébany jménem všech Boiótů, což Agesiláos odmítl. Taková je Xenofónova verze výkladu.¹⁰² Podle Diodóra, to odmítal Athéňan Kallistratos.¹⁰³

Verze, které kolovaly o tomto jednání ve Spartě, jsou velmi rozdílné už v primárních zdrojích, záleží v zásadě na tom, jaký vztah měl autor k Thébám, určit z nich nějakou verzi nejbližší pravdě je proto obtížné. Přikláním se však k názoru, že právě Agesiláos vyškrtl Thébany ze seznamu obcí mírové smlouvy, protože chtěl srazit Boiótii na kolena. Athéňanům bylo v zásadě jedno, co se s Boiótii stane, oni měli svoji sféru vlivu se Spartány dohodnutou a nechtěli, aby se v Helladě objevil ještě třetí velký hráč na politické scéně. Spartané si naopak mohli být jisti, že teď mají jedinečnou možnost proti Thébám zasáhnout a oplatit jim tak menší porážky a neúspěchy. Mohli se spoléhat na neutralitu ostatních obcí, především Athén. Neznámou představovala Thessalie, ale ta mezitím nevyvíjela žádnou aktivitu na podporu Théb, ačkoliv byla jejím spojencem. Navíc spartské vojsko bylo zrovna ve Fókidě, a přes ni by museli Thessalové projít, kdyby chtěli Thébám pomoci. Agesiláos zjevně spoléhal na to, že bez průsmyků ve Fókidě, které ovládá, Thessalové neprojdou.

Athéňané odvolali po podepsání smlouvy Ífikrata i posádky z měst, Lakedaimónané rovněž, ale ve Fókidě bylo stále přítomno jejich vojsko, kterému velel král **Kleombrotos**. Ptal se sněmu, co má dělat, názory ve Spartě byly rozdílné. Jedni chtěli vojsko rozpustit, pokud by někdo bránil městům v autonomii, je možné znovu povolát vojsko i spojence a začít válku. Ve sněmu však převážil názor, aby Kleombrotos vytáhl okamžitě do Boiótie. Ten přišel neočekávaně z jihu horskou cestou, kterou Thébany nestřežili, dobyl město Kreusy a zajal 12 triér. Nacházel se v thespijském kraji pouhých 13 km jihozápadně od Théb a utábořil se u městečka **Leukter**.

Thébané věděli, že jestli nebudou bojovat, budou ve svém městě oblehnutí a brzy prohrají, jelikož spojenci od nich odpadnou. Pro krále Kleombrota byla bitva také nutností, neboť jeho spojenci ho k tomu ponoukali, nemluvě o nařízení spartského sněmu. Thébané měli k dispozici vojsko o 6000 pěšácích a 1500 jezdcích, velel mu Epameinóndás a posvátnému oddílu Pelopidás. Kleombrotos měl k dispozici vojsko o 10 000 pěšácích a 1000 jezdcích. Mezi vojsky byla 2 km široká rovina. Proto obě vojska před falangu rozmístila svoje jezdeckvo. Epameinóndás však rozmístil svůj pěší šik tak, že na levém křídle zesílil svůj šik na 50 řad a na jeho konci byla nejlepší thébská jednotka, posvátný oddíl o 300 mužích. Pravé thébské křídlo bylo naopak stažené šikmo dozadu od levého křídla, bylo také podstatně slabší, mělo se dostat do bitvy později a jen zdržovat nepřítele.

Pokusme se bitvu rekonstruovat, jak se udála. Jezdeckvo zahájilo boj, ve kterém Thébané zvítězili, spartská jízda a její spojenci rychle podlehli, obrátili se na útěk a vnesli zmatek do vlastní falangy, jak se jejími řadami snažili ustoupit. Thébská jízda se poté zařadila na levé křídlo. Kleombrotos vedl vojsko v šíři 12 řad a když viděl sestavu nepřátel, plánoval obklíčit jejich levé křídlo tradičním manévrem (zřejmě proto umístil jezdeckvo dopředu, aby krylo tento pohyb), kdy zadní řady vykonají tento obchvatný manévr. V tom mu však zabránil posvátný oddíl. Thébané se probíjeli skrz pravé křídlo nepřítele a zahnali jejich nově zformované jezdeckvo, pravé křídlo začalo ustupovat, neboť bylo zcela poraženo, a levé křídlo Lakedaimóňanů začalo ustupovat také, ačkoliv nebylo poraženo, protože kdyby nezačalo ustupovat do tábora, bylo by obklíčeno jízdou a těžkooděnci thébského levého křídla. Díky porážení pravého křídla Spartánů už měli Thébané vítězství jisté, neboť jejich protivníci nemohli znova přeskupit svoje vojsko k boji. Podle Diodóra (XV. 53–56) padlo více než 4000 mužů ze spartského vojska a jen 300 Thébanů, podle Pausánia (IX. 13. 2-12) jich padlo jen 47.

Podle Xenofóna padlo na 1000 Lakedaimóňanů, ze 700 Spartánů jich bylo mrtvých 400, a to včetně krále, vysokých důstojníků a jeho družiny.¹⁰⁴ Co vězelo za porážkou silnějšího spartského vojska a Spartánů, kteří měli pověst těch nejlepších vojáků v Řecku? Příčin bylo několik. Příznivci Sparty, mezi nimiž je i Xenofón měli rozhodně pravdu v tom, že thébské jezdeckvo mělo větší kvalitu než spartské, protože pravidelně bojovalo proti Orchomeni a Thespiím.

Kdežto ve Spartě prý byli v jezdecktvu lidé méně zdatní a ctižádostiví a koně chovali pouze nejzámožnější občané, tažení se však zúčastnil vždy ten, kdo byl k jízdě určen, s koněm a zbrojí, kterou při té příležitosti dostal.¹⁰⁵

Což bylo zcela nepochopitelné podcenění bojové přípravy jezdeckta, když u něj sloužili jiní lidé, než kteří měli koně, a teprve na tažení se seznamovali se zbrojí a ořem. Jezdci jistě přinášelo problém nového koně efektivně zvládnout a zvyknout si na novou zbroj, která mu ani nemusela sedět, ale hlavní příčina vítězství tkvěla v genialitě Epameinóndova taktického plánu pro bitvu.* Nerovnoběžnou sestavou vyřešil početní převahu nepřítele, tím objevil jeden z principů uspořádání bojové sestavy. Předtím byly bitvy vedeny v rovných liniích, boj byl nelítostná konfrontační řež, v níž nejvíce vynikali spartští vojáci.

Epameinóndás přenesl těžiště sestavy na levé křídlo (důvod byl jasný, tam byli nejlepší spartští vojáci a král, takže když tam zvítězí, bitva bude vyhrána, je to totiž nejcitlivější místo nepřítele, tedy centrum velení). Jde o princip vytvoření těžiště bojové sestavy, nahromadění sil (které předtím bylo obvykle na pravém křídle) a vedení hlavního úderu. Těchto principů si po bitvě už byli všichni generálové vědomi, sami je úspěšně používali a rozvíjeli v různých variantách (Filip II., Alexandr III., Pyrrhos, z moderní doby Žukov, Eisenhower).

Jeho inovace bojové sestavy znamenaly větší složitost bojové taktiky, jedno křídlo (slabší) se bránilo, druhé útočilo (složené z nejlepších vojáků, bylo seřazené ve větší hloubce) a proráželo šik nepřítele nebo ho zatlačovalo s pomocí jezdeckta. Součinnost jízdy a pěchoty je další prvek, který Epameinóndás úspěšně zrealizoval, později jej rozvinul ještě více. V neposlední řadě se na výsledku bitvy podílela nejen kvalita thébské jízdy, ale i pěchoty.

---

*Čemuž odporuje např. V. Hanson, v knize *Epaminondasthe Battle Of Leuctra 371 BC*, 1988, str. 190 -207) který tvrdí, že to byla náhodná improvizace vyplývající z nutnosti podmínek a prostředí. Bylo to jediné možné řešení, prvek posílení sestavy na jednom křídle už byl použit dříve v bitvě u Délia roku 424, nebo v roce 394, v bitvě u Korintu na vyschlém dně nemejské řeky. Což je dosti pochybný názor. Epameinóndás použil zcela vědomě nově několik prvků pro uspořádání bitevní linie pěchoty, úlohy jízdy, dosáhl mnohem většího vítězství proti silnějšímu soupeři, nešlo o pouhé posílení jednoho křídla.

Thébští pěšáci (kromě posvátného oddílu) totiž nepoužívali kopí (většinou dlouhé mezi 1,5 – 2,5 m), ale obouruční píku dlouhou 3,6 metru, také speciální tzv. boiótský štít*, jenž měl vytvořen zářez na okraji, do něhož se píka opírala. Tato technická inovace umožňovala Thébanům zaútočit jako první a zapojit do boje místo obvyklých tří řad čtyři řady! Tento fakt je často přehlížen, když se hodnotí důvody thébského vítězství.

Bitva u Leukter* znamenala vážné otřesení mocenských pozic Sparty. Thébané žádali o pomoc Athény, když neuspěli, tak lásona z Fér, který však sjednal příměří. Ačkoliv efoři v reakci na porážku povolali všechny bojeschopné muže do 40 let do služby, jejich velením byl pověřen Archidámos, Agesiláův syn, poněvadž samotný král se ještě nezotavil ze své nemoci. Navzdory porážce přicházely oddíly spojenců z Tegeje, Korintu, Sikyónu, Flíúntu a Acháje. Sikyón a Korint spustil na moře i loďstvo. Během příměří se spartské vojsko stáhlo a v megarském kraji potkalo Archidámovu výpravu.

Roku 370 byl mír sjednaný v roce 371 obnoven, opět platila autonomie měst i potvrzení královského míru. Jednalo se však v Athénách a Thébané vystupovali jménem všech Boiótů, kdežto Élejci se ke smlouvě nepřipojili, neboť nebyli ochotní uznat nezávislost menších obcí ležících na jih od Élidy.¹⁰⁶ Porážka u Leutker vyprovokovala demokratické síly v různých městech k aktivitě, někde se je snažili předběhnout oligarchové. Avšak Megary zůstali pod vládou demokratů, oligarchové neuspěli ani v Argu. Naproti tomu zachovali svoji vládu v Korintu a Flíúntu. Tyto události nijak Spartu neohrožovaly, ale v Arkadii se občané Mantineie rozhodli, že obnoví své město, proto ustavili demokratickou vládu.

Dostali pomoc od ostatních arkadských obcí a finanční prostředky od Élidy, díky nim postavili hradby. V centru tehdejší Arkadie, městě Tegea, byly tendence, aby se všichni Arkadové sjednotili a jednotlivá města respektovala ustanovení společného shromáždění. V Tegeji propukl občanský konflikt a

---

* Jeho rekonstrukcí a následnými experimenty se zabýval Peter Conolly v knize *Greece And Rome At War*

* Svedena pravděpodobně 6. června, roku 371

přívrženci Sparty v něm prohráli,¹⁰⁷ přesto část spartských přívrženců (asi 800) uprchla do Sparty.¹⁰⁸ Spartané zorganizovali výpravu proti Mantineii, ale nepřinesla úspěch. Přesto se Arkadové, Élejští i město Argos obrátili o pomoc do Athén, a když se jim nedostalo odpovědi, poslali do Théb.

Jejich představitelé se ochotně ujali této prosby. Epameinóndás velel vojsku, které se vypravilo na Peloponnésos, byli v něm vojáci z Euboie, Akarnánie, Fókidy, Lokridy, peltasté a jezdci z Thessalie. Jeho primárním cílem bylo pomoci Arkadům, ti ovšem na něj naléhali, aby se společně vypravili do Lakónie. Epameinóndás váhal, protože celá krajina byla špatně přístupná a na několika místech se dala úspěšně bránit i s velmi malými silami. Nakonec se Thébané dali přemluvit a vyrazili k historicky první invazi do Lakónie. Expediční vojsko mělo údajně na 40 000 vojáků a dalších 30 000 lidí, kteří se připojili kvůli drancování a loupení.¹⁰⁹ Pro obyvatele kraje to musel být neskutečný šok, když po několika stech letech, kdy si Dórové podmanili Lakónii, měli v zemi invazní vojsko, navíc velmi silné. Sparta povolala své spojence z Peloponnéského spolku a mobilizovala všechny síly včetně hélótů, jimž slíbili svobodu.

Král Agesiláos však musel čelit nespokojenosti jak perioiků, kteří se na některých místech přidali k nepřátelům, ale také zchudlých, neplnoprávných i plnoprávných Sparťanů, vzdoroval také neustálým pokusům o zběhnutí nebo zradu perioiků či hélótů, a dokonce se udála i dvě spiknutí Sparťanů.¹¹⁰ Boiótské vojsko a jeho spojenci nerušeně táhli krajem, aniž naráželi na odpor, a všude plenili, obléhali přístav Gytheia a pronikli až k samotné Spartě, která neměla hradby. Agesiláos obsadil klíčová místa ve městě a okolí, ale odmítal nabídky k přímému střetnutí. Pravděpodobně také doufal v pomoc Athén, do kterých poslal několik vyslanců se žádostí o vojenskou výpravu. Sparťané museli invazí skutečně velmi trpět, obyvatelstvo bylo zcela vyvedeno z míry a muselo být v těžkém psychickém šoku, ne-li morální krizi. Sparťané se chlubili, že lakónská žena nikdy neviděla kouř z ohně zapáleného nepřáteli, jenže tradiční obraz moci a síly spartské společnosti byl navždy vážně narušen.

Naštěstí pro Spartu se válka odehrávala na přelomu podzimu a zimy, kdy díky sněžení byla řeka Eurótas rozvodněná více než obvykle, ale větší potíž než hloubka a rychlost proudu představovala pro nepřítel teplota řeky.¹¹¹ Agesiláos viděl, že jeho země je měsíce plundrovaná, proto aby urychlil odchod nepřátel, zaplatil jim dokonce deset talentů. Thébané však už byli stejně

rozhodnutí zemi opustit, neboť nastalo špatné počasí, měli málo zásob a jejich spojenci, zejména Arkadové, se začali rozcházet.

Epameinóndás však přesto mohl být s výsledky výpravy spokojen. Prestiž Théb vzrostla, získala si nové spojence a upevnila postavení mezi starými. Hlavními výsledky jeho výpravy v letech 370/369 však bylo osvobození Messénie, což bylo území, které Sparťané ovládali 350 let. Přišli tak o značnou část příjmů, velmi úrodné pozemky a rozloha jejich států se zmenšila o třetinu, počet hélótů dokonce o polovinu.

Epameinóndás založil na svazích hory Ithomé a Eua město Messéné. Jednalo se de facto o znovuvybudování původního starobylého města, ale bylo mnohem větší, hora Ithomé vysoká 740 metrů sloužila jako akropolis. Dolní město mělo působivý systém opevnění z pseudoisodomického zdiva, masivní hradby byly 9 km dlouhé, obranná zeď byla 2,5m silná a 4,5m vysoká a každých 100 metrů stály čtyřhranné věže. Šlo o dokonalé zapracování obranné stavby do krajiny. Dnes na místě stále probíhají vykopávky, našla se agora, neznámý chrám i divadlo, u města Arsinoin stále vyvěrá pramen. Nejlépe je zachovaná arkadská brána na severu, má čtyři obranné věže, dvě vpředu a dvě vzadu.¹¹² Našla se ještě lakónská brána na východě města, dále stadion, brána k tržišti, radnice a malý chrám připisovaný Artemis Lafrii. Od Pausánia víme, že město mělo i gymnázium, chrám zde měl Zeus Ithomatás.

Epameinóndás pozval všechny Messéňany bydlící v Řecku, Itálii, Sicílii a v Kyrenaice, aby se vrátili znovu do své vlasti. Svým opatřením tak uštedřil značnou ránu spartské ekonomice, tímto strategickým krokem oslabil spartskou vojenskou nadvládu, neboť právě dostatek území a hélótů umožnil Sparťanům, aby se věnovali pouze válce. Byl to geniální tah, navíc postavením Messénie posiloval i nově vzniklý **Arkadský spolek**, kterému pomohl zbudovat nové hlavní město – **Megalopolis**.^{*} Vzniklo ze 40 menších vesniček a stalo se místem, kde zasedal Arkadský spolek **od roku 370**. Arkadie se tak po Messénii stala další zemí, která bude protiváhou vlivu Sparty na Peloponnésu. Během měsíců tak vznikly proti Spartě dva nové státy, které měly silné pozice a mohly

---

^{*}Velká obec v překladu

se úspěšně bránit případnému spartskému útoku díky nově vybudovaným městům.

Tak těžký úder Sparta ještě za celou historii neutrpěla, dokonce i zničení pozemní armády u Olynthu nebo prohra v námořní bitvě u Knidu byla pouhou maličností oproti pohromě těchto rozměrů. Na Peloponnésos v zimě roku 370 dorazil Ífikratés, ale nějak se střetnutím s Boióťany nespěchal, tábořil několik dní u Korintu a teprve po stížnostech řadových vojáků začal podnikat výpady. Ale tentokrát se Ífikratovi nic nedařilo nebo záměrně svoje tažení sabotoval, protože jak jinak vysvětlit, že při hlídkování na důležitých místech, kterými se dalo ustoupit z Peloponnésu, vynechal dokonalý průsmyk u Kenchreí.¹¹³ Jindy mu zase nevyšla průzkumná mise u Oineia, kam vyslal veškeré athénské a korintské jezdeckvo, které utrpělo ztráty. Thébané tak v klidu z Peloponnésu ustoupili beze ztrát.

Roku 369 čelil Epameinóndás obvinění kvůli tomu, že přesluhoval zákonnou dobu ve funkci boiótarcha o 4 měsíce, ale úspěšně se obhájil a byl osvobozen, stejně jako Pelopidás. Mocenské postavení Théb bylo silné, avšak roku 369 došlo ke spojení Athén a Sparty. Jablkem sváru v nové smlouvě se stal bod, kdo bude velet vojsku v případě války. Spartané navrhovali tradiční rozdělení rolí, kdy Athény budou mít flotilu a Sparta pozemní vojsko. Toto řešení bylo pro Athény nepřijatelné a správně poukazovali na to, že se nejedná o rovný přístup. Lakedaimónské loďstvo tvoří kromě velitelů převážně hélóti a žoldnéři, kdežto Athéňané přece pošlou pod spartské velení svoje hoplity a jezdce, tedy plnoprávné občany. Proto se obě strany dohodly, že velení se bude po pěti dnech střídat.¹¹⁴

Potom se rozhodli spojit své síly a střežit korintskou šíji u města Oneion, neboť Arkadie, Argos a Élis se rozhodli znovu povolát Thébany do války proti Spartě. Sparta měla kromě Athén pomoc Megar, Korintu a města Pelléné z Acháje. Epameinóndás si však i v této náročné situaci poradil. Zaútočil proti pozicím Lakedaimónů a Pelléňanů ve chvíli kdy končili stráž vojáci noční služby a zbytek vojska teprve vstával. Thébské vojsko a jejich spojenci se tímto způsobem dostali na Peloponnésos. Spartská armáda mohla dále držet svoje pozice, protože byla před průsmykem u Kenchreí, ale Spartané uzavřeli příměří. Thébané mezitím našli cestu skrz pohoří před Sikyónem, sestoupili z hor a spojili se s vojsky Arkadského spolku, Argu a Élejci. Okamžitě zaútočili

proti městu Pelléné v Acháji, ale i na Sikyón, Epidauros a Troizénu. Vyrabovali sice jejich území, ničeho významnějšího však nedosáhli kromě spojenectví města Pellény a Sikyónu. Poté thébská armáda zaútočila na Korint proti flíúntské bráně. Protiútok obránců vedený lehkooděnci odrazil posvátný oddíl, způsobil mu ztráty a zahnal ho na ústup.

Lakedaimóňanům se začínalo blýskat na lepší časy, protože po tomto úspěchu dorazily posily od Dionýsia ze Syrakús. Poslal oddíly keltských a iberských žoldnéřů, 20 triér a 50 jezdců.¹¹⁵ Zvláště cenným příspěvkem byl onen oddíl jezdecký, tarentská jízda totiž svoji efektivní taktikou udeř a zmiz přiváděla k zoufalství i mnohem početnější soupeře. Thébské vojsko a jeho spojenci se poté vrátilo domů, Dionýsiovi vojáci porazili v bitvě vojsko Sikyónu, dobyli pevnost Deras a teprve poté Dionýsova pomocná výprava odplula zpět domů. Mohlo by se zdát, že Thébané mohou být spokojeni s výsledky výpravy, ale ve skutečnosti už jim rostla mezi spojenci opozice. Lykomédés z Mantineie vysvětloval Arkadům, že jsou sami dost silní a nemají svojí pomocí nadále zvětšovat moc Thébanů, jako to kdysi dělali pro Sparty.¹¹⁶ Povzbuzoval je k tomu, aby aspirovali na vedoucí mocnost Peloponnésu.

Arkadský spolek si mohl roku 369 připsat významný úspěch. Jejich výprava pomohla vojákům Argu, kteří vpadli na území Epidauru a ocitli se v obklíčení athénských žoldnéřů pod velením Chabrii a Korintanů. Arkadané nejen vyprostili argejské vojsko navzdory nepříznivému terénu, ale poté ještě podnikli tažení k městu Asiné v Lakónii, kde zvítězili nad spartskou posádkou, zabili jejího velitele a zpusťili předměstí. Arkadský spolek tak brzy pocítil ochlazení vztahů s Thébami a Élejci. Arkadané neuznávali jejich nároky na některé obce u Élidy, o jejichž obyvatelích tvrdili, že patří k Arkadům. **Roku 368 se uskutečnil mírový kongres v Delfách**, jehož iniciátory byli perský král a Dionýsios I., ale jednání nevedla k úspěšnému řešení vztahů mezi obcemi. Théby odmítli spartský požadavek, aby Messénie opět patřila Lakedaimoňanům, čímž bylo jednání u konce.

Filiskos z Abýdu, který kongres svolával, byl i nadále přítomen v Řecku, přišel z pověření satrapy Ariobarzana. Měl u sebe značnou finanční hotovost, kterou po konci jednání okamžitě použil k najmutí žoldnéřského vojska, které bude pomáhat Spartě. Dionýsios rovněž poslal do Lakónie své vojáky. Archidámos obě vojska převzal, připojil k nim občanské vojsko Sparty a zahájil

válečné tažení. Dobil Karyí, popravil veškeré obyvatelstvo*, poté vytáhl proti Arkadům a pustošil jejich zemi. Zavolali si na pomoc argejské a svolali arkadské vojsko, mezitím je Archidámos oslaben, protože Dionýsiova výprava se musela vrátit na Sicílii. Na zpáteční cestě ke Spartě byly ovšem sicilské oddíly zastaveny Messéňany, kteří obsadili průsmyk. Archidámos obdržel jejich zprávu se žádostí o pomoc a vydal se k nim. Arkadské i argejské vojsko vpadlo rovněž do Lakónie, ale Archidámos se úspěšně spojil se sicilskými jednotkami, vyvedl je na rovinu a v bitvě na hlavu porazil nepřátelské vojsko, aniž by sám utrpěl ztráty. Střetnutí tak získalo přezdívku „bitva bez slz“.

Peloponnésos byl jednou sférou vlivu, do které zasahovali Thébané, nebyla však jedinou. Na severu v Thessalii se roku 370 po lásonově smrti ujali vlády jeho bratři Polydóros a Polyfrón. Druhý jmenovaný však svého bratra zabil a vládl rok jako tyran. Dal ve Farsalu zabít Polydamanta a jiné přední občany a z Larísy poslal mnoho lidí do vyhnanství. Roku 369 ho zabil jeho synovec **Alexandr z Fér**, který dovedně předstíral, že chce odstranit tyranidu, a potom začal válčit s mnoha thesalskými městy, neboť si chtěl celou zemi podrobit. Thessalové žádali o pomoc Théby, chtěli poslat nejen schopného vůdce, ale především vojenskou pomoc. Pelopidás se vydal na pochod, ale nebyl jediným, kdo intervenoval. V Thessalii byl totiž na pozvání Aleuovců z Larísy přítomen makedonský král **Alexandr II.**

Tento král vládnul v Makedonii od roku 370 a neměl vůbec snadné postavení. Od začátku vlády mu hrozila invaze Illyrů ze severozápadu a z východu na něj útočil Pausániás, který se chtěl zmocnit trůnu, ačkoliv na něj neměl legitimní nárok. Přesto se mu povedlo obsadit několik měst a hrozil královně matce i jejím synům, kteří byli v Pelle. Alexandr však všechny svoje nepřátele porazil s pomocí athénského vojevůdce Ífikrata, který se plavil kolem makedonského pobřeží, aby znovu obsadil město Amfipolis. Poté se roku 369 Alexandr II. vydal do Thessalie, čímž předešel svého thesalského protivníka. Dosáhl snadno města Larísy, kde zanechal posádku, Alexandr z Fér raději

---

* Což byl neslýchaný čin nejen pro tu dobu, neboť takové krutosti se někdy nedělaly ani za peloponnéské války, která posunula hranice toho, co je ve válce možné udělat, samozřejmě z pohledu Řeků k horšímu.

uprchl do svého domovského města. Alexandr II. ještě před svým odchodem ze země zanechal ve městě Krannón posádku.

Thessalové se ovšem obávali, že se Alexandr z Fér vrátí, proto žádali o pomoc Théby. **Pelopidás** vyhnal obě makedonské posádky z Thessalie a v Laríse se pokoušel na jednání iniciovat smíření Alexandra z Fér s jeho soukmenovci, neboť Alexandr do Larísy přišel Pelopida prosit o takovou možnost. Thessalové ovšem neměli nejmenší zájem, osočovali ho, a mnohdy i právem, z krutosti, zpupnosti a lakoty. Alexandr z Fér tak raději uprchl domů. Pelopidás se poté vydal do Makedonie, aby urovnal spory mezi Ptolemaiem a Alexandrem. Ptolemaios byl Alexandrův švagr, Pelopidás sice podpořil Alexandrův nárok na trůn, ale zároveň ho donutil uzavřít spojení s Thébany - musel tak zrušit alianci s Athénami a také vydat Thébám rukojmí, svého bratra Filipa* a dalších 30 mužů z nejvýše postavených aristokratických rodin. Pelopidás ještě nařídil povolat zpět vyhnance a teprve poté z Makedonie odešel.

Roku 368 byl Pelopidás nucen vypravit se do Thessalie znovu, neboť Alexandr z Fér opět porušoval mír mezi thessalskými městy. Pelopidás se vypravil na svoji misi bez vojska a doprovázel ho pouze vyslanec Ismeniás. V Makedonii se zmocnil vlády Ptolemaios a zavraždil Alexandra II., což se nelíbilo jeho přívržencům, kteří volali na pomoc Pelopida. Ten se rozhodl zasáhnout, ale jelikož neměl vlastní vojsko, najal žoldnéře, které však podplatil Ptolemaios, i přesto se ale snažil získat Pelopida na svoji stranu. Tvrdil, že trůn bude střežit pro syny zemřelého a dále bude udržovat spojení s Thébami, jako záruku slibů vydal svého syna Filipa a dalších 50 členů své družiny.¹¹⁷

Pelopidás se vrátil zpět do Thessalie a rozhodl se potrestat žoldnéře obsazením Farsalu, neboť většina z nich tam měla peníze, ženy i děti. Proto sebral malý oddíl Thessalů a vydal se s ním k městu. A zde se střetl přímo s Alexandrem z Fér i jeho vojskem. Pelopidás se naivně domníval, že Alexandr chce opět jednat, aby se ospravedlnil za své činy, a věřil tomu, že ho chrání jméno Théb. Proto vstoupil do jeho tábora s družinou nejbližších

---

* pozdější makedonský král Filip II.

spolupracovníků, byli okamžitě zajati, Alexandr z Fér se poté zmocnil Farsalu a zajatce odeslal do Fér.

Thébané vyslali výpravu k jeho osvobození, ovšem nevelel jí Epameinóndás. Vůdcové thébské armády nejenže nedokázali Pelopida vysvobodit, ale několikrát se ocitli před zničením celé armády, kterou zachránil právě Epameinóndás, který měl na výpravě hodnost prostého vojína. Vůdcové výpravy dostali po návratu do Théb těžké finanční pokuty, každý 10 000 drachem.

Velením nové výpravy byl pověřen Epameinóndás. Jeho příchod Thessalové velmi vítali, neboť Alexandr řádil jako smyslů zbavený, pohrdal všemi zákony psanými i nepsanými a náboženskými zvyklostmi. Svoje oponenty dával zabíjet různými brutálními způsoby. Jeho spojenecká města Meliboia a Skotúsa pocítila tíhu jeho vlády nejvíce, dal totiž pobít veškeré zbraně schopné obyvatelstvo těchto měst. Alexandr pochopil, že ve válečném střetnutí nemá za stávající konstelace sil šanci zvítězit, proto se snažil uzavřít mír. Epameinóndás však odmítl, nicméně přistoupil na třicetidenní válečné příměří a vrátil se s Pelopidem a Isméniem zpět do vlasti.

Bylo to právě včas, protože **roku 367 byl Pelopidás poslán do Sús**, aby se zúčastnil jednání s ostatními zástupci řeckých obcí. Na dvoře perského krále byl již přítomen Spartan Euthyklés a Antalkidés. Kromě Pelopida se jednání účastnili zápasník Antiochos z Arkadie, z Élejců Archidámos, přítomen byl i zástupce města Argos, Athény poslaly Tímagora a Leonta. Jednání dopadlo jednoznačně v thébský prospěch. Pelopidás navrhl stažení athénskému válečného loďstva, aby Messénie byla nezávislá na Lakedaimonu. Pokud by někdo odmítl tato opatření, ostatní smluvní strany mohou proti narušiteli smlouvy uspořádat válečné tažení.¹¹⁸ Athéňané byli tak rozzuření výsledkem jednání do takové míry, že Tímagora nechali popravít a podali žalobu na Leonta.

Spartané mohli mít vztek na perského krále zrovna tak, naopak důvod ke spokojenosti měli kromě Thébanů i Élejci, kterým bylo projevováno více přízně než Arkadům. Zato arkadský zástupce na shromáždění 10 000 tvrdil, že perský král má sice mnoho sluhů, ale nemohl nějak najít muže, kteří by byli schopni bojovat proti Řekům. Antiochos byl tak rozzloben jednáním perského krále, že

nepřijal ani určené dary a doma tvrdil, že pověsti o jeho nesmírném bohatství jsou jistě přehnané. Thébané se pokusili využít přízně perského krále a obcházeli různá města, aby potvrdila dojednanou smlouvu, ale odmítla je celá Arkadie, Korint a mnozí jiní.

Proto se Thébané rozhodli k již třetí výpravě na Peloponnésos. Vytáhli proti Achaji, velení měl samozřejmě Epameinóndás, který přesvědčil svého spojence Argos, aby pro něj držel důležitý bod na korintské šíji - Oneion. Spartské i athénské síly střežení tohoto místa zanedbaly, proto Peisiás z Argu obsadil pozici s 2000 těžkooděnci, se zásobami na 7 dní a čekal na příchod Thébanů.¹¹⁹ Ti brzy dorazili, překročili Oneion a přesvědčili achajské obce, aby se stali jejich spojenci. Epameinóndás se zaručil místním aristokratům, že nebude posílat lidi do vyhnanství ani měnit státní zřízení.

Poté odešel. Jeho jednání narazilo na odpor Arkadů i jeho domácích politických odpůrců, kteří tvrdili, že to není vůbec výhodné uspořádání. Proto Théby poslaly do jednotlivých měst své velitele, vyhnaly s pomocí lidu aristokraty a zavedly demokratické vlády. Vyhnanci se ovšem rychle spojili, nebylo jich totiž vůbec málo, táhli od města k městu, vynutili si svůj návrat a opět ovládli obce, také obnovili spojenectví se Spartou. Ve městě Sikyónu připravoval Eufión převrat s pomocí Arkadů i Argejských, kteří doufali, že se tak město stane jejich spojencem, když nastolí demokratickou vládu. Akce se povedla, Eufión ovšem vládl od začátku značně autokratickým stylem, takže jeho režim byla demokracie jen jménem.

Roku 366 trpěl na Peloponnésu ze spartských spojenců nejvíce Flíúnt, protože ho svírala vojska Sikyónu i Argu neustálými nájezdy a zřídila si na jeho území základny. Ve Flíúntu se nemohli díky válce žít vlastní zemědělskou produkcí, proto museli nakupovat obilí a potraviny v Korintu a pak se značným nebezpečím spěchat zpět do města. Na pomoc jim musel přijít s vojskem athénský velitel Charés, který jim poskytoval doprovod při zásobovacích cestách.¹²⁰ Situace ve městě se stala kritickou, proto odeslali nebojeschopné občany do Pellény, poté se vydali na další zásobovací výpravu a úspěšně se z ní probjovali zpět do města i s pomocí athénského velitele Charéta. Ten zaznamenal i další úspěch v této válce, když se svým žoldněřským a flíúntským vojskem dobyl jednu hraniční pevnost na hranicích kraje, v níž si nepřátelé zrovna chystali večeri, takže raději uprchli.

V Sikyónu se dále odehrával spory mezi občany, ovšem arkadský velitel **Aineiás Stýmfalský** povolal do města zpět aristokraty. Eufrón ze strachu z vývoje předal přístav města Lakedaimóňanům, ovšem na vedení města se už poté nepodílel. Město se stalo znovu spojencem Sparty.¹²¹ Když znovu vypukly ve městě spory mezi demokraty a aristokraty, Eufrón se brzy vrátil z Athén se žoldnéřským vojskem. Ve městě však panovala složitá situace, akropoli držel thébský velitel s vojáky a přístav Lakedaimóňané. Eufrón měl podporu Athén, proto se rozhodl, že vyrazí do Théb a uplatí jejich představitele, aby mu pomohli vyhnat aristokraty a město mu předali. Jeho odpůrci ho však zabili. Město zůstalo poté spojencem Théb.

Athény se rozhodly k riskantnímu kroku. Po neúspěšném boji v Attice, když Thébané dobyli roku 366 jejich město Órópos, Lykomédés Athénám navrhl, aby se stali spojenci Arkadského spolku. Lykomédés totiž věděl, že Athéňané jsou zklamaní ze svých spojenců na Peloponnésu, neboť je tehdy žádali o pomoc, a oni jim nevyhověli. Athény se rozmýšlely, zda nabídku přijmout, když Arkadie je nepřitelem Spartánů. Ale nakonec souhlasili, měli za to, že to bude i ku prospěchu Spartánů, protože Arkadové nebudou už volat na pomoc Théby. Sám iniciátor svazku Lykomédés nedlouho poté zahynul rukou arkadských vyhnanců.¹²²

Korintané mezitím poslali athénské vojáky ze svého města domů, ani Charés s loďstvem už nemohl ničemu zabránit, a proto odplul. Podle spojenecké smlouvy měly Athény v případě napadení Arkadie poskytnout jezdecko s tím, že jejich válečné síly nebudou vstupovat na jiné území.¹²³ Korint začal z obav o věci budoucí soustřeďovat žoldnéřské vojsko a válčil proti svým blízkým nepřítelům, rozhodl se však uzavřít mír s Thébami a přesvědčil k mírovému jednání i své spojence. **Roku 365 se tak rozpadl Peloponnéský spolek**, neboť kromě Korintu uzavřel mír* s Thébami i Flíúnt.¹²⁴ Spartané skutečně dovolili uzavřít svým spojencům mír, neboť si uvědomovali, že pokračující válka v současné situaci jejich stát oslabuje. Stanovili si za cíl znovudobytí Messénie.

---

* Jeho zásadou bylo, že Korint i ostatní budou neutrální, nechtěli už válčit ani na jedné straně.

Situace Sparty se v roce 365 jevila jako dosti zoufalá, byla obklopena nepřáteli nebo neutrálními státy, od kterých pomoc čekat nemohla. Jejich jediným významným spojencem tak zůstal syrakuský vládce **Dionýsios Mladší**, který jim poslal na pomoc 12 triér pod vedením Tímokrata a pomohl Lakedaimónanům dobýt zpět město Sellasia, poté odplul zpět domů.¹²⁵ Na Peloponnésu vypukl menší konflikt mezi Arkady a Élejci, Élejci totiž obsadili město Lasión, které odvádělo příspěvky arkadskému spolku. V jedné menší bitvě vyhráli Arkadčané, plenili elejskou zem a dorazili až k Olympii. V hlavním města Élejců Élidě se odehrála bitva, ve které arkadské vojsko prohrálo. Ve městě probíhal spor mezi demokraty a oligarchy, Arkadský spolek podporoval demokraty, ale těm se nepodařilo převzít vládu ve městě, takže byli vyhnáni. Dál sice bojovali s arkadskými vojáky, ale tato koalice sil nedosáhla žádného většího úspěchu kromě plenění venkova, neboť Achájové, élejší spojenci převzali ochranu Élidy. Arkadové se proto stáhli.

V Acháji vedli válku Pelléňané proti demokratům ve vlastním státě i proti Arkadům a vydobyli od nich zpět svoji obec Olúros. Arkadové však podnikli další výpravu do Élidy, zvítězili v bitvě nad Élejci, kteří žádali o pomoc své spojence Spartany. Archidámos se vydal do Arkadie, dobyl město Krómnos, ponechal v něm posádku a vrátil se domů. Arkadské vojsko však začalo po odchodu z elejské země město obléhat, Archidámos mu byl nucen vytáhnout na pomoc. Pustošil nejen Arkadii, ale i kraj Skirítů., avšak ani jeho pustošivé výpravy nepomohly odlákat Arkady od města. Archidámos se rozhodl obsadit jeden opevněný pahorek nedaleko města, neboť se domníval, že poté by se museli obléhatelé stáhnout. Poslal napřed peltasty a jezdce. Peltasté zaútočili první, poté společně s jezdci, ale úspěchu nedosáhli, protože nepřítel byl včas sešikován a navíc zahájil protiútok, takže se strhla tvrdá bitva, do které spěchal Archidámos se svými těžkooděnci. Jenže jeho vojsko šlo ve dvojstupu a na kopec vedla jen úzká cesta.

Lakedaimónané byli odrazeni a samotný Archidámos raněn do stehna kopím, ztratil 30 mužů.¹²⁶ Ustoupil proto na rovinu, kde vojsko přeskupil do bitevního šiku, místo bitvy však nastalo příměří. Élejským se dařilo lépe, v probíhající občanské válce dobyli zpět přístavní město Pylos a cizince povraždili, stejně jako vyhnance z hlavního města. Spartské vojsko vysvobodilo z Krómnu svoji posádku, ale než se odpoutalo zpět, dostihli jejich nepřátele

opozdilce a zajali více než sto Sparťanů. Mnohem závažnější události, které budou mít dopad na Řecko, se zatím odehrával v Malé Asii, satrapa Ariobarzanés se vzbouřil proti králi a hledal spojence - kde jinde, než v Helladě.

Athénský velitel **Tímotheos** s pomocí 7000 žoldnéřů vyhnal po desetiměsíčním obléhání roku 365 perskou posádku z ostrova Samos. Svoje vojsko během války pro nedostatek financí živil plundrováním části ostrova a prodejem jeho zemědělské produkce získával peníze, které mu chyběly na platy vojáků. Po úspěšném dobytí Samu zde založil klerúchii pro athénské občany, kterých bylo na 4000.¹²⁷ Tímotheos vedl válku po boku Ariobarzana už od roku 366. Válčil rovněž proti králi Paflagonie Kotyovi a zbavil řecké město Kyzikos na pobřeží Černého moře obléhání jeho vojsky. Spolu s Agesiláem pomáhal Ariobarzanovi.

Agesiláos pomohl zbavit obléhání obec Assos, na kterou útočil Autofradatés, rovněž vyprostil z obležení na thráckém Chersonésu město Séstos, na které útočil odrýský král Kotys I. Obě dvě města se rovněž pokoušel z moře dobýt Mausólos se stovkou lodí,¹²⁸ nicméně Agesiláos ho přesvědčil, aby od obléhání upustil. Další neocenitelnou diplomatickou službu prokázal spartský král Ariobarzanovi, když se s ním spojil patagonský král Kotys, který přispěchal na pomoc s vojskem o 2000 jezdcích a 4000 lehkooděncích.¹²⁹ Ariobarzanés si pomoci Athén i Sparty velmi cenil. Zatímco Agesiláos dostal na svoji žádost peněžní odměnu, Tímotheos obdržel na své přání města Krihotu a Séstos na thráckém Chersonésu. S tím se ovšem ambiciózní athénský velitel nespokojil, podrobil si Byzantion, vpadnul na Chalkidiku, dobyl Olynthos, Toroné a Poteidaiu, přístavní město Methoné i Pydnu. Ale ani nadvakrát nedobyl město Amfipolis, kterému pomohl Chalkidský spolek.

Athénské akce vyvolaly odpověď Théb, které se bály šíření jejich vlivu. Mínění o Athénách nebylo nejlepší ani mezi jejich spojenci, kterým se nelíbil zásah na Samu. Thébané vybudovali vlastní loďstvo (100 triér) a v roce 364 získal Epameinóndás na svou stranu Rhodos, Chios, Byzantion i Kéos.¹³⁰ Athénský velitel loďstva Lachés se před thébskou flotilou raději stáhl, později se však k městům vydal přesvědčil je, aby se vrátily na stranu Athén.¹³¹ Tak o tom referuje Diodóros, ale o činnosti thébského loďstva už dále není nikde žádná zmínka. Thébám došla roku 364 další žádost o pomoc z Thessalie. Alexander z Fér opět dobýval zemi, obsadil města v achajské Fthii a Magnésii.

Théby ochotně vyhověly, vše bylo připraveno pro vojenskou výpravu, která měla 7000 mužů, jenže 14. června roku 364 se událo zatmění slunce, které bylo vždy chápáno jako špatné znamení. Morálka Thébanů okamžitě klesla na bod mrazu, věštci odrazovali od výpravy i Pelopida, který v ní chtěl dál pokračovat. Jelikož ale nechtěl mít na pochodu demoralizované muže, vzal s sebou jen dobrovolníky - pouhých 300 jezdců a žoldnéře, kteří se přihlásili.¹³² Pelopidás věděl, že na jeho výpravě závisí prestiž Thébanů mezi Řeky, neboť Sparta byla spojencem tyrana Dionýsia Mladšího, kterému vojensky pomáhali. Athény si dávaly od Alexandra z Fér platit peníze, dokonce mu postavily ve městě bronzovou sochu. Teď byla šance ukázat, že Théby nejsou prospěchářská velmoc, ale síla, která se dokáže zasadit o utlačované.

V Thessalii získal Pelopidás množství spojenců, ve Farsálu shromáždil vojsko a vydal se proti Alexandrovi. Obě vojska se utkala u Kynoskefal (Psích hlav). Uprostřed planiny se zde zvedaly vysoké strmé pahorky. Obě strany věděly, že kdo se jich dříve zmocní, bude mít taktickou výhodu nad nepřítelem. Nevíme přesné počty vojsk, ale Alexandr měl dvojnásobný počet těžkooděnců, než Pelopidás, oba měli k dispozici i silné oddíly jezdeckva a lehké pěchoty. Pokusme se ze zlomků rekonstruovat, jak bitva probíhala. Alexandr měl početně silnější armádu, než Pelopidás. Oba velitelé seřadili jezdeckvo a těžkooděnce na planině k bitvě a poslali peltasty k obsazení výšin. V závodě zvítězili Alexandrovi peltasté. Na rovině ovšem jeho jezdeckvo prohrálo a bylo pronásledováno. Jeho peltasté však zatím útočili na nepřátelskou falangu, která nastupovala k útoku na výšiny, byla však odražena. Pelopidás poslal poté do útoku na vrcholky jezdeckvo, ale ani to nemělo pod deštěm střel peltastů šanci na úspěch, se ztrátami muselo ustoupit.

Proto ho Pelopidás poslal zpět na rovinu do útoku proti falanze nepřítele, sám se ujal velení pěchoty, která útočila na pahorky, a prodral se až do první řady, aby svojí přítomností útok povzbudil. Ani to ovšem nepomohlo, třikrát byla jeho pěchota odražena. Obnovil útoky, ke kterým se připojila část jezdeckva vracející se od pronásledování nepřítele. Opakující se kombinovaný útok peltastů a jezdeckva byl pro Alexandrovy vojáky příliš. Raději ustoupili a odpoutali se beze spěchu od nepřítele. Pelopidás nyní kontroloval výšiny, takže uviděl, že vojsko nepřítele ještě není na útěku, ale je neklidné a na některých

místech vypukl zmatek. Rozhlížel se, kde je Alexandr, našel ho na pravém křídle, jak se pokouší znovu sešikovat své pěší žoldnéře.

Pelopidás neovládl svůj hněv, vydal se vstříc Alexandrovi a vyzýval ho na souboj, ten však výzvu nepřijal, raději se skryl za svoji osobní stráž. Ta množstvím oštěpů těžce zranila Pelopida, neboť jeho zbroj nevydržela náraz tolika ran. Thessalové z výšin seběhli na pomoc, ale bylo již pozdě, Pelopidás byl mrtev. Thessalské jezdeckvo potom znovu zaútočilo na falangu Alexandra, obrátilo ji na útěk a pronásledovalo nepřítele, zabilo 3000 vojáků.¹³³

Vítězství zajistilo Thébanům vděčnost celé Thessalie, jenže ztráta Pelopida se ukázala být příliš velkou cenou za úspěch. Thessalové se sice předháněli v projevech smutku, oholili si vlasy i vousy a svým koním ostříhali hřívky, pořádali smuteční průvody, Pelopida pohřbili ve své zemi a jeho potomkům darovali množství půdy, Epameinóndás však ztratil svého velkého politického spojence, který celkem třináctkrát zastával úřad boiótarcha a vždy mu byl ochoten pomáhat. Útěchou mu mohlo být pouze nové taktické ponaučení, které se dalo z bitvy odvodit. Thébané vytáhli poté do Thessalie se 7000 těžkooděnci a 700 jezdci pod vedením Malékida a Diogeitona.¹³⁴ Donutili oslabeného Alexandra, aby opustil dobytá města, uzavřel spojenectví s Thébami a účastnil se jakéhokoliv jejich tažení.

Na první pohled se mohlo zdát, že thébská hegemonie je neotřesená, stále na vrcholu, ale první úder jí už byl ztrátou Pelopida v roce 364 zasazen. Tento obratný politik, skvělý vojevůdce a jeden ze zakladatelů hegemonie Théb, bez nějž by jen těžko vznikl **Boiótský spolek**, dokázal své muže inspirovat a motivovat, jeho úloha ve vyhnání spartské posádky z Théb byla tehdy klíčová. Další ranou pro prestiž Boióťanů byl osud města Orchomenu, ve kterém odhalili spiknutí. Bez Epameinóndova vědomí Thébané město vypálili a muže pobili, zatímco ženy a děti byly odvedeny do otroctví.¹³⁵ Přes tento hrůzný čin byla moc Thébanů bez vyzyvatele.

Na Peloponnésu pokračovala dále válka, Arkadové znovu vytáhli proti Élejcům, měli pod kontrolu Olympii a pořádání her svěřili Písanům, kteří byli původními správci svatyně. Élejci a Achájové na Olympii zaútočili v době konání her. Arkadové se shromáždili rychle k obraně, k pomoci měli 2000 argejských těžkooděnců a 400 athénských jezdců.¹³⁶ V bitvě Élejci se svými

spojenci Achaji vyhráli, přesto Arkadové dále kontrolovali svatyni Dia Olympského, kterou po bitvě opevnili. **Roku 363 vypukl v Arkadském spolku závažný spor.** Představitel Mantineie totiž zamítli užívat posvátné peníze z Diovy svatyně, ze kterých žili jejich členové vojska. Na shromáždění 10 000 se úředníci spravující finance pokoušeli povolat mantineiské představitele k vysvětlení a tvrdili o nich, že svým jednáním poškozují spolek.¹³⁷

Ti samozřejmě odmítli, již předtím poslali pro finance z obecních prostředků na vydržování plnoprávných občanů. To však úředníkům nestačilo, odsoudili mantineiské v jejich nepřítomnosti, jelikož je odmítali vpustit do města. Mezitím si i jiní členové shromáždění začali myslet, že není správné užívat posvátných peněz. Poté se začali chudší občané rozcházet, neboť bez peněz nemohli žít, zámožnější lidé však vstupovali mezi ně, aby si je zavázali klientskými vazbami a „sponzorovali“ je. Tato událost je jasným dokladem rozkolu mezi oligarchickými a demokratickými stranami, jenž vyvolal zprvu nenápadný, nicméně oprávněný požadavek neužívat peníze Dia Olympského.

Některé demokraticky laděné obce se začaly obávat, že tam, kde jsou aristokraté u moci, povolají na pomoc Spartu. Proto poslaly žádost o vojenskou pomoc do Théb, byť hlavní motivací spolkových úředníků byl strach ze smrti, protože kdyby měli složit účty ze svého spravování financí, jistě by byli odsouzeni.¹³⁸ Arkadský sněm však naznal, že rozkol zašel příliš daleko a pro celý Peloponnésos bude lepší, když Thébané nebudou podnikat tažení do Arkadie, nevyzvou-li je k tomu z vážného důvodu.

Arkadové se rozhodli, že vrátí Diovu svatyni ke spravování Élejcům a uzavřeli s nimi mír, vyvinuli velkou snahu, aby nepropukla válka. V Tegeji mezitím propukly oslavy nově uzavřeného míru, který stvrdil i thébský velitel, který se na místě nacházel s 300 těžkooděnci. Spolkoví úředníci Arkadů se nicméně obávali, že čas vyúčtování nadejde velmi brzy, využili thébské vojáky k tomu, aby pozatýkali aristokraty ze všech thébských obcí, a vůbec lidi, které považovali za své protivníky. Některým se však z Tegeje podařilo uniknout, zejména občanům Mantineie, o jejichž zatčení nejvíce spolkoví úředníci stáli. Mantineaia vyslala posly do ostatních měst, nařídila jim mobilizaci a střežení průsmyků, požadovala od Tegeanů propuštění zajatých občanů a důrazně jim připomínala, že nesmí nikoho usmrtit ani zajmout bez soudu, za který se

Mantineia zaručovala. Pokud někdo obžaluje její a jiné arkadské občany, dostaví se na sněm Arkadů k soudu.

Thébský velitel usoudil, že jeho zásah do záležitostí Arkadského spolku nebyl zrovna nejšťastnější, hrozilo poškození diplomatických vztahů, proto zajatce propustil. Arkadové poslali zároveň vyslance do Théb, aby onomu veliteli byl udělen trest smrti za jeho jednání, avšak onen rok byl boiótarchem Epameinóndás, a ten byl rázně proti trestu. Velitel dle něj jednal správně, Arkadové prý nesmí sami od sebe uzavřít mír bez vědomí a souhlasu Théb. Sliboval rovněž, že podnikne výpravu do Arkadie a povede válku po boku svých tamních přívrženců. Arkadský spolek se rozštěpil do dvou frakcí. Sever Arkadie vedený Mantineí se spojil s Élidou, Achaiou, Athénami a Spartou. Menší skupinu tvořily jižní obce Arkadie, Tegea a Megalopolis, která získala za spojence Messénii, Argos.¹³⁹ Především, se však na žádost Tegey roku 362 vypravil na Peloponnésos Epameinóndás. Jak vnímat vznik tohoto konfliktu, jaká byla příčina? Snaha demokratických elementů uvnitř arkadského spolku zmocnit se vlády nebo tradiční nevraživost mezi Tegeou a Mantineí?

Svůj díl na vzniku celé války měli především Thébané, kteří chtěli za každou cenu zasahovat do záležitostí Arkadského spolku i Peloponnésu, ačkoliv by pro ně bylo mnohem lepší vyčkávat na skutečné závažné události, protože zasahování do třenic uvnitř suverénního politického uskupení se nijak nelišilo od praktik Sparty nebo bývalé athénské námořní říše, tedy těch praktik, které všichni Řekové ze srdce nesnášeli. Svoji těžce vydobytou pověst daly Théby v sázku kvůli přízemním sporům, jejichž základ vyvstal z „obyčejné“ finanční zpronevěry.

Ta by však měla fatální důsledky pro její původce, jelikož nešlo pouze o to, že správci Diovi svatyně jednali jako bezbožníci, sahat na majetek boha by mělo u soudu za výsledek jediný trest - smrt ukřižováním nebo utopením. Pro chrámové lupiče existovaly ty nejtěžší tresty a všichni Řekové se všeobecně shodovali, že je to velmi závažný druh zločinu. Bezbožnost takového jednání jistě přivolá pomstu bohů. Proto je s podivem, že tak mnoho obcí se chystalo společně s Thébany vytáhnout na pomoc Mantineii a jejím spojencům. Postavit se na stranu bezbožníků bylo přece jako schvalovat jejich zločiny.

Ale politické zájmy zjevně převážily nad právní a božskou rovinou, byť nepochybuji, že mnohým Hellénům bylo proti mysli válčit po boku severních arkadských obcí. Bezpochyby je částečně uklidňovalo vědomí, že válčí hlavně proti Spartě, které mohou vrátit její předchozí chování i s úroky. Epameinóndás přibral do vojska oddíly od Alexandra z Fér i jiných thessalských měst a měst na Euboie. Fókové se výpravy odmítli zúčastnit, jelikož smlouva je zavazovala vytáhnout jen v případě napadení Théb. Na Peloponnésu čekali Epameinónda další spojenci, skupina jižních arkadských obcí a jejich spojenců. Thébské vojsko tábořilo v Tegeji. Athéňané se rozhodli pro přesun po moři, jejich spojenci se shromažďovali u Mantineie.

Spartány vedl král Agesiláos a teprve se k Mantineii přesunoval. Epameinóndás se rozhodl smělym útokem Spartu obsadit, neboť město bylo prakticky nechráněné, naštěstí pro Agesiláa se plán neudržel dlouho v tajnosti, byl informován jakýmsi Krétanem. Přesto byla situace velmi kritická. Veškeré jezdeckvo i žoldnéři už byli v Arkadii a rovněž čtvrtina občanského vojska.¹⁴⁰ Agesiláos nechal obsadit strategicky důležité přístupy k městu a společně se svým synem Archidámem i přes početní převahu nepřítele město ubránili. Epameinóndás se vrátil do Tegeje, jezdeckvo však poslal k Mantineii a doufal, že znemožní sklízení úrody a odvedou stáda dobytka. Athénské jezdeckvo právě překonalo korintskou šíji, dorazilo do Mantineie a ubytovalo se v domech za hradbami.

Při následné jezdecké šarvátce dokázali Athéňané zvítězit nad početně silnějšími oddíly Thessalů a Thébanů, umožnili mantinejským občanům zachránit svůj majetek, jež měli vně hradeb, a uprchnout včas do města. Čas podzimu se pomalu blížil a Epameinóndás si uvědomoval, že jestli chce podniknout rozhodující bitvu, musí to udělat co nejdříve. V sázce byla prestiž celého Boiótského spolku, nemohl jednoduše odtáhnout z Peloponnésu, když ničeho nedosáhl, utrpěl porážku u Sparty a prohrál jezdeckou bitvu u Mantineie, to vše bylo dostatečnou motivací dosáhnout vítězství, které předchozí neúspěchy překoná. Proto připravoval vojsko k rozhodující bitvě. Jezdci barvili prilby na bílo, arkadští těžkooděnci malovali na štíty kyje, jako by byli Thébané, všichni brousili kopí a dýky a leštili štíty.¹⁴¹ Vytáhl s vojskem pravděpodobně v odpoledních hodinách **dne 4. června roku 362 k bojišti nedaleko Mantineie**, ale stáhl se pod hřebeny hor. Epameinóndás opět použil onoho

triku jako u Leukter, když předstíral, že se vojsko chystá tábořit, čímž u nepřátel rozrušil duševní koncentraci na bitvu. Mnozí opustili své oddíly, neboť měli za to, že onen den se už nic nestane.

Epameinóndás tak opět vystihl vhodný moment k útoku, když viděl částečný rozpad nepřátelské formace, dal k sobě přivést oddíly pochodující na křídle a začal okolo sebe tvořit útočnou formaci ve tvaru klínu. Ostatním rozkázal zahájit postup. Nepřítel byl opět dokonale zaskočen. Jedni běželi do svých řad, druzí se teprve řadili, jiní dávali koním otěže, další si nasazovali krunýře a všichni se chovali jako lidé, kteří budou spíše nějakou škodu snášet než působit.¹⁴² Xenofón tradičně přičítá soustředění vojáků na bitvu velkou důležitost, možná až příliš, na úkor taktiky a možností obou stran.

Mnohem důležitější je otázka, jaké síly proti sobě vlastně stály? Podle Diodóra měl Epameinóndás pod svým velením na 30 000 pěšáků a 3000 jezdců, Agesiláos a jeho spojenci postavili do pole 20 000 pěšáků a 2000 jezdců. Možná, že obě strany byly silné zhruba stejně navzdory uvedeným číslům. Většinu pěchoty Epameinóndova vojska totiž pravděpodobně tvořili peltasté a prakovníci z Thessalie a Euboie.¹⁴³ Výhodou Thébanů byl bezpochyby jejich geniální velitel a silné jezdeckvo, které posílili vynikající thesalští jezdci.

Spartská falanga i přes porážku u Leukter však byla stále mocná síla, schopná vítězit nad silnějším nepřítelem, athénští hoplité rovněž nebyli žádnými zelenáčky, ale zkušenými vojáky, a jejich jezdeckvo si patřičně zvedlo sebevědomí v nedávné bitvě u Mantineie. Agesiláos byl více než důstojným protivníkem Epameinóndovi, protože to byl nejzkušenější velitel, který se v Řecku nacházel, jemuž nebyla lest a důvtipné řešení těžkých situací vůbec cizí, kromě toho neutrpěl za celý život žádnou větší porážku. Agesiláos umístil na úplný konec pravého křídla mantineiské vojáky, zbytek pravého křídla tvořili Sparťané. Levé křídlo bylo svěřeno Athéňanům, jejichž hoplité chránilo z boku vlastní jezdeckvo, právě Athéňané tvořili nejpočetnější oddíl spartských spojenců, kdežto střed formace tvořili hoplité z různých obcí. Jezdeckvo

rozmístil Agesiláos na křídla do hloubky 6 řad, ale nepřičadil k nim lehkou pěchotu*, v záloze si ponechal jezdeckvo z Élidy (600 jezdců).

Epameinóndás sestavil levé křídlo ze svých nejlepších vojáků, tvořili ho Thébané a Arkadové, pravé křídlo tvořili Argejci a střed vyplnila směs jednotek z různých obcí. Levé křídlo bylo opět silnější než pravé, a to nejen kvalitou vojska, ale i početně, tentokrát však byl celý šik uspořádán do úderného klínu, který podporovaly i ostatní oddíly seřazené stupňovitě k jeho levému křídlu, takže byly umístěny v linii, která sbíhala postupně dozadu. Vytvořil ke klínu silný úderný oddíl jezdeckva posílený o lehkooděnce. K neutralizaci silného vojska Athéňanů na levém křídle rozmístil na několika protilehlých pahorcích thébské jezdce a těžkooděnce, posílené o peltasty, prakovníky a vrhače oštěpů. Athéňanům by tak hrozil útok do zad, kdyby po vítězství na svém úseku chtěli pomoci středu nebo pravému křídlu. V zásadě nešlo o nic víc než o modifikaci bitevního plánu použitého u Leukter. Silnější část vojska měla porazit nejlepší oddíly nepřítele, zatímco slabší oddíly byly vzadu, aby se zapojily do bitvy později, protože jejich případná porážka by znejistila jeho vojsko a posílila morálku nepřítele.

Epameinóndás vedl své vojsko jako triéru, přídí proti nepříтели, protože přesvědčen, že zničí celé nepřátelské vojsko, ať prorazí kdekoliv.¹⁴⁴ Plán opět spočíval v zasazení osudového úderu nepříтели dříve, než se slabší části vojska zapojí do bitvy, Případně v co nejrychlejším ukončení boje na daném úseku posíleného křídla, aby nebyl příliš dlouho vytvářen tlak na slabší část sestavy, kde hrozila porážka. Zkusme nyní ze zlomků zrekonstruovat průběh bitvy. Zahájením útoku na thébské straně bylo pověřeno jezdeckvo, nejlépe se k tomu hodili Thessalové, kteří bojovali už dlouho ve formaci *rhomboid* (diamant, šlo o tvar kosočtverce), byli zvyklí na úkol bitevního jezdeckva a měli stejnou úlohu, jako kyrysníci v dobách napoleonských válek. Thessaly posílila většina thébského jezdeckva seřazená do klínové formace, které mělo vlastní dlouhou tradici už od dob řecko-perských válek a patřilo rovněž k síle schopné prolomit šik.

---

* Neboť oddíly Skirítů, které tradičně plnily tuto roli, nebyly k dispozici, jejich země Skirítis na severovýchodu Lakónie (sousedící s Argolidou) byla totiž nezávislá na Spartě od roku 370.

Agesiláos mezitím přesunul část jezdeckva do cesty přicházejícím Thébanům, zatímco jeho pravé křídlo se řadilo za nimi. V boji na tomto úseku Thébané jasně zvítězili, obrátili na útěk celé vojsko, z něj nejdříve jezdeckvo, které sice chvíli odolávalo, ale rychle podlehlo přesile. Při svém ústupu opět narušilo řady falangy, která tak rovněž musela ustupovat. Na levém křídle zatím athénský velitel Hegesiléos nařídil svému jezdeckvu a oštěpařům zaútočit na výšiny držené nepřítelem. Útoky ale ztroskotaly v krupobití střel prakovníků, peltastů a oštěpařů, ke kterým se připojily výpady thébského jezdeckva. Neustálá palba nepřátel zraňovala jezdce i koně a nesmírně je vyčerpávaly opakované útoky, proto athénské jezdeckvo s oddílem oštěpařů uprchlo. Thébské jezdeckvo nechalo jejich útěk být a raději se vrhlo na nechráněný bok athénské falangy, která by sice odolala čelnímu útoku, jenže úder z křídla je zaskočil. Brzy vypukla panika, takže se z šiku těžkooděnců stal neuspořádaný dav, který se stal snadnou obětí výpadních kopí a sečných mečů thébských jezdců.

Vyčerpaní Athéňané se obraceli na útěk, naštěstí pro ně je zachránila předvídavost Agesiláa, který měl vzadu vyčleněnou zálohu složenou z elejských jezdců. Jejich velitel okamžitě zaútočil na Boióťany, když uviděl složitou situaci Athéňanů. Jeho včasný zásah pobil mnoho nepřátel a obrátil dosavadní průběh bitvy na levém křídle. Athénské jezdeckvo se mezitím vzchopilo a sešikovalo se k útoku na lehkou pěchotu a peltasty, kteří byli tentokrát již bez ochrany jezdeckva. Athénští jezdci je z větší části pobili a na svém úseku jasně zvítězili, jenže i přes tento nepopiratelný úspěch byla bitva na pravém křídle rozhodnuta, kam už jim nestihli dorazit včas na pomoc, jelikož byli plně zaměstnání bojem. Epameinóndův plán slavil znovu úspěch, jenže tentokrát měl Epameinóndás mnohem méně štěstí, než u Leutker, neboť Sparťané byli odhodláni ho i při ústupu zabít. Neměli to nijak těžké, postupoval totiž v prvních řadách a těžké zranění mu způsobil Sparťan Antikratés. Většina historiků uvádí, že byl probodnut oštěpem, nicméně důvěryhodněji působí zápis od Plútarcha, který ve spartských záznamech našel, že Antikratovy potomky nazývají ještě dnes Sparťané Machairóny.¹⁴⁵

Machaira je řecky sečný meč a bývá spíše zbraní jezdce, než pěšáka, takže je možné, že ve vhodnou chvíli si spartský jezdec našel místo pro útok na thébského velitele, který pokud bojoval jako pěšák, neměl moc šancí utéct ani

uhnout. Antikratés dostal za svůj čin vyznamenání a odměny, jeho rod byl zproštěn daní a tyto výsady platily až do Plútarchových časů, kdy žil jeden z jeho potomků Kallikratés.¹⁴⁶ Thébané viděli, že jejich velitel je raněn, nijak však nepolevili ve svém úsilí, dokud nerozdrtili poslední odpor Lakedaimónanů.¹⁴⁷ Jenže ztráta velitele umožnila nepříteli, aby se stáhnul dříve, než mohl být efektivně pronásledován, raději dali trubkami svolat nástup. Smrtelně zraněný Epameinóndás se sice dočkal zpráv o vítězství Boióťanů, jenže boiótarchové Iólaidás a Daifantos, které zamýšlel doporučit za své nástupce, byli v bitvě rovněž zabiti. Proto Epameinóndás poradil svým krajanům, aby uzavřeli mír. Jeho finálním výrokem se stala věta: „*Dostí jsem žil, neboť umírám neporažen!*“¹⁴⁸ Epameinóndova sláva je nehynoucí, jeho pomník byl navštěvován ještě v 2 stol. n.l., v dobách řeckého cestovatele a spisovatele Pausánia.

Jeho smrt znamenala konce hegemonie Boiótského spolku, nebyla už zde žádná vynikající osobnost, neboť právě on a Pelopidás udělali z Théb mocnost. Zavedli povinnou vojenskou službu a svými velitelskými a diplomatickými schopnostmi přispěli k zrodu a udržení thébské hegemonie. **Bitva u Mantineie roku 362** bývá vnímána jako mezník, který pomohl vydláždít cestu k makedonské hegemonii. Xenofón napsal, že ještě větší nejistota a zmatek, než dříve, zavládla po bitvě v Řecku.¹⁴⁹ Z jeho pohledu, favorizujícího Spartu a (ke konci života opět podporoval domovskou obec) Athény, se to tak mohlo jevit, ačkoli ani jedna strana neměla více moci či území po bitvě. Obě proklamovaly své vítězství, což byl nesmysl - Thébané sice zvítězili, ale nedokázali převahu v bitvě dotáhnout do konce, přesto způsobili Spartánům i jejich spojencům těžké ztráty.

Sparta odmítla jako jediná strana přistoupit na mírovou smlouvu*, protože nechtěli ponechat samostatnost Messénii, hodlali s ní proto i nadále bojovat, ačkoliv se jim nedostávalo lidských ani finančních zdrojů. Nyní je třeba nejdříve zhodnotit vojenské hledisko, které bitva u Mantineie přinesla. Epameinóndás se poučil na příkladu bitvy u Kynosefal, kde padl Pelopidás, hned ve dvou věcech - jezdecko je při útoku účinnější, když spolupracuje

---

* Tentokrát už garantem nebyl perský král, ani žádná jiná strana

s lehkou pěchotou. Jezdeckvo také mělo mnohem důležitější úlohu než předtím, jestliže dříve pomáhalo pouze zabezpečit pěchotě podmínky pro útok, nyní již podporovalo útok pěchoty a stalo se klíčovým prvkem v taktických plánech Thébanů. Epameinóndás rovněž prohloubil koordinaci celého vojska a důkladně promyslel spolupráci levého i pravého křídla, spojil útok s obranou.

Taktika se stala složitější, jezdeckvo i lehká pěchota dávali veliteli více možností vedení bitvy, která se také stávala složitější a méně předvídatelná. Ke cti Agesiláa rozhodně slouží to, že pochopil důležitost jezdeckva- jak při tažení v Malé Asii a průchodu Thessalií, tak ve válce proti Olynthu měl vždy po ruce dobře připravenou jízdu. V bitvě u Mantineie právě prozíravé umístění elejského jezdeckva do zálohy zachránilo jeho síly od naprosté zkázy. Odhalil tak další taktický princip - mít vždy připravenou zálohu, kterou by mělo tvořit jezdeckvo, neboť to může nejrychleji přispěchat na ohrožený úsek a pomoci. Nyní přejdeme k politickým důsledkům bitvy.

Agesiláos svým tvrdošijným odmítáním míru působil dojmem zarputilého, tvrdohlavého člověka, který chce za každou cenu válčit, ačkoliv může mít mír, navíc ho mnozí museli nesnášet, vždyť stát přebíral ve svých 40 letech na vrcholu moci a svým jednáním mu přivodil pád mezi mocností druhé kategorie. Především jeho vměšování v Thébách bylo chápáno jako projev zpupnosti – *hybris*, a po ní zákonitě musela přijít bohyně Nemesis, a ta se nemstila jenom jednou. Vždyť pohrom, které dopadly na Spartu, bylo více, a ačkoliv ne vždy u toho Agesiláos byl, svými rozhodnutími přímo nebo nepřímo těmto událostem napomohl.

Mnozí mu také například vyčítali, že porušil Lýkurgovu rétru ohledně válečných tažení, která zapovídala táhnout několikrát po sobě proti témuž nepříteli, aby si nezvykl se Spartaňany bojovat a nevyrovnal se postupně jejich úrovni. S posměchem tak někteří Agesiláovi říkali, že naučil Thébany krásně bojovat a skvěle je vycvičil. Zničení loďstva u Knidu roku 394, zničení vojska u Olynthu roku 381, dvě velké porážky z rukou Boióťanů u Leutker v roce 371 a nyní roku 362 u Mantineie, avšak největší ranou pro Spartu byla bezpochyby ztráta Messénie.

Spartanům se tak vyplnila věštba, že jim z výběru mezi kandidáty na krále může vzniknout kulhavá vláda. Agesiláos už od mládí kulhal, ale svého

protivníka Leotýchida porazil zpochybněním jeho původu tím, že jeho otcem je athénský hříšník Alkibiadés. Je dost pravděpodobné, že spor, který rozsoudila delfská věštitelna, byl zmanipulovaný, Agesiláos mohl kněží jednoduše podplatit. Z Xenofóntova i Plútarchova líčení vychází Agesiláos jako řecký šampion a člověk zbožný, mající úctu k nepřátelům i soucit s poraženými. Kromě toho v Asii i jinde nabádal k humánnímu chování se zajatci a lidmi v těžké situaci, ačkoliv mnohdy pro ně nic dělat nemusel a nebylo to ani v dobových zvyklostech starat se o příslušníky jiného etnika, tak jak to dělal on.

Agesiláos nebyl rozhodně posedlý shromažďováním bohatství, ačkoliv k tomu měl příležitosti více než dost, a snažil se vždy jednat co nejlépe pro stát. Jenže i jeho rozhodnutí a nesprávné úsudky o celkové síle a situaci Sparty přivodily pád její hegemonie. Agesiláos se sice snažil jít proti Persii, ale neměl k tomu zrovna ideální podmínky, které příliš nezlepšovalo ani chování spartských úředníků vůči ostatním řeckým obcím. Ke cti mu však slouží, že si až na výjimky nepřál dobývat a ničit řecká města a uvědomoval si, že by tím pouze podrýval moc Hellénů, což mohlo prospět jenom Persii.

Chtěl ostatní Řeky přesvědčovat, aby se přidali ke Spartě, v roce 362 však již musel vidět, že jeho situace je zoufalá, Sparta přišla o velkou většinu svých občanů a téměř o všechny spojence. Proto je nepochopitelné že chtěl dál válčit proti Messénii, když už na to stát zjevně neměl prostředky a hlavně ani lidi. Sparta se nyní stala živoucím muzeem, pomníkem bývalé moci a slávy. Navíc lakedaimónský stát sužovaly i vnitřní problémy. Tolik ke Spartě a výsledkům, které jí přinesly poslední události.

Daleko podstatnější, a především reálnější je posuzovat celkovou situaci v Helladě z pohledu Boióťanů a ostatních států. **Epameinóndás a Pelopidás** dosáhli skutečně mnohých úspěchů. Pomohli založit dvě velká města **Megalopolis a Messéné**, umožnili opětovný vznik státu **Messénie**, do které se vrátili její občané, podpořili vznik **Arkadského spolku** a zajistili obnovení města **Mantineie**. Svrhli nadvládu Sparty, na jejich příkladu je vidět, že záleží na osobnostech v dějinách a že není vše podmíněnou pouze dobou a jejími podmínkami - některé osobnosti jsou větší než doba sama. Epameinóndás i Pelopidás k nim bezpochyby patřili, i když je pravda, že jejich cíle postavit se Athénám na moři stály na velmi vratkých (zejména hospodářských) základech, protože žádné loďstvo by Boióťané nevybudovali bez podpory perského krále.

Hrozila tedy stará známá situace, že Théby by byly silné jen do té doby, dokud by je podporovala Persie. Přesto však jejich pokus o získání a udržení hegemonie by neměl být viděn jen jako neúspěch.

Boióťané toho udělali pro Řeky stejně jako Sparta, ne-li více, protože díky nim vznikla dvě nová mocenská centra, kdežto Spartané se pouze stylizovali do národa vedoucího Řeky k boji, který vyberou sami, a soustřeďovali se na potlačení jakéhokoliv konkurenta. **Spartě tak slouží ke cti především odražení invaze Illyrů do Épeiru v roce 385** a snaha pomoci maloasijským Řekům asistencí na mírovém urovnání v Athénách, i když ta je spíše zásluhou krále Pausánie, než promyšlenou akcí lakedaimónského státu. Z konfliktu tak nevyšly jako pomyslní vítězové Théby ani Sparta, nýbrž ostatní řecké státy, které se mohly svobodně nadechnout. Po dlouhé době nikdo neusiloval o nastolení hegemonie v Helladě, každý se staral o svoji sféru vlivu a nepokoušel se o nové vojenské dobrodružství. To nejspíše Xenofóntovi a ostatním (zejména moderním autorům) tolik vadilo.

Řecko nemělo svůj vedoucí stát, je však na místě se ptát - potřebovalo ho vůbec? Nebyl současný stav rovnováhy moci daleko lepší? Jeden větší stát se nemohl bezohledně chovat k druhým, protože by se do toho vložil jiný stát a spolek nebo dokonce perský král. Každý si musel dávat pozor na své činy a promyslet důkladně svoje akce a jejich důsledky předem. Samozřejmě neplatilo to úplně vždy a všude. Přesto však musím trvat na své definici rovnováhy moci, která od roku 362 nastala.

Byly k ní předpoklady i dříve, kdy kromě Sparty, Athén a Théb, byl mocnou silnou Chalkidský spolek velký potenciál měla i Thessalie. Nyní na mapě přibyla Messénie a Arkadie, Řecko se nyní dostalo do nové a pro mnoho lidí nezvyklé situace. Není zde ústřední stát, který by se snažil všude zasahovat. Do značné míry to však nebylo vůbec nutné, Persie měla jiné plány a starosti, než znova dobývat Helladu. A jen těžko se mohl někdo pasovat na úlohu vedoucího státu, když neměl ideové ani praktické opodstatnění pro svoje působení. Podívejme se však nyní blíže na Athény, kterým se nevedlo nijak špatně i přesto, že stály v Boiótské válce na straně poražených.

4.4 Athénský námořní spolek, druhý pokus, kdo zničil sen Athéňanů?

Athény sice ve spolku s Thébami dlouho nevydržely, byly spojenci Théb jen do roku 369 a fakticky až do roku 370, přesto se jejich území válka probíhající mezi Spartou a Thébami prakticky netknula, ztráty na životech nenabývaly žádných vážných a tragických rozměrů a Athény po hubených letech, které přišly po konci peloponnéské války, zažívaly nyní spíše populační expanzi jako mnoho jiných měst a krajů v Helladě. I přes relativně malý počet válečného loďstva oproti předchozímu prvnímu námořnímu spolku hodlaly Athény znovu uplatňovat svůj vliv v zahraničí, bylo by ovšem příliš simplifikující obviňovat Athéňany z nové rozpínavosti a nepoučitelnosti ze starých chyb. Mnoho kroků v jejich zahraniční politice bylo podmíněno přímo hospodářskou situací, Athény totiž nutně potřebovaly ve velkém dovážet obilí a ryby nutné k uživení obyvatel.

K tomu účelu musely zajistit bezpečnost na námořních trasách, hlídkovat okolo ostrovů i mít na některých z nich posádky. Dalším cílem bylo obnovit vliv ve starých oblastech, které Athény kolonizovaly a patřily jim již dříve. Konkrétně se jednalo o město **Amfipolis** a **Thrácký Chersonésos**, přičemž Amfipoli ztratili Athéňané v letech 424/423, o Chersonésos přišly díky mírové smlouvě v roce 404. V projevech athénských řečníků jakými jsou Démosthenés, Aischínes a Hégesippos pocházejících ze 40. let 4. stol. najdeme celou řadu zmínek, které nám pomohou rekonstruovat situaci. Pravděpodobně v roce 369 při uzavření mírové smlouvy mezi Athénami, Spartou a Thébami byly jejich spojenci uznány nároky Athén na obě území. Aischínes dokonce zmiňuje, že i makedonský král Amyntás III. vyslal delegaci na jednání, ve kterém souhlasil s athénskými nároky na Amfipoli.¹⁵⁰

Jako vždy nešlo o žádný politický rozmar nebo bezhlavou touhu po staré slávě. Amfipolis na thráckém pobřeží byla velmi důležitým městem pro athénskou ekonomiku. Díky ní měli Athény přístup ke dřevu z makedonských lesů, zlatu a stříbru z Pangájských hor, v nichž probíhala intenzivní těžební činnost, nemluvě o kontaktu s thráckými kmeny, jejichž bojovníky mohli najímat jako žoldnéře. Z těchto všech důvodů bylo pro Athény výhodné chtít zpět Amfipolis stejně jako oblast poloostrova Chalkidiké.

V roce 367 podplatil perský král vyslance Tímagora, aby se Athéňané nároků vzdali, později byl však jeho přečin odhalen a spoluobčané ho popravili, teprve poté perský král uznal athénský nárok na město, které předtím totiž považoval za svého spojence a přítele.¹⁵¹ Generálové **Ífikratés** a **Tímotheos** proti oběma oblastem celkem úspěšně operovali (jak bylo zmíněno už v předchozí kapitole), byť Amfipoli se jim nikdy dobýt nepodařilo. Pokud Athény učinily nějaké výrazně špatné rozhodnutí, tak jím bylo dobytí ostrova Samu v roce 365, a především to, že na ostrově založili klerúchii pro svoje občany. Takový čin zákonitě musel vyděsit nejen členy 2. athénské námořního spolku, neboť připomínal praktiky předchozího athénské spolku (byť Samos nebyl jeho členem a tím pádem z legálního hlediska Athény neporušovaly stanovy svého spolku). Epameinóndás se proto snažil s thébským loďstvem v roce 364 využít situace a přesvědčil mnoho spojenců Athén k odpadnutí.

Musíme se zastavit u toho, proč vlastně považovali Athéňané za nutné Samos dobývat? Tato akce trvala téměř rok a stála velké množství peněz, nemluvě o ztrátách na životech. Tímotheos byl poslán na pomoc satrapovi Ariobarzanovi, avšak ten svými akcemi neměl porušit mír s perským králem. Technicky vzato Athéňané nedělali nic špatného, perské jednotky neměly na ostrovech (kromě Kypru, Klazomen) podle mírové smlouvy co dělat, ale snaha nepřímo oplatit perskému králi jeho podporu Théb vyhnáním perské posádky ze Samu nebyla z dlouhodobého hlediska nejvýhodnějším krokem. Nešlo ani tak o prestiž, že Athény se neobávají moci perského krále, byl zde podstatnější důvod - získání Samu nemělo žádný strategický ani podstatný ekonomický užitek pro Athény.

Ostrov ležící těsně u pobřeží Malé Asie nebyl potřebný pro bezpečnost obilní trasy a neměl jiného využití, než vyslání několika tisíc občanů na místo, které bude těžko bránitelné. Především se ale nedal tento postup ospravedlnit, Athény totiž neměly k Samu nikdy vztah metropole ke kolonii, kromě toho Athéňané vlastně porušovali svojí akcí **královský mír**, ostrovy měly být svobodné a bez posádek, kromě tří výjimek Skýros, Lémnos a Imbros (což byly athénské državy).

Naproti tomu je ale pochopitelné, že když Chalkidská liga přišla na pomoc Amfipoli, musel s ní Tímotheos válčit, nejdříve však Athény musely získat zpět odpadlé spojence. Z epigrafických dokumentů víme, že na přelomu

let 364/3 athénský stratég Chabriás podnikl tažení do oblasti Kykladských ostrovů, postupně zde obnovil smlouvy s jednotlivými obcemi a získal např. ostrov Keos ležící v blízkosti Attiky, přičemž nešlo jen o obnovu spojenectví, ale i zaplacení nedoplatků na spojeneckých příspěvcích. Nutno říci, že Athéňané si ovšem počínali mírumilovně, nikomu se nemstili, k čemuž se zavázali smluvně, a pokud pomohli k návratu vyhnancům, i je zavázali přísahami k politice nenásilí. V průběhu let 363/2 se dostaly Kyklady pod jejich kontrolu.

Tímotheos získal pro Athény čtrnáct měst na Chalkidice (Isokratés uvádí, že získal pro Athény na svém tažení celkem 24 měst),¹⁵² ale stejně jako v případě Thráckého Chersonésu to byly oblasti, které Athénám vždy podléhaly, a měly na ně legitimní právo metropole, která se stará o své kolonie. Tímotheos získal Athénám znovu velkou prestiž a ekonomické výhody. Když se roku 362 Tímotheos vracel z Chalkidiky zpět domů, byli do města Poteidaia vysláni na jaře roku 361 klerúchové, avšak na žádost obyvatel města.

Dokument se nám zachoval v této podobě: *„Za archonátu Molónova, za deváté prythaneie, Erechthéidy. Usnesení rady a lidu, když vytanovala Erechthéis, tajemníkem byl Agatharchos, syn Agatharchův z Oé, a předsedal ... z Kerameů. Návrh podal Filippos: k tomu, co se praví mužové vyslaní jménem obce od Poteidajských, ať se lid usnese, aby hlasatel neprodleně přislíbil dvanácti bohům i vznešeným bohyním a Héraklovi, že prospěje-li Athéňanům vyslaní kléruchů do Poteidaie, jak jim slibují mužové vyslaní jménem obce od Poteidajských, dostane se jim oběti a důchodu, jak uzná za dobré lid.*¹⁵³

Pro Athény se vyvíjela nepříznivá situace na Thráckém Chersonésu. **Generál Ífikratés zde působil v roce 362** už poněkolikáté, takže tamní prostředí dobře znal, ostatně thrácký král **Kotys I.**, který válčil proti Athénám, byl jeho zetěm. Ífikratés pomohl v předchozích letech svému tchánovi k rozmachu moci. Athény věděly, že Ífikratés nemůže být dostatečnou zárukou ochrany jejich zájmů, zvláště v jeho postavení, proto byla Athénami zorganizována vzpoura. Vedl ji Kotyův pokladník Miltokythés. Ífikratés ale podplatil s pomocí velitele Charidéma i ostatní velitele pozemního a námořního vojska a vzpoura byla potlačena. Kotys I. chtěl dobýt všechny athénské pozice na Chersonésu, ale Ífikratés je odmítl obléhat a uprchl na Lesbos do města

Antissa. **Charidémós** se vrátil v roce 361 do Athén se smlouvou, ve které se prohlásil Kotys I. athénským spojencem.*

Ífikratova pověst nedávnými akcemi v Athénách velmi utrpěla. Tímotheos mu vyhrožoval soudním stíháním, ale nakonec s ním uzavřel spojenectví. Ífikratův syn si vzal dceru Timothea.¹⁵⁴ Obětní beránek za thrácké fiasko se však našel. Jelikož Charidémós byl Ífikratův přítel, při soudním jednání se mu nic nestalo, zato Kallistratos, jeden z velitelů výpravy, byl poslán do vyhnanství a v nepřítomnosti odsouzen k smrti. **Kallistratos z Afidnae** si však takový osud nezasluhoval - přes heroické úsilí sice ztratil roku 366 ve válce s Thébany město Orópos na severních hranicích Attiky, ale byl schopným velitelem, řečníkem a odborníkem ve finančních záležitostech. Uprchl do města Methoné a poté pracoval jako finanční poradce pro makedonského krále **Perdikku III.** Později založil se skupinou kolonistů z ostrova Thasos v pangájských horách město Krenidés, kde se těžilo zlato.

---

*Kotys I. byl původně spojencem perského krále, po změně stran však probíhala na Thráckém Chersonésu jakási nevyhlášená válka perských sil proti tamním řeckým městům, v Malé Asii navíc probíhala válka perských sil proti vzbouřenému satrapovi Artabazovi. Athény vyslaly roku 360 vojsko, kterému velel Charidémós, dobyl Istí po dlouhém obléhání Ílion, z jehož území byly vedeny útoky proti městu Kardia. Polyainos uvádí ve svém díle *Stratégemata*, že Charidémós zajal jednoho ze sluhů trojských obránců, jistého Damóna. Pravidelně mu při výpadech obránců za kořistí poskytoval hojnost věcí, aby si získal důvěru stráží a mohl procházet branou, kdy chtěl. Při jednom nočním nájezdu zajal skupinu trojských vojáků, do jejich oblečení oblékl Charidémós svoji útočnou skupinu a vystrojil ji bohatou kořistí včetně koně. Skupin vedl trojský zběh, stráže musely kvůli koni otevřít bránu, takže Charidémovi vojáci pobýli stráže a dobyli celé město. Trója tak padla podruhé díky koni.

Démostenés ve svém projevu *Proti Aristokratovi* obviňuje Charidéma z mnoha zločinů, jako zmaření dobytí Amfipole, ze svévolného opuštění athénské vojska s žoldněmi a athénskými lehkými loděmi, z pomoci Kersobleptovi a Kardii, kteří byli považováni za nepřátele, z neustálého měnění stran a spolčování s nepřáteli Athén, ze snahy poškozovat athénské spojence aj. Nevíme, do jaké míry se jeho tvrzení zakládala na pravdě. Aischínes totiž v projevu *Proti Ktesifónovi* (str. 182) řekl, že jedním z velitelů námořního tažení pro rok 360/359 k Helléspontu byl Kefisodótos, Démostenés tehdy sloužil jako trierarch a vezl ho na své lodi. Navzdory tomu, že oba byli ze stejného děmu a jejich otcové byli přátelé, Démostenés jednal v procesu proti Kefisodotovi a Charidémovi jako žalobce. Oba byli odsouzeni za neúspěchy ve válce, Charidémós však uprchl k thráckému králi a Kefisodótos dostal ponižující pokutu 5 talentů.

Po námořní hrozbě Thébanů i nedávných celkově úspěšných vojenských kampaních si však Athény od bojů neoddychly. Porážka Athén u Mantineie roku 362 a oslabení Théb vyprovokovalo k akci thessalského vládce Fér Alexandra. Ten už nyní nebyl pod tlakem ani jedné mocnosti, mohl si nyní opět dělat, co chtěl. V letech 361 a 360 napadl ostrov Tinos a jiná místa v souostroví Kyklad, vyplenil je a jejich obyvatele prodával do otroctví. Oblehnuv ostrůvek Peparethos ležící severozápadně od Skýru, nedaleko něhož se nacházela Thessalie i Euboia. Ostrov Peparethos^{*} byl proslulý svým kvalitním vínem. Athénský velitel Leosthénés Alexandrovo loďstvo u ostrova porazil a ostrov vyprostil z obležení.

Alexandr se proto rozhodl napadnout Attiku, část jeho loďstva provedla nájezd na přístav Peiraieus, kde se jeho muži vylodili a ukradli veškeré peníze ze stolů směnárníků a bankéřů. Athéňané nebránili jeho lodím přistát, protože si až po vylodění uvědomili, že jsou pod útokem^{*}, a než přivedli pomoc z města, byl už Alexandr na ústupu k lodím a uprchl. Jiná část jeho loďstva se plavila východně od mysu Súnion, vojsko se zde vylodilo a obsadilo přístav Panormos. I zde ho ovšem dostihl Leosthénés se svojí flotilou a zablokoval mu cestu. Alexandr se neodvažoval bitvy s Athéňany, kteří byli v přesile, proto večer vyslal posla na lehké lodi ke své posádce v Panormu, aby zjistil pohyby athénské flotily. Pomocí světelných signálů ho měli uvědomit v případě, že některé lodi opustí svá stanoviště.

Leosthénés zatím podle svého plánu poslal některé lodi na Samos, jiné na Thasos a další k Hellésponu, obležená posádka předala světelnými signály tyto informace Alexandrovi. Ten neváhal ani okamžik a okamžitě zaútočil na athénskou flotilu, porazil ji, nalodil své muže z posádky a odplul. O těchto událostech nás informuje Polyainos a Diodóros (15.95.1). Naproti tomu v projevu Aischína *O vyslanectví* se uvádí, že Leosthénés na přelomu let 362/1 námořní bitvu proti ferskému vládci prohrál, v nepřítomnosti byl odsouzen

---

^{*} Podle legendy byl založen synem Dionýsa a Ariadné jménem Stafylos. Z historického hlediska ostrov osídlili v pozdní době bronzové Kréťané, kteří zde zavedli pěstování vína

^{*} Alexandr si vzal na útok pravděpodobně několik attických triér, které ukořistil, nebo si vzal jejich identifikační znaky.

k smrti pro zradu a uprchl do Makedonie.* Z dalšího zdroje víme, že Leosthénés utrpěl porážku od Alexandra v souostroví Kyklad v roce 361, ztratil při něm 5 triér a 600 mužů (Diodóros 15. 95). Klid Athénám od podnikavého protivníka přinesla až jeho smrt v roce 358. Koluje několik verzí o důvodech jeho zabití. Podle Plútarcha Alexandra zabili bratři jeho ženy Thébé (polosestra), Pythoás, Tísifonos a Lykofrón. Férský vládce spal v místnosti v horním patře paláce, kterou hlídal zuřivý pes. Thébé ho nechala odvést a bratry, které ukryla ve dne, poslala do ložnice vykonat dílo zkázy.

Thébé se údajně obávala jeho věrolomnosti a násilné povahy. Alexandr zemřel rychlou smrtí, ale jeho tělo bylo zhanobeno obyvateli Fér. Xenofón se domníval, že Thébé nechala zabít Alexandra, protože usiloval o životy jejích bratrů nebo proto, že uvěznil a popravil jejího oblíbence, krásného mladíka. Thébé sice dosáhla jeho propuštění, ale byl okamžitě popraven. Xenofón jako důvod uvádí žárlivost Thébé - Alexandr totiž poslal svého zástupce do Théb, aby se pro něj ucházel o lásonovu vdovu,¹⁵⁵ neměl s manželkou děti, a tak chtěl novým sňatkem zajistit zachování rodu. Po Alexandrově smrti vládl Tisifonos, nejstarší bratr Thébé, a to ještě v době, kdy Xenofón sepisoval v první polovině 50. let svoje dějiny. Cicero rovněž uvedl jako hlavní motivaci žárlivost Thébé, zatímco Diodóros tvrdil, že nejmladší bratr Thébé byl Alexandrův eroménes a proto ho odmítal od sebe propustit, proto zorganizovala spiknutí k jeho vraždě a tím k osvobození bratra.

Komplikovaná situace pro Athény vyvstala v Thrákii, když odrýský král **Kotys I. dobyl v roce 359 celý Thrácký Chersonésos** a uzavřel spojenectví s makedonským králem Filipem. Roku 358 byl však zavražděn, čin provedli jeho řečtí rádci Hérakleidés a Pýthón z města Ainos na jihovýchodním pobřeží Thrákie. Oba dva byli bývalí Platónovi studenti, po příchodu do Athén byli odměněni čestným občanstvím a zlatými věnci. Těžko říci, zda byla celá akce naplánovaná Athénami jako odvěta za dobytí Chersonésu, kam byl v roce 358 vyslán generál Charés se značným vojskem. Možná ale oba muži zabili thráckého krále v jeho paláci z osobních důvodů, Kotys totiž údajně měl zabít jejich otce. Kotys I. po sobě zanechal silné, bohaté a velké království a také tři

---

* Aischínes, str. 101

syny – **Kersoblepta, Berisada a Amadoka II.**, kteří si rozdělili patronát nad Athénami.

Kersobleptés byl nejmladším synem, jeho zájmy hájil žoldněřský velitel **Charidémós** pocházející z Euboie, města Óreos. Tento zkušený voják a velitel bojoval pod athénským velitelem Ífikratem na několika taženích, byl spřízněn sňatkem s královskou rodinou Odrýsů. Kersobleptés kontroloval oblast východně od řeky Hebros, roku 357 došlo při jednáních k dohodě, že Chersonésos bude patřit Athénám*. Charidémós se snažil pro svého chráněnce vyjednat přízeň Athén. Jeho příznivci v Athénách prezentovali výsledky jednání jako jeho úspěch, byla mu udělena zlatá koruna (navzdory odporu Démosthena*) a slíbena nedotknutelnost,* ve skutečnosti byl úspěch získání Chersonésu dílem Charéta a jeho spolupracovníka Athenódora, který smlouvu vypracoval. Charidéma donutila k jejímu podepsání především přítomnost silného athénského vojska.

Berisadés vládl v západní části Odrýsie, jeho spoluvládce byl syn **Ketriporis**, ovládali pobřežní oblasti včetně jezera Prasiás* a vnitrozemí města Amfipolis i stříbrné doly Akhladhokhori. **Amadokos II.** ovládal střed Odrýsie, jeho království bylo pravděpodobně vymezeno hranicemi řekou Hebros na východě a na západě řekou Nestos. Každý z těchto tří králů měl k dispozici slušné finanční zdroje umožňující život v přepychu i stavbu měst, paláců a pevností, o silném vojsku nemluvě. Bylo v zájmu Athén udržovat se všemi králi

---

* Ačkoliv osadníci nebyli na ostrov posláni pravděpodobně dříve, než roku 353

* ten ve své řeči *Proti Aristokratovi*, obviňuje Charidéma, že se chce zbavit ostatních králů, aby celé Odrýsii vládl Kersobleptés.

* Šlo bezpochyby o nějakou formu právní imunity, že nemohl být postaven před athénský soud, velmi důležitý příslib, když uvážíme, kolik skvělých mužů v Athénách soud poslal na smrt, do vyhnanství, nebo jim uložil těžké pokuty a jiné druhy trestů. V projevu Démosthena zněl návrh přibližně ve smyslu, že každý kdo by zabil Charidéma, měl být zatčen a potrestán.

* Nacházelo se na severu řeky Strýmon u města Hérakléia Syntiké, které Hérodotos umístil do Paiónie.

přátelské vztahy. Z pohledu předchozí politiky Kotyse I. se nyní zdá logické, že Athéňané ho chtěli odstranit jako příliš silného a podnikavého soupeře.

Byť se o tom žádný primární zdroj nezmiňuje, pořád je možné, že Athéňané za jeho vraždou stáli, neboť Kotys I. odolal vzpouře svého pokladníka, kterou podporovali a zkorumpoval jejich vynikajícího velitele Ífikrata, takže Athény rozhodně měly silnou motivaci pro jeho usmrcení. Byť nejen Athéňané, ale Řekové obecně málokdy sahali k takovému otevřenému násilí a hrubé eliminaci, vždy se spíše snažili, aby špinavou práci za ně udělal někdo jiný, aniž by na ně padl stín podezření. Athény sice příznivě vyřešily situaci v Thrákii, ale na pobřeží Makedonie hrozilo jejich držávám nové nebezpečí již v roce 357. Makedonský král Filippos jim slíbil Amfipoli výměnou za Pydnu a za to, že nebudou podporovat jeho rivala o trůn Argafia, který shromažďoval v Methoné vojsko včetně 3000 hoplítů pod vedením athénskému velitele. Filip se zbavil Argafia, athénské žoldnéře propustil domů, Amfipoli však nevydal.

Nové problémy pro Athény vyvstaly v roce 357 během léta také na Euboi, v několika městech vypukly vnitřní spory, jedna strana si volala na pomoc Athéňany, další Théby. Athény si rozhodně nemohly dovolit, aby města na Euboie vůči nim byla nepřátelská a vládli v nich přívrženci Théb. Ostrov měl totiž strategickou pozici vzhledem k obilní trase i z hlediska strategické obrany Attiky, v neposlední řadě Athény nakupovaly na Euboie obilí, ovoce a jiné zemědělské produkty. Tímotheos byl okamžitě pověřen velením vojenské výpravy a během pár dní odplul na ostrov, za třicet dní donutil Théby žádat o příměří a stažení sil,¹⁵⁶ Athény tím získaly na další roky dominanci na celém ostrově. Bohužel po vyřešení jednoho problému se objevil další. Od poloviny léta roku 357 začali odpadat spojenci Athén od jejich námořního spolku-ostrovy Chios, Rhodos a Kós, vzápětí se k nim připojilo i Byzantium.

Tak vypukla tzv. **válka spojenců** (357-355). Co vlastně bylo její příčinou? Athény se k nikomu ze svých spolkových spojenců nezachovaly nespravedlivě a neporušily žádnou z podmínek zakládající smlouvy. Báli se snad tito odpadlí členové vzrůstající moci Athén? I pokud ano, co mohlo být alternativou za spojenectví s Athénami, neutralita nepřicházela téměř v úvahu, protože některý perský satrapa nebo místní panovník si mohl na ostrovy a pobřežní města činit nárok. Athény byly nejspolehlivější ochranou proti

perskému králi a jeho podřízeným. Co mohly obce získat svojí neutralitou, nebo spojenectvím s Perskou říší? Obecně vzato zájmy Athén se shodovaly se zájmy mnoha obcí a ostrovů v Egejském moři, totiž udržet města svobodná bez perských posádek. Jestli někdo stál o změnu poměrů, byli to především oligarchové, těm by odpadly finanční povinnosti spojené s různými speciálními daněmi pro válečné a veřejné akce.

Změna spojenectví byla především finančně lákavá pro **Byzantion** a jiná klíčová města podél athénské obilní trasy, která by si mohla určovat jinou obchodní politiku a ceny než dosud. Taková motivace mohla existovat v řadách athénských spojenců, tedy nic více než pouhý prospěch. Další možnou příčinu války mnozí autoři spatřovali v příliš tíživých finančních poplatcích do spolku. Popravdě řečeno chybí nám důkazy pro takovou teorii, Aristotelův zakládající dekret neurčuje žádnou přesnou částku na *foros* (poplatky), kterým budou spojenci přispívat, nemáme rovněž prakticky téměř žádné záznamy o příspěvcích druhého námořního spolku, na rozdíl od prvního, kde je dokumentů dostatek. Máme pouze pár narážek a zmínek o příspěvcích. Je možné, že zmíněné dokumenty nepřežily nebo je archeologové ještě nenašli, nicméně za mnohem pravděpodobnější variantu považují to, že systém příspěvku 2. námořního spolku se velmi výrazně lišil od prvního.

Nemáme žádné zmínky od tehdejších autorů, zda členské státy považovaly příspěvky za tíživé, kdežto na první spolek Athéňanů byly časté stížnosti ohledně velikosti tributu, který se musel platit každý rok. 2. námořní spolek pravděpodobně používal naprosto jiný systém shromažďování peněz od spojenců. Z různých zmínek v Plútarchových životopisech a Démostenových projevech můžeme odvodit, jak systém fungoval. Athény nevybíraly peníze každoročně. Při vojenské kampani příslušný athénský velitel sjednával výši a podobu podpory se spojenci na místě. Principem pravděpodobně bylo, že spojenecký stát mohl poskytnout peníze stejně dobře jako lodě nebo vojáky k tažení, ze kterého měl užitek.¹⁵⁷

Jak vidno, Athény se dostaly do války proti své vůli. Jejich soupeřem však nebyly jen samotné státy, ale spíše oligarchické strany a určití obchodníci prosazující své zájmy, případně demokratické strany, které se opájely vidinou neutrality a nezávislosti. Athénám v případě zásahu také hrozila válka nejen s Peršany, ale především s Mausólem, který nebyl vůbec slabý protivník. Tyto

představy a zájmy měly jednotlivé frakce ve městech na základě vlastního přesvědčení, nebo je pravděpodobnější scénář, že jim je maloval v živých barvách vládce Kárie, * **Mausólos** *. Podporoval Chios, Rhodos a Kós, a to nejen finančně, ale později pod záminkou vojenské pomoci ostrovy i obsadil a nepohodlné osoby vyhnal, což víme díky projevu Démosthena *O svobodě Rhodanů* *, kárské posádky tak držely akropole těchto měst.

---

* Kárie byla regionem, kde se mísily tendence řecké, anatolské a íránské kultury, žilo zde původně neindoevropské etnikum, používající řecké písmo. Kárie se často bouřila jak proti Lýdům, tak později proti Peršanům. Kníže Hekatomnos 392/1 bojoval proti králi Salamány Euagorovi, byl místní vládce, který získal od Peršanů jistou dávku autonomie a dědičný titul. Hlavní město byla tehdy Mylasa, posvátné shromáždění kárijského spolku. Smíšené obyvatelstvo se skládalo z především Kárů a Řeků, menším dílem z jiných etnik.

* Mausólos (377-353) přenesl svoje sídlo do Halikarnassu, vybudoval loďstvo o 100 plavidlech a mohutnou pozemní armádu. Dobil část lýdského i lykijského území, podrobil si některé oblasti Iónie i řecké státy na pobřeží i ostrovech. Razil vlastní mince a helenizoval svoji zemi. Budoval nová města, Halikarnassos vznikl roku 367 sloučením 5-6 jiných kárijských městeček. Vitruvius nám zanechal popis města: Čelní fronta Halikarnassu je vybudována ve tvaru divadla. V prvních řadách sedadel, jež sousedí s přístavem, bývalo tržiště. Asi v polovině vydutého svahu, v místě kde v divadle bývá hlavní příčná ulička, je rozlehlé náměstí, v jehož středu ční mausoleum. Uprostřed na vrcholu kopce je chrám Áreův, zcela vpravo chrám Afroditi a Hermův, na druhé straně vlevo je královský palác, který si dal Mausólos postavit na základě vlastního projektu. Vpravo od něj se otevírá výhled na tržiště, přístav a celou linii opevnění, zatímco pod ním vlevo je za vysokými zdmi skryté přístaviště, do kterého s výjimkou paláce není odnikud vidět. Jen sám král mohl v případě potřeby přímo z paláce udílet příkazy svým veslařům a vojákům, aniž se o tom kdokoliv dozvěděl. (M. Grant, *Klasické Řecko*, str.212/213)

* Přednesl ho asi v 351/0 nebo rok až dva dříve, ačkoliv demokratická strana z Rhodu uprchla už dříve do Athén, když Mausólos roku 355 ostrov obsadil. Démosthénés se jim marně snažil získat podporu pro návrat, urgoval k vojenské akci i za cenu války s Kárií a perským králem, neboť se domníval, že nebudou oligarchy podporovat příliš silně. Eubúlos a jeho vládnoucí strana v Athénách byla proti takovému válečnému dobrodružství. Snažil se nezatěžovat státní pokladnu dalšími válkami, preferoval povětšinou mírovou politiku. V řeči Démosthena jsou další cenné údaje, které potvrzují moji teorii událostí rozpadu druhého námořního spolku. Např. Byzantion začal zpoplatňovat dřívější spojenecké obce Athén a rozšiřovat své území (podřídil si města Selýmbrii, Chalkedón) což bylo v rozporu s královským mírem.

Řekové na uvedených ostrovech se stali nepřímo poddanými Perské říši, protože Mausólos byl sice samostatným vladařem Kárie, ale zároveň platil tribut perskému králi. Těžko říci, zda podmanit si řecké ostrovní obce byl Mausólův vlastní nápad. Perský král mu mohl pouze jemně naznačit, co si přeje, než aby něco výslovně přikazoval. V takovém případě by šlo o mistrovský tah, perský král by tím nepřímo oplatil Athéňanům jejich vměšování na ostrově Samos a v jiných oblastech, aniž by porušil mírovou smlouvu.

Domnívám se, že toto byl nejpravděpodobnější scénář a důvod celé spojenecké války, perský král si přál oslabit Athény, jejichž moc vzrůstala. Řekové obecně nikdy netrpěli přehnanou loajalitou vůči spojencům a smlouvám. Každá obec chtěla být, co nejsilnější a vládnout bez ohledu na to, od koho pomoc pocházela, jaké prostředky byly použity nebo dlouhodobé následky, které vyvstanou jako důsledek takové akce. Athény na hrozbu odpadlých obcí reagovaly koncem roku 357 velmi rázně, i přes těžkou pozici nebyl žádný důvod k poraženectví. V roce 357 totiž čítala athénská flotila 283 triér.¹⁵⁸ Poněkud problematickým rozhodnutím bylo jmenovat veliteli výpravy **Charéta** a **Chabriu**^{*}, Nebyli to zrovna ti nejlepší vojenští velitelé k dispozici. Charés byl sice statečný voják a stačil na akce menšího rozsahu, jako byly přepady, šarvátky, transportní mise v korintské válce nebo boje proti Thrákům na Chersonésu, ale nebyl dobrým diplomatem, neboť nedokázal zasáhnout na Kerkýře v roce 361 příliš jemným způsobem. Podporoval oligarchy, kteří získali nadvládu s velkým krveprolitím, čímž poškodil vztahy mezi oligarchy i demokraty.

Ostrov potom na začátku spojenecké války bezpochyby i díky tomu zrušil spojení s Athénami. Flotile velel Charés naposled před 4 lety, když nahradil Leosthena po jeho porážce thessalským loďstvem u města Panormos. Chabriás měl jako Charés rovněž velmi rtuřovitou a prudkou povahu, prokázal však ve svých bitvách taktickou jasnozřivost a schopnost nečekané improvizace, která pomáhala bitvy buď vyhrávat, nebo minimálně zabraňovala porážkám. Oba dva velitelé měli k dispozici celkem 60 lodí, vypravili se tedy

---

^{*} Cornelius Nepos tvrdí, že Chabriás byl na výpravě pouze soukromník a velel triéře, ale zvykem bylo určovat výpravě minimálně dva vyšší velitele.

v roce 357 na Chios. V námořní bitvě však byli Athéňané poraženi, Chabriás se rozhodl zemřít se svojí lodí, ačkoliv měl příležitost skočit do vody a zachránit se jako mnoho dalších. Pro Athény byla jeho smrt těžká ztráta.

Po této události velel flotile Charés, odplul k Hellésponu, kde došlo k výše uvedenému uspořádání thráckých záležitostí (rozdělení království Odrýsů na tři části mezi tři panovníky), a tak thrácký Chersonésos začal nominálně patřit Athénám. Další akce měl Charés zahájit proti Byzantiu. Během přelomu let 357/6 Athény poslaly posádku na ostrov Andros a guvernéra na Amorgos, bezpochyby se postarali také o posílení dalších klíčových pozic v Kykladském souostroví. Jejich bývalí spojenci totiž v roce 356 zahájili ofenzívu a poplenili ostrovy Lémnos, Imbros a Skýros a začali obléhat Samos. Athéňané se rozhodli posílit Charétovu flotilu a přidělit mu další spoluvelitele. Stal se jím **Menestheus**, syn Ífikrata, jeho rádci byli veteráni mnoha válek **Tímotheos a Ífikratés**. Oba i přes svůj vysoký věk měli být svými zkušenostmi rozhodně platnou pomocí.

Trojice athénských velitelů se vypravila se 60 loděmi¹⁵⁹ k Hellésponu, aby poté s Charétem oblehli Byzantion. Rebelové zrušili obléhání Samu a vypravili se athénské flotile vstříc k Hellésponu. Jejich pohyby ale nezůstaly utajeny, obě strany se setkaly na podzim roku 356 u ostrova Chios, v úžině mezi ostrovem a maloasijskou pevninou, blízko místa jménem Embata. Chijští rebelové a jejich spojenci měli 100 lodí, Athéňané 120. Menestheus s Ífikratem veleli 40 lodím, Tímotheos rovněž 40 plavidlům stejně jako Charés. Ten navzdory radám svých spoluvelitelů chtěl podstoupit bitvu, ačkoliv během dne vypukla silná bouře. Charés na rady nedbal a se svými 40 loděmi vyrazil vstříc protivníkům a žádal své kolegy o pomoc, jeho útok samozřejmě neuspěl, takže utrpěl těžké ztráty. Charés poté prokázal svůj charakter bezohledného kariéristy, který se neštítí ničeho. Poslal do Athén dopis, kde obviňoval své spoluvelitele z výsledku bitvy a drze tvrdil, že pokud by mu pomohli v útoku, snadno by zvítězil.

Všichni velitelé byli kromě Charéta povoláni do Athén a souzeni. Ífikrata, jeho syna i Timothea soud shledal vinnými a odsoudil je k vyhnanství i těžkým peněžním trestům. Tímotheos musel zaplatit pokutu 100 talentů,¹⁶⁰ nemohl ovšem sehnat tak velkou částku, proto odešel do města Chalkis, kde v roce 354 zemřel. Teprve poté Athéňané zmírnili pokutu na 10 talentů, kterou zaplatil jeho

syn Konón, který přispěl na opravu části městských hradeb. Ífikratés poté odešel do Thrákie, kde roku 353 zemřel.* Celý soudní proces byl skandální nejen svými výsledky, ale především důvody a průběhem. Charés zneužil svého postavení, aby zachránil svoji kůži, a tak obvinil ostatní velitele, spojil se s řečníkem **Aristofónem** z attického dému Azenia (známý to demagog, proslul rekordním množstvím protizákonných návrhů, které podal), který vedl obžalobu, v níž obviňoval velitele z přijmutí úplatků od Chijanů a Rhodanů.

Nutnou připomenout, že tato zjevně demagogická akce byla řízena Charétovou stranou, do které pokud ne už tehdy, tak zaručeně později patřil i Démosthenés! De facto tím podporoval válečného zločince.* Tragičtější ovšem je, že lid nesmyslným obviněním uvěřil a svým hlasováním je schválil, ačkoliv se tak zjevně připravil o nejlepší velitele, které měl k dispozici. Pokud měl probíhat nějaký soud, tak jedině s Charétem, potvrdilo se o něm to, co říkal Tímotheos. Někteří řečníci jednou při volbě stratégů tvrdili, že pouze Charés je jediným vhodným kandidátem na pozici athénského velitele. Tímotheos řekl: „*Nikoliv velitele, ale k nošení generálovy výstroje.*“* Což nutně nemuselo znamenat, že z něho Tímotheos dělal sluhu, ale pouze tím mohl naznačovat, že na nejvyšší velitelský post nemá dovednosti a hodí se sotva k práci v generálově štábu.

---

* Cornelius Nepos v jeho životopise uvádí, že se obhájil, ale pravděpodobnější je, že byl odsouzen spolu se synem, proto odešli oba do Thrákie, nemáme o nich totiž později žádné zprávy.

* Charéta považoval za válečného zločince i politik Aischínes, ve své řeči *O vyslanectví*, (str. 117-118) činí finální účet, který svým jednáním obci ve spojenecké válce způsobil - 150 válečných lodí a 100 talentů, které údajně využil především na okázalý vzhled žoldněských jednotek a jejich velitelů, jimiž byli Deiarés, Deipyros a Polyfontés. Tito muži Charéta podporovali ve shromáždění, a co hůře, přepadali obchodní lodě, Athénám získali pověst pirátů. Navíc každý rok požadovali od nebohých ostrovanů 60 talentů. Kromě toho athénští osadníci opustili thrácký Chersonésos. Shromáždění muselo konat zvláštní sezení, aby situaci řešilo. Kefisofón z dému Paiania, Charétův přítel, musel vydat dekret, příkazující veliteli zásobovacích lodí Antiochovi, aby vyplul co nejdříve a Charéta našel. Athéňané totiž vůbec netušili, kde je vrchní velitel.

* Výrok pochází z Plútarchových *Výroků králů a velitelů* převzato z <http://www.attalus.org/old/sayings1.html#187> dne 5.9 2011

Charés nejenže udělal při bitvě chybu, ale svým jednáním vyvolal i velký spor uvnitř obce, protože mírová strana, kterou vedl **Eubúlos**, chtěla válku ukončit. **Isokratés** měl pádný důvod Charéta nenávidět, zničil totiž jeho drahého žáka Timothea. Je třeba nyní zrekapitulovat situaci uvnitř Athén, než přejdeme k dalším událostem spojenecké války. Charés měl být odsouzen minimálně za zbrklou velení, pokud by mu nebyla udělena pokuta nebo vyhnání, a měl být doživotně zbaven nároků ucházet se o jakoukoliv vyšší vojenskou funkci. Tak měly vypadat výsledky soudu s athénskými veliteli. Ačkoliv Ífikratés a Tímotheos už nebyli nejmladší, mohli Athénám velmi pomoci v probíhající válce, která měla více front, než jen Egejské moře, a v níž nebyla klíčová jen námořní střetnutí.

Tímotheos byl sice zesměšňován karikaturami, jak spí a nad jeho hlavou trůní bohyně Tyché, která stahuje města do své sítě. Posměváčkové a rivalové tvrdili, že za vše může štěstěna a Tímotheos na tom nemá podíl. Jeho úspěchy však nebyly náhodné, stačí uvést počet dobytých měst a přečíst si jeho počínání ve válkách, které zaznamenali starověcí autoři. Byl vynikajícím řečníkem, diplomatem a politikem, pozemním i námořním velitelem. Jeho smrt byla pro Athény ještě větší ranou, než když zemřel Chabriás. Ještě větším zjevením na vojenském poli byl reformátor **Ífikratés**, který pozvedl lehkou pěchotu k nové roli a uvědomoval si důležitost vybalancování jednotlivých složek vojska, které musí mít určitý počet střelců, lehkooděnců, hoplítů a jezdecka, především ale musí mít schopného vrchního velitele, důstojníky a poddůstojníky. I on byl nejen vysoce schopným generálem, ale i admirálem.

Navzdory pomluvám tento syn ševce nestavěl svoje osobní ambice nad blaho obce, vždy se snažil Athénám pomoci, a pouze jednou byl v situaci, kdy si musel vybrat mezi zradou rodiny a zrazením obce, i tehdy celou záležitost vyřešil relativně se ctí. O takové muže přišly Athény - o **Chabria, Timothea, Ífikrata a Menesthea**. Jejich cíle nebyly jiné, než ty, které měla Charétova strana (udržení athénské námořní spolků), ale nepoužívali k tomu podpásových prostředků. Tragédií na celé záležitosti je stav athénské obce. Jedno výrazně chybné špatné soudní rozhodnutí ne musí nutně znamenat, že je celá obec v morální krizi. Jenže kdo dopustil takovou nehoráznost, aby někdo jako Charés měl hodnost nejvyššího velitele? Nejvyšší velitel totiž musí dokonale ovládat nejen vojenské umění, ale i diplomacii, Charés přitom první z

dovedností ovládal jen do určité úrovně,* avšak diplomatické schopnosti měl velmi omezené. Proto zůstává nejen mě záhadou, proč někdo, a zvláště Démostenés, podporoval takového muže.

Vůbec se nehodil k úloze, kterou zastával, a nešlo pouze o jeho nedostatek schopností. Znova zde dostává silné trhliny obraz „spravedlivého a morálního“ hrdiny Démosthena, který věděl, koho podporuje, a viděl, jakých prostředků Charés používá. Cíle jejich strany mohly jen těžko ospravedlnit nedávné jednání. Nebyly to záměry Charétovy strany, co ničilo Athény, ale jejich prostředky. Pro Athény nebyla pohroma, že Charés byl oportunistou, ale to, že byl neschopným a nikdo si toho nedokázal všimnout a odvolat ho z vysoké funkce. Je také dost dobře možné, že Charétovi bylo úplně jedno, co se s obcí stane, pokud on nedosáhne svého. Jelikož ho Démostenés stále podporoval, je na místě položit si otázku, zda to vše Démostenés záměrně přehlížel a považoval to za nezbytně nutné, protože neviděl jinou alternativu.

Dovolím si tvrdit, že **Démostenés** také přispěl svým jednáním k špatnému průběhu spojenecké války, musel přece vidět, že soud ničí dvě naděje Athén pro úspěšný konec války. Jestli se tak choval z důvodu nějaké osobní revnivosti, zůstává zcela nepodstatné, na prvním místě přece měla být obec a její zájmy. Ať už tentokrát zavřel obě oči nebo se díval jinam a tiše nesouhlasil, připsal si podíl na vině Charéta a jeho spolupracovníků, protože oni pomohli oslabit Athény účinněji než jejich nepřátele, když je zbavili tak vynikajících velitelů. Celý soudní spor dal ovšem prostor Eubúlovi a jeho straně, která Charétovi oponovala. Eubúlos zastával funkci *thesmothéta** v letech 370/69. Jeho synovec **Hegesiléos** velel athénským silám v bitvě u Mantineie. Jeden rok spravoval tzv. theórika, což byl fond původně určený k hrazení nákladů na divadelní představení a jiné slavnosti pro chudé Athéňany.

---

* Pravděpodobně by stačil na velení jedné části bitevní sestavy nebo menší skupiny vojska do 5000 mužů

* Jedna z nejvyšších úřední hodnost v Athénách, bylo celkem 6 thesmothétů, starali se o slavnosti v Athénách, rodinné a dědické právo.

Mírová politika Eubúlova měla ovšem své hranice - jak se podrobněji projevovала, jsem popsal v kapitole o Filipovi II. Nejznatelnějším projevem bylo omezení aktivity v severní části Egejského moře, přesto nevíme s jistotou, zda Aristofón a Eubúlos měli velmi odlišné politické názory nebo mezi nimi byla pouze osobní řevnivost. Tyto události se však teprve měly stát. Vraťme se nyní zpět do podzimu roku 356. Charés jako jediný velel celé flotile, neměl však prostředky na udržování svého vojska a nechtěl se vracet do Athén, proto přijal nabídku satrapy Artabaza, aby vstoupil do služby k němu a bojovali společně proti perskému králi. Charés dosáhl na straně nového zaměstnavatele slušných úspěchů a získal finanční prostředky.

Perský král ovšem záhy Athénám pohrozil, že vyšle na podporu jejich bývalých spojenců flotilu 300 válečných lodí, Charés je proto na příkaz roku Athén roku 355 odvolán zpět domů a mezi Athénami a Persií opět platí mír. Taková situace panovala v Egejském moři, kde válka pro Athény skončila. Členy 2. athénské námořního spolku tak zůstaly obce na Euboi, Kykladech, Chersonésu, thráckém pobřeží a přilehlých ostrovech, jejich tradiční tři ostrovy a Samos.

Další válka však probíhala na území Chalkidiké a v Makedonii. Athény nezapomněly na vychytralost Filipa, který jim nepředal Amfipoli a začal si počínat velmi agresivně proti svým sousedům. Filip roku 356 obsadil městečko Krenidés, které přejmenoval na Filippy, Athéňan Kallistratos musel z města uprchnout do Byzantia. Filip válčil rovněž s Thráky, Illyry, Paiony a městy, které patřily Athénám. Proto v roce 356 uzavřely Athény spojeneckou smlouvu s Thráky, Paiony a Illyry proti Filipovi. Její znění: *„Tajemníkem byl Lýsias, syn Lysia z Pithu. Spojenecká smlouva Athéňanů s Ketriporiem thráckým a jeho bratry, a Lyypeiem paionským a Grabem ilyrským. Za archonátu Elpínova, za první prytaneie, Hippothónidy, jedenáctého dne, když z předsedů dal hlasovat Mnésarchos, usnesla se rada a lid na návrh Kallisthenův. Ke zdu lidu athénské! Ať je schváleno spojení za podmínek, které uvádí Monúnios, bratr Ketriporiův, že je uzavřel jeho bratr a muž vyslaný athénským lidem ke Ketriporiovi a jeho bratrům i k Lyypeiovi paionskému a Grabovi ilyrskému.*

V dalším silně porušeném textu následovala některá ustanovení procedurální, pak byly jmenovaným králům i jejich poslům uděleny obvyklé pocty.

*Přísahám při Diovi a Zemi a Slunci a Poseidónovi a Athéně a Áreovi, že budu přítelem Ketriporiovi a Ketriporiovým bratrům a spojencům, že povedu s Ketriporiem válku proti Filipovi bezelstně, ze všech sil, jak jen budu moci a neukončím válku s Filipem bez Ketriporia a jeho bratrů a ostatní místa, která Filip drží, společně s Ketriporiem a jeho bratry podrobím, Krénidy však společně s Ketriporiem a jeho bratry vyvrátím a dám zpátky.*¹⁶¹

Tato koalice bohužel pro Athény nebyla příliš úspěšná. **Grabos** byl králem illyrského státečku Grabaei, stal se však roku 358 i vládcem kmene Taulantiů, což byl velmi mocný a početný kmen sídlící na západních hranicích Makedonie. Grabos byl však poražen makedonskou armádou, které velel **Parmenión**, ostatní králové si nevedli o nic lépe, koalice byla rozbita do dvou let. Athény už jedno neuvážené rozhodnutí udělaly v roce 357. Po úspěšné výpravě na Euboii byla odmítnuta žádost Amfipolis o pomoc, Filip pak město obsadil a vyhnal své odpůrce. V roce 356 dobyl Filip Pydnu a přetáhnul na svojí stranu Olynthos, který byl původně spojencem Athén, Filip totiž městu slíbil dát města Anthemus a Poteidaia. Poteidaia se dlouho bránila, ale v roce 356 se město vzdalo a původní obyvatelstvo bylo prodáno do otroctví, město bylo rozbořeno a se všemi pozemky a majetkem předáno Olynthu, stejně jako Anthemus. Athénské posily pro Poteidaia přišly příliš pozdě, což byl další nepovedený tah, který Athény připravil o důležité pozice v thermském zálivu a na Chalkidice. Filip poslal athénské osadníky z Poteidaie zpět domů.

Měli bychom ale mít na paměti, že se nejednalo o gesto milosti a blahovlnosti, ale že se tím spíše Athénám vysmíval a v neposlední řadě tím zhoršoval jejich sociální a ekonomickou situaci. I když je také možné, že si nechtěl Athény příliš popudit násilnou akcí na jejich občanech a obával se, aby se do války nezapojily naplno. Pravděpodobně koncem roku 355 začal Filip obléhat Methoné.¹⁶² Athény však v roce 355 nežily jen ukončením války a událostmi na severu. Do města se vrátil Kallistratos, byl však odsouzen k trestu smrti, neboť mu byla vyčítána celá řada věcí včetně ztráty Órópu. Byla to však další trestuhodná soudní chyba, protože v minulosti obci hodně prospěl a stále jí mohl být stále užitečný. V obci se mezitím čím dál více dostávala k moci Eubúlova strana, která prosadila zhruba okolo roku 360¹⁶³, aby v době míru peněžní přebytky plynuly do pokladny pro theóriku. Ta však nyní sloužila nejen na vyplácení peněz pro slavnosti, ale i pro podporu chudých občanů. Tak

Eubúlos prakticky ovládl finanční politiku Athén, protože do pokladny pro théorika proudily ohromné peníze a on sám nebo skrze své spolustraníky je mohl chudým vyplácet. Tato pokladna nyní kontrolovala všechny výdaje.

Athény zcela zanedbávaly svoje zájmy, Methoné padlo roku 354, pomoc nedorazila včas. Thermský záliv tak kontroloval Filip. Athény se během spojenecké války ocitly v těžké finanční a především personální situaci na postech stratégů. I kdyby byly shromážděny dostatečné prostředky na vojsko, kdo by mu mohl velet? Schopným velitelem byl **Fókión**, jehož talent však měl být uznán až o pár let později, zbýval ještě značně nepředvídatelný euboiský žoldnéřský velitel **Charidémós**, který však často měnil strany a hleděl více na svůj prospěch, než na zájmy svého zaměstnavatele, přesto patřil k vynikajícím velitelům.

Momentálně působil ve službách thráckého krále Kersoblepta. Jistě se mu donesl osud jeho spolubojovníka Ífikrata a jeho spojenců, takže bylo pravděpodobné, že by nabízené velení ani nechtěl přijmout. Athény byly i přes neúspěch ve spojenecké válce (který zavinil především svým jednáním Charés a jeho straníci) stále velmocí, jenže pro ni bylo obtížné udržovat svoje zájmy na tolika místech zároveň. Kromě odpadlých spojenců v Egejském moři museli Athéňané sledovat situaci na Helléspontu, Thrákii, Thráckém Chersonésu, thermském zálivu i na Chalkidiké. V delfské amfiktyonii vypukl koncem roku 356 spor, který rozdělil řecké státy v Helladě na dva tábory a později poskytl makedonskému králi příležitost k intervenci. V roce 356 začala **tzv. třetí svatá válka** (356-346), k jejímuž podrobnějšímu vylíčení dojde v následující kapitole.

Celkově byly Athény v hodně obtížné mezinárodní situaci, čelily obrovskému počtu nepřátel, i kdybychom nepočítali odpadlé ostrovní obce a Byzantion. Stále zůstávala hrozba Mausóla, který měl silné vojsko a finanční prostředky, takže mohl útočit na spojence Athén i jejich obilní trasu, naštěstí pro Athény Kárie zůstávala v klidu, stejně jako původní spojenci, kteří mohli spustit na moře stejně silnou flotilu jako Athéňané. Těžkou ranou byla pro Athény i ztráta námořní velmoci ostrova Kerkýry.

I kdyby Athény udržely své bývalé spojence ve spolku, hrozila jim válka s perským králem a nejen Mausólem. Perský král rovněž mohl podporovat athénské nepřátele penězi nebo přesvědčit thrácké krále, aby útočili na jejich

državy. Pak zde bylo nebezpečí makedonského vojska, především však také rivalita ostatních řeckých obcí. Je otázkou, zda mohl 2. Athénský námořní spolek udržet tolik zájmových oblastí, ať už před spojeneckou válkou nebo po ní, protože by si to vyžádalo velké materiální, lidské a peněžní zdroje. Pokud by chtěly Athény udržet všechny své sféry vlivu, musely by mít v Egejském moři silné loďstvo (asi 120 plavidel), aby chránili své spojence a obilní trasu. Další vojsko by muselo být přítomno poblíž Helléspontu na Thráckém Chersonésu a jiné na Chalkidické, nemluvě o domácí armádě pro obranu Attiky a také záložní vojsko, které bylo možno vyslat na pomoc spojencům nebo jiné athénské armádě, pokud bude třeba.

Celkem by Athény potřebovaly vydržovat ročně něco mezi 50 000 - 60 000 vojáky, k tomu 200 válečných lodí, nemluvě o lodích transportních. Takové prostředky samotné Athény neměly, jedině s pomocí spojenců by si mohly dovolit takové extenzivní akce. Navíc podpora spojenců sama o sobě ještě nezaručovala úspěch ve válce, v úvahu je třeba brát i personální hlediska, jak bylo zmíněno několikrát výše, kvalitních velitelů se městu příliš nedostávalo. Samotné Athény měly peníze sotva na polovinu celkového potřebného počtu sil v rámci jednoho roku. Sice měly dlouhodobou strategickou koncepci, čeho chtějí dosáhnout, tedy obrana Kyklad, jiných ostrovních obcí, nerušený přísun obilí od Černého moře skrz Propontidu, Helléspont a zajištění Chersonésu kvůli pěstování obilnin, udržení pozic na Chalkidické a v thermském zálivu kvůli dřevu, drahým kovům a žoldnéře, nemluvě o možnosti posílat na tato místa obyvatelstvo, které Attika už nemůže uživit. Další bod koncepce představovalo udržení Athénám přátelských režimů na Euboie.

Ze všech těchto cílů se Athénám podařilo realizovat pouze některé z nich, důvodem nebylo ani tak to, že Athény nemohly udržovat všude početně silné vojsko, ale protože své cíle sledovaly nedůsledně a značně polovičatě. Mnohdy rada rozhodla špatně, příliš pozdě atd., ať už šlo o města Amfipolis, Poteidaiu aj. Athéňané si začínali až nezdravě zvykat na svěřování svých záležitostí do rukou nespolehlivých a neschopných lidí, případně si mnohdy mysleli, že špinavou a těžkou práci za ně odvedou jejich spojenci, žoldnéři, cizí velitelé či někdo další. Byli málo ochotni k finančním a osobním obětem pro svůj stát. Daleko závažnější ztrátou pro Athény nebyly velké finanční prostředky vynaložené na spojeneckou válku, ale absence schopných, energických a

prozíravých osobností na politickém a válečném poli, jistá krize morálních hodnot a postupný příklon lidu k demagogům.

Přestože se Athény dostávaly do strategické defenzívy a jejich prostor pro jednání se zužoval, zdaleka nebyly v bezvýchodné situaci, ať vojensky, finančně nebo politicky, měly ovšem mnohé soupeře, a k tomu pověstnou trošku smůly, jejich největším nepřítelem se nestala žádná řecká obec, Mausólos ani perský král nebo Thrákové, nýbrž makedonský král **Filip II.** Ten hodlal ovládnout nejen původní území Makedonie, ale zasahovat do všech sfér vlivu Athén a nejenom zde. Následující události jako třetí svatá válka a boj v severních oblastech proto popíši v další kapitole věnované makedonskému králi, neboť jeho souboj s Athénami definitivně určí, kterým směrem se bude Hellada ubírat.

4.5 Muž, kterého Evropa dosud nepoznala

Když se Filip II. ujal v roce 359 vlády nad Makedonií, neměl příliš dobrou výchozí pozici. Mnoho měst ovládaly jiné mocnosti. V několika regionech vládly místní knížecí rody, které mohly, ale také nemusely uznat jeho autoritu regenta, trůn měl získat časem jeho synovec **Amyntás IV.**, jenž byl synem jeho bratra. Filipův bratr **Perdikkás III.** zahynul v roce 359 v bitvě s illyrským kmenem Dardanů, jejich král **Bardylis** získal díky vítězství západní kraje Makedonie až k jezeru Lychnitis (dnešní jezero Ochrid).

Kromě ztížených podmínek, za kterých Filip přebíral vládu nad zemí, je vhodné si připomenout také několik důležitých informací o samotné zemi. Otázky o původu Makedonců nejsou dodnes jasně rozřešeny, pokud se obrátíme k mytologii a budeme považovat *Katalog žen* za autorskou práci Hesióda, tak je v něm velmi zajímavý zlomek, jak Makedonie získala své jméno. Zeus zplodil s Deukaliónovou dcerou jménem Thyia dva syny, Magnéta a Makedona, kteří mají zálibu v koních a bydlí okolo Pieria a Olympu.* Makedonský král **Alexandr I.**, vládoucí v době řecko-perských válek, tvrdil, že pochází z rodu Argeovců, který odvozuje svůj původ od Héraklea. Jeho dávný praděd Témenos byl prý Héraklovým potomkem a přesídlil do Makedonie z peloponnéského města Argos.

Ať už mytologie zcela věříme nebo nikoliv, případně ji používáme pouze jako vodítko pro historické bádání, není vhodné ji zcela vyloučit z možné interpretace. Hellénové byli velmi citliví na mytologické otázky a příběhy, a tak neměli potřebu nechat soutěžit na olympijských hrách cizince bez helénského původu jen proto, že jim někdo, jako kdysi Alexandr I., prokázal dobrý skutek. V takovém případě by ho někdo z Řeků adoptoval, aby mohl na hrách soutěžit, a nenutili by ho k vymýšlení složitého, fiktivního rodokmenu. Olympijské hry byly především posvátnou záležitostí, v několika výjimečných případech se jich zúčastnili i cizinci, ale pro ten případ zde byly vytvořeny jiné mechanismy než fiktivní mytický původ.

---

* Zlomek získán z <http://omacl.org/Hesiod/catalogs.html> dne 31.1. 2012

Jako další důkaz pro příbuznost Makedonců a Hellénů jednoznačně mluví fakt, že ačkoliv Odrýsové byli podle mytologických vztahů příbuznými Athéňanů, většinou potřebovali pro dorozumění tlumočníky, kdežto Makedonci nikoliv. Ačkoliv jak Thrákové, tak Makedonci používali řecké písmo a jazyk pro úřední záležitosti, je otázkou, do jaké míry jím hovořilo samotné obyvatelstvo*, tedy nejenom elity. Používání jazyka a písma navíc zcela neurčuje etnický původ. Makedonci ani Thrákové nepatřili k jádru řeckých kmenů, patří jednoznačně k Indoevropanům, a pokud chceme více porozumět jejich míře příbuznosti k Řekům, musíme se vrátit do doby bronzové. Invazní vlny Dóřů, kteří od roku 1200 př. n. l. zaplavovali území Řecka, přitáhli z území dnešní Ukrajiny. Ačkoliv se kultura těchto nájezdníků značně lišila od mykénské civilizace, přece jen byla v jistém ohledu příbuzná. Tyto kmeny však nebyly jediné, které prováděly migraci, z dnešní Malé Asie cestovaly na západ skupiny frýžských a thráckých kmenů.

Na území Makedonie se mísily kmeny Dóřů, Frýgů a Thráků. Hérodotos byl přesvědčen o dóřském původu vládnoucí dynastie Argeovců. Podle něj do Makedonie dorazil jako první Dóros, syn Helléna, který se v Makedonii usídlil nedaleko pohoří Pindos. Udává jako prvního krále z 8. století Perdikku I., ale pozdější historik 4. stol. př. n. l. Theopompos z Chiu tvrdí, že prvním králem

---

* Obyvatelstvo Makedonie je složité jednoznačně etnicky určit. Víme, že za dob perské invaze se o nich v královských záznamech hovoří jako o *yauna tabaraka* – tedy Řekové nosící klobouky. Určitým způsobem k Řekům Makedonci patřili, ale nikoliv k hlavní větvi. Jejich nejbližšími příbuznými byli Magnéti, potažmo Thessalové, neboť jádro země okolo Olympu a Pieria obývalo obyvatelstvo hovořící aiolským dialektem. Historik druhé poloviny 5. stol. Hellaníkios z Mytilény upravil Hesiódovu genealogii a Makedon se stal nikoliv synovcem Aióla, ale jeho synem. Na severozápadě země (nález destičky z let 375-350 v Pelle v dóřském nářečí, znamená že starobylý makedonský jazyk tak byl pravděpodobně součástí dóřského dialektu) se hovořilo dialektem dóřštiny, který byl příbuzný nářečí používaném v Épeiru. Mnohá toponyma a názvy měst pocházejí z řečtiny, např. Aigai – město koz, hora Olymp, řeka Helikón atd.

Konečná otázka vztahu příbuznosti k Řekům by se tedy měla chápat ve smyslu, že Makedonci byli příbuzní Řeků, jedné jejich jazykové větve, a vládnoucí dynastie patřila k Dóřům, ale samotné území obýval různorodý ethnos, který nežil způsobem řeckých městských států a proto byli nazýváni barbary, nikoliv jen kvůli trochu odlišnému jazyku, ale spíše kvůli jiným kulturním a politickým institucím. Samotní Makedonci věděli, že patří do rodiny řecky hovořících kmenů, ale zároveň věděli, že se od nich odlišují a byli na sebe pyšní, že jsou jiní.

Makedonie je do roku 808 Karános, který byl synem Temena, krále Argu. Právě on vybudoval sídelní město Aigai. Karános byl však k obsazení nového království donucen, prohrál totiž souboj o Argos se svými bratry proti Feidónovi, který z nich byl nejstarší. Na radu delfského orákula se vydali na sever. Kuriózním faktem zůstává, že starořecké slovo μακεδνός (Makednos), znamená vysoký, nebo obyvatel vysočiny.

Během 8. a 7. stol. př. n. l. se tak vytvořila v Makedonii vládnoucí Argeadská dynastie. Rod Argeovců expandoval na sever i východ, od konce 6. stol. př. n. l. se země dělila na dolní část okolo Thermského zálivu a tzv. Horní Makedonii. Jádrem království bylo v nížině mezi řekami Haliakmón a Axios (to byla tzv. Dolní Makedonie). Za Alexandra I. (498-454), získala Makedonie další území na západě, severu, jihu i východě jako Lynkéstidu, Elimiótiis, Pelagonii, dále regiony Eordaia, Bottiaea, Mygdónia, Almópia, Tymfaia i Orestis obývané nezávislými makedonskými kmeny i Thráky. Na severozápadě byly sousedy bojovné kmeny Illyrů, na severu se nacházelo území Paiónie, kde sídlily thrácké kmeny, na jihu byla sousedem Thessalie a na jihovýchodě Épeiros.

Další významný král byl až **Archeálos I.** (413-399), kterému Thúkydídés připisoval zvýšenou urbanizaci celé země, stavění cest a pevností, podpory obchodu a vybudování silné armády. Roku 410 založil nové hlavní město **Pella**, které bylo velmi výstavné, mělo vlastní systém vodovodů a kanalizace, sem zval přední umělce doby jako malíře **Zeuxida** nebo athénské dramatiky **Euripída a Agathóna**. V Díonu založil areál zasvěcený devíti múzám, kde se konaly atletické a múzické soutěže. Archeláos rozšířil království směrem na jih a východ, dobyl Thessalii a podřízen mu byl i Chalkidský spolek.

Makedonie tak byla zemí několika etnik, slovo království bychom neměli vnímat jako autokratickou vládu ve stylu Ludvíka XIV. - podle hesla stát jsem já. Thrákie i Makedonie byly svým způsobem pozůstatek homérských věků, kdy král byl především válečník, který vynikal ve svojí ozbrojené družině složené ze šlechticů, kteří se rovněž podíleli na vládě a správě země, nemohl se nad ně nějak okázale vyvyšovat, naopak musel s nimi spolupracovat a udržovat je spokojené. Země se skládala z pobřežních měst a několika regionálních center, jednotlivá knížata vládla svým krajům i horským oblastem, kde autorita krále byla spíše nominální, než faktická.

V roce 359 si vzal Filip za manželku Audatu, dceru illyrského krále Bardylia, aby jeho zemi nenapadl, přesto tím problémy s Dardany nevyřešil, musel odvádět tribut a západní oblasti království patřili jim. Výprava jeho bratra Perdiky III. nejenže skončila porážkou, ale armáda ztratila na 4 000 mužů.¹⁶⁴ Přesto na jaře roku 358 Filip sebral veškeré bojeschopné muže, aby odvrátil invazi Paionů na severu, porazil je a přinutil jejich vládcu uznat nadvládu Makedonie. Poté se obrátil na západ proti Dardanům. Král **Bardylis** nabízel mírovou dohodu, ale Filip nehodlal připustit ztrátu ani kousku makedonské země vybojované jeho předky.

Bardylis měl sice už 90 let, ale chuť do válčení ani potřebná fyzická kondice mu rozhodně nechyběla. V roce 360 ho épeirský král **Arrybás** porazil Istí, neboť rozšířil zprávu, že poslal civilisty do Aitólie. Illyrové vtrhli do jeho země a obtížené kořistí je při zpáteční cestě Épeiroťané porazili. Proto hodlal Bardylis svou prestiž udržet získáním hraničních krajů Makedonie. Historik Theopompos a jiní jeho současníci uvádí zajímavé údaje o illyrském králi Bardyliovi. Byl původně uhlířem, získal bohatství z nájezdů, kterým velel, o kořist se však dělil a založil díky tomu dynastii.¹⁶⁵

Obě vojska se setkala na pláni v údolí Erigon (blízko dnešního města Bitola) tedy směrem na jih od území Dardanů. Bardylis měl 10 000 pěšáků a 500 jezdců, Filip 10 000 pěšáků a 600 jezdců, jeho pěšáci však byli daleko lépe vyzbrojení, ať už pezetairové, kteří měli nově obouruční píku - saríssu o délce 5,4 metru, nebo hypaspisté tvořící elitu armády vyzbrojeni jako lehčí verze hoplítů. Bardylis rozmístil vojsko do lineární formace, s nejlepšími vojáky ve středu. Sám Bardylis bojoval v bitvě koňmo.¹⁶⁶ Filip umístil na pravé křídlo hypaspisty, svoje jezdeckvo, které v počáteční fázi bitvy obrátilo na útěk levé křídlo Illyrů. Bardylis seřadil svoje vojsko do obranného čtverce, boj byl dlouho nerozhodný, ale později po útocích makedonské jízdy z boku a týlu postoupil Filip s hypaspisty do vytvořených mezer a po krvavém boji ho porazil a donutil k ústupu.

Illyrové ztratili na 7 000 mužů¹⁶⁷, uznali práva Makedonců na provincii Lynkéstis, čímž se území Filipa rozšířilo až k jezeru Lychnitis (dnešní jezero Ochrid). Na jaře roku 357 Audata zemřela a zanechala po sobě dceru Kynané. Filip si vzal za novou manželku Filu, dceru svého knížete Derda z kraje Elimióťis, ale jelikož i ona v létě roku 357 zemřela, vzal si tentýž rok

osmnáctiletou épeirskou princeznu **Polyxenu**, která později přijala jméno Myrtalé (jméno **Olympias používala až od roku 356**). Myrtalé byla sestřenicí épeirského krále Arryba, který měl dobrý důvod sňatek podpořit - jeho země potřebovala silného spojence proti illyrským kmenům, protože ještě stále jeho zemí obcházela strach z těchto sousedů. V roce 385 totiž při jejich invazi bylo v bitvě zabito na 15 000 Molossů.¹⁶⁸

Filip v roce 357 získal doly na zlato v pohoří **Pangaios** a městečko **Krenidés** přejmenoval na **Filipoi**, získal města Amfipolis i Pydnu a s Athénami vedl úspěšně válku i díky spojení s Chalkidskou ligou, které slíbil město Poteidaiu, které v roce 356 dobyl a skutečně ho lize předal. Filip měl důvod Athéňany nesnášet, nedávno totiž podporovali makedonského šlechtice Argaiia, jenž jim nabídl Amfipolis za podporu při dosazení na trůn. Už před 30 lety pobyl krátce na trůnu, v roce 359 shromažďoval vojsko v Methóné a mezi jeho žoldnéři bylo i mnoho Athéňanů. Filip tehdy slíbil Athénám Amfipolis výměnou za Pydnu, Argaios ztratil podporu Athén, takže z Methóné musel ustoupit, jeho vojsko Filip obklíčil, athénským vojákům vyplatil peněžní náhradu a poslal je domů. Argaios byl však pouze jeden ze soupeřů o makedonský trůn.

Jiný makedonský šlechtic Pausaniás z Lynkéstidy usiloval v roce 359 rovněž o moc, ale byl sesazen, a tak uprchl k thráckému králi, kterého ovšem Filip štědře obdaroval, aby Pausánia nepodporoval a nechal ho zabít. Kromě toho zde byla trojice nevlastních bratrů Archeláos, Arrhidaios a Meneláos, kteří o Filipovi rozšiřovali pomluvy, že není právoplatným synem Amynta III. neboť byl v době Filipova zplazení údajně už příliš starý. Filipovi se podařilo zatknout a uvěznit Archeláa, ovšem jeho dvěma bratrům se podařilo uprchnout za hranice země. Našli útočiště v Olynthu, který jim zřejmě poskytl azyl proto, aby měl na Filipa mocnou páku, kdyby nechtěl plnit sliby, jak to činil Athénám.

V roce 356 měl Filip velice úspěšný rok, jeho generál Parmenión porazil v bitvě Illyry a sám Filip přinutil ke spojení Paiónii, jeho spřežení zvítězilo na olympijských hrách a narodil se mu syn Alexandr. V téže roce začaly řeckým světem hýbat události okolo svatyně v Delfách, ze kterých se vyvinula **3. svatá válka**. O úloze delfské svatyně je známo mnohé, přesto se nyní zastavme u několika zásadních informací. Delfská svatyně sdružovala 12 řeckých kmenů, zakládajících členů, mezi nimiž měli převahu Thessalové, ti se starali o provoz svatyně i případné opravy, spolek rovněž sloužil k dodržování určitého kodexu

válčení, podle něhož nebylo povoleno trávit zdroje vody, totálně vyhladit jednu stranu atd. Důvody vypuknutí války není snadné určit.

Oficiálně vše odstartovalo v roce 357, kdy Fókové dostali od Amfiktyonie velkou pokutu za obdělávání posvátných pozemků u vesničky Kirrha*, které patřily Apollónovu chrámu v Delfách. Kus pole měl zůstat úhorem, avšak Fókové ho zorali,¹⁶⁹ což později nikdy nepopírali, jenže výše pokuty byla mimo jejich možnosti.¹⁷⁰ Diodóros bohužel nspecifikuje výši pokuty, ale šlo o mnoho talentů a bylo jasné, že země malých městeček a vesnic žijící z pastorální a zemědělské produkce nemá prostředky jak zaplatit. Další velkou událostí projednávanou na spolku v Delfách byl případ Sparty. Thébané podali stížnost na Spartu na podzim roku 357 za okupaci Kadmeie v roce 382, Foibidás totiž obsadil Théby se svoji armádou v čase míru, a tak se nelze divit, že Thébané vnímali jeho jednání jako svatokrádež, když navíc tehdy byli oficiálními spojenci Sparty. Amfiktyonie uznala oprávněnost obvinění, Sparta byla odsouzena a obdržela pokutu. Jelikož šlo už o opakování sporu, který začal někdy po roce 371, takže na naléhání Théb byla původní pokuta 500 talentů v roce 356 zdvojnásobena!¹⁷¹

Sparta měla zaplatit do příštího zasedání v létě roku 356, ale vzhledem k tomu, že Thébané rozbili kdysi jejich hegemonii, a i původní pokuta 500 talentů byla mimo jejich finanční možnosti, natož dvojnásobek, bylo to velmi kruté rozhodnutí. Sparťané už byli dost potrestaní svoji současnou situací, oprávněně museli mít z krutého rozsudku vztek. Když totiž Delfy postihlo v roce

---

* Kdysi mohutně opevněné město patřilo původně na území Fókidy, kontrolovalo přístup do Delf z Korintského zálivu, jenže jeho obyvatelé okrádali poutníky mířící do Delf, připojilo pozemky patřící Delfám a vybíralo z nich daně. Členové delfského spolku dostali radu od orákula, že mají městu vyhlásit totální válku a totálně vyhladit město i jeho okolí, přidat k tomu kletbu Apollóna, že půda nebude rodit, děti žen a mláďata dobytka se budou rodit s vadami a celá etnická skupina obývající město bude vymazána z existence. Nastala tzv. první svatá válka 595-585.

Válku vyhrála delfskému spolku lest, obléhatelé totiž náhodou objevili tajné vodní potrubí do města a otrávilí obyvatele čemeřicí. Je vcelku marné snažit se dopátrat, zda autorem nápadu byl kněz Asklépia Nebros (předek Hippokrata z Kóu) nebo Solón, Kleisthénés nebo generál Eurylochos, nicméně nejstarší svědectví dochoval lékařský autor Thessalos, působící v 5. stol. př. n. l., takže bych se přikláněl k první verzi příběhu, kde je autorem myšlenky Nebros.

373 zemětřesení a požár, Spartané obou pohlaví i samotný spartský stát se oficiálně podíleli na rekonstrukci Apollónova chrámu a přispěli i finančně.¹⁷²

I Fókové měli stejně určený termín k zaplacení pokuty a v roce 356 tak před nimi stály ne příliš lákavé možnosti vývoje. Pokud do konce příštího zasedání (konec léta) nezaplatí, tak se stanou v očích ostatních Hellénů odpadlíky a vyvrženci v náboženském i politickém smyslu, jejich území bude postoupeno bohu Apollónovi a ostatní členové delfské amfiktyonie na ně budou moci zaútočit a nebrat na ně vůbec žádné ohledy. To, co by následovalo, by byla tzv. **totální válka**, kde by se mohly používat jedy, omezovat přístup k vodním zdrojům, jedna strana by mohla být totálně zničena a vzhledem k poměru sil mezi Fókidou a ostatními 11 členy spolku bylo jasné, že prohrají, i kdyby se polovina členů rozhodla aktivně neválčit.

S návrhem se na fóckém sněmu přihlásil občan **Filomélos** z města Ledón. Prosazoval preventivní úder na Delfy, neboť podle něj byla výše pokuty neadekvátní vzhledem k tomu, o jak malé území se jednalo. Jeho návrh byl schválen, obdržel funkci vládcy fócké konfederace a do jedné ze dvou funkcí generála byl zvolen i jeho hlavní podporovatel **Onomarchos**. Filomélos odcestoval do Sparty, kde ho vlídně přijal spartský král **Archidámos III.** a daroval mu 15 talentů, podle Diodóra však peníze dostal tajně, je tedy možné, že spartský král jednal bez vědomí a souhlasu gerusie nebo shromáždění svobodných občanů.¹⁷³ Přesto zajímavější otázkou zůstává, odkud peníze pocházely, Sparta nebyla příliš monetarizovanou společností a nevynikala vybíráním daní, proto se asi jednalo o část kořisti, kterou kdysi získal v 90. letech Agesiláos II. v Malé Asii, nebo o část daru, který obdržel těsně před smrtí od egyptského vládce v roce 360/359. Případně se také mohlo jednat o část Archidámova značného osobního jmění.

Filomélos měl celkem jasný plán - obsadit Delfy a získat Fókům předsednictví ve spolku, takže budou moci sami zrušit svoji pokutu a bezpochyby i pokutu proti Spartě. Mohl také teoreticky počítat s podporou Athén, které si v jednom rozsudku z roku 363 rovněž nedělaly hlavu s autoritou Amfiktyonie. Přijali totiž tehdy do města muže jménem Astykratés a jeho deset společníků, kteří v roce 363 spravovali Apollónovu svatyni, avšak byli odsouzeni a vyhnáni delfským spolkem a jejich majetek prodán. Přesto Astykratés dostal

athénské občanství, byl osvobozen od daní a jeho společníci rovněž obdrželi občanství.

Než se pustíme do rozboru dalších událostí, jejichž časové určení je komplikované, je třeba si položit otázku, co skutečně stálo za vznikem války. Část badatelů tvrdí, že za válku mohou jednoznačně Théby, které získaly předsednictví v delfské amfiktyonii roku 360 a využily svého postavení k dalšímu ničení svých starých nepřátel. Fókové v jejich očích zradili Boiótský spolek, když se odmítli připojit k jejich výpravě v roce 362 na Peloponnésos, kde se odehrála rozhodující bitva u města Mantinea (asi trpěli iluzí, že účast Fóků na tažení by jim bitvu jednoznačně vyhrála a zachovala jejich hegemonii). Fókové však měli ve spojenecké smlouvě jasně dáno, že pomohou Boiótům, jedině pokud budou sami napadeni.

Sparta byla sice poražený nepřítel, který už dlouho nebyl Thébám nebezpečný, ale je možné, že i přes absurdní výši pokuty Boiótský spolek doufal, že Sparta z hanby nakonec zaplatí aspoň menší peněžní částku a zaváže se k splátkám. Je otázkou, zda Boióťané byli tak zoufalí a potřebovali tímto způsobem získat peníze, nebo chtěli Spartu proslulou svojí zbožností ponížit. Případně skutečně doufali, že Sparta ještě nějaké finanční rezervy má.

Tato interpretace však má svoje úskalí, předně se musíme na celou situaci podívat reálně, posoudit vztahy a možnosti ostatních členů delfského spolku. Je faktem, že Thessalie byla od roku 360 v občanské válce a nebyla schopna do politického dění moc zasahovat. Théby tak v roce 360/359 získaly předsednictví, nicméně přečiny, které soud v Delfách odsoudil, byly skutečnými trestnými činy. Výše pokut ale zůstává záhadou, protože Thébáné museli vědět, že takové peníze ani jedna odsouzená strana nemá. A zde je možná jádro sporu - Théby asi ani nikdy nechtěly, aby pokuta byla zaplácena, a zjevně počítaly s tím, že se tak nestane, budou pak moci zabrat Fókidu nebo vykonat invazi do Lakónie. Další možnost je, že Thébany k neurvalému jednání v amfiktyonii navedli nebo přesvědčili Thessalové či Lokrové kteří historicky byli úhlavními nepřáteli Fóků. Svým způsobem je to logické, protože Thessalové by se vypořádali s Fóký a Thébáné by díky tomu obnovili suverenitu nad Peloponnéským poloostrovem.

Nicméně nesvalujeme vinu jednoznačně na Théby, je dost možné, že Thessalové a Lokrové je do této pozice velmi jemně vmanévrovali s vědomím, že nikdo jiný nemá sílu rozhodnutí delfského soudu reálně vykonat, a hlavně podpořit silou. Athény by to odmítly, a při absenci jednoty Thessalie už v Helladě zbývala jen jedna mocnost. Nevynechejme ani variantu, že celý spor a události eskalovaly na popud samotných úředníků a kněží Delf, vždyť oni rovněž soudním rozhodnutím propůjčili svoje hlasy, a buď stáli od počátku za pokutami, nebo nenápadně přesvědčili ostatní, že jim to bude ku prospěchu. Samozřejmě by z pokut a vyhraných válek velmi těžily i samotné Delfy. Není to nijak absurdní možnost, v tomto případě se ale obyvatele Delf měli zanedlouho na vlastní kůži přesvědčit, jak hloupé rozhodnutí to bylo.

Je skutečně frustrující, že žádný starověký autor není schopen plně vysvětlit motivy, které vedly k vypuknutí **3. svaté války** (356-346), četba Diodóra i Pausánie přináší totiž více otázek než odpovědí. Další autor, který se krátce zabývá důvody této války, je Aristotelés. Ve svém díle *Politika* tvrdí, že příkladem zhoubnosti *stasis*, tedy vnitřních nepokojů jsou občanské války vznikající často z maličností, třeba sporů šlechtických rodů či uspořádání manželských nebo dědických záležitostí. Bohužel i jeho popis je značně neúplný, a pokud chceme nějak využít jeho informace, musíme si je značně domýšlet.

Neshoda v Delfách při svatbě byla počátkem všech pozdějších nepokojů, ženichovi se totiž přihodilo něco^{*}, co si vyložil jako zlé znamení, i odešel bez ní, čímž příbuzní popuzeni podstrčili mu něco z chrámového pokladu, když obětoval, a potom ho zabili jako svatokrádce.¹⁷⁴ Dále Aristotelés uvádí, že ve Fókidě vypukl spor o dědičku mezi Mnásiem, otcem Mnásonovým a Euthykratem, otcem Onomarchovým, a spor ten byl pro Fóčany počátkem svaté války.¹⁷⁵ Doufejme, že oba zlomky spolu souvisí, poté je na místě ptát se, kdo byl onen ženich a z jaké rodiny pocházela dědička? Podle řeckého práva epikláros, nesměla mít ovdovělá žena majetek nebo dědit a měl si ji vzít nejbližší mužský příbuzný, třeba bratr zemřelého nebo někdo jiný z rodiny. Nicméně v každém řeckém kraji fungovaly tyto zvyklosti jinak.

---

^{*} Podle Plútarchova vypravování náhle praskl pohár. (Aristotelés, *Politika*, str. 328)

Máme zde tedy dva významné šlechtické rody, které bezpochyby soupeří o to, čí syn si vezme bohatou dědičku. Jak to však Aristotelés myslel, že to bylo důvodem počátku 3. Svaté války pro Fóky? Pokud mám brát v úvahu veškeré zlomky primárních zdrojů k této záležitosti (tedy hlavně Diodóros, Pausaniás) nejpřesvědčivěji zní jedna varianta. Nebudu se zdržovat obsáhlým citováním a srovnáváním zdrojů, neboť to již učinil John Buckler ve své knize (*Filip II. and The Sacred War*, 1997), která se 3. svatou válkou se zabývá. Fókové byli názorově rozdělení k otázce obsazení Delf, mezi několika vlivnými rodinami byly i tyto dva výše zmiňované rody. Nejvíce nás budou zajímat tyto rodiny, možná že by jejich jednotliví členové měli značně různé názory k této otázce, i kdyby spolu rodiny momentálně nesoupeřily o dědictví.

Když se však tyto rody názorově sjednotily, že Delfy mají být obsazeny, bylo jasné, že válka nastane a Fókové už mají před sebou pouze dvě cesty, vítězství nebo totální válku, po které po jejich etniku zbude jen vzpomínka. Dohoda, ze které mohly těžit všechny obě strany, potom musela vypadat přibližně takto - Euthykratova rodina se vzdá nároku na dědičku výměnou za to, že Mnáseás a jeho rod podpoří Filoméla na post *stratégos autokrator* a jeho bratr Onomarchos bude zvolen jedním ze dvou generálů. Dohodu pravděpodobně vymyslel Onomarchos. Důvody, proč byl iniciátorem narovnání vztahů a zasadil se o takový postup, však rozeberu až později. Zřejmě tak to Aristotelés myslel, že drobný spor mezi dvěma rody dal setrvačností do pohybu mnohem větší události, které následně ovlivnily celou zemi.

Máme zde tedy zhruba okolo pěti variant, proč 3. svatá válka vypukla, vraťme se nyní zpět do víru událostí. Filomélos najal ze spartských peněz 1000 peltastů z řad Fóků.¹⁷⁶ Na konci jara nebo léta roku 356 se Filomélos vydal obsadit Delfy, ostatně z Fókidy je to velmi blízko. Delfy padly snadno, vedoucí rodinu Thrakidai, která Fókům oponovala, byla pozabíjena, její majetek zkonfiskován, jejich stoupenci vyhnáni. Ostatním obyvatelům se však nic nestalo, Filomélos jim dal ujištění, že nikomu neublíží. Zpráva o obsazení Delf dorazila nejdříve k Ozolským Lokrům, kteří rovněž blízko svatyně sídlili. Na otevřeném prostranství před svatyní však s Fóky prohráli, co hůře, Filomélos

nařídil zajaté nepřátele* svrhnout z Faidriadai, skal na sever od svatyně.¹⁷⁷ Což byl obvyklý trest pro svatokrádež spáchanou vůči Apollónově svatyni.

Teprve poté se začal Filomélos věnovat svému původnímu úkolu, totiž snaze zničil kamenné stély s rozsudkem proti Fókům, který označil za nespravedlivý. Svrhl legálně tvořenou vládu Delf, z Athén přišel Astykratés a jeho skupina, která kdysi svatyni spravovala. Zjevně doufal, že o čistotě svých motivů přesvědčí Athény, které zůstanou neutrální nebo by ho mohly dokonce podporovat. Aby zamezil budoucím útokům, přikázal svatyni opevnit na nejcitlivějších místech, i na místě bývalého bojiště vznikla zeď, dále jedna věž a kasárny, tedy žádné polní opevnění, ale permanentní stavby. Použití bloků bílého mramoru indikuje, že Fókové pravděpodobně brali materiál z delfských sakrálních staveb.¹⁷⁸

Potom se Filomélos násilím domáhal na kněžce věštby a táhl ji k trojnožce, načež odvětila, že ať si dělá, co chce. Spokojen s odpovědí ji nechal věštit a přikázal zapsat, vše co uvidí. Svolal mimořádné zasedání spolku, při kterém zajistil předsednictví Fókům. Filomélos ujišťoval svoje spoluobčany, že Apollón schvaluje jeho činy a doporučoval vyslat poselství do celé Hellady. Oficiální znění zprávy bylo, že Fókové nemají v plánu loupit z posvátných pokladů, pouze nárokují svoje starodávná práva na předsednictví. Vynechal ze zprávy všechny své násilné činy a rovněž urgoval vyslance, aby přesvědčily ostatní řecké státy k neutralitě nebo podpoře.

Kromě Athén a Sparty však vyslanci nikde neuspěli. Sparta se radovala, že smazání 1000 talentů pokuty je vyšlo pouze na 15 talentů, kromě toho bylo jisté, že ve Středním Řecku vypukne válka. Théby se do ní určitě zapojí, takže na Peloponnésu bude mít Sparta relativně volnou ruku. Samotné státy na Peloponnésu by s podporou Théb snadno odrazily každý útok Sparty. Athény mohlo těšit, že jejich rival, Théby, přišel o prestiž, ale jinak neměly diplomatické mise Fóků žádný úspěch.

Lokrové urgovali Théby do války za urážku boha. Thébané rozeslali vyslance po jednotlivých členech amfiktyonie a žádali společnou válečnou akci.

---

* Pravděpodobně šlo o občany města Amfissa

Setkání členů proběhlo někdy v září nebo říjnu roku 356, byla prosazena svatá válka proti Fókům za svatokrádež. Většina členů souhlasila, státy z Peloponnésu však zůstaly neutrální, Sparta i Athény asi mimořádné zasedání bojkotovaly. Situace však byla složitější, státy se sice měly rozdělit podle předvídatelné linie, že kdo straní Thébám, bude pro válku, ale konflikt ohrožoval a komplikoval i vztahy mezi dosavadními spojenci. Z fragmentů víme, že Thébánům přispělo na válku město Byzantion, ostrov Tenedos, spojenci Athén Alyzeia a Anaktorión.¹⁷⁹ K tomu Boióťany podporovali Thessalové, Lokrové, Dórové, Dolopové, Athamanie, Ftiótská Achája, Magnétové a Ainiánové.(Diodóros 16.25.1, 28.3 - 29.1)

Podpora Fóků Spartou nikoho překvapit nemohla, ale podpora Athén je tak trochu záhada, neboť u moci byli politici jako Aristifón a Eubúlos, kteří si přáli mírové vztahy a nechtěli válčit, oponovali důsledně aktivní zahraniční politice prosazovat cíle a potřeby Athén válkou. I oni však měli opozici, **Hégesandros** neúspěšně napadl Aristofóna před soudem. **Hegésippos** (přezdívaný uzel za archaický způsob nošení vlasů) pak požadoval návrat k politice Kallistrata,¹⁸⁰ tedy spojenectví se Spartou a Fóký.

Nevíme, jak se mu to podařilo, ale Hégesippos přesvědčil Athéňany o prospěšnosti toho, když Fókida bude v bezpečí. Musel to být vsutku emotivní projev, když přinutil k akci Athéňany, kteří se zřídka kdy starali o to, co udělá Fókis nebo Boiótie. Ostatně Démosthenés se od tohoto politika distancoval, ačkoliv oba byli proti Filipovi II. Démosthenés jako mnozí jiní, kteří si válku nepřáli, mu dávali za vinu zapojení Athén do této války. I historik a vynikající velitel Xenofón a další osobnosti dávali přednost zdrženlivosti k nastalé situaci. Athéňané tak zase jednou odhlasovali sebevražedné, destrukční rozhodnutí, ačkoliv muselo být všem jasné, že stát nemá finance na rozhazování a je připraven spíše na námořní boj, než k pozemní válce, která jistě bude dominovat v konfliktu o centrální Řecko.

Třetí svatá válka poskytla Fókům velké geografické výhody, neboť jejich země byla ve středu a obklopena horami. Bylo relativně snadné bránit hranice i udržet údolí Kefisos, centrum jejich zemědělské produkce, protože délka jejich vnitřních komunikací byla relativně krátká a mimo přímý dosah nepřátel, kdežto Théby a jejich spojenci byli od sebe odděleni. Boióťanům komplikovalo život jezero Kopáis a další dvě menší jezera, které svojí velikostí a polohou

znesnadňovala přísun posil i zásob, navíc omezovala rychlost komunikace mezi oběma polovinami země. **3. svatá válka** (356-346) se přelévala jen výjimečně mimo střední Řecko, přesto zásadně ovlivnila chod dějin, proto je nutné se jí zabývat podrobněji. Fókové měli v údolí Kefisos 22 měst, všechna stála na vrcholcích kopců a hor nebo na jejich úpatí a byla dobře opevněna. Nejslavnější z nich bylo Abai, kde stála věštírna Apollóna, jejíž obyvatelé opovrhovali jednáním Fócké konfederace.

Filomélos se rozhodl ujmout iniciativy na jaře roku 355 - věděl, že nesmí dovolit nepřátelům, aby spojili. Postupoval metodicky, nejdříve vytáhl proti východním Lokrům, kmeni tzv. Lokri Epiknemidii, jejich země byla převážně rovinatá a spojená několika dobře udržovanými cestami s údolím Kefisos. Byl to ideální terén pro boj a manévrování velkého počtu jezdeckva i pěšáků. Z měst byla obzvláště důležitá obec Alponos, ze které to bylo velmi blízko do Thermopyl. Filomélos se rozhodl nespolehat pouze na vlastní občany, proto si z pokladů Apollóna vzal 10 000 talentů* a najal přes zimu okolo 10 000 žoldnéřů, musel jim zjevně i připlatit něco navíc k obvyklému platu, když měli bojovat za věc rouhavou pro boha Apollóna.

S vojskem vytáhl na jaře proti Lokrům, plánoval postupovat ze středu jejich území rychle k městu Alponos a obsadit Thermopyly, aby Thessalové nepřišli Lokrům na pomoc. Filomélos porazil jízdu Lokrů, která se mu postavila někde na půli cesty mezi městy Naryx a Argolás. Thessalům, kteří sebrali 6000 vojsko (Diodóros 16.30.4.) se však podařilo dostat přes Thermopyly včas, nedaleko města Argolás je však Filomélos porazil. Situace stále nebyla zdaleka růžová, do Lokridy dorazilo boiótské vojsko a Thessalové rovněž nebyli v předchozí bitvě kompletně zničeni. Filomélos zanechal obléhání města Argolás a poplenil území Lokrů, ale nechal nepřátelské síly spojit. Očividně se mu tak nepodařilo splnit strategii, kterou si předsevzal, proto začal ustupovat. U města Tithorea roku 355, jehož akropolí byla pevnost Neón, ho však nepřátelé dostihli.

V nastalé bitvě boiótský generál Pammenés zvítězil, zahnal fócké vojsko na svahy hory Parnassos, mnozí byli zabiti a samotný Filomélos byl několikrát

---

* Tato částka je odhadována jako celková, kterou Fókové za celou válku utratili, je otázkou, co vlastně zbylo v delfských pokladnicích a z darů věnovaných Apollónovi.

při ústupu raněn, ale než by riskoval zajetí, raději se vrhnul z útesu a zahynul.¹⁸¹ Generál Onomarchos shromáždil přeživší vojáky a v pořádku ustoupil. Je otázkou, proč vítězný Pammenés nepochodoval na Delfy, a místo toho odtáhl domů, vždyť by snadno porazil jakékoliv další vojsko, které by proti němu Fócká konfederace postavila. Ale Fókové pravděpodobně požádali o mír, kromě toho Théby přijaly lákavou finanční nabídku perského vzbouřeného satrapy Artabaza, který hledal náhradu za vojsko athénské generála Charéta. Théby odeslaly na výpravu 5000 vojáků, kterým velel Pammenés. Byla to velmi vážná chyba nejen Théb, ale celé amfiktyonie, že nechtěli válku ukončit již do zimy roku 355, a místo toho poskytli Fókům odklad.

Fócké shromáždění se poté radilo i se svými spojenci, co dále dělat - mnozí byli pro mír, protože pokračovat dál ve válce by vedlo k další svatokrádeži. Jenže strach z dalších pokut i přesvědčování Onomarcha, za kterým stálo bezpochyby vojsko a nejen žoldnéři, vykonal své. Fókové se rozhodli pokračovat ve válce. Onomarchos najal další žoldnéře, jeho vojsko tak mělo už 20 000 pěšáků a 500 jezdců, navíc se angažoval i na diplomatickém poli, zatímco rodina Aleuovců z Lárísy požádala v roce 354 o pomoc Filipa II. (který roku 355 přijal královský titul a Olympias mu tehdy porodila dceru Kleopatru), aby jim pomohl porazit město Féry. Tomu vládl Lykofrón II., kterého ke spojenectví získal Onomarchos.

Situace se tak mnohem více zkomplikovala zásluhou Thébanů, kteří ostatně ani nezabránili v roce 355 Fókům v obsazení města Orchomenu*, které Fókové znovuvybuovali jako svoji základnu pro další nájezdy na Boiótii. Onomarchos byl v roce 354 mimořádně aktivní, svými nájezdy sužoval Dóris, Lokris i Boiótii a nikdo mu nebyl schopen klást účinný odpor. Filip II. po ročním obléhání dobyl roku 354 Méthoné, Athény tak přišly o svoje poslední město v Makedonii, neboť jejich pomoc nedorazila včas. Filip sice ztratil při obléhání oko, podle Strabóna střelou ze šípometu. Pravděpodobně však šlo o lučištníka, který vystřelil krétský šíp, šípka z válečného stroje menších rozměrů by měla totiž takovou průraznost, že by Filipa usmrtila a nezastavila by se jen u oka. Filipův osobní řecký lékař Kritobúlos ho zachránil od nejhoršího, zabránil

---

* Thébané ho zničili v roce 364

především znetvoření obličejů. Jak už to většinou bylo Filipovým zvykem, město nechal zbořit, obyvatelstvo prodal do otroctví a půdu rozdělil mezi Makedonce, kteří měli město znovu postavit.

Potom Filip vytáhl k městu Féry, **Lykofrón II.** si vyžádal od Onomarcha pomoc. Ten poslal svého bratra jménem **Fayllos** se 7000 armádou na pomoc, byl však poražen a musel z Thessalie ustoupit. Onomarchovi se mezitím dařilo v Boiótii, kde dobyl město Koróneia. Rozhodl, že Thessalie může chvíli počkat, a proto do ní vytáhnul až na podzim roku 353, přičemž spojil svoje vojsko s Lykofrónem. Filip utrpěl ve dvou bitvách porážku, o prvním střetnutí nemáme žádné informace. K druhé bitvě nám Polyainos dává bližší popis.

Onomarchos si vybral pozici na pláni před kopcem ve tvaru půlměsíce. Na oba jeho kraje umístil katapulty, vrhače kamenů a jiné válečné stroje, stejně jako zásobu munice pro ně a vše zamaskoval. Poté začal s pozemním vojskem postupovat vpřed. Když se přiblížili Fókové k Makedoncům, jejich lehkooděnci a střelci spustili na Fóky palbu. Ti se otočili a začali předstírat ústup ke kopci. Makedonci zaútočili a pustili se do pronásledování nepřítele, ale to už muži umístění u strojů na vrcholu kopce spustili palbu, která ničila makedonskou falangu. Tehdy zavelel Onomarchos trubačům signál k přeskupení a útoku. Fókové se zastavili, otočili a zaútočili na Makedoňany, na které ještě stále dopadaly kameny. Ti se snažili za každou cenu ustoupit a uniknout.¹⁸²

Filip se musel stáhnout, jeho vojsko bylo demoralizované, disciplína byla na pokraji zhroutilí. Snažil se zachránit situaci výrokem: „*Stáhnul jsem se jenom proto, abych jako obléhací beran udeřil příště silněji.*“ (Diodóros 16.35. 2-3). I Onomarchos odvedl vojsko na zimu zpět domů, na jaře roku 352 přitáhl znovu do Thessalie, kde opět působil Filip, jenže tentokrát to byl Filip, kdo prokázal více strategického a taktického myšlení. Shromáždil v Thessalii vojsko a vytáhl proti Férám, které oblehl, poté pravděpodobně dobyl jeho přístavní město Pagasai, bez kterého nemohly být Féry zásobovány po moři.

Hlavně tak nemohla přijít Onomarchovi nebo Lykofrónovi na pomoc athénská flotila pod vedením Charéta. Ten byl pověřen spolupracovat s Onomarchem a posílit ho v boji. Athény si zřejmě uvědomovaly, že nesmí Thessalii ztratit, cítily totiž, že jde o klíčový moment ve válce - kdo kontroluje Thessalii, bude mít k dispozici obrovské lidské a materiální zdroje, bylo tedy

rozumné bojovat proti Filipovi, i kdyby Fókové byli sebevětší rouhači a svatokrádežníci. V roce 354 se sice neúspěšně pokoušel Démostenés reformovat systém *symmorií*,^{*} přesto Athény v roce 353 navýšily (byť původně v mylném strachu z perské invaze, která ve skutečnosti směřovala na Egypt) svoji námořní sílu na 349 lodí.¹⁸³ Charés byl vyslán s 20 triérami a 2000 pěšáky asistovat Onomarchovi.

Onomarchos však zjistil, že Lykofrón mu nemůže pomoci, ustoupil proto do zátoky Magnétského zálivu (v zátoce Pegasů), kde doufal, že se spojí s athénskými silami. Jenže Filip jeho tah předvídal, čekal ho na **Krokusových polích** s vojskem čítající 20 000 pěšáků a 3000 jezdců (Diodóros 16.35.4). Onomarchos měl rovněž 20 000 pěšáků, ale pouze 500 jezdců. Filip si mohl gratulovat, že rozdělil síly tří soupeřů a zastihl protivníka v nevýhodném postavení. Onomarchos se mohl proklínat, že se raději nedržel při pochodu více vnitrozemí a kopců, byť měl dobrý důvod držet se pobřeží, a neudržoval lepší komunikaci s Charétem, od kterého nemusel čekat pouze posily, ale i zásoby. V následné bitvě Filip drtivě zvítězil, Diodóros připisuje jako hlavní důvod vítězství skvělý výkon thessalské jízdy a celkovou převahu Filipa v jezdecku.

Onomarchos padl v bitvě, jeho tělo bylo ukřižováno, 6000 žoldnéřů zahynulo a 3000 zajatců dal Filip utopit v moři jako chrámové lupiče. (Diodóros

---

* Řeč *O symmoriích* přednesl v roce 354, navrhoval v ní rozšířit počet nejbohatších občanů hradící náklady na válečné lodě z 1200 na 2000, aby tak bylo možné shromáždit prostředky na 300 lodí. Což muselo bezpochyby rozlítit bohaté občany, kteří stranili Eubúlovi. Systém byl nastaven tak, že všichni přispěvatelé byli shromážděni v 20 sdružení, každý bez ohledu na majetkové rozdíly platil stejnou částku. Athény měly od konce 4. stol. méně bohatých občanů, systém, který v roce 378/7 za archonta jménem Nausiníkos byl modifikován systémem triérarchie do *symmorií* – sdružení občanů, někteří sdíleli jednu loď a v jejím velení se střídali.

V roce 357 se zákon o provozu válečných lodí na návrh Periandra změnil, odpovědnost přešla z jedince na sdružení. V zásadě se dá pochopit, že Démostenés chtěl zamezit jednak tomu, aby někteří unikali platbám na úkor kolegů, zejména však tomu, že nejbohatší občané budou platit stejnou částku jako daleko chudší členové. Chtěl rozdělit flotilu na tři tělesa, tak, že by se podle potřeby povolalo 100, 200 nebo 300 lodí, tyto tři flotily by byly rovnoměrně rozděleny mezi sdružení.

V zásadě měl Démostenés svůj návrh velmi promyšlený do detailu, uvádí, že zdanitelný kapitál majetku 1200 nejbohatších členů *symmorií* by byl **6000 talentů**, z čehož vyplývá, že udržovat loďstvo bylo extrémně náročná záležitost. V návrhu je podrobně popsáno, jaké výhody reforma přinese – lepší rychlost mobilizace, transparentnost a navýšení vojenské síly. Zároveň požadoval upravit prostor doků, sdružení loďařů přeuspořádat do kmenů jako pozemní vojsko, každý kmen by odpovídal za 30 lodí

16,35,6). Lykofrón II. vydal město Féry Filipovi za podmínku volného odchodu. Lykofrón odešel s 2000 žoldněři do Fókidy.¹⁸⁴ Filip získal titul tagos a kromě toho dvě ženy- Filínu z Lárísy, se kterou měl syna Filipa Arrhiada, z Fér měl za ženu Nikésipolis, pravděpodobně neteř lásona, s níž měl dceru Thessaloniké, která se narodila v době jeho thessalského vítězství. Thessalie byla teď pod kontrolou Makedonie, v některých městech byly posádky, v jiných oligarchické vlády navrátilších se vyhnanců a jinde stranící Filipovi, makedonské lodě kotvily v přístavu Pagasai.

Fókové se i přes těžkou porážku hodlali válčit dál, velitelem byl zvolen Onomarchův bratr Fayllos. Při této příležitosti je vhodné zmínit, že Diodóros (16.38.6) zaznamenal usmíření rodiny Euthykrata a Mnásea. Těžko říct, jaká byla dohoda tentokrát, že vrchním velitelem byl zvolen **Fayllos**. Jelikož se oba rody usmířily až teď, je možné spekulovat o tom, že celou dobu nebyly spokojeny s předchozím uspořádáním záležitostí. Smrt Onomarcha však prolomila ledy, proto byl tedy zřejmě on iniciátorem dohody a událostí, které výše zmiňoval Aristotelés v díle *Politika* v souvislosti se vznikem 3. svaté války. Fayllos se rozhodl zdvojnásobit žold, aby doplnil stavy armády, i přes mimořádně těžkou situaci měl ještě dost mužů pro válku, avšak ztráta Thessalie byla těžkou ranou, šlo o moment obratu v celé válce.

Nyní v roce 352 už bylo jasné, že Fókové se mohou pouze bránit a válku jen prodlužovat, jejich šance vyhrát klesla na minimum. Fayllos dokonce přikázal v celém areálu Delf kopat, protože doufal, že nalezne nějaký poklad v podzemí. Jeho žoldněři svoje vysoké platy používali často k tomu, že nákladně zdobili svoje zbraně nebo si kupovali to nejlepší vybavení, např. štíty zdobili, zlatem, jantarem, slonovinou nebo purpurovou barvou z Tyru a zjevně si nedělali žádné starosti se současnou situací nebo budoucností, ačkoliv jim muselo být jasné, že jednoho dne delfské poklady dojdou.

Filip se ještě během roku 352, buď z vlastní iniciativy, nebo na žádost Thébanů vydal k Thermopylám. Avšak zde už narazil. Eubúlos byl sice možná především mírovým politikem, ale uvědomoval si, že po ovládnutí Thessalie je iniciativa i převaha zdrojů na Filipově straně, a že jakékoliv další ztráty a postup Filipa dále do Hellady si už nemohou Athény dovolit. Proto byl k Thermopylám

---

vyslán generál Nausiklés s 5000 pěšáky a 400 jezdci, Lakedaimóňané poslali 1000 pěšáků a Achája 2000 mužů, aby pomohli Fókům s obranou.¹⁸⁵ Filip viděl, že nic nepořídí, a tak raději odtáhl. Chystal tažení proti Thrákům, konkrétně proti králi Kersobleptovi, který byl athénským spojencem.

Svatá válka však měla dopady i na Peloponnésos, abychom pochopili zdejší vývoj, musíme se vrátit do roku 353, kdy Théby značně trpěly svatou válkou a nemohly pomáhat svým zdejším spojencům. Král **Archidámos III.** na podzim roku 353 oznámil svůj velkolepý program na získání teritorií předků, zejména chtěl získat zpět Messénii a severní hraniční oblasti Lakónie a dobýt Megalopolis.¹⁸⁶ Archidámos si dal vskutku ambiciózní cíle, spoléhal na finanční i vojenskou podporu Fóků, k tomu vyslal posly do Athén, Élidy, města Fleiús a některých boiótských měst, které měly odpor k Thébám, rovněž do arkadských měst, která byla ve sporu s Arkadskou federací. Athénám sice Sparta slíbila Órópos, obnovit boiótské města Thespie a Plataje, athénská vláda se rozhodla zůstat v tomto konfliktu neutrální.

Démostenés ve své řeči *O Megalopoli* (pronesená roku 352/1) doporučoval dokonce Megalopoli a Messéné přispěchat na pomoc, neboť jednak to zvýší athénskou prestiž mezi Řeky, a pak pomáhat utlačovaným je přece správné. Důležitější pohnutkou však zůstává snaha zachovat rovnováhu moci na Peloponnésu, pokud by Sparta uspěla, jenom by zesílila. Jako podmínku pomoci Arkadům však stanovil ukončení jejich spojení s Thébami, těžko říci, zda by na to Arkadé přistoupili. V zásadě to myslel Démostenés dobře, ale jeho požadavky byly v současné situaci Athén dost nereálné. Město řešilo naléhavější záležitosti, jako válku v Thessalii, podporu thráckého krále Kersoblepta, tedy regiony, které byly buď blíže, nebo měly větší důležitost.

Přesto zůstává otázkou, zda by pomoc Athén v konfliktu Élidy, Mantineie, Sparty a dalších obcí proti Megalopoli a Messéné neodvrátila Arkadskou federaci od pozdějšího příklonu k Filipovi. Příměří v tomto konfliktu obcí nastalo až roku 350, i když Théby vyslaly pomoc* Megalopoli hned po

---

* Roku 352 se vrátil ze služeb Artabaza z Malé Asie Pammenés, byl okamžitě vyslán do Megalopole s 3000 pěšáky a 300 jezdci. Měl relativně snadnou úlohu, jedna frakce ve městě se vystěhovala zpět do svých původních vesnic a krajů, Pammenés potlačil jejich odpor, přinutil je k

porážce Fóků. Myšlenka athénské účasti na této válce dostává větší trhliny při pohledu na politickou situaci v Athénách.

Athény byly spojencem Fóků, Achájů i Sparty především proto, aby se Filip už nemohl z Thessalie dostat dále přes Thermopyly do Řecka, neměly zájem na novém uspořádání záležitostí na Peloponnésu. Nepřinášelo to žádný prospěch (kromě pomyslné prestiže), musela by se navíc zrušit dosavadní spojení. Co se mohlo dít dále? Nastalo by usmíření Théb a Athén, nebo by zůstali Athéňané osamoceni a v izolaci? Tohle všechno bylo v sázce, Démosthenés musel vědět, že podstupovat všechna tato rizika kvůli podpoře dvou států, které se snažily zůstat mimo velkou politiku, je bláznivě riskantní dobrodružství.

Filip a jeho vojska válčili v roce 352 bez ohledu na počasí v Illýrii, sám král vytáhl do Thrákie proti Kersobleptovi. V Thrákii, panovala, jak bylo výše popsáno v předchozí kapitole, složitá situace. Každý z tří králů Odrýsie (**Kersobleptés, Amadokos II., Berisadés**) měl jiné zájmy, chtěli využívat Filipa i Athény ve svých sporech, což bylo velmi nerozumné, snad ještě více než to, že mezi sebou tito králové konstantně válčili.

Abychom porozuměli následujícím událostem, musíme se vrátit o rok zpět. Athény vyslaly roku 353 na Chersonés generála Charéta s vojskem a osadníky, poloostrov si podmanil celý kromě města Kardia. Po dobytí Séstu dal mužské obyvatelstvo pozabíjet, ženy a děti prodal do otroctví. Tato akce znepokojila Kersoblepta, který se rozhodl, že se spojí s městem Kardia a Filipem. S ním chtěl společně napadnout Chersonésos. Každý z thráckých králů měl jako poradce a velitele armády Řeky. **Kersobleptés Charidéma, Athénodóros** (athénský občan od narození) sloužil u **Berisada, Simón** a **Bianór** (dostali athénské občanství za svoje služby) byli velitelé u **Amadoka**.

Roku 352 zemřel Berisadés a Kersobleptés toho chtěl využít a získat celé království Odrýsie pro sebe, začal válčit s **Ketriporem** (syn Berisada) i

---

návratu. (Diodóros, 16.94) O této válce Sparty a jejích spojenců máme jinak kritický nedostatek informací.

Amadokem. Tito dva králové se spoléhali na Athény, zatímco Kersobleptés na Filipa. Ten rozhodně vítal příležitost zaútočit na athénské území, ale Amadokos II. odmítl nechat projít jeho vojsko svým územím a ze spojení Kersoblepta a Filipa tak nic nebylo. Co hůře, tento thrácký král měl vzápětí litovat svých činů. Filip se totiž rozhodl dobýt jeho království a postoupit co nejdále k Propontidě pod záminkou pomoci řeckým městům na pobřeží. Filip dobyl Kersobleptovo hlavní město Heraion Teichos, dostal se až k řeckému městu Maróneia, kde potkal svého starého známého vracejícího se z Malé Asie. Thébský velitel Pammenés totiž vedl svoje vojsko zpět domů, Filipa dobře znal, neboť byl kdysi v jeho domě jako rukojmí. A přibližně v ten samý čas do Makedonie prchl vzbouřený satrapa Helléspontské Frýgie, Artabazos.

Athény sice chystaly v době války pomocnou výpravu pro Kersoblepta, jenže v listopadu roku 352 dorazila zpráva, že makedonský král v Thrákii onemocněl, jiné zprávy tvrdily, že zemřel.¹⁸⁷ Athénská zpravodajská služba měla zjevně velmi mizernou úroveň. Díky její chybě tak výprava vůbec nevyplula, čímž stvrdila pozdější události. Filip v Thrákii sice skutečně onemocněl, ale Kersobleptés se stal po porážce jeho vazalem a spojencem, kromě toho Filip dojednal spojení s městy Kardií, Perinthem a Byzantiem. Výsledky jeho výpravy Athény ohrožovaly, jejich obilní trasu*, obchodní export, nemluvě o tom, že jeden ze tří spojenců Athén byl v Thrákii ztracen. V roce 353 sice zemřel Mausólos, ale jeho sestra Artemisia dál vládla pevnou rukou nad Káry i jejich državami. Kárie byla nadále podřízena Persii.

V roce 351 navíc zemřel Amadokos II. a vlády se ujal jeho syn Terés II., který dál vládl středu Odrýsie, stejně jako Ketriporis udržoval spojení s Athénami. Za této situace na začátku roku 351 pronesl Démostenés svoji *První řeč proti Filipovi*. Jestliže předchozí návrhy Démosthena ohledně Megalopole byly značně nereálné, neúčinné a nesloužily k ničemu jinému, než pocvičení se v řečnictví, tak první filipika nám poskytuje řadu užitečných historických informací a především dobré nápady pro Athény.

---

* Athény kryli dovozem z Černomoří 80 % svých potřeb obilí. (Michael Grant, *Klasické Řecko*, str. 209). Hlavním exportérem je Leukón I. (389 – 346), král Bosporského království, od roku 355/4 čestný občan Athén, obdržel věnec, byl osvobozen od daní. Démostenés ho podporuje, vysvětluje občanům, jak jsou oběma stranám prospěšné přátelské styky.

Samotný Démostenés navrhuje řadu užitečných opatření pro Athény, které jsou detailně propracovány a mají reálný základ. Předně Filip II. už od roku 354 měl k dispozici loďstvo, sice ne dost silné, aby mohl konfrontovat Athény, jenže konstantně unikalo snahám athénských admirálů o jeho zničení. V roce 354 to byl Charés, kterému nepřítel unikl nedaleko města Neapolis situovaného blízko Chalkidiky. To bylo velmi fatální, Charés měl 20 triér a bezpochyby by nepřítel bez problémů porazil. Místo toho makedonské loďstvo pomalu sílilo. Přepadalo athénské obchodní lodě, zaútočilo na Lémnos a Imbros, kde zajalo některé občany, za které dostali Makedonci tučné výkupné. Dokonce se makedonské lodě odvážily přistát v Attice u Marathónu a odtáhnout posvátnou triéru Paralos.¹⁸⁸

Démostenés navrhoval mít v permanenci připraveno 50 triér i s posádkami a být připraveni s nimi vyplout, kamkoliv bude třeba.¹⁸⁹ Kromě toho chtěl, aby se připravily speciální nákladní lodě pro polovinu jezdeckva.* Vyžadoval mít permanentně armádu, která by válčila s Filipem. Nevyžadoval mnoho - 2000 pěšáků, z nichž mělo být 500 Athéňanů, kteří se ovšem budou střídát, dále 200 jezdců, přičemž aspoň jedna švadrona bude z Athéňanů, tedy 50 jezdců. Pokud by bylo vojsko úspěšné, mělo se postupně posilovat. Kromě toho chtěl pro uvedenou expediční sílu mít připraveny dopravní lodě, deset rychlých* triér. Démostenés byl realista, věděl, že v přímém střetu by athénské

---

* Počet jezdeckva nemusel být pouhých 1000 jezdců, jak se uvádí ve většině zdrojů. Předně v samotné Attice bylo už dlouho zvykem mít připravené jezdeckvo a nikoliv ho mobilizovat v případě potřeby. 1000 jezdců byl standardní počet dvou hipparchií přítomných v Athénách a okolí, k tomu je třeba ještě připočítat jednotku lehkého jezdeckva průzkumníků – *prodromoi*, v počtu 200 jezdců, k nim obvykle patřilo ještě 200 *hamippoi*, pěšáci speciálně cvičení na součinnost s jezdeckvem, byli jen lehce ozbrojeni. Athéňané kromě toho měli ještě třetí hipparchii jezdeckva na ostrově Lémnos a není vyloučeno, že mezi 4000 klerúchy (vojenští osadníci) na ostrově Samos nebyla další hipparchie jezdeckva. Celkem tak Athény mohli mít k dispozici až 1700 - 2200 jezdců.

* Od roku 357 byly athénské triéry děleny do 4 kategorií, první, druhá, třetí, výběrová – někdy označovaná rychlá - *tachynautúσαι*, které tvořily lodě lehké konstrukce používané pro překvapivé útoky, pronásledování pirátů. (Nic Fields, *Řecká válečná loď*, Triéra 500-322 př. n. l., str. 39 – 40)

vojsko neuspělo, proto chtěl mít malé mobilní vojsko, co bude plenit Filipovo území a zem jeho spojenců. Hlavní změnou bylo, že se tažení účastní sami Athéňané, aby žoldnéři měli nějakou protiváhu.

Osudy jiných výprav totiž často ležely na žoldnéřských velitelích, kteří když nedostali plat a stravu, tak válčili se spojenci Athén, nebo z tažení odešli. Celý podnik měl Athény stát 92 talentů na rok, 40 talentů pro 2000 pěšáků, 12 talentů pro 200 jezdců, 40 talentů pro 10 triér.¹⁹⁰ Démosthénés se nabízel na výpravu jako dobrovolník, jeho rozpočet nebyl nijak přemrštěný ani podměrečný, motivoval všechny vojáky k tomu, aby si zaopatřili prostředky navíc úspěšnými boji a pleněním nepřátelského území.

Dalším podstatným bodem jeho návrhu bylo převzetí Filipovy iniciativy nebo minimálně co nejrychleji reakce na jeho pohyby. Filipovo vojsko totiž mnohdy bylo nejen rychlejší a užívalo příznivých větrů při pobřeží Makedonie a okolí, ale především vedlo kampaně v době, kdy athénské lodě nemohly po moři přivést vojsko na potřebné místo. Proto navrhuje mít zimní základny pro expediční vojsko na Lémnu, Thasu, Skiathu a jiných tamějších ostrovech.¹⁹¹ Démosthénés zároveň chtěl odstranit onen nešvar při vojenských výpravách, že některé ročníky se účastnily tažení neustále, jiné nebyli v poli vůbec, proto chtěl rotační službu ve vojsku.

Celkově ve svém návrhu kritizoval pomalost, nepružnost a neúčinnost rozhodování sněmu, který několikrát mění své rozhodnutí, což má za následek promeškání vhodného času k jednání. Filip navíc začínal podporovat oligarchy na Euboie i Chalkidiké. Démosthénés v tomto návrhu prokázal celkem dobré strategické i taktické znalosti, celou výpravu naplánoval včetně zásobování a financí. Ať už byl autorem výhradně sám, nebo měl k ruce vojenského poradce, šlo o zdařilý návrh.

Jenže jeho cenné rady nepadly na úrodnou půdu. Žoldnéřský velitel Charidémós* byl sice vyslán velet vojsku na Chersonésos, ale jinak není nic

---

* Nevíme, jak dopadl Aristokratův protiústavní návrh na jeho trestní imunitu, ale asi nebyl schválen, i přes svoje poklesky si Charidémós získal Athéňany na svou stranu. Bylo mu jasné, že Kersobleptés už není perspektivní zaměstnavatel, když thrácké vojsko za jeho velení nedokázalo Filipa porazit.

bližšího známo o vojenské činnosti Athéňanů*. Filip prozatím v letech 351 – 350 válčil proti Illyrům, Paionům i Épeiru. Olynthos se sice snažil navázat přátelské styky s Athénami, ale vůdce této frakce Apollonidés byl z města vyhnán, byl uzavřen pouze mír mezi oběma městy v roce 351. Athény teď mohly především litovat toho, že Odrýsii nevládne pouze jeden král, ten by dokázal daleko účinněji vzdorovat Filipovi. Součinnost Athén a Odrýsů by se stala mnohem snazší a měla větší možnosti.

Athény mohly být spokojeny s tím, že měly v rukou kromě Kardie celý Chersonésos, což nebyl malý úspěch. I když šlo o nevelké území, přinášelo Athénám značný užitek. Jednak sem mohli být vysláni lidé, které už Attika nemohla uživit, část z nich mohla sloužit ve vojsku. Příjem země činil 30 talentů, ale daleko důležitější bylo, že v rámci příjmů zdejších přístavů plynulo více, než 200 talentů do pokladny Athéňanů.¹⁹² Proto bylo životně důležité ovládat moře a obrannou pozemní linii pro nerušený obchod.

Filip začal v roce 349 tažení na Chalkidiké, nejdříve získal bez boje zradou města Mékybernu (přístav Olynthu) a Toróné.¹⁹³ Poté žádal po Olynthu vydat dva nevlastní bratry*, když odmítl, vyhlásil mu válku. Teprve tehdy Olynthos požádal o pomoc Athény, uzavřelo se spojenectví. Filipova záminka byla vskutku nicotná, oba bratři pocházející z prvního manželství jeho otce Amynta II. neměli žádný politický vliv. Olynthos byl také možná vázán k oběma mužům náboženskou přísahou ochrany, přátelství, pohostinnosti, ale i kdyby ne, vydávat lidi cizí mocnosti je vždy znakem zotročeného státu. Než se Athéňané usnesli co dělat, Filip porazil Olynťany ve dvou bitvách, oblehl jejich město.¹⁹⁴

---

* Charidémós dostal pouze 10 triér, vypravil se převzít velení v březnu roku 351. (R. Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 449)

* Jeden z nich byl Meneláos Pelagón, aristokrat z Pelagonie (kraj na severozápadu Makedonie), velitel žoldnů, v roce 364 se podílel s Tímotheem na dobytí Poteidaie. Roku 363/2 dostal čestný titul dobrodinec – *euergétes*, později athénské občanství. V 50. letech ho Charidémós jmenoval do hodnosti hipparcha. Démostenés považoval v první filipice za zbytečné, aby athénským jezdcům velel cizinec.

Z Athén byl poslán na pomoc Charés s 38 trierami a 2000 peltasty.¹⁹⁵ Na jaře roku 348 zažádal Olynthos o další pomoc, Charéta vystřídal ve velení Charidémós, který vyplul s 18 trierami, 4000 peltasty, 150 jezdci.¹⁹⁶ Spojil své síly s Olynťany. Dosáhl určitého úspěchu nad Filipovými žoldnéři, podnikal nájezdy na mys Pallené a také do makedonského vnitrozemí, kraje Bottiaia. Filip na město dál vytrvale útočil, nedbal na velké ztráty. Pro Athény bylo klíčové, aby Olynthos náporu odolal, sám dokázal postavit do pole 10 000 pěšáků a 1000 jezdců, jeho spojenci mohli, poskytnou další síly. V sousedství Makedonie nebyla vhodnější protiváha Filipa než Olynthos a jeho spojenci. S podporou Athén měli velké šance růst moci Filipa nejen omezit, ale i zcela zarazit jeho výboje na sever a východ.

Situace se dále zotřovala, v létě roku 348 Olynťané poslali další žádost o pomoc, tentokrát žádali občanské vojsko, nikoliv žoldnéře. Posily měl přivést Charés. Vyplout mělo 17 triér, 2000 hoplítů a 300 jezdců,¹⁹⁷ bohužel tuto výpravu zdržely nepříznivé větry, mezitím Olynthos padl, ale zradou, nikoliv silou zbraní, velitelé jezdeckva Euthykratés a Lasthénes vydali město a vzdali se, stejně jako 500 olynthských jezdců. Město bylo zničeno, obyvatelstvo prodáno do otroctví včetně Athéňanů, kteří se tam nacházeli. Účet za olyntské tažení byl pro Athény vsutku mastný. Démosthenés v řeči *O nepoctivém vyslanectví*, vypočítal použité prostředky na 10 000 žoldnéřů, 50 lodí a 4000 mužů občanského vojska. Ovšem nelze dávat neúspěch za vinu pouze Athénám. Smůla zabránila příjezdu dalších posil, vnitřní rozkol ve městě motivovaný dlouhodobě makedonským zlatem rozhodl to, co zbraně Filipa nedokázaly.

Filip posléze dobyl i ostatní obce na poloostrově, zničil roku 348 např. Stageiru (rodiště Aristotela) a jiné obce olynthského spolku. Démosthenés se sice snažil ve svých třech olynthských řečech donutit občany, aby státní finance byly použity ve větší míře na válečné účely, ale bezvýsledně. Návrh, aby *theorikón* – tedy pokladna s finančními přebytky používána pro sociální podporu chudých občanů a financování múzických her, se přeměnila na *stratiótika* – peníze pro válku, neuspěl. Nepomohlo ani to, že návrh podal jeden z nejbohatších athénských občanů, přítel Démosthena Apollodóros, jeho návrh byl dokonce označen za protizákonný.¹⁹⁸

Eubúlos a jeho frakce byli zcela jistě na vině za nastalou situaci, neboť svým vlivem na sněmu i v radě mohl návrh prosadit. Athény tak ztratily příležitost válčit relativně blízko Filipova území s možností škodit jeho hospodářství s podporou silného spojence. Pokud by athénský stát mobilizoval více svoje zdroje, měl šanci dosáhnout mnohem většího úspěchu.

Po ztrátě Thessalie to byla nová těžká rána v souboji s Filipem, další klíčový okamžik a pozice ve válce byl ztracena. Je ovšem otázkou, zda to bylo v možnostech Athéňanů nejen z hlediska finančního*, ale i v rámci velikosti lidských zdrojů, a hlavně, zda by případné vynaložené prostředky nezmarnilo nějakou akcí athénské velení. Přece jen nebyl přítomen kromě jedné výjimky, na kterou již brzy dojde, žádný vyloženě vynikající vojenský velitel. Území Chalkidiky bylo začleněno do Makedonského království. Přeživší obyvatelé našli útočiště v Athénách, kde se jim dostalo daňové výhody – *isoteleia*.¹⁹⁹

Značný problém během války o Olynthos představovala Euboia, další oblast athénské vlivu, kde Filip podporoval tyrany a oligarchy. Na ostrově tak panovaly nepokoje a změny, které Athény ohrožovaly. V roce 352/1 vládl Eretrii Menestratos, přítel Athén.²⁰⁰ Situace se zhoršila v roce 349, kdy Filip poslal na Euboii menší vojenské síly složené z žoldnéřů. Athény tak byly nuceny v důležité válce o Olynthos v roce 349/8 dělit svoje zdroje.

Od Filipa to byl chytrý tah, zaměstnávat Athéňany na dvou frontách. Na Athény se tak obrátil sesazený tyran Eretrie Plútarchos, aby mu pomohly zpátky k moci (odstranili jeho protivníka Kleistarcha který mezitím znova vládl v Eretrii), a zbavily ostrov makedonského vlivu. Athény na tom měly zájem. Ostrovu, přesněji řečeno Euboiské lize měst vládl Kalliás, tyran v největším městě Chalkis, který měl rovněž spojení s Filipem, jenž pomocí dalších tyranů chtěl ovládnout celý ostrov.

Athény vyslaly v roce 349 pomocnou výpravu, které velel **Fókión**, vynikající řečník, student Platónovi akademie, stoupenec Eubúla. Byl však především vynikajícím velitelem i admirálem. Poprvé se vyznamenal v námořní bitvě u Naxu roku 376 a často sloužil pod Chabriovým velením. Fókionova

---

* Což bezpochyby bylo, viz kapitola o sociálních, ekonomických změnách.

talentu si všiml i perský velkokrál, který když dobýval zpět některá svoje území, žádal po Athénách pomocný oddíl a k velení chtěl právě jeho. Zdá se, že Eubúlos a jeho strana podporovali Plútarcha a měli s ním přátelské styky, také významný athénský občan Meidiás byl jeho přítelem. Výpravě naproti tomu odporoval Démostenés, který jak se později ukázal, byl ochotnější podporovat Kalliu, neboť byl bezpochyby mnohem silnější.

Ovšem volba, jež ležela před Athénami, spočívala v tom, kterého tyrana podpořit. Kleitarchos, ať už to bylo výsledkem pozdějších událostí nebo tomu tak bylo i dříve, měl rovněž v Athénách svého zastávce, Aischína. Ten prosazoval jako protiváhu Kalliovi nejen Kleistarcha, ale i Filistida, který vládl v obci Óreos na severozápadě Euboie. Nicméně tyto komplikované personální, politické vazby jsou známy až z pozdějších let 346-340.

V době tažení roku 349 byla mobilizována část athénské pěšího vojska a polovina jezdeckva, bylo očekáváno, že pokud ne většina, tak část euboiských obcí se k Fókionovi a Plútarchovi přidá. Jenže Fókión brzy zjistil, že ostrov je plný zrádců, politické poměry vystihovala slova rozbujelá korupce a ze snadné výpravy se stal smrtelně nebezpečný podnik, který ohrožovali dokonce i členové athénské a Plútarchova vojska svoji nedisciplinovaností a dezercemi. Fókión se opevnil na pahorku Kotylaeum odděleným hlubokým žlebem od Tamynské roviny poblíž hippodromu, tam se držel společně s Plútarchovými žoldněři. Na jaře roku 348 se jejich situace zhoršila. Lid z města Chalkis sice zpočátku předstíral podporu, ale neučinil vůbec nic pro athénskou výpravu.

Kalliás mezitím shromáždil vojenské síly z celé Euboie, povolal dokonce od Filipa pomocné oddíly.²⁰¹ Kalliův bratr Taurosthénes přivedl jako posily žoldněře z Fókidy.²⁰² Tyto síly se spojily a vyrazily k athénskému táboru. Fókión vyčkával za opevněním tábora, čekal na příznivou oběť, což si Plútarchos mylně vyložil jako zbabělost.²⁰³ Zahájil z tábora se svými žoldněři útok, ten strhnul i athénské jezdeckvo, ačkoliv jim nebyl vydán rozkaz. Athénská jízda si ovšem počínala jako spolek amatérů, místo aby zaútočili společně v bojové sestavě, vyráželi z tábora po skupinách.

Přední řady Plútarchova vojska byly poraženy, samotný Plútarchos se dal na útěk, jeho vojsko bylo ve zmatku. Nepřátelé po skupinkách pronikli

k opevnění, které se snažili prolomit a strhnout. Teprve tehdy byly oběti úspěšně dokonány. Fókión vyrazil s vojskem z tábora, odrazil rozptýlené útočníky, většinu jich u opevnění pobil. Fókión přikázal jednotkám své pěchoty, aby zůstaly na místě, zachytávaly hloučky prchajících vojáků z předchozího střetu a vřadily je mezi sebe. Sám vyrazil s elitním oddílem athénských těžkooděnců – *epilektoi*, do boje, rozpoutal se tvrdý boj, do kterého se zapojily i další oddíly pěchoty. Bitvu pomohl Fókionovi vyhrát především jeho spolubojovník Kleofanés, který zastavil prchající jezdeckvo a vrátil je zpět do bitvy, kde pomohlo zvítězit svým těžkooděncům.

V bitvě získal jako důstojník *epilektoi* vyznamenání za statečnost – věnec, politik Aischínes. Jenže ani tak vynikající muž jako Fókión se nezdržel chyb. Obsazení pevnosti Zarétry v nejužším bodě ostrova²⁰⁴ bylo bezpochyby dobrým strategickým tahem, prozíravé bylo i propuštění zajatých Řeků po bitvě. Jelikož Fókión znal povahu svých spoluobčanů, po tragických událostech v Séstu, bylo třeba nedat šanci propuknout podobným excesům a uchránit athénskou pověst od nejhoršího. Avšak poněkud ukvapené bylo trestat Plútarchovo chování v bitvě jako zrádné, bylo určitě ohrožující, ale bylo spíše způsobeno zbrklostí a prudkostí Plútarchovi povahy. Fókión vypudil Plútarcha z Eretrie a nastolil místo něj demokratickou vládu, což se zdá jistě ušlechtilé, ale v dlouhé trati politických vztahů ne zcela prozíravé.

Demokratický režim mohl snadno podlehnout některému tyranovi z okolní obce. Plútarchos ve vedení města by sice možná neznamenal to nejlepší pro občany, ale poskytoval by asi silnější záruku pro Athéňany. I kdyby se jim necítil zavázán a vděčen, míra řevnivosti s ostatními vládci na ostrově prakticky vylučovala, že by se s některým z nich spojil. Rovněž by nezapomněl Filipovo jednání a kladl by Makedoncům a jejich spojencům odpor. Nic z toho se nestalo. Plútarchos byl sice možná vyhnán z města, ale stále měl svoji armádu žoldnéřů. Fókión z ostrova odplul, ve velení ho nahradil **Molossos**.

Ten ovšem vedl válku tak neobratně, že živý i celým vojskem upadl do rukou Plútarcha²⁰⁵, který je propustil za velké výkupné. Teprve v polovině léta roku 348 přišli do Athén vyslanci z euboiských měst, aby uzavřeli mír. Vojensky skončila výprava Athén velmi neslavně, ačkoliv prokázala dvě věci, že athénské vojsko pod dobrým velením stále dokáže výtečně bojovat, a druhá skutečnost byla méně potěšující, disciplína mezi některými vojáky a důstojníky byla zjevně

slabá. Jedním z těchto výtečníků byl i boháč **Meidiás**, příznivec Eubúla. Občan, kterého Démostenés ve své řeči *Proti Meidioví*, obviňoval nejen z toho, že překážel Démostenovi v plnění povinností pro svátek Dionýsií během roku 351, ale především z lajdáctví, zbabělosti i neochoty přispívat státu předepsané množství peněz a nedůsledné plnění jiných povinností.

Tento projev dává především nahlédnout do stavu athénské společnosti ve vyšších kruzích, také do politiky, která se stávala nebezpečnou žumpou, ve které se může kdokoliv brzy utopit, ocitnout se bez pomoci přátel. Fyzický útok, nadávky, zničení rekvizit i podplácení členů týmu, který měl Démostenovi během slavností se vším pomoci, ještě není zdaleka tím nejhorším, co Démostenovi vadí. Ze soudní řeči vyplývá, že příslušnost k určité politice a politické straně přiváděla taková nebezpečí, jako ztráta občanských práv, křivé obvinění z vraždy, osočování z podplácení. To však stále není vrcholem.

Démostenés vyčítá Meidioví, že nikdy neoblékl pancíř^{*}, jel na sedle se stříbrnými třásněmi a ozdobami, dovozeném z Euboie, na výpravu si vzal drahé nádoby, talíře, vinné džbány a poháry, které mu zabavili celníci.²⁰⁶ Dále vypočítává, že on sám toho ve 32 letech udělal pro obec v rámci veřejných služeb mnohem více, než Meidiás v 50. Nemluvě o tom, že Démostenés to činil dobrovolně, nikoliv až na *antidosis* – tedy opatření, že dotyčná osoba co má přispět na daň si vymění s jiným člověkem majetek, aby za něj službu vykonal. Meidiás vskutku nebyl chudý člověk, o čemž svědčila obrovská vila v Eleuzíně a pár šedáků ze Sikyónu do kočáru.

Meidiás se dovedně vyhýbal vojenské službě tím, že daroval státu triéru, na které ovšem velel metoik, Egyptan Pamfilos. Když Fókión povolal z města Argura jezdecko, které mělo vystřídat jeho jezdce, kteří sloužili v předchozí době, tak Meidiás (doma jinak velitel hipparchie) prchl na svoji loď, aby nemusel bojovat. Tím ovšem jeho vynikající chování neskončilo. Při plavbě z Euboie z města Styra (leží na jižním konci ostrova poblíž města Karystos), byl

---

* Není jasné z příslušné pasáže, zda tím vyčítá Démostenés Meidioví, příslušnost k jezdecku, nebo tím naráží na jeho neopatrnost v tažení, že se ani neobtěžoval vzít na sebe pancíř.

vydán jasný rozkaz držet se flotily, dokud nedopluje do Athén. Meidiás si ho vyložil po svém a pojal svůj návrat domů jako nákupní výpravu.

Naložil loď dřevem, oplocením, dobytkem a jinými věcmi, připlul do Pirea sám až o dva dny později.²⁰⁷ Skličující na celé záležitosti byl fakt, že tyto prohřešky pouze zapadaly do celkového rámce Meidiova dřívější chování. Byl obviněn za krádež pěti talentů od občanů města Kyzikos, čímž se stalo město k Athénám nepřátelské. Rovněž dříve záměrně mařil expedici proti Thébanům na Euboie v roce 357. Skandální bylo rovněž to, že jeho schopnosti jezdce a jízdního velitele byly velmi ubohé. Nenamáhal se ani pořídit vlastního jezdeckého koně, jezdil na vypůjčeném od Filoméla z Paiánie.²⁰⁸ Takoví bohužel byli někteří členové Eubúlovi frakce.

Eubúlos nemohl taková obvinění přehlížet, a i když byl Meidiás zachráněn od nejhoršího, musel zaplatit pokutu Démosthenovi ve výši 30 min stříbra. Eubúlos Démosthena buď přemluvil, aby v procesu již nepokračoval dále, nebo si Démosthenés nebyl jist, zda by se žalobou uspěl, kdyby pokračoval v obviněních dále. Každopádně tento soudní případ nám ukazuje, v jak truchlivém stavu byli někteří členové athénské elity, kteří nejenže městu nepomáhali, ale dokonce mu škodili. Samozřejmě každá politická frakce měla členy, za které bylo ostatním stydno, ale Eubúlos vedl roky město a toleroval takovéto lidi na vysokých postech, kteří byli neschopní vojensky, defraudovali státní zdroje a ničili jeho diplomatické i vojenské úsilí.

I přes vojenský neúspěch na Euboie, zaznamenaly Athény úspěch na diplomatickém poli. Euboia byla na několik let zbavena cizího vlivu, byť jí vládli nevypočitatelní, vrtošiví a nespolehliví tyrani. Skrze euboiské vyslance se Filip pokusil navázat kontakty a vyjednat mír. Jestliže Athény měly problémy na dvou místech – v Olynthu a na Euboie, Filip měl v letech 349/8 starosti mnohem většího rázu. Thessalové chtěli zpět přístav Pagasai, zabránili Filipovi opevnit Magnésii, navíc chtěli, aby výnosy z trhů a přístavů byly použity na spolkové potřeby Thessalie, nikoliv pro Makedonii.²⁰⁹ Illyrské kmeny se rovněž necítily příliš šťastné jako podřízení makedonského krále. Stejně tak Paiónové, kteří měli svoje vlastní království, města i ražbu mincí dříve, než Makedonci, cítili se vůči nim nikoliv kulturně rovnocenní, ale nadřazení.

Athéňané se snažili získat podporu před arkadským shromážděním, ale řečník Aischínes v Megalopoli neuspěl.²¹⁰ Filipův vliv na Peloponnésu začal evidentně sílit. Filip v roce 347 nečekal, jak se vyvine situace v Athénách, i když propustil některé jejich zajaté občany s nabídkou míru a aliance. Vydal se válčit do Thrákie proti Kersobleptovi, dobýval východní země okolo řeky Hebros, právě tehdy mizí thrácký král Ketriporis z historie, Athény tak ztratily dalšího spojence. V roce 346 se Athény usnesly na vyslání poselstva k Filipovi. Mělo 10 členů, mezi nimi byli například Iatroklés, Ktesifón, Aristodémos, Filokratés, Aischínes, kterého navrhl Nausiklés, a Démostenés, kterého navrhl Filokratés.²¹¹ První delegace dohodla pouze příměří, Filip sliboval Athénám ponechat Thrácký Chersonésos, nespécifikoval slibované velké výhody, když s ním uzavřou mír a společenství.

Athéňané zvolili mír, aniž by schválili své původní ustanovení, aby jejich spojenci přísahali také, bez ohledu na to, co Athény zvolí. Přijetí míru se však protáhlo, odložilo se o 11 dní, než bylo schváleno, a teprve poté, když Filipovi vyslanci stále nepřicházeli, vydali se athénští politici za Filipem do Makedonie. Pro další vývoj událostí, je však klíčové vědět, co se mezitím dělo v rámci 3. svaté války ve středu Řecka.

Fayllos, Onomarchův bratr převzal velení Fóků roku 352, doplnil vojsko, vyrazil znova do Boiótie, kde utrpěl porážky u Orchomenu, Chaironéie i Koróneie, zemřel roku 351. Velení po něm převzal **Falaikos**, Onomarchův syn. Ve třech bitvách byl poražen, nejdříve za městem Koróneia, poté u Chaironéie, poslední bitvu svedl o Neon (akropole města Tithorea), ten obsadili Thébané. Pro rok 350 nejsou známy žádné zprávy. Obnova bojů nastává až v roce 349, Thébané tentokrát provedli invazi do Fókidy ze severní strany Kopájského jezera, oblehli město Hyampolis. Falaikos však dovedl provádět stále nájezdy do Boiótie. Stále zde ovládal města Orchomenos, Koróneia, Tilfossaion, Paleokastron a Chorsiai.

V dalším roce, ale byli Boióťané poraženi Fóky nedaleko města Abai. Válčná sezóna roku 347 přinesla tentokrát vítězství Thébanů, opět u města Abai. Fókům došla s jejich vrchním velitelem trpělivost, nešlo jen o neúspěchy ve válce, měl sklony k autokratické vládě a spoléhal se na zastrašování spoluobčanů žoldněří. Kromě toho Fókové potřebovali obětího beránka za svoje chování v Delfách. Falaikos byl obviněn z rozkradení delfského pokladu a

oficiálně sesazen.²¹² Nahradili ho tři velitelé Deinokratés, Kalliás a Sofanés. Vedlo se jim dobře, podnikali dál úspěšné výpady z opěrných bodů v Boiótii na další města, útočili na Haliartos a Thisbé, pokoušeli se dostat až k Thespiím. Za této situace se nelze divit, že Thébané byli ochotni pozvat na pomoc Filipa.

Situace v roce 346 se tak pro Fóky značně ztížila, sice oblehli thébskou posádku u Neónu a neztratili žádnou ze svých pozic v Boiótii, dál poráželi Boióty v pěších i jízdách šarvátkách, jenže už se jim nedostávalo jednak financí a hlavně lidských sil, aby ubránili hranice svojí země. Proto v únoru vyslali žádost o pomoc Spartě a Athénám. Spartský král Archidámos urychleně vyrazil, měl s sebou 1000 hoplítů. V Athénách byli mobilizováni bojeschopní muži do 40 let, spěchali do Fókidy, velel jim Proxenos, který se plavil nejen s pozemním vojskem, ale i s 50 triérami.

Fókové nabídli Athénám, ať brání jejich tři pevnosti blízko Thermopyl – Thronium, Níkaia, Alponos.²¹³ Jenže jak Sparťané, tak Athéňané byli odmítnuti, za náhlou změnou ovšem nestáli všichni Fókové, mohl za to jen jeden z nich - Falaikos, ten se totiž díky žoldnéřům dostal znova k moci, ale vojákům nevadilo asi ani tak současné velení, jako především to, že nedostali delší dobu zapláceno. Rozhodli se, že Falaikos bude jejich vůdce, kromě vojenských schopností mohl hrát roli i ten fakt, že jeho rodina měla kontakty se spartským státem, tudíž měl celkem slušnou diplomatickou pozici k případným vyjednáváním. Athénský velitel Proxenos nahlásil stav věcí, umístil flotilu blízko euboiského města Óreos a očekával další vývoj. Další smolný moment pro Athény, který mohl zcela změnit chod dějin.

Mezitím však stále probíhalo vyjednávání mezi Athénami a Filipem. Démostenés obviňoval o tři roky později Filokrata i Aischína ze zrady athénských zájmů, neboť ve smlouvě o míru nebyl ani thrácký král Kersobleptés, ani Fókové, a vůbec žádné řecké obce a spojenci Athén. Mírová smlouva se tak stávala spíše špatným vtípem, protože klauzule o vzájemné pomoci v případě napadení po obě strany nebyla pro Athény výhodná, zůstal jim pouze Chersonésos, přišli o spojence. Je však chybné domnívat se, že to byla zrada či chyba vyslanců. Ostatně delegace měla 10 členů, svádět to na dva je od Démosthena poněkud demagogické.

Přehlíží některé důležité skutečnosti, už když athénští vyslanci přišli do Pelly, viděli na dvoře nejen delegaci od Kersoblepta, ale především jeho syna, který tam byl jako rukojmí.²¹⁴ Dále generál Charés poslal 24. dne měsíce elafeboliónu (březen/duben) zprávu o tom, že Svatá hora* je dobytá a Kersobleptés ztratil svoje království.²¹⁵ Teprve následující měsíc vyrazila athénská delegace do Makedonie. Jestli měl být někdo trestán, tak nikoliv Filokratés žalobou Hypereida z roku 343, kdy byl v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti za braní úplatků, vinu měli především athénští velitelé za to, že nechali padnout Ketripora a nedokázali více pomoci Kersobleptovi.

Démostenova akce je krajně podezřelá a odporná z toho důvodu, že diplomacie je pouze pokračováním politiky, politika je jiná forma války a její výsledky jsou pro ni podkladem, na tomto poli Athény selhaly. A stalo se snad něco Charétovi, který byl tehdy velitelem dané oblasti? Nebo někomu dalšímu z generálů? Vůbec nic. Celá žaloba a útoky okolo Filokratova míru sloužily pouze pro vyřizování osobních účtů a politických sporů. Démostenés hlavně odvrátil pozornost a hněv lidu od toho, že athénští velitelé zcela selhali (zejména jeho straník Charés) v pomoci Odrýsům v letech 347-346, jako už i dříve. Zcela demagogická akce, která sloužila pouze k utišení hněvu lidu a k získání si jeho přízně, nic více. V Thrákii byl vazalským králem Filipa nejen Kersobleptés, ale i Terés II.

Tím špatné zprávy pro Athény neskončily, než mohl být schválen mír, musela delegace za Filipem do Thessalie, kde na jihu makedonský generál Parmenión dobyl a zničil Halos (přístavní město ve Fthiótské Acháji, jih Thessalie). Další setkání mírové delegace s makedonským králem se odehrálo ve Ferách.²¹⁶ Athéňané však nebyli v pozici, aby mohli Fókům pomoci, protože neovládali ani Thermopyly ani klíčová města a pevnosti poblíž nich. Veškerá Démostenova obvinění Aischína, že zavinil vyškrtnutí Fóků z mírové smlouvy jsou tak bezpředmětná. Athény neměly žádnou pozici síly ani účinnou páku na změnu makedonského postoje. Filip jednal s delegacemi jiných řeckých států, dovedně využíval starých i nových záští mezi nimi.

---

* Pozice při západním pobřeží Propontidy.

Typickým příkladem jeho promyšlené politiky budiž právě Fókové. Na jednu stranu slíbil Thébám pomoc ve válce, byl ochoten podporovat peloponnéské obce proti Spartě. Jenže myslel nejen na to, jak rychle ukončit 3. svatou válku, ale i jak se učinit pro Řeky potřebným, tedy aspoň pro některé. Vrchní velitel Fóků Falaikos nabídl Filipovi kapitulaci (ta nastala 16. či 17. července roku 346^{*}) a vydání klíčových míst, za to vyžadoval volný odchod na Peloponnésos pro sebe a své žoldnéře.^{*} Tím stvrdil zkázu svoji obce, která se stala neodvratnou, navíc ohrozil Athény i všechny obce Hellady jižně od Thermopyl. Z Diodóra víme, že Falaikos a jeho vojáci operovali na Peloponnésu, později v Tarentu.²¹⁷ Není od věci domnívat se, jak postupné jednání Filipa s jednotlivými stranami (Falaikos, spartské delegace, Thébané) probíhalo.

Filip umožnil Falaikovi volný průchod nejen proto, aby získal přístup k Thermopylám, což mu umožňovalo vstup na území Boiótie, ale hlavně aby Falaikos operoval po boku Archidáma III. a ohrožovali tak spolu peloponnéské obce, které se bezesporu obrátí o pomoc k Makedonii. Za tohoto stavu věcí byli Fókové ztraceni, žádná mírová smlouva je nemohla ochránit před holým faktem, že Filip má moc jednat a prosadit své cíle mocenskou silou, zatímco oni a jejich spojenci nikoliv. Nic jim nemohla být platná vlastní opevněná města, ani pozice v Boiótii, bez žoldněřského vojska a případné pomoci Athén nebo Sparty byl průběh války předem dán.

Filip obsadil klíčové pozice, prošel Thermopylami, v Boiótii dobyl všechny pozice Fóků, poté obsadil Fókidu. Návrh občanů Oitaie, aby všichni dospělí muži byli usmrceni shozením ze skály, nebyl akceptován. Proti tomu bylo Filipovo potrestání mírné[†], uložil Fókům pokutu jako náhradu za poklady

---

^{*} Démosthenés, Řeči na Sněmu, str. 221

^{*} Těch bylo 8000. (Sealey, A History of the Greek City States, str. 459)

[†] Dal rozbořit jejich 22 měst, obyvatele přesídlil, na venkov tak, že každá vesnice nemohla mít více než 50 domácností. Roční splátka pokuty byla 60 talentů, což by Fókové spláceli 166 let a 6 měsíců. Dále nechal Fókům zabavit všechny zbraně a koně, které měly zakázáno vlastnit, dokud pokutu nesplatí. (Sealey, A History of the Greek City States, str. 460)

delfské svatyně, které použily na válku, z měst je poslal do vesnic a sebral jim dva hlasy v delfské amfiktyonii. Nyní jimi disponoval makedonský král, který pak díky vlivu Thessalů a jiných členů spolku předsedal v září pýthijským hrám. Je třeba znovu připomenout nedávný klíčový okamžik, tedy Falaikovo vydání Thermopyl a okolí Filipovi, i jaký účinek to mělo na Athény. V momentě, kdy by byly zajištěny Thermopyly, Athény mohly snadno bránit dalšímu Filipovu postupu po zemi, neboť na moři bylo makedonské loďstvo ještě příliš slabé, než aby si mohlo dovolit krýt velkou vyloďovací operaci pozemního vojska.

V době kdy ještě nebylo jasné, co se ve Fókidě stane, se pokoušel Eubúlos utvořit koalici států namířenou proti Filipovi.²¹⁸ Poslové však v žádné obci neuspěli nebo nestihli vyjednat spojení dostatečně rychle. Když poté Falaikos vydal pozice Filipovi, bylo jasné, že Athény musejí podepsat mír, hrozila jim válka od Filipa, ke kterým se mohli přidat i Thébané. Eubúlovi a jeho straně nikdo nemohl vyčítat, že se přičinili o přijetí míru.

Pravda, nic jim nepřinášel, ale dával jim alespoň čas něco udělat. Bylo tedy čistě na athénských politicích, jak s daným časem naloží. Teprve v tomto bodě se dá kritizovat Eubúlos a jeho činnost, neboť se jeho straně nepodařilo nic užitečného vykonat v letech 346/5 na poli diplomatickém ani vojenském. Celkově jeho mírová, defenzivní politika selhala, někdy i v důsledku nepředvídatelných nešťastných událostí, jimž nemohl nikdo zabránit, na zničení Fóků měl vinu Falaikos, nikoliv nějaký vyslanec nebo vojenský velitel.

Naproti tomu Filip mohl být spokojen, ovládal Thermopyly, thessalští vojáci byli umístěni jako posádka ve městě Níkaia. Zároveň však Fóky totálně nezničil, poněvadž jejich splátky nezačaly dříve, než roku 343.²¹⁹ Z toho se dá jasně poznat, že Filip chtěl být připraven na náhlou změnu situace, kdyby vyvstala, případně využít Fóky ke svým účelům. V roce 346 Filipovi generálové válčili v Illýrii proti kmenu Dardanů.²²⁰ Filip chtěl zjevně získat lepší strategické pozice pro severozápadní hranice své země, které by se daly lépe bránit. Válka s Dardany trvala až do roku 343, kdy je Filip porazil a Istí se zmocnil rukojmích.

Nebyl to ovšem jediný illyrský kmen, se kterým byla Makedonie ve válce. V roce 345 válčil Filip proti kmenu Ardiaioi, jimž vládl Pleurátos. Jejich území dnes odpovídá státu Černá Hora, Bosna a Hercegovina, žili především u pobřeží Adriatického moře. Byla to tvrdá kampaň, která nepřinesla žádné

trvalejší výsledky, pokud nepočítáme to, že makedonský král byl raněn do spodní části pravé nohy. Kromě toho na tažení ztratil jednoho ze svých společníků Hippostata a dalších 150 hetairů.*

Zároveň Filip válčil v Thessalii mezi lety 344-342. V zemi zavedl *dekadarchii*, vládu oligarchické desítky a postaral se, aby jeho příznivci byli u moci. Thessalská města začala razit mince podle makedonského vzoru.²²¹ Filip v letech 344/3 dobyl četná illyrská města, založil nová nebo nově opevnil stará. Přesouval populace z různých krajů do nově vzniklých měst nebo tak posiloval obyvatelstvo už stávajících měst. Zjevně tak chtěl zvýšit ekonomickou sílu měst, více sjednotit království do jednoho homogenního celku, kde etnické rozdíly nebudou v každém kraji tak velké.

Především také chtěl vytvořit síť pozic, které ubrání snadněji hranice jeho království proti nájezdům okolních kmenů nebo případných nepřátel, proto vystavěl rozsáhlou silniční síť. Roku 343/342 byl sesazen král Épeiru **Arrybás** (vládl od roku 373), strýc Olympias. Na jeho místo byl dosazen Filipův švagr, **Alexandr I.**, bratr Olympias.

Jako obvykle nepřišel makedonský král za poskytnutí pomoci Alexandrovi zkrátka, vzal si épeirské hornaté kraje **Stýmfaia**, **Paráuaia**, které byly důležité pro sezónní pastevectví. Tak získal další pozice, které měly pomoci lépe bránit království. Jestliže se o Filipovi nejen Démostenés, ale i mnozí jiní pohrdlivě vyjadřovali jako o barbarovi ze zaostalé Makedonie, tak Arrybás takovou pověst neměl. Ačkoliv měl trůn pouze spravovat pro Alexandra, jeho sesazení vzbudilo velkou nevoli. Byl to totiž dobře známý řecký vladař a olympijský a pýthijský vítěz v závodech vozů (čtyřspřeží). Po sesazení uprchl do Athén, kde obdržel občanství. Kruh klientských států Filipa se nyní rozšířil a přiblížil k Peloponnésu.

Co v období 346 – 342 podnikaly Athény? Démostenés navzdory všem svým chybám a špatným rozhodnutím v minulosti měl jako jediný athénský politik Filipovu strategii a záměry dávno přečtené. V letech 344/3 jasně ve své druhé filipice upozorňoval na nebezpečí Filipova vměšování se do poměrů na

---

* John Wilkes, *The Illyrians*, str. 121

Peloponnésu. Do měst Argos a Messéné proudily jeho peníze i žoldnéři, Démostenés se obával toho, že se tam Filip osobně vypraví se svým vojskem.²²² Athény vyslaly do zmíněných obcí poselstva, jejichž úkolem bylo odvrátit je od spolupráce s Filipem.

Filip poslal do Athén v letech 344 delegaci složenou ze svých spojenců, kterou vedl Pýthón z Byzantia. Athény měly zájem na jednání s Filipem. K Filokratovu míru však jejich vyslanci chtěli splnit dvě podmínky, které ve shromáždění prosadil Hegésippos. Za prvé, každá ze stran si nikoliv podrží to co má, ale co jí právoplatně náleží. Za druhé, ostatní řecké státy, které nejsou signatáři míru, jsou svobodné, a pokud na ně kdokoliv zaútočí, jsou signatáři smlouvy povinni jim pomoci. Athény tentokrát nehodlaly skočit na nabídku neurčitých slibů, ale tvrdě vyjednávat své požadavky, nehodlaly uzavřít další nevýhodný mír za Filipovu nicotnou protinabídku, že jim daruje ostrov Halonnésos* (který nedávno obsadil), nebo je ochoten účastnit se rozsouzení sporu o něj. Roku 343 byla vyslána delegace do Makedonie, ve které byl i Hegésippos.

Filip byl rozmrzelý požadavky athénských politiků, uznání podmínek smlouvy by mu vzalo jednak možnost zasahovat v Thessalii a celé Helladě, za druhé by znamenalo uznat, že město Amfipolis a mnohá další patří Athéňanům. Jeho nepříznivá odpověď tedy nemohla tolik překvapit, jeho hulvátství už ovšem ano. Dal vyslancům velmi krátký čas, aby opustili jeho království, jinak budou bráni jako nepřátelé, a athénský básník Xenokleidés, který jim poskytl ubytování, byl rovněž vypovězen. V Athénách vyvstala s Filokratovým mírem velká nespokojenost. Hněv byl obrácen nejen na Filokrata, který raději prchl ještě před vynesením rozsudku z města, obětí procesu se stal i tehdejší vojenský velitel Proxenos. Osvobozen byl pouze Aischínes, pravděpodobně díky zásahu a vlivu Eubúla.

Hypereidés svoji žalobou posílil vliv Démosthena i jeho strany, ale jestliže **Filokratés** byl maximálně podezřelý z úplatků a vina mu prokázat zcela nešla, tak **Proxenos** byl nevinný nad všechnu pochybnost. V žádném případě

---

* Malý ostrov v severní části Egejského moře, dnes se jmenuje Alonessos, poblíž je ostrůvek Skopelos, ve starověku Peparethos.

nemohl za to, že mu Fókové nepředali města a pevnosti okolo Thermopyl. Špinavé a dravé proudy politiky tak ztopily další osobnosti z veřejného života, pikantní je, že Filokratés byl dokonce Démostenův straník a do jisté míry příznivec. Ale kdo chce získat moc, nesmí se na ztráty ani oběti ohlížet, což bylo určitě nejen Démostenovo heslo. Ostatně nemělo by nikoho překvapit, jak se zachoval. Není to od thráckých tažení a spojenecké války poprvé, co inicioval a napomáhal zničení skutečných nebo domnělých nepřátel, nevinných lidí, kteří mohli vždy posloužit v mocenské hře i jako nutné oběti hněvu lidu a k odvrácení pozornosti od skutečných viníků.

Ve stejné době jako Pýthónovo poselstvo dorazili do Athén vyslanci perského krále Artaxerxe III., chtěl znovu dobýt vzbouřenou Fénicii, a především Egypt. Jeho poslové hledali žoldnéře nejen v Helladě, ale i mezi Řeky v Malé Asii. Vojáci se dostavili z obcí Malé Asie, z Théb, Argu, ale Sparta i Athény odmítly. Athéňané tak učinili dokonce zbytečně arogantním způsobem.²²³ Přitom perský král pouze žádal o udržení dědičného přátelství, přičemž Athéňané odpověděli, že zachovají své přátelství, když perský král nezaútočí na žádné řecké město.

Nedorozumění stálo Athény případné spojení s perským králem. Ten uzavřel mírovou dohodu s Makedonií, které se dovolával ještě i Dáreios III.²²⁴ Perský král přitom chtěl jen menší oddíl vojska, za poskytnuté služby by byl Athénám příznivě nakloněn a také by vojákům dobře zaplatil. Musíme si však uvědomovat, že silácká póza Athéňanů vycházela z jejich mentality, historie, především však z povahy Helléna. Nesluší se přece sloužit za peníze, byť proti barbarům pod cizím králem, ještě k tomu Peršanem, to by se dalo vykládat jako znamení podřízenosti, uznání jeho autority a vlády. Od Athén to byl chybný krok, potřebovali nutně silného spojence, Sparta měla totiž už dlouho velmi omezené zdroje a vojenskou sílu.

Na Peloponnésu chtěl Filip zasahovat i v Korintu. V roce 346 požadoval jeho vyloučení z delfské amfiktyonie za podporu Fóků.²²⁵ Samotný Korint se snažil poslední desetiletí držet z dosahu dravých vod mezinárodní politiky. Jedinou významnou akcí bylo vyslání generála Timoleóna na Sicílii v roce 344, aby sesadil syrakuského tyrana jménem Hiketás. Když se mu začalo dařit, poslal mu Korint náhle vojsko 2000 hoplītů a 200 jezdců, tehdy možná polovinu

nebo třetinu vojenských sil města na misi, která je daleko a s nejistým koncem.²²⁶

Démostenés zmiňuje vůdce posil, **Deinarcha*** a **Demaráta***, že jsou agenti Filipa II.²²⁷ Je to náhoda? Chtěl Filip II. oslabit město nebo Korint jednal v souladu se svým přáním, že chce z akce vytěžit zdroje, když viděl kořist poslanou Timoleóntem domů? Tato otázka není snadná k rozřešení, ale je dost možné, že za celou akcí stál Filip. Když nemohl dosáhnout svých cílů přímo, uchýloval se ke lsti, tedy přemluvit vlivné přátele z oligarchických kruhů Korintu by jistě pro něj nepředstavovalo takový problém. Oslabil by tak jedno z klíčových měst na Peloponnésu, dalšího potencionálního spojence Athén.

Filip byl neúnavný ve svém úsilí destabilizovat Athény i jejich případné spojence. V roce 343/2, byl jeho velitel Hipponíkos poslán s 1000 žoldnéři na Euboii, zničil hradby Porthmu, přístavu Eretrie. Nahradil novou demokratickou vládu třemi tyrany – Hipparchem, Automedónem, Kleistarchem. Posledně jmenovaný postupně převzal veškerou moc. Nebyl nepřitelem Athén, ale odporoval jejich plánu, lépe řečeno Démostenovu plánu, který vycházel z nabídky tyra Chalkis, Kallia. Ten totiž napřed ztratil přízeň u Filipa II. i Thébanů.²²⁸ Na přelomu let 343/2 Kalliás nabídl Athénám, že s jejich pomocí utvoří Euboiskou ligu měst, kde budou všechny zastoupeny, on bude jejich hlava a stane se spojencem Athén.

Démostenés, a určitě nejenom on, to považoval za skvělý nápad, vytvořit mocný stát jako nárazník proti Filipovu vlivu. Jenže měl svoje odpůrce. Nejhlasitějším z nich byl Aischínes, správně poukazoval na nestálost Kalliovy povahy, jehož smýšlení se může kdykoliv bleskově změnit jako dravé proudy v průlivu Euripos mezi Euboii a Attikou. Kromě toho, byl zde jako vždy háček v penězích. Kalliás požadoval, aby byl odstraněn Kleitarchos z Eretrie a

---

* Nevíme, zda se jednalo o Deinarcha, který bydlel jako korintský občan v Athénách, měl status metoika. Byl příznivcem oligarchie, stoupenec spolupráce s Makedonií, byl odpůrcem Démosthénéna. Nebo šlo o někoho jiného.

* Opět není jisté, zda šlo o Demaráta, člena promakedonské strany, nebo o vojáka který později sloužil u Alexandra v řadách hetairoi, jako vysoký důstojník jezdeckva od počátku expedice a zemřel až v době před indickým tažením cca roku 327/6.

Filistidés z města Óreos, jenže ti byli spojenci Athén, přispívali jim ročně 10 talentů.²²⁹ Naproti tomu Kalliás a zejména Démosthenés tvrdil, že situace pro válečné úsilí se zlepší, když bude Euboiská liga vytvořena, města budou platit Kalliovi a ten poté Athénám. Prohlašoval, že právě dojednal spojenectví s Achájou a Megarou, ty přispějí 60 talentů a euboiská města 40 talentů ročně.²³⁰ Tak měly být získány prostředky pro roční žold na osádky 100 rychlých triér, 10 000 pěšáků a 1000 jezdců.²³¹ Plán to byl skutečně chvályhodný, ale jak bude fungovat ve skutečnosti se mělo teprve ukázat, neboť byl schválen, avšak uvedení do života bude ještě nějakou dobu trvat.

Na Peloponnésu byla aktivní i Sparta, po boku spartských vojsk působil od roku 346 jistou dobu i Falaikos, ale ať už došlo k roztržce s králem Archidámem III., nebo prostě dal jen přednost výhodnější nabídce, Falaikos odplouvá do služeb Tarentu. Poté se jeho zaměstnavatelem roku 343 stalo krétské město Knóssos, které se snažilo porazit své nepřátele a získat největší vliv na ostrově. Falaikos oblehl město Lyttos, které povolalo na pomoc Spartu. Spartské vojsko, kterému velel Archidámos III., si počínalo úspěšně a město z obležení vysvobodilo. Když potom na konci stejného roku Falaikos oblehl město Kydónia, byl zde poražen, jeho vojsko obráceno na útěk a on sám ztratil život. Spartský král se ještě chvíli na ostrově zdržel a nejspíše roku 342 se vydal na pomoc Tarentu. Sparta dala přednost angažování se v zahraničí, kde jí bylo lichoceno a podsouván obraz supervelmoci, kromě toho Tarent byla spartská kolonie, kdo jiný by jí tedy měl přispěchat na pomoc?

Nad Helladou se tak začínala stahovat mračna, ačkoliv jinak, než to pozoroval Démosthenés i pozdější historici. Kdo zde stál proti vynikajícímu vojevůdci Filipovi a jeho schopným generálům? Archidámos III. byl v Itálii, Timoleón na Sicílii, Onomarchos i Falaikos mrtev, v Boiótii byl nejuznávanějším, nejschopnějším velitelem Pammenés, o kterém však po roce 352 nejsou žádné zprávy, je tedy důvodné se domnívat, že zahynul ve válce na Peloponnésu. Athény měly sice mnoho velitelů, ale schopní byli pouze tři. **Charidémós** svému řemeslu rozhodně rozuměl, ale nevzbuzoval příliš důvěry u spojenců, jeho diplomatické schopnosti také nepatřily k nejlepším. Navíc byl někdy nespolehlivý, nevynikal ve způsobu války složené z pravidelných bitev, dával přednost guerillovému způsobu boje a náhlým přepadům.

Druhý schopný velitel byl **Diopethés**, ale jeho chvíle měla teprve přijít. Nejlepším velitelem Athén byl ovšem **Fókión**, vzbuzoval bezmeznou důvěru a náklonnost spojenců, rozuměl pozemní i námořní válce, byl skvělý řečník a diplomat. Když do Athén na přelomu roku 343 dorazili tajně vyslanci z Megary, informující o tom, že se v Megaře chystá promakedonský oligarchický převrat, žádali okamžitou pomoc.

Fókión se obával zásahu Boióťanů, proto když Athény schválily vyslání pomoci, vyrazili občané domů pro zbraně a poté rovnou pochodovali k Megaře. Fókión opevnil jejich přístav Nísaiu, spojil město s přístavem dvěma rovnoběžnými zdmi.²³² Zajistil tak město lépe před pozemním útokem a učinil snadnější případnou athénskou pomoc. Obec Megara se tak stala athénským spojencem. Filipovo sesazení épeirského krále Arryba, uzavření spojení s Aitóly, podpora oligarchických kruhů a snaha skrze ně ovládnout peloponnéská města Athény znepokojila. Kromě toho Filip rozdělil roku 342 Thessalii na tetrarchie (každé části země vládl jeden vládce), obsadil Féry posádkou, thessalské vojáky stáhl z města Níkaia a dosadil tam Makedonce.²³³

Proto nastala další diplomatická akce Athén v letech 343/2. Démostenés a jiní členové rady byli vysláni do ohrožených obcí na Peloponnésos, s nimi cestoval i Kalliás z Euboie. Bylo uzavřeno spojení s Achájskou ligou, Mantineí, Megalopolis a jinými arkadskými městy, dále šlo o Messéné i Argos.²³⁴ Cílem této aliance byl uchránit Akarnánii a její klíčové přístavní město Ambrakii od Filipova případného útoku, * který byl ještě v roce 343/2 odražen.

Ať už ho Filip plánoval nebo se neuskutečnil, nejen Démostenés mohl být s výsledkem spokojen. On sám se vydal ještě v roce 342 do Thessalie, ale jeho mise tam nebyla úspěšná, otázka je, zda spíše neměl nereálné očekávání. Přemluvit města Thessalů k válce nad Filipem si přece jen vyžadovalo více než řečnické umění, především reálnou vojenskou pomoc, diplomatické záruky,

---

* Samotná aliance však zůstala později neutrální během války Athén s Filipem v letech 340-338, Jenže přesto to byla významná, úspěšná akce, měla silný morální význam pro Athény. Města na Peloponnésu byla neutrální, nepodporovala tak Filipa (kromě Élidy, která do dění stejně nezasáhla), pochopili, že spojenectvím s ním vedlo většinu států a panovníků do záhuby.

vidinu šance na úspěch a především množství peněz na úplatky, které neutralizují odpůrce nebo je přetáhnou na vlastní stranu, protože ani ta nejsilnější akropole přece neodolá zlatu.

Sám Filip byl mezitím v Thrákii a hodlal ji celou dobýt. Během sezóny 342/1 strávil v Thrákii 11 měsíců (od května roku 342 až do března 341), v nelítostném počasí a převážně partyzánském stylu boje v horských oblastech to muselo být velmi náročné. Přesto dobyl mnohá thrácká města – Kablyé, Drongilos, Masteira. Ještě v roce 342 dobyl thráckou opevněnou osadu Eumolpiás, sloužící pro obchodní veletrhy a přejmenoval ji na Filipopolis. Poražen byl král Terés II., jehož opevněnou rezidenci dobyli generálové Kleobúlos a Anaxandros roku 341.* Samotný Filip ve stejný rok porazil v několika bitvách krále Kersoblepta. I přes značné ztráty, které jeho armáda utrpěla vlivem počasí i nepřátel, si Filip zajistil předpolí pro budoucí tažení k černomořským úžinám, rovněž mohl účinněji sevřít Thrácký Chersonésos z nových pozic.

Jeho činnost v Thrákii však byla pečlivě sledována. Démosthenés ve své řeči *O věcech Chersonéských* varuje spoluobčany před budoucími makedonskými výboji, které budou směřovat k černomořským úžinám, město Byzantion, ať už se v minulosti chovalo jakkoliv, musí být zachováno, protože je to pro obec prospěšné. Na Thrácký Chersonésos byl vyslán v roce 343/2 s klerúchy generál Diopeithés.²³⁵ Měl s sebou i žoldnéřské vojsko, nedostával ovšem dost prostředků na to, aby ho udržel. Musel si tak vypomáhat vybíráním poplatků od obchodních lodí i řeckých měst v oblasti.

V roce 342 Diopeithés požadoval po městu Kardia, aby přijalo athénské osadníky, což město odmítlo, tím proklamovalo svoji nezávislost, bylo spojencem Filipa, ten nabízel rozsouzení celé záležitosti, ale Athény se rozhodly dál prosazovat svoje nároky silou. Diopeithés na město zaútočil, Filip poslal městu posily. Diopeithés provedl nájezd na thrácké pobřeží a zatímco byl

---

* Dnes je místo intenzivně archeologicky zkoumáno, nachází se v Bulharsku poblíž vesničky Starosel, byl zde důkladně opevněný palác s hradebními věžemi, pokladnice, sakrální i veřejné budovy postavené v řeckém stylu, pravděpodobně i řeckými architektky mezi lety 354-342. http://www.novinite.com/view_news.php?id=129499 převzato dne 11. 2. 2012

makedonský král ve vnitrozemí, stihl se včas stáhnout před jeho příchodem. Filip poslal do Athén dopis, ve kterém si na jeho jednání stěžoval.

Démostenés se však zasadil za Diopeitha, byť neschvaloval všechno jeho chování a prostředky, vinu nesli občané sami, že mu neposílali dost peněz. Varoval rovněž před nejistou budoucností v Thrákii. Filip si dal poslat pro posily z Thessalie i Makedonie.²³⁶ Kromě toho odvolání Diopeitha by vedlo k rozpuštění vojska, které okolo sebe shromáždil, navíc ani Filip se nenamáhal dodržováním míru. Na Euboii někdy mezi březnem a létem roku 341 poslal vojenské síly, expedice dorazila do města Óreos, jednou vojsko vedl Eurylochos, další výpravu pak generál Parmenión (ten dal údajně usmrtit předchozího vládce města Eufraia, žáka Platóna, jenž působil na dvoře Perdikky III., podle jiné verze Eufraios spáchal sebevraždu).^{*} Athéňanům už muselo být jasné, že válka s Filipem je nevyhnutelná, vždyť postupně stále zabíral další a další území.

V létě roku 341 byla uzavřena nová aliance Athén s městem Chalkis. Bylo posláno vojsko, první výpravu vedl Kefisofón, jenž sesadil a zabil Filistida, město Óreos tak bylo opět spojencem Athén.²³⁷ Druhou expedici vedl generál Fókión někde během nového attického roku 341/0, sesadil Kleitarcha, osvobodil město Eretria.²³⁸ Euboia byla zcela zbavena makedonského vlivu, nacházela se nyní ve spojení s Athénami. Vliv Filipa zde byl nejen zadržen, ale zcela zničen. Filip mezitím budoval nové loďstvo, které poté operovalo proti ostrůvku Peparethos^{*}. Jeho obyvatelé totiž údajně okupovali blízký ostrůvek Halonnésos. Filip je za to chtěl potrestat, Démostenés se nemýlil ve své předpovědi, že Filip chce táhnout na Byzantion.

Nejdříve vytáhl v červnu roku 340 k městu Perinthos s 30 000 armádou.²³⁹ Jakmile Filipovo loďstvo dobylo ostrov Peparethos, plavilo se na jeho rozkaz k Perinthu,²⁴⁰ tato i předchozí akce byly hrubým porušením Filokratovu míru. Athény naproti tomu v minulém roce útokem na Kardii

---

^{*}Démostenés, Řeči Na Sněmu, str. 224

^{*} Patřil mezi spojence Athén, měl velký strategický význam, ležel na plavební trase mezi Euboiou a Thessalií.

smlouvu neporušily, o tomto městě není ve smlouvě ani zmínky, navíc celý Chersonesos patřil nominálně Athénám, dokonce ani Filip to nikdy nezpochybňoval, je proto skoro až komické, jaké zdůvodnění války si Filip za krátkou chvíli vymyslel.

Prozatím neúspěšně obléhal město Perinthos stojící na skalnatém ostrohu, město obdrželo od Byzantia dodávku válečných strojů a zásoby střel. Filipův vrchní válečný inženýr, stavitel válečných strojů Polyidés z Thessalie, vybudoval celou řadu válečných strojů, vysoké obléhací věže a berany, jenže i když Makedonci prorazili první zeď, našli za ní vybudovanou druhou. Do města proudily žoldnéři, zásoby, peníze, válečné stroje a střely od perských satrapů z druhé strany Marmarského moře. Filip sliboval svým vojákům velkou kořist, když město dobijí, jenže po zničení druhé zdi makedonští vojáci zjistili, že obránci spojili svoje terasovité čtvrti města stoupající do příkrého kopce v sérii mnoha obranných opevnění, které by museli stále zdolávat.

Filip se tedy rozhodl armádu rozdělit na dvě části, jedna blokovala Perinthos, ačkoliv měla mizivé šance na jeho dobytí, druhá oblehla Byzantion. Nedaleko něj* se tradičně vždy shromažďovaly obchodní lodi převážející obilí od Černého moře. Makedonská flotila zde zadržela na 230 lodí²⁴¹, z nichž drtivá většina vezla svůj náklad do Athén. Charés byl zrovna pryč, plavil se totiž na jednání žoldnéřských velitelů, které pořádali perští satrapové.

Poté Filip poslal do Athén dopis, kde je vinil z porušení míru i zhroucení vztahů a oznamoval jim, že proti nim musí vytáhnout ve zbraní, jestli tím chtěl zatlačit Athény do kouta, protože doufal v nové vyjednávání o mír, povedl se mu pravý opak. Kromě toho musel vědět, že Athény už minimálně od přelomu let 344/3 ovládá Démosthenés a jiní představitelé odporující Makedonii jako třeba Hegésippos. Na Démosthenův návrh byla zdemolována stéla nesoucí text Filokratova míru, Athéňané vyhlásili válku, osadili lodě a vypluli na pomoc Byzantiu. Městu poslal pomoc také Rhodos, Chios, Kós a Tenedos. Makedonské loďstvo navíc utrpělo u Byzantia porážku, bylo nuceno ustoupit.²⁴²

---

* Přístav Hieron se nacházel na asijské straně Bosporu, jižně od severního vstupu od Bosporu, poblíž města Kalchedón. Filip se zmocnil kořisti v hodnotě 700 talentů, kromě obilí získal velké množství kůží, dřeva na lodě, které využil pro svoje obléhací stroje.

Diopethés roku 340 podnikal nájezdy na makedonské državy v Thrákii, dobyl města Krobylé a Tiristasis.

První athénské výpravě velel Charés, ale díky své reputaci nedosáhl ničeho významného. Spojenci ani nedovolili jeho lodím veplout do přístavů, nikdo mu nevěřil, takže bez cíle bloudil mořem.²⁴³ Ve sněmu se občané hněvali, že vůbec pomoc poslali, ale Fókión jim správně vytkl, že zlobit se mají nikoliv na spojence, nýbrž na vojevůdce, kteří si nedovedou získat důvěru u spojenců.²⁴⁴ Proto byl vyslán s novou výpravou roku 339 Fókión, který měl vynikající reputaci u spojenců, neboť když k nim pluly lodi s jiným velitelem, zavírali před nimi brány, zasypávali přístavy a z venkova do města zachraňovali stáda, otroky, ženy a děti. Pokud velel loďstvu Fókión, vyplouvali na vlastních lodích zdobených věnci daleko na moře, radostně ho vítali a doprovázeli do přístavu.²⁴⁵

Athéňané si uvědomovali, že nesmí úžiny ztratit, Fókión byl nejen nejlepší volba pro své schopnosti vojevůdce, reputaci u spojenců, ale především jako žák Platónovy Akademie měl všude mnoho známých, hostinná přátelství otvírala brány a možnosti, o kterých se ostatním mohlo jen snít. V Byzantii působil jeho bývalý spolužák z Akademie León, který měl ve městě značný vliv a zaručil se za Fókióna. Byzantští potom nenechali athénské vojsko tábořit před městem, ale ubytovali ho vevnitř. Fókión zajal některé makedonské lodě, plenil a pustošil nepřátelské území, dobyl několik měst. Filip poté přisunul posily, takže Fókión se musel stáhnout, protože v bojích proti přesile přestával být úspěšný. Na jaře roku 339 Filip odtáhl od Byzantia* i Perinthu, sice ještě předtím podnikl nájezd na Chersonésos, to mu ovšem nemohlo vynahradit ztráty, které utrpěl.

Athény byly v kontaktu s Persií už od roku 341, ale spojenectví s ní nedosáhly,²⁴⁶ což byla pro Filipa i tak slabá útěcha, perští satrapové pomáhali jeho nepřátelům. Perinthos i Byzantion odolaly obléhání, a co hůře pro něj,

---

* Podle pověsti se Filip pokusil o poslední útok na město během noci. Jeho úmysly byly zmařeny nejen štěkotem psů, kteří upozornili obránce, ale především měsíčním svitem, díky němuž vše Byzantští měli jako na dlani. Útok byl odražen, na paměť šťastné události si město dalo do znaku půlměsíc.

získaly pomoc i od ostatních řeckých obcí. Samotné Athény již v roce 340 vytvořily koalici namířenou proti Makedonii. Členy byly Achája, Korint, Leukas, Kerkýra, Megara, Euboia a patrně některé další státy ve středním Řecku.²⁴⁷ Loďstvo utrpělo ztráty, bylo jasné, že jednotlivé ostrovní obce nehodlají nečinně přihlížet makedonským pokusům o námořní nadvládu, udržet černomořské úžiny byl jejich životní zájem. Filip nezískal žádného spojence ani novou pozici, pouze rozšířil řady svých nepřátel.

Aby si spravil chuť, a především pozvedl reputaci, vypravil se v létě roku 339 na výpravu proti králi Getů jménem **Atheás** (narozen přibližně v roce 429). Mnozí autoři, a to nejen starověcí, tvrdí o tomto králi, že byl Skyth, ale sami Řekové měli někdy docela potíže vyznat se v etnických poměrech Černomoří. V tomto případě je nutné si říci, že na území Getů byly možná i skythské kmeny, samotní Getové od nich přejali mnoho, co se týče oděvu nebo zbraní, přesto tvořili samostatné etnikum, které bylo od Skythů odlišné (navzdory etnické příbuznosti), třeba usedlejšími způsobem života, oděvem, zvyky atd. Zprávy spíše poukazují na to, že převažující složkou v Atheově říši byli Skythové, nikoliv Getové.

Filip byl původně Atheův spojenec a panuje domněnka, že ho sám Atheás požádal o pomoc již **v roce 340**. Jeho území se nacházelo na severu Thrákie, kde ho na severní hranici ohrožovaly sousední kmeny, pravděpodobně Istrijci. Atheás byl mocný král, ovládal značně velké území rozkládající od Dunaje až do okrajů Maiótských bažin (dnešní Azovské moře) a ústí řeky Tanais (dnešní Don). Nedávno vyhrožoval dobytím městu Byzantiu a porazil i kmen Triballů. Většina historiků Athea považuje za krále, který zrušil tradiční dělení skythské společnosti do tří tříd. Ruští archeologové umisťují jeho metropoli do dnešního ukrajinského města Kaminka na Dněpru, kde také provedli vykopávky. Filipovo vojsko dorazilo do kraje Dobrogea*, král Istrijců však byl již mrtev, takže vojenská akce nebyla potřeba. Atheás své protivníky porazil a zahnal. Původně měl údajně Filipovi přenechat svůj trůn, což samozřejmě neučinil, neboť měl vlastního syna. Odmítl Filipův požadavek

---

* Historické území o rozloze 23 100 km² Dnešní kraj Dobrudža je dnes rozdělen mezi Rumunsko a Bulharsko. Je to území mezi dolním tokem Dunaje a Černým mořem, jehož součástí je i delta Dunaje a rumunské pobřeží.

zaplatit vojsku za cestu,²⁴⁸ což už byla slušná záminka k válce. Atheás byl v následné bitvě poražen a zabit. Král Filip získal množství kořisti, vyžádal si jako cenu za mír značný počet skythských žen a 20 000 klisen, což byl velice chytrý a promyšlený tah, jak oslabit dlouhodobě populační i vojenskou sílu nepřítele.

Makedonci se ovšem z kořisti netěšili dlouho. Při zpáteční cestě do Makedonie je přepadl thrácký kmen Triballů, makedonské vojsko muselo ve spěchu ustoupit a ztratilo značnou část kořisti, samotný Filip byl raněn do pravého stehna.²⁴⁹

Ve středním Řecku v době Filipova tažení proti Getům propukla díky městu Amfissa **4. svatá válka**, občané tohoto města totiž nezákonně obdělávali pozemky patřící Apollónovi a jeho svatyni. Důvody jejího vypuknutí se z projevů athénských řečníků nedají zcela jednoznačně určit, ale v tomto případě je daleko pravděpodobnější verze událostí, kterou líčí Aischínes. Občané Amfissy se údajně chystali obvinít Athéňany na popud Thébanů. Chtěli Athény pokutovat částkou 50 talentů²⁵⁰ za předčasné věnování pozlacených štítů do nově zbudované svatyně, na nichž byl nápis kořist Athéňanů sebraná od Médů a Thébanů, když bojovali proti Řekům.

Aischínes se rozhodl jejich návrhu zabránit tím, že je obvinil nejen z nezákonného obdělávání půdy Apollóna na pláni u vesničky Kirrha, ale i proto, že tam postavili hospodářská stavení, vybudovali hradby k přístavu a vybírali poplatky od návštěvníků Delf. Zástupci jednotlivých řeckých obcí v delfském spolku se rozhodli vyhovět návrhu. Bylo odhlasováno, že všichni občané Delf vojenského věku se dostaví ráno s motykami, krumpáči a lopatami, aby zaútočili na obdělávanou zemi.²⁵¹ Expedice zaznamenala částečný úspěch, některé z hospodářských a přístavních budov byly zničeny, ale Amfissané vyšli ozbrojeni a výpravu zahnali. Démostenés odporoval Aischínově politice, měl za to, že je to jen skrytý plán Filipa, jak vytáhnout do středního Řecku a vydat se poté proti Attice. Byl pro to, aby se vyslanci dále účastnili pravidelných zasedání v Delfách na podzim a v létě, ale neúčastnili se žádných zvláštních zasedání.

Politika Théb byla obdobná, jenže ostatní členové delfské amfiktyonie se sešli na speciálním zasedání, kde odhlasovali proti Amfisse válku. Velením byl

pověřen Kottyfos z Farsálu.²⁵² Ten se choval při svém poslání mírně, jakmile dorazil do Amfissy, uložil městu pokutu, kterou musí zaplatit do stanoveného času, vypověděl určité jedince pod kletbou z města a umožnil do města návrat vyhnancům, jenže město nezaplatilo pokutu ve stanovený den. Na konci léta už byl v Makedonii zpět ze své výpravy Filip. Na podzimním zasedání byl pověřen velením vojenské výpravy proti Amfisse. Obsadil ve Fókidě Elateiu a poté požádal Théby, stále ještě oficiálního spojence Makedonie, aby uvolnily Níkaiu.²⁵³

Což se stalo, Filip poté předal město Opuntským Lokrům. Asi s nimi byl smluven na tom, jak mají jednat na delfských sněmech, a tohle byla jejich odměna, případně využil nevraživosti ostatních Lokrů proti Amfisse. Filip poté žádal Théby, ať se připojí na jeho stranu nebo mu povolí průchod Boiótií. Makedonský král všechny dokonale zaskočil, kampaň začal na prahu zimy a jako hlavní základnu pro vojsko si zvolil město Kytinum v kraji Dóris, poté se vydal na pochod do Fókidy, kde obsadil Elateiu.

Thébané tak měli sice stále možnost volby, kam se přiklonit, ale válka se rýsovala na jejich prahu, a kromě toho ve městě nepanovala jednota, zda se spojit s Makedonií nebo jí odporovat po boku Athén. Filip prozatím konsolidoval svoje pozice. Démostenés prosadil, aby athénské vojsko vyrazilo k Thébám a nabídlo Boiótům pomoc. Démostenés samotný byl pověřen vyjednáváním s Thébany, měl pro to nejlepší předpoklady - jednak byl proxenem některé z vlivných thébských rodin, navíc před nějakou dobou již zařídil, aby theória byly převedeny na stratiótika, takže měl kromě plné moci vyjednat spojení i solidní finanční základnu pro své sliby a jejich uskutečnění.

Přítomné boiótarchy Démostenés přesvědčil nejen svým řečnickým uměním a pádnými argumenty, ale především příznivými podmínkami spojení. Athény se zavázaly podporovat Théby proti jakémukoliv boiótskému městu, které by se chtělo odtrhnout.²⁵⁴ To byl pouhý počátek příznivých nabídek, dále bylo Thébanům dáno právo velet pozemním operacím i velení nad flotilou, Athény se zavázaly hradit 2/3 veškerých nákladů spojených s válkou.²⁵⁵ Théby souhlasily a okamžitě naplánovaly první vojenskou akci, ochranu Amfissy, aby se tak zabránilo Filipovi v dalším postupu. Jiné vojsko se shromažďovalo u Chairóneie, kam začali zanedlouho proudit spojenci Athén.

Na Démostenův návrh se najalo 10 000 žoldnéřů k ochraně Amfissy.²⁵⁶ Vojsku velel Charés a boiótský generál Proxenos. Jejich pozice kryla průsmyk Gravia a účinně chránila přístup k Amfisse, druhé vojsko krylo soutěsku Parapotamii, což zabraňovalo průchodu do Boiótie.²⁵⁷ Strategická koncepce to nebyla na první pohled zcela špatná, ale ať už byl jejím navrhovatelem (a nejen podporovatelem) Démostenés či jiný vojenský velitel nebo velitelé. Měla ovšem jeden podstatný háček. Filipovo vojsko bylo rovnoměrně rozděleno po obou stranách údolí Kefissos, bylo pro něj daleko snazší spojit je do jednoho celku, nemluvě o snadnosti a rychlosti případné komunikace mezi dvěma vojsky.

Naproti tomu pozice žoldnéřského a občanského vojska athénské koalice bylo od sebe vzdáleno 35 km²⁵⁸ a v cestě byla hora Parnassos, což nebyla jediná překážka, cesty mezi oběma pozicemi byly velmi klikaté, hlavně však i v případě úspěchu obrany Amfissy zde nebyl žádný užitek z takového podniku. Opuntští Lokrové v drtivé většině stáli za Filipem, takže co by zmožlo jedno město? Nebyla to žádná strategická výhoda ani pozice výhodná z hlediska přístupu do Boiótie nebo Řecka obecně. Bylo to dělení sil, které se nemuselo vůbec vyplatit.

Pro rok 339 se už nic podstatného na pozicích vojsk nic nezměnilo. Uprostřed léta roku 338 však Filip Istí zcela dobyl a zničil Amfissu i žoldnéřské vojsko, které jej bránilo. Polyainos nás jako antický jediný autor podrobněji informuje o této události. Filip poslal list Antipatrovi, že se stahuje, jelikož v Thrákii vypuklo povstání. Posla s ním posla do míst, kde věděl, že bude zadržen. Charés i Proxenos dopis zadrželi a po jeho přečtení opustili své pozice. Filip průsmykem prošel s jednou částí vojska ještě v noci.

Pravděpodobně teprve během dalšího dne pak zjistili Charés i Proxenos svoji chybu, ale to už bylo pozdě, protože jejich armáda se dostala pod útok obou Filipových vojsk současně, takže porážka byla totální. Amfissa byla zničena, Filip zlikvidoval achajskou posádku v přístavním městě Naupaktos a odevzdal město Aitólům.²⁵⁹ Vojsko athénské koalice se stáhlo k Chaironéie. Filip nicméně viděl, že i přes zničení jednoho vojska má proti sobě mocné síly, vítězství nebylo tak docela jisté a i kdyby, jistě by se neobešlo beze ztrát, navrhoval proto mírová jednání. V Athénách se Fókión zasazoval o prosazení míru, ačkoliv mu jeden oponent vytýkal: „*Fókióne, ty se odvažuješ zrazovat*

Athéňany od války v okamžiku, kdy drží meč v rukou?“ Načež se mu dostalo odpovědi: „Ovšem, i když vím, že ve válce budu poroučet já tobě a v míru ty mně.“²⁶⁰ Jeho mírové úsilí však bylo marné.

Otázkou je, do jaké míry věřil Démosthenés v úspěch válečného podniku, když údajně radil svést bitvu co nejdál od Attiky, načež mu Fókión odpověděl: *„Příteli, nestarejme se, kde máme bojovat, nýbrž jak máme zvítězit. Jen tak bude válka od nás daleko; budeme-li však poraženi, jsou všechny hrůzy války blízko.“²⁶¹* Démosthenés rovněž odmítal nepříznivou věštbu z Delf ohledně výsledku boje, neboť je údajně pod vlivem Filipa (a také pravděpodobně byla). Filip možná mírová jednání neodmítal jen z obav o výsledek boje, pravděpodobně doufal, že některé státy si účast v bitvě rozmyslí, případně že koaliční členy nějak podplatí nebo poštvě proti sobě. Nic takového se však nestalo, a tak **2. srpna roku 338 začala bitva u Chaironéie**. Historikové ji často chápou jako poslední boj za svobodu Řeků, chtějí tak dodat kredit svému idolu Démosthenovi.

Nicméně v pozdějším rozboru athénské politiky, který přijde ke konci kapitoly, budeme moci ještě vidět, že vše bylo složitější. Není třeba vytvářet kult osobnosti a rezignovat na hledání pravdy, které je ušlechtilejší než vytváření legend. Démosthenovy projevy mám rád, ovšem pravdu a její hledání ještě více. Kromě toho Řekové měli šanci za svoji svobodu bojovat ještě minimálně třikrát za dalších 200 let, byť pokaždé s jinými šancemi, ale o tom až v pozdějších kapitolách.

Vraťme se nyní k samotné bitvě. Na základě antických pramenů a díla *Ctnosti války* vynikajícího beletristy Stevena Pressfielda se pokusme popsat, jak vše mohlo proběhnout. Terén bojiště byl lehce kopcovitý a zvlněný, jeho šířka byla 3 km, což neumožňovalo přehled o vývoji boje a pozorování obou křídel a středu. Obě strany rozdělily svá vojska na tři části. Začněme s odhadem celkového počtu sil obou stran. Filip přivedl na bojiště něco mezi 39 000 a 40 000 pěšáky a 5000 jezdců. Řecká koalice měla okolo 40 000 pěšáků a rovněž 5 000 jezdců.

Problém ve válce s Filipem nebyl jen v počtu spojenců nebo množství zdrojů, protože v obojím měli Řekové stejnou sílu, ne-li mírnou převahu nad Makedonií, a to ještě většina států Peloponnésu, včetně Sparty, zůstala

stranou. Největší ztrátu představoval asi Argos, který měl jednak početný profesionální oddíl pěšího vojska (3000 mužů), schopný byl rovněž i jejich velitel Nikostratos. Problém spočíval v kvalitě velení, podle Diodóra zahynul spartský král Archidámos III. v Itálii při obléhání města Messápiů Mandúria přesně v den bitvy u Chaironéie, čímž se mu dostalo božské odplaty za podporu svatokrádeže v Delfách.²⁶²

Filip II. byl vynikající velitel, nicméně Alexandr měl zanedlouho prokázat, že není žádné rozmazlené princátko, ale rozený vojevůdce, byť k jeho schopnostem přistupovali protivníci s despektem. Kromě toho makedonské vojsko disponovalo velkými bojovými zkušenostmi, solidním pořadovým výcvikem a mělo schopné poddůstojníky, především však velitelský sbor. U Chaironéie bojovali **Parmenión, Koinos, Antigonos, Polysperchón, Meleager a Filotás**, tedy samí zkušení a osvědčení velitelé. Naproti tomu řeckým silám veleli athénští velitelé **Charés, Stratoklés a Lysiklés** (tedy zdaleka ne ti nejlepší kteří byli k dispozici)*, Boióťanům velel **Theagenés**, který nasbíral zkušenosti pod velením Epameinóndových kapitánů a byl považován za zkušeného a chytrého velitele.

Další záhadu v průběhu bitvy tvoří činnost řeckého jezdeckta, dá se tedy předpokládat, že bylo rozmístěno v záloze a do boje se nedostalo, nebo - a to považuji za pravděpodobnější, bylo rychle poraženo. Řecké státy neměly oddíly těžkého jezdeckta v takovém rozsahu jako Makedonie, v případné konfrontaci byli řečtí jezdci v nevýhodě. Neměli většinou stejnou taktickou úlohu, výzbroj ani výcvik jako makedonští nebo thesalští jezdci. Pokusme se nyní zrekonstruovat rozložení řeckých sil a jejich plán pro bitvu.

Řecké levé křídlo na úplném kraji chránila na kopci citadela Chaironéie, od ní se táhl mírně kopcovitý terén, který obsadilo 1000 lehkooděnců, před nimi byla na rovině lehká athénská jízda – *prodromoi*, společně s *hamippoi*, tedy 200 jezdců a 200 pěšáků, kteří měli působit jako předvoj v roli průzkumníků a

---

* Osud bitvy by vyvíjel dost možná jinak, kdyby velel Fókión, Charidémós, Diopeithés, kteří měli zkušenosti a úspěchy z bojů s Filipem II., to není hypotetická domněnka, ale tvrdý fakt. Tito velitelé by odhadli a prohlédli makedonské plány, pokusili by se přijít s pádnou odpovědí, protože si uvědomovali, na jakých principech Makedonci operují v bitvách.

sledovat pohyby nepřítele. Pak následoval pěší šik těžkooděnců, složený z 10 000 athénských hoplítů, vpravo posílený o 5000 italských žoldněřů. V záloze za tímto křídlem bylo připraveno 1000 athénských jezdců. Tomuto uskupení velel Stratoklés (velitel pěšáků) a Lysiklés (pravděpodobně velitel jezdeckva).

Střed řecké sestavy tvořily jednotky těžkooděnců, ponejvíce z Korintu, Acháje, Megalopole, Megaris, kromě toho zde byli ještě žoldněři z ostrovů Leukas a Kerkýra, celkem asi 10 000 hoplítů. Tato část vojska byla posílena zhruba 2000 lehkooděnci z Euboie, Akarnánie, kteří na počátku bitvy byli sešikováni před hoplity, poté se měli při střetu těžkooděnců zařadit na křídla sestavy a chránit je před výpady jízdy. V záloze bylo připraveno na 500 jezdců z Euboie, 500 z Akarnánie, 500 žoldněřských jezdců, 300 korintských, celkem tedy jezdeckvo o síle 1800 mužů. Zjevně bylo klíčové, aby středová část vojska byla při postupu chráněna na křídlech, jezdeckvo a lehkooděnci měli nejen chránit hoplity, hlavně však udržovat kontakt s dalšími dvěma uskupeními a vyplňovat trhliny v linii. Této části vojska velel dost možná Charés.

Pak následovalo pravé křídlo Thébanů. Tvořilo ho 15 000 těžkooděnců, jejich linie se táhla až k mokřinám říčky Kefissos. Elitní oddíl Thébanů měl na 2400 mužů s píkami, dalších 2400 mělo hoplítské kopí a zbylých 10 200 mužů mělo 3,6 m dlouhou píku. Před tímto seskupením bylo seřazeno na 2000 lehkooděnců. V záloze bylo připraveno na 2000 boiótských jezdců, kteří měli při rozvinutí útoku chránit křídlo pěšáků.

Vrchní velitel Theagenés měl následující plán. Na kraji vpravo u řeky nahromadil svoje oddíly těžké pěchoty do velké hloubky, vedle nich postavil posvátný oddíl (4800 mužů) a poté opět následovaly pluky miličních pikenýrů. Tato pěchotní linie měla učinit následující manévr - vojáci nejvíce vpravo měli postupovat zpočátku v rovnoběžné linii, poté ji ve spolupráci s ostatními oddíly zešikmit. Měl vzniknout tvar nůžek, jehož osu by tvořil posvátný oddíl. Theagenés spoléhal, že Alexandr neodolá příležitosti a pokusí se ho zničit, tudíž pošle do útoku nejlepší vojáky, které má. Jakmile se tak stane, začnou vojáci na krajním pravém křídle zvolna zatáčet svoji linii doprava, jako velká závora, hloubka a síla jejich formace měla překonat veškerý odpor a prorazit řady protivníka, útočit z boku a týlu.

Posvátný oddíl měl vydržet veškerou váhu útoku, zpočátku se bránit a pak přejít na zteč, jakmile vojáci vpravo vykonají svůj manévr. Theagenův plán využíval terén i silné stránky řeckého koaličního vojska, tedy údernou těžkou pěchotu, které se nesmí dostat do křídel lehkooděnci a jízda. Jenže tento plán byl svým způsobem poněkud obstarožní a nereflektoval zcela poznatky, kterých dosáhl Epameinóndás, Pelopidás a jiní velitelé uplynulé epochy. Spočíval v nahromadění těžké pěchoty, která svým úderem zničí jednu část bojové sestavy, jenže značně pasivní úlohu měli lehkooděnci i jezdeckvo, které zcela jinak využívali nejenom oba výše zmínění thébští velitelé, ale i jiní generálové za posledních 66 let. Zvolená taktika více odpovídala období peloponnéské války než době poklasické.

Podívejme se, jak vojsko uspořádal Filip II. a jaký měl bitevní plán. Na pravém okraji se nacházely kopce, které drželo 1000 lehkooděnců. Vedle nich začínala rovina, na níž byl již šik těžkooděnců, osobní garda krále – 3000 hypaspistů, vedle nich 9000 falangistů. Za těmito jednotkami bylo v záloze 1400 makedonských jezdců, kterým velel Filotás. Celému křídlu velel Filip, který bojoval u hypaspistů.

Středu bojiště velel Parmenión, 9000 těžkooděnců chránili po obou stranách lehkooděnci, 1000 mužů na každém křídle. Kromě nich zde byla v záloze veškerá lehká jízda. 200 paiónských a 400 thráckých jezdců, bylo umístěno za levou částí pěšího šiku, 800 královských kopiníků (Thrákové v makedonských službách) stálo napravo. Dále za nimi bylo ve středu 1000 thessalských jezdců.

Poté následovalo levé křídlo, tvořilo ho 9000 hoplítů z řeckých spojenců Filipa a 3500 makedonských falangistů pod velením Antipatra. Před nimi bylo 270 elitních oštěpařů z Agriánie a 920 lučištníků. V záloze bylo 1200 makedonských jezdců pod velením Alexandra a Héfaistóna. Jaký byl Filipův plán pro bitvu? Naznačit vysunutým pravým křídlem útok, poté ustoupit na úpatí svahu a provést protizteč. Milovníci divadelních představení jako Athéňané této příležitosti určitě neodolají. Poté lehká pěchota a jezdeckvo porazí svoje protivníky a vpadne nepřátelským těžkooděncům do boku a týlu.

Jako druhý měl zaútočit nedlouho po Filipovi Parmenión ve středu, kde měl pouze zadržovat nepřítele, jeho lehká pěchota a lehké jezdeckvo měly

vyplňovat mezery vzniklé činností Filipa a Alexandra. Thessalská jízda měla porazit jezdeckvo nepřítele a poté zaútočit na střed nepřítele z boku. Jako poslední měl zahájit boj Alexandr na levém křídle. Mistrovství jeho manévru však stojí za podrobnější vylíčení. Rozdělme si průběh bitvy pro lepší popis do 4 fází. Napřed obě strany zahájily přibližování k nepříтели a průzkum, neboť je od sebe dělil celý kilometr.

Thébské jezdeckvo se pohnulo jako první, přesunulo se těsně mimo dostřel luků nepřátel a po obhlédnutí sestavy Makedonců se vrátilo zpět do zálohy na pravý konec linie. Rovněž Alexandr provedl průzkum rozmístění sil nepřítele ve vzdálenosti 800 m. Ze vzdálenosti 600 metrů se začaly makedonské voje šikovat do smluvených pozic. Filipovo křídlo navázalo kontakt s Athéňany, poté Parmenión zahájil postup, přičemž jeho lehkooděnci svádějí vítězně souboje se svými protivníky a jeho těžká pěchota pomalu kráčí na dohodnutou linii obrany. Filipovo křídlo začne pomalu ustupovat. To byla první fáze.

V druhé fázi dorazí Filipovo křídlo na svah, v patách mu jde levé řecké křídlo, s nímž navazuje kontakt. Parmenión naváže dotek s nepřítelem ve středu, kde ho trvale zadržuje. Na levém křídle zahajuje činnost Alexandr, posílá kupředu do útoku Agriány, lučištníky, kteří rychle vyprovodí z bojiště boiótské lehkooděnce. Poté koncentrují svoji palbu na posvátný oddíl. Thébané zešikmili svoji pěchotní linii a poslali na její křídlo svoje jezdeckvo.

Alexandr posílá do útoku Antipatrovu falangu, která míří vstříc posvátnému oddílu. Co činili mezitím Řekové? Nalevo postupuje jejich levé křídlo, lehkooděnci umístění na svazích vedle citadely sestoupili na rovinu a posunují se ještě více vlevo, chtějí pronásledovat makedonskou lehkou pěchotu, v jejich čele útočí prodromoi a hamipoi. Odkrytý prostor na křídle bleskově zaujme athénská jízda, která nyní kryje vlastní těžkooděnce. Makedonská lehká pěchota odvádí své soupeře co nejvíce mimo bojiště.

V ten moment už Filotás dokončil přesun svého jezdeckva na bok a útočí na řecké lehkooděnce, kteří ale na útok nečekají a prchají zpět do kopců, pronásledováni makedonskými jednotkami lehké pěchoty. Filotás poté v klínové formaci prudce útočí na athénskou jízdu, rozhodným způsobem ji poráží a vyhání z bojiště. Ve středu bojiště na křídlech pěchotní sestavy svádí boj lehká

jízda a pěchota. Makedonci v tomto souboji mají navrch. Jejich jednotky lehkého jezdeckva začínají pomalu s útokem na boky pěchoty.

Antipatros nalevo mezitím ovšem pouze naznačil útok na svatý oddíl, navázal kontakt s nepřítelem pouze na konci pravého křídla, neboť zešíknil podle toho svoji předtím rovnou linii a začíná útočit právě na boiótské jednotky, které měly provést onen půlobrat, který přetne makedonskou linii. Mezitím Alexandr rozdělil svoje jezdeckvo do dvou částí. 800 jezdců poslal v klínové formaci do útoku proti boiótskému jezdeckvu, které nevydrží počáteční nápor a po chvíli opouští bojiště ve zmatku. Dalších 400 jezdců, kteří zůstávali dosud ukryti za hoplity, se sešikovalo ze čtverců do dračích zubů.* Přesunuli se na pravý kraj Antipatrových brigád.

Thébané z posvátného oddílu tak měli v zásadě dvě možnosti, zaútočit na odkrytý bok makedonských falangistů a tím se vystavit útoku makedonské jízdy, nebo čekat až Antipatros zlikviduje jejich podpůrné jednotky vpravo. Nakonec tedy skutečně útočí na Makedonce. V tomto okamžiku zahájí útok s 400 jezdců Alexandr, a probije se skrz nepřátelskou těžkou pěchotu. Mezery vzniklé útokem posvátného oddílu se pokusí urychleně zaplnit miliční jednotky, na ty ovšem čelně zaútočí oněch 9000 hoplitů, kteří dosud nenavázali kontakt s nepřítelem.

Ve třetí fázi zahajuje Filip protiútok ze svahu, Athéňané podporovaní žoldnéři se zpočátku drželi, jenže jakmile se nalevo vrátil z pronásledování athénské jízdy Filotás, byl jejich osud zpečetěn. Zatímco Filotás nově šikoval svoje švadrony do útoku do levého boku Athéňanů, vpravo na ně čekala další pohroma. Celé řecké levé křídlo se dostalo už mimo dosah svého středu, zprava tak mohla nerušeně zaútočit thessalská jízda, která byla dosud v záloze. Následný útok pěšáků a jezdců zcela rozdělil síly levého řeckého křídla na menší izolované jednotky, čímž začal jejich ústup a pronásledování. Řecké síly zde byly totálně dezintegrované, žoldnéři prchli a Athéňané se snažili o spořádaný ústup.

---

* Každá ilae měla 200 jezdců, tvořily ji čtyři tetrarchie, každá z nich ve formaci dračí zuby zaujala klínovou formaci, speciálně používaná na útok proti pěchotě.

Ve středu Parmenión dál zadržoval nepřítele na místě, začal však útok s pěšími jednotkami, jakmile z křídel útočila jeho lehká pěchota a jízda. Ničil nepřítele na místě a jednotky, které ustupovaly, nechal pronásledovat. Na levém křídle mezitím Alexandr sešikoval svoje jezdeckvo do útoku na boky a týl Boióťanů, kteří se nyní ocitli v kompletním obklíčení. Na celém bojišti tak ve 4. fázi zavládl celkem stejný obrázek. Jízda svou rychlostí i klínovým úderem rozbila pěší sestavu na drobné skupiny odporu, tehdy vyrazila těžká pěchota a ničila vojska na hlavním směru úderu. Nastalo velké pronásledování.

Těžké ztráty utrpěli nejen Athéňané (1000 mrtvých a 2000 zajatců²⁶³) a Achájové, ale především také Boióťané, jejichž elitní oddíl vytrval až do konce a zůstalo z něj naživu jen 46 mužů*. Ztráty makedonského vojska byly poměrně malé, nebyl ztracen ani žádný vyšší velitel. Filip a Alexandr ušetřili řeckému vojsku lekci v moderním způsobu vedení války. Bitva prokázala vítězství nového pojetí boje, zvítězila v ní mobilní falanga se saríssami, podpořená útokem jezdeckva seřazeného do dračích zubů. Součinnost pěchoty s jízdou byla rovněž výborně načasována. Za makedonským úspěchem stála i větší kvalita makedonských než řeckých lehkooděnců.

Po bitvě navázal Filip prostřednictvím Démada kontakt s Athénami. Mírovou delegaci tvořili Fókión, Démadés a Aischinés. Makedonský král stanovil mírné podmínky spojenectví a míru. Athénám vrátil zajatce bez výkupného a ostatky padlých, zůstaly jim nadále ostrovy Samos, Lémnos, Imbros a Skýros, musely ovšem rozpustit svůj námořní spolek, na druhou stranu obdržely obec Orópos, kterou dříve ztratily v roce 366, dále Athénám patřila správa ostrova Délos, tedy Apollónovy svatyně. Athény dohodu přijaly, neboť zvítězila umírněnější část občanů, která za stratéga po Chaironéie zvolila Fókióna a nikoliv Charidéma, rovněž byl tehdy odmítnut návrh Hypereida povolat do zbraně otroky a poskytnout jim občanství. Mírné podmínky vzbudily

---

* Moderní zkoumání pomníku na bojišti ve tvaru sedícího lva postaveného na počest Thébanů v tomto oddíle odhalil pozůstatky 254 vojáků. Jádro tvořilo 300 mužů, o jeho přesnějším složení a povaze viz Pressfield *Ctnosti války*.

příznivou reakci Athéňanů. Filip dobře věděl, že potřebuje pro invazi do Asie jejich loďstvo, proto by pro něj bylo nesmyslné Athény ničit a dobývat.

Hůře dopadly Théby, někteří přední občané byli posláni do vyhnanství a jejich majetek zabaven. Do města se vrátili oligarchové, z nich byla vytvořena vláda 300 mužů.²⁶⁴ Akropoli Théb, Kadmeiu, obsadila makedonská posádka. Vojenské posádky umístil Filip i jinde v Řecku, jeho vojáci byli v Euboi i ve městě Chalkis, v Ambrakii i Korintu. Zvláštní situace panovala ve Fókidě, kraj splácel svoji pokutu až od podzimu roku 343, první splátka činila 30 talentů.²⁶⁵ Další splátky pokračovaly až do jara roku 338, tehdy byla také obnovena federace Fóků. Znovu obydleli některá svoje města – Elateiu, Erochos a Lilaeu. Na podzim roku 338 pokutu neplatili vůbec, další splátka přišla až na jaře roku 337 a to pouze ve výši 10 talentů.²⁶⁶ Za změnou situace jistě stál Filip, protože Fókové sami neměli sílu cokoliv prosadit ani změnit. Během 4. svaté války zůstali Fókové neutrální.

Zrušením pokuty a obnovením federace a některých měst zřejmě Filip chtěl získat Fóky na svoji stranu jako protiváhu Boiótie, kde sice držel Théby, ale do popředí se dostala jiná města jako Thespie, Plataje či Orchomenos. Na konci roku 338 podnikl makedonský král invazi na Peloponnésos do Lakónie na podporu svých tamních spojenců. Vojskem mu přispěla Élis*.²⁶⁷ Sparťané sice zažili další invazi, ale nedošlo k žádným velkým bojům. Filip odebral Lakónii kraje severního pohraničí (Aegydis, Belminatis, Skirítis, Karyatis, Thyreatis) společně se západním pohraničím - Dentheliaty ležícími mezi Lakónií a Messénií, také východní lakónské pobřeží až na jih k obci Prasíe a komunity perioků na severovýchodě Messénskému zálivu.²⁶⁸ Tato území obdrželi spojenci Filipa na Peloponnésu.

Sparťský stát tak měl pouze svoje jádro, tvořené údolím řeky Eurotás a převážnou část poloostrova Mani (který neměl příliš úrodnou půdu, kromě přístavu Gytheum a jeho okolí), na východě poloostrov Malea (měl význam díky své železné rudě), zůstal mu ještě ostrov Kythéra. Sparťané ztratili téměř

---

* Kde již dříve provedli stoupenci Filipa krvavý převrat, zřídili oligarchickou vládu.

polovinu svého státního území, které jim zůstalo po vzniku Messénie. Stálo proti nim Megalopolis (jako hlavní město obnoveného Arkadského spolku, za dob thébské hegemonie). Sparťané přišli nejen o úrodná území, ale hlavně zdroj populace a významné obce, které obstarávaly zemědělskou produkci, řemesla i pomocné vojenské oddíly. Sociální situace, už tak dost špatná od doby vzestupu Messénie a Arkadského spolku, byla nyní ještě ztížena ztrátou perioiků. Poměry ve spartském státě zašly tak daleko, že dokonce poprvé slyšíme zprávy o tom, jak Sparťané vzali poprvé z nutnosti do rukou pluhu.²⁶⁹

Filip neměl zapotřebí dobývat Spartu, ne že by to nesvedl nebo ho dokonce od úmyslu odvrátil Asklépios, jak tomu věřil dobový zbožný spartský básník Isyllos. Zachováním Sparty sledoval svoji politiku, kde jednak ponechal svým spojencům přinejmenším virtuální hrozbu hlavně tím, však posiloval svá tvrzení, že ne každý musí být jeho spojencem, a vyvracel tím osočování, že všechny řecké obce zotročil. **V létě roku 337 svolal Filip do Korintu kongres s návrhem mírové smlouvy pro celé Řecko.** Jen Sparta odmítla účast, s tvrzením, že předložená smlouva bez vzájemné dohody znamená zotročení, nikoliv mír.

Filip prosadil, aby se spory mezi obcemi neřešily vojenskou silou a neměnily se stávající ústavy obcí, bylo zakázáno vystoupit proti jeho vládě. Dalšími podmínkami byl zákaz svobodné plavby na moři, násilných politických převratů v obcích, vyhánění občanů, majetkových konfiskací, nového rozdělení půdy, rušení dluhů nebo osvobozování otroků za účelem převratu. Poté se nechal zvolit vrchním velitelem **korintského spolku**, který zahájí válku s Peršany jako odvetu za perské tažení Helladou v letech 480-479. Stanovil jednotlivým obcím vojenské kontingenty, kterými přispějí na jeho tažení.

Filip se poté obrátil na západ, aby si zajistil svůj týl, proto v roce 337 válčil proti illyrskému kmenu Autariatů. V následné bitvě jejich král **Pleuriás** málem zabil Filipa, kdyby před něj nepředstoupil jeden z královských strážců, který svým tělem zadržel všechny údery meče určené Filipovi, přičemž tento strážce zemřel. (Diodóros, 16.93,6). V roce 337 se Filip již posedmé oženil, tentokrát s makedonskou šlechtičnou jménem Kleopatra, což byla neteř

generála Attala. Olympias to nesla velmi nelibě, neboť přestala být nejdůležitější ženou na královském dvoře, i s Alexandrem odešla do Épeiru na dvůr svého bratra. Ani Alexandr si nepočínal v této době nejchytřeji. Filip navázal v roce 336 kontakty s vládcem Kárů Pixodarem a slíbil jeho dceři sňatkem se svým synem Arrhiadem a následně spojenectví, což by mělo velký strategický význam - mít ve válce s Persií na své straně Káry, jejich města a zejména přístavy, nemluvě o velké vojenské síle, kterou disponovali.

Doba pro tažení do Persie byla příznivá, perský král Artaxerxés III. byl roku 338 zavražděn velitelem královské gardy, jímž byl eunuch Bagóás. Ten dosadil na trůn Artaxerxova syna jménem Arsés a ostatní syny povraždil. Nový král odmítal být pouhou loutkou, proto byl brzy také odstraněn. Alexandr se o Filipově záměru dověděl, Pixodarovi napsal sám a nabídl se za Arrhiada. Takové jednání Filipa pochopitelně rozlítlo. Na prolomení ledů mezi oběma stranami měl zásluhu Demarátos z Korintu, který sloužil jako prostředník mezi oběma stranami.

Olympias i Alexandr se tak na jaře roku 336 vrátili na královský dvůr, Filipovi se narodila z nového manželství dcera Európa, vliv Attala a jeho klanu mezi šlechtici sílil. Makedonský král poslal do Asie předvoj, který měl zajistit Dardanely, předmostí pro jeho plánovanou invazi. Vojsko vedl **Attalos** a **Parmenión**, měli k dispozici 10 000 pěšáků a 1000 jezdců. Města Efesos, Erythrae a Chios je přivítala a otevřela jim své brány, Filipovi se stavěly sochy. Filip nyní pořádal v původním sídle králů Aigai svatbu své dcery Kleopatry s épeirským králem Alexandrem I.

Věštba, kterou Filip obdržel z Delf na otázku, zda porazí velkého krále, zněla: „*Býk je ověnčen. Vše je učiněno. Obětník je připraven.*“ Filip si věštbu určitě vyložil jako příslib vítězství, místo toho byl v říjnu roku 336 v Aigai zavražděn Pausániem, jedním ze sedmi královských strážců.

Je vcelku zbytečné se dohadovat, co skutečně stálo za příčinou vražd. Pozadí atentátu není možné odhalit na základě stávajících znalostí. Podezříván byl Alexandr i jeho matka Olympias, která tak učinila bez jeho vědomí, Aristotelés uvádí, že Pausaniás čin spáchal jako osobní mstu, jelikož mu Filip

přestal věnovat svoji přízeň a odmítal potrestat Attala, který mu ublížil. Alexandr otcovu smrt prezentoval jako perské spiknutí. Než se v další historické části práce pustíme do dalších událostí, je třeba udělat zde jistý mezník a zhodnotit celkový přínos Filipa pro Makedonii, podívat se podrobněji na politickou situaci v Athénách a zhodnotit její vývoj.

Filipovou smrtí končí jedno důležité období, pokud jeho současník Theopompos z Chiu o Filipovi referuje větou: „*Evropa nikdy nezrodila muže tak velikého.*“* (Někteří výrok překládají jako muž, kterého Evropa dosud nepoznala.) Nemyslí to bezvýhradně v dobrém smyslu slova, ostatně on sám Filipa nijak nešetřil, nazýval ho nestřídým, nespravedlivým, násilnickým atd. Přesto všechno pochopil od počátku, že to nijak nesnižuje jeho dějinný význam. Je třeba odlišovat mravní stránku osobnosti a její přínos pro dějiny, hodnotit obě kategorie separátně. Ať byl Filip, jaký chtěl, vynikal nad průměrem své doby, pohnul s dějinami, a bez jeho přínosu by se nikdy nemohl vytvořit helénismus, tak jak ho známe. Jeho syn Alexandr byl úspěšným vládcem především proto, že mu Filip zanechal silné vojsko, velké království, fungující stát s pokročilou infrastrukturou a administrativou, množstvím vazalů i spojenců.

To, co dokázal Filip, nikdo z řeckých vládců do té doby v takovém rozsahu nedokázal. Za jeho vlády měla Makedonie podle odhadu N. G. L. Hammonda 1 650 000 obyvatel*. Filip zničil množství měst, ale mnoho stávajících nechal rozšířit i postavil řadu nových, stavěl nové silnice. Jeho přesuny obyvatelstva by se neměly chápat jako nějaké tyranské praktiky. Snažil se tím oslabit tradiční klanové vazby i kmenovou mentalitu bránící rozvoji, posílit “makedonskou identitu” různých kmenů a etnik, aby si uvědomily, že v Makedonském království nezáleží na příslušnosti ke kraji, městu či klanu, ale na loajalitě ke králi a státu, neboť oni sami, jeho obyvatelé, ho tvoří. Filip pozvedl národ pastýřů, rozháraných etnik, lokálních knížat a řeckých měst

---

* L. Canfora, Dějiny řecké literatury str. 334

*N. G. L. Hammond, Macedonian State, str. 167

k hegemonii. Pořečťoval obyvatele a chtěl, aby se přestali věnovat pouze sezónním pastevectví a životu nomádů, kteří neustále trpí nájezdy bojovných sousedů.

Proto zakládal města, daroval a pronajímal půdu, chtěl, aby se obyvatelé zabývali zemědělstvím, obchodem i řemesly. Povolával do země řecké specialisty na řemesla a umění, administrativní záležitosti rovněž fungovaly v řečtině, což byl další faktor, který měl napomoci úsilí Filipa proměnit zem na fungující stát, řízený lokálními administrativami a městskými centry. Helenizoval tak Makedonii a převedl ji z dob homérských hrdinů a šlechtických klanů do nového věku, helénismu, kde je hlavní centrálně řízený stát, král, jeho dvůr, přátelé (hetairoi) i systém povyšování a odměn založený na meritokracii, nikoliv příbuzenských vazbách.

V jistém ohledu měl Démosthenés v hodnocení Filipa a Makedonie pravdu. Makedonie nebyla klasicky fungujícím řeckým městským státem, jeho obyvatelé často nebyli schopni hovořit některým nářečím řečtiny. Životní styl obyvatel měl k běžným Řekům rovněž daleko. Kdo byl z Makedonie slavný řečník, umělec, filosof, lékař atd.? V těchto ohledech se prostě nikdo nemohl Démosthenovi ani Řekům divit, že Makedonce považovali za barbary. To, že Filip udržoval kontakty s řeckou intelektuální elitou a Aristotelés vzdělával Alexandra i jiné šlechtice a podobně na situaci nic nemění. (Ostatně Platón i Aristotelés považovali Makedonce stejně jako Skyty, Peršany, Thráky za bojechtivé plemeno barbarů). Filip musel pobuřovat svoje současníky ani ne tak svými cíli, jako spíše prostředky, které neváhal použít. Přesto Diodórovo obvinění, že Filip kazil svým chováním jiné, není na místě.

Lidé, které podplatil a využil pro svoje cíle, už morálně zkažení byli, pouze dostali příležitost projevit svůj charakter. Je třeba rovněž vyvrátit interpretace Filipových mírových úmyslů ohledně Řecka. Pokud chtěl makedonský král vést válku s Řeky proti Persii, musel být hegemone. To vyžadovalo reálné mocenské základy, ne pouze ideovou a diplomatickou bázi. Především je třeba si uvědomit, že řecké státy, které se považovaly každý za středobod historie (především Athény) by nikdy nepřistoupily na myšlenku být

druhořadým členem aliance mocnosti, která zde trvá teprve dvě dekády a předtím byla vždy periferií řeckého světa.

Filip paralyzoval řecký svět především svojí neochvějností a vytrvalostí dosáhnout svých cílů. Šokoval svými zvyklostmi ve válčení, kdy mu na překážku nebylo ani počasí nebo tehdejší chování v konfliktech (neničit města, šetřit civilní obyvatelstvo atd.) Hlavní změnou Filipa ve vojenství nebylo pouhé zavedení obouruční píky o délce 5,4m pro pěšáky, nýbrž především zřízení velkého profesionálního vojska a zavedení neustálého výcviku, vytvoření důstojnického a poddůstojnického sboru, který se vzdělával. Řekové se svými poloprofesionálními vojsky doplněnými žoldněřskými oddíly, na jejichž velitele často nebyl spoleh, museli často působit na makedonského krále jako spolek amatérů.

Filip byl doslova chodící muzeum válečných zranění, za úspěchy zaplatil svoji cenu krví a trvalým zhoršením zdraví. Přes všechny jeho výstřelky ho vojáci milovali, neváhal totiž riskovat, bojovat v prvních řadách, při pochodech byl spíše k vidění pěšky než na koni, a často čekal osobně před branou tábora, než do něj dorazil poslední voják. Jasně tak dával najevo, že král a jeho armáda jsou společenství bojovníků, ve kterém není rozdílů, jestli je někdo pěšák, jezdec nebo lehkoodětec. Za Filipa se válčilo v dosud málo viděném měřítku. Současně operovaly během jedné sezóny dvě, někdy až tři armády, také bylo vytvořeno loďstvo o síle 160 triér a mnoha lehčích plavidel. Zdroje jeho království poskytovaly dle mého odhadu možnost postavit do pole minimálně pozemní vojsko o síle 80 000 mužů (60 000 pěchota a 20 000 jezdeckvo), nemluvě o dalších 40 000 mužích pro námořnictvo. Rezervoár jeho vojenských sil byl celkem cca 160 000 mužů.

Filip byl kromě toho vysoce schopným velitelem, který se jako jeden z mála spoléhal na výraznou podporu jezdeckva, inovoval taktiku, zavedl vyspělejší ženijní i zdravotní službu a pomohl vytvořit mnohé válečné stroje, jiné pro ně stavěl jeho thessalský specialista Polyidés. V tom všem Filip předbíhal řecké obce, a ačkoliv i ony měly možnost se vyvíjet a nezaspávat na tomto poli, většina z nich k tomu neměla osobnosti nebo hospodářský potenciál. Filip, jenž si po bitvě u Chaironéie podřídil řecké obce, dočasně ukončil soupeření

řeckých států o vliv v Helladě. Později sice ještě měly několikrát příležitost dokázat se vymanit z makedonského nebo římského vlivu, ale už se jim to nikdy nepovedlo.

Přesto to není žádný tragický konec řecké historie, pouze začíná její další éra. Možnost svobodného politického vývoje a neustále soupeření poleis byla základem řecké kultury, která dala vzniknout řadě vynikajících osobností a hodnot, ale je nutné si říci, že od roku 404 byla Hellada pod silným vlivem Persie, řecké obce jej nebyly schopné zlomit ani jednotlivě, ani společně, ačkoliv řada intelektuálů a jiných osobností přemýšlela, jak by se to dalo uskutečnit. Filip poskytl základy pro vyvrácení Perské říše, jelikož Řekové je celou dobu nedokázali provést. Byla totiž jejich obchodním a politickým soupeřem, i z tohoto důvodu musíme přiznat osobě Filipa II. důležitý historický význam.

Co se naproti tomu dá říci k vývoji států Hellady a zejména Athén v letech 404 -336? Jednotlivé federace a spolky z mnohých důvodů neměly dlouhého trvání, ačkoliv měly mnohdy ušlechtilé cíle. Navzdory všem výkyvům byly pořád nejdůležitějším kulturním i hospodářským centrem Athény, které nechtěly ztratit svůj politický vliv. Jestliže se dá Athénám k něčemu gratulovat, pak k výbornému zvládnutí usmíření obyvatel po svržení 30 tyranů a normalizaci poměrů. Později se ukázal nelítostný boj a vývoj v athénské společnosti, různé soudy s veliteli ze spojenecké války, vyslanci atd. Athény, jak správně podotkl Démosthénés nedokážou vládnout druhým a hodí se proto pouze k ochraně ostatních, ale při této úloze selhali.

Vůbec se tato problematika nedá svádět na fakt, že samotná Attika měla oproti Makedonii asi pouze jen 250 000 obyvatel. Musíme si uvědomit, že Athény měly ještě ostrov Salamis, ovládaly Kyklady i svoje tradiční ostrovy. Athény ovšem srazili její politikové, a nikoliv demokratické zřízení. Spojenecká válka vypukla proti jejich vůli, jenže jak bylo popsáno výše, nelítostná politická soutěž připravila Athény o možnost válku vyhrát, byl to jeden z uzlových bodů vývoje. Poté se řízení státu ujal Eubúlos a jeho strana, které se Démosthenés posmíval, že zbytečně zkrášluje a zvelebují město, rozmazluje občany peněžními příspěvky.

Eubúlos pomohl zvýšit příjmy města (vycházel z rad Xenofóna), rozšířil doky, loděnic a, zvětšil sílu válečného loďstva. Je pravda, že nový životní styl většiny populace byl závislý na státních penězích, které jim byly politiky vypláceny v podobě théorik, proto se nikdo nemohl divit, že většina obyvatel nechtěla krvácet ve válce a za ideály, ostatně obyvatelé byli odrazem svých politiků. Podvody, defraudace a vyhýbání se povinnostem u nich viděli už od dob peloponnéské války, nebylo to tedy novým jevem, nová však byla masovost takového jednání ve všech strukturách společnosti, která byla rozdělená, nebyla svorná a schopná se na něčem shodnout, mít konsensus. Sociální nůžky mezi vrstvami se rozvířaly, individualismus sílil do absurdních rozměrů*, každá vrstva se soustředila na sebe a své výhody. To není neobvyklé, ovšem jsou jisté hranice, kdy už je to škodlivé pro celý stát, a Athéňané, nebo aspoň jejich většina, to nebyla schopna vidět nebo s tím něco udělat.

Démostenés se o to snažil, ovšem než přikročíme k jeho hodnocení, je třeba podrobněji si zmapovat politickou situaci v letech 355-336. Ve městě nebyly pouze dvě politické strany, odpůrci Makedonie a příznivci mírové politiky, které vedl Eubúlos, spoléhající především na nejbohatší vrstvy. Ve skutečnosti bylo ve městě stran několik. Začněme s těmi méně známými. Nejprve tzv. **staromilci** (nebo tradicionalisté chcete-li), příznivci spolupráce Spartou. Ta však byla už od bitvy u Mantineie roku 362 pouhým odleskem dřívější moci a slávy, její význam stále klesal, samotná Sparta byla postupně oslabována. Do této strany patřil **Hegésippos**, **Hégesandros**, kterým bývá dávána vina za zapojení Athén do 3. svaté války.

Tito politikové byli dle různých narážek attických řečníků asi velmi radikální na tehdejší poměry, dokázali si získat přízeň davu a spoléhali se nejspíše na nejnižší sociální vrstvy i konzervativní venkovské obyvatelstvo. Je

---

* V předchozích stranách zmíněné jevy v projevech Démosthena, Aischína, vojenská služba rozložená nespravedlivě mezi ročníky, krádeže státního majetku, neplacení daní, špatné plnění svěřených povinností, nedisciplinovanost v armádě, vyhýbání se povinnostem, porušování ústavy, a jiných zákonů, atd.

celkem záhadou, jak se jim podařilo apatické obyvatelstvo přemluvit ke vstupu do války, byť pro něj byly relevantní důvody. Dále zde byla strana **neutrality, míru**. Patřili mezi ně korintský metoik **Deinarchos**, tedy řečník, který byl stoupencem oligarchie a pravděpodobně i zastáncem myšlenky spolupráce s Makedonií.

Druhým představitelem byl **Démadés**, řečník, který byl rovněž pro mír a spolupráci s Makedonií. Byl přesvědčen, že neúčinněji makedonské falangy zastaví mír. Nebyl sprostý kolaborant, jak se mu přisuzuje, jeho představa spolupráce s Makedonií byla, že si Filip může rozšiřovat a dobývat nová území dle libosti, protože válčit s ním by mohlo město zničit. Rovněž intelektuálové jako Aristotelés a Isokratés věřili, že Makedonie je silnější, takže spolupráce s ní je historická nutnost a pro Athény bude výhodné se s ní spojit a válčit proti Perské říši.

Poté zde byla strana **umírněných politiků**, prosazující mír a neutralitu, příliš se neangažovat v půtkách řeckého světa. Tvořili ji různorodé osobnosti, **Filokratés**, válečný hrdina, řečník **Aischínes**, členové platónské akademie **Lýkurgos** (vynikající politik, hospodář), Fókión (skvělý řečník a velitel), demagog **Aristofón** vhodný pro špinavou práci, jako předkládání nezákonných návrhů ve sněmu. Stranu vedl **Eubúlos**, který se vyznal především v hospodářství, ale diplomacii příliš nerozuměl, orientoval se sice dobře v domácích poměrech, ale jinde ne. Měl za sebou velmi bohaté muže, kterým prokazoval různé služby a oni na oplátku podporovali jeho lidi a návrhy ve sněmu svým vlivem.

Názory této strany na Makedonii se v průběhu času lišily, napřed měl přednost mír a neutralita. Pravděpodobně byli ochotni spolupracovat do jisté míry s Makedonií, i když spolupracovat je asi silné slovo. Smířili se s postupnou ztrátou athénských držav na makedonském pobřeží a nevyvinuli snahu získat je zpět. Věděli, že Filip je silnější. Byli ovšem proti tomu, aby se jeho vliv šířil do samotné Hellady, nebo dokonce aby makedonské posádky byly v Attice. Snažili se později získat spojence a zastavit makedonský postup. Jejich politika se

však točila v kruhu, ignorovala vnější politickou realitu a na růst moci Filipa reagovala pomalu a těžkopádně, pokud vůbec.

Největším problémem této strany byla její finanční politika a směřování peněz na theória, obyvatelstvo uvyklo jejich používání, což oslabovalo válečné akce. Obyvatelstvo by v případě války nemělo finance, na které si už zvyklo, což v nich posilovalo pasivitu a odpor k válce, ačkoliv bylo v bytostném zájmu Athéňanů mít co nejvíce pozic v Makedonii a na Chersonésu, kam se mohlo vyslat obyvatelstvo, pro které nebyla půda ani obživa v Attice. Byla to krátkozraká politika, která myslela především na nejbližší volby a způsob jak vyhrát. Athény se staly výstavnějším, kulturnějším a pohodlnějším místem pro život, ale zároveň také ztratily částečně svůj étos aktivní velmoci.

Dalším problémem této politiky bylo, že udržování válečného loďstva a navýšení jeho počtu bylo užitečné, jenže nedostatečné výběry daní od nejbohatších obyvatel zabraňovaly získat dost prostředků na podporu výprav pro udržení zámořských pozic, válečné akce tak byly odsouzeny k neúspěchu, když Athéňané odmítali bojovat a žoldněřům neplatili včas ani dost, pokud vůbec. Taktéž bylo chybně organizováno pozemní vojsko (především ono mělo být posíleno a reformováno, nikoliv jen loďstvo), neboť nebyly rovnoměrně protěžovány všechny jeho věkové kategorie, což jen dále posilovalo pasivitu a odpor Athéňanů k válce. Tyto problémy se začaly řešit až půlhodinu po dvanácté, tedy někdy v době války o Olynthos v roce 349/8.

Je si třeba připomenout, že Athény prostě neustále slábly, nejprve ztráta členů námořního spolku ve spojenecké válce, poté ztráta měst na pobřeží Makedonie, další klíčová událost bylo Filipovo dobytí Thessalie, také dobytí Olynthu. Zejména poslední dvě události byly bodem obratu v mocenském rozložení sil. Není to žádný argument ex post, o Thessalii si Athéňané mysleli, že se časem vymaní z makedonského vlivu, ale osud Olynthu jim připomněl, že byla zmařena šance zadržet Filipův postup. Tato strana nechtěla kolaborovat s Makedonií a podlézat Filipovi. Ostatně Fókión radil k opatrnému jednání s Filipem, nikoliv se vším souhlasit a neprojednávat nic z toho, co předloží. Budiž příkladem, že když Athény uzavřely smlouvu po bitvě u Chaironéie bez znalosti podmínek, pak náhle zjistili, že musí Filipovi přispět jezdeckem i

loďstvem. Je otázkou, jestli stejně Athény v situaci po Chaironéii nemohly vyjednat něco jiného, než vše jen odsouhlasit.

Existovala zde i **válečná strana**, kterou tvořili řečník **Tímarchos**, velitel **Charés** a řečníci **Démostenés** a **Hypereidés**. Tito politikové prosazovali válku proti Makedonii, využití přebytků státní pokladny pro válečná tažení, provedení reformy loďstva i pozemního vojska, zabránění občanům, aby šidili svoje příspěvky na válečnou daň aj. Je však třeba vidět situaci v Athénách nikoliv jako pouhý střet osobností nebo ideálů, ale jako nelítostnou válku o politický vliv. Politické spory uvnitř obce na nejvyšší úrovni paralyzovaly jednání sněmu a rady, k mnoha klíčovým návrhům a rozhodnutím se dospělo pozdě nebo vůbec, případně byla učiněna špatná rozhodnutí. Na vině nebyla demokracie.

Za vše mohla bezohlednost politiků, kteří po vzoru Alkibiada a jeho dravého kariérismu byli přesvědčeni, že obec může být klidně zničena, pokud nebude po jejich. Téměř zde neexistovala žádná reálná snaha nadřazovat zájmy obce nad osobní ambice a to bylo hlavním důvodem neúspěchu Athén v mocenské konfrontaci. Každá strana měla svůj díl viny. Eubúlos svojí nechtí přinutit k plnění povinností především bohaté občany a promýšlet politiku na delší časový úsek. Výpady mezi Aischínem a Démostenem byly součástí politického boje, kdo dostane svoje oblíbence na správní a velitelské posty. Každý politik měl svoje favority.

Démostenés upřednostňoval Charéta, jaké škody z toho vzešly nejen při spojenecké válce, je dobře patrné. Aischínes například favorizoval členy rodiny, kterými byli jeho bratři. Nejstarší z nich, Filocharés, sloužil s Ífikratem tři roky za sebou jako jeden z velitelů těžké pěchoty, nejmladší Afobetos sloužil jako vyslanec k perskému králi, spravoval veřejné příjmy bez jakýchkoliv potíží. Eubúlos měl jako favorita Nausikleia nebo svého bratrance Hegesiláa. To myslím dostatečně ilustruje situaci, ve které se Athény nacházely – před tím, aby se strany shodly, kdo splní nejlépe dané úkoly a hodí se na ně z hlediska svých schopností, dostaly přednost rodinné vazby a stranická rivalita.

Démostenés je často popisován jako jediný morální hrdina, který Athéňany burcoval a mohl je i Řecko zachránit, neboť prohlédl včas plány makedonského krále a celou kariéru zasvětil zničení jeho vlivu, byl tím nejlepším řečníkem a politikem, jenže tak to vůbec nebylo. Jeho rady a činnost poskytly státu jak pohromy, tak prospěch. Výše byla popsána jeho negativní úloha při spojenecké válce, jeho neustále favorizování Charéta jako vrchního velitele bylo také zhoubné. Neúspěšná obrana Amfissy a zničení 10 000 žoldnéřského vojska jde částečně i na jeho vrub. Pravda, distancoval se od strany staromilců a jejich nereálné politiky, jenže ani Démostenés neváhal ničit svoje politické oponenty, stejně jako to dělali oni.

Potom ovšem nemůže být považován za lepšího než ostatní. Je pravda, že k řízení státu se dostal nikoliv za pět minut dvanáct, ale až ve tři čtvrtě na jednu, tedy v roce 344^{*}, a snažil se pak udělat vše, co bylo v jeho silách, aby Athény mohly Filipa porazit, jenže si neuvědomoval, (nebo na to neměl vojenskou erudici, o čemž pochybuji), že v době kritického ohrožení státu musí jít osobní spory stranou a obec musí využít, jak nejlépe může, svoje lidské (velitelé) i ekonomické zdroje, není možný protekcionismus. Jak jinak se dá nazvat jmenování Charéta vrchním velitelem? Byl zde Fókión, Diopethés a Charidémós, nevíme, jaké schopnosti měl Nausiklés, ale Hegesiléós bojoval statečně u Mantineie, kde prokázal železné nervy a chladný taktický úsudek. Všichni tito velitelé byli lepší volba než Charés a nicky typu Stratoklés či Lysiklés.

Proto se nemůžeme divit, že někteří, např. Diogénes, Démadés či Aischínes aj. považovali Démosthena za demagoga, neboť v některých případech se neváhal spolehnout na podporu davu a ukojení jeho okamžitých emočních nálad, navíc často obviňoval svoje oponenty pochybnými nebo

---

^{*}Příměr je myslím přesný, protože Athény nemohly mít ani podporu Persie, velkými silami disponovala Thessalie, ale ta byla dobytá, Olynthský spolek zničen, Sparta nebyla dost silná, ostatní státy kromě Boiótie měly relativně malé vojenské síly, a hlavně jen některé byly ochotné se angažovat. Pouze společně měly hrozivý potenciál, např. Peloponnésos 20 000 těžkooděnců. (Aeschines, str. 197-198)

smyšlenými obviněními. Nejlépe situaci ilustruje Démostenův výrok, kterým reagoval na Fókionovo neoblomné chování v radě, kdy se odmítal podřídit názorům Athéňanů. Démostenés mu tehdy řekl: „*Fókióne, Athéňané tě jednou v šílenství zabijí.*“ Fókión mu na to odpověděl: „*A tebe při zdravém rozumu.*“²⁷⁰

Nic nemůže vyjádřit lépe, kdo je kdo. Athéňané byli pověstní tím, že mnohdy popravili své nejschopnější politiky a vojevůdce, ale to bylo dočasné pomnutí smyslů, kdežto když uvažovali rozumně, dostávali velení nejlepší muži a ti, kteří obec ohrožovali, byli popravováni a posíláni do vyhnanství. Kdo asi mohl být státu nebezpečnější, než muž, který si myslel, že jen jeho řešení a nápady jsou nejlepší, a ostatní lidi bez ohledu na jejich schopnosti nepotřebuje, protože ostatní ho musí poslouchat? To přece nebyla demokracie ani konsensus.

Kdyby alespoň Démostenovo jednání bylo vždy prospěšné obci, ale on prostě neměl schopnosti na to, aby úspěšně obec řídil nebo potlačil svoje ego, což dokázal i onen vzpomínaný hříšník Alkibiadés, jenž byl rovněž ve svojí době rozporuplnou osobností a dnes je většinou jeho hodnocení silně zkreslené, nespravedlivé. Naproti tomu z Démosthena je dnes vzorový hrdina, jehož nedostatky se chlácholivě přehlíží nebo se o nich vůbec nepíše a nemluví, což je prostě skandál. Jeden z hlavních viníků vojenského kolapsu obce je oslavován, protože učinil maximum, co mohl, což platí bohužel jen do jisté míry.

Hypotetická otázka zní, co mohly Athény udělat lépe? I přes nepoměr sil a malý počet obyvatelstva nebylo potřeba nic složitého a zázračného pro jiný průběh konfrontace s Filipem. Předně - silné loďstvo bylo potřeba jak kvůli hrozbě Persie, tak i Kárie a Fénicie. To bylo splněno, protože námořníci mohli být rekrutováni kromě Attiky, ze Salamíny, z Kykladského souostroví a jiných athénských ostrovů, kde byli k dispozici také další občané pro službu u těžkooděnců a jezdeckta. Lehkooděnci a lučištníci pro námořní pěchotu byli a mohli být rekrutováni z Černomoří. Je jasné, že Athény samotné nemohly Makedonii porazit, ale mohly být jádrem koalice, která vliv Filipa zastaví.

Jenže Athény, jak bylo výše uvedeno, netrpěly nedostatkem zdrojů lidí a financí, ale nedostatečnou politickou vůlí a také nedostatkem trochy štěstí. Měly mnohokrát příležitost postup Filipa zastavit a zvrátit postup, často však zmeškaly uzlové body vývoje, měly několik šancí a možných bodů obratu. Situaci Řeků navíc zkomplikovala 3. svatá válka, kdo by kdy řekl, že malé etnikum Fóků způsobí celé Helladě takové problémy? Byla to do značné míry nečekaná událost, zčásti je dodnes záhadou, jak k válce mohlo dojít, neboť poškodila všechny strany konfliktu kromě makedonského krále.

Městské státy Řeků až na výjimky nepochopily, případně zjistily příliš pozdě, že konflikt jim škodí, oslabuje je a ničí, zato prospívá Makedonii, ke které hleděli s despektem. Byla tedy nejen chyba Athén, ale i ostatních řeckých států, že se nedokázaly spojit a dohodnout už dříve na zastavení a zlomení vlivu Makedonie. Všechny státy Hellady dohromady disponovaly většími zdroji než Makedonie, a král Filip to dobře věděl. Mohl se často spolehnout na oligarchické kruhy, chronické spory a staré bolístky mezi státy, které nikdy tak docela nespaly, aby nemohly být znova oživeny. Tento fakt přispěl k makedonské nadvládě společně se změnou myšlení řeckých elit, které měly za to, že ideje a stát jsou hezká věc, ale když zde nejsou k jejich osobnímu obohacení a prospěchu, mohou jít stranou, takže soudržnost a sepětí s obcí i využívání bohatství na sociální status náhle začalo ustupovat osobnímu prospěchu.

Tendence, která pokračovala již delší dobu (řekněme od peloponnéské války) se projevovala čím dál více. Oproti ideově jednotnému státu Makedonie zde stály neustálými spory oslabované řecké poleis. V rámci historie to tak možná bylo lepší. Řekové měli téměř 70 let možnost získat vojenskou, politickou dominanci v prostoru východního Středomoří, ale selhali, takže je otázkou, zda by v sobě našli sílu a odhodlání k velkému podniku, který se zanedlouho odehrál pod vedením Alexandra.

V tomto kontextu naplno vyniká význam i úloha Filipa II., který připravil základy tažení proti Perské říši. Sjednotil Řecko do personální unie a napřel jeho síly do odvěkého podniku, tedy úkolu, který sami Řekové nezvládli uskutečnit, avšak bez jejich pomoci by nebyl možný. Tato idea sjednocení

Řecka a Makedonie do jedné síly byla pro daný moment prospěšná, byla to epochální změna, jenže užitek oběma stranám mohla přinést jen krátkodobě. Z dlouhodobého hlediska přinesla tato myšlenka určitý precedens pro jednání Makedonců (tedy snahu neustále mocensky Helladu kontrolovat, ovlivňovat, ačkoliv takové jednání poškozovalo nejen Řeky, ale i Makedonce, kteří tak zanedbali svoje tradiční severní sféry vlivu, jejich angažovanost na jihu vedla k oslabení na severu, což byla fatální chyba pro budoucí vývoj v helénismu, ať již důsledkem byla keltská invaze, emancipace illyrských států atd.). Chování Makedonie tak bylo později zhoubné nejen pro samotnou Makedonii a Řecko, ale vlastně celý antický svět.

Zde končí shrnutí a rozbor doby poklasické, historické líčení bude nyní na čas přerušeno, neboť je třeba se podívat v dalších kapitolách na ekonomické a sociální změny doby poklasické i témata jako je ideální politická ústava, myšlenka panhellénismu, význam otroctví, tehdejší ekonomické, ekologické myšlení, fungování řemesel a obchodu, námořní dopravy atd.

4.6 Ekonomické, právní, sociální změny, doby poklasické v největších centrech

Období let 404-336 přineslo řeckým státům důležité změny, které se odehrály v jejich myšlení, sociální struktuře i ekonomice. V rámci následujících podkapitol budeme postupovat od konkrétních případů k obecnějším závěrům, platným pro celé poklasické období. Nejvíce se změny projevíly ve Spartě, dostatek zdrojů a důkazů archeologické povahy máme nejvíce právě z velkých center, proto se jimi zabývám, abych mohl vyvodit patřičné závěry z konkrétních příkladů.

Sparta

Peloponnéská válka přinesla pokles počtu bojeschopných občanů, objevují se nové kategorie obyvatel. Existovali *neodámódeis* - noví občané, bez politických práv, kteří sloužili ve vojsku a často byli posíláni na zámořské výpravy, pocházeli z bývalých hélóťů; *hypoimenoí*: - podřízení, rovněž neplnoprávní občané, kteří ztratili občanství pro chudobu. Tradiční kategorií občanů bez práv pak byli *mothakové* - synové spartského otce a hélótské matky. Ve Spartě proběhly zejména změny postoje k penězům a majetku, k jeho užívání a hromadění.

Finanční prostředky, které Spartě za peloponnéské války daroval Kýros Mladší, zůstaly ve Spartě. Místo tradičních železných peněz se tak rozmohlo užívání zlatých a stříbrných mincí. Jak poznamenává Xenofón v *Lakedaimonské ústavě* (spis ze 70. let 4. stol.), dříve se Sparťané báli, aby se neprojevílo, že mají zlato, ale nyní jsou i takoví, kteří se vychloubají, že jej vlastní.²⁷¹ Další problém představovala koncentrace majetku v rukou stále menšího počtu občanů. Epitádeus ve funkci efora, pravděpodobně někdy těsně po skončení peloponnéské války, chtěl vydědit svého syna, a proto zavedl zákon, který umožňoval vlastníkovu odkazovat majetek, komu chtěl. Navíc Aristotelés ve svém díle *Politika* kritizoval Sparťany za zbytečně velká věna nevěstám.

Tímto se sociální rozdíly ve Spartě prohlubovaly, úbytek plnoprávných občanů ve válkách je dále podporoval. Nejzávažnější spiknutí proti státu, které organizoval Kinadón v roce 399, aby dosáhl všeobecné rovnoprávnosti,

neuspělo. Téměř dvě staletí nedošlo k žádným výraznějším změnám. Pokles vojenské síly Sparty se nedá svádět ovšem jen na nízký stav populace nebo na rozsáhlejší sociální diferenciaci obyvatelstva. Problémy byly v samotném využití zdrojů, které byly k dispozici, především také v samotné ústavě Sparty. Aristotelés tvrdil, že u Sparťanů, stejně jako u mnoha dalších bojovných kmenů, vládnu ženy, které o mnohých věcech rozhodují.²⁷²

Jako příčinu rozpadu nebo určité degenerace poslání ústavy Sparty tak musíme vzít v úvahu i chování žen, které Lýkurgova původní ústava vynechala, byť se to neúspěšně pokoušel změnit. Ziskuchtivost jako masový jev skutečně nastala ve Spartě vlivem všech těchto faktorů: dovezením peněz z ciziny, novým dědickým zákonem a velkým vlivem žen, které chtěly hromadit majetek. Ačkoliv byly koupě a prodej pozemků oficiálně zakázány, právě systémem darů a závětí se rovnostářská ústava měnila stále k horšímu. Ženám náležely z veškeré půdy dvě pětiny.²⁷³ Je nutné poznamenat, že po ztrátě všech území (včetně toho, které odebral Filip II. v roce 338) byl spartský stát zhruba o polovinu menší než v roce 404.

I tak mohla stávající půda uživit 30 000 těžkooděnců a 1500 jezdců.²⁷⁴ Lepší důkaz na podporu tvrzení, že ústava byla trvale a nenávratně narušena, bychom našli jen stěží. Nesprávnost dění ve státě dokumentoval fakt, že Sparta měla k dispozici pouze 1000 těžkooděnců a žádné jezdce.* Samotný král neměl ve Spartě výraznější pravomoc, nemohl jednat bez souhlasu eforů. Prakticky však byl nejbohatším mužem ve státě. Úředníci pověřeni prodejem kořisti z válečných tažení, tzv. *lafyropóloi*, odevzdali dvě třetiny spartskému státu, třetina náležela králi.²⁷⁵ Kromě toho si král mohl vybírat v obcích perioiků takové množství půdy, jaké potřeboval k pokrytí svých potřeb.²⁷⁶

Přesto rada starších (gerusie) a eforát mohl zvrátit jakékoliv rozhodnutí krále, což komplikovalo vnitropolitickou situaci a možnost krále konat. Navíc

---

* Tyto údaje platí pro časové rozmezí 335 – 323 př. n. l., v tomto rozmezí pravděpodobně Aristotelés sepsal své dílo *Politika*.

oba dva králové byli obvykle ve sporech, pokoušeli se získat přízeň eforátů nebo rady starších, což také přispívalo k paralyzaci jednání, změn a nutných rozhodnutí, která se musela činit rychle. Při vojenském tažení krále stále doprovázeli a kontrolovali dva efoři. To bylo další závaží na zádech krále, který často potřeboval být akceschopný, nikoliv vést korespondenci s domovským městem o tom, co je třeba učinit, nebo k tomu přesvědčovat dva efory.

Výše uvedené neduhy brzdily schopnost státu rozhodovat rychle a správně, volba krále mohla být i zmanipulována. Aristotelés považoval jak geronty, tak efory za lidi ctižádostivé a úplatné, nikoliv za nejlepší a nejprospěšnější z obce. Kritizuje rovněž to, že společné stolování nehradí stát, a tak chudší občané přicházejí o práva. Rovněž populační politiku Sparty hodnotil jako neudržitelnou, když byla nastavena tak, aby měl každý Sparťan co nejvíce synů bez ohledu na typ svazku a na problémy s následným rozdělením majetku a jeho děděním. Destabilizaci státu mohl způsobit i úřad *navarcha* (velitele loďstva). Jeho držitel měl velkou moc a prakticky žádnou kontrolu. Další problém spočíval v tom, že Sparta neměla státní poklad, příjmy do jejich pokladny byly velmi slabé, daně Sparťané platili nedostatečně, neboť sami sebe kontrolovali. Pro případ náhle potřeby tak neměli okamžitě k dispozici větší objem financí.

Také bylo zvykem, že nově zvolený král odpustil dluhy občanů vůči státu. Aristotelés však především nemohl chválit spartskou ústavu, protože byla v naprostém rozporu s jeho přesvědčením, jak má vypadat život obce a čemu má ústava sloužit. Aristotelés vnímal válku jako prostředek k dosažení míru, mír slouží k volnému času, ten umožňuje rozvíjení člověka a jeho ctností a následně vede ke zlepšení života obce, ve Spartě tomu bylo přesně naopak. Navíc se Aristotelés nedomníval, že by úkolem obce byla nadvláda nad ostatními státy, válka pro něj byla nutností, nikoliv cílem všeho snažení jedince, nebo ústavy obce. Nadvláda i mír tak postupně Spartu devastovaly. K úpadku Sparty přispěly nejen vnitřní problémy, ale především fakt, že i ostatní obce měly profesionální nebo poloprofesionální vojsko, jež mohlo Sparťanům lépe čelit, než jejich "amatérské", "dobrovolnické" oddíly v předchozích dobách.

Od konce 4. stol. v Thessalii, Boiótii, Argu a Arkadském spolku vznikaly postupně ve větším rozsahu plně profesionální oddíly armád, muži vojenského věku podstupovali v daleko větší míře tělesnou přípravu pro vojenskou službu. Schopnosti spartských vojáků nebo velitelů nijak výrazně neklesaly, naopak vojáci ostatní států se začali zlepšovat. Předtím Sparta válčila de facto proti nadšeným amatérům, kteří se na válku příliš nepřipravovali. Takové změny se tedy udály ve Spartě v rámci doby poklasické. Sparta přestala být tradiční velmocí Hellady i Peloponnésu. Ztratila v praxi svůj ústavní ideál politické i majetkové rovnosti, neblahými změnami a vnitřními problémy tak byl oslaben její vojenský i populační potenciál, který však stále představoval základnu pro vytvoření lokální velmoci.

Athény

Tradičně důležitým centrem Hellady, ne-li tím nejdůležitějším, zůstaly Athény. Navzdory prohrané peloponnéské válce, vládě třicíti tyranů, ztrátě mnohých zámožných držav a později severní obce Orópos nenastaly v Attice velké majetkové změny ani rozsáhlá sociální diferenciacce ohrožující stát. Stabilitu athénské společnosti bychom neměli posuzovat podle pochybného měřítko, zda její občané sloužili v žoldnéřských armádách. Např. občané z Acháje nebo Arkadie ve velkém množství sloužili v žoldnéřských armádách, nikoliv však jen kvůli vnitřním sporům v obcích nebo tíživé majetkové situaci. Tyto regiony byly poměrně stabilní, povolání vojáka přinášelo nejen lákavé finanční vyhlídky, ale především vidinu dobrodružství, po kterém mnozí mladí i starší muži toužili. Nesmíme tedy fenoménu žoldnéřství přisuzovat nějaké výpovědní hodnoty o politické či sociální situaci v určité obci nebo regionu.

V Attice neexistovala velká hospodářství, zámožní vlastníci půdy měli obvykle několik polností na různých místech. Spekulativní, dočasný prodej pozemků nebyl způsobován chudnutím rolníků. Představovalo to možnost, jak získat rychle finance pro lidi, kteří měli jiné hlavní zdroje obživy než zemědělství. Půda zůstala převážně v rukou středních rolníků, v jejich hospodářství pracovalo i několik rolníků.²⁷⁷ Přesto v daném období (404-336) žádné otroky nevlastnilo něco mezi dvěma třetinami a třemi čtvrtinami občanů Athén.²⁷⁸

Mnohem důležitější úlohu než otroci zastávali pro athénský stát metoikové, pocházející jak z ostatních řeckých obcí, tak z cizích zemí. Mnoho z nich se zabývalo obchodem a řemesly, měli koncese na dolování kovů, byli potřební rovněž pro loďstvo. Část z nich pomohla svrhnout tyranský režim, a za odměnu v roce 401/400 dostali athénské občanství.²⁷⁹ Mezi novými občany jsou především řecká jména, ale najde se i jedno egyptské a perské. Profesionální zastoupení bylo rovněž různorodé - zemědělec, zedník, kuchař, tesař, sochař, valchář, pekař, prodavač oliv, oslař atd.

Nejdůležitějším úkolem athénskému státu bylo zásobování obilím, rybami a potravinami obecně. Dvě třetiny obilí z přístavu se muselo přivézt do města, k tomu byli určeni příslušní úředníci. Attické zemědělství nestačilo uživit veškerou populaci, proto byl potřeba masivní dovoz. Jak již bylo zmiňováno v předchozí kapitole, dovoz z Černomoří kryl 80 % potřeb Athén. Většina zemědělců se zabývala pěstováním oliv, vinné révy, zeleniny a v menší míře obilím. S obilím i dalšími zemědělskými produkty se samozřejmě spekulovalo*, i když to bylo proti zákonům. Xenofontův ideál byl tzv. džentlmen farmář, který samozřejmě nepracuje, pouze dohlíží občasnými návštěvami na statku, jak vše probíhá. Část zemědělské úrody byla určena pro vlastní potřeby, další část bezpochyby na export, pro zisk.

Toho ovšem ve větší míře mohli dosahovat jen ti, kteří měli více pozemků. Peníze a jejich úloha ve společnosti, to, co dnes chápeme jako ekonomiku, ještě nepředstavovaly to, co dnes. Peníze byly pro jedince hlavně možnost vyjádřit a zvýšit svůj sociální status. Bohatí občané přispívali na slavnosti, válečné daně a jiné povinnosti státu. A to jim poskytovalo širší klientskou základnu a větší politický vliv, ale samotné peníze nebyly hlavním cílem ani prostředkem pro život.

Daleko důležitější činnost než obchod se zemědělskými produkty a spekulace s půdou představovalo dolování stříbra a olova v laurijských dolech.

---

* Jeden případ spekulace s obilím je podrobně popsán v projevu Lýsia z roku 386, viz Antika v Dokumentech I, str. 265-267

Koncese uděloval stát (úředníci *poléti*), povolení byla zřejmě dědičná. O vybírání daní se starali soukromníci, stát naopak poskytoval otroky. Někteří nájemci dolů bohatli nejenom dolováním, ale i pronajímáním otroků. Daleko lukrativnější byly samozřejmě podíly na těžbě. Výše renty byla relativně zanedbatelná, pohybovala se mezi 30 - 150 drachmami, jiná koncese společná třem odděleným skupinám dosahovala výše 3 talentů.²⁸⁰

V úpadku bylo dolování od dob peloponnéské války, kdy Spartané obsadili město Dekeleia (413), uprchlo poté na 20 000 otroků, kteří pracovali v dolech a přilehlých dílnách. Obnova těžby do původního rozsahu nastala postupně. Kolem roku 393 byl po bronzových mincích obnoven stříbrný standart měny. Zvýšení těžby nastalo v polovině 4. stol. Ideje jak obohatit stát po neúspěšné spojenecké válce uvedl Xenofón ve svém spisku *O státních příjmech*. Stanovil si za cíl, aby měl každý athénský občan pohodlný životní standart - tři oboly denně. Nesmíme považovat jeho dílo za silně utopické, jelikož vychází z velmi praktických a, zdůrazňuji, realistických předpokladů, ostatně některé jeho rady Eubúlos realizoval.

Athény měly všechny předpoklady k tomu stát se prosperující obcí, samotná jejich poloha byla výhodná pro obchodní transakce. Xenofón počítal ve svých plánech i s metoiky, chtěl je podporovat, neboť přinášeli státu velký zisk. Chtěl zachovat jejich právo na rovnou daň, ale hodlal zrušit jejich povinnost sloužit ve vojsku jako těžkooděnci.²⁸¹ Považoval za užitečnější, aby raději do pole táhli občané, nikoliv Lýdové, Frýgové, Syrové a jiní cizinci. Důvod netkvěl pouze v obchodním užitku státu, ale především v tom, aby si občané zvykli válčit sami a spoléhali na sebe. Xenofón měl však také jiný nápad, jak metoiky využít ke zvýšení vojenské síly Athén.

Členství v jezdecku bylo tradičně prestižní záležitostí. Proto v díle *O veliteli jízdy* navrhuje, aby byli zapsáni i metoikové, jednak tím budou polichoceni (jezdecko konalo slavnostní přehlídky při svátcích atd.), zvýší se tím jejich prestiž, mnoho Athéňanů se z pýchy na svůj občanský status bude také chtít zapsat. Metroikům mělo být rovněž umožněno postavit si dům uvnitř hradeb a mít na něj vlastnické právo. Tato novinka by přivedla do Athén další metoiky. Metroiky měli v právních sporech ochraňovat zvláštní úředníci.

Athénskému obchodu měl pomoci i speciální soudní úřad, který by rychle a spravedlivě rozsuzoval spory mezi obchodníky. Jim i loďařům se měla čas od času poskytnout pocta čestného místa v divadle či hostina v prythaneiu. Xenofón dále navrhoval zřídit fond, který by svým členům vyplácel podle výše vkladu pětinu nebo třetinu vložených prostředků za celý rok, tak měl vklad jedné miny přinést dvě miny. Tento fond počítal i s účastí cizinců, nikoliv jen občanů. Sloužil by k postavení dalších ubytoven v přístavu a ke zřízení dalších tržišť, skladovacích prostor a obecní ubytovny ve městě pro návštěvníky, k výstavbě krámů pro drobné obchodníky a domů ve městě i přístavu. Tyto investice měly později být stálým zdrojem příjmů. Dobrým nápadem Xenofóna byl i návrh zřídit státní obchodní loďstvo.

Největší pozornost věnoval Xenofón těžbě stříbra. Jednak poukazoval na to, že zvýšením těžby nenastane jeho inflace jako v případě mědi nebo jiných kovů, především však věřil, že jeho stávající zásoby budou obrovské, a nedá se odhadnout, kolik ho ještě zbývá k vytěžení. Chtěl, aby stát nakoupil postupně během 5-6 let až 6000 otroků.²⁸² Nejdříve jich mělo být jen 1200, stát je měl pronajímat soukromníkům i používat pro sebe, čistý zisk z oněch 6000 otroků měl představovat 60 talentů, 20 talentů se mělo použít na nákup dalších 4000 otroků. 10 000 otroků umožní zisk 100 talentů.

Otvírání nových dolů bylo rizikovou investicí, proto Xenofón navrhoval spoluúčast státu, který by podle 10 fýl vytvořil 10 investičních družstev. Každé by mělo od státu přidělené otroky. I kdyby pouze jedno družstvo našlo žílu, bylo by to pro stát výhodné. Další možnost spatřoval ve vytvoření menších společností z několika jednotlivců, které by rovněž podnikaly na společné riziko. Xenofón nebyl žádný fantasta a snílek, všechna opatření radil realizovat postupně, nikam nespěchat, dohlížet na kvalitu opatření.

Dalším primárním opatřením, jak zajistit jistotu příjmů z dolování, byla ochrana celého území. V blízkosti dolů bylo jedno opevnění na jih u Anaflystu, druhé směrem na sever u Thorika, proto stačí postavit mezi nimi na nejvyšším pahorku u Bésy třetí a spojit tato opevnění dohromady v souvislý 11 km dlouhý pás, kde by našli všichni ochranu. Vzniklo by tak nové velké město. Xenofón rovněž vyžaduje, aby se státními otroky bylo zacházeno ohleduplně, protože to

zabrání nejlépe jejich útěku. Což ilustruje jeho výrok: „*Vždyť který majetek je pro válku užitečnější, než lidé?*“²⁸³ Státní otroci totiž mohou podle Xenofóna sloužit v loďstvu i pěším vojsku.

Celá série navrhovaných opatření byla velmi promyšlená, posílila by stát ekonomicky, stabilizovala by jeho vnitřní soudržnost a vojenskou sílu, zejména poslední dvě rady. Může se zdát zbytečné opevňovat těžební revír, jelikož odnést rudu by útočníkům příliš nepomohlo. Nejbližší města, kde by se dala zpracovat, se nacházela přes sto kilometrů daleko. Útočníci by také museli projít okolo Athén a hraničních pevností (kde byly strážní oddíly), mohla by na ně snadno útočit jízda. V tomto světle se jeví zbytečné chránit soustavu dolů tak velkým a nákladným systémem hradeb, ale ty by chránily to nejdůležitější, lidi, bez nichž by těžba nebyla možná. Navíc by to zabránilo opakování situace v peloponéské válce (útěk otroků, ztráta příjmů), náklady by se dozajista vyplatily.

Slušné zacházení s otroky mělo zajistit, aby mohli sloužit jako vojáci. To mělo rozhodně svoji logiku, protože každý národ v něčem vynikal - Frýgové, Mýsové a Kappadokové jako lehkooděnci, Egypťané jako námořníci a lučištníci, Syřané jako kopiníci atd. Xenofón počítal s tím, že zisky státu bude přinášet nejen těžba, ale i pronájem otroků a příjmy z tržiště, ze státních domů v sousedství, pece, slévárny a vše ostatní. Mělo vzniknout nové velké lidnaté město, došlo by tím také ke zvýšení ceny pozemků, stát by je prodával, opět by profitoval.

Použité prostředky měly sloužit k podpoře mládeže v tělesných cvičeních, pro festivaly a závody, především však na placení vlastní administrativy, strážních oddílů a peltastů hlídkujících v zemi, na příspěvky pro členy jezdeckva, hradby, loděnice, na obnovu chrámů atd. Cílem toho všeho ovšem není dobovačná válka, nýbrž mír a připravenost státu pomáhat tomu, kdo to bude potřebovat, stát má být činný na diplomatickém poli, ale vojensky se neangažovat, jen smířovat ostatní státy. Dokud se státu nestane bezpráví, ať neválčí.

Eubúlos realizoval Xenofontův program pouze částečně, zřídil úřad *thesmothétů* – úředníků, kteří zajišťovali zrychlený průběh soudů mezi obchodníky v přístavu. Rovněž podporoval metoiky, zvelebil přístavní čtvrť, rozšířil doky, zkrášloval město, zvýšil sílu vojenského loďstva. Avšak všechna tato opatření (i v případě, že by Eubúlos do puntíku splnil rady Xenofóna) bohužel nepočítala s jednou zásadní změnou. Athénští bohatí občané (v době poklasické), ačkoliv mnohým z nich dal stát šanci zbohatnout, se rozhodli neplnit povinnosti uložené státem, případně je různě šidit. Bohatství pro sebe samého se nyní stávalo hlavním cílem elit. Typickým dokladem je např. projev Aischína proti Tímarchovi, kde vypočítává majetek obviněného, který raději rozprodal, než aby z něj platil daně. Kromě toho, jak se zdá, mnohé správní instituce a úřady byly zcela paralyzovány korupcí a klientelismem, takže neplnily svoje základní funkce. Na vině však nebyl systém jako takový, nýbrž jednotliví lidé.

Korint

Další velké hospodářské centrum, které není možné v Helladě pominout, je Korint. Byl obydlen už od prehistorických dob (nejpozději od pátého tisíciletí př. n. l.), máme nálezy z doby bronzové, zem okolo města je protkána mnoha říčkami, zejména pobřežní planiny. Z hor byl také dostatek vláhy, jinak místo trpí nedostatkem srážek. Už za mykénské epochy byl Korint bohaté město, také v této době byl Istmus opevněn. Město založili podle mýtu Héraklovci, Aletés pocházel z jejich páté generace. V některých verzích ale s nimi příbuzný není vůbec.

V dodónské věštírně dostal hroudu hlíny, obsadil Korint s Dioovým požehnáním. Podle jiných byl Sisyfos zakladatelem dynastie králů. V jiném mýtu byl zakladatelem města Korinthos, potomkem boha slunce Héliá, zatímco v další verzi město založila bohyně Efyra, dcera titána Okeána. Korint byl velmi významný svým kolonizačním úsilím. Kolonizoval ostrovy Leukas, Kefallénii, Kerkýru a část Épeiru (město Efyra, Kassopia aj.), udržoval dobré vztahy s Apollónovou svatyní v Delfách, vládnoucí dynastie Bakchidovců měla spojení s městem Chalkis na Euboie. Hlavně však korintští osadníci založili na Sicílii Syrakúsy.

Je obtížné určit pravdivost archaické události z historie města v roce 655, kdy Demarátos, člen dynastie Bakchidovců, byl vyhnán z města a jeho klan byl také vypovězen. Samotný Demarátos se přestěhoval do etruského města, Tarquinie, s sebou měl jednak výrobky svého města, ale hlavně některé korintské řemeslníky. V Tarquiniích si vzal místní šlechtičnu, zbohatnul obchodováním s Etrusky a časem zplodil pátého krále Říma jménem Lucius Tarquinius Priskus. Korintčan Demarátos podle Tacita naučil Etrusky řecké abecedě. Řecký cestovatel a spisovatel Pausaniás tvrdil, že Demarátův syn nebo vnuk jako první cizinec cestoval do Olympie, kde zasvětil předměty k počtě boha. Nicméně určitou pravdivost vyloučit nemůžeme, v této době se v Tarquiniích a jinde v Etrurii objevují korintské vázy, keramika a přilby, takže je možné, že tradované skutečnosti mají částečně reálné jádro.

Celé území kolem města ovládané Korintem mělo rozlohu asi 900 km², z toho nejúrodnější územím byly pobřežní planiny, které zabíraly 30 km².²⁸⁴ Zvlněný terén v okolí města byl porostlý obilím, keři a stromy. Zbytek terénu tvořily různé srázy, skaliska a kolmé útesy, přičemž úvozy a úvaly byly na jihu. Ve velkém se pěstoval ječmen, olivy a víno. Korintčané měli zavlažovací kanály a terasovitá políčka. Exportovali víno, jablka a různé druhy ředkviček, pěstovali ovce, vyváželi olivový olej. Nejslavnější místem města byla samozřejmě čtvrť hrnčírů, kde řemeslníci vyráběli vázy a nádoby.

Korintčané vyráběli ovšem i velmi přepychové zboží, zejména parfémy, slavný byl zejména druh z kosatce (dováželi ho z Illyrie), dále produkovali také parfémovaný olej, nádoby na parfémy a flakónky.²⁸⁵ Vyráběli luxusní oděvy, zdobené vyšíváním, koberce a přikrývky. Kromě toho byla ve městě velká barvírna oděvů. Velká manufaktura fungovala od šestého až do čtvrtého století.²⁸⁶ Kromě hrnčířského zboží, nejznámějšího exportního artiklu Korintčanů, se město zabývalo výrobou stavebního materiálu. Vyráběly se zde střešní tašky, tvárnice a střešní ozdoby z terakoty. Nejranější nálezy jsou z Delf ze 7. stol. až do konce 4. století, přes 70 % nálezů bylo identifikováno jako korintské výrobky. Zbytek stavebního materiálu ze staveb v Delfách pocházel z Kerkýry a Sicílie.²⁸⁷

Korint výrazně přispěl k vývoji dórského stavebního stylu. Především však založil tzv. korintský sloh, který je doložen už od konce 5. stol. na chrámu Apollóna v Bássai*, v Arkádii. Jiným příkladem toho slohu je chóregický monument Lýsikrata z Athén, vztyčený v roce 334. Korintské stavební výrobky byly na mnoha místech Hellady, samozřejmě putovali i také řemeslníci. Kromě chrámů v Korintu a na Istmu stavěli především v zahraničí - v Élidě chrám Dia Olympského, v Aitólii chrámy ve městech Thermon a Kalydon. Korintané vyváželi stavební materiál i na Kerkýru pro chrám Artemis a do Athén pro Feidia. Korint byl na tomto poli aktivní do konce čtvrtého století, vyráběl materiál zejména pro stavby chrámů a veřejných budov.

Jednou z nejlépe zachovaných památek korintského stavebního umění je chrám Asklépia v Epidauru (jehož stavba započala okolo roku 360, byla dokončena ve druhé čtvrtině 4. stol.). Korintský sloh dokládá také jeho divadlo, tholos a hlavice chrámových sloupů. V Epidauru byl vztyčen nejen velkolepý chrám, ale zároveň léčebná svatyně s areálem lázní atd. Korint se podílel na jeho výstavbě, dodával kameny na stavbu kolonády, dřevo na krovy a kameny pro cellu. Z toho je patrné, že se obyvatelé soustředili na širší spektrum stavebních prací.²⁸⁸

Korint byl obchodní velmocí především v druhé polovině 5. stol., tehdy vyvážel výrobky po celém Středomoří, nálezy jsou rozšířeny od Mallorky až po město Olbia v Černomoří, dovážel zboží také do řeckých měst v Lybii, Itálii a na Sicílii. Přestože i později byl Korint velkým a bohatým městem, neobešel se bez dovozu ve velkém. Pro výrobu luxusního zboží dováželi slonovinu. Loďařství, stavebnictví a jiná odvětví se nemohla obejít bez železa, které dováželi z Erutrie, Épeiru, dále mělo velkou důležitost dřevo a měď, ačkoliv u těchto surovin neznáme místo původu.

---

* Chrám navrhl athénský architekt Iktinos, jeho patronem byl Apollón Epikúrios (Pomahač), chrám je nádhernou ukázkou skloubení stylů, je k vidění iónský, dórský i korintský, i proto patří na seznam kulturního dědictví UNESCO. Dórské sloupy jsou v peristylu, iónské u vchodu, korintský sloup vevnitř. Byl postaven mezi lety cca 430-400 př. n. l., vnitřní iónské vlysy ukazují souboje Řeků s Amazonkami a Lapithů s Kentauri.

Nejdůležitější byl ovšem dovoz obilnin ze Sicílie. Korint sice měl v rámci Hellady jednu z nejúrodnějších půd, avšak pro potřeby obyvatel města tobylo stále málo. Na začátku 5. stol. jich mohlo být okolo 70 000. Dle výpočtů a epigrafických zlomků byl Korint schopen pokrýt jen polovinu své potřeby obilí, takže vypěstoval 100 000 měric obilí, zbytek musel dovážet.²⁸⁹ Město bohatlo nejen díky vývozu, ale také díky svojí výhodné poloze, která mu umožňovala vybírat poplatky za zboží z přístavů a hlavně pozemních cest, neboť na Peloponnésos se nešlo pěšky dostat jinak než přes Korint.

Další zvláštností byl *diolkos* (v češtině znamená „přetahování“). Šlo o zařízení sloužící k přepravě lodí a zboží lechaionským a kenchreiským přístavem. Vybudoval ho roku 600 tyran Periandros. Byla to starověká dlážděná cesta napříč Korintskou šíjí, délka cesty je asi 6 km a šířka 3 až 3,5 m, byla dlážděná vápencovými bloky položenými v hluboké vrstvě štěrku a písku. Do kamenů byly po celé délce dráhy vyryty dva žlaby, vzdálenost mezi nimi byla 1,5 m. Mezi žlaby byly umístěny dřevné válce. Ty se neustále potíraly volským sádlem. Loď byla upevněna za plošinové vozidlo, jehož kola se pohybovala ve žlabech, před vozidlo bylo zapřaženo stádo volů, které vytáhlo loď na místo v polovině dráhy, kde byl nejvyšší bod celého vleku.

Tam se loď nechala stát, přivázali za ni druhou loď, která byla teprve na začátku vleku za ní, a pak loď z vrcholu mírně posunuli. Jak loď klesala, vytáhla na vrchol loď druhou, která zároveň sloužila jak o její brzda. První loď už mohla vyplout, zatímco za druhou loď přivázali další, tak pokračovala doprava dále. Vlek zvládl kromě nákladních lodí odbavit i válečné lodě, triéry, tetréry i pentéry. Vynález využívali prakticky všichni obchodníci mířící do Korintu a zpět. Obeplovat Peloponnésos bylo časově náročným a hlavně nebezpečným podnikem, moře bylo divoké a pobřeží plné skal. Další zvláštností města byl chrám zasvěcený Afroditě, který byl slavný tím, že provozoval chrámovou prostituci*, Xenofón tvrdil, že chrám má 100 prostitutek.²⁹⁰

---

* Což byla jinak praktika příznačná pouze pro barbary v Malé Asii nebo na jiných místech Řekům známého světa, samotní Řekové obvykle považovali takové zvyky za skandální,

Samotné město mělo oligarchickou ústavu, kromě **korintské války (395 – 387)** vždy dávalo přednost spojení se Spartou. Poté se město snažilo být neutrální. Město spravovala skupina úředníků z osmi proboloi, dále rada devíti mužů, každý za jeden kmen. Systém byl relativně stabilní až do makedonské okupace v roce 338. Jedinou výjimkou byla snaha o samovládu, kterou vedl Timofanés v roce 366 (byl velmi bohatý, zaměstnal 400 žoldnéřů, vraždil vedoucí občany města, v roce 365 ho však zabil jeho bratr Timoleón).

Právě v době výpravy Timoleóna na Sicílii zažíval Korint pravděpodobně svůj největší rozmach. Mezi lety 345-290 tvoří 70 % nalezených peněz na Sicílii korintské mince.²⁹¹ Korint měl až do roku 338 velkou prestiž a význam. Pomohl sesadit tyrana, vyslal svoje a jiné řecké osadníky znovu na Sicílii, platil jejich přepravu. Město tak získalo jednak vojenskou prestiž, ale zároveň i ekonomicky bohatlo obchodem se Sicílií. Udrželo si vnitřní stabilitu a ústavu i díky odchodu obyvatel, které 20 000 hektarů korintské země nemohlo uživit. Později bylo město stálou kořistí králů a různých sousedů, sice se dále rozrůstalo, jenže ztratilo svoji krásu a výstavnost. Především už nenabývalo svůj předchozí hospodářský a politický význam jako před rokem 338, byť patřilo po Athénách asi k největším městům Hellady, v dobách helénismu dokonce možná bylo největším.

---

netušíme, proč Korint tolerovali jako výjimku. Možná šlo o podmínku místní bohyně Afrodity už při založení chrámu, kdy se mohli ptát příslušní obyvatelé města orákula, jak chrám zasvětit a provozovat. A chrámová prostituce tak byla božsky posvěcená, proto se zjevně nikdo neptal, proč v řeckém světě není žádný obdobný chrám bohyně (kromě Kypru)

4.7 Zemědělství

Řekové v Helladě nikdy nedosahovali - a díky geografickým podmínkám krajiny ani nemohli dosahovat - takové produktivity v zemědělství jako Etruskové nebo Kartágo. Na příkladech jsme viděli, že ač byl Korint a jeho okolí velmi úrodnou krajinou, nikdy nedosáhl lepšího výsledku než zajištění poloviny potřebné produkce potravin (především obilovin) pro svoje obyvatelstvo. V rámci celé Hellady byly pouze některé kraje schopné lepších výsledků.

Boiótie byla prakticky soběstačná ohledně obilovin, v její produkci hrál prim chov hospodářských zvířat, zejména volů, prasat a koní, jezera byla využívána pro pěstování ryb (zejména jezero Kópais bylo známé svými úhoři). Nejlépe na tom byly ze všech území Thessalie a Euboia. Prvně jmenovaný kraj nebyl jen soběstačný, obilí dokonce exportoval, ve velkém se zabýval chovem hovězího dobytka a především koní. Podobná situace panovala na Euboie, kde se pěstoval skot.

Kromě obilovin, pěstování oliv a vinné révy mělo v zemědělství významnou úlohu i sadařství. Pěstovala se jablka, hrušky, švestky, různé druhy ořechů, kaštiny, granátová jablka, fíky, mandle a kdoule. Některé druhy ovoce, zejména fíky, jablka a hrušky se sušily (rozinky se většinou dovážely). Kromě toho se pěstovala zelenina jako hrách, čočka, cibule, česnek, mrkev, okurky, salát, pórek, artyčok, dýně, řepa, celer či tuřín.

Ve starověkém Řecku byl užíván rotační systém – obiloviny, zelenina, hnojení; zemědělci tak dosahovali výnosů, které 5x až 6x přesahovaly množství zasetého semene, sklízeli kolem 8-12 metrických centů z hektaru.²⁹² Oproti tomu v 18. a 19. stol. byl výnos 3x až 4x násobek zasetého semene, metrický cent na každý hektar.²⁹³ Zemědělskou produkci také zvýšil systém polykultur. Na takovém pozemku rostly olivové stromy, mezi nimi vinná réva, dole traviny, tento systém používali i Římané.

V chovu zvířat měly dominantní roli ovce na vlnu, kozy pro sýr, maso a mléko, tato zvířata byla s drůbeží a prasaty pěstována všude. Voli, osli a muly byla nejen tažná, ale i jezdecká zvířata. Dobytek sloužil především k produkci

volů, nikoliv k mléčným výrobkům. Řekové dávali přednost výrobkům ovčím a kozím.

Velký význam mělo i včelařství. V chovatelství se praktikovala transhumace, stáda v létě spásala horské pastviny, v zimě pastviny v nížinách. Peloponnésos zaostával stejně jako většina Hellady za potravinovou soběstačností, dovážel většinu obilnin z Itálie a Sicílie, odkud čerpalo obilí i Épeirské království nebo Akarnánie. Arkadie vynikala chovem ovcí a mul, Argos a Sikyón chovem koní. O zvířata se starali hospodáři, ale existovali i veterináři, kteří byli schopni zvířatům poskytnout zdravotní nebo chirurgické ošetření.

Primárním zájmem většiny řeckých států v Helladě bylo zajištění dostatečného dovozu obilnin a dalších potravin, především ryb. Ceny určoval mnohdy stát, který měl zájem na tom udržovat základní potraviny pro lidi levné. Stát měl také zájem na tom, aby vyvážel řemeslné výrobky, luxusní zboží a zbraně, ale především víno a olej. Další důležitou komoditou byla sůl, velkým výrobcem bylo město Megara, jehož produkce patřila mezi nejkvalitnější, dalšími výrobci byla Kréta a Euboia, používala se nejen k vaření, ale především ke konzervaci potravin a exportu do vnitrozemí.

V produkci textilií vynikala města Milétos, Amorgos (tkaniny, tapisérie) či Megara (pracovní oděvy), Pelléné na Peloponnésu proslula díky kvalitě pláštěů, Kypr vyvážel koberce, z oblasti severně od Černého moře se dovážela konopná lana. Lněné vlákno na výrobu plátna vyvážela Makedonie, Thrákie a Kolchida, vlna se dovážela i z Itálie a Malé Asie. Výrobky z hedvábí se dostaly do Řecka z Malé Asie ještě před výboji Alexandra Velikého, šlo však o málo rozšířené, vysoce luxusní zboží.

Dřevo bylo pro Helladu důležitou surovinou, bylo potřeba pro stavby budov, lodí, opevnění, vozů, lešení, nábytku, důlních vzpěr atd. Většinou se muselo dovážet z Makedonie, Thessalie, Libanonu, Kypru, Pontu, Malé Asie, jižní Itálie nebo Sicílie. Ještě větší význam mělo palivové dříví a dřevěné uhlí, které bylo potřeba jak pro domy ve městech, tak hlavně pro manufaktury, metalurgii atd. Dováželo se z Illýrie a jiných lesnatých oblastí.

Rozdílná hospodářská situace samozřejmě panovala v řeckých koloniích, ať už v Itálii, Sicílii, na pobřeží Černého moře nebo v Lybii. Tamější města byla velmi bohatá a hospodářsky soběstačná, měla větší výnosy potravin i v chovatelství. Samozřejmě že i zde docházelo k dovozu, ale v jiném měřítku, a jednalo se především o výrobky, nikoliv suroviny nebo zemědělské produkty.

4.8 Obchod, řemesla, další odvětví

Hlavní ideou každé řecké obce byla *autarkia*, tedy dosažení soběstačnosti, ale naplnit tento cíl stálo mnoho úsilí, Řekové museli dovážet velké množství materiálu, včetně lidské pracovní síly. Dostatek měli pouze kamenů a mramoru. Jak Attika, tak egejské ostrovy (Paros, Chios a Naxos) poskytovaly dostatek mramoru, těžil se i na Peloponnésu poblíž města Tegea, zelený mramor se nacházel u Gytheia. Bohaté byly zdroje vápence (ačkoliv se dovážel především ze Syrakús a Španělska), mramor se dovážel z Malé Asie a Egypta.

Doly byly převážně povrchové. Nejhlubší šachta v Attice měla hloubku 119 m. Šachty bývaly čtvercového nebo obdélníkového tvaru a v průměru měly 1,83 x 1,22 m*, většinu práce z důvodu profilu štol zastávaly děti nebo mladí chlapci. Odhaduje se, že dolováním se zabývalo v Lauriu 11 000 lidí, roční výnos činil až 20 tun stříbra, což bylo 763 talentů!²⁹⁴ Životní podmínky zde byly velmi zhoubné, životnost otroků nebyla příliš velká, někteří z nich navíc pracovali v okovech, státní otroci na sobě měli vypálenou značku. Majitel otroka, pronajatého na hornickou práci, dostával 1 obolos denně. Zdroje železa byly v Řecku skrovné, proto se většinou dováželo v ingotech z Itálie, dnešního Kavkazu či Černomoří.

Dostatek surovin byl pro slévání bronzu. Řekové mimo jiné znali techniku smaltování (sklený materiál spojený s kovovým povrchem) a výrobu skleněných perel. Fajáns a skleněné výrobky se jako technologie doby bronzové po svém zapomenutí znovu objevily až v 6. stol. Tyto výrobky byly ovšem luxusem, vyžadovaly náročný výrobní postup a stály mnoho prostředků. Ze skla se vyráběly šperky i pečtidla, některé doplňky soch byly rovněž ze skla. Centrem keramické výroby byly Athény a Korint. Zejména Athény měly velmi propracovaný systém přívodu povrchové vody pro hrnčířskou čtvrť.

---

*Lesley Adkins a Roy A. Adkins, Starověké Řecko, str. 188

Ve čtvrti Kerameikos se našlo rozsáhlé potrubí, přepadová zařízení a cisterny, bylo vynaloženo značné úsilí pro zajištění zásobování vodou i její likvidaci. V Kerameiku pracovalo několik stovek řemeslníků, práce byla specializována na jednotlivé činnosti. Hrnčíř byl u kruhu, otroci nebo pomocníci připravovali lak a glazuru, malíř poté výrobek před vložením do pece dokončil. Hrnčíř i malíř se pod svou práci podepisovali. Většina řemeslníků vyráběla a prodávala ve vlastním domě.

U ostatních řemesel nemuselo jít pouze o malé, nebo středně velké dílny. Velmi zámožný majitel mohl vlastnit prakticky manufakturu, která zaměstnávala desítky nebo dokonce i více než sto pracovníků. Například v rámci zbrojní výroby jedna skupina chystala železo, další dala přilbě nebo pancíři tvar, jiný dělník vyhlazoval kovový povrch, další přidělal přilbě chochol, jiný ozdobil pancíř, přilbu nebo štít plastikami, malbou, zlacením, atd. Jiný řemeslník při výrobě pancíře a jeho částí dával výrobkům polstrování a kožené řemení. Metroik Kefalos, otec řečníka Lýsia, vyráběl štíty, stejně jako metroik Pasión, který byl i bankéřem. Pistias, kterého cituje jako výrobce krunýřů Xenofón ve *Vzpomínkách na Sókrata*, rovněž proslul kvalitou svých výrobků. Tito majitelé velkých dílen pravděpodobně svěřovali dozor svým správcům, sami nepracovali, pouze kontrolovali kvalitu jakosti výrobků.

Námořní obchod byl mimořádně důležitou činností. Pokud hodláme rekonstruovat aspoň přibližně svět *emporía*, musíme si mnohé věci domyslet, protože zdroje se týkají především Athén a neodhalují všechny podrobnosti. Na vrcholu je majitel lodi, který ji pronajímá, ale sám se obchodu osobně neúčastní, dokud se neobracel v jeho neprospěch. Záležitosti vyřizoval mnohdy bankéř, u něhož byla uložena smlouva mezi věřitelem a dlužníky. Obvyklý úrok lodní půjčky se pohyboval mezi 20-30 %, i když se výše lišila podle cíle plavby.*

---

* Ve 4. stol. byl úrok z půjčky pro plavbu z Byzantia do Athén kolem 10-12 %, zatímco z Athén do Pontu to bylo okolo 30 %, existují i případy, kdy banky poskytly jiné typy pojištění. (Lesley Adkins a Roy A. Adkins, *Starověké Řecko*, str. 205)

Obchodník však většinou nebyl majitelem lodi. Častěji se jednalo o nějaké sdružení vlastníků lodí či lodě. Byli to hlavně občané či cizinci, kteří cestovali městem, většinou šlo o lidi relativně málo zámožné. Museli si na náklad půjčit a doufat, že výnos z obchodu postačí na zaplacení půjčky a úroků. Poté znovu vyplují na moře s novým nákladem, většina z nich převážela svůj náklad osobně. Jen ti nejbohatší měli zaměstnance, někteří obchodníci vlastnili loď. Většina ale musela platit za přepravu námořnímu dopravci (*naukléros*), který se často domluvil i s dalšími obchodníky na svých cestách. Měli bychom si uvědomit, že na řeckých lodích se vozilo i zboží Etrusků, Kartaginců a Féničanů, a naopak.

V případě pirátského útoku či ztroskotání lodi ztrácel věřitel vůči dlužníkovi svoje práva, samozřejmě docházelo často k fingovaným ztroskotáním nebo případům úmyslného potopení (život kynického filosofa Diogena budiž příkladem). Vztahy mezi *emporioi naukléroi* netrvaly dlouho, smlouva často byla pouze na jednu cestu. Případné spory vyřizoval úřad thesmothétů, žalobu mohl vznést cizinec prostřednictvím patrona z řad občanů nebo otrok, který pracoval jako obchodní agent pro svého pána. Vrstva obchodníků ovládající stát je tedy do jisté míry iluzí, samozřejmě byla část občanů, kteří žili z tohoto obchodu, ale bylo jich velice málo.

Většina transakcí byla peněžní, ale stále se používal i barterový obchod. Úlohou bankéřů bylo působit jako prostředník mezi poskytovatelem půjčky a obchodníkem. Jejich hlavní úlohou však nebylo financovat produktivní investice (což dělají dnešní banky). Především směňovali cizí měnu za místní nebo jinou, případně bankéř oceňoval hodnotu mincí. V posledních letech 5. stol. chrámy půjčovaly městským státům peníze na úrok 6 %.*

Máme dva výňatky neúplně zachované zprávy o hospodaření délského chrámu v roce 337/6 a 374/3.²⁹⁵ Poskytují nám nejen jména obcí a finanční částky, ale umožňují nám i učinit přibližnou rekonstrukci chrámového

---

* Takové údaje máme o chrámu v Athénách a Efesu (Lesley Adkins a Roy A. Adkins, *Starověké Řecko*, str. 205)

hospodaření, speciálně Apollónova chrámu na Délu (ale jinde to bylo pravděpodobně obdobné). Úroky platily jak státy, tak soukromé osoby, někteří dlužili pokuty, další je platili, pokud je někdo udal, vybíralo se také nájemné za chrámové pozemky.

Chrám měl ovšem také jiná vydání než městské státy a krajské spolky. Platil za věnec pro vítězství boha, mzdu zlatníkům, kteří ho vyrobili či zlatili rohy obětních zvířat, nebo se platilo kováři za trojnožky, vůdcům poutníků jejich převoz, za zvířata pro slavnosti, obětiny, daň za tyto věci a jejich dopravu. Důležitou položkou byl i nákup palivového dříví. K příjmům chrámu patřily pokuty bohu, které mohly mít jak podobu finanční, tak zabránění pozemku, který se zasvětil bohu. Hospodaření délského chrámu končilo v plusu, byť nešlo o nějak závratné částky. Výdaje pro rok 375/4 byly 7 talentů, 665 drachem a 2 oboly. Stav pokladny byl koncem měsíce thargeliónu v roce 375/4 1 talent, 3978 drachem a půl obolu. Dále následoval v záznamu seznam pohledávek vůči obcím a občanům, nedoplatky a pokuty.

Obzvláště velcí bezbožníci neplatili pouze velice drahou pokutu 10 000 drachem, přišli i o občanství, majetek a byli posláni do vyhnanství. Záznam uvádí, že chrám tímto získal kovářství, lázně, domy a hrncířské dílny. Jak vidno, chrámové hospodářství mělo velký lokální význam v příjmech států, např. Athén, šlo však stále o relativně mizivou příjmovou položku v rámci ročního rozpočtu města. Dříve chrámy sloužily především jako stálá finanční rezerva, na kterou se může stát v případě velkého nebezpečí obrátit.

Později ve 4. stol. převzali velkou část bankovních obchodů soukromí bankéři (*trapezítai*). Tito lidé byli často metoikové, vedle výměny peněz poskytovali vklady a půjčky, přijímali hotovostní vklady, za které se platily úroky, nabízeli úschovu cenností. Některé státy založily veřejné banky, vedle soukromníků operovaly dál chrámy. Drtivá většina lidí měla ovšem peníze a cennosti doma. Bankovníctví pro soukromníky často sloužilo pouze jako doplněk jejich dalšího podnikání, např. athénský metoik Pasión nebyl pouze bankéř, vlastnil i podnik na výrobu štítů.

Řemeslníci a drobní obchodníci se podle oděvu nedali rozlišit od otroků. Mnoho žen pracovalo zejména jako prodavačky, muži se zabývali řemesly, v zásadě 80 % obyvatelstva se věnovalo zemědělství. Vlastnictví půdy byla často podmínka občanství, bohatí metoikové svým synům půdu poté kupovali, aby si mohli hrát na „venkovské šlechtice“. Maloobchodníci byli *kapéloi*, zprostředkovatelé *palinkapéloi*, tato povolání ovšem společně s řemeslníky měla nízký sociální status. V mnoha soudních a politických řečech se protivníci navzájem uráželi tím, jaká povolání vykonávali jejich rodiče či oni sami, než započali politickou dráhu.

Řemeslnické čtvrti byly obvykle mimo hradby nebo centrum města, existovaly i specializované čtvrti pro drobné obchodníky jako prodejce medu a sýra či koželuhy. Největším tržištěm byla přístavní čtvrť se svými *emporii* sklady. Zejména agora, která v centru města sloužila jako místo setkávání a shromažďování, ale sloužila také obchodu. Byly zde provizorní stánky, stoly, obchody. Nekonal se zde ovšem všechny trhy, mnoho z nich bylo úzce specializovaných, např. na víno, olivový olej, lůžkoviny, sýr atd. Nad trhy dohlíželi pověření úředníci. V Athénách a dalších velkých přístavech byla tzv. *deigmata* (*deigma* = vzorek), specializované tržní haly zavedené státem, kde byla cizím kupcům dána možnost předvést ukázky svého zboží.

Pravděpodobně muselo něco podobného existovat i pro městské prodejce, protože cizí kupci se většinou nevraceli s prázdnou, ale často kupovali další náklad ve městě. Haly fungovaly jako velkoobchodní trh, městští kupci si mohli vyzkoušet vzorek zboží, než ho koupili. Samozřejmě existovala i venkovská tržiště a trhy, zejména pro hospodářská zvířata. Celní poplatky činily 2 % z hodnoty zboží.²⁹⁶ Athény roku 386 zrušily dopravní daň skrz Helléspont, která činila 10 %, zavedly ji teprve roku 410. Zjevně negativně ovlivňovala obchod i diplomatické vztahy. Z poplatků a cel velmi těžil Korint, který kontroloval námořní i pozemní cesty na Peloponnesos.

Představa, že pozemní doprava byla vždy dražší než námořní, nebyla v mnoha případech pravdou. Thukydidés poznamenává, že než v roce 413 obsadili Sparťané Dekeleiu, bylo levnější dopravovat zboží z Orópu do Athén po souši, což obecně platilo hlavně o oblastech, kde lodě čelily nepříznivým

větrům nebo musely obeplouvat mysy a výběžky. To bezpochyby zdražovalo lodní dopravu. Hlavní obchodní trasy byly celkem čtyři. **Severovýchodní** přes úžiny do Černého moře, **jihovýchodní** na Krétu (ta sloužila jako tranzitní bod obchodu mezi Egyptem, Lybií a Kartágem), Kypr (rovněž tranzitní bod spojuje egejské ostrovy a Helladu s Malou Asií a Fénicií) a Egypt. **Třetí cesta** vedla do západní a jižní Itálie a na Sicílii. **Čtvrtá trasa**, kterou ovládal Korint, vedla přes Korintský záliv až k přístavům v Jaderském moři.

Kromě dálkových plaveb se základními potřebami jako kovy, obilí a dřevo měl význam i místní obchod využívající pobřežní plavby. Za přepravní obaly sloužily amfory či kožené měchy, obilí se vozilo v pytlích, sudy nesloužily jako obaly, protože byly kvůli nedostatku dřeva příliš drahé. Nejtypičtější plavidlo pro pobřežní plavbu byla malá loď, nalezená v roce 1967 u města Kyrenia na severním pobřeží Kypru. Vědecký tým vytvořil na základě vraku přesnou repliku lodě, kterou pojmenoval Kyrenia. Analýza vraku i praktické zkoušky rekonstruovaného modelu lodi podle nálezu odhalily mnohá fakta o tomto typu plavidla.

První plavbu vykonala loď v roce 387 během pozdního léta, potopena byla až po 82 letech provozu, pravděpodobně piráty. Cestovala zejména u pobřeží a na trasách mezi ostrovy, ale dalo se s ní plavit na Kypr či Krétu, do Egypta či Fénicie. Loď měla délku 14 m a výtlač 20 tun, trup byl z tureckého dubu a alpské borovice, na palubě byl jeden stěžen pro čtvercovou plachtu. Průměrná rychlost plavby kolem pobřeží činila tři uzly (5,6 km/h), na moři potom loď mohla vyvinout maximální rychlost 30 uzlů (56 km/h). Malá plavidla vezla obvykle malé předměty, luxusní zboží a amfory s vínem či olejem. Amfora měla obvykle obsah 26 litrů, na palubu malé lodi se jich mohlo vejít 404. Mezi ně se mohlo dát sušené ovoce nebo oříšky ve vacích.

Dalším typem dopravních lodí jsou *Holkas*, lodě závislé na plachtách, které se musely do přístavů vléci, jiný název pro ně byl *strongyla ploia*, tato plavidla se vyznačovala hlubokým ponorem, zahnutou přídělí, 1-3 stěžni a určitým druhem přístřešku na palubě. Větší obchodní lodě spoléhaly na plachty, ty menší zčásti i na vesla, převažovaly hlavně plachetní druhy obchodních lodí i

veslice. Menší lodě uvezly 70-80 tun nákladu, od 5. stol. převážely dálkové obchodní lodě 100-150 tun, v této době se objevily i větší lodě, schopné uvést 350 - 500 tun. Většina plaveb se mohla uskutečnit pouze v průběhu 4 - 6 měsíců v roce.

Pozůstatky systému pozemních komunikací v řecké krajině zbyly ještě z doby bronzové, fragmenty soustavy cest používaných vozy. Obecně ale bylo cestování po souši využíváno málo, jednak kvůli obtížnému terénu, ale hlavně kvůli nákladnosti takové přepravy. Na krátké vzdálenosti a pro lehké náklady kolem 23-27 kg mohli být použiti nosiči. Větší náklady a vzdálenosti vyžadovaly muly, osly nebo dvou či čtyřkolové vozy tažené voly a mezky, místo koní byli obvyklejší osli. Centrální síť cest v celém Řecku neexistovala, existovaly jen lokální cesty a silnice, které navazovaly na soustavu komunikací dalšího státu či kraje. Většina stezek nebo pěšin se řídila charakterem krajiny.

Cesty byly občas vysekané do skály, povrch silnic byl často z přírodního vápence, některé části silnic byly vydlážděny. Každý stát si je budoval pro svoje potřeby. Bezpochyby rozsáhlou, promyšlenou soustavou silnic disponovala Makedonie už od konce 5. stol., síť ještě výrazněji rozšířil Filip II. Významné cesty vedly do kultovních center nebo důležitých měst a přístavů. Během sucha se mohly používat jako cesty koryta řek a říční úžlabiny. V některých úsecích cest jsou do povrchu vyjeté koleje o rozteči 1,4m. Některé jsou hluboké od častého používání, jiné byly vysekané na povrchu s malou stabilitou a přilnavostí nebo na svažujících se vozovkách či nerovném povrchu úmyslně.

Existovaly menší vydlážděné cesty i širší silnice pro nákladní vozy. Od 5. stol. byly rovněž vztyčovány milníky s udáním vzdáleností mezi místy. Soumaři mohli nést i 100 kg nákladu, muly, které byly odolnější, silnější a stabilnější než koně, nosily náklad vážící 90 – 200 kg. Jak muly, tak osli sloužili i k jízdě. Lehké dvoukolové vozy byly určeny pro zboží, které bylo na nosiče těžké a objemné, nebo místo zboží mohly uvést 4 lidi. Čtyřkolový vůz sloužil k těžším, neforemným nákladům, obvykle ho táhl pár volů nebo mul, systém postroje byl však vhodný pouze pro voly. Jho na šíji a postroj totiž tlačil koním na průdušnice. Jelikož nebyl nalezen jiný typ postroje, můžeme se domnívat, že

absence lepšího typu postroje stojí za malým využitím pozemní dopravy oproti námořní.

Ekonomické myšlení doby poklasické naplňuje v zásadě do velké míry představu Iana Mosese Finleyho a dalších substantivistů, kteří vidí starověkou ekonomickou činnost jako prostředek k posílení a zvýšení sociálního statutu jedince, nikoliv pro čistý zisk. Xenofón však zná zákon nabídky i poptávky i spekulace s půdou a komoditami. Nezajímá se už ovšem o příčiny, které to způsobují. Rovněž chápe rozdělení řemesel, kvalitativní a specializované výroby ve městech oproti venkovu nebo malým obcím.*

Zná efekty kumulace kapitálu, dlouhodobé investice atd. Přesto je obtížné určit porozumění Řeků ekonomickým zákonům; do určité míry je znali a přizpůsobovali se jim, ale nevytvořili nějaký výraznější teoretický koncept, jak si v této sféře počínat. Byla totiž ještě stále pevně spjata s politickým životem obce. Doba poklasická je často viděná jako úpadek, a přesto především literární činnost Xenofóna poukazuje opak. Kromě archeologických dokladů je patrné, že je zde snaha zvýšit výrobu, racionalizovat správu hmotných statků a vyrábět kvalitněji.

---

*V malých obcích jedni a tíž lidé vyráběli lehátko, dveře i pluh, jeden a týž člověk postaví dům atd. Nemůže sehnat dost zákazníků a vyrobit vše pěkně. Naproti tomu ve velkých městech je ke každému výrobku třeba více lidí. Jeden spravuje boty, jiný vyrábí pouze ženskou či mužskou obuv, další na ně krájí kůži, třetí přikrajuje svršky, jiný je dává dohromady. Ten, kdo pracuje na nejmenší části výrobku, nutně ji také musí zhotovit nejlépe. (Xenofón, O Kýrově Vychování)

4.9 Etruskové, Fénicičané, Kartháginci, jejich hospodářské, technologické úspěchy

Pokud chceme více porozumět Řekům v jejich hospodářské činnosti, bude pro nás poučné, když jim nastavíme zrcadlo, v němž uvidíme ostatní kultury, se kterými soupeřili, což zasadí řeckou činnost do konkrétnějšího kontextu. Ze všech soupeřů Řeků byli nejvážnějšími konkurenty Fénicičané a Kartaginci. Fénická města se už dlouhodobě zabývala obchodem, dálkovými námořními plavbami a výrobou keramiky či jiných praktických potřeb. Zároveň dováželi množství surovin nejen ze Středomoří. Na kolonizační úsilí Fénicičanů z pozdní doby bronzové navázalo později Kartágo, které mělo síť obchodních stanic, měst a přístavů v západním Středomoří, na Sicílii, Korsice, Sardinii, Maltě, Baleárských ostrovech, Ibize i na pobřeží severní Afriky, hustě osídlené bylo pobřeží Španělska, některé posty mělo Kartágo i za Héraklovými sloupy.

Pravděpodobně jejich plavby sahaly až k Azorským ostrovům nebo Madeiře. Ostatně kartaginští mořeplavci dopluli v roce 450 ještě dále - Himilkón podél atlantského pobřeží Španělska Francie až do Anglie, Hannón doplul až do Guinejského zálivu k sopkám v ústí Senegalu. V rámci obchodu i zemědělství bylo Kartágo velmoc, která neměla konkurenci. Blízko samotného města se nacházel mys Bon, kde byla krajina ve velkém měřítku kultivována pro zemědělství a pastevectví. Doklady pocházejí hlavně ze 4 stol. př. n. l., zem protkávaly zavodňovací příkopy, vlaha byla získávána nejen přečerpáváním a rozdělováním stávajících vodních zdrojů, ale také zachytáváním a sběrem noční rosy.

Krajinu zaplňovaly statky s vinicemi a olivovými háji a pastviny pro stáda koní. Kartháginci pěstovali hrušky, datle, fíky, mandle a granátová jablka, vyváželi je do Itálie. Nejdůležitější zemí pro jejich zemědělství byla Lybie, která měla hojnost skotu (volů), koní, beranů, koz, drůbeže a včel. Řemeslná výroba v Kartágu se soustřeďovala na zbraně, keramiky, šperky a nádobí, ve městě byly soukenické dílny, vyráběly tu se koberce, podušky, vyšívání látky, látky barvené purpurem (barvivo z mořských plžů ostranek) i nábytek. Rovněž zlatníci a skláři skvěle prosperovali.

Obchod se soustředil do obchodních center a i po zavedení mincí v 5. a 4. stol. měl především s domorodými kulturami podobu barterového obchodu. Zavedení stříbrných mincí do jisté míry Karthágo poškodilo, protože předtím domorodci neznali cenu peněz. V Kartágu, asi jen pro domácí účely, byly peníze kožené, což má trochu podobnost s Etrúrií, kde jen některá města občas razila mince (pouze Populonia zachovávala kontinuitu v ražbě mincí). Raritu v řeckém světě představovalo také město Kyzikos, kde se platilo jantarem. Jinak byl ale výměnný obchod v řeckém světě prakticky anachronismem. Přesto nemůžeme posuzovat vyspělost Karthágo a Etrusků jen podle toho, jak rozsáhlou roli měl v jejich hospodářství barter.

První expanze Féničanů a poté Karthágo měly především obchodní, nikoliv dobovatelský záměr, byť Kartágo se násilím nevyhýbalo, díky němu mohlo zabírat obchodní trhy, které však častěji získávalo smlouvami nebo zakládáním osad. Cílem bylo získání monopolu a výhodných smluv. Emporia i města jimi založená měly zakázáno vydržovat vlastní vojsko, proto je před nepřáteli a piráty chránilo Karthágo, které se snažilo do maximální míry usměrňovat obchod a mít co nejlepší zisk přesným vymezením, která země byla vhodná pro určitý druh dovozu nebo vývozu.

Ideálem bylo provést výměnný obchod a dané zboží potom prodat s velkým ziskem za peníze jinde. Sardinie byla určena hlavně pro pěstování obilí, Sicílie na olivy a víno, ze Španělska dováželi stříbro a cín, který dováželi také z Anglie. V koloniích na africkém pobřeží byly zřízeny velké nádrže pro nasolování ryb, které potom ve velkém vyváželi do svých měst, neboť ryby po obilninách tvořily ve Středomoří velmi důležitou část jídelníčku. Způsob kartaginského hospodaření a zemědělství později oceňovali i Římané. Kato Starší ostatně svoji příručku *De Agri Cultura* pro statkáře napsal okolo roku 160 př. n. l. také na základě kartaginských poznatků.

Velkým soupeřem Řeků byli Etruskové, kteří byli vysoce rozvinutou, vyspělou kulturou, jejíž hospodářská síla dlouho italské, potažmo sicilské Řeky překonávala. Etruská města měla běžně 100 000 i více obyvatel, byť v nich samozřejmě žila z velké části i jiná etnika - Sabinové, Umbrové, Ligurové, Latinové, Řekové atd. V jejich městech působili féničtí řemeslníci, ve féničských městech naopak etruští obchodníci. Kartágo i Etruskové byli velmi dlouho

spojenci ve své kontinuální obchodní válce proti Řekům. Etruské výrobky nacházíme až ve Skythii (Černomoří), Británii, Dánsku, Švédsku i Střední Evropě, byť jejich tradičním obchodním partnerem byla především fénická města, Kartágo a v některých případech také Řekové, Keltové, Venetové a různá italská etnika.

Hlavní způsobem obchodu byl i po zavedení mincí v 5. stol. výměnný obchod. Jen několik etruských měst razilo mince a to ještě nepravidelně. Pouze Populonia zachovávala kontinuitu v ražbě mincí.²⁹⁷ Námořní obchod byl velmi komplexní záležitostí, lodě převážely fénické, řecké a etruské výrobky. Plavba byla v rukou jednotlivců nebo rodin, nikoliv státu. Výjimečně existovaly i podniky organizované ve větším rozsahu mezi několika městy, jak mírové, tak válečné.

Etruskové udivovali svět především svojí zemědělskou produkcí (byli schopní sklízet i dvakrát do roka) a přeměnou nehostinné krajiny na úrodnou půdu. Etruskové dovedli vysušit a odvodnit rozsáhlé močály a bažiny v Etrurii. Byli odborníci na odvodňovací a zavodňovací stavby, měli velké znalosti hydrauliky i agronomie. Nedělalo jim problémy vést vodu na pahorek, jejich města měla rozsáhlé kanalizační systémy a podzemní vodovody. Město Spina bylo spojeno s mořem kanálem dlouhým 16 km, i město Adria mělo ve svém okolí důmyslný systém kanálů, umožňující lodní plavbu k moři i do vnitrozemí. V zemědělství přesně z každé strany vyměřovali pole o rozloze 710 m².

Důležitý byl systém *cuniculi*, které odváděly vodu z jednoho údolí do druhého podzemními kanály, odvodňovaly půdu a umožňovaly obdělávat půdu, měřily stovky metrů až několik kilometrů a přiváděly vodu tam, kde nebyla. Tato technologie byla hlavně v jižní Etrurii.²⁹⁸ Nemáme žádné praktické důkazy o používání systému polykultur, ačkoliv obraz z hrobky býků v Tarquiniích by mohl zobrazovat pěstování smíšených plodin v řadách.²⁹⁹ Hrobka pochází z roku 560.

Hlavní exportní komoditou Etrusků bylo obilí. Pěstovala se pšenice, ječmen, vinná réva, fíky, olivy, oves, len, hrách, boby a ovoce jako trnky, bezinky, maliny či ostružiny. Ve 4. stol se začaly objevovat třešně, hrušky a lískové oříšky. Bylo to bezpochyby vlivem Řeků; víme, že od Řeků z Kampánie převzali pěstování oliv a vinné révy. Výroba vína probíhala v zapuštěných jamách nebo lisech, vyráběl se také olej.

Velikost vinice musela být nejméně 3 hektary, aby se zajistil dostatečný výnos.³⁰⁰ Někteří zemědělci byli svobodní, jiní nájemci, další hospodařili v podmínkách klientského systému a otroctví.³⁰¹ Velmi rozšířený byl chov polodivokých prasat na pastvě, v lese nebo okolo sídlišť. Rozšířen byl také chov koní, oslů, drůbeže, ovcí, dobytka, koz a psů. Oblíben byl lov vysoké a černé zvěře, v rybolovu měl prioritu tuňák. V pastevectví se praktikovala také transhumace stád. Okolo měst bylo mnoho statků a vesnic, které je zásobovaly. Etruskové vynikali zpracováním masa, jejich jateční metody nebo skladování předčilo ostatní kultury. Zemědělská, chovatelská a řemeslná produkce postupně narůstala, na konci 3 stol. př. n. l. byla stále ještě ve vrcholném období. Přeprava velkého množství potravin i zboží byla vždy levnější mořem nebo řekami, ale ne všude to podmínky umožňovaly.

Zřejmě i proto existovala mezi městy rozsáhlá síť silnic již z villanovského období (cca 1000-600 př. n. l.). Cesty pro muly a chodce byly vytesány do tufové skály a vedeny šikmo přes povrch útesů, často doplněné mosty přes řeky. Za Etrusků byly větší silnice pro dvoukolové, čtyřkolové vozy. Systém udržovaných silnic byl vybudován v 7. - 6. stol. a spojoval menší a větší sídliště. Tufo se používáním poškozuje, povrch cesty nebyl dlážděn, poškozené silnice Etruskové znovu hloubili nebo zarovnávali jejich povrch.³⁰² Kromě zemědělství, chovatelství a obchodu vynikali Etruskové i jako skvělí řemeslníci, metalurgové, námořníci.

Na Korsice měli Etruskové opěrné body, dováželi z ní dřevo, vosk a med, byla tehdy hustě zalesněná. Etruskové těžili porost přesně na pásma, aby po dvaceti letech proběhla obnova, těžili jeden sektor, nikoliv náhodně, kdekoliv je to napadlo. Tím se lišili v hospodaření s lesy od Řeků o více než dvě století,^{*} i když svoje pozice na ostrově v polovině 5. stol. ztratili. Centrum Etrurie bylo bohaté na železo, cín, olovo, zinek a měď, železo se nacházelo na ostrově Elba a jiných ostrůvcích okolo. Ve zlatnictví znali jako první techniky granulace (letování drobných kuliček) a filigránu (splétání velmi tenkých drátů), tedy

---

^{*} Etruskové po bitvě Alálie roku 535 př. n. l. přejmenovali město na Meane (Vítězství), město a ostatní pozice na ostrově ztratili až v roce 453 př. n. l., první zmínky o hospodaření, střežení lesů pocházejí z *Politiky* od Aristotela, který dílo sepsal na přelomu 30. a 20. let 4. stol.

technologie znovu známé až v novověku! Byli mistry zubařské techniky, vyráběli umělé zuby, pásy k upevnění zubů i celé umělé chrupy.

Centra metalurgické výroby byla soustředěna v údolích, kde přirozené proudění vzduchu suplovalo funkci dmychadel, byť je používali. Tavení železa probíhalo za teploty 1000 stupňů. Kromě dřeva se užívalo dřevěné uhlí, existovali také specializovaná uhlířská zásobující velká města. Populonia vynikala nejvíce v produkci železa. Etruskům se přisuzoval vynález lodního klounu v 6. stol., údajně poprvé se objevil ve městě Caere, etruským vynálezem měla být i polnice a tuba. Vyváželi keramiku, zlatnické výrobky, nábytek a zbraně.

I po ztrátě kolonií a námořní nadvlády byla etruská města hospodářsky silná. Nejlepším důkazem je Livius, který popisuje, jak města podpořila výpravu Scipia do Afriky v roce 205: Populonia – železo, Volterra - obilí, lanová a ráhnová k výstroji lodí, Arezzo – 3000 velkých štítů a stejný počet přileb, římských a galských oštěpů a dlouhých pík, celkově 50 000 zbraní, seker, pík, kos, věder a vesel k vybavení válečných lodí, 3600 litrů pšenice a zásoby pro dekuriony a veslaře, Perugia, Chiusi a Rusellae dodaly pinové dřevo na stavbu lodí a velké množství pšenice. (Livius, 27.45) Tímto etruská města zásobila Scipiona na invazi do Kartága. Bylo to stále vrcholné období etruského hospodářství, které mělo komplexní systém distribuce a produkce. To, že peníze nehrály primární úlohu v hospodářství, neznamená, že by etruské hospodářství nebylo na pokročilejší úrovni než řecké (až do konce doby středního helénismu, rok 221).

4.10 Ekologie vs. Ekonomie

V této podkapitole přesáhnu nejen vymezené období poklasické, ale i celkově stanovené hranice práce (404-129 př. n. l.), abychom mohli pozorovat vývoj řeckých i římských názorů na životní prostředí, jejich vnímání vlivu člověka na přírodu a způsob vyrovnávání se s různými důsledky těchto změn. Řekové dokázali velmi správně identifikovat negativní projevy činnosti člověka pro přírodu.

Platón v dílech *Kritiás*, *Faidón* a *Zákony* (sepsané v první polovině 4. stol.) si všiml, jaké negativní účinky má odlesnění na krajinu, podnebí a následnou zemědělskou produkci pro Athény. Jednak Athény samé nikdy nebyly zrovna bohaté na stromy vhodné pro stavbu lodí. Půda zbavená stromů nedokázala zadržovat vodu, absorbovat déšť, voda ze svahů a hor tak už nemohla napojovat prameny, což vedlo k půdní erozi. Svahy hor a kopců, dříve pokryté lesy, byly v jeho dobách porostlé pouze keři a klečí. Aristotelův žák Theofrastos (371-287) si ve svém díle *Historia Plantarum* všimá zmizení jistého druhu cypřišů (*Tetraclinis articulata*), který je typický pro Kyréné, severní Afriku, Maltu a Španělsko. Tyto stromy kdysi zabíraly plochu, kde nyní stojí města, většina z nich ve starých dobách skončila jako střešní trámy.

Theofrastos ve svém díle *Causas Planarium* rovněž zaznamenal změnu lokálního klimatu vlivem odlesnění. Poté, co byly vykáceny stromy kolem města Filippi, vodstvo vyschlo a počasí bylo teplejší. Pro hospodaření a zacházení s lesy v době Aristotela máme pouze jedinou zmínku o této problematice v jeho díle *Politika*, kde jmenuje jako úředníky i dozorce nad lesy *hýloroi* a dozorce nad poli na venkově a mimo město *agronomoi*. Tito strážci lesa měli své posty a trasy pro hlídkovou službu, takže je možné, že nejen Athény, ale i jiné státy té doby už měly reálný zájem na spravování lesů, uvědomovaly si jejich přínos pro krajinu. Ostatně už Platón zaznamenal v díle *Zákony* pokuty pro ty vlastníky, kteří nechali oheň rozšířit na stromy souseda.

Pravděpodobně už neprobíhalo tak divoké odlesňování, jak jej zaznamenal Platón. Aristotelés rovněž zaznamenal v díle *Politika*, že město by

mělo být soběstačné také díky blízkým lesům, ovšem mnohá města tyto podmínky neměla. Theofrastos viděl jako další negativní vliv na lesy nejen jejich kácení, ale především pastevectví, neboť zvířata často poškozovala stromy. Pastýři navíc někdy osekávali stromům větve nebo vypalovali les, aby získali další pastviny. Za nejničivější zvíře byla právem považována koza. Ať už Platón v díle *Zákony*, nebo římský senátor Markus Terentius Varro (116 – 27 př. n. l.) v knize o zemědělství jasně poukazovali na to, že tento druh zvířete ničí povrch země. Varro zaznamenal, že kdekoliv jsou vysazeny stromy, musí být učiněna opatření proti kozám, někdy je dokonce vyžadovaly zákony. Veškerou vegetaci totiž spase i s kořeny, a následkem půdní eroze vzniká pustina.

Eratosthénés z Kyrény (276 - 195 př. n. l.) je citován o dvě století později Strabónem (14.6.5) ohledně chování vládců k lesům. Někteří vládci umožnili pokácení stromů tomu, kdo si to přál, země poté zůstala majiteli jako jeho majetek osvobozený od daně. Jelikož největší lesnaté oblasti už od klasických dob nebyly přímo v Řecku, ale jeho okolí, tak byly lesy postiženy už v době Hérodóta. Například zmizel les v Thrákii, který se rozkládal přímo proti ostrovu Thasos. Dřevo bylo použito pro vzpěry v dolech. Časté využití dřeva je jako palivo pro domácnosti a dílny. Fanippos z Athén vyvážel z venkova dřevo do města denně, k tomu mu sloužilo 6 oslů.

Lesy samozřejmě byly ničeny i válkami. Aitólové během peloponnéské války neváhali zapálit les proti athénskému veliteli Démostenovi, který stejnou „taktiku“ neváhal použít později proti Spartánům na ostrůvku Sfaktéria. Ostatně jeden z důvodů výpravy Alkibiada na Sicílii byl tamní dostatek lesů, kromě toho chtěl dobýt i Itálii, která rovněž oplývala lesy. Dostatek dřeva a přístup k němu se tak často stal důležitým bodem politiky. To se projevilo zejména v Athénách nejen za peloponnéské války, ale i později. Athénský plán udržet Amfipolis měl více důvodů, ale jedním z hlavních bylo, že se odtud vyváželo dřevo. Rovněž thessalské, athénské a thébské zásahy v Makedonii v první polovině 4. stol. byly mimo jiné motivovány snahou zajistit si dostatek vhodného dřeva pro stavbu lodí.

V době zemětřesení na Rhodu v roce 226 byl pravděpodobně už ostrov prakticky odlesněn, mnozí vladaři a města přispěli velkými dodávkami dřeva na

obnovu staveb a především loďstva. V době 3. - 1. stol. př. n. l. tak zůstávaly relativně netknuté oblasti lesů v Kilikii a Libanonu, protože i když se zde těžilo dřevo, byla to řízená těžba s doplňováním porostů. Vzorem mohl být pravděpodobně Kypr, kde podle Theofrasta místní králové nekáceli stromy, naopak velmi se o lesy starali a obhospodařovali je. Rovněž ptolemaiovský Egypt měl svůj významný zalesňovací program (jak se dá odvodit z papýrů nalezených ve starověkém městě Tebtunis, což bylo v ptolemaiovské době důležité regionální centrum). Podle těchto dokladů bylo nutné získat povolení pro kácení lesa na vlastní půdě, rovněž bylo povinné vysazovat stromy. Jinde pomáhala zachování lesů jejich přeměna v parky, nebo byly některé části lesa označovány jako panenské, kde je zakázána lidská činnost.

Některé oblasti takových lesů byly celkem rozsáhlé. Jedna z nich se nacházela v Argolidě poblíž městečka Lerna jižně od Argu. Tento les se rozkládal od svahů až k moři. Jiný les tohoto typu se nacházel poblíž města Dafné (je blízko Antiochie na Orontu) a měl obvod 16 kilometrů. Rovněž se chránily velké a krásné letité stromy. Např. jeden takový se nacházel poblíž městečka Farae v Acháji. Byl tak velký, že dutina uvnitř dávala dost prostoru pro piknik. Existovaly zákony a nařízení, které měly zabránit ničení posvátných lesů. Odtahování větví, padlých stromů a listů, zakládání ohňů nebo víření studánek a pramenů byly vážné přestupky. Rovněž bylo zakázáno v těchto lesích pást zvířata, zemědělsky využívat půdu či les vypalovat, provozovat lov a rybolov, nesměli se sem vodit psi a koně atd.

O dodržování nařízení se starali místní úředníci. Svědci byli povinni hlásit poškozování lesů. Mnohé háje a lesíky měly jako strážce kněze. Tresty nebyly v žádném případě triviální - pro cizince či otroky zbičování, pokuty pro občany, nemluvě o kletbách bohyně, boha (případně héra), kterému byl les zasvěcen. Přesto posvátné háje často sloužily i k mnohým světským účelům. Stály tam chrámy, lázně, gymnázia, školy či léčebné svatyně. Taková byla situace lesů v oblastech řeckého vlivu.

Podívejme se nyní na římskou oblast. V době 1. stol. př. n. l. až 1. stol. n. l. stále probíhalo odlesňování Itálie, i když římstí zemědělstí odborníci jako Kato Starší či Varro doporučovali vlastníkům půdy část ponechat zalesněnou.

Ostatně Kato doporučoval lesík jako sedmý bod z devíti zásad, co musí dobré hospodářství mít. I přes tyto rady máme dostatek důkazů o spíše opačném nakládání s lesy. Řecký zeměpisec Strabón (66 př. n. l. – 24 n. l.) zaznamenal v díle *Geografika* (5.2.5.), jak jsou lesy okolo města Pisa v Etrurii káceny na stavby budov v Římě nebo velkolepých vil v perském stylu. Dionýsios z Halikarnassu (60 př. n. l. – 7 n. l.) zaznamenal, jak v dávných dobách byl jeden z kopců Říma – Aventin – pokryt stromy mnoha druhů, přezdívalo se mu vavřínový háj. Nyní je ovšem místo pokryto budovami. Velkou ránu lesům zasadily především římské občanské války. Například Caesar při obléhání severoafrických měst přikázal přivézt dřevo ze Sicílie. Nevadilo mu rovněž vykácet dřevo z okrsku bohů v Massilii. Ostatně tímto činem pouze napodobil dřívější akce Sully, který neváhal při obléhání Athén vykácet posvátné háje Akademie i Lykea.

Přesto i v Římě kromě názorů zemědělských odborníků panovala obecná vědomost o užitečnosti lesů. Římský architekt Vitruvius popsal význam lesů jako nezbytný pro vodohospodářství, neboť voda, která steče z hor do lesů, se díky stromům nevypaří, lesy rovněž zabraňují povodním v případě těžkých zim, kdy je velké množství sněhu. Díky lesům tak může normálně fungovat povodí, bude zajištěn koloběh vody a především dostatek vody v řekách. Další opozicí odlesňování byly snahy některých římských aristokratů mít svůj vlastní park s divokými zvířaty a vzácnými stromy, tedy vytvořit si svůj vlastní umělý kousek divočiny.

Nejznámější byl římský řečník a advokát Hortensius (114 – 50 př. n. l.), který měl takový park o rozloze 2 kilometrů ohraničen zdí. Kromě toho některé části lesa byly uzavřeny jejich bohatými vlastníky jako lovecké obory. Tato činnost jistě souvisí s vědomým napodobováním perských králů, kteří vytvářeli své vlastní zahrady (řecky *paradeisos*) a lovecké obory okolo svých sídel. Ostatně perští králové byli proslulí svými zahradami a zájmem o pěstování rostlin, stromů a zejména libanonských cedrů, nemluvě o chovu exotických i místních zvířat. Na rozdíl od Římanů však Peršané (stejně jako do jisté míry Etruskové) prováděli v některých místech modifikaci krajiny.

V silně nehostinných podmínkách pusté krajiny bez vody, stromů a úrodné půdy, i přes nepříznivé podnebí vypěstovali díky důmyslnému vodovodnímu systému kvetoucí zahrady a lesy, města a sídla stavěli geometricky tak, aby je vítr ochlazoval a obyvatelé netrpěli přemírou horka. Oproti tomu působí římské snahy o soukromé parky, lesy a zoologické zahrady jako dětské hraní na pískovišti.

Obecně můžeme generalizovat a kategorizovat názory Řeků i Římanů do dvou hlavních proudů. Řekové se obecně obávali, že se příroda vrátí zpátky do svého stavu divokosti, kde pro člověka není příliš místo. Stromy přece chránily dryády, podle filosofů Pýthagora a Empedokla měly stromy stejnou duši jako lidé. Z těchto příkladů je vidět, že řecký pohled na lesy měl silný náboženský aspekt - byť Aristotelés v díle *Politika* tvrdil, že zvířata i rostliny existují, aby sloužily lidstvu. Římané naproti tomu shledávali krajinu bez lesů jako přátelštější místo, které je snadno podmaněno člověkem. Ačkoliv Řekové i Římané uznávali, že les je původním domovem člověka, přesto pro Římany začíná zlatý věk, až když Saturnus vyvedl lidi z lesa.

Římané si byli vědomi jisté starověkosti lesů a jejich náboženského významu. Plinius Starší ve svém díle *Historia Naturalis* pokládá stromy za první chrámy, i v jeho dobách se obyčejní venkované věnovali uctívání stromů starými rituály, uctívali lesy a samotné ticho, které mají. I řecký básník Alkmán ze 7. stol. ze Sparty popisoval Rhipejské pohoří (asi myšlen dnešní Ural) jako obydlené bohy lesa. Obecně lze ale říci, že Římané v císařských dobách už většinou nevěnovali těmto názorům pozornost vzhledem k praktické činnosti. Plinius Mladší si stěžoval v jednom z dopisů, že díky lesům nevidí na svoje pastviny. Lesy byly pro Římany obecně temným, nepřátelským místem, zejména od dob porážky v Teutoburském lese roku 9 n. l. Zejména výstižný pohled Římanů na lesy, stromy a jejich práva zaznamenal básník Vergilius. Před chrámem Saturna v Římě rostl strom, který rozčiloval sochu boha. Po příslušných obřadech dozorovaných Vestálkami byl strom pokácen, socha zůstala na místě, ačkoliv to byl Sylvanus, bůh lesa.

Vztah ekonomie k ekologii je nepopíratelně už ve starověku klíčový. Tehdejší lidé neznali slovo ekologie, ale znali negativní účinky lidské činnosti na

životní prostředí a měli později snahu je určitým způsobem korigovat. Bylo jim jasné, že udržovat svoje prostředí v co nejlepším stavu je v jejich bytostném zájmu. Přesto snahy Řeků a Římanů většinou neměly dlouhodobý efekt, nebyli schopni koncepty hospodaření s lesy prosadit ve velkém měřítku ve všech oblastech, kde žili a měli vliv.

Je však celkem pochopitelné, že tyto snahy neměly v antickém Středomoří rozhodující vliv. Potřeby hospodářství totiž postupem času čím dál více převyšovaly možnosti lesů a jejich péče o ně. Sídla člověka a jeho činnost se neustále šířila dále do krajiny. Kromě stavebních potřeb bylo dřevo potřeba na další klíčová odvětví, jako loďařství a především metalurgie, kde bylo potřeba velké množství paliva, tedy dřevěného uhlí. Jednodušší bylo vždy vykácet další lesy než přijít s koncepcí, jak omezit spotřebu dřeva a účinně doplňovat nebo rozšiřovat zalesněnou plochu.

I ty největší úspěchy doby jako měnění krajiny k lepšímu Peršany nebo hospodaření Etrusků s lesy, zalesňovací program Ptolemaiovců atd. byly většinou bohužel jen lokální a vzhledem k délce starověku příliš krátkodobými záležitostmi, které nemohly zastavit odlesňování Středomoří ve velkém měřítku natrvalo; byť k současnému stavu přispěl především středověk, konkrétně války italských republik s Turky, během nichž z ostrovů a jejich okolí nadobro mizely stromy i lesy. Na tato fakta bychom neměli při našem hodnocení antiky zapomínat. Kdo se chce podrobněji zabývat tématem ekologie v antice, doporučuji titul *The ecology of the ancient Greek world*, jež napsal Robert Sallares.

4.11 Ideální ústava, občan aneb které zřízení je nejlepší?

V této kapitole se budu zabývat řeckými ústavami, počátky řeckého právního myšlení, zákonodárstvím, srovnáváním ústav a rozbohem a fungováním vybraných ústav, z nichž nejdůležitější odkaz nese pro moderní dobu samozřejmě athénská ústava jako důkaz nadčasovosti a vyspělosti řeckého právního myšlení, která nám i dnes může sloužit v mnoha oblastech jako vzor. Chtěl bych ukázat, že i řecké právní systémy jsou hodné studia, není třeba hledat právní základy Evropy pouze v římském právu.

Nejvíce informací o ústavách a jejich vývoji, máme díky Aristotelovi, který kromě díla *Politika* sepsal rovněž *Athénskou ústavu*. Další jeho spisy o ústavách se bohužel nedochovaly. Z období 404 – 336 je tedy Aristotelés primárním zdrojem, včetně epigrafických dokumentů. Aristotelés se na počátku svého díla *Politika* zabývá jednak vyvrácením Platónovy *Ústavy*, rovněž odporuje jeho ideovému souputníku, jímž byl Faleás z Chalkedónu (žil ve 4. stol.), který chtěl, aby mezi občany byla majetková a vzdělanostní rovnost.³⁰³

Aristotelés na různých příkladech dokládá, že tyto myšlenky jsou z hlediska vývoje lidské civilizace přežitkem a jejich realizace by vedla k dalším problémům: udržení majetkové rovnosti a celkové situace v obci nepovažoval za reálné, důsledkem by byl zánik společenských i příbuzenských vazeb. Navíc příklad Sparty ukázal, jak se původní ústava stejně zvrhne v neprospěch většiny příslušníků obce, dokonce ani železné peníze, rovnost majetku a rétry (spartské zákony) nepomohly zabránit rozkladu společenství. Dalším důležitým představitelem politických idejí byl architekt Hippodámos z Mílétu. Ten chtěl obec rozdělit do tří tříd, tedy na řemeslníky, rolníky a válečníky - ozbrojence.³⁰⁴ Půdu měly mít jen poslední dvě kategorie. Aristotelés provádí i další rozbor jeho návrhů, zejména soudnictví. Nicméně i tento systém je odsouzen ke zkáze. Jedna třída nemá půdu, další nemá zbraně, musí tak zákonitě dojít k zotročování občanů a nerovnosti, společnost tak nebude jednotná, bude trpět rozpory a boji.

Aristotelés si je vědom starobylosti mnohých zákonů a nařízení i jejich pozůstatků, zároveň však poznamenává, že tradice není důležitá, důležitější je, zda to lidem prospívá, neboť lidé hledají to, co je dobré a prospěšné. Řecká

tradice zákonodárství je kladena do 7. a 6. století. Prvním tvůrcem ústav kromě napůl mytického Lýkurga byl Zaleukos z italského města Lokris Epizefyros, působící v 7. století. V jeho zákonech bylo vlastnictví otroků zakázáno, stejně jako zřeknout se občanství, osobní msta stála mimo zákon, spory měly být předkládány k rozhodovacímu řízení, cizoložníkům měly být vypíchnuty oči, zloději usmýkáni k smrti, mladým neprovdaným ženám nebylo dovoleno nosit oděvy jasných barev. Každý, kdo chtěl předstoupit s návrhem ve shromáždění, musel mít smyčku kolem krku, a pokud návrh neuspěl, byl iniciátor oběšen. Zaleukos za svého cizoložného syna nabídl svoje oči místo očí synových.

Dalšími postavami z 5. stol. jsou sicilští zákonodárci Charondás z Katáné a Dioklés ze Syrakús. První zavedl postihy proti křivému svědectví, druhý vymezil zákonně termín, do kdy musí opustit úředník funkci, a rovněž zavedl skupinu odborníků, kteří se budou zabývat tvorbou zákonů. Kréta naproti tomu měla zákonodárce, který ovlivnil i Spartu. Epimenidés je totiž údajným tvůrcem krétských zákonů, z nichž mnohé převzali i Sparťané, kteří si je částečně upravili, jak připomíná Aristotelés. Epimenidés žil v 6. stol., byl básníkem a filozofem, údajně měl zákony vytetované na kůži a kousek z ní měli pověšenou ve Spartě efoři na soudech pro štěstí.

Ústava krétská, popsaná Aristotelem, není to jediné, co se nám ohledně zákonů ostrova dochovalo. Zachoval se tzv. *Gortýnský kodex* ve více než 600 řádcích, pocházející z 5. stol., který měl oproti mnoha řeckým státům jiná ustanovení a zákony týkající se občanství, rodinného i trestního práva. V nařízeních je například zákaz zadržovat osobu, která vystupuje před soudem. Jsou stanoveny pokuty za cizoložství a znásilnění podle statutu útočníka a oběti, samozřejmě nejnižší trest náležel občanovi, nejvyšší otroku nebo perioikovi. Ženy mají nárok při rozvodu na veškerý majetek, který přinesly do manželství, a na polovinu veškerého majetku získaného během manželství. Za dítě počaté před rozvodem a narozené po rozvodu odpovídá otec - pokud ho neuznává, vrací se matce.

Zákony oproti Helladě neobvyklé však spočívaly především v oblasti spravování majetku a dědického práva. Většinu majetku spravoval muž, ale je vymezena i role ženy. Pokud zemřela, stával se manžel správcem jejího jmění,

nesměl s ním však nakládat bez souhlasu dětí. V případě dalšího sňatku ovdovělého manžela připadl majetek jeho první ženy dětem. Pokud žena v manželství zemřela bezdětná, její majetek se vracel pokrevním příbuzným. Pokud zemřel manžel, jeho majetek spravovala žena pro děti, a pokud již byly plnoleté, připadla jim půda. Jestli zemřel manžel bezdětný, byla žena nucena provdat se znovu za některého mužského příbuzného, pokud nebyl, mohla si manžela vybrat. Adoptované děti měly všechna práva jako vlastní děti, a ve všech případech mohly dědit. Adopce ovšem nesměly provádět ženy.

Další zákony z Gortýny se zabývají statusem dětí narozených ze svazku otroka, perioika, a svobodné ženy. V těchto případech bylo dítě plnoprávné. Jiný zákon se věnoval např. povinnosti zaplatit výkupné za občana Gortýny, který byl unesen v zahraničí a jiný občan ho vykoupil. Tomuto občanovi se musely jeho prostředky použité na výkupné uhradit. Zákoník se zabývá i různými ustanoveními ohledně konání soudu, povinností soudců, rozvodu, svedení svobodné ženy atd. Když tedy pomineme Kleisthénovy reformy v Athénách (508/7 př. n. l.), tak je Gortýnský zákoník kromě athénské ústavy pravděpodobně nejropracovanějším, nejkompexnějším systémem zákonů a práv ve své době v rámci řeckého světa.

Nyní však zpět k Aristotelovým úvahám na téma krétské ústavy. Kréťané měli v minulosti někdy problémy se vzpourami podřízených obyvatel, stejně jako Spartaňané nebo Thessalové. Ovšem od 4. stol. k nim už nedocházelo, protože *perioikoi* (bydlící okolo) měli dovoleno vše kromě tělesných cvičení a nošení zbraní. Rovněž měli tu nevýhodu, že nemohli z ostrova nikam prchnout. Navíc s nimi jejich „majitelé“ zacházeli poměrně mírně. Kréťané měli stejně jako Spartaňané společné stolování, které však hradil stát, takže se nedělo to, co ve Spartě, kde zchudlý občan bez přispění na stravu ztratil svoje práva.

Kréťští úředníci *kosmové* měli stejnou moc jako ve Spartě efoři. Kosmů však bylo 10 (eforů jen 5), jejich rada – *búlé* - rovněž odpovídá složením i funkcí gerontům v Lakónii.³⁰⁵ Ve válce velí jednotliví kosmové, sněmu se zúčastňují všichni svobodní občané, ale nerozhodují o ničem samostatně, pouze odhlasují rozhodnutí gerontů a kosmů. Stát vyživoval svoje občany díky daním, které odváděli perioikové, rovněž zařizoval vše nutné pro bohoslužby.³⁰⁶

Aristotelés stejně jako u Sparty kritizuje v krétské ústavě úřad gerontů, neboť nejsou nikomu zodpovědní, mají příliš velkou moc, nevážou je zákony, jsou ve funkci doživotně a představují tak potencionální destabilizující prvek státu. Navíc Kréťané provádějí volby velmi nerovnoprávně. Kosmové se volí jen z určitých rodů, geronti jsou voleni jen z bývalých kosmů. Nicméně občas se stávalo, že se občané spojili a kosma sesadili, pokud se nechtěl zříct svého úřadu. Takové prostředí velmi nahrávalo neustálým vnitřním sporům, kterými byla Kréta proslulá.

Mnoho záležitostí totiž nebylo regulováno zákony, nebo jen nedostatečně, práva občanů neposkytovala dostatečně široký prostor pro svobodné jednání. Byla to nikoliv ústava, tedy vláda zákonů, nýbrž vláda velmožů. Potom ovšem nemůže být obce, když není občanského společenství.

Aristotelovým cílem bylo mírové soužití obyvatel a vytvoření *políteie* (občanské společenství), tedy směs demokracie a oligarchie. Aristotelés chválil Karchédoňany (Kartagince) za jejich ústavu, neboť neměli tyрана ani vzpoury, dobrá ústava se rovněž prokázala tím, že se neměnila. Karthágo řídila rada 104 (měla podobnou funkci jako geronti či efoři ve Spartě), volených z těch nejlepších (pravděpodobně nejbohatších občanů), dva sufeti (vrchní řídicí funkce v Karthágu) byli voleni rovněž z vybraných rodů. Podobnost se spartskou či krétskou ústavou vidí Aristotelés i v existenci stravovacích společenství.³⁰⁷ Sufeti a geronti předkládali svoje návrhy lidu, ten je ovšem posuzoval, a pokud někdo chtěl, mohl promluvit i proti nim, což nebylo na Krétě nebo ve Spartě možné.³⁰⁸

To Aristotelés chválí jako příklon k demokracii, neshledává ovšem jako příznivý zvyk, aby byli voleni lidé do úřadů jen na základě majetku, nikoliv vlastností a schopností. Stát má totiž umožnit zastávat úřady těm nejlepším. Dále kritizuje zvyk kumulace funkcí na ty samé osoby. Když jedna osoba zastává několik úřadů, tak to není demokratické. Chvályhodně posuzuje Aristotelés, že se vedení města staralo o blaho svých občanů, čas od času je totiž vyslali hospodařit do okolních měst, aby zbohatli.³⁰⁹

Přesto Karthágu hrozila pohroma v případě vzpoury velkého množství poddaných, neboť nemělo zákony, jak obnovit klid. Svým způsobem je trvání ústavy náhoda, které bylo dosaženo příznivou hospodářskou konstelací, ale jak je možné ji napořád zaručit? Na to zde Aristotelés naráží. I přes všechny svoje výhrady uznává, že ústavy lakedaimónská, krétská a karchédonská mají dobrou pověst právem. Všechny jsou totiž funkční. Dle mého názoru za nejlepší z nich považuje Aristotelés karchédonskou.

Aristotelés se zabývá různými formami vlády. Zabývat se podrobně oligarchií (vládou bohaté šlechty), která vznikla z aristokracie, by bylo poněkud zbytečné, stejně jako zákonitostmi tyrannis, tedy vlády tyрана. Tyto formy vlády nejsou v zásadě ničím zajímavé, mají svoje zastoupení nejen v řeckých státech, ale z hlediska teorie ústavy a práva se domnívám, že nám jejich studium nemůže nic zajímavého poskytnout.

Další druh vlády, který Aristotela zajímá, je monarchie, která prošla zajímavou transformací. Existovalo několik druhů království: dědičné, kde král fungoval jako doživotní vojevůdce, nebo byl volen, a zákonitá, zděděná funkce monarchy v království barbarů. V archaických dobách existoval u Hellénů úřad *aisymnéte*, de facto volitelná tyranida, úřad vykonával třeba Pittakos z Mytilény (640 - 568). Dalším druhem královské vlády bylo království hérojské doby, které se zakládalo na svobodné volbě poddaných a na zákonné dědičné posloupnosti.

Existovaly tedy čtyři druhy království. Přičemž v Řecku, ve Spartě, Épeiru a Makedonii přežíval model království, kde byl král dědičný vojevůdce. Král měl kromě velitelských pravomocí ještě moc provádět náboženské úkony, král v Makedonii měl rovněž i soudní pravomoc. V Épeiru a Spartě tak král nebyl ani zdaleka despotickým monarchou nebo nejmocnějším mužem ve státě, jeho moc byla omezena zákony a úředníky. Aristotelés si uvědomuje to, co myslitelé před ním vůbec neřešili. Může legitimizaci královského rodu poskytnout jeden vynikající předek či rodokmen? Jak je známo z praxe, je to málo, neboť když je potomek vynikajícího krále špatný, bývá lepší, aby nevládl.

Dalším podstatným momentem *Politiky* je Aristotelova úvaha, že vše nemohou řešit jen ideální zákony a ústava, zákony zvykové jsou totiž mnohdy spolehlivější než zákony psané. Právě proto nabádá k výchově společnosti, aby se její členové viděli jako součást přátelského společenství vládnoucích a ovládaných, kde všichni hledí na společný prospěch obce.

Je na čase zabývat se druhy demokracie, neboť kromě smíšených ústav tvoří podstatnou část Aristotelova díla *Politika*. Aristotelova obecná definice demokracie zní, že je ústavou, v níž jest zákonem dokonale uskutečněna rovnost. Dalším druhem je demokracie, kdy úřady závisí na odhadu jmění.³¹⁰ Problém s demokratickou ústavou nastal, když se vlády ujali demagogové. Ti totiž byli schopni přesvědčit lid, že vládnu oni, nikoliv zákon, a prosazovala se tak vláda množství, nikoliv zákonů, čímž se podkopává funkce úřadů.

Nás by ovšem na demokracii a athénské demokracii kromě jejich počátků a vývoje měl zajímat jiný problém. Odkud se vlastně vzala, z čeho vzešla, a jakou má vůbec demokracie svoji teorii? Těmito otázkami se tehdy prakticky téměř nikdo nezabýval, dnes se jim rovněž málokdo věnuje. Musíme si uvědomit, že naše dnešní demokracie zastupitelská je na hony vzdálená demokracii přímé, jaká panovala v Athénách i jinde v Řecku. Podle Aristotela by bylo revoluční Rusko roku 1918 radikální demokracií, francouzská republika té doby oligarchií. Aristotelés vidí příčinu vzniku demokracie v domněnce, že lidé jsou si rovni naprosto, jsou-li rovni v něčem, a všichni jsou stejně svobodni, domnívají se, že jsou si rovni vůbec.³¹¹

Samotné slovo *demokratiá* (odvozené od *kratein* – vládnout, *démos* – lid) nevzniklo pravděpodobně za dob Solónů, během jeho vlády; určitá demokracie jako systém vznikla v Athénách na začátku 6. stol., avšak skutečně propracovaný rámec a rovnostářský charakter jí dodal až Kleisthénés svými reformami okolo roku 508/7. Nicméně je třeba si uvědomit, že s příklady moci lidu se lze setkat už v dřívějších dobách v jiných státech, jako třeba ve Spartě archaického období, případně v dalších řeckých státech. Především je důležité připomenout si sepětí archaického a klasického věku s dobou hérojskou, tedy bronzovou. Tehdy byla běžná shromáždění lidu. Podle tradice však byl v Athénách nakloněn lidu Théseus (polovina 13. stol. př. n. l.), který chtěl část

pravomocí přenést na něj a dát mu větší práva. Aspoň to uvádí v jeho životopise Plútarchos. Zprávy a informace tohoto charakteru jsou prakticky velmi izolované, máme jen vzácné zmínky o tom, jak chápat prapůvod vlády lidu a jeho legitimizaci. V Kleisthenově době se slovo demokracie ještě nepoužívalo.³¹²

Eunomiá – zákonný řád, nahradilo slovo *isonomiá*, značící rovnost před zákony, politickou rovnoprávnost. To bylo první slovo označující demokracii. V Periklově době slovo *demokratiá* nahradilo označení *isonomiá*. Slovo demokracie od 5. stol. v sobě zahrnoval představu práva, svobody a rovnosti. Nicméně když se začteme podrobně do Thúkýdidových *Dějin peloponnéské války*, vysvítají z toho pro tehdejší Periklův režim důležité skutečnosti. Jednak Thúkýdidés nebyl jeho příznivcem, považoval demokracii za zástěrku, aby Periklés mohl vládnout celé obci se svými přáteli sám. Z literárního díla, které od Thúkýdida známe, se dá jasně vysledovat jedna věc. Periklés, athénští občané a politici, vůbec neřešili otázku legitimacy demokracie, a z čehož vzniknul přerod království do oligarchie a přeměna oligarchie do demokracie.

Vůbec nikdo neřešil, ani nevěděl, podle jaké teorie má demokracie fungovat. Vše jakoby se dělo živelně, samo od sebe. Stát tak do značné míry spočíval na nadšení občanů a jejich elánu plnit povinnosti a prospívat obci. Jenže tento aktivistický étos se začal silně měnit už v samotném průběhu peloponnéské války. Idea brát sám sebe jako personifikaci státu upadala především u elit, další vrstvy obyvatel začaly tento způsob jednání napodobovat. Stát jako společenství do jisté míry přestával existovat. Tyto jevy dobře zaznamenali Aristotelés, Isokratés, Xenofón a jiní.

Jednotlivé vrstvy si šly navzájem po krku, objevilo se množství žalob a nezákonných návrhů; teoreticky si nemohli občané Athén navzájem nic vyčítat, protože každý svým jednáním přispíval k úpadku obce. Boháči neplněním povinností, demagogové snahou zalíbit se lidu a ničením politických i vojenských osobností. Obyčejný lid nebyl často schopen vybírat a volit na úřednické a vojenské posty nejkvalifikovanější občany, někdy také odmítal učinit zadost zákonům obce nebo vojenské disciplíně na taženích.

Přitom Athény měly všechny prostředky k tomu, aby byly Aristotelovou ideální obcí. Aristotelés totiž za ideální považoval, aby obec (polis) byla velická, lidnatá (nikoliv přelidněná), ale zároveň přehledná, kde se lidé navzájem znají. Athény a Attika to rozhodně splňovaly. Mnohem důležitější bylo však složení samotného občanstva a samotná ústava města, neboť obec je pouze širším prostředkem pro to, aby jedinec mohl vést *blažený život*^{*}, zaměřený na uskutečňování ctností. Ctnost je pro Aristotela středem, ústava je život obce, proto i ona musí dosahovat středu.

Aristoteles rozlišuje třídu nejbohatších, nejchudších a střední vrstva, která je podle něj nejlepší. Nejbohatší občané totiž nejsou zvyklí poslouchat, jsou původci pyšného, nerozumného jednání, neposlouchají hlas rozumu, neustále chtějí bohatnout, starost o majetek je mnohdy naprosto pohlcuje. Nejchudší se zase snaží obohatit na úkor bohatších občanů, vyvolávají soudní spory, jsou podlézaví, neumějí vládnout. Střední vrstva je proti tomu zárukou stability státu, nejméně se vyhýbá správě obce, lidé nechtějí za každou cenu úřad jako záruku živobytí. Pokud má být obec svobodná, nemohu jedni otrocky poslouchat a druzí pánovitě vládnout. Taková obec není přátelským společenstvím, kde jedni pohrdají, druzí závidí, společenství je totiž svojí povahou přátelské. Obec se má proto skládat co nejvíce z občanů rovných a podobných, ta podmínka se vyskytuje nejspíše u středních vrstev.³¹³

Střední vrstva je zajištěna dostatečně na to, aby měla *scholé* (volný čas) a její členové se tedy mohli věnovat sami sobě (získávání ctností) či obci. Zároveň však netouží po majetku bohatých, budou pečlivě hlídat případné excesy členů nejbohatší třídy, zároveň se budou starat i o nejchudší vrstvu, aby

---

* Pojem *eudaimoniá* – blaženost, byl vymezen v Aristotelově díle *Etika Nikomachova*. Ovšem ctnost v Aristotelově pojetí, potažmo etika, je velmi složitý termín, také není vůbec snadné tohoto stavu dosáhnout. Jednak člověk musí být do určité míry krásný, zdravý, majetkově zajištěný, musí však být především *spúdaios*-mravně dobrý, *tzn.* snaživý. Ctnosti se dosahuje dlouhodobě, postupně se buduje v každodenním životě a činech. I přes neúspěchy a překážky v tom jedinec musí pokračovat. Ačkoliv se někomu může zdát podobná s protestantskou etikou, interpretace ctnosti u Aristotela je do značné míry otevřenou otázkou, vyžaduje vlastní důkladné studium *Etiky Nikomachovy* a dalších jeho etických děl.

ani ona nešla ve svých požadavcích a činech do krajnosti. Podmínkou ovšem je, aby střední vrstva byla početná a převýšila nejbohatší i nejchudší, jedině tak může negovat jejich vliv. Pokud jsou tyto podmínky splněny, obec nebude trpět vnitřními rozbroji, nebudou se v ní odehrávat krajní vyhocené změny, ohrožující soudržnost společenství, vedoucí k převratům a občanským válkám.

Neboť když jsou v obci pouze dvě strany, není žádný prostor pro kompromis, odehraje se změna, ale ta bude vždy k horšímu, ať už ji budou iniciovat chudí, nebo boháči. Protože vítězství bohatství nebo množství neposkytne obci ani jejím členům blažený život. Střední vrstva také zajistí svojí účastí v úřadech trvání ústavy beze změn, demokratická ústava je pro střední vrstvu nejlepším zřízením.

Francouzský historik Claude Mossé^{*} vidí celé Aristotelovo dílo *Politika* jako snahu resuscitovat onen druh člověka jménem *zoón politikon*, který se zajímá o svoji obec a chce přispět svým jednáním i majetkem k blahu obce. Jenže tato snaha, jak jsme již dříve viděli, nebyla zcela úspěšná. Spíše se prosadil nový model člověka *homo ekonomikus*, který touží po bohatství a stát či život obce jsou k tomu pouze prostředek, došlo tak v rámci řecké kultury k osudové záměně. Ctnost ve velkém měřítku ustoupila penězům, stejně jako snaha využívat bohatství pro zvýšení sociálního statutu, nikoliv k hromadění dalšího bohatství.

Aristotelés poznamenává, že bohatství nemá lidských mezí, ničí naše původní vlohy a charakter, slouží jen jako prostředek směny. A to je primární problém Athénské i jiné společnosti - touha shromažďovat bohatství nemá konce, zaniká tak společenství občanů a vědomí sounáležitosti, mizí také štědrost i ochota něco vykonat pro stát.

Athénští občané tak většinou nesnášeli *leitúrgie*: tato povinnost boháče zavazovala buď k vypravení sboru na divadelní slavnosti, tzv. *chóregiá*, nebo *hippotrofiá* (vydržování koně pro vojenské účely), a musela být obzvláště

---

^{*} Viz dílo *Řecký člověk a jeho svět*, str. 25-45

náročná, když uvážíme, že dobrý kůň měl cenu 4 domů. Dále zde byla *architheória* (vedení státního poselstva na slavnosti v cizině) a *hestiásis*, zajištění veřejné hostiny pro fýlu. Obecně athénské občany nebyli nějak moc zatěžováni, metoikové platili ročně daň na hlavu 12 drachem u muže, 6 drachem u ženy. Spotřební daň na zboží byla rovněž nízká, mýtná i cla nijak negativně nezatěžovala ekonomiku.

Nejnáročnější daní byla *triérarchie*, což zavazovalo občana k velení na triéře po dobu jednoho roku. Tyto daně, původně v 5. stol. dobrovolné, byly od 4. stol. povinné. *Eisforá*, přímá majetková daň v případě ohrožení státu, byla zreformována v roce 377/8, platila pro metoiky i občany, kromě nejchudších tříd, a museli platit pevně stanovenou sazbu.³¹⁴ Ačkoliv Aristotelés nedoporučoval zatěžovat boháče (a to i kdyby chtěli) povinnostmi jako pořádáním náboženských slavností, divadelních představení, závodů atd. Otázka je, zda z jeho strany nešlo o nereálný idealismus, neuvádí totiž, zda by bohatí nějak ochotně přispívali sami, nebo kde by stát potřebné prostředky vzal.

Na základě předchozích kapitol vidíme, že athénský stát neměl jinou možnost jak získávat peníze než zdaněním bohatých, protože neprovozoval podnikání ve velkém a daně byly relativně nízké, téměř symbolické. Zejména když uvážíme, kolik byli nejbohatší členové athénské společnosti schopni vydělat např. dolováním nebo obchodem, bankovníctvím atd. Je zřejmé, že povinnosti vůči státu nedevastovaly bohaté elity, neposouvaly je do sociálně nižší třídy občanů.

Byla to tak především chyba těchto společenských kruhů, že Athény často nebyly schopny ochránit svoje zájmové sféry vojenskou silou. Je to vlastně paradox. Jako nejvíce rozkladnou, nebezpečnou vrstvu státu viděli Xenofón i Aristotelés řemeslníky, obchodníky a otroky, případně metoiky, kteří nedávno získali občanství, neboť ideálním občanem* pro Aristotela i Xenofóna je rolník, pastevec, uvyklý tvrdé práci a snášení námahy. Kdežto řemeslo a

---

* Nikoliv však příliš politicky aktivním občanem, jenž má vyšší úlohu než občasnou účast na sněmu k důležitému rozhodnutí pro stát. Xenofón i Aristotelés viděli povolání rolníka či pastevece jako doporučující pro držení občanství, není to však vrstva, která by hrála výraznou politickou úlohu v životě státu.

obchod ničí ducha i tělo, nedává dostatek času rozvinutí svých schopností ani možnost věnovat se obci.

Je to svým způsobem kuriózní situace, Aristotelés si přál, aby co nejvíce občanů bylo i s pomocí státu zaměstnáno v zemědělství nebo drobném obchodu, což většinou neumožňovalo příliš velký příjem, na střední vrstvu by rozhodně nedosáhli všichni. Naproti tomu obchodníci a řemeslníci, řídící svoje manufaktury a podniky, většinou přímo nepracovali a měli velký příjem, ale přesto byli společensky u dna žebříčku. Problém s řemeslníky byl rovněž ten, že často nebylo možné rozpoznat, zda jde o otroka nebo svobodného občana, měli prakticky totožné oblečení. Nejvíce nebezpeční athénskému státu tak nebyly tyto vrstvy, ale boháči, případně demagogové. Otázka mnohem důležitějšího rázu však zní, co dělala celou dobu střední vrstva?

Z archeologických i mnoha jiných zdrojů víme, že nedošlo k zásadnímu posunu ve složení společnosti ani k přesunu majetku. Boháči sice mohli vykazovat vzrůstající zisk, ale ostatní vrstvy přece nijak nechudly, kde byl tedy problém? Mohla by se nabízet moderní paralela, že většina občanů byla znechucena politikou a neúčastnila se jednání. Avšak to je pochybné řešení, občané dostávali za účast na soudech i sněmu finanční obnos, který nebyl k zahození (byla to prakticky cena jídla pro rodinu na den). Navíc z literárních zdrojů víme, že projednávání návrhů a soudních případů nikdy netrpělo nedostatkem pozornosti nebo účasti. Podle mého názoru a předchozích faktů a myšlenek je zjevné, že snad rámcově známe důvod úpadku athénskému státu, avšak pořád neznáme detailní, přesvědčivou, definitivní odpověď, proč tomu střední vrstva podle Aristotelovy teorie nezabránila.

Aristotelés však nebyl posedlý nebo přesvědčený o myšlence, že všude musí vládnout demokracie. Pro něho to byl jeden druh vlády z mnoha, který je pro určitá specifika lepší, pro jiná nikoliv. To záleželo na tom, v jakém geografickém prostředí se obec nacházela a jaká složka obyvatel tam převažovala, případně jaká třída povolání atd. Všechny tyto faktory ovlivňovaly složení ústavy. V samotném Řecku však pro něj asi neexistovala lepší ústava než athénská. Jinde ovšem seznačil také platné modely smíšených ústav nebo dalších způsobů vládnutí. Každá forma vlády podle něj měla své důvody úpadku i trvání. Byl si vědom, že i Athéňané mohou vylepšit svoji dosavadní ústavu, např. po vzoru demokratického Tarentu. Kde se část občanů do úřadů

volila, část byla losována. Důležitější bylo, že Tarentané se, stejně jako Karchédoňané, dělili o výdělek určitých statků s chudým lidem.³¹⁵

Navrhoval omezit množství soudních sporů a majetek v nich zabavený zasvětit bohu, náboženským účelům, což mělo také snížit počet žalob. Především je však potřeba vybírat do správních funkcí ty nejlepší a nejschopnější občany podle jejich kvalifikace pro danou funkci. Isokratés se rovněž stavěl proti neustálému tahání bohatých občanů po soudech. Démosthénés naproti tomu svým spoluobčanům vyčítal, že na svoji obec už nejsou vůbec hrdí, na rozdíl od ostatních obcí dávají čestné občanství kde komu.

Čestné občanství se dalo získat za dlouhodobé zásluhy o stát nebo vyjadřovalo poctu. Např. poctění Akarnánů v roce 338/7 po bitvě u Chaironéie: *„Za archonátu Chairóndova, za desáté prytaneie, Pandionidy, jejímž tajemníkem byl Filippos, syn Antif[...], čtvrtého dne ubývajícího měsíce v thargeliónu, v třetí den prytaneie. Z předsedů dal hlasovat [...] z Erchie usnesl se lid, návrh podal Hégésippos, syn Hégésiův ze Súnia. K tomu, co praví Akarnánové, právě přišli Formión a Karfinas, ať se usnese lid takto: Protože Formión i Karfinas, jsouce přáteli athénskému lidu jako jejich otcové, uchovávají si neustále oddanost k athénskému lidu, kterou jim předali předkové, a nyní přitrhnuvše na pomoc s vojenským oddílem stáli v šiku s Athéňany, jak jim kdy stratégos přikázal, ať jsou pochváleni za svou statečnost a každý z nich ať je ověnčen zlatým věncem. Dále, protože Formióna, děda Formiónova i Karfinova učinil athénský lid Athéňanem, jakož i jeho potomky, a usnesení, jímž bylo občanství uděleno, je napsáno na Akropoli, ať dar, který udělil athénský lid Formiónovi, jejich dědovi, zůstává v platnosti i pro Formióna a Karfinu a jejich potomky.*

Ať si vyberou fýlu i démos i frátrii, do které chtějí patřit. Ať se vysloví pochvala i ostatním Akarnánům, kteří přišli na pomoc společně s Formiónem a Karfinou, a ať mají, dokud se nebudou moci vrátit, právo koupit si domy, kde budou chtít bydlice v Athénách a jsou osvobozeni od cizinecké daně, a ať podléhají soudům a podávají žaloby stejně jako Athéňané a ať platí poplatky, budou-li jaké vypsány, s Athéňany, a ať se o ně vždy stará právě úřadující rada a právě úřadující stratégové, aby se jim nedělo bezpráví. Ať napíše toto usnesení

*tajemník rady na desku a ať ji postaví na Akropol. Ať vypíše na tutéž desku i jména těch Akarnánů a ať připojí akarnanské obce, do nichž jeden každý přísluší. Na desku s nápisem ať dá pokladník lidu tajemníkovi rady 30 drachem z peněz, které lid vydává podle svých usnesení.*³¹⁶

Jak vidíme, šlo o výhody pod souhrnným názvem *isoteleia*, tedy daňové zrovnoprávnění s občany a právo vystupovat na soudu bez prostřednictví občana. Po uprchlých občanech Olynthu tak Athény přijali další poražené protivníky Makedonie. Škoda jen, že nevíme, o jaké počty lidí se jednalo v obou případech, jestli jen o výjimky, tady o úhlavní nepřátele Makedonie, nebo větší skupiny občanů, kterým doma hrozilo vyhnanství.

Nyní však již k samotnému rozboru *Athénské ústavy*, kterou Aristotelés sepsal. Je dokladem vyspělého ústavního systému, jeho zákonů i orgánů, které zařizovaly důležitou činnost pro obec, rovněž poskytuje velmi detailní náhled na některé oblasti všedního života Athén. V neposlední řadě má tato kniha nejen význam pro právní dějiny, ale slouží i jako doklad určité životní úrovně a výše, sofistikovanosti Athén ve 4. stol., byť nepochybně drtivá část nařízení a ustavení byla už mnohem staršího data. Samotná *Athénská ústava* byla Aristotelem sepsána pravděpodobně mezi roky 328 – 325.³¹⁷

Jedna z častých moderních představ je, že antický svět byl neskonale krutější, hrubší a méně sofistikovaný než náš, navíc Aristotelovy rady jako neživit slabé děti a přelidnění zabraňovat pomocí potratů, případně zvyky odkládat děti do přírody, na křižovatky nebo do svatyní, tento dojem umocňují. Nicméně, jednou z hlavních povinností nejvyššího archonta byla péče o sirotky, dědičky a o ženy, které byly v době úmrtí manžela těhotné.³¹⁸ Athéňané měli do určité míry vyvinuté sociální cítění a především bylo v zájmu státu starat se o budoucí generaci občanů, neboť mnozí z nich padli ve válce. Reprodukce obyvatel nebyla samozřejmě jediným cílem, lidé byli nejen podle Xenofóna nejcennějším majetkem státu.

Důležitá změna z hlediska veřejných záležitostí se odehrála v roce 395 př. n. l. kdy politik Agyrrhios (dříve sedící ve vězení za zpronevěru státního majetku a dlužnictví státu) dosáhl obnovy théorik, platil za účast na sněmu

jeden obol. Hérakleidés z Klazomen (přezdívaný král) jim později platil oboly tři. Athénský stát spravovala rada složená z 500 občanů, kteří se volili ze sněmu občanů Athén, který měl 6000 členů. Ti se rekrutovali ze všech plnoprávných občanů Attiky. Sněm mohl hlasovat o navržených zákonech a smlouvách, volil určité úředníky. Důležitějším orgánem byla však rada, do níž 50 členů dodal každý kmen. Rada měla na starosti přípravu nařízení a zákonů, dohlížela na kněží, státní kultu a ostatní úředníky, jejichž činnost kontrolovala.

Rada měla svoje vnitřní orgány, 9 úředníků dohlíželo na zasedání a činnost sněmu. Dále zde byla komise rady o 10 členech, které mohli občané předkládat návrhy na zákony a nařízení. Exekutivní část rady bylo 50 prytanů, z nich se vybíral losem jeden *epistatés*. Tato funkce trvala přesně jeden den, dohlížel na Athény 24 hodin denně. V jeho péči byly městské pečeti, dokumenty, klíče k pokladnám, přijímal vyslance a posly. Prytanové se vybírali vždy rovnoměrně z 10 fýl, aby všechny měly rovnoměrné zastoupení, každý v tomto tělese úřadoval desetinu roku, aby se všichni členové fýl v radě vystřídali. Prytanové řídili zahraniční politiku a vedli policejní správu. Jejich úřadovnou byl *prytaneion* postavený při agoře, kde byl posvátný krb bohyně Hestie, v budově se úředníci stravovali, přijímali zahraniční návštěvy a vydržovali se zde zasloužilí občané, např. vítězové olympijských her atd.

Důležité je i rozdělení soudních pravomocí. Soudci a porotci byli voleni pouze na jeden den nebo proces (který obvykle měl skončit ten samý den). Tzv. lidový soud měl těleso *nomothetai*, které hlasovalo o zákonech. Z tělesa 6000 občanů se jich vybralo 1501, ti pracovali v různě velkých skupinách (501, 1001, 1501) podle typu zákonů. Dále zde bylo těleso porotců (opět různě velké skupiny podle typu procesu, 201, 401, 501, 1001, 1501 atd.) Úkolem těchto porotců bylo soudit civilní a trestní procesy, posuzovali legalitu navrhovaných zákonů a posuzovali i úředníky. Dále zde existoval starý soudní tribunál Areopagos složený ze 150 občanů, který soudil vraždy athénských občanů (jeho členy byli bývalí archonti, kteří po skončení svoji funkce zasedli v tomto tělese). Co se týče vojenských funkcí, volilo se 10 stratégů. Ti se starali o různé vojenské a správní záležitosti. Pod sebou měli 10 taxiarchů (velitelé pěších

pluků), 10 fýlarchů (nižší velitelé jezdeckva), 3 hipparchy (velitelé jezdeckých pluků) a vojenského pokladníka.

Dále zde byl orgán civilních úředníků, např. správce studní a pramenů či členové komise fondu theórik. Dalšíh úředníků v různých funkcích bylo více než 600. Posledním orgánem athénskéhó politického systému byli archonti, těch bylo 9, 3 byli většinou starší vážení občané a jejich 6 pomocníků, tzv. thesmothétů (kteří byli mladšího věku). Skutečnými archónty však byli jen 3 lidé, *Archón Epónymos* dával jméno roku, ve kterém vládl, byl pouze titulární hlavou státu s vymezenými pravomocemi, *Archón Basileos* (nebo také nejvyšší archón, případně archón král) zodpovídal za veřejné náboženské obřady, a *Archón Polémarchos*, zastával pouze drobné náboženské úkoly. Tento orgán se zabýval také rodinnými záležitostmi a dědickým právem. Po roce 457 př. n. l. se bývalí archonté automaticky stávali doživotními členy Areopagu.

O většinu funkcí se mohl athénský občan poté, co mu bylo 30 let přihlásit a být zvolen. Neměly by nás fascinovat omyly athénské demokracie (typu výprava na Sicílii, odsouzení generálů ve spojenecké válce atd.), ale spíše athénská idea rozhodovat si o svých záležitostech společně sami, nikoliv nechat vše na odborníky. Přímá demokracie fungovala také na principu určité rovnosti zastoupení, každý kmen (bylo jich 10), fýla, měl poměrné zastoupení, občané se ve sněmu a radě střídali, takže se postupně všichni plnoprávní občané účastnili politického života města, který rozhodoval i o mnoha praktických záležitostech. Občan se mohl snadno s městem ztotožnit, vždyť zde nevládla nějaká neosobní idea, ale vůle lidu, a to na soudu, ve sněmu i v radě. Skutečně mě nedojímají námitky některých historiků a filozofů, že se nejednalo o demokracii, protože z ní byli vyloučeni cizinci (právo půdy a krve má i SRN, nikdo ji přitom neobviňuje z nedemokratičnosti), ženy a otroci.

Je nutné si uvědomit, že většina otroků byla zaměstnaná v zemědělství, manufakturách a především dolech. Jak by mohli něčím pomoci v jednání o záležitostech státu? Drtivá většina jich byla nevzdělaná a měli naprosto jiné zájmy než samotný stát. Bylo by to asi podobně směšné, jako kdyby se někdo dnešních Řeků zeptal, zda chtějí, aby o jejich záležitostech s nimi rozhodovali Turci. Téma žen a jejich role v politickém životě, rozeberu ještě později ve

speciální kapitole. Jedinečnost athénskému režimu spočívala i ve způsobu vykonávání moci veřejnou řečí. Jestli v předchozím líčení dějin Athén poukazují na různost „stran“ a jejich názorů v politice, neznamena to, že neuznávám jeden zásadní fakt., a to sice ten, že městu skutečně vládli obyčejní občané, neboť oni schválili nebo odmítli navrhovaný zákon nebo nařízení.

To, že spolu o moc ve funkcích zápasilo několik frakcí, ještě neznamena, že zásadní roli neměl obyčejný lid. Athény nebyly žádnou skrytou oligarchií. Složení sněmu se navíc každý den lišilo, protože do města mohli přijít vždy jiní občané, na zasedání dohlížel předseda, o kterém ráno ještě nemusel nikdo moc vědět. Oznamoval denní agendu a rovněž doporučení rady, pokud nějaká byla, a poté vystoupil s obligátní otázkou: „*kdo z Athéňanů má nějakou radu?*“ Nato se mohl kdokoliv přihlásit a začít mluvit, teoreticky i změnit program, pokud mu byli ostatní ochotni vyhovět, případně se hlasovalo, jak se bude pokračovat. Hlasování o politických návrzích bylo veřejné, kdežto hlasování porotců a soudců tajné.

Neexistoval post veřejného žalobce, občané se hájili sami ve svých přích, případně jim mohl napsat řeč některý z logografů, kterých bylo ve městě vždy hojnost. V soudním sporu měl na pronesení řeči podle vodních hodin obžalovaný i žalobce půl hodiny, druhá řeč měla limit 9 minut.³¹⁹ Každý úředník, v nižší či vyšší funkci, musel projít auditem před jmenováním do funkce, zejména však musel odevzdat účty při odchodu. Dovedete si dnes něco takové představit v České republice, kde politici a nejvyšší vrstvy svorně odmítají daňová přiznání jako nějaký manýr zlého totalitního režimu? Samozřejmě, že docházelo ke zpronevěrám a porušování zákonů, ale jednak to bylo těžší, a těžší byly hlavně následky pro danou osobu, když se její zločiny odhalily. Žádné skvěle tajemné smlouvy státu se soukromníky a cizími mocnostmi*, vše se projednávalo otevřeně.

---

* Ostatně Česká Republika vyniká (nejen) během posledních 7 let v počtu nevýhodných, tajných smluv, které buď nejdou zrušit, nebo mají tak těžké penále, že to nemá ani smysl. A samozřejmě nikdo za to nemůže, případně se vina neprokáže a pokud ano, majetková škoda zůstane neuhrazena.

A někteří mají stále drzost nenazývat Athény od Kleisthenových reforem až do roku 322 demokracií*?! To je prostě skandál v porovnání s některými situacemi ze současnosti. Existují takové nákupní akce, jako třeba prapor obrněných neozbrojených vozidel za cenu plně vyzbrojené tankové divize, stavba budovy soudu za cenu několika univerzitních areálů, stavba dopravních tras v ceně japonské železniční rychlodráhy, přesun státní agendy s chráněnými údaji občanů na soukromé firmy (které tak nezákonně přišly k chráněným údajům) za nehorázné peníze apod. To by se v demokratických Athénách nikdy nemohlo stát. Všechny zakázky byly schvalovány veřejně, kontrolovány prakticky neustále nejen úředníky, ale vlastně samotnými občany, kteří se na tom podíleli.

Znovu ale k podstatě a principům athénské demokracie. Pokud tehdejší a pozdější myslitelé namítají, že specialista přece rozumí dané záležitosti lépe, než prostý člověk, velmi snadno se může stát, že lidé skončí (pokud se tak už dávno nestalo) v područí technologicko-ekonomických elit, které budou říkat, ty tomu nerozumíš, zařaď se hezky do nákupní fronty a rozhodnutí nechej nám. To je přece nehorázné násilí. Proto se Athéňané spoléhali na kolektivní sílu masové rozumnosti. Než svěřit každou jednotlivou záležitost expertovi, věřili raději v sebe a společně rozhodli. Kdo se tomu chce smát, ať si vzpomene na nedávné úspěchy lidstva typu DDT a jiné produkty, kterými odborníci zamořili a ještě stále zamořují zemi. Kromě vysoce technicky specifických záležitostí dokáže kolektiv rozhodnout často správněji, než úzká skupina.

Nepřipadá mi navíc vhodné smát se řešení, kdy místo elitní expertízy, která je vyhrazena hrstce lidí, rozhoduje masa občanstva společně o záležitostech, které se jí týkají. To je přece svoboda, že každý duševně příčetný člověk s občanskými právy má svaté právo rozhodovat o společných

---

* Smutná realita moderní historie je, že jen málokdo si umí přiznat pravdu, že máme de facto ve světě kromě různých monarchií, jen totalitní režimy, a oligarchie, výjimkou budiž Švýcarsko se svým velmi svérázným politickým systémem, který má k demokracii nejbližší. Hrát si se slovíčky typu zastupitelská demokracie a přímá je scestné. Demokracie může být jediné přímá, vybírat si bohaté patrony z té či oné strany není přece demokratické.

problémech a jejich řešení. Tento princip rozhodující v Athénách by k nám měl svítit jako maják a vést nás k ideálu svobody politického života státu. Neměli bychom tedy tento model, ideu, marginalizovat námitkami typu, že Athény nebyly svobodné pro všechny, kteří je obývali.

Vraťme se však nyní znovu k politickým funkcím jednotlivých orgánů Athén. Rada Athén zadávala stavbu lodí (také domů, kde lodě zimovaly) a veřejných budov, jednou z nejdůležitějších funkcí však bylo spolupracovat s jinými úředníky, předně s 10 pokladníky. Dále zde máme 10 polétů zodpovědných za pronájmy, dary a poplatky společně s pokladníkem vojenské pokladny a zvolenými správci divadelní pokladny v přítomnosti rady. Rada rozhodne, s kým se uzavřou nájemní smlouvy o dolech, na to dohlížejí také poléti. Doly, které jsou v provozu, se pronajímají na tři roky, opuštěné doly na 7 let. V přítomnosti rady prodávají majetek vyhnanců i ostatních lidí, jimž byl zabaven. Prodej potvrzuje 9 archontů.³²⁰

Finanční záležitosti spravovalo více úředníků. Evidence poplatků a nájmu se zapisovala na bílé desky, rozdělené po prytaneích, zapisují se pozemky a domy zabavené a prodané u soudu. Cena domů musí být splacená do 5 let, pozemků do 10 let. Basileus předkládá radě pronájem chrámových pozemků. Pronajímají se na deset let, platí se rovněž v deváté prytaneii. Deset apodektů kontroluje evidenci půjček, majetku, nájmu, za nesplacení částky se platil dvojnásobek. Za dlužnou částku mohl být dlužník uvržen do vězení, rada může částky vymáhat. 10 logistů zvolených losem od rady kontrolují v každé prytaneii účty úředníků.³²¹

Případné přečiny úředníků byly řešeny s ohledem na teritoriální a kmenové rozdělení Attiky. *Euthynés* a dva přísedící pro každou fýlu seděli u sochy héra epónyma. Prvně jmenovaný měl na starosti žaloby na úředníky, z jeho akce pak nastala soukromá žaloba u příslušného dému v příslušné fýle.³²² Rada měla i svoji důležitou funkci pro vojenské úsilí státu. Prověřovala válečné koně, pokud některý nevyhovoval, bylo mu vypáleno na čelist kolo a takový kůň se vyřadil, za koně ve špatném stavu byl majiteli odebrán příspěvek na píci. Rada rovněž prověřovala oddíl lehkého jezdeckva, *hamippoi*, a kdo nevyhověl nárokům, byl propuštěn.

Další sociální aspekt athénské ústavy je v ustanovení, že rada prověřovala invalidy. Pokud takový občan nevlastnil více než 3 miny a byl tělesně postižen do té míry, že nemohl vykonávat žádnou práci, byly mu po prověření radou vypláceny z veřejných prostředků dva oboly na výživu denně. Invalidé měli také pokladníka určeného losem.³²³ Z dalších úředníků, kteří sloužili státu, byli například muži určeni pro opravu chrámů, 10 astynomů dohlíželo kromě jiného na čistotu a bezpečnost (bezpečnost staveb) ve městě. Jiní úředníci se starali o poctivost používaných vah na tržištích, další zkoumali neporušenost a čistotu zboží. Dozorci pro obchod s obilím a moukou měli zabránit cenovým spekulacím s těmito komoditami.

Bezpečnost samotných občanů před kriminálními živly měl na starosti sbor 11^{*}, dohlížel na vězně a zloděje, trestal smrtí dopadené zloděje, únosce lidí a lupiče, jestliže se nepřiznali. Pokud vinu popírali, následoval soud, následně jsou buď osvobozeni, nebo popraveni.³²⁴ Důležitou funkci měli stavitelé cest, kterých bylo 5, opravovali cesty s pomocí státních otroků. Funkci kontrolorů mělo 10 logistů a 10 synégorů. Těm museli všichni úředníci složit po skončení své činnosti účty. Oni jediní zkoumali hospodaření úředníků a zprávu o tom předkládali soudu. Jestliže soudci někoho usvědčili, částka se splácí 10 násobkem zpronevěry nebo úplatku. Nezákonné obohacení se trestá dvojnásobkem částky.³²⁵

Pomocnou silou exekutivního orgánu byli písaři. Jeden písař prytanie ověřuje doklady, zodpovídá za dokumenty, usnesení a účastní se zasedání rady. Další písař pořizuje záznam všech zákonů, jiný písař má ve sněmu i radě předčítat dokumenty, nemá jinou povinnost. O věštby se staralo 10 hieropoiů, dělali oběti požadované věštírnami, a bylo-li třeba dobrých znamení, snaží se je s věštcí získat. 10 jiných tzv. ročních hieropoiů řídí čtyřleté slavnosti, s výjimkou Panathénají. Spravují poselstva na Délos, Braurónii, Hérakleiu, Eleusínu a Héfaistii. Losem určují archonta pro Salamínu.

Jak bylo uvedeno výše, archón se staral o sirotky a těhotné vdovy, na starosti měl však žaloby na špatné zacházení s rodiči, pro špatné zacházení s majetkem sirotků i žaloby pro nepřičetnost. Především však pronajímal statky sirotků a dědiček, kterým ještě není čtrnáct let. Přijímal na to zástavy, a jestliže poručníci nedávali dětem prostředky na výživu, vymáhal je na nich.³²⁶

Archón Basileus pečoval o mystéria, dohlížel na Dionýsie u Lénaia, na průvod a závody. Spravuje žaloby pro bezbožnost. Pořádá veškeré pochodňové závody i starobylé oběti, žaloby pro vraždu, poranění, travičství a žhárství. Basileus mohl dát také žalobu na neznámého pachatele, neživé předměty či zvířata.³²⁷ Nejpochetnějším tělesem po radě byli strážci loděnic, bylo jich 500.³²⁸

Pokud máme nějak obecně generalizovat právní vztahy a povědomí Řeků o funkci práva, není třeba spoléhat se pouze na různé teorie sofistů nebo filosofů, praktičtější bude uvést si konkrétní případy. Jedna ze zásadních, častých otázek je stav mezinárodního práva u řeckých států. Jednak v religionistické části práce se znovu vrátíme k funkci delfské amfiktyonie (vést humánnější války), dalším zvykem (byť zřídka porušovaným) bylo zachovávat mír po dobu všeřeckých svátků a olympijských her. Mezinárodní spojenecké smlouvy existovaly nejen mezi státy, ale i s neřeckými etniky.

Záruky byly jednak sakrální ve formě přísah, nebo se mohlo přejít k výměně rukojmí atd. Případné spory mezi státy mohla řešit neutrální strana, případně některý spolek nebo dokonce kněží svatyně. Byla tedy snaha vyhledat pro spor i rozhodčí a neválčit za každou cenu. Důležité je i právo námořní. Moře platilo za svobodné všem přístupné, zátoky a pobřeží tvořily moře uzavřené,

---

* V roce 392 př. n. l. byl rozpuštěn policejní sbor složený se skythských lučištníků, ačkoliv nevíme proč. Jednou z jejich nesporných výhod bylo to, že se jen těžko mohli dát uplatit, budili respekt, uměli mistrně zacházet s lukem, jehož tětivami neváhali bít problémové občany.

nejen Řekové, ale i Římané uznávali ustanovení rhodského práva* pro námořní právo. Podle nich bylo třeba při ztrátě zboží hozeného do moře pro záchranu cestujících nutné, aby škodu zaplatili nejen majitelé ztraceného zboží, ale i ti, jejichž zboží se zachránilo.

Řekové tedy nebyli do příchodu římské nadvlády žádnými barbary, kteří neměli propracovaný právní systém., i když vycházel především z obyčejového práva. Krevní msta byla od 7. stol. př. n. l. minulostí, vyvinulo se obchodní právo (kde se rozlišovali mezi mnoha formami majetku, movitého, nemovitého – ačkoliv ještě nepřišli s jeho amortizací, existovaly normy pro úvěr, koupi, půjčku, nájem, zástavu, záruku, svěření do úschovy, dodání zboží), o námořním a mezinárodním právu již byla řeč. Dále zde bylo rodinné právo i dědické právo. Trestní právo zachovávalo někdy přežitky rodového zřízení, např. při posuzování vraždy příbuzného také obsahovalo určitý silný religiózní aspekt, kdy se například předměty použité při násilné trestné činnosti, nebo ty, které někoho zabily náhodou (trám, nebo kámen co padl někomu na hlavu), odsoudily a vyvezly mimo území obce, případně hodily do moře. Tím byla obec rituálně očištěna.

Attické právo nedospělo k ukotvení pojmu trestného čin, jenž by byl odlišen od soukromého bezpráví. Nebylo také přesně rozlišeno mezi kategoriemi trestných činů na těžké a lehké (byť urgentně se projednávala vražda a vlastizrada). Trestné činy se určovaly podle toho, zda byly proti státu, náboženství, rodině, proti majetku nebo proti tělesné integritě. Proces mohl být soukromý nebo veřejný, je však pravdou, že z dochovaných materiálů vysvítá fakt, že i přes pozoruhodnou právní kulturu se Řekové nezabývali ani teoreticky ani soustavně právem soukromým.

Zajímali je především ústavní zákony, důvody místa zákonů ve společnosti jako takové, kdy sofisté mohli tvrdit, že právo je násilí na

---

* Tento právní systém se objevil mezi lety 800-600 př. n. l., pravděpodobně můžeme tvrdit, že šlo v řeckém světě o první praktický komerční zákoník. (T. Jones, A. Ereira, Barbaři, str. 35)

přirozeném stavu lidstva, nebo jako v případě Kritiova prohlášení, že je právo stvořeno jen proto, aby se lidé báli bohů a jejich odplaty. Aristotelés a další viděli v právu jakousi antropologickou nutnost, která má svoje pevné místo ve společnosti, což je stejná nutnost, jako to, že se lidé kdysi sestěhovali z vesnic, aby vytvořili obec. Obec i právo umožní lepší život společenství. To jsou nejzásadnější řecké myšlenky k teorii práva.

I přesto, jak jsme na výše uvedených příkladech viděli, měli Helléni pestrou právní tradici, která nám i v moderních dobách může přijít v některých případech mnohem bližší (sociální zákony, teorie, praxe, demokratické ústavy) než římské právo. To se etablovalo po Evropě především z politických důvodů, nestalo se tedy pilířem Evropy jen kvůli své vyšší propracovanosti v určitých oblastech.

4.12 Otroctví

Otroctví je často bráno jako důkaz zaostalosti a nehumánnosti řecké kultury, což ji diskvalifikuje v očích některých myslitelů jako možný vzor nebo základ Evropy. Otroctví jako jev je však málo zkoumaným aspektem života řecké společnosti, je často špatně chápána jeho úloha i rozsah. Proto se mu v následující kapitole budu krátce věnovat. Otroctví nemělo jen pozitivní vliv na život Řeků. Tímaios z Tauroménia praví v 9. knize svých *Dějin*: „*Nebylo za starodávna u Řeků vžitě dát si sloužit od lidí koupených za peníze.*“ A píše takto: „*Aristotelovi vůbec bylo vytýkáno, že se zmýlil stran lokerských obyčejů; neboť není prý zvykem u Lokrů, právě jako ani u Fóků, mít otrokyně a otroky, leda odnedávna. Teprve ženu Filomela, toho, který obsadil Delfy, provázely dvě otrokyně. Podobně prý Aristotelův druh Mnásón, který měl tisíc otroků, měl u Fóků špatnou pověst, že připravil tolik občanů o nutnou obživu. Je prý u nich zvykem, že v domácnosti posluhují mladší starším.*“³²⁹

Výstižný úryvek přibližující nám realitu řeckých poměrů, kde stále převládá pohled na nezbytnost a nevyhnutelnost otroků, kde jsou tradičně citováni Platón a jiní autoři. Platón je vidí jako nutné zlo, Aristotelés je považuje pro společnost a *scholé* za nezbytné, protože přece nemáme tkací člunky, co se samy pohybují nebo samočinné kithary. Názory obou myslitelů brali svůj současný stav jako uzavřený a nezvratný jev dějinného vývoje, který se už nezmění ani změnit nemůže.

Otroci byli přínosem nejen řemeslům, ale především v dolování kovů. Hlavní zdroj představovali lidé, kterých se zmocnili piráti nebo váleční zajatci. Jedno z významných center trhu s otroky byl např. Efesos. Nicméně vztah Řeků k otrokům byl poněkud jiný, než si ho dnes představujeme. Tedy otrok jako levná pracovní síla, která se dováží z ciziny, mnoho nestojí a majitel se k němu může chovat jakkoliv. V Athénách i jiných státech byla místa, chrámy, kam mohl otrok před krutým pánem uprchnout a žádat soud o přidělení jiného majitele. Většina Athéňanů se ovšem ke svým otrokům chovala celkem slušně, jinak by si Platón nestěžoval, že jsou na ně málo přísní.

Zřejmě se řídili Aristotelovým pozdějším doporučením, že otrok měl před sebou mít jasnou vidinu odměny své práce, tedy svobodu. Samozřejmě je na místě brát v úvahu výtku, že to byla pohodlná cesta, jak se zbavit starého otroka, aby si poté svobodně umřel hladu v době, kdy už nebyl produktivní. Na druhé straně zabít otroka bylo trestným činem, stejně jako jeho tělesné zranění nebo celkově špatné zacházení; kdy nedostával jíst atd. V takových případech o otroka majitel přišel. Je třeba zdůraznit zásadní fakt, že v řeckém světě nebyli zdaleka všichni otroci cizinci. Z doby mykénské zde zůstala početná původní populace jako např. na Peloponnésu nebo v Thessalii, případně Řekové do role otroků rychle vpravili v místě svých kolonií domácí obyvatelstvo. Tradice používání otrokové síly tak přetrvala z doby bronzové, šlo o dědictví archaických časů, Řekové na tom neviděli nic zvláštního ani neobvyklého.

Poražený se stává otrokem vítěze, proto Aristotelovo tvrzení, že barbaři jsou přirození otroky Řeků, prakticky nenacházelo mnoho odpůrců kromě sofistů Antifóna (byl aktivní poslední dvě desetiletí v Athénách 5. stol.), jenž tvrdil, že od přirozenosti jsou si lidé rovni bez ohledu na původ, a to nejen Řekové, ale i barbaři. Máme stejný původ, stejné touhy, schopnosti k jejich plnění i tělesné uspořádání. Přirozenost vyžaduje svobodu, jen na základě ní může být rovnost lidí. Antifón tak předjímal koncepty přirozených práv lidí, které zastával Hobbes a Rousseau.

Tohle byl však ojedinělý proud myšlení, síla Aristotelova názoru spočívala v jednoduché ověřitelnosti historií i současností. V minulosti Řekové porazili původní obyvatele a udělali si z nich otroky. Ti, co v Aristotelově době žijí okolo řeckých měst v cizině svobodně, mohou být snadno poraženi, již mnohokrát jim to hrozilo díky pokusům o vyvrácení Perské říše. Proto většina Řeků zastávala tento názor. Většina Řeků byla také přesvědčena, že jsou předurčení druhým vládnout nebo přinejmenším se o vládu nad světem utkat s kýmkoliv. Ačkoliv otroctví bylo běžným jevem, míra jeho rozšíření byla mezi regiony velice různá.

Žádné otroky nevlastnilo mezi 2/3 a 3/4 občanů v Athénách. Údaj platí pro 4. stol. př. n. l.³³⁰ Otroci byly velmi potřební především v dolování, kde je čekal většinou velmi krutý a krátký život způsobený jedovatými zplodinami a

rizikovou prací obecně. (Nicméně nesmíme zapomínat, že ještě v dobách Marie Terezie i později byla nejčastější pracovní silou v dolech mládež a děti. V některých částech světa jsou dnes podmínky práce skutečně otrocké a nedbají hodnoty lidského života naprosto stejným způsobem, jako ve starověku, což se netýká pouze oblastí třetího světa, ale i zahraničních pracovníků z chudých regionů ve vyspělých zemích.)

V zemědělství našli otroci asi největší využití jako levná pracovní síla. Hélóti nebyli jen ve Spartě, na Krétě kromě *perioikoi* (kteří zastávali stejnou činnost jako hélóti, ale měli bezpochyby vyšší status a práva, než oni) byli i další třídy otroků - *klerotai*, *mnoitai*, *oikeiové*. V Thessalii byla zvláštní skupina podřízeného obyvatelstva *penestai*, o kterém byla už řeč dříve (kapitola o Thessalii). V Sikýónu byli *koryneforoi* (nosiči kyjů), *katonakoforoi* (tkalci ovčích pláští), nosiči čapek ze psí kůže - *kuneai* v Korintu, Mariandinové v Héraklei Pontské, *prounikoi* (nosiči břemen) v Byzantiu, *kyllyrioi* v Syrakusách.

Na místě je myšlenka, že instituci otroctví se dařilo především ve velkých městech s hospodářskou produkcí, případně rozsáhlým zemědělstvím, kde byla potřeba mnoho lidí k obdělávání půdy případně pro pastevectví. (Jak jsme ovšem viděli podle citace Tímaia, otroctví přinášelo malým regionům problémy, zvyšovalo nezaměstnanost a sociální napětí, zhoršovalo ekonomickou situaci snižováním cen práce, mnoho mladých mužů mohlo být nakloněno podnikům vedoucím k destabilizaci státu.) Otroctví bylo do jisté míry nový jev v době poklasické, nikoliv z hlediska historie, ale protože se začalo šířit tam, kde nebylo předtím používáno.

Řekové však bezpochyby věděli, na čem je zbudována jejich společnost. Bez otroků by nemohla existovat spartská ani krétská společnost, tak jak ji známe. Athény, Syrakúsy a jiná velká městská centra by se bez nich také neobešla. Přesto většina svobodných obyvatel, nebo větší část v Řecku, denně sama pracovala. Otroky většinou vlastnili majitelé dolů, manufaktur a rozsáhlých statků. Řekům to nemohlo připadat morálně špatné z toho důvodů, že většinou to byli cizinci nebo rezidua obyvatel mykénské doby. Otrok byl živý inventář, mluvící věc, snadná forma vlastnictví byť nejistá investice (pokud

nešlo o kvalifikovanou pracovní sílu). Otrok byl především plodem vítězného zápasu, byla to cena za vítězství.

Nepochybuji, že Řekové tak měli cenu svobody stále před očima, když si uvědomovali, jak mohli skončit. Přesto však většina otroků, pokud nepůsobili v dolech nebo na povrchové těžbě drahých kovů, svým způsobem patřila do rodiny. Zúčastňovali se i náboženských slavností atd., v případě nemoci o ně pečovala paní domu. Otrok po propuštění měl dále vazbu na svého původního pána jako metoik, ale ve výjimečných případech mohl dosáhnout na občanství, v mnoha případech také lepšího životního standartu.

Cílem života Řeků bylo seberozvíjení vlastní osobnosti a dosažení harmonie těla a ducha, nikoliv snaha ovládnout přírodu, nebo dosahovat stále větších zisků. Tento ideál by asi těžko mohli plnit, kdyby se zabývali 8 hodin denně prací. Nemůžeme jim to vyčítat také z toho důvodu, že neměli k dispozici takové technické prostředky jako my. Proto je na místě otázka: tak kdo je zde větším zaostalcem?

Řekové, kteří neměli jinou možnost, než využití otroctví (i díky němu dosahovali skvělých výsledků v mnoha oborech, obohatili svět o mnohé ideje sloužící dodnes), nebo jsme pozadu my, moderní lidé, kteří máme pokročilé technologie? Ale jak je využíváme? K devastaci přírody i společnosti, ničení vlastních osobností pro mrzký zisk a peníze. A po každém z nás většinou bývá vyžadováno, abychom se specializovali na jednu věc ve svém životě a neměli žádné jiné cíle. Měli bychom žít jako bohové, héroové nebo antičtí Řekové, přesto jsme se nezmohli ani na to, abychom opustili naivní merkantilismus, nefunkční ekonomické modely řízení a předpovídání trhu.

Nicméně vrátím se zpět k otázce otroků a jejich možného sociálního vzestupu ve společnosti. Dozorci v dílnách nebo statcích velmi často dokázali zbohatnout, pokud sami měli status metoika, jejich děti už často získali občanství, někdy i důležitou funkci v orgánech obce, případně mohli získat vysokou vojenskou hodnost, byť se to některým může zdát jen těžko uvěřitelné. Jasným důkazem tak může být nařízení Marka Aurelia z 2. stol. n. l., kde si

výslovně přál, aby všichni občané pocházející z otroků a propuštěnců opustili radnice a všechny zastávané úřední funkce!

Kromě otroků však byli ve velmi obtížném postavení sezónní dělníci bez jakéhokoliv majetku, kteří často v důsledku nevlastnění půdy ani nemohli v mnoha státech získat občanství. V Athénách i jiných státech měly roli neplnoprávných občanů i nemanželské děti, jejichž seznamy si města běžně vedla. Sice jim bylo poskytováno často vzdělání a určitá péče, nicméně i pro ně bylo velmi obtížné získat občanství a vyšší sociální status. Z těchto lidí se často rekrutovali žoldnéři, jako třeba Charidemos z Euboie, města Óreos. Z obyčejného prakovníka vystoupal až k hodnosti generála, který ovlivňoval athénskou politiku, tento příklad však nebyl výjimkou. Mnoho významných athénských občanů jako Meidiás mohlo být i přes svůj „neřecký“ nebo polořecký původ adoptováno. Mnozí Řekové si brali za ženy cizinky, tím vznikala další generace mladých lidí, kteří získali svoje občanská práva a řeckou identitu. Prosazovali se později bez problémů ve společnosti.

Těmito a jinými uvedenými příklady nejen v této kapitole chci poukázat na závažnost faktu, že navzdory veškerému možnému „šovinismu“ Řeků a jejich národní hrdosti na jedinečnost proti zbytku světa, si musíme uvědomit, že etnicita nebyla jediným zakládajícím kamenem řecké identity a už vůbec ne hlavním. Řekem se člověk mohl stát také výchovou (*paideiá*), náboženskými zvyky, atd. Jak vidíme, řecká společnost byla do určité míry otevřená cizincům, neboť ne každý v ní byl původně Řek. Být Řekem znamenalo naplňovat určité ideje ať už politické či náboženské, a tak vidíme, že v řeckém světě nebyl každý zdaleka „ryzím“ Řekem.

Tyto praktické postupy v chování a předpisech různých států dávají myslím dostatečný důvod myslet si, že Řekové nebyli zdaleka jednolitým, prastarým a netolerantním národem s přepjatým důrazem na starobylost rodokmenu. Jejich společnost byla částečně značně sociálně prostupná, zvláště oproti mnoha jiným společnostem a různým obdobím historie lidstva.

4.13 Panhellénismus vs. Hegemonie

V této kapitole se pokusím objasnit řecké etnické myšlení, jeho proměny od dob klasických eposů až po konec doby poklasické. Do jaké míry o sobě Řekové uvažovali jako o „jednom národu“, jak se jejich chápání etnické identity projevovalo v praxi i politickém myšlení. Označení lidí žijících v Helladě za Hellény bylo svým způsobem záhadou, kterou nedovedli uspokojujivě rozřešit ani starověcí autoři. Thúkýdídés poukázal na to, že v Homérovi není jednotné označení Řeků. Jsou zde Achájové, Danaové, Argejští, avšak pouze ti z Fthiótidy, které vedl Achilleus, jsou *Hellénes*. Tento název pro Řeky se všeobecně rozšířil, ačkoliv neznáme příčinu. V *Iliadě* ještě není výraz *barbaroi*. Hesiódos v eposu *Práce a dni* používá termín, Achájové vytáhli ze „svaté Hellady“ a na jiném místě používá označení pro Řeky Panhelléni.³³¹ Homérské eposy pocházejí pravděpodobně z druhé poloviny 8. století, Hesiódos tvořil v polovině 7. stol.

Z těchto údajů můžeme vidět, že se označení řecké identity konstituovalo poměrně dlouho. Za dob řecko-perských válek se vědomí identity, příslušnosti k Řecku a řeckým kmenům intenzifikovalo. Z těchto dob pochází termín barbar, tedy jeho negativní konotace. Sofista **Gorgiás** v roce 392 přednesl na olympijských hrách řeč o svornosti, kde chválil svornost Řeků, a za jejich nepřítelé označoval Perskou říši.³³² Roku 388 nebo 384 přednesl athénský řečník **Lýsiás*** (opět na olympijských hrách) řeč, kde vyzýval Řeky ke společnému postupu proti dvěma nepřítelům. Perskému králi na východě a syrakuskému tyranu Dionýsiovi I. na západě.

Dav vzal poté Dionýsův stan útokem a vyplenil jej. Dionýsovu činnost kritizoval i athénský řečník **Isokratés**, který v *Panégyriku* poukazuje na to, že Itálie je zpusťována a Sicílie zotročena. Kritizoval i Spartu za dobytí Fleiúntu, obsazení Théb i obležení Olynthu. Kromě toho Spartě vyčítal spolupráci s makedonským králem Amyntem III., se sicilským tyranem Dionýsiem i perským králem.³³³ Řekové podle Isokrata měli především obnovit svornost

---

* Syn athénské metoika pocházejícího ze Syrakús

mezi sebou a válčit proti barbarům. Athény i Sparta měli v jeho představách sjednotit ostatní řecké obce do boje proti barbarům.

Isokratés byl přesvědčen, že společná výprava Řeků proti Perské říši vyřeší sociální problémy městských států, Řekové měli žít svorně, nikoliv válčit mezi sebou. Peršané jsou Řekům přirozenými nepřáteli. Tato fixní idea Isokrata nikdy neopustila. Proto se za svůj život obracel postupně na Athény, Spartu, thessalského vůdce Iásona, sicilského tyrana Dionýsia I. a později na makedonského krále Filipa II.

Není moderní konstrukcí zastávat myšlenku, že Řekové vědomi si své identity a kulturní jedinečnosti považovali vnitřní války za zhoubné a prospívající pouze cizím mocnostem, které rozhodně nebudou mít přátelské úmysly s Řeky. To není pouze můj názor, tak se antičtí Řekové mnohdy chovali a byl to převažující kurz. Sparta odmítla po konci peloponnéské války zničit Athény určitě nejen kvůli tomu, aby nevzrostla moc Théb, ale proto, aby se tím neoslabila síla a jedinečnost celého Řecka. Co z toho vyplývá? Pro mnohé poněkud možná odvážná idea (kterou podrobněji rozvedu ještě v religionistické části práce), že Řekové měli plán - dlouhodobý plán a výhled do budoucna, že je ještě čeká mnoho střetů, rozhodujících o osudu jejich civilizace.

Proto král Agesiláos odmítl zničit v korintské válce Korint nebo jiné obce, neboť správně poukazoval na to, že by tím pouze oslabil Řecko a posílil barbara. Řecký sentiment národní povahy měl ovšem svoje meze i stinné stránky. Thébané a Boiótský spolek nelítostně zničili roku 373 Plataje* (obec, která se zasloužila o Řecko v bojích proti Peršanům), násilím obsadili Thespie, později zničili také Orchomenos (dokonce dvakrát, roku 364 a 349) i jiné obce, které se snažily zůstat nezávislé. Boióťané se kritice Isokrata nebo jiných bránili tím, že je to jejich vnitřní záležitost. Je však ironií, že právě Isokratés, obhájce řecké jednoty, nedovedl přiznat svobodu, autonomii a právo vlastního státu obyvatelům Messénie, jehož obyvatelé patřili jazykově k aiolským Řekům a byli jedním z prvních příchozích řeckých kmenů na Peloponnésos. Až později se zde odehrála invaze Dóřů.

---

* Obyvatelé uprchli do Athén, kde obdrželi občanství

Odpor Isokrata byl jistě motivován tím, že si byl vědom hospodářského významu kraje pro Spartu, bez něhož by už nebyla lokální velmocí. Jeho idea spolupráce Athén a Sparty jako vůdců Řecka by tak padla. Svoji řeč na toto téma napsal asi v roce 366, nazval ji *Archidámos*. Hlavním argumentem byla mytická a historická minulost, kdy spartský stát spojil Lakónii a Messénii v jeden celek.³³⁴ Přesto Gorgiova žáka Isokrata neomlouvají jeho politické cíle zajišťující blaho většiny Řeků, neboť považoval za spravedlivé, aby Řekové zotročovali Řeky. Myšlenka, které se všichni už několik století bránili, a připadala jim odporná.

Je s podivem, že Isokratovo stanovisko nevzbudilo větší odpor. Odpověď Isokratovi napsal **Alkidamás**, rovněž Gorgiův žák, který obhajoval právo Messéňanů na svobodu.^{*334} Jak vidno, asi do značné míry ovlivňovaly úroveň panhellénismu současné politické plány aktérů. Každá větší obec v zásadě prosazovala poslušnost svých méně mocných susedů, v případě odporu neváhali tvrdě zakročit jak Sparťané, tak Thébané, Élejci či Arkadáné. Ne každé území bylo tak vnitřně konsolidované jako Attika, že v něm k lokálním ambicím menších obcí nedocházelo.

Řecký svět tak ohrožovaly nejen vnitřní spory různých politických stran uvnitř obcí, ale zejména ambice různých měst k nezávislosti na ostatních, případně touha velkých center po hegemonii nad svými sousedy. Řecké obce tak žily v napětí mezi ideálem *autarkie* (soběstačnosti) a potřebou sdružovat se ve větší celky, které budou schopny odolat mocenským výbojům barbarů nebo sousedních řeckých států. Existoval spolek Aitólů, Achájů, Boiótů, také spolek thessalských měst atd. Tato uskupení však většinou sloužila převážně buď náboženským účelům, nebo spíše krátkodobým vojenským aliancím. V praktickém životě obce a občana se členství v takové organizaci moc neprojevovalo, pokud pomineme vojenskou pomoc v konfliktu nebo poplatky. V jednotlivých městech tak dál platily jejich ústavy, případně razily dál vlastní mince atd.

---

* Z této řeči je známý verš: „*Bůh dal všem svobodu, nikoho neučinila příroda otrokem.*“ (Aristotelés, *Rétorika*, str. 245)

Obecně můžeme říci, že Řekové by se živočišně bránili úsilí vytvořit všeřecký jednotný národní stát. To by působilo proti jejich přirozenosti individuálního svobodného vývoje.* Pokud se divíme, proč Řekové nikdy neměli ideu sjednotit Helladu, řecké kolonie do jednoho politicky jednajícího tělesa (až do doby Aristotela), musíme si uvědomit, že každý řecký stát měl svoji historii, vývoj a jiné zájmy.

Pokud vidíme Helladu jako jádro řeckého světa, které mělo určovat směr vývoje, je to do značné míry kontroverzní a těžko obhájitelná teze. Řeky pojila sice společná mytologie, náboženství, kultura a podobný životní styl, ale tyto projevy měly svébytné lokální podoby. Hellada byla postupně Řeky dobyta a helenizována (např. Makedonie, Épeiros). Kromě dávné invaze, trójské války a jiných ojedinělých událostí se bez spolupráce Řekové obešli. Proč by tedy měli Boióťané, Athéňané, Spartané, Sicilané a Italióti tvořit jeden stát? Každý měl svoje lokální patrony, bohy a hrdiny, především však svoje místní zájmy. Tolik rozdílných cílů a požadavků by dlouhodobě paralyzovalo schopnost takového státního celku něco efektivně vykonat.

Svoboda vývoje byla pro polis velmi cenná, dosahovalo se jí často i pomocí válek, neboť většina z nich se vedla nikoliv kvůli hospodářským důvodům, ale proto, aby se ukázalo, která obec je lepší. Díky válkám zde existovalo být napětí a vědomí, že člověk má svůj vymezený čas, musí ho naplnit velkými činy. Cena svobody a míru tak byla výsledkem konfliktů, které byly prostě nedílnou součástí řecké kultury.

Řekové měli už dlouhodobě myšlenku omezit vliv Peršanů nebo zničit jejich říši. Byli to jejich konkurenti, podporovali jejich rivaly Féníčany, což pro ně byli stejně odvěcí nepřátelé stejně jako Kartágo, ale od dob athénské politiky **Kimóna** z první poloviny 5. stol. zde chybělo jakékoliv větší vzepětí nebo akce,

---

* Tehdy nebylo běžné mít stát založený na národnostním základě, lokální identita měla přednost. Zkusme si dobové myšlení přiblížit pomocí analogie z dob sjednocení moderní Itálie (1859-1870). Tehdy kdosi poznamenal: „*Itálii už máme, teď by to chtělo nějaké Italy...*“ Nejen tehdy, ale i dnes měla lokální identita přednost, byla nadřazena národní. Někdo řekl, že je Sicilan, že Syrakús, uvedl čtvrť, až potom byl Ital. Jiný občan uvedl, že je Neapolitánek a nikoliv žádný Ital, a tak by se jistě dalo dlouho pokračovat.

ačkoliv pochod 10 000 ukázal na zranitelnost Perské říše i přes její nesmírnou rozlohu, lidské a materiální zdroje. Jenže v praktickém podání to byl pro Řeky nedostižný sen - král Agesiláos se nedostál dále, než k řece Halys, pak se musel obrátit k pochodu zpět, thessalský vládce Láson ani nevyrazil ze samotného Řecka, neboť byl zavražděn.

Další řecké pokusy zůstaly pouze u teoretických úvah, nikdo se tak nemůže divit, že Filip II. nacházel se svým plánem výpravy do Asie tolik porozumění mezi intelektuální elitou i prostými lidmi a šlechtici. Persie byla vnímána jako tradiční nepřítel Řeků, neustále tahala za nitky v jejich sporech od dob peoloponnéské války, aniž by utrpěla nějakou větší újmu. Oligarchické kruhy se pro změnu mohly těšit na to, že v případě úspěchu velká masa nespokojených či chudých lidí najde nový domov. Jenže jednu vadu na kráse Filipův podnik pro Řeky měl. Status Makedonců rozhodně nebyl v jejich očích moc řecký, byl to relativně nekulturní zaostalý národ.

A ten měl vést do boje syny Hellady, kteří se kdysi světové velmoci ubránili sami? To prostě vyvolávalo otázky, rozpory a mnohé antipatie Řeků vůči Makedoncům. Momentálně byli Makedonci vojensky nejsilnější, jenže kromě toho je řecké státy vůbec na nic nepotřebovaly. Narušovalo to řecké (sebe)vědomí o vlastní výlučnosti a soběstačnosti. Řecký sen starý téměř dvě století má uskutečnit prakticky cizí vládce, nějaké etnikum z vysočiny se svými vazaly z Illýrie, Thrákie a Paiónie? To musela být pro mnohé Řeky hořká pilulka, mnozí si možná také potají přáli, aby Filipův podnik ztroskotal. Přece jen dávali asi přednost perskému zákulisnímu vlivu na řecké záležitosti, než makedonské vojenské přítomnosti v řeckých obcích. To musel být pro Řeky velmi ponižující fakt.

Vždyť toho nedosáhli ani Peršané, a teď si to mají nechat líbit od cizího krále? To už možná byla přijatelnější alternativa perský král. Domnívám se, že osud maloasijských řeckých obcí byl až tím posledním faktorem, který Řeky z Hellady zajímal při uvažování, jak moc podpořit Filipovu výpravu proti Persii. Suverenita obcí v Helladě byla nyní značně omezena, neboť svoboda pro ně znamenala i to, že si budou válčit, s kým chtějí a kdy chtějí. Panhellénismus tak byl politickou zbraní, který se s trochou šikovnosti a manipulace mohl stát mocnou přitažlivou propagandou sloužící různým řeckým státům nebo vládcům

k ospravedlnění jejich cílů. Filipova hegemonie tak byla vítána především oligarchy, nebo lidmi, kteří věřili v úspěch jeho tažení.

Dalším rysem panhellénského cítění nebyly jen náboženské obřady, podobná výchova, kulturní ideály nebo příslušnost k etnicitě (jazyk), ale fakt, že řecké obce mají být svobodné, a to nejen od cizího vlivu (kam by mnozí Filipa počítali), ale především od tyranů, neboť už od archaických dob byla pro obce velmi prestižní záležitost, když některého pomohli svrhnout. Proto konala Sparta i Korint akce na podporu svých kolonií. Ze všech ideálů panhellénismu, které prosazovali různí myslitelé, tak můžeme vidět, že mnohé byly naplněny pouze zčásti, jen někdy podle situace. Přesto existovala touha Řeků po svornosti vůči vnějšímu nebezpečí.

Uvědomovali si, že okolní svět je velký a plný soupeřů, kteří budou v případě vítězství nelítostní. I proto si navzájem mnohé obce snažily pomáhat v Černomoří, Itálii nebo na Sicílii. Takové akce musíme vnímat v celkovém kontextu a přisuzovat jim ten význam, který mají tedy jako společné jednání jednoho etnika, jehož různé skupiny si v těžké situaci krátkodobě pomohou, vzdají se části své svobody rozhodovat, a jednat ve prospěch celku, ovšem jen po dobu, než se věci vyřeší a vrátí do normálu. Poté se vše vrátí do starých kolejí lokálního vývoje.

A takový scénář bezpochyby plánoval nejen Isokratés, ale i ostatní Řekové v případě úspěšného tažení proti Peršanům. To však nemělo sjednotit řecké polis do jednoho supercelku, ale mělo vést k tomu, že se všem (kterých se to týká) bude svobodněji dýchat. Každá obec bude moci lépe řešit svoje problémy sociální i populační, jelikož se zde vytvoří prostor pro expanzi. Hellada ho už dlouho nestýkala.

Aristotelova poznámka na adresu Řeků, že jsou roztroušeni okolo Středozemního moře jako žáby, a kdyby se spojili, vládli by světu, je pouhým výrokiem. Nemáme nikde žádné písemné důkazy nebo indicie, že by myšlenku někdo rozpracoval do podrobnější teorie nebo řady doporučení. O její uskutečnění se později snažilo více vládců v období makedonského krále Filipa II. až po život Mithridata VI. Eupátora, vládce Pontu, avšak nikdy neuspěli, a podle mého názoru nemohli ani dlouhodobě uspět díky tomu, jak svoji etnicitu vnímali sami Řekové. Příslušnost k řeckosti totiž neurčovala pouze kultura, ale i

rodinná genealogie, mytologie a náboženství, které byly lokálně specifické. Vědomí každého Řeka pracovalo asi následujícím způsobem.

Např. jsem Boióťan z určité obce, dejme tomu občan Théb, národní hrdina je Héraklés, obec má další patrony, hrdiny, orákula, významné občany a ochranná božstva, spjatá s konkrétními místy, tam je také uctívám. Budu mít snahu co nejvíce prospět své obci, proslavit se, případně prospět zájmům Hellady a Řeků. Jenže můj, kmen, rodina ani stát není o nic lepší ani horší, než třeba Athéňané nebo Spartané. O tom, kdo je nejlepší se rozhoduje teď, v dané chvíli, o vítězství je třeba se utkat. Avšak i když vyhraje ta nebo ona strana, není to důvodem, aby se Řek vzdal své lokální identity a cílů obce a přejal místo nich jiné.

Od dob Homéra až po Aristotela vidíme jasně jednu věc. Nikdo nepřišel s myšlenkou státu na národním základě, protože Řekové nespojovali svoje etnické cítění se vznikem státu. Jejich identita byla především rodová, kmenová a lokální. Neměli národní cit ani jakýkoliv příklad vytvoření státu na základě jednoho národa nebo národnostních skupin, které jsou si příbuzné a obývají jedno území. Z uvedených příkladů je doufám nad slunce jasnější, že panhellénismus byl sice pevně zakořeněná myšlenka, avšak pro Řeky starověku měla naprosto jiné konotace, než jaké jí přisuzují mnohé moderní výklady, které často vkládají neadekvátně různé moderní koncepty (nacionalismus) do pokusu o výklad tehdejšího národnostního cítění a politického myšlení.

4.14 Finální úvaha, co přinesla doba poklasická?

Je třeba se znovu vrátit na začátek, zopakovat si některá fakta. Moje teze o nové chronologii historie řeckých dějin, než ta, která je obecně přijímána, není v žádném případě samoučelná. Snažil jsem se ukázat, důležitost epochy, která následovala před rozšířením řeckého pojetí civilizace, aby podle detailních událostí vynikly změny, které se v řeckém světě staly. Peloponnéskou válku možná vyhrála Sparta, ale jen díky Persii, a prohráli ji vlastně celkově všichni Řekové.

Perská říše se stala silou, jež od roku 404 přímo, nebo nepřímo určovala politiku řeckých států. Proto používám termín **doba poklasická (404-336)**, protože v **klasické době (550-404)**, bylo nemyslitelné, aby Asyřané, Peršané nebo jiná etnika měla takový vliv na Helladu (jádro řecké kultury), jaký Peršané získali na začátku 5. stol. Ačkoliv se ho Sparťané pokoušeli zlomit, stali se oběťmi vlastních iluzí o svojí síle, neporazitelnosti. Athény a Sparta přestávají být jedinými mocenskými centry, rozvíjejí se Théby i Boiótie obecně. Velký význam má Thessalie, Olynthos a jeho spojenci. Na Peloponnésu byl obnoven po několika staletích stát Messénie, Arkadie nabyta založením Megalopolis, obnovením Mantineie většího významu.

Vývoj pro řecký svět však nebyl jen pozitivní jako růst měst, nebo zvyšování životní úrovně, populace. Existovaly problémy s přelidněním, občanskými válkami ve městech. Zacelení ran po peloponnéské válce nedonutilo Řeky k novému stylu politiky. Utkali se o moc znova, tentokrát v jiné konstelaci. Kromě Řeků nabývají na důležitosti i jiné oblasti. Mocný stát Kárů, sofistikovaný spolek obcí v Lýkii, další silná enkláva Řeků se kterou se musí počítat je i Kypr díky králi Euagorovi vládnoucím ve městě Salamis, nemluvě o dalších tamních vládciích. Hellada se změnila, svět kolem ní také. Byl to větší, složitější, nebezpečnější svět, než dříve.

Řekové v Helladě začali věnovat větší pozornost ekonomice (rozšíření otroctví, zvýšení výroby, zemědělské produkce, vývozu) právnímu systému (snaha o určité sociální zajištění občanů, dosáhnout stability ve státech různými úpravami ústav, správních orgánů). Implementovali důležité změny ve vojenství (větší zavedení lehkooděnců, střelců, jezdeckta, žoldnéřů, rozšíření taktických

možnosti armády, nové druhy válečných lodí, strojů, zbraní, obléhacích zařízení). Zde však stále zaostávali oproti svým maloasijským, sicilským a italským příbuzným, a hlavně Filipovi II. Ten dokázal Řecko ovládnout nejen díky preciznímu velení, skvěle vycvičené, organizované armádě, ale i díky diplomacii, úplatkům.

Filip byl totiž mnohem předvídavějším, prozíravějším politikem, než téměř kdokoliv jiný v Řecku. Znal Řeky lépe, než oni sami a hlavně znal lépe sám sebe, než oni jeho. Způsob války se rovněž velmi změnil, více se profesionalizoval, stal se pro obce náročnějším. Řekové měli odpovídající materiální i lidské zdroje vlivu Makedonie odolat, nebo ji zcela porazit. Avšak úpadek nenastal v jejich moci, počtu populace, nebo nedostatku schopných osobností. Fatální změna nastala v jejich myšlení, koncepcie státu jako společenství byla neustále oslabována sílícím individualismem mezi elitami. Mnozí dávali přednost vydělávání peněz, jakýmkoliv způsobem, než ztělesňovat ideály své obce, řecký člověk tak chřadl vlivem peněz a toho jakou roli jim začal přisuzovat ve svém životě.

Jakmile se změnila elity, začalo se měnit i chování obyvatel nižších vrstev. Boj o prvenství a svobodu, vládu už není to nejdůležitější, každého začalo více zajímat, jaký má příjem, jak ho zvýšit. Řekové celkově řečeno zejména v Helladě zpohodlněli, měli jiné priority, než politický život, a to sice život konzumní. Bohatství už většinou nesloužilo k rozšiřování klientských vazeb, zvyšování sociálního statutu, ale ke sprosté kumulaci kapitálu, předvádění na veřejnosti, která z toho ovšem žádný prospěch neměla. Nechci tyto procesy absolutizovat, stále to nebyl případ všech lidí, ale přibývalo jich. Stát už nebyl v životě to nejdůležitější, dříve ztělesňoval jedince, teď chtěl být jedinec sám sebou, nikoliv být vzorový občan, ale být individualitou, která nutně nemusí vázat všechny svoje síly, aktivity pro blaho státu.

Z těchto procesů je patrné, že řecký svět let 404 – 336 nebyl v žádném případě vysněnou klasickou dobou a její součástí, ačkoliv by se to jistě mnohým historikům a filosofům hodilo. Byl to svět plný turbulentních změn, ekonomických, politických, demografických, rostoucí urbanizace. Právem se proto můžeme domnívat, že **doba poklasická je vlastně protohelénismus**, bez kterého by samotné období helénismu nemohlo vůbec vzniknout. Neboť v rámci helénismu pokračovaly tyto změny do nových rozměrů, případně byly

urychleny, rozšířeny. Řecký svět helénismu byl samozřejmě výrazně jiný, než doba poklasická. Přesto však k sobě mají tato dvě období blízko, a to nikoliv pouze svojí přítomností na časové ose.

A pokud chceme porozumět helénismu, jeho procesům, východiskům, změnám, které přinesl. Je pro nás nutné studovat i dobu poklasickou, její události, zabývat se i jinými oblastmi, než pouhým výčtem historických událostí. Není třeba si ani jednu epochu idealizovat, snažit se ji dostat za každou cenu do nějakého velkého modelu dějin, nebo filosofie. Měli bychom se raději snažit o maximální porozumění, poznání dané doby, proniknout k důležitým detailům, snažit se pochopit celek, systém, to je pravým cílem kulturního historika.

5. HELÉNISMUS

Samotné období helénismu přineslo řadu změn pro vývoj světa a jeho historie. Mnohé tyto události a procesy však byly vyústěním již déle trvajícího procesu, který byl započat v předchozím období. Katalyzátorem pro urychlení a dosažení těchto změn (mísení etnik, náboženský synkretismus, synoikismos, růst populace, zakládání nových měst, rozšiřování starých, hospodářské a technologické novinky atd.) byla především úspěšná anabáze, vláda Alexandra Velikého, následná expanze Makedonců a Hellénů v oblasti východního Středomoří. Což neznamená, že by se v západním Středomoří nebo i v jiných částech světa neděly důležité události či změny, ať už za nimi stáli Řekové či nikoliv.

Teď se však v následujících kapitolách zaměříme především na východní Středomoří, Střední Asii, krátce rovněž na Indii, Arabský poloostrov, černomořskou oblast, helenizační vlivy v Illýrii a Thrákii. Teprve poté se budeme moct vypravit do oblasti západního Středomoří, kde se rozhodlo o osudu antického světa.

Krátce se ještě pokusím shrnout periodizaci helénismu tak, jak ji chápu a budu popisovat. Helénismus jsem v historické rovině rozdělil orientačně do tří období, ačkoliv jsem si vědom úskalí, která to přináší. Každé území procházelo tímto obdobím v jiných letech, které se vůbec nemusí krýt s jinou oblastí. Například stanovit rozčlenění historie západního Středomoří do údobí klasického, poklasického a helénismu je značně náročné. V rámci Hellady byly některé regiony v tom samém časovém období v úpadku, bez výrazné politické či hospodářské moci, jiné nabyly postupně na síle.

Těchto příkladů by se dalo najít v každé oblasti více. Přesto jsem se pokusil rozčlenit období helénismu pro východní Středomoří následovně. Rané formativní období probíhalo v letech 336 – 281 př. n. l., střední období 281 – 221 př. n. l., pozdní období 221 – 129 př. n. l. Samozřejmě je nutné si uvědomit, že je to pouze pomocné dělení. Jsem si naprosto vědom obtíží, které může tento evolucionistický model pohledu na historii vyvolat. Každé období mělo v některých momentech své vrcholné události, které měly velký význam a v jiném období nebyly důležitostí překonány.

Proto je nutné historii zkoumat detailně a myslet na limity generalizací, rozdělení epochy do jakéhosi začátku, vrcholného období a úpadku. Ostatně helénismus dle mého názoru úpadkové období ve vlastním smyslu nezažil, byl zničen zvnějšku, jeho potenciál nebyl naplno využit a naplněn, mohl se ještě rozvíjet. Ale o těchto událostech a úvahách bude pojednáno ještě na jiných místech.

5.1 S Alexandrem na prahu nového věku

Alexandr III. Makedonský po smrti svého otce Filipa II. nebyl jediným kandidátem na trůn, ale rozhodující slovo měl sněm vojska, generálové - ti se přiklonili na jeho stranu, podporovali ho zejména generál Parmenión a státní tajemník Antipatros. Alexandr se zbavil všech svých možných soupeřů (především Attala v Malé Asii, velitel předvoje a otec Filipovy ženy Kleopatry), ale především v roce 336 popravil **Amyntu IV.**, tedy syna makedonského krále Perdiky III., kterého Filip nepovažoval za hrozbu, ačkoliv vládl místo něj. Amyntás IV. po sobě zanechal dceru Eurydiké.

Alexandr však nesouhlasil s postupem své matky Olympiady, která nechala zabít dceru Filipovy ženy Kleopatry (která spáchala sebevraždu). Mnohem důležitější postavy (kde si navíc můžeme být více jistí jejich historickým významem a existencí*) jsou princové z Lynkéstidy. **Héroménes, Arrhabaios, Alexandr**, synové makedonského **krále Aëropa II.** (vládl 399-393), kteří byli podezříváni ze spolupráce s vrahem Filipa, Pausániem. První dva prince nechal zabít, Alexandra však ponechal naživu, dokonce mu odpustil a svěřil mu velení armády v Thrákii. Antipatros s ním zasnoubil svoji dceru.

Alexandr se poté vypravil do Thessalie, která se stejně jako jiné státy vzbouřila a nepovažovala předchozí podřízení se Filipovi, stejně jako veškeré smlouvy, za platné. Alexandr si tak musel vymoci jejich platnost silou. Průsmyk mezi horou Olympos a Ossa, který Thessalové bránili, Alexandr obešel, ráno se mu Thessalové vzdali, podřídili a dali mu k dispozici svoje oddíly jezdeckva.

Alexandr poté protáhl Thermopylami, přišel až do Korintu, kde byl na zasedání korintského spolku (které inicioval) potvrzen v otcově funkci velitele s neomezenou pravomocí na tažení proti Peršanům. Dohoda, kterou Alexandr uzavřel s řeckými státy, opět zachovávala zásady jako nenásilné řešení sporů, svobodná plavba na moři a zákaz převratů, změn ústav, konfiskací, přerozdělování půdy, vyhánění a popravování osob. Řecké státy měly být

---

* Hypoteticky měl Filip II. s Kleopatrou nejen dceru, ale i syna jménem Karános. O této skutečnosti je však přesvědčen pouze starověký historik Justinus, Satyros, jiné zdroje ho neuvádějí, z moderních historiků ho bere v potaz Peter Green.

svobodné, autonomní. Kdo by se provinil, měl být ze společného míru vyloučen.

Z jedné (pseudo)Démostenovy řeči však vyplývá, že si Makedonci s dodržováním podmínek smlouvy příliš hlavu nedělali. Odvažovali se vplouvat do Peiraiea, Alexandr zrušil demokratickou ústavu v achajské Pelléně. Vypudil většinu občanů, majetek dal otrokům, zápasníka Chairóna učinil tyranem.³³⁵ **Na jaře roku 335** se Alexandr vypravil proti severním kmenům na hranicích Makedonie. Vyrazil z Amfipole proti nezávislým Thrákům, po jejich podmanění porazil Tribally, došel až k Dunaji.

V noci řeku překročil a porazil Gety, kteří mu předtím bránili přechodu. Poté vyrazil do Illýrie, kde porazil krále Kleita (vládl kmeni Dardanů) a Glaukia (vládl kmeni Taulantiů). Po zabezpečení severní hranice se musel Alexandr vrátit zpět do Řecka. Thébané a jiní Boióťané se rozhodli oblehnout makedonskou posádku na Kadmei, tvořenou převážně žoldnéři. O makedonském králi dlouho nebyly žádné zprávy, mnozí uvěřili jeho údajné smrti. I ostatní řecké státy měly Théby podpořit, iniciativu vyvíjel i Démosthénés, který měl podle Aischína spolupracovat s Peršany. Perský král Dáreios III. totiž poslal do Řecka množství peněz a podněcoval ostatní obce k odtržení se od Makedonie, což bylo v rozporu s jeho předchozí politikou, kdy Athénám peníze odpíral, když o ně žádaly.

Nyní však poslal bez žádosti Athén 300 talentů, které město odmítlo. Peníze získal Démosthénés. Aischínes ho následně obvinil z toho, že část peněz zpronevěřil a nepoužil na dané účely. Například chybělo 5 talentů k částce, za kterou byli ochotní žoldnéři vydat Kadmeiu. Rovněž odmítl zaplatit Arkadánům 10 talentů, ačkoliv byli ochotní přijít na pomoc Thébám.³³⁶

Athény Thébám nijak nepomohly, přestože přijaly usnesení na jejich podporu. Pomoc Arkadů vyrazila příliš pozdě, Aitólové ani občané Élidy nestihli vyrazit. Alexandr rychlým pochodem za necelé dva týdny přišel před Théby, utábořil se před posvátným hájem hérao Ioláa a čekal, že ho Thébané požádají o odpuštění. Místo toho byl jeho tábor napaden četnými oddíly jezdeckva a lehkooděnců, které však pomocí krétských střelců a oddílů lehkooděnců odrazil.

Thébané byli v prekérní situaci. Obehnali sice Kadmeiu dvojitým valem, ale stále jim z ní hrozil útok, Alexandrovo vojsko posílené o Fóky a některé Boiótany bylo připraveno zaútočit na město. V bitvě, která se ve městě odehrála, byli Thébané a jejich spojenci poraženi. Město bylo zničeno, 6000 Thébanů zahynulo³³⁷, zbytek byl prodán do otroctví. Z města zbyla jen akropole Kadmeia, dům básníka Pindara (jeho potomci), chrámy bohů a samozřejmě hostinní přátelé Makedonců, jinak byla zkáza města absolutní.

Zničení velkého města, ať již šlo o Milétos nebo Sybaris, bylo v řeckém světě ojedinělou událostí. Alexandr tím tak mohl zastrašit všechny případné odpůrce a odradit je od sabotování jeho výpravy do Asie. Navíc posílil svoje spojence v Boiótii, když nechal znovu vybudovat a opevnit města Orchomenos a Plataje. Élidžané přijali zpět svoje vyhnance, Arkadové se vrátili zpět domů a odsoudili k smrti ty, kteří prosazovali vyslání pomocné výpravy.³³⁸

Athéňané se dozvěděli o zničení Théb během slavení mystérií. Ve městě nastala panika, bylo rozhodnuto o vyslání 10 poslů k Alexandrovi, kteří mu měli blahopřát k návratu ze severu a potrestání vzpoury Théb. První usnesení hodil Alexandr na zem, přijal až to druhé od Fókióna. Alexandr poté napsal dopis, ve kterém vyžadoval vydání **Démosthena, Lýkurga, Charidéma, Hypereida, Polykleita, Charéta, Efialta, Diotíma a Moroikla**,³³⁹ jinými slovy protimakedonské politiky a viníky porážky u Chaironéie.

Athény však prosbami přesvědčily Alexandra, aby upustil od jejich vydání. Do vyhnanství byl na jeho příkaz poslán pouze Charidemos (který byl jediný schopný velitel), jenž se v Asii stal okamžitě jedním z vysokých velitelů Dáraia III. **Na jaře roku 334** se Alexandr vypravil do Asie, překročil Helléspont s 32 000 pěšáky a 5000 jezdci. **Korintský spolek** přispěl do pozemního vojska 7000 pěšáky a 600 jezdci. Daleko větší přínos byl ze strany řeckých spojenců v loďstvu, kteří poskytli 160 triér. Oproti 60 makedonským plavidlům tak tvořili převážnou část flotily.

V Sígeiu Alexandra athénský velitel **Charés** ověnil zlatým věncem. Alexandr navštívil hrob hrdiny z trojské války Protesiláa, vykonal v Tróji oběti za zdar výpravy, ozdobil hrob Achilleův. Přihlásil se tak k tradici homérských Achájů, jelikož se považoval za potomka Achillea, od nějž odvozoval původ i vládnoucí rod Molossů z Épeiru, odkud po matce Olympiadě pocházel. V Malé

Asii bylo i další vojsko pod velením Parmenióna. Jenže z původních 10 000 pěšáků a 1000 jezdců ubylo vlivem neúspěšných operací několik tisíc mužů.

Parmenión neúspěšně obléhal Kyzikos, **Memnón** ho porazil (ačkoliv sám obdržel od krále 5000 žoldnářů, ani on Kyzikos nedobyl). Makedonský generál **Kalás** byl několikrát poražen v Troádě. Pouze město Abýdos bylo v makedonských rukou.³⁴⁰ Alexandr si vzal na cestu k řece Graníku pouze makedonské vojsko; vojáky z vazalských království a kmenů a řecké žoldnéře nechal za sebou, určil je k posádkové službě (kromě jízdy a krétských lučištníků). Obranu satrapií v Malé Asii zajišťovali různí Peršané, významné místo ve správních funkcích měl i Memnón, který vlastnil statky na severozápadním pobřeží Asie.

Hlavní úlohu a rozhodující slovo měli **Spithridatés** (satrapa Iónie a Lýdie) a **Arsités** (satrapa Helléspontské Frýgie). Oba dva chtěli jedním rozhodným útokem zahnat nepřítele do moře. Přidali se k nim se svými vojsky okolní správci. Memnón dával přednost strategii spálené země a útoku na Řecko a samotnou Makedonii. Nebyl vyslyšen a jeho strategický plán se stal předmětem pohrdání u nadřízených satrapů.

Peršané měli k dispozici během **května roku 334 v bitvě u Graníku** 10 000 jezdců. Arriánův údaj o 20 000 cizích pěších žoldnářích (xeni mistophoroi) v perském vojsku nemusí být vůbec přehnaný, jak se domnívá Pavel Oliva a jiní badatelé. 10 000 byli bezpochyby řečtí hoplité, druhou polovinu mohli tvořit peltasté a střelci z různých regionů – Mýsové, Bithýnští Thrákové, Kárové atd.* Peršané vyrazili ze správního města Daskylión, protáhli poté městem Zeleia, našli si vhodné místo pro tábor, bitvu u řeky Graníkos, kde útočníci budou muset překonat proud řeky a strmý břeh při výstupu.

Alexandr měl k dispozici okolo 30 000 pěšáků a lehce přes 5100 jezdců. V bitvě Peršané umístili k břehům jezdecko a pěchotu na lehce vyvýšenou pláň

---

* Navíc by rozdělení žoldnářů na 10 000 řeckých hoplítů a 10 000 lehké pěchoty vysvětlovalo, proč hoplité zbyli na konci bitvy sami, lehká pěchota a jezdecko totiž mohlo snadno prchnout.

za ním. Alexandr vyslal přes řeku na pravém křídle předvoj složený z jezdeckva lehké pěchoty, zbytek vojska měl pomalu překročit řeku za ním. Peršané posílili střed, chtěli předvoj zahnat zpět do řeky, tím oslabili svoje pozice vlevo. Alexandr a jeho makedonští jezdci obchvatem z křídla zaútočili. Postupně perskou jízdu porazili, místo jejího pronásledování se Alexandr rozhodl zničit řecké žoldnéře. Ti žádali milost.

Ale Alexandr jim nevyhověl, chtěl tak dát výstrahu ostatním Řekům, aby se nenechali najímat od ostatních. Makedonská falanga zaútočila čelně, jezdeckvo z křídel a týlu. V prudkém boji padl Alexandrův kůň zasažen do žeber mečem, ale z 10 000 hoplýtů jich přežilo jen 2000. Byli odesláni na nucené práce do Makedonie.³⁴¹ Alexandr poté obsadil Sardy a Efesos a při postupu okolo pobřeží i jiná města. Oligarchie a tyranové byli nahrazováni demokraciemi. Musel obléhat Miletos, ale zakrátko se mu město i posádka řeckých žoldnéřů vzdala.

V této fázi války byl Alexandr pořád značně zranitelný, neměl odpovídající námořní síly proti perské flotile, skládající se ze 400 lodí a hlavně zkušených posádek. Neměl dost financí na placení athénskému loďstvu, a tak ho postupně rozpustil až na pár lodí, sloužících k dopravě obléhacích strojů.³⁴² Memnón obdržel od perského krále vrchní velení a ujal se obrany Halikarnássu a měl k dispozici perské vojsko i řecké žoldnéře. Až na podzim město po urputném boji padlo. Makedonci utrpěli celkem citelné ztráty při výpadech a bojích s obránci a samotné ovládnutí města jim strategicky neposkytovalo žádnou výhodu (navíc Peršané ovládali dvě citadely ve městě a ostrov Kós). Správou Kárie byla pověřena Ada sestra Maussóla, hlavní moc měl však velitel posádky tvořené makedonskými jezdci a řeckými žoldnéři.

Lýdům bylo vráceno jejich zřízení, zachovány stejné daně, v Sardech byla opět ustanovena posádka se správcem oblasti a s výběřčím daní. Lýdové, noví poddaní krále Alexandra, byli i tak vděční. Poskytli mu 2600 pěšáků a 300 jezdců.³⁴³ Alexandr postupně posiloval, budoval svoje postavení v Malé Asii, zvětšoval svoje vojsko o řecké žoldnéře i místní dobrovolníky, obdržel i posily z Makedonie. Memnón, který unikl z obléhání Halikarnássu, **na jaře roku 333** vypracoval další plán. Ten spočíval v postupném dobytí Egejských ostrovů a následném vylodění na ostrovu Euboiia, kde ho měl čekat spartský král Ágis III.

Perské loďstvo zahájilo ofenzívu, Memnón se zradou zmocnil Chiu a Lesbu, až na město Mytiléné.³⁴⁴ To začal obléhat a postaral se o naprostou blokádu města; po jeho úmrtí na neznámou nemoc (někdy mezi červnem-srpnem) se velení ujal Autofradatés a Farnabazos. Tato událost, která znamenala zásadní zvrat v průběhu války, je často opomíjena. Memnón dobře chápal sílu i slabiny Alexandrova vojska a jeho plánů a byl mu schopen klást účinný odpor. Jeho plán na dobytí egejských ostrovů a přenesení války mimo Asii a spojení s řeckými silami měl velkou šanci na úspěch. Poté se už nenašel v perském vojsku velitel, který by měl schopnosti Memnóna.

Mytiléné sjednala po dlouhém obléhání kapitulaci. Na moři operovaly také perské lodě pod velením Thýmóndy, nevlastního syna Mentróra (bratr Memnóna), který se spojil v srpnu s loďstvem Farnabaza.³⁴⁵ Mytiléné byla obsazena vojskem a odsouzena k pokutě.

Farnabazos poté odplul s cizineckými žoldněři do Lykie, Autofradatés se vypravil k dalším ostrovům. Dáreios však oslabil jejich pokračující akce tím, že vyslal Thýmóndu, aby přejal od Farnabaza cizí žoldnéře.³⁴⁶ Farnabazos obdržel úřední moc Memnónovu, tedy vrchní velení v oblasti, předal žoldnéře a odplul za Autofradatem. Po setkání s ním byl vyslán Peršan Datamés s 10 loďmi ke Kykladským ostrovům, Farnabazos a Autofradatés se 100 loďmi vypluli k ostrovu Tenedos, který získali na svoji stranu.³⁴⁷

Alexandr nemohl na námořní ofenzívu Peršanů nikterak reagovat. **Hégelochos**, kterému zadal znovu vytvořit námořní sílu, neměl dosud tak velké loďstvo, aby se mohl pustit do akce. I přes Memnónovu smrt námořní tažení pokračovalo, zatímco král Dáreios se osobně ujal velení a shromažďoval pozemní vojsko, které chtěl odvést k pobřeží a konfrontovat tak makedonskou armádu.³⁴⁸

Dáreios si uvědomoval význam Malé Asie, proto spěchal do Kilikie, místo aby čekal na veškeré branné síly ze středu říše, povolal si právě proto k sobě žoldnéře z Malé Asie, a pravděpodobně i z Egypta, neboť u něj byl přítomen Sabakés, satrapa Egypta.³⁴⁹ Naštěstí **Antipatros** postřehl nebezpečí a perský strategický záměr. **Próteás** (makedonský námořní velitel) shromáždil na jeho rozkaz z Euboie a Peloponnésu válečné lodě, které měly sloužit k obraně ostrovů i samotného Řecka.³⁵⁰

Próteás se po zprávě o poloze Datama a jeho 10 lodí u ostrova Sifnu vydal se k ostrovu Kythnos s 15 loděmi od Chalkidy a pozoroval foinické lodě, aby o nich získal více informací. Viděl, že Datamés nemění svoji pozici, proto těsně před svítáním podnikl útok na jeho lodě, 8 jich zajal, Datamés uprchl se 2 triérami k ostatnímu perskému loďstvu.³⁵¹ Alexandr získal část Kappadokie k řece Halys, podřízenost mu slíbila Paflagonie, která měla poslouchat jeho správce Frýgie jménem Kalás.

Alexandrův velitel Parmenión byl poslán do Kilikie, sám Alexandr se rovněž na jejím dobytí podílel. Mezitím Ptolemaios a Asandros porazili Orontobata v Halikarnássu, který ovládal i Myndos, Kaunos, Théru, Kallipolis, Kós a Tropion.³⁵² Perská flotila se zdržovala v blízkosti Chiu. Zde zanechali Autofradatés a Farnabazos posádku, část lodí poslali k ostrovu Kós, část k Halikarnássu, sami pluli se 100 nejrychlejšími loděmi k Sifnu. Tam za nimi přišel lakedaimónský král Ágis s jednou triérou, žádal je o peníze na válku a pěší i námořní síly, s nimiž by mohl odjet na Peloponnésos.³⁵³

Z Asýrie se roku 333 blížil Dáreios v čele vojska, jehož „obludný počet“ mohl dosahovat až 250 000 mužů. Alexandr ustupoval k jihu, Dáreios prošel Kilikií a dorazil k **Issu**, městečku u ústí řeky Pinaros. Alexandr se záhy obrátil, aby Dáreiovi čelil, **v listopadu roku 333** byla na úzké pobřežní rovině svedena bitva u Issu, v níž neměla perská armáda šanci využít své početní převahy. Na pravém křídle perské síly jasně vítězily, jejich útok zastavil až později protiútokem řeckých žoldnéřů Parmenión, ale nalevo Alexandr prorazil až k družině Dáreia, který z bitvy uprchl.

Po čase jej následovalo i jeho vojsko, které si vedlo do té doby i přes problémy dobře. Alexandr se zmocnil Dáreiovy rodiny. Část doprovodu i s pokladnou uprchla do Damašku, kam dorazil Parmenión a zmocnil se bohaté kořisti. Bitva u Issu ztížila Dáreiovi situaci, protože perští velitelé museli opustit ostrovy, které dobyli. Kyperské a foinické lodě se vrátily na mateřské základny a v Sidónu se pak připojily na stranu Alexandra.

Arados, Byblos, Sidón a další fénická města kapitulovaly, celkem 80 fénických lodí se přidalo k Alexandrovi.³⁵⁴ Odpor kladl pouze Tyros. Po zprávě o bitvě u Issu odplul Farnabazos s 12 triérami a 1500 žoldnéři k Chiu, kde se obával převratu. Autofradatés dal Ágidovi 30 talentů stříbra a 10 triér. Obojí

odeslal Ágis svému bratrovi Agesiláovi k mysu Tainaru na Peloponnésu.³⁵⁵ Agesiláos měl podle pokynu svého bratra vyplatit námořníkům žold a plout na Krétu urovnat tamější poměry.

Ágis se mezitím vydal k Halikarnássu, kde přijal do vojska 8000 žoldnéřů, kteří přežili bitvu u Issu, vypravil se rovněž na Krétu, kde ovládl většinu obcí.³⁵⁶ Z bitvy u Issu se zachránil nejen Dáreios se 4000 muži, ale také několik jeho velitelů s jednotkami žoldnéřů. Thýmóndas, Aristomédes, Bianór a Amyntás uprchli do města Tripolis ve Fénicii. **Amyntás**, syn Antiocha, byl makedonský generál, podezříváný z přípravy smrti krále Filipa. Z podnětu Dáreia zprostředkovával komunikaci s **Alexandrem z Lynkéstidy**, který měl Alexandra Makedonského zabít, za což měl obdržet pomoc na získání makedonského trůnu.

Spiknutí v zimě roku 333 Alexandr Makedonský odhalil. Bratrance z Lynkéstidy pouze uvěznil (zemřel až v roce 330 v Drangiáně), neboť si nechtěl popudit Antipatra, který by určitě nelibě nesl zprávu o smrti budoucího zetě. Amyntás se vypravil se 4000 řeckých žoldnéřů na Kypr a poté do Egypta, který chtěl ovšem získat pro sebe. Brány Pelúsia mu byly otevřeny, neboť přicházel s autoritou krále Dáreia. Vydal se k Memfidě, připojili se k němu mnozí Egypťané, s nimiž porazil perského satrapu jménem Mazakés.

Ten ovšem nebyl zcela zničen. Počkal si, až Amyntovi vojáci budou rozptýlení při plundrování města, učinil výpad a větší část pobil, včetně Amynta. V Egyptě byla ostatně vůbec pestrá situace, vládce města Saje (Memfis a pravděpodobně velké části Dolního Egypta), **Khabaš** (388-335, někdy nazývaný též Chabaš), bojoval proti Peršanům, vydal se i do království Kušitů. Jeho invaze byla ovšem neúspěšná, kušitský vládce **Nastasen** (335 - 315/310) ji odrazil a získal velkou kořist včetně mnoha lodí.

Alexandr získal po ovládnutí drtivé většiny Fénicie další posily - 9 triér z Rhodu, 3 ze Soloi a Mallu, 10 z Lykie, padesátiveslice z Makedonie. Brzy poté připluli kyperští králové se 120 lodmi.³⁵⁷ Neměli ani tak moc strach z Alexandra, jako se spíše těšili na možnost zničit jednoho ze svých obchodních rivalů. **V lednu roku 332 začalo obléhání Tyru.** V Egejských vodách operovala nová makedonská flotila pod velením Hégelocha a Amfotera, která se brzy přemístila k pobřeží Malé Asie.

Perská flotila o 100 lodích vymáhala peníze na Milétanech, Farnabazos dál držel Chios a umisťoval posádky na Kykladských ostrovech (Andros, Sifnos). Jiná flotila perských lodí byla vedena Aristomémem, který na rozkaz Dáreia měl dobýt Helléspont a potápnět nebo zajímat lodě. Aristoménes byl však makedonskou flotilou poražen.³⁵⁸ Ačkoliv se mohlo zdát, že boj na moři je díky mistrné strategii Alexandra* u konce, tak **námořní boje trvaly až do konce roku 332.**

Zatímco na vlnách Poseidóna spěl konflikt spíše ke konci ve prospěch makedonských zbraní, na zemi nebylo ještě zdaleka rozhodnuto. Dáreiovi generálové, kteří přežili bitvu u Issu, obsadili strategicky důležitá města, jiní přibrali posily z různých kmenů, cvičili je pod svým velením. (Diodóros, XVII, 48.5-6) Perští generálové přibrali posily z mladých vojáků Kappadokie a Paflagonie, pokoušeli se získat zpět Lýdii. Správce Lýdie **Antigonos**, ačkoliv mnohé vojáky z posádek poslal jako posily Alexandrovi, stejně vytáhl do boje a ve třech bitvách perská vojska porazil. (Quintus Curtius, IV. 1. 34-35)

V červnu roku 332 padl Tyros, obyvatelé, jež bitvu přežili, byli prodáni do otroctví, 8000 bylo zabito, 30 000 prodáno do otroctví. Tehdy se Rhodos vzdal Alexandrovi i se všemi přístavy. Nicméně přítomnost makedonské posádky byla ostrovu ku prospěchu, zabránila občanské válce. Ostatní Alexandrovi velitelé využili vítězství u Tyru k vlastní aktivitě. Kalás napadl Paflagonii, Antigonos Lykaonii, Balakros porazil Hydarna, Dáreiova satrapu, a získal od něj Milétos. Amfoteros a Hégelochos získali ostrovy mezi Achájou a Asií na Alexandrovu stranu. (Quintus Curtius, IV. 5. 13-14)

Makedonská armáda tak získala definitivně převahu a vítězství na moři, na zemi se ujala iniciativy, získala důležité regiony. V říjnu roku 332 začal Alexandr obléhat Gazu, strategicky významné město, kontrolující cesty do Egypta i Arábie. Po jeho dobytí se Alexandr vydal koncem roku do Egypta, kde

---

* Alexandr se nemohl s perskou flotilou měřit, neměl ani finance udržovat stávající loďstvo na začátku tažení, proto ho rozpustil. Obsadil hlavní základny perského loďstva, nebo mu zabránil podporovat pozemní síly (jako u obléhání Milétu) a tím ho vyřadil z akce bez větších bitev! Sun Tzu by na Alexandra byl pyšný, splnil v námořní válce téměř jeho zásadu, že největší vítězství je, když porazíš protivníka bez boje.

mu provincii předal perský správce Mazakés, který věděl, že nemá adekvátní vojenské síly. Alexandr obsadil Pelúsiou, kde umístil posádku, a vydal se po řece do města Memfidy, kde vykonal oběti egyptským bohům, byl pozdraven jako osvoboditel a korunován na nového faraóna.

V Egyptě Alexandr také obdržel zprávy o úspěšných akcích svých velitelů, propersky smýšlející vládce řeckých ostrovů a měst nechal buď popraviti, nebo zavřít do egyptského města Elefantiny. Jedním z potrestaných byl i athénský velitel Charés, který vládl v Mytiléně (bojoval za Memnónovy ofenzívy na straně Peršanů). Dáreios se mezitím neúspěšně pokoušel vykoupiti zpět svoji rodinu, nabízel Alexandrovi i svoji dceru a území až k řece Eufrat. Byl odmítnut, proto začal v Babylónu shromažďovati novou armádu.

Alexandr se vydal do věštírny Siwa, která byla hluboko v poušti. Tam byl označen za Ammónova syna. **V roce 331** byla na jeho podnět vybudována **Alexandrie** (vyprojektována rhodským architektem Deinokratem), první z mnoha. Alexandr ustanovil správce a úředníky v Egyptu a Kyrenaice, Arábii při Héróónpoli, než se vydal v roce 331 do Foinikie a posléze Asýrie. V Egyptě spravoval civilní záležitosti Kleomenés, vojsku měl velet Peukestás. Balakros obdržel loďstvo. Vláda v Egyptě tak byla rozdělena mezi více lidí. Egyptané si měli dále spravovati své vlastní záležitosti i daně. V Egyptě bylo zanecháno 30 triér, řečtí žoldnéři a makedonští vojáci. Alexandr rovněž přikázal vycvičiti 6000 mladých Egyptanů jako pikenýry pro svoji armádu.³⁵⁹

Alexandr tak stejně jako v Malé Asii pokládal a budoval základy svojí moci, chtěl konsolidovati nově získaná území nenásilnou správou a náboženskou tolerancí. Nicméně na rozdíl od Egypta byla Alexandrova vláda nad Malou Asií do značné míry stále ještě vratká. Satrapové Kappadokie (Ariakés) a Arménie (Orontés, Mithraustés) v roce 332 vyslyšeli výzvu perského krále k mobilizaci a vyslali svoje oddíly. Alexandra rovněž znepokojily zprávy o poměrech na Peloponnésu.

Proto poslal na pomoc svým tamějším spojencům Amfotera s flotilou, posily měl obdržet i od Féničanů a Kypřanů, kterým bylo nařízeno společně vyslat 100 lodí.³⁶⁰ V roce 332 měl mnoho starostí Antipatros, v Thrákii vypuklo povstání, které potlačil až začátkem dalšího roku.

Zároveň začala vzpoura proti Makedonii na Peloponnésu, kromě Megalopole celá Arkádie, v Acháji zůstalo věrné Alexandrovi jen město Pelléné, Sparťanům pomáhali rovněž élejšťí vojáci. Spartský král Ágis se marně snažil získat ke spolupráci Athény, ty totiž na jaře roku 331 obdržely svoje zajatce od bitvy u Graníku. Rovněž v Alexandrově vojsku měly ještě 20 triér. (Diodóros, 17,22, 5) Je proto pochopitelné, že měly zcela jiné zájmy než Sparta, do odboje se stejně jako další řecké státy nezapojily.

Král Ágis shromáždil občanské vojsko o 20 000 pěšácích a 2000 jezdcích (Diodóros, 17,62,7), k tomu je ještě třeba připočíst jeho žoldnéře, jichž mohlo být 8000 až 10 000. Ágis v létě začal svoje akce, porazil makedonské síly u Amyklae (lakónské město na severozápadních hranicích s Arkádií), kterým velel Korrhagos.³⁶¹ Antipatros byl v Thrákii v obtížné situaci, ale nakonec si se vzpourou makedonského správce Memnóna poradil, poslal Alexandrovi dokonce i posily 400 řeckých žoldnéřů a 500 thráckých jezdců.³⁶²

Poté spěchal ke Korintu a dále k Megalopoli, kterou Ágis neúspěšně dobýval. Antipatros neměl k dispozici pouze makedonské vojsko, ale také posily od členů Korintského spolku, měl i sbory Thráků a Illyrů. Celkem jeho vojsko mohlo mít sílu až 40 000 mužů, tedy 12 000 Makedoňanů, 23 000 Řeků, 5000 Thráků a Illyrů.³⁶³ Ágis se mu přesto nedaleko Megalopole na podzim roku 331 postavil, byl v bitvě dvakrát raněn a následně zahynul vrženým oštěpem. Boj to byl ovšem tvrdý a ze začátku měli Sparťané navrch, Makedonci museli ustoupit, v makedonském vojsku padly tisíce mužů a málokdo nebyl zraněn. Ztráty Makedonců činily 3500 mužů, Sparta a její spojenci přišli o 5300 vojáků. (Diodóros 17,63,3)

Když se Alexandr dozvěděl o bitvě mezi Ágidem a Antipatrem, řekl posměšně: *„Jak to vypadá, přátelé, my, kteří jsme porazili Dáreia a tam v Arkádii došlo k nějaké myší válce!”*³⁶⁴ Alexandr mohl zlehčovat událost, jak chtěl, ale nemohlo to zakrýt nespokojenost Řeků s makedonskou nadvládou, a to se ještě většina řeckých obcí rozhodla k boji nepřidat, ke štěstí Antipatra. Nyní bylo jasné, jak křehká je makedonská nadvláda v Řecku. Sparta po bitvě musela dát rukojmí Antipatrovi a uznat nadvládu Makedonie.

Alexandr překročil mezitím horní tok Eufratu, přeplavil se i přes Tigris. **1. října roku 331 došlo k rozhodnému střetu s Dáreiem u Gaugamél.** Dáreios

opět nevydržel a z bitvy uprchl, perská početní převaha byla k ničemu. Byť vojáci perské armády prorazili na levém křídle a jejich jízda se dostala až do makedonského tábora, nebylo to nic platné, protože jezdci byli zastaveni zálohami řecké pěchoty (nemluvě o tom, že perská jízda místo aby udeřila do týla makedonského vojska, raději loupila v táboře, byť jiní autoři zmiňují, že měli najít a osvobodit Dáreiovu rodinu). Tato událost by se dala chápat jako konec tažení proti Peršanům, neboť Dáreios uprchl, ale Alexandr se stal oficiálním vládcem.

Alexandr byl ještě na bojišti prohlášen králem Asie. Obsadil Babylón a Súsy, vydal se k Persepoli, kde setrval do roku 330. Po čtyřech měsících vojáci vyrabovali město. Královský palác byl zapálen, na důvodech nezáleží (ať šlo o nehodu nebo symbolický akt, vláda perských králů skončila), jeden z divů starověkého světa byl zničen a už nikdy nebyl obnoven. V Persepoli byl centrální archív ze satrapií, půjčky ze státního pokladu, údaje o prodeji půdy, zásobování dělníků. V Persepoli bylo několik paláců a pokladnice nejen s penězi, ale i dary, uměleckými předměty, přehlídkovými zbraněmi a brněními, všude nádherné zahrady vně i uvnitř. Na nádvoří se mohla shromáždit armáda. Obří ruiny města jsou patrné dodnes.

Poté se Alexandr vydal do Pasagard, nařídil opravit hrobku Kýra, následně dorazil do Ekbatan, letního sídla perských králů. Tam snad Alexandr očekával Dáreiovu kapitulaci, ten však uprchl dále na východ. V Ekbatanech bylo oficiálně skončeno tažení proti Perské říši, byli propuštěni vojáci Korintského spolku a žoldnéři, kteří si to přáli.

Důvody Alexandrova vítězství nad Perskou říší nebyly jen v kvalitě vojska, velitelů a vrchního velitele, ale podíl mělo ve značné míře i štěstí a shoda okolností. Vždyť Perská říše měla obrovské materiální i lidské zdroje, teoreticky mohla útočníka zničit po pár týdnech. Alexandr zvolil vhodnou strategii, vylákal perské síly a hlavně jejího krále k několika rozhodujícím bitvám; nedobýval města, pokud to nebylo nutné, z důvodu zbytečných ztrát a časové náročnosti. Také eliminoval flotilu zabráním jejích základen a zejména měl štěstí, že se mu nemohl postavit Memnón, který zemřel roku 333.

Dáreios měl Memnónovi a ostatním řeckým velitelům naslouchat hned od začátku (sám se neměl raději zúčastňovat bitev, neboť v případě nebezpečí

musel chránit sebe, aby říše – její systém přežil, proto uprchl vždy z boje). Měl se raději spolehnout na strategii opotřeбенí sil nepřítele. Alexandr neměl tak velké vojsko, aby dobyl každé město a pevnost a držel v něm posádku. Jelikož se Dáreios snažil přenést válku do Makedonie a Řecka, válčilo se na moři, na zemi a několika frontách současně. Tak můžeme klasifikovat Alexandrovo tažení jako podnik značně nebezpečný, logisticky i strategicky náročný, který mohl kdykoliv skončit katastrofou. Výrazná vítězství mohou vyvolat opačný dojem, že Alexandr pouze přišel ke shnilé stavbě, párkrát do ní udeřil a následně spadla. Vše bylo samozřejmě mnohem složitější, díla Arriána a Quinta Curtia to dokumentují velmi podrobným způsobem.

Dáreios zemřel v červnu roku 330 na útěku, měl u sebe část svojí gardy, řecké žoldnéře vedené Patrónem, kteří mu zůstali věrní. Dáreia zabil jeden z jeho velitelů Bessos, který se prohlásil za krále Asie a přijal jméno Artaxerxés V.

Než se vydáme dále po Alexandrových stopách, nastal čas zhodnotit přínos Perské říše. Panství Peršanů totiž bylo první impérium na světě (sahající od povodí Indu k Egejskému moři), mělo světovládné ambice, přesahující hranice jednoho kontinentu (kdyby aspirovalo na dobytí Indie, tak i jednoho sub-kontinentu). Byla zavedena fungující administrativa, informační dálnice, obrovská soustava silnic, dva soudní okruhy. Ekonomický systém Peršanů (viz kapitola Ekonomika) svojí produktivitou překonával Řeky a jiné jejich současníky (snad kromě Číny a především Indie 4. stol. př. n. l.).

Výjimečnost Perské říše nespočívala pouze v tom, že byla dědicem válečných tradic Asýrie a absorbovala poznatky Elamitů a Babylóňanů a navazovala na ně. Jedinečnost představoval hlavně vládnoucí systém, který fungoval na aristokracii, dynastickém principu. Král totiž uděloval různá privilegia i úkoly členům aristokracie. Další novinkou pro celou oblast byl fakt, že významné místo v administrativní hierarchii mohli mít i úplní cizinci nebo lidé ze smíšených manželství; byla to navíc oficiální politika. Srdcem říše byla Persis, kde Peršané žili. Netvořili však národ, nýbrž vysoce homogenní etnickou skupinu.³⁶⁵

Loajalita Peršanů vůči králi závisela na jejich osobním vztahu s ním, odvíjela se od jeho prestiže a privilegií, které garantoval. A když někdo jiný měl

aureolu vítěze a garantoval výhody, mohl k němu aristokrat přejít. Alexandr proto perský systém dvora a privilegií pouze reprodukoval, nic na něm neměnil. Zachoval administrativní rozdělení říše a spoléhal se na stejné způsoby vládnutí, jaké byly vlastní perskému králi králů. Nastal velký paradox, spočívající v tom, že Řekové se osvobodili od perského politického vlivu, aby se dostali do jeho kulturního a civilizačního vlivu. Dohnali materiální a životní úroveň, kterou dříve neměli a opovrhovali jí.

Říše, kterou Alexandr dobyl, byla pestrá, sjednocovala ji pouze osoba krále, dynastie a dvůr. Byla silná hlavně podle toho, jak moc schopného krále měla. Ale samotný král nebyl a neměl být jediným pilířem. Peršané se snažili vytvořit vládnoucí třídu, která bude politicky loajální říši, i když její členové budou etnicky ze všech možných končin. Jejich dílo se jim postupně dařilo, když se podíváme na historii Perské říše a jména mnohých satrapů či velitelů. Konsolidace však stále nebyla u konce, byla teprve někde vprostřed svého běhu, začátek procesu odstartoval především král Dáreios I.

Není proto divu, že Alexandr hodlal v této politice pokračovat, mísit tradice a etnika - k značné nelibosti svých vojáků, aristokratických druhů, jejichž odpor vždy potlačil. Pro Řeky vzrostlé z etnocentrismu a šovinismu, podporovaného mnoha významnými osobnostmi (jako např. Aristotelés), to musel být šok, že nyní mají být v rámci jedné říše a před jedním králem rovnocenní. Ačkoliv nejen tehdy, ale i dříve existovaly proudy v politickém, etickém i filosofickém myšlení, které nestavěly Řeky na první místo a ostatní do jejich podřízenosti - viz Antifón, Alkidamás aj. Ostatně styl Alexandrova vládnutí, prvky, které převzal z Perské říše, byly do značné míry de facto základem pozdějších helénistických království, ať už politicky, hospodářsky, nebo v jiných oblastech. A na to bychom neměli nikdy zapomínat, že jedním z pilířů helénismu jsou úspěchy převzaté od Peršanů.

Nicméně vraťme se zpět k Alexandrově válečné kampani. Vojáci ani velitelé nepřivítali výpravu do Arachósie, Baktrie a Sogdiány, kde byly tvrdé klimatické podmínky a nepřítel se svojí gerilovou taktikou úspěšně odolával snahám o ovládnutí. Ačkoliv byl dopaden a popraven po způsobu falešných králů Bessos, problémy tím neskončily. Roku 329 Alexandr ovládl Marakandu, založil na řece Iaxartu Alexandrii Eschaté. Roku 329 také vypukla vzpoura

v Sogdiáně. Té se ujal místní šlechtic Spitaménes, který vzbouřil i provincii Baktrii, spoléhal se na podporu skythských kmenů.

V roce 328 byl nicméně zabit i Spitaménes, přes svoje dílčí úspěchy musel postupně stále ustupovat, padl v bitvě u Gabai proti makedonskému veliteli Koinovi. Válka tak v prosinci skončila. Nicméně situace v regionu a sousedství byla stále nestabilní, s nejistými vyhlídkami do budoucnosti. Určitě i to byl jeden z důvodů, proč se Alexandr oženil s Róxanou, dcerou sogdijského aristokrata Oxyarta, který dostal post satrapy oblasti v indickém předhůří Paropamisos. V oblasti Baktrie byla ponechána rovněž silná posádka, 10 000 pěšáků a 3500 jezdců.³⁶⁶

Alexandr i jeho vojsko bezpochyby s radostí opustili celý region střední Asie. **V roce 327 začala nová kampaň v povodí Indu.** Po pacifikaci některých kmenů, jejich pevností a měst se Alexandr dostal **v roce 326 k řece Hydaspés.** Na druhém břehu ho očekával král **Póros** s armádou přibližně o 30 000 pěšácích, 6000 jezdcích, 200 válečných slonech a 420 válečných vozech. I v této náročné bitvě Alexandr uspěl, způsobil indickému vojsku těžké ztráty pohybující se okolo 70 % původního početního stavu a sám ztratil asi 1000 mužů.

Těsně poté umírá Alexandrův oblíbený kůň **Búkefalos**, ať už na následky přílišného vyčerpání, zranění nebo jednoduše stářím, bylo mu totiž 30 let. Na jeho počest založil u Hydaspu město Búkefalia a Níkaia. Makedonské vojsko a její četní spojenci se nyní dostali k povodí řeky Gangy. Zde však už začínalo dalších 16 království Indie (Assaka, Kamboja, Sandhara, Kuru, Pančala, Šuraséna, Malla, Vrijji, Vatsa, Kaši, Anga, Magadha, Četiya, Kosala).

Vzestup a vzrůst moci zaznamenalo především **Magadhské království**, dynastie **Nandovců**. Ovládali zřejmě Kosálsko a téměř celou severní Indii. I když Alexandr měl už dříve na své straně vládce Takšašily jménem Omfis, vládce Gandaháry Sasiguptu a od nedávna i krále Póra, dohromady s jeho vojskem to bylo pořád málo proti spojeným soupeřům na druhém břehu Gangy. Gandarští a praisijští králové měli mít k dispozici 8 000 válečných vozů, 6 000 válečných slonů, 80 000 jezdců a 200 000 pěšáků.³⁶⁷

Tehdejší vládce Magadhského království byl **Dhana Nanda**^{*}, na trůn nastoupil v roce 329, ale ačkoliv svoji říši rozšiřoval, byl nenáviděn nejen mezi svými sousedy, ale i vlastními poddanými, zjevně kvůli vysokým daním. Informace o tyranském způsobu vlády a obrovské vojenské síle Nandovců potvrzují různé zdroje jako cejlonské kroniky, buddhistické i džinistické tradice či latinský autor Justinus. Ani král Póros neměl dobré mínění o králi Nandovců, natož budoucí zakladatel **dynastie Maurjů, Čandragupta**. Ten se jako 15letý údajně s Alexandrem setkal a přemlouval ho k svržení dynastie Nandovců. Považoval to za snadný úkol, když byl jejich král nenáviděn. Alexandr odmítl velmi agresivním způsobem. Ostatně uvědomme si, jak to na něj celé muselo působit, jaké důvody pro takové rozhodnutí měl.

Přišel k němu pubertální chlapec dožadující se rozsáhlé vojenské akce, aniž by poskytl detailní informace nutné pro tažení (kterými cestami táhnout, jaké spojence získat, to vše stejně jako logistické zabezpečení potřebuje přípravu, čas, detailní plány). Vojenský potenciál Nandovců byl skutečně hrozivý, a to ještě ani Alexandr nevěděl, že existuje v okolí Magadhy království **Kalinga** a jiná uskupení vládnoucí bohatými materiálními a lidskými zdroji, která se mohou postavit proti němu. Navíc makedonští i řečtí vojáci už byli unaveni tropickým prostředím a jeho útrapami, byli řadu let pryč a chtěli se vrátit domů.

A pouze s asijskými a indickými oddíly bylo dobytí Indie čistou fikcí. Alexandr to věděl, proto se armáda roku 326 obrátila zpět k Hydaspu. Část vojska šla pěšky, část vyplula pod velením Kratera po Hydaspu a největší část vojska šla po druhém břehu řeky. Cestou byla dobyta nová území a města v deltě Indu a okolí Paňdžábu. V městě Pattala roku 325 se vojsko opět rozdělilo. Nearchos vybudoval flotilu a měl prozkoumat cestou zpět území ležící v Indickém zálivu a zásobovat Alexandrovo vojsko. Nejhorší část pochodu byla v Gedrósii, pochod pouští zahubil velké množství vojáků a skoro všechny civilisty.

Jedním z největších mýtů staré i moderní historiografie zůstává, že Alexandr chtěl Gedrósii přejít z pýchy, neboť se to nikomu jinému nepovedlo, což je holý nesmysl. Alexandrova armáda byla obrovská, okolo 87 000 pěšáků,

---

^{*} V řeckých zdrojích nazývaný Agrammés

18 000 jezdců, plus 52 000 civilistů, nákladní i jezdecká zvířata a 200 slonů. Zásobovat takovou kolonu na jednom dlouhém pochodu bylo nemožné. Proto vojsko rozdělil, aby bylo možné lepší logistické zajištění oddílů. V blízkém období dešťů by se vojsku po zemi cestovalo značně špatně. Proto bylo vojsko rozděleno.

Kromě obtíží s monzunovým obdobím a zásobováním si především Alexandr nemohl být jistý, kdy by dorazil do Střední Asie, kudy do Indie přišel. I tam panovalo extrémní počasí, průsmyky byly větší část roku nepřístupné, jeho vojsko by tak mohlo pomrznout v horách. Ani politická situace nemusela být příznivá, oslabené vojsko by se mohlo stát příliš velkým lákadlem pro domácí kmeny. Zjevně bylo větší riziko vracet se původní cestou, než jít po nové. Proto měla Nearchova flotila zásobovat Alexandrovo vojsko, které nemohlo nést čtyřměsíční zásoby (52 600 tun! Teoreticky mohla, ale snědla by je mnohem dříve, než by skončil pochod).

Jenže pochod, který začal někdy v půli června, přinesl hned ze začátku velké potíže. Monzunové větry odnesly Nearchovo loďstvo daleko od břehů, kde se mělo plavit, mělo být napospas větrům až do konce října. Co mohl nyní Alexandr dělat? Čekat nešlo, vojsko by pomřelo hlady. Vrátit se zpět do Pattaly také nemohl, byla to cesta dlouhá 406 km, kde už nebyly po předchozím postupu armády žádné zásoby.

Proto zanechal Leonnata s malou částí vojska na místě a vydal se ze zbytkem Gedrosií přes obydlená místa, kde očekával hojnost zásob. Navíc měla Alexandrova část vojska pro Nearcha kopat po cestě studny, kromě zajišťování vody chystat i příhodná kotviště, tedy činnosti, na které flotila nemohla stačit. Ze začátku šel pochod Alexandra dobře i bez přítomnosti flotily, zásob bylo dost. Jenže s přibývajícím časem jich ubývalo, stejně jako oblastí, kde byla voda.

Ztráty na vynuceném pochodu středem Gedrosie tak byly způsobeny neznalostí monzunových větrů. Alexandr chtěl projít pouští proto, aby se jeho vojsko co nejrychleji dostalo do Mezopotámie. Z jeho obrovské armády zbylo 40 000 pěšáků a 5 000 jezdců; drtivá většina koní a nákladních zvířat byla ztracena. 60 000 vojáků a desítky tisíc civilistů zahynuly nikoliv z pýchy jednoho

muže, ale z neznalosti tamních meteorologických jevů. V případě zásobování flotilou by byly ztráty několikanásobně menší.

Nicméně roku 324 se Alexandr přes veškeré těžkosti v Karmánii setkal s Kraterem i Nearchovým loďstvem. Během těchto událostí musel Alexandr zakročít proti pokusům o svržení a odstranit řadu neschopných satrapů cestou do města Súsy v Persidě. Mezitím Alexandr pokračoval ve své politice kulturní fúze. Ta se ovšem setkávala s těžkým odporem ze strany Makedonců i Řeků, kteří na ni nechtěli přistoupit. Perští satrapové a úředníci v blízkosti krále, přijímání Peršanů do armády, dvorské ceremonie po vzoru perských králů, tohle vše a mnohem více vojákům vadilo, nemluvě o velitelích.

Ve městě Ópis nastala vzpoura starších vojáků, neboť si špatně vyložili Alexandrovo gesto, kdy dal zaplatit dluhy vojáků, vyplatil jim prémie, přestárlé a invalidy chtěl poslat domů s Kraterem, navíc se zaručil za výchovu a vzdělání jejich dětí s asijskými ženami. Po třech dnech nastalo usmíření.

Alexandr vystrojil velkou hostinu, kde se modlil mimo jiné také za jednotu a pospolitost říše Makedoňanů a Peršanů.³⁶⁸ Proto také pořádal v Súsách svatbu 10 000 makedonských vojáků s perskými ženami. Alexandr dal věno nejen svým vojákům, ale i jejich ženám. Hromadná svatba měla jasný účel. Jednotlivá etnika se měla promísit a setřít tak časem řevnivost a rozdíly ve společnosti, kde by nebyl rozhodující etnický původ. Peršané, Makedonci i jejich vzájemní potomci budou novou oporou říše, ztlumí se napětí a etnické vášně ve společnosti.

Hefaistión si vzal perskou princeznu Drypetis, Alexandr si vzal stejně jako on rovněž dceru Dáreia III., Stateiru, a k tomu ještě nejmladší dceru Artaxerxe III., Parysatis. **Nearchos** si vzal dceru Barsiné* a Mentóra, **Seleukos** měl za ženu Apamu, dceru sogdijského šlechtice Spitaména. **Krateros** dostal za ženu Amastrinu, dceru Oxyarta Dáreiova bratra, **Perdikkás** měl dceru médského satrapy Atropata. Osobní strážce **Ptolemaios** dostal Artakamu, **Eumenés** si vzal Artónidu, obě dvě dcery perského satrapy Artabaza. Celkem se provdalo 80 urozených žen od Peršanů a Médů za Řeky nebo Makedonce.

---

* Milenka Alexandra Velikého, který mu později porodila syna Héraklea.

V roce 324 se podle Arriána k Alexandrovi vypravila četná poselstva z Itálie, Karchedónu (Kartágo) a Libye, poslové dorazili i od Aithopů, Tyrrhénů, Bruttiiů a Lukánů, další přišli od Keltů a Iberů. Všichni mu blahopřáli k úspěchům, zdobili ho věnci jako krále Asie, ucházeli se o jeho přátelství.³⁶⁹

Když ke konci roku 324 zemřel jeho přítel **Hefaistión**, vystrojil mu velkolepý pohřeb a pohřební hry, hrobku zbudoval architekt Deinokratés, zemřelý byl uctíván jako héros. Větší problém pro Alexandra představoval další prohřešek jeho pokladníka **Harpala**. Ten opět zpronevěřil nějaké peníze, uprchl do Athén, tvrdil, že má jen 700 talentů. Napřed byl do města po odeslání žoldnéřů přijat. Přesto byl později na návrh Fókióna i Démosthena (později podezíraného z přijmutí úplatku od Harpala) uvězněn, ačkoliv Hypereidés byl proti. Diodóros (17,108,6n) uvádí, že Harpalos utrácel peníze za hetéry a žil v Babylónu velmi rozmařile. Vzal si s sebou 5000 talentů stříbra a 6000 žoldnéřů.

Tato událost měla hlubší souvislosti s jiným Alexandrovým rozhodnutím, někteří další správci si rovněž nepočínali ve funkci dobře, plánovali odboj s pomocí žoldnéřů. Proto Alexandr zaslal dopis všem satrapům, aby propustili žoldnéře. Mnozí začali plenit, ubírali se poté na mys Tainaron i s veliteli.³⁷⁰ Další problémy a nepřátele si Alexandr získal na 114. olympijských hrách, vyhlásil na nich totiž návrat vyhnanců do řeckých měst skrze svoje heroldy.

O splnění se měl postarat Antipatros, vyhnanců bylo přítomno na 20 000.³⁷¹ Ti uvítali rozhodnutí s nadšením, ostatní však nikoliv. Alexandr chtěl možná konsolidovat poměry v řeckých obcích, ale jeho rozhodnutí mělo přesně opačný účinek, narušovalo křehkou rovnováhu, kterou si jednotlivé režimy městských států vytvořily. Nicméně zatím se zdálo, že se vše vyřeší v klidu jednáním. **Alexandr od jara roku 323 chystal mohutné loďstvo na dobytí Arabského poloostrova, 10. nebo 11. června však zemřel.** Než přikročíme k hodnocení jeho osobnosti, je třeba zmapovat jeho přínosy a především budoucí plány.

V roce 324 vyslal Hérakleida, aby postavil loďstvo v Hyrkánii, prozkoumal Kaspické moře po obou březích, tehdejší znalosti tohoto území byly velmi kusé. Alexandr se domníval, stejně jako mnozí jeho současníci, že je spojeno buď s Černým mořem, nebo s oceánem, obtékajícím Indii, Perský záliv i celou Asii.

Podle Diodóra chtěl Alexandr postavit obří hrobku pro svého otce Filipa II., zbudovat obrovské chrámy v makedonských městech Amfipolis a Dium, další chrámy měly být postaveny v Dodóně, Delfách a na ostrově Délos, obří chrám Athény měl stát rovněž v Tróji.

Přesídlování populace z Evropy do Asie a naopak, rozvoj měst, obeplutí Afriky a Arábie*, ovládnutí Středozemního moře - velikost plánů a ambicí Alexandra je zjevná i u Arriána, kde máme k dispozici více detailů. První zmínka o dosažení nadvlády nad známým světem je někdy okolo zimy roku 329/8 v době války proti Spitaménovi. Tehdy k němu přišel král Chorézmu Farasmanés v doprovodu patnácti set jezdců. Jeho říše sousedila s Kolchidou, kavkazskými kmeny a říší Sarmatů až k Černému moři. Nabízel Alexandrovi zásobování vojska, sám bude průvodcem pro jeho tažení.³⁷²

Alexandr plán pochválil, uzavřel s ním spojenectví a přátelství.³⁷³ Nicméně ohledně tažení k Černému moři se vyjádřil, že pro něj nenastal ještě vhodný čas. Doporučil to Peršanu Artabazovi spravující Baktrii i dalším satrapům v jeho sousedství. Farasmana propustil domů, vysvětlil mu, že důležitější je nyní dobýt Indii, aby se mohl stát králem Asie.

Teprve poté se vrátí do Řecka, potáhne přes Helléspont s flotilou i pěším vojskem k Černému moři. Požádal tedy Farasmana, aby vyčkal se splněním slibů do oné doby. Král Chorézmijské říše (více o ní v apendixu B) nebyl rozhodně nějakým slabým králem, vládnoucím bandě kočovníků a pustině, jak se mnozí autoři nejen ve starověku domnívali. Chorézm byl už čtyři nebo dokonce pět století stabilizovanou říší, prosperující z vysoké zemědělské produkce díky rozsáhlému systému zavlažování. Jeho země měla vzkvétající města, razili pravděpodobně stříbrné mince, jeho vojsko se skládalo z obrněných jezdců v šupinových pancířích a lehké jízdy.

Arriános cituje (byť nejmenuje) i jiné autory, obrysy Alexandrových plánů jsou relativně jasné - obeplout Arábii a více ji prozkoumat, neboť **Nearchos** se neodvažoval přeplout celý Perský záliv, byl sice na Bahrajnu nedaleko něj, pak ale otočil loď a plul zpět. Ani Archiás nebo Hierón ze Soloi, který měl rozkaz

---

* Více o ní a proč ji chtěl Alexandr dobýt v Apendixu A

obeplout záliv až k Egyptu, k městu Héróónpoli, si na úkol netroufali. Byly objeveny ostrovy Íkaros a Tylos (dnešní Bahrajn, ten objevil Archiás).

Arabové byli jediní pěstitelé myrhy, kadidla, koření a jiných vzácných rostlinných artiklů starověkého Středomoří, takže není divu, že Alexandr si chtěl Araby podrobit, když se ani nenamáhal jako jediní poslat k Alexandrovi poselstvo. Dále kromě budování flotily nechal Alexandr postavit nový přístav v Babylónu, aby mohl pojmout 1000 lodí, a také loděnice.³⁷⁴

Hodlal osídlit pobřeží perského zálivu a ostrovy v jeho blízkosti, protože věřil, že zem bude jednou prosperovat jako Fénicie. Nařídil zavodňovací práce v Babylónii a v Asýrii, kde založil i jedno město pro staré a invalidní žoldnéře. Babylón se měl pravděpodobně stát hlavním městem Alexandra, byl vykopán kanál, kterým se mohlo loděmi plout přes Mezopotámii do Perského zálivu. V okolí Babylónu se již shromažďovaly síly pro arabské tažení. **Peukestás** přišel s perským vojskem o 20 000 mužích a měl s sebou ještě pomocné sbory od horských kmenů sousedících s Persidou, dostavil se **Filoxenos** s vojskem z Kárie, **Menandros** s jiným vojskem z Lýdie i **Menidás** v čele svých jezdců.

To bylo vojsko určené k dobytí Arábie, tím však Alexandrova mise končit neměla. Ve Středozezemním moři sídlil další úhlavní nepřítel Řeků, Kartágo, které mělo být dobyt, stejně jako Libye, Alexandr si chtěl podřídit Sicílii a vyplout do Itálie, kde už měli čím dál větší vliv Římané. Měl dalekosáhlé plány, které by v případě splnění zajistily dominanci řeckého a makedonského elementu ve Středomoří a jiných regionech. To by mělo možná dalekosáhlé historické důsledky pro vývoj lidstva a civilizace v daných oblastech.

Nešlo o žádný pouhý dobovatelský rozmar jednoho muže. Šlo o vývoj zakončení určitého procesu. Jak psal již Hérodotos, spor mezi Evropou a Asií byl velmi starý, a měl být zakončený nejen vítěznými válkami, ale také kulturní fúzí mezi etniky. Myšlenky Alexandra byly velmi důmyslné, ale v tehdejšímu ovzduší a hlavně v důsledku následujících historických událostí nemohla jeho vize dojít svého naplnění. Musíme si klást otázku, zda by helénismus prokázal svoji univerzalitu a zaujal významnější místo v historii, pokud by Alexandr žil.

Uvědomme si, že svět byl tehdy značně nebezpečné místo, teď možná Řekové a Makedonci triumfovali, ale kdo ví, zda se brzy neztratí z historie pod úderem jiného etnika. Alexandrovy plánované výpravy tak určovala nejen teze

tzv. preventivních úderů, ale také neúspěchy ostatních. **Kalás** neúspěšně dobýval Bithýnii, Kappadokie a Paflagonie byly samostatné, tyto regiony však nepředstavovaly nějaké nebezpečí. Kurz historie by změnila úspěšná výprava proti Kavkazu, Sarmatům a do Černomoří. Nedávno na přelomu let 325/4 zahynul makedonský generál **Zópyrión**, který se vypravil dobýt Olbii, severní Černomoří, okolní kmeny Triballů, Getů a Skythů.

V Itálii zemřel v bitvě roku 331 Alexandrův bratranec **Alexandr I.**, molosský král, nedaleko Pandósie v Lukánii. Černomoří a Itálie byly klíčové oblasti pro dějinný vývoj Středomoří; změnila by se historie, pokud by Alexandr ovládl Černomoří, Itálii a Kartágo? Bezpochyby ano, Černomoří by se časem pravděpodobně stejně stalo obětí nájezdníků, i kdyby to nebyli Sarmaté. Jenže bez hegemonie Říma a Kartága v západním Středomoří by svět vypadal značně rozdílně. Dominovaly by politické i kulturní tradice Řeků a Makedonců, nikoliv Římanů.

Klasický autor Livius má ve svém díle krátkou kapitolu, kde rozebírá možný scénář vylodění Alexandra v Itálii. Jak už to bývá u římských autorů zvykem, možnosti vlastního státu značně přeceňoval. Livius byl přesvědčen, že pokud by Alexandr nebyl poražen a zabit, tak by Itálii určitě opustil. Jako důvody uváděl velikost římského vojska, které i se spojenci mohlo mít až 100 000 mužů, a hlavně slabost armády Alexandra, která zahrnovala pouze 40 000 spolehlivých vojáků – Řeků i Makedonců, ostatní kontingenty spojenců by mu prý byly pouze na obtíž. Jako další důvod pro přízeň římských zbraní uváděl Livius velký počet jmen tehdejších konzulů, kteří byli zkušenými vojevůdci. Tolik tedy Liviův pohled.

Když však střízlivě přehlédneme tehdejší situaci a možný scénář, vyjde nám jiný výsledek. Alexandr byl jeden z nejlepších velitelů všech dob, pravděpodobně nejlepší velitel jízdy celé starověké historie. Kromě něj tu byl štáb plný schopných a zkušených velitelů – **Ptolemaios, Seleukos, Eumenés, Perdikkás** atd. Římští konzulové se počtem zkušeností ani taktickými a strategickými schopnostmi nemohli rovnat Alexandrovi a jeho velitelům. Řím neměl prakticky žádné loďstvo, byl by bezbranný proti útokům z moře, nicméně velikost římského pozemního vojska byla působivá (už tehdy možná se spojenci činil rezervoár sil 250 000 mužů).

Když vezmeme v úvahu onu pochybnou premisu, že kromě Makedonců a Řeků nemá Alexandr žádné jiné schopné vojáky, měl další možnosti jak rozšířit svoji armádu. Byly zde kmeny Brutiů, Lukánů, Samnitů, Apulů, Messápiů atd., kteří byli dlouho systematicky ničeni Římem. Alexandr měl obrovské finanční prostředky, mohl by si najmout více armád. Mohl se také spojit s městy tamních Hellénů, jako další spojenci připadali v úvahu i Etruskové, kteří sice byli stále slabší, ale stejně jako všechny výše uvedené strany neměli žádný zájem na tom podporovat Řím, město, které všechny systematicky dobývalo, byť velmi rafinovaně nejen za pomoci zbraní, ale i diplomacie a politiky.

Co se týče kvality a zkušeností, tak Alexandrova armáda byla prostě v té době nejlepší, velitelský sbor i vojáci navíc následovali obrovskou živoucí legendu – Alexandra, což byl psychologický efekt, který měl na morálku bojujících nezanedbatelný vliv. Co proti tomu mohl nabídnout Řím, jak svým spojencům, tak vojákům? Alexandr by patrně při tomto tažení ještě znovu ohromil svoje současníky, navždy by změnil historii světa, protože byl jednou z těch osobností, které měly prostředky, myšlenku i možnost.

Pokud se už tedy máme pustit do hodnocení Alexandra, bylo by velmi nešťastné pokoušet se o to z hlediska moderní perspektivy, kdy měl být každý ve starověku zalezlý u sebe doma, orat si pole, pěstovat ovce a nepokoušet se cokoli dělat, protože to je násilí. Tendence autorů jako Victor Davies Hanson, který ho srovnává s Hitlerem a jinými diktátory, považují za naprosto ahistorické, nemístné, zkreslující a zoufale nevysvětlující atmosféru, ducha doby. Není však třeba ho ani deifikovat jak to činí Mary Renault. Když se však zamyslíme nad jeho chybami i úspěchy, tak není vůbec hanbou přihlásit se k jeho úspěchům a odkazu, jak to učinil už kdysi Arriános.

Alexandr přece odstartoval jedno obrovské kulturní vzepětí lidstva na další tři století, co na tom, že hlavním elementem v něm byli Řekové a Makedonci. Dobytí Perské říše a rozšíření kulturního vlivu tak bylo společným podnikem. Ze 100 000 žoldnéřů³⁷⁵ v Alexandrově armádě byla více než

polovina řeckého původu.* Ještě důležitější úlohu než vojenskou měli Řekové jako nositelé kultury, vždyť to oni tvořili umělecká díla a zpracovávali zeměpisné objevy. Aristotelés třídil nové rostliny a zvířecí druhy, jiní projektovali, stavěli města a silnice. Pro řeckou kulturu byl Alexandr požehnáním. Rozšířil zeměpisné obzory i obchodní kontakty, přičiňoval se o multikulturní pojetí státu. Zajistil Řekům dominanci ve Východním Středomoří až do příchodu Říma.

Zakládal města, z nichž některá, jako Alexandrie, existují dodnes. Do řecké kultury přišly podněty i z ostatních etnik, které si rovněž vzaly něco od Řeků i Makedonců, ať už v oblasti umění, architektury atd. Alexandrův život a styl vlády se stal vzorem nejen pro jeho nástupce - vždyť co jiného byl císařský Řím a později Byzanc, než království v helénistickém stylu?

---

* Viz G. T. Griffith, *The Mercenaries Of The Hellenistic World*, str. 20-3, kde jsou podrobné tabulky a výpočty.

5.2 Hellénové a Diadochové, vláda nad světem případně jen tomu nejsilnějšímu

Když Alexandr zemřel v Babylónu, okamžitě začaly spory mezi jeho veliteli, kdo bude zastávat jakou funkci, jaké území má spravovat, kde se pohřbí Alexandr a kdo bude vládnout. Alexandra se těsně před smrtí ptali, komu má připadnout vláda, podle jedněch odpověděl **Krateros**, podle jiných tomu nejsilnějšímu. V nejvyšší funkci byl **Perdikkás**, který velel makedonské jízdě po smrti Hefaistióna a měl Alexandrův pečetní prsten. Rada královských přátel rozhodla, že pravomoc budou mít tři muži. Perdikkás a **Leonnatos**, oba byli v Babylónu, a Krateros, který byl na cestě do Makedonie a měl se stát správcem záležitostí pro Makedonii a Řecko.³⁷⁶

Rada hetairů se rovněž rozhodla, že trůn by měl být vyhrazen pro ještě nenarozené dítě Roxany, neboť nemanželského syna Alexandra Hérakla, který byl zrozen ze svazku s Barsiné, v té době tří nebo čtyřletého, by vojsko nikdy neuznalo králem. Výše jmenovaní muži měli být ochránci nenarozeného krále, rozhodnutí schválili členové makedonské jízdy, kterým dali svoji přísahu. Mezitím ovšem členové pěšího vojska zvolili králem **Arrhiada**, přejmenovali ho na **Filipa III.** a vybrali mu rovněž ochránce ze svých řad. Hetairové se snažili rozkolu zabránit, a tak vyslali velitele pěších brigád Attala (švagr Perddiky) a Meleagra (zkušený velitel, účastník Alexandrových tažení). Ti ovšem přesvědčili pezethairy, aby odpřísáhli věrnost Filipovi III. Meleagros a Attalos byli zvoleni jako pomocníci krále.

Hetairové ovšem byli proti takovému rozhodnutí, autoritu jim propůjčovalo i mrtvé tělo krále. Střežila ho se zbraněmi královská pážata, jenže s tím si Meleagros a další horké hlavy nedělali starosti. Vtrhli ozbrojeni do místnosti, Perdikkás nařídil svým mužům se stáhnout, ačkoliv nesouhlasil s tímto aktem vzpoury, a ponechal tělo pezethairům. (Diodóros, 18.2.2-3) Dalšímu rozkolu mezi pěšáky a jezdci už Perdikkás zabránil. Přesvědčil obě strany ke kompromisu. Shromáždění zvolilo Arrhiada králem, a v předvolebním hlasování zvolili také králem dítě Roxany, pokud to bude chlapec. Byli zvoleni jejich strážci. Meleagros měl jednat jako zástupce Perdikky. Samotný Perdikkás byl zvolen správcem královských záležitostí, velitelem královských sil, hlavou administrativy království v Asii.

Antipatros dál zůstal ve své funkci pro Makedonii a Řecko. Krateros měl v Makedonii získat funkci *prostasia*, tedy jednat jako správce soudních záležitostí a náboženských obřadů, v nepřítomnosti krále měl také spravovat královské peníze a državy. Perdikkás ukázal rovněž shromáždění vojska plány, přípravy a rozkazy z královského deníku, k dispozici je měl i Krateros. (Diodóros, 18.4.2) Shromáždění rozhodlo, že plány jsou za stávajících podmínek silácké a nepraktické. (Diodóros, 18.4.6) Tímto rozhodnutím se na čas zastavila makedonská expanze. Dále následovaly náboženské obřady před pohřbem Alexandra a přehlídka armády.

Při ní Perdikkás postoupil se slony a jízdou před falangu a vyžadoval vydání viníků rozporu ve vojsku, buřičů, kteří zaútočili a vzali tělo krále. Perdikkás označil viníky (300 mužů) a nechal je před zraky vyděšené falangy rozdupat slony. (Curtius, 10.9.18) Nedlouho poté byl popraven Meleagros za zradu a spiknutí. (Diodóros, 18.4.7) Shromáždění vojska bylo v takovém šoku, že si ani neuvědomilo svoji chybu a nezvolilo žádného zástupce Perdikký, aby vyvažoval jeho vliv. Perdikkás poté rozpustil řecké žoldnéře jednotlivých satrapů. Místo nich utvořil 30 000 armádu složenou z Asiatů, Makedonců a Řeků.

Shromáždění vojska znovu potvrdilo funkce předtím zvolených mužů. **Antipatros** měl spravovat vojenské záležitosti, společný mír s Řeky, severní Épeiros, který náležel do tzv. **Épeirského spolku**, dále kmeny illyrské kmeny na Balkánu, Tribally, území až k střednímu toku Dunaje a kmen Agriánů (sídlící okolo dnešní Sofie). **Lýsimachos** byl zvolen jako generál Thrákie, ovládal Chersonésos, jenž měl velkou strategickou důležitost jako pojitko s Makedonií, protože pozemní a námořní přeprava do Asie fungovala nejnadhěji přes něj. Jeho území sahlo až k městu Salmydésos (dnešní Konstanca v Rumunsku) u Černého moře. Helléspontskou Frýgii dostal **Leonnatos**, **Ptolemaios** Egypt, jeho zástupcem byl Kleoménes, který kromě Egypta měl spravovat i Kyrenaiku, tedy část Arábie připojenou k Egyptu.

Sýrii dostal **Láomedón**, **Filótás** spravoval Kilikii, **Peithón** Médii, **Eumenés** měl spravovat Kappadokii a Paflagonii, tedy území na pobřeží Černého moře až k Trapezuntu; Pamfýlii, Lýkii a Frýgii měl **Antigonos**, Kárii **Asandros** (Filotův syn), Lýdii **Menandros**, Mezopotámii **Arkesiláos**, Babylónii a Persis **Peukestás**.

Kalás spravoval stejné území jako za Alexandra, později jej po něm převzal **Demarchos**. Ve svých funkcích zůstal **Oxyartés** jako správce území Paropamisos, **Atropatés** měl menší Arménii, **Fratafernés** Hyrkánii a Parthii, **Póros** a další podřízení indičtí králové rovněž dál měli svoje území a tituly. **Stasánor ze Soli** na Kypru spravoval Drangiánu, Areiu a Baktrii, **Tlépolemos** Karmánii. **Seleukos** neměl žádné území, ale Perdikkás mu svěřil velení svého jezdeckta. Navzdory rivalitě bylo všem generálům jasné, že makedonská nadvláda je velmi křehká a potřebuje konsolidaci, že musí spolupracovat, jinak je okolní etnika rozemelou na prach a úspěchy dosažené makedonskými a řeckými zbraněmi přijdou vniveč, stejně jako celá jejich dosavadní námaha.

První problémy přišly v roce 323. Nejdříve následovala vzpoura řeckých vojáků v horních satrapiích říše, které tam usadil Alexandr, vedli ji **Bitón** a **Athénodóros**. Chtěli se vrátit domů. Shromáždili 20 000 pěšáků a 3000 jezdců. (Diodóros, 18.4.8; 7.1-2) Pokud by si získali podporu ostatních satrapů a kmenů, snadno by si poradili s malou polní armádou Makedonců u Babylónu. Perdikkás a shromáždění okamžitě vybrali 800 makedonských jezdců a 3000 pěšáků, ostatní satrapové měli poskytnout 8 000 jezdců a 10 000 pěšáků. Shromáždění za velitele určilo Peithóna.³⁷⁷ Dosáhl skvělého vítězství, sice pomocí zrady, ale uspěl. Část Řeků nechal pobít, aby ostatní zastrašil, ti se poté vzdali a Peithón je rozeslal zpět do měst, odkud přišli.

V Evropě čelil Lýsimachos vzpouře Thráků, jeho soupeřem byl král Odrýsů Seuthés III., který byl vůdcem vzpoury. (Curtius, 10.1. 44-5) Lýsimachos čelil armádě 20 000 pěšáků a 8000 jezdců s pouhými 4000 pěšáky a 2000 jezdců. Lýsimachos způsobil soupeři enormní ztráty, ale dosáhl nad ním Kadmova vítězství. V září roku 323 nastala pro Makedonce mnohem závažnější událost, začala tzv. helénská nebo též **lamijská válka**, v níž hlavním motorem akcí byly Athény a Aitólie. Než se důkladně podíváme na důvody jejího vypuknutí a průběh, je nutné se vrátit do Athén roku 338.

Správu státu měl v rukou platonik **Lýkurgos** (*396), který byl konzervativním politikem a zastáncem demokracie, především však byl finančním odborníkem, příjmy polis stouply na 1200 až 1500 talentů ročně.³⁷⁸ Příjmy plynuly z půjček od soukromých osob, z daní od metoiků, pronájmu obecní půdy, hlavní část byla ze stříbrných dolů. Jeho budovatelská činnost byla masivní.

Přestavěl stadión pro Panathénaje, dokončil staré Dionýsovo divadlo na úbočí Akropole. Stála zde nyní nová scénická budova, dřevené lavice byly nahrazeny kamennými stupni na sezení. V první řadě bylo 60 míst pro kněze, nejdůležitější úředníky a dobrodince města. Postavil tam bronzové sochy Aischyla, Sofokla a Euripída, nařídil pořídit oficiální rukopis jejich děl, který bude uložen ve státním archívu.³⁷⁹ Stavělo se rovněž na agoře, kde rostl chrám Apollóna Patróa, na pahorku Pnyx byl rozšiřován prostor pro zasedání sněmu a prováděna asanace. Stavělo se také v Órópu a Eleusíně.³⁸⁰

Výstavba přinášela zaměstnání a obživu chudšímu obyvatelstvu, nastalo určité oživení starých kultů. Lýkurgos nechal také postavit olympijský stadion a gymnasium v Lykeiu. Zabýval se i vojenskými záležitostmi: nechal opravit hradby, rozšířil arzenál, loděnice i loďstvo. Zreorganizoval efébie*, dvouletý vojenský výcvik pro muže od osmnácti let, která měla zlepšit úroveň občanského vojska. Athény možná neměly politickou samostatnost jako kdysi, ale kulturně i hospodářsky prosperovaly, přestály i obilní krizi v roce 330, která zasáhla celou Helladu. O tom, že Athény byly stále velmocí, svědčí její úctyhodná flotila, která se postupně zvětšovala. V roce 330 měla 392 triér a 18 tetrér, v roce 326 360 triér a 50 tetrér, v roce 325 přibylo ještě 7 pentér, v roce 323 loďstvo tvořilo 315 triér a 50 tetrér.³⁸¹

Athény měly i jeden ambiciózní kolonizační plán, jehož přesné datování není známo (někdy mezi lety 330 - 324). Spočíval v podpoře plavby, ochraně námořních tras a rozvoji obchodních styků směrem na západ, cílem bylo založit kolonii na pobřeží severní Itálie.³⁸² Jak vidno, významnější stát v Helladě než Athény v tomto období nebyl. Jenže růžový obláček bez hospodářských a politických problémů vzal brzo za své. V roce 324 se měli vrátit do obcí vyhnanci, v případě Athén klerúchové z ostrova Samos, jimž finanční podporu na návrat údajně poskytli Sparťané v roce 323.

---

* Někteří autoři se domnívají, že měla spíše morální než praktický význam. Ve skutečnosti tyto reformy byly zajímavým způsobem provázány s doporučeními Aristotela v jeho díle *Politika*. Měly rozhodně vojenský význam - více moje práce *Válka ve Starověku* (vyjde již brzy).

Jak vidno, stále uměli okopávat kotníky a odvděčili se tak Athéňanům za absenci pomoci při bitvě u Megalopole v roce 331. V roce 323 umřel ve funkci ředitele Dionýsova divadla Lýkurgos. Jeho strana však měla stále navrch, patřil k ní i **Hypereidés**, který se podílel i na obžalobě Démosthena a dalších politiků z přijímání úplatků od Harpala. Harpalos totiž z Athén uprchl na ostrov Krétu, do města Kydónia, kde ho zabil pravděpodobně roku 324 buď makedonský důstojník Pausaniás, nebo lakedaimónský důstojník Thibrón, oba velitelé jeho žoldnéřů.

Řecký historik Pausaniás (2,33) předkládá zajímavý příběh Harpalovy aféry v jiném světle než Plútarchos. Harpalův sekretář spravující peníze uprchl na Rhodos, kde ho dostihl makedonský úředník Filoxenos, který už dříve požadoval vydání Harpala od Athéňanů. Vyslýchal ho, vytáhl z něj seznam osob, které Harpalos podplatil, ale jméno Démosthena tam nefigurovalo. Jenže ačkoliv byla v Athénách Filoxenova zpráva k dispozici, započal tam na jaře roku 323 proces. Z Harpalova pokladu 700 talentů náhle zbývalo jen 350 talentů. Vyšetřování však inicioval sám Démosthenes. Ten podle Plútarcha přijal jako dar od Harpala úplatek ve formě zlatého poháru a 20 talentů.³⁸³

Když měl být den soudu na Harpalem, Démosthenes se šálami okolo krku vymlouval na indispozici, načež vtipálové tvrdili, že nemá zanícený nosohltan, nýbrž jde o zaníceného zlatohlavce.³⁸⁴ Soud potom poslal do vězení mnohé politiky, Démosthenes měl zaplatit 50 talentů pokuty, **Démadés** raději uprchl z Athén. Démosthenes tvrdil, že nemůže zaplatit pokutu, později z vězení uprchl do Troizény a z ní Aigínu. Při odchodu z Athén prohlašoval: „*Vládkyně Athéno, jak je možné, že máš ráda tři nejodpornější zvířata, sovu, hada a athénský lid?*“³⁸⁵ Svoje žáky, kteří za ním poté chodili, odvracel od politické kariéry.

Proč Hypereidés náhle přestal být stoupencem Démosthena, jímž byl doposud? Zjevně viděl šanci, jak se stát opět předákem protimakedonské strany, ačkoliv přednedávnem podporoval politiku Lýkurga a Fókióna. Nebo mezi nimi existoval nějaký starý spor, který tímto vyřídil. Rovněž **Deinarchos** napsal obžalovací řeč proti Démosthenovi. Hypereidés byl pravděpodobně ve spojení athénským admirálem, generálem **Leosthénem**. Ten měl pro změnu kontakty na velitele žoldnéřů na mysu Tainaron. Ostatně přesvědčil Athény, aby posádku žoldnéřů na mysu živili a platili.

Leosthénés byl velmi schopný velitel a organizátor, z Asie a Kréty přepravil na Peloponnésos několik tisíc mužů, odhad počtu jeho žoldnéřského vojska je 10 000.³⁸⁶ Rovněž přesvědčil Athény, aby mu poskytly zbraně pro vojáky, kteří je neměli. Leosthenés měl také skrýt veškeré kontakty s Athénami, aby nevzbudil podezření Antipatra. (Diodóros, 17.3; 18.9.) Toto je velmi pravděpodobný scénář války; předtím, než vypukla ofenzíva vojenská, musela začít propaganda za správnost války a diplomatické mise ke sjednání spojení.

Diskuze nad otázkou, zda vést nebo nevést válku, totiž jednoznačně dopadla ve prospěch Hypereida a jeho strany. Athéňané apelovali na panhellénské citění obcí s tím, že Hellada je společnou vlastní Řeků, je třeba vypovědět makedonské posádky a získat svobodu válkou. Je faktem, že ani všichni Athéňané nechtěli válku, zejména prominentní občané ne, ale většina se obávala návratu spoluobčanů ze Samu a zhoršení ekonomické situace. Z Athén uprchli k Antipatrovi Pytheas, Kallimedón a Karabos a s jeho přáteli a vyslanci přesvědčovali řecké obce, aby se nepřidávaly k Athéňanům.

V této době se připojil **Démosthenes** k vyslancům Athén, porazil Pytheu v řečnickém souboji v Arkádii. Athénský lid poté povolal Démosthena na návrh jeho bratrance Démona z vyhnanství domů. Viděl jeho užitečnost a cenu, při jeho návratu se sešlo celé město včetně úředníků a kněží. Pokuta 50 talentů zůstala v platnosti, nešla snadno zrušit. Nicméně Athéňané ji obešli tak, že Démosthenes měl za úkol ozdobit oltář Diu Zachránci za 50 talentů, což byla výše jeho pokuty.³⁸⁷

Z různých zlomků Diodóra a životopisů Plútarcha, dobových autorů, které citovali, se nyní pokusme sestavit přibližný rozsah událostí, jejich rozvrh a časové určení. Prvními spojenci Athéňanů byli Aitólové, kteří se v roce 330 zmocnili na úkor Akarnánie přístavu **Oiniadai** na jihozápadě Řecka a vyhnali tamější obyvatele. Nechtěli přístav za žádnou cenu vracet (jejich válečná etika to nedovolovala dokonce ze zákona). Dalším spojencem Athén, o kterém Diodóros (18.11.1) referuje, je molosský král **Arrybás**, kdysi sesazený Filipem II. Není jasné, zda byl tehdy králem Molossů, kterým vládl v konjunkci s **Aiakidem** (bratracem makedonské královny Olympias), nebo pouhým sympatizantem, obklopeným vlastní družinou, jehož pomoc by tak pro Athény měla jen morální význam.

Na Peloponnésu víme, že jako první se k Athénám přidalo město Sikyón, kde **Eufrón**, syn Adeův, vyhnal makedonskou posádku z města a přísahal věrnost Athénám. Dochoval se jeho náhrobek (z roku 318) a zásluhy, které poskytoval:

„Eufrón, syn Adeův, ze Sikyónu, již dříve při každé příležitosti prokazoval svou náklonnost lidu athénskému, a to nejen on sám, ale i jeho předkové v době helénské války, kterou vedl lid athénský na obranu Helénů. Eufrón, vrátiv se z vyhnanství, vypudil se souhlasem spoluobčanů posádku ze Sikyónu a město, které osvobodil, uzavřelo jeho přičiněním jako první z peloponéských měst přátelství a spojenectví s Athénami. Dokud athénský lid vedl válku, Eufrón s nimi spolupracoval tím, že posílal vojáky a jinak jim ve válce pomáhal. A když po porážce Helady byly posílány posádky do měst, která je předtím vypudila, bojoval do konce za obranu demokracie a zvolil smrt z rukou nepřátel, protože nechtěl vidět v otroctví svou vlast a celou Heladu. Dále čteme, že už předtím bylo schváleno uctívání jeho památky, nyní pak lid se postaral o syna Eufrónova, schválil příslušné usnesení a vyslal poselstvo k Sikyónanům. I v budoucnu se bude lid starat, když bude potřeba, aby všichni věděli, že athénský lid, udělá-li mu někdo něco dobrého, soudí, že se sluší uctívat nejen samotné dobrodince, ale i jejich potomky a nezapomínat na prokázaná dobrodiní.“³⁸⁸

Jako další státy z Peloponésu následovaly Élida a Messénie, Arkádie však zůstala asi neutrální, Korint měl pravděpodobně i nadále makedonskou posádku. Část Řeků zůstávala neutrální, jiná se přidala k Makedoncům, jiní uposlechli výzvy Athén. Fókové, Lokrové a Dórové se spojili s Athénami, celé střední Řecko stálo na jejich straně. Větší problém představovala pro Athény podpora ostrovů v Egejském moři. Většina ostrovanů se bála, že Athény budou znovu námořní velmoc, která je bude utlačovat. Hlavně však soucítili se samskými občany, kteří se konečně měli vrátit domů. Proto není s podivem, že většina ostrovních obcí viděla válku Athén a Aitólie jako nespravedlivou, která není podložena pádnými důvody, neboť Athény chtěly mít Samos, kdežto Aitólie Oiniady.

Nicméně Hypereidés získal ke spojenectví **Rhodos**, který těsně po smrti Alexandra vyhnal makedonskou posádku. Z Euboie se přidala k Athénám obec Karystos. V této chvíli, kdy bylo vše připraveno, začal jednat Leosthénes.

Přivedl z Tainaru 8000 svých žoldnéřů a postoupil na sever do Aitólie, která poskytla 7000³⁸⁹ mužů. Z Athén přišlo občanské vojsko o síle 5000 pěšáků, 500 jezdců a 2000 žoldnéřů, které tam už dříve Leósthénes poslal, aby byli vyzbrojeni. S těmito silami vytáhl Leósthénes do Boiótie, kde byla makedonská posádka, samotní Boióťané se odmítli k odboji připojit. Obávali se obnovení Théb a jejich vlivu, protože za posledních 12 let se vedlo boiótským obcím dobře, Plataje i Thespie byly opevněny a i jiné obce, poničené 3. svatou válkou, obnoveny.

Leósthénes porazil Boióty, obsadil Thermopyly³³⁹, další vojenskou akcí bylo dobytí Euboie.³⁹⁰ Makedonská nadvláda nad Řeckem se začínala hroutit jako domeček z karet, oligarchické režimy na Euboie byly minulostí, většina Peloponnésu mimo jakoukoliv významnou akci. Athény mobilizovaly muže do 40 let, přidali se k nim i další spojenci. Spojené vojsko Řeků na podzim roku 323 tak čítalo 30 000 mužů, na vodu bylo spuštěno athénské loďstvo o síle 200 triér a 40 tetrér. Leósthénes shromažďoval úctyhodné množství válečné výzbroje, přesto to mnohé konzervativní politiky nepohnulo k akci. Byli proti válce, neboť se domnívali, že více zdrojů má k dispozici Makedonie.

Pro ilustraci, jak rozdílně chápaly obě strany válku a její výsledek, postačí Fókiónův výrok. Na shromážděné množství výzbroje Leósthénem odpověděl: „*Výborné pro krátkou trať, ale obávám se dlouhé trati války, protože obec nemá jiné peníze, lodi ani vojáky.*“³⁹¹

Na otázku Hypereida, kdy bude vhodné pro Athény bojovat, odpověděl Fókión: „*Až uvidím, že mladí muži jsou odhodláni setrvat v boji na svých místech, bohatí platit a demagogové zanechat rozkrádání státního majetku.*“³⁹² Jelikož Antipatros viděl, že Lýsimachos mu pro vzpouru Thráků nemůže pomoci, obrátil se na Leonnata a Kratera, aby mu přispěchali na pomoc. Antipatros nechal dostatečné posádky na hranicích Makedonie a vyrazil s 13 000 makedonskými pěšáky, 800 jezdci a 110 triérami do Thessalie a poté k Thermopylám.³⁹³ Zde přibral jako posily 2000 thessalských jezdců. V bitvě u **Trachínské Hérakleie roku 323** (pravděpodobně podzim) utrpěla makedonská armáda porážku.³⁹⁴ Asi byl její výsledek předurčen, neboť Thesalové buď z vlastní iniciativy, nebo spíše po předchozí domluvě změnili strany a zničili makedonské jezdectvo.

Antipatros byl nucen ustoupit z Achájské Fthiótis (jih Thessalie) do dobře opevněného města Lamia. Antipatros však měl stále značný počet mužů ze své falangy a od flotily, která ho doprovázela, obdržel válečné stroje a zásoby. Leósthénes začal budovat zeď okolo města, plánoval ho vyhladovět, protože nechtěl podnikat invazi do Makedonie s nepřítelem v týlu, ani neplánoval ztrácet cenné životy vojáků v útocích na město. Naprosto nepochopitelné bylo chování Aitólů, kteří měli za to, že válka skončila. Pro jakési naléhavé záležitosti byli nuceni vrátit se domů, jak drze tvrdili Athéňanům. To oslabilo síly Řeků, Antipatros odmítl přistoupit na bezpodmínečnou kapitulaci, a když viděl odchod Aitólů, o vyjednávání už vůbec neuvažoval. Činil výpady z města, při jednom z nich v zimě zahynul Leósthénes, (Diodóros, 18,12,5n) který umíral na zranění hlavy kamenem z praku tři dny.

Tak skončil koncem zimy roku 323 pravděpodobně nejenergičtější, nejschopnější velitel řeckých sil. Jeho otcem byl Leósthénes, který rovněž zastával funkci admirála. Pohřební projev měl Hypereidés, jeho tělo bylo pochováno se všemi poctami v Kerameiku. O jeho děti se měl postarat stát. V Pireu mu byla postavena socha, okolo ní sochy jeho dětí. Ztráta Leósthena byla pociťována jako tragédie. Přesto se válka pro Řeky nevyvíjela nikterak špatně. Rhodské a athénské loďstvo ovládalo Hellésponť a zabraňovalo tak příchodu jakýchkoliv posil z Asie, propouštělo pouze obchodní lodě a lodě s obilím. V jihovýchodní části egejského moře hlídkovala další část řeckých námořních sil, které odradily Kratera od toho, aby se z Kilikie pokoušel přeplavit do Makedonie.

Problém představovalo, kdo nahradí Leósthena ve velení - nejlepší muž Athén byl Fókión, který si ovšem válčit nepřál. Proto neberme za určující Plútarchův názor, že místo něj byl zvolen nějaký bezvýznamný člověk jménem **Antifilos**, který měl velet pozemním silám, zatímco jezdecku tagos Thessalie, **Menón IV.** z Farsálu. Athénskému loďstvu velel admirál **Euetión**. Tak byly rozdány funkce na začátku roku 322 v řeckém vojsku.

Během zimy roku 323 se v Makedonii začaly budovat válečné lodě, určitou pomoc dostal Antipatros po moři. **Na jaře roku 322 vyhrál v bitvě na Seuthem Lýsimachos**. Ačkoliv Seuthés III. dál zůstal na trůně, rozdělil si území Thrákie s Lýsimachem a dohodli se na patřičné smlouvě. Pozemní cesta

do Makedonie byla nyní volná. Makedonské loďstvo posílené na 240 lodí měl na povel admirál **Kleitos Bílý**.

Ten porazil řecké loďstvo u Helléspontu, u města Abydu.³⁹⁵ Díky tomu se hned poté během jara roku 322 Leonnatos mohl z Helléspontské Frýgie přeplavit na evropský břeh. Měl s sebou 20 000 pěšáků a 1500 jezdců.³⁹⁶ A především měl ambiciózní plány, například si chtěl vzít Alexandrovu sestru Kleopatru a stát se tak králem Makedonie. K uskutečnění svých plánů nepřesvědčil Euména, který zůstal věrný Perdikkovi. Zatímco Leonnatos byl ještě daleko, jiné makedonské síly pod velením Mikióna, posílené o žoldnéře, se vylodily u města Rhamnús v Attice, pouhých 39 kilometrů od Athén a 12 kilometrů od Marathónu.

Mikión pustošil zemi, proti němu vyrazil Fókión, který musel provést mobilizaci mužů do 60 let. Pravděpodobně musel přiřadit do vojska i mladíky ve výcviku nebo posádkové službě. O tom, jaké poměry v tomto nesourodém vojsku s různým stupněm výcviku a zkušeností panovaly, nás informuje Plútarchos. K Fókiónovi se sbíhali jeho lidé, jedni mu radili, jaký má obsadit pahorek, druzí kam poslat jízdu a kde útočit.³⁹⁷ Ledově klidný platonik to glosoval slovy: „*Při Héraklovi, mám kolem sebe tolik velitelů, ale málo vojáků.*“³⁹⁸ Nicméně i přes uvedené potíže a známky neklidu na některých mladých vojácích podnikl Fókión prudký útok. Mikión byl zabit a mnozí jiní padli.³⁹⁹

Brzy poté řecké síly (v počtu 22 000 pěšáků a 3500 jezdců) zaútočily na Leonnata dříve, než se mohl spojit s Kraterem. Leonnatos v boji padl, jeho síly porazila především vynikající thessalská jízda, jenže falanga ustoupila na kopce a odrazila veškeré útoky.⁴⁰⁰ Antipatros se svým vojskem odešel z Lamie a přibral cestou s sebou relativně nedotčené síly mrtvého Leonnata. Stáhl se do Makedonie.⁴⁰¹ Tohle byla zásadní strategická chyba, kterou Řekové učinili - nezničili naprosto posily pro Kratera, nezabránili dvěma vojskům ve spojení a ústupu. Co hůře, ve stejnou dobu v Kykladském souostroví u ostrova Amorgos zvítězil Kleitos Bílý nad Euetiónem a řecké loďstvo bylo těžce oslabeno.

Přesto však Athéňané po několika měsících spustili na vodu dalších 170 lodí, bylo však již pozdě, do Amfipole se přeplavil Krateros, který měl s sebou 6000 veteránů a 1000 perských lučištníků a prakovníků.⁴⁰² Antipatros spojil

všechna 3 vojska, které měl, a posílil je pravděpodobně o mnohé muže z posádek na hranicích. Jinak by jeho armáda nemohla dosáhnout ohromujícího počtu 40 000 těžkooděnců, 3000 lučištníků a prakovníků a 5000 jezdců.⁴⁰³ Obrovská armáda postupovala do střední Thessalie.

Nyní byla řada na Řecích: Antifilos měl 25 000 pěšáků a 3500 jezdců, s nimiž postoupil k městu Krannón nedaleko Larrísy, kde již tábořilo makedonské vojsko. Je otázkou, jaké byly akce námořních sil, 170 řeckých lodí bylo v Malijském zálivu nedaleko Thermopyl, pravděpodobně jako pojistka proti možnému námořnímu výsadbku Makedonců do jejich týlu. Domnívám se, že námořní i pozemní bitva byly vybojovány současně roku 322 dne 7. 8., neboť tomu nasvědčují pozdější události. V pozemní bitvě u Krannónu měl Antifilos jasný plán, totiž spolehnout se na sílu thessalského jezdeckta.* Jenže Makedonci vsadili na útok falangy, kterou vedli Antipatros a Krateros. Jezdeckto se nedostalo ke střetu s pěchotou, pouze bojovalo na křídlech, Řekové museli ustoupit na pahorky, jízda kryla jejich ústup, neboť předtím porazili makedonskou jízdu.

Bitva neskončila žádným rozhodným výsledkem, Makedonci ztratili 130 mužů, Řekové 500. Důležitější následky však měla námořní bitva v Malijském zálivu. Athénské loďstvo bylo zcela zničeno, 170 lodí podlehl přesile Kleita s 240 lodmi, takže Euetión byl tentokrát definitivně poražen. Řecké státy nyní byly bez ochrany proti útokům z moře a to představovalo podstatnou nevýhodu ve vedení války. Antifilos na radu Menóna chtěl vyjednat mír pro Řeckou ligu států, jenže Antipatros odmítl a trval na separátních smlouvách, takže po třech dnech se spojenci rozutekli.

Antipatros přesvědčoval nebo dobýval města v Thessalii a útočil i na jiné státy. Proto se ostatní spojenci báli setrvat na místě. Nezbyvá, než souhlasit se slovy Plútarcha, že se tak Řekové vzdali tím nejpotupnějším způsobem svobody, což se stalo koncem léta roku 322. I když už neměli loďstvo, jejich síly

---

* Což byla do značné míry asi utopie, i kdyby porazili makedonskou jízdu, nezbyly by jim asi síly pro rozhodující útok na pěchotu, jejíž šiky byly až příliš početné, úspěch byl možný jedině za předpokladu, že průlom v jedné části formace udělá pěchota, nebo samotná řecká pěchota porazí část makedonské falangy, obrátí ji na útek.

byly relativně nedotčené a je na místě se domnívat, že část sil Řeků a jejich spojenců nebyla vůbec na místě (zejména Aitólové jsou podezřelí z absence účasti v bitvě u Krannónu). Přesto je nutné zhodnotit lamijskou válku jako boj za svobodu Řeků, který neměl úspěch z tradičních důvodů, vzájemných rozporů, částečně i neschopnosti vrchního velení. Jak je vidět, zopakovat řecko-perské války a jejich úspěch bylo asi nad síly tehdejších Řeků.

Ale bylo by nespravedlivé jim dávat kolektivní vinu za neúspěch. Mohli však vědět, že kdyby byli jednotní ve svém odporu dále, slavili by dost možná úspěch, jelikož napětí mezi makedonskými generály by časem vyplavalo na povrch a každý by se staral o své záležitosti, nikoliv o Řeky. Také Řekové neměli podlehnout defétismu a strachu, naopak měli posílit svoje vojsko a pokusit se o novou bitvu, kde podmínky mohly být příznivější. Zůstává ovšem faktem, že to řecká koalice měla složité. Bez podpory ublížené Sparty, která chtěla vždy a všem velet, bez Korintu a jeho loďstva a armády, bez Arkádie, větší části Euboie a bez celé Boiótie byly jejich pozemní síly prostě slabší než makedonské.

A bez větší podpory ostrovanů nemohli zlomit námořní moc Makedonců, byť to bylo i v silách Athén a Rhodu, který se asi v roce 322 po bitvě u Amorgu vzdal podpory Řeků. Makedonci tak postupně získali námořní převahu, byť to měla být tradiční řecká doména. Zcela překvapivě tak Makedonci zničili dvě námořní velmoci.

Lamijská válka tak zůstává mementem, že Řekové nebojovali o svobodu naposled u Chaironéie, ale tehdy ji chtěli téměř všichni z Hellady, nyní zvítězil partikularismus, který zabránil Řekům v dosažení politické nezávislosti na Makedonii. Místo toho je čekala makedonská hegemonie, která se tomuto království stejně později vymstí. Pro oba celky bylo lepší, aby na sobě byly nezávislé, než aby jeden byl podřízený druhému.

Athény odsoudily své politiky zastávající protimakedonské názory, začala vláda oligarchů. Hypereidés byl popraven a mnozí jiní, kteří z města uprchli, byli dopadeni makedonskými lovci odměn. Démosthénés se ukrýval v chrámu Poseidóna na ostrově Kalaurii blízko Troizény, ale i na něj lovci přišli, takže raději spáchal sebevraždu jedem, než aby se vydal do Antipatrových rukou. Fókión se snažil Athénám sjednat co nejlepší mírové podmínky, ale umístění

vojenské posádky stejně nezabránil, stejně jako válečné kontribuci. Změnily se nároky pro občanská práva, místo 30 000 občanů jich mohlo zasahovat do politického života obce jen 9000. 1200 občanů nespĺnilo podmínku disponovat majetkem v hodnotě 2000 drachem, někteří se odebrali do Thrákie, kde obdrželi půdu, nebo zůstali v Athénách v nevymezeném postavení lidí, kteří nebyli ani občany, ani cizinci. (Diodóros, 18,18,4-5)

Ve městě vládl nyní Démadés, v době makedonské nadvlády na výtky, že je servilní, odvětil, že město, které řídí, je jen vrak. A nelze se jeho vyjádření divit, neboť měl do značné míry pravdu. Loďstvo zničeno, státní pokladna na dně, obyvatelstvo demoralizováno. Ale ani on se z vlády nad městem dlouho netěšil. V roce 318 odhalil jeho dopisy Perdikkovi (ve kterých žádal osvobození z Antipatrovy nadvlády) Deinarchos z Korintu. Ten je ukázal správci Řecka a Makedonie, Kassandrovi (Antipatrův syn).

Kassandros poté nechal před Démadem usmrtit jeho syna, teprve poté ho zabil. Athény, Sikyón i jiné státy byly opět podřízeny přímé vojenské kontrole. Formální suverenita Řeků, kterou s různými prohraškami dodržoval Filip i Alexandr, byla pryč. Bezohlednost a bezprostřednost nových makedonských praktik začali mnozí Řekové pocítovat na vlastní kůži.

5.3 Separatisté, sjednotitelé, zakladatelé - Diadochové v roce 322 - 281 př. n. l.

Vraťme se nyní z Hellady zpět k dění v Asii v roce 322. **Eumenés** měl obdržet Kappadokii a Paflagonii, území sahající až k Trapezúntu. **Antigonos** odmítl Perdikkův rozkaz splnit, neboť se v mysli zaobíral už většími plány. Proto se **Perdikkás** ujal velení sám. Pochod začal z vnitrozemí Frýgie, s sebou měl celý dvůr Filipa III. Ještě než mohl dojít na hranice Kappadokie, přišla zpráva o lamijské válce a obležení Antipatra. Leonnatos se vydal s posilami k Hellésponu, jeho plán odstranit Antipatra a vzít si Alexandrovu sestru Kleopatru však Euména nepřesvědčil ke změně loajality.

Zdalo se mu to pravděpodobně jako příliš riskantní plán a zejména neměl důvěru v schopnosti Leonnata, šlechtice z Lynkéstidy. Euménes proto v noci uprchl s 300 jezdcí, 200 ozbrojenými otroky a hlavně 5000 talenty stříbra zpět k Perdikkovi.⁴⁰⁴ Vyzradil plány Leonnata, za což obdržel Perdikkovu důvěru a náklonnost, a byl přizván do tajné rady. Vojenská výprava začala až poté, co Perdikkás obdržel posily od satrapů západních oblastí. Nečekalo ho snadné tažení.

Kappadokii vládl místní král **Ariarathés I. Filadelfos**, který byl nezávislý již od roku 331, a i když podporoval Dáreia III., svoji vládu si udržel. Dobil dokonce po smrti Alexandra jeden pohraniční region, Kataonia byla nyní jeho. Jelikož mu bylo nyní 82 let, rozhodl se adoptovat nejstaršího syna* svého bratra Oroferna (který zahynul na výpravě Artaxerxe III. v roce 350, když dobýval Egypt).

Eumenés vyzval nejdříve kapadockého krále, aby abdikoval, a když ten odmítl, vypukla válka. Nešlo o nijak jednoduchý podnik, Ariarathés byl oblíbený panovník, lid jeho království nebyl vůbec zvědavý na řeckou (kulturní) a

---

* Pozdější **Ariarathés II.**, který uprchl do Arménie, kde ho místní král **Orontés III.** v roce 316 př. n. l. vyslal s vojskem dobýt Kappadokii zpět, po vítězství Ariarathés zabil makedonského správce Amyntu.

makedonskou (správní) nadvládu. Ariarathés navíc disponoval obrovskou armádou z domácích zdrojů i z žoldnéřů - 30 000 pěšáků a 15 000 jezdců. (Diodóros, 18,16,1-3) Přesto ho Perdikkás ve dvou bitvách porazil, nechal ho ukřižovat, zabil mnoho členů jeho rodiny a nakonec dosadil jako správce Euména.

Poté se Perdikkás obrátil do Pisidie, kde oblehl, dobyl a vyplenil dvě města, která zabila svoje správce. Přesto se situace pro něj začínala komplikovat. Arménii spravoval od roku 321 Épeiřan **Neoptolemos** (jeden z členů osobní stráže Alexandra III., později také vysoký důstojník), který byl podezříván z přípravy nepřátelských akcí a možná byl ve spojení s Antipatrem.

Ten si chtěl pojistit svůj vliv u Perdikký tím, že mu poslal svoji dceru Níkaiu v zimě 321/320 ke sňatku, ve stejnou dobu mu ovšem svoji ruku nabídla Kleopatra. Eumenés radil Perdikkovi, aby si ji vzal, jenže **Alketás** (Perdikkův bratr) ho přesvědčil k opaku. Tah, který měl odvrátit podezření Antipatra, se nakonec stejně nezdařil. **Antigonos**, který měl být souzen za neuposlechnutí rozkazu na dobytí Kappadokie, totiž uprchnul do Makedonie. Zachránili ho jeho přátelé ve shromáždění, kteří tvrdili, že se soudu zúčastní.

V Makedonii lhal úspěšně Antipatrovi, že se Perdikkás chystá oženit s Kleopatrou. **Na přelomu léta a podzimu roku 321** se Antipatros zabýval dobýváním Aitólie ve spolupráci s Kraterem. Nebyl to snadný boj, v horách a extrémním počasí. Aitólové opustili nemnohá neopevněná města, schovávali se v pevnostech a horách a bránili opevněná města. Ale i přes relativně žádný úspěch Makedonců jim hrozilo vyhladovění a porážka. **V roce 321** vypukl také odboj v Thessalii, který vedl **Menón IV.** z Farsálu (velitel jízdy v lamijské válce). Épeirský velitel ze Stýmfaie **Polysperchón** (účastník bojů Filipa i Alexandra) ho všem v bitvě porazil a zabil. Thessalie byla opět pod vládou Makedonie.

Antipatros po obdržení Antigonovy zprávy okamžitě válku přerušil a uzavřel příměří s Aitóly, kteří tak ušli tvrdému osudu, měli být totiž přestěhováni do odlehlých oblastí Malé Asie. (Diodóros, 18,24,5) Perdikkás tak získal mocné nepřátele. Nemluvě o tom, že **Ptolemaios již v roce 322** ukradl Alexandrovo tělo z rukou Arrhiada (Filip III.), zabil správce Egypta Kleoména a intervenoval do dění v Kyrenaice. Zde se nacházeli žoldnéři zavražděného Harpala (6000), posílení o dalších 2500 mužů z Peloponnésu, neboť jejich velitel **Thibrón** tam

vyslal svoje důstojníky, aby rekrutovali další vojáky.⁴⁰⁵ Thibrón plánoval dobýt celou Kyrenaiku pro sebe, což ovšem neřekl kyrénským vyhnancům, do jejichž služeb vstoupil.

Porazil Kyrénské v bitvě, dobyl Kyréné i Apollónii. Žádal nejen jejich kapitulaci, ale i platbu 500 talentů a vyslání poloviny jejich válečných vozů pro jeho expedici na dobytí Kyrenaiky. Dohodu ovšem zhatil Mnasiklés, jeden z Thibrónových důstojníků, jenž přešel k nepříteli. Pod jeho vedením dobyli obyvatelé zpět obě města. Thibrón ovšem obdržel pomoc od obyvatel měst Hesperia (dnešní Benghází) a Barké a dobyl město Taucheria (dnešní Tokra). Přesto jeho podnik dostával vážné trhliny, část vojáků ztratil v bojích nebo byli zajati, jeho flotila byla téměř zničena bouří. Přesto se Thibrón nevzdával svého úmyslu, nechal si poslat další posily z Peloponnésu, porazil v bitvě Kyrénské (kteří měli nyní pomoc od Libyjců i Kartaginců) a oblehl jejich město.

Ve městě vypukly spory, předáci oligarchů byli vyhnáni, někteří se uchýlili o pomoc k Ptolemaiovi, který na přelomu roku 322/1 vyslal do Kyrény velké vojsko, kterému velel **Ofellás z Olyntu** (rovněž veterán Alexandrových výbojů). Jiní oligarchové přešli k Thibrónovi, někteří z nich se pokusili utéct, ale byli zabiti. Kyrénští se rozhodli spojit s Thibrónem proti novému útočníkovi, byli však poraženi. Samotný Thibrón padl do rukou Libyjců, kteří ho předali správci města Taucheria, Epikydovi. Toho dosadil do funkce Ofellás, který města v Kyrenaice postupně dobyl a obsadil posádkami. Odtud byl Thibrón poslán do Apollónie, kde byl v roce 322 ukřižován. Takto skončil lakedaimónský dobrodruh, jehož snem bylo získat vlastní království.

Na přelomu let 321/320 vyhlásil Ptolemaios tzv. **Diagramma**, pravidla pro udržení svého vlivu v Kyrenaice. Občanství bylo zajištěno jen pro 10 000 obyvatel Kyrény, včetně potomků Řeků s místními ženami, městská rada mohla mít pouze členy starší 50 let. Ptolemaios byl nejvyšším soudcem a velitelem, a to doživotně. Volená rada pěti strategiů mohla válčit pouze s domorodci.⁴⁰⁶

Tím ovšem Ptolemaiova aktivita nekončila; nejenže porušil status Kyréné, jenž Alexandr prohlásil za svobodné město, ale začal navazovat spojení s králi na Kypru, konkrétně to byli **Nikokreón ze Salamíny, Androklés z Amathu, Pasikratos ze Solů a Nikokleos z Pafu**. Aktivní však nebyl jen Antipatros a jeho spojenci. Oponentem mu nebyl pouze Perdikkás,

nýbrž i **Olympias** se svojí dcerou **Kleopatrou**. Původně se snažili nastolit v Makedonii jako krále Leonnata. Když tento plán nevyšel, ucházela se Kleopatra o Perdikku, kvůli čemuž dorazila v zimě 322/1 do Sard.

Olympias ještě krátce předtím nevyšel plán nastolit svého příbuzného **Arrybu*** na trůn Épeiru, neboť Molossové brzy změnili své smýšlení. Olympias se tak prozatím stylizovala jako opatrovník Alexandrova syna, ale byla víceméně bezmocná. Épeiru vládl **Antipatros** a nikoliv její dcera, ona sama v Makedonii neměla jak zvrátit uspořádání Antipatra. Další žena z rodiny zesnulého Alexandra III., která se rovněž domáhala moci, byla **Kynané**, vdova po Amyntovi IV., dcera ze svazku Filipa II. a illyrské princezny Audaty. Byla vychována v tradici Illyrů, uměla lovit, jezdit na koni a bojovat zbraněmi. Po roce 336 si ji měl vzít král Agriánů **Langaros**, ale ten onemocněl a zemřel.

Okamžitě po zvolení svého polobratra Arrhiada na trůn unikla z Makedonie, přes rozkazy Antipatra, do Asie. Chtěla provdat svoji dceru **Eurydiké** za Arrhiada. Perdikkův bratr Alketás však Kynané zadržel a dal ji na pokyn Perdikky zabít. To rozlítlo shromáždění makedonských vojáků a ti donutili Alketu a Perdikku, aby svatbu povolili. 4000 veteránů, kteří zůstali v Kilikii, měli pod svým velením Alketás a Neoptolemos, tito vojáci ovšem odmítli bojovat proti Antipatrovi a miláčkovi makedonského vojska Kraterovi. Perdikkás tak čelil vážným problémům.

Nakonec se vydal v roce 321 napadnout Egypt (to je počátek **1. války diadochů**), ubíral se k Pelúsiu, aby zničil Ptolemaia. **Eumenés** se stal vrchním velitelem arménských a kappadockých vojsk, **Neoptolemos** mu měl být podřízen, stejně jako Perddikův bratr **Alketás**, napsal k tomu příslušné dopisy.⁴⁰⁷ Perdikkás hodlal útočit na jedné frontě s větším vojskem, druhou měl s menším bránit Eumenés. Nalezl tak nový strategický princip, který měl podstoupit brzy zkoušku ohněm.

Eumenés ovšem záhy zjistil, že jeho pravomoc je pouze nominální. Neoptolemos se ke spolupráci nenechal přemluvit po dobrém, Alketás si rovněž z jeho pravomoci nic nedělal. Odmítal se k Euménovi připojit, neboť tvrdil, že

---

* Její švagr, který si vzal Olympiinu sestru Troas.

jeho vojáci nebudou bojovat, spíše se vzdají Kraterovi. Neoptolemos sice přišel s makedonskou pěchotou, ale Eumenés tušil jeho zradu. Proto si zřídil jako protiváhu vojsko z domorodých obyvatel, kteří mohli sloužit jako jezdci, osvobodil je od daní a dávek, přidělil jim spolehlivé důstojníky, pečlivě je cvičil a vyznamenával svou přízní. Vytvořil si tak sílu 6300 jezdců.⁴⁰⁸ Byli loajální výhradně jemu, kromě toho měl k dispozici i pěší vojsko, které však nemělo kvalitu Makedonců.

Eumenés potřeboval ubránit HellésPont, aby zabránil příchodu vojsk Antipatra a Kratera do Asie. Perdikkás nebyl činný pouze na vojenské, ale i na diplomatické frontě. Nabídl Kleopatře, že se rozvede s Antipatrovou dcerou Níkaiou a vezme si místo ní ji, poslal jí svatební dary. Sňatek však už nestihl uzavřít. Důležitějším krokem bylo, že poslal vyslance k Aitólům, aby zaútočili na Polysperchónta v Řecku.⁴⁰⁹ Mezitím svedl Eumenés bitvu s Neoptolemem. Jeho pěchota sice prohrála, avšak jezdeckvo zvítězilo, porazilo posléze i Neoptolemovu pěchotu a zmocnilo se jejích zavazadel. Neoptolemos a jeho vojáci přísahali poslušnost Euménovi, v noci ovšem stejně zběhli k Antipatrovi a Kraterovi.

Eumenés nebyl ve snadné pozici. **Krateros** byl sice jeho dobrý přítel, proti kterému stejně jako mnozí vojáci nechtěl bojovat, jenže viděl, že je pod vlivem Antipatra. Ten mu nabízel jednání, avšak odmítl zradit Perdikkou. Neoptolemos a Krateros se tak hnuli (i s podporou vojáků původně bránících HellésPont proti nim) vstříc Euménovi. Krateros v doprovodu Neoptolema táhl směrem do Kappadokie, byl nyní stále blízko HellésPontu. Antipatra s menší částí vojska odeslal do Kilikie.

V bitvě poblíž HellésPontu měl Krateros sice lepší pěchotu (z 20 000 pěšáků byla polovina Makedonců), ale menší jízdní vojsko, jen 2000 jezdců. Eumenés měl horší pěchotu, z 20 000 tvořili většinu Asiaté, ale měl 5000 jezdců. Raději zatajil svým mužům, proti komu bojují, aby udržel jejich morálku. Tvrdil, že proti nim táhne Neoptolemos a Pigres s kappadockou a paflagonskou jízdou. Poslal jezdeckvo pod velením Peršana Farnabaza a Řeka Foinixe z Tenedu proti makedonské pěchotě, měli udeřit co nejrychleji a zahájit boj zblízka. Sám Eumenés si vzal 300 nejlepších jezdců na levé křídlo, kde chtěl zaútočit na Neoptolema. Krateros byl velmi překvapen, když uviděl, jak

nepřátelské vojsko rychle překračuje pahorek a zároveň nejeví známky dezerce.

Spílal ostře Neoptolemovi za klamné tvrzení, že armáda nepřátel je v morální krizi, vzdá se mu, nebo uprchne. Přesto však Krateros brzo překonal úlek a začal šikovat vojsko k bitvě. Krateros bojoval statečně, ale nakonec jej zasáhl jeden Thrák z boku, spadl těžce zraněn z koně, stráž u něj paradoxně držel jeden z Euménových velitelů Gorgiás. Bitva byla údajně velmi prudká, brzy se zlámala kopí a přišly ke slovu meče. Eumenés zabil v osobním souboji Neoptolema. Poté spěchal, i když mnohonásobně raněn, na druhé křídlo. Zde našel umírajícího Kratera, což ho velice dojalo. Proklínal nejen Neoptolema, ale určitě i Antipatra, který nedávno oženil Kratera se svojí dcerou Filou, jinak by možná Krateros zůstal věrný Perdikkovi. Tak asi někdy na konci června roku 320 zemřel nejoblíbenější makedonský generál.

V té době se děly ještě závažnější události v Egyptě, na začátku léta se Perdikkás pokoušel dobýt Pelúsiou. Poté se snažil přebrodit nejbližší nilské rameno; když tento pokus selhal, přesunul se na jih delty, kde chtěl překročit řeku u Héliopole.⁴¹⁰ Jenže ani tento pokus nevyšel. Co hůře, ve vodách silného Nilu zahynulo na 2000 vojáků, mnozí z nich byli sežráni krokodyly.⁴¹¹ Někteří jezdci se začali bouřit, přidali se k nim velitelé Seleukos, Peithón a Antigénes. Tito muži Perdikkou zavraždili. Osud se k němu zachoval krutě, protože mezi oběma bitvami, které svedl Eumenés, uplynulo pouze 10 dní, o dva dny později přišla do Perdikkova tábora zpráva o Euménových vítězstvích.⁴¹² Pouhých 48 hodin rozhodlo, že muž, který chtěl udržet jednotu říše, byl zabit.

V případě včasného doručení zpráv by vzpoura pravděpodobně byla zažehnána, Perdikkás by se stal rázem nejmocnějším mužem mezi generály. Takto byl Eumenés vyřízený, poražené vojsko navzdory přísahám odešlo ke Kraterovi. Vojenské shromáždění Makedonců vyneslo nad Euménem rozsudek smrti, ušetřen nezůstal ani Alketás a dalších 50 důstojníků, kteří byli nepřítomni. Jejich zločinem bylo zabití Kratera a Makedonců.⁴¹³ Shromáždění bylo natolik krvežíznivé, že dalo zabít i Perdikkovu sestru. Poslali pozvání Antigonovi (nyní na Kypru s loďstvem) a Antipatrovi, aby vedli válku proti Euménovi a připojili se k oběma králům **Filipovi III. a Alexandrovi IV.** (syn Roxany a Alexandra III.)

Emoce naplno ovládly makedonské vojáky, přitom si neuvědomovali, že původcem občanské války je **Antipatros** a především **Antigonos**, který nepravdivě informoval Antipatra, čímž jej donutil zahájit válku proti Perdikkovi. Ačkoliv válka by vypukla pravděpodobně později.

Antipatros zjevně toužil po moci. Nejvíce na současnou situaci vydělal právě Antigonos, který připravil (byť neplánovaně) Antipatra o mocného spojence. Krateros byl populární a schopný velitel, mít ho na své straně znamenalo mít morální podporu a kredit u makedonských vojáků. Antigonos si získal nyní také důležitou pozici ve shromáždění Makedonců. Prostí makedonští vojáci si mysleli, že budou krále a královnu snadno ovládat skrze Peithóna a Arrhiada, těm ovšem mocně odporovala Eurydiké. Proto se tyto dva „vyslanci“ králů rozhodli počkat na Antipatra a Antigona. Ti dorazili na podzim **roku 320** do města Triparadeisos v severní Sýrii. Eurydiké se marně pokoušela popudit vojáky proti Antipatrovi, Antigonovi a ostatním. Vojáci totiž po nich vyžadovali prémie, kdysi slíbené Alexandrem. Antipatros však vzpouru v zárodku potlačil. Na jednání byly nově rozdány pozice a satrapie.

Seleukos byl satrapou Babylónie, **Antigonos** získal velení v Asii, **Kassandros**, Antipatrov syn, se stal jeho pobočníkem, byl jmenován velitelem jízdy. **Antipatros** byl nadále stratégem Evropy, dohlížitelem (epimelétem), vzal s sebou zpět do Makedonie Filipa III., jeho ženu, vdovu Roxanu a Alexandra IV., kterému bude dělat regenta do doby dospělosti. Na stvrzení nového spojení se Filipa vdala za Antigonova syna Démétria*. **Lýsimachos** dál ovládal Thrákii, **Ptolemaios** Egypt, **Tlépolemos** Karmánii, Persis měl **Peukestás**, Sýrii nadále **Láomedón**, Mezopotámii **Amfimachos**, Médii **Peithón**. **Filip** nadále vládl Parthii, **Stasánor** dostal na svoje přání Baktrii a Sogdiánu, jeho předchozí satrapie Aria a Drangiána byly svěřeny **Stasandrovi**. Arachósii obdržel **Sibyrtius z Kréty**, další **Peithón, syn Agénora**, spravoval okrsky Indie připojené k hoře Paropamisos, stejnojmenné území nadále kontroloval **Oxyartés**.

---

* Vskutku sňatek z rozumu, krutý pro Démétria, kterému bylo 17, jeho manželce File asi o 10-15 let více, byla předtím manželkou satrapy Kappadokie Balakra, později ženou Kratera.

Stejné území jako dříve měli potvrzené indiční králové **Póros** a **Taxilés**. Velitel stříbrných štítů **Antigénes** obdržel Súsy a okolí, z nichž měl právo vybírat daně. Antipatros chytře rozdělil svoje příznivce okolo Antigonova území. **Kleitos Bílý** dostal Lýdii, **Níkánór** dostal Kappadokii a Paflagonii, jediný Parmeniónův žijící syn **Asandros** Kárii, Kilikii nadále spravoval **Filoxenos**, který se nyní přiklonil na stranu Antipatra, ačkoliv dříve byl příznivcem Perdikky. **Antigonos** měl pouze Velkou Frýgii, Pamfýlii a Lýkii. Nevyzpytatelným elementem v rozdělení byl **Arrhidaios** (nikoliv král, ale jeden z makedonských důstojníků), který dostal Helléspontskou Frýgii. Antipatros cestou domů ještě obviňoval Kleopatru z rozpoutání války a přízně Perdikkovi a Euménovi, avšak obhájila se a zůstala v Sardech.

Eumenés už byl předtím v okolí Sard, v lýdské rovinaté krajině byl odhodlán svěst bitvu, ale na Kleopatřino naléhání odešel, aby Antipatros neměl záminku k její likvidaci. Vydal se na cestu do horní Frýgie, hodlal přezimovat v Kelainách. Mezitím Antipatros musel zažehnat rozpory mezi Kassandrem a Antigonem. Antigonovi poté svěřil 8500 makedonských pěšáků, 8500 cizích jezdců a 35 slonů, aby zahájil ve válku s Euménem. Ten si mezitím rozdáváním místních statků a jiných darů získal věrnost svých vojáků. Dorazili k němu **Alketás**, **Dokimos**, **Attalos**^{*} a další odsouzení na smrt. Vypuknul jako už tradičně spor o vrchní velení. Eumenés to pouze komentoval slovy přísloví: „*Na konec se nikdo neohlíží.*“⁴¹⁴

Eumenés je marně nabádal, aby spojili svoje síly. Každý z nich si myslel, že jemu náleží velení a zvládnou vše sami bez Euména, jeho sil a finančních zdrojů. Attalos a Alketás shromáždili pěší vojsko o síle 10 000 pěšáků a 800 jezdců. Úspěšně válčili v Kárii proti Asandrovi. Poté napadlo loďstvo Attala Knidos a Kaunos, jenže u Rhodu bylo poraženo rhodským admirálem Demarátem. (Diodóros 18, 44, 45) Po této porážce se Attalos opět spojil s Alketou. Jenže jejich síly záhy dostihl v Pisidii Antigonos.

Antigonos je přišel zlikvidovat, měl 40 000 pěšáků, 7000 jezdců a 30 slonů, s nimiž obsadil výšiny. Alketás sešikoval svých 16 000 pěšáků a 900

---

^{*} Švagr Perdikky, jeden z vůdců vzpoury vojáků proti Antipatrovi

jezdců, osobně vedl jezdectvo do útoku na výšiny, odkud byl odražen. Jeho falanga byla napadena jezdectvem, přesto se k ní probil zpět, jenže zepředu byla pod útokem slonů a z týlu a křídel pod útokem jízdy, takže se rozpadla. Alketás unikl se svými spojenci z Pisidie do horského města Termessos, ale obyvatelé ho vydali Antigonovi. Alketás se raději zabil, než by padl do zajetí.⁴¹⁵ Alketás tak byl mimo hru.

Attalos byl v této bitvě roku 320 zajat a umístěn v jednom hradu (Diodóros nás informuje, že na přelomu let 319/8 provedl s ostatními vězni povstání, nestačili však z pevnosti utéct, byli obléháni 16 měsíců; po roce 317 už o něm neslyšíme, zřejmě zemřel).

V zimě roku 320 porazil Antigonos zradou Euména v Kappadokii u Orkynií⁴¹⁶, většina jeho vojska totiž dezertovala k němu. Eumenés přesto původce zrady Apollónida (velitele jízdy) dostihl a dal ho pověsit. Unikl Antigonovu vojsku, pohřbil své padlé a rozhodl se prchat na východ. Většinu vojáků přemluvil, aby ho prozatím opustili, neboť stejně nemohli silou Antigonovi vzdorovat. Zůstal tak jen s 200 těžkooděnci a 500 jezdci⁴¹⁷, s nimiž se uchýlil do Nór, malé pevnosti na pomezí Lykaonie a Kappadokie. Zde ještě propustil ty, kteří si to přáli. Neodmítl Antigonovu nabídku k jednání, nebral to však jako kapitulaci. Na Antigonovu výzvu, aby s ním jednal jako s nadřízeným, hrdě prohlásil: „*Dokud vládnu mečem, neuznávám nad sebou žádného nadřízeného.*“⁴¹⁸ Dožadoval se svých darů a satrapií.

Antigonos věděl, že vyhrál zradou a nikoliv svým uměním, Eumenés měl 20 000 pěšáků a 5000 jezdců, kdežto on jen 10 000 pěšáků (polovina Makedonci), 2000 jezdců a 30 slonů. Antigonos dal Noru obléhat, sám odtáhnul pryč. **V létě roku 319** se stala nečekaná věc, Antipatros doporučil makedonskému shromáždění, aby přijali **Polysperchónta** v roli regenta, Kassandros měl být jeho zástupce. Osmdesátiletý **Antipatros** nedlouho poté zemřel. Jeho politika a praktiky byly Řeky nenáviděny, všude posádky a vynucené vlády. Peloponnésu vládl jeho guvernér Deinarchos.⁴¹⁹ Jediným relativně nezávislým územím v Helladě byl Épeiros, kde čekala Olympias s nevlastní dcerou Thessalonikou na vhodnou příležitost.

Těžko říci, proč Antipatros nechtěl svému synovi svěřit svoji funkci, možná měl za to, že na ni nestačí pro svoje mládí, případně se obával, že

kdyby funkci obdržel, nestačil by svými schopnostmi na Antigona. Ten by se záhy stal z regenta vládcem. Jenže tato jeho akce, byť schválena makedonskými vojáky, vyvolala **2. válku diadochů** (319-315). **Kassandros** uraženě odspěchal k Antigonovi, který mu věnoval 4000 mužů, lodě a bezpochyby i nějaké finance. Pomoc mu slíbil i Ptolemaios. Jak je vidět, etnická nenávist byla mezi makedonskými generály stále silná. Asi nemohli strpět, aby Polysperchón, původem ze Stýmfaie, z Épeiru, dostal nejmocnější funkci v říši.

Kdo ví, třeba by skutečně předal časem vládu **Alexandrovi IV.**, oni by poté byli pouzí rebelové, separatisté bez autority a legitimacy před světem a hlavně makedonskými i řeckými vojáky, na jejichž síle spočívalo jejich vládnutí. Antigonos si uvědomoval, že musí jednat rychle. Chtěl získat Euména za spojence, vyslal tedy k němu na jednání jeho přítele Hieronýma z Kardie s textem přísahy, která byla tak dovedně sepsaná, že by se zavazoval sloužit Antigonovi.

Eumenés text přísahy nenápadně pozměnil, aby v první řadě přísahal Olympias a králům, makedonští vojáci obléhající Noru přísahu v pozměněné podobě přijali. Eumenés tak byl volný, shromáždil okolo sebe 1000 jezdců.⁴²⁰ Prchal však s nimi od Nory rychle pryč. Kassandros nepokrytě zahájil občanskou válku, přemlouval různé důstojníky, aby zběhli od Polysperchóna k němu. Polysperchón odpověděl brilantním tahem - přesvědčil shromáždění, aby se Olympias vrátila z Épeiru jako královna matka, opatrovnice Alexandra IV.

Olympias přijala, propůjčila své jméno věci Polysperchóna a králů, ačkoliv se musela obávat Kassandra a jeho příznivců v Makedonii, a také královny **Eurydiké II.**, manželky Arrhiada. Polysperchón přikazoval Euménovi bojovat s vojskem, které je v Kappadokii proti Antigonovi, a předal mu velení stříbrných štítů v Kilikii, kteří v Kúnidách střežili poklad (10 000 talentů); na zlepšení své situace si mohl vzít 500 talentů. Eumenés, aby si získal respekt a nevzbudil závist, tyto peníze odmítl, používal je pouze na najímání vojáků a jiné nutné výdaje. Antigonos byl oficiálně prohlášen nepřitelem králů, Polysperchón měl velení v Evropě, jmenovací dekret pro Euména zaručoval jeho velení v Asii.

Jaká škoda, že nějakým „nedopatřením“ nebylo stále zrušeno usnesení na zabití Euména. Ten si nečinil o vlastní situaci žádné iluze, i přes nadšené

přivítání stříbrných štítů, kterým veleli Antigénes a Teutámos, mu bylo jasné, že sám nad nimi nikdy nemůže získat autoritu. Potřeboval jejich spolupráci a oni potrebovali jeho - ačkoli nebyli schopní to přiznat, nestačili sami na vrchní velení. Rozhodl se proto využít autority mrtvého krále. Podle snu, který měl, dal zřídit královský stan s trůnem a Alexandrovými insigniemi. Král a bůh Alexandr je podle snu stále s nimi, ve vojenské radě zasedal a rozhodoval o všech záležitostech, tak se mu to zdálo.

Ostatní se zřízením stanu a trůnu souhlasili, byla na něj umístěna koruna, Alexandrova zbroj a žezlo, před trůnem byl oltář, kde Alexandrovi obětovali velitelé, kteří se zde scházeli. Oficiálně pak zasedali kolem trůnu, oltáře, poradu vedl neviditelný Alexandr. Pokus nastolit nekro-teokracii prozatím vyšel. Eumenés tak prozatím zabránil sporům, snažil se postupně nastolit jednotu říše a získat loajalitu Makedonců na svoji stranu. Polysperchón zahájil další smělý diplomatický tah. **V zimě roku 319/8** vyhlásil svobodu Řeků. Ve výnosu, vydaném ve jménu Arrhiada a Alexandra IV., se uvádělo, že v Řecku mají být obnoveny ústavy, které schválil Filip II. (Diod. 18,56)

Odboj v lamijské válce byl kvalifikován jako omyl Řeků, kteří nesprávně usuzovali, za viníky neštěstí byli označeni vojevůdci, **Antipatros** a **Krateros**. Měli být přijati zpět vyhnanci a měl jim být vrácen majetek, čímž se měly napravit křivdy lidí postižených jednáním makedonských vojevůdců.⁴²¹ Byl to geniální tah, získat si podporu Řeků v Helladě a jejich vojenské síly na zničení Kassandra, Antigona a případně dalších velitelů, kteří by se stavěli proti takovému výnosu. Athéňané podle toho výnosu měli dostat zpět Samos, Órópos měl být ovšem autonomní. Další krása tohoto tahu tkvěla v tom, že bylo revidováno ustanovení Alexandra; Aitólové, Athéňané a další se už neměli proč bouřit.

Polysperchón rozeslal oznámení do všech obcí, Athénám byla králem dána demokracie. Fókiónův režim tak v Athénách záhy skončil, jeho stoupenci uprchli, on sám byl popraven asi v květnu roku 318. Popraven byl i Deinarchos, zastávající za Antipatra funkci správce obce. V nepřítomnosti byl odsouzen i peripatetický filosof **Démétrios z Faléru**. Jenže různé vady na kráse tento Polysperchóntův plán měl, v Athénách dále byla posádka v Pireu pod velením Nikánora, zatímco Kassandros získal Aigínu a obléhal Salamínu.

Polysperchón musel zasáhnout, ale neměl dostačené loďstvo. Naštěstí pro něj dorazil Eumenés **na jaře roku 318** do Fénicie. Vypudil Ptolemaia, pustil se do stavby lodí pro Polysperchóna.⁴²² Polysperchón začal mít ovšem zanedlouho vážnější starosti, než neschopnost osvobodit Attiku od Kassandrových vojáků. Z Asie se blížil k Helléspontu Antigonos s početným vojskem. Tamní satrapii držel Arrhidaios, který zachoval věrnost Polysperchóntovi a uzavřel se ve městě Kios na pobřeží, kde ho obléhal Antigonos. Eumenés zatím využil Antigonovy absence a táhl dál na východ, aby vzbouřil jednotlivé satrapy proti Antigonovi.

Situace okolo Helléspontské úžiny začínala být kritická. Kassandros vyslal Níkanóra s loděmi, aby podpořil Antigona. Polysperchón nyní na Peloponnésu už získal drtivou většinu měst Řeků na svoji stranu. Vedl útok na Megalopoli, měl 20 000 makedonských pěšáků, 4000 pěšáků od Řeků, 1000 jezdců a 65 slonů.⁴²³ Jenže v bitvě proti němu stál zkušený generál Damis (bojoval v Asii pod Alexandrem). Obyvatelé města vykopali příkop, opravili hradby, postavili válečné stroje, povolali do zbraně bojeschopné muže i otroky; celkem tak měli 15 000 mužů. Polysperchón kopal podkopy, přitáhl k hradbám dobývací věže, podařilo se mu zbořit podkopy část hradeb. Jenže obránci průlom udrželi, postavili za ním druhou zeď. Útočníci vyčistili místo od zdiva, Polysperchón hodlal použít svoje válečné slony, aby zde prorazil do města.

Damis umístil v jejich cestě do mělkých příkopů desky s hřebíky, po stranách průlomů rozestavěl oštěpaře, lučištníky a katapulty. Sloni zaútočili, byli ovšem zraněni hřeby a množstvím střel, mnoho mahautů bylo pobito, sloni se poté obrátili proti vlastním šikům a způsobili velké krveprolití. Polysperchón od města odešel. Poté vyslal loďstvo pod velením **Kleita Bílého** k thráckému pobřeží, aby zabránil přechodu Antigona do Evropy. V bitvě poblíž Byzantia Kleitos svého protivníka rozdrtil (ačkoliv měl **Níkánór** kromě vlastních lodí ještě 130 plavidel od Antigona). Jenže úspěch ho učinil až moc sebevědomým, v důsledku čehož dovolil vojákům vylodit se na břeh.

Antigonos posílil Níkánorovy lodní posádky vybranými muži, peltasty, lučištníky postavil na břeh, aby ostřelovali nepřítele. V další bitvě brzo ráno Níkánór Kleita překvapil - ačkoliv měl pouze 60 lodí pro útok, zničil všechny jeho lodě. Porazil daleko silnějšího protivníka. Kleitos se z bitvy zachránil na

jediné lodi, dopravil se k evropskému břehu, ale cestou do Makedonie byl zabit Lýsimachovým vojákem.

Tato porážka v roce 318 poblíž Byzantia byla pro Polysperchóntovu stranu těžkou ranou. Ztratil námořní síly, trasy kontroloval nepřítel. Ohrožovalo to jeho úspěchy v Helladě, ztratil šanci zabránit Antigonovi ve vylodění v Evropě. Ten se naštěstí obrátil opačným směrem, vydal se pronásledovat Euména. Ještě předtím však Antigonos získal Kilikii i Fénicii zpět. Eumenés v říjnu roku 318 obsadil Babylón a Súsíanu, kde byl posílen dalšími silami. Jenže pochopil, že ostatní satrapové ho ve skutečnosti nenávidí a čekají na vhodnou příležitost se ho zbavit, proto si od mnohých půjčil velké částky peněz, aby mu věřili a měli sami zájem na tom, že se mu nic nestane a peníze jim brzy vrátí. Původně měl Eumenés jen 10 000 pěšáků a 2000 jezdců.⁴²⁴

Nyní byla jeho armáda podstatně větší. Táhl směrem k Persidě, neboť zde se k němu se značnými silami přidal satrapa **Peukestás**. Ten i další se snažili získat vrchní velení, ale v případě nebezpečí, jakmile se objevilo Antigonovo vojsko, se vojáci okamžitě dožadovali Euména, aby jim velel. Ten už Antigona dříve porazil roku 318 **v létě, v Persii u řeky Pasitigris**, kde ztratil Antigonos při pokusu přejít řeku mnoho vojáků a 4000 mužů bylo zajato.⁴²⁵ Poražený Antigonos se rozhodl zamířit do Médie, kde bylo pro jeho muže roztrpčené porážkou mnohem příznivější počasí. Chtěl přezimovat v Ekbataně.

Mohl jít královskou silnicí, která byla delší cestou, nebo horskou krajinou ovládanou kossajskými kmeny. Byla kratší, nebezpečnější, ale v horách panovaly menší vedra a zimy. Rádci Antigonovi radili, aby Kossajům zaplatil, což ke své škodě odmítl. Na jeho vojsko tak padalo kamení a šípy, devět dní cesty si vyžádalo poměrně velké ztráty a tvrdé boje. Eumenés chtěl využít Antigonova odchodu a vrátit se na Západ, aby se spojil s Polysperchóntem. Satrapové ovšem nesouhlasili, báli se Antigona. Eumenés tak ztratil šanci spojit své síly se spojenci v Evropě, získat větší vliv na dění a hlavně nějak zajistit ochranu krále Alexandra IV.

Přišel **podzim roku 317**, Kassandros získal většinu řeckých měst na svoji stranu, v Athénách vládl Démétrios z Faléru, Polysperchón měl silné pozice už pouze na Peloponnésu. Do Makedonie se vrátila Olympias, neboť Eurydiké nechala jmenovat správcem říše Kassandra. Arrhidaios byl

zavražděn, Eurydiké nucena spáchat sebevraždu, popraven byl i Kassandrův bratr. Makedonské vojsko totiž odmítlo bojovat proti Olympias. Ta si ovšem nepočínala příliš chytře, odsoudila na smrt asi 100 Kassandrových přátel. Neustávala ve svém vraždění. Kassandros mezitím ovládl Épeiros, vstoupil do Makedonie a vojsko přešlo na jeho stranu. Olympias byla obléhána v Pydně, na jaře roku 316 se vzdala a byla popravena.

Antigonos sebral vojsko v Médii a blížil se k hranicím Persidy. Zde se na **podzim roku 317 odehrála bitva u Paraitakéne**. Antigonos měl 28 000 těžkooděnců, 5000-6000 mužů lehké pěchoty, 8500 jezdců a 65 slonů. Eumenés měl 17 000 těžkooděnců, 18 000 lehkooděnců, 6000 jezdců a 125 slonů. (Diod. 28.27-28)

Každý z nich umístil falangu do středu, jízdu na křídla a slony vedle nich. Stříbrné štíty rozbily falangu Antigona, zahnal nepřátele k úpatí kopců, levé Eumenovo křídlo chvíli ztrácelo v boji, ale bylo posíleno, zahnal síly Peithóna, jeho jízdní lučištníky. Po útoku stříbrných štítů zaútočil Antigonos na svém pravém křídle proti jezdecku Eudáma, na vnitřní stranu jeho křídla. Překvapivý manévr ho uvrhl do zmatku, prchal se značnými ztrátami z bojiště. Eumenés v té chvíli odvolal svůj střed a pravé křídlo na pomoc Eudámovi. To Antigonovi poskytlo čas poslat své nejrychlejší jezdce, aby zastavili ústup pěšího vojska, aby se znovu sešikovalo na úpatí kopců.

Bitva trvala prakticky celý den, tmu ozařoval úplněk, ale vyčerpání obou stran zabránilo pokračování bitvy. Antigonos se stáhl do Médie. Gabiénu tak ubránil Eumenés. Antigonos ztratil 3700 pěšáků, 54 jezdců, na 4000 mužů bylo raněno, Eumenés ztratil 500 pěšáků, několik jezdců, 900 mužů bylo raněno. (Diod. 19-30-31) Je otázkou, proč Eumenés nerozdrtil prchající Antigonovo vojsko a šel na pomoc Eudámovi. Kdyby to učinil, Antigonos by záhy zjistil, že je pouze velitelem malého oddílu jízdy, ostatní vojsko by ztratil. Tím by jeho ambice skončily, Eumenés by pak měl snadnější úlohu obnovit jednotu Alexandrový říše. Jenže Eudámos byl asi příliš důležitým důstojníkem v armádě z oddílů satrapů. Údajně zabil krále Póra a přivedl 125 slonů, 500 jezdců a 3000 pěšáků. Byla to každopádně nenapravitelná taktická chyba, bez pěšího vojska by Antigonos už nemohl dále válčit, neměl ani prostředky, jak a kde rekrutovat nové vojsko.

Další bitva se odehrála u Gabiény v Persidě v roce 316. Ještě před ní se dozvěděl Eumenés o spiknutí velitelů stříbrných štítů, většiny satrapů a vyšších velitelů. O něm ho informovali Eudámos a velitel slonů Faidimos. Nečinili to z lásky k němu, ale protože jim dlužil velké peníze.⁴²⁶ Plán měli spiklenci jasný, ještě ho použít na jednu bitvu a pak se ho zbavit. Eumenés za sdělení informátorům poděkoval a odešel do svého stanu.

Prohlásil před svými přáteli, že je obklopen smečkou šelem, napsal závěť, zničil důvěrné písemnosti, aby nikoho nekompromitoval. Uvažoval, zda má vítězství přenechat Antigonovi a ustoupit přes Médii a Arménii do Kappadokie.⁴²⁷ Nakonec se přece jen ujal velení. Stříbrné štíty a makedonská falanga ho ujišťovaly, že zvítězí. Antigonos měl 22 000 těžkooděnců, 5000-6000 mužů lehké pěchoty, 9000 jezdců a 65 slonů. Eumenés měl 17 000 těžkooděnců, 19 700 lehkooděnců, 6000 jezdců a 114 slonů.⁴²⁸

V bitvě umístil Eumenés svoje nejlepší vojáky na levé křídlo, na pravém křídle měl velitel jezdeckva Filip přikázáno, aby se vyhnul bitvě a očekával rozhodnutí jinde. Boj začal postupem slonů, který zvedl velký mrak prachu. Antigonos vyslal svoji médkou a tarentskou jízdu okolo linií nepřítele, aby obsadila jeho tábor. Antigonovo pravé křídlo se srazilo s Euménem, v jízdní bitvě si počínal prachmizerně Peukestás, který nejenže prchal s oddílem vlastní jízdy, ale ještě strhl dalších 1500 jezdců k ústupu. Eumenés shromáždil zbylé jezdectvo, s pomocí slonů zaútočil na Antigona. Tvrdý boj skončil, až když nejlepší Euménův slon padnul. Potom Eumenés ustoupil s jízdou na pravé křídlo, kde převzal velení. Makedonská falanga a především stříbrné štíty zahájily zničující útok.

Prorazily nepřátelskou falangu, zatočily svoji linii doprava jako na cvičišti, neustále držely formaci, naprosto zničily útokem z křídla celou pěší linii nepřítele. Samy neutrpěly žádné ztráty, kdežto nepřátel pobily na 5000.⁴²⁹ Eumenés se brzy dozvěděl o útoku na tábor. Chtěl zaútočit, ale Peukestás odmítl. S přicházejícím soumrakem přerušil boj s Antigonem a ustoupil za řeku. Antigonos rozdělil jezdectvo na dvě části, očekával další tah Euména, Peithóna poslal zaútočit na stříbrné štíty, jeho útok se ovšem minul účinkem. Makedonci vytvořili čtverec a ustoupili bezpečně za řeku. Eumenés se k nim poté připojil, nepřesvědčil ovšem velitele, aby obnovili bitvu. Většina satrapů chtěla ustoupit

zpět domů, velitelé stříbrných štítů jednali s Antigonem o vrácení svých zavazadel a rodin. Euména zajali.

Když ho vedli řadami Makedonců, neodpustil si proslov: „*Prokletí Makedoňané, mohl si někdy Antigonos postavit na vaši potupu takové vítězné znamení, které si nyní vy sami stavíte na svou vlastní potupu, když vydáváte svého vrchního velitele jako zajatce? Opravdu, nebylo již dost zlé, že se přiznáváte k porážce, ač jste vítězi, a to kvůli zavazadlům, jako by se vítězství zakládalo na majetku a ne na zbraních? Vy však jako výkupné za svá zavazadla posíláte svého vrchního velitele. Já jsem nebyl poražen, přesto mě odvlékají, porazil jsem nepřátele, ale přátelé mě posílají na smrt. Při Diovi, který vládne vojskům, a při bozích, kteří bdí nad přísahami, zabijte mě zde vy sami vlastní rukou. I když mě usmrtí tam, to je zcela vaše dílo.*

*Antigonos vám nic nevytkne, protože potřebuje Euména mrtvého, nikoli živého. Nechcete-li však poskvřnit své ruce, postačí k tomu činu jedna moje ruka, jen ji uvolněte! Jestliže se bojíte svěřit mi meč, hodte mě spoutaného pod nohy slonů. Jestliže to uděláte, zprošťuji vás veškeré viny jako vojáky, kteří poctivě a svědomitě splnili povinnost vůči veliteli.*⁴³⁰

V celém vojsku vypukl smutek a pláč, kdežto stříbrné štíty zuřivě oponovaly, nechaly ho odvést Níkanorem k Antigonovi. Marně se za něj přimlouvali Démétrios a Hieronýmos. Antigonos se po krátkém přemýšlení rozhodl Euména zabít, nejdříve mu nedal 3 dny jíst, pak ho nechal zaškrtit. Tak skončil největší obránce jednoty Alexandrový říše, který chtěl udržet dynastii Argeadovců u moci. Jeho popel ve stříbrné urně poslali jeho manželce a dětem do Kappadokie. Antigonos se ovšem vypořádal se zrádci po svém. Antigénes byl upálen. Členové stříbrných štítů byli svěřeni Sibyrtiovi, správci Arachósie, aby je jakýmkoliv způsobem vyhladil a zničil, nikdo z nich se nevrátil do Makedonie.

Eumenés dělal, co bylo v jeho silách, ale okolo něj bylo až příliš mnoho oportunistů. Makedonci ho stále nenáviděli za smrt Kratera, Antigonos pravděpodobně nemohl snést pomyslení, že je někdo lepší vojevůdce než on, a to všechno přispělo k jeho konci. Od této chvíle jsou všechny další pokusy o sjednocení říše činěny diadochy, kteří myslí na svoji vlastní dynastii a stát.

Alexandrovo impérium a pokrevní linie je jen skvělou záminkou, jak získat moc a podporu ostatních lidí pro svoje záměry.

Antigonos se v roce 315 zbavil správce Médie Peithóna a správce Persidy Peukesty, býval by zabil i Seleuka, kdyby neuprchl k Ptolemaiovi, který ho vlídně na svém dvoře přijal. Antigonos se nyní stal nejbohatším vládcem.

Z Médie a Persidy získal násilím 25 000 talentů, 10 000 talentů měl již dříve v Kilikii, 11 000 talentů plynulo do jeho pokladny ročně z území, která kontroloval, mezi ně patřila Sýrie, Kypr, Fénicie.⁴³¹ Ostatní generálové po něm vyžadovali nejen peníze, ale i území. Seleukos Babylónii, Ptolemaios Sýrii a Kappadokii, Lýkii chtěl Kassandros, Helléspontskou Frýgii Lýsimachos, zároveň si chtěli podržet svoje ostatní území v Asii.⁴³² Takové skandální požadavky si nemohl Antigonos nechat líbit.

Vždyť nejvíce riskoval a bojoval on, Kassandros by skončil jako vyhnanec nebo mrtvola, nebýt jeho pomoci, ostatní byli rovněž velice drzí a nevděční, když chtěli za cizí práci získat odměny a zisky. Antigonos rozhodně nelenil, stavěl mohutné loďstvo a připravoval válku proti všem soupeřům, kteří se proti němu jednomyslně spojili. Zakládá mnohá města - Antigoneiu na Orontu, pozdější Antiochii, 4 města založil poblíž Helléspontu, 4 města založil v Médii, Rhagai – Europos, Hérakleiu, Apameiu a Laodikéiu. **V roce 315** tak vypukla **3. válka diadochů**, která měla trvat až **do roku 311**.

Antigonos nebyl jediný, kdo podnikal mohutnou stavební činnost, **Kassandros** obnovil zničené město **Poteidaia** pod jménem **Kassandreia** a usídlil v něm Olyntány. Město **Therma** v Thermském zálivu rozšířil a znovu založil pod jménem **Thessaloniké** na počest jeho stejnojmenné ženy, nevlastní sestry Alexandra III. Už v roce 316 dal rovněž obnovit město **Théby**. Město mohlo být obnoveno už dříve, ale Thébané odmítli nabídku slavné boiótské kurtizány Frýné, jelikož chtěla mít dedikační nápis: „*Zničeno od Alexandra, obnoveno Frýné, hetérou.*“ (Athénaios, 13.591d)

Antigonos v létě nebo podzim roku 314 uzavřel dohodu s Polysperchóntem a jeho synem Alexandrem, aby bojovali na Peloponnésu a v Řecku proti Kassandrovi. Vydal pak prohlášení na shromáždění vojska, kde odsuzoval činnost Kassandrovu, jelikož držel Roxanu a jejího syna Alexandra

IV. v Amfipoli jako ve vězení a podporoval nepřátele Makedonců Olynt'any, obvinil ho z aspirace na královský trůn. Měl se podrobit Antigonovi, který převzal správu království.⁴³³ Zároveň vyhlásil svobodu Řeků, měli být svobodní, autonomní, zbaveni posádek. Vojáci na shromáždění přijali souhlas, poslové byli rozesláni, aby šířili provolání.

Antigonos zjevně doufal, že tím podkope pozice Kassandra a získá na svou stranu další Makedonce a především Řeky. Ještě roku 314 založil tzv. **Ostrovní spolek** (*hoi nésiótai; to koinon tón nésióton*), který měl sídlo na Délu, byl jeho hlavou. Ptolemaios rovněž vyhlásil svobodu řeckým městům, ostatní králové následovali, důsledky těchto kroků byly různé. Antigonos se zklamal ve svém novém spojenci Alexandrovi, který, ačkoliv obdržel 500 talentů na válku, se usmířil s Kassandrem a stal se jeho dohlížitelem na Peloponnésu.

Obléhal na Kassandrov podnět město Kylléné v Élidě. Obležení brzo přerušil příchod Aitólů, kteří pomáhali bojovat i achájským městům proti Kassandrovým posádkám, ale Dýmé osvobodili pouze dočasně. Alexandr město dobyl zpět. Brzy poté byl však zavražděn Alexiónem v Sikyónu, jeho vojsko tak nečekaně ovládla Alexandrova žena **Kratésipolis**, která potlačila místní vzpuru a držela dále Sikyón a Korint pro Kassandra. Prozatím se Antigonos spojil s Rhodem, který pro něho stavěl lodě. Na Peloponnésos vyslal vojevůdce Aristodéma, aby tam se svolením Spart'anů najímal žoldnéře.

Ptolemaios na tyto akce okamžitě reagoval tím, že vyslal na Peloponnésos 50 lodí. Seleuka jmenoval admirálem, ten se vydal neúspěšně obléhat Tyros, poté obdržel 100 lodí, s nimiž se vydal do Egejského moře, ale jeho flotila na porážení Rhodu nestačila. Pro demonstraci své síly napadl v Iónii město Erythrae. Satrapa Kárie Asandros se připojil k Ptolemaiovi a Kassandrovi a napadl se svým vojskem v Kappadokii město Amisos. Antigonos proti němu poslal synovce Ptolemaia, ten Amisos uvolnil z obležení, ale Asandros se dál úspěšně bránil v Kárii. Seleukos poté odplul na Kypr, kde už Meneláos (bratr egyptského Ptolemaia) s desetitisícovým vojskem a 100 lodmi obléhal Kition, kromě něj dobili později celý Kypr, v čemž jim pomáhali králové Nikokreón a Salamis.

Kassandros rovněž zahájil diplomatické vojenské akce - získal ke spolenectví Akarnánii, Épeirskému spolku vládl jím dosazený **Neoptolemos II.**

(tehdy ještě neplnoletý, bylo mu 17, šlo o syna **Alexandra I. Épeirského** a Kleopatry, sestry Alexandra III.), kterému přidělil správce a velitele.⁴³⁴ Proti Kassandrovi se postavil illyrský král **Glaukiás** a města Epidamnos a Apollónia s podporou Kerkýry. Porazil je všechny (kromě Kerkýry, se kterou neválčil), Glaukiás se stal jeho klientským králem, Epidamnos a Apollónia obdržely posádky. Při této kampani založil město Antipatrea na jihu Illýrie, severně od Chaónie a épeirských hranic. Čelil invazi (vynucené pohybem Keltů) kmene Autariatů, uzavřel s nimi spojení a usídlil je na severní hranici Makedonie.

Roku 313 připravoval Antigonos invazi do Makedonie. Vyslal opět další vojáky do Hellady, podporoval vzbouření černomořských měst. Odessos a Histria byly však obléhány a následně dobyty, Kallatis se vydržela bránit Lýsimachovi až do roku 310/9. Antigonos se dostal až k Bosporu, počítal s přepravou do Evropy k městu Byzantiu, které bylo svobodné a jeho příznivcem. Jenže **Lýsimachos** stál s vojskem před branami města. Poradil si nejen s městy Řeků, ale i Seuthem III. a Skythy. Byzantium vyhlásilo neutralitu, přeprava přes úžinu byla zmařena, takže nezbyvalo než odejít. Kassandros navíc Lýsimacha podporoval svým vojskem.

Ptolemaios měl **na přelomu let 313/12** velký problém, neboť jeho vyhlášení svobody vzali obyvatelé Kyrenaiky doslova. Povstání potlačili generálové Agis a Epainétos, správcem byl nadále Ofellás.⁴³⁵ Počátkem **roku 312** chystal Antigonos mohutnou ofenzívu na několika frontách. Na Peloponnésos vyslal Telefora s 50 loděmi, osvobodil veškeré obce na Peloponnésu kromě Sikýónu a Korintu.⁴³⁶ Vyslal jednak výpravu proti Nabatejským Arabům, jednak expedici k Mrtvému moři. Tyto kampaně měly však jen částečný úspěch.

Kassandros usiloval o získání většího vlivu v Řecku, vypravil proti spojenému vojsku Aitólů a Épeiroťanů svého bratra Filipa, který zvítězil rozhodným způsobem; épeirský král Aiakidés zemřel na následky zranění v bitvě u města Oiniady v Akarnánii a jeho rodina prchla do Illýrie. Aitólové byli v defenzivě jako kdysi proti Antipatrovi, museli doufat v zázrak. Neúspěch utrpěl však Kassandros v Kárii, kterou dobyl Antigonos a dal městům svobodu, např. Milétu a jiným místům v oblasti.⁴³⁷ Antigonos navíc získal spojení s Aitóly a Boiottií. Kassandros poté obléhal Óreos, chtěl dobýt Euboiu, ale Telesforos s podporou Antigonovy flotily z Malé Asie tomu zabránil.

V létě navíc vyslal Antigonos další síly do Řecka, 5000 pěšáků a 500 jezdců na 150 lodích, vedl je Antigonův synovec Ptolemaios, někdy zmiňovaný jako Polemaios.⁴³⁸ Flotila přistála v Boiótii, byla posílena 10 loděmi z Rhodu, pozemní armádu posílily oddíly z boiótského spolku loděmi z Óreu. Kassandros zanechal obléhání Orea, ustoupil do Chalkidy, kde zanechal posádku, dobyl Órópos na pobřeží Boiótie, uzavřel smlouvu s Thébami, s většinou vojska se vrátil do Makedonie. (Diod. 19,77,2-6)

Polemaios však Órópos dobyl, stejně tak i Chalkidu, získal celou Euboiu, neobsazoval však žádné město posádkou, aby bylo zřejmé, že Antigonos je skutečný osvoboditel Řeků. (Diod. 19,78,2) Kassandros tak ovládal pouze Athény a i tam byly tendence svrhnout Kassandrov režim. Jenže prestiž a věrohodnost Antigona těžce poškodil Telesforos, který údajně žárlil na Polemaiovy úspěchy. Odmítl další spolupráci s Antigonem a jednal na Peloponnésu na vlastní pěst - vtrhl do Élidy, dobyl Kylléné a začal loupit chrámový poklad v Olympii, z nějž si najímal žoldnéře. Polemaios našťastí Telesfora porazil, obce zpětně osvobodil a vrátil poklad do olympijské svatyně. (Diod. 19,78)

Z angažování se Antigona v Řecku měl užitek Ptolemaios, který útočil na Kilikii, Lýkii, Kárii a Fénicii. **Na podzim roku 312** vojsko Ptolemaia a Seleuka o 18 000 pěších a 4 000 jezdcích porazilo Démétria u Gazy. Ten si zjevně nevzal ponaučení z obléhání Megalopole, protože se spolehl na útok slonů, který byl zastaven nataženými řetězy s bodci a lehkooděnci. Démétrios měl o něco slabší vojsko - 12 500 pěšáků, 4400 jezdců, 43 slonů. Utrpěl však zdrcující porážku. 500 mužů mrtvých, 8000 zajatých.⁴³⁹ S tím se ovšem Ptolemaios nespokojil, postoupil až k Sidonu, Démétrios ustoupil do Tripoli. Především však vyslal Ptolemaios někdy **v létě roku 311** 200 pěšáků a 800 jezdců, aby doprovodili Seleuka do Babylónie.⁴⁴⁰ Seleukovi se podařilo překročit sinajskou poušť a cestou přibíral další vojáky, takže jich měl 3000, když vstoupil v květnu nebo červnu* do Babylónu, kde osvobodil z vězení své přátele.

---

* Chronologie je nejasná, jiný kalendář měl Egypt, jiný Seleukovci, nedá se přesně určit, zda jsou přesnější egyptské chrámové nápisy, nebo Babylonská kronika.

Antigonos o tom hned nevěděl, **v roce 311 zahájil mírová jednání** s ostatními diadochy, hodlal legalizovat současné rozdělení moci a trval na proklamaci svobody a autonomie všech Řeků. Z dohody byl vyloučen pouze **Seleukos**, o němž buď neměli ostatní diadochové zprávy, nebo se rozhodli Seleuka vynechat, protože Antigonos měl většinu Asie ve svém držení a oni nevěřili v úspěch jeho podniku. Záznam o jednání a smlouvě máme v podobě dokumentu, nápisu ze Sképsidy v Malé Asii:

„...horlivě jsme usilovali o svobodu pro Řeky, činíce kvůli tomu nemalé ústupky a hlavně rozdávající peníze, a vyslali jsme v té věci s Démarchem Aischyla. Dokud bylo o té věci jednotné mínění, účastnili jsme se jednání u Helléspontu, a kdyby to někteří nepřekazili, mohla být tehdy věc uskutečněna. (pravděpodobně jednání s Kassandrem v roce 313/12)

Nyní když došlo Mezi Kassandrem a Ptolemaiem k rozhovorům o odklizení sporů a k nám se v té věci dostal Prepeláos a Aristodémos, tu ač vidíme, že některé Kassandrové požadavky jsou poněkud tíživé, přece, protože ve věci Řeků je mínění jednotné, pokládáme za nutné to přehlédnout, aby to hlavní bylo uskutečněno co nejdříve; sice nám velice záleželo na tom, aby se pro Řeky všechno zařídilo podle našich přání, ale protože by to bylo zdlouhavé a protože při vleklém jednání se někdy stává leccos nečekaného a protože máme tu tížádost, aby se otázka Řeků vyřešila za našeho života (Antigonovi bylo už 71 let), pokládali jsme za potřebné nenechat vyřízení celé věci ani dost málo ohrožit. Jak horlivě jsme o to usilovali, bude, doufám, patrné i vám i ostatním z ujednání samých. Když bylo dokončeno s Kassandrem a Lýsimachem jednání, ke kterému poslali s plnou mocí Prepeláa, vyslal k nám Ptolemaios posly žádaje, aby byl k dohodě přibrán i on a aby jeho jméno bylo uvedeno v téže smlouvě.

My jsme nepokládali za nic malého odložit tížádost, pro kterou jsme podstoupili nemalé nepříjemností a vydali mnoho peněz, a to když jsme s Kassandrem a Lýsimachem už byli dohodnuti a to, co zbývalo vykonat, bylo snadnější; nicméně předpokládající, že dojde-li k dohodě i s ním, dala by se

rychle vyřídit věc Polyperchontova*, když by s ním nebyl nikdo spojen, hledíce i k přátelství, které nás s ním pojí, tak nahlížejíce, že i vy i ostatní spojenci jste tak zatíženi válkou a vydáními, pokládali jsme za správné ustoupit a uskutečnit smír i s ním. K uzavření dohody jsme vyslali Aristodéma, Aischyla, Hégésiu; ti se už vrátili, obdrževše záruky, a od Ptolemaia přišlo poselstvo s Aristobúlem, aby je přijalo od nás.

Vězte tedy, že smíření se stalo skutkem a nastal mír. Ve smlouvě jsme uložili všem Řekům přísahat, že budou společně střežit jedni pro druhé svobodu a samostatnost, předpokládajíce, že za našeho života – pokud člověk může předvídat – ji bude možno ochránit, pro budoucnost pak, budou-li všichni Řekové i vládcové vázáni přísahou, uchová se Řekům svoboda ještě bezpečněji. A odpřisáhnou-li také oni, že budou naši vzájemnou smlouvu jedni pro druhé společně chránit, nebude to, nahlédli jsme, pro Řeky nijak nečestné ani neužitečné. Zdá se mi tedy správné, abyste vykonali přísahu, jejíž znění posíláme. Vynasnažíme se i pro budoucnost zajišťovat všemožný prospěch vám i ostatním Řekům. O těchto věcech jsem uznal za dobré jednak napsat, jednak vyslat Akia, aby o nich promluvil; dodá vám opis naší smlouvy i přísahy. Bud'te zdrávi.⁴⁴¹

Zachovala se i odpověď Sképsidy. Občané Antigonovi vybudovali posvátný okrsek, oltář a sochu. K jeho počtě měly být každoročně konány hry a slavnosti, jak tomu bylo dříve. Antigonovi a jeho synům byly věnovány zlaté věnce, občané se zavázali vykonat přísahu.⁴⁴² Jak vidno, božský kult vladaře neměl tehdy jen Alexandr, začalo se to stávat normální praktikou. Než religionistická stránka je pro nás však důležitější samotný rozbor mírové smlouvy.

Ten přináší důležité otázky - kdo na ní nejvíce získal, proč ji všichni diadochové akceptovali, co znamenala pro další vývoj. Především však veledůležitá otázka, se kterou se nelze téměř vůbec v odborné literatuře setkat. Proč se vlastně snažili všichni diadochové tak moc získat přízeň Řeků, nebo spíše nadvládu nad nimi? Začněme popořadě. Vítězem se mohl cítit

---

* Oficiálně stále regent Alexandrových potomků, který však držel už jen některá místa na Peloponnésu, nebyl s nikým ve spojenectví.

Kassandros, byl oficiálně regentem Alexandra IV., správcem Makedonie a jejích okolních oblastí, Ptolemaios měl dít Egypt, Lýsimachos Thrákii. Antigonos nezískal žádné teritorium navíc, jeho titul správce královských záležitostí se stal bezvýznamným, protože nebyl legitimní. V mírové smlouvě nebyl ani legalizován.

Ostatní diadochové však smlouvu akceptovali rádi, potvrdila jejich status, území i správní funkce. Pro další vývoj byla smlouva jen potvrzením statusu quo, který určitě dlouho nevydrží, neboť každý si chtěl urvat co nejvíce. Prozatím si však potřebovali vydechnout, zkonsolidovat síly k nové válce. Morálním vítězem se ale mohl cítit také Antigonos. Pravda, vymáhal po řeckých městech ve svých sférách vlivu také válečné daně. Jenže nedělal žádné excesy s nucenými vládami, popravami občanů, exulantstvím ani vojenskými posádkami. Byl podstatně velkomyslnější než ostatní diadochové.

Proto se mohlo Řekům zdát, že Antigonos je vládce, ke kterému se mají přidat, protože přece teď nedávno inicioval svobodu Řeků, hodlal ji dodržovat a tím vyvíjel tlak na ostatní vládce, aby jednali podobně. Navíc se dokonce vzdal aspirací na královského regenta, jen aby učinil mírovou smlouvu i k prospěchu Řeků. Samozřejmě je otázkou, do jaké míry to tak Antigonos prezentoval a jak moc tomu ostatní Řekové byli ochotni uvěřit. Jenže i Plútarchos věřil v poctivost úmyslů Antigona ohledně řecké svobody, proto je třeba brát vážně i tuto variantu. Antigonos si byl vědom, že mu z hlediska prestiže takové chování může hodně pomoci - přinést spojence a ochotné dobrovolníky.

Otázka, proč diadochové považovali za tak důležité vládnout řeckým obcím v Helladě i jinde, je složitější, než se zdá na první pohled. Pokračování politiky Filipa II. a Alexandra Velikého brutálnějším prostředky? Snaha potvrdit nadřazenost Makedonie nad Řeky, finanční a hospodářské výhody plynoucí z okupace měst? Odpověď není jednoduchá, přikláněl bych se ke kombinaci důvodů, byť se tato politika diadochů jednou ukáže v celé své ubohosti a nahotě jako velmi kontraproduktivní. Pravděpodobně bych vyloučil jako důvod obavy ze spojených sil Řecka, které by převyšovaly Makedonii.

Řekové se byli málokdy schopní sjednotit ve větším měřítku, a když už, tak k obraně, nikoliv k útočné akci. Jejich partikularismus a rivalita byly legendární, bez ohledu na století, ve kterém žili. Makedonci byli válečnickým

národem, možná se řídili heslem, že co jednou makedonské zbraně dobyly, to se neopouští. Ale okupace měst vyčerpávala vojenské i finanční zdroje států takovým způsobem, že kromě velkých bohatých měst jako Milétos je vůbec pochybné předpokládat, že se okupace vyplatila. Rovněž to přinášelo ztrátu prestiže v očích Řeků, kteří sice hojně vyhledávali obživu v královských službách, ale chtěli mít ve svých městech svobodu a samosprávu, žádné válečné daně, samostatnou zahraniční politiku a možnost válčit, s kým uznají za vhodné.

Zejména poslední položka byla velmi důležitá pro řeckou představu svobody. Tohle vše jim Makedonci vzali - výměnou za poklonování a kult božského krále. Kupodivu se Řekové nastalé situaci přizpůsobili. Zůstává ale otázkou, proč je tak moc chtěli diadochové kontrolovat a využívat. Do jejich služeb nejen vojenských by chodili stejně dobrovolně. Navíc lidské zdroje pro vojsko byly mnohem větší mimo Helladu. Možná, že diadochové (až na výjimky) považovali stále neřecké elementy za nespolehlivé pro státní službu.

Proto odmítali většinou přijímat do civilních funkcí a vojska domorodce a cizince. To by vysvětlovalo zavlou posedlost kontrolou nad řeckými obcemi. Vládcové jakoby nechápali, že v rámci delšího časového horizontu u Řeků pouze pěstují nenávist a oslabují jejich kulturní i vojenský potenciál, který přece nutně potřebovali. Za takové situace se pak může snadno najít záminka k válce s cílem zničit makedonskou nadvládu za pomoci cizího státu. Ale v těchto kategoriích samozřejmě diadochové až na výjimky* neuvažovali. Měli za to, že Makedonci svět vedou, ostatní je musí následovat.

Nyní se vraťme zpět k vývoji na východě. Seleukos byl v Babylónu, kde byl uznán za vládce, datum jeho návratu do města se stalo počátkem oficiálního seleukovského letopočtu. Seleukos si rychle získával podporu od svých poddaných i mnoha demobilizovaných vojáků. Ve městě však stále byla pevnost s Antigonovou posádkou, která se nechtěla vzdát, vybudoval proto na Eufratu přehradu, kterou prolomil a pevnost vytopil.

---

* Antigonos I., Antigonos III. Dosón k nim patřili, chápali úloha Hellady, toho jak s ní mají zacházet, aby zůstala relativně silná, nedotčená, soběstačná.

Jeho boj však teprve začínal, Antigonos měl v Médii satrapu Níkanóra* a v Árii Euagora, kteří mu shromáždili armádu o 10 000 pěšácích a 7000 jezdcích, zatímco Seleukos měl pouze 3000 pěšáků a 400 jezdců. Čekal na své protivníky už od **září roku 311** poblíž močálů řeky Tigris. Ukryl své vojsko a nočním útokem pak oba satrapy překvapil a porazil. Po této události se od listopadu rozhodli asijscí vojáci přidat k Seleukovi. Ten měl jako jediný z diadochů stále za manželku Peršanku Apamu. Pečlivě vyřizoval žádosti a stížnosti svých poddaných, čímž si získal jejich přízeň. Všechny události od návratu Seleuka popisuje tzv. *Babylonská kronika*, která má mnohem větší časový rozsah před i za události, tzv. **babylonské války** (311-308). Seleukos poté dobyl Ekbatany, Elam a Súsy (ovládal velkou část dnes jižního Iráku a většinu Íránu).

Zprávy o pohromě ve východních satrapiích dorazily k Antigonovi brzy, pravděpodobně **v prosinci roku 311**. Okamžitě vyslal svého syna Démétria dobýt Babylón. Ten sice **na jaře v roce 310** dobyl v Seleukově nepřítomnosti (byl stále na východě) Babylónii a samotné město, na jednu ze dvou pevností dosadil posádku o síle 7000 mužů⁴⁴³ a území značně poplenil, díky Seleukovým přívržencům však nebyl schopen dobýt další pozice, což ho přinutilo vrátit se zpět do Sýrie. Antigonos se sice vrátil **na podzim roku 310**, vstoupil do Babylonu a počínal si tu v letech 310-8 velmi neurvale, raboval města, chrámy i venkov, ale právě tohle chování podporovalo odpor obyvatel Babylónie a posilovalo Seleuka.⁴⁴⁴ **Antigonos se musel v březnu roku 309 stáhnout z Babylónu. Pravděpodobně roku 308 byl definitivně poražen v bitvě.** Seleukos zaútočil těsně před úsvitem, Antigonovo vojsko nemělo po ruce ještě zbraně, takže upadlo do zmatku a bylo snadno poraženo. (Polyainos, *Strategems* 4.9.1) Antigonos možná nebyl naprosto poražen, ale protože na jeho území v Malé Asii (hlavně v Kilikii) útočil Ptolemaios, musel se vrátit. Vybudoval řadu opevnění podél řeky Belich. Seleukos vybudoval několik měst podél společných hranic, založil mimo jiné **Dura-Europos** a **Nisbis**. Vydal se na tažení na východ.

---

* Neplést s jeho jmenovcem v Kassandrových službách, který byl po námořní bitvě u Byzantia Kassandrem popraven.

Antigonovi nezbývalo, než uznat Seleuka vládcem východních satrapií. Sám teď musel dobývat zpět některé pozice v Kárii, Lýdii i Kilikii. Tyto akce pravděpodobně **v roce 308** odstartovaly **4. válku diadochů** (308-301). Byla rozhodující pro celý následující vývoj epochy, nicméně klíčové události se staly ještě před ní. **Na přelomu let 310/9 Kassandros zabil Roxanu i Alexandra IV.**, čímž zbavil sebe i ostatní Alexandrovy epigony hrozby, že by mohl někdo legální, legitimní cestou ohrozit jejich královské ambice. Zničení zbytku pokrevní linie Argeadovců mohlo začít.

Ostatní diadochové Kassandra veřejně odsuzovali, a ačkoli tvrdil, že Roxana se synem zemřeli přirozenou smrtí, nikdo tomu nevěřil. **V roce 309** se Polysperchón, o kterém roky nebylo slyšet, rozhodl změnit svoji pozici marginála a pořádně zatřást velmocenským postavením ostatních generálů. Měl u sebe náhle nemanželského syna Alexandra **Héraklea**, svolával vojsko na jeho podporu, získal na svoji stranu Aitóly a jiná místa v Řecku, své stoupence měl i v Makedonii. Shromáždil 20 000 pěšáků a 1000 jezdců, s nimiž vstoupil do svého rodného kraje Stýmfaie.⁴⁴⁵ Prohlašoval, že Héraklés je už plnoletý a přichází převzít trůn, on sám bude samozřejmě králův zástupce.

Kassandrovo vojsko, které tábořilo nedaleko, bylo nakloněno této změně. Smrtnou hrozbu ovšem odvrátil Kassandros snadno, slíbil Polysperchóntovi zpět jeho majetek, velení na Peloponnésu, jeho tituly, podíl na vládě Kassandra, armádu 4000 Makedonců a 500 thessalských jezdců.⁴⁴⁶ Polysperchón zabil nejen Héraklea, ale i jeho matku Barsiné, vzal si své peníze a vojsko a odešel přezimoval se svojí velkou armádou do Lokris. (Diod. 20.20,28) Tím vraždění členů Alexandrovy rodiny neskončilo. Jeho sestra Kleopatra byla celou dobu rukojmí Antigona.

V roce 308 přijala nabídka Ptolemaia k sňatku, Antigonos ji však při útěku zadržel a zabil, poté jí uspořádal královský pohřeb.⁴⁴⁷ Ptolemaios dobyl ve stejném roce Andros, vylodil se na Peloponnésu, Kratésipolis mu předala Korint a Sikyón. **V roce 307** vyslal Antigonos Démétria s 250 loděmi a 5000 talentů, aby osvobodil Athény a celé Řecko. Athény byly dobyty 10. června. Snadno je zbavil posádky, zbořil pevnost v Pireu, Démétria z Faléra poslal do Théb. Později odpluje do Egypta, kde bude pracovat v Múseiónu. Athéňané obdrželi velké množství obilí a dostatek dřeva na stavbu 100 triér, dostali zpět ostrov Imbros.

Athéňané zasypávali Antígona i Démétria poctami, prohlásili je za spásné bohy. Démétrios neměl příliš času s kampaní v Řecku pokročit, stihl osvobodit pouze Megary. Byl totiž odvolán, aby dobyl zpět Kypr. **V roce 306 zde porazil ve velké námořní bitvě u Salamis** Ptolemaiovo loďstvo, většinu lodí zničil a velkou část pozemního vojska zajal. Obléhal potom jedno město za druhým, celý Kypr dobyl. Zůstal mu v držení na 12 let.⁴⁴⁸ Poté se Antigonos prohlásil králem, svého syna rovněž, učinil ho spoluvladařem. V říjnu roku 306 zahájili invazi do Egypta, vojsko mělo 80 000 pěšáků, 8000 jezdců a 83 slonů.⁴⁴⁹ Překročení Nilu se však nezdařilo, v listopadu jeho armáda odtáhla zpět do Sýrie.

V roce 305 přijali královský titul i **Ptolemaios I., Lýsimachos, Kassandros a Seleukos**. Antigonos vyslal Démétria dobýt **Rhodos**, byla to příliš důležitá strategická pozice, než aby byla neutrální a ještě k tomu spojenec Ptolemaia! Obléhání se nedařilo, i když trvalo **do roku 304**. Výprava mu přinesla pouze přízvisko *Poliorkétes* (obléhatel měst) za masivní použití a dovednou stavbu oblézacích strojů. Celý podnik selhal nejen na statečnosti a odhodlanosti Rhodanů, kterých bylo mnohonásobně méně, ale také proto, že Démétrios nezničil rhodské loďstvo, takže neměl nikdy kompletní blokádu ostrova.

Přicházely tak na něj posily od Kassandra, Lýsimacha a hlavně Ptolemaia, nemluvě o zásobách. Podnik se však zapsal do světové historie - Rhodané prodali oblézací vybavení Démétria a za peníze postavili masivní bronzovou sochu Héliá, jeden ze sedmi divů starověkého světa, dokončený v roce 292. Démétrios se musel vrátit i proto, že Kassandros obléhal Athény a na Peloponnésu pro Kassandra získal Polysperchón další pozice. Vylodil se tedy v Aulidě v Boiótii, která se stala jeho spojencem stejně jako Aitólie, a vysvobodil Athény z obležení. Zimu strávil zde, **v roce 303** dobyl Sikyón a Korint, získal Acháju i Arkádii. **Na jaře roku 302 svolal do Korintu obnovení Korintského spolku**. Byl prohlášen vládcem Řecká. Synedrium mělo pouze 5 zástupců, členové byli voleni losem, každý musel pocházet z jiné obce.

Toto uskupení však bylo čistě pragmatickým nástrojem Antígona proti Kassandrovi, jeho členy byly především státy ze středního Řecká a Peloponnésu. V době války měli být členové jmenováni králi, kdo neposlal zástupce do synedria, platil těžkou peněžní pokutu, citelné pokuty byly i za

nedodání vojáků.⁴⁵⁰ Ostatně o čistotě Antigonových záměrů si nikdo od obléhání Rhodu nedělal iluze. Kassandros žádal o mír, Antigonos však chtěl kapitulaci. Proto obnovil válku a požádal o pomoc ostatní diadochy.

Démétrios se mezitím během léta roku 302 vylodil v Thessalii a ovládl její jižní část (Achájská Fthiótis). Měl s sebou úctyhodné vojsko 1500 makedonských jezdců, 8000 makedonských pěšáků (6000 zběhlo od Kassandra), 15 000 řeckých žoldnéřů a 25 000 vojáků od řeckých spojenců, doprovázela ho pirátská flotila, která měla 8000 mužů. Kassandros měl pouze 2000 jezdců a 29 000 pěšáků.⁴⁵¹ Vyhýbal se ovšem obratně rozhodující bitvě. Jeho spojenci začali čile připravovat ofenzívu proti Antigonovi. **Lýsimachos** útočil v Malé Asii (přešli k němu velitelé Antigona, střežící Hellésponť), byl mu poskytnut i oddíl vojska (12 000 pěšáků a 500 jezdců) od Kassandra. Ten vedl Kassandrův bratr **Pleistarchos**, který úspěšně dobýval západní pobřeží Malé Asie.

Ptolemaios se měl připravit k pochodu na Fénicii a Sýrii. Vyslal však především posly k Seleukovi. Museli překonat nebezpečnou cestu přes Arabskou poušť a putovat do Babylonu po cestách, které kontroloval Antigonos. Seleukos od vítězství v Babylonské válce nezhálel. Od roku 308 dobýval a reorganizoval svoje východní části říše. Stal se pánem nejen Mezopotámie a Persidy, ale i tzv. Seleukovské Kappadokie, Arménie, Parthie, Hyrkánie, Sogdiány, Baktrie, části Arabských kmenů, Arachósie, dostal se až k řece Indus. **V letech 305-303** se dostal do konfliktu s indickým králem Čandraguptou, který dobýval zpět teritoria, jež si podřídil kdysi Alexandr.

Není jasné, zda Seleukos prohrál ve vojenské konfrontaci, nebo zda k rozhodujícímu střetnutí nedošlo, případně zda se rozhodl až po delší úvaze k mírové smlouvě. Vzdal se všech teritorií na horním toku Indu, Gandaháry, části satrapie Paropamisos (nebo ji odevzdal celou) i východní části Arachósie.⁴⁵² Údajně provdal svoji dceru za indického vládce, k mírové smlouvě obdržel ovšem Seleukos 500 slonů! Na dvůr Maurjovců poslal jako svého vyslance Megasthena, který měl zaznamenat poměry v Indii, dochovaly se později zlomky jeho knihy *Indika*, která kromě spolehlivých informací (ověřených archeology) obsahuje i čiré nesmysly.

Za této situace musel Antigonos na podzim roku 302 povolat Démétria zpět do Malé Asie. Sám totiž selhal ve zničení sil Lýsimacha i Pleistarcha, oba se vyhýbali bitvě. Lýsimachos ustoupil na území Hérakléie Pontské, vzal si zde ovdovělou perskou princeznu Amastris, která se po smrti svého manžela (306/5), vládce města Dionýsia, stala vládkyní města. Ptolemaios v roce 301 obsadil Koilé Sýrii a jižní pobřeží až po řeku Eleutheros, získal město Byblos. Sídón a Tyros zůstaly v rukou Antigona.

Seleukos dorazil na jaře do Kappadokie, koalice sil namířená proti Antigonovi se sešla **roku 301 u Ipsu** ve Frýgii. Přítomni byli nejen Seleukos a Lýsimachos, ale i dva velitelé od Kassandra. Ptolemaios se jako jediný nedostavil, možná záměrně čekal, jak se situace vyvine. Koalice měla 120 srponosných vozů, 400 slonů (všechny od Seleuka), 15 000 jezdců a 65 000 pěšáků. Démétrios a Antigonos shromáždili 70 000 pěšáků, 10 000 jezdců a 75 slonů.⁴⁵³ Bitva se zpočátku vyvíjela pro Antigona dobře. Jeho syn zahnal levé jízdní křídlo nepřítele, kterému velel Seleukův syn Antiochos. Jenže se při pronásledování se dostal příliš mimo kontakt s linií pěšáků svého otce.

Cestu mu zahradili Seleukovi sloni jako neprostupná zeď. Falanga Antigona byla pod těžkým útokem z nechráněného křídla a ostřelována, mnoho vojáků zběhlo k Seleukovi. Bitva skončila pro Antigona totální katastrofou, sám při ní byl zabit, vytrval jen jeho oddíl osobní stráže, marně čekal na návrat svého syna. K čemu bylo, že i Pyrrhos (Démétriov švagr, budoucí épeirský král) si počínal na svém úseku dobře a zahnal všechny nepřátele. Démétrios musel z bitvy ustoupit, zbylo mu jen 5000 pěšáků a 4000 jezdců. Z Efesu poté zamířil do Athén, ale už v půli cesty ho zastihl vyslanec z Athén, od něž se dozvěděl, že jeho lodě i žena byly odeslány z města do Megar. Athény vyhlásily neutralitu.

Démétrios měl přesto pořád obrovské loďstvo (300 lodí), námořní základny v Kilikii a Fénicii, v držení měl i Kypr, Lónii a některá řecká města v Helladě, byl i nadále králem moře. Vítězové si rozdělili državy poraženého. Lýsimachos obdržel Lýdii, Helléspontskou Frýgii a severní pobřeží Malé Asie. Kassandros dostal Kilikii. Bithýnie a Pontos byly nezávislými státy. Ptolemaios v roce 300 musel řešit vnitřní rozpory v Kyrenaice, kam dosadil jako správce Maga, syna z prvního manželství jeho milenky Bereníky. Navázal spojení s Lýsimachem, který se oženil s jeho dcerou Arsinoé.

Na to odpověděl Seleukos tím, že požádal Démétria o dceru. V roce 300 znovu založil Seleukos Antigoneiu nad Orontem jako Antiochoeiu a učinil ji svým hlavním městem. Seleukeia na Tigridu sloužila jako správní centrum pro východ jeho říše. Démétriova dcera Stratoníka se na přelomu let 299/8 vdala za Seleuka. Démétrios ovšem chtěl navázat spojení i s Ptolemaiem, měl si vzít jeho dceru Ptolemaidu. Jako záruku dobrých úmyslů poslal Démétrios rukojmí, správce jeho posádek na Peloponnésu, Pyrrhos tak cestuje do Egypta.⁴⁵⁴

Během přelomu let 300/299 se Kassandros pokoušel dobýt ostrov Kerkýra, ale jeho loďstvo i vojsko porazil sicilský vládce Agathoklés. (Diodóros, 21.2.1-3) **V květnu roku 297 zemřel Kassandros**, zůstala po něm špatná reputace nejen mezi Řeky, ale i ostatními diadochy. Nicméně zanechal po sobě i velkolepě vybudovaný palác s terasami v Aigai. Nastoupil po něm jeho syn, jménem **Filippos IV.**, který ovšem záhy umírá. Dva jeho mladší bratři Antipatros a Alexandros vládli Makedonii společně. Z Egypta se s podporou Ptolemaia vrátil na épeirský trůn **Pyrrhos**, obdržel peníze, loď i vojsko, byla mu dohodnuta společná vláda s **Neoptolemem**. Zpět si vezl Pyrrhos nejen Ptolemaiovu přízeň, ale i dceru jeho milenky Bereníky, Antigonu. V Athénách se Démétrios z Faléra rozhodl odjet do Egypta. **V roce 296** žádá Seleukos po svém tchánovi Démétriovi jeho města Tyros a Sídón, což ten rozhodně odmítá. Prohlásil: „*I kdybych měl prohrát ještě tisíc bitev u Ipsu, nikdy nebudu Seleukovi platit za privilegium být jeho tchánem!*“⁴⁵⁵

Seleukos ovšem požádal o pomoc Ptolemaia a Lýsimacha a državy Démétria v Asii se staly minulostí. **Na přelomu let 295/4** dobyl Ptolemaios Kypr.⁴⁵⁶ Lýsimachos dobyl Iónii, především pak město Efesos, a Seleukos dobyl Kilikii, neboť Kassandrův bratr Pleistarchos už nemohl spoléhat na bratrovu ochranu. Démétrios se tím nedal zkrušit, vyplul do Hellady. U Athén však bouře poničila jeho loďstvo, proto se stáhl na Peloponnésos, kde dobýval Messénu. Poté znovu vyrazil k Athénám a zahájil jejich blokádu.

Ptolemaios učinil propagační akci, poslal na pomoc Athénám 150 lodí. Ty se ovšem stáhly, aniž by riskovaly bitvu s Démétriovou flotilou, která měla dvojnásobnou převahu. **Na jaře roku 294** tak Démétrios vešel do Athén, byl k městu milostivý, věnoval mu mnoho obilí. Chystal se na výpravu do Sparty, ale dostal mnohem zajímavější příležitost k výpravě. V Makedonii se přeli o trůn Antipatros a Alexandr, prvně jmenovaný druhého vyhnal. Ten si proto zavolal

na pomoc Pyrrha i Démétria. Pyrrhos dorazil dříve, vzal si zpět kraje, které sebral jeho zemi Filip II., a přidal ke svému území ještě další okrsky za svoji pomoc. Antipatra poté vyhnal ze země.

Dorazil i Démétrios, ačkoliv pozdě, a poté, co v Thessalii, ve městě Larissa, **Alexandra V.** zabil, se stal provoláním vojska makedonským králem. Brzy si podmanil celou Helladu, odolala pouze Aitólie a Sparta. V roce 293 byl Seleukův syn Antiochos učiněn spolukrálem, vzal si Seleukovu ženu Stratoníku, odcestoval do východních satrapií, kde ho čekaly nesnadné úkoly. Už dříve zde působil **Demodamás z Milétu**, určený Seleukem, aby odrážel nápory kočovných kmenů za řekou laxartés (dnešní Syrdarja). Antiochos vybudoval a rozšířil řadu měst zejména v Sogidáně a Baktrii.

Archeologové stále daná místa prozkoumávají a nalézají z tohoto období zvýšený výskyt stavebních a kolonizačních aktivit a také velké množství seleukovských mincí. Seleukos považoval východní satrapie za velmi důležité pro hospodářství a obchod. **V letech 285-2** pověřil svého přítele Patrokla, aby prozkoumal Kaspické moře a krajiny kolem něj, a pokusil se nalézt spojení řeky Oxu s Kaspickým mořem.

V Helladě zatím **Pyrrhos** útočil často na Thessalii, proto v ní Démétrios **roku 293** založil nové město poblíž Magnesijského zálivu, které tak mělo strategický význam, a pojmenoval ho **Démétrias**. Poté se mu naskytla ještě další šance, jak zvětšit svoji vládu. Jeho odvěký nepřítel a rival **Lýsimachos** byl mimo království, **v roce 292** na něj padla pohroma, když se vydal na výpravu proti Getům za Dunaj, kde byl poražen, zajat. Než si však událost přiblížíme, je potřeba se zaměřit více na vládu a království Lýsimacha.

Tento vládce si založil na Thráckém Chersonésu hlavní město **Lýsimacheia**, pravděpodobně **v roce 309**, a obyvatele získal prostě tím, že rozbořil starší město Kardia v jeho okolí a obyvatele donutil přesídlit. V Bithýnii založil znovu město Níkaia, zvětšil město Íllion, vybudoval zde chrám a nové opevnění.⁴⁵⁷ **V roce 297** se marně pokoušel dobýt Bithýnii. Napřed byli poraženi jeho dva velitelé, poté i on sám.⁴⁵⁸

Jeho protivníkem byl bithýnský vládce **Zipoétes I.**, který už dříve **v roce 315** válčil s Antigonem o pobřežní města **Chalkedón** a **Astakos**, ale tehdy

neuspěl, jelikož Antigonos poslal městům pomoc. Po jeho smrti první město dobyl a druhé zničil. Po úspěšné válce s Lýsimachem přijal královský titul a založil u úpatí hory Lypedrón město jménem **Zipoétion** (které archeologové dosud nenašli).

I přes tento neúspěch byl Lýsimachos bohatý král, jehož hlavní příjem plynul z daní, které vybíral od lodí proplouvajících Helléspontem. Jeho království skutečně sahalo až k toku Dunaje, k městu Salmydéssos, ovládal i řecká města při Černém moři na tomto území. Vydal se rozšířit svůj vliv za Dunaj. Getům vládl král **Dromichaités**, ovládal levý břeh Dunaje, jeho hlavním městem bylo **Helis** s rozlehlými hradbami. Vlákali Istí Lýsimachovo vojsko do nehostinných krajin bez vody, zajal nejen Lýsimacha a jeho syna Agathoklea, ale také celé vojsko porazil. Trpělo totiž žízní a hladem, strategie spálené země slavila úspěch. Bitva se mohla odehrát buď v Budžaku,^{*} nebo v Baraganské nížině,⁴⁵⁹ která se také hodí pro tuto taktiku, navíc stepní krajina v letním období mohla být skutečně bez vody (jedná se dnes o jihozápadní část Rumunska, Baraganská nížina zasahuje i do části Moldávie).

Dromichaités se však ukázal jako velkomyslný soupeř. Žádal sice vydání pevností a území, které Lýsimachos na jeho území dobyl, a chtěl za manželku jednu z jeho dcer, ale po Lýsimachově souhlasu ho se synem i vojskem propustil. Démétrios tak musel Thrákii rychle opustit, přinutila ho k tomu i zpráva o boiótském povstání **v roce 292**. To potlačil v krvavé bitvě u hory Onchéstu jeho syn Antigonos Gonatás.

Po ročním obléhání padly **v roce 291** Théby, ale i k nim se Démétrios zachoval milosrdně. **V roce 290** získal Démétrios novou manželku, Lanassu, dceru Agathoklea, a jako věno ostrov Kerkýru, což muselo velmi popudit jejího bývalého manžela Pyrrha. Ten se spojil s Aitóly a úspěšně porazil v Épeiru jeho velitele Pantaucha, načež táhl do Makedonie, kde postoupil až k Edesse. Démétrios ho ovšem vyhnal, porazil i Aitóly, a proto všichni uzavřeli příměří. **V roce 289** podniká Démétrios mohutné přípravy, chce po vzoru otce znovu

---

^{*} Území tvořící jižní část Besarábie (tj. jihovýchod Moldávie). Dnes je součástí Ukrajiny a spadá pod Oděskou oblast. Na jihu je ohraničen Dunajem, na východě pobřežím Černého moře, na severovýchodě Dněstrem, na severozápadě současným Moldavskem.

sjednotit říši Alexandra. V Korintu, Chalkis, Pireu i na jezeře poblíž Pelly dává stavět 500 lodí, jeho pozemní armáda má 98 000 pěšáků a 12 000 jezdců.⁴⁶⁰

Tyto přípravy donutily ostatní diadochy k horečné akci, Lýsimachos, Seleukos a Ptolemaios obnovili spojení. **Na jaře roku 288** zaútočili na Makedonii - Lýsimachos od východu, Pyrrhos od západu, Ptolemaios poslal loďstvo k Athénám. Démétrios se náhle stal uprchlíkem z vlastního království. Jeho vláda nad Makedonií byla plná různých výstřelků, extravagancí, tíživých válečných daní i nevyřizování správních záležitostí, takže záhy zjistil, že jeho vojáci nechtějí proti Lýsimachovi bojovat. Obrátil se proti Pyrrhovi, avšak jeho vojsko k němu dezertovalo.

Pyrrhos a Lýsimachos si Makedonii rozdělili, hranicí byla řeka Axios. Démétrios se však **v roce 287** rozhodl zkusit štěstěnu, připlul do Malé Asie, obsadil Milétos, vzal si Ptolemaiovu dceru Ptolemaiu a uzavřel s Ptolemaiem mír. Ten zjevně nechtěl, aby Lýsimachos získal příliš velký vliv a nadále sílil. Démétrios ztratil Athény, které s pomocí 1000 vojáků (vyslaných Ptolemaiem z ostrova Andru), kterým velel Kalliás, vyhnaly makedonskou posádku.⁴⁶¹

Na jaře roku 286 se u Sard postavil Démétriovi Lýsimachův syn Agathoklés, Démétrios se mu nemohl postavit v bitvě, protože ačkoliv na výpravu vzal většinu žoldnéřů z posádek v Řecku, kde nyní velel jeho syn Antigonos Gonatás, byl v těžké početní nevýhodě. Rozhodl se nebojovat s Agathoklem, nýbrž proniknout přes nezávislou Arménii do Médie. Plán mu ovšem nevyšel. Stáhl se proto do Kilikie (loďstvo kotvilo u Kárie), aby vyléčil vojsko z následků četných útrap, nemocí a zranění z potyček, které s Agathokleovým vojskem celou dobu podstupovali.

Seleukos se rozhodl nepřijmout pomoc Lýsimacha ve válce, ani nehodlal Démétria v provincii trpět, ačkoliv se dovolával příbuzenských vztahů. **V roce 285** se Démétrios probil přes ammánské hory do Sýrie.⁴⁶² Opět se k němu začali sbíhat žoldnéři a dobrodruzi, ale štěstí Démétria náhle opustilo, onemocněl a velká část vojska se rozešla. Na jaře je tak Démétrios s hrstkou žoldnéřů v poslední bitvě Seleukem poražen a zajat. Jeho loďstvo zčásti přešlo k Ptolemaiovi, zčásti odplulo zpět k Antigonovi, Iónie opět patřila Lýsimachovi. Žil v čestném zajatectví v syrském Chersonésu, v ohybu řeky Orontu, kde byl královský park. Zde se i roku 283 upil k smrti.

Démétrios byl typickým ztělesněním své doby a náhlých zvrátů štěstěny. Jednu noc králem, druhou přeběhlíkem. Byl ovšem také vytrvalým, lstivým válečníkem, který proslul v umění obléhací války, stavbě válečných strojů a především lodí. Z jeho smrti nejvíce těžil Ptolemaios, který obsadil celou Fénicii. Jelikož **Antigonos Gonatás** měl jen malé loďstvo, vojsko a pár měst v Řecku (v Thessalii pouze Démétriadu, vypadal pro ostatní diadochy, že je král pouze jménem), nemohl bránit Ptolemaiovi, aby se stal hlavou spolku ostrovanů. **V roce 284** ustavil Ptolemaios svým spoluvládce syna **Ptolemaia II.**, který pocházel ze svazku s Bereníkou. Bývalá královna Eurydiké byla vyhnána, doprovodil ji i její syn Ptolemaios Keraunos (Blesk) a jeho bratr Meleagros na dvůr Lýsimacha, kde ji čekala její dcera Arsinoé.

Lýsimachos se zmocnil už **v roce 285** Pyrrhovy části Makedonie a stal se tak vyrovnaným soupeřem Ptolemaia i Seleuka. Ovšem v roce 283 zničil svůj vlastní rod, když uvěřil pletichám své mladé manželky Arsinoé, že Agathoklés (zrozený ze svazku s Níkaiou, dcerou Antipatra) proti němu chystá vzpouru. Dal popravit syna i řadu jeho přátel. Zjevně chtěl, aby některý ze tří synů Arsinoé nastoupil na trůn po něm. Agathokleova vdova Lýsandra s dětmi a bratry stačila uprchnout na dvůr Seleuka. Doprovázel ji i Ptolemaios Keraunos s bratrem.

Hlavním argumentem pro pomoc a triumfem této suity byl Filetairos, Lýsimachův eunuch a strážce pokladu v Pergamu. Částka 9000 talentů⁴⁶³ byla jistě pádným argumentem pro Seleuka, proč jim pomoci a vytáhnout proti Lýsimachovi - nyní už jeho jedinému soupeři, neboť v roce 282 zemřel Ptolemaios.

Než se posuneme na časové ose dále, je třeba představit významné přínosy tohoto panovníka. Jednak dokončil město Alexandrie, které se stalo kulturním centrem a výkladní skříní helénistického světa, jedno z nejdůležitějších měst starověku vůbec. Mělo paláce na mysu Lochias, obklopené sady a zahradami, byl tam samostatný přístav jen pro krále a okolí. Další dva přístavy se nacházely při straně s mořem, třetí na jezeře Mareótis pro vnitřní obchod s Egyptem. Heptastadion, který spojoval pevninu s ostrůvkem Farem, tak vymezil dva velké přístavy. Měl dva průplavy s překlenutými mosty, nepochybně zvedacími. Město stálo na pásu bílých vápencových skal. Krytá sloupořadí, fontány, sochy, chrámy. Agora, soudní budova blízko středu města.

Boháči pokrývali domy alabastrem, mramorem, zlatem i slonovinou, podlahy barevnými mozaikami, stropy drahými druhy dřev, nechávali si malovat fresky na stěny a stropy. Parky ve městě kvetly po celý rok. Venkovský bůh Pan měl svůj chrám na uměle navršeném pahorku jménem Paneion. Dlouhá cesta se zákruty vedla na kuželovitý vrchol, odkud byl výhled na celé město.

Bylo celkem pět čtvrtí ve městě. Serapidův chrám v Rakotis egyptské čtvrti (za jejími zdmi vznikl hřbitov). Poseidonův chrám u přístavu, hrobka Alexandra Velikého mezi Poseidonovým chrámem a divadlem. Brúcheion – čtvrť, kde byly královské paláce, obelisky, štíhlé věže a spádné střechy. Vedle židovské čtvrti, která sousedila s královskými paláci, vznikl hippodrom a stadión. Podél silnice do Kanobu a podél Alexandrijského kanálu se skvěly vilky a zahrady nejbohatších obyvatel. Vodu pro množství fontán a zahrad, stejně jako pitnou vodu, zajišťoval krytý kanál. Na ostrůvku Faros byl jeden z divů starého světa, maják o několika patrech, který postavil a navrhl Sóstratos z Knidu.

Ještě důležitějším počinem než stavební činnost byla podpora kultury a vědy, založení Múseia a zejména stavba velké knihovny. Velkou pozornost věnoval Ptolemaios i své roli faraona, titul přijal v roce 304. Na různých místech postavil okolo 10 chrámů pro egyptská božstva. Řecké a egyptské náboženství se snažil přiblížit zavedením kultu Serapida v roce 287. V roce 295 zavedl také kult Alexandra coby zakladatele města. Ptolemaios se prohlašoval za jeho nevlastního bratra a pravého dědice a sám vykonával kněžskou funkci v kultu, což byla nevyšší kněžská hodnost v zemi. Vykonávali ji často jen členové královské rodiny. Alexandr se tak stal státním božstvem.

Ptolemaios zanechal svému synovi hospodářsky silnou, stabilizovanou říši s nárazníkovými pásmy, která dokonale chránila Egypt - před útoky Kartága a Libye chránila Kyrenaika, zatímco v Malé Asii území Lýkie, Pamfýlie a Kárie chránilo proti Seleukovcům, stejně jako Kypr, Fénicie a Koilé Sýrie. Země měla stabilní správní uspořádání, byla rozdělená do nomů. Civilní záležitosti vyřizoval nomech nomarch, vojenské stratégos. Ve funkcích nomarchů egyptská elita přetrvávala, stejně jako v kněžských funkcích.⁴⁶⁴ Díky skvělé geografické poloze bylo velmi obtížné Egypt napadnout, s nárazníkovými územími to bylo téměř nemožné.

Ptolemaios kontroloval navíc Kyklady, takže jeho základny a loďstvo mohlo zasáhnout kdekoli v Egejském moři velmi rychle. Politika, kterou Ptolemaios zastával a jistě ji poradil i svému synovi, byla prostá - držet svoje pozice a nemíchat se příliš do sporů ostatních měst a králů, protože to nepřinášelo užitek, stálo to velké výdaje a zbytečně to ohrožovalo zemi. Ptolemaios I. byl vynikající panovník, který od začátku šel za svým cílem. Netrpěl depresemi nebo komplexem méněcennosti z toho, že nesjednotil Alexandrovu říši. Tato myšlenka mu byla cizí (ovšem ostatní diadochy neustále pronásledovala), chtěl vlastní království a toho dosáhnul.

V roce 281 vytáhl Seleukos do bitvy proti Lýsimachovi, v únoru se jejich vojska utkala **u Kurúpédia v Lýdii**. Seleukos, ačkoliv už osmdesátiletý, porazil svého o rok staršího soupeře. Přeplavil se do Evropy, ale poblíž Lýsimacheie v srpnu nebo září ho zavraždil Keraunos. Další Alexandrův dědic tak zemřel mečem, ale nikoliv v bitvě, nýbrž zákeřně zezadu. Seleukos I. Níkator (vítěz) byl po své smrti zbožštěn. Stejně jako Ptolemaios i on založil mocnou říši, která pak byla větší a měla mnohem větší problémy k řešení.

Seleukos založil podle Appiána 34 měst s dynastickými jmény a další řadu řecký měst. (Appiános, Syr. 57) Definitivně ověřená města založená Seleukem I. jsou tato: Seleukeia při Kalykadnu (v Kilikii), v Sýrii tetrapolis Seleukeia Pirea, Antiocheia na Orontu, Apameia uprostřed údolí Orontu, Laodikéia Přímořská, u Eufratu Seleukeia Zeugma (střežící most přes řeku), na východním břehu byla města Apameia a Arethússa, pevnost Dura Europos u středu Eufratu a Beroia (dnešní Aleppo), v Mezopotámii Seleukeia Tigris a možná Edessa, v Babylónii Apameia Silhu, v Súsíáně Seleukeia Eulaios a Seleukeia Hedyfón. Dále Seleukeia u Rudého moře, v Médii znovu založil Rhagai (poblíž dnešního Teheránu), Hekatompylos, Antiocheia Persis, pravděpodobně znovu založil mnoho Alexandrových měst v Sogdiáně, Baktrii a nejvýchodnějších částech říše, stejně jako město na ostrově Falaika poblíž dnešního Kuvajtu.⁴⁶⁵

Seleukos byl bezpochyby ještě větší a úspěšnější osobnost než oportunistický Ptolemaios, těžící často z pohrom druhých, které ovšem nezpůsobil. O Seleukovi kolovala řada historek vysvětlujících zrod jeho dynastie a symboly na jeho mincích. Býčí rohy na jeho mincích měly být připomenutím historky z Alexandrova tažení, kdy se býk určený k obětování splášil a uvolnil

z provazů a Seleukos ho sám zadržel silou svých rukou. (Appiános, Syr.57) Dalším oficiálním znakem dynastie byla kotva, jejím božským patronem byl Apollón. Jeho chrám ve městě Didyma budovali i další vládci, ačkoliv stavbu začali Miletané již dříve. Byl zasvěcen i jeho sestře Artemis. Důležitější bylo nicméně zřízení Apollónovy věštírny při chrámu. Apollón měl být i božským otcem Seleuka.

Kotvu a božský původ od Apollóna vysvětloval sen Seleukovy matky. Ačkoliv byla provdána za Antiocha (jeden ze slavných generálů Filipa II.), měla sen, ve kterém se s ní spojil Apollón, počala s ním a obdržela od něj prsten s kamenem, na kterém byla vyryta kotva. Tento prsten našla Laodiké ráno v posteli, a když se Seleukos narodil, měl na pravém stehně mateřské znaménko ve tvaru kotvy. Než Seleukos opustil Makedonii na výpravu s Alexandrem, předala mu Laodiké prsten a pověděla mu o svém snu. Šlo tedy o rodinný znak, který se předával z generace na generaci. (Appiános, Syr.56)

Seleukos I. pokračoval v Alexandrově politice kulturní fúze důkladněji a ve větším měřítku než ostatní epigoni, navíc se nelze ubránit dojmu, že to dělal spíše z osobního přesvědčení než z pouhé nutnosti nebo výhodnosti, jak tomu bylo u ostatních. Správní rozdělení říše bylo prakticky podobné tomu perskému, které Alexandr jen nepatrně upravil. Když se tak jeho syn Antiochos I. ujal vlády, musel řešit podstatně těžší úkoly než Ptolemaios II. O těchto událostech pojednáme v další kapitole.

Vraťme se zpět do víru událostí. **Ptolemaios Keraunos** se tedy **počátkem podzimu roku 281** představil armádě jako mstitel Lýsimacha, vojsko ho povolalo králem, pravděpodobně k sobě přetáhl i některé Seleukovy oddíly. Antigonovi Gonatovi se podařilo v tomto roce dobýt Athény, pouze dosadil posádku a vládu města, nikomu se nemstil, jeho bratr Krateros (syn generála Kratera) pro něj hájil dál Korint. Antigonos se rozhodl, že po vzoru otce zkusí štěstí a dobije pod zaprášené podrážky svých sandálů nějaké království, Makedonii, protože města, která ovládal, sotva mohla finančně stačit na flotilu a vojsko, a i vládnutí nad řeckými městy bez království bylo téměř nemožné. Jenže jeho soupeř Ptolemaios Keraunos měl daleko větší pozemní armádu a hlavně loďstvo. Porazil Antigonovo loďstvo u Helléspontu, pravděpodobně někdy na podzim.⁴⁶⁶ Keraunos se poté navíc spojil s některými

černomořskými městy, která odporovala Antiochovi I.⁴⁶⁷ Filetairos se například v té době osamostatnil v Pergamu.

Keraunos poté porazil Antigona ve stejném regionu i v pozemní bitvě, pochodoval do Makedonie, kde Antigona znova porazil v pozemní bitvě. Makedonci ho tak prohlásili králem (asi 21. prosince, nebo těsně kolem toho data). Keraunovi byly jeho úspěchy málo, začal ohrožovat hranice Pyrrhova království. Ale ten využil momentální situace, jeho prostřednictvím byl uzavřen mír mezi **Keraunem, Ptolemaiem II., Antiochem I. a Antigonem Gonátem. Pyrrhos** totiž chtěl vyrazit na výpravu do Itálie. Proto si vyžádal od Antigona lodě, od Antiocha peníze, od Kerauna část makedonských vojáků, Ptolemaios II. mu poslal na ochranu království po dobu dvou let 50 válečných slonů, 4000 jezdců a 5000 pěšáků.⁴⁶⁸

Tato mírová smlouva je v rámci celého helénismu vsutku ojedinělá tím, že panovníci byli ochotni přispět na výpravu k ochraně západních Řeků. Jistě k tomu měli i mnohé osobní důvody, ale ve světě, kde už měli vládu nad Řeky ve Východním středomoří zajištěnou, nepotřebovali získávat prestiž za každou cenu. Tato smlouva pro ně rozhodně nebyla levná ani nicotná, přesto ji uzavřeli. V řeckém světě tak měl nastat mír. Aniž to však ostatní tušili, už se nad nimi pomalu vznášel mrak obrovského nebezpečí přicházející ze severu.

Zde prozatím historické líčení přerušíme, pokračovat budeme až v další kapitole. Nejdříve je nutné zhodnotit dobu **raného helénismu 336 - 281 př. n. l.** Mělo v sobě zásadní události, které byly vyvrcholením procesů z předchozího období (konflikt s Perskou říší, rozšiřování měst atd.). Přineslo vyřešení některých problémů, vytvořilo ovšem mnohé problémy nové, které museli noví panovníci řešit, např. správní rozdělení svých říší, politiku vůči domorodcům na nově dobytých územích aj. Zásadní událostí je panování Alexandra, který jednak vyvrátil říši Peršanů, rozšířil zeměpisné obzory Řeků a nechal přivést nové plodiny, ale i vytvořil systém vládnutí, který ostatní králové horlivě napodobovali.

Války mezi diadochy nebyly rozhodně ideologického původu, šlo o čistě utilitární prostředek k získání větší moci. I když v této éře vznikala mnohá města, války byly relativně humánní, ztráty nebyly vzhledem k počtu sil nijak závažné, města až na výjimky nebyla ničena ani zotročována (právě naopak).

Tyto konflikty začaly časem oslabovat pomalu nejen říše diadochů (i když jen málo), ale především jejich okolí. Raný helénismus byl érou masivní kolonizace a hospodářské i populační exploze.

Války tyto procesy nemohly ani zastavit, ani výrazněji zpomalit. Jenže tyto občanské války napínaly úsilí diadochů nesprávným směrem, dovnitř místo ven. Přitom, jak jsem poukázal v kapitole o Alexandrovi, řeckému vlivu bylo možné podřídit mnohé další oblasti, což by Makedonii a Řecku přineslo větší užitek než vnitřní války. Rovněž vojenská okupace královskou mocí Hellady, řeckých měst, podryvala v jistém smyslu kulturní a hlavně vojenský potenciál Řeků, klíčový to národ a zdroj síly pro samotná království makedonských generálů. Společně mohli vládnout větší části světa. Velkomyslnost a plány za horizont obvyklého politického uvažování bohužel nebyly příliš silnou stránkou nových vládců.

Přesto bylo uplynulé období érou rozvoje nejen politického vlivu Makedonců, ale především kulturního vlivu Řeků v nových částech světa a zesílení vlivu ve starších oblastech, kde již působili. Navzdory zažitému přesvědčení, že tato éra byla pustý chaos, nepřehlednost a samé válčení, trvám na tom, že období přispělo velmi k rozvoji kultury, protože položilo základy království **Ptolemaiovců** a **Seleukovců**, emancipoval se **Pergamon** (základ budoucí říše Attalovců), osamostatnila se (již dříve nezávislá) **Bithýnie**, vzniklo **Pontské království**. Makedonie válkami v žádném případě nebyla oslabena, produkovala desetitisíce vojáků, sloužících od hranic s Indií až po Illýrii.

Makedonie netrpěla populačním poklesem ani úbytkem mužů, šlo pořád o rozhodující království v oblasti, všichni se ho snažili získat nejen kvůli prestiži, ale především pro jeho vojenský i hospodářský potenciál. Řada vojáků se do něj vrátila s obrovským bohatstvím, nádhernými koňmi z cizích zemí a neuvěřitelnými zážitky z dalekých zemí, které jim možná ani jejich příbuzní nechtěli věřit. Nejvýznamnějším počinem éry však přesto zůstává porážka Perské říše, která ze zákulisí měla velký vliv na řecký svět již od roku 413, a Řekové nebyli schopní ho zlomit.

Tato změna politické konfigurace přinesla nové pojetí království a královské vlády a změnu náhledu na ty druhé, kteří byli ne-Řeky, avšak byli

důležití pro své vládce. Bylo na každém králi, jak se k nativní populaci postaví, jaká jí udělí práva, jak ji začlení do administrativy, vojska, atd. Netvrdil bych, že v této době přestávali být Řekové Řeky a Makedoňané Makedonci tak jako dříve. Prostě byli vystaveni mnoha kulturním vlivům (stejně jako dříve), které se začaly projevovat podstatně rychleji než předtím. Ostatně Řekové byli vždy ovlivněni svými sousedy. Teď se však začínala lámat tradiční hranice mezi nimi a cizími etniky. Ostatní náhle chtěli být také Řekové, výchovou i jazykem, nebo si přivlastnit z řecké kultury to, co se jim nejvíce líbilo.

Změna náboženského smýšlení a mnoho smíšených svazků zákonitě musely přinést postupnou synkrezi tradic různých zemí. Domnívám se, že v tomto období se začali stávat Řekové a Makedonci lepšími než dříve, ale neztratili svoji jedinečnost. Byli uvědomělejší vůči okolnímu světu, věděli více. (Samozřejmě důležitá otázka je, zda byli šťastnější než předtím.) Královská ideologie mimo jiné přinášela odstranění starého vnímání, já jsem Řek či Makedonec, ty barbar a nepřítel. Nyní byli všichni občany nebo členy rozsáhlých územních celků. Do jisté míry byli nuceni k soužití a spolupráci, samozřejmě na každém území do jiné míry.

Pro Řecko i Makedonii bylo dlouhodobě neudržitelné zůstat ve starých hranicích, nevyhnutelně musela začít územní expanze. Kde jinde mohlo nové obyvatelstvo žít, než v nových královstvích? Bylo dosaženo nových hranic, nových výzev, byť ne se všemi se podařilo vypořádat ideálně. Přesto je třeba trvat na tom, že toto období bylo vitální érou, startovacím motorem helénismu, byť se tento jedinečný stroj začal v dalších šedesáti letech poněkud zadržávat. Makedonci ani Řekové neztráceli sami sebe nebo svoji identitu, začali být prostě vnímavější a chápavější k okolnímu světu. Ostatně na mnoha místech světa už předtím dokázali žít v přátelských vztazích s domorodci.

Je nutné se zmínit o tom, proč se během tohoto období nepovedlo nikomu z nástupců Alexandra jít v jeho krocích. Popravdě řečeno, neměli ideální podmínky, čelili těžším soupeřům, diadochové se navzájem dobře znali, jejich možnosti na bojišti a ve válce obecně byly mnohem omezenější než ty, které měl Alexandr, když přizpůsoboval svoje vojsko různým nepřátelům. Proto by byl nesmysl tvrdit, že vojenské umění jeho nástupců upadalo.

Diadochové byli vojensky velmi schopní. Jistě nikdo z nich nebyl taková nadaná, charismatická osobnost jako Alexandr, ale ty se rodí jen málokdy. Každý z první generace diadochů byl vynikající generál, který těžil ze zkušeností nasbíraných pod Filipem a Alexandrem. Přesto, že Řekové většinou změny vojenství ignorovali nebo na ně reagovali pomalu, rovněž v tomto období prokázali v lamijské válce svoje schopnosti, které za těmi makedonskými příliš nezaostávaly. Paradoxně asi nejvíce přejímaly makedonské vojenské umění okolní státy, které měly velmi dobrou možnost vidět Alexandrovo vojsko v akci, případně přizpůsobily svoje dosavadní praktiky a vyvinuly nové postupy nebo přijaly nové zbraně pro svoje vojska.

5.4 Éra let 280 – 221 př. n. l., období (ne)stability?

Mír, uzavřený králi, na dlouho válkám nezabránil. Vraťme se nejprve do Makedonie. Ptolemaios Keraunos byl sice králem, ale mnoho příznivců Lýsimacha podporovalo jeho ženu Arsinoé, která ovládala Kassandreiu a města na poloostrově Chalkidiké.⁴⁶⁹ Její nejstarší syn Ptolemaios získal podporu illyrského krále jménem **Monunios** (král Dardanů v letech 290-270). Společně vedli invazi do západní Makedonie, ale Keraunos je oba porazil. Tím však jeho problémy neskončily. Arsinoé byla v Kassandreii se dvěma mladšími syny. Obléhání by bylo velmi drahým a náročným podnikem a mohlo Keraunovi přinést jen potíže, nikoliv zisk, nemluvě o hrozbě občanské války.

Proto Keraunos slíbil Arsinoé, že ji učiní královnou, adoptuje její syny jako své dědice a bude přísahat v chrámu Dia, že dodrží svoje slovo (šlo o chrám Dia Ammóna v Aftyis, na poloostrově Pallené, nedaleko Kassandreie).⁴⁷⁰ Vojsko se shromáždilo před městem, Arsinoé obdržela diadém a byla prohlášena královnou. Po jejím pozvání Keraunos vstoupil do města, obsadil citadelu a nechal popravit její syny. Jí samotné dovolil uniknout na Samothráku.

Keraunos tak možná neměl žádného viditelného soupeře, ale jeho jednání muselo mnoho lidí zklamat a rozzlobit. Makedonci byli v zásadě zbožní lidé a křivopřísežnictví bylo těžkým úderem pro jeho prestiž. Makedonské království bylo za poslední dvě dekády oslabováno vnitřními konflikty a neustálými mocenskými změnami. Co hůře, přestalo se zajímat a angažovat v dění na Balkánu, tom věčně bolavém a důležitém místě světa nejen ve starověku. Severní regiony měly pro Makedonii velký význam, ale o tom již zanedlouho.

V Helladě byly v roce 280 stále posádky Antigona Gonata, držení Korintu a Démétriady mu umožňovalo vybírat poplatky z lodní dopravy a obchodu a do jisté míry tak kontrolovat ostatní městské státy, jelikož nikdo v Helladě neměl tak velké loďstvo jako on. Nicméně jeho porážky vyvolaly okamžitou reakci. Jeho jedinými spojenci byli překvapivě Aitólové. Právě proti nim a makedonským posádkám vypukla válka. Útok vedla Sparta, její král **Areus I.**, podpora přišla i z Élidy a části arkadských obcí, možná se přidal i Argos.⁴⁷¹

Důležitější však byla účast 4 obcí na západě Acháje, které vytvořily roku 280 jádro **Achájského spolku** (v tomto roce nově založeného). Nejistou zůstává v této válce účast Boiótů. Ačkoliv byly podmínky pro vítězství Řeků příznivé, Aitólové toto vojsko porazili, král Areus a jeho spojenci se museli vrátit. **V květnu roku 280** odplulo Pyrrhovo vojsko do Itálie. Ze všech nových králů byl v nejobtížnější situaci **Antiochos I.**, při jeho nástupu vypukla vzpoura v Sýrii, kterou musel potlačit. Jeho vojsko bylo oslabeno již dříve dezercí mnoha vojáků k Ptolemaiovi Keraunovi. **Na přelomu let 280/79** zaútočil na jeho území **Ptolemaios II.**, který tak definitivně ovládl celé regiony (a nikoliv jednotlivé pozice jako dříve za Ptolemaia I.), získal Kilikii, Pamfýlii, Lýkii, Kárii a Iónii.⁴⁷²

Ale ani tím výčet úspěchů Ptolemaia II. nekončil, získal ostrov Samos, ale když dobyl Damašek, raději se stáhl před příchodem vojska Antiocha a uzavřel s ním příměří.⁴⁷³ Tak skončila předehra **1.syrské války**, která trvala necelých 12 měsíců a je známá také jako **kárská válka**.

Přesto se Ptolemaios II. mohl cítit jako vítěz, založil v roce 279/8 svátek na počest svého otce *ptolemaie*. Měl být slaven každý čtvrtý rok, pozváni byli zástupci měst z celé Hellady. Slavnost měla ukázat sílu a bohatství jeho království. Celodenní slavnost měla jako hlavní atrakci slavnostní průvod s přehlídkou vojska v ulicích Alexandrie.

Antiochovi nastaly potíže i na severním pobřeží Malé Asie, kde odmítla řecká města uznat jeho nadvládu. Nový král Bithýnie **Nikomédes** chtěl udržet samostatnost a titul zděděný po otci a napodobit úspěchy svého předchůdce, který vyšel vítězně ze střetnutí s Lýsimachem a jinými protivníky. Nikomédes se stal hlavou tzv. **Severního spolku**, sdružujícího Byzantion, Hérakleiu Pontskou, Pontské království a Kappadokii*. Toto mocné uskupení posílil i **Antigonos Gonatás**.⁴⁷⁴ O válce nemáme bližší zprávy, ale trvala pravděpodobně **v letech 280-277**. Antigonos Gonatás uzavřel s Antiochem v roce 279 mír při zprávách o keltské invazi do Řecka. Měl si vzít Antiochovu nevlastní sestru Filu (Antigonova sestřenice) na stvrzení smlouvy.

---

* Ta se stala nezávislou poté, co Ariarthés II. a jeho spojenec arménský král Orontés III. porazili seleukovského generálu Amyntu.

Keltská invaze je často popisována velmi krátce, proto je důležité více si představit její příčiny a průběh a také vliv, který na řecký svět měla. Keltské kmeny dosáhly již na přelomu 5. a 4. stol. př. n. l. Balkánského poloostrova. Porazily místní kmeny v Pannonii.⁴⁷⁵ Již Lýsimachos a Kassandros se museli vyrovnat s náparem keltských kmenů, který posouval illyrské kmeny do jejich království. Keltové byli tehdy poraženi Kassandrem v Thrákii u hory Haimos, odkud pak odešli zpět na svá teritoria.

Nyní se však z východního pobřeží Adriatického moře a z údolí řeky Sávy hnula obrovská armáda, jejímž hlavním velitelem byl **Brennos**. K ruce měl podle historika Pausánia obrovské vojsko 152 000 pěšáků a 61 200 jezdců. (Pausánias, 10,19,6) Vojsko se rozdělilo na tři části. **Brennos** a **Akichórios** se vydali proti království **Paiónů**, **Ketherios** se vydal proti **Triballům** a **Thrákům**, **Bolgios** se vydal proti **Illyrům** a **Makedonii**. Výprava do Thrákie uspěla, popleněno bylo i území Triballů, Paiónové byli poraženi. Nevíme, zda měl Keraunos zprávy o těchto všech výpravách, nebo pouze o této, kterou vedl Bolgios. V roce 280 Keraunovi nabídl dardanský král společenství a 20 000 mužů.⁴⁷⁶ Keraunos však arogantně odmítl, což byla zásadní chyba, jeho vojsko a žoldníci byli buď ve svých posádkách, nebo spíše roztroušeni u rodin.

Dardanové se tak připojili ke Keltům a vedli je dále na jih, až do Horní Makedonie. Keltové žádali poplatek za průchod, aby nezničili zemi. Ptolemaiovi radili jeho přátelé, aby zaplatil, shromáždil svoje rozptýlené síly a pak teprve válčil. Rady přišly vniveč, v bitvě proti Dardanům a Keltům **v únoru roku 279** byla makedonská armáda rozsekána na kusy a totálně zničena. Samotný Keraunos bojoval na slonu, byl však raněn a shozen slonem na zem, následně zajat, dekapitován a jeho hlava byla nošena před keltským vojskem na kopí. (Diodóros, 22.3.2) Po Keraunově smrti se - na pouhé dva měsíce - stal novým králem jeho bratr **Meleagros** a poté Kassandrov synovec **Antipatros Etésiás**, který byl v čele státu jen šest týdnů (svůj přídomek dostal podle doby působení pasátních větrů). Armáda zvolila jako velitele **Sósthéna**, který nepocházel z předního šlechtického rodu ani žádné královské rodiny. Byl však schopný velitel, zabránil invazi Keltů do Dolní Makedonie.⁴⁷⁷ Dardani se odebrali domů, stejně jako Keltové, kteří ovšem na zpáteční cestě západní Makedonií loupili a vpadli znovu do Illyrie, než se vrátili na sever.

Nebylo to však na dlouho, již na podzim se skupina Keltů vrací do Makedonie, vede je Brennos.⁴⁷⁸ V Makedonii mezitím pokračovaly královské šarády, nepnoletý Ptolemaios (pravděpodobně syn Lýsimacha*) byl nahrazen dalším jeho nepnoletým synem, Alexandrem Arrhidaiem. Sósthénes byl nadále vrchní velitel, rozhodl se s Kelty utkat v otevřené bitvě. Brennos pochodoval s armádou o síle 50 000 bojovníků, doprovázen 2000 nákladními vozy, mnoha sloužícími a obchodníky (odhad početnosti armády historika N. G. L. Hammonda je založen právě na základě počtu doprovodu).

Brennos šel Illýrií podél pobřeží Iónského zálivu a plnil zdejší teritorium. Pak se obrátil na východ, rovněž zdevastoval tamější kraj, vstoupil do horní Makedonie, kde řádl v nebráněných kantonech. Sósthénes mu vyrazil vstříc, ale ačkoliv způsobil Keltům znatelné ztráty, v bitvě prohrál. Celá Makedonie byla nyní vydána na pospas Keltům, kteří zde ničili, rabovali, pálili a zabíjeli, populace se musela ukrýt za hradby opevněných měst. Další Brennův cíl bylo Řecko, Delfy s jejich proslulou chrámovou pokladnicí. Řekové se shromáždili u Thermopyl, velitelem byl Athéňan **Kalippos**.

Byli zde především vojáci z Aitólie, kteří byli nejpočetnější, početný oddíl vyslali Boióťané. Byli zde rovněž Athéňané (jejich loďstvo), Fókové, Lokrové a Megařané.⁴⁷⁹ **Antigonos II.** a **Antiochos I.** vyslali každý po skupině 500 žoldnéřů.⁴⁸⁰ Athénský velitel měl zprávy o keltském postupu, který dosáhl krajů Fthiótis a Magnésie v Thessalii. Vyslal proto lehkou pěchotu a jezdeckvo k řece Sperchios, aby zabránily Keltům v přechodu, strhly zde dva mosty a utábořily se na břehu řeky. Brennos však v noci poslal 10 000 mužů níže po proudu řeky, kde se tvořilo bažinaté jezero. Zde Keltové řeku překročili a řecký předvoj rychle ustoupil zpět k hlavnímu vojsku. Útok na Thermopyly se však Keltům nezdařil, v úzké soutěsce neměli nárok proti lépe vyzbrojeným řeckým vojákům.

Brennos se rozhodl oslabit síly obránců diverzní akcí, poslal 40 000 pěšáků a 800 jezdců pod velením Kombutia a Orestoria do Aitólie. Zde zničili městečko Kallion, kde vybili mužské obyvatelstvo všeho věku, vyplenili domy i chrámy, znásilňovali ženy a poté město zapálili. (Pausaniás,10,22,3-6) Aitólové

---

* Tento již od roku 281 př. n. l. mrtvý thrácký král měl řadu žen, římský historik Justinus (17.2.1) napočítal celkem 15 jeho dětí.

se po této zprávě od Thermopyl vrátili domů. Ale Keltům to nepřineslo pouze prospěch. Veškeré obyvatelstvo Aitólie se nyní pustilo do gerilové války proti Keltům, vyhýbali se bojům zblízka. Aitólům pomáhali i vojáci z achajské obce Patrai⁴⁸¹ (jako jediní Řekové z celého Peloponnésu se účastnili války). Po těžkých ztrátách se necelá polovina Keltů vrátila zpět k Thermopylám.

Zde se místní obyvatelé chtěli útočníků zbavit, stejně jako kdysi za řecko-perských válek, takže jim ukázali stezku, kterou se dá obejít thermopylský průsmyk. Brennos tak sebral armádu 40 000 mužů a vpadl za ranní mlhy, která ho skryla, Řekům do zad a porazil je. Athénské loďstvo evakovalo přeživší. (Pausaniás, 10.22.1) Brennos se rozhodl pochodovat na Delfy, nečekal na Akichória a zbytek keltského vojska, protože si chtěl veškeré poklady přivlastnit sám.

Aitólové (vyslali k obraně Delf pouze 1200 vojáků) a Fókové s místními obyvateli útok Keltů odrazili. Tradice měla za to, že na pomoc přispěchal sám Apollón, spustila se sněhová bouře, padaly kameny, z Parnassu sešel v nadživotní velikosti jinoch, který metal do řad útočníků blesky.⁴⁸² Keltové se poté stáhli a hádali se mezi sebou, co budou dělat dál, další den je posílilo vojsko Akichória. Jenže tomu šla v patách hlavní masa aitólského vojska, které zaútočilo za zimního rána, kdy vánice ztěžovala viditelnost, společně s obránci Delf na keltský tábor ze dvou stran. Keltové byli donuceni k ústupu, těžce raněný Brennos zemřel.

Na ústupu se za Kelty hnali nejen Aitólové, ale i Athéňané a Boióťané. Když Keltské vojsko dorazilo k řece Sperchios, porazili je zde Mallové a Thessalové.⁴⁸³ **Koncem roku 279** tak Keltové houfně ustoupili z Hellady. Přesto však keltské řádění nebylo zdaleka u konce. Proud vojska, který táhl zpět na sever, byl pobit z velké části vojskem Dardanů, když Keltové táhli jejich zemí. Přeživší Keltové založili království okolo města **Skordiski**^{*} na soutoku řeky Sávy a Dunaje.⁴⁸⁴ Další proud keltského vojska **v roce 278** drancoval egejské pobřeží Thrákie, Leonnorios a Lutarios obléhali Byzantium. Obsadili Lýsimacheiu, ovládli Thrácký Chersonésos.⁴⁸⁵ Poplenili území thráckého kmene Thynů.

---

* Dnešní severní Srbsko

Bithýnský král **Nikomédes** se je rozhodl přeplavit do Malé Asie, původně měl vládnout společně se třemi bratry, ale dva z nich zabil, třetí se prohlásil králem a jako Zipoétes II. ovládal značnou část Bithýnie. Proto potřeboval cizí vojenskou sílu, aby zlikvidoval svého bratra. Dělal to ovšem pod pláštíkem vznešených pohnutek, dohodl se s Kelty, že mu budou poslušní a budou nástrojem Severního spolku.* Přepravil tak do Malé Asie bojovníky z kmene Tektoságů a Trokmů.⁴⁸⁶ Jejich počet byl určitě větší, než udává Livius (38,16,9), to znamená 20 000, přičemž pouze polovina byli bojovníci. Tak malá síla by nemohla léta beztréstně plenit Malou Asii a vymáhat na městech výpalné. Zpočátku plnili dohodu, poté co však zničili soupeře Nikoméda, nechali Bithýnii za sebou a vrhli se na plenění okolních krajín.

Máme zachovány epigrafické památky, že město Erythrae⁴⁸⁷ raději zaplatilo Leonnoriovi výpalné. Mílétané si vypravovali příběh, jak byly jejich ženy uneseny Kelty, když slavili themosforie. Zadrželi všechny, kdo nebyli ochotni zaplatit požadované výkupné. Podobná pohroma postihla i město Efesos. Obyvatelé města Kelainai ve Frýgii si vypravovali příběh, že jejich město z obležení Keltů zachránil říční bůh Marsyás, který povodní zatopil okolí města i s Kelty a vzduch naplnil podivuhodnými zvuky fléten, barbaři tak ustoupili od jejich města.⁴⁸⁸ A podobných příběhů kolovalo v celém kraji Malé Asie více. Ne každý měl ovšem to štěstí božské pomoci nebo silných hradeb města.

Postižen byl především venkov, bez venkova nemohla města existovat, celý region se tak mohl proměnit v obrovskou vyrabovanou pustinu. Neboť zde platí okřídlené rčení indického mudrce Kautilji, že není království bez vesnic. Města se musela bránit sama. O tom, jak situace vypadala, nás může poučit nápis z města Priéné v Kárii, vztyčený na počest jednoho občana jménem Sotás:

„V roce, v němž stefanoforos (nosič věnců) byl Poseidión, v měsíci Artemisiónu, bylo vyhlášeno radou a lidem. Sotás byl již v dřívějších časech prospěšný lidu, nyní, když první Galatové přišli na venkov, mnoho z nich páchalo s bestiální divokostí útoky na občany, dopustili se svatokrádeží proti

---

* Členové v této dohodě byli pravděpodobně nově Byzantion, Tios, Kalchedón, Kieros.

božím okrskům, oltářům i chrámům, provinili se násilím i na věznicích. Po svém odchodu zapalovali statky a všechna hospodářská stavení, mnoho Řeků v Asii bylo zabito, protože nebyli schopni odporovat barbarům.

Ale lid z Priéné povstal v odporu, odrazil barbary, kteří se dopouštěli svatokrádeží a násilí proti Řekům, proto vyslal občanské vojsko, pěší i jízdní, v plné síle. Sotás dokonce rekrutoval nejlepší z občanů města, a ty z venkova, kteří byli horliví se k němu připojit v boji občanského vojska proto barbarům. Takto se rozhodli zachránit občany na venkově, jejich děti, ženy, majetek, přenesli je v bezpečí do města, drželi ta nejvíce strategická místa na venkově se svými druhy navzdory nebezpečí, mnoho občanů bylo odvedeno Galaty do zajetí, některé z nich zachránili, odvážili se čelit jejich divokosti.

Rozhodl se s ostatními občany, kteří s ním riskovali život pro společnou záchranu lidí, zůstat na venkově a bojoval proti barbarům s mnohými občany, přicházel na pomoc venkovu. Neustále jednal tak, že město nedošlo žádné úhony, mnoho občanů přežilo, jejich ženy a děti byly zachráněny, jejich polnosti ochráněny, majetek přenesen do města. Po těchto událostech se lidé dobrovolně a odvážně hlásili do galatské války. Jelikož se tyto události odehrály s dobrým pořízením, rada a lid města rozhodly, že Sotás, syn Lyka, bude vyznamenán za znamenitost a statečnost, kterou prokázal ve prospěch lidu, když impozantně válčil s Galaty, a bude ověnčen při dalších Dionýsiích.

K tomu agonothétes (ředitel her) poskytne proklamaci. Úmyslem lidu je proto ocenit vznešené muže, kteří bez váhání a horlivě přispěchali na pomoc městu. Ať je jasné všem, že věncem odměněný Sotás bude proslulý tímto dekretem, bude zapsán na kamennou stélu, která bude vztyčena v chrámu Athény. Co se týče výdajů na stélu a zapsání dekretu, náklady budou uhrazeny z posvátných peněz, o to se postará neopoios (správce chrámu), Pammenés.⁴⁸⁹

Priéné nebylo jediné město, které odporovalo silou, určitě jich bylo více, ale byla pravděpodobně v menšině. Celý region tak zažíval pohromu neuvěřitelných rozměrů, které nikdo dlouho nepamatoval. Ohroženi byli Řekové i domácí obyvatelé stejným dílem. Obráně proti Keltům pomáhal i správce Pergamu Filetairos, který ubránil Pergamon, přispěl například městu Kyzikos na obranu proti Keltům penězi, potravinami i vojáky. Po tříletém řádění Keltů však

konečně došlo **roku 275** k rozhodující bitvě. **Antiochos I.** sice neúspěšně válčil s bithýnským králem Nikodémem, ale poté se rozhodl postavit (pravděpodobně někde ve Frýgii) keltskému vojsku, které bylo mnohem silnější než jeho.

Mělo údajně 40 000 jezdců, mnoho válečných vozů, 80 z nich bylo srponosných, 20 000 pěšáků*, proti nim měl Antiochos narychlo sebrané vojsko, jehož větší část tvořili lehkooděnci. V noci před bitvou se mu zdál sen, kdy mu stál Alexandr po boku, který vydal heslo pro nový den – Zdraví (obvyklé při loučení). Při šikování byl Antiochos skleslý. Měl však ve svém vojsku 16 slonů a hlavně taktika Theodota z Rhodu. Ten mu poradil, ať umístí slony jako předvoj svého vojska.⁴⁹⁰

Antiochos pravděpodobně neměl více než 20 000 mužů, ale rada jeho taktika zachránila den a přinesla vítězství. Bitva pravděpodobně probíhala tak, že Keltové vyslali do útoku srponosné vozy, avšak koně nezvyklí pachu slonů se splášili a vjeli do vlastních šiků, kde měly kosy na kolech vozů krvavou žeň. Poté se pravděpodobně sloni rozdělili k útoku na obě křídla keltské armády, kde bylo jezdecktvo, aby ho zahnali. Již předtím zaútočili pěšáci a jezdci Antiocha na keltský střed. Řekové a Makedonci způsobili velké krveprolití. Provolali svému králi slávu a nazvali ho *Kallinikos* (slavně vítězíci, nebo velký vítěz). Král Antiochos měl prý slzy v očích, zvolal: „*Hanba muži, jak bychom dopadli bez těchto zvířat?*“⁴⁹¹ Poté přikázal vztyčit tropaion, který neměl obsahovat nic jiného než sochu slona. Vděční obyvatelé řecký měst v Asii poté Seleukovi gratulovali a přiřkli mu přívěsko *Sotér* (spasitel, zachránce). Věnovali mu věnce a mnoho jiných poct.

Taková byla dohra **galatské války** (280-275) v Asii. Antiochos I. přijal po bitvě některé Kelty do svého vojska a zatlačil zbylé Kelty do oblasti okolo řeky Halys, který měla hranice 350 x 250 km (šlo o oblast severní Frýgie, nazývána od té doby Galatie, kde se Keltové usadili). Na 34 let není o Galatech v Asii slyšet.⁴⁹² Bithýnie a Pontos byly nezávislé, Kappadokie (seleukovská část) byla získána zpět, **Filetairos** dál zůstal loajální Antiochovi. Ten se poté věnoval

---

* Vlastní odhad koncipovaný podle počtu Keltů přivezených do Asie, jejich tradičního zvyku, jak koncipovali poměr pěchoty a jezdecktva.

konsolidaci regionu. Byla vybudována města Hierapolis ve Frýgii, Apameia Kelainai, Laodikéia Katakekauméne a Stratoníkeia v Kárii.⁴⁹³

V Evropě však konec války ještě nenastal. **Na jaře roku 277** armáda 18 000 Keltů porazila Gety a Tribally a ovládla střed Thrákie.⁴⁹⁴ Antigonos Gonatás byl náhodou poblíž, takže vylodil svoje vojsko u Lýsimacheie. Nechal Kelty zaútočit na svůj tábor, který vyrabovali, vojsko ukryl mimo něj a při odchodu je napadl a porazil. Přeživší ustoupili a založili město **Tylis** ve střední Thrákii (snad stálo poblíž pozdější Adrianopole).⁴⁹⁵ Tímto byla oficiálně skončena válka v Evropě. Ale ještě roky se na obou kontinentech potulovaly skupiny Keltů, nezaměstnaných keltských žoldnéřů, a jejich dva nové státy znepříjemňovaly život svým sousedům.

Zde se musíme krátce pozastavit před líčením dalších událostí a vysvětlit vliv keltské invaze (**galatské války**) na tehdejší řecký svět a celé jeho okolí. Krajina od Dunaje až po Fókidu byla vydrancována, od Iónského zálivu až po Marmarské moře, Malá Asie utrpěla ztráty prakticky na polovině svých krajů od pobřeží až k řece Halys. Tato oblast se vzpamatovala poměrně rychle, protože byla hospodářsky silná, bohatá, měla velký potenciál na rozvoj i přes škody. Avšak jiná situace byla v Thrákii, kde proces helénizace ustrnul*, šlechta uprchla do řeckých měst, mnozí Thrákové museli ustoupit do hor nebo opustit svá původní území. Ekonomický pokrok a rozvoj, kterého Thrákie dosáhla, byl náhle za několik málo let pryč.

Lepší situace byla v Ilýrii, kde naopak některá království a města přečkala válečná léta relativně bez pohrom (zejména království Dardanů posílilo svou moc). Opustila snad přízeň bohů Makedonii? Helénistický svět utrpěl do jisté míry značný šok, makedonský falangista, nejlepší voják na světě, byl poražen a řecké zbraně si také nevedly bez pohromy. Co bylo horší, ztráta mužů nemohla být nahrazena další 2-3 generace!⁴⁹⁶ Ztráta zboží a statků se dá relativně rychle nahradit, ale ztráta lidí nikoliv. Celá oblast Balkánu byla zbídačena, ovlivnilo to nejen Makedonské království, ale i další státy regionu. Zde je ten zásadní bod obratu, kdy Makedonie už náhle přestává být velmocí a stává se pouze regionální mocností.

---

* Více v apendixu Thrákie

Ekonomický vzestup nebo návrat do původních pozic tak byl díky těmto podmínkám v regionu značně ztížen. Síly Makedonie byly nyní pouhým stínem království Filipa II., a už v žádném případě se nemohly měřit s říší Ptolemaiovců a Seleukovců.

Za pohromu, která se odehrála, není třeba vinit pouze Kelty, kteří se vydali nikoliv jen na tradiční loupežnou výpravu, ale pravděpodobně zamýšleli osídlit veškeré území, kam vstoupili v důsledku populační exploze. Keltové tak jednali v důsledku nevyhnutelných okolností, jejich činnost byla pouze důsledkem celé situace, za kterou mohl někdo jiný. Makedonie. Nezpochybitelný šampión řeckého světa a především států a spolků v Helladě. Jenže všichni nástupci od dob Alexandra na makedonském trůně dělali jednu zásadní chybu - považovali krajiny na sever od hranic za zpacifikované a nezajímavé, nesledovali tamní dění.

Ačkoliv Lýsimachos i Kassandros zažili malou ochutnávku keltské invaze, žádné výraznější kroky, kromě obrany hranic, nepodnikli, stejně jako další králové po nich. Keraunos učinil osudovou chybu v odmítnutí pomoci Dardanů. Jejich království přece bylo bližší Makedonii kulturně, dalo se s ním jednat a něco užitečného dohodnout - místo hordy, která přišla anihilovat a osidlovat. Keltové byli společný nepřítel, ale etnocentrismus je u některých lidí ve všech epochách bezbřehý. Nesváděl bych neúspěch na nedostatek (možná spíše i absenci?) změn v makedonském vojenství. Jejich armáda byla pořád schopná Kelty porazit. Jenže prokázalo se, jak neefektivní, vražedná a osudová byla rozhodnutí všech makedonských králů rvát se o dědictví Alexandra.

Jeho země, nikoliv myšlenkový odkaz být nejlepší v očích celého světa a dobýt známé i neznámé, veškerá energie i expanzivní snahy mohly a měly být napřeny směrem ven! Nikoliv dovnitř na Helladu a země podrobené Alexandrem. Kolik užitku by to Makedoncům a Řekům přineslo. Ale epigoni už zapomněli, že Makedonie se stala velkou silou a mocností teprve poté, co důkladně zpacifikovala svoje hranice, sousedy dobyla a připojila pevně k území Makedonie nebo je učinila spojenci smlouvami. Teprve potom měla Makedonie zdroje a síly porazit Hellény. Samozřejmě nelze ze všeho vinit pouze krále, svůj nezpochybitelný díl viny a odpovědnosti má i shromáždění Makedonců, které volilo mnohdy nekompetentní krále.

Galatská válka strašila poté ještě další generace Řeků a Makedonců. Připomněla jim, že na světě nejsou sami, jejich pozice ani dosavadní vítězství a úspěchy nejsou trvalé ani nezpochybnitelné a mohou zmizet rázem pryč a oni sami mohou skončit v jámě zapomnění. Naučili se bát Keltů a budoucnosti.

Následky pro Makedonii byly jasné, důsledky pro Helladu ještě větší. Makedonie už nebyla ta spolehlivá velmoc, která tvořila nárazník před Helladou, chyběla zde rovněž mocnost jako dřívější Sparta, která posílala vojska na ohrožená místa řeckého světa, aby ho ochránila od devastujících nájezdů barbarů. Z galatské války získali největší prestiž Aitólové. Jejich spolek ovládal Delfy

už od roku 291, nadvládu v delfském spolku vítězstvím nad Kelty upevnili. Pravděpodobně v roce 277 byl v Delfách zaveden svátek záchrany – *sotéria*.⁴⁹⁷

Theoři (poslové) se rozjeli do celého Řeckého světa pozvat Helény na svátek, který se konal každé 4 roky. Při něm byly zavedeny gymnastické hry (po vzoru nemejských her) a múzické soutěže (po vzoru pýthijských her). Ocenění a uznání se Aitólům dostávalo nejen z Hellady, ale i z ostrovů Chios a Kós a jiných míst. Památník vítězství byl v Delfách rovněž velkolepý, socha Athény seděla na kupě keltských štítů. Samozřejmě ne každému byl vliv Aitólů po chuti, stále provozovali pirátství. Při zasedání amfiktyonie na jaře roku 278 měli dva hlasy z celkových 24. Pravděpodobně je získali od Oitaiů, jejichž město tráchénskou Hérakleiu ovládli v roce 280, a od západních (Ozolských) Lokrů. Zasedání v roce 278 se účastnila jen třetina členů - Fókové, Boiótové a Thessalové.⁴⁹⁸ Jak vidno, větší část Hellady se nechtěla s nadvládou Aitólů nad Delfami smířit.

Na podzim v roce 277 se Antigonos oženil s Filou. Byla tak stvrzena dohoda s Antiochem, kdy se Antigonos II. vzdával Asie a Antiochos I. Makedonského království. Již dříve ztratil Antigonos Argos, Megalopolis a Boiótii, nicméně štěstí mu přálo. O jeho vítězství nad Kelty se hovořilo nejen na Chersonésu, oslavný nápis mu byl vztyčen i v Athénách. V Makedonii nedávno zemřel populární velitel Sósthénes (Diodóros, 22.4), pravděpodobně v roce 278. Jenže Makedonii pravděpodobně i tak ovládalo několik různých osob na více místech. Ptolemaios (Lýsimachův syn) bezpochyby s podporou Dardanů, sesazený Antipatros Etésiás měl rovněž ještě nějaké vojáky a území, Alexandr Arrhidaios byl dokonce stále oficiálně králem! Město Kassandreia převzal s podporou chudého lidu (jež odměnil z konfiskací majetku bohatých občanů) a keltských žoldnéřů tyran Apollodóros.

Ten převzal vládu v roce 279/8, Sparta s ním uzavřela spojenectví.⁴⁹⁹ Bezpochyby spartský král Kleonýmos doufal, že Apollodóros se postupně zmocní celé Chalkidiky a vytvoří tak protiváhu Makedonii, podobně jako kdysi Olynthský spolek. Antigonos posílil svoje vojsko o keltské žoldnéře. Vpadl do Makedonie, sesadil Alexandra a porazil Antipatra a Ptolemaia, kteří poté uprchli k Ptolemaiovi II.⁵⁰⁰ Antigonos přešel k nejtěžšímu soupeři. Za pomoci Isti aitólských pirátů, kteří předstírali spojenectví a pak podnikli za ranního šera

útok na město, dobyl po deseti měsíčním obléhání Kassandrii. **Koncem roku 276** tak získal přízeň Makedonců a byl zvolán králem. Ovládl i Thessalii.

Jeho žena Filé přišla do Pelly v zimě během festivalu věnovaného bohu Panovi, který byl hlavním strůjcem vítězství u Lýsimacheie, protože naplnil Kelty strachem. Antigonos se tak po 8 letech stává králem Makedonie nejen nominálně, ale skutečně. Z klidu a štěstí se dlouho netěšil. Na jaře roku 275 mu přišla stejně jako dalším králům žádost o pomoc od Pyrrha v Itálii. Kromě Antigona* prosbu obdrželi i Ptolemaios II., Antiochos I. a možná i Nikomédes a Filetaioros.⁵⁰¹

Tady se však zpět obrátíme do Asie, protože Ptolemaios II. i Antiochos I. měli zcela jiné starosti, než řešit žádost Pyrrha o pomoc. Ptolemaios II. podstoupil zásadní změnu ve svých rodinných záležitostech, jeho sestra Arsinoé se v roce 279 vrátila ze Samothráky do Egypta. Schopnost spřádat dokonalé intriky ji neopustila. Přiměla svého bratra, aby obvinil ze spiknutí svoji ženu Arsinoé I. (dcera Lýsimacha a Níkaie), matku všech jeho dosavadních dětí. Vyhnal ji do hornoegyptského Koptu, kde její stopa mizí z historie.⁵⁰² Třicetiletý Ptolemaios si tak bere svoji o osm let starší vlastní sestru za manželku, přijal přídomek *Filadelfos* (milující sestru).

Je zbytečné spekulovat, zda se tak dělo v rámci nějaké sexuální úchytky jednoho ze sourozenců, nebo proto, aby se Arsinoé nemohla stát ženou někoho jiného, kdo by chtěl využít její vliv při útoku na trůn, nebo mělo jít o akt potěšující egyptské obyvatelstvo, které bylo na tradici sourozeneckých sňatků zvyklé. V roce 275 se Antiochos I. spojil s vládcem Kyrény, Magás se prohlásil králem již o rok dříve. Dostal od Antiocha za ženu dceru Apamu II.

Tento krok tak předznamenal pokračování **1. syrské války** (274-271). Antiochos I. měl jasný cíl, dobýt zpět Koilé Sýrii, Fénicii a další území, která si Ptolemaiovci již dříve přivlastnili. A je důvodné se domnívat, že spojení skrze svatbu nemělo jen oslabit Ptolemaia II., ale nýbrž ho zcela zničit. V tom případě ale došlo k nedostatečnému sladění akcí Maga a Antiocha I. (překvapivě Antigonos Gonatás se k alianci nepřipojil).

---

* Tomu Pyrrhos pohrozil, že jestli mu odmítne pomoc, zvětší si království na jeho úkor.

Magás se totiž v roce 275 odhodlal k útoku na Egypt, dobyl hraniční město Paraitonion a zahájil bleskový pochod na Alexandrii. Bohužel pro něj vypuklo v Kyrenaice povstání libyjských nomádů.⁵⁰³ Magás se musel vrátit zpět, jeho slibně se rozvíjející tažení přišlo vniveč. **Ptolemaios II.** plánoval okamžitý protiútok, přibral do svého vojska 4000 Keltů, ti se ovšem vzbouřili. Filadelfos je však vylákal na pustý ostrov v Nilu, kde je nechal zemřít hlady. Války s Kyrenaikou se neodvažoval ani on, neboť Magás neprovedl žádnou válečnou akci. Filadelfos poslal místo toho výpravu do jižní Núbie, kde vojsko ovládlo zlaté doly ve vádí Allaqi (kde se těžilo zlato již za dob, kdy vládl Seti I. 1290-1279).

Bylo založeno město **Bereniké Panchrýsos** (přídomek znamená vše zlaté). Město objevila v roce 1989 expedice italských archeologů. Potvrdili tak pravdivost písemných zpráv Plinia Staršího i Diodóra. Nebylo to žádné malé městečko, nýbrž rozlehlá aglomerace. Táhla se 3 km podél vádí, uprostřed souběžně s vodním tokem vedla rovná ulice široká 5m, chránily ho dvě pevnosti.⁵⁰⁴ V centru města podél hlavní ulice stála obydlí horníků a jejich rodin, tedy dělníků, kteří zpracovávali vytěžené zlato. Ve městě bydlelo až 10 000 obyvatel, včetně úředníků a vojenské posádky pevností.⁵⁰⁵ Pevnosti měly půdorys 26x26 m, vedle bran stály věže. Poblíž města byly doly se šachtami a štolami, které klesaly až do hloubky 50m.⁵⁰⁶

Podle Plinia Staršího (VI., 34) zde pracovali váleční zajatci a zločinci. Ať už šlo o práci jejich nebo svobodných lidí, neměli jednoduchý úděl. V důlních štolách se ohněm zahřívaly stěny zlatonosné rudy, která se pak v blocích oddělovala palicemi. Bloky se vyvezly na povrch, kde se rozbíjely na menší kusy, oslí karavany je přepravily do města. Zde byly drceny v moždířích a třecích miskách. Vzniklý prach se vymýval na nakloněných kamenech, zlatá zrna se dala stranou. Zlatý prášek pak jiní dělníci tavili do prutů nebo prstenců. Ingoty pak putovaly Nilem do pokladny krále.

Město se nacházelo na západním pobřeží Rudého moře (v dnešním Súdánu). Početná vojenská posádka zde nebyla určitě jenom kvůli případnému útěku pracovních sil (ať svobodných či nesvobodných), ale především kvůli vojenské hrozbě z jihu. Na dolní hranici Ptolemaiovského království bylo totiž jihozápadně království Kuš (**Merojské království**), na jihovýchodě vedle nich početný núbijský kmen bojovných nomádů jménem **Blemmyes**. Obě uskupení

byla civilizačně na výši a nešlo tedy o konfrontaci vyspělé armády proti zanedbaným domorodcům bojujícím bronzovými nebo kamennými zbraněmi.

I proto mohl být na druhém svátku ptolemaíí na přelomu roku 275/4 Filadelfos se současným stavem věcí spokojen i přes nezávislost Kyrenaiky, kdy uznal Maga jako samostatného vládce. Filadelfos všechny nedávné události prezentoval jako své vítězství. Byla předvedena kořist z jižního tažení. Exotická zvířata, sloni, nosorožci, žirafy, leopardi, antilopy, Núbijci nesli koše plné darů. Slavnostní průvod měl 57 600 pěšáků a 23 200 koní.⁵⁰⁷ A to nešlo zdaleka o celé vojsko, které měl Filadelfos k dispozici.* Tato demonstrace moci však neodradila Antiocha I. od úmyslu dobýt zpět Koilé Sýrii. V roce 274 jeden z jeho generálů dobyl Damašek. Ptolemaios potom zahájil útok ze svých pozic v Malé Asii a protiútok v Sýrii. Antiochos byl se svojí královnou v Sardech, odkud řídili válku.

Antiochos I. mobilizoval v Babylónu nové jednotky, nechal si poslat z Baktrie 20 válečných slonů. S posílenou armádou směřoval rychle k Eufratu do Sýrie. Filadelfos ovšem srážku nechtěl riskovat, stáhl se pryč. Na přelomu **let 274/3** musel organizovat se svojí sestrou obranu u Heróónpole,⁵⁰⁸ města, které se nachází východně od nilské delty. **V roce 272** zahájil Filadelfos námořní útoky na seleukovská přímořská města a jejich síly.

Antiochovo loďstvo nebylo schopno adekvátně reagovat, bylo zřejmě i ve značné početní nevýhodě. Daleko větší problém ovšem byl, když vypukl v Babylónu mor. Antiochos se musel vrátit zpět, **roku 271** byl uzavřen mír. Tato válka přinesla Antiochovi I. Damašek⁵⁰⁹ a Arados.⁵¹⁰ Byla uzavřena mírová smlouva, která zachovávala současný stav věcí, ptolemaiovskou hranicí byla

---

* Appiános (Zrod římského impéria, I, 10) činí neuvěřitelný výčet stavu vojska a financí, které měl Filadelfos. Regulérní vojsko mělo 200 000 pěšáků, 40 000 jezdců, 300 válečných slonů, 2000 vozů, zásoby zbraní pro dalších 300 000 vojáků. 2000 říčních plavidel, 1500 válečných lodí (výstroj pro dvojnásobek plavidel), 800 slavnostních lodí, na pokladně měl 740 000 talentů v hotovosti. I pokud se stavíme k těmto číslům nedůvěřivě (např. o stavu financí se domnívám, že došlo k chybě, že měl „pouze“ 74 000 talentů, s pozemním vojskem nemuselo jít o přehánění, bylo to v možnostech jeho království, naopak určitě je pravděpodobně nadsazován výčet námořního vojska asi 3x), přesto je jasné, že ze všech tehdejších králů měl největší hospodářský a vojenský potenciál Filadelfos.

opět řeka Eleutheros. Koncem roku 271 byly opět uspořádány již třetí ptolemaie. Jak vidno, Ptolemaios II. nebo jeho přinejmenším jeho velitelský sbor nebyl schopen využívat svých ohromných finančních i lidských zdrojů naplno. Jak později uvidíme, nebyl to jen případ **1. syrské války**.

Na moři sice nezpochybnitelně vládl, takže udržel svoje pozice v Malé Asii, ale pozemní invazi odvrátila jen šťastná náhoda. Jak by situace vypadala, kdyby ze západu útočil Magás, nebo se přidal k boji od severu ještě Antigonos Gonatás? Pravděpodobně by v takové konfrontaci bylo Ptolemaiovské království velmi brzy minulostí. Naštěstí pro Filadelfa měl Antigonos Gonatás jiné starosti. **V roce 274** se vrátil **Pyrrhos** z Itálie s 8000 pěšáky a 500 jezdci. Obdržel finance od Ptolemaia II., aby postavil nové vojsko. Pyrrhos najal i keltské žoldnéře a údolím řeky Aóos vtrhl do Horní Makedonie. Porazil Antigona v bitvě, pobil jeho keltské žoldnéře, získal oddíl válečných slonů a celé makedonské pěší vojsko převedl na svoji stranu, když začal vyvolávat různé důstojníky jménem.

Antigonos musel uprchnout do Thessaloniky, kde měl svoje loďstvo, protože z celé Makedonie mu zbylo pouze pár pobřežních měst. Pyrrhos měl už v době invaze Keltů nabídku, aby se stal králem Makedonie, ale dal tehdy přednost tažení na Sicílii, kde hrozilo dobytí Syrakús Kartágem. Nyní se stal již podruhé makedonským králem. Dobil jakékoliv centrum odporu. Bohužel jeho pověst poškodili Keltové, kteří vyrabovali královské hrobky v Aigai a nebyli potrestáni. To Makedonce pochopitelně urazilo. **V roce 273** Antigonos najal nové vojsko složené z Keltů, drtivě ho ovšem porazil Pyrrhův syn Ptolemaios, takže Antigonos prchnul pouze se 7 jezdci.⁵¹¹

Pyrrhos místo toho, aby dobyl jednou provždy celou Makedonii a upevnil zde své postavení, tak se pod dojmem Antigonových porážek rozhodl vydat na Peloponnésos. I tak ovládal celou Horní Makedonii, **v roce 273** dobyl Thessalii. Svoji prestiž zvyšoval věnováním ukořistěných zbraní do chrámů. V Dodóně v Diově svatyni byly pověšeny štíty Makedonců, štíty keltských žoldnéřů věnoval chrámu Athény Itónie v Thessalii, ve městě Itónu, které bylo thesalským kultovním centrem.⁵¹²

Jeden z Pyrrhových velitelů, **Kleonýmos**, příslušník ágidovské královské dynastie, chtěl získat trůn. Byl zkušeným velitelem a vynikajícím vojákem, měl

Pyrrhovu přízeň, protože dobyl město Edessa. Určitě mu byl sympatický i kvůli podobnému osudu, když se Kleonýmos před 30 lety pokoušel dobýt Itálii. Kleonýmos považoval svého synovce za neschopného, Areus I. nedávno utrpěl zdrcující porážku od aitólského vojska, které způsobilo Sparťanům těžké ztráty. Ale ani sám Kleonýmos se nemohl chlubit úspěchy, i když jeho tažení v Itálii skončilo smolně spíše kvůli okolnostem než vlastním chybám. V roce 293 tak nebyl schopen pomoci Boiótii proti Démétriovi a ani podpora Kassandreie se nezdařila.

Přesto však byl Kleonýmos svému státu platným občanem. Úspěšně splnil svoje tažení v Messénii, Troizéně a na Krétě na počátku 70. let.⁵¹³ Přesto se rozhodl v roce 275 přidat k Pyrrhovi, protože byl starší a domníval se, že má právo být králem. Zkoumat jeho motivaci podle Plútarcha by mohlo být značně ošidné. Ten tvrdil, že ho občané nemohli pro je násilnickou povahu trpět a že zběhl, jelikož mu mladá žena byla nevěrná se synem jeho synovce, Akrotatem. Ostatně Kleonýmos si Chilónidu určitě nevzal pouze z lásky, ale především proto, že byla bohatou dědičkou rodu Eurypontovců. Je možné, že jeho rozpory se synovcem byly způsobeny rozdílným pohledem na zahraniční politiku, kterou by Sparta měla vést. Kleonýmos byl pravděpodobně už věku těsně před šedesáti a cítil, že lepší šanci na získání trůnu už mít nebude. Král Areus I. totiž pomáhal na Krétě Ptolemaiovi II. s celým vojskem. Ve Spartě tak zbyli pouze mladíci a starci.

Než odsoudíme Pyrrha za „neuvážený“ tah na dobytí Sparty, popišme si blíže situaci, ve které byl. Na severu bylo hranicí jeho království město Lissos* v Illýrii, na jihu Ambrakie, na západě Kerkýra, na východě řeka Nestos.⁵¹⁴ Ovládal Thessalii i drtivou většinu Makedonie, na Sicílii měl v Syrakúsách spojence Hieronýma, který sloužil v jeho vojsku a provdal za něj jednu ze svých dcer. V Itálii byl jeho syn Helénos, vojsko a posádka ve městě Tarent pod velením Milóna, v Makedonii působil jeho syn Ptolemaios. Aitólové byli jeho spojenci. Antigonos se proti tomu znemožnil svými porážkami a v Makedonii měl jen pár přímořských měst a loďstvo, jeho hlavní silou byly posádky v Řecku, v Athénách, Argu, Korintu, Megaře a na Euboie.

---

* Dnešní město Lezhë v Albánii

A právě tuto sílu se chystal Pyrrhos postupně zničit. Na obsazení prázdné Sparty by nepotřeboval vojsko o 25 000 pěšácích, 2000 jezdcích a 24 slonech.⁵¹⁵ Proto povolal na tažení svého syna Heléna, některé důstojníky z Itálie a z Makedonie syna Ptolemaia. Antigonos nebyl v pozici, kdy by představoval reálnou hrozbu. Pyrrhos viděl vhodnou příležitost, jak si získat spojence na Peloponnésu, když dosadí na trůn Sparty Kleonýma. Problém přepravy na Peloponnésos vyřešil Pyrrhos díky svým přátelským konexím s Aitóly. Přispěl na obnovu jejich svatyně v Kalliu, podílel se i na obnově města.⁵¹⁶

Jelikož Korint střežil průchod na poloostrov, Pyrrhovo vojsko prošlo územím Aitólů a přeplavilo se přes moře do Acháje, kde bylo dobře přijato, stejně jako na jiných místech Peloponnésu. Sparťané k němu vyslali poselstvo do Megalopole, které ujistil, že přišel osvobodit města od Antigonových posádek (což měl určitě v úmyslu, ale napřed chtěl dobýt Spartu). Po odchodu poslů začal plenit Lakónii. **Roku 272** stálo Pyrrhovo vojsko před Spartou, Kleonýmos naléhal na okamžitý útok. Pyrrhos odmítal útočit, nebál se ani tak nastávající tmy, jako toho, aby jeho žoldnéři nevyрабоvali město, což by jistě poškodilo jeho reputaci. Zjevně nemínil incident v Aigai opakovat, pravděpodobně chtěl, aby si Kleonýmos získal spoluobčany po dobrém.

Sparťané však získaný čas využili tím, že poslali pro pomoc na Krétu i do Korintu a vybudovali okolo města polní opevnění. Znemožnili Pyrrhovi vstup do města. Bitva nikam nevedla. Když se po mnoha útocích obránci města chtěli vzdát a přistoupili na jednání, vrátil se už z Kréty král Areus s 2000 vojáky. Z Korintu dorazil s vojskem i Antigonův velitel Aimeniás. Pyrrhos se musel stáhnout, při ústupu k hranicím Argolidy přišel o svého syna Ptolemaia. Pyrrhos spěchal k Argu, ale Antigonovo vojsko bylo rychlejší a obsadilo výšiny nad městem. Pyrrhos podle Pausánia porazil spartské spojence, oddíly Sparťanů i Antigona a vpadl do města s prchajícími. Podle Plútarcha vstoupil Pyrrhos do města v noci za pomoci svých stoupenců. Zahynul v pouličních bojích.⁵¹⁷

Oba starověcí autoři se shodují na způsobu smrti, jedna stařena na něj hodila ze střechy cihlu, Pyrrhos spadl v bezvědomí z koně a jeden z Antigonových žoldnéřů ho dekapitoval. **Na podzim roku 272** tak zcela nečekaně zvítězil Antigonos Gonatás, ačkoliv by si na něj vsadil málokdo.

Už na jaře téhož roku získal zpět část Makedonie, když z ní Pyrrhův syn Ptolemaios odtáhl. Teď se však mohl chlubit vítězstvím nad nejlepším generálem své doby. Pyrrha přirovnával k hráči v kostky, kterému sice padne mnoho krásných vrhů, ale neumí je využít.⁵¹⁸ S **Alexandrem II.**, Pyrrhových synem a nástupcem, uzavřel mír. Alexandr II. se brzy ocitl ve válce s nástupcem illyrského krále Monnunia jménem Mitylos.⁵¹⁹ Je tradicí nejen antické historiografie Pyrrhovi přisuzovat roli válečníka bez rozmyslu a míry, který se bezhlavě vrhal z podniku do podniku a ničeho nedosáhl.

To jsou však do značné míry názory moralistních autorů jako Plútarchos, ostatní je většinou bez rozmyslu a podrobnější analýzy přejímají.* Pokud máme zhodnotit Pyrrhovu roli v dějinách střízlivěji, bez moralizujících výroků, tak nám vyjde poněkud jiný obraz. Pyrrhos učinil z marginálního království lokální velmoc, kterou chtěl přetvořit v mocný stát, který se vyrovná Ptolemaiovcům a Seleukovcům. Pyrrhos byl svým způsobem určitým reliktem minulé epochy geniálních válečníků, kteří chtěli podmanit Hellénům a Makedoňanům svět.

Jako jediný z helénistických králů se zajímal o osud západních Řeků, ačkoliv neměl tak rozsáhlé finanční ani lidské zdroje jako oni. Jeho tažení v Itálii a Sicílii zkrachovala do značné míry díky nechotě, svéhlavosti a neschopnosti spojenců obětovat všechny zdroje do války s Kartágem a Římem. Sám Pyrrhos byl v paradoxní situaci, že bez spojenců nemohl své aspirace naplnit (více o tom v kapitole Západní Středomoří).

V Řecku a Makedonii chtěl vládnout zcela bezpochyby nikoliv stylem vojenských posádek nebo tyranů, ale spíše skrze spojenectví, neutralitu a spřátelené spolky a vládců. Jeho smrt byla tragédií, protože záhy se měli Makedonci i Řekové přesvědčit, že Antigonos Gonatás jim nic dobrého nepřinese. Dějiny Hellénů a starověkého světa by se velmi pravděpodobně ubíraly značně jiným směrem, pokud by Pyrrhos žil a uspěl ve svých podnicích. Byl osobností s vynikajícími schopnostmi a s úmysly, které měly získat čest a slávu Hellénům i Makedoňanům. Jeho myšlenky vycházely z Filipa II. a Alexandra III., chápal, že v tehdejší světě může uspět pouze spojené úsilí

---

* Byť existují publikace podrobně mapující Pyrrhův život, autorem je např. Pierre Lévêque, P. Garoufalas, nebo moje bakalářská práce.

rozdrobených států. Věděl, že je třeba válečného ducha obrátit směrem ven z helénského světa, nikoliv dovnitř, jak to bohužel až na výjimky činili všichni ostatní.

Antigonos dosadil do řeckých měst takové množství tyranů jako nikdo před ním. Ovládal kromě Makedonie opět Thessalii a mnohé části Peloponnésu, např. Élidu a Megalopolis. V roce 270 dobyl Eretrii, podléhala mu celá Euboia. Přičítat Antigonovu posedlost ovládnutím Řeků obavě, aby se řecká města proti němu nespojila, není úplně neadekvátní. Byla by silnější než on. Ekonomický motiv můžeme pominout, protože okupace stála více, než kolik přinášely výnosy. Jenže - kdy se všichni Řekové v Helladě k nějakému podniku proti Makedonii nebo komukoliv spojili?

Byl zde možná jiný důvod. Filadelfos ovládal Egejské moře, Antigonos se obával, že v době jeho nepřítomnosti v Helladě by mohl Filadelfos podněcovat Řeky v boji proti němu. Do jisté míry tak možná toužil mít Antigonos nárazníkové pásmo před válkou s Ptolemaiovci. Samozřejmě to byla absurdní politika* odtržená od reality, nic dobrého Makedonskému království nepřinesla. Naopak Ptolemaios II., jehož sestra Arsinoé 9. července roku 270 zemřela, přemýšlel, jak zvýšit svoji prestiž. Na Seleukovce nestačil, ale Gonatás vypadal jako snadné sousto, vždyť nad svými soupeři vyhrál Istii, štěstím a vytrvalostí, nikoliv svým vojenským uměním. Navíc jeho zdroje k válce nebyly ani zdaleka tak velké jako egyptské.

Antigonova politika tak hrála do karet osvoboditelům, tedy tendencím vzepřít se jeho nadvládě a motivu osvobození Řeků. Bez jeho jednání by neměl Filadelfos vůbec žádnou záminku pro intervenci v Řecku, spokojil by se svými državami a ovládnutím Egejského moře a Kykladského souostroví. Filadelfos tak začal podporovat odpůrce Antigona, posílal jim bohaté dary, poselstva a obilí. Těsné vztahy udržoval s Athénami, které byly ze všech měst nejvíce závislé na dodávkách obilí, Filadelfos jim v minulých letech poskytl i značné peněžní prostředky. **Roku 268** přišel k projednání v athénském sněmu tzv. **Chrémonidův dekret** (nazvaný podle jména athénskému vyslance, který jej navrhnul). Athény samozřejmě měly pádné důvody, proč skoncovat

---

* Více o nesmyslnosti politiky tzv. bránitelných hranic v kapitole Západní Středomoří

s Antigonovou nadvládou. Ovládal jejich přístav Pireus a některé pevnosti na území Attiky. Aby však mohly ve válce uspět, spojení s řeckými městy nemohlo stačit.

Primární bylo mít zajištěné zásobování obilím a potravinami, protože jak zkušenosti z předchozích válek ukázaly, v Helladě stačily potraviny v případě války či blokády maximálně na rok až dva. Jelikož Ptolemaiovo obrovské loďstvo ovládalo Egejské moře, nemělo to představovat problém. **V roce 270** se navíc jeho spojencem stalo město Byzantion. Když Filadelfova flotila proplula černomořskými úžinami, dal ve městě dokonce postavit chrám. Ptolemaios II. tak ovládal nejen Egejské moře, ale i obilní cestu do Athén. Z rozsáhlého textu Chrémónidova dekretu se zachovaly 4 zlomky kamenné stély. Ocitujme alespoň úvod:

„Onehdy Athéňané a Lakedaimónané, jakož i spojenci jedněch i druhých, po uzavření přátelství a vzájemného spojení vedli společně mnoho znamenitých bojů s těmi, kteří se snažili město připravit o svobodu. V těchto bojích si sami získali slávu a jiným Helénům zajistili svobodu. Teď stejné nebezpečí hrozí Helladě, poněvadž jistí lidé se snaží porušit zákony a společenský řád předků ve všech městech. Avšak král Ptolemaios shodně s jednáním svých předků a své sestry projevuje velkou náklonnost otázce obecné svobody Helénů, a proto athénský lid uzavřel s ním dohodu a rozhodl se vyzvat také všechny ostatní Helény, aby prováděli tutéž politiku. Podobně i Lakedaimónané, kteří jsou přáteli a spojenci krále Ptolemaia, se rozhodli uzavřít spojení s Athéňany a s nimi také všichni jejich spojenci...

Vyslali rovněž k athénskému lidu posly a ti, když hovořili o náklonnosti, kterou Lakedaimónané, Areus a jiní spojenci chovají k athénskému lidu, přinesli s sebou také text smlouvy. Aby tedy Helénové, dohodnuvše se spolu, válčili statečně ruku v ruce s králem Ptolemaiem proti těm, kteří nedodržují smlouvy s městy, a aby dohoda mezi městy je chránila, lid rozhodl, že mezi Athéňany a Lakedaimónany stejně tak, jako mezi všemi spojenci Lakedaimónanů, bude od této chvíle přátelství a spojení na základě textu, který s sebou přinesli poslové. Sekretář prytnie má jej dát přepsat na bronzovou desku, která bude umístěna na akropoli u svatyně Athény, Ochránkyně města.⁵²⁰

Dekret obsahuje ještě přísahu spojenců a slib vzájemné pomoci, zachování autonomie a tradičních ústav. Kromě Athén a Sparty je jmenována Achaia, Élida, pět arkadských obcí (Tegea, Mantinea, Orchomenos, Figaleia, Kafyai), rovněž Kréťané, kteří jsou spojenci Lakedaimoňanů, a Area.⁵²¹ Pokusme se i z nedostatečných zdrojů průběh **Chrémonidovy války** (267-261) rekonstruovat. V první řadě je zcela jasné, že ani **Antigonos II. Gonatás** nebo **Ptolemaios II. Filadelfos** neměl skutečný zájem na blahu Řeků. Nešlo tak docela o samostatný odboj Řeků, ale o soupeření dvou helénistických států v egejské oblasti, kdy Řekové byli do značné míry obětmi svých iluzí, snů, touhy po svobodě a snahy vzkřísit slavnou minulost.

To si ovšem na **podzim roku 267** určitě nikdo z Hellénů nepřipouštěl. Zásadní chybou Athén a Sparty bylo, že se nepokusily získat více řeckých spojenců, stranou stál mocný Aitólský spolek, Boiótský spolek, nebyly učiněny pokusy dobýt např. Euboii nebo jiné oblasti Antigonova vlivu. Antigonos spoléhal na Peloponnésu na svého bratra Kratera, který ovládal Korint, kromě toho měl Antigonos podporu Megalopolis a možná ho podporovaly i jiné obce. Pokud měla mít válka za svobodu Hellady úspěch, bylo nutné, aby se spojily síly Athén a Sparty. Athény vyhlásily Makedonii válku, makedonské námořní síly okamžitě vpadly do Attiky a zahájily blokádu pozemní i námořní.

Egyptské početné loďstvo vedl **Patroklos**, který si za základnu zvolil malý ostrůvek u jižního pobřeží Attiky, který opevnil.⁵²² Tábory ptolemaiovského vojska byly i na západním pobřeží (jižně od Pirea) a na východním pobřeží (nedaleko Braurónu), kde byla nalezena pevnost, sloužící snad jako ústřední tábor Patroklova vojska. Makedoňané však stále kontrolovali Pireus a jiné pozice v Attice, dokonce zaměstnali v boji proti nepřátelům i piráty. Egyptské loďstvo sice blokovalo ústí Sáronského zálivu a hlídalo okolo mysu Súnion, ale nezmohlo se na žádnou větší ofenzivní akci. Válku v roce 267 přibližuje dekret k počtě Epichara, který střežil attický dém, město Rhamnús.

Epicharés byl velitel jezdeckva v roce 272/1 a na roky 268/7 byl zvolen velitelem pobřežní oblasti. Bránil oblast 5,5 km, zajistil nerušenou sklizeň obilí a vinic. Vybuodoval sloupořadí z vlastních prostředků pro případ nebezpečí. Postavil dvě strážní věže, postaral se o doplnění hlídacích psů, zajistil jim potravu. Zajistil dodávky pšenice a ječmene pro občany i vojáky, vykoupil lidi zajaté piráty. Postaral se o ubytování Patroklových vojáků.⁵²³

Podle historika Pausánia (3,6,4-6) nebyli ptolemaiovští vojáci schopni čelit makedonské pozemní armádě. Spartský král Areus se vydal již na počátku války Athénám na pomoc, jenže korintskou šíji nemohl dobýt. Patroklos nejenže nebyl schopný čelit makedonským silám pozemními výsadky, dokonce se odmítal více zapojit do boje. Nechtěl převézt spartské vojsko do Attiky, k požadavku, aby vylodil vojsko k útoku do týlu nepřítele, se stavěl odmítavě. Vymlouval se údajně na fakt, že má na lodích jen rodilé Egyptány, kteří nejsou schopni řeckého způsobu boje.⁵²⁴ Což zní pravděpodobně, v námořnictvu sloužili především Egyptané, avšak Ptolemaios II. měl dost silné vojsko, aby poslal Řekům pozemní jednotky složené z elitních sborů.

Pravděpodobně v dalším roce války 266 se neuskutečnily žádné větší akce. **V roce 265** se Areus pokusil dobýt Korint, v bitvě nedaleko města spartský král padl a jeho vojsko bylo poraženo. Antigonos však nemohl svého vítězství využít, neboť se vzbouřila posádka keltských žoldníků v Megaře.⁵²⁵ K Chremónidově válce se váže anekdota dobového historika Fýlarcha, kdy Ptolemaiovův velitel Patroklos po zadržení makedonských lodí se zásobami poslal Gonatovi velké ryby a žluté fíky.⁵²⁶ Historika ilustruje rovnou několik faktů. Nejen očividný vzkaz, že dokud Makedonci nedobudou vlády na moři, budou nuceni jíst fíky,^{*} ale hlavně ilustruje, o co oběma hlavními protagonistům války šlo, tedy dobýt vládu nad Egejským mořem.

Je pravděpodobné, že válka v Helladě byla vedena jen jako vedlejší bojiště s relativně malou intenzitou, kdežto válka na moři probíhala v mnohem extenzivnějším měřítku. Obě strany do ní vkládaly více zdrojů a nadějí. Na roky 264-3 nemáme o válce žádné zprávy. Spartský král **Akrotatos II.**, který nastoupil na trůn **v roce 265**, se pokusil dobýt Megalopolis, zde byl však **roku 262** poražen a zabit.⁵²⁷ To byla další citelná rána pro plány Helénů na svobodu. Athény byly obleženy. **V roce 262** se jim pokusil pomoci épeirský král **Alexandr II.**, takže vpadl do Makedonie, ale jeden z Antigonových generálů ho porazil a vyhnal ho nejen z Makedonie, ale i z Épeiru.⁵²⁸

---

* Poněkud chabě však vyznívá historika z toho důvodu, že Makedonie byla samozásobitelskou zemí, takže jestli plánoval Filadelfos oddíly nepřítele vyhladovět, dokládá to jeho slabé schopnosti a znalosti vedení války, kdy strategickou koncepci nedomyslel. Možná, že chtěl skutečně pomoci Řekům, ale nebyl toho schopen pro svoje chyby ve strategii.

Alexandr II. se však zanedlouho vrátil na trůn s pomocí vojska z Akarnánie a díky svým aitolským spojencům. Filadelfos věděl, že pokud nemá jeho prestiž utrpět, tak musí své spojence zachránit, alespoň Athény. Kdyby nic nepodnikl, ztratil by věrohodnost v očích Řeků a ti by dali přednost Gonatovi. Ovšem snaha v hodině dvanácté nikam nevedla. Ptolemaiovo loďstvo utrpělo **v roce 262** těžkou porážku u ostrova Kós.⁵²⁹ Naděje Helénů se tak potopily s ptolemaiovskou flotilou na dno. Athény byly na jaře roku 261 dobyty.⁵³⁰

Filadelfos uzavřel s Gonátem mír. I přes porážku a ztrátu prestiže a kreditu u současných i potenciálních spojenců získal množství základen v Egejském moři, např. Efesos, Lesbos a mnoho jiných míst. Tato síť základen bude užitečná jeho království i v dalších letech. Vůdci athénské vzpoury byli především Kallipos a Aristeidés, o jejichž dalším osudu není nic známo. **Chrémonidés** našel útočiště v Egyptě, kde se později stal admirálem, jeho bratr **Glaukón** se později stal knězem Alexandra Velikého. Antigonos II. Gonatás byl sice vítězem, ale válka mu ukázala křehkost jeho pozic a vlády. Vždyť když Filadelfos vrhl všechny svoje síly do války dříve, jistě by prohrál.

Když se bránil invazi Alexandra II., nechal svoje regulérní vojsko v Attice a spěchal do Horní Makedonie, kde ho však vojsko (pravděpodobně z velké části nově posbírané milice) opustilo a on ztratil svoje království. (Justinus, 26.2.10). Je to pochopitelné, pokud si uvědomíme, že v tomto regionu měl Moloský královský rod mnoho zastánců a vzpomínka na Pyrrha byla pravděpodobně ještě velmi živá. Antigonos se vrátil do Attiky, kde vyjednal příměří s Athénami. Jeden Antigonův velitel se zatím odebral s regulérním vojskem z Attiky do Makedonie (ačkoliv vojsku nominálně velel Antigonův třináctiletý syn Démétrios III. Aitolikos), kde získal králi vítězství.⁵³¹ Antigonos svojí neuváženou politikou v Řecku přivedl stát téměř ke katastrofě.

Athény měly nyní makedonskou posádku v Pireu, Múnýchii, na pahorku Múz, ale i jinde v Attice na dalších opevněných místech (Eleusis, Súnion, Rhamnús, Panaktum, Fýlé⁵³²). V Athénách žádné pronásledování nebo likvidování odpůrců nenastalo, Antigonem byla zvolena loutková vláda a byl vydán zákaz ražby mincí. Tak skončil pokus Athén stát se opět mocenskou silou, kulturním a hospodářským centrem. Z Chrémonidovy války tak těžil hlavně Filadelfos, také však Aitolský spolek.

Vraťme se nyní k osudům seleukovského státu. Antiochos I. nechal roku 268 ve městě Borsippa poblíž Babylónu znovu vybudovat chrám Ezida. Zachoval se nám nápis přibližující celou událost:

„Antiochos, velký král, mocný král, král světa, král Babylónu, král zemí, opatrovatel Esagila a Ezida, první syn Seleuka, krále, Makedoňana, krále Babylónu, jsem Já. Když jsem se rozhodl vybudovat chrám Esagila a Ezida, cihly pro Esagila a Ezida tak jsem Já vytvaroval se svými čistými rukama, používal jsem vybraný olej v zemi Hatti a pro položení základů chrámu Esagila a Ezida jsem Já přinesl. V měsíci Addaru, dvacátého dne, roku 43 (27. března, 268), základy Ezida, pravého chrámu, domova Nabu, který je v Borsippě jsem položil.

Ó Nabu, vznešený synu, moudrý z bohů, pyšný, hodný chvály, nejvznešenější synu Marduka, potomku Erua, královny, která vytvořila lidstvo, pohlížej na mě radostně a ať tvoje vznešená vláda, která je neměnná, nechť smete země mých nepřátel, dosažení mých přání v bitvě proti mým nepřátelům, trvalá vítězství, spravedlivou monarchii, šťastnou vládu, roky radostí, syté děti, buď toto tvým darem pro královskou vládu Antiocha a Seleuka, krále, jeho syna navždy.

Princi Nabu, synu Esagila, prvorozený Marduka, vznešené dítě Erua, královny, na tvůj vchod k Ezidovi, pravému sídlu, domovu tvé lodě Anu, přebývání, jež těší tvoje srdce, s veselím a jáсотem, nechť – ať na tvůj pravý příkaz nejsou zamítnuty – moje dny budiž dlouhé, moje roky mnohé, můj trůn pevný, moje vláda dlouhotrvající, pod tvým vznešeným žezlem, které vyznačuje hranice mezi nebem a zemí. Nechť moje štěstí bude v tvých čistých ústech, nechť Já pokořím země od východu na západ, nechť od nich Já shromáždím tribut svými rukama, který přinesu pro dokonalost Esagila a Ezida.

Ó Nabu, první synu, když vejde Ezida, pravý příbytek, nechť přízeň pro Antiocha, krále zemí, a přízeň pro Seleuka, krále, jeho syna, Stratoníku, jeho choť, královnu, bude ve tvých ústech.⁵³³

Prosba bohům se však Antiochovi I. neměla vyplnit. Napřed musel nechat popravít svého syna, který vládl východními provinciím, pravděpodobně v roce 266. Zřejmě se pokoušel o vzpouru nebo samostatnost svých území.

Jeho spoluvladařem se stal druhý syn, pozdější Antiochos II. V roce 263 se vládcem města Pergamon prohlásil Eumenés, synovec Filétaira, který zemřel v 80 letech bezdětný, ale synovce adoptoval a před smrtí uznal za nástupce. Na tom by nebylo nic zajímavého, jenže Eumenés se prohlásil nezávislým vládcem.

Válka na sebe nedala dlouho čekat, střetnutí poblíž Sard se odehrálo **roku 262**, Eumenés zvítězil. Antiochos I. se poté pokoušel ještě potlačit nezávislé kmeny v Lykaonii, ale byl raněn, zemřel **2. června roku 261** ve svých 64 letech. Dosáhl mnohých úspěchů na východní i západní hranici říše (ačkoliv nebyl schopen dobýt Bithýnií), poradil si i s invází Galatů, takže svému synovi předal konsolidovanou říši. Založil mnoho měst, jiná pomohl rozšířit nebo nově opevnit, např. město Margiána ve stejnojmenném kraji - kruhové hradby měřily 1500 stádií. (Strabón XI, 10,2) Na trůn po něm nastupuje pětadvacetiletý Antiochos II. Ještě před líčením jeho vlády je však nutné vysvětlit, jakou říši vlastně Seleukovské království bylo, na jaké bázi fungovalo. Nejvíce osvětlující jsou dobové dokumenty, např. smlouva mezi seleukovským králem (Antiochos I. nebo II.) a městem Lýsimacheia na thráckém Chersonésu, která zní:

„Kráľ přísahá: Já přísahám při Diovi, Zemi, Slunci a všech ostatních bozích a bohyních udržovat přátelství, spojenectví, které jsem učinil s potomky, jako jsem souhlasil, že budu zachovávat město autonomní v demokracii a bez posádky, osvobozené od tributu. Pokud kdokoliv povede s městem Lýsimachejských válku nebo jejich pevnostmi, nebo jejich územím, tak jim přijdu na pomoc, jako jsem souhlasil s využitím přístavů Lýsimachejských jako základen, silami, které určím, jak jsem specifikoval ve smlouvě, nezruším spojenectví, které jsem s Lýsimachejskými uzavřel, žádným způsobem nebo záminkou, pokud budou udržovat spojenectví se mnou. Necht' mé záležitosti prosperují, jestliže dodržím svoji přísahu, a naopak jestli se jí zřeknu.

Přísaha Lýsimachejských: Přísahám při Diovi, Zemi, Slunci, Poseidónovi, Démétér, Apollónovi, Áreovi, Athéně, Areii a Tauropolovi a všech ostatních bozích, bohyních udržovat přátelství a spojenectví, které jsem učinil s králem Antiochem, jeho potomky. Jestliže s ním kdokoliv povede válku, budu bojovat jako jeho spojenec, nezruším spojenectví, které jsem s králem učinil, žádným způsobem nebo záminkou, jestliže král Antiochos bude rovněž udržovat

*spojenectví. Jestliže dodržíím přísahu, moje záležitosti budou prosperovat, a naopak, jestli přísahu poruším.*⁵³⁴

Tato smlouva je svým způsobem unikátní, jen málokdy (podle existujících důkazů) byly smlouvy mezi městem či městy a jinými skupinami bilaterální. Ale všechny tyto smlouvy musíme interpretovat nikoliv jako důkaz federalistického zřízení Seleukovské říše, nýbrž jako jeden ze způsobů, jak fungovala. I přes různé smlouvy zde totiž nebyly žádné federální instituce, které by se o něčem radily nebo králi něco doporučovaly. Města měla vždy povinnost poslat králi vojáky a byla pod přísahou králi.

Seleukovské království bylo imperiální říší s centrální oblastí (Sýrie, Babylónie), které začleňovalo různé geografické a etnické celky do své říše různými způsoby a smlouvami. Šlo o města, městské spolky, kmeny, kmenové svazy i chrámové státy*. Byly zde zastřešující administrativní mechanismy, na jejichž bázi říše fungovala. Mnoho mechanismů jako výběr daní a tribut či vojenská povinnost bylo samozřejmě zděděných od Achaimenovců. To, že fungovala místní samospráva na městské, meziměstské, případně krajské úrovni, na tomto faktu nic nemění. Je to říše stojící na moci krále, jeho aparátu, vojenské nadřazenosti a vojenských výbojích.

Stále fungoval systém satrapií, nebyl zde žádný kariérní systém, vše záleželo na přízni krále. Tento systém měl samozřejmě své slabiny a problémy, které se kontinuálně projevovaly už za Perské říše. Velikost Seleukovské říše, od Malé Asie až po hranice s Indií, vyžadovala duální systém vládnutí, kdy jeden král je v Antiochii v Sýrii, druhý vládne východním výspám impéria v Baktrii nebo Mezopotámii. Jednotlivé satrapie měly samozřejmě své lokální zvyklosti a organizaci, přesto vykonávaly ty samé požadavky centrální vlády, tedy vojenské povinnosti, daňový a také soudní systém. Oficiálním jazykem říše byla nejen řečtina, nařízení byla vícejazyčná, administrativa lokální i centrální byla složena nejen z Řeků a Makedonců, ale i z domácích obyvatel.

---

* Výjimkou jsou např. řecké svatyně, jak o tom svědčí dokument králů Seleuka I. a Antiocha I., v němž se zavazují, že svatyně Nýsa v Kárii, kterou spravoval iónský kmen Athymbriánů, je nedotknutelná a osvobozena od tributů. Více viz *Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis*, str. 31.

Hlavní funkce centrální administrace byly tedy jasné, udržet v chodu vojenský a fiskální systém, kromě lokálního práva existovala soustava královských soudů. Říše Seleukovců měla až do roku 188 obrovský rozsah 1 648 000 km².⁵³⁵ Přesto bylo s jejím spravováním spojeno podstatně více obtíží než v daleko více centralizované Ptolemaiovské říši, která byla svého druhu určitou absolutní monarchií, ale zároveň i theokracií - Seleukovci oproti tomu museli umět velmi opatrně našlapovat ve spleťtých vztazích s různými částmi své říše a různorodého obyvatelstva, které se na rozdíl od Egyptanů mnohem více podílelo na chodu říše jak administrativně, tak ve vojsku.

Seleukovská říše držela pohromadě také díky vojenským posádkám a pevnostem nejen na hranicích, ale i ve vnitrozemí u důležitých cest, řek, mostů, průplavů atd., a také pomocí vojenského osídlení a pevnostních měst jako Dura Europos. Dále zde byly strážní posty (*stathmoi*) na hranicích nebo v oblastech, kde s nepokoji byly zřízeny vojenské zóny, tzv. *fylaké*. Nyní se můžeme vrátit k vládě Antiocha II. Tento panovník se rozhodl zvýšit svoji prestiž novou válkou, chtěl získat ztracené pozice v Malé Asii a větší vliv v Egejském moři.

Roku 260 tak vypukla **2. syrská válka** (260-253). Konflikt nabyl na intenzitě a složitosti roku 259, kdy se **Antigonos II. Gonatás** připojil na stranu Seleukovců, protože ani jemu nebylo po chuti sílení Ptolemaiovců. Ve stejný rok se nástupce Ptolemaia II., egyptský princ Ptolemaios, spojil s aitólským generálem Tímarchem a vyvolali vzpouru v Iónii. Tímarchos se stal tyranem Mílétu, Samos se stal rovněž asi základnou ptolemaiovských rebelů, neboť zde byl zabit ptolemaiovský generál velící místní posádce.⁵³⁶ Ptolemaios II. zareagoval na vzpouru syna a postup nepřátel v Malé Asii spojenectvím s Euménem I. z Pergamu a dosáhl zastavení postupu nepřátel. Ovšem pouze dočasně, **na přelomu roku 259/8** totiž **Antiochos II.** osvobodil Mílétos, za což mu vděční obyvatelé mu dali přídomek *Theos* (Bůh).

V roce 257 chystá Ptolemaios II. ofenzívu proti Sýrii. Antiochos II. se rozhodne pro další spojenectví, takže provdá svoji sestru Stratonické III. za krále Kappadokie, jímž je **Ariarthés III.**, a jako věno obdrží od svého švagra oblast Kataonia (Strabón XII, 534). Pozemní ofenzíva Filadelfa nepřinesla žádný výsledek. Další neúspěch ho dostihl na moři, **v roce 256** byl v námořní bitvě jeho admirál Patroklos poblíž ostrova Kós poražen Antigonem.

Egyptská nadvláda na moři dostane další smrtící ránu **v roce 255**, kdy rhodská flotila rozdrtí poblíž Efesu loďstvo vedené Chémónidem*, jehož se zmocní Antiochos II.⁵³⁷ Příliš velká hegemonie Egypta bez adekvátního soupeře výjimečně donutila jinak spojence Egypta k akci, ačkoliv ve většině válek byl Rhodos neutrální stát. Ptolemaios II. zaznamenává teprve později jistý úspěch, a to když v roce 254 zemře Antigonův nevlastní bratr Krateros, který dohlížel na Peloponnésos a Euboii. Po něm nastoupil jeho syn Alexandr, kterému ovšem Filadelfos slíbil podporu, proto se Alexandr vyhlašuje nezávislým králem Korintu a Euboie.⁵³⁸

Antigonos II. Gonatás neúspěšně podporoval královnu Bithýnie **Etazetu**, jejímž soupeřem byl Nikomédův nejstarší syn **Ziaelás**. Ten s podporou arménského krále a galatských žoldnéřů získal trůn, Etazeta tak prchla (i se dvěma nezletilými syny, kteří měli podle otcovy poslední vůle vládnout) roku 254 do Makedonie. Antigonos II. se tak z těchto důvodů raději stáhl z války a uzavřel s Ptolemaiem II. mír. Až **v roce 253** nastal mezi Ptolemaiovci a Seleukovci mír. Antiochos II. Theos ovšem musel zapudit svoji ženu Laódiku a vzít si roku 252 Ptolemaiovu dceru Bereníké *Fernoforos* (věnonosná). Svoji ženě Laódice prodal Antiochos jako odškodné panství o 15 000 ha hluboko pod cenou. Zachoval se přípis adresovaný místodržícímu helespontské satrapie, který zní:

„Král Antiochos pozdravuje Metrófana. Prodali jsme Laódice Pannovu ves i zámek a půdu patřící ke vsi, a to mezi územím zelejským a kyzickým a mezi starou cestou, která vedla nad Pannovou vsí, ale byla rozorána sousedními zemědělci, aby si pozemek odřízli – nynější Pannova ves vznikla až potom (údaj převzat z perských archivů) – i dvorce, které popřípadě v té zemi jsou, i lidi (láoi, královští zemědělci, nikoliv otroci, vázaní na ves, půdu jako občinu i jako pracovní síly), kteří k nim patří, s celým hospodářstvím a s veškerým majetkem i s důchody za 59. rok (tedy období 254/3), za 30 talentů stříbra, a podobně i lidi, kteří se ze vsi popř. odstěhovali na jiná místa, a to s podmínkou, že nebude odvádět žádný poplatek do královské pokladny a bude

---

* Onen athénský politik, který pomáhal rozpoutat válku proti Makedonii a později utekl do Egypta.

oprávněna ji připojit ke kterému městu bude chtít (čímž by láoi získali větší míru osobní svobody); právě tak i ti, kdo by ji od ní koupili nebo dostali, budou mít totéž právo a budou ji moci připojit, ke kterému městu budou chtít, pokud ji dříve nepřipojí k některému městu Láodiké; v tom případě ji budou vlastnit tam, kam bude půda přičleněna Láodikou.

Cenu jsme přikázali odvést do pokladny ve třech splátkách, z nichž prvou jsme určili na měsíc aydnaios 60. roku, druhou na xandikos, třetí na nejbližší tři měsíce. Příkaz předat Arridaiovi, Láodičinu správci, Pannovu ves i zámek a tamější pozemky i lidi s celým hospodářstvím a vším majetkem, a koupi dej zapsat do královského archivu v Sardech a na pět kamenných desek; jednu z nich ať uloží do Athéniny svatyně v Iliu, druhou do chrámu v Samothráce, další do Artemidina chrámu v Efesu, čtvrtou do Apollónova chrámu v Didymách, pátou do svatyně Artemidiny v Sardech; ať také půdu ihned vyměří a označí ji mezníky a její hranice ať zapíše na řešené desky. Bud' zdráv. Roku 59, 5. dia.⁵³⁹

Díky mírové smlouvě měl Filadelfos určité území v Kilikii, s výsledky války byl však daleko spokojenější Theos, jenž získal Miletos, Samos, Efesos a část Kilikie a Pamfýlie.⁵⁴⁰ V roce 252 se Theos rozhodl pro další svatbu, tentokrát jí posílil vztahy s Makedonií, jeho sestra Stratoniké II. se provdala za budoucího makedonského krále Démétria II. Hranice mezi Seleukovci a Ptolemaiovci tvoří stále řeka Eleutheros (dnešní Nahr El-Kebir mezi Libanonem a Sýrií). I Ptolemaios II. posílil svoji mezinárodní pozici sňatkem, jeho syn Ptolemaios III. si vzal v roce 251 dceru vládce Kyrenaiky Maga, Bereníku.

Magás zemřel v roce 250 a jeho země se měla stát opět ptolemaiovským územím, s čímž se nehodlala smířit Magova žena Apama (sestra Antiocha II.). Našla pro svoji dceru jako manžela Démétria Sličného (*Kalos*), který měl za rodiče Démétria I. a Ptolemais (dceru Ptolemaia I. a Eurydiké, dceru Antipatra). Ten byl však zavražděn dcerou Apamy Bereníké, která se obávala jeho sňatku s matkou. Proto zorganizovala palácové spiknutí. Ptolemaios II. se rozhodl, že po zajištění hranic se může opět pustit do mezinárodní politiky, jako dříve chtěl podkopat pozice Makedonců v Helladě. **Roku 250** zvítězilo jeho loďstvo v Kykladském souostroví nad Antigonem (v dalším roce na Délu uspořádal na počest Apollóna festival nazývaný druhé ptolemaie).

I proto v zimě roku 250 přijal příznivě **Aráta**, mladého achájského politika, který zničil tyranský režim ve svém rodném Sikyónu. Arátos byl zpočátku podpořen Antigonem II., který mu daroval 25 talentů zlata na vyřešení majetkových poměrů všech občanů města. Spojenectví s Antigonem ovšem dlouho nedodržel, spojil se raději s Achájským spolkem, poté získal podporu od Ptolemaia a obdržel 150 talentů.⁵⁴¹ V roce 249 zaútočil Arátos na Korint. Alexandr, vládce Korintu, se rozhodl připojit se k Achájskému spolku, stáhl svoje posádky z Euboie a dovolil místním městům vytvořit vlastní ligu.⁵⁴²

Antigonos se pokoušel okamžitě reagovat, nařídil posílit vojenské síly v Argu a Athénách (poslední dvě velká města, co v Helladě ovládal) místními obyvateli, kteří měli společně s Makedonci zaútočit na Korint ze severu a jihu, útok byl ovšem neúspěšný. Athény a Argos uzavřely s Alexandrem separátní mír za cenu 50 talentů.⁵⁴³ Roku 247 zemřel vládce Korintu Alexandr, jeho žena Níkaia držela dál město pevně v rukou a snažila se být neutrální. Achájský spolek se rozhodl soupeřit s Aitóly, v roce 245 ho poprvé vedl Arátos, zpusťošil území Ozolské Lokridy a oblasti Kalydónu na jihozápadě středního Řecka,⁵⁴⁴ čímž vzbudil nelibost Aitólů. Arátos přislíbil rovněž pomoc Boiótskému spolku, jenže pomoc proti Aitólům přišla pozdě. Boiótové utrpěli u Chaironéie zdrcující porážku.⁵⁴⁵ Antigonos II. se rozhodl získat Korint Istí, když síla selhala.

V roce 245 nabídl Níkaie svatbu se svým synem Démétriem II., roku 244 však při svatebních oslavách Antigonos obsadil pevnost Akrokorint, ovládl město Korint a mohl tak postupně získávat další pozice na Peloponnésu i Euboie. Mezitím došlo na východě k mnoha podstatným událostem. 28. června roku 264 zemřel ve svých 62 letech Ptolemaios II. Filadelfos po 36 letech vlády, takže je na čase zhodnotit jeho úlohu. Filadelfos byl na rozdíl od otce, skvělého generála, velmi špatným vojenským velitelem. Svědčí o tom mimo jiné fakt, že Chrémónidovu i 2. syrskou válku prohrál, ačkoliv měl nad protivníky solidní převahu v materiálních i lidských zdrojích. Jeho diplomatické schopnosti však byly dostatečné, zajistily království další rozvoj a znovu připojení Kyrenaiky.

V roce 273 navázal diplomatické vztahy s Římem (který ještě nebyl velmocí, ale už docela významným státem usilujícím o dokončení ovládnutí Itálie). Podle Plinia Staršího vyslal k maurjovskému dvoru vyslance Dionýsia (Plinius Starší, Kapitoly o přírodě, 21). Během **první punské války** (264-241) odmítl půjčit Kartágu 2000 talentů proti Římu,⁵⁴⁶ což do jisté míry také ovlivnilo

osud války, západního Středomoří a vůbec celé antické historie! Jistě zde sehrála roli tradiční animozita vůči Kartágu. Z dlouhodobého hlediska to nebyl moudrý tah, což měli možnost „ocenit“ až mnohem pozdější vládci Egypta a Řekové s Makedonci obecně.

Filadelfos přestál několik krizí v zásadě díky štěstí a spolehlivě fungujícímu vládnímu aparátu, který sám pomohl zreformovat do ještě výkonnějšího tělesa*, Egypt byl navzdory prohraným válkám nejbohatším helénistickým královstvím. Za Filadelfa byl dostavěn maják na ostrově Faru, dokončena výstavba Alexandrie a postavena knihovna Serápeion, postavil množství chrámů zasvěcených egyptským božstvům. Postaral se o vysloužilé vojáky znovuoobením či rozšířením stávajících oáz (např. Fajjúmská oáza), založil mnohá nová města Arsinoé, Filadelfia atd. nejen v Egyptě, ale i na Kypru, v Koilé – Sýrii, Malé Asii a Kyrénaice. Některá z těchto měst existují dodnes: izraelský přístav Akko, Filadelfia (dnešní Ammán, hlavní město Jordánska), Filotéra (dnešní Bet Jerach na Tiberiadském jezeře). V roce 270/69 obnovil perský průplav spojující nilské rameno s Rudým mořem. Štědře podporoval Múseion. Všechny tyto počiny na ekonomicko-administrativním poli jsou mu rozhodně ke cti, stejně jako podpora umění a věd. Jenže pořád je zde ta neodbytná otázka, co vlastně Filadelfos s tak skvělým bohatstvím, zdroji a možnostmi udělal? Promrhal je. A tím nemyslím stížnosti historika Polybia, že král byl rozmařilý a marnotratný, libující si v přepychu, milenkách a překrásných sídlech, jejichž udržování bylo podstatnou částí rozpočtu.

Jde zde o problém, že v době **středního období helénismu (281 – 221)** zde nebyl bohatší král, disponující tak rozsáhlými zdroji a možnostmi změnit historii ku prospěchu Makedonců a Hellénů. Jeho obrovské loďstvo, vojsko i finanční zdroje byly použity k boji o již dobytá území a soupeření s Makedonií a Seleukovci. Ačkoliv měl jedinečnou příležitost, selhal v osvobození Řecka, vůbec nic neudělal pro Hellény v Západním Středomoří, nepomohl nijak ani při keltské invazi do Hellady.

---

* Inventarizace majetku a ekonomických sil země během roku 259/8, nové daňové zákony.

Spokojil se s pouhým pózováním ochránce a přítele Řeků. Jeho vláda tak sice zanechala **Ptolemaiovi III.** velmi bohatou a konsolidovanou zemi, rozšířenou o některá území a města, ale z dějinného hlediska byl Ptolemaios II. Filadelfos docela nevýznamným králem bez ambicí a vize. V době, kdy se rozhodovalo o základech nadvlády v antickém světě v prostoru Středoziemního moře, tak byly ptolemaiovské zdroje trestuhodně nevyužity. Typickým znamením helénistické doby byl nezájem, podcenění a nepochopení událostí na západě.

Vláda a kroky Ptolemaia II. byly jen jedny z mnoha kamenů složité mozaiky. Je faktem, že obzor myšlení nejen jeho, ale i většiny panovníků té doby, byl velmi omezený a zaměřený na relativně malou geografickou oblast. Téměř nikdo se nepokoušel pokračovat v Alexandrových myšlenkách a přinést Řekům světovládu. **V roce 246** nejen nastupuje na egyptský trůn Ptolemaios III. Euergetes, ale zároveň v Efesu ve svých 40 letech umírá Antiochos II. Theos. Ten po smrti Filadelfa zapudil Bereníku, s níž měl pětiletého syna Antiocha, a vrátil se zpět ke své manželce Láodice do Efesu, s níž měl už dávno dva starší syny - Seleuka II. Kalliníka (Velký vítěz) a mladšího Antiocha Hieraxe (Jestřáb). Láodika mu po jeho smrti nechala postavit mauzoleum Belevi.

Antiochos II. Theos byl sice vítězem 2. syrské války, ale svoje vítězství zničil špatným rozhodnutím vzít si ptolemaiovskou princeznu, čímž rozbil a do jisté míry ohrozil vlastní dynastii! Taková míra naivity není na diplomatickém poli k vidění často. Pravděpodobně **v roce 255** se vzbouřil správce Baktrie **Diodotos**, Theos samozřejmě neměl kvůli konfliktu na západě čas se tím zabývat. Jeho říše se stala menší o Kataonii, což nebyla zase tak velká cena za spojenectví s králem Kappadokie, jehož vojsko, především vynikající jezdecko, rozhodně potřeboval. Ztráta východních provincií byla podstatně větším problémem. Výpadek na daních z bohatých provincií byl na rozpočtu určitě znát. Seleukovci tím také přišli o možnost dodávky indických válečných slonů.

Vniveč přišlo i jejich budovatelské úsilí, kdy postavili řadu nových měst a jiná přestavěli. Východní provincie Baktrie a Sogdiána byly zdrojem i podstatné části vojenských sil, zejména vynikající lehké a těžké jízdy a lehkooděnců. Antiochos II. tak po sobě zanechal potomkům pozitivní stopy činnosti pouze v Malé Asii v podobě měst Antiocheia Lykos, Láodikeia Lykos, Seleukeia

Sidera a Pisidijská Antiocheia.⁵⁴⁷ Antiochos II. Theos byl však pro svou dynastii celkově špatným panovníkem. Nejde pouze o ztrátu území a neschopnost dobýt Pergamon a Bithýnii, ale jeho sňatková politika málem přivedla destrukci dynastie i říše.

Láodika nechtěla, aby seleukovský trůn připadl ptolemaiovskému dítěti, podle historika Appiána proto otrávila manžela, který předtím potvrdil jako budoucího krále Seleuka II. Poté vyslala svoje stoupence, aby v Antiochii zabili maličkého Antiocha. Ptolemaios III. se rozhodl podpořit nárok své sestry na syrskou korunu, po sňatku s Bereníkou z Kyrenaiky okamžitě zahájil přípravy. V pozdním létě roku 246 tak začala **3. syrská válka** (246-241), někdy bývá též nazývána Láodičina. Opět do ní byla zapletena i Makedonie. V září roku 246 se Ptolemaios III. vypravil do Sýrie, obsadil důležité přístavní město Seleukeia Pireus, dobyl i hlavní město Seleukovské říše, Antiochii nad Orontem.⁵⁴⁸ Předtím už ovšem jeho sestra Bereníké zemřela. Ptolemaiovo vojsko poté postoupilo až k Babylónu, kde zůstalo až do února roku 245. Ptolemaiovcí ovládli Kilikii, dobyli i různé části Malé Asie.

Uprostřed léta roku 245 se však Ptolemaios III. vrátil zpět do Egypta, odnesl si nesmírné bohatství 2500 kusů vzácných nádob a soch bohů, mezi nimi i někdejší kořist perského krále Kambýsa, a hlavně 40 000 hřiven stříbra.⁵⁴⁹ Seleukos II. nebyl ve snadné pozici, získal sice spojenectví pontského krále **Mithridata II.**, za něhož provdal svoji sestru Láodiku, ale jako věno musel přidat území Frýgie. Jenže v době, kdy sbíral Seleukos II. vojsko na protiofenzívu a pomáhalo mu i Pontské království, se vzbouřil správce Parthie **Andragorás**, který se prohlásil králem. Seleukovi nezbylo, než se soustředit na podstatnější záležitosti, takže nechal odpadnutí provincie bez odezvy.

Seleukovo vojsko znovu obsadilo Babylón, poté překročilo Taurus a postoupilo na jih, ale ptolemaiovské síly se před ním stáhly. **Ptolemaiovská flotila utrpěla v roce 245 u ostrova Andros porážku** od makedonského loďstva, vedeného samotným Antigonem II. Egypt ztratil Kyklady, pod útokem jsou i další jeho državy v Egejském moři. Makedonie se znovu rozhodla podpořit tradičního spojence, Seleukovce. **Seleukos II. Kalliníkos** tak znovu získal pevnější půdu pod nohama. Ptolemaios III. zareagoval na útoky Makedonie větší podporou Achájského spolku. V roce 243 dobyl Arátos Istí a úplatky Korint, který zařadil do Achájského spolku stejně jako Megaru, na

Peloponnésu města Troizénu a Epidauros.⁵⁵⁰ To byla pro Makedonii těžká rána, protože tak ztratila kontrolu nad Peloponésem a ohroženy byly i její pozice na Euboi.

Na přelomu let 242/1 zaútočil Seleukos II. na Egypt, ale byl poražen, takže raději uzavřel v roce 241 mír. Ptolemaios III. mohl jásat, získal pobřežní území Seleukovců v Malé Asii, jejich území v Thrákii a části syrského pobřeží včetně velkých měst. Seleukos II. však musel souhlasit; je záhadou, kde přišel ke svému přídomku Velký vítěz, když prohrál, co mohl. Mír potřeboval, neboť jeho matka Láodika podporovala jeho mladšího bratra **Antiocha Hieraxe**, který se prohlásil vládcem Malé Asie a vzal si dceru bithýnského krále. Válka mezi bratry vypukla **roku 240**. Hierax měl podporu Bithýnie, Galatů, království Pontu a Kappadokie.

Na přelomu let 239/8 čelil Seleukos II. dalšímu závažnému problému: vrátila se jeho sestra Stratoniké II., kterou měl za ženu makedonský král Démétrios II., avšak odešla od jeho dvora poté, co si vzal épeirskou princeznu Ftii. Stratoniké se chtěla provdat za svého bratra, po jeho odmítnutí se pokusila zorganizovat vzpouru a byla zabita.

V roce 239 zemřel ve věku 80 let v Makedonii Antigonos II. Gonatás, je tedy na čase zrekapitulovat jeho vládu trvající 37 let. Zatímco někteří dnešní autoři ho zcela nepochopitelně zbožňují a dávají za vzor krále helénistické epochy, popisují ho jako umírněného, mravného krále filosofa,^{*} je třeba reálně zhodnotit jeho zásluhy i chyby. Není pochyb o tom, že Antigonos II. Gonatás obnovil navzdory těžkým okolnostem a mnoha nezdarům Antigonovskou dynastii a jejich vládu v Makedonii (byť mnohdy spíše pouhým štěstím či vytrvalostí než vlastními schopnostmi).

Antigonos byl docela schopným admirálem, ovšem jeho schopnosti pozemního generála byly celkem průměrné, spíše podprůměrné. Jeho

---

^{*} S oním vyznáváním filosofických ideálů stoicismu u Antigona II. je to mnohem složitější a zasluhovalo by to studii, která by spadala spíše do politické filosofie než historie, neboť skutečné praktiky Antigona ve vládě měly blízko k tzv. Eritrejské škole, jež byla spřízněna do jisté míry s platónskými politickými ideály a také aristotelismem. Toto téma musí být ještě důkladně prozkoumáno.

prohřešky a chyby celkově převažují nad pozitivy. Pokračoval v politice, která ničila potenciál a tvořivost Řecka. Žádný jiný král nedosadil do měst tolik tyranů jako on. Jeho politika přispěla ke vzrůstu moci **Achájského a Aitólského spolku** a k vměšování Ptolemaiovců. Další pohromou byla jeho politika soustředění se na jih, tedy Řecko, jejíž výsledky jsou zřejmé. Makedonie rezignovala na svůj vliv v Illýrii, Thrákii a Épeiru, čímž oslabilu ochranu svých hranic, takže z těchto území neustále hrozily útoky.

Makedonie si navzdory skvělým úspěchům v námořních bitvách na velmoc mohla pouze hrát. Politika kontroly Řecka byla nejen hanbou makedonského královského domu, ale rovněž odváděla podstatnou část zdrojů jinam, tj. na válku se sousedními státy, kdy teprve po jejich podřízení mohla Makedonie případně aktivně uplatňovat svůj vliv v Řecku. Jako příklad plýtvání zdroji postačí ztráta Sikyónu, kde byly královské stáje⁵⁵¹, ztráta Korintu vystavila účet na 25 válečných lodí, 7000 mužů osádky, 500 koní a 400 syrských vojáků od Antiocha II., pokladnice, a samozřejmě posádku makedonských vojáků.⁵⁵²

Ještě jednou je třeba zdůraznit, proč byl nesmysl vázat zdroje, vojáky a makedonskou politiku na Řecko. Počet útoků z Řecka na Makedonii byl nula. Výše zmíněné hraniční oblasti poskytují docela jiné číslo, navíc ve válkách s Illýrií a Épeirem šlo často o přežití, ne o hraniční území a pochybnou prestiž. Thrákie byla stále i po invazi Galatů důležitým územím, poskytujícím solidní zdroje pro daně a válku. A co Antigonos místo toho dělal? Honil se za ovládnutím kdejaké obce na ostrově Euboia nebo měst v Řecku. Vládu antigonovské dynastie v Makedonii Antigonos obnovil, ale vládu Makedonie nenastolil! Stále šlo o království, které trpělo následky keltské invaze, bylo ekonomicky slabé a jeho pozemní armáda byla nedostatečná, ale místo řešení těchto problémů se utápěly obrovské prostředky v loďstvu pro soupeření s Ptolemaiovcí v Egejském moři.

Antigonos byl možná uměnilovný, skromný a bral kralování jako službu, nicméně i přes svoje určité malé zásluhy je to jeden z nejhorších králů Makedonie nejen v helénismu. **Démétrios II. Aitólikos** po něm převzal zemi,

kteřá byla jen stínem své původní slávy. Úpadek moci* prožívalo rovněž Épeirské království po smrti Alexandra II. v roce 242. Opustme však nyní západ, vraťme se na východ.

Roku 238 je zabit král Parthie Andragorás parthskými nájezdníky, kočovnými kmeny Dahajců od Aralského moře. **Válka** (seleukovských) **bratrů** vyvrcholila **bitvou u Ankýry v roce 235** a skončila rozhodným vítězstvím Hieraxe, jeho Galatů a pontských žoldněřů. Seleukos II. se musel odplížit z bojiště v přestrojení, zahynulo na 20 000 jeho vojáků.⁵⁵³ Jeho milenka Mysta byla prodána do otroctví, ale Rhodané ji na vlastní náklady vykoupili.⁵⁵⁴ **V roce 235** Seleukos II. utrpěl další ztrátu - Parthii definitivně ovládly kočovné kmeny, které ji napadly o 3 roky dříve, bratři **Arsakés I.** a **Tiridatés I.** založili **Parthské království**. (Typický příklad situace, kdy války mezi helénistickými státy prospívají pouze cizím mocnostem.)

Seleukos II. se vydává na tažení na východ, aby napravil, co mohl. **V letech 230-227** však musí válčit na více frontách. Tažení proti Parthii skončí částečným úspěchem. Arsakés I. sice vládne zemi dále, ale je oficiálně vazal Seleukovců. Seleukos však při tažení ztrácí území Hyrkánie, Baktrie je stále nezávislá, **od roku 239** jí vládne **Diodotos II.**, syn předchozího vládce. Seleuka však může těšit úspěch pergamského krále **Attala I.**, který **v letech 230-228** úspěšně válčil s Galaty a Antiochem Hieraxem. Porazil je napřed před hradbami Pergamonu, poté u města Afrodísia, uspěl i v druhé bitvě východně od předchozího střetnutí. **Ve finálním střetnutí u Sard na jaře roku 228 Attalos I. porazil vojsko Galatů, Hieraxe i jeho bithýnských spojenců.**

Hierax se v roce 228 neúspěšně snažil o povstání v Antiochii, Charax v Mezopotámii. Na přelomu let 228/7 zemřel Hierax jako uprchlík v Thrákii.⁵⁵⁵ V roce 228 se do dění v Kárii zapojil makedonský král **Antigonos III. Dosón** - vyhnal odtud ptolemaiovské posádky. **V roce 225 v prosinci** zemřel Seleukos II. Kallinikos při pádu z koně. Zanechal říši ještě oslabenější než jeho otec. V celém regionu Malé Asie tak dominoval **Attalos I. (vláda 241-197, *269)**, a to

---

* Není zde prostor vypisovat veškeré peripetie, ale království zaniklo v roce 232 po úmrtí všech členů královské rodiny, byl vyhlášen spolek Épeiroťanů.

právem silnějšího a schopnějšího. Hieraxe porazil ve čtyřech střetnutích, víme o dvou bitvách v Lýdii, jedné v Kárii a bitvě u jezera Koloe^{*556}, porazil opakovaně Galaty, jednou i bithýnské vojsko.

Jak vidno, Attalos I. byl vynikající generál, který svými vítězstvími získal sympatie okolních řeckých měst. Rozšířil svoje území, na paměť vítězství nad Galaty postavil velkolepý pomník. Avšak i nad ním a jeho úspěchy se začaly stahovat mraky. Před dalším pokračováním jeho osudu se vraťme do Makedonie. **V roce 239** nastoupil na trůn **Démétrios II. Aitólikos**. Pro posílení mezinárodní pozice si vzal épeirskou princeznu Ftii. Épeiros s pomocí Makedonie začal válčit o Ambrakii, jejíž jižní polovinu už několik let podle smlouvy měli Aitólové, kteří ji ovšem chtěli dobýt celou. Pozvali si na pomoc proti Makedonii Achájský spolek (ačkoliv Arátos porazil Aitóly u Pelléné v roce 239). Vypukla tzv. **Démétriovská válka** (239-230).

Épeirská královna **Olympias II.** požádala o pomoc vládce Syrakús **Hieróna**, který jí poslal svoje keltské žoldnéře.⁵⁵⁷ Achájské síly zaútočily na Attiku a Salamínu, došly až ka Akadémii, ale ofenzíva Aráta už jiný úspěch neměla. Attiku poté chránili athénští vojáci posílení o Makedonce. Aitólské lodi rovněž plenily pobřeží Attiky. Arátos neúspěšně útočil na Argos, Aitólové bránili pozemním silám Makedonců v průchodu do Hellady, neboť ovládali Thermopyly. Makedonské vojsko vtrhlo do Boiótie a získalo ji na svoji stranu. (Polybios, 20,5,3) Naproti ostrovu Euboia Makedonci obsadili město Ópus a kontrolovali námořní komunikaci skrze průliv Euripos.⁵⁵⁸

Arátos byl poražen na Peloponnésu makedonským velitelem Bíthyem, konkrétně u obce Fylaké jižně od Tegey.⁵⁵⁹ Arátos později argejské vojsko porazil, města se však nezmocnil. Achájský spolek útočil i na Arkádii. Zmocnili se v roce 236 obce Héraie, dříve ovládli Kleitór a Telfúsu.⁵⁶⁰ V roce 235 se k Achájům připojila obec Megalopolis. V roce 232 byl Démétrios II. oslaben zánikem monarchie v Épeiru, z níž se stal spolek na podobných principech jako spolek Achájský nebo Aitólský. Démétrios II. se dostával do čím dál obtížnější situace. Proto se spojil s krétským městem Gortýna (které mu dodalo mladé vojáky, část z nich držela město Démétrias v Thessalii). Když však aitólské

---

* Dnešní jezero Marmara v západním Turecku

vojsko roku 230 oblehlo město Medeón v Akarnánii, obrátil se makedonský král na vládce illyrského kmene Ardiaiů a za úplatu je získal do boje proti Aitólům. (Polybios, 2,2,4-5)

Sídla tohoto illyrského kmene ležela na dolním toku řeky Narón (dnešní Neretva) a při pobřeží ostrova Faros (dnešní Hvar). **Ardiaiové** kontrolovali značnou část pobřeží Jaderského moře, byli obávanými piráty, mezi opěrné body patřil i Rhizón (dnešní Risan v Kotorské Boce).⁵⁶¹ Illyrský král **Agrón** skutečně k městu Medeón dorazil, jeho vojsko o síle 5000 mužů připlulo ve 100 lehkých člunech (*lemboi*). Za úsvitu porazil aitólské síly, dobyl jejich tábor, naložil kořist a odplul domů. Agrón se na oslavě vítězství opil k smrti, královnou se stala jeho žena Teuta, jednající za nezletilého nevlastního syna jménem Pinnés.⁵⁶²

Teuta vyslala roku 230 stejné síly poplenit pobřeží Élidy a Messénie, illyrské lodě rovněž napadly obchodní lodě plující z Itálie. Její vojáci se zmocnili bohatého épeirského města Foiníké, které vyplenili díky zradě 800 keltských žoldnéřů. Rozdrtili épeirské vojsko, které dorazilo k městu, takže Épeiřané se náhle obrátili pro pomoc k nepřátelům - Aitólům.⁵⁶³ Illyrové byli posíleni o dalších 5000 pěších vojáků a pustošili severní Épeiros.

Démétrios II. utrpěl v roce 229 zdrcující porážku od illyrského krále Dardanů jménem Longaros. Ztráty ve vojsku byly těžké, Makedonie však byla oslabena zároveň na civilním obyvatelstvu, jelikož Dardani odvedli muže, ženy, děti i dobytek.⁵⁶⁴ Démétrios II. zemřel v létě roku 229, jeho krátká desetiletá vláda zanechala zemi v ještě větších problémech, než byly ty, které zdědil po Antigonovi II. Zůstal po něm devítiletý syn Filipos V. Řádění Illyrů v roce 229 ustalo díky aktivitě Římanů. Teuta odvolala svoje vojsko z Hellady, neboť kromě Římanů se musela obávat ještě Dardanů. Vůdce illyrského vojska Skerdilaidás uzavřel příměří, město Foiníké opustil za výkupné.⁵⁶⁵

Situace Makedonie byla skutečně tragická, země byla považována za slabou ještě za Démétriova života, neboť Épeiřotané se raději obraceli pro pomoc na řecké spolky než na makedonské království. Makedonie už nemohla počítat se spojenectvím Épeiru, z épeirského královského rodu žila pouze Ftia, žena Démétria, a Néreis, žena Hierónova nástupce Gelóna. Makedonie

poklesla na úroveň obyčejného státu, už to ani nebyla lokální mocnost, vzbuzující respekt sousedů! Až sem pokleslo kdysi mocné království.

Římané vypravili k illyrské královně Teutě **v roce 229** poselstvo se žádostí o zastavení pirátství. Slíbila to, avšak odmítla ručit za soukromé akce Illyrů. Římané jí pohrozili, že ji donutí, aby na poddané dohlédla. Gaius a Lucius Korunkanius poté odpluli. Jeden z nich však byl na zpáteční cestě zabit.⁵⁶⁶ Římská odpověď na sebe nedala dlouho čekat, vypukla **1. illyrská válka** (229/8). Římané se výjimečně nenamáhali vůbec ji soupeři ohlásit.

Teuta neměla o jejich akcích ani ponětí. Vyslala flotilu k rabování Kerkýry, cestou málem dobyla důležité řecké přístavní město Epidamnos^{*}, flotila však dál pokračovala na Kerkýru, kterou oblehla na zemi i moři.⁵⁶⁷ Vyslanci z Epidamnu, Kerkýry a Apollónie poté požádali o pomoc Aitólský a Achájský spolek. U ostrova Paxi illyrské lodě, posíleny o 7 akarnánských válečných plavidel, zvítězily nad řeckými silami. Posádky totiž spojily dohromady vždy 4 své lodě a přijaly útok taranem, pak se ovšem jejich vojáci vrhli na palubu útočící lodě.⁵⁶⁸

Kerkýra se vzdala, illyrská posádka pod velením Démétria z Faru město obsadila. Illyrské lodě obléhaly Epidamnos. Řím mezitím v létě roku 229 přijal Kerkýru do spolenectví. Flotila 200 římských lodí, kterou vedl konzul Gnaeus Fulvius, připlula ke Kerkýře, druhý konzul Aulus Postumius vyplul s jiným vojskem z Brundisia k illyrskému pobřeží, měl k ruce 20 000 pěšáků a 200 jezdců.⁵⁶⁹ Démétrios z Faru se Římanům vzdal, doprovázel římské pozemní vojsko k jeho přístání u Apollónie. Illyrské se vojsko se stáhlo od Epidamnu i od ostrova Issa (dnešní Vis). Illyrské kmeny, Parthínové i Atintánové, požádaly o římskou ochranu.⁵⁷⁰

Na pevnině sice utrpěli Římané citelné ztráty, ale na jaře roku 228 Teuta kapitulovala, podmínky nebyly zrovna lehké, zůstalo jí pouze území okolo Rhizónu, Ardiaiové byli nuceni platit kontribuci a nesměli plout jižně od Lissu (dnešního Lezha v Albánii) s více než dvěma plavidly.⁵⁷¹ Řecká města na pobřeží a Kerkýru ovládl Řím, stejně jako území dvou výše zmiňovaných

---

^{*} Dnešní Drač v Albánii

illyrských kmenů, čímž oddělil kmen Ardiaiů od Makedonie a Épeiru. Řím navázal diplomatické vztahy s Aitólským a Achájským spolkem, Athénami a Korintem, avšak neučinil žádný pokus o jednání s Makedonií a Épeirem, stejně se zachovaly obě země.

V Makedonii zatím zvolilo vojenské shromáždění za opatrovníka malého **Filipa V. Antígona III. Dosóna** (bratrance Démétria II.). Tomu se podařilo porazit Dardany, kteří byli hluboko v Paiónii, v údolí Axiu (dnešní Vadar), a potlačil povstání v Thessalii. Jelikož byl populární díky svému skromnému chování a úspěchům, byl ke konci roku 228 zvolen králem a vzal si manželku Démétria II. Ftii (někdy nazývanou Chryseis – Zlatá).

Jeho zvolení králem se neobešlo bez problémů, původně odmítl diadém i purpurový plášť, hodil obojí do davu vojenského shromáždění, kde proti němu někteří členové rebelovali. Stal se králem, až když mu vydali vůdce vzpoury.⁵⁷² **V roce 227** ovládl záliv Iásos v Kárii, samotný tento kraj, jeho hlavní město Priéné, místní svatyni Laubranda a ostrov Samos. V roce 224 Kárii opustil, velitelskou funkci generála Asie zastával Olympichos.⁵⁷³ V Řecku mezitím probíhal od přelomu let 229/8 konflikt Sparty a Achájského spolku, který útočil na arkadské obce sympatizující se Spartou, jež byly spojenci Aitólského spolku (šlo o Megalopoli, Tegeu a Orchomenos). Spartský král Kleoménes III. (vláda 235-222, *260) intervenoval v jejich prospěch, ale byl záhy odvolán domů.

Válku vedl Achájský spolek i s Élidou, rovněž spojencem Aitólů a Sparty, **Kleoménes III.** vytáhl na pomoc, roku 227 porazil achájské vojsko západně od Megalopole.⁵⁷⁴ Spartský král Kleoménes III. se stejně jako Ágis IV. pokoušel o reformní kroky ve Spartě, aby opět dosáhla postavení lokální velmoci. Proto se poučil z chyb zabitého předchůdce, možná i díky vyprávění jeho manželky Agiátidy, kterou si vzal.⁵⁷⁵ Proto s pomocí žoldníků vypověděl 80 Sparťanů, usmrtil efory a zrušil eforát. Nově rozdělil půdu a zrušil dluhy (stejně jako kdysi Ágis IV.). Po těchto reformách se místo několika stovek občanů mohla Sparta opřít o vojsko 4000 těžkooděnců. (Plútarchos, Kleoménes, 11,3)

Spartské vojsko sice utrpělo od Aráta jednu porážku v Arkádii u Orchomenu, ale Kleoménes se brzy vrátil ze Sparty s posílenou armádou, zpustošil megalopolské území a pak se stáhl se značnou kořistí domů. Achájský spolek tak navázal jednání s makedonským králem o spojenectví proti

Spartě. Stalo se to na jaře roku 226 skrze dva vyslance Megalopole. Kleoménes III. mezitím pokračoval ve svém tažení v sezóně 226/4 (které by samozřejmě nebylo možné bez štědré finanční podpory Ptolemaiovců). Dobil Mantineiu, Korint a Argos, ovládal Argolidu⁵⁷⁶, obsadil i Pelléné a arkadský Feneos⁵⁷⁷, ohrožoval Sikyón. Arátos se pokoušel spojit s Aitóly a Athéňany, ale obě strany ho odmítly.

Kleoménes chtěl být hegemonom Peloponnésu a Achájského spolku. Arátos se pak definitivně na jaře roku 224 rozhodl povolát Antigona a odevzdat mu pevnost Akrokorint.⁵⁷⁸ Aitólové zabránili makedonskému vojsku projít Thermopylami, proto se musel Dosón přeplavit na Peloponnésos přes Euboii. Korintská šíje byla bráněna Spartány, nedala se obejít, Dosón uvažoval, že popluje do Sikyónu. Mohl být i tak se svojí situací spokojen. Achájský spolek se zavázal nejednat s žádným králem bez jeho svolení a poskytnout plat a zásoby jeho vojákům v prvním roce spojení, které mělo být obnovováno každoročně.⁵⁷⁹

Tato vysoká cena svědčí o zoufalství Achájů, nebo spíše snaze Aráta udržet se za každou cenu ve vedoucí pozici Achájského spolku, který nechtěl zachovat, pokud nebude pod jeho vedením, bez ohledu na cenu. Opět smutné svědectví, kdy si spolkové státy Hellady neuvědomovaly, že jejich spory slouží jen jako možnost intervence cizím královstvím, které mají úplně jiné zájmy než blaho Řeků. V Argu vypuklo povstání, Dosón přišel s velkým vojskem o síle 20 000 pěšáků a 1400 jezdců. (Plútarchos, Arátos, 43,1) Dobil některé opěrné body Spartánů v Arkádii (Tegea, Mantinea, Orchomenos) a pak se vrátil do Aigia. Zde byl na **podzim roku 224** zvolen za hegemona všech spojenců, čímž vznikl tzv. **Helénský spolek**, tedy spojení Řeků* pod nadvládou makedonského krále.⁵⁸⁰ Makedonské vojsko přezimovalo v Korintu a Sikyónu.

Zdálo se, že Makedonie se po 55 letech pomalu zotavuje, znovu se dostává na své místo velmoci. **Ptolemaios III.** reagoval na vývoj situace v Řecku typickým způsobem. Poslal ještě větší finanční pomoc Spartě, Kleoménes III. navýšil velikost svého vojska o mnoho žoldníků. Na podzim roku 223 Kleoménes nečekaně dobyt a vyplundroval Megalopolis, pak se okamžitě

---

* Šlo o Fóky, Thessaly, Boióťany, Akarnány, členy Achájské ligy

stáhl. (Plút. Kleom. 23,2-25,1) V roce 222 podnikal výpady do Arkadie a Argolidy. Antigonos III. Dosón se rozhodl v létě roku 222 skoncovat s válkou rozhodnou bitvou. Vydal se do Lakonie, měl s sebou 13 000 makedonských pěšáků a 300 jezdců, dále 1000 agriánských pěšáků, 1000 keltských pěšáků, 300 žoldněřských jezdců a 3000 pěšáků, od Achájů 300 jezdců a 3000 pěšáků, od Megalopole 1000 falangistů (vyzbrojených Antigonem, který jim věnoval bronzové štíty), Boiótský spolek poslal 2000 pěšáků a 200 jezdců, Épeirský spolek 50 jezdců a 1000 pěšáků, od Démétria z Faru dostal 1600 pěšáků.⁵⁸¹

Dosón se pokoušel válku rychle ukončit, i Kleoménes chtěl rozhodnou bitvu. Ptolemaios III. mu zastavil finanční podporu a snažil se s makedonským králem dohodnout, neboť Seleukovci mu začali působit potíže v Malé Asii. **V létě roku 222 v Lakónii poblíž města Sellasia tak byla svedena bitva** v úzkém údolí se dvěma vrcholy po stranách, které spartský král mohutně opevnil, umístil na ně těžkooděnce, do roviny poslal lehkooděnce a jezdce; měl pouze 20 000 pěšáků a 650 jezdců, zatímco jeho soupeř měl 28 000 pěšáků a 1200 jezdců. Bitvu vyhrál Dosón svými taktickými schopnostmi, převahou a díky iniciativě velitele achájského jezdeckva Filopiména.

Na pravém křídle vyslal do útoku Dosón 1000 falangistů (bronzových štítů) a 1600 Illyrů ve formaci, kdy se střídaly v jedné linii útvary pikienýrů a illyrských pěšáků, na druhém kopci seřadil falangu do hloubky 32 řad a zatlačil protivníka mimo jeho pozice. V údolí mezitím spartští lehkooděnci útočili do boku a zad makedonských řad, ale útok jezdeckva vedený Filopiménem je zastavil, zahnal i spartské jezdeckvo. Z 6000 Spartanů přežilo pouze 200, Kleoménes III. uprchl jen s nemnoha jezdci, on i jeho družina uprchli lodí do Egypta.⁵⁸²

Dosón však zakázal Spartu vyplenit, přivedl zpět emigranty a sám spěchal zpět domů, kde hrozil útok Illyrů.* Sparta vstoupila do helénského spolku, byl v ní obnoven eforát a předchozí majetkové poměry. Dosón obnovil původní ústavu v Tegeji, ještě se účastnil v Argu nemejských her⁵⁸³ a v bitvě porazil illyrské kmeny, náhle však začal chrlit krev a v roce 221 ve svých 42

---

* Nevíme zda Dardanů. Ardaiů, nebo podle N. G. L. Hammonda Autariatů, což je chyba, neboť tento kmen prakticky zmizel z historie během prvních let 3. stol. př. n. l.

letech umírá. I přes krátkou dobu panování obnovil částečně prestiž Makedonie, porazil Illyry, Dardany, spartské vojsko a založil Helénský spolek. Možná, že by se dále snažil o nenásilnou integraci ostatních řeckých států do nového uskupení, aby mohl čelit lépe illyrským kmenům a především římskému vlivu, který viděl určitě jako hrozbu. Přesto Makedonie nebyla ještě zcela obnovena, pořád zbývalo mnoho práce, například v ekonomice, jeho mince byly většinou bronzové.⁵⁸⁴

Kořist jím věnovaná do chrámu Apollóna na Délu nesla nápis: „*Král Antigonos, syn krále Démétria, a Makedonci a Spojenci z bitvy u Sellasie Apollónovi.*“⁵⁸⁵ Antigonos po sobě zanechal pozitivní dojem nejen u Makedonců, ale i u Řeků, Mantinea byla obnovena pod jménem Antigoneia, Sikyón zřídil festival Antigoneia, oltář mu byl vztyčen na Euboi ve městě Histiaea, na Peloponnésu v Epidauru. Élejšti mu věnovali v Olympii sochu, jak jeho, Antigona, opatrovníka Filipa, syna Démétria, věncí jednou rukou Hellas a druhou Filip.⁵⁸⁶ Na trůn Makedonie nastoupil sedmnáctiletý Filip V.

Události v Helladě můžeme nyní v roce 221 opustit, je potřeba vrátit se zpět do Asie, kde nastoupil v prosinci **roku 225** na trůn **Seleukos III.**, který se pokoušel zmocnit Malé Asie. V dubnu nebo červnu roku 222 byl však otráven ve spiknutí, bylo mu pouhých 20 let. Můžeme jen spekulovat, kdo stál za vraždou, ale největším kandidátem je **Achaïos** (Seleukovec z vedlejší větve, bratr Antiocha I.), který měl ve svých rukou značnou moc. Právoplatným nástupcem na trůn byl však mladší syn Seleuka II., **Antiochos III.**, (*241) tehdy devatenáctiletý. Okamžitě pověřil strýce Achaia, aby vedl válku proti Attalovi I., za ženu si vzal Láodikou III., dceru pontského krále Mithridata II. Achaïos si vedl ve válce úspěšně a vytlačil Attala I. ze seleukovských území, ačkoliv ten měl na pomoc vojenský sbor vyslaný Ptolemaiem III., jemuž velel jeho bratr Magás.⁵⁸⁷

To byl jeden z posledních činů Ptolemaia III. s přídomek Euergetés (dobrodinec), 5. února roku 222 v 62 letech totiž umírá. Na trůn po něm nastupuje **Ptolemaios IV. Filopátor** (milující otce). Euergetés byl králem, za nějž Egypt dosáhl největšího územního rozmachu, ale už se zároveň začaly projevovat postupně neduhy, které rozloží jeho říši. Ekonomicko-správní systém byl tak podrobný, že se stal stále více zranitelný nahodilými výkyvy a

otřesy^{* 588} Nárůst byrokracie a neschopnost začlenit více domácí obyvatelstvo do života země a administrativy se stane brzy velkým problémem.

Zatím byl však Egypt stále nejbohatší království, Euergétes pokračoval stejně jako Filadelfos v obchodu s Nubií (Merojským královstvím) a Arábií, vybudoval pobřežní základny od ústí Rudého moře až po Adenský záliv.⁵⁸⁹ Egypt tak získával látky, koření, drahé kameny, slony, slonovinu. Euergétes rovněž štědře podporoval umění. Jeho knihovnu spravoval polyhistor **Eratosthénés z Kyrény**, který vynikal hlavně v geografii.

Alexandrie tak byla největším centrem umění, věd a knižního trhu, kam se stahovaly největší talenty řeckého světa. Vynálezce a matematik **Archimédés**, matematik a astronom Apollónios, ve stejných oborech působil **Konón ze Samu**, byl zde také básník **Kallimachos**, který vytvořil katalog knihovny, v řečtině tvořil egyptský kněz **Manethó**, který Řekům zpřístupnil mnohé vědění o Egyptě a jeho historii. Za dobu 44 let vlády Euergéta neměl Egypt konkurenci, bylo postaveno a dokončeno mnoho chrámů, např. chrám Serapida s novou knihovnou, ve čtvrti Kanóbu v Alexandrii byl chrám Osirise. Stavělo se i v Karnaku, oáze Chargá, ostrově Fílé, v Esně, chrám boha Hora v Edfu.⁵⁹⁰

Kromě Ptolemaia I. byl Ptolemaios III. Euergétes pravděpodobně největším a nejúspěšnějším králem dynastie, který přinesl zemi sice do budoucna jisté problémy, ale svému synovi odkázal obrovskou bohatou říši, která byla na výši rovněž vojensky, překonávala svoje konkurenty rozdílem třídy. Ptolemaios IV. nastoupil na trůn v 21 letech, byl tak dalším mladým panovníkem, který převzal otěže království.

Roku 221 se Antiochos III. vydává do Médie a Persie, které jsou centrem vzpoury, jejímž původcem je místodržitel Molón a jeho bratr Alexandr. Zde musím líčení historie východního Středomoří na čas přerušit. Dorazili jsme totiž na konec středního období helénismu. Je nutné zrekapitulovat změny a

---

* Např. neúroda díky nedostatečným nilským záplavám v roce 245 byla zažehnána jen obilím z dobyté Sýrie a dalších zemí, kořistí z východního tažení. Ceny potravin i daňové odvody se zvýšily, začaly vzpoury, kvůli čemuž se musel Ptolemaios III. vrátit z tažení zpět.

události, které nastaly. Zásadním faktem je, že ještě více poklesla schopnost Řecka nejen spravovat svoje vlastní záležitosti bez zásahů cizích sil, ale dokonce už Řekové nebyli ani schopni ubránit svoje hranice proti neřeckým silám. Dříve Helléni válčili za hegemonii nebo nezávislost na Makedonii, jenže teď už byly řecké státy a spolky pouhými přívěšky, malými závažími v politice velkých dravců.

Co je horší, řecké městské státy dál pokračovaly ve své krátkozraké nevraživé politice, podle rčení - nevdí, že mi chcípne koza, hlavně, když sousedovi chcípne taky – nevdí, že nemáme hegemonii, hlavně když ji nebude mít nikdo z nás, i když vyhraje někdo cizí. Jen tím dále oslabovaly svůj vojenský, ekonomický i populační potenciál a připravovaly si cestu pro svoje budoucí podrobení místo toho, aby se společně dohodly na vytvoření uskupení, které nenechá cizí síly manipulovat s domácí politikou.

Hellada byla opět akvárium* jako za doby perské nadvlády, plná malých rybek - městských států – které byly raději ochotny si pozvat na pomoc velkou rybu, která pak schlamstla i je, než by se spojily a bránily spolu. Státy spolupracovaly ještě méně než za rané makedonské hegemonie. Achájský i

---

* Řecké státy v Helladě se prostě měli jasně dohodnout na tom, že kdo zatáhne cizí mocnost mimo Helladu (tedy kromě nezávislých řeckých polis a spolků) do ozbrojené konfrontace, tak bude vyloučen z delfského spolku. Území, bohatství takového narušitele řecké jednoty propadne bohu Apollónovi, bude se moct vést proti viníkovi totální válka. Řecké státy v Helladě se také měly dohodnout na stále podpoře nezávislých řeckých polis a spolků ve svém dosahu. Místo těchto jasných opatření, dlouhodobého programu viděl řecký svět pouze extrémy. Ptolemaiovcí i Rhodos se příležitostně snažili zažehnat vnitřní spory řeckého světa, aby nebyl oslaben.

Jenže Řekové mnohdy nepochopili nebezpečí, které jim hrozí ze strany Říma. Nikdy nebyli schopni uvést do praxe myšlenky na jednotu postupu proti cizím mocnostem. Ačkoliv mnozí Řekové jasně prohlédli nejen helénistická království, ale především i politiku Říma. Nakonec se Pergamon, Rhodos, i Ptolemaiovcí stejně podíleli na oslabení, zničení helénistických států, měli na mysli okamžitý prospěch od Říma. Nestarali se o dlouhodobější následky, i když věděli, co to bude mít za dopady, pořád se považovali za nadřazené. Žili v iluzi, že vše zvládnou sami, nepomáhá jim Řím, oni pomáhají jemu, uvízli v iluzi rovnocennosti vojenské síly, zdrojů, měli je za barbary, nebo přinejmenším za podřadný stát, se kterým se spojené řecké síly mohou kdykoliv vypořádat jako v dobách řecko-perských válek.

Aitólský spolek nedokázaly možná ani ne tak myslet, jako spíše jednat dále než za horizont dočasného vítězství nad soupeřem za každou cenu.

Římské područí už bylo pomalu na obzoru, nikdo se nezajímal o osud soukmenovců v Itálii a na Sicílii ani o osady v Gallii, které už ovládal přímo nebo nepřímo Řím. Helénističtí králové ve válkách mezi sebou jen potvrdili stav z předchozího období, že doba expanze jejich vlivu skončila. Naopak nastává úpadek řecko-makedonské hegemonie nad prostorem Východního Středomoří a Asie. Království Bithýnie, Arménie, Pontos, Kappadokie, Chorézm a Médie Atropaténé (dnešní Azerbajdžán) jsou pevně ustavena, jejich moc a význam vzrostly oproti předchozím časům, kdy bojovaly o vznik a o přežití. Díky válkám mezi Ptolemaiovci a Seleukovci vznikají dva nové útvary, **Řecko-baktrijské království** okolo roku 255 a **Parthie** od roku 238, které významně promluví do světového dění a způsobí mnohé závažné události, které ovlivní celé Středomoří.

Království Makedonců bylo v těžké pozici, Thrákie a Illýrie je ohrožovaly, Épeiros se stal po smrti Alexandra II. relativně bezvýznamnou zemí, Antigonos III. Dosón pomalu obnovoval dřívější slávu a pozice Makedonců v Řeckém světě, ale zemřel příliš brzy. Nestihl už zajít v nové politice spojenectví Řecka dále, do stavu, kdy makedonské posádky a vojáci budou přítomni v Řecku jen po dobu války, nikoliv permanentně. Dosón pochopil, že předchozí politika k ničemu dobrému nevedla. Pro Makedonii bylo lepší mít několik životaschopných, svobodných spolků a států, které jsou v určité míře schopny se o sebe starat samy, než dosazovat všude tyrany a vojenské posádky.

Potom vládli ti nejhorší občané, vojenská služba téměř neexistovala, takový stát neměl páteř ani budoucnost. Dosón pochopil, že je lepší intervenovat na straně svobodných států a využít občas jejich potíží, než se je snažit permanentně ovládat. To je stabilnější zárukou pomoci pro budoucnost, mít soustavu funkčních svobodných států se samostatnou politikou a zdroji, než mít loutkové státy. Možná takto jednal nejen kvůli obnově Makedonie a přesunutí jejich zdrojů mimo Řecko, ale s tušením blížící se římské hrozby, kdy římský vliv byl v Illýrii, na západě pobřeží a ostrovech čím dál více cítit. Jejich rychlost i vojenská síla byly ohromující.

Je nepochopitelné, že všichni králové bohorovně ignorovali vývoj na Západě, přece si nemohli myslet, že velmoci jako Řím nebo Kartágo budou věčně spokojené s těmi samými hranicemi. Nepochopili rozsah, důležitost ani následky **1. punské války**.^{*} Řekové i Makedonci ve středním období helénismu promeškali dobu na další expanzi nebo upevnění své moci do dalšího období.

Do zápasu nad Středomořím tak vcházeli oslabení, ačkoliv v roce 280 zdroje Kartága nebo Říma byly mnohem menší, než říše Ptolemaiovců a Seleukovců. V roce 221 tak tahal za kratší konec provazu řecko-makedonský svět. Pomalý úpadek zažívala i další bohatá oblast, doména Řeků, Severní Černomoří, Bosporské království a tamní Skythové (více viz kapitola o Černomoří), za což mohl i Lýsimachův kolaps, neúspěšný pokus vytvořit v této oblasti silné království, jedna z mála pozitivních královských snah této epochy.

Války, které mezi sebou diadochové vedli, tak prospívaly pouze cizím mocnostem, nikoliv Řekům nebo Makedoncům. Řecko i Makedonie a helénistická království sice byly oslabené keltskou invazí, ale Galatové a jejich stát ve středu Malé Asie už nepředstavoval takové nebezpečí, byť šlo o lokální mocnost, kterou se nikdo nepokoušel dobýt. Nastal úpadek moci (kromě Egypta) téměř všude. Vzrostl pouze dočasně vliv Illyrů, kteří ovšem rezignovali na eliminaci Skordisků, kteří se smísili s ilyrskými a thráckými kmeny. Jejich svaz obýval kraje přiléhající k soutoku řek Sávy a Drávy s Dunajem. Šlo o rozsáhlé území se 3 velkými městy se jmény Sirmium, Kusum a Singidunum. Skordiskové totiž zřejmě disponovali příliš velkou válečnou mocí.

Thrákové stále nezničili Kelty sídlící na jejich území okolo města Tylis, byli do jisté míry uprchlíky ve vlastní zemi, územní a mocenské ztráty zaznamenali také Getové, i když menší než Thrákové. Přesto měla všechna jmenovaná etnika i státy v úpadku stále reálnou šanci domoci se svých

---

^{*} Která se mohla vyvíjet také jinak, kdyby Filadelfos půjčil Kartágu peníze, případně intervenoval na jejich straně - obchodní výhody, které mohlo Kartágo poskytnout, by byly dostatečnou motivací. Filadelfos si ovšem něco takového pravděpodobně neuměl představit, nemyslel v dimenzích sahajících za tradiční nevráživosti proti Kartágu a zbytečné války se Seleukovci o Malou Asii, Koilé Sýrii, a s Makedonci o vliv v Helladě, nad Egejským mořem.

původních hranic vlivu a ještě je rozšířit. Nástup mladých králů – **Filipa V., Antiocha III. a Ptolemaia IV.** – tak značí příchod nové epochy.

Pozdní období helénismu totiž rozhodlo, jakým směrem se bude starověká historie ubírat. Nebylo to samozřejmě dopředu pevně dávno (navzdory událostem předchozí epochy), ani to nebyl nevyhnutelný vývoj. Stále byl dostatek lidských i finančních zdrojů stvrdit v původních regionech řecko-makedonskou hegemonii, rozšířit její hranice na hranice známé oikomené a ještě dále. Pozdní období helénismu není v žádném případě období úpadku, vyskytovaly se v něm vynikající osobnosti ve všech oblastech. Ale o tom bude pojednáno v dalších kapitolách.

Krátce můžeme říci, že střední období helénismu (281-221) bylo obdobím určité stagnace a přechodného úpadku, zaviněného i cizími vlivy a nikoliv výhradně událostmi politiky královských států nebo městských států a spolků.

5.5 Období pozdního helénismu 221 – 129 př. n. l., Vítězství nebo smrt

Nyní nastává prakticky nejdůležitější období helénismu, neboť to, co se z hlediska vývoje děje po roce 129, už není helénismem z politického a historického hlediska, ale doba řecko-římská. Ze všech nových helénistických panovníků po sobě zanechal největší stopu **Antiochos III.**, kterého nečekala snadná úloha. Povstalec Molón měl totiž k dispozici nejen velké vojsko, ale i podporu krále Médie Atropaténe, jímž byl Artabazanés. Vojsko, které proti povstalcům poslal král, vedli Xenón a Theodotos, ale ti si netroufali přijmout bitvu a seděli za opevněním.⁵⁹¹ Proto se **roku 221** vypravil král na místo osobně i přes odpor, který vyjádřil vlivný dvořan Hermeiás, že král má válčit pouze s králi, nikoliv s povstalcí.⁵⁹² V zimě roku 221 padla Seleukeia Tigris, ale satrapa Babylónie Zeuxis Molónovi zabránil v překročení Eufratu a zrekvíroval všechny lodě. Molón tak na zimu tábořil v městě Ktesifón.⁵⁹³

Antiochos III., měl štěstí, že vzpoura se nešířila dále, přesto byl pod vlivem intrikujícího Hermeia, který zastrašil ostatní členy královské rady a Antiocha přesvědčil k tažení do Koilé Sýrie proti Ptolemaiovi.⁵⁹⁴ Antiochos poté shromáždil vojsko v Apamei, přešel do města Láodikeia, poté přešel poušť a dostal se do údolí Marsyás (dnešní východní Libanon).⁵⁹⁵ Východ z údolí však byl pevně držen městy Gerrha a Brochoi, aitólský stratég Theodotos místa opevnil a zmařil každý pokus o projití. Po obdržení zprávy, že Xenoitás utrpěl od Molóna porážku, se Antiochos raději vrátil zpět.⁵⁹⁶ Bez východních satrapií by jeho království zaniklo.

Molón totiž ovládl Babylónii, satrapii u Rudého moře, dorazil k Súsám, město dobyl, ale pevnost mu vzdorovala.⁵⁹⁷ Ovládl provincii Paropatamii až k městu Dúra Europos.⁵⁹⁸ Dvorské pletichy Antiochovo tažení mohly zničit. Hermeiás měl totiž hlavního rivala v Epigenovi, zkušeném vojenském veliteli. Když Hermeiás neuspěl v odvrácení krále na východ, podporoval jeho výpravu, dokonce uhradil ze svého dlužný žold.⁵⁹⁹ Ale jak už to bývá, nechtěl dobrý skutek zadarmo, požadoval, aby Epigenés zůstal doma. Později Epigena falešně obvinil ze spolupráce s Molónem a nechal ho zabít jedním svým spiklencem.⁶⁰⁰

I přes zaplacení dlužného žoldu nebyli všichni vojáci na Antiochově straně, vzbouřilo se 6000 Kyrrhéstů*, později je porazil jeden z králových velitelů a většinu pobil, zbytek se vzdal.⁶⁰¹ Antiochovo vojsko překročilo řeku Tigris, rozdělilo se na tři části, přesně jak radil Zeuxis proti špatným radám Hermeiovým. Jedna část vojska osvobodila z obležení město Dura Európos. Antiochovo vojsko dorazilo do Apollónie, kde narazilo na vojsko Molóna. Ten se rozhodl zničit protivníka nočním útokem. Jeho plán však nevyšel, protože když rozmisťoval v noci vybrané muže na vyšší pozice pro snadnější útok, překvapil tím svoje vlastní vojsko, které musel uklidnit, aby se nedalo na útěk.

Ráno nastala bitva, Antiochos svěřil jezdeckvo pravého křídla mužům jménem Ardyás (podle jména asi Lýd), který byl zkušený a jeho jezdci s kopím rovněž. Vedle nich byli krétské spojenci, keltští Rhigosagové, za ně zařadil žoldnéře z Řecka, do středu falangu, před ni 10 slonů, levé křídlo svěřil hetairům, zálohy pěchoty a jízdy rozdělil na obě křídla s rozkazem obklíčit nepřítele hned zpočátku bitvy. Levou polovinu vojska svěřil Hermeiovi a Zeuxidovi, pravé velel sám.⁶⁰² Molón rozdělil jezdce na křídla, mezi ně postavil Galaty, vyzbrojené oválnými štíty, a všechny těžkooděnce, vedle jezdců zařadil lučištníky, prakovníky a všechny další střelecké oddíly. Před vojsko rozmístil srponosné vozy, sám velel napravo, bratrovi Neoláovi svěřil levé křídlo.⁶⁰³

Na pravém křídle, kde byl Molón, probíhal urputný boj, levé křídlo ovšem přešlo k nepříteli. Molón spáchal sebevraždu, jeho příbuzní rovněž. Hermeiás trestal obyvatele města Seleukeia Tigris velmi krutě, uložil jim pokutu 1000 talentů, poslal do vyhnanství takzvané Adeigany, mnoho obyvatel mučil a zabil. Teprve král jeho řádění zarazil, pokutu snížil na 150 talentů.⁶⁰⁴ Antiochos vytáhl do Médie Atropatény, Artabazanés s ním však nechtěl válčit, ačkoliv měl dostatečné vojsko a mnoho jezdců. Přistoupil raději na smlouvu, protože na boj byl už velmi starý.⁶⁰⁵ Antiochos tak potlačil Molónovo povstání, dosadil nové satrapy do Médie Diogena a Apollodóra v Súsíáně, Tychón se stal vedoucím

---

* Šlo o nativní vojáky z oblasti dnešní severní Sýrie, Kyrrhéstika byla významnou oblastí impéria, měla na východě jako hranici Eufrát, na západě Amanos a Kommagéné, byla zde města Hierapolis Bambyké, Zeugma, Europos, Birta, Beroia (dnešní Aleppo), Kyrrhos (založený Seleukem I.), krajina byla dějištěm střetnutí mezi Krassem a Parthy.

vojenské správy a velitelem satrapie u Rudého moře. Hlavně byl však odstraněn Hermeiás. Antiochos mohl svobodně dýchat.

V zimě roku 220 však řešil Antiochos další vzpuru. **Achaios** si ve válce s Attalem I. vedl tak skvěle, že během dvou let dobyl Lýdii, Frýgii a Mýsii⁶⁰⁶, vládl ze Sard, prohlásil se králem, chtěl přejít do Sýrie spojit se vzbuřenými Kyrrhésty, jeho vojáci měli ovšem v otázce loajality jasno. Odmítli to a začali se bouřit. Proto je odvedl plenit Pisidii. Aby si získal jejich dobrou vůli, tvrdil, že nechtěl nikdy táhnout od Sýrie.⁶⁰⁷ Achaios byl i nadále místokrálem Malé Asie. Antiochos III. se rozhodl, že v Sýrii je nejprve potřeba dobýt přístav Seleukeia Pirea. V roce 219 tak velitele loďstva Diognéta poslal k městu a sám vytáhl s pozemním vojskem z Apameie k Seleukei. Tak začala **4. syrská válka** (219-217).

Město Seleukeia Pireus bylo důkladně opevněno, postaveno na terasách svahů, obklopeno srázy, skalisky a roklinami. Šlo o důležité místo, neboť leželo na pobřeží mezi Kilikií a Foinikií. Antiochos podplatil velitele posádky, zaútočil na město z moře i ze země na několika stranách, dobyl předměstí, poté mu město vydali.⁶⁰⁸ Antiochos potom uvedl do města vyhnance, kterým vrátil majetek i práva, umístil svoji posádku do přístavu a pevnosti. Antiochos postoupil dále na jih, obsadil Tyros a rozhodl se přijmout nabídku ptolemaiovského velitele Theodota, že mu odevzdá Koilé Sýrii. Dříve, než to mohl udělat, byl však sám obléhán v Ptolemaidě.⁶⁰⁹

Antiochos k městu postoupil a vyprostil ho z obležení, takže ptolemaiovský velitel Níkoláos se stáhl a ponechal bráněnou pouze soutěsku u Bérytu, kterou však Antiochos dobyl. Antiochos měl úspěchy nejen díky vlastním vojenským schopnostem a dovednosti svých velitelů, ale i díky neutěšené situaci na ptolemaiovském dvoře. Jinak by nezískal od Theodota Ptolemaidu, Tyros a 40 válečných lodí tak snadno.⁶¹⁰ **Ptolemaios IV. Filopátor** totiž ve skutečnosti nevládl, místo něj všechny záležitosti kontrolovali ministr Sósibios a Agathoklés ze Samu, jehož sestra byla Ptolemaiovou milenkou. Ptolemaios se místo vládních záležitostí raději zabýval hostinami, sepisováním tragédií a kultem Dionýsa.

Vliv na vládu neměla ani Ptolemaiova sestra, žena Arsinoé III., která se stala královnou v roce 220. **Sósibios** a **Agathoklés** odklidili všechny osoby,

kteřé byly spolehlivé a věrné králi. Matka krále Bereníké II. byla otrávena stejně jako strýc Lýsimachos⁶¹¹, králův bratr Magás, který měl vliv v armádě a podporu spartského krále Kleoména III. v královské radě, byl zabit „omylem“ v lázních, kde na něj vylili horkou vodu.⁶¹²

Poslední, kdo měl rozum, odvahu a schopnosti pomoci Ptolemaiovi IV., byl **Kleoménes III.**, ještě za života Ptolemaia III. Euergéta měl přislíbeny peníze, lodě i vojáky pro návrat do Sparty. Nyní však musel nečinně čekat a sledovat úpadek dvora a ptolemaiovské moci. Sósibios falešným obviněním nechal Kleoména a jeho druhy uvěznit, spartský pokus osvobodit se a dobýt pevnost s vězni selhal.⁶¹³ **Na jaře roku 219** je Kleoménes III. se svou rodinou i družinou zabit.⁶¹⁴ Antiochos III. pak uzavřel v zimě 219/8 čtyřměsíční příměří.⁶¹⁵ Jednání se účastnili vyslanci z Kyziku, Rhodu, Aitólie, Byzantia a dalších míst. Odehrávala se v Memfidě, aby se utajily válečné přípravy Ptolemaiovců v Alexandrii.

Antiochos usoudil na jaře roku 218, že diplomacie je hezká věc, ale postup vojsk kreslí hranice na mapách rychleji. Prorazil blokádu průsmyku u Bérytu (dnešní Bejrút), dobyl Filadelfii (dnešní Rabbat Ammán)⁶¹⁴, počítal s tím, že válku snadno ukončí a na jaře příštího roku Koilé Sýrie bude patřit jemu. Agathoklés a Sósibios zahájili masivní přípravy na výcvik a vytvoření nové armády. Najali pro výcvik velitele a vojáky z Thessalie, Théb, Makedonie, Magnésie, Kréty. Najali také mnoho cizích žoldnéřů (např. Kelty, Thráky, Libyjce) a chystali zásoby.⁶¹⁶

Vojsko bylo rozděleno podle národností, věku a typu zbraně, řečtí a makedonští experti je rozdělili bez ohledu na předchozí uspořádání nově, poprvé v egyptské armádě bojovali domácí obyvatelé jako falangisté i jezdcí, dostali řecko-makedonskou výzbroj i výcvik. Egyptské oddíly podřízené Sósibiovi čítaly na 20 000 mužů.⁶¹⁷ **Na jaře roku 217 poblíž Gazy měla vypuknout bitva, která 13. června poblíž městečka Rafia** rozhodne o osudu války. Antiochos měl právo se domnívat, že je v lepší pozici, jeho poddaní ho milovali, k Ptolemaiovi cítili opovržení nebo nezájem. Navíc cestou dobyl další města a oblehl Sidon. Cítil být se v právu, neboť Koilé Sýrie byla zabrána Ptolemaiovcí neoprávněně. Kromě toho měli egyptští vyjednaváci tu drzost chtít zahrnout do mírové smlouvy rebela Achaia.

Obě vojska se utábořila naproti sobě vzdálená od sebe pouhé 2 km, Ptolemaia doprovázeli oba hlavní ministři a jeho žena. Celkem shromáždil 70 000 pěšáků, 5000 jezdců a 73 afrických slonů, Antiochos měl 62 000 pěšáků, 6000 jezdců a 102 indických slonů. Ptolemaios unikl jen náhodou atentátu Theodota Aitólského, nemusel se bitvy vůbec dožít (byl zabit jeho dvorní lékař Andreás, který byl autorem lékařských spisů).⁶¹⁸ Oba králové spoléhali na úder zesíleného pravého křídla. Afričtí sloni se většinou rozprchli před indickými, nesnášeli jejich pach i zvuky. Antiochos zahnal nepřátele na svém úseku, ale „zapomněl“ se při svém pronásledování. Když se vrátil na bojiště, viděl už jen porážku své armády. Právě Ptolemaiovo křídlo zvítězilo díky veliteli thessalské jízdy Echekratovi.

Boj nakonec rozhodl souboj středových formací, více těžkooděnců shromáždil Ptolemaios, po ústupu se objevil u své falangy a jeho přítomnost muže povzbudila, takže prorazili řady seleukovských falangistů. Egypťané (machimoi) se v boji osvědčili výborně, právě jejich přítomnost zařídila vítězství, neboť bez nich by nezískal Ptolemaios převahu. Antiochos ztratil 10 000 pěšáků a více než 300 jezdců, 4000 vojáků padlo do zajetí, zabito bylo 5 slonů, většinu jich zajal po bitvě Ptolemaios. Ten ztratil pouze 13 slonů, přes 700 jezdců a 1500 pěšáků.⁶¹⁹ V říjnu roku 217 uzavřel Antiochos mírovou smlouvu, zůstalo mu jen samotné území Sýrie a Seleukeia Pirea. Ptolemaios získal zpět Foinikii, Palestinu a Koilé Sýrii.⁶²⁰ Ptolemaios mohl být spokojen, odměnil vojsko, vítězství bylo přisouzeno Isidě a Serápidovi.⁶²¹ Tak skončila 4. Syrská válka.

Před dalším děním v Egyptě se však vraťme na půdu Řecka a Makedonie v místě i čase. **Filipos V.** se musel pro svůj věk a nedostatek zkušeností jevit jako snadné sousto. V roce 221/220 Aitólové plenili území Messénie, ta zažádala o členství v Hellénském spolku. Achájové a Aitólové byli oficiálně spojenci ještě z dob Démétria II., ale Arátos se rozhodl Aitólům na Peloponnésu postavit, byl však v roce 220 poražen u Kafyí.⁶²² Aitólové se ocitli v mezinárodní izolaci, Makedonci byli nepřátelé, řecké státy se k nim obracely zády. Spojili se s Illyry a s Démétriem z Faru, jehož lodě plenily řecké ostrovy a území. Byl podporován i flotilou Ardaiů.⁶²³ V létě roku 220 nastoupil Filip V. na trůn. Porazil Dardany a obsadil největší město Bylazóra v Paiónii.⁶²⁴ Tím zajistil svoje hranice proti útokům Dardanů, ovládl i přístupové cesty v okolí města.

Aitólové zničili město Kynaitha v Arkadii. Achájové se už po neúspěšné bitvě obrátili o pomoc na makedonského krále. Jedna illyrská flotila plenila pobřeží Acháje, druhá Kyklady. Filipos dorazil na Peloponnésos, nezasahoval do vnitřních záležitostí města, potvrdil jeho členství v Hellénském spolku. Spartu však brzy ovládl Lykúrgos, který se spojil s Aitóly. V pozdním létě dorazil Filip do Korintu, byl na zasedání spolku zvolen velitelem, vyhlásila se válka Aitólům. To byl počátek **války spojenců** (220-217). V roce 219 se Filipos V. spojil se Skerdilidem (který velel flotile Ardaíů, měl 30 lodí a za 20 talentů byl ochoten bojovat proti Aitólům).⁶²⁵ V průběhu roku 219 probíhaly boje proti Aitólům v Épeiru a Akarnánii.

Ve stejném roce proběhla **2. illyrská válka**, Římané tvrdili, že Illyrové porušili dohodu, když vpluli do Iónského a Egejského moře, což podle smlouvy byla pravda. Postup římských vojsk byl rychlý, padlo město Dimalé, pak ostrov Faros a po pár týdnech byl konec války. Démétrios Farský uprchl k Filipovi do Makedonie.⁶²⁶ Stal se spojencem, jeho lodě a zkušenosti byly vítány. Filipos předtím bojoval úspěšně v Ambrakii a Akarnánii, vyplnil Aitólíi. Měl armádu o 10 000 falangistech, 800 jezdcích a 5000 peltastech a spojence z Épeiru a Akarnánie.⁶²⁷

Aitólové mezitím plenili Thessalii, pronikli až do jihovýchodní Makedonie k městu Dión, vydrancovali ho stejně jako Pierii.⁶²⁸ Aitólové využili nuceného odchodu Filipa z Řecka, ten se stáhl kvůli zprávě, že hrozí invaze Dardanů. Aitólové tak zpustošili v Épeiru Passarón, Diovu svatyni a opět drancovali Arkadii.⁶²⁹ Oddíly plenící Arkadii byly zničeny makedonským vojskem. Filip přišel do Korintu s 2000 peltasty, 3000 falangisty, 400 příslušníky dvorního jezdeckva a 300 Kréťany, na pomoc měl ještě 4000 achájských vojáků.⁶³⁰

Na Krétě vypukla rovněž válka, města Knóssos a Gortýna, jindy tradiční rivalové, spojila své síly a zničila Lyttos, takže jeho spojenci požádali o pomoc Achájský spolek a makedonského krále. Na Krétu tak vypluly oddíly Achájského spolku, Fóků a Illyrů, kdežto Knóssos a Gortýna byli spojenci Aitólů.⁶³¹ Kréťané tak válčili na obou stranách.

Filip dobyl v roce 218 pozice nepřátel v Élidě, Arkadii a Trifylii, pustošil Aitólíi, zmocnil hlavního města Thermu⁶³², kde bylo mnoho uměleckých děl a ukořistěné výzbroje. Největší poklady odnesl a zbytek spálil, čímž oplatil

Aitólům jejich chování v dobytých svatyních a městech. Filip předal dobytá místa Achájům, kromě Trifýlie (jenž bylo územím mezi Messénií a Élidou). Makedonské posádky proti nájezdům Aitólů byly umístěny na Peloponnésu v Akrokorinthu, Orchomenu, Figalei a ve městě Héraie.⁶³³ Filipovi se nepodařilo dobýt ani ostrovy Kefallénii a Leukas. Aitólové válčili v Thessalii a Akarnánii. Jejich spojence Spartu (která pronikla znovu do Messénie) však Filip porazil i přes jejich podporu Aitóly a Élidy.⁶³⁴

Filip také dobyl v létě roku 217 v Thessalii Fthiótské Théby, obyvatele prodal do otroctví, město pod jménem Filippopolis osídlili Makedonci.⁶³⁵ Větší úspěch však zaznamenal na jaře roku 217, kdy odrazil Dardany, opevnil Bylazóru a Paiónové se přidali na jeho stranu. Ve stejném roce se vyslanci Rhodu a Chiu pokoušeli přimět strany k jednání, neuspěli, ke konci léta však jejich iniciativu podpořilo Byzantium a egyptský král. Makedonské loďstvo sice dobylo Zakynthos, ale to už byla jeho poslední akce. Už předtím Filipovy síly opustil Skerdilaidás, který napadal makedonské lodě.

V srpnu roku 217 se u Naupaktu v makedonském táboře sešly zúčastněné strany, uzavřely mír, každá strana si podržela, co získala. Épeiros, Akarnánie a Achájský spolek zaznamenaly mírné územní zisky.⁶³⁶ Filip již během nemejských her v Argu obdržel zprávu o porážce Římanů u Trasimenského jezera, takže měl dobrý důvod uzavřít mír, i když nedosáhl osvobození delfské svatyně a států, které si nepřály být v Aitólském spolku. Již dříve v roce 218 v Korintu se zbavil Leontia, Apella a jejich stoupenců, kteří mu neustále házeli klacky pod nohy, takže jejich pletichám a naschválům, které komplikovaly Filipovo válečné úsilí, byl konec. Oba si mysleli, že budou krále ovládat.

Z událostí v Naupaktu je nejdůležitější projev aitólského předáka Ageláa z Naupaktu: *„Řekové by nikdy neměli vést války mezi sebou, nýbrž měli by vzdávat velké díky bohům, kdyby hovořili jedním a společným hlasem a kráčeli ruku v ruce jako lidé přecházející tok řeky. Mohli by odrážet útoky barbarů a chránit sebe a svá města. Jestliže to je však zhola nemožné, pak alespoň nyní by měli být svorní a mít se na pozoru, když uvažují o síle vojsk a rozsahu války, která se rozpoutala na západě. Každému, kdo se jen trochu zajímá o veřejné záležitosti, je přece již zřejmé, že ať ve válce zvítězí Kartágiňané nad Římany, nebo Římané nad Kartágiňany – vítězové se v žádném případě nespokojí*

s vládou nad Itálií a Sicílií, nýbrž přijdou a nebývalou měrou rozvinou své útočné síly. Proto Ageláos vyzýval všechny, aby bedlivě sledovali současnou situaci, a obracel se zvláště na Filipa, aby přestal ničit Řeky, kteří se pak stanou snadnou kořistí útočníků.

Měl by o ně naopak pečovat jako o své vlastní tělo a starat se o všechny části Řecka jako o své vlastní državy. Bude-li takto postupovat, budou mu Řekové nakloněni a v případě útoků ho budou účinně podporovat. Cizinci pak budou pro jeho moc menší hrozbou, protože je odradí vědomí, že Řekové za ním věrně stojí. Jestliže touží po činech, radil mu Ageláos, aby obrátil svou pozornost na západ a sledoval boje, které probíhají v Itálii. Bude-li vyčkávat, naskytne se mu vhodná doba k boji o světovládu. Současná situace není pro takovou naději nepříznivá. Dále ho vyzýval, aby své spory a války s Řeky odložil na klidnější časy a aby se zaměřil především k tomuto cíli. Pak bude mít možnost uzavírat mír nebo vést s nimi válku podle svého přání. Bude-li totiž čekat, až mraky, které se nyní objevují na západě, dolehnou na území Řecka, potom, jak řekl, je nutno se velice obávat, že příměří, války a vůbec hry, které nyní mezi sebou provozujeme, budou nám všem vyrvány z rukou, takže budeme vzývat bohy, aby nám dopřáli válčit mezi sebou a uzavírat mír, kdykoli si to přejeme, zkrátka sami rozhodovat o svých sporech.⁶³⁷

Tento projev považuje do značné míry za autentický i Pavel Oliva, který ho bere jako reálný odraz obav Řeků, nikoliv za pouhý rétorický výtvar Polybia.⁶³⁸ Projev se dá ovšem brát taky jako chytrý tah Aitólského spolku, který si přál vidět Filipa co nejdále pryč od Řecka a Makedonie. Přání vyjádřené v projevu jsou sice hezkým, ale poněkud idealistickým, do jisté míry neuskutečnitelným vyjádřením panhellénismu.

Poprvé po mnoha letech by se jím možná zabývaly všechny obce vážněji. Jenže problém spočíval v tom, že žádná obec ani spolek nikdy nemohly být na delší dobu spokojené s uspořádáním záležitostí v Helladě. To je konstantou řeckých dějin, nespokojenost s politickým stavem. Dá se tak zaručit a vyvodit několik faktů. Žádný makedonský král by si nikdy nezískal přízeň celé Hellady, rozhodně ne na dlouho, mezi obcemi bylo příliš mnoho třecích ploch a historie. Obce samy nebyly schopné pochopit nebo spíše jednat podle Ageláova návodu, držet při sobě a odrážet cizí síly. Vždy by se našel minimálně jeden stát či spolek, který by se obrátil na cizí mocnost mimo

Helladu, proto je Ageláova výzva do značné míry nereálná a sám to musel vědět. Byly v ní obsaženy hezké myšlenky, ale ani makedonský král nebo někdo jiný je nemohl ideově převést úspěšně do praxe.

Přenesme se však zpět do Asie, do roku 218. V Malé Asii nadále vedl Achaios válku, dobýval jednotlivé kraje i řecká města. V Pisidii neúspěšně usiloval o město Selgé (které podporovalo Antiocha III., obléhalo město Pednélissos). Město však muselo zaplatit 400 talentů, propustit zajatce a později zaplatit dalších 300 talentů. (Polybios, 5, 72-77) Achaios ovládl většinou Pamfýlie, vedl válku proti Attalovi, ohrožoval bithýnského krále Prúsia.⁶³⁸ Attalos I. využil Achaiova tažení proti Selgé a podrobil si s pomocí keltských Aigosagů Aiólii. Přidala se k němu Smyrna, Kýmé, Fókaia, Aigai, Témnos, Kolofón a Téos.⁶³⁹ Keltské vojáky, které si přivedl z Evropy, usídlil poblíž Helléspontu.⁶⁴⁰

Achaios si nicméně i přes dílčí neúspěchy počínal tak dobře, že Attalos I. se v roce 216 rozhodl spojit Antiochem III., ten válku **v roce 213** úspěšně zakončil, oblehl Achaia v Sardech a poté ho popravil po perském vzoru jako falešného krále - ukřižoval. Citadelu města jeho vdova Láodika Pontská vydala Antiochovi, když viděla, že ptolemaiovská pomoc, kterou organizoval Sósibios, selhala. Antiochos III. dosadil na pozici místokrále Malé Asie osvědčeného velitele Zeuxida.⁶⁴¹

Od války v Malé Asii soustředíme pozornost do Egypta. **Ptolemaios IV.** byl nadále panovníkem libujícím si v přepychu, hýření, utrácení, vládu měli jeho ministři, zatímco on se vyžíval v kultických záležitostech a propagování Dionýsia. Plútarchos ho nazýval zženštilým panovníkem, jehož fanatické výkřiky a vypalování lilií a bubínků považovali jeho pochlebníci a on sám za zbožnost a bohoslužbu.⁶⁴² První vzpoura za jeho vlády nastala v severním Egyptě **roku 217** (vzpouřa byla potlačena i přes záškodnický styl boje povstalců, byly rabovány svatyně, přepadány vesnice atd.). Začal se rozpadat ekonomicko - administrativní systém, vzpoury se šířily na jih. Ceny potravin rostly, z oběhu mizelo stříbro, musely se zavést měděné mince.⁶⁴³ Příčinou problému mohlo

být i dobytí zlatonosného kraje Dódekaschonios Merojským královstvím, čímž Ptolemaiovcí ztratili obchodní kontakty s Puntem.^{*644}

Důvody povstání tkví v několika oblastech, zhoršující se ekonomická situace byla určitě hlavním, nikoliv však jediným důvodem. Egypťané nedávno nabyli velké sebevědomí díky bitvě u Rafie, nadvláda krále a celého jeho administrativního aparátu byla založena vždy do velké míry na vojenských úspěších. Nyní Egypťané zjistili, že i zde jsou svým řeckým a makedonským pánům rovnocenní. Ptolemaios IV. a jeho skandální přepych a mrhání zdroji mu rozhodně autoritu nedodávalo. Zemí putovala proroctví, jež ukončí jeho vládu, např. text tzv. *Démotické kroniky*, předpovídající příchod krále, jenž ukončí moc těch, kdo porušují řád bohů, nový král přinese říši stabilitu a odvěký řád Maat.⁶⁴⁵ Jižní území Egypta bylo tradičně málo kolonizováno, stálo zde starověké město Véset (Théby, dnešní Luxor). Vzpouře trvaly až do roku 211.⁶⁴⁶

V roce 207 byly Théby opět centrem povstání, stejně jako Syéne (dnešní Asuán). **V roce 206** vnikli povstalci do Horova chrámu. Rebely vedl Egypťan núbijského původu **Haronnoforis**. Po dobytí Théb se stal faraónem pod jménem **Hervennefer**, měl za sebou podporu kněží Ammóna, podporu mu poskytl i merojský král **Ergamenés II.**⁶⁴⁷ Théby vždy favorizovaly v uctívání Ammóna, thébský Ammón tak stál proti memfidskému Ptahovi, jehož kněží podporovali Ptolemaiovcé.

K povstalcům utíkalo mnoho obyvatel, nepříliš početné řecké obyvatelstvo a správa se musela stáhnout nebo opevnit a doufat v lepší zítřky. Stát povstalců se rozprostíral od ostrova Elefantiné v oblasti Syény na jihu až po Koptos (dnešní Kuft) severně od Théb.⁶⁴⁸ Podpora kněží a Merojského království umožnila rebelům existovat dalších 20 let. Povstání je důkazem vzrůstající nelibosti domácího obyvatelstva vůči vládající dynastii a zároveň vzrůstu moci a významu **Merojského království** (které v žádném případě nebylo nějakým bezvýznamným státem na úrovni pastevců v neolitu, nýbrž šlo o centralizovaný stát s egyptskou architekturou modifikovanou svými vlivy, který

---

* Snad území odpovídající dnešnímu africkému roku

vynikal ve zpracování železa a navázal obchodní styky s Arábií, jejímž prostřednictvím obchodoval i s Indií a dalšími státy).

Zároveň je zde vidět význam a moc kněží, jejichž podporu pro sebe ptolemaiovská dynastie nutně potřebovala. Egypt zaspal i v zahraniční politice, když nepodporoval Achaia proti Seleukovcům. Nedá se vše svádět na ekonomický a správní systém země, byť ten byl v těžkých problémech. Do Egypta dorazilo **v roce 210** římské poselstvo upevnit dosavadní vztahy, přineslo dary. Římané pravděpodobně chtěli svojí diplomatickou misí zajistit zásobování obilím, ale ministr Sósibios určitě nevyhověl římskému požadavku, když se Egypt nacházel v tak závažných problémech, jakými byly vzpoura a ekonomický úpadek. V dalších letech se v Egyptě žádné významné události nestaly, vrátíme se k této oblasti až roku 205.

Antiochos III. roku 212 započal tažení za znovudobytím některých provincií, případně získáním autority u jejich vládců, kteří měli vládnout jako vazalové, nikoliv samostatní králové. Na počátku roku dobyl kraje Soféné, Kommagéné a severní část Arménie, které vládl **král Xerxés** (jeho bratr **Orontés IV.** vládl větší části Arménie jako král od roku 212), a oblehl ho v jeho městě Arsamosata, které leží mezi Eufratem a Tigridem. Po jednáních s ním obdržel Antiochos větší část tributu, kterou Xerxův otec neplatil, dostal tak 300 talentů, 1000 koní a 1000 mul s postrojem. Xerxés byl znovu králem, obdržel za ženu Antiochovu sestru Antiochis.⁶⁴⁹ Antiochos odmítl rady přátel, aby Xerxe, zabil, čímž prokázal, že je velkorysým čestným králem. Zjevně tak chtěl ostatním protivníkům do budoucna ukázat, co je čeká.

Po uspořádání záležitostí v Arménii (212/11) dorazil Antiochos do Médie a Ekbatan v roce 210, kde shromáždil velkou armádu. Římský historik Justinus jí přiřkl na 100 000 pěšáků a 20 000 jezdců.⁶⁵⁰ Pokud se někomu toto číslo zdá přehnaně velké, měl by si uvědomit, že systém vojenského osídlení Seleukovské říše, její finanční možnosti a systém spojenectví bez problémů umožňovaly shromáždít tak velkou armádu (ne-li větší), která spíše než pohromadě operovala ve stylu létajících kolon v několika uskupeních. Antiochos vyraboval svatyni Anáhity, získal mnoho zlata a stříbra, vzal obložení z cenných kovů ze sloupů, vzal si zlaté a stříbrné cihly, které tam uschovali jeho předchůdci. Z nich dal razit 4000 talentů na financování své kampaně. (Polybios, 10, 27, 11-13)

V roce 209 vstoupil do Parthie. Centra moci Parthů Dara a Nisa byla tradičně mimo dosah Seleukovců, jejich hlavní město v Parthii Hekatompylos však Antiochos dobyl. Arsakés II. se stáhl do Hyrkánie (kde bylo hlavní město Syrinx), netroufal si u Hekatompylu seleukovské početné armádě čelit, ačkoliv terén byl dokonale rovný a tedy příhodný pro jeho jezdeckou armádu a styl boje Parthů. Arsakovi se už před dobytím Parthie nepodařilo otrávit zdroje pitné vody.⁶⁵¹ V případě úspěchu by Antiochovo vojsko nemohlo přejít nehostinné vyprahlé stepi. Arsakés se rozhodl, že ústup do Hyrkánie (jihovýchodní krajina u Kaspického moře, dnešní Turkmenistán) je lepší možností než boj, od protivníka jej oddělovalo špatně schůdné pohoří Elbruz. Zásobování v horských oblastech je těžké a boj v úzkých soutěskách ještě těžší. Výhody tedy byly na jeho straně.

Ale Antiochos III. ukázal, že není* pouze jezdeckým velitelem. Místní obyvatelé pohoří Tapurové okupovali průsmyk a jeho okolí. Antiochos rozdělil lučištníky, oštěpaře a prakovníky z horských zemí na několik samostatných oddílů, aby postupovali různými cestami. Hlavní kolona se shromáždila před průsmykem i s trémem. Předvoj tvořilo 2000 krétských lehkooděnců, po nich šly jako podpora oddíly thorakitai (střední pěchota v kroužkových košilích), které vedl Nikomédes z Kóu, a oddíly thureoforoi (lehkooděnci s velkými obdélníkovými štíty, kteří však bojovali po vrhnutí oštěpů kopími zblízka), které vedl Nikoláos Aitólský.

Bitva se pravděpodobně odehrávala následujícím způsobem. Horalé zběsile útočili na Kréťany, kteří šli vepředu jako návnada. Tím však odhalovali svoje pozice, takže na ně mohly útočit čtyři thorakitai, které měly pancíř na to, aby vydržel zásahy střel, thorakitai odložili štíty, aby se mohli dostat na vyšší pozice útočníků. V případě, že horalé sestoupili na rovinu, semkly se řady thureoforoi a zasypaly je oštěpy, z jejich štítové hradby mířily ven hroty kopí prvních tří řad. Horalé neměli šanci, navíc seleukovské oddíly střelců, poslané jinými cestami, se objevily na vyšších místech, než byly pozice nepřátel, a

---

* Historikové vojenství jako Robert E. Gaebel, Bar Kochva, berou Antiocha jako skvělého velitele jízdy, ale průměrného, nebo špatného vrchního velitele.

zahájily palbu, při bojích je kryli i Kréťané. Antiochovo vojsko zvítězilo, po předvoji šli cestáři, kteří upravovali terén pro vojsko a průjezd bagáže.⁶⁵²

Po osmi dnech dorazil Antiochos k průsmyku hory Labos, porazil zde barbary blokující průchod, kteří kladli odpor celý den, ale večer se stáhli, když uviděli, jak Antiochovi lehkooděnci obsadili výšiny v jejich týlu.⁶⁵³ Antiochos poté dorazil k Tambraku, který měl královský palác, ale byl neopevněn. Antiochos se zde utábořil a dobil Syrinx. Město leželo nedaleko, bylo hlavním městem kraje. Vítězství však kalilo pobití místních Řeků od barbarů, kteří se za noci s nejcennějším majetkem vytratili, jakmile byly hradby zhroucené podkopy. Antiochův velitel je však nakonec dostihl, nepřátelé se mu vzdali.⁶⁵⁴ Arsakés tak uzavírá spojení s Antiochem a zavazuje se k odvodu tributu. Tato část tažení ilustruje vojenské nadání Antiocha, jako první porazil Parthy (úloha složitá pro další helénistické krále, Římany i okolní cizí etnika). Dokázal téměř beze ztrát projít prostředím velehor obsazených místními kmeny. Obojí jsou úspěchy, jejichž lesk nebledne ani ve světle pozdější historie, nemluvě o smutném osudu Hannibalovy armády při přechodu Alp, která měla obrovské ztráty.

V letech 208 – 206 upevňuje Antiochos svoji vládu na území Margiány, Drangiány a Ariány. Během sezóny 206/5 vedl válku s králem Baktrie **Euthydémem I.**, vynutil si bitvou přechod přes řeku Amudarja. Nastalo roční obléhání hlavního města Zariaspy. Mírová dohoda byla výhodná pro obě strany, na Antiocha udělal dobrý dojem Euthydémův syn, slíbil mu jednu ze svých dcer. Euthydém osobil královský titul, uzavřel s Antiochem spojení a daroval jeho armádě zásoby a svoje válečné slony.⁶⁵⁵

Antiochos u Baktrie stejně jako v případě království Parthů věděl, že zde řecko-makedonský živel nikdy nedosáhne dominantního postavení. Jsou to obě oblasti, které je obtížné přímo ovládnout, spojení je maximum, čeho může dosáhnout. Navíc Baktrie za něj dělala užitečnou a špinavou práci, stejně jako království Parthů. Zadržovala útoky nájezdníků ze stepí Sibíře, z pohoří Altaj a dalších míst severozápadní Asie, které se periodicky opakovaly. Bez této bariéry by seleukovské državy přišly k úhoně, řešení těchto problémů by si vyžádalo nemalé prostředky a rizika, proto Antiochovi v zásadě nevadilo stvrzení existence království Parthie a Baktrie. Po odchodu z Baktrie zamířil přes Hindúkuš do Indie, obnovil spojení s místním králem **Sofagasémem**, který ovládal údolí Kabúlu a provincii Paropamisos. Maurjovská říše byla po

smrti **Ášoky v roce 232** v úpadku a jednotlivá indická království nebyla hrozbou pro Antiochovu moc nebo Řecko-baktrijskou říši.

Sofagasénes daroval Antiochovi 150 slonů, zajistil zásobování jeho armády, slíbil mu zaplacení jisté částky. Kvůli tomu účelu zůstal na místě Androsthénes z Kyziku, který se měl vrátit s pokladem domů. Antiochos již dříve sbalil tábor a vyrazil zpět. (Polybios, 9, 39, 11-12) Antiochovo vojsko táhlo přes Arachósii a Drangiánu, přezimovalo v Karmánii. Po pochodu do Antiochie Persis vyrazil do Babylonu, kde se účastnil novoročního festivalu v dubnu roku 205.⁶⁵⁶ Ještě předtím stihl podniknout na jaře roku 205 výpravu na Arabský poloostrov.⁶⁵⁷ Severní část Arabsko-Perského zálivu byla pod jeho kontrolou, i když městu Gerrha (poblíž dnešního Bahrajnu) potvrdil nezávislost za 500 talentů stříbra, 1000 talentů kadidla a 200 talentů skořicového oleje. (Polybios, 13 9, 4-5)

Antiochos svoji anabázi ukončil až u Seleukei nad Tigridem, kde přijal pravděpodobně **v létě roku 205** titul velekrále. Přídomek *Megas* (Veliký) si Antiochos za svoje úspěchy plně zasloužil. Říši přebíral ve stavu smrtelného nebezpečí, nyní pevně zajistil její hranice, v Malé Asii znovu dobyl původní državy a získal zpět důležitá města i území v samotné Sýrii. Na severu a východě zajistil hranice formou klientských království, získal na tažení obrovské finanční prostředky a válečné zkušenosti pro sebe i svojí armádu. Ukázal, že je velkorysým králem, který chce soupeřit o moc a slávu, nikoliv za každou cenu ničit protivníka. Po Asii nastal čas přesunout se z roku 205 do Evropy roku 217.

Filip V. přemýšlel, jak znovu rozšířit vliv a moc Makedonie. Na sklonku léta roku 217 však řádl v makedonských vodách illyrský náčelník Skerdilaidás. Vyplenil kraj Pelagonii, Dassarétis, obsadil město Antipatrea* (dnešní Berat) a další města.⁶⁵⁸ Plenil poté i Horní Makedonii. V létě roku 217 byli v oblasti i Římané, kteří navázali kontakty s kmenem Ardaiů, jimž vládl mladý Pinnés, který dlužil tribut za svého otce. Po Filipovi římstí vyslanci chtěli vydat Démétria z Faru, což odmítl. Nejen proto, že byl člen jeho dvora a rádce, ale i proto, že takový způsob jednání a plnění příkazů přísluší poraženému nebo

---

* Bylo poblíž hranic římského protektorátu v Ilýrii

podřízenému státu. Římané zareagovali po svém, Skerdilaidás se stal jejich spojencem.⁶⁵⁹

Byl totiž na podzim Filipem vypuzen z nově dobytých pozic. Filip nařídil přes zimu postavit 100 lemboi (lehké illyrské čluny schopné pojmout 50 mužů, kteří jsou zároveň veslaři i bojovníci).⁶⁶⁰ Nikoliv proto, aby bojoval s Římany na moři, ale aby mohl snadno přepravovat vojsko pro obojživelné operace a nečekané útoky. Chtěl dobýt přístav Apollónia. V létě roku 216 již shromáždil armádu a naučil muže veslovat. Obeplul Peloponnésos, objevil se v ústí řeky Aóu, která teče kolem Apollónie. Jeho přípravy však oznámil Římanům Skerdilaidás. Římané mu poslali na pomoc 10 pentér z flotily u Lilybaia, tyto lodě spatřili jeho zvědové, jak vyplouvají z Rhégia k Apollónii. Filip rychle ustoupil a po celodenní plavbě zakotvil na Kefallénii.

Polybios vyčítá po této události Filipovi zbabělost a nerozvážnost, neboť kdyby vytrval, dosáhl by svých cílů v Illýrii a získal by i římské lodě,⁶⁶¹ což je samozřejmě pouhá fantazie. Filip by proti sobě měl illyrské vojsko Ardaíů, proti římským lodím nemohl s čluny bojovat rovnocenně, řečtí obyvatelé měst v římském protektorátu by mu asi rovněž kladli odpor. Jeho plán mohl uspět pouze za cenu utajení a volného moře. Pětiřadé lodě Římanů by udělaly s flotilou člunů krátký proces, byly rychlejší, vyšší, nemohly utrpět žádné škody od tak malých plavidel. I když se Římané připravovali na rozhodnou pozemní bitvu u Kann, neměly důvod odvolávat loďstvo, které si povolal jejich illyrský spojenec.

Jestliže na zemi byli Římané stíháni neúspěchy, na moři měli v 2. punské válce absolutní převahu, kartaginská flotila se snažila střetům vyhýbat, protože byla početně slabší a její hlavní úloha spočívala více v transportních misích a doprovodu konvojů než v bojových střetnutích. Když zprávy o srpnové porážce Římanů u Kann roku 216 dorazily k Filipovi, učinil zásadní rozhodnutí spojit se s Hannibalem, což byl logický způsob, jak vzdorovat vlivu Římanů v Épeiru, Illýrii a Kerkyře. Samotné řecké státy Hellady byly do jisté míry vojensky nedostatečné a zmrzačené častými konflikty mezi sebou navzájem, neschopné jednotné, mohutné akce, jakou Filip potřeboval. Na ně se tedy Filip obrátit nemohl, Ptolemaios V. byl mimo hru, Antiochos III. byl ve válce s Achaiem, stejně jako Attalos I. (který by určitě Makedonii nepomáhal, neměl s ní žádné společné zájmy).

Na počátku roku 215 se vypravilo Filipovo poselstvo vedené Athéňanem Xenofanem do Kapuy ke kartaginskému vojevůdci.⁶⁶² Podívejme se na znění smlouvy:

„Přísaha, kterou složili velitel Hannibal, Magón, Myrkanos, Barmokaros, všichni kartáginští senátoři, kteří Hannibala provázejí, a všichni Kartágiňané, kteří jsou v jeho výpravě, do rukou Xenofana, syna Kleomarcha z Athén, vyslance, jež k nám poslal král Filip, syn Démétria, svým jménem i jménem Makedoňanů a jejich spojenců před Diem, Hérkou, Apollónem, před ochranným bohem Kartágiňanů i Hérakleem a Ioláem, před Areem, Tritónem, Poseidónem, před bohy provázejícími naši výpravu, před Sluncem, Měsícem a Zemí, před řekami, jezery a vodami, před všemi bohy sídlícími v Kartágu, před všemi bohy sídlícími v Makedonii a v ostatním Řecku, před všemi bohy, kteří řídí tuto výpravu.

Velitel Hannibal prohlásil se všemi kartaginskými senátory, kteří ho provázejí, se všemi Kartágiňany, kteří jsou v jeho výpravě, že, jelikož se to nám i vám zdá dobré, skládáme přísahu o upřímném přátelství a oddanosti, abychom se stali přáteli, spojenci a bratry za následujících podmínek: Král Filip i Makedoňané a ostatní Řekové, kteří jsou jeho spojenci, budou chránit svrchované Kartágiňany, jejich velitele Hannibala, ty, co ho provázejí, ty kartaginské poddané, kteří podléhají týmž zákonům, obyvatele Utiky, všechna města a kmeny, které jsou podřízeny Kartágu, naše vojáky a naše spojence, veškerá města a kmeny, které jsou našimi přáteli v Itálii, v Galii a v Ligurii, a všechny, se kterými bychom v té zemi uzavřeli přátelství a spojenectví.

Král Filip, Makedoňané a ti z Řeků, kteří jsou jejich spojenci, budou chráněni a střeženi Kartágiňany, kteří se účastní této výpravy, obyvateli Utiky a všemi městy a kmeny, které jsou podřízeny Kartágiňanům, i spojenci a vojáky a všemi kmeny a městy v Itálii, v Galii a v Ligurii i ostatními, kteří by se stali našimi spojenci v těchto oblastech Itálie. Nepovedeme jedni proti druhým nepřátelské akce, ani si nebudeme vzájemně strojit úklady. S naprostou náklonností a oddaností, bez úskoků a postranních záměrů budeme nepřáteli těch, kdo vedou válku proti Kartágiňanům, s výjimkou králů, měst a kmenů, s nimiž nás spojují přísahy a přátelské svazky.

Budeme také nepřáteli těch, kdo vedou válku proti králi Filipovi, s výjimkou králů, měst a kmenů, s nimiž nás spojují přísahy a přátelské svazky. Budete také spolu s námi ve válce, kterou vedeme proti Římanům, dokud nám i vám nedají bohové vítězství. Budete nám pomáhat, jak to bude zapotřebí a jak se dohodneme. Jestliže nám bohové dopřejí vítězství ve válce proti Římanům a jejich spojencům a Římané nás požádají, abychom s nimi uzavřeli smlouvu o přátelství, uzavřeme ji tak, aby se stejné přátelství vztahovalo i na vás, a to za následujících podmínek: Římané nesmějí proti vám nikdy rozpoutat válku a musejí se vzdát Korkýry, Apollónie, Epidamnu, Faru, Dimaly, území Parthínů a Atintánů. Odevzdají také Démétriovi z Faru všechny jeho přátele, kteří jsou pod římskou nadvládou. Kdyby někdy Římané proti vám nebo proti nám rozpoutali válku, budeme si v této válce vzájemně pomáhat, jak bude každá z obou stran potřebovat.

Právě tak, jestliže to učiní někdo jiný, s výjimkou králů, měst a kmenů, s nimiž nás spojují přísahy a přátelské svazky. Jestliže se rozhodneme z textu této přísahy něco vypustit nebo do něho něco doplnit, vypustíme to nebo doplníme ve vzájemné dohodě.⁶⁶³

Xenofanés sice proklouzl římskými hlídkami do Kapuy, jelikož tvrdil, že jde do Říma uzavřít spojenectví za krále Filipa, ale na zpáteční cestě byl chycen i s kartaginskými vyslanci. Když Filip zjistil neblahou zprávu, vyslal nové poselstvo a na sklonku léta roku 215 už byla smlouva mezi Makedonií a Kartágem oficiálně uzavřena.⁶⁶⁴ Tak začala **1. makedonská válka** (215-205), Římané přesunuli do Tarentu 30 lodí k ochraně pobřeží Itálie, prétor Markus Valerius Laevinus měl být vyslán proti Makedonii. Než se pustíme do událostí této války, je třeba přiblížit si motivaci a cíle jednotlivých stran. Hannibal zjevně neplánoval Řím totálně zničit a vyhladit*, nic takového nechtěl ani Filip. Ten se snažil dostat pod kontrolu tradiční zóny makedonského vlivu - Épeiros, ostrovy proti pobřeží, řecká města v Ilýrii, samotné illyrské kraje. Hodlal válčit i za svého spojence Démétria z Faru.

---

* Což byla strategická chyba první kategorie, která s dalšími událostmi a okolnostmi představovala jednu z hlubších příčin jeho pozdějšího neúspěchu.

Počítal s kartáginskou pomocí, která dorazí, jakmile Hannibal rozbije vládu Říma nad Itálií. Hannibal chtěl podstatným způsobem ořezat jeho sféru vlivu. Myslel si, že Řím s ním uzavře příměří a bude vyjednávat nejen s ním, ale i s dalšími bývalými spojenci, protože si už znovu netroufne na vojenskou konfrontaci - že si podrží svoje nejbližší okolí, ale nebude už zasahovat do záležitostí Itálie, kde bude existovat mnoho samostatných měst a kmenových uskupení (Samnité, Lukáni, Senonové, řecká města atd.). Případně se Hannibal domníval, že tímto krokem oslabí Řím, který nebude mít sílu dobýt všechny své spojence, podřízené státy zpět. Připraví ho tak o lidské i ekonomické zdroje. Byla to v zásadě hezky promyšlená strategie.

Ale nepočítala s tím, že Řím se nevzdává a nevyjednává bez ohledu na ztráty, v Itálii už byl římský systém moci příliš hluboko prorostlý v tehdejší obyvatelstvu. Mnoho národů bylo zdeptáno častými porážkami, jejich válečnický duch zmizel nebo byl za zenitem, byli také poznamenáni ztrátou svých elit.

Případně se Římané mohli spolehnout v mnoha městech na oligarchickou vrstvu, která se držela u moci i díky nim, takže neměla zájem na nějaké samostatnosti. I kdyby Hannibal většinu států v Itálii z područí Říma osvobodil, tak zde byli početní spojenci Říma jako Latinové a další kmeny střední Itálie, navíc by čerstvě osvobozené státy neměly sílu ani vládní mechanismy a prostředky si samostatnost udržet bez vnější podpory Kartága. Strategie Hannibala tedy byla do jisté míry nereálná a chybná (byť to nebyly jediné důvody, proč selhala).

Hannibal se mohl a měl poučit v historii Říma, co je to za stát, jak jedná, jakými způsoby řeší své problémy. I pokud by neměl přístup ke starší historii Říma, určitě mohl znát historii samnitských válek a zcela určitě znal historii Pyrrhova tažení, které rovněž ztroskotalo kromě jiných příčin na onom falešném předpokladu, že se s Římany dá něčeho trvalého dosáhnout jednáním. Filip neudělal v zásadě chybu tím, že se spojil s Kartágem, stejně neměl na výběr, ale hrubě podcenil lidské a materiální zdroje římské republiky, její odhodlání a diplomatické schopnosti. Je tragédií, že jeho hlavním rádčem v této záležitosti byl **Démétrios z Faru**, který mu poskytnul zcela zkreslené informace. Filip se domníval, když mu Řím vyhlásil válku, že jde o gesto marnosti, vzdoru a vzteku umírajícího zvířete.

V létě roku 214 podnikl Filipos v Ilýrii novou ofenzivu. Postavil 120 válečných lodí liburnského typu (loď byla 35 m dlouhá, 4,80 m široká, široká uprostřed, schopná uvést 120 tun, poháněná 17 vesly na každé straně, na jedno veslo připadli 2 muži).⁶⁶⁵ S novou flotilou podnikl útok na Apollónii, jejíž obvod hradeb měřil 4km, souběžně s ní útočilo pozemní vojsko, které přišlo z Épeiru. Útok se však nezdařil, proto v noci Filip obsadil náhlým útokem důležité přístavní město Orikum, umístil zde posádku, 2000 mužů poslal nepozorovaně do Apollónie. Osud města visel na vlásku, ale obyvatelé města i římské vojsko, které připlulo, nyní podnikli výpad. Obléhací stroje odtáhli do města a zajali nebo zabili na 3000 vojáků.⁶⁶⁶ To byla pro Filipa těžká ztráta.

Na moři římské lodě zablokovaly ústí řeky Aóu, takže makedonské lodě nemohly vyplout na moře. Filip musel část flotily spálit a část přepravit do bezpečí jinam, upustil poté od obléhání Apollónie. Římané obsadili i Orikum, umístili zde flotilu, aby nikdo nemohl přes řeku vplout do Adriatického moře.⁶⁶⁷

Filip byl v obtížné situaci. **Arátos** odmítl, aby se k němu připojily síly **Achájského spolku**, možná počítal se snížením počtu římských lodí v oblasti nebo s jejich úplnou absencí, když Hannibal obsadil Tarent (kromě citadely). Filip si za neúspěchy mohl do značné míry sám, měl zjevně nedostatečný průzkum, když neočekával příjezd římské flotily, ztratil tak část nově vybudovaného loďstva a mnoho vojáků. **Na podzim roku 214** přišel o Démétria z Faru, který zahynul při neúspěšném pokusu dobýt Messéné, což mu navrhoval už o rok dříve, ale Filipa přemluvil Arátos, aby se spolehl na své spojence, Achájský spolek. Nevraživost mezi ním a Arátem, potažmo Arátovým synem, pokračovala i na přelomu let 214/3. V roce 213 totiž oba zemřeli. Filip se oženil s vdovou Arátova syna. Arátos byl ještě před smrtí přesvědčen, že jeho nemoc a chřadnutí vyvolal jed, který mu Filip podal. (Plútarchos, Arátos, 52) Je však těžké určit Filipovu vinu a posoudit pravdivost skandálních pověstí, kterému se přičítaly i krvavé rozbroje v Messéné mezi oligarchy a demokraty po jeho příchodu do města. A smrt vůdců Achájů způsobil jen proto, aby si vzal Polykrateiu. Filip byl do té doby podle Polybia miláčkem Řecků, muž sličného zjevu, řečnických schopností, který se choval značně velkoryse k Řekům. Poté ho začíná tendenčně popisovat jako autokratického tyrana, kterého zkazili špatní přátelé.

Příčina změny je u Polybia jasná, Filip chtěl větší zapojení Achájského spolku do svých akcí, čemuž Arátos i jeho syn odporovali. Nedokázali pochopit, že Filipova snaha dobýt Illýrii a tamní římský protektorát je v zájmu všech států Hellady. Popravdě řečeno, zdá se mi těžko uvěřitelné, že by Filip zabíjel vůdce Achájského spolku, když mezi nimi nebyl jediný osvědčený politik nebo dobrý vojevůdce, protože by tím jen podkopával svoje pozice v Helladě.

Filip se **roku 213** zaměřil na pozemní boje v Illýrii a zaútočil na římský protektorát. Připojil ke svému území Dassarétis, obsadil tři pevnosti a město Dimalé, získal na svoji stranu Parthíny a Atintány.⁶⁶⁸ Dobil města Lissos a Akrolissos.⁶⁶⁹ Illyrská oblast od jezera a města Skodra přes Lissos až po průsmyk Ostrog (dnešní Černá hora) byla pod jeho nadvládou.⁶⁷⁰ Stavěl nyní další lodě za pomoci illyrských loďařů, dřevo plavil po řece Drin. Římané sice stále drželi Apollónii, Orikum a Epidamnos, ale Filip nyní držel pozice, kam mohla vplout kartáginská flotila. Není divu, že Římané začali v roce 212 hledat v Řecku spojence, ale Aitólové je poprvé odmítli.

Bohužel pro Hannibala i Filipa osud jejich válek i spolupráce ležel na kartáginském loďstvu pod velením Bomilkara. Jenže ten roku 212 se 100 loděmi nevyprostil Syrakúsy z obléhání. Město padlo, Bomilkar poté vyplul do Itálie, ale odmítl z Tarentu plout do Lissu a zničit malou flotilu Laevinia.⁶⁷¹ Navíc padla Kapua, Bomilkar odplul zpět do Kartága, selhal ve všech úkolech. Jedinečná šance na spojení makedonských a kartaginských sil byla pryč. Od této doby se válka začala vyvíjet více ve prospěch Římanů.

Laevinius na podzim roku 211 připlul na spolkové zasedání Aitólů. Sliboval Aitólům získat zpět obce, o které přišli, Římané měli velet na moři, Aitólové na zemi. Od Aitólie po Kerkýru mělo patřit veškeré dobyté území Aitólům (kteří chtěli získat zpět hlavně Akarnánii), kořist měla připadnout Římanům. Případné uzavření míru mezi Aitóly a Filipem mělo být spojeno se zastavením makedonských akcí proti Římu a jeho spojencům. Stejně ustanovení platilo pro Římany. Ve smlouvě se hovořilo o přátelství, ve kterém byl Skerdilaidás, Élida, Sparta a pergamský král Attalos I.⁶⁷²

Ve smlouvě byli Aitólové rovnocenní partneři Říma, dělení kořisti na movitý a nemovitý majetek bylo však velmi tvrdé opatření na tehdejší poměry a jistě muselo zveřejnění smlouvy vyvolat skandál, když pirátské praktiky Aitólů

podporovala cizí velmoc, která se jich bude aktivně účastnit. Římané byli ochotni přijmout, aby se dobyté obce staly členy Aitólského spolku, jedinou záchranu pro řecká města bylo dobrovolně se vzdát, v takovém případě nebyli obyvatelé zotročeni a majetek zkonfiskován, nýbrž se obec stala automaticky plnoprávným členem Aitólského spolku.⁶⁷³

Laevinius po uzavření smlouvy dobyl Zakynthos - kromě opevněné tvrze a dvou obcí v Akarnánii, které odevzdal Aitólům.⁶⁷⁴ Filip neúspěšně zaútočil s novou flotilou na Orikum a Apollónii, poplenil část Kerkýry a poté se bez boje s římskou flotilou stáhl. Filip poté podnikl úspěšně nájezdy pozemním vojskem na území Dardanů, Ardaiů a thráckého kmene Maedů⁶⁷⁵ (žijících severovýchodně od paiónských hranic, na jejichž území žili za dob Aristotela zubří).

V roce 210 dobyl Laevinius s pomocí Aitólů pobřežní město Antikyru na území Fóků. Poté byl odvolán zpět do Říma, jelikož byl zvolen konzulem, a vystřídal ho Publicius Sulpicius Galba, římské vojáky byli údajně staženi, vystřídali je námořníci spojenci.⁶⁷⁶

V roce 209 porazil Filip Aitóly (posílené římským i pergamským vojskem) v Málíjském zálivu nedaleko Lamie. Římané dobyli Aigínu, kde nebyli žádní přeživší, jen mrtvoly, pozabíjeni byli i psi, zvířata měla useknuté končetiny. (Polybios 10,15, 5) Ve stejném roce se **Ptolemaios V., Athény** a **Rhodos** pokoušeli uspořádat mírovou konferenci, která se sice odehrála, ale ničeho nedosáhla. Na jednání v Aigiu zazněl pouze zajímavý projev neznámého řečníka, který přirovnával Aitóly a jejich spojence k lehkooděncům, neboť nesou nebezpečí a tíhu boje, Římané jsou falanga, která těží z vítězství, a když budou Aitólové poraženi, beze škody se stáhnou. (Polybios 10,25,1-5) Vyjednávači neutrálních obcí se marně snažili ukončit válku, aby Římané ani Attalos neměli důvod ke vstupu do Řecka.

Příměří posloužilo pouze tomu, že Římané byli ochotni za výkupné propustit zajaté Řeky z Aigíny. Aitólové zvolili jako velitele svého spolku Attala I., což jim nebránilo v tom prodat mu Aigínu za 30 talentů. Attalova flotila dosáhla ostrova v době příměří. Ve stejné době byla kartáginská flotila blízko Kerkýry, pak se však vydala zpět domů.⁶⁷⁷

Aitólové se při jednání ve Spartě setkali s akarnánským velvyslancem, **Lykiskos** se snažil Sparta odvrátit od spojení s Aitóly. V jeho projevu zaznělo, že nynější válka je jiná, dříve se totiž válčilo proti lidem téhož původu (Achájové, Makedonci) o hegemonii a slávu, nyní se však povede válka Řeků proti porobě s lidmi cizího původu. Varuje, že Aitólové možná zvítězí nad Filipem, ale přivedou do zkázy celé Řecko. Apeluje na slavnou minulost Spartanů, kteří zachránili Řecko a nyní by měli bojovat proti většině Řeků s barbary. Žádal tedy o spojení s Achájským spolkem a Makedonií, pokud to není možné, tedy aspoň o neutralitu.⁶⁷⁸

Panhellénský tón řeči však nezapůsobil, Sparta se spojila s Aitóly, protože se bála vlivu Achájského spolku, zasahování Římanů do řeckých záležitostí je netrápilo, Aitólové získali v roce 209 nejen Spartu, ale i Messénii na svoji stranu. Římané si zřídili koncem roku základnu v Naupaktu. Filip se musel v té době vrátit náhle zpět, neboť Dardanové vtrhli na území Dassarétis, Horní Makedonie, vyplenili je a vzali s sebou 20 000 zajatců, velkou kořist.⁶⁷⁹

V roce 208 se marně snažili vyslanci z Egypta a Rhodu přimět Římany, Aitóly a makedonského krále k jednání. Římské a pergamské loďstvo mělo dál převahu v Egejském moři, Filip však poplenil Dardanii, porazil Aitóly u Thermopyl, zmocnil se Antikyry a porazil vojsko Attala, který se stáhl zpět do Asie, neboť na jeho državy útočil bithýnský král **Prúsiás I.**, Filipův spojenec. Poté Filip i přes přítomnost římských lodí na Aigíně proplul ke Korintu s 20 lemboi a 7 pentérami, přetáhl je přes korintskou šíji, doufal v setkání s flotilou Kartáginců. Ta doplula sice nedaleko ostrovů poblíž města Oiniadai (pobřežní město na hranicích Akarnánie a Aitólie), jenže dál už neplula, Filip se musel vrátit.⁶⁸⁰

Přesto se však nevzdával naděje na vítězství v námořní válce. V zimě roku 208/7 nechal položit základy pro 100 lodních trupů v Kassandreii.⁶⁸¹ **V létě roku 207** se odehrála další mírová iniciativa z podnětu **Egypta, Rhodu, Chiu, Byzantia** a **Mytilény**. Rhodský vyslanec **Thrasykratés** trefně shrnul úskalí pokračování této války. Thrasykratés naléhal na Aitóly jménem maloasijských a ostrovních Řeků, ať ukončí válku, neboť teď jde o válku s Makedoňany, ale v budoucnu půjde o ostatní Řeky, neboť Aitólové svým jednáním pracují na porobení Řecka, útrapy války nesou Řekové, nikoliv Makedoňané, obce obsazené Římany jsou zotročeny a vyrabovány. Řekové jsou tak vydáni

napospas barbarům, kteří s nimi krutě zacházejí. Jakmile se Římané vypořádají s Hannibalem, podrobí si pod záminkou pomoci Aitólům proti Filipovi celé Řecko. Potom už bude pro Aitóly pozdě vzývat bohy i lidi o pomoc. Přesvědčoval je, ať Aitólové přijmou správné rozhodnutí a nejednají proti svobodě a spáse své a ostatních Řeků.⁶⁸²

Projev sklídl úspěch, vyslanci se rozhodli pro uzavření míru. Aitólové se rozhodli pro mír až později, a to především vlivem situace na Peloponnésu. Jejich spojenec Sparta sice roku 208 obsadil Tegeu a jiná místa, jenže **v roce 207** spartský král **Máchanidás** utrpěl porážku od achájského vojska **v bitvě u Mantineie**, které vedl **Filipoimén**, jenž ho v osobním souboji zabil. V bitvě zahynulo na 4000 spartských vojáků.⁶⁸³ Takto oslabení o hlavního spojence mohli Aitólové těžko něco pořídit. Achájské síly na Peloponnésu neměl kdo vázat. Dojem na ně nemohla udělat ani římská akce, kdy 10 000 pěšáků a 1000 jezdců dobylo a vyplenilo achájské město Dýmé (obyvatelstvo prodané do otroctví vykoupil na vlastní náklady Filip). Stejně síly pro ně dobyly Ambrakii.⁶⁸⁴

Římské vojsko sice bylo stále poblíž Hellady, ale nakonec roku 206 se 11 000 vojáků a 35 lodí pod velením Publia Sempronia Tuditana vydalo k Apollónii. Sem pronikly i Filipovy síly, město neoblehl, jelikož Římané odmítli bitvu a byli za hradbami, takže se vrátil do Makedonie. I tak se rok 207/6 více vydařil Filipovi, jelikož dobyl Ambrakii a v létě roku 206 vyraboval Aitólíi. Proto Aitólové uzavřeli s Filipem separátní mír podle podmínek, jaké chtěl.⁶⁸⁵

Mír mezi všemi stranami nakonec v roce 205 zprostředkoval Épeirský spolek, jednání proběhlo v jeho centru Foiníké. Území Antitánů měl Filipos, stejně jako Lissos a okolí Skodry, Řím dále ovládal Dimalé a kraj Parthínů. Na Filipově straně byl zahrnut do smlouvy i bithýnský král Prúsiás I., Achájský spolek, Akarnánie, Thessalie, Boiótie a Épeiros. Na římské straně byl Attalos I., kmen Ardaíů, Sparta (nástupce Máchanida **Nabis**), Élida a Méséné.⁶⁸⁶ V roce 205 se tak po válce Filip přesvědčil, že bez silného námořnictva nemůže ani myslet na válku s Římem, natož se o ni pokoušet. Můžeme si klást otázku, co vlastně Filip udělal špatně, nebo zda mohl něco udělat lépe.

Ve válce o Illyrii mohl mít rozhodně lepší průzkumnou činnost, nicméně není jeho chybou, že nedokázal eliminovat římský protektorát. Kartágo mu nebylo schopno pomoci, to ono muselo podpořit Filipa, aby je Filip poté mohl

podpořit. Proto se mu nelze divit, že porušil spojeneckou smlouvu s Kartágem separátním mírem s Římem, když se mu nikdy nedostalo účinné pomoci. Kartáginské loďstvo hrálo klíčovou úlohu - kdyby bylo aktivnější, mohla se celá **2. punská válka** odvíjet jinak. Syrakúsy, Sicílie i jižní Itálie mohly být pevně v rukou Kartága. Hannibal by pak měl možnost pomáhat Filipovi, i kdyby zde **Bomilkar** neuspěl, měl prakticky jistou převahu a vítězství nad římskými silami v Illýrii.

Takto přišly Filipovy válečné úspěchy vniveč, když se opakovaně nespojil s loďstvem Kartága. Pak by s jejich pomocí vyřadil z boje římský protektorát i Aitóly, Attalos I. by se zřejmě přestal angažovat. Makedonské lodě a vojáci mohli do určité míry pomoci Hannibalovi. Chyba tedy nebyla spojit se s Kartágem, jen vlivem okolností a smůly nepřineslo Filipovi spojení prospěch. Větší problém byl nesmyslná snaha Filipa dobýt Messéné, to jeho pověsti neprospělo. Navíc je na místě ptát se, jaký smysl mělo mít za spojence Achájský spolek, když za celou dobu 1. makedonské války nebyl schopen většího úspěchu ani ubránění svého území, kromě velkolepého vítězství u Mantineie roku 207.

Smysl mělo rozhodně spojení s Épeirem, Thessaly, Boióty, Fóky a Akarnány, protože jejich země byly relativně blízko makedonských hranic. Vůbec to svým způsobem byla vlastně pro Filipa dost nesmyslná a zbytečná válka, územní zisky měl jen díky vytíženosti vojenských sil Římanů, kteří vyslali velmi malé síly. Místo aby vybudoval větší loďstvo nebo pozemní armádu a zničil římský protektorát, tak se většinu let musel zabývat boji s barbarskými sousedy Makedonie a zároveň pomáhat řeckým spojencům, kteří nebyli drtivou částí konfliktu schopni větší úspěšné akce.

Filip měl však v roce 205 i přes dané potíže větší možnosti jednání než dříve. V Egyptě 29. listopadu roku 205 byl učiněn spoluvladařem Filopátora jeho pětiletý syn Ptolemaios V. Filip V. se pravděpodobně už dříve stal hlavou krétského spolku, ale nebyla v něm zahrnuta všechna města, jen spojenci Gortýny, kdežto proti stál Knóssos a jeho sdružení měst.

Kréťané žili stejným způsobem jako Aitólové, tedy živil se pirátstvím. Pořádali nájezdy na državy Rhodu a Pergamu, zasahovali do jejich sféry vlivu. Svědčí o tom epigrafické doklady, kde jsou zaznamenány útoky pirátů

z Hieraptyny ležící na jihovýchodním pobřeží Kréty, útočili na ostrovy Kós a Kalymnos, přepadali lodě i malá plavidla, jejich loďstvo však bylo poraženo u jižního pobřeží Kósu.⁶⁸⁷ Makedonský král nebyl zvolen za hlavu krétského spolku náhodně, byl to pro krétské obce logicky nejbližší spojenec, protože hodlal soupeřit s Attalem I., kterého už dříve porazil. Filip V. měl tak volné ruce k prosazení svého vlivu v Egejském moři, neboť Ptolemaiovcí v celé oblasti už nepůsobili jako dříve.

Překážkou Kréťanům však nebyl jen Rhodos, Kós a další (nejen) ostrovní obce, ale později především také Pergamon, Byzantium, Kyzikos, Knóssos a další jeho krétské spojenci. Ale Filip V. měl rovněž početné spojence, přesvědčil bez problémů aitólské i spartské piráty k účasti, protože se stejně v dané oblasti už dříve pohybovali. Mohli se těšit na bohatou kořist. Koncem roku 205 tak vypukla **1. krétská válka** (201-205). Do oblasti poslal Filip aitólského piráta Dikairchia, dal mu k dispozici 20 lodí. Měl provádět pirátské akce, pomáhat krétským obcím ve válce s Rhodany a vymáhat daně na ostrovech,⁶⁸⁸ což skutečně činil. V roce 204 během července nebo srpna zemřel Ptolemaios IV. a jeho manželka byla pravděpodobně zavražděna, papírově vládl šestiletý Ptolemaios V., ve skutečnosti moc dál drželi ve svých rukou rádci Agathoklés a Sósibios.

Ptolemaios IV. zemřel ve věku 39 let a zanechal po sobě neuvěřitelnou spoušť, protože vedl okázalý, extravagantní životní styl a utápěl svůj život v náboženském třeštění dionýsovského kultu. Nezabýval se důkladně zahraniční politikou, nemluvě o vnitřní, kdy bylo třeba reformovat správní i ekonomický systém, potlačit vzpouru v jižním Egyptě a vymyslet a do praxe uvést nějaký nový systém soužití s nativní populací, která bude více zapojena do všech vládních struktur. Dědictvím jeho vlády byly obří lodě Thalamegos, dlouhá 115 metrů, a Tessarakonteres, čtyřicítka, dlouhá 130 metrů.⁶⁸⁹ Tyto plovoucí paláce měly ohromit svět.

Pokud Filopátor dosáhl nějakých úspěchů, jako například ve **4. syrské válce**, tak to nebylo jeho přičiněním. Svůj život vedl jako luxusní, nikdy nekončící večírek, byla to souhra náhod i malý zázrak v jednom, že Ptolemaiovská říše za jeho vlády nepřišla o žádné zahraniční državy. Vojenská i ekonomická síla země byla pouhým stínem předchozích dvou vládců. Smrt Ptolemaia IV. byla katalyzátorem, který urychlil spád 1. krétské války. V roce

204 totiž zemřel nebo byl zabit. Sósibios a Agathoklés o rok později při pokusu obvinít na shromáždění vojska velitele pevnosti Pelúsia Tlépoléma ze zrady pocítili odpor armády i obyvatel Alexandrie.

Na konci roku 203 tak proti nim a jejich represím vypuklo povstání, Agathoklés i jeho rodina zemřeli v rukou davu. Vzpoureu vedl nejen Tlépolemos, ale i Sósibios Mladší, jehož starší bratr Ptolemaios měl vést jednání s Filipem V. o vojenské pomoci proti Antiochovi, případně s ním uzavřít spojení.⁶⁹⁰ Byl však odstraněn, neuspěla ani žádost u Říma na seleukovské vojenské aktivity poblíž hranic, bývalý stratég Kypru Pelops neúspěšně jednal s Antiochem III. **Na přelomu zimy roku 203/2** byla vyjednána smlouva mezi Filipem V. a Antiochem III.⁶⁹¹, oba se rozhodli rozdělit državy Ptolemaia V., Makedonie chtěla získat vliv a pozice v Egejském moři, Antiochos se dožadoval určitě původních území Seleukovců a nechtěl zpět jen Koilé-Sýrii.

Filip V. možná původně uvažoval o spojení s Ptolemaiem, Antiochos roku 203 obsadil několik míst v Kárii navzdory smlouvě uzavřené z doby bitvy u Rafie a určitě chtěl další expanzi, ale oba panovníci měli dobrý důvod se dohodnout na dělicí hranici vlivu v Malé Asii. Filip V. chtěl určitě více pozice v černomořských úžinách a na pobřeží Thrákie než v Malé Asii, kdežto Antiochos požadoval určitě Malou Asii a Koilé-Sýrii.

Navíc byla ideální doba pro expanzi. Řím ještě stále válčil s Kartágem, odmítl se zapojit do krétské války nebo vystoupit na ochranu Egypta, lid byl proti. Řím mimo hru, Ptolemaiovská říše neměla nikoho schopného na trůně a její vojenská síla byla slabá, kdy jindy mohl Filip V. uskutečnit svůj plán ovládnout Egejské moře a s pomocí Kréťanů a dalších spojenců se tak stát hegemonek Řecka, když bude navíc kontrolovat černomořské úžiny, kudy putovalo obilí do Hellady. Stal by se tak dost silným, aby mohl zlomit vliv Římanů v Illýrii a mohl mít dost silné zdroje, aby odolal vlivu Seleukovců.

V roce 202 tak zahájili oba panovníci válku. Antiochos III. **5. syrskou válku** (202-195), Filip V. pokračoval intenzivněji v krétské válce. Jeho loďstvo se vydalo k Thrákie a úžinám Marmarského moře. Přesvědčil Lýsimacheiu, Kalchedón a Perinthos, aby uzavřely spojení a akceptovaly makedonské posádky.⁶⁹² Města na asijské straně černomořských úžin, Kios a Myrleia, kladla odpor, takže byla dobyta, zničena a předána bithýnskému králi (který je

přejmenoval na Prúsiás a Apameia). Prúsiás I. byl totiž Filipovým švagrem, již dříve válčil proti řeckým městům na pobřeží Černého moře a Attalovi I., s nímž soupeřil o vliv v oblasti, jeho poslední válka s ním skončila teprve v roce 205. Bithýnské království bylo nejvýznamnějším, nejsilnějším makedonským spojencem, protože mu dodávalo válečné lodě. Vedlo pozemní válku s Attalem I.

Sám **Prúsiás I.** byl velmi schopným, vojensky nadaným králem. Porazil již Galaty bydlící u Bosporu, angažoval se ve válce Byzantia proti Galatům v roce 220, kdy Rhodos a další jeho spojenci reagovali na zvýšení mýtného nikoliv pomocí Byzantiu (aby porazili jeho bojovné keltské sousedy, kteří je nutili k většímu výpalnému, a proto rostly ceny mýtného), nýbrž vyhlásili městu válku. Byzantium žádalo o pomoc, protože platit ročně 80 talentů Galatům bylo příliš, jenže nikdo nereagoval. Attalos byl tehdy zatlačen Achaiem v Pergamonu, nemohl tedy nic dělat. Achaios slíbil pomoc, kdežto Rhodos spoléhal na Prúsiá I., který byl popuzen tím, že Byzantium se rozhodlo pozvat z Makedonie Tiboita, který měl nárok na bithýnský trůn, jelikož byl Prúsiiovým strýcem z otcovy strany.⁶⁹³

Rhodané však chytrým protitahem zbavili Byzantium pomoci Achaia, získali totiž z ptolemaiovského zajetí jeho otce Andromacha, navíc Tiboités zemřel cestou z Makedonie.⁶⁹⁴ Mír mezi stranami sjednal nakonec keltský král Kavaros, Prúsiás vydal Byzantiu jejich území, pevnosti a zajatce, jenže Filipovy nedávné akce jej připravily o jednoho spojence.

Řada měst, která obsadil, byla totiž spojencem Aitólského spolku. Ten tak okamžitě změnil stranu a přestal Makedoncům pomáhat, v oblasti Egejského moře však nadále působili piráti podporovaní Filipem. Dikaiarchos byl však zajat a zabit ptolemaiovskými vojáky. Hérakleidés z Tarentu selhal ve své tajné misi zničit rhodské loďstvo. Reputace makedonského krále dostala však daleko vážnější trhliny na podzim roku 202, když dobyl město Thasos a obyvatelstvo prodal do otroctví.⁶⁹⁵ Tím zničil svoji pověst a diplomatické postavení v jednáních s Řeky, když se choval stejně jako aitólstí piráti nebo bezohlední Římané. Chyba to byla zejména proto, že Filip se bez podpory Řeků nemohl obejít při svém rozsáhlém ambiciózním plánu na ovládnutí Egejské moře.

Na jaře roku 201 podnikl Filip ofenzívu na Kyklady a dobyl Samos, kde se zmocnil egyptských válečných lodí, které ovšem neměl už kým osadit. **U ostrova Chiu**, který obléhal, byla makedonská flotila blokována silami **Pergamu, Rhodu a Byzantia**. Obléhání ostrova nešlo dobře, Filip se rozhodl pro námořní bitvu - měl 53 velkých válečných lodí, 150 lemboi a jiných menších plavidel a několik lodí střední třídy. Jeho protivníci měli 65 velkých válečných lodí, 9 lodí střední třídy, 3 triéry⁶⁹⁶ a pravděpodobně další malé lodi a plavidla střední třídy. Celkem měl Filip okolo 200 lodí, jeho protivníci okolo 100. Bitva skončila Filipovou porážkou, ačkoliv Attalos jen těsně vyvázl životem a přišel o vlajkovou loď. Zemřel i rhodský admirál Theofiliskos, jenže Filipovy ztráty byly hrozivé. Přišel o 92 lodí (převážně čluny a lehká plavidla), 9 lodí bylo zajato, zabito bylo 3000 námořních vojáků a 6000 veslařů, padl admirál Demokratés, 2000 Makedoňanů a 700 Egyptanů bylo zajato.⁶⁹⁷

Koalice Řeků měla podstatně menší ztráty - 6 potopených a 2 zajaté lodě, 130 mrtvých a 600 zajatých mužů.⁶⁹⁸ Pro Filipa to znamenalo zničující porážku, síla flotily klesla o polovinu, morálka klesla na dno. Přesto se však svých úmyslů nevzdával. U Ladé nedaleko Miletu svedl bitvu s rhodským loďstvem, kterou vyhrál. Vpadl na území Malé Asie, pustošil území Pergamu, pokusil se neúspěšně město dobýt. Filip však ovládl Miletos, Iónii a Kárii, na konci zimy ho však zablokovala flotila nepřátel v Kárii, v přístavu Bargylia, kde byl nucen přezimovat. Netroufal si na námořní bitvu.

Ještě během roku 201 však Filip učinil neuvážené rozhodnutí, zřejmě v září byli popraveni dva mladíci z Akarnánie, kteří vstoupili neoprávněně na eleusínská mystéria.⁶⁹⁹ Akarnánie žádala válku a vojenskou pomoc proti Athénám, Filip poskytl pomocné oddíly, Attika byla zpustošena a vojáci se vrátili s bohatou kořistí do Akarnánie. Athény požádaly o pomoc Attala, a ten se obrátil na Řím. Tím se Filip dostával do smrtelného nebezpečí. Už v současné situaci mu hrozila zkáza, když selhala jeho politika získat námořní nadvládu. Nestačil by na Rhodos a Pergamon, kdyby měl ke koalici nepřátel přibýt Řím, který nedávno **v říjnu roku 202** porazil Kartágo a v roce 201 s ním uzavřel mírovou smlouvu, takže měl nyní volné ruce.

Filipovo vojsko hladovělo v Malé Asii, nezničilo totálně ani Pergamon, ani Rhodos. Filip vyřadil pouze dočasně ze hry rhodskou flotilu. V Řecku měl za nepřítele Aitóly a Athény. Uchyloval se proto k drancování a lstem, prosil o jídlo,

měl smíšený úspěch. Maso, obilí a říky dostával v nevelkém množství, část potravin mu opatřil i seleukovský místodržící Malé Asie Zeuxis.⁷⁰⁰ **Na jaře roku 200** však Filip pomocí Isti z blokády unikl, ale zanechal část vojska k střežení svých asijských pozic.⁷⁰¹ Poté se vrátil do Makedonie a dobyl v Thrákii a na Helléspontu ptolemaiovské pozice - Ainos, Maróneia, Kypselé, Kallipolis a další.⁷⁰²

V září roku 200 dobyl v Asii Abýdos, údajně vybil jeho obyvatele, což možná byla jen protimakedonská propaganda.⁷⁰³ Ve stejnou dobu se setkal s římskými vyslanci. Odmítl jejich vměšování do svých záležitostí i vzdát se nových území, uhradit škody a podřizovat se arbitráži Římanů. Tak do jisté míry skončila **1. krétská válka** (205-200). Filipovi nic nepřinesla, kromě zisku pár území v Malé Asii a Thrákii, jenže poštvál proti sobě Pergamské království a válčit proti Rhodu byla neuváženost. Tato republika byla do jisté míry obchodně i diplomaticky řecké Švýcarsko (až na to, že bylo značně militantní a neváhalo rozšiřovat svoje území a vliv velmi agresivními způsoby).

Válka s ním znamenala ztrátu prestiže v očích Řeků a hrozivý počet nepřátel. Filip ztratil polovinu flotily v pětiletém konfliktu, a co je horší, válka s Athénami umožnila intervenci Říma a Pergamu do Hellady. Filip se pokoušel hrát si na velmoc, ačkoliv neměl její zdroje, rovněž jeho chování (pokud údaje v primárních zdrojích nejsou jen propaganda proti Makedonii) přinášelo trvalou ztrátu prestiže pro jakékoliv diplomatické pokusy. Jeho spojenec **Bithýnské království** ho výrazněji nepodpořilo (Antiochos III. zase pro změnu trestuhodně zmeškal koordinaci a větší spolupráci s Filipem, mohli zničit Pergamské království). A to bylo také jedním z důvodů, proč velkolepý pokus učinit z Makedonie velmoc selhal. Investoval Filip V. své lidské a finanční zdroje nesprávným směrem?

V případě, že by uspěl, získal by skutečně postavení velmoci? I kdyby porazil Pergamon a Rhodos, pořád zde byla otázka nedostatečnosti lidských i finančních zdrojů dané zisky trvale konsolidovat a udržet! Filipova Makedonie na to potenciál skutečně neměla. Ve hře bylo navíc příliš mnoho politických aktérů, kteří by se s porážkou nikdy nesmířili, zatahovali by trvale do konfliktu další strany. Proto byla **1. krétská válka** Filipovou chybou a neúspěchem, neboť mu nezajistila aditivní zdroje ani spojence, pouze další nepřátele, velké ztráty a především nutnost tříštit svoji vojenskou sílu na velmi mnoho

vzdálených míst. Je to paradox, ale čas brzy ukáže, že Filipa jeho úspěchy oslabovaly. Měl se raději zaměřit na ovládnutí sousedních regionů Makedonie, zejména Thrákie, když Illýrie byla příliš blízko nenechavého, dravčího zraku Římanů, i když ani oni by do roku 201 nemohli nasadit významnější síly proti Makedonii.

Ale nyní se ze září roku 200 z Abýdu vraťme k **5. syrské válce**. Antiochos během **roku 201** obsadil Damašek a velkou část Palestiny a Foiníkie kromě Gazy a pobřežních měst. Ptolemaios, syn Tharseův, správce Koilé Sýrie, přešel na stranu Seleukovců, čímž si udržel svoji pozici.⁷⁰⁴ Ptolemaiovský generál **Skopás** v zimě roku 201/200 dobyl území, včetně Jeruzaléma, zpět. Jenže **v létě roku 200 u pramenů Jordánu v bitvě u Paneionu** (Caesarea Filippi) byl drtivě poražen Antiochem, z vojska mu zbylo pouze 10 000 vojáků. Skopás se ještě bránil celou zimu, ale bez podpory z Alexandrie vydal na jaře **roku 199** Sidón Antiochovi, který měl nyní pod kontrolou celou Koilé Sýrii. **V letech 199-197** se Antiochos zabýval myšlenkou na invazi do Egypta, ale buď podlehl římskému diplomatickému tlaku, nebo se mu zdálo lepší získat državy Ptolemaiovců v Kilikii a na jiných místech v Malé Asii, než aby podporoval Filipa V., což bylo stejně z Antiochova zájmu příliš daleko.

Ptolemaios V. nemohl účinně proti Seleukovcům zasáhnout, jelikož byl zaměstnán vzpourou. **V roce 200** vystřídal v jižním Egyptě domorodého faraona Hervennefera **Anchvennefer**, v roce 199/8 ptolemaiovské vojsko proniklo až do Théb, jenže o 3 roky později město dobil Anchvennefer s pomocí merojského krále zpět. Postoupil ještě na sever k městu Lykopolí (dnešní Asjúť).⁷⁰⁵ **Koncem roku 197** byly síly povstalců obklíčeny v Lykopolí v kraji Búsiris, kladly odpor jen do doby, než jim došly potraviny a voda.⁷⁰⁶ Tak skončilo povstání v deltě, Lykopolis byla dobyta, zajatci byli popraveni v Memfidě.

Zde se uskutečnila slavnostní korunovace Ptolemaia V. na faraóna, 26. března přijal titul *Epifanés* (bohem zjevený). Zároveň noví rádci Ptolemaia **Aristoménes z Akarnánie** (který roku 202 nahradil předchozí rádce, kteří chtěli ovládat krále) a **Polykratos z Argu** (úspěšný velitel z doby bitvy u Rafie, stratég Kypru) uskutečnili oslavy dospělosti krále. Korunovace probíhala v egyptském duchu ve všech ceremoniálních podrobnostech. Ptolemaios V. přijal božský

kult, dvojitou červenobílou korunu. Přiznal Egyptanům náboženskou autonomii, kněžské synody se měly konat příště v Memfidě, nikoliv v Alexandrii.⁷⁰⁷

Aitólský generál Skopás se svými důstojníky plánoval převrat, byl však otráven. Teprve **v roce 195 byl uzavřen mír** s Antiochem III., Ptolemaios V. si měl vzít jeho dceru Kleopatru Syru. Svatba šestnáctiletého faraona a desetileté princezny se odehrála až o rok později v Rafii. Území Ptolemaiovců mimo Egypt získal Antiochos III. celé mimo Kypru a Kyrénaiky. Antiochos byl **v roce 196** už v Thrákii, kterou si nárokoval jako dědictví po zakladateli dynastie. Ale o tomto tažení až později.

Vraťme se do října roku 200 v Evropě, kde senát po několika pokusech přehlasoval lidový sněm v otázce války s Makedonií, kterou lid nechtěl. Konzul Publius Sulpicius Galba ve svém projevu lživě tvrdil, že Filip hodlá zaútočit na Itálii, a připomínal boje s Pyrrhem a Hannibalem.⁷⁰⁸ **V říjnu roku 200** se pod velením Galby přeplavila do Apollónie římská armáda. Tak začala **2. makedonská válka** (200-197). Římské legie dobyly Chalkidu. Filip odpověděl zcela zbytečnou akcí, vyplnil Attiku a vykácel okolo Athén posvátné háje. Loďstvo Pergamu a Rhodu se okamžitě spojilo s římským na Aigíně a v Athénách, snažilo se chránit athénské lodě i pobřeží. Nicméně Filip dobyl později Chalkis zpět.

Římané odpověděli roku 199 tím, že dostali na svoji stranu Aitólský spolek, Illyrové a Dardanové rovněž napadli Makedonii. Římské loďstvo přezimovalo roku 199/8 na Kerkýře.⁷⁰⁹ Římané dobyli město Antipatrea a zmasakrovali jeho obyvatele, pobřeží Épeiru bylo zablokováno římskou flotilou.⁷¹⁰ V roce 199 postoupil s 30 000 armádou Galba do Pelagonie, jeho postup byl však v jezerní krajině zastaven a jeho spízní výpravy napadány. Zachránil ho příchod Ardaiů a Dardanů. Galbova armáda se sice později probjovala do Lynkéstidy a Oréstidy a posléze zpět do illyrského protektorátu, ale trpěla nedostatkem zásob, jelikož římská logistika byla mizerná.

Objevovaly se vzpoury. Na to Filip spoléhal. Nemohl protivníka porazit v přímé bitvě, ještě podpořeného Illyry. Chtěl ho opotřebovat, unavit a vyhladovět, a střetnou se s ním, jen když měl jisté vítězství. Zde se ukázala chyba koncepce Filipovy expanze. Měl v Makedonii vojsko, které čítalo něco málo přes 20 000 mužů. Jenže pravděpodobně stejný počet byl umístěn mimo

Makedonii!⁷¹¹ Filip nepovolal zpět svoje vojáky z Malé Asie ani Thrákie, musel zásobovat a podporovat spojence a svoje posádky na mnoha vzdálených místech. Jeho loďstvo nemohlo ani náhodou vzdorovat silám Rhodu, Pergamu a Říma. Navíc neměl ani dost vojáků, aby mohl mít v akci zároveň celou flotilu i pozemní vojsko. Na počátku roku 198 se Filip opevnil v údolí řeky Aóos v Épeiru, falanga a artilerie odrazily každý pokus římských sil, které chtěly z protektorátu na pobřeží ohrozit Makedonii. Frontální útoky selhaly.

Jenže **na jaře roku 198** se velení římských sil ujal třicetiletý konzul **Titus Flaminus**, který měl zkušenosti z punské války, byl dobře vzdělán v řecké kultuře a uměl působit na Řeky přívětivým dojmem. Jeho prvním činem bylo, že obešel pozice Filipa, který musel ustoupit na sever Thessalie. V létě roku 198 tak nejen Aitólie a Athamanie, ale i Achájský spolek byly na straně Římanů, Épeirský spolek vyhlásil neutralitu. Zrada spojenců z Hellénského spolku se dala logicky čekat. I když Filipa určitě bolela, dala se předvídat už podle jednání Achájů dříve, když odmítli spojenectví a pustili jen pár dobrovolníků do jeho armády.

Filip tak měl už jen Korint a Akarnánii, ty mu nemohly vyslat posily, oba spojenci měli co dělat, aby se udrželi. Nájezdy římské flotily drancovaly Euboii a Fókidu, sahaly až k městu Akanthos na Chalkidském poloostrově. Přesto na podzim roku 198 i Flaminia postihly problémy se zásobováním, takže přerušil akce a navrhl příměří a jednání. Chtěl počkat na konzulské volby v Římě, a pokud by vyhrál, vrátil by se válku dobojovat. Pokud by prohrál, stal by se slavným díky uzavření míru.

Jednání byla neúspěšná. Filip byl ochoten vyklidit dobyté obce a jednat o náhradě škod, nehodlal se však vzdát dědičných území po předcích, po požadavku na vydání Thessalie jednání přerušil.⁷¹² Titův bratr Lucius velel loďstvu a zásoboval pozemní vojsko. Filip nadále ovládal v Thessalii Echínos, Fthiótské Théby, Larrísu Kremasté a Démétriadu, čímž pořád znesnadňoval římské zásobování. Plánoval udržet obrannou linii od města Atrax k Thébám podél řeky Peneios.

Přesunul na podzim populaci z horního údolí řeky Enipeás, aby zabránil zásobování nepřítele. Achájeci obléhali Korint, makedonský velitel Filoklés přivedl posily z Chalkidy, odrazil blokádu Korintu, ovládl i Argos.⁷¹³ Dalším

spojencem Makedonie byl od roku 197 spartský král **Nabis**, který si vyžádal jako cenu Argos. Válčil už od roku 200 s Achájským spolkem o Messénii. Titus ovšem dobyl Boiótii, dostal ji na svoji stranu. Přibral posily od svých spojenců, došel k thesalskému městu Féry. Filip mezitím v Makedonii cvičil nové rekruty, musel povolat muže od 16 let věku výše.

Flaminius shromáždil velké vojsko, sestávající z 22 000 legionářů, 8 000 pěšáků a 2 400 jezdců. Svým nečekaným pochodem si získal pozice pro zásobování z moře skrz Pagaský záliv, přerušil Filipovu obrannou linii a zásobování. Filip se utábořil severně od Fér, měl asi 18 000 těžkooděnců, 5500 jiných pěšáků a 2000 jezdců.⁷¹⁴ Měl však nedostatek zásob, především píce pro koně, a ti bojují špatně s prázdným nebo poloprázdným žaludkem. Po dvoudenních šarvátkách, ve kterých Filip nebyl schopen přímo ani Istí římské jízdní síly porazit, se stáhl k městu Skotúsa, aby získal zásoby. Poté se raději stáhl na východ do hornaté oblasti. Mezi oběma vojsky stálo pohoří **Kynosfekaly (Psí Hlavy), kde se koncem května roku 197 obě vojska víceméně náhodně setkala.**

Filip chtěl na vrcholky Psích hlav vystoupit, začal už před svítáním, jenže mlha ho zastavila, jinak by vystoupil na kopce první. Část vojska šla shánět potraviny, menší část obsadit kopce, kde se ovšem setkala s římským průzkumným předvojem. Obě strany posílaly další oddíly, ale šarvátku nakonec vyhrály makedonské síly. Filip měl pohromadě pouze lehkooděnce, jízdu a falangu pravého křídla, která postupovala na kopce, levému křídlu velel Níkanor, přezdívaný slon, tato část vojska teprve mířila v pochodových kolonách na kopce. Filip viděl, že jsou jeho lehkooděnci zatlačováni, seřadil tedy falangu do dvojitého šiku a zaútočil z kopce, jeho drtivý útok zatlačil Římany zpět, hrozila destrukce jejich levého křídla.

Jenže Titus viděl, že druhá polovina makedonské armády teprve přichází na bojiště, zaútočil s legionáři a slony proti pochodovým kolonám Makedonců, kteří se včas nestihli sešikovat a dorazili na výšiny pozdě. Jejich řady byly rozvráceny, neznámý tribun včas poslal 2000 mužů triariů do týla Filipova pravého křídla, které jasně vítězilo. Makedonci nestihli zareagovat, nastala panika a ústup do údolí řeky Tempé, kde Filip přeskupil své muže. Jeho ztráty podle Polybia činily na 8000 mrtvých a 5000 zajatců, Římané ztratili jen 700 mužů.⁷¹⁵ N.G.L. Hammond odhaduje ztráty poněkud jinak - na 5000 mrtvých a

1000 zajatých Makedonců a 2000 mrtvých Římanů. Filip se dozvěděl, že jeho síly v Kárii byly poraženy, Akarnánci ustoupili z ostrova Leukas, jeho síly v Korintu byly opět v obležení.⁷¹⁶ Za 200 talentů získal čtyřměsíční příměří, přesto nepohřbil své mrtvé.

Musel do Říma poslat syna Démétria a vedoucí Makedonce jako rukojmí, musel se vzdát všech svých dobytých pozic v Thrákii a Asii. Horní Makedonii navíc zpustošilo vojsko Dardanů, musel sebrat vojsko 6000 pěšáků a 500 jezdců, aby je porazil, způsobil jim těžké ztráty. Vzbouřil se region Orestis.⁷¹⁷ Jiné území musel přepustit Illyrům.⁷¹⁸ Teprve **v prosinci roku 197 římský senát schválil mír**. Na počátku roku 196 byly upřesněny jeho podmínky.

Filip musí zaplatit okamžitě 500 talentů a dalších 500 do 10 let, vydat zajatce, přeběhlíky a flotilu kromě svojí vlajkové lodi a pěti plavidel a opustit řecká města, kde má posádky. 2. makedonské válka učinila z Makedonie druhořadý stát, který ztratil politický vliv. I přes porážku, kterou Filip utrpěl, je třeba mít na paměti, že on válčit s Římem nechtěl, válka mu byla vnucena, ostatně chtěl ji senát, ne lid římský. Mírová smlouva z Foinické stará pouhých 5 let ukazovala, jakou hodnotu mají právní akty uzavřené s Římem, tedy nulovou. Přesto Filip V. ukázal, že je dobrým generálem a vojákem. Ačkoliv neměl zdaleka takové zdroje jako jeho soupeři, dovedl je mnohdy pořádně přitisknout ke zdi, případně na jiné nepříjemné pozice. Často byl blízko vítězství, válka mohla skončit jinak nejen v případě jiného průběhu bitvy u Kynosefal, ale i pokud by udržel Aóos a Thessalii.

Řím musel proti Filipovi neustále posílat posily, kromě loďstva šlo hlavně o pozemní armádu, která v roce 198 zahrnovala 800 jezdců a 8000 pěšáků, v roce 197 to bylo 300 jezdců a 6000 pěšáků.⁷¹⁹ Filip byl ochoten obětovat svoje pozice v Řecku, ale příliš pozdě pochopil, že Římu jde o trvalé oslabení Makedonie, nikoliv o mír a svobodu pro Řeky. Pokud to však věděl (a tato možnost je vzhledem k jeho zkušenostem z 1. makedonské války velká), tak je zcela nepochopitelné, že nepovolal všechny vojáky mimo Makedonii zpět domů. K čemu byly pozice v Malé Asii (které by stejně neudržel proti Antiochovi III. nebo Pergamu) nebo v Thrákii, kde bylo pouze mnoho bojovných kmenů a žádný prospěch. Tato území byla zbytečným luxusem, když šlo o život království Makedonie!

Takže kromě špatného průzkumu a chybného vedení bitvy u Kynosfeka si za porážku Filip mohl do značné míry sám, když neuváženě jednal na diplomatickém poli, jeho strategická koncepce byla od počátku chybná. Navíc měl k ruce skutečně jen malou část obyvatel, kteří mohli vykonávat vojenskou službu - šlo o malou, vysoce profesionální elitu, kdežto masa lidí měla menší práva. Naproti tomu Řím měl obrovský rezervoár sil a neustále rozšiřoval občanská práva na různé kmeny a skupiny lidí v Itálii. Tím jeho vojenská základna neustále narůstala, což mu umožňovalo vést dlouhé války a často prohrávat, tedy vyčerpat svého nepřítele pouhou ekonomickou náročností dlouhého boje.

V červenci roku 196 vyhlásil **Titus Flaminus** svobodu řeckých obcí v Evropě i Asii na istmických hrách. Než odešel zpět do Říma, zabil boiótského předáka Brachylla (podezřelého ze sympatií s Makedonií). **V roce 195** se **Nabis** dostal do konfliktu s Acháji, nechtěl se vzdát Argu, ale silám Kréty, Říma a Pergamu nemohl odolat. Měl opustit pozice na Krétě i v Lákonii a vzdát se Gytheia. Byl ochoten přistoupit na podmínky Flaminia, jenže shromáždění ve Spartě se rozhodlo bojovat v naivním očekávání pomoci od Antiocha nebo Aitólského spolku. Opevněné město se bránilo jen pár dní, pak podmínky přijalo. **V roce 194** vyslanci Nabida potvrdili mír v Římě, území perioiků získal Achájský spolek k „ochraně“. Na jaře stejného roku opustily římské posádky Chalkis, Démétriadu a Akrokorint, Flaminus se vrátil zpět s vojskem do Říma. Chtěl tak podpořit pořímské oligarchické kruhy v řeckých obcích, aby politika samostatnosti Řeků nabyla na věrohodnosti.

Flaminus obdržel úctyhodný počet darů a jeho vojáci neváhali vylepšit to rabováním, proto byli pobíjeni v Boiótii, kde skončily válečné akce, až když kraj zaplatil Flaminiovi pokutu. Průvod s kořistí v Římě byl prý stejně dlouhý jako vojsko.⁷²⁰ Šlo o sochy, umělecká díla, tisíce mincí, řemeslné výrobky, zbraně i dobytek. V průvodu nechyběl ani syn makedonského krále Démétrios nebo syn spartského krále Armenás. Od této chvíle začal Flaminus s novou módou. Římané až do dob císařství se zuřivou horlivostí „osvobozovali“ důkladně své spojence i nepřátele od uměleckých děl a kulturních památek, ať už jako vojáci, nebo jako politici, výběřčí daní, diplomaté atd. Flaminus získal bohatství v hodnotě několika miliónů denárů a všichni ambiciózní politici tak viděli, jak je třeba získat úspěšnou kariéru vítěznou válkou proti bohatým státům.

Nyní se můžeme vrátit zpět do **roku 196** k Antiochovi do Thrákie, kde získal čtrnáct měst a znovu založil Lýsimacheiu na Helléspontu jako sídlo nové provincie pro svého syna Seleuka. Obsadil Ainos a Maróneiu, které opustily makedonské posádky. Římští vyslanci se s králem nesetkali. Flaminius jako šéf diplomatické mise mohl pózovat z pozice síly a vést propagandistické řeči, že Řím osvobodí všechny řecké obce z Antiochova vlivu v Asii, jak to udělal s městy v Evropě, když je zbavil vlivu Filipa. Antiochovi vyslanci trpělivě vysvětlovali, že Thrákie je dědictví po Seleukovi I. Na jaře roku 195 přijal Antiochos na svůj dvůr Hannibala. Tím se jen zvýšilo napětí mezi Římem a Seleukovci.

Antiochos III. velmi dobře věděl o diplomatických aktivitách maloasijských měst Smyrny a Lampsaku, které navázaly kontakt s Římem. **Hégésiás z Lampsaku** se v roce 196 dokonce setkal s oběma Flaminiovci, poté se vypravil do Říma a Massilie. Zejména v Římě se mu dostalo příznivého přijetí, občané Říma jsou s občany Lampsaku podle zachovaného nápisu spřízněni.⁷²¹ Na zpáteční cestě jednal Hégésiás v Korintu s Titem Flaminiem, který mu přislíbil pomoc a podporu pro zachování autonomie jeho města. Řím tak už zase rozehrával pomocí malých slabých státeků další diplomatickou hru ke zničení dalšího mocného státu.

Antiochos si byl asi dobře vědom propagačních snah Říma, jeho nenechavosti a touhy využít každé záminky k vyvolání konfliktu. Proto se sám pokoušel o zajištění hrozeb státu skrze novou, odpovědnou, promyšlenou zahraniční politiku. Jeho snahy v roce 194 měly jen částečný úspěch. Král Kappadokie **Ariarthés IV. Eusebés** si vzal jeho dceru Antiochis, čímž bylo zajištěno spojenectví důležitého království v Malé Asii. Bohužel nevyšel mnohem důležitější podnik. **Eumenés II.**, který vládnul Pergamu od roku 197, odmítl spojenectví s Antiochem a Seleukovci. Zjevně si usmyslel, že když bylo možné zneutralizovat Makedonské království s pomocí Římanů, půjde to samé udělat s Antiochem, který ovládal prakticky celou Malou Asii kromě Bithýnie, Kappadokie, Pontu a Pergamonu.

V roce 193 Antiochos s římským poselstvem nejednal, protože náhle zemřel jeho syn, korunní princ Antiochos (který byl určen za následníka už roku 196, kdy si vzal svoji sestru Láodikou IV.). Římští poslové navštívili napřed Pergamon, v Efesu se setkal Scipio Africanus a Hannibal. V Apameii

seleukovský diplomat Minnió odmítl římský požadavek, aby se Antiochos III. stáhnul z Evropy. Římané měli důvody se Seleukovců obávat, a to nejen kvůli Hannibalovi. Už v roce 195 nespokojení Aitólové vyslali posly k Nabidovi, Filipovi a Antiochovi.⁷²²

Prozatím měli úspěch pouze u spartského krále, který roku 192 dobyl zpět některá dřívější území a zaútočil na Achájský spolek. Flaminius doporučoval Achájům nic nedělat a počkat na římské loďstvo, ale velitel Achájů Filopoimén měl jiný názor, takže jeho loďstvo bylo u Gytheia poraženo, v pozemní bitvě nedaleko Sparty však Nabis prohrál. Musel se stáhnout za hradby, ztratil své výboje i Gytheion, musel opět dodržovat podmínky příměří z roku 195. Římské síly, Achájský spolek a loďstvo Euména II. byly moc velkým soustem i pro Sparty.

Karty tak byly jasně rozdány, Řím tedy mohl počítat s tím, že Smyrna a Lampsakos budou chtít nezávislost na Antiochovi, ačkoliv je docela dost dobře možné, že nebyl žádný právní podklad, který by to mohl podpořit. Jednak Malá Asie byla sférou vlivu Antiocha buď podle tajné smlouvy s Římany z dob 2. makedonské války, nebo i kdyby tato smlouva nikdy nebyla uzavřena, byla Malá Asie nedávno územím Ptolemaiovců a jejich nároky přešly podle mírové smlouvy z roku 195 na Seleukovce. A co je hlavní, za dob Seleuka I., zakladatele říše, města podléhala jeho suverenitě!

Z právního a diplomatického hlediska tak Řím ušil z ničeho další válku, ale na to měl vždy dost snaživých poskoků. A důvody a záminky se hledají snadno, když je někdo potřebuje. Od Antiocha se vracel Thoás, vůdce Aitólu, který si přál pozvat seleukovské vojsko do Hellady. Římané o jednání už dříve věděli, asi také o příchodu králova vyslance Menippa, který měl zastupovat Antiocha III. při jednání Aitólského spolku v Naupaktu. Z hlediska spojenců byl Řím v Helladě v obtížné situaci, vojáky zde neměl. Achájové asi nebyli schopni ničeho více než obrany vlastního území. Zbýval zde Filip, který Aitóly nesnášel a za určitou motivaci by jistě byl ochoten Římanům pomoci.

Flaminius to zvažoval, jenže ani on vše neutajil, obyvatelé Démétriady byli velmi rozhořčeni, když se dozvěděli o tajném plánu, jak získat Filipa proti Aitólu na římskou stranu. Eurylochos jasně nařknul Flaminia z pozérství, neboť svoboda Řeků od Římanů byla pouze domnělá, ve skutečnosti museli ve

všem poslouchat Římany. Aitólové odhlasovali válku, jednání byl přítomen i Flaminius, kterého původně nechtěli na jednání ani pustit. Oficiální žádost zněla, aby Antiochos přišel osvobodit Helladu a rozhodl jejich spor s Římany. Když chtěl Titus rozhodnutí písemně, odvětil mu stratég Dámokritos, že má důležitější věci a že list doručí sám, až bude tábořit u Tibery.⁷²³

Poté Aitólové plánovali ovládnout Démétriadu, Chalkis a Sparty. Eurylochos se po krátkém vypovězení vrátil do Démétriady v doprovodu velitele aitólské jízdy Diokla. Důležitá pevnost, přístavní město v zátocě Pegasů, tak mohla čekat Antiochovo vojsko. Do Sparty byl poslán Aitól Alexamenos s 30 jezdcí a 1000 pěšáky, během společných cvičení zabil Nabida a začal plnit město, nakonec byl s většinou mužů zabit.⁷²⁴ Aitólové se mylně domnívali, že Nabis je pro své spoluobčany tyran a mohou ho tedy zabít a vyrabovat jeho palác.

Celé situace využil Achájský spolek. Filopimén se vypravil do Sparty a dosáhl jejího připojení k Achájům, mise Aitólů v Chalkidě dopadla rovněž neúspěšně. Město posílilo vojsko Eumena II., co hůře, v Egejském moři začalo operovat římské loďstvo, které se marně pokoušelo zmocnit Démétriady.⁷²⁵ **V říjnu roku 192** se Antiochos přeplavil do Řecka a vylodil se v Démétriadě. Než se podrobněji zaměříme na jeho kampaň (tzv. **syrsko-římská válka** 192-188), je potřeba si stanovit zamýšlený rámec jeho akcí, strategickou koncepci, ze které vycházel, a jaké možnosti měl k dispozici. Co vlastně Antiochos plánoval? Řím každého soupeře vždy nehorázně obviňoval, že ho chtěl zničit a utkat se s ním o světovládu. Popravdě řečeno, který soupeř to byl?*

Antiochos plánoval pravděpodobně pouze prosazení svého vlivu v Helladě, jelikož chtěl získat další prestiž v očích Řeků. Bylo to logické, ovládl Helléspont a část Thrákie, měl to nyní blízko a teoreticky i se slušným logistickým zázemím. V žádném případě však neplánoval válku na území Itálie,

---

* Když pomíneme spojeneckou válku (91-88 př. n. l.) v Itálii, Samnitské války, Etrusky a Galy, tak jiní protivníci Říma podle rozboru epigrafických památek a historických zdrojů nechtěli vést takto pojatou totální válku. Viz smlouva Hannibala a Filipa V. Řím prostě často uvažoval o ostatních státech v termínech svého myšlení a politiky, což neznamená, že by jim nerozuměl, ale přisuzoval jim často chybnou motivaci.

ačkoliv ho k tomu Hannibal vybízel. Chtěl jen dobýt Řecko. Jenže Antiochos si neuvědomoval, s kým má tu čest. Hannibal to chápal lépe, jeho rady bychom neměli vnímat ve světle motivace odvety za **2. punskou válku**, ale jako reálné cíle, jak zvítězit nad Římem. A s Římem nebylo možné trvalé soužití a vymezení sfér vlivu, nedej bůh spoléhat se na diplomatické prostředky a mezinárodní smlouvy nebo na to, že ho pár porážek odradí od úmyslu pokořit vše v okolí, co dýchá a co se pohne. To byla helénistická představa řešení problémů - smlouvy, diplomacie, rozdělení sfér vlivu. Helénističtí králové považovali až na výjimky příliš dlouho světovládu za chimérický podnik, který když se nemůže povést jim a nikomu se nepovedl přes sto let, tak ostatní dopadnou stejně. Bojovat s Římem na vlastním území bylo většinou nevýhodné a nebezpečné (snad kromě výhody v zásobování a odporu místních obyvatel), bojovat s Římem na území třetího státu bylo do jisté míry o něco lepší řešení, ale stále ošidný podnik.

Ovšem bojovat s Římem v Itálii na jeho půdě, to už mohlo skutečně Řím ohrozit a mít reálnou šanci na úspěch. Řím nebylo třeba porazit, Řím bylo třeba zničit, vyhladit, zarovnat do roviny zemského povrchu, zabít vše živé kromě akvariálních rybiček, psů, koček a jiných domácích mazlíčků, případně hospodářských zvířat. Jenže tento fakt si uvědomoval jen málokdo a Antiochos tak rozhodně neuvažoval. Jinak by přistoupil na Hannibalovu radu, aby ho odeslal s částí loďstva do Afriky, aby udeřili na Římany ze dvou stran.⁷²⁵ Jenže tento Hannibalův plán měl jeden podstatný háček. Antiochos neměl tak velké loďstvo, aby mu mohl poskytnout polovinu flotily. Pokud by to udělal, vystavoval by se nebezpečí, že by ho cestou do Řecka smetla spojená flotila Říma, Pergamu a Rhodu. Tohle všechno musel ale Antiochos vědět a zvážit dříve, než se rozhodl pro válku. Budování loďstva chtělo čas, nedalo se utajit a bez zkušených osádek a výcviku to bylo vyhazování peněz.

Buď tedy Antiochos špatně zvážil a odhadl svoje strategické možnosti a podcenil sílu nepřátel, nebo skutečně nepomýšlel na nic jiného než na Řecko a věřil v účinnou pomoc Aitólů, což jednak nebyl nejlepší nápad a hlavně celý Antiochův podnik působil značně nepřipraveným dojmem právě v otázkách strategie. Jak chtěl válčit na maximální možnosti, když neměl připravené dostatečně velké vojsko a flotilu (což asi podle svého mínění měl), ale především učinil zásadní chybu, že se nepokusil zbavit se nebezpečí na

domácích hranicích. Měl také získat více spolehlivých spojenců, neboť Aitólům, jak známo, šlo pouze o kořist, takže jejich akce vzbudí jistě odpor Achájského spolku. S těmito faktory měl Antiochos více počítat.

Hannibalův plán se na první pohled nezdá moc reálný ani proveditelný, ale měl asi větší šance na úspěch než to, co nastalo při kampani v Řecku. Řím hlavně neměl spuštěnou příliš velkou flotilu na moři, možná bylo přece jen lepší vyslat Hannibala do Kartága, aby se pokusil převzít moc, a zahájit akce v Itálii, než se spoléhat na hašteřivé Řeky, kteří by nikdy nevystrčili nos z Hellady - nikdy nešlo být zadobře se všemi státy, natož po nich chtít aktivní účast déle, než se jim to hodí.

Zprávy Livia hovoří o tom, že Antiochos připlul s pouhými 10 000 pěšáky, 500 jezdci a 6 slony.⁷²⁶ Na jednání Aitólského sněmu byly návrhy, zda má král Antiochos jednat jako prostředník s Římany, nebo zahájit bojové akce. Vyhrála druhá možnost. Achájský spolek se okamžitě postavil na stranu Říma a odmítl zůstat neutrální. Jeho neutralitu si přáli Aitólové. Antiochos možná připlul s malým vojskem, ale nebylo to proto, že by nemohl shromáždit větší armádu. Považoval svoji armádu za dostatečnou a věřil, že Římané díky zimní sezóně už nebudou schopni v Řecku intervenovat. I tak bylo jeho vojsko asi podstatně větší, než jak ho líčí Livius. Vojenský historik Bar Kochva odhaduje velikost tohoto vojska podle složení flotily na minimálně 18 000 mužů.*

Ať už byl počet seleukovského vojska jakýkoliv, je třeba vyvrátit achájskou a římskou propagandu, že Antiochos byl celou dobu na ostrově Euboia a v Chalkidě a neučinil nic, než že si vzal ženu místního oligarchy, případně jak seleukovské vojsko celou dobu nedělalo nic kromě návštěv hostinců - jak se vyjádřil kdysi Filopoimén, kdyby ho tehdy zvolili velitelem Achájů, měl by snadnou práci, neboť by to vojsko pobil v hospodách. Antiochos si naopak počínal energicky - když se Chalkis nechtěla přidat dobrovolně, tak ji dobyl, respektive město se vzdalo údajně bez boje. Aitólové pobili posily Římanů, které měly přijít z pobřeží Boiótie. Společně s Aitóly pak Antiochos ovládl další místa na Euboie.⁷²⁷

---

* B. Bar Kochva, *The Seleucid Army*, str. 16-19

Na Peloponnésu získal na svoji stranu Messénii a Élidu, poslal 1000 pěšáků pod velením Krétana Eufana do Épeiru.⁷²⁸ Jiné vojáky poslal do Athamanie, 1000 do Élidy, část vojska šla obsadit některá města v Akarnánii. Sám táhl do Thessalie (kde vládli prořímští předáci), zde dobyl Féry, Skotúsa padla bez boje, zbraněmi získal také Krannón a jiná thessalská města.⁷²⁹ Nepodařilo se mu však dobýt Larrísu.

Na poslední chvíli ji posílili římsí vojáci, kteří prošli přes makedonské území s Filipovým souhlasem, neboť o tom uzavřel dohodu s Římany. A tady možná vězel jeden z důvodů, proč si nezískal Antiochos Filipa na svoji stranu. Filip sice mohl žárlit na jeho úspěchy a nenávidět Aitóly, ale určitě měl co vracet Římanům. Jenže Makedonie i přes svoje nedávné zmrzačení mírovou smlouvou měla stále síly, které mohly přijít Antiochovi vhod, nemluvě o její strategické poloze pro logistické i vojenské operace Římanů. Jak se zdá, Antiocha ani nenapadlo předem kontaktovat Filipa a získat ho na svoji stranu dříve než Římané. Byla to vážná diplomatická i strategická chyba, která by se možná dala ještě napravit, ale Filipa údajně rozrušil opožděný pohřeb padlých u Kynosekal⁷³⁰ (on ho kdysi neuskutečnil ze strachu z útoku nepřátel). Rozhodl se proto Římanům pomáhat a hlásit pohyby Antiochova vojska.

V prosinci vstoupil Antiochos do Boiótie, ale nezískal ji na svoji stranu, pouze v Thébách uzavřel smlouvu o přátelství. Do Chalkidy se tak vracel určitě spokojený jen částečně. Aitólové ho sice podporovali, ale jejich neuměteltvím byla ztracena Sparta, která mohla vázat síly Achájského spolku lépe než Élis a Messénie. Aitólské vojsko už navíc přestalo vykonávat posádkovou službu v Chalkidě a Démétriadě, takže Antiochos musel svoje vojsko oslabit o další vojáky. Boiótie se k němu nepřidala a v Řecku ho vůbec nikde moc nevítili, spojenecká pomoc byla mizerná, většinou musel poskytovat pomoc on sám. Válečná porada se v lednu roku 191 odehrála v Démétriadě, byli na ní Aitólové i Hannibal.

Ten doporučoval získat Filipa na jejich stranu nebo mu zabránit, aby podporoval Římany. Dále požadoval, aby Antiochos mobilizoval svoje síly, zaútočil na Kerkýru a přeplavil se do Itálie.⁷³¹ Cenné rady, bohužel Filip už byl získán Římem. A další návrhy, ačkoliv tomu žádný autor nevěnuje pozornost, nejsou chorobnou touhou Hannibala po pomstě, nýbrž měly umožnit lepší pozice pro vedení války. Z Kerkýry se dalo účinně bránit přísunu římských posil

do Řecka. A invaze do Itálie? Copak by jeden z největších velitelů starověku podporoval podnik, při němž nebyly šance na vítězství a žádné reálné strategické možnosti na porážku soupeře? To sotva, ostatně Itálie možná sice nedávno přestála 2. punskou válku, ale pořád v ní bylo mnoho obyvatel, kteří neměli zájem na nadvládě Říma, zejména spojenců, kteří nesli tíhu války více než Římané a Latinové. Jenže plány se snadno malují od stolu a hůře realizují.

Antiochos urychleně poslal zprávu pro velitele loďstva Polyxenida, ať co nejdříve přiveze z Asie posily. Jenže bohužel pro něj mu nemohl vyhovět, mezi polovinou listopadu a polovinou března je moře nepříznivé pro plavbu. **Na počátku jara roku 191** zahájilo římské vojsko ofenzívu. Manius Acilius Glabrio připlul z Brundisia do Apollónie, s sebou měl 20 000 pěšáků, 2000 jezdců a 15 slonů.* Tím posílil existující římské síly v Řecku. Antiochos přišel díky aktivitě Filipa o Athamánii, Římané dobyli jeho pozice v Thessalii. Antiochos tak přišel o několik tisíc mužů, kteří byli zabití, jiní se vzdali, někteří dokonce vstoupili do služeb Římanů. Napřed postoupil k Lamii, pak ale raději ustoupil na bránitelnější pozici – Thermopyly.

Vybudoval zde opevnění, Aitólové obsadili tráchínskou Hérakleiu, druhá polovina jejich vojska měla bránit tři opevněné vrcholy a přístupovou cestu, kterou se mohli dostat Římané Antiochovi do týla. Antiochos byl v obtížné pozici, nemohl posílit svoje vojsko z původní armády, neboť musel dále držet svoje dříve obsazené pozice- Chalkis, aby se Římané nepřeplovili do jeho týla, a Démétriadu ze stejného důvodu; obě místa navíc byly přístavy, do kterých měly přijít posily a zásoby. Pokud přežili vojáci v Épeiru a na Peloponnésu, rovněž nemohli být dislokováni k Thermopylám. Zde měla na konci dubna vypuknout bitva, která rozhodne o dalším osudu Antiocha. Překvapivé nebylo, že seleukovské vojsko mělo jen 10 000 pěšáků, 500 jezdců a 6 slonů, ale je podivné, že Aitólové měli pouze 4000 vojáků. Jejich potenciál byl přitom minimálně sedminásobný až osminásobný, a i kdyby polovina sil musela zůstat doma kvůli posádkové službě, pořád to bylo málo vojáků.

Pravděpodobně se domnívali, že mají ideální obrannou pozici, která je nedobytná, a není více vojáků potřeba, případně je dislokovali jinam, aby hájili

---

* B. Bar Kochva, *The Seleucid Army*, str. 158

svoje územní zisky. To byla osudová chyba a podcenění odhodlanosti Římanů. Antiochos spoléhal na to, že čelní útok odrazí, pokusy o obchvat zmaří Aitólové a přepravě Římanů po moři zabrání jeho loďstvo. Antiochos vybudoval opevnění vlevo od tábora, vykopal příkop, důkladně opevnil i svůj tábor. Umístil válečné stroje pravděpodobně na zeď opevnění vlevo i do věží v opevnění, krycí palba měla mířit přesně před přední hradbu tábora.

Falangisté byli seřazeni za násep tábora, peltasté a jiní lehkooděnci (šlo možná o elitní jednotku pěchoty *argyraspides* – stříbrné štíty) před ni, prakovníci, lučištníci a oštěpaři byli umístěni vlevo na kopcích jižně od tábora mimo zeď opevnění, pravé křídlo chránilo moře, zde byli umístěni sloni a jezdeckvo. Šlo o ideální obrannou pozici, kde by Římané čelili palbě artilerie a střelců z levé, tedy neštitové strany. V úzké soutěsce by jim početní přesila nebyla nic platná proti kopím falangy, po rozvrácení řádu Římanů měli zasáhnout peltasté, sloni a jezdeckvo.

Plán měl Antiochos dobrý, frontální útok Římanů zahnal vojáky umístěné před falangu, ale ji samotnou nebyli schopni ohrozit, každý pokus o proražení řad platil svými životy. Zvrat nastal, když pozice Aitólu dobyl druhý velitel Kato Starší, obsadil náhlým nočním útokem Kallidromos a zastihl aitólské vojáky spící. Jeho vojsko bylo sice malé, ale vyděsilo seleukovské vojáky, kteří se obávali dobytí tábora. Místo aby se falanga rozdělila na poloviny, bojovala s nepřáteli na obou frontách, podpořená lehkooděnci, a nastala panika. Každý se vydal rychle zachraňovat osobní majetek, takže římské meče už měly snadnou úlohu. Podle Polybia se zachránilo pouze 500 jezdců.⁷³² Římané ztratili jen 200 mužů. Tak skončila **roku 191 bitva u Thermopyl**.

Antiochos poté spěchal do Elateie, z Chalkidy se přepravil na ostrov Ténos v Kykladách a odtud do Efesu. Jeho kampaň v Řecku skončila. Římany sice dál zaměstnávali Aitólové, jenže ti nemohli dlouho odolávat, ačkoliv Antiochos jejich vyslancům v Asii poskytl finance a slíbil vojenskou pomoc. **V srpnu roku 191** padla Hérakleia, Aitólové přijali příměří, 43 jejich vůdců z dobytého města skončilo ve vězení v Římě.⁷³³ Filip začal s římským souhlasem dobývat obce odpadlé od Římanů, zmocnil se Démétriady. Zde došlo k podivné události, kdy zbytky Antiochova vojska pod ochranou makedonského vojska odešly do Lýsimacheie. Filip se zmocnil dalších obcí v severním Řecku.⁷³⁴

Antiochos byl po návratu v Efesu jen krátce, pak se přesunul do Sard, kde přemlouval **Prúsia I.** ke spojenectví. Ten dříve o spojenectví stál, ale nyní ho přesvědčili Římané, aby se k Antiochovi nepřidával.⁷³⁵ Byl to od něj naivní tah, dostal se tak nepřímo na stranu Pergamu a Rhodu, které věřily kořist a rozhodly se připojit k Římu, zlomit moc Antiocha a přivlastnit si jeho území v Malé Asii. Filip byl za svoje jednání odměněn, z Říma se vrátil jeho syn Démétrios, když jeho poselstvo v Římě obětovalo zlatý věnec v chrámu Jova na Kapitolu k vítězství Římanů nad Antiochem.

Příměří s Aitóly netrvalo dlouho, vojenské akce znovu začaly, Římané obléhali Naupaktos, Aitólům opět hrozila porážka, během příměří (domluveného Flaminiem, který si nepřál zničit Aitóly, posílil by tím Makedonii) byla znovu zahájena jednání, ale kontribuce 1000 talentů nebo bezpodmínečná kapitulace byla na jejich hrdost moc. Aitólští vyslanci byli vykázáni z Itálie. Boje se znovu rozhořely. Kromě Aitólů zahájili Římané námořní ofenzívu se svými spojenci proti Antiochovi, který zatím posiloval pozice na Chersonésu. Jenže ačkoliv měl několik měsíců času, nevyužil daný čas nejlépe. Neposílil svoje loďstvo, nebyl vůbec aktivní, jen čekal, co udělají jeho nepřátelé, kterých přibývalo.

V září roku 191, když obléhali Římané Naupaktos, byla svedena **námořní bitva jižně od obce Erythrai**, u pobřeží, kterému dominovalo pohoří **Kórykos**. Antiochovo loďstvo utrpělo těžkou porážku z rukou římsko-pergamské flotily, navíc bylo pronásledováno do Efesu i rhodskými loděmi.⁷³⁶ Šelmy ucítily první krev, ale syrská válka teprve začínala naplno. Pro Antiocha bylo neštěstí, že na ptolemaiovském dvoře už **v roce 192** vyhrála frakce, která se chtěla připojit k Římanům. Polykratés z Argu odstranil Aristomena z Akarnánie (který chtěl podpořit Antiocha). Přišel tak o dalšího možného spojence, neboť Egypt poté nabízel nepokrytě svoji pomoc Římu.

Antiochos se nevzdával, měl stále svoje pozice v Thrákii, **roku 190** poslal Hannibala do Fénicie pro zkušené loďstvo. Římské vojsko mezitím procházelo Makedonií a Thrákií a s Filipovou pomocí mířilo k Hellésponu. Filipovi byla odpuštěna za pomoc válečná kontribuce. Římské jednotky přezimovaly ve Fókai v Malé Asii, ale obyvatelé města je s pomocí Antiochova vojska vyhnali, protože na ně dopadala povinnost živit a ubytovat římské vojsko

příliš tíživě. Úspěchem Římanů však bylo příměří s Aitóly, které sjednal v dubnu Lucius Cornelius Scipio.

Seleukovský admirál Polyxenidás porazil rhodské lodě v březnu nebo dubnu u ostrova Samos, kdy obelstil jejich velitele, kombinovaný námořní útok s pozemním úderem z týlu slavil úspěch, uniklo jen 7 lodí, avšak Rhodané dali stavět dalších 20 lodí.⁷³⁷ Mezitím Seleukos oblehl město Pergamon, ale neuspěl v jeho dobytí, musel se stáhnout. Římská flotila blokovala Polyxenida u Efesu, pergamské a rhodské loďstvo v létě porazilo Hannibalovu flotilu u města Sidé v Pamfýlii.

Římské loďstvo kotvilo na Samu, kde mělo svoje zásoby, část rhodských lodí ho doprovázela. Prétor Regilius, který mu velel, měl však nedostatek zásob, přesunul se tedy na Chios a poté k městu Teos v Iónii, které mělo dva přístavy. Tam totiž hodlal pro svoje vojáky získat víno. Jeho lodě zakotvily v přístavu, který se nedal tak snadno blokovat, a Polyxenidás tak nestihl uskutečnit svůj plán zablokovat římské lodě. Přesto, kdyby měl lepší průzkum a informace, mohl římskou flotilu zcela zničit. Římané se totiž rozutekli po městě a okolí plenit a získat proviant.

Jenže jeden rolník informoval Regilia, že velké množství lodí kotví poblíž mysu Myonnésos.⁷³⁸ Dal okamžitě svolat mužstvo zpět, to si však žádalo čas a neobešlo se to bez paniky, pokud by teď Polyxenidás udeřil na jejich lodě, bez problémů by vyhrál. Jenže římské loďstvo brzy vyplulo v šiku a překvapilo svého nepřítele, který se teprve na boj připravoval, takže byl na kotvách. **V září je tak v roce 190 u mysu Myonnésos** Polyxenidás drtivě poražen, ztratil polovinu loďstva a musel ustoupit zpět do Efesu.⁷³⁹ Námořní nadvláda byla v rukou Římanů, Antiochos přišel o možnost vyhrát válku na moři.

Přesto mohl znemožnit přepravu římských vojsk, přesněji řečeno, značně ji zdržet, pokud by bránil svoje pozice na Chersonésu a v Thrákii. Z nepochopitelných důvodů tak neučinil, nýbrž opustil Lýsimacheiu, která byla dobře zásobená i připravená na obléhání.⁷⁴⁰ V říjnu se tak římské vojsko za pomoci pergamského krále Eumena II. přeplavilo přes Hellésont. Antiochos marně nabízel územní ústupky v Asii a zaplacení poloviny válečných výdajů, jeho vyslanec Hérakleidés nabízel římskému veliteli Publiovi Scipiovi Africanovi částku, jakou si řekne, pravidelné podíly z králových výnosů, pomoc

v diplomacii a především propuštění jeho bratra Lucia Cornelia, kterého zajal Seleukos při obléhání Pergamu. Odpověď byla strohá, Antiochos zaplatí všechny výdaje, ovšem na propuštění bratra měl Africanus zájem a byl ochoten se králi odvděčit jako soukromník.

Africanus vysvětloval Antiochovi, že udělal trestuhodné chyby, když se vzdal Chersonésu i Lýsimacheie a nevytáhl s vojskem k Hellésponu, aby zabránil římskému vylodění.⁷⁴¹ Pokud by to učinil, jeho návrhy by byly okamžitě přijaty, avšak když námořní vláda patřila Římanům a jejich spojencům a římské vojsko bylo v Asii posíleno o pergamské oddíly, bylo naivní čekat, že Řím přestane s válkou.

Podmínky Říma Antiochos odmítl, což ještě nebylo špatné rozhodnutí, jenže byl nesmysl bojovat s Římany v zimním období, nebo přinejmenším v den, kdy byla mlha a deštivo. Pravděpodobně někdy **v prosinci roku 190 tak v Lýdii vypukla bitva v Magnésii pod Sipylem**. Možná seleukovské vojsko nesužovalo jen špatné počasí, ale také zásobování (zejména koně bez dostatečného množství píce a ovesa nemohou podat svůj nejlepší výkon). Ovšem problémy se zásobování jsou do jisté míry spekulací, jak později vyložíme. Zato počasí bylo pro Antiocha skutečně vážnou překážkou.

Provazy praků a třetivy luků v takových podmínkách zvlhly a ztratily pružnost. To zabránilo Antiochovi využít převahy střeleckých jednotek, což mělo vážné důsledky pro bitvu. Popišme si nejen, jak se bitva odehrála, jaké počty sil proti sobě stály a jaký byl výsledný seznam utrpěných ztrát, ale podívejme se hned poté, jak mohla bitva probíhat jinak. Antiochos shromáždil úctyhodnou armádu. Falanga o 16 000 mužích, 10 000 hypaspistů (stříbrné štíty-argyraspides, královská garda), 15 000 mužů středně těžké pěchoty, 25 200 lehkooděnců a střelců, tedy celkem 66 200 pěšáků, a 12 200 jezdců. K tomu měl ještě válečné slony a srponosné vozy. (Pro podrobnější popis viz *Bar Kochva, The Seleucid Army*). V Antiochově vojsku byli Galatové jako pěší i jezdci, pěšáci z Kárie, Pamfýlie a jiných míst Malé Asie, prakovníci, lučištníci z Persidy a Médie, jízdní lučištníci od Kaspického moře, jezdci z Kappadokie a Médie, arabští lučištníci na velbloudech. V seleukovském vojsku byly zastoupeny jak síly jeho spojenců a klientů, tak profesionálních vojáků z kolonií, rovněž žoldnéři, např. hipparchie lehké jízdy z Tarentu.

Síly Římanů a jejich spojenců jsou v primárních pramenech odhadovány na 30 000. Antiochos původně ještě doufal v diplomatická jednání, svůj tábor postavil za řekou Frygios a opevnil ho. Historik Appiános poté přičítá opakovanou změnu Antiochova stanoviště jeho zbabělosti. Jenže na první pohled možná neměl tak výhodné stanoviště, byť asi mohl snadno zabránit Římanům přejít řeku. Potencionální bojiště bylo příliš malé, nehodilo se k manévrum jezdeckva. Proto dvakrát změnil tábořiště. Římané překročili řeku, měli ideální pozici, bojiště obtékaly řeky Hermos a Frygios nejen z boků, ale i zezadu, toky tak prakticky vytvořily tvar podkovy. Římská křídla byla chráněna proti útokům jezdeckva i proti nenadálému útoku do týlu. Bojechtiví Římané vyzývali Antiocha k boji, ten ustoupil.

Římské síly změnilly tábor potřetí, tentokrát jejich šiky chránila pouze zleva řeka Frygios, Antiochos tak měl mít ideální podmínky, dostatek prostoru a převahu ve střeleckých jednotkách a lehkooděncích, ale podle popisů průběhu bitvy jeho prakovníci a lučištníci významněji do boje nezasáhli, jenže protistrana svoje střelce využila dobře, někdo tedy na seleukovské straně vážně zanedbal údržbu zbraní, nestačil včas schovat tětivy luků a provazy praků do pouzder.

Římské rozestavení bylo jednoduché - na levém křídle 120 jezdců, poté trojitý šik legionářů v manipulech, před nimi velites (lehkooděnci římští), napravo 3000 jezdců z legií, 800 od pergamského krále. Krylo je 3000 achájských a pergamských peltastů, jezdce pravého křídla ještě doprovázelo 500 krétských a 500 trallských pěšáků. Římský plán byl jasný - na levém křídle stát, bránit se a držet se řeky, aby nedošlo k obchvatu jízdy. Střed a pravé křídlo mělo postoupit a vyhrát. Zejména smíšená skupina lehkooděnců, střelců a jezdců měla neutralizovat seleukovskou převahu v jízdě.

Antiochos umístil do středu falangisty ve 32 řadách do hloubky, rozdělil je do 10 oddílů, před ně postavil střelecké jednotky, boky falangy kryli galatští s oválnými štíty a dlouhými meči, 22 slonů bylo umístěno v mezerách mezi falangisty a lehkooděnci před nimi. Galatské vojáky na obou křídlech kryla jízda a 1000 hetairů na levém a stejný počet na pravém křídle, vedle nich bylo 3000 katafraktů. K jezdeckvu pravého křídla, kde velel Antiochos, patřila ještě část vojáků z argyraspides, 1200 Dahajců (šlo o parthské jízdni lučištníky od Kaspického moře). Obě jezdecká křídla (složená z těžké a středně těžké jízdy) byla posílena ještě o lehkooděnce a jezdce z dalších oddílů. Na levém křídle

byly srponosné vozy. Zde velel Seleukos. Ve středu pěchoty veleli Filippos a Zeuxis. Další oddíl slonů byl umístěn do zálohy za linii stříbrných štítů na pravém křídle.

Antiochos zaútočil na pravém křídle, jeho jezdeckto se probilo skrze linie legionářů, ještě předtím jízdní lučištníci pobili hrstku římských jezdců. Na levém křídle zaútočil i Seleukos, jeho vozy byly ovšem zastaveny střelbou Kréťanů a Trallů. Zbylé se obrátily do vlastních řad, vyvolaly zde dokonalý zmatek a paniku. Antiochos pronásledoval nepřítele, ale prchající legie se znovu zformovala a zabránila nepříteli útočit na střed. Do mezery v římské linii poslal Zeuxis svoje nejlepší pěšáky, ti ale byli odrazeni díky zálohám z tábora, kde 2000 Thráků a Makedonců dočasně vyplnily mezeru a zabránily vyrabování tábora.

Vlevo mezitím útočil Eumenés s veškerou jízdou a lehkooděnci okolo sebe, bez problémů se probil řadami lehké pěchoty a jezdeckta, zaútočil poté do boku falangy bojující s legiemi. Bitva byla ztracena, falangisté museli pomalu pod palbou střelců a útoků jezdců opustit bojiště. Mohlo se jí to podařit, kdyby do jejích řad nevběhli splašení sloni. Ostatní oddíly prchly z bojiště, římské vojsko poté dobylo i Antiochův tábor. Antiochos prchnul do Sard, musel uznat porážku.

Zatímco historikové Livius a Appiános nešetří počtem ztrát na seleukovské straně, kde padlo na 50 000 mužů, Římané ztratili jen 349 vojáků. Podle jiné rekonstrukce však bitva nebyla zase tak pronikavým vítězstvím Říma a i počty vojsk byly poněkud jiné.* Nejde však pouze o počty, které budí nedůvěru k průběhu i výsledku bitvy. Jednak je záhadou, proč se jedné straně podařilo uchovat suché tětivy a prakové provazy, zatímco druhé ne. Rovněž je na místě ptát se, zda byl skutečně Antiochos i po 27 letech od porážky u Rafie stále ten horkokrevný, nezodpovědný velitel jezdeckta, nikoliv zkušený vrchní velitel. Ve většině pramenů se neúspěch bitvy svaluje na něj, protože po

---

* Předně obě vojska měla shodně 50 000 mužů, Antiochos ztratil 10 000 mužů, zatímco Římané a jejich spojenci 5 000. Převzato z knihy *John D. Grainger, The Roman War of Antiochus the Great*, str. 314, 321, 328. Kniha byla vydána v roce 2002

úspěšném útoku se vydal plenit tábor, místo aby udeřil na týl a bok dalších legií, případně zbytečně dlouho pronásledoval prchajícího nepřítele.

Je zde ovšem i jiná možnost. Antiochovi vojáci byli nedisciplinovaní, vidina tábora a kořisti je odvrátila od původních rozkazů. Je také možné, že jeho vojsko trpělo špatným zásobováním a to se nejvíce projeví na jízdě. Oří jeho katafraktů prostě už možná neměli síly na obrát, změnu směru a další útok. Případně se římským silám skutečně podařilo znovu zformovat, zabránit útoku jízdy a poslat včas zálohy na místo průlomu. Neúspěch Antiocha tkví někde jinde. Především bylo naprostým nesmyslem spoléhat na válečné vozy, které vyřadily z akce jeho skupiny jezdeckva a lehkooděnců, kteří by jinak velmi pravděpodobně rozdrtili jakýkoliv odpor před sebou. Chybou bylo umisťovat slony do středu přední linie k těžkooděncům, kde nemohli nijak svým pěšákům pomoci, neměli prostor na ústup ani na manévry.

Především však sloni byli spíše vhodnější na rozrušení řad jezdeckva, měli být v záloze všichni i se svým pěším doprovodem a nasazeni na jedno místo, aby jejich síla byla koncentrovaná a ohrožovala nepřítele, nikoliv vlastní linie. Sloni v žádném případě nebyli neužitečná hračka a starožitnost, i římské armády a jejich spojenci je používali ještě 150 let poté! Ovšem myslet si, že bude mít úspěch použití slonů proti Římanům, kteří s nimi měli už 100 let zkušenosti, byla od Antiocha smrtelná naivita. Podobně se dá hovořit o úloze srponosných vozů. To už byl na bojišti značný anachronismus, mohly učinit dojem pouze na nějaké odbojné kmeny a marginální etnika, ale nikoliv na vysoce profesionální válečníky helénistického světa a římské legie.

Podívejme se nyní na možnosti, jak Antiochos mohl a měl postupovat. Už historik Appiános se divil, že král shromáždil svoji pěší gardu, falangisty, zkušené a výkonné vojáky, ale seřikoval je nevýhodným způsobem, do hloubky, místo aby je rozvinul v plné šíři, tedy falangisté 16 řad, hypaspisté 8 řad. V rovném terénu bez překážek, na bojišti chráněném řekou, kde nehrozila šance obchvatu ani úderu z týla, měla falanga dominovat, římské manipuly by ji nejen neprorazily, ale byly by naprosto zničeny při opakovaných útocích a nuceném ústupu k řece, falanze by nic nepřekáželo v cestě několik kilometrů! To je ovšem do jisté míry teorie, že falanga na rovném terénu vždy musí vyhrát, ostatně i Polybios na různých místech ukazuje, že to k vítězství vždy nevede.

Nicméně otázka účinnosti falangy versus římské legie je lepší přenechat vojenské historii.*

Římské vojsko a jeho spojenci možná měli mnohem více mužů ve dvou až třech liniích, masivní útok pěchoty by sice nutil protivníka k ústupu, ale mohl by střídat neustále efektivně svoje řady formace, kdežto mohutný útok jezdeckva měl nejen rozbít, ale především obrátit na útěk co největší část vojska, která vyvolá svým ústupem paniku v záložních řadách (což byla nejspíše Antiochova zamýšlená taktika - úder jízdy simultánně, poté útok pěchoty na rozvrácené řady nepřítele). Proto nejspíše Antiochos sestavil vojsko do spíše klasické formace než do čistě pěší linie.

Možná tak nechtěl učinit i proto, že by jeho pěšáci byli pod útokem střelců a jízdy, zatímco jeho oddíly tohoto druhu by nemohly zasáhnout do boje. Zbývá tedy už jen krátce popsat, jak lépe mohl Antiochos vojsko rozmístit, co měl udělat, aby vyhrál. Především měl zajistit bojeschopnost střeleckých jednotek bez ohledu na počasí, k dispozici byl ohromný počet lučištníků a prakovníků, kteří by vyprovodili poměrně rychle a snadno svoje protějšky z bojiště. Poté mohli účinně ostřelovat šiky legií. Skutečně šlo o významnou část vojska, Antiochos měl asi okolo 9000 lučištníků a 4000 prakovníků.

Co se týče bitevního uspořádání, falanga měla být sešikována do menší hloubky, 16, dostatečných by bylo i 8 řad, i za cenu toho, že by falanga vytvořila dva až tři šiky. Jak se zdá podle původního rozmístění sil, Antiochos se pokoušel rozdělit vojsko tak, aby bylo všude stejně silné a tak lépe čelilo římským silám a jeho spojencům. Tento způsob šikování má jednu výhodu, nevystavujete se riziku proražení a oslabení určitého úseku linie. Jenže římský vojenský systém té doby až na výjimky postrádal veškeré taktické finesy, fungoval na bázi prokousat se, probít středem nepřítele, jejich systém se spoléhal na sílu. (Teprve punské války naučily Římany větším taktickým schopnostem).

Antiochos jakoby zapomněl, kým je a z jaké kultury pochází*. Bojovat s brutální silou lze nejen větší silou, ale často mnohem úspěšněji chytrostí,

---

* Nejen toto téma podrobně zpracuji v knize *Válka ve starověku*

ostatně Hannibal mu mohl často vyprávět o svých bojích proti Římanům. Antiochos měl více možností, jak sestavit šik a zaútočit, ale zastavme se alespoň u několika. Mohl šik uspořádat nerovnoměrně, na jedno křídlo umístit falangu a gardu, opřené o tok řeky, před ně střelce, na druhý bok lehkooděnce, do zálohy lehkooděnce a slony. Druhou část linie by tvořil předvoj, skupiny lehkooděnců a střelců, eliminující stejný typ vojáků nepřítele. Za nimi by byli shromáždění katafrakti, krytí na bocích hetairy.

Za jezdeckem by šly zálohy středně těžké pěchoty, které by vnikly do průlomu vytvořeného těžkou jízdou. Poslední linie záloh by byla lehká, střední jízda umístěna ve středu, vyrazila by na pomoc, kam by bylo třeba, nebo rozvinula úspěch jiné formace. To Antiochovi chybělo, po útoku těžké jízdy nenásledoval okamžitě další pěší či jízdní oddíl, který by rozvinul úspěch. To byla jedna cesta k úspěchu. Římské síly nemohly odolat náporu těžké jízdy a nemohly prorazit linii falangy, pokud měla krytá křídla. Nyní se podívejme na druhou možnost. Pokud by Antiochos nechtěl stavět nerovnoměrně silný šik s jízdním a pěším křídlem a nechtěl se spoléhat pouze na úspěšný útok na jednom úseku, mohl se uchýlit i k mírně lživému plánu, spočívajícímu v odpoutání pozornosti nepřítele.

Na pravém křídle tekla řeka Frygios tak, že vytvářela ohyb, za nějž mohl poslat Araby (kteří mohli být využiti i ke zmaření útoku jezdeckva Eumena II. na levém křídle, koně totiž nesnášejí pach velbloudů a plaší se při něm) a Parthy, aby odtud v bezpečí ostřelovali římské křídlo, případně se skupinou lehkooděnců podnikli útok buď do týla Římanů, nebo na jejich tábor. Nejde o utopii, na této straně nebyli žádní jezdcí, pěšák jízdního lučištníka, ať na koni nebo velbloudu, skutečně nedoběhne. Navíc tyto oddíly by náhlým útokem z boku nebo týlu překvapily a dost možná rozvrátily římské pozice. Parthové (Antiochos jich měl 1200) byli schopni vystřelit několik tisíc šípů během prvních 15 minut. Poté na oslabené křídlo mohl zaútočit. Nejen takovéto možnosti

---

*Tedy z řecko-makedonských vojenských tradic, spoléhající už od dob Peloponnéské války na manévry, lži, zálohy, nečekané útoky, nikoliv na hrubou sílu! To bylo značně barbarské, byť působivé a tak říkajíc "blbuvzdorné". Na čelním útoku a probití se do poslední řady nepřátel prostě nešlo nic zkazit, fungovalo to téměř za všech okolností. Pokud proti Vám nestál Hannibal či jiný inteligentní velitel.

Antiochos měl a nevyužil je, spáchal trestuhodné chyby ohledně šikování těžké pěchoty, použití vozů a slonů, špatného použití záloh, celkový plán byl prostě značně nedokonalý.

Prostor, který jsem věnoval tomuto střetnutí, je adekvátní jeho důležitosti, neboť měl dalekosáhlé důsledky. Seleukovská říše nepřestala být velmocí, ale byla paralyzována podmínkami mírové smlouvy a do jisté míry přestala v prostoru Středomoří hrát roli. Seleukovci byli těžce oslabeni, ale nikoliv zničeni. Po bitvě u Magnésie v roce 189 následovalo jednání o míru. Podmínky mírové smlouvy stanovily nejen přátelství na věčné časy, ale i konec vzájemných akcí, Antiochos nesměl válčit s těmi, kteří jsou na ostrovech, ani s těmi v Evropě. Měl vyklidit celé území severně od pohoří Tauros a západně od řeky Halys.⁷⁴²

Ztráty území nebyly tím nejhorším, Římanům musel Antiochos zaplatit 15 000 eubojských talentů, 500 ihned, 2500 po potvrzení míru, zbytek během dvanácti let v ročních splátkách po tisíci talentů. Eumenovi II. musel zaplatit dlužnou částku 400 talentů a obilí, které nedodal Antiochův otec, vydat Hannibala a Thoanta z Aitólie, Mnásilocha z Akarnánie a Filóna a Eubúlida z Chalkidy. Vydal 20 rukojmí dle seznamu.⁷⁴³

Antiochos na podmínky přistoupil a mohl po celý rok pouze nečinně sledovat úspěchy Římanů. **V roce 189** Marcus Fulvius Nobilior ukončil válku s Aitóly, když obléhal Ambrakii s pomocí achájského a illyrského loďstva, měl také podporu makedonského vojska. Aitólové ztratili území, které nedávno dobyli na severu Řecka, které patřilo Filipovi V., a přišli i o Athamanii. Aitólové složili zbraně, obyvatelé Ambrakie dali konzulovi zlatý věnec, vážící 150 liber, a veškeré mramorové a bronzové sochy a obrazy, kterých měli velmi mnoho, neboť zde býval Pyrrhův královský palác.⁷⁴⁴

Državy Antiocha v Malé Asii byly rozděleny bez ohledu na Ptolemaiovice. Rhodos obdržel část Lykie a Kárie na jih od Meandru, Eumenés dostal zbytek i s thráckým Chersonésem a jeho okolím. **Na jaře roku 189** přibyl do Asie nový konzul Gnaeus Manlius Vulso, který s pomocí pergamského vojska protáhl celou Malou Asii a potlačil jakýkoliv odpor. Jeho základnou byla Apameia ve Frýgii. Kárie, Piside i Pamfýlie pocítily přítomnost římského vojska, Galatové byli poraženi.⁷⁴⁵ Římané získali bohatou kořist, král Kappadokie jim zaplatil 300

talentů a stal se spojencem Říma.⁷⁴⁶ Antiochos mezitím zaplatil druhou část vojenských výdajů, musel ještě dodat římské armádě obilí. Poslal do Říma syna Mithridata.

V létě roku 188 byl dojednán **tzv. apameiský mír** právě ve fryžské Apamei, kde Vulso* jako prokonzul dojednal smlouvu s Antiochem, podle níž se rukojmí museli měnit každé tři roky a pokud se Antiochos dostane pod útok kmenů a měst, se kterými nesmí vést válku, může se bránit, ale nesmí je ovládnout ani s nimi uzavřít spojenectví. Nesmí mít ani jednu loď s více než 30 vesly, ani jednu loď s jednou řadou vesel pro vedení války, musí odevzdat všechny válečné lodi kromě 10, nesmí najímat vojáky z území podřízeného Římu a přijímat uprchlíky od nich ani od Euména (od něj ani vojáky), musí odevzdat všechny slony a nesmí si pořídit nové.⁷⁴⁷

Seleukovci byli vyřízeni, poklesly jim příjmy a prudce narostly výdaje, čímž jim bylo do budoucna znemožněno, aby se angažovali vojensky i diplomaticky v Malé Asii, okolních ostrovech i Egejském moři. Jejich lodě nesměly plout za město Kalykadnos v Kilikii. Ne že by na tom nějak záleželo za stavu, kdy loďstvo přestalo existovat, a váleční sloni byli zakázáni.

Království bylo vojensky, populačně i hospodářsky oslabeno, splácení kontribuce je vešlo do recese. Tak skončila **syrsko-římská** válka. Antiochos ji zahájil, mohl si do značné míry za prohru sám, způsobil ji chybami na strategickém i taktickém poli. Chtěl válčit s Římem a jako by si neuvědomoval, že proti němu budou stát síly Rhodu, Pergamu a Achájského spolku. Nežiskal si předem podporu Filipa V. ani bithýnského krále. Než se vydal do Evropy, měl mít větší loďstvo. Rhodu slíbit neutralitu, nedotknutelnost území a potvrzení sféry vlivu, jakou chtěl (zrušení cel pro jeho zboží byl určitě jeden z důvodů války, ne-li ten hlavní, jinak by Rhodos byl asi neutrální, protože s ním měl Antiochos korektní vztahy).

---

* Vulso poté v roce 188 odešel zpět do Evropy, ale v létě v Thrákii na něj zaútočili Thrákové, takže přišel o značnou část kořisti, státních peněz i vojska. To ukázalo, jak cenným spojencem byl Římanům Filipos V., kterého Vulso nepožádal o pomoc. Zároveň to ukázalo, jakou chybu Antiochos učinil, když opustil pozice v Thrákii a nežiskal si podporu Makedonie.

Nebylo od věci před výpravou do Evropy zničit Pergamon, s Prúsiem I. by to určitě dokázal, měl mu slíbit dobyté území, získal by tak silného spojence a nárazníkový stát před Římany. Chyba bylo i výše zmiňované opouštění pozic v Thrákii, které mohl snadno bránit. Námořní bitvy a závěrečné střetnutí u Magnésie byly už probrány. Antiochos na čas získal svému království moc, prestiž a největší rozsah, ale svými rozhodnutími, nikoliv cíli, ho téměř zničil. Antiochos učinil roku 189 Seleuka svým spoluvládce, musel řešit vzpouru ve východních územích, kde přestali uznávat jeho suverenitu.

3. **června roku 187** byl Antiochos zabit v západní Persidě, ve městě Elymaidě, ve svatyni Baala, když se pokoušel v noci přemoc chrámovou stráž.⁷⁴⁸ Tak skončil kromě zakládajícího krále dynastie nejvýznamnější panovník dynastie. Když se pokoušel získat peníze na kontribuci Římu a bezpochyby na žold pro vlastní vojsko, dobrodinec mnoha chrámů a měst zemřel jako lupič. Antiochos se zasloužil nejen o dočasnou expanzi země, ale podporoval i kulturní život, založil **roku 221** v Antiochii královskou knihovnu, jejímž vedením pověřil **Euforióna z Chalkidy**, básníka, který do té doby žil v Athénách. Zabýval se ovšem i jinými žánry.

Na trůn nastoupil **Seleukos IV. Filopátor**, ten musel poslat jako rukojmího do Říma svého syna Démétria. Pokoušel se obnovit říši diplomatickými prostředky. **Ptolemaios V. Epifanés v roce 186** potlačil vzpouru domácího faraona **Anchvennefera**, v srpnu ptolemaiovský velitel **Komanés** porazil v Thébaidě síly rebelů, kterým se nedostalo posil z Meroe.⁷⁴⁹

Domácí faraon byl pravděpodobně popraven, i když pro něj Ammónovo kněžstvo požadovalo milost. Ptolemaios V. pak doplnil ze svých prostředků zásoby a vybavení vypleněných chrámů. Zjevně se mu dařilo ještě někde nalézat dostatečné peněžní i materiálové rezervy. **V roce 185** skončilo povstání v nilské deltě, Polykratés z Argu rebely porazil, porušil ovšem slíbenou amnestii*, ať už sám nebo z rozkazu krále.⁷⁵⁰ Rebelové byli ve městě Sais popraveni, vztahy s **Merojským královstvím** byly prakticky na pokraji války.

---

* Odpouštěly se zločiny, pokud nešlo o úkladnou vraždu nebo svatokrádež. Ptolemaios rovněž snížil dluhy, aby vyřešil hromadné odchody z půdy, kterými obyvatelé protestovali proti vysokým daním a dluhům.

Aby se do budoucna zamezilo vzpourám, byli do obcí umístěni řečtí vojáci, podléhající úřadu epistratéga v Ptolemaidě, později pravomoci úřadu převzal strateg v Thébách. Prvním úředníkem byl právě vítěz nad rebely Komanés.

O přízeň Achájského spolku se ucházeli pergamský král **Eumenés II.**, **Seleukos IV.** a dokonce i **Prúsiás I.**, všem jim šlo o to samé, získat s ním spojenectví a právo verbovat žoldnéře na jeho území, mít k dispozici jeho vojáky. Proto se králové předháněli v nabízení peněz nebo válečných lodí. **Ptolemaios V.** vyslal **roku 185** do Řecka eunucha Aristoníka, který byl dříve knězem Alexandrova kultu a velitelem jízdy, nyní diplomatem. Smlouvu se spolkem nakonec uzavřel ze všech králů právě on. Byl z nich totiž od Hellady nejdál a nemohl tedy mít nějaké postraní úmysly vůči Řekům.

Lykortás vyrazil jako vyslanec Achájů do Egypta uzavřít smlouvu, při svém návratu přivezl nejen dokument, ale i dary, 6000 bronzových zbrojí pro peltasty a 200 talentů bronzových mincí.⁷⁵¹ **V roce 182** podnikl Aristoníkos menší průzkumnou výpravu na Arados, do oblasti syrské Apameie.⁷⁵² Zjevně se chystal na válku, aby získal zpět Koilé Sýrii, sliboval Achájům 10 válečných lodí i s posádkami. Jenže na válku se mu nedostávalo prostředků, proslýchalo se, že hodlá konfiskovat majetek velmožů a vojenských velitelů, a jelikož měl už tři děti, zvolila alexandrijská elita na jaře roku 180 jednoduché řešení, krále otráвила.⁷⁵³

Ptolemaios V. byl na rozdíl od svého otce fyzicky zdatný muž, který miloval lov, šerm a jízdu na koni. Ovšem po smrti Aristoména z Akarnánie, který ho dokázal mírnit, se jeho povaha podle Diodóra prudce zhoršila směrem k neurvalosti a krutosti. Zejména potlačení vzpoury bylo krvavé a nepřinášelo nějaké stabilní řešení, pouze dočasnou represi a větší kontrolu obyvatelstva. Hospodářsky a administrativně byly provedeny určité reformy, ale neměly ještě čas se naplno projevit. Ze zámořských území zůstávala Kyrenaika a Kypr, ze základů v Egejském moři pouze Itanos, Methoné a Théra.⁷⁵⁴

Vraťme se zpět do Evropy, kde roku 188 vypukla roztržka mezi Spartou a Achájským spolkem. Filopimén vytáhl s vojskem, strhl Spartě hradby, vyhnal žoldnéře, které usadil král Nabis, a uvedl zpět emigranty, bylo zrušeno lykúrgovské zřízení. Sparta byla znova členem Achájského spolku.⁷⁵⁵ Státy Řeků v Helladě a pergamský král Eumenés si začali stěžovat na jednání Filipa

V., vadilo jim, že drží některé obce na severu Řecka, Eumenés II. po něm chtěl obce Ainos a Maróneiu. Římská komise roku 185 přicestovala do Řecka, v údolí Tempé začalo jednání. Zástupci Thessalů, Athamanů a Perrhabiů si na Filipa stěžovali, takže musel opustit jejich obce a vzdát se ve prospěch Euména II. Ainu i Maróneie, ačkoliv obě města obsadil posádkami, aby je chránil proti útokům místních kmenů. (Po odchodu makedonských posádek byla opět města Thráky vyrabována.)

Ve chvíli jednání s řeckými vyslanci a Euménem si Filip neodpustil výtky na stranu Římanů a hrabivost Euména. Připomněl jim, že nebýt jeho pomoci ve válce s Antiochem III. by Pergamské království přestalo existovat a Římané by nebyli v Helladě ani okolí jeho hranic. Za pomoc ve válce chtěl odměnu, která mu náleží, protože obce tehdy obsadil se souhlasem Římanů. Nyní mu odpírají právoplatnou odměnu, velmi nicotnou ve srovnání s tím, co nabízel Antiochos - tedy 3000 talentů, 50 válečných lodí a všechna města v Helladě, která dříve ovládala Makedonie.⁷⁵⁶ Filip tehdy odmítl, pomohl Římanům, zásoboval je, postavil pro ně mosty a cesty, chránil je před útoky Thráků.

V obou posledně jmenovaných městech byli stoupenci makedonského i pergamského krále, prvně jmenovaní své oponenty vybili na jaře roku 184. Celá záležitost nebyla objasněna. V roce 183 bylo v Římě jednání, kterého se účastnili vyslanci z Hellady, Illýrie a Pergamu, opět si stěžovali na Filipa, ale jeho mladší syn Démétrios výtky úspěšně vyvrátil.⁷⁵⁷

Jeho úspěšná mise, které se účastnili i vedoucí dvořané Filoklés a Apellés, však vzbudila podezření, že Démétrios je favoritem na trůn u římského senátu, proto Filip nechal v Římě své vyslance, aby sledovali situaci. Filip se pokoušel postavit svoje království zpět na nohy, i když utrpělo velké ztráty v námořních bojích a pozemních bitvách, ztratil navíc kraj Orestis. Z ciziny stáhl svoje posádky, získal 5000 Antiochových vojáků, usídlil v zemi blízko k hranicím řeckou populaci, např. z Thessalie, usídlil rovněž v zemi mnoho Thráků, kteří vynikali nejen jako vojáci a zemědělci, ale byli i proslulí v dolování a stavbě silnic.⁷⁵⁸

Makedonské rodiny z pobřežních měst stěhoval do vnitrozemí k hranicím, do regionu Emathia, bývalého území Paiónie. Sami Paiónové byli usídlení v pobřežních městech.⁷⁵⁹ Filip tím sledoval posílení obrany hranic

svého království, chtěl lépe bránit severní hranice a střed Makedonie, mít lepší spojení a síť měst z údolí řeky Axios do Horní Makedonie. Chtěl se tak lépe bránit Thrákům a Illyrům a být blízko různým průsmykům. V roce 183 založil blízko illyrské hranice kraje Pelagonia město Perseis, pojmenované po jeho starším synovi Perseovi.⁷⁶⁰ Kromě řecké a makedonské populace žili v Makedonském království také Illyrové a Keltové, kteří byli v královských službách, žili ve městech a měli svoji půdu. Filip nemohl útočit na Illyrii, jelikož byla římským spojencem, angažoval se proto v Thrákii, porazil místní kmeny v roce 184, pomáhal Byzantii.

V roce 183 došlo k úmrtí velkých vojenských velitelů své doby - **Scipio Africanus** zemřel přirozenou smrtí v 53 letech, ale nechal se pohřbít v Kampánii, kde už poslední roky žil. (Byl vyšetřován Katem Starším kvůli podezření ze zpronevěry.) **Hannibal Barkas** spáchal sebevraždu jedem, když do Bithýnie vtrhli Římané s příkazem ho zatknout a popravit; bylo mu tehdy 64 let. Prúsiás I. využíval úspěšně jeho služeb proti pergamskému králi, ale nepostavil se za něj. Filipoimén se vydal potlačit vzpouru Messénie i přes svůj věk 70 let, byl však poražen, zajat a donucen vypít jet. **Filip V.** dál pokračoval ve své aktivní politice na Balkánu.

V roce 183 navázal spojení s pravděpodobně germánským kmenem Bastarnů* a s illyrským kmenem Skordisků, dobyl Filippopolis. Uzavřel spojení s Odrýsy, podmanil si thrácké kmeny na západě – Bessy a Denthelety, navázal tak hranicemi na stát Agriánů (obývajících území jižně od bulharské metropole Sofia), tedy tradičních spojenců Makedonie.⁷⁶¹ Aby upevnil spojení s Odrýsy, vzal si thrácký král Terés jednu z Filipových dcer. V roce 182 se jeden z jeho synů oženil s dcerou krále Bastarnů.⁷⁶² V létě roku 181 uspořádal Filip impresivní tažení do thráckého pohoří Haimos a vystoupal na nejvyšší horu (pravděpodobně dnešní Musala, která měří 2 925 m), aby obětoval Diovi a Slunci. Při návratu porazil znovu kmen Dentheletů a donutil město Petra thráckého kmene Maediů ke kapitulaci a poskytnutí rukojmích.⁷⁶³

---

* Ačkoliv Plútarchos je nazývá Basterny, jsou to Galové, bydlící na Dunaji, bojovný národ, spoléhající na jízdu. (Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I., str.723)

Centrální Thrákie byla dobytá a makedonská armáda ověnčena vítězstvími za poslední roky, takže nabyla zpět ztracené sebevědomí a prestiž.

Spor o následnictví mezi Démétriem a Perseem je tradičně tendenčně zkreslený ve prospěch Démétria⁷⁶⁴ (viz Livius, Polybios), kdy Perseus údajně padělal list Tita Flaminia, v němž vysvětluje, že Řím by Démétria na trůně nepodpořil, i když si to přeje a předběžně o tom jednal. Perseus rovněž měl zinscenovat důkazy a svědectví o Démétriově plánovaném útěku do Říma. V roce 180 dal Filip údajně Démétria (bylo mu 27 let) v Paiónii otrávit (čin vykonal důstojník Didás), ačkoliv nikdo nevěděl, proč a jak makedonský princ zahynul.⁷⁶⁵ Filip měl mít potom výčitky svědomí a chtěl svůj trůn dát Antigonovi, synovi Echekrata, který byl synovcem Antigona Dosóna. To jsou ovšem podání protimakedonských autorů, která mají k realitě (jejíž podobu zatím neznáme) hodně daleko.

Perseus byl v době smrti bratra v Amfipoli. Filip V. možná vůbec svého mladšího syna zabít nedal (ať už právem nebo ne), rozhodně se nechoval podle podání starověkých historiků jako přestárlý stařec, který seděl nečinně v Démétriadě. **V roce 179** plánoval ambiciózní tažení na zničení Dardanů. Jeden z jeho důstojníků, Antigonos, byl přítomen na dvoře Bastarnů. Filip jim vyjednával průchod centrální Thrákií, neboť tento kmen migroval od severního břehu dolního Dunaje. Filip shromáždil zásoby a přesvědčil thrácké krále, aby jim ponechali volný průchod. S pomocí Bastarnů a Skordisků potom hodlal zaútočit na Dardany.⁷⁶⁶ Bastarni vyslali posla do Amfipole, jenže Filip v létě roku 179 ve svých 59 letech zemřel.

Není snadné zhodnotit Filipovu vládu - chtěl z Makedonie učinit velmoc, ale jeho pokusy selhaly v **1. makedonské válce** i v **krétské válce**, kdy chtěl ovládnout Egejské moře, navíc prohrál **2. makedonskou válku**. Ve válce Říma a Antiocha se postavil na stranu Římanů, určitě si mnohokrát poté musel říkat, zda to byla správná volba. **Filip V.** byl výborným velitelem a vojákem, ale porážka u Kynosfeka jde z velké části na jeho vrub. Navíc často napínal zdroje Makedonie nesprávným směrem. Přesto však dokázal z oslabeného království znovu učinit životaschopný stát. Posílil populační základnu státu, dal otevřít nové doly a zahájit práci ve starých. Významné daně plynuly i z obchodu, přístavních měst a zemědělské produkce, kterou zajišťovali nejen Řekové a Makedonci, ale i další etnika. Znovu se těžilo ve velkém dřevo, kovy, zlato,

stříbro, železo, měď a olovo. Filip V. byl po mnoha letech prvním makedonským králem, který razil mince ze zlata a stříbra a nikoliv pouze z bronzu. Posílil zemi nejen vnitřně, výboji v okolí hranic, ale pracoval i diplomaticky na zlepšení postavení svého království.

I když mnohé plány Filipa nedošly naplnění, neměli bychom ho vnímat jako nesvéprávného megalomana a snílka, protože mnohdy byly okolnosti proti němu. Neměl ideální zdroje ani podmínky pro svoje expanzivní plány, až příliš pozdě si uvědomil, že musí nejdřív posílit království zevnitř, zvednout jeho ekonomickou produkci a zajistit hraniční regiony, teprve pak může expandovat a to směrem, kde to narazí na minimální odpor, nebo ve spolupráci s další mocností, která pomůže neutralizovat jeho protivníka či protivníky.

Filip V. ovšem často skočil po hlavě do války, aniž by myslel na delší časový strategický a diplomatický rámec. Jednak podceňoval Římany, především však nebyl větší schopen spolupráce s Antiochem III. (mohli společně vyřadit Pergamon nebo neutralizovat Rhodos a postavit se Římu). Kartágo jej dostatečně nepodpořilo. V případě opačných výsledků těchto procesů mohl být Filip V. jedním z největších králů Makedonie a obnovitelem jejího velmocenského statutu. Historie se ovšem ubírala jinými stezkami, to, o co usiloval, se nenaplnilo.

Na jeho práci navázal syn Perseus, který už vůbec nebyl v té samé pozici jako jeho otec, když přebíral trůn. Mohl pouze doufat v to, že ubrání svoje království v původních hranicích a odrazí útoky drzých sousedů a různých hrabivých řeckých států, usilujících už nikoliv o oslabení, ale zničení Makedonie s podporou okolních států. Přitom si ty samé státy neuvědomovaly, že Řím se s nimi spojuje jen proto, aby mohl postupně ničit a oslabovat ostatní státy a poté všechny ovládat, ať už přímo nebo nepřímo.

Ale drtivá většina politiků té doby uvažovala pouze v horizontu vlastního státu, nikoliv globálně a v delším časovém horizontu, a myšlenka mocenského ekvilibria by jim asi byla rovněž cizí, i kdyby jim ji někdo vysvětlil. Manévrovací prostor pro politiku a diplomatická jednání se vlivem Říma neustále zmenšoval a jakoby si toho nikdo téměř nevšímal. **V roce 179** nastoupil na makedonský trůn **Perseus**, povolal zpět uprchlé dlužníky a vyhnance a slíbil jim zpět i jejich majetek.⁷⁶⁷ Zdá se, že mnoho lidí bylo vypovězeno ze země soudním

rozhodnutím nebo byli obviněni z velezrady, chtěl tak upevnit svoji pozici a získat si odpůrce Filipovy vlády na svoji stranu.

Po nástupu na trůn ale Perseus usiloval jednak o mír s Římem, ale hlavně mu nedávat nějaké záminky ke vměšování. Mírová smlouva byla uzavřena, v Amfipoli byl Perseus zvolen shromážděním vojska králem a poté korunován v Pelle. Jenže Perseova absence při plánovaném vojenském tažení měla své následky. Bastarnové se dostali do potyček s Thráky a došly jim zásoby. Sněhové bouře velkou část z nich donutily k odchodu. Dorazilo tak pouze 30 000 Bastarnů, aby zjistili, že na ně makedonské armáda na určeném místě nečeká. Antigonos byl jako styčný důstojník za toto fiasko popraven.⁷⁶⁸

Absence makedonské armády v Thrákii měla rovněž další důsledek - thrácký kmen Sapaioi, obývající území poblíž Abdéry, se vypravil plnit východní Makedonii až k řece Strýmonu. Král Abrúpolis se však ze svého vítězství dlouho netěšil, Perseus ho porazil a vypověděl z trůnu.⁷⁶⁹ **V roce 178** poslal Seleukos IV. svoji dceru Laódikou V. do Makedonie, kde stala Perseovou ženou a královnou. Oba státy nemohly mít větší loďstvo, problém transportu vyřešili Rhodané, kteří měli poslední dobou normální vztahy s oběma státy. Seleukos IV. ovšem musel poslat do Říma jako nového rukojmího svého syna Démétria, naopak se vrátil jeho bratr Mithridatés.

Perseus využíval situace, která panovala v řeckých městech, oligarchové podporovaní Římem byli mnohdy v menšině proti mase chudých, kterou sužovaly dluhy. Proto podporoval demokratické režimy, poskytoval půjčky, rušil dluhy a uzavíral spojení s městy Thessalů, Perrhabiů a Aitólů as Boiótským spolkem.⁷⁷⁰ V roce 177 dorazilo do Říma poselstvo od Dardanů, kterým se usídlilo na území 30 000 Bastarnů, které vedl Klondikos. Rovněž Thessalové hlásili, že Bastarni jsou ve spojení s Perseem, proto žádají Řím o pomoc. Římská komise vyrazila v roce 176 k Dunaji. Na přelomu roku 175/4 se během zimy stáhli Thrákové a Skordiskové domů. Dardanové podnikli úspěšný útok proti Bastarnům a obsadili jejich tábor s rodinami, uzavřeli s nimi dohodu a poslali je domů. Další expedice Bastarnů v roce 174 k cíli ani nedorazila, pod většinou praskl led při přechodu Dunaje.

V roce 174 vytáhl Perseus proti Dolopům, kteří zabili svého makedonského guvernéra, dostal se až do Delf. Ve stejném roce dal za ženu

svoji sestru Apamu IV. bithýnskému králi, **Prúsiovi II. Kynégovi** (lovec, vládl v letech 182-149). Byl to muž, který válčil po boku Euména proti pontskému králi v roce 181-179, ale to bylo pouze dočasné spojení. Perseus si svým jednáním získal přízeň v Helladě i Malé Asii. Dále udržoval spojení s **Byzantiem**, spojencem byl také thrácký král Odrýsů **Kotys**. V roce 174/3 vyslal Řím několik komisí do řeckých států, aby zde podpořil svoje pozice. Římské komise částečně zklidnily situaci v Aitólíi a upevnily vliv v Achájském spolku. V roce 172 dokonce rozbily Boiótský spolek.⁷⁷¹

V dubnu roku 172 **Eumenés II.** přicestoval do Říma, aby měl tajné slyšení u senátu. Obviňoval Persea z absurdních věcí, jako protiřímské akty vnímal jeho sňatkovou politiku, tvrdil, že Perseus se připravuje na válku, chce se vylodit v Itálii a jiné nesmysly všeho druhu. Římané rovněž přesvědčovali svoje spojence a ostatní státy o proradnosti Persea. Na Euména měl údajně připravit atentát v Delfách, kdy na něj spadl z úbočí kámen. Pokoušel se otrávit římské senátory, vyslance a vojenské velitele skrze římského občana v Brundisiu.⁷⁷²

Perseus se pochopitelně bránil, obvinění považoval za nepodložené výmysly. Skrze Rhodos domlouval diplomatickou cestu k ukončení případné války s Římem. V létě roku 172 už Řím činil zcela nepokrytě přípravy k **3. makedonské válce**. Perseus byl vyloučen z delfského spolku, kam před dvěma lety vstoupil.

Šance najít spojence byla mizivá. Lykortás jako jeden z předáků Achájského spolku radil, aby se nic nepodnikalo ani proti Římanům, ani proti Perseovi, ale aby se nikomu nepomáhalo.⁷⁷³ Jiní byli pro, další proti, každopádně je zde ukázkově vidět sebevražedně krátkozraké jednání Řeků; co si slibovali od neutrality, je vskutku záhadou. Viděli, že mají dvě možnosti - buď bránit Helladu proti Římu s Perseem, nebo válčit proti Makedonii. Rhodos byl neutrální, spíše nakloněn Římu, byť neschvaloval válečné akce. Bithýnie byla rovněž neutrální, **Antiochos IV.**, nedávno nově korunovaný král Seleukovské říše, byl s Římem v přátelských vztazích hned od nástupu na trůn v roce 175.

Římané na **podzim roku 172** shromáždili flotilu 50 lodí, povolali do služby vojáky, poslali předvoj do Illýrie a obsadili města Orikum, Apollónia a Epidamnos. Římští vyslanci Marcus Filippus a Aulus Atilius získali podporu

thessalské ligy.⁷⁷⁴ Prvně jmenovaný byl hostinným přítelem Filipa V., poradil Perseovi jednat s Římem a poslat diplomaty do senátu. Perseus poselstvo vyslal, navíc nechal kolovat řeckými státy memorandum se svým případem, kde bylo vidět, že v rámci legality práva jedná Řím protizákonně, neboť on žádný bod smlouvy neporušil. Držel některé řecké město? Ne. Měl válečnou flotilu nebo slony? Ne. A tak by se dalo pokračovat, smést veškerá obvinění Říma ze stolu. Bohužel stejně jako tehdy i dnes právo funguje, jedině když je podpořeno zbraněmi.

Perseus sice mohl účinně negovat římskou propagandu, ale jeho vyslanci nebyli puštěni ke slyšení až do března roku 171. Tehdy státní věštcí předpověděli triumf, vítězství a zvětšení říše. Comitia centuriata hlasovala podle konzulů pro vypovězení války Makedonii. Makedonští vyslanci museli do 30 dnů opustit Itálii, stejně jako všichni Makedonci v Římě a Itálii. Jednání jsou možná, pouze pokud Perseus předem přistoupí na blíže nespecifikované požadavky a vyhoví jim. Technika jednání, spočívající v umístění armády na hranice a rozbití diplomatických vazeb, je nám bohužel až příliš dobře známa z 20. století, než aby bylo třeba dále ji objasňovat, natož dělat další paralely.

Perseus se v této situaci pokoušel na svoji stranu získat illyrského krále **Genthia**, vyslanci Adaios a Pleurátos k němu do Lissu dorazili, aby zjistili, že bez peněz žádná aliance ani válečné akce proti Římanům nebudou.⁷⁷⁵ V dubnu Perseus věděl, že Řím chce válku. V Pelle proto přesvědčil svoji radu královských přátel, že je třeba bránit svobodu se zbraní v ruce.

Ujištěn o jejich podpoře vykonal oběť 100 kusů dobytka Athéně Chalkidémos (Měděná Athéna, obránce lidu) a odcestoval do Kitia, aby oslovil shromáždění vojska.⁷⁷⁶ Neměl příliš práce přesvědčit je k jednohlasnému souhlasu s válkou. Každý viděl zrádné jednání Římanů, naoko chtěli jednat, přitom se pouze vyhýbali skoro rok diplomacii, posilovali a připravovali svoje pozice pro válku. Jejich vyslanec dával radu, kterou senát popíral. Perseus udělal maximum, aby se válce vyhnul.

Perseus nezahálel ani na diplomatickém poli. Vyslal svoje diplomaty k Euménovi II., ačkoliv hlavně on pomohl válku rozpoutat, a pokoušel se ho neúspěšně podplatit, aby nepodporoval Římany a zůstal neutrální. Přesvědčoval Rhodany, aby vstoupili do války, vyslal posly k Antiochovi IV., aby

jej podporoval a učinil tak konec římské zpučnosti a nátlaku, která se nebude projevovat jen vůči němu.⁷⁷⁷ Illyrský král Genthios byl nakonec získán na makedonskou stranu, za 300 talentů a výměnu rukojmí byla smlouva podepsána. Genthios se připravoval k boji na moři i na souši, měl bojovat v Illyrii i Épeiru.⁷⁷⁸ Achájský spolek vyslal 1000 vojáků k obsazení Chalkidy. Euboia se stala shromaždištěm protimakedonských sil. Do Chalkidy dorazila Euménova flotila, sestávající z 6000 pěšáků a 1000 jezdců.⁷⁷⁹

Hlavní síly proti Makedonii však byly připraveny Římany v Illyrii, armáda asi o 30 000 mužích pochodovala skrze Épeiros a Athamanii do západní Thessalie a do Larrísy, kterou obsadila již dříve římská posádka. Zásobování bylo snadné z centrálního Řecka, po moři neměly Řím a Eumenés konkurenci, posily přišly od Pergamu, Aitólské ligy, některých thessalských měst, Achájského spolku a z Apollónie v Illyrii. Perseus během jednání propásl vhodnou příležitost zaútočit na římský protektorát v Illyrii. Shromažďoval svoji armádu v Kitii, měla 44 000 mužů - 26 000 makedonských pěšáků, 3000 jezdců, 1000 odrýských jezdců a 13 000 pěšáků, kteří nebyli ani Řekové nebo Makedonci, pocházeli z království i okolních krajů, zde bylo i 3000 Kréťanů a 1000 řeckých vyhnanců.⁷⁸⁰

Perseus vykonal rychlý pochod do Perrhabie, obsadil prořímská města a průsmyky vedoucí do Makedonie. Utábořil se na úpatí hory Ossa, byl zásobován skrze průsmyk Tempé, dostatek vody zajišťovala řeka Peneios, před sebou měl Larrísu. Přepadával zásobovací kolony Římanů, porazil jejich jezdeckvo (jízdni bitva u říčky Kalliníkos, kde porazil Publia Licinia, zabil 2500 jeho mužů a 600 jich zajal). Donutil je opustit Larrísu.⁷⁸¹

Se souhlasem rady přátel a velitelů nabízel Římanům mírová jednání, nabízel Římu uhradit cenu války, jestliže obnoví smlouvu z roku 179. Konzul ho odkázal na milost senátu, ani pozdější nabídky neuspěly. Konzul byl přesvědčen, že válku zvrátí příchod posil z Numidie, 1000 jezdců, 1000 pěšáků a 22 slonů.⁷⁸² Římané si zatím svoji frustraci z neúspěchu vybíjeli na řeckých spojencích i nepřítelích. Vyrabovali 4 promakedonská města, obyvatele prodali do otroctví, Perseus si počínal stejně, když se mu odmítlo vzdát město Mylae.

Během roku 170 se Římané pokoušeli dvakrát vpadnout z Thessalie do Makedonie*, selhali, část vojska museli poslat do Illýrie.

Épeirská liga se totiž rozštěpila, Molossové se přidali k Perseovi, část vojska byla poslána do města Issa, aby římský velitel měl posilu proti akcím Genthia. Eumenés byl nejaktivnější spojenec Říma, jeden z jeho velitelů působil v Thrákii, donutil Kotyse, aby se stáhl domů bránit království.⁷⁸³ Rok 170 skončil pro Římany těžkým neúspěchem, velitel jejich sil v illyrském protektorátu zaútočil na město Uskanas (dnešní Kičevo na západě republiky Makedonie), z 12 000 mužů unikly pouhé 3000 tisíce.⁷⁸⁴ Pokud by římský útok uspěl, spojení mezi Genthem a Perseem by bylo přerušeno.

Římští velitelé Publius Licinius Crassus a Gaius Lucretius Gallus však vedli úspěšnou válku proti svým spojencům a civilistům, na tomto poli byli velmi dovední. Od Athén obdrželi nejen loďstvo a vojsko, ale i obilí,⁷⁸⁵ ačkoliv Athény měly problémy uživit své obyvatele i Attiku. Velitel římského loďstva Lucius Hortensius požadoval po Abděře velké množství obilí a peněz. Obyvatelé se obrátili na senát dříve, než konzul Aulus Hostilius Mancinus mohl záležitost projednat, dozvěděl se, že město bylo dobyto, předáci popraveni a zbytek prodán do otroctví.⁷⁸⁶ Ostatní státy přátelské k Římu uzavřely přístavy jejich flotile. V Chalkidě římscí vojáci rabovali chrámy a unášeli občany, které prodávali v cizině. Mnozí vojáci zůstávali déle na dovolené, než měli, nebo uprchli.

Morálka byla nízká, z vojska se stala loupeživá chátka bez disciplíny, prestiž u spojenců byla v troskách. Perseus mezitím stihl porazit Dardany opět u města Uskanas, obsadil různé pevnosti, získal na 1500 římských zajatců.⁷⁸⁷ Genthios požadoval po Perseovi doplacení peněz, z 300 talentů obdržel pouze 10. Na jaře v roce 169 se římský velitel illyrského protektorátu za pomoci Thesprótů a Chaonů vypravil proti Molossům, ale neuspěl. Perseus se pokoušel v březnu roku 169 podpořit Molossy, vydal se přes pohoří Pindos s 10 000 vojáky do Molossie. Aitólský velitel mu měl zradou vydat Stratos a

---

* Perseus porazil konzula Hostilia, který táhl do Elimie, rovněž porazil římské loďstvo u euboiského města Oreos, kde ukořistil 20 lodí s obilím, ostatní potopil, získal 4 pentéry. (Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I. str. 723)

získat Aitóly a Akarnány do války proti Římu.⁷⁸⁸ Celá akce vlivem nešťastné souhry okolností nevyšla, Perseus byl málem Istí zajat.

Římané obsadili Stratos, Perseus získal město Aperantia na severu Aitólie, 800 mužů zde zanechal jako posádku. Římané poslali pro rok 169 nového vrchního velitele, Marcius Filippus však čelil těžkému problému. Ačkoliv měl k dispozici podporu Achájů, odmítl jejich vojsko, domníval se totiž, že jeho 30 000 vojáků stačí na úkol obsadit jeden ze tří průsmyků, které Perseus hájil. Silou se mu nikde prorazit nepodařilo, takže pokud nechtěl hladovět v okolí Larrísy před průsmyky, musel rychle něco vymyslet. Obešel krkolomným vysokohorským pochodem uzávěry průsmyků u Olympu a pronikl do pobřežních nížin makedonského kraje Pieria. Tento podivuhodný vysokohorský pochod inspiroval lokridskou básničku Melinnó k hymnu na Romu.

To už byl téměř konec roku 169, Perseus však zaujal silnou obrannou pozici jižně od města Dium, přísun římských zásob námořní cestou opět selhal. Marcius Filippus však dobyl město Hérakleión, které padlo po obléhání až na konci roku. I Perseus ale zaznamenal úspěchy, římské loďstvo posílené loděmi Euména a Prúsia bylo odraženo se ztrátami při útocích na Démétriadu a Meliboeu. Filippus musel ustoupit od Haliakmónu, ale zimoval na makedonském území. Během zimy se Perseus pokoušel navázat mírová jednání skrze Prúsiu a Rhodos, ale senát všechny nabídky ignoroval.

Perseus se znovu pokoušel vyjednat mír a neutralitu s Euménem, prosil o pomoc i Antiocha, připomínal jim, že když Makedonie padne, oni jsou další na řadě. Ale Euménes II. chtěl Makedonské království zničit, ačkoliv Perseus mu nikdy nic špatného neprovedl, Antiochos IV. byl prozatím příliš zaměstnán tažením na dobytí Egypta. Genthios válčil s Římany, rovněž on se snažil získat Rhodos na stranu Makedonie. Na začátku roku 168 chtěl Perseus posílit svoje vojsko.

Do města Bylazóra dorazil vůdce Bastarnů Klondikos, v údolí Strýmonu tak bylo 10 000 pěšáků a 10 000 jezdců.⁷⁸⁹ Požadovali však plat předem! (1000 zlaťáků pro každého velitele, což bylo naprosto v rozporu s tehdejšími zvyklostmi, voják, ať už řadový, nebo žoldněr, dostával každý měsíc pouze peníze na výživu, případně potraviny, a malou finanční částku, kompletní plat a případné prémie až na konci roku). Perseus se poradil s přáteli a veliteli,

Klondikovi oznámil, že chce pouze 5000 jezdců. Ten však ve spěchu odešel, Perseus nebyl lakotný, ale obával se případné zrady, a jak zvládne velet nebo udržet v poslušnosti tak velké vojsko, pokud by ho najal. Nemluvě o tom, že Bastarni se po zaplacení mohli sebrat a odejít. Byli už nějakou dobu v kontaktu s Makedonci, znali jejich zvyklosti ohledně najímání.

Těžko věřit jejich úmyslu bojovat s Římany, když odmítli dohodu vzít zálohu a zapojit se okamžitě do války. Šance posílit vojsko byla bohužel pryč, nikoliv vinou Persea, dát tak ohromnou finanční částku kmenu nájezdníků bylo příliš riskantní, mohli by se poté uchýlit v lepším případě k vydírání svého chlebodárcce. Plútarchos si myslel, že Perseus hodlá využít galské kmeny, nejen Bastarny, k útoku na Itálii, kdy potáhnou podél Adriatického moře, aby dolní Galii vpadli do Itálie.⁷⁹⁰ To bylo značně přehnané tvrzení, tolik peněz asi Perseus neměl, hlavně však Keltové byli známí svoji nespolehlivostí a pochod o několika stovkách kilometrů za lupem v době, kdy se už nejen na Balkáně silně usídlili, je značně nepravděpodobný. Rovněž je třeba vzít v úvahu, že Římané měli doma k dispozici 100 000 vojsko a možnost povolát další statisíce mužů od spojenců. Taková výprava, i kdyby dorazila do Itálie, by asi měla omezené šance na úspěch.

Perseus dle mého názoru plánoval něco úplně jiného, tedy spojit nově najatou armádu Bastarnů s Genthem, zničit Dardany a jednou provždy dobýt římský protektorát, tedy učinit konec snadnému přísunu zásob a posíl do Hellady. Přesto Makedonie dosáhla na počátku roku 168 jiných úspěchů, zcela překvapivě na moři. Bylo spuštěno 40 lemboi, které ochránily před útoky Euménovy flotily 50 nákladních lodí s obilím, které se vracely z Černého moře.⁷⁹¹ U ostrova Chios pro změnu zadržela makedonská flotila pergamský konvoj a zajala na 1000 keltských žoldnéřů i jejich koní, kteří byli na cestě do Thessalie. Zničili, zajali a vyloupili každou loď, která nemířila do Makedonie.⁷⁹² V Illýrii útočil Genthios. Jenže senát pověřil nové velitele a posílil svoje vojsko.

Na jaře roku 168 Lucius Anicius Gallus dobyl Illýrii a Genthios, ale i s rodinou a dalšími ilyrskými předáky byl zajat.⁷⁹³ Výsledku se nelze moc divit, námořní a pozemní vojsko o 30 000 mužích, tedy dvojnásobku, co měl Genthios, vyhrálo za pouhých 30 dní. Genthios byl obležen ve Skodře, kde se vzdal. Římský vliv sahal ještě dále od Boky Kotorské na sever. Jakýkoliv ostrov nebo město, které odporovalo, bylo dobyto a vyrabováno, nebyli bráni

zajatci.⁷⁹⁴ Další ofenzíva římského loďstva uzavřela makedonské lodě do přístavů, plenila pobřežní oblasti a ohrožovala přístavní města, které musel Perseus bránit. Např. 2000 elitních makedonských vojáků v Thessalonice, 1000 jezdců ve města Aineia (nacházelo se na severozápadě Chalkidiké) a 2000 Thráků v Amfipoli.⁷⁹⁵

Třetí ofenzíva římského vojska probíhala v jižní Makedonii, kde bylo 39 000 vojáků (z nichž bylo 26 000 římských pěšáků) a 4000 jezdců (1200 bylo z Itálie), k tomu jednotka válečných slonů a krétských žoldnéřů.⁷⁹⁶ Vojsko vedl zkušený velitel, téměř 60letý Aemilius Paulus, který válčil např. s Ligury. Makedonské pozice u severního břehu řeky Elpeios byly dobře opevněné zdmi, palisádami a věžemi s válečnými stroji. 11. června přesunul Aemilius svoje vojsko proti pozici Makedonců. Měl výhodu, že jeho loďstvo bylo obrovské, mělo 20 000 mužů, určitě více než 50 plavidel a alespoň 5000 mužů námořní pěchoty, kteří mohli vpadnout makedonské armádě při vylodění do zad.

Perseovi nezbývalo, než se spolehnout na místní milice v Kassandreii, Bisaltii a jinde, Pellu chránilo 2000 elitních peltastů, posádky na různých místech čítaly asi 10 000 mužů, byli v nich Thrákové, Paióni, Agriáni, Thrákové a Keltové. Perseus měl ve své polní armádě v Pierii asi 40 000 pěšáků (21 000 falangistů a 3000 hypaspistů, 16 000 dalších pěšáků tvořili peltasté, střelci, lehkooděnci (Paiónové, Keltové, Thrákové a Agriáni, tedy profesionální vojáci), žoldnéři z Kréty a 1000 Thráků od krále Odrýsů). Jezdectvo mělo 4000 jezdců - 2000 hetairů, 1000 mužů lehké jízdy, 1000 thráckých jezdců- osobní gardu krále Kotyse.⁷⁹⁷ Aemilius měl dvě možnosti vylodit svoje vojáky od moře, kde mohli očekávat silný útok jezdeckva, nebo obejít makedonské pozice přes vzdálený průsmyk Petra, kde však bylo rozmístěno na 5000 mužů. Překvapivý noční útok připravil Persea možná o 1000 mužů.⁷⁹⁸ Musel se stáhnout na jih k silně opevněnému pobřežnímu městu Pydna, tím však měl zajištěn svůj tyl a i když Aemilius postoupil, neměl zorganizované zásobování.

Přísun potravin po moři byl odříznut novými pozicemi Makedonců, kteří to měli pouhé 3,3 km od Pydny, což byla snadná, krátká zásobovací linie, kdežto Římané by museli vše transportovat přes hory. Paulus se však ukázal být mužem na svém místě, vyslal klamný útok k pobřeží, aby přesvědčil Persea o útoku z mořské strany. 3700 pěšáků a 120 jezdců se tak pohnulo k akci, tábořili u Hérakleia, a jakoby se chystali obeplout nepřátelský tábor a obklíčit

jej.⁷⁹⁹ Krétský dezertér sice Persea včas informoval o záměrech nepřítele, jenže makedonský velitel Milo s 12 000 muži byl na výšinách v prudkém boji poražen. Římský předvoj stihli vybudovat tábor na příkrém svahu, což byl nevhodný terén pro frontální útok falangy. A římské štěstí pokračovalo, zbytek vojska obešel v noci silně bráněné makedonské pozice, přesunul se přes hory na jih k Pithiu. Římanům se podařilo nalézt vodu díky nově vykopaným studnám na úpatí hory Olympu.

Potyčka u hory Olymp nepřerostla v bitvu, neboť Aemilius odvedl římské vojsko v pochodové formaci zpět a vybudoval nový tábor. Ačkoliv původně postupoval vpřed, všiml si, že terén je příznivější pro Makedonce, protože tudy protékají dvě menší říčky, které by musel překročit. **V noci 21. června roku 168** došlo k zatmění měsíce, **22. června**, pravděpodobně během pozdního odpoledne, **vypukla bitva u Pydny**, která rozhodla o osudu Makedonského království.

Bitvu můžeme rekonstruovat nejlépe na základě Plútarchových údajů a interpretace N. G. L. Hammonda. Bitva začala šarvátkou lehkooděnců u řeky, kdy si obě strany přivolávaly další posily. Perseus postavil falangu do středu, peltasty na jejich boky a pěší gardu na levé křídlo, těsně před formace pěchoty umístil lehkooděnce, střelce a žoldnéře, především spoléhal na krétské lučištníky a thrácké pěšáky. Křídla pěšího vojska krylo jezdeckvo, 2000 jezdců na každém křídle. Vpravo byl u jezdeckva Perseus i thrácký král Kotys, každý se svojí gardou. Rychlý postup makedonské falangy překvapil i samotného Aemilia Paula. Chtěl zdržet postup falangy útokem numidské jízdy, jenže než dorazila, makedonská falanga už útočila, tak rychle se pohybovala.

Aemilius si nestihl ani navléci zbroj a už musel řídit bitvu, legie Římanů stály uprostřed, spojenci na bocích, jízda kryla křídla, napravo byla jednotka numidských slonů a jezdeckva. Útok falangy byl drtivý, saríssy prorazily vše, brnění, přilby, štíty. První řady římských vojáků byly pobity. Aemilius posílal ve skupinách do útoku jednotlivé skupiny manipulů, ale k falanze se vojákům nedařilo přiblížit, hradba kopí byla nezničitelná, boky jim kryli peltasté. Římské šiky ustoupily k řece Olokros. A zde došlo k jedné z osudových chyb. Makedonské vojsko se dostalo na nerovný terén a falanga začínala mít mezery, do kterých vtrhli římsští vojáci. Tam se projevila jejich převaha v boji na meče,

navíc oproti svým protivníkům (kteří měli lehké vypouklé štíty bez pevného okraje) měli větší a pevnější štíty.

K této chybě nemělo z makedonské strany vůbec dojít, protože Perseus měl spoustu peltastů, kteří měli tyto mezery vyplnit, ale zřejmě ztratil kontrolu nad bitvou, vždyť jeho jízda na pravém křídle ani nestačila do bitvy účinně zasáhnout. K první chybě však došlo na levém křídle, kde peltasté postupovali příliš rychle, takže nechali bok falangy odkrytý, zde se odehrál zásadní průlom. Římské pravé křídlo prudce zaútočilo na lehkooděnce a jezdeckvo, rozvrátilo jejich řady. Makedonské jednotky určené k boji proti slonům se ukázaly jako neúčinné, makedonské jezdeckvo prchlo z bojiště, pěší garda se ocitla pod útokem slonů a jezdeckva, vytrvala na místě a byla pobita do posledního muže.

Makedonské vojsko ztratilo na 25 000* mužů⁸⁰⁰, Římané měli určitě větší ztráty než proklamovaných 80-100 mužů, ale byli jasnými vítězi. Tato porážka opět ukázala převahu Říma, zároveň odhalila určitý úpadek vojenského umění helénistických států, které se spoléhaly hodně na pěchotu místo na součinnost pěchoty a jezdeckva, tedy taktiky, která dominovala bojištím od dob thébské hegemonie, Filipa II. a s úspěchem ji používal Alexandr Veliký i další velitelé. Stejně jako ve druhé tak i v 3. makedonské válce měla jízda pouze krycí roli pro křídla falangy, místo aby také mimo jiné sloužila k proražení šiku Římanů. Kdyby Makedonci měli v 2. století kvalitní těžké jezdeckvo, které by útočilo na šiky legií, bitvy makedonských válek by se mohly vyvíjet velmi odlišně.

Perseus po bitvě prchal do Amfipole, pokoušel se neúspěšně povolat rezervy thráckého kmene Bisaltai.⁸⁰¹ Odplul na ostrov Samothráké, který Římané okamžitě zablokovali, po neúspěšných pokusech o útěk se Římanům vzdal. Aemilius Paulus se mezitím zmocnil zásob potravin a zničil tři makedonská města, řádění legionářů postihlo Aiginium, Agassai a Aineia.⁸⁰² Římané nyní zatýkali muže, kteří podporovali Persea v řeckých státech a nyní za to měli být souzeni v Římě, z Achájského spolku bylo určeno na 1000 občanů⁸⁰³, mezi nimi i budoucí historik Polybios. Římané zničili na Lesbu město Antissa, které zásobovalo Persea.

---

* Livius uvádí ztráty Makedonců na 20 000 mrtvých a 11 000 zajatých (44,30,1-32,5)

550 členů Aitólského spolku bylo za asistence Římanů pobito, zbytek rozeznán a jejich majetek zkonfiskován.⁸⁰⁴ Římané **v roce 167** zdevastovali na rozkaz senátu východní část Épeiru, Molossie byla vyrabována, 80 měst zničeno, 150 000 lidí odvedeno do otroctví.⁸⁰⁵ Byla to cílená devastace, která měla všechny zastrašit a ukázat jim, čeho je Řím schopen, neboť zisk z akce nebyl velký, 11 drachem na vojáka.⁸⁰⁶ Épeiros byl pustinou ještě na počátku císařského období, kdy Gaius Oktavianus zvítězil roku 31 v bitvě u Aktia nad Markem Antoniem. Senátní komise upravila poměry v Illýrii i Makedonii. Illýrie byla rozdělena na tři státy, daně, které dříve platily Genthiovi, byly sníženy na polovinu a byly nyní placeny Římu.⁸⁰⁷ Tribut nemusel platit pouze Faros, Issa a Taulantiové, římské posádky byly odveleny zpět do Itálie. Makedonie byla rozdělena na 4 republiky, které spolu nesměly obchodovat, obyvatelé těchto celků nemohli mezi sebou uzavírat sňatky. Byl zakázán dovoz soli, vojáci mohli být pouze na hranicích, kde hrozil útok barbarů. Byla zakázána těžba zlata a stříbra i kácení dřeva na lodě. Královská půda se už neměla pronajímat.

Povolena byla pouze těžba železa a mědi, daně, dříve placené králi, měly být poloviční a nyní nově posílány Římu.⁸⁰⁸ Nově vytvořené celky měly nové zákony, které zničily jejich předchozí administrativní a politickou strukturu, obecná shromáždění zanikla. Úředníci byli voleni ročně, ovšem jejich hlavní starostí bylo pouze vybrat daně Římu. Aemilius poté přečetl seznam Makedonců starších 15 let, kteří se měli odebrat do Říma pod hrozbou trestu smrti za neuposlechnutí. Byli to samozřejmě úředníci královského režimu, vojáci, diplomaté a pravděpodobně veškerá intelektuální elita. Je nepravděpodobné, že se někdo z nich vrátil domů. Veškeré loďstvo bylo odevzdáno Bithýnii, celá země kromě pohraničních milic byla odzbrojena. To byla smutná dohra po konci Makedonského království po bitvě u Pydny.

Aemilius Paulus na svém listopadovém triumfu v Římě roku 167 předvedl impresivní sbírku kořisti. Třídenní oslavy ukázaly pokaždé něco jiného. První den projelo 250 vozů s uměleckými díly, druhý den vozy s ukořistěnými zbraněmi, soupravami nejkrásnějších zbrojí a koňskými postroji. Za těmito vozy byly nesený v nádobách mince představující 2250 talentů stříbra a zlaté a stříbrné nádoby. Třetí den viděli Římané 120 kusů vybraných volů s pozlacenými rohy, zlaté a stříbrné obětní nádoby, v nádobách zlaté mince o celkové hodnotě 231 talentů, královský jídelní servis, Perseovu výzbroj, válečný

vůz, diadém i samotného makedonského krále s rodinou a služebníky.⁸⁰⁹ Nemluvě o tom, že Perseovu knihovnu věnoval Aemilius svému synovi.

Předvedená kořist byla skutečně úctyhodná, ale možná nebyla ukázána ani v celém rozsahu, část bohatství vyplatil už v Makedonii Aemilius vojákům. Do státní pokladny uložil takové množství peněz a kořisti, že občané nemuseli odvádět žádné daně až do dob konsulů Hirtia a Pansy, tedy do roku 43 př. n. l., a je asi zbytečné připomínat, že kořist do Říma proudila prakticky neustále. Řím však dovedl zkrušit svoje protivníky i jinak než vojensky. I když v případě Rhodu se o tom nedá mluvit, Rhodos nikdy válku proti Římu nevedl. Přesto byl drasticky potrestán otevřením bezcelního přístavu na ostrově Délos v roce 167. Rhodský výnos pokles z miliónu drachem na 150 000.⁸¹⁰

Rhodané také přišli o svoje území v Lýkii a Kárii, jelikož neměli takové finanční prostředky jako dříve a nemohli udržovat tak velké loďstvo. Římu sice ubyla starost v případné válce, jak Rhodos porazit, ale aktivita pirátů v Egejském moři prudce stoupla. Až do války s Mithridatem VI., králem pontským, v níž zvítězil v roce 66 Pompeius, nebyl nikdo schopen učinit jejich řádění přítrž. V Helladě se dostali k moci prořímští politikové, denuncianti, oportunisté a profesionální špiclové všeho druhu, kteří využívali moci Říma k vlastním účelům a způsobům, jak se vyrovnat s politickou konkurencí. Zejména pozéři jako Kallikratés (předák Achájského spolku), kteří v Římě vystupovali římštěji než sami Římané. Ale teď teprve mohli Řekové naplno "ocenit" výhody spojenectví s Římany, už zde nebyla žádná síla, na kterou by se museli ohlížet. Mnohá města byla zničena a obyvatelstvo pozabíjeno či zotročeno, ať se provinilo nebo nikoliv.

Umělecké památky byly rabovány ve velkém prakticky až do doby počátku římského císařství.* Senát zasahoval pozdě nebo vůbec, Římanům zjevně bylo jedno, co si o nich okolí myslí, už je nikdo mocensky neohrožoval. Mohli tak naplno vyjevit, jaký mají plán, tedy učinit z celého světa svoji kořist, kde není místo pro nikoho dalšího a ani spojenec si není jistý majetkem nebo

---

* Stačí si přečíst Cicerovo dílo *Řeči proti Verrovi*, jak se chovali římští hosté a úředníci na různých územích.

životem. Viz případy krádeží na Chalkidě, vyvraždění Abdéry, Haliartu atd. To jsou případy, které později budou přibývat nejen v městech Řeků.

Makedonské drama je skončeno, vraťme se zpět do Asie, k osudům říše Ptolemaiovců a Seleukovců. **V roce 175** stál Seleukos IV. před vážným problémem, jak splácet římské reparace. Poslal svého kancléře Héliodóra do Jeruzaléma pro chrámové poklady. Kněží ho samozřejmě odmítli, neboť tvrdili, že jde o majetek vdov a sirotků, část ovšem patří přednímu židovskému šlechtici Hyrkánovi, stoupenci Ptolemaiovců, který dokonce prchnul na svoje statky v Zajordání. A důvod pro konfiskace byl náhle snadno na světě. Héliodóros ve svém úkolu neuspěl, ale hlavu si s tím nelámá, svého krále zabil 3. září roku 175. Zde většina autorů o tom, proč se tak stalo, mlčí, ale je na místě trochu přiblížit situaci a spekulovat o pozadí i motivu celého činu.

V samotné vyšší vrstvě Židů byly tenze mezi tradicionalisty a helénizovanými Židy, kteří chtěli zastávat vyšší postavení, řídit zemi jinak než pouze udržovat výhody garantované Antiochem III., tzv. Héliodórova aféra byla pouhým pokračováním sporu mezi velekněžskou dynastií Tobiadovců a Oniadovců. Aristokrat Šimon byl představeným chrámu, dostal se však do sporu s veleknězem Oniášem III. kvůli dohledu nad městským hospodářstvím.⁸¹¹ V tomto sporu se chtěla šlechta emancipovat od vlivu kněžia řídit Jeruzalém, jeho hospodářství i náboženský život. Zjevně chtěli více moci, ale také větší rozvoj města, ústavu, zákony v helénistickém stylu a samozřejmě odpovídající politická práva.

Šimon neváhal označit velekněze za zrádce, který je ve spojení s Hyrkánem (což byl sice jinak syn Tobiáše, člen rodu Tobiadovců, ale on sám nesdílel politické přesvědčení hlavní větve svého rodu, tedy nechtěl podporovat Seleukovce). Místo toho se dalo prokázat, že je ve spojení s proptolemaiovskými skupinami. Pokud kněz Oniáš III. opatroval v chrámu část jeho majetku, jasně to svědčí o tom, na jaké straně stál. Hyrkános by jistě nesvěřoval svoje peníze věrnému stoupenci Seleukovců.⁸¹² Za těchto okolností místodržící Apollónios vše oznámil králi, který vyslal Héliodóra, aby peníze a část pokladů zkonfiskoval. Velekněz se hodlal hájit na seleukovském dvoře, jenže to už byl Seleukos IV. Filopátor Héliodórem zabit. Vzhledem k těmto faktům a skutečnostem je těžké přejít podezření z protistátního spiknutí s pomocí příznivců Ptolemaiovců.

Ve hře byly zájmy kněží, helenizovaných Židů a ptolemaiovské dynastie, která možná slibovala mnohem příznivější daňové podmínky a různé výhody, které Antiochos III. sice kdysi poskytl, ale po míru v Apamei byly zcela určitě zrušeny a různé daně a dávky zvýšeny. Nicméně se domnívám, že pravděpodobný scénář celé Héliodórový aféry byl následující. Héliodóros i Šimon se neúspěšně pokoušeli získat chrámové poklady. Později se o to Héliodóros pokusil znova, ale Oniáš III. mu předložil nabídku, kterou nebylo možné odmítnout. Nabídnul mu část peněz, aby ho ponechal ve funkci velekněze a neutralizoval vliv Šimona a jeho rodu.

To ovšem asi nebylo jediným bodem dohody, odstranit legitimního krále je jedna věc, ale udržet se na jeho trůně s podporou Říma, to je mnohem složitější úkol. Héliodóros musel vědět, že bez nějaké částky, kterou může poslat do Říma jako reparace, bude králem v řádu týdnů. Takže je oprávněné se domnívat, že dostal dar nebo půjčku pro úhradu reparací od Oniáše III., nebo minimálně měl přislíbenou pomoc s úhradou reparací. Jestli to byla samostatná iniciativa kněží nebo podnik s podporou ptolemaiovského dvora, se už asi nedozvíme. Héliodóros se ovšem z diadému netěšil dlouho. Seleukův bratr Mithridatés přispěchal z Athén do Malé Asie a s podporou pergamského krále Euména II. se zmocnil vlády, vzal si svoji sestru Láodiku IV. (vdova po Seleukovi), prohlásil se za spoluregenta nezletilého Antiocha a přijal nové jméno a titul – **Antiochos IV. Epifanés**.

V roce 174 se Antiochos jal řešit situaci v Jeruzalémě. Přijal nabídku rodu Tobiadovců, aby jim světil vládu. Dříve za Antiocha III. se platil tribut 200 talentů, Seleukos IV. vyžadoval znovu 300 talentů, Tobiadovci nabízeli tribut 360 talentů stříbra.⁸¹³ To však nebylo vše, dalších 80 talentů nabízeli za jmenování nového velekněze, jímž měl být helénofil Jáson, Oniášův bratr.⁸¹⁴ Kromě toho Jáson slíbil ještě 150 talentů, bude-li mít možnost zřídit gymnasion a efébon a zapsat v Jeruzalémě Antiochejské.⁸¹⁵ Antiochos nabídky samozřejmě s radostí přijal, potřeboval peníze, ze svého pohledu dělal to, co vždy, tedy prodával pronájem výběru nejvyšší dané nabídce. Helénizovaní Židé rovněž dosáhli svého, emancipovali se od kněžské vrstvy a mohli získat politická práva jako plnoprávní občané seleukovského státu s přístupem k vysokým funkcím. Už nebyli pouze občany do jisté míry autonomního území.

Odmítli zákony otců, chtěli helénistickou ústavu a poslouchat královské zákony, nikoliv mít specifická tradiční práva garantovaná kdysi Peršany a Antiochem III. Gymnasion byl symbol řeckého životního stylu a kultury, kde probíhala péče o tělesnou a duševní zdatnost mládeže. Efébion byla instituce zajišťující pravděpodobně dvouletou vojenskou službu mladíků, vojenská příprava byla důležitou součástí získání občanských práv. Jeruzalém se tak měl proměnit na helénistickou polis, gymnasion stál údajně poblíž chrámu a i kněží údajně zanedbávali své oltářní služby, aby se mohli účastnit atletických soutěží.⁸¹⁶ Delegace helenizovaných Židů se účastnila i různých her, např. v Tyru s darem určeným Héraklovi, nakonec však peníze použili na vybavení válečných lodí.

Jenže celý plán židovské laické aristokracie ani Antiochův souhlas celou akci nepočítaly s některými fakty a vadami na kráse celého podniku. Jednak venkovské oblasti se určitě držely v drtivé míře Tóry, stejně jako většina chudých obyvatel, přístup k občanským právům tak měly jen bohatší vrstvy s řeckým vzděláním. Seznam členů a zájemců o zápis kontroloval Jáson a jeho příznivci, kteří to jistě nedělali zadarmo. Antiochos si neuvědomoval, že mu hrozí vzpoura v celé oblasti minimálně proto, že nová opatření vytvářejí třídu bezprávných, na které doléhají větší daně, a následná pacifikace vzbouřenců pak znejuje dočasný finanční přínos.

To byl jeden problém. Další spočíval v tom, že pro konzervativní Židy bylo neslýchané, aby byl sesazen velekněz za svého života, byl to násilný zásah do jejich autonomie, navíc Jáson určitě nebudil jejich sympatie. Tóra byla pro většinu Židů základem práva, jeho uznání a porozumění bylo nutné pro jakéhokoliv seleukovského vladaře, který chtěl mít v oblasti autoritu.

Jenže v době překotného náboženského synkretismu několik století trvajících smíšených manželství vytvářela určitě nejen v Antiochovi dojem, že stará židovská víra zanikne nebo se její prvky smísí s řeckými a jinými kultury, takže nevznikne žádný problém. Situace se ovšem zanedlouho změní. Prozatím se Antiochos věnoval upevňování svého království. V roce 173 znovu založil Babylón jako řecké město. O rok později navštívil Jeruzalém a uzavřel spojení s pontským králem Farnakem I., který si vzal jeho nevlastní dceru Nýsu. Šlo o strategicky důležitý sňatek, jelikož Bithýnie, Pergamon a Kappadokie byly spojenci Římanů a Galatie byla jako možný spojenec

nestabilní. Antiochos tak alespoň trochu posílil svoje pozice pro případ války. Farnakés I. už navíc v letech 181-179 válčil s Pergamem i Bithýnií, takže také potřeboval spojení.

V roce 171 byla potlačena vzpoura v Kilikii, Antiochos poslal na slavnost (plnoletosti) *anakletérií* Ptolemaia VI. Filométóra svého vyslance Apollónia. Ten zjistil očividné válečné přípravy na dobytí Koilé Sýrie, které probíhaly možná už od přelomu let 175/4. Proto posílil obranu hranic, především však vyslal do Říma Apollónia. Zde doplatil dluhy za válečné reparace, takže byla prodloužena smlouva o společenství a přátelství.⁸¹⁷ Tato událost byla velmi důležitá, Antiochos tak měl mít volné ruce pro svoje konání; jestli už splatil veškeré reparace, je záhadou. Nejspíše však ano, protože reparace měly být podle smlouvy doplacený už v roce 176, Seleukos IV. je chtěl splatit v roce 175 právě konfiskací části jeruzalémského pokladu. Nyní už mohla Seleukovská říše fungovat normálnějším způsobem. Antiochos obnovoval mnohá města, pár nových založil, podporoval různé kultury a chrámy, jeho dobročinné akce se neomezovaly pouze na Asii.

Antiochos **v roce 171** navštívil Jeruzalém, kde ho radikální helénista Meneláos přesvědčil, aby mu za 660 talentů svěřil úřad velekněze!⁸¹⁸ Ano, peníze Antiochos potřeboval, jenže to bylo špatné rozhodnutí, nedávno zvýšené daně se musely zdvojnásobit, jejich tíha dopadla opět hlavně na chudší vrstvy, navíc si tímto rozhodnutím Antiochos podkopával svoji autoritu krále - jak mu měl být někdo oddán a považovat jeho rozhodnutí za spolehlivá a neměnná, když nedávno dosazeného velekněze Jásona po třech letech sesadil.

Už tak nestabilní prostředí Antiochos novým rozhodnutím opět rozbouřil, protože Meneláos nebyl dokonce ani z velekněžské dynastie Sádokovců. Jáson uprchl k Hyrkánovi do Zajordánie, podporoval nyní Oniadovce a Ptolemaiovce. Hnutí helénistů v Jeruzalémě navíc oslabovala politická dělící linie, kdy jedna část podporovala Seleukovce, druhá Ptolemaiovce a její členové neváhali podle situace měnit tábory. Egyptský král **Ptolemaios VI. Filométór** byl sice od roku 171 oficiálně dospělý, ale bylo mu stále jen 15 let, v roce 170 ho královští ministři Eulaios a Lénaios přesvědčovali, že **6. syrská válka** (170-168) bude snadnou záležitostí a svoje záměry otevřeně propagovali i v Alexandrii, aby získali podporu obyvatelstva.

Do Říma vyslali oba ministři (kteří de facto vládli) poselstvo, stejně jako Antiochos IV. Epifanés, obě mise se snažily dokázat, že nárok na Koilé Sýrii patří jim.⁸¹⁹ Senát se zachoval s typickou prohnaností. Nemohl deklarovat podporu ani jedné straně, protože druhá by se automaticky přidala na stranu Makedonie, takže jednání odročil a záležitost postoupil svým zástupcům v Helladě. Řím hrál velmi chytře o čas, dal celé záležitosti volný průběh, protože bylo v jeho zájmu, aby se dvě království vyčerpávala válkou, zatímco on už začal konflikt s Makedonií. Perseus sice žádal Antiocha o pomoc, ale ten měl starosti s válkou proti Egyptu. Možná už si ani netroufal na to vyzvat v boji o moc Řím, nebo neměl ani dostatečné zdroje, aby mohl Persea účinně podpořit.

Antiochos v Římě žil, znal jeho státní i vojenskou organizaci, výkonnost jeho armády a státu i jeho diplomatické schopnosti, sám zaváděl některé reformy ve svém státě po vzoru Římanů, kdy chtěl více zapojit občany do veřejného života, posílit armádu atd. I kdyby neválčil právě s Egyptem, z jeho pohledu byly Řím a Makedonie daleko, netoužil po tom prosazovat svůj vliv tak daleko. Chtěl obnovit svoji říši a posílit ji, zatímco je Řím zaměstnán. V případě, že by podpořil Persea, hrozila nejen válka s Římem, ale i s mnohem bližšími sousedy. Pergamon, Bithýnie, Kappadokie a Rhodos by se jistě spojily proti němu. Teprve poté, co by tyto státy porazil, by měl volnou cestu k Perseovi. Navíc byl zavázán pergamskému králi Euménovi II., bez něhož by trůn nezískal.

Antiochos pravděpodobně věřil, že si bude vládnout po svém s podporu Říma, a ten si ho nebude všímat, jelikož je vzdálen, ale válka s Egyptem ho Římu nebezpečně přibližovala a měl si tak dobře rozmyslet, co se může v delším časovém horizontu ze strategického hlediska stát, když bude Makedonie poražena. Tyto myšlenky však byly asi Antiochovi IV. vzdálené, měl důležitější starosti, než byla globální politika, když jeho vlastní říše nebyla ještě plně konsolidována. Aby upevnil své postavení, zabil jeho vysoký hodnostář Androníkos maličkého Antiocha, za kterého dosud vládnul. Rovněž připravil v roce 170 více než jednu vojenskou výpravu. Britský historik W. W. Tarn i polská papyroložka, historička Anna Šwiderková, se domnívají, že poslal svého bratrance Eukratida, aby dobyl zpět Baktrii a vyvrátil rod Euthydémovců. Řecko-baktrijské říši tehdy vládl pravděpodobně Antimachos I., zatímco jiný řecko-baktrijský král Démétrios I. úspěšně dobýval už od roku 183 Indii.

Vraťme se ale zpět k **6. syrské válce**. Mnoho autorů v ní prezentuje Antiocha IV. Epifana jako agresora. Jenže on měl k preventivnímu úderu na Egypt své důvody, ze strategického hlediska bylo samozřejmé, že nebude čekat na invazi Ptolemaiovců do Koilé Sýrie a raději napadne území nepřitele. Další důvod byl rovněž jasný, Egypt se připravoval na válku první, už několik let shromažďoval vojsko okolo hraničního města Pelúision. A v žádném případě se nejednalo o malou, nezkušenou nevytvořenou armádu.

Podívejme se blíže na vojenskou sílu Egypta, který i po ztrátě většiny zámořských území měl impresivní možnosti k rekrutování armády. K dispozici mohl mít žoldnéře z Hellady od Achájského spolku a jiných území, zejména v Malé Asii byl tradičně dostatek mladých mužů ochotných bojovat za žold, ať to byla Lýkie, Kárie, Pisidie atd. Jádrem armády, elitní jednotky, bylo přítomno v Alexandrii, dále zde byly posádky ve strategických pevnostech jako Pelúision, měl možnost rekrutovat vojenské osadníky (Egyptany) z regionu nilské Deltě okolo města Memfis, a také řecko-makedonské vojáky usídlené v městech Fajjúmské oázy a jejího okolí. V Horním Egyptě bylo navíc po potlačení povstání usídleno nově 8 000 vojáků (pravděpodobně střední třída pěchoty thureoforoi a thorakitai), kteří obdrželi pozemky v nomech Herakleopolis a Arsinoé. Egypt tak měl velké rezervy, ze kterých mohl mobilizovat bez obtíží až 60 000 vojáků, přičemž asi 1/10 tvořilo jezdeckvo. Seleukovské síly, které vyrazily do Egypta, byly pravděpodobně o 1/4 až 1/3 slabší.

Podle nálezů papyru víme, že **k bitvě poblíž Pelúsia došlo v listopadu roku 170**, tedy v zimním období, kdy se obvykle neválčilo, Egypt asi plánoval ofenzívu až na jaře roku 169. Nicméně Antiochos IV. Epifanés dorazil k hoře Kasios, kde se utábořil, byl tak vzdálen pouze několik kilometrů východním směrem od Pelúsia. Ke střetnutí došlo pravděpodobně na planině mezi horou a městem. Z útržků Diodóra a jiných autorů můžeme sestavit určitou rekonstrukci bitvy. Ve středu se potýkala falanga a váleční sloni*, avšak rozhodnutí padlo na křídlech, seleukovská jízda měla převahu 3:1, došlo k paralelnímu obklíčení křídel. (Diodóros 26.77) Antiochos však nechtěl soupeře pobít, byl si vědom, že

---

* Které Seleukovci dostali darem dříve od některého řecko-baktrijského krále, možná od Démétria I. *Anikéta* (neporazitelného)

tak posílí své vojsko, takže objížděl armádu a přesvědčoval vojáky, aby nepřítel zajali, ale nezabíjeli. Ptolemaiovská falanga mohla být napadena ze všech stran; je jisté, že mnozí vojáci se chtěli raději vzdát než být zmasakrováni jako kdysi v bitvě u Paniónu, kde těžké jezdecko rozvrátilo řady falangy.

Je ovšem otázkou, zda ve skutečnosti Antiochův rozkaz dorazil ke všem včas, a zda se jím ostatní řídili, nebo nastal masakr, který teprve později Antiochův rozkaz zastavil. V *knize Danielově* (11.26) se totiž dozvídáme, že buď celá egyptská armáda, nebo její královské oddíly utrpěly těžké ztráty. Po bitvě a krátkém příměří se Antiochos zmocnil Istí Pelúsia, oba královští ministři prchli do Alexandrie.⁸²⁰ Část ptolemaiovských vojáků přešla na seleukovskou stranu. Oba egyptští ministři přesvědčili Ptolemaia, aby opustil zemi a i se svými penězi odešel na Samothráku.⁸²¹ Na počátku roku 169 postoupil Antiochos do nilské delty, obdaroval řecké občany města Naukratis a snažil se všemožně zapůsobit na domácí obyvatele. Jeho invaze byla úspěšná, postoupil až do Memfidy a pokračoval dále na jih. Ve Fajjúmské oáze, kde bylo 14 měst (Krokodilopolis, Arsinoé, Herakleopolis Magna, Díme, Karánis, Filadelfia, Filoteris, Euheméria, Theadelfia, Hawara, el-Lahun, Narmuthis, Magdola, Kerkeosíros a Tebtynis), obdaroval klerúchy (vojenské osadníky) i rezervisty různými dary.

I přes tato různá gesta a milost prokázanou poraženým vojákům větší část armády stála nadále za Ptolemaiovci. Antiochos IV. rovněž nešetřil dary pro králova rádce, aby se s ním osobně sešel, neboť v zimě roku 170/169 byl proveden palácový převrat, Eulaios a Lénaios byli sesazeni a nahradili je Komanos (vítěz nad Anchvenneferem) a Kíneás.⁸²²

V Alexandrii bylo přítomno poselstvo z Rhodu, Athén a Achájského spolku, které chtělo celou záležitost vyřešit mírově. Antiochos dokazoval, že chce mír, Koilé Sýrie však patří jemu, takže posly odeslal zpět. Poté přesvědčil nejen bohatými dary, ale i svojí rétorikou královské vyslance k setkání s Ptolemaiem VI., kterého noví ministři přesvědčili k návratu do země. Jednání bylo krátké a rázné, Antiochos IV. se stal ochráncem mladého krále a vymohl si uzavření smlouvy, kde bylo jasně stanoveno, že Koilé Sýrie patří dál Seleukovcům. Filométór ho poté doprovázel z Memfidy k Alexandrii, kde se již shromažďovala seleukovská armáda.

Jenže mírové urovnání nenašlo své příznivce v Alexandrii, kde radikální síly pod vedením Komana zvolily jako krále Ptolemaia VIII., Filométórova mladšího bratra.⁸²³ Podnětem k rebelii mohla být falešná zpráva, že se Antiochos dohodnul s Filométórem. To se Antiochovi skvěle hodilo, oblehl Alexandrii, kterou blokoval i pomocí loďstva, zásobování města bylo odříznuto. Do Říma v létě roku 169 okamžitě spěchali alexandrijští vyslanci s žádostí o pomoc, ale senát opět zahrál záležitost do ztracena, současná situace mu vyhovovala. Antiochos však neměla vyhráno, nilské záplavy komplikovaly přesuny jeho armády a první útok na hradby Alexandrie ztroskotat.⁸²⁴

Zanechal proto obléhání, shromáždil 150 talentů, 50 poslal se svými vyslanci do Říma, ostatní peníze věnoval některým městům v Řecku. Rhodské poselstvo s mírovým návrhem odkázal na svoji dohodu s Filométórem. Ničemu nebrání, jen ho chrání před sourozenci Ptolemaiem VIII. a Kleopatrou II., království má vládnout Ptolemaios VI., jestli ho občané Alexandrie chtějí zpět povolat, nebude tomu bránit, skutečně ho do města pustil.⁸²⁵ Spory sourozenců však byly během zimy urovnány, měli vládnout společně Filométór v Egyptě, Kleopatra II. na Kypru a Ptolemaios VIII. v Kyrenaice. Antiochos už neměl legitimní důvod v Egyptě zůstat, navíc obdržel zprávy o nepokojích ve fénických městech a vzpouře v Jeruzalémě, takže koncem roku 169 Egypt opustil, ale ponechal posádku v Pelúsiu.⁸²⁶

Povstání v Jeruzalémě bylo pouze otázkou času. Již dříve zde byly ideální podmínky k revoltě, když však Meneláos sáhl na chrámový poklad a podplatil úředníka Androníka, aby zavraždil v exilu žijícího kněze Oniáše III.⁸²⁷, nastalo povstání, které nemohlo zastavit ani popravení Androníka, jelikož Meneláos, strůjce zločinu, zůstal nepotrestán. Antiochos se tak zároveň zbavil muže, který věděl příliš mnoho. Jeruzalémští však nechtěli boj, zabili sice při povstání Meneláova bratra Lýsimacha, ale chtěli vše vysvětlit přes svoje posly, kteří měli Meneláa obžalovat. Jenže Meneláos podplatil příslušné úředníky a král posly popravil.⁸²⁸ V roce 169 se proslýchalo, že Antiochos IV. Epifanés zahynul. Sesazený kněz Jáson neváhal ani chvíli, přepadl s 1000 muži Jeruzalém, donutil Meneláa, aby se stáhl do citadely, a vyhnal stoupence Seleukovců z města.⁸²⁹ Podporovala ho většina obyvatel. Jenže naděje obyvatel města i Jásona byly předčasné. Přišel podzim roku 169, Antiochos IV. se z Egypta rychle blížil k Jeruzalému. Jáson uprchl přes Ammón a

Nabatejskou říši do Egypta. Na stranu Seleukovců však přestoupily také zajordánské kmeny, Tobiadovec Hyrkános raději spáchal v pevnosti Arak el-Emír sebevraždu.

Antiochos IV. dobyl město, pomáhal mu přitom i Meneláos, zmocnili se chrámového pokladu i veškerého vybavení chrámu. Při odchodu zanechal v oblasti dvě posádky, Filip velel v Jeruzalémě, další posádka byla umístěna na hoře Gerizím, kde velel Androníkos.⁸³⁰ **Na jaře roku 168** vyrazil Antiochos znovu do Egypta, jeho loďstvo vyplulo na Kypr, kde porazilo egyptskou flotilu. Stratégos ostrova Ptolemaios Makrón se dohodl na předání ostrova.⁸³¹ Na egyptských hranicích u řeky Rhinokolúry potkal Antiochos IV. ptolemaiovské poselstvo. Král Filométór vyjádřil díky za dosazení na trůn, žádal však strýce, aby se vrátil zpět a nestával se jeho nepřítelem. Antiochos však požadoval dodatečně vlastnictví Kypru, Pelúsia a jeho okolí.⁸³² Antiochos začal být neuvěřitelně chamtivý a neprozřetelný, ačkoliv nedávno jen v Jeruzalémě získal kořist za 1800 talentů. Na odpor doplatilo obyvatelstvo, kdy z 80 000 povstalců byla polovina zabita a zbytek prodán do otroctví.⁸³³

Muselo být mu jasné, že zabrání Kypru, výstavba loďstva i jednotka válečných slonů, to vše porušuje apameiský mír. Zřejmě ale počítal s tím, že Římané se smíří s daným stavem věcí, když je řádně obdaruje. Možná chtěl spíš jen vykonávat určitou formu úředně schváleného protektorátu než ovládat celý Egypt. To byly ovšem chybná kalkulace, jak se měl brzy přesvědčit.

Prozatím však bylo jeho loďstvo v Pelúsiu, pozemní armáda dorazila opět k Memfidě a Fajjúmské oáze. V červenci začal s obléháním Alexandrie, vítězství bylo na dosah. Jenže na alexandrijském předměstí Eleusíně potkal Antiochos římské poselstvo, které vedl Gaius Popilius Laenas. Nevšiml si nabízené ruky seleukovského krále a podal mu zprávu od senátu, podle níž se měl okamžitě stáhnout ze všech pozic a odevzdat Kypr. Král chtěl získat čas na rozmyšlenou, ale Laenas okolo něj nakreslil do písku kruh a řekl, že vyžaduje odpověď dřív, než král z kruhu vyjde. Antiochos se rozmýšlel, co dělat, na válku s Římem si netroufal, když věděl o nedávné porážce Persea.

Přijal požadavky, stáhl se z Egypta i Kypru, potom byl opět uznán za přítele a spojence Říma. Tento incident známý jako “eleusínský den”^{*} ukončil 6. syrskou válku. Naplno ukázal, v jakém stavu jsou helénistická království a svět Středomoří, autorita Říma byla nepopíratelná, málokdo si troufl odporovat. Antiochos se musel cítit ponížen a rozhořčen, mohl si za to částečně sám; kdyby podporoval Persea, tak v případě úspěchu mohl v klidu expandovat do Egypta, kam měl přístup po roce 170 zajištěn. Jeho loďstvo a vojsko by dokázalo pomoci Makedonskému království, rovnováha ve Středomoří se mohla naklonit jinam.

Ted' mohl jen litovat předchozího rozhodnutí, když viděl, že v zahraniční politice má jen takovou roli, jakou mu vymezí Řím. Obsazením Egypta by teoreticky apameiskou smlouvu neporušil (expandoval by totiž na jih, nikoliv na sever a mimo pohoří Tauros), obsazení Kypru už bylo důvodem Římanů k intervenci, stejně jako vybudování loďstva a zařazení slonů k armádě. Je pochopitelné, že Antiochos se chtěl zbavit hrozby z Egypta, ale je s podivem, že si neuvědomil, že přitom přijde do konfliktu s Římem a jeho spojenci.

Neodsuzujme však jeho snahy příliš příkře, byl v obležení potenciálně nepřátelských zemí, neměl asi také dost velké lidské rezervy, aby mohl současně bránit Egypt (za situace, kdy většina ptolemaiovských vojáků k němu nepřešla) i svoje království a zároveň podporovat Persea nějakými významnějšími silami. Mohl se o to pokusit, ale byl by to značně nebezpečný podnik. Přesto o něj měl usilovat, byl by to značně obtížný a pravděpodobně poslední alespoň trochu možný pokus sjednotit helénistická království proti Římanům a různým zrádcům řecko-makedonských zájmů (některá řecká města, Achájský spolek, ale především Rhodos a Pergamon). Jedině tak se dalo udržet dominantní postavení Hellénů a Makedonců ve východním Středomoří.

---

^{*} Mnozí událost vidí jako rafinovaný tah římské diplomacie, ale zajímalo by mě, co by Laenas dělal, pokud by Antiochos zahájil protestní hladovku, odmítl by s římskými posly mluvit a nechal by v platnosti svoje rozkazy. Ostatně z Říma, nebo i Makedonie to bylo tři týdny cesty do Alexandrie nebo na hranice Seleukovské říše, pro vojsko by to trvalo ještě déle. Antiochos asi neměl povahu odvážného hazardéra, který chtěl zkusit svoje štěstí.

Takové globální politické myšlení s dlouhodobým výhledem dopředu asi Antiochos neměl; i kdyby takto myslel, jeho cíle pravděpodobně ležely na východě, kde se hodlal stát suverénem. Jenže to bylo chybné rozhodnutí, jak pozdější historie ukázala; Řím se nikdy příliš na východ nehnal, jelikož logistické obtíže, klimatické podmínky, zdatní soupeři i odpor místní populace zarazili jeho elán a hranice. Pokud by Antiochos dobyl Alexandrii, držel by dále Pelúsiem a Římané by se mohli na Egypt leda dívat z dálky. Jejich námořní převaha by jim nepomohla, Egypt byl hospodářsky soběstačný a snadno bránitelný, takže po pár neúspěšných pokusech by se římská republika vydala plenit jinam. Při válce s Antiochem o jeho říši by se Řím musel spoléhat na svoje maloasijské spojence, kteří se ho spíše báli, než že by pro něj chtěli bezmezně krváčet. Diplomatická situace by byla příznivější pro Antiocha (po římském řádění v Helladě, Makedonii a Egejské oblasti).

Tento scénář se ale bohužel seleukovský král nepokusil realizovat. Historie se tragicky zopakovala v jednom období hned dvakrát, ale pokaždé trochu jiným způsobem. Antiochos III. Veliký doplatil ve válce s Římem na svéhlavost makedonského krále Filipa V. (i když ten měl už při krétské válce Seleukovce podporovat proti Pergamu), jeho syn Perseus doplatil na oportunisty Antiocha IV. Epifana, který doufal, že využije Persea pro své cíle, nakonec však doplatil na to, že ho obětoval římským zájmům. Bez překážek v Evropě byla Asie další na tahu pro římskou dobytčinnost.

Antiochos se tedy vrátil z Eleusíny zpět domů, když obdržel zprávy o nepokojích ve fénických městech (např. Arados)⁸³⁴; v roce 167 opět propuklo povstání v Jeruzalémě a okolí. Hnutí Makabejských sílilo, vedl ho Mattatjáš a jeho pět synů, kteří pobili seleukovské vojáky v osadě Módéinu a pak uprchli do hor.⁸³⁵ Guerillová válka slavila úspěchy, přívrženci přibývali a vynikal hlavně Juda Makabejský jako jeden se synů původce povstání. Antiochos se však nemusel ani přes problémy a částečné neúspěchy cítit tak špatně. Vždyť kořist z Egypta nebyla určitě malá, navíc potlačil problémy v pobřežních městech Fénicie. Jeruzalém dobyl roku 167 Istí Apollónios, zaútočil totiž v den šabatu, takže mnoho obyvatel pobil, strhl městské hradby a naproti chrámu postavil pevnost Akra.⁸³⁶

Šlo o další opěrný bod v Jeruzalémě, město Akra se stalo vojenskou klerúchií (kolonií) s helénizovanými Židy i nežidovskými obyvateli, kteří tvořili

posádku samotné pevnosti. Stoupenci Jásonovi, Oniadovci, přišli o svou půdu, kterou obdrželi vojáci-rolníci. Meneláos byl formálně veleknězem, ale skutečnou moc ve městě měl epistatés Filip.⁸³⁷ Chrám se stal společným majetkem všech občanů polis, byl konec židovské samosprávy, což nechtěli asi ani ti nejextrémnější helénisté z řad Tobiadovců. Antiochos se také mohl bavit tím, jak byl potrestán Rhodos za svoje mírové snahy, které vyvinul pro Makedonii. Jeho dobrodinec Eumenés II. byl náhle velmi překvapen, když nedostal města Ainos a Maróneiu, která byla prohlášena za svobodná.⁸³⁸ Co více, Římané byli ochotni vytvořit pro jeho bratra Attala II. oddělené království, ale spor oba bratři urovnali. Svoji roli hrálo i to, že Attalos měl být nástupce, Eumenés byl tehdy starý a bezdětný.⁸³⁹

Římané rovněž odmítli podpořit Pergamské království v bojích proti Galatům, se kterými Eumenés II. musel **v roce 168/7** bojovat, zvítězil však i bez pomoci Říma, který ho za pomoc v 3. makedonské válce "odměnil" nejen odebráním měst v Evropě, ale v zimě roku 168 přijal zákon zakazující vstup králům do Říma, Eumenés z Brundisia okamžitě odplul domů, náhle už nic po římském senátu nechtěl. Ale tohle byly drobnosti, které mohly Antiochovi zpříjemnit nedávnou porážku Apollónia a jeho vojska o počtu 2000 mužů v roce 167 u vádí řeky jménem Haramia, kde Apollónios zahynul. Situace v Judeji si bude vyžadovat větší pozornost. Ale prozatím mohl Antiochos bilancovat a v klidu si přiznat, že je úspěšným králem, jelikož říši posílil a obnovil i přes všechny dosavadní problémy a neúspěchy.

I když nedobyl Egypt, měl stále válečné loďstvo a slony, zvětšil svoji armádu a vylepšil ji. A co je hlavní, jeho podnik na východě, kam poslal Eukratida, vyšel. **Eukratidés v roce 170** skutečně dobyl Baktrii, porazil a sesadil **Antimacha I.** a uznával nadále seleukovskou autoritu. **V roce 167** však o sobě dal výrazně vědět parthský král **Mithridatés I. Filhelénos** (*195), vlada 171-138), když zaútočil na provincii Aria a dobyl město Herát, čímž přetrnul Řekům přímou obchodní trasu s Indií. Eukratidés se snažil vojensky odpovědět, jenže jeho pokus na dobytí Parthie a provincie Aria nevyšel. 6. prosince roku 167 intervenoval Antiochos v Jeruzalémě, chrám dedikoval Diovi. V roce 166 je makabejská revolta v plném proudu, vrchní velení má Juda Makabejský, jelikož jeho otec Mattatjáš již nežije. V bitvě u Bet-chorónu zničí Juda 4000 vojsko⁸⁴⁰,

kteřé vedl vojevůdce Seron - šlo o thrácký posádkový oddíl. Neuspělo ani nové vojsko o počtu zhruba 5000 mužů, které vedli Gorgiás a Nikánor.

V bitvě u Emauz Juda využil odděleného postupu seleukovských oddílů, zničil je postupně. Gorgiás chtěl přepadnout v noci s 5000 elitními pěšáky a 1000 nejlepších jezdců dobýt ležení, ale než se mu to povedlo, napadl Juda hlavní vojsko a obrátil ho na útěk.⁸⁴¹ Větší polovinu vojska pobil. Juda bojoval zpočátku s malým vojskem proti přesile, ale jeho guerillová taktika slavila vždy úspěch. Nyní už měl 6000 vojsko, které bylo dobře vyzbrojeno.⁸⁴² Tyto potíže však nebyly v centru pozornosti Antiocha, rozhodl se, že potáhne na východ. Ještě předtím se rozhodl uspořádat kolosální vojenskou přehlídku a demonstraci moci. Rozhodl se, že překoná hry uspořádané Aemiliem Paulem roku 167 v Amfipoli a jeho římský triumfální průvod.

Proto rozeslal vyslance a posly do měst, zvoucí na slavnost v Dafné **v roce 166**, předměstí jeho hlavního města Antiochie. Měl velkou snahu předvést se před řeckými poselstvy, aby ukázal svoji velkolepost a štědrost a aby nikdo nepochyboval, kdo je v současnosti nejmocnější helénistický král. Popis přehlídky nám zanechal Polybios: „*V popředí šlo pět tisíc mužů, kteří byli v rozkvětu svých sil. Byli vybaveni římskou zbrojí a měli řetízkové pancíře. Za nimi kráčelo pět tisíc Mýsů, následovaly tři tisíce Kiliků vyzbrojených jako lehkooděnci a nesoucích zlaté věnce, dále tři tisíce Thráků a pět tisíc Galatů. Pak kráčelo dvacet tisíc Makedoňanů, z nichž bylo pět tisíc vyzbrojeno bronzovými štíty a ostatní stříbrnými štíty. Za nimi bylo zařazeno dvě stě čtyřicet párů gladiátorů. Potom jelo tisíc jezdců z Nísy a tři tisíce z Antiocheie.*

Většina z nich měla na výstroji zlaté ozdoby a věnce, ti ostatní měli ozdoby ze stříbra. Za nimi byla skupina jezdců zvaných hetairoi. Bylo jich asi tisíc a měli zlaté ozdoby. Dále byl zařazen oddíl králových přátel, jichž bylo také tolik a kteří byli stejně vyzdobeni, pak tisíc vybraných jezdců a za nimi oddíl zvaný agéma, považovaný za nejsilnější část jízdy. Těch bylo asi také tisíc.

Nakonec jeli jezdci v pancířích a tímto způsobem byli vystrojeni nejen jezdci, nýbrž i jejich koně. Bylo jich patnáct set. Všichni muži, které jsem uvedl, měli svrchní nachový oděv, často protkaný zlatem a vyzdobený obrazy zvířat. Potom jelo sto vozů tažených šestispřežím a čtyřicet tažených čtyřspřežím, dále vůz tažený slony a pak kráčelo jeden za druhým třicet šest nádherně

vyzdobených slonů. Zbývající část průvodu je obtížné popsat, pokusím se to alespoň povšechně vylíčit. Kráčelo tam asi osm set mladých mužů se zlatými věnci, dále bylo předvedeno asi tisíc dobře vykrmených dobytčat, téměř tři sta... a osm set sloních klů.

Není možné vyjmenovat množství obrazů, na nichž byli představeni všichni bohové a duchové, které lidé znají a uctívají, dále héróové, někteří pozlacení a jiní odění do rouch protkaných zlatem. U všech byly v drahocenném provedení znázorněny příslušné mýty, které se o nich vyprávějí. Po nich byla uvedena zobrazení Noci a Dne, Země a Nebe, Jitra a Poledne. Množství zlatého a stříbrného nádobí a je možno představit následující údaje. Tisíc otroků jednoho z králových přátel, sekretáře Dionýsia, kráčelo se stříbrnými nádobami, z nichž každá vážila ne méně než tisíc drachem, a šest set králových otroků neslo v průvodu zlaté nádoby.

Následovalo asi dvě stě žen, které skrápěly přihlížející vonnými oleji ze zlatých schránek. Za nimi nesli na nosítkách se zlatými podpěrami osmdesát sedících žen a na nosítkách se stříbrnými podpěrami pět set žen oděných do drahocenných rouch. Tak znamenitý ráz měl ten průvod. Když skončily hry, gladiátorské zápasy a lovecké výpravy a celá tato podívaná, probíhající po třicet dní, byla u konce, mohl se každý, kdo chtěl, po dobu pěti dní potírat v gymnasiu šafránovou masťou, uloženou ve zlatých číších. Bylo jich patnáct a stejný počet číši byl naplněn skořicovou masťou a právě tolik masťou nardovou.

V dalších dnech tam byly přineseny číše s masťou z pískavice, z majoránky a z kosatce a všechny vydávaly skvělou vůni. K hostinám bylo prostřeno někdy tisíc, jindy i patnáct set stolů, na nichž bylo nejhonosnější stolní nádobí. To všechno král osobně zařizoval.⁸⁴³

Slavností se zúčastnili i římsí pozorovatelé, ke kterým byl Antiochos velmi úslužný, bezpochyby se nemohl dočkat, až se jich zbaví. Římané byli vřelým přijetím překvapeni, na nic si nestěžovali, nic králi nevytýkali, nakonec se vrátili zpět do Říma. Antiochos vyplatil vojsku roční žold a shromažďoval zásoby pro svoje východní tažení, jehož cílem bylo obnovení tributu z východních satrapií a porazit jednou provždy ty dotěrné Parthy, kteří ohrožovali hospodářskou sílu celého království svými útoky na východní území

a blokad obchodních cest. Pravděpodobně někdy v srpnu roku 165 vyrazil Antiochos na východ, zemi měl v jeho nepřítomnosti spravovat Lýsiás.

Prvním cílem Antiochova tažení byla Arménie, její král Artaxiás bitvu s ním prohrál, byl zajat a jeho hlavní město bylo obsazeno. Tento král byl podporován Kappadokií a Pergamem, bez jejichž pomoci by samostatnosti nedosáhl. Takové nehorázné porušování svých sfér vlivu a zájmů nemohl Antiochos tolerovat a i když šlo o bývalého spojence z Pergamu, neváhal se vzepřít jeho vůli. Potom v roce 164 seleukovské vojsko táhlo skrz Mezopotámii (Babylónie, Súsiana) k perskému zálivu. U ústí řeky Tigris znovu založil město Antiocheia (dřívější město Alexandra Velikého, budoucí Charax Spasinou). Arabské pobřeží naproti* nechal poprvé prozkoumat právě Antiochos IV. Epifanés. (Plinius Starší 6,147)

Antiochos se zřejmě snažil o obnovení obchodu s Indií skrze námořní cestu, podnikl expedici na Arabské pobřeží, aby připomněl místním obyvatelům suverenitu Seleukovského království. Poté se vydal do Médie, aby bojoval s Parthy. Metropoli satrapie přejmenoval z Ekbatan na Epifaneia. Králův bratr Hérakleidés byl ustanoven satrapou, dříve byl královským pokladníkem. Během listopadu se Antiochos přesunul do Paraitakéne (území mezi Persidou a Médií), ve městě Tabai zřídil svoji základnu. Během přelomu listopadu a prosince podnikl Antiochos svoje poslední vojenské akce, při nichž byl těžce raněn, na následky zranění zemřel. Existuje několik verzí jeho posledních dní.

Podle druhé knihy Makabejských (9.1-3) táhl Antiochos proti Persidě, byl raněn, když se pokoušel vyrabovat chrámy v Persepoli, a nakonec se stáhl do Ekbatan v Médii, kde zemřel. To je relativně málo pravděpodobná verze událostí. I když byla Persis nezávislým územím, pravděpodobně s vlastním králem, který razil mince, Persepolis byla dávno o všechny poklady připravena již Alexandrem, nesloužila již jako místo korunovace, shromaždiště armády ani sklad trofejních zbraní či tributárních darů. Pokud však Peršané znovuobnovili Persepoli, pořád zůstává otázkou, kde by vzali prostředky na znovuobnovení jinde, než z majetku chrámu, který byl stál Antiochovi za vojenský zásah.

---

* Dnešní území Ománu a okolní země

Podle jiné verze táhl Antiochos hornatým územím Elymais, kde chtěl vyrabovat svatyni Artemidy, v čemž neuspěl. Oblast obývali nelítostní divocí lučištníci, kteří hájili svůj status nezávislosti, který si vymohli už na Achaimenovské říši. Poté, co je nebyl schopen porazit, se stáhl do Tabai, kde zemřel na následky zranění z boje. Zde na smrtelném loži jmenoval regentem za svého syna Antiocha V. Filipa a předal mu svůj pečetní prsten, plášť i diadém. Další verze jeho smrti hovoří o jeho neúspěšném útoku na město Súsá, při kterém zahynul.

Antiochos IV. Epifanés byl vládce velkých ambicí, prokazoval se jako dobrodinec mnoha městům, další města měl v plánu obdarovat v budoucnu. Zvyšoval svoji prestiž obdarováním různých kultovních středisek a stavbou chrámů. Přispěl Athénám již roku 174 na dokončení chrámu Dia Olympského, který byl rozestavěn v 5. stol a pro svoje obří rozměry nebyl dokončen.* Antiochos najal na přestavbu římského architekta Decima Kossotia. Stavba měla změnit půdorys. Na kratší straně vzadu a vpředu, napříč chrámem, měly stát 3 řady po 8 sloupech, dvojitá řada 20 sloupů podél z každého boku, celkem tedy 104 sloupů. Sloupy se tyčily do výše 17 metrů, každý měl 2 m v průměru. Materiál stavby byl změněn na kvalitní a drahý mramor z pentelských lomů. Dórský řád byl nahrazen korintským, šlo o první užití tohoto stylu na chrám. Projekt však bohužel skončil Antiochovou smrtí.

Navzdory konci své východní výpravy byl Antiochos IV. úspěšným králem. Oproti předchozímu Seleukovi IV. získali Seleukovci opět respekt svých sousedů a prestiž ve světě Řeků. Byla obnovena armáda. Antiochos založil 15 nových měst, zakládal ve starých městech gymnasia a efébiony, aby posílil základnu občanů pro svoji říši a získal tak větší vojsko. Jeho helenizační snahy však v Judeji narazily na odpor, což však nebyla výhradně chyba krále, ale především helenizované židovské aristokracie (podrobněji o tématu viz kapitola Heléni vs. okolní svět).

V Antiochii postavil zároveň s novou čtvrtí akvadukt, který vedl po úbočí Silpionu. Do skály nad městem byla vytesána socha Chaironiona, bylo to poprsí boha, na jehož pravém rameni stála menší postava. Tato stavba měla zažehnat

---

*podařilo se to až za Hadriána ve 2. stol. n. l. v roce 124/5

morovou ránu, což se povedlo. Nová čtvrť byla vybudována na úbočí hory Silpionu, stál zde chrám Jova Kapitolského se stropem a stěnami vykládanými zlatými deskami. Tento bůh byl patronem Říma, Heléni v něm viděli Dia Olympského. Kromě pocty Římu tak dával poctu nepřímo sobě, když se nechal uctívat jako Zeus.

Antiochos strávil mnoho času v Římě, ze svých pozorování odvodil zásadní poučky, které chtěl praktikovat ve svojí říši. Římané byli velkou mocí, jelikož u nich bylo zapojeno podstatně více lidí do občanského života, větší část občanů participovala na veřejném životě a službě státu, který podporoval jejich ctižádost. Římané byli uvyklí násilí a brutalitě v masovém měřítku, proto zavedl v Antiochii gladiátorské zápasy. Antiochos zemřel ve věku 51 let po 11 letech vlády, jeho helenizační a romanizační snahy však pobuřovaly konzervativní současníky, jakým byl např. řecký historik Polybios z Megalopole, který nechápal jeho reformní úsilí a byl vůči králům (kromě pergamských) velmi zaujat. Říši však zanechal Antiochos ve velmi nebezpečném stavu, jelikož odboj Peršanů a jiných etnik na východě nebyl zcela potlačen a dále hrozilo nebezpečí od Parthů, ačkoliv v Baktrii byl nový spolehlivý spojenec Eukratidés, který po Antiochově smrti vyhlásil samostatnost.

Problémy však dál zuřily, nejvíce v Judeji, pravděpodobně počátkem roku 164 došlo k bitvě u Bet-súru na kopcovitém terénu, kde se nemohly falangy seleukovského vojska rozvinout. Ačkoliv Lýsiás měl k ruce 20 000 pěšáků a 4000 jezdců (a pravděpodobně i válečné slony a vozy), šlo však především o čerstvé brance či lokální pomocné jednotky. Juda s 10 000 muži jasně zvítězil, zničil více než pětinu vojska nepřátel. 14. prosince Juda porazil Gorgiu, dobyl Jeruzalém a nechal znovu vysvětit chrám*.

Lýsiás poznal, že silové řešení selhalo, s předchozím schválením krále se odhodlal k jednání mnohem dříve, než Antiochos zemřel, jak o tom svědčí dopis z druhé knihy Makabejských: „*Král Antiochos posílá svůj pozdrav*

---

* Což vedlo k ustavení osmidenního svátku Chanuka, podle tradiční legendy, kdy nepatrné množství oleje vydrželo hořet ve svícnu osm dní.

židovské radě starších a všem ostatním Židům, Těší nás, máte-li se dobře. Nám se daří též dobře. Meneláos nám vyřídil, že se chcete vrátit a věnovat se každým svým vlastním záležitostem. Těm, kdo se vrátí do 30. dne měsíce xantika (duben), nabízím usmíření a ujišťuji je, že Židům náleží jejich vlastní stravovací zvyky a zákony jako dříve. Nikdo z nich nesmí být jakkoliv stíhán za přestupky, jichž se dopustil. Zároveň vám posílá Meneláa, jenž k vám bude i nadále dobře promlouvat.

Žijte dobře! 15. dne měsíce xantika roku 148.⁸⁴⁵

Ve městě Jeruzalém už jako pozice Seleukovců a helénistů zbyla pouze pevnost Akra. Oficiálně byl seleukovským králem na konci roku 164 Antiochos V. Eupátor, kterému bylo pouhých 9 let, rádce Lýsiás a regent Filip soupeřili o moc. V roce 163 ho uznal králem i Řím oproti jeho strýci Démétriovi, který měl rovněž stále nárok na trůn a byl rukojmím. Juda Makabejský této situace využil. Táhl do židovských obcí Zajordání a v Galileji, zaručil svým soukmenovcům bezpečný odchod do Judska. Juda opevnil chrámovou horu a zřídil pevnost u Bet-súr.⁸⁴⁶ Seleukovci zaznamenali pouze skromné úspěchy roku 163, kdy Gorgiás ubránil pobřežní město Jamnia.

Juda dobyl Chebrón, seleukovský velitel Tímotheus z Ammónu (dnešní Jordánsko) naopak selhal v dobytí pevnost Diathéma, Juda zaútočil ve střež směrech, Tímotheus údajně ztratil 8 tisíc mužů. (1. kniha Makabejských, 5, 29-34). Seleukovská říše byla na kolenou nejen díky úspěšné vzpouře Židů, ale i díky vnitropolitickým sporům a bezbřehému oportunismu nejzákeřnějšího zrna od Římanů. Ti totiž provedli velmi chytrý handl tak, že uznali **Antiocha V. v roce 163** za krále, ale mohli stále pohrozit tím, že vyšlou do Antiochie **Démétria I.**, pokud nesplní jejich podmínky.

Lýsiás tedy musel svolit, aby Gnaeus Octavius jako jeden z členů římské delegace mohl zničit seleukovské válečné loďstvo a zmrzačit slony přeseknutím šlach nebo je upálil.⁸⁴⁷ Byl to jeden z úkolů římské delegace, která měla **v roce 162** procestovat Makedonii a Asii. Obyvatelé města Laodiké však byli činem natolik pobouřeni, že neváhali Gnaea zabít a zaútočit na ostatní členy delegace. Jediné, čím se mohli příznivci seleukovské dynastie utěšovat, byl fakt, že už dříve v roce 162 porazili židovské vojsko. Lýsiás sebral mohutné vojsko, odhady hovoří o 50 000 vojáků a 30 válečných slonech. Juda

Makabejský měl asi 20 000 mužů. Seleukovská armáda napřed oblehla Bét-Súr, později došlo jižně od Betléma u Bét-zacharja k bitvě. Lýsiás zvítězil a začal obléhat Jeruzalém, byl však brzy odvolán zpět do Antiochie kvůli vzpouře regenta Filipa.

Proto byl uzavřen mír a definitivně revidována politika vůči Židům, jak o tom svědčí dopis Antiocha V., adresovaný Lýsiovi: „*Král Antiochos zdraví svého bratra Lýsiu! Náš otec se odebral do společnosti bohů. My si však přejeme, aby obyvatelé říše nebyli znepokojováni ve svých starostech o vlastní záležitosti. Nyní jsme slyšeli, že Židé nesouhlasí s helenizací nařízenou otcem, ale chtějí dále žít svým způsobem života a žádají, aby jim bylo dovoleno dodržovat své zákony. Proto si přejeme, aby ani tento národ nebyl znepokojován, jsme pro, aby jim byla navrácena jejich svatyně a aby se jako občané řídili zákony zděděnými po předcích.*“⁸⁴⁸ Klid v Judeji měl zaručit i nový velekněz, umírněný helénista Alkimos z dynastie Sádokovců (dosazený do úřadu v roce 161).

Právoplatný kněz Oniáš IV. uprchl do Egypta, kde založil schizmatickou svatyni v Leontopoli. Po potlačení vzpoury regenta měl Lýsiás další starost, vzbouřil se satrapa Médie, Tímarchos z Milétu. V Římě se rozhodl Démétrios (rukojmí, syn Seleuka IV.) vrátit zpět do svého království, ačkoliv už dříve ho Římané odmítli. Neměli totiž zájem na tom, aby vládl někdo schopný a dospělý, dítě na trůně jim vyhovovalo. Démétrios navázal kontakty s egyptským velvyslancem Menyllem a historikem Polybiem⁸⁴⁹, aby mu pomohli v útěku. Svoje vyhlídky na úspěch konzultuje i se svým pěstounem Diodórem, který se nedávno vrátil ze Sýrie.

Situace byla pro Démétria ideální, lid nevěřil Lýsiovi, ten nemohl očekávat ani podporu římského senátu, který byl přesvědčen, že čin spáchali královi přátelé. Menyllos domluvil přepravu Démétria a jeho družiny lodí plující do Tyru pod záminkou vyslání vojáků Ptolemaiovi VI., senát zjistil jeho absenci až po pěti dnech.⁸⁵⁰ Démétrios však v té době již proplul sicilskou úžinou a měl značný náskok před římskými vyslanci, kteří po něm měli pátrat v Řecku a Asii. Tito vyslanci měli zjistit postoj ostatních králů k Démétriovu návratu, a jaká je situace v Galatii, se kterou byli často sousední země ve válce.

Na přelomu října a listopadu **roku 162** se tak Démétrios I. objevuje v Antiochii, kde ho lid uvítal, Antiochos V. i Lýsiás byli odstraněni. Další

problémy na sebe nedaly dlouho čekat. Tímarchos se v Médii prohlásil králem a zaútočil na Babylónii. V Judeji nechal Alkimos zabít některé příznivce strany zbožných, opět nastalo povstání. V roce 161, 12. února nebo března*, je poraženo u Adasy seleukovské vojsko, jeho velitel Nikánor padl, 13. den Adaru tak byl v židovském kalendáři slaven jako „Nikanórov den“.⁸⁵¹ Jako by to nestačilo, římský senát uznal židovský stát.

Stalo se to pravděpodobně ještě před Nikanórovým tažením. Obsah smlouvy zaznamenám (v 1. knize Makabejské): *„Zdar Římanům a lidu židovskému na moři i souši. Meč nepřátel ať je od nich vzdálen. Kdyby hrozila válka Římanům nebo některému jejich spojenci v celé jimi ovládané oblasti, pak s nimi ochotně nastoupí k boji i židovský lid, podle časových okolností. Nepřátelům nebudou dodávat ani obilí, ani zbraně, peníze či lodě. Tak tomu chce Řím. Dostojí svým závazkům, aniž by si za to něco vzali. V případě, že se nejdříve dostane do války židovský národ, pomohou jim rádi vojensky Římané, podle časových okolností. Nepřátelům nebudou dodávat zásoby, zbraně ani peníze ani lodě. Tak tomu chce Řím. Budou bez úskoků dbát na tyto závazky.“*⁸⁵²

Smlouva byla sice relativně nerovnoprávná, dávala tušit, že pro Řím není prioritou válka proti syrskému králi, avšak židovský ethnos se stal pro Řím vítanou diplomatickou záminkou, jak kdykoliv zasahovat do místních záležitostí a vyvíjet na Seleukovce nátlak. Ze stejné doby zachovaný dopis určený Démétriovi: *„Budou-li si (Židé) od této chvíle na tebe stěžovat, pak jim dopomůžeme k právu a budeme s tebou válčit na moři i souši.“*⁸⁵³ Římané tím sledovali nejen oslabení seleukovského státu, ale možná se i snažili nepřímo urovnat svoje vztahy s Ptolemaiem VI., který tajně, ale přece podporoval svého bratrance Démétria I. a odtržení Judska dávalo Ptolemaiovi možnost znovu se pokusit dobýt Koilé Sýrii a znovu podporovat Řím. V roce 160 se vydal Démétrios I. válčit proti vzbouřenci Tímarchovi, do Judeje byl poslán generál Bakchidés.

---

* Kniha Makabejských hovoří o 13. dnu Adaru, gregoriánský ekvivalent je únor/březen, jedna z interpretací vypočítala datum bitvy na 27. březen.

Ten porazil v létě (duben/květen) židovské vojsko u Elasy*, Juda Makabejský byl zabit a vojsko zničeno. V odporu však pokračovali jeho bratři Jonatán a Šimon (jehož potomci založili Hasmoneovskou dynastii, která trvala až do roku 37 př. n. l.). Prozatím však byla Judea pacifikována. Démétrios I. porazil Tímarcha, od obyvatel Seleukeie nad Tigridem obdržel přízvisko Sotér. Babylónie a Médie byly znovu v rukou Seleukovců. Démétrios I. vysílá do Říma poselstvo, které přinášelo dar v hodnotě 10 000 zlatých statérů.⁸⁵⁴ Poslal nejen vraha římského velvyslance Gnaea, Leptína, nýbrž i gramatika Ísokrata za jeho protiřímské názory.

Ten tvrdil, že Gnaeus si svůj trest zasloužil a že měli by být pobiti i ostatní vyslanci, aby nezůstal nikdo, kdo by mohl Římanům podávat zprávy. Tím by skončilo jeho rozkazování a neomezované uplatňování moci.⁸⁵⁵ Bohužel pro Ísokrata i Leptína byl smutnou skutečností fakt, že otevřeně odporovat Římu si už nikdo netroufal, oni sami se měli stát obětními beránky. Leptínes ale neochvějně tvrdil, že vykonal čin se souhlasem bohů a že bude propuštěn. A měl pravdu, on i Isokratés byli propuštěni na svobodu. Římané je nemohli odsoudit, ztratili by záminku, jak vyvolat válku proti Démétriovi.

Proto si obvinění vůči nim ponechali v záloze. **Na podzim roku 160** senát sice uznal **Démétria I.** králem, ale odpověděl mu neurčitou formulací, že bude vůči němu postupovat přátelsky, pokud se on bude chovat náležitě vůči senátu.⁸⁵⁶ Prozatím mohl být Démétrios spokojen, obnovil rozvrácené království i jeho vojenskou a hospodářskou sílu, mohl se koncentrovat nikoliv na konsolidaci, ale i zahraniční politiku.

Vraťme se však nyní v ději zpět do Egypta roku 165, neboť Ptolemaiovská říše měla daleko k utěšenému stavu. Vypukla zde opět vzpoura domácího obyvatelstva. V roce 164 byla boji nejvíce poškozena oblast Fajjúmu a Théb. Díky povinnému pronájmu půdy k obdělávání nastalo hromadné opuštění půdy a vesnic. Chudí obyvatelé ani vojáci nebyli schopni daň platit, proto Ptolemaios VI. některé skupiny neschopné daň platit osvobodil.⁸⁵⁷ Hospodářská situace se však nezlepšila naráz, potíže přetrvávaly, mnozí obyvatelé i vojáci raději uprchli do chrámu, kde žili jako služebníci, tzv.

---

* Dnešní město Ramalláh 10 km severně od Jeruzaléma.

katochoj, zadržovaní. Pobyť mohl trvat i několik let. Nálada v hlavním městě byla natolik agresivní, že se Filométor rozhodl opustit zemi.

V Římě získal podporu, aby se **v roce 163** do Alexandrie v doprovodu římských vyslanců vrátil. V létě byl **Ptolemaios VI.** znovu ustaven jedním ze tří panovníků Egypta. Ptolemaios VIII. vládl v Alexandrii velmi krutě, obyvatelstvo se bouřilo. Naproti tomu Filométor vyhlásil amnestii rebelům a nabídl asyl Židům prchajícím ze seleukovského území. Ptolemaios VIII. se neúspěšně pokusil získat Kypr. Římský velvyslanec Torquatus ho přesvědčil rozpustit silné žoldnéřské vojsko.⁸⁵⁸

Ptolemaios VIII. je tedy znovu vládcem Kyrenaiky, ale místní obyvatelé se vzbouřili, stejně jako řečtí obyvatelé měst. Obsadili Velký svah a průsmyk. Ptolemaios VIII. odplul na Krétu, kde shromáždil 1000 žoldnéřů, s nimiž odplul do Afriky. Rebely porazil chytrým taktickým manévrem, polovina vojáků útočila na vrchol, druhá obeplula průsmyk a vylodila se obráncům do zad.⁸⁵⁹ Ptolemaios VIII., přezdívaný Fyskón, břicháč, tak ovládl strategickou pozici, již byla nedaleká pevnost. Loďstvo poslal podél pobřeží, vojsko za šest dní překonalo poušť a spojilo se opět s loďstvem.

Kyréňané v počtu 8000 pěšáků a 500 jezdců Fyskóna porazili.⁸⁶⁰ Ten potlačil povstání až v roce 162. Vraťme se nyní zpět k činnosti Démétria I. Jeho velitel Bakchidés znovu opevnil města v Galileji i Judsku, v květnu roku 159 zemřel velekněz Alkimos, již dříve stížený mrtvicí. Bakchidés opustil zemi. Démétrios I. se v roce 158 z osobních důvodů zapojil do občanské války v Kappadokii.

Chtěl mít sousední království za spojence jako protiváhu nepřátelského Pergamonu. Jenže **Ariarthés V.** si odmítl vzít Démétriovu sestru Laódiku V. (dříve žena makedonského krále Persea), proto začal Démétrios podporovat druhé nástupce na trůn, jímž byl **Orofernés II.**, římský senát navrhl vytvoření dvou nových království, ale oba králové chtěli zem znovu sjednotit. Vítězem se stal nakonec Ariarthés V., který provdal svoji sestru za pergamského krále Attala II. a získal jeho podporu.

Nebyl to jediný neúspěch Seleukovců, v roce 158 se do Judeje vrátil Bakchidés, Jonatán ho však porazil a donutil ho opustit zemi.⁸⁶¹ Jonatán a hnutí

Makabejských bylo znovu silné, ale jejich centrum bylo v Mikmásu, severně od Jeruzaléma. Zřejmě neměli celou oblast Judeje a větší města pod kontrolou, omezili se na akce menšího rozsahu. V Malé Asii vypukla **roku 156** válka Bithýnie proti Pergamu. **Prúsiás II.** vtrhl na pergamské území, drancoval jej, pokusil se neúspěšně dobýt města Elaiu a Thyteiru, ničil a plenil i svatyně.⁸⁶² Attalos byl první rok války poražen, protože se nezmohl na účinný odpor, takže chtěl válku vyřešit diplomatickým zásahem z Říma.

Teprve v zimě začal shromažďovat vojsko, posílené spojenci z Kappadokie a Pontu. Římané se však postarali, aby k ofenzívě nedošlo, **Attalos II.** měl pouze bránit hranice a král Bithýnie se měl podřídit jejich příkazům. Pergamský král vyslal spojenecké loďstvo plenit území Bithýnie, jeho flotila 80 lodí byla složena především z plavidel spojenců, pergamských bylo jen 25 lodí.⁸⁶³ Tato flotila si počínala úspěšně, pustošila území Bithýnie. Válka však byla ukončena zásahem římských vyslanců. Prúsiás musel odevzdat 20 lodí Attalovi, 20 let měl splácet částku 500 talentů jako náhradu válečných škod, oba králové měli mít stejné hranice území jako před válkou.⁸⁶⁴ Konflikt byl v roce 154 ukončen, jelikož Římané tušili, že by Attalos II. v pozemní válce jasně zvítězil, a nechtěli, aby to spolu s následným obsazením Bithýnie vedlo k posílení jeho moci.

V letech 155-153 probíhala **2. krétská válka**. Rhodos válčil s krétskými městy, obě strany se snažily získat na pomoc Achájský spolek, který však zůstal během války neutrální. Na Krétě proběhla místní válka již v letech 170-167, jednotlivá města se snažila o hegemonii, která však nikdy netrvala dlouho. Knóssos ani Gortýna nebo jiná města nevyhrála na dlouho. Pro okolní svět výsledky těchto neustálých válek žádnou změnu neznamenal.

Kréťané dále provozovali ve velkém měřítku pirátství v Egejské oblasti. Na ostrově byl navíc kontinuální přírůstek obyvatelstva, který nezpomalily ani války nebo zničení některých měst, která byla později obnovena nebo znovu založena na jiném místě. Římu vyhovovalo, že Egypt byl v dezolátním stavu a permanentním napětí, události roku 156 však předčily i ty nejoptimističtější odhady římského senátu. Na Fyskóna byl údajně spáchán atentát, který mohl být fingovaný, nebo ho zorganizovali kyrénští obyvatelé. Přesto celá událost

měla nedozírné následky. Ptolemaios VIII. učinil závěť*, ve které odkázal Kyrénaiku římskému lidu, pokud by zemřel bez dědice.

Chování helénistických vládců bylo v poslední době vůči Římu servilní, vždycky se mu snažili vyjít vstříc, ale taková podlézavost neměla obdoby. Fyskón si tak chtěl prodloužit život, soudil, že jeho vláda se obyvatelům přičí, ale domníval se, že je pro ně přijatelnější než římská nadvláda. Navíc se tak asi cítil zajištěn proti případným pokusům o vraždu ze strany Ptolemaia VI. Ptolemaiovská říše tak byla do budoucna ohrožena ztrátou hospodářsky významného teritoria, nemluvě o vojenské síle a strategické pozici území. V roce 154 Fyskón opět neúspěšně zaútočil na Kypr.

Římská podpora byla spíše symbolická, 5 lodí byl odkaz na pomoc řeckých spojenců, kteří neprojevíli ochotu.⁸⁶⁵ Římané byli zaměstnáni válkou v předalpské Galii, chránili svého spojence Massilii. Fyskón se tak vylodil na Kypru, obsadil město Lapethos, poté byl však zajat. Jeho bratr Ptolemaios VI. ho však nechal odejít, nabízel mu za ženu svoji desetiletou dceru Kleopatru Theu. Ptolemaios VIII. se vzdal pokusů na získání Egypta, zahájil v Kyrenaice rozsáhlý stavební program*, jmenoval se knězem Apollóna a snažil se získat přízeň obyvatel okázalými slavnostmi, přijal přízvisko Euergetes.

Ptolemaiovci byli pro Římany neškodní, rozhodli se zlikvidovat Démétria I. skrze své spojence. **V létě roku 152** nastala v Seleukovské říši revolta. Attalos II. vydával jednoho podvodníka (který byl podobný Antiochovi IV.) za syna Antiocha IV. Mladíka pojmenoval **Alexandr Balás**, zajistil mu podporu římského senátu a Laodiké VI. (dcery Antiocha IV.), podporu měl i od krále Kappadokie Ariartha V., zcela nečekaně se postavil k těmto silám i Ptolemaios VI., který dříve svého bratrance Démétria I. podporoval. Démétrios se tak pokusil získat podporu vůdce Makabejských Jonatána.

---

* Testament byl zveřejněn na mramorové stéle v Apollónově chrámu v Kyréně, objevené roku 1929. (L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 243)

* Z něhož se zachovala ohromná mauzolea západně od města Ptolemis (L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 244)

Ten naoko souhlasil, nechal se uvést zpět do Jeruzaléma. Odpor proti Jonatánovi byl minimální. Sám zatím nově opevnil Jeruzalém a Chrámovou horu, syrské posádky se stáhly až po Bét-Súr.⁸⁶⁶ Ještě navíc vymohl návrat zajatců z pevnosti Akra. Poté však přijal nabídku Alexandra Bala, který ho jmenoval přítelem krále a veleknězem židovského národa, čímž ovšem ohrozil vlastní postavení, protože rodina Makabejských patřila do vrstvy nižšího kněžstva, politické cíle převážily nad náboženskými. Navíc bylo neslýchané, aby vládce Izraele byl zároveň nejvyšším knězem. V této době se patrně vydělila skupina zbožných, známá později pod názvem esejci, která se stáhla do pouště.

Alexandr Balás se vylodil v Ptolemaidě, jeho vojsko bylo podpořeno především ptolemaiiovskými silami. **V létě roku 150** u Antiochie byl Démétrios I. poražen a zabit. Tento král byl původně jen uprchlíkem z Říma, ale svými činy ukázal, že si diadém zaslouží. Jeho úsilí obnovit suverenitu východních provincií bylo naplněno jen částečně. Do jisté míry byla Démétriova chyba, že se hodlal angažovat na západní straně hranic království, ačkoliv neměl zcela zajištěny východní hranice a satrapie. Těžko mu však přičítat vznik vzpoury lidu proti jeho vládě. Intervence v Kappadokii byla pouhou záminkou. Pergamské království opět aktivně pracovalo na příležitosti zničit svého rivala a posílit svoji moc.

Attalos II. sehnal rychlejší a ochotnější spojence než Démétrios I., který sice dočasně obnovil zdroje i sílu království, ale stále to bylo málo proti koalici soupeřů, kteří na něj zaútočili naráz. Démétrios pravděpodobně ani neplánoval příliš výbojnou zahraniční politiku, chtěl si pouze zajistit spojence na hranicích. To však vyvolalo konflikt. Démétrios měl raději svoje zdroje a úsilí obrátit na východ. Přesto v celkovém hodnocení králů patří Démétrios I. k těm lepším panovníkům seleukovského rodu, spíše se stal obětí hamižnosti ostatních, než že by sám přivedl na svoji hlavu zkázu.

Alexandr Balás I. se stal po Démétriově smrti králem, Ptolemaios mu dal za ženu svoji dceru Kleopatru Theu, která mu porodí v roce 147 syna Antiocha VI. Dionýsa. Alexandrovi však byl seleukovský trůn málo, pravděpodobně z jeho iniciativy vzešel atentát na Ptolemaia VI., který byl právě v Ptolemaidě. Balás odmítl vydat svého ministra Ammónia.⁸⁶⁷ Filométor tak neváhal a **v roce 146** se postavil za čtrnáctiletého **Démétria II.** (syn Démétria

I., dříve byl odeslán otcem na ostrov Kaunos i s mladším bratrem Antiochem). Kleopatra Thea se znovu provdá právě za něj.

Balás však měl za spojence Jonatána, který porazil v roce 146 místodržitele Koilé Sýrie Apollónia, který se přidal na stranu Démétria. Balás tak rozšířil území Judska o přímořskou rovinu a město Ekrón.⁸⁶⁸ Jonatán dobyl Jafu a Ašdód, mírově získal Aškalón. Alexandr Balás však ztratil východní území díky útokům Parthů, v Kilikii vypukla vzpoura, nastal rozsáhlý nárůst pirátské aktivity v oblasti. Ptolemaios VI. se osobně vydal do války, pobřežní města se mu vzdávala až po Seleukii Píerijskou, egyptský král je vítán. Balás byl zrazen i svými generály Hieraxem a Diodotem, kteří pozvali Filométoro do Antiochie. Nabídlí mu seleukovský trůn - jelikož byl vnukem Antiocha III. Velikého, nešlo o uzurpaci.

Před jásajícími davy byl Ptolemaios VI. provolán vojskem králem Asie, na jeho hlavě tak byly dva diadémy. **Od jara roku 145** byl Filométor králem obou říší a dosáhl úspěchu jako žádný jiný panovník Ptolemaiovců před ním. Obyvatelům Antiochie se nelze divit, Démétrios II. byl mladý chlapec, kdežto Filométor osvědčený král, známý svou mírností a dobrou povahou. Navíc se někteří obávali, že Démétrios II. by hnal království opět do další obnovy impéria, do válek s Parthy a dalšími státy. Ptolemaios VI. se však zřejmě obával reakce Říma, vrátil na trůn Démétria II., ale vzal si předtím Koilé Sýrii. **V červenci roku 145** se však Balás vrátil s vojskem, **bitvu u řeky Oinoparás Filométor vyhrál**, jenže jeho koně v bitvě poplašil válečný slon a Ptolemaios spadl tak nešťastně, že byl těžce zraněn na hlavě. Balás z bitvy prchl k Nabatejcům, ti však jeho hlavu poslali Filométorovi, který umíral 5 dní. V 41 letech umřel poslední velký král Ptolemaiovské říše. Markus Porcius Kato ho označoval za nejlepšího a převelice laskavého krále.⁸⁶⁹ Polybios vyzdvihoval jeho mírnost, nikoho neodsoudil k smrti.⁸⁷⁰ Smrt tohoto krále znamenala mocenský úpadek říše, ztraceny byly poslední zahraniční námořní základny Théra, Itanos a Methané, sloužící v boji proti pirátům. Poslední záznamy z užívání základny Théra pocházejí z roku 145, po tomto datu jsou ptolemaiovské pozice v Egejském moři a na Krétě opuštěny.

Na trůn Ptolemaiovců nastupuje Ptolemaios VIII. Euergetes II., jehož vláda však znamená dokonání pohromy pro království. Hospodářská krize se stále prohlubuje, pokračují občanské války a nativní vzpoury. Historie

Ptolemaiovců začíná být od roku 145 spíše tragikomická, v žádném případě však už není příliš významná nebo dějintovorná. Ptolemaios VI. byl úspěšným králem, neboť se vypořádal s nativní vzpourou a pokusy o svržení svým bratrem. Z Egypta, slabého po 6. syrské válce, učinil opět regionální mocnost. Jeho smrt však zabránila dalšímu pozitivnímu vývoji. Je na místě ptát se, zda se musel vzdávat seleukovského trůnu. Římané měli přeci jen ještě příliš starostí na Západě, než aby válčili proti tak mohutnému útvaru.

Navíc jejich tradiční spojenci jako Rhodos, Pergamon, Bithýnie či Kappadokie by si velmi dobře rozmysleli, zda má cenu krvácet za zájmy Říma, když je to destruktivní, nespolehlivá a značně nevypočitatelná mocnost, která činí, co se jí zlíbí, jelikož nemá protiváhu. Ta mohla být nalezena ve sjednocení říší Ptolemaiovců a Seleukovců i v případě, že by Filométor neučinil pokus dobýt zpět ztracené východní državy Seleukovců. Pacifikoval by raději pouze Kilikii, spokojil by se s jádrem království, tedy Sýrií, Koilé Sýrií, Palestinou, Judeou a Foinikií. I v tomto územním složení by Ptolemaios VI. mocensky velmi posílil. Netroufal si však odporovat římskému rozdělení světa, který podporoval partikularismus a války všech proti všem, do kterých Řím vstupuje a vybírá si, s kým bude bojovat a jaké podmínky účastníkům určí.

Díky Ptolemaiově smrti upadl Egypt do relativní bezvýznamnosti, ačkoliv k němu stále patřila Kyrenaika a Kypr. Země byla hospodářsky oslabená, v Alexandrii zuřily čistky proti odpůrcům Ptolemaia VIII., mezi něž patřili zaměstnanci Múseia i početná židovská komunita. Dynastické spory oslabovaly zemi až do jejího ovládnutí Římany, byť nebyly jediným a hlavním důvodem úpadku Egypta. Ptolemaios VI. byl poslední král, který mohl nějakým způsobem stabilizovat ekonomické a etnické poměry v zemi - reformoval armádu, měl zájem spíše o existenci funkčního domácího vojska, než aby pouze spoléhal na žoldnéře z Makedonie, Hellady, Thrákie, Kréty a zemí Malé Asie. Vývoj ve východním Středomoří neúprosně šel k římské nadvládě, smrt Filométora byl jeden z mnoha kamenů v mozaice událostí.

Šance na znovuoobnovení mocenského postavení Ptolemaiovců byly na hodně dlouho odloženy k ledu (až do doby počátku vlády Kleopatry VII. v roce 51 př. n. l.). Samotná země měla ideální podmínky pro dominanci v oblasti Středomoří a Blízkého východu, jenže mnozí ptolemaiovští panovníci je promrhali. Filométor vykonal obdivuhodnou činnost, když zastavil úpadek a

rozklad a znova přivedl království k expanzi. Jenže svoje případné plány na udržení suverenity a odražení římského vlivu nerealizoval. Jedno souviselo s druhým, jen spojením se Seleukovci mohl Ptolemaios VI. doufat, že bude mít dostatečné zdroje na případnou válku s Římem, ale bohužel pro historii si na to Filométór netroufal.

Opustíme nyní jednou provždy osud Ptolemaiovské říše, která přestává být jedním z center řecko-makedonské moci ve Středomoří. Vraťme se do Makedonie a Hellady 50. let 2. stol. př. n. l., neboť zde i po 3. makedonské válce ještě došlo k výrazným změnám v mocenské konfiguraci. V roce 158 začaly být v Makedonii znovu raženy stříbrné mince v Amfipoli a Thessaloníce.⁸⁷¹ Šlo o takzvané území První a Druhé Makedonie. Na sklonku 50. let zde probíhaly nějaké spory, Makedoňané žádali Scipia Mladšího, aby vyřešil jejich spory.⁸⁷²

Situace v zemi musela být velmi neutěšená, protože římská opatření rozvrátila hospodářství, těžba kovů byla zřejmě započata hlavně proto, aby se splácely římské daně. Panovala chudoba, nejistota a zklamání z poměrů, ideální živná půda pro různé dobrodruhy. **V roce 153** se objevil na seleukovském dvoře vládce z Aiólie, **Andriskos**, který vládl městu Adramyttiu. Označoval se za Filipa, syna Perseova. Byl poslán jako důkaz seleukovské oddanosti do Říma, avšak uprchl do Thrákie, kde sebral vojsko, a proniknul roku 150 do Makedonie. Zvítězil nad Makedoňany za Strýmonem, na území Odomantů.⁸⁷³ Tak začala **4. makedonská válka** (150-148).

Andriskos zvítězil i na vnitrozemské straně řeky Strýmonu, ovládal celou Makedonii.⁸⁷⁴ **V roce 149** byl v Makedonii poražen římský místodržící, prétor Publius Juventius. Andriskos porazil i římskou legii prétora Publia Thalana, který v bitvě zahynul. Poté se v Pelle Andriskos prohlásil králem, pod jménem **Filip VI.** Andriskos navázal spojení s Kartágem, které bylo ve válce s Římany již od roku 149. Andriskos údajně také dobyl v roce 148 Thessalii, i přes podporu Achájského spolku. **V roce 148** se střetla povstalecká vojska se dvěma římskými legiemi préтора Quinta Caecilia Metella. Ten měl k podpoře i loďstvo Attala II. a dost možná i jiné spojenecké síly. V druhé bitvě u Pydny tak proti přesile Andriskos prohrál, údajně díky zradě vlastního stratéga.

Jedna z možných verzí je, že těsně na začátku bitvy dezertovalo jezdeckvo, složené pravděpodobně z Thessalů a vojáků Achájského spolku.

Andriskos byl Metellem dvakrát poražen, uprchl do Thrákie, kde ho místní princové vydali Římanům, a nakonec byl v Římě popraven. Římané ustavili Makedonii svojí provincií, včetně části Ilýrie a Épeiru (Molossie). To však nebyl konec vojenských akcí v Helladě. Achájský spolek se dostal do sporu se Spartou. Jejich prominentní politik **Menalkidás** působil v 6. syrské válce v egyptských službách jako velitel. V roce 168 byl však obviněn z krádeží, uvržen do vězení a propuštěn až na zásah římského velvyslance, jímž byl Gaius Popilius Laenas.⁸⁷⁵

V roce 151/150 byl Menalkidás stratégem Achájského spolku, z jeho podnětu podporovali Achájové odboj Órópu proti Athéňanům. Achájové požadovali vydání 24 Sparťanů, vadilo jim, že se obracejí se stížnostmi prvně na Římany. Sparťané nechali požadované občany uprchnout do Říma. Kallikratés, který chtěl obvinít Sparťany z nepřátelské činnosti vůči Achájskému spolku, cestou zemřel. V Římě tak jeho úlohu převzal Diaios, na obranu Sparty vystoupil Menalkidás. Senát slíbil, že pošle vyslance na Peloponnésos.

Jenže Achájové sáhli **na jaře roku 148** k ozbrojené akci, ačkoliv římský velitel Metellus, válčící v Makedonii, je přesvědčoval, aby vyčkali příchodu vyslanců z Říma. Stratég Dámokritos Sparťany porazil, město však neoblehl, a když byl obviněn ze zrady, nemohl zaplatit pokutu, takže uprchl z Peloponnésu.⁸⁷⁶ Diaios se stal novým stratégem, neodvážil se vyhlásit válku Římu, takže obsadil města perioiků. V létě roku 147 se dostavili do Korinty vyslanci Římanů. Achájský spolek měl opustit Korint, Argos, arkadský Orchomenos i tráchínskou Hérakleiu. Římané čekali odpor, věděli, že když se přistoupí na jejich požadavky, mohou je dále stupňovat. Pokud ne, bude válka, z níž bude plynout snadná kořist pro státní pokladnu, což byl obvyklý postup římské republiky. Jsou to praktiky, které známe až příliš dobře z 20. století z nejmenované Třetí říše.

Sparťané byli na sněmu v Korintu chyceni a zavřeni do vězení, nový stratég Achájského spolku pro rok 147 Kritoláos se snažil uklidnit Římany vysláním poselstva do Říma, které vedl Polybius bratr Thearidés. Jednání v Tegee však nic nepřineslo, římské poselstvo odešlo s nepořízenou. Na jaře roku 146 na dalším jednání Achájského sněmu v Korintu byli římsští vyslanci Metellem vyhnáni ze zasedání. Kritoláos poté prosadil svůj názor už bez problémů, vyhlásil válku proti Lakedaimoňanům, ačkoliv byla ve skutečnosti

namířena proti Římanům.⁸⁷⁷ Byla to schizofrenní situace, všichni věděli, že bude válka s Římem, ale nikdo se neodhodlal boj oficiálně vyhlásit, jako by se hraním se slovy dalo zabránit reakci Říma.

Na stranu Achájů se přidaly Boiótie, Lokris, Fókis a Euboia. Boje probíhaly ve středním Řecku. Achájové neúspěšně obléhali Trachínskou Hérakleiu. Pokud by ji dobyli, mohli by ovládat Thermopyly a ztížit postup a zásobování Římanů do Středního Řecka. Ale jakmile se přiblížil z Makedonie Metellus, zanechali obléhání a ustoupili. Byli poraženi v bitvě u Skarfeie (roku 147) ve východní Lokridě, Kritoláos zahynul na útěku. Velení spolkového vojska převzal Diaios, jenže neměl dost vojáků, takže ozbrojoval uprchlé otroky.

Na 12 000 jich bylo posláno do Korintu, mezitím však Metellus porazil arkadské oddíly u Chaironéie a zmocnil se Théb.⁸⁷⁸ Závěrečnou fázi války řídil Lucius Mummius, který měl 30 000 armádu a podporu Pergamu, takže vystřídal Metella. Achájové měli pravděpodobně pouze 14 000 pěšáků a 600 jezdců. Přepadli však nečekaně u Korintské šíje římský předvoj a zničili ho. Další den nabídli nepříteli bitvu. Zde však zklamalo jezdecktvo, které jakmile vidělo, že římské síly mají šestinásobnou převahu, nevyčkalo střetu a uprchlo.

Pěchota poté statečně bojovala, dokud 1000 elitních legionářů neprovedlo útok na nechráněné křídlo a neprolomilo linii protivníka. Někteří přeživší uprchli do Korintu, kde však nebyla organizována žádná obrana. Diaios uprchl do Megalopole, kde jedem zabil vlastní rodinu i sebe. Třetího dne po bitvě Mummius na rozkaz senátu město zničil. Většina obyvatel však již z města uprchla*. Muže Římané usmrtili, ženy a děti prodali do otroctví. Umělecká díla poslal Lucius Mummius do Říma, ta méně hodnotná obdržel Attalos II., známý sběratel. Byly zničeny rovněž Théby a Chalkis, kde byli pobiti římscí jezdci. Zničení Korintu roku 146 je skutečný přelom v dějinách Hellady.

Svoboda Hellénů v Helladě tak už nebyla pouze nominální, ale skutečnou fikcí a minulostí, která definitivně skončila. I když byly některé spolky později obnoveny (Achájský, Thessalský), podléhaly římskému místodržícímu

---

* Athénaios odhaduje počet obyvatel na 460 000, 150 000 jich Římané prodali do otroctví. (J. B. Salmon, *Wealthy Corinth*, str. 174)

v Makedonii, samostatně nemohly o ničem rozhodovat, mohly pouze poslouchat. Někdejší centrum a jádro civilizace Hellénů bylo definitivně zničeno Římany a nelítostně vypleněno. Neodvratné a téměř jisté to bylo už po **3. makedonské válce**, kdy se nemohli Řekové v Helladě obrátit na žádný silnější stát, který by je podporoval proti Římanům. Poslední teoretická šance na ubránění svobod přišla s Andriskem, ovšem Řekové římské odhady o své politické omezenosti a sebevražednosti svého jednání pouze potvrdili, místo aby se zmohli na účinné spojení a odpor.

Opět pomohli Římanům ustavit vliv nad Helladou, stejně jako v předchozích 70 letech. Polybios viděl jako hlavní důvod neúspěchu nejen neschopnost řeckého světa se sjednotit k mohutné obranné akci (když útočná byla pravděpodobně mimo jeho možnosti), ale především v morálním úpadku Hellady, který se projevil nebývalým populačním poklesem, který začal od dob 3. makedonské války.

„ V naší době se v Řecku šíří bezdětnost a projevuje se celkový pokles počtu obyvatel, což vede k vyliďňování měst a k neúrodě, ačkoliv nedochází k trvalým válkám ani epidemiím. Jestliže by nám někdo řekl, abychom se v této věci obrátili k bohům s dotazem, co máme dělat a říkat, aby počet obyvatel stoupl a města se opět zalidnila, nebylo to toto jednání pošetilé, když příčina je zjevná a náprava spočívá pouze na nás? Lidé propadli domýšlivosti, lakotě, lehkomyšlnosti, nechtějí uzavírat sňatky, a pokud sňatek uzavřou, nechtějí živit děti, které se narodí.

Nanejvýše si ponechají jedno nebo dvě, aby jim umožnili blahobyť a vedli je ke zhýralosti, a tak se tato pohroma znenadání rychle rozšířila. Tam, kde z jednoho či dvou dětí jedno zahubila válka a druhé sklátila epidemie, zůstaly přirozeně prázdné domy, a jak tomu bývá u včelích rojů, města ztrácela zanedlouho zdroje obživy a slábla. V tomto případě nemělo smysl dotazovat se bohů, jak se máme této pohromy zbavit. Každý člověk přece řekne, že to musejí lidé napravit sami svým chováním a pokud to neučiní, že je třeba přijmout zákony nařizující výchovu narozených dětí. K tomu není zapotřebí věštců ani žádného kejklářství.⁸⁷⁹

Nyní můžeme uzavřít další smutnou kapitolu o konci dalšího ohniska řecké civilizace. Vraťme se zpět do Asie na počátek panování **Démétria II.**,

který měl mnohé výzvy před sebou. Seleukovské království před sebou nemělo linku úpadku narýsovanou tak jasně jako Hellada, jednak z důvodů své hospodářské síly, jednak z hlediska zdrojů a početnosti populace. Stejně jako v případě Ptolemaiovců záleželo do velké míry na vládnoucí osobnosti, jak se vypořádá s nepříznivými externími vlivy a globální situací. Král Démétrios II. Níkator ovšem možná vládl pouze jménem a ovládal ho ve skutečnosti velitel krétských žoldnéřů Lasthénés.

Démétrios byl uznán králem **na počátku září roku 145** a jeho prvním činem byly útoky na ptolemaiovské vojáky v zemi, kteří rychle ustupovali zpět do Egypta, přišli i o oddíl afrických válečných slonů. Největší nebezpečí však nebyl externí nepřítel, Koilé Sýrie byla opět v rukou Seleukovců, ale křehkost základů moci Démétria. V hlavním městě měla panovat amnestie, ale mladý král obyvatelům nevěřil. Proto pověřil Lasthéna odzbrojením, který však úkol pojal jako loupežnou a trestnou výpravu, na které se chtěl obohatit. Vypuklo povstání, kterého se zúčastnily desetitisíce lidí, a nastal nelítostný boj, který by Démétrios nepřežil, pokud by nedojednal rychle pomoc Jonatána, který mu poslal 3000 vojáků.

Pomoc samozřejmě nebyla zadarmo, byla uzavřena smlouva o přátelství a uznán územní rozsah Judska, Jonatán obdržel tři okrsky ze Samaří, seleukovský král jim odpustil desátky, daně z obětí, soli, ovoce a polí i korunní poplatky.⁸⁸⁰ Jonatán měl platit za celé území poplatek 300 talentů.⁸⁸¹ Choval se natolik sebevědomě, že během jednání s králem v Ptolemaidě nadále obléhal pevnost Akru, přestal až po uznání podmínek.

Poté táhl Jonatán na Antiochii. Zde nastala velmi složitá situace. Krétští a izraelští vojáci potlačili povstání, ale pobili možná až pětinu obyvatelstva (z 500 000) a město zapálili. Démétrios neměl zdaleka vyhráno. Generál Diodotos uprchl z Antiocheie, byl jinak velitelem vojenského depotu v Apameii. Získal si podporu obyvatel syrské Larrísy a poté arabského vládce jménem Iamblichos^{*}, od něž získal dvouletého syna Alexandra Baláse.

---

^{*} Ovládal oblast města Homs v dnešní Sýrii

Nechal ho korunovat jako Antiocha VI. Dionýsa. Diodotos měl na své straně sympatie obyvatel Antiochie, hlavně však podporu demobilizovaných vojáků, jejichž rodiny byly událostmi postiženy ve městě nejvíce. Prozatím tábořil poblíž města Chalkis na hranicích syrské pouště. Nespokojenci se k němu sbíhali proudem. Démétrios sice v předchozím povstání ubránil svůj palác a donutil povstalce složit zbraně, ale když Diodotos podnikl útok na město a on mu vyrazil vstříc, byl v bitvě poražen, uprchl z města za pomoci izraelských vojáků do Kilikie, přišel o sídelní město i oddíl válečných slonů.

Démétrios se poté několikrát pokoušel neúspěšně získat trůn zpět. Východní provincie mezitím od Seleukovské říše odpadávaly. Satrapa Charakéne Hyspaosinés a satrapa Elamu Kamnaskirés vyhlásili samostatnost, Persis byla samostatná již dříve. V roce 143 dále probíhaly boje v Judeji. Jonatán se spojil s Diodotem, který se prohlásil regentem krále, přijal jméno Tryfón a nechal razit vlastní mince.

Jonatán dobyl Aškalón a Gazu, porazil vojsko Démétria II. u Chasóru.⁸⁸² Jonatánův bratr Šimon se zmocnil pevnost Bét-súr, nejdůležitějšího opěrného bodu Seleukovců v Judeji kromě Akry. Jonatánovy ambice neznaly mezí, narazily však při jeho tažení do Fénicie, kde byl u Damašku Démétriem odražen. Tryfón mezitím Istí vylákal Jonatána do Ptolemaidy, kde ho nechal uvěznit a o rok později zabít. Mezitím dobyl parthský král Mithridatés I. v roce 143 Médii.

Vůdcem židovského odboje byl zvolen Šimon, kterého Démétrios v roce 142 uznal veleknězem, navíc stáhl posádku z Jeruzaléma, Judsko je de facto svobodný, nezávislý stát. Tryfón přerušil svoje tažení v Judsku a stáhl se zpět, nechal zabít Antiocha VI. a prohlásil se za krále, ale Řím ho neuznal. Šimon mezitím dále dobýval nežidovská města v Judeji, v roce 141 dobyl i Akru, v roce 140 obdržel od rady starších dědičný titul knížete, velekněze a vojevůdce.⁸⁸³

Mithridatés I. využíval i nadále potíží Seleukovců, dobyl v roce 141 město Uruk. Během přelomu roku 142/1 dobyli Parthové i seleukovskou satrapii Súsíánu. V roce 141 dobyl Mithridatés I. Seleukii na Tigridu.⁸⁸⁴ Části Babylónie se tak zmocnili Parthové. Skoro všechny východní provincie Seleukovského království byly definitivně ztraceny. Z kdysi velké říše zbývala jen Sýrie, Kilikie,

Koilé Sýrie a části Fénicie, Palestiny a Samaří, již dříve v roce 163/2 se osamostatnilo území kommagenské Sýrie*.

Démétrios se rozhodl pro nebezpečnější podnik než soupeřit s Tryfónem. Přicházely mu neustále zprávy z horních satrapií od komunit Řeků a Makedonců, aby jim přišel na pomoc, v nichž slibovali, že přejdou na jeho stranu, když se objeví s vojskem. Mezopotámii pro něj stále ještě držel Dionýsios zvaný Méd, proto Démétrios překročil **roku 140** Eufrat a pochodoval přímo k hlavnímu městu Babylónie, Seleukeie na Tigridu. Lidé povstali nadobytých územích proti Parthům. Spojenecké síly seleukovské armády poslala Baktrie a Peršané, připojili se i Elamité, jejichž zemi a hlavní město Súsy dobyli Parthové v roce 139.

Úspěšné tažení však netrvalo dlouho, **během června a srpna roku 138** vyjednával Démétrios s Parthy, byl však zadržen a vězněn v přepychovém vězení v paláci u Kaspického moře. **Mithridatés I.** Démétria nechtěl zabít, oženil ho se svojí dcerou Rhodoguné (která Démétriovi později porodila několik dětí), věřil, že ho bude ještě moci využít, proto blahosklonně přehlížel jeho pokusy o útěk. Navíc pevně ovládal Médii, Babylónii a Elam.

Diodotos Tryfón však neměl svoji pozici jistou ani po zajetí Démétria Parthy, stále ještě byl ve hře jeho bratr Antiochos, který žil v Pamfýlii, ve městě Sidé. Podporován několika skupinami se Antiochos přeplavil do hlavního města a poté se rozhodl zaútočit na Diodota v pobřežním městě Dora (dnešní Tel Dor, 30 km jižně od Haify). Diodotos byl poražen, avšak z města stihl uprchnout. Makedonský generál však ztratil všechny příznivce a byl zajat v Apameii, kde mu bylo dovoleno spáchat sebevraždu. Antiochos se tak stal králem a vzal si bratrovu manželku Kleopatru Theu. **Antiochos VII. Sidetés** se soustředil na konsolidaci své říše, boje ovšem probíhaly i nadále v Judeji.

---

* Nacházelo se mezi hranicemi Kilikie, Kappadokie, šlo o převážně hornaté území, jehož hlavním městem byla Samostata. První král satrapa Ptolemaios (byl satrapa od roku 201), který odvozoval svůj rodokmen od Parthů, byl údajně příbuzný Mithridata I., jeho vzdálený prapředek byl podle fragmentů nalezených nahoře Nemrut Dáreios I. Ptolemaios vládl do roku 130, kdy po něm nastoupil syn, Samos II. Theosebés Díkaios.

Na počátku roku 137 porazil Šimona seleukovský velitel Kendebeus. V lednu roku 134 vtrhl Antiochos do Judeje, kde byl Šimon zavražděn svým zetěm Ptolemaiem, guvernérem Jericha. Ten si vládu dlouho neužil, Šimonův syn Jan Hyrkán se ho zbavil. Antiochos důkladně obléhal Jeruzalém, znemožnil jeho zásobování i odchod civilní populace.⁸⁸⁵ Hyrkán byl nucen kapitulovat, vydat zbraně a zaplatit daně za nedávno dobyté přístavní město Joppe a za města mimo Judsko, vydat zajatce a zaplatit 500 talentů stříbra.⁸⁸⁶ Antiochos poté zbořil hradby města, nepřál si však nic měnit na státním náboženském uspořádání města, Judska. Chtěl pouze obnovit svoji suverenitu, Hyrkános byl potvrzen veleknězem.

V roce 133 obdržel Publius Kornelius Scipio Africanus, který obléhal ve Španělsku Numantii, od Antiocha bohaté dary. Sidetés pečlivě spravoval svoje království a připravoval se na velkolepou vojenskou výpravu, která učiní z jeho království opět velmoc. **V roce 130** vytáhl na východ, armádu tvořilo 80 000 vojáků a údajně 300 000 osob trén.⁸⁸⁷ Celé líčení výpravy Antiocha na východ u dobových autorů popisuje luxus a přepych, kterým se král obklopoval, hostiny a lovy, které pořádal. Vojáci měli údajně podrážky sandálů pobité zlatem. Tato fakta bychom však měli vnímat s určitou rezervou.

Možná Sidetés vyrazil do války po vzoru perských velkokráľů, kteří měli velký osobní doprovod, a to vedlo ke značnému přehánění. Ale Antiochos se určitě zaměřoval spíše na vojenské aspekty výpravy než na svůj luxus a pohodlí. To, že dokázal z poměrně malého území rekrutovat 80 000 vojáků, je obdivuhodné, část sil poslali určitě také spojenci. Jan Hyrkános například poslal oddíl jízdních lučištníků. Antiochos se bezpochyby důkladně připravil na rozhodující válku s Parthy a dost možná třetinu nebo čtvrtinu vojska tvořilo jezdeckvo. Takové množství bylo nezbytné, pokud mělo seleukovské vojsko uspět proti převážně jezdecké armádě Parthů.

V roce 130 porazil Antiochos ve třech bitvách parthské vojsko a znovu ovládl Babylónii a Médii. Všechny provincie držené Parthy přešly na jeho stranu (kromě Parthie). Sidetés se za úspěchy rozhodl přijmout titul basileus megas jako kdysi Antiochos III. Parthský král **Fraatés II.** (vláda 138-128) se v roce 129 rozhodl pro jednání s Antiochem. Ten měl velmi nesmlouvavé podmínky. Chtěl zpět svého bratra, a aby Parthové opustili dobytá území a platili Seleukovcům daň.

To Fraatés nemohl přijmout, takže propustil Démétria II. a doufal, že s bratrem začne válčit o moc, sám se pustil do sesbírání nového vojska. **Na jaře roku 129** dorazila k Antiochovi zpráva o útoku místních obyvatel na jeho posádky v Médii. Okamžitě vyrazil s dostupnými silami (které byly malé, jelikož jeho vojsko bylo rozděleno do několika zimovišť), narazil však na hlavní parthské síly a v bitvě byl poražen, proto spáchal sebevraždu (podle babylonských astronomických deníků někdy po 20. květnu). Fraatés mu vypravil velkolepý pohřeb a jeho tělo poslal ve stříbrné rakvi do Antiochie. Marně se pokoušel znovu zajmout Démétria II., který spěchal domů.

Parthský král svého soupeře pochoval s královskými poctami, na smuteční slavnosti mu v pohřební řeči však vystavil nelichotivý epitaf: *„Zahubily tě, Antiochu nadměrná smělost a opilství. Měls naději vypít Arsakovo království v jediném velkém poháru.“*⁸⁸⁸ Není možné se po těchto slovech ubránit paralele s životem makedonského krále Démétria Poliorkéta, který rovněž byl vynikajícím válečníkem, ale zároveň holdoval okázalému životu, který mu nebránil ve skvělých vojenských činech. Smrtí Antiocha VII. bylo Seleukovské království odsouzeno k marginalizaci, stejně jako državy Ptolemaiovců. Byla to poslední velká osobnost, která měla vojenské a administrativní nadání. Pokud by býval Parthy porazil, mohl znovu pozvednout království na úroveň velmoci.

Východní provincie byly ztraceny, zůstala už jen Kilikie a Sýrie. Hospodářská základna říše byla v rukou Parthů. Seleukovské dějiny už jsou od této chvíle pouhou fraškou a tragédií. Pokud však máme zhodnotit působení Seleukovské říše v dějinách, nezbyvá než uznat, že šlo o úspěšný multikulturní projekt, který v pojetí státnosti a administrativního uspořádání v mnohém vycházel z Perské říše. Známe obraz dekadence, moci, která korumpuje, pohodlí a luxusu, který vytváří z mužů změkčilce, zženštilé osoby neschopné boje. To je ovšem obraz propagandy vítězů, kterému musíme vehementně odporovat. Věřím, že mnou sepsané líčení přesvědčilo čtenáře o opaku, stejně jako informace obsažené v nehistorických kapitolách práce, které se týkají Seleukovců. Seleukovskou říši nezničily dynastické spory, ty byly běžnou součástí jejich existence - ano, mohly nabýt značně nebezpečné podoby, ovšem rozvětvení dynastie, různí uzurpátoři, falešní králové, sourozenecké války ani špatně zvolená diplomatická a sňatková politika nebyly tím zásadním

faktorem, který pohřbil říši se znakem kotvy. Největším nepřítelem nebyl dokonce ani Řím, byť jeho zásahy a vměšování byly ničivé a poškodily říši.

Problém tkvěl zčásti v sousedních královstvích, která se vždy ráda a ochotně spojila s Římany, aby ukrojila kus území pro sebe. Západní hrozba však bývá v literatuře obecně přeceňována. Ostatně Seleukovci měli několikrát šanci vzít Kaira pořádně za pačesy a vypořádat se se zákeřným Pergamským královstvím, jež bylo hlavním iniciátorem mnoha osudových střetnutí, která poškodila helénistické státy. Největší nepřítel ležel na východě. Zprvu nenápadná říše Parthů, rozložená v Parthii a Hyrkánii okolo Kaspického moře, začala nabývat na síle a vyhrála boj o dominanci nad východními oblastmi. Bez nich už Seleukovci nemohli pomýšlet na mocenské postavení. I přesto, že prohráli, musíme jim složit hold za to, že dokázali několikrát Parthy porazit a ohrozit tak jejich samotnou státní existenci. Tedy čin, ke kterému neměla římská republika ani říše nikdy blízko.

Na rozdíl od Ptolemaiovské říše mělo Seleukovské království relativně úspěšnou politiku soužití etnik (když pomíneme drobné excesy v Judeji). Vytvořilo prostředí, kde se mohl každý svobodný občan etablovat do státní správy nebo armády až na nejvyšší místa. Musíme rovněž rozlišovat povstání proti seleukovským králům, která se odehrála v kontextu známých faktů. Drtivá většina z nich byla vedena nikoliv proti státní moci jako takové, ale proti konkrétnímu panovníkovi, zvláštní postavení měla Persida, která měla vždy separatistické tendence. Ze všech Helénistických království je právě to seleukovské podle mého názoru nejúspěšnějším státem helénistické epochy.

Seleukovci možná nepříspěli tak výrazně k vědeckému a kulturnímu rozvoji jako Ptolemaiovcí nebo pergamští králové, avšak měli největší potenciál změnit historii a rozšířit svoji sféru vlivu na celé východní Středomoří a Černomoří, které mohli později bránit proti nájezdům kočovných kmenů ze Střední Asie a dnešní oblasti Sin-ťiang. Po konci tohoto helénistického státu se vraťme zpět do Malé Asie, ještě zbývá jeden mocný řecko-makedonský stát, který měl **v roce 138** samostatnost, velkou rozlohu a zdroje.

Pergamské království převzal po smrti Attala II. jeho synovec **Attalos III.**, který byl dříve adoptován a schválen Římem. Šlo o bohatou říši, mocnější než Pontos, Kappadokie i Bithýnie, která dominovala Malé Asii, patřila jí i část

území v Evropě. Byly postaveny velkolepé stavby nejen v metropoli, ale i jinde, byla založena nová města. Především však pergamští králové ve velkém sbírali umělecká díla a shromažďovali cenné texty pro svoji knihovnu, jejíž rozvoj umožnila právě rozsáhlá, státem řízená výroba pergamentu* (upravená hovězí kůže). Podpora vědy a kultury nebyla kromě Egypta nikde tak vysoká.

Attalos III. Filométór se místo vládnutí raději věnoval vědecké činnosti, přírodovědě, botanice i jedům, zkoumal výrobu výtažků pro lékařství a výrobní postupy při výrobě vína. Věnoval se údajně i sochařství. Když **v roce 133** zemřel, překvapila všechny jeho závěť, říše měla připadnout Římu, stejně jako její bohatství. Pergamon měl zůstat svobodným, autonomním městem, řecká města podléhající Pergamu měla být svobodná.

V roce 133 se však vynořil nevlastní syn Eumena II., **Aristoníkos**, prohlásil se za krále **Eumena III.** a odmítl uznat závěť. Přesvědčil část pergamského loďstva a armády k boji, byl však poražen v námořní bitvě u Kýmy, kde nad ním zvítězily síly Efesu a Pergamonu. Proto se rozhodl zaměřit na venkov. Většina měst totiž měla přislíbenou díky závěti svobodu, výjimkou byla Fókaia, která Aristoníka podporovala. Duchovním vůdcem podniku byl do jisté míry stoik Blossius, Říman, pocházející z města Kýmé v Kampánii. Jeho učitelem byl Antipatros z Tarsu. Byl to příznivec reformních zákonů Tiberia Grakcha.⁸⁸⁹

Po výslechu v římském senátu se odebral do provincie Asia. Začal organizovat a promýšlet program slunečního státu. Aristoníkos se rozhodl vsadit na venkovské obyvatelstvo a otroky. Slunce bylo symbolem spravedlnosti, povstalci se nazvali Héliopolitány a vytkli si za cíl vybudovat rovnostářský stát a navrátit zlatý věk. Byli přesvědčeni, že uspějí stejně jako otroci, bojující za svobodu na Sicílii. **V roce 131** propuklo povstání otroků v Attice, které však bylo potlačeno. Aristoníkos postupně ovládal Mýsii a Lýdii,

---

* Zcela nepravdivá je starověká legenda, že Egypt zakázal vývoz papyru do Pergamu, jelikož se obával konkurence dalšího knižního centra, a tak vznikl v Pergamu pergamen. Na kůži se psalo již celá století předtím, např. oficiální perské královské kroniky byly psány do pergamenových svazků.

přesunul se do Kárie, kde budoval vojsko a najímal žoldnéře. Podařilo se mu vyvolat vzpuru otroků v dílnách na Samu.

Římané se rozhodli ujmout dědictví, s armádou připlul Publius Licinius Krassus, podporovali ho král Bithýnie **Nikomédes II.**, král Pontu **Mithridatés V.** i král Kappadokie **Ariarthés V.**, přesto tato koalice v roce 131 ničeho nedosáhla. Naopak římská vojska poblíž Pergamu byla rozdrčena, Krassus zemřel během boje. **Roku 130** přišly římské posily, povstalci však odrazili vojsko z Kappadokie, Ariarthés V. byl zabit, jeho nástupce Ariarthés VI. za služby svého otce obdržel od Říma území Lykaonie a Lýkie. Nový římský velitel Markus Perpenna měl sice podporu měst i okolních království, ale nebyl schopen válku ukončit.

Porazil Aristoníka, roku 129 ho oblehl ve městě Stratoníkeia, Aristoníkos byl zajat a odvezen do Říma k popravě. Jeho stoupenci však ještě stále ovládali hornaté části Mýsie a Kárie. Samotný Perpenna zemřel poblíž Pergamu, když se chtěl vrátit do Říma pro triumf. Proto po něm nastoupil nový konzul, Manlius Aquillius, který ovšem vyhrál válku velice neřímským způsobem, za který byl doma kritizován. Otrávil totiž povstalcům zdroje vody, aby válku rychleji ukončil a mohl slavit triumf. Území Pergamu se stalo římskou provincií Asia, evropská část území byla připojena k provincii Makedonie. Nejaktivnější římský spojenec, pontský král Mithridatés V., obdržel za odměnu Velkou Frýgii. Velké, mocné helénistické státy byly nyní minulostí, zůstávala pouze jednotlivá města nebo spolky, které ovšem bezvýhradně závisely na vůli senátu.

Možnosti politické a zahraniční aktivity do velké míry pro většinu států skončily, na výjimky jako Rhodos nebo Kréta mělo rovněž časem dojít. Různá království i nadále existovala, ovšem jejich možnosti i prostředky byly většinou minimální (tyto státy byly většinou zmrzačené, neměly mnohdy ani aparát na účinnou správu státu a obranu proti pirátům, jelikož byly poškozovány neustálými římskými zásahy, často byly v rukou římských finančníků a konsorcií). Měla se dříve nebo později stát kořistí římské republiky. To je konec období pozdního helénismu a jeho vývoje ve východním Středomoří.

Další kapitoly budou krátce popisovat události v jiných regionech, význam těchto území a zásadní historické milníky jejich vývoje. Nyní však

přejdeme k závěrečnému zhodnocení událostí pozdního období helénismu. Na počátku období ještě nebyly řecko-makedonské státy ve východním Středomoří podřízeny přímo nebo nepřímo římské moci. Vstupovaly do období většinou částečně oslabeny již z předchozího středního období, ale stále měly potenciál k novému vnitřnímu rozvoji, rozšíření stávajících hranic a obnovení původní moci ve stejném rozsahu jako dříve. Týkalo se to nejen Ptolemaiovců a Seleukovců, ale především Makedonie. Tato státní uskupení měla pravděpodobně potenciál a šanci na expanzi do prostoru Západního Středomoří už pouze hypoteticky. Měla však stále dost sil a příležitostí obhájit svoji hegemonii v prostoru východního Středomoří a odrážet útoky Římanů.

Tyto státy tvořily kostru helénistického světa východního Středomoří, byly nejsilnějšími aktéry v prostoru, jenže se i nadále vyčerpávaly naprosto zbytečnými válkami, které přinášely užitek pouze Římu nebo jeho spojencům. Pozdní helénismus se vyznačoval značně změněnou politickou situací, tradiční království sice byla relativně mocná, ale existovaly zde nejen menší státy, ale především středně silné státy jako Pergamon, Bithýnie, Pontos, Rhodos atd., které pokud se spojily, tak mohly samy nebo s pomocí Říma nejen ubránit své zájmy, ale i své protivníky zničit nebo vyřadit z jakékoliv další konfrontace. Zrádci řecko-makedonských zájmů jako chamtivý Rhodos či agresivní Pergamon byli jedním z faktorů, proč Římané byli schopni prostor postupně ovládnout. Jejich vpády byly dobře řízeny, dlouhodobě plánovány a koordinovány dovedně vojensky i politicky.

Bez pomoci spojenců by Římané byli v komparativně těžší pozici. Těžko by mohli sami tak snadno útočit na Makedonii nebo zlomit moc Antiocha III., který měl ze všech helénistických králů k získání hegemonie ve východním Středomoří nejblíže. Je však třeba dát váhu i faktu, že za definitivní porážku si mohly helénistické státy do jisté míry samy, i přes kolaboranty jako Rhodos, Pergamon a další. Iniciativa byla totiž na jejich straně! Římané dovedně využívali místních partikularismů, měli výhodnější pozici, mohli vše slíbit a v případě neúspěchu se stáhnout, aniž by utrpěli větší škody.

Obraceli dovedně státy proti sobě nebo od sebe, podle potřeby. V diplomacii byli Římané většinu času lepší, nutno však říci, že helénistické státy měly podobné možnosti, byť nemohly podložit svoje diplomatická jednání tak hroživou vojenskou silou, jakou měla římská republika, která i přes utrpené

ztráty ve 2. punské válce disponovala stále možností rekrutovat vojska ze základny až 400 000 mužů! To, co státní útvary Řeků, Makedonců a jiných etnik zničilo v tomto období, nebyla jen římská vojenská převaha, nýbrž mnohdy směs okolností, náhody, štěstí, tedy věcí, které nejsou nikdy v lidské moci. To, co však v silách Řeků, Makedonců a dalších rozhodně bylo, je snaha plánovat akce s větším výhledem do budoucna než podle aktuálních potřeb. Ojedinelé samostatné akce helénistických států bez sjednocení neměly příliš velký nárok na úspěch.

Domnívám se, že konečný výsledek vývoje do velké míry zapříčinila neschopnost trvale nebo krátkodobě spolupracovat (zejména tři výše zmíněná království). Makedonie, samotní Řekové i Seleukovci věděli, kdo je jejich úhlavní nepřítel a k čemu událostí spějí. Proto je do jisté míry nepochopitelné, že byly trestuhodně zmařeny a promeškány některé příležitosti udržet řecko-makedonskou hegemonii v oblasti. Jen namátkou Antiochos III. a Filip V. mohli svojí spoluprací zničit ještě před 1. makedonskou válkou Pergamskou říši a přivést zpět k neutralitě vypočítavý Rhodos, čímž by připravili Řím o případnou námořní převahu i pozemní podporu.

Později, během tažení Antiocha III. Řeckem, se Filip V. rozhodl podporovat Řím, což bylo rozhodnutí, kterého pokud nelitoval, tak určitě přemýšlel, jak by se vyvíjely události, pokud by Antiocha podporoval. Filip V. doplatil v konfrontaci s Římem do jisté míry i na neschopnost kartaginského námořního velitele Bomilkara. Bez eliminace Illyrů nemohl navázat makedonský král účinné spojení s Hannibalem, a když se mu to povedlo, kartaginské lodě opakovaně selhaly v navázání kontaktu. Bez něj se nemohli navzájem podporovat a spojit svoje námořní a pozemní síly. Svůj díl odpovědnosti měl i Egypt, který nikdy nevystoupil proti Římu, ačkoliv to mohl nepřímo i přímo učinit už v předchozím období. Za pozdního helénismu nepodporoval Antiocha III., pak se není možno divit, že jazýček vah se nakláněl k Římanům, když helénistické státy bojovaly do značné míry osamoceně, kdežto Řím byl obklopen vojsky, radami, zásobami a informacemi spojenců.

Další ukázkový případ ignorování následků dočasných rozhodnutí do budoucna je případ makedonského krále Persea, kterému nepomohl Rhodos ani Seleukovská říše. Oba státy na to později doplatily. Rhodos byl zničen ekonomicky, Seleukovská říše se stala terčem nepřátelské činnosti Říma. To

už ani nezmiňují podrobnosti ohledně neschopnosti Achájského spolku, který sebejistě a sebevražedně podporoval Řím; část jeho politiků se myšlenkově zmožila pouze na úvahu, že budou neutrální, aby nedovolili hegemonii ani jedné strany. To bylo naprosto mimo politickou realitu! Řím byl dávno hegemonem, po 2. punské válce neměl vážnějšího soupeře ani protiváhu.

Achájové si naivně mysleli, že je stále dost času vše diplomaticky vyřešit a najít si jiného spojence než Řím. Přitom v oblasti už žádný dostatečně silný spojenec neexistoval, natož protiřímsky orientovaný. Achájský spolek (pravděpodobně i Thessalský) přispěl i k porážce Andriskova povstání, jeho politici byli otroci vlastní lokální omezenosti a orientace na Peloponnésos, kteří nedovedli pochopit, že svým jednáním nejen nepřispívají k vlastní svobodě, ale účinně si ji podminovávají. **3. a 4. makedonská válka** byly poslední šance (byť do značné míry v teoretické rovině), jak se postavit římskému vlivu. Perseus nebo Andriskos by s podporou Thessalů, Achajů a dalších Řeků dokázali udržet římské vojsko v uctivé vzdálenosti od Hellady. V řeckých oblastech se v tomto období šířil vyšší životní standart, neřku-li luxus, což mělo za následek populační pokles. Také jedna z okolností, která přispěla ke stavu *finis graeciae*.

Po roce 129 nastává až **do bitvy u Aktia v roce 31** doba **řecko-římská**, která je svým způsobem zajímavá, v mnohém navazuje na helénismus, ale už není předmětem této práce. Řekové totiž ztratili svoji samostatnost, nedílná součást jejich života a kultury tak byla pryč, protože co bylo více řecké, než vyřizovat si vlastní spory po svém? Jejich tvořivý duch totiž žil ze vzájemného soupeření, nikoliv z posluhování cizím mocnostem.

5.6 Apendix A – Arábie

Obor, který se důkladněji zabývá starověkou historií Arabského poloostrova, je ještě stále ve formativním období, nicméně představíme si některé dosažené poznatky. **Arábie Felix** (tedy Šťastná) byla snem nejen **Alexandra Velikého**, dobýt ji chtěl i první římský císař **Oktavianus Augustus**, ale jeho legie **v roce 26/5 př. n. l.** neuspěly. Obyvatelé Středomoří věděli, odkud se přiváží drahé balzámy, myrhový olej, myrha, kadidlo, skořice a skořicový olej. Představy Řeků o úrodnosti a vzhledu Arábie byly do jisté míry deformovány tím, že obchodovali se Sábejským královstvím (území dnešního Jemenu), které mělo skutečně příznivé podmínky pro zemědělskou i sadařskou produkci.

Ale o zbytku arabského poloostrova věděli Řekové celkem málo, asi ani neznali hlavní město Nabatejců, Petra, uprostřed kamenité pouště. Oblast, kterou znali, skutečně měla dostatek vláhy a srážek, trpěla záplavami i monzunovými dešti díky téměř 4 km vysokému pohoří, které vybíhalo k moři a poušti. Monzunové deště probíhaly od března do dubna, poté od července do srpna. Srážky ročně činily 50-90 cm. Vodu z hor rozváděla mnohá vádí. Největší z nich, Wadi Dhana, mělo 8000 km² a nacházelo se poblíž hlavního města Sáby, Maribu.⁸⁹⁰ Právě stavby přehrada zavlažovacích systémů umožnily nebývalý hospodářský rozkvět oblasti. **Sábejské království** však nebylo jediným státem v oblasti jižní Arábie.

Dále zde bylo království **Katabán**, jihovýchodně od Sáby, rozkládající se v Bajhanském údolí. Podobně jako další jihoarabské státy i Katabán značně bohatl z obchodu s myrhou a kadidlem, které se zapalovaly na oltářích. Hlavní město Katabánu byla **Timna**, nacházející se na obchodní stezce procházející dalšími státy, **Hadramautem**, **Sábou** a **Ma'inem**. 45 km od Timny bylo město **Šabwa**, metropole **Hadramautského království**, které zabíralo největší plochu, leželo v údolí podél Indického oceánu. Díky své poloze mohlo těžit sůl a leželo na křižovatce obchodních cest. Mělo přístavní město Qana.

Severně od Sáby v údolí Jawf bylo království **Ma'in**, většina jím ovládaných měst ležela podél Vádí Madhab. Hlavním městem Ma'ínského království byla **Karna** (dnešní město Sada). Další důležité město byl Jathill

(dnešní jemenské město Barakiš). Naše základna pramenů pro poznání regionu jižní Arábie se opírá nejen o archeologické nálezy, ale především o texty, kterých je asi 15 000, většinou nápisy ze staveb, dedikační nápisy, královské dekrety, chrámové dokumenty, dokumenty hospodářské povahy a náboženských praktik.

Nemáme sice královské kroniky nebo sbírky zákonů, literární texty, poezii ani hymny, přesto je množství dochovaných textů větší než u Feničanů, Peršanů, Kartáginců či Židů.⁸⁹¹ Situaci o poznání komplikuje fakt, že každé království mělo vlastní jazyk. Jazyk Sábejského království má blíže k arabštině než k starověké etiopštině. První doklady pocházejí z 8. stol., kdy vznikala také ostatní království. Termín Sába nebyl limitován pouze na jedno království nebo kmen, byť jeho původ pochází z oblasti okolo Maribu. Sába představovala komunitu sjednocenou kolem jediného kultu, božstva jménem Almaqah, který byl společným praotcem, samozřejmě zde existoval panteon božstev nižší úrovně. Instituce království byla velmi starobylá, neznáme její počátky, titul vládce byl *mukarrib*, což původně znamenalo sjednotitel, někdo, kdo shromažďuje lidi dohromady.⁸⁹²

Vraťme se nazpět k hospodářství. Maribská přehrada byla rozsahem největší stavbou tohoto druhu, přehrada byla postavena kolem roku 700 a vydržela až do roku 570 n. l., kdy se protrhla po staletích bez údržby. Zásobovala území o rozloze 101 km². V oázách byly pěstovány dva druhy palmy a pšenice.⁸⁹³ Jojoba byla obzvláště cenným stromem, neboť poskytovala dřevo pro stavební materiál i látky na výrobu protijedu proti bodnutí škorpióna. Dalším druhem stromu v oblasti byl akát, sloužící rovněž jako zdroj stavebního materiálu. V oblasti se nacházely lesy tamaryšků, rostly zde různé druhy fíkovníků, jalovců, dračinec, africký olivovník. Starověkým autorům se musela jevit jižní Arábie jako skutečný ráj na pohled, plný příležitostí k získání bohatství.

Podívejme se na další oblast Arabského poloostrova. Severozápad Arábie měl různé oázy (Al-'Ula, Teima, Dumah) podporované místními králi, od 8. do raného 4. stol. př. n. l. známe tituly jako králové Qedaru, kteří dominovali severozápadní oblasti, dále (lokální) králové Dedanu (Al-'Ula).⁸⁹⁴ Situace se začala měnit pod králi Liyanu cca 350-180 př. n. l., kteří vytvořili nový stát, jemuž potom vládl Ma'in cca do roku 120 př. n. l.⁸⁹⁵ Poté získal dominanci krátce

král Liyanu, ale od roku 100 př. n. l. oblasti dominují Nabatejci se svým hlavním městem Petra.⁸⁹⁶

Více známá a prozkoumaná oblast je však jižní Arábie, proto se soustřeďují na ni, neboť měla velký hospodářský význam již od dob pozdní Assyrské říše, kontakty s ní navázali již dříve Féničané. Za **Dáreia I.** možná celou Arábii obeplul **Skylax** cca 515 př. n. l., ale pro pravidelné kontakty nemáme důkazy. Rozsahy jednotlivých království v jižní Arábii byly díky geografickým podmínkám pochopitelně malé. Stát Ma'in měl dvě větší města, metropole Karna měla oázu o rozloze kolem 2000 hektarů, Jathill 1350 hektarů, obě území tvořila sotva polovinu území města Marib.⁸⁹⁷

Stát Ma'in se primárně zabýval spíše dálkovým obchodem s kadidlem než jako ostatní zemědělstvím nebo vojenskými výpravami. Obchodníci tohoto státu působili nejen v okolních královstvích Arábie, v oázách severozápadní Arábie, ale dokonce až v Gaze, Egyptě, Tyru, Sidonu a Babylónii. Svoje pobočky měli i v Iónii a na ostrově Délos. Poměrně dobrý geografický přehled o regionu měl již peripatetický učenec **Theofrastos** (372-287 př. n. l.), který dovedl správně lokalizovat a pojmenovat 4 království, **Sába, Katabán, Hadramautské království** a **Ma'in**, a věděl, že jsou hlavními dovozci myrhy, kadidla a skořice. Zaznamenal informaci, že svoje suroviny shromažďují v chrámu slunce, který je strážěn ozbrojenci. Zajímavá je rovněž jeho zpráva, že ve vzájemných obchodech jsou k sobě Arabové čestní.⁸⁹⁸

Eratosthénés ve 3 stol. př. n. l. ve své funkci alexandrijského knihovníka rovněž věděl, kdo produkuje myrhu (Hadraumat) a kadidlo (Katabán). Další řecký autor, který referuje o Šťastné Arábii, je **Agatharchidés**, (sepsal své dílo někdy mezi lety 120-110 př. n. l.), kdy popisuje vnitrozemí jako hustě pokryté lesy, rostlinami, stromy pro vonné výrobky, palmami, travničkou přímořskou a dalšími jinými druhy rostlin, sloužícími pro výrobu aromatických produktů.⁸⁹⁹ **Plinius Starší** (23-79 n. l.) zaznamenal způsob sklizení úrody, která byla 2x ročně. V jižní Arábii se pěstovala nikoliv pravá skořice (dovážená z Indie, kterou Arabové dále prodávali), ale její podřadnější druh. Z určitých aromatických rostlin to byla např. *Cistus creticus*, která sloužila pro lékařské a aromatické

účely. Lékařské využití měla i rostlina Aloe, která podle Řeků rostla na ostrově Sokotra*.

Aristotelés údajně Alexandrovi doporučoval ostrov obsadit řeckými kolonisty, aby mohla být rostlina posílána do Sýrie a Řecka.⁹⁰⁰ Také zde rostla tzv. dračí krev, pryskyřice sbíraná z rostlin (Croton, Dracaena, Daemonorops, Calamus rotang, Pterocarpus). Sloužila na oční nemoci a proti krvácení. Pro výrobu parfémů a balzámů byly v jižní Arábii rovněž mnohé vzácné rostliny, které se jinde nevyskytovaly. Představu o množství expedovaných produktů si můžeme učinit pouze na základě výpočtu z Plinia Staršího. Ročně se vyvezlo 1300-1700 tun kadidla a 450-600 tun myrhy.⁹⁰¹ Tato čísla musíme brát s jistou rezervou, nicméně zemědělské podmínky v helénismu a římském císařství nebyly pravděpodobně příliš odlišné, proto můžeme brát tyto odhady jako směrodatné i pro helénistické období.

Karavanní cesty mezi městy byly velmi dlouhé a náročné. Například z jižní Arábie do Gazy činila 2200 km, cesta z města Timna do Gazy trvala podle Plinia Staršího 60-80 dní s 65 zastávkami pro velbloudy.⁹⁰² Kromě pozemního obchodu měl velký význam i námořní obchod. Skrze Arábii putovalo zboží z Cejlonu a Indie. Ale teprve ve druhé třetině 3. stol. máme důkazy o navázání obchodních kontaktů skrze průliv Bab-al-Mandab mezi Rudým mořem a Adenským zálivem, kudy putovaly lodě z Egypta do Adenu. V posledních dvou dekádách 2. stol. př. n. l. byla objevena cesta do Indie řeckými mořeplavci (Eudoxos z Knidu, Hippalos), kteří využili monzunových větrů a znalostí indického námořníka pro dosažení cíle.

Ptolemaiovci totiž neměli zájem pouze na obchodu s kořením a aromatickými látkami, ale i želvovinou, slonovinou, drahým kamením. Kamenem úrazu jejich obchodu s Arábií však byly kapitány lodí daně uvalené na zboží. Významnou úlohu prostředníka v námořním obchodě s Indií, Cejlonem, Seleukovskou a Ptolemaiovskou říší sehrálo v Arábii království

---

* asi 240 km od východního pobřeží Somálska (mys Guardafui) asi 350 km jihovýchodně od Arabského poloostrova, je součástí Jemenské republiky.

Hagar* u Perského zálivu, vzniklé v pozdním 3 stol. př. n. l. Máme zaznamenáno 5 králů v období 220-140 př. n. l., a to díky mincím, které se našly v městě Falaika i celém regionu zálivu a východní Arábie.⁹⁰³ Seleukovci měli v oblasti významné město Falaika (na ostrově poblíž Kuvajtu), zprostředkující obchod s okolím. Arabové sídlili na opačné straně zálivu ve městě Gerrha.

Intenzivní kontakty jižní Arábie se světem vedly k opuštění barterového obchodu, ve 4. stol. př. n. l. došlo k zavedení mincí v královstvích Hadraumat, Katabán, Sába.⁹⁰⁴ Jsou zde jasné vlivy převzaté z řeckých mincí, zejména attické drachmy, motiv sovy atd. Helenizační prvky nalezneme nejen na mincích, ale i v umění či stavitelství - sochy králů z Aswanu z 1. stol. př. n. l., socha eféba ze Šabwy z 3. /2. stol. př. n. l., pár lvů táhnoucí vůz s Kupidem z domu šlechtice v Timně. V architektuře najdeme na sloupových hlavicích, zárubních a překladech vzory vinných listů, hroznů atd.⁹⁰⁵

Podívejme se blíže na fungování jižní Arábie, tento region vábil jak Řeky, tak Římany, kteří se chtěli zmocnit místního bohatství. Přes nadsazené představy Řeků o celé Arábii byla pravda poněkud složitější, byly zde těžké geografické i klimatické podmínky. V jižní Arábii byla malá hustota osídlení, roztroušená malá populace, sotva 30 měst.⁹⁰⁶ Kromě oáz, zavodněných údolí nebo některých pobřežních oblastí se nedalo jinde žít. Oblast měst zabírala obvykle plochu mezi 6-10 hektary. Jathill měl 7,25 ha, Ma'ín 5 ha, Karna 10 ha, hradby větších měst měly obvod obvykle 1350 m – 1850 m.⁹⁰⁷

Šabwa bylo postavena ve velké trojúhelníkové oblasti tří kopců, město mělo obvod cca 1,5 km. Celá oblast města měla 55 ha. Největším městem oblasti, a dost možná celé Arábie, byl Marib s hradbami o obvodu 4,5 km, město zabíralo 90 ha, populace města činila odhadem méně než 10 000 lidí.⁹⁰⁸ Města byla opevňována (původně kamennými zdmi, ale od helénistického období jsou běžnější cihlové) proti nájezdu nomádů již od 8 stol. př. n. l., v celé oblasti se intenzivně válčilo (např. zničení **Ausánského království**, jež se nacházelo severně od Adenu, v 7. stol. př. n. l. ho dobyli Sabejci). Sabejské

---

* Leželo na pobřežním území dnešního Kuvajtu, Kataru, zabíralo celý Bahrajn

království se pokoušelo dosáhnout v oblasti dominance, byly zde běžné nájezdy nomádů.

O vzhledu těchto měst ze zpráv starověkých autorů mnoho nevíme, Plinius Starší tvrdil, že Timna má 65 chrámu, Šabwa 60.⁹⁰⁹ Dnes jsou města zkoumána, ale je těžké rozlišit soukromé domy a chrámové stavby. Města navíc nebyla stavěna na základě urbanistického plánu, ale podle dostupného značně stísněného prostoru. Ulice nebyly více než volné prostory mezi domy. Poblíž měst ležela zavlažovaná pole, kde žilo venkovské obyvatelstvo. Jejich domy mnohdy stály kvůli záplavám na soklech až 5 m vysokých.

Vzhled měst si můžeme dobře představit podle stále existujícího města Šibam* v Jemenu.⁹¹⁰ Budovy stály blízko sebe, byly velmi vysoké, kanalizace nebo sanitární systém neexistoval, stejně jako vodovod, pouze cisterny s vodou (uvnitř domů). Městské domy stály na kamenných základech 2-4 m vysokých, tyto věžové domy měly úzká okna, málo světla, úzký přístup, první patro mohlo sloužit i jako útočiště pro zvířectvo. Přízemí sloužilo jako skladiště zásob. Tento typ vysokých budov však není pouze v jižní Arábii, ve starověku se podobné stavby nacházely v Egyptě, během helénistického období v Kilikii.⁹¹¹

Většina domů, pokud nešlo o paláce bohatých šlechticů, však měla většinou velmi malé místnosti a stísněné prostory pro život. Život na vesnici byl rovněž podřízen podmínkám okolí. Domy byly stavěny stejně jako ve městě, ale rozmístěny do ochranného kruhu, aby se svými zdmi navzájem kryly.⁹¹² Zkoumají se vesnice okolo Maribu, v údolí Jawf, většinou oblast vesnice měla kruhový průměr 210 m.⁹¹³ Vesnické domy měly základnu 6 x 15, nebo 6 x 20 m, ty nejhonosnější měly rozlohu 300-500 m², patřily nejbohatším sedlákům.⁹¹⁴

Kromě drobného zvířectva bylo běžné pěstování ovcí a především velbloudů (těch bylo potřeba pro jednu karavanu i několik tisíc). Kromě stavební činnosti a výroby keramiky nemáme doklady o speciální třídě řemeslníků či umělců. Státy jižní Arábie měly velmi malé teritorium, Ma'in zabíral sotva 100 km², měl několik tisíc obyvatel. Lidé byli organizováni na kmenovém a klanovém základě, nejmenší jednotkou klanu byla individuální rodina.⁹¹⁵

---

*<http://en.wikipedia.org/wiki/Shibam> město patří na seznam UNESCO

Většina obyvatel žila ve vesnicích, byla závislá na záplavách a přidělu vody ze zavlažovacího systému, který byl pravděpodobně řízen administrativně.

Pěstoval se širok, obilniny, sezam (z něhož se i vyráběl olej), čočka, bob obecný, nejvíce ceněnými produkty byly datle a vinné hrozny. Víno se pěstovalo skutečně ve velkém měřítku, máme doklad o nákladu 300 velbloudů s vínem pro pracovníky opravující kanály u Maribu.⁹¹⁶ Barterový obchod zanikl i na vesnicích, v posledních dekadách 4. stol. př. n. l. ho nahradily mince. I přes relativní bohatství z dálkového obchodu, obchodních transakcí a zemědělské činnosti byla oblast jižní Arábie extrémně křehkou oblastí pro obyčejné lidi. Jedno špatné období záplav mohlo způsobit hladomor, obchodní nebo skutečná válka přerušit styky s dalšími městy, příjmy a potraviny pak byly na minimu.

Víme o existenci státních monopolů jednotlivých království, která zdaňovala své soupeře nebo je nutila k obchodní spolupráci, chránila si svůj vnitřní trh. Samozřejmě byly činěny i nadále pokusy získat více zemědělské půdy, což se někdy nadmíru dařilo, jak o tom svědčí dlouhý nápis z Katabánu ze 4. stol. př. n. l., nalezený u Wadi Dura, 100 km východně od Timny. Muž z kmene Qasamum zpřístupnil svým úsilím (budováním studen, kanálů, orných teras, kontrolou sadby) část údolí pro svoji rodinu, udělal z ní produktivní oázu, obsahující 8000 jednotek země (neznáme přesnou míru).⁹¹⁷

Samozřejmě mnohé věci, fakta (nejen) z jižní Arábie neznáme, jako daňový systém, přesnější sociální uspořádání, postavení ženy, religiózní praktiky jsou zmapovány jen velmi lehce, stejně jako mnoho archeologických nálezů a nalezišť. Přesto jsem doufám v uvedené skice vysvětlil důležitost tohoto regionu v rámci helénismu i proč ho chtěl Alexandr dobýt. Samozřejmě nás musí zajímat celý Arabský poloostrov, nikoliv pouze jeho jižní část, protože bezpochyby i jinde se odehrávalo přejímání helénistických prvků.

V Arábii však byly 4 kulturní celky, které musíme zkoumat. Nejpokročilejší výzkum má i přes relativní mladost právě region jižní Arábie se svými "aromatickými" královstvími, které šířily svůj vliv i na africké břehy dnešního Afrického rohu, potažmo Etiopie, kde nacházíme podobné chrámy, stavby a artefakty jako pečetidla atd. či písemné doklady přítomnosti z těchto království. Nesmíme ovšem zapomínat ani na oblast Perského zálivu, na zdejší království

Hagar, které bylo prostředníkem především mezi Seleukovci, Indií, Cejlou a svými arabskými soukmenovci. Na severovýchodě se postupně emancipovaly kmeny Nabatejských Arabů, které vytvořily svoje vlastní království, velkolepé město Petra.

Nabatejci postupně také ovládli oázy i kočovné kmeny na severozápadě i jihozápadě, které postupně také vytvořily svoje státečky, než podlehly. To je tedy stručná historie, význam Arabského poloostrova, nastínění úkolů, které tento obor ještě čekají. Můžeme si být jisti novými důležitými objevy.

5.7 Apendix B – Chorézm

Oblast Střední Asie, Chorézm začala být důkladně zkoumána ruskými archeology především až ve 20. až 50. letech minulého století. V lokalizaci míst vhodných pro terénní výzkum významně pomohlo letecké snímkování. Tento region má navzdory jeho přehlížení v antické historiografii svoji důležitost. Avšak díky současné nepřehledné politické situaci, která ztěžuje jakýkoliv výzkum, pokud ho přímo neznemožňuje, je těžké dopátrat se novějších nebo jiných prací, než těch od ruských kolegů.

Přesto se pokusím na základě starších zdrojů krátce naznačit význam regionu pro helénistickou historii a jeho vliv na události pro okolní svět. Oblast Chorézm se nachází na jihu až jihovýchodě od Aralského jezera, sídla obyvatel ležela většinou u povodí řeky Amudarja a Syrdarja. Etnikum obývající toto území bylo podle S. P. Tolstova směsí etnik z íránské náhorní plošiny a Kavkazu. Jeho hlavními zdroji a pomůckou jsou nejen archeologické nálezy, ale i starověcí autoři, etymologie místních jmen a jejich srovnání s jinými oblastmi, rovněž oblast mýtu, Avesty a religionistických srovnání.

Sousedy Chorézmijských byly na jihozápadě a severovýchodě kmeny Dahů. Příbuznost obyvatel Chorézm kladl zeměpisec Strabón k Massagetům. Kult jezdců známý z obřadu i mincí může svádět k závěrům, že je zde možná příbuznost s Thráky (jejich bůh jezdec Sabazios) či Frýgy, čemuž by nasvědčovala i shoda thráckých a massagetských jmen. Oblast byla dějištěm několika migračních vln. Proto je možné, že Chorézmijské jsou výsledkem směsi thráckých kmenů, Kimmeriů, kmenů Saků.⁹¹⁸

Nábožensky je možné vysledovat prvky Avesty, zoroastrismu, který se šířil z Baktrie. Oblast byla urbanizována, měla rozsáhlý systém zavlažovacích kanálů již v 6. stol. př. n. l. Vládli zde králové, zakladatelem chorézmijské dynastie byl Chusrava.⁹¹⁹ V této době vznikají obytné hradby obdélníkového půdorysu se šípovitými střílnami pro ochranu dobytka a lidí, uprostřed je pastva pro zvířata, našly se zde i skleněné perly. Paralela s Avestou může být např. stavba Kuzeli Gyr, má rozměry obdélníků 1000x400 metrů. Je zde podobnost stavby, jakou zbudoval Jimó Var, šlo o čtyřstrannou stavbu pro lidi a dobytek v délce koňského doběhu na všech čtyřech stranách.⁹²⁰

Dílo *Avesta* nám kreslí jasný obraz společnosti usedlé, která pěstuje koně, velbloudy a velký rohatý skot. Obyvatelstvo žije v opevněných osadách, které se dají označit za obytné hradby. Existuje rodové a kmenové zřízení společnosti, možná měli otroky jako Skythové. Vůdcové kmenových svazů a dobytčářská aristokracie byli nejbohatší skupina obyvatel. Další z měny se odehrávají v 5. stol., kdy jsou Massagetové již polousedlými kmeny a obytné pevnosti byly modernizovány. Společnost zná skupinový sňatek a matriarchát ve formě dědictví, ženy jsou královny nebo i bojují.

Ve 4. stol. př. n. l. se dávají do pohybu kmeny Sarmatů na západ do jihovýchodní Evropy. Předchůdci krále Farsmana rozšířili vládu pravděpodobně okolo břehů Volhy. Za této situace v zimě roku 329/8 přichází do Marakandy za Alexandrem král Chorasmíů Farsman s 1500 jezdci. Tento **Farsman** pravil, že je sousedem Sarmatů, Kolchů a Amazonek, a jestliže Alexandr podnikne proti nim výpravu a chce-li si podmanit národy u Černého moře, pak by chtěl být průvodcem na jeho výpravě a dodávat vojsku zásoby. Alexandr s ním uzavřel vojenskou smlouvu, pochválil ho, ale odložil výpravu na dobu, až dobije Indii.⁹²¹

Farsman vládl bohaté říši, v níž byla prosperující města a zemědělská výroba, možná razil stříbrné mince, měl armádu obrněných jezdců (pravděpodobně v šupinových pancířích). Nebyl králem pustiny a pouště, jak se mohlo mnoho současníků i pozdějších autorů domnívat.⁹²² Je otázkou, zda Farsman nabízel pomoc Alexandrovi proto, aby odvrátil jeho pozornost od východních oblastí, nicméně Sogdiánu a Baktrii pravděpodobně chtěl.⁹²³ Stále zde probíhala válka se Spitaménem a místními kmeny, které dost možná měly zázemí také u Chorézmů. Kulturně k sobě měly dané regiony blízko, král Farasmanés možná uvažoval o rozšíření své říše. Pro místní obyvatele byl přijatelnější král než Alexandr. Na případné Alexandrově výpravě ke Kavkazu a do Černomoří by jen získal.

Pokud by Farsman skutečně plnil roli průzkumu a zásobování, potažmo boje, Alexandr by ho mohl odměnit nějakým územím. Další variantou je, že by Alexandra zradil, zbavil by se jeho vojenské přítomnosti a mohl by ovládnout Sogdiánu a Baktrii. Ve 4. stol. vznikají nové typy staveb, ustupují obytné hradby, vznikají města nebo o samotě stojící opevněný dům – masiv, dobytčářství se mění na zemědělství.⁹²⁴ Takový dům mohl pojímat 500-1000 lidí, jinak řečeno velkou rodovou obec.

V městech stojí 2 až 4 domy - masivy, mezi nimi úzké příčné uličky, hlavní ulice vede od brány. Cihly mají různé značky, tedy znaky rodové příslušnosti, které zřejmě někde označovaly rozčlenění města na dva rody.⁹²⁵ Existenci rodového zřízení může potvrdit i interpretace tzv. domů ohně, které se zachovaly až do období kubánské říše. Ležely ve městech naproti bráně, kde byly oltáře posvátného ohně (důležitý prvek zoroastrismu), konaly se zde rituální hostiny a veřejná shromáždění.

Ve městech se nenašly řemeslnické čtvrti; nevíme, zda výrobu lakovaného nádobí a jiných předmětů denní potřeby plnili otroci, místní obyvatelé, nebo šlo o import. Motivy měly blízko k umění Hsiung-Nu a tzv. skythskému zvěrnému stylu. Skleněné perly dováželi z Olbie a Kerče, pocházejí ze 4. až 2. stol. př. n. l., existuje mnoho druhů perel různých barev, tvarů a stylů výroby.⁹²⁶ Našly se i perly z namodrale šedé egyptské pasty. Opevnění měst bylo z nepálených cihel, sokl z celistvé hlinité vazby. Hradba má jedno nebo dvouposchoďovou střeleckou chodbu, galerii s úzkými střílnami. Kosé střílny kryjí úhly, někde nejsou vůbec věže.⁹²⁶

V oblasti však máme různé příklady fortifikací. V jihozápadním Chórezmu jsou opevnění s věžemi vypočítaná na boční ostřelování protivníka, na pravém břehu jsou však opevnění bez věží. Před branami jsou všelijak se stáčeující labyrinthy zdí. Obranná soustava nese znaky z Egypta, Summeru, Asýrie i Achaimenovské říše.⁹²⁷ Pevnosti a města jsou rozloženy na koncích obdělávaných pásů země, táhnou se podél kanálů a dohromady tvoří nepřetržitou linii pevností vzdálených na dohled. To může být vnímáno jako důkaz silného centralizovaného státu, který má plán proti invazím kočovníků a stará se o systém zavlažování. Nebo je možná varianta o existenci jednotlivých městských států, které si však v případě invaze navzájem pomáhají.

Celá oblast Chorézmu byla neustále v cestě jakékoliv nomádské invazi z oblasti Tarimské pánve, z Mongolska, ze Sibiře i z oblasti dnešního Kazachstánu, odkud pocházeli Hunové. Chorézmijská říše tak vlastně pomáhala vytvářet nárazník (společně s Řecko-baktrijskou říší) před útočnými vlnami kočovníků. Zde byla křižovatka cest a do jisté míry i základy budoucí světové historie.

Hunský prince **Mode** (v čínském originále Módu Čányú, nebo Maodun, nebo jen Modu) **roku 209** (roku 209 je také dojednán mír mezi Antiochem III. a Euthydémem, neboť se bojí severních barbarů) byl rukojmím u Jüe-čiů, uprchl, zabil otce a zahájil proti nim válku, čímž vytvořil velkou říši, tedy konfederaci kočovných kmenů. Hunové proti Jüe-čiům bojují dále (od konce 3.stol př. n. l., Mode zavádí těžkou jízdu místo lehké), **roku 176** tedy Řecko-baktrijská říše dosáhla své hranice až po Sery a Fauny, jak říká Strabon. (Tj. Číňany a Huny.) **Roku 165** vůdce Hunů **Laošan** poráží Jüečie, zahání je na západ za Tchien-šan, z lebky zabitého krále si dává zhotovit číši. Události se kryjí s rozkvětem moci krále Eukratida.⁹²⁸

Chorézmijská říše je pro svůj hospodářský i vojenský potenciál neprávem opomíjena, nejen Parthové a Řecko-baktrijské (a později po pádu Maurjovské Indie, řecko-indické) státy byly v oblasti velmi mocné. Chorézmijsci byli dokonce mocensky výše (bez ohledu na velikost území) než výše uvedení sousedi.*

Roku 126 se do oblasti vydal čínský vyslanec Džang Ťien, stát Chorézmu nazývá říše Kang jü (samotné jméno země znamená cosi jako Země kanálů). Tato říše měla k dispozici 90 000 vojsko. Starší dějiny Chan pak udávají 120 000 vojsko.⁹²⁸ Číňané totiž hledali spojence proti kmenu Jüe-č, který ovládal severozápadní Čínu, měli k dispozici podle čínského velvyslance 100 000-200 000 vojáků.⁹²⁹ Později Kang jü na konci 2. stol. př. n. l. zasahuje do války mezi hanskou Čínou a státem Ferghána, kam se vydali Číňané na rozkaz císaře **Wu-ti** pro "nebeské koně". Čínský chov byl velmi nekvalitní oproti ořům nomádů.

Roku 104 je čínské vojsko odraženo i s pomocí sil Chorézmu. Mělo původně 20 000 pěšáků a 6000 jezdců, ale špatné zásobování, útoky místních vládců je na tolik vyčerpaly, že došlo k porážce u místa Yucheng, **roku 102** se muselo vrátit do města Tun-chuang, odkud původně vyrazilo.

---

* Parthská říše měla za výpravy Marka Antonia (36-34 př. n. l.) potenciál vypravit jízdní vojsko o 40 000 jezdcích, Řecko-baktrijské království mohlo postavit na vrcholu sil polní armádu o síle 60 000 vojáků, přičemž jízda by v nejlepším případě tvořila třetinu počtu. Řecko-indické státy měly podstatně větší možnosti, není nereálný odhad 120 000 vojáků.

Velitel výpravy **Li Guangli** byl bratrem císařovy oblíbené konkubíny, proto byl pověřen vedením výpravy znova, tentokrát dostal větší vojsko a rozsáhlý zásobovací trén s povozy, které táhly volové, potraviny a píci nesli i velbloudi a osli. Nyní čínské vojsko dosáhlo města Khujand (dnešní Chodžent v Uzbekistánu), jenž bylo metropolí Ferghány. I když ztratilo polovinu sil, nastalo čtyřicetidenní obléhání. Prolomili hradby, odřízli městu zásobování vodou. Šlechtici raději zabili svého krále (Mu-ku-a) a darovali tribut 3000 koní, Li nabídku přijal a zvolil jednoho ze šlechticů (starý magnát Mo-tsai) za nového krále. Li poté odešel zpět do Číny, **roku 100** se vrátil k průsmyku nazývanému Nefritová brána (Yumen, západně od dnešního města Tun-chuang v provincii Kan-su) s 1000 koní.⁹³⁰

Čínská dynastie bojovala totiž s nomádskou říší **Hsiung-nu**, což byl federativní útvar kočovných kmenů, kde byli **Hunové**, **Jüe-či** a další etnika. Hunský svaz měl údajně 24 kmenů (rozdělené na západní a východní skupinu), v jeho čele stál náčelník s titulem *šan-jü*. Počet příslušníků těchto kmenů se mohl pohybovat až mezi jedním až dvěma milióny.* Tato říše vznikla pravděpodobně zhruba v polovině 3. stol. př. n. l. (kdy je o ní první písemná zmínka), poté co se ujal vlády princ, **Mode** (209-174), zasahovala území dnešního Mongolska, stepi východní Asie, část jižní Sibiře, západní Mandžusko, dnešní čínské provincie Vnitřní Mongolsko, Kan-Su a Sin-t'iang.

Čínské státy se s útoky kočovných kmenů setkaly už ve 4. stol. př. n. l. na severních hranicích. Jednotliví vládcové začali stavět pohraniční opevnění, které dal později propojit první sjednotitel Číny, císař Čchin Š'-chuang-ti. Ten zatlačil Huny dále na sever, ovládl důležitou oblast v ohybu řeky Chuang-che (Ordos, celá oblast Ordosu o ploše zhruba 90 650 km² dnes zasahuje do čtyř administrativních celků provinční úrovně: do Vnitřního Mongolska, do Ning-sie, do Šen-si a do Kan-su). Po císařově smrti však moc Hunů opět vzrostla.

Říše Hsiung-nu byla tehdy ohromná, bylo jí podřízeno i čínské císařství **od roku 200 př. n. l.**, kdy prohrálo **bitvu u Baideng**, čínský císař **Gaozu** (Liu Bang, zakladatel dynastie Han) byl zajat. Platilo tribut v hedvábí, alkoholu a

---

* P. Klučina, Zbroj a zbraně Čína 16. stol. př. n. l. – 19. stol., str. 329

rýži, hanská princezna se provdala za vůdce Hunů – jímž byl princ Mode. Společnou hranici tvořila velká zeď. Po neúspěšné léčce u města Mayi (dnešní Šuo-čou, provincii Šan-si) až **do roku 133** nepodniklo **císařství Han** žádné válečné akce, ačkoliv první vážnější válečná akce přišla za císaře Wu-ti, kdy čínská vojska vtrhla **v roce 129** na hraniční trhy Hsiung-nu. Čínská říše marně hledala spojence - Chorézm, Ferghána ani Jüe-či neměli zájem.

Navíc čínská vojska byla převážně pěší, zatímco nepřátelská většinou čistě jezdecká. Chov koní a vytvoření většího vojska byla císařova priorita, proto neváhal obětovat značné prostředky pro získání těch nejlepších zvířat. Domýšlí dnes vůbec někdo následky, co by se stalo, pokud by čínská vojska neuspěla? V naší historii byla říše Hsiung-nu zpacifikována do podoby tributárního státu **od roku 53 př. n. l., v letech 89-91 n. l.** byla jejich říše naprosto podřízena a zničena. Ačkoliv různé její části přetrvaly až **do roku 460 n. l.**, šlo o výjimečné stepní impérium, které mohlo změnit chod světové historie. (Jeho písmo, artefakty, nálezy a historie jsou i nadále intenzivně zkoumány především v Rusku, Číně, USA, Anglii, Německu a Francii.)

Chorézm však v době před Kristem nedokázal účinněji této konfederaci pomoci. Bez vynikajících koní by případný válečný úspěch proti nomádům byl ze strany Číňanů značně hypotetickou záležitostí. Kde je promyšlený dopad na světové dějiny? V případě porážky Číny by pravděpodobně vůbec nedošlo k pozdějším známým migračním vlnám. Nebyly by tak ztraceny helénistické domény v Černomoří a Střední Asii. Později v 5. stol. n. l. by nepadla pod nájezdy Hunů a ostatních jejich spojeneckých kmenů Římská říše!

Chybou řecko-baktrijských a řecko-indických států tak bylo, že se nepokusily zničit s pomocí Chorézmu Parthy, poté společně zastavovat nájezdy nomádů a odrazit výpravu čínských vojsk. Bylo v jejich zájmu udržet svůj vliv v oblasti a pomáhat si, protože podnik na ovládnutí Chorézmu by byl značně obtížný strategicko-taktický úkol, který by přivedl do depresí i takového génia,

jakým byl Alexandr Veliký^{*}. Jedno je však jisté, helénistická i římská doba měla mnoho uzlových bodů i klíčových regionů a Chorézm byl jedním z nich.

Doufám, že nyní ostatní zaměří svoji pozornost na moji hypotézu a budou se více historií celé této oblasti zabývat, je totiž stále třeba v našem prostředí potírat evropocentrismus. Důkladněji zkoumat nám méně známá území, dějiny, které mají souvislost s naší historií. Rovněž tato kapitolka ukazuje význam studia vojenské historie. Význam koně byl ve starověku (nejen ve středověku) veliký, bylo by dobré si to uvědomit. K historii tak nepřispěli pouze lidé a jejich činy, významnou součástí byl kůň, který se ukázal pro dynastii Han jako nejcennější zbraň, která raději nikdy neměla padnout do jejich rukou. Historie se totiž mohla a měla ubírat jiným směrem, jak se domnívám, neboť bližší je nám (a doufám, že nikoliv pouze mně) přece helénistické Černomoří a multikulturní helenizovaná Střední Asie (jejíž součástí byla severozápadní Indie) než nomádské kmeny a Čína.

---

^{*} Kdo uctívá a zná z hlediska vojenské historie pouze novější dobu, 20. století, nechť si dosadí jméno mistra strategie, taktiky moderní doby Ericha von Mansteina.

5.8 Apendix C – Illýrie

Region Balkánu je v rámci starověkých studií do jisté málo známým územím pro širší (nejen) vědeckou veřejnost. Odehrálo se zde mnoho migračních vln i mísení populací. Jak vzniklo jméno Illýrie? Bylo součástí řecké mytologické genealogie. Illyrios byl nejmladším synem Kadma a Harmonie, vládl Illýrii. Podle historika Appiána z Alexandrie byl synem giganta Polyféma a jeho ženy Galateii, jeho sourozenci byli Galás a Keltos. Druhá verze je věrohodnější, pochází ze staršího období.

Illyrios měl 6 synů - Encheléa, Autariéa, Dardana, Maidona, Taulanta a Perrhaiba, tři dcery - Parthó, Daorthó a Dassaró, vnuka Pannonia (nebo Paióna, otec Autariatos), pravnuky Skordiska a Triballa.⁹³¹ Všichni dali jméno drtivě většině illyrských kmenů. Pochybovat můžeme téměř jistě o autenticitě Perrhabiů, kteří byli řeckým kmenem v sousedství Thessalie, jsou velmi starobylého původu, měli totiž 2 hlasy v delfské amfiktyonii, mluvili aiolským dialektem řečtiny. Triballové byli kmenem, který absorboval časem illyrské a keltské vlivy, ale primárně šlo o thrácké etnikum. Paiónové jsou rovněž etnikum nejasné etnické geneze, kde bylo více vlivů než jen illyrský. Jinak můžeme prohlásit seznam za takřka kompletní, pravdivý. Illyrský kmen s názvem Penestae má pouze shodou okolností stejný název jako thessalské etnikum Penestů, tato etnika nejsou příbuzná.

Jazykově patří Illyrové do indoevropských jazyků, západní skupiny, satemové větve. Starověcí autoři rozlišovali jazyk Illyrů od řeckého a makedonského, už však nečinili tak jasnou dělicí čáru mezi Épeiróťany a Illyry. Navíc v hraničních oblastech Makedonie a Épeiru byli lidé bilingvní nebo zde Illyrové žili. Představy Řeků o Illýrii byly dosti kusé. Ve 4. stol. př. n. l. si řecký dějepisec Theopompos myslel, že je šíjí spojena s Černým mořem. Podstatně lepší znalosti přichází až ze spisu *Periplús* od Pseudo-Skylaxe, který pochází z 30. let 4. stol. př. n. l., zde se v kapitole o plavbě z Jižní Itálie do Adriatického moře dozvídáme o rozsahu zeměpisných znalostí Řeků ohledně regionu.

V Itálii jsou identifikováni Messápiové, Samnité, Tyrrhéni, Umbrové, řecké město Ankona*, Keltové, Veneti v ohybu Adriatického moře, po řece Istru jsou popsány ostrovy a pobřežní území, kde sídlí Liburnové (odpovídá dnešnímu pobřeží Chorvatska, mezi řekami Raša, Krka). Toto etnikum nepovažoval neznámý autor za Illyry, ačkoliv byli jejich příbuzní.

Na území tohoto kmene založil syrakuský tyran **Dionýsios I.** ještě kolonie na dvou ostrovech: **Issa** (založena roku 385/4 př. n. l. na dnešním ostrově Vis) a **Faros** (založena roku 384/3 př. n. l. na ostrově Hvar). Dionýsios založil v oblasti Illýrie ještě roku 385 město Lissos (dnešní Lezhë v Albánii). **Liburnové** vynikali ve stavbě lodí a pirátství. Bojovali s řeckými městy v oblasti. Shromáždili vojsko o počtu 10 000 mužů, vypluli z hlavního města Idassa (dnešní chorvatský Zadar), oblehli město Faros. Avšak syrakuská flotila umístěná u města Issa byla včas informována, a tak je rozdrtila. Podle Diodóra (15.14) 5000 vojáků zabila, 2000 zajala, získala mnoho lodí, bohům obětovala jejich zbraně formou zápalné oběti. Aktivita liburnských lodí tak v Adriatickém moři výrazně poklesla.

Jejich území nebylo nikdy pod vlivem řeckého kulturního vlivu. Bitva měla za následek konec jejich hegemonie v oblasti středu Adriatického moře. I když aktivita Syrakús a řeckých měst zde po smrti Dionýsia I. (rok 367) ztratila na síle, tak **od bitvy u Faru (cca rok 383)** byli Liburnové přinuceni opustit svoje pozice v Itálii, v kraji Picenum (kde bylo město Ankona), zůstalo jim zde pouze město Truentum. Jejich aktivita – pirátství v Adriatickém moři - nastává až po dlouhé obnově sil okolo roku 302, kdy si jejich aktivit všímá Livius.

Vraťme se však k popisu Pseudo-Skylaxe, po Liburnech už identifikuje další obyvatele jako Illyry, kteří bydlí od mořského pobřeží až k Chaónii v Épeiru. Popisuje minoritní málo známé kmene jako Bullini, Hylli, Nesti a Manii.⁹³² Poté umisťuje kmen Autariatů, okolo jezera Ohrid kmen Enchelei, okolo města Epidamnos žije kmen Taulantiů. Obývali planinu mezi řekami Aóos a Drin. Všechny tyto oblasti byly v očích Řeků “barbarské“, (je samozřejmě otázka, jak pohlíželi na samotný Épeiros ve 4. stol. př. n. l., jehož součástí byla

---

* Jméno znamená v překladu Loket, leželo 280 km severovýchodně od Říma, na pobřeží Adriatického moře, založil ho Dionýsios I. roku 390 př. n. l.

Thesprótie a Chaónie, tedy údajně illyrské oblasti podle autora). Samotný Pseudo-Skylax zavádí při svém popisu zajímavý termín, vymezení hranic civilizovanosti, řeckosti. Město Ambrakie, kraj Akarnánie je pro něj bodem, odkud je *kontinuální Hellas*.*

Ani Molossida s Diovou věštírnou pro něj není součástí Hellady. Řekové obchodovali s Illyry od přelomu 6. a 5. stol. př. n. l. z nově zakládaných měst na pobřeží jako Apollónia a Epidamnos. Obchodní styky však začaly být intenzivnější až během 4. století, kdy Řekové měli užitek ze svých základen na ostrovech Černá Kerkýra, Faros a Issa. Navíc měli blízké spojení s řecko-etruskými městy Adria a Spina ležícími v ohybu Adriatického moře. V této severní oblasti Adriatiku probíhala směna, Illyrové prodávali dobytek, obilí a sůl, za což jim Řekové nabízeli víno, keramické výrobky a kovové zboží.⁹³³

Illyrové o sobě dávali vědět nejen na mořích, ale i na pevnině. Makedonský král Amyntás III. (vláda 393-370), který byl poražen hned v prvním roce vlády v bitvě proti Illyrům (Dardanům?), odevzdal část svého území Olynthu. Na trůn ho znova dosadili až Thessalové. V roce 385/4 napadli Illyrové Épeiros, podporoval je zbraněmi (500 souprav zbroje) i žoldněři (2000) syrakuský tyran **Dionýsios I.**, Épeiroťané utrpěli zdrcující porážku. V bitvě jich padlo na 15 000.⁹³⁴ Teprve spartské vojsko, které vedl král **Agesiláos II.**, je zahnal zpět. Celá akce měla podporu Dionýsia I., jelikož tak chtěl dosadit na trůn zpět vyhnaného krále – **Alketa I.**, tím by Syrakúsy získaly ještě více vlivu v oblasti Illyrie a Adriatiku.

Další illyrský útok na Épeiros přišel v roce 360, kdy épeirský král Arrybás rozhlásil, že nebude bojovat, evakuoval civilisty na území Aitólů, poté přepadl útočníky obtížené kořistí a porazil je. (Diodóros 16.92) Království Dardanů vedl od roku 393 král Bardylis, který chytře zvětšoval ekonomickou i vojenskou sílu svého království. Na hranicích s Paiónií se nacházelo illyrské město Damastion (které kolonizovali roku 431 osadníci z Aigíny), kde byly stříbrné doly, razily se zde stříbrné mince po vzoru Chalkidského spolku, vyvážely ingoty. Také město Daparría začalo od roku 365 na území Dardanů razit stříbrné mince.

---

* Pseudo-Skylax, Periplous, str. 61

Bardylis byl původně chudý syn uhlíře, ale získal si náklonnost bojovníků rovným dělením kořisti, byl zvolen králem. Roku 359 porazil makedonského krále Perdikku III., jeho vojsko zničil z 30-50 %, získal další kraje ke svému území. O rok později byl však poražen Filipem II. poblíž jezera Ohrid, makedonský král získal zpět svoje severní kraje. Dardanům vládl v letech 358-356 Grabos, který proti Makedonii neúspěšně válčil, porazil ho nejlepší Filipův velitel generál Parmenión. V důsledku porážek a makedonské expanze přišli Dardanové o stříbrné doly.

Nový významný illyrský vládce **Pleurátos I.** (356-335) se stal králem Taulantiů, zuřivě bojoval proti Makedonii, a i když prohrál, donutil ji často krváčet. Stát Dardanů měl i mnoho jiných kmenů, Dardani však byli vedoucím etnikem, i přes porážky byli ještě protivníkem, se kterým se musí počítat. Jejich dalším známým králem je teprve **Kleitos** (335-295), ten se rozhodl povstat proti Makedonii, získal podporu Taulantiů a Autariatů. Jenže král Autariatů Pleuriás byl poražen paiónským králem Langarem na počátku revolty a zabit. Kleitos byl poražen v bitvě u Pélia roku 335, Taulantiové nestačili přijít včas na pomoc, proto raději ustoupili bez boje.

Glaukiás neúspěšně bojoval proti Makedonii i nadále, v roce 317 ho porazil Kassandros, avšak roku 302 dosadil na trůn Épeiru Pyrrha, kterého již dříve odmítl vydat Kassandrovi za 200 talentů. Glaukiás i Kleitos umřeli možná shodně v roce 295, jejich království splynula, vlády se ujal Kleitův syn **Bardylis II.** (295-290). Ten byl spojencem Pyrrha proti Makedonii. V tomto období po téměř století válek s Makedonií a Épeirem se začínají především v jižní Illýrii projevovat závažné změny.

Pastorální ekonomika (Illyrové vynikali jako chovatelé dobytka, zejména ovcí) se přeměnila více na zemědělství, jelikož nárůst obyvatelstva vyžadoval změny. Tribální struktura státu se stávala více centrálně řízenou organizací založenou na městech, kterým vládli jednotliví předáci. Vesničky se měnily na menší města, stávající města rostla, byla mohutně opevňována. Tyto změny se děly kontinuálně již od konce 4. stol.⁹³⁵ Nevíme mnoho o sociálním uspořádání, ale zřejmě pořád přetrvaly do jisté míry rodové vazby, kdy jednotlivé skupiny měly svoje náčelníky, všichni svobodní bojovníci si volili svého krále.

Otroctví v klasické formě v Illyrii nenalezneme, víme o existenci komunit, které měly podobné postavení jako heilóti, ale pochopitelně mnohem lepší, navíc se tito lidé příležitostně účastnili vojenských expedic.⁹³⁶ Polybios představuje Illyry jako království, kde rolníci plní úlohu pěchoty* bojující pod aristokraty, každý z nich kontroloval jedno z měst.⁹³⁷

Důležitou devízou illyrského hospodářství byly lesy na stavební dříví, budování lodí i výrobu dřevěného uhlí. Kromě vesnic a měst vznikala hradiště, refugia. V druhé polovině 4. století dostávají illyrská města řecký ráz nebo jsou opevňována podle jejich vzoru. Nová illyrská města zabírala plochu mezi 30-40 ha, v hradbách byly věže kruhového nebo čtvercového půdorysu.⁹³⁸ I brány byly chráněny podle helénistického vzoru proti obléhacím strojům. Tato nově vzniklá města měla obvykle 3000-5000 obyvatel.

Zkrášlování měst veřejnými budovami jako divadly, stadiony či sloupovými portály se dělo minimálně v polovině 3. století, dokladem je město Byllis. Pokročilý systém opevnění měla i menší města, stejně jako veřejné stavby. Některá města neměla hradby pouze k ochraně jednotlivých čtvrtí, ale měla ještě další pás opevnění pro svoje zemědělské teritorium, případně byla ve městech vytvořena nebo lépe opevněna akropole.⁹³⁹

I přes války s Makedonií a Épeirem tak největším nepřítelem Illyrů byli Keltové, kteří v migračních vlnách začali přicházet na jejich území na počátku 4. století. Historik Theopompos zaznamenal událost, při které Keltové Istí porazili Illyry, jelikož do svého jídla dali projímadlo, pak opustili tábor a poté, co illyrští vojáci potraviny požili, využili jejich zaneprázdnění Keltové, kteří je snadno pobili.⁹⁴⁰ Událost zaznamenal později ve sbírce svých Istí i Polyainos (7.42), který specifikoval nebohý kmen, byli to Autariatové.

Jejich území se nacházelo podle dnešní geografie mezi řekami Lim a Tara, ve starověku byli jejich sousedy na jihozápadě Dardanové, na jihovýchodě Ardiaiové, se kterými vedli dlouhodobě ve 4. století na hranicích válku o ložiska soli. Kmen Autariatů vynikal v pozemním boji, kdežto Ardiaiové

---

* Podobnost s vojenským systémem Řeků a Makedonců, kde každý hoplita i falangista musel mít odpovídající zemědělský úděl, aby se mohl vyzbrojit a uživit sebe i svoji rodinu.

v námořním. Nakonec Autariatové zvítězili, ale za cenu těžkých ztrát.⁹⁴¹ Dříve sváděli úspěšné souboje s Tribally, avšak koncem 4. století byli oslabeni vzestupem keltských útoků. V roce 310 migrovali ze svého území až na hranice Paiónie, porazili místního krále Autolenta. Ten byl ovšem spojencem makedonského krále Kassandra, který mu přišel na pomoc. Kassandros je nakonec všechny usídlil (20 000 Illyrů) na hoře Orbélos ve východní Paiónii, na hranici s Makedonií a Thrákií.⁹⁴²

Poté máme poslední písemný záznam o Autariatech v roce 302/1, kdy přešli z Lýsimachova vojska k Antigonovi Jednookému. Možná je Lýsimachos chtěl použít v boji proti Getům na dolním Dunaji. Triballové, Skordiskové a Moesiové byli už delší dobu v mocenském úpadku, Pannonové pod nadvládou Keltů, království Dardanů tak bylo nejmocnějším illyrským státem.

Monunios (290-270) byl dalším dardanským králem, který se zajišťoval proti Makedonii spojenectvím s Épeirem, král Pyrrhos byl jeho spojencem od roku 281. Ovládal území jižní Illyrie před hranice města Epidamnos (dnešní Drač v Albánii). Monunios se naopak zmocnil království Taulantiů, začal v roce 280 jako první illyrský král razit mince se svým jménem právě v Epidamnu (starší název Dyrrhachion se později uplatnil právě za dob illyrské nadvlády). Když v roce 281 zemřel Lýsimachos, měl Monunios volné ruce k útoku na Makedonii díky Thrákům, kteří byli zčásti Lýsimachovi podřízeni. Společně zaútočili na Makedonii v roce 280, ale Ptolemaios Keraunos jejich invazi odrazil.

Poté se k regionu blížila mohutná keltská vlna, Monunios nabízel Keraunovi spojenectví a 20 000 vojáků.⁹⁴³ Nelze se Keraunovi divit, že je odmítl, ani ne tak z přehnaného sebevědomí, jako spíše z obavy, že by ho mohli zradit. Je na místě zvážit interpretaci, že Keraunos odmítl pomoc z tohoto důvodu, nikoliv proto, že by byl namyšlený helénistický král, který přece nebude přijímat pomoc od barbarů. Ale jak mohl Monuniovi věřit, když nedávno na něj útočil? V této situaci se těžko můžeme rozhodnutí makedonského krále divit, ačkoliv Monunios se marně snažil vysvětlovat, že zradou by nic nezískal a že Keltové se šíří jako moře, takže nechtěl skončit podobně jako Pannonové pod jejich nadvládou.

Ale regionální souvislosti nebo znalost detailů v této oblasti Keraunovi zjevně nebyla známa, nechápal, že jde o migrační vlnu, nikoliv pouze loupežný

nájezd. Proto bojoval sám, byl roku 279 poražen a zabit. Jeho rozhodnutí odsunulo Makedonii do pozice druhořadého státu, předtím šlo o velmoc! Keltská invaze království Dardanů příliš nepoškodila. Po smrti Pyrrha v roce 272 má Épeiros nového krále, **Alexandr II.** se rozhodl dobýt v roce 270 pobřežní oblasti (Epidamnos a Apollónia) a království Taulantiů. Ovšem jeho soupeř, nový král Dardanů **Mytilos** (270-231), dovedl jeho útok odrazit. Razil svoje vlastní mince. Jeho stát dominoval celé oblasti právě díky úpadku Épeiru, Makedonie a Thrákie.

Dardanské království, Ardiaiové, a Skordiskové nadále představovali hrozbu jak pro řecké státy, tak Makedonii a Épeiros. Makedonský král **Filip V.** se vypořádal s trvalou hrozbou útoku Dardanů tím, že vytvořil kolem svých hranic pusté koridory zbavené populace, na strategických místech vybudoval nová města nebo důkladněji opevnil stará, kde byly permanentně vojenské posádky. Moc Illyrů oslabil výrazným způsobem až Řím během **1. a 2. illyrské války (229/228, 220/219)**, přesto celé území nebylo zdaleka podřízeno, zpacifikováno nebo neschopno boje a účinného odporu. Římané zajistili především pobřežní oblasti, o vnitrozemí se příliš nezajímali.

Ve 3. makedonské válce (172-168) bojoval na straně Persea illyrský vyhnanec **Pleurátos**, který si zajistil podporu Penestů (illyrský kmen sídlící výhodně od Dardanů), sebral od nich vojsko o 1000 pěšácích a 200 jezdcích. V roce 169 se vyznamenal při obraně Kassandreie.

Za 3. makedonské války podporoval Makedonce i král Ardiaiů **Genthios**, sebral vojsko o 15 000 mužích v Lissu, nevlastnímu bratrovi Karavantiovi přidělil 1000 pěšáků a 50 jezdců, aby šel potlačit kmen Kavii, sídlící u jezera Skodra.⁹⁴⁴ Starověcí autoři vykreslují Genthia jako hlupáka, co se nechal nalákat na makedonské spojenectví a Persea jako lakomce, jenže důvody, které ho vedly k válce, byly relevantní, on nebyl agresorem. Město Issa obvinilo Genthia z přípravy války, illyrští vyslanci nebyli připuštěni k senátnímu slyšení. Místo toho Římané zkonfiskovali 54 lemboi v přístavu Epidamnu.⁹⁴⁵ Řím měl poté drzost poslat svého senátora ke králi, aby mu připomněl jeho smlouvu o přátelství s SQPR.

V roce 169 Genthios nechal zabít svého bratra Platona, jenž si plánoval vzít Etutu, dceru dardanského náčelníka Monunia. Tím by se stal mocným

králem, proto si vzal dardanskou princeznu sám. Jeho vojenská akce na dobytí města Bassania (leželo na východ od Lissu) skončila neúspěchem, jeho loďstvo bylo poraženo. Římanům pomáhalo vojsko kmene Parthínů, 2000 pěšáků a 200 jezdců. Nevíme, jak pokračovaly boje dále, známe pouze výsledek vojenské kampaně, během 30 dní mezi lednem a únorem **roku 168** byl Genthios obležen ve Skodře. Musel se vzdát.

Prétor Lucius Anicius Gallus mohl slavit v únoru roku 167 triumf, při přehlídce byly neseny standarty Illyrů, královský nábytek, 5,4 kg zlata, 8,6 kg stříbra, 13 000 denárů a 120 000 illyrských stříbrných mincí, v čele jel na voze Anicius, před ním šel Genthios se svojí rodinou a družinou. Ačkoliv byla vyplacena odměna římským vojákům i spojencům a 220 lemboi obdržela Apollónia, Epidamnos a Kerkýra, kromě stříbra a zlata činila římská kořist do státní pokladny 20 miliónů sesterciů!⁹⁴⁶ A to království Ardiaů mělo relativně malou rozlohu od Lissu, který byl jižní hranicí, ke státu Dalmatů na severu, Boce Kotorské.

Illyrie přijímala helénské vlivy relativně pomalu a zvolna, teprve 4. a 3. století přineslo zásadnější změny pro region, byl urbanizovanější, měl početnější populaci i ekonomickou sílu. Na příkladu krále Genthia jsme viděli potenciál illyrských států, bohužel jako v mnoha jiných případech i Illyrie projevovala sebevražedný partikularismus. Místo společného odolávání vnějším vlivům illyrské kmeny dovolily, aby je ovládala vnější síla – ať už Makedonci, Épeiroťané nebo Římané, kteří dovedně využili tamních sporů.

Sjednocená Illyrie by neměla problém vést válku s Římem za rovnocenných podmínek, ať už koncem 3. století nebo v první třetině 2. století. Celý region mohl postavit námořní flotilu o síle několika stovek plavidel a pozemní armádu o síle až 100 000 mužů. Kmeny Dalmatů, Liburnů, Ardiaiů, Taulantiů, Dardanů a mnoha dalších však na lokální úrovni soupeřily o moc, nezajímalo je příliš, jaký efekt budou mít jejich akce ani dočasně "výhodná" spojení do budoucna. Touha po samostatnosti je hnala do náruče cizích sil.

5.9 Apendix D – Thrákie

Starověká Thrákie byla sice málo urbanizovaným regionem, avšak měla velký hospodářský (a to nejen ve starověku, ale i v raném středověku jako součást Byzantské říše), populační a vojenský potenciál. Proto je nutné alespoň ve zkratce projít nejdůležitější fakta v historii daného území. Už Hérodotos byl přesvědčen, že by vládli světu, kdyby se dovedli spojit. Byli hned po Indech nejpočetnějším národem. Žilo jich podle něj totiž v oblasti od severu Řecka až po hranice Černomoří (po hranice dnešního jižního Ruska, část žila v Turecku – Bithýnští Thrákové žili také v okolí řeky Troás) na 1 - 2 milióny. Rozdělení byli do 40 kmenů (Getové, Odrýsové, Moesové, horské kmeny: Thyni, Odomanti, Dii, Bessi, Bisaltai, Satrai, Triballové, Paiónové atd.).

Jde o směs původních obyvatel Balkánu a indoevropských kmenů, které sem dorazily v rané době bronzové. Thrákové patřili do východní skupiny indoevropských národů. Příbuznost se staro-iránskými národy (Skythové, Sarmati, Kimmeriové) je podpořena i archeologickými nálezy a historickými důkazy o způsobu života, umění a způsobu pohřbívání. Ačkoliv měli thrácké kmeny vlastní thrácký jazyk, zaznamenané nápisy z měst a uměleckých předmětů jsou v řečtině.

Není zde prostor podrobně vykreslit všechny kmeny a jejich zvláštnosti, zaměřím se proto na nejdůležitější etnika. Nejvýchodněji (na území dnešního Rumunska, Bulharska) žili Getové, pod thráckým vlivem byli Agathyrsové.* Jižněji (v dnešním jižním Bulharsku) žili Odrýsové. První král byl **roku 460 Terés I.**, jeho nástupce **Sitalkés** vytvořil první thrácké království, sjednotil jednotlivé thrácké kmeny. **V roce 445** se stal králem Odrýsů, **v roce 429** bojoval se Skythy (které vedl král **Oktamasadés**, vládl Skythům od roku 446), uzavřel příměří, řeka Istros (Dunaj) se stala hranicí mezi Thráckou říší a Skythy.

Podstatou jejich konfliktu byl spor o bratry, každého krále ohrožoval ve vládnutí jeho bratr. Skylés byl vypovězen, jelikož nedodržel skythské zvyky,

---

* Sarmatský kmen žijící tehdy na území dnešního Sedmihradska, časem se smísil se Skythy.

byl helenizován, uprchl k Thrákům, Sitalkův bratr pro změnu ke Skythům. Nakonec se oba panovníci dohodli, vydali si rukojmí. Sitalkův bratr odjel živý, Skylés byl po vydání na místě popraven. Sitalkés měl velkou říši, na severu byla hranice Dunaj, hranice království sahaly dále až k řece Strýmonu. Příjem jeho království činil 800 talentů ročně (pouze polovinu tvořily mince, přesto byl však rozpočet stejně velký, jaký měly Athény). **V roce 429** jako spojenec Athén podnikl Sitalkés invazi do Makedonie se 150 000 vojáky.

Makedonci ustoupili do svých opevněných měst, odkud podnikali výpady. Sitalkés nakonec přistoupil na vyjednávání, ustoupil na radu svého synovce Seutha, kterého podplatil makedonský král Perdikkás. Když v roce 424 Sitalkés zemřel, nastoupil po něm **Seuthés I.** (424-410) a vzal si dceru krále Perdikký, nadále jeho říši podléhala řecká města na egejském pobřeží, ale jednotu říše už nedokázal zachovat. Getové a Triballové si založili svoje vlastní království. **V letech 400-280** byl navzdory expanzi Makedonie v Thrákii zlatý věk. Ačkoliv zde bylo minimum měst a většina obyvatel žila v opevněných vesnicích nebo různých pevnostech, nastávala v celém regionu postupná helénizace.

Minulostí byl typický oděv jako čapky s liščím ohonem, vysoké kožené boty nebo tetování tváří či oděvy zdobené geometrickými motivy. Začaly se nosit řecké oděvy a šperky, nádobí i ozdoby všeho druhu rovněž vykazovaly řecké vlivy. Thrácké umění prosperovalo, svědčí o tom mnohé nálezy šperků, nádobí, fresek, postrojů koní, brnění atd. Mnohá knížata si stavěla luxusní opevněné paláce (řecky *tyrsis*), hrobky a města za pomoci řeckých umělců, architektů a řemeslníků. Králové začali ve 4. stol. razit svoje vlastní mince.

Bithýnští Thrákové si získali nezávislost již **v roce 435** a často se dostávali do konfliktu s Odrýsy. Válčil proti nim král **Seuthés II.** (405-391), který podporoval spartské vojsko v Malé Asii. Založil si vlastní království s podporou řeckých žoldnéřů (10 000 přeživších z pochodu Anabasis), které vedl Xenofón. Jeho rivalem byl v Odrýsii **Amadokos I.** (410-390). Často s Amadokem válčil, ale Athény oba bratry usmířily. **Hebryzelmis I.** (390-384) znovu ovládl část ztracených jižních a západních území Odrýského království. Udržoval kontakty s Athénami, byl jejich čestným občanem, podporoval je i vojensky. Razil svoje vlastní bronzové mince (4 typy), umělecky skvěle zpracované, byl na nich např. obraz bohyně s vroubkovanou korunou a na druhé straně Medúza. Ražba probíhala v jeho hlavním města Kypsela.

V roce 384 nastoupil na trůn král **Kotys I.** (zabil svého předchůdce), využíval pro svoje boje často řecké žoldnéře a velitele. Nejvýznačnější z nich byl Ífikratés, který dosadil na odrýský trůn v roce 389 znovu Seutha II., ale jelikož král brzy zemřel, stal se opět nezaměstnaným.⁹⁴⁷ Pravděpodobně v roce 383 si vzal dceru thráckého krále, odměnou dostal pobřežní města, bojoval poté za Kotyse. Ten dovedl obnovit jednotu Odrýského království. Starověké anekdoty nám ho představují jako milovníka umění, popudlivého, hysterického muže.⁹⁴⁸

V roce 376 oblehlo thrácké vojsko město Abdéru, šlo o 30 000 Triballů, dost možná podporovaných Kotysem. Obyvatelé města vyrazili na výpad, 2000 útočníků pobili a chtěli se vrátit zpět, jenže prchající nepřítel se znovu shromáždil, nastala lítá bitva, kdy abdérské vojsko zradily místní thrácké kmeny (Edóni, Bistóni, Kikoniáni a Sapeiové), Abdérané byli pobiti téměř do posledního. Situaci zachránil až athénský generál Chabriás, který se vylodil a útočníky zahnal. Vyjednal s Tribally a králem Maróneie mír, získal Tribally jako spojence Athén.⁹⁴⁹ Kotys se pokoušel neustále získat Thrácký Chersonésos, tradiční doménu Athén, což se mu stalo málem osudným. Jeho pokladník Miltokythés si v roce 362 získal podporu Athén, vedl proti němu povstání. Získal jeho pokladnici v pevnosti Hieron Oros (48 km od Perinthu) a okamžitě rekrutoval armádu žoldnéřů. Získal města Séstos a Krithóte na Chersonésu.

Spojil se s perským satrapou Ariobarzanem, který se vzbouřil proti perskému králi, athénský velitel Autoklés měl rebelovi rovněž pomoci. Ífikratés vybojoval vítěznou námořní bitvu proti thráckému povstalcovi, čímž zachránil Kotysovi život. Začal poté obléhat Hieron Oros, na jaře roku 361 už mizí Miltokythés se stránek historie. Ífikratés měl v jednu chvíli vojsko o síle 8000 vojáků, odmítl ovšem později dále bojovat proti Athéňanům a uprchl před rozsudkem smrti od thráckého krále. Ten si pozval nového řeckého vrchního velitele, Charidéma z Euboie, jenž si vzápětí vzal thráckou princeznu a ohrožoval athénská území v oblasti. Chersonésos dobýval velmi energicky, získal si podporu perského satrapy Autofradata, který měl potlačit Ariobarzana. Athénské vojsko s pomocí vyjednávání spartského krále Agesiláa znovu oblast získalo. Autofradatés ustoupil do Asie.

V roce 360 padl znovu jak Séstos, tak Krithóte, Athéňané začali stíhat svoje generály odpovědné za oblast Chersonésu. Autoklés, Timmomachus a

Menón se tak ocitli před soudem. Kotys plánoval mnohem grandióznější podnik než ovládnutí malého poloostrova. Chystal invazi do Makedonie s pomocí Paiónů a Illyrů.⁹⁵⁰ **V polovině roku 360** byl Kotys však zabit občany města Ainu, pravděpodobně na pokyn Athén. Odrýské království tak bylo rozděleno mezi 3 krále. Kersobleptés ovládal hlavní město, východní část území, Amadokos II. krajinu mezi řekami Nestos a Hebros. Berisadés vládl nejzápadnější části území na hranicích s Makedonií.

Od této chvíle byl stát Odrýsů vážně oslaben, stal se později podřízeným Makedonii, jejíž expanzi úspěšně vedl **Filip II.**, který dovedně využíval rozporů mezi králi a jejich spojenci. Přesto každý z těchto tří thráckých králů měl luxusní opevněné sídlo, hrobku a razil svoje mince. Měli k dispozici poměrně velké vojenské síly. Athénské pokusy odrazit vliv Makedonie pomocí thráckých králů selhal, jejich rozdělení království se jim stalo do jisté míry osudným, jen jednotná říše Odrýsů mohla Makedoncům čelit.

Ve 30. letech 4. století byla jižní Thrákie podřízena Makedonii. Nezávislí byli pouze Getové a Triballové. Později si je podřídil svými výpravami Alexandr v roce 336, který si vzal jako záruku mnoho šlechticů, část vojáků sloužila v jeho výpravě na dobytí Perské říše. Čtvrtinu Alexandrova pěšího vojska tvořili Thrákové, v jezdecku jich bylo 20 %. Během tažení dorazilo v roce 332 do Memfidy ještě dalších 500 thráckých jezdců. V roce 331/330 později nastalo v Thrákii povstání, které vedl Seuthés III. a Alexandrův stratég Memnón. Antipatros dovedl povstání potlačit, vymanévroval Memnóna a uzavřel s ním mír. V roce 325 vedl Memnón dokonce 5000 thráckých jezdců do Indie, aby se připojil k Alexandrovi.⁹⁵¹

V letech 331 – 324 byl správcem Thrákie **Zópyrión**, který vedl armádu 30 000 vojáků (tvořenou i Thráky), aby si podmanil Gety, Skythy a město Olbia. Nevíme, zda tak činil na vlastní podnět s podporou Antipatra, nebo plnil rozkaz Alexandra. Došel až k Dněpru, avšak jeho vojsko neúspěšně obléhalo Olbii, bylo zničeno nejen útoky Getů a Skythů (roku 324), ale především špatným zásobováním, když bouře zničila flotilu doprovázející vojsko.⁹⁵² **Seuthés III.** (král cca od roku 331) opět povstal, ale ani Lýsimachos ho nebyl schopen zcela porazit v roce 323.

Lýsimachos dostal při rozdělování moci jako satrapii Thrákii, bezpochyby proto, že se ho chtěli ostatní diadochové snadno zbavit, byla to totiž země, kde nebylo snadné vládnout. Lýsimachos měl k dispozici pouze 4000 pěšáků a 2000 jezdců, Seuthés III. 20 000 pěšáků a 8 000 jezdců.⁹⁵³ Lýsimachos si nárokoval vítězství, ale oba soupeři vládli v Odrýsii paralelně. Lýsimachos měl jako základnu moci Thrácký Chersonésos s hlavním městem Lýsimacheiou, kterou založil v roce 309. Tu však osídlil velmi tyranským způsobem, jelikož zbořil nedalekou Kardii, aby měl dostatek nových obyvatel.

Seuthés III. se stáhl do středu Odrýsie, kde **v roce 320** založil novou metropoli – **Seuthopolis**.⁹⁵⁴ Nové město bylo důkladně opevněno, založeno na hippodamovském plánu, mohlo mít až 40 000 obyvatel, mělo chrámy, palác, typické řecké veřejné stavby a řemeslnickou čtvrť. Zdá se, že odrýští králové stavěli do čela jednotlivých kmenů své osvědčené náčelníky, zatímco Makedonci se pokoušeli vládnout s pomocí knížat. Lýsimachos ovládal i některá řecká města na pobřeží Černého moře - Kallátis a Histria. V letech 313-309 však musel Lýsimachos tvrdě bojovat za zachování své vlády.

Řecká města u Pontu vypověděla jeho posádky, spojila se s Thráky a Skythy. **V roce 313** bojoval **Lýsimachos** proti Seuthovi u pohoří Haimos, proti Kallatidě a u Perinthu s Pausániem (velitel Antigona I.), všechny soupeře postupně porazil. Zabránil jim ve sjednocení sil, Seuthés III. byl však i nadále Antigonův spojenec, podržel si svoji vládu. Lýsimachos v roce 309 stabilizoval svoji vládu nejen založením hlavního města, ale vzal si k manželce Níkaie (dcera Antipatra, kterou si vzal v roce 321 a měl s ní syna Agathoklea, dcery Eurydiké a Arsinoé) i thráckou konkubínu Makris, aby poněkud snížil napětí a nevraživost vůči své osobě u Thráků. V roce 306 se prohlásil králem Thrákie, v roce 302 po úmrtí první ženy si vzal perskou princeznu Amastris, vládkyni města Hérakleia Pontská, která měla významné loďstvo.

V roce 301 po bitvě u Ipsu ovládal Lýsimachos i část Malé Asie, ovšem nehodlal se s tím spokojit, nadále toužil vytvořit silné království, které by sdružovalo samotnou Thrákii a část Černomoří. Válčil proto proti Getům, kteří zajali jeho syna. Po úmrtí Amastris se v roce 300/299 znovu oženil (s dcerou Ptolemaia I. Arsinoé II.). **V roce 298 porazil Lýsimachos Kelty**, čímž dobyl Paiónii jako předpolí proti dalším útokům na svoji říši. Přesunul svoje poklady

do města Apollónie u Černého moře. Poslední sňatek byl pozdější příčinou zkázy Lýsimacha a jeho rodu.

V roce 292/3 se pokusil Lýsimachos dobýt království Getů, ale neuspěl a byl s celou armádou zajat. Podle starověké morality mu král **Dromichaités** ukázal své dřevěné nádoby a prostý nábytek, aby se zastyděl, proč tak bohatý monarcha válčí proti chudým lidem. Nakonec Lýsimacha za rozsáhlé územní ústupky propustil. Přesto nesmíme podceňovat sílu helénizace v regionu, **ve 3. stol.** už bylo totiž **království Getů i Triballů**, zejména tedy dvory a život šlechty silně helenizováno. Král a jeho dvořané byli velmi bohatí, vlastnili luxusní předměty a přepychové hrobky.

Život většiny obyvatel se ovšem příliš neměnil, kromě oděvu a náboženských změn. Lýsimachos se stal v roce 285 králem Makedonie, stále hodlal ovládnout co nejvíce zemí z Alexandrova dědictví. Jenže život mu otrávil jeho mladá prohnaná žena, které nedokázal nic odepřít. Arsinoé intrigovala tak obratně, že Lýsimachos dal zabít vlastního syna (kvůli domnělé zradě), jeho přátele a důležité osoby království. Města v Malé Asii se proti němu vzbouřila, mnozí přátele ho opustili. **Bitvu u Kúrúpedia v Lýdii (nedaleko Sard) proti Seleukovi v roce 281 prohrál.** Jeho tělo bylo nalezeno až po několika dnech, střežil ho před zvířaty věrný pes. Syn vzešlý z thrácké konkubíny Alexandr ho poté pohřbil nedaleko Lýsimacheie v hrobce mezi Paktyí a Kardií. Původní hrobka, kterou si Lýsimachos stavěl v Belevi poblíž Efesu, byla už v rukou Seleukovců, stejně jako většina Malé Asie.

Smrtí Lýsimacha se odehrála zásadní změna pro celý region, neboť zemřel velmi schopný král, jeho dynastie byla zničena. Nemohlo tak vzniknout království (jež by sjednotilo thrácké kmeny, království a řecká pobřežní města egejská i černomořská), které by pomohlo odrazit útok Keltů proti celé oblasti. Tento nový dynastický celek by bránil region lépe než jednotlivá thrácká království. Nástupce Lýsimacha Ptolemaios Keraunos totiž hanebně selhal, když se keltská migrační vlna přiblížila. Lépe si nevedlo ani království Odrýsů a Getů.

Odrýsům vládl **od roku 300 do roku 280 Kotys II.**, byl pravděpodobně podřízen Ptolemaiovcům, kteří si přivlastnili část Lýsimachova thráckého území. Po něm nastoupil syn **Raizdos** (280-270), avšak ani on, ani král Getů

Dromichaités (300-280) nedokázali zabránit keltské invazi na svá území. Dromichaités pravděpodobně padl v roce 280, když jeho vojsko porazili Keltové. Dromichaités byl úspěšný král, jeho metropole **Helis*** (založená roku 335) měla impresivní opevnění i stavby. Zvládl odrazit útoky Lýsimacha (vzal si jednu z jeho dcer) a rozšířil své území. Byl pohřben v přepychové hrobce ve Švestari (severovýchodně 42 km od bulharské města Razgrad). Dalšími známými králi Getů jsou **Zalmodeigikos** z poloviny 3. stol. př. n. l., kolem roku 200 př. n. l. **Rhemaxos** (ovládal oblast severního Dunaje), který chránil řecké obce v Dobrudže proti thráckému králi jménem **Zoltés** (král jižní Thrákie okolo pohoří Haimos). Ve 3. stol. se dostala na východ od dunajské Delty směsice Keltů a Germánů, časem převládly východogermánské elementy, nazývající se **Bastarnové**. Založili si panství na sever od města Tyras, podnikali nájezdy na své jižní sousedy.

V roce 279 byli Triballové poraženi, museli opustit svá sídla a vydat se na východ, keltský náčelník Kerethrius vedl vojsko o 15 000 pěšácích a 3000 jezdcích. Další Keltové dorazili až k řeckým městům na pobřeží, nikdo jim nebyl schopen odolat. Thrácká šlechta prchala do řeckých měst, zatímco obyčejní obyvatelé do hor. Seuthopole byla vypálena. Keltové si založili v roce 278 své vlastní město **Tylis** nedaleko Byzantia a vybírali od okolních měst výkupné. Jejich království se udrželo až do **roku 214/3**, kdy ho vyvrátili Thrákové.⁹⁵⁵ Neoslabilo je ani porážka nedaleko Lýsimacheie v roce 277 od Antigona Gonáta. Zlatý věk Thráků skončil s keltskou invazí, neboť Keltové byli natolik silní, že se nikdo nepokusil jejich království okolo Tylis napadnout a zničit, ačkoliv by to helénistickým králům přineslo v případě úspěchu nejen prestiž, ale i obrovskou vlnu vděčnosti řeckých měst, která by na darech a financích nešetřila.

---

* Město mělo kryté věže, platformy pro katapulty, mělo rozlohu 10 ha, hradby měly obvod 1,4 km, šířku 3,6 m, vybudovány byly z vápencových kamenů různé velikosti, spojeny jílem, který byl později vypálen pro posílení hradeb. Výška zdi činila 7-7,2 m. výstavba probíhala ve třech fázích, hradby obvodové v letech 315-310, vnitřní hradby na konci 4. nebo počátkem 3. stol., posílení zdi a konstrukce vnitřní zdi v letech 280-270. Jelikož město stálo na ostrohu s úzkým přístupem, mělo jen málo věží ve zdech, mezery mezi nimi byly 80 m. Město obývalo asi 6000-4000 obyvatel. Město zničilo v roce 250 zemětřesení, už nebylo nikdy obnoveno.(Ch. Webber, The Gods Of Battle, str. 150-152)

Další král Odrýsů **Kotys III.** byl pravděpodobně panovníkem pouze jménem. Antiochos II. (261-246) poté ovládl nakrátko dolní tok Hebru, Thrácký Chersonésos. Obléhal město Kypsela v roce 254. Později se Thráky pokusil podmanit makedonský král Filip V. * (221-179). Thrákie byla definitivně dobytá Římany až v roce 42 n. l., ale již od 2. stol. př. n. l. byli mnozí thráčtí králové římskými klienty. Evropská část Thráků tak byla sice od invaze Keltů v úpadku, ale asijská část naopak dovedla prosperovat.

Samotné jméno Bithýnie pocházelo od názvu řeky Bithya. První vládce se jmenoval Bithys, syn Dia a Thráke. Bithýnové osídlili území už na konci doby bronzové, přišli z Evropy (oblasti kmene Thynů). V 6. stol. bylo jejich území podřízeno Perské říši, v roce 435 však byli víceméně nezávislí.⁹⁵⁶ Ke konci 5. století začal sjednocovat Bithýnii **Doedalsus**, zakladatel dynastie.⁹⁵⁷ Po něm nastoupil **Boteirás**. Jeho syn **Bas** (*397, vláda 376 – 326) byl skutečně nezávislý, prohrál s ním Alexandrův velitel Kalás. Na počátku 3. století se **Zipoités I.** (*354, vláda 326-278) v roce 297 prohlásil králem.

Bithýnie byla stabilizovaným helénizovaným královstvím, které dovedlo vždy ubránit svoji nezávislost a hranice, porazilo Alexandrovy diadochy a zaniklo až **v roce 74 př. n. l.**, kdy ho odkázal **Nikomédes IV.** Římu. Království mělo několik nově založených měst jako Zipoétium, Nikomédia (založena roku 264), Níkaia (založena Lýsimachem roku 301), Ziela či Prúsa (186). Celé království mělo rozlohu 47 000 km², mělo úrodnou půdu i lesy, přístup k moři a tím pádem i k rybolovu.⁹⁵⁸ Ve velkém byl provozován i chov dobytka. Ve městech žili společně Řekové i Bithýnové, králové sbírali cenná umělecká díla. Bithýnií se zabývali různí historikové. Asklepiadés z Myrley napsal deset knih zvaných *Bithyniaka*, Démosthenes z Bithýnie dějiny místních králů. Arriános napsal rovněž deset knih *Bithyniaka*, líčí dějiny země až do smrti Nikoméda III. (rok 94).⁹⁵⁹

Význam evropských Thráků tkvěl především v jejich kontaktech s Řeky a Makedonci, ti od nich přejali četná vylepšení pro svoje vojenské umění. Samotní Thrákové přejali řecké kulturní prvky, jejich umění je jedinečným

---

* Dobyhl hlavní město Maedů lamforynos v roce 207, v roce 202 dobyl Lýsimacheiu (J. Bouzek, Thrákové, str. 145)

dokladem syntézy řeckých technik a thráckých motivů, díky nimž máme zachovány nejen estetické hodnoty, ale umění je rovněž historickým pramenem svědčícím o tehdejšímu stavu thrácké společnosti a kultury. Motivy jednak propagují legitimitu moci vládce, jsou přítomny i prvky apotropaické magie, která pomůže svému vlastníkovi, jeho koni a armádě porazit nepřátele. Stejným způsobem jsou zdobeny předměty královy družiny i kmenové aristokracie. Mytická zobrazení nám dávají podklady o thráckých mýtech, náboženství, thrácké umění je důkazem syntézy několika kulturních vlivů (Řeků, Skythů), ale především zůstává svébytným projevem jejich kultury.

5.10 Helléni v Černomoří

V této kapitole se budu primárně zabývat pouze **severní částí Černomoří**, především **Skythy**, krátce historií **Bosporského království**, řeckých měst, nemám zde prostor pro podrobnou chronologii a vykreslení všech aktérů historických procesů. Proto budu postupovat jen k vybraným událostem a osobám, pohybovat se skoky v čase. Jde mi o vykreslení panoramatu oblasti a objasnění klíčových i méně známých událostí.

Oblast starověkého Černomoří byla oproti Helladě velmi bohatá, a tudíž hospodářsky soběstačná. Severní oblast Černého moře je důležitá pro Řecko, obilné dodávky plynuly z oblasti dnešní Ukrajiny, Moldávie, krymských plání a říčních delt, populace řeckých měst byly navíc živý především z ryb - jeseteří, sledi a tuňáci se odtud dováželi nasolení. K dostání zde byl ve velkém i med, včelí vosk, kožešiny, otroci a žoldnéři. Z vnitrozemí se dováželo stavební dřevo, kovy, železná ruda se dolovala v přímořských oblastech nebo se po řekách či moři dovážela z Transylvánie. A toto bohatství proudilo do světa Středomoří za víno, olivový olej, keramiku, věci denní potřeby, zbraně, léčiva a luxusní zboží.

Oblast Severního Černomoří měla rovněž slušný populační i vojenský potenciál. Řešila ale také mnohé závažné problémy, soužití s mnoha etniky, vpády různých nomádů nebo polousedlých populací. V rámci historického vývoje bylo i Černomoří oblastí, kam helénismus dorazil podstatně dříve. Řekové zde zakládali svá města již v 7. a 6. stol., oblast však ovládali od této době místo Kimmeriů Skythové, kteří vyhnali předchozí obyvatele (dnešního Krymu a Ukrajiny) koncem 8. století. Oblast obývali polousedlé i kočovné kmeny Skythů, které se neúspěšně pokoušela ke konci 6. století podřídit Perská říše. Mnohá domácí etnika žijící v severní oblasti Černomoří a vykonávající zemědělskou činnost byla Skythům podřízena.

Skythové neměli zpočátku větší osídlení nebo města, avšak různé místní populace pro ně obdělávaly půdu a oni z ní vybírali daň, často i od řeckých měst. Skythové neměli ve vlastním slova smyslu města, ale měli různá zimoviště, obchodní a "servisní" centra, kde zařizovali vše potřebné. Měli

rovněž svoje posvátná místa, o čemž svědčí např. nález místa Bělskoje* na toku řeky Vorskly a jejích dvou přítocích, ještě než samotná řeka proudí do Donu. Jeho opevnění pochází z 6. stol. př. n. l., měřilo 36 km, zabíralo 4000 ha a 20 % nalezené keramiky byl řecký import.⁹⁶⁰ Místo sloužilo jako shromaždiště (i v létě), obchodní centrum a zimoviště pro Skythy. Mohly zde být postaveny tisíce jurt. Poblíž je i nekropole s 2000 mohylovými hroby.⁹⁶¹

Skythové měli svoje království na několika místech, jednak ve stepích v regionu Dobrudža, okolo toku Dněpru a v Taurském Chersonésu (dnešní Krym). Nejmocnějším králem byl **Oktamasadés** (460/440 – 390/380), současně vládl i **Orikos** ve druhé polovině 5. století. Významnou událostí bylo vytvoření **Bosporského království** na Bosporu Kimmerském (Taurský Chersonésos ve starověku, dnešní Krym) a na pobřeží Azovského moře (tehdy Maiótské jezero). **Vzniklo roku 480 př. n. l.** sjednocením do té doby samostatných severních černomořských kolonií a řeckých městských států rodem **Archeanaktovců**, který mu vládl až do **roku 438 př. n. l.**, kdy se zmocnil vlády helenizovaný Thrák **Spartokos**. Ten založil vlastní dynastii **Spartokovců** (438-110 př. n. l.), hlavní město království bylo **Pantikapaion**.

Po Spartokovi I. nastoupil **v roce 433** jeho syn **Satyros I.** (433-389), který těžil z potíží Athén v peloponnéské válce. **V roce 404** po prohře u Aigospotomai získal Satyros přístavy a pozice patřící dříve Athénám, získal silou město Theodosie (byl obchodním konkurentem, neboť měl nezamrzající přístav a blízký přístup k obilným polím na východě Tauru) navzdory odporu úhlavního nepřítele - Hérakléie Pontské. Později byl prohlášen i králem tří domorodých kmenů Sindů na Tamaňském poloostrově. Obnovil však později s Athéňany spojeneckou smlouvu a obchodní výhody v roce 394. V letech 392-389 se však neopatrně zapletl do sporů v království domácích obyvatel – Sindů. Jejich svrženého krále Hekatáia uvedl zpět na trůn s podmínkou, že si vezme jeho dceru za manželku a zabije svoji dosavadní ženu Tigrató.

Hekatáios však svoji ženu nechtěl zabít, jelikož ji měl rád, dal ji proto jen uvěznit. Tigrató ovšem uprchla ke kmeni Ixomatů, kde vládl dříve její otec, ten

---

* Jde možná o Hérododem popisované město Budínů Gelónos. Stále zde probíhají archeologické práce.

sice už zemřel, pojala ovšem za manžela současného vládce. Poté získala na svoji stranu i další bojovné kmeny v okolí Maiótského jezera, zpusťovala království Sindů i samotného Satyra. Ten se neúspěšně pokoušel intrikovat, aby Tigrató odstranil. Zahynul přitom i jeho bratr Métrodóros. Tigrató zahájila znovu nelítostnou válku, Satyros se zhroutil a zemřel.

Vladařskou moc převzal jeho druhý syn **Gorgippos**, který se ke královně dostavil s bohatými dary, a tak dosáhl ukončení válečného stavu. O těchto událostech máme znalost díky Polyainovi (8, 55). Jiní historikové Gorgippa nezmiňují, ale jako historická postava je doložen v textu: „*Komosaryé, dcera Gorgippova a žena Pairisadova, zaslíbený dar věnovala mocnému božskému Sanergovi a Astaře za Pairisada, archonta Bosporu i Theodosie, krále Sindů, všech Maitů, Thateů.*“⁹⁶² Nápis byl nalezen v 19. století, je v petrohradské Ermitáži. Opusťme však na moment svět Bosporského království a vraťme se k životu Skythů.

Toto etnikum dovedlo vyrábět nádherné šperky a ozdoby i nádoby ze zlata, již od 6. století dovedli mistrně zpracovávat železo, znali postupy pro výrobu železa, ocele s nízkým obsahem strusky, s vysokým i nízkým obsahem uhlíku, kováři znali cementaci, což mělo příznivý vliv na účinnost zbraní.⁹⁶³ Dovedli vyrábět slitinu elektron, která byla často používaná na ozdoby nebo pouzdra zbraní. Skythská centra, kde byly rozsáhlé slévárny a dílny, existovala už od přelomu 6. a 5. století. Např. hradiště Kamenskoje bylo sídliště hutníků a obchodní centrum.⁹⁶⁴ V této době podnikali také Skythové nájezdy do střední i východní Evropy. Jejich stopy se našly i na západ od řeky Moravy nebo Lužice.

Celý řetěz hradišť ve střední a východní Evropě zničili Skytové při nájezdech. Doklady máme ze západního Slovenska i Moravy - hradiště Molpír u Smolenic, hradiště u Dolného Kubína, Moravská brána, vrch Kotouč u Štramberka, byly zde nalezeny trojboké šipky. Všechna tato hradiště asi byla zničena Skyty, také sever Slezska, Kujawy, Kamienec u Toruně a Kruswica na ostrově Gople. Vodní toky překonávali Skytové na kožených vacích naplněných senem. Zničili i hradiště v dolním Slezsku a Strzegow u Niemca.⁹⁶⁵ Co propůjčovalo Skythům takovou sílu a mobilitu na daleké cesty, jak dovedli porážet své soupeře?

Úspěchy Skythů při nájezdech (které pokračovaly do Evropy i ve 4. stol.) byly záležitostí jejich životního stylu. Toto etnikum cestovalo v 6-4 kolových vozech tažených třemi páry bezrohého skotu. Doprovázela je stáda ovcí, koní, menší skupiny bravu a skotu. Pohybovali se od pastviny k pastvině a měli neustále zásoby jídla po ruce díky svému zvířectvu, dokud stačila i pastva. Navíc na svém území chovali i prasata a kozy, měli dostatek potravin včetně obilovin od usedlého obyvatelstva*. Směrem na východ od ukrajinských stepí byly kmeny Sarmatů, které se Skythům do jisté míry podobaly životním stylem.

Byli rovněž kočovníci, dávali však přednost boji zblízka před lukostřelbou. Používali i luky, ale ty měly podstatně kratší dostřel než skythské, jejich oblíbenou zbraní byl *kontos* (bidlo), obouruční kopí, které mohlo měřit 4 metry i více, rovněž používali dlouhé meče, které naopak byly u Skythů jen výjimečné (a dost možná pouze pro ceremoniální účely). Jejich elitní bojovníci stejně jako Skythové obrňovali své nejen sebe, ale i své koně.

Byť u nich možná bojovaly běžně i ženy, což šokovalo nejen jejich sousedy, ale především Řeky, Sarmaté žili v mírových vztazích celá staletí, se Skythy válčili až mnohem později. Říše Sarmatů začínala od severního konce Dněpru, Dněstru a Donu, sarmatské mohyly zasahují až do lesostepi. Sarmaté pronikají za řeku Don až ve 4. stol. př. n. l., ostatně Hippokratés (460-377 př. n. l.) je umístil do oblasti Maiótského jezera. Skythové nejprve na přelomu 5./4. stol. před výpravami na západ ovládli několik stepních a lesostepních oblastí mezi Dněprem a Kyjevem.⁹⁶⁶ Skythská infiltrace sahala až do jižního Polesí, z tohoto regionu jsou známy mnohé hrobky i pohřby otroků, hlavně ze 4. stol. v oblasti středního Donu.⁹⁶⁷

Teprve poté Skythové ve 4. století pronikají hluboko do střední Evropy. Památky po nich najdeme v Maďarsku (okres Lubsko) a rovněž na Slovensku. Typické jsou především jejich trojboké hroty šípů, které rychle přejímaly i ostatní kmeny. Skythové bojovali v drtivé většině jako jezdecké armáda, jen ti nejchudší sloužili jako pěší lučištníci nebo oštěpaři a lehkooděnci. Většina

---

* Strabón píše, že skytští kočovníci dávají svoji půdu v držení obdělávat tomu, kdo chce, spokojí se s velmi umírněnou částkou pouze na krytí svých potřeb, válčí kvůli penězům s těmi, kdo jim neplatí. (A. P. Smirnov, Skythové, str. 109)

sloužila jako lehká či těžká jízda. Skythská vojska byla velmi disciplinovaná, schopna měnit různé formace a reagovat na změny v průběhu bitvy. Nejvíce smrtící zbraní byl jejich malý reflexní luk, který mohl mít dostřel až 500 metrů. Po úvodní salvě šípů a oštěpů však nastupovali k boji zblízka, jejich jezdecko v klínovitých formacích bylo schopno prorazit řady nepřítele. Daleké cesty a mnohé úspěchy skythských výprav svádějí k jisté paralele s Mongoly v tom, že jejich armáda byla vysoce mobilní, rychlejší, mnohdy lépe vyzbrojená než protivníková, takticky i strategicky vyspělejší, a především se asi nejednalo o bezhlavé nájezdy, ale o plánované akce s pečlivým průzkumem.

Obchodní styky neměli Skythové pouze s jižní a východní Así (dokonce i s Čínou), ve svých cestách se dostali až do Francie, kde navázali styky s Kelty*. Jejich výrobky se našly i na území bývalého Československa a Polska. Po 4. století však jejich výpravy do Evropy ustaly. Lze říci, že 6. - 4. století bylo pro Skythy zlatým věkem, kdy nenašli svého přemohitele.

Skythům do jisté míry podléhalo i město **Olbia** (jedno z největších řeckých center, které mělo rozsáhlé pozemky pro 10 000 rodin). Olbia založila několik osad na toku dolního Dněpru, měla čilé obchodní kontakty se Skythy a jejich centry, která se nacházela po obou březích Dněpru. Většina z nich vznikla mezi lety 400-300.⁹⁶⁸ Olbijské posty s kamennými hradbami byly celkem tři v jižní oblasti, dále na sever už byly skytské osady opevněné příkopy a palisádami. Ve zmíněném období se tedy část skytské populace začala usazovat pravděpodobně následkem toho, že ne každé rodině se dařilo v chovu dobytka a musela se přeorientovat na jinou činnost než pastevectví, případně nastal populační přírůstek, a tak bylo třeba uživit více obyvatel.

V těchto osadách byla výroba keramiky, šperků a železa, nenašly se však žádné zděné nebo cihlové stavby, vše bylo dřevěné. Místní zemědělci pěstovali především ječmen a pšenici. V oblasti Dněpru se hojně pěstoval dobytek. Ovce a kozy tvořily 40 %, dobytek 28-26 %, koně přibližně 15 %, prasata 5-9 % a psi 10-15 %.⁹⁶⁹ Jedním ze vzácných a jedinečných nálezů je

---

* Migrační vlny Skythů a Keltů na sebe narazily ve střední Evropě, ve Francii v regionu Côte-d'Or se našly skythské předměty, mohylový hrob kněžky, šperky částečně z jantaru. (A. P. Smirnov, Skythové str. 101)

kost kočky domácí v osadě Bělozerkoje⁹⁷⁰ (což někteří vykládají jako prvek spíše řecké než skythské kultury, ale chovat kočky kvůli ochraně obilnin dává smysl bez ohledu na kulturu). Divoká zvířata tvoří jen 6 % kosterních nálezů, v hojném množství se vyskytují zbytky kostí různých ryb. To je tedy sumarizace nálezů v jižní oblasti Dněpru.

Na severu vypadala zemědělská činnost poněkud jinak - dobytek tvořil 60 %, koně 23-29 %, ovce a kozy 3-14 %, psi 3 %.⁹⁷¹ Olbia měla v těchto oblastech zřejmě rozsáhlé obchodní kontakty, neboť se v osídleních našlo mnoho jejich mincí, rovněž řecká keramika je přítomna, amfory z Thasu, Chiu, dále z Chersonésu, Sinópy, z Knidu, Kóu i Rhodu. Část keramiky pochází i z Athén, vyskytuje se nejen v druhé polovině 4. století, ale i v první polovině 3. stol. Z uvedených příkladů vidíme, že Skythové měli jak silnou hospodářskou soběstačnost, tak i značně velkou vojenskou sílu. To však nebránilo řeckým městům, aby se dobře etablovala v oblasti.

Např. město Theodosia, tradiční spojenec Hérakleie Pontské, Chersonésu, mělo zemědělskou plochu 300-400 ha přímo za hradbami, na pláni bylo 14 neopevněných osad z 5. století.⁹⁷² Neznáme bohužel identitu těchto obyvatel, ale osídlení vykazuje především skythské prvky, byť jsou zde rovněž nápadné znaky helénizace. Pravděpodobně šlo o domácí obyvatelstvo, stejným způsobem využívalo domácí obyvatele i město Olbia, Hérakleia Pontská nebo Chersonésos, kmen Taurů. Theodosia (dnešní Feodosija) byla zaměřena na produkci obilnin. Tato tři města (Theodosia, Chersonésos, Hérakleia Pontská) byla často ve válce s Bosporským královstvím.

V roce 389 přišel na trůn **Leukón I.** (389-349), stal se archontem na Bosporu i později v Theodosii. Jeho říše sahala od Kavkazu až k ústí řeky Tanais (Don). Zásoboval řecký svět obilím, razil mince ze zlata, jeho hlavní město Pantikapaion bylo důkladně opevněno a na mincích je jeho jméno, zlato pocházelo z uralských a sibiřských dolů. Stal se vládcem Sindů, Toretů, Dandariů a Psésů. Byl strategickým partnerem Athén, stal se jejich čestným občanem v letech 355/4 a on ani jeho synové nemuseli platit daně a cla. Leukón tato práva poskytl i Athéňanům.

Získal si spojení města Olbia ve válce proti své obchodní konkurenci (města Chersonésos a Hérakleia Pontská), konflikt probíhal asi v roce 380.

Jelikož Olbia expandovala severozápadním směrem, Chersonésos se musel bránit a nemohl už dále útočit proti Leukónovi, ten se proto mohl zaměřit na expanzi východním směrem od Kerčské úžiny. Jeho ovládnutí Theodosie ovšem nebylo snadné, vyžádalo si řadu vojenských kampaní. Město ovládl až v roce 375.⁹⁷³ Kromě toho se rozhodl ochránit Taurský Chersonésos před Skythy rozsáhlým příkopem a opevněním napříč šíjí. Teprve po zajištění obrany hranic mohl Leukón expandovat, dobýt království Sindů a jiná etnika žijící poblíž Maiótského jezera.

Chersonésos byl dočasně v defenzivě, ale rozšířil svůj stávající přístav a připojil území na západě Kimmerijského Bosporu, město přijalo poražené demokraty z města Hérakleia Pontská. Mělo vlastní produkci keramiky, která vykazovala domácí vlivy, mohly ji vyrábět místní domorodé ženy, které zde žily, nebo možná manželky obyvatel města. Příliv obyvatelstva si vyžadoval další půdu, proto dobyl další území na západě. Byl obsazen celý západní výběžek poloostrova, kde byla malá, silně opevněná řecká osada. Na nově získané půdě se možná kromě obilovin pěstovala i réva. Tyto akce v letech 400-375 šly proti zájmům Olbie a tamního města Kérkintis.

Chersonésos a Olbia se utkaly ve válce o vliv nad severozápadní částí Krymu cca v roce 350.⁹⁷⁴ Chersonésos vyhrál a podřídil si město Kérkintis, ačkoliv si přestavělo hradby podle nejnovějších principů. Na památku tohoto vítězství (které se obešlo bez jakékoliv destrukce města, Chersonésos pravděpodobně poplenil jeho půdu a blokoval ho, dokud se nebylo ochotno vzdát a zařadit se jako spojenec) byly vydány v Chersonésu speciální mince zobrazující kvadrigu a bojovníka.⁹⁷⁵ Chersonésos dosáhl maximální územní expanze, ovládl i Kalos Limen a jeho okolí. Rozděлил západní část Krymské poloostrova do dvou dílů, dominantním artiklem se stala vinná réva. Město zažívalo svůj vrchol, který trval, až do roku cca 260.⁹⁷⁶ Taková byla situace na západní části Krymu. Na východní části byly mnohé statky a usedlosti zámožných městských obyvatel opevněny, dále zde existovaly jednodušší domy a farmy domácích obyvatel.

Na samotném Krymu žilo přibližně 30 000-35 000 Skythů, kteří se zabývali převážně zemědělstvím, mnohem méně pak pastevectvím. V přilehlých stepích za poloostrovem žilo podle odhadů na 320 000 Skythů, tedy dostatečná síla, aby byla schopná smést veškerá řecká města v oblasti.⁹⁷⁷

Je proto do jisté míry záhadou, jak se dařilo bosporským králům a řeckým městům nejen přežít, ale i bohatnout, protože drtivá většina obilovin se pěstovala mimo Krym. Skythové však zřejmě měli intenzivní zájem na obchodní výměně, stejně jako Řekové, kteří tak vydělávali na skythském zprostředkování obchodu s místními obyvateli nebo je do jisté míry sami ovládali silou, případně od nich vybírali tribut.

Tímto způsobem pravděpodobně bohatl Leukón I. a jeho království, který vyvážel obilí nejen do Athén, ale i do Arkádie nebo na ostrovy v Egejském moři (Lesbos). Jeho aktivita však nebyla trnem v oku pouze některým řeckým městům v oblasti, ale znepokojovala i generála Memnóna (jeden ze satrapů, vojenských poradců v Malé Asii, který sloužil Perské říši). Ten se podle Polyaina pokoušel zjistit sílu bosporského vojska.⁹⁷⁸ Perská říše byla pravděpodobně znepokojená možností další vzpoury v Malé Asii a možné pomoci, nebo přinejmenším zásobováním povstalců z Bosporského království. Ke konci života vládl Leukón společně se svými třemi syny, Spartokem, Pairisadem a Apollóniem. Všichni obdrželi v roce 347/346 od Athén stejné výhody jako jejich otec, i oni je městu nadále poskytovali.⁹⁷⁹ Nesmíme zapomenout, že Athény ročně dovážely 400 000 medimnů obilí (tedy 28 880 000 litrů obilí, tj. 63 000 tun, větší část pocházela právě z Černomoří).

Leukón I. byl nesmírně mocný vládce v řeckém světě, jeho říše se mohla rovnat s tím, co vytvořil na západě sicilský vládce Dionýsios I., království bylo hospodářky soběstačné a dostatečně vojensky silné ubránit svépomocí svoje hranice. Jeho synové převzali stabilizovanou říši.

Spartokos II. vládl v letech 349-344 Bospororu, kdežto **Pairisadés I.** vládl (349-310) v Theodosii, byl králem Sindů, Maitů a Thateů a rozšířil území království až na sever za řeku Kubáň. Než podrobněji rozeberu Spartokovy osudy, vraťme se zpět k historii Skythů. Bohužel máme nedostatek informací o skythských vládcích, ve 4. století jsou tři anonymní králové. Nejznámějšími panovníky jsou král **Atheás** (400-339), koncem století také **Agaros** (309-300), který je zmíněn v roce 309, kdy k němu uprchl mladičkový Pairisadés (syn Satyra II.) před svým strýcem Eumélem.⁹⁸⁰

Nejvýznamnějším králem byl samozřejmě Atheás (*429), který ovládal značně velké území rozkládající od Dunaje až do okrajů Maiótských bažin

(dnešní Azovské moře) a k ústí řeky Tanais (dnešní Don). Jeho hlavní město umisťují ruští archeologové do Kamianky na Dněpru (Zápороžská oblast Ukrajiny). Jeho expanzivní politika nabírala na síle (pravděpodobně i díky zrušení rozdělení skythské společnosti na tři třídy). V roce 358 si podřídil město Istria, v roce 344 porazil kmen Triballů, poté si v roce 343 podřídil další řecké město v regionu, Kallátis. Hrozil dobytím Byzantiu. Jeho říše se však dostala do konfliktu s Makedonským královstvím, Filip II. Ateovo vojsko v oblasti Dobrudže porazil, vztyčil u ústí Dunaje sochou Héraklea a domů odtáhl s bohatou kořistí 20 000 žen a klisen.

Ateás v bitvě padl, jeho říše se rozdělila na tři menší státy (Dobrudža, Řekové jej nazývali **Mikrá Skythia*** – Malá Skythie, další království měli Skythové na dolním toku Dněpru a jižního Bugu, kde ovládali místní populace, poslední království bylo Skythie na Krymu s metropolí Skythia Neapolis). Tyto státy neměly ovšem žádnou hospodářskou krizi, dál byly samostatné a svému okolí relativně nebezpečné, avšak Skythové byli sice v celé oblasti jihozápadní oblasti oslabeni, nikoliv však vyřazeni ze hry. Nyní se můžeme vrátit zpět k Bosporskému království, které se stalo i zásluhou Filipa II. regionální mocností bez větší konkurence. **Pairisadés I.** se dostal do války se Skythy na Krymu **v roce 328**, tato válka však byla brzy ukončena, protože poškozovala jeho vývoz obilí do Athén. Později v roce 324/3 mu byla v Athénách vztyčena socha, stejně jako jeho synům.

Pairisadés zachránil během obléhání Kallatidy Lýsimachem v roce 310 tisíc politicky exponovaných občanů z města a převezl je do Pantikapaia. Tato rozsáhlá akce se však odehrála díky pomoci athénských námořníků, protože vyrobit a udržovat velké množství válečných lodí je sice těžký, ale ještě zvládnutelný úkol, ovšem vycvičit kvalifikované osádky je mnohem těžší. V roce 347/6 byla uzavřena v Athénách spojenecká smlouva mezi Athénami a Bosporským královstvím. Máme doložený úryvek: *„Poskytnou také námořní mužstvo, o které požádají Spartokos a Pairisadés. Poslové nechť opiší jména členů námořních posádek, které si oni vezmou do svých služeb, pro sekretáře*

---

* Velká Skythie byla podle Hérodota mezi Dunajem a Donem. Skythské kmeny měly široký akční rádius i na východě kromě dnešního jižního Ruska, došly až do dnešního Kazachstánu a Azerbajdžánu, až k pohoří Altaj u Mongolska a Číny.

*athénské rady. Ti, kteří se dají zapsat do seznamu, nechť ze všech svých sil vykonávají dobro pro Leukónovy syny.*⁹⁸¹

Pairisadés byl panovník populární mezi lidmi, jeho vojenské schopnosti měly vysokou úroveň, byť měl do jisté míry štěstí, že válka se Skythy nepropukla naplno. Ti měli totiž na přelomu 4. a 3. stol. mnohem závažnější problém než ambiciózní řecké vládce. V této době asi nastal u Sauromatů větší rozvoj chovu dobytka a koní, dost možná byl pohyb těchto kmenů na západ a severozápad vyvolán i nárůstem populace. Přesto Pairisadés I. odevzdával svým 4 synům (**Satyros II.**, **Gorgippos**, **Prytanis** a **Eumélos**) největší multietnickou, hospodářsky nejsilnější helenizovanou říši, která se mohla srovnávat svým vlivem s Makedonií. Bosporské království stálo na vrcholu za jeho vlády. Strabón (VII, 4,4) nám zachoval zprávu ještě zajímavější o to, že Pairisadés byl (nejspíše po své smrti) považován lidmi za boha.

Pokud se tak stalo, je to ojedinělý případ zbožnění vládce po jeho smrti (vlastně jediný v bosporském regionu pro helénismus), nastal prakticky spontánně spíše jako výraz uznání občanů měst než centrálními nařízeními a propagandou jak se tomu dělo ve východních helénistických státech. Na trůn za vládce ze svých synů zvolil **Satyra II.** (310/309), ten však vládl pouhých 9 měsíců. Jeho bratr **Eumélos** si totiž přizval na pomoc místní kmeny z okolí Maiótského jezera včetně **Sauromatů** (kmen Siraků), Satyros II. povolal řecké i thrácké žoldnéře a Skythy. **V bitvě u řeky Thatu roku 309** Satyros zvítězil, byl však zraněn na paži během obléhání Eumélova tábora a později večer na zranění zemřel.

Eumélos však neměl vyhráno, protože jeho bratr Prytanis odmítl podíl na vládě, ovládal Pantikapaion, který však opustil. Teprve v roce 309 se Eumélos ujal vlády. Eumélos poté dobyl za pomoci barbarů město Gargaru i řadu jiných míst. Bratra Prytanida, který přitáhl s vojskem, porazil u výběžku Maiótského jezera, ten musel vydat vojsko a vzdát se vlády. V Pantikapaiu se pokusil Prytanis o poslední zvrát, byl však zabit.⁹⁸² Eumélos stihl pobít všechny kandidáty na trůn, smrti unikl pouze syn Satyry II. Pairisadés, kterého vzal pod ochranu král Skythů Agaros.

Nový král byl u občanů metropole silně neoblíben, proto vrátil městu starou ústavu, občanům jejich práva a osvobodil je od poplatků a daní. Získal si

sympatie i tím, že vyhnancům z Kallatidy poskytl prostředky pro založení města Psoa, nemluvě o přidělu půdy k tomuto účelu.⁹⁸³ Pontskou oblast zbavil pirátských kmenů Taurů, Achájů a Héniochů, rovněž dobyl některé sousední země. **V roce 304** však úspěšný panovník zahynul nešťastnou náhodou - při řízení kvadrigy se mu splášili koně a při pokusu o seskok zemřel. Šlo o velmi mocného a schopného krále, který mohl učinit ze své říše velmoc, pokud by dostal více času. On by možná dovedl zarazit loupeživé nájezdy různých etnik.

Na trůn po něm nastoupil jeho syn **Spartokos III.** (304-284), posílil moc vládců Bosporského království tím, že se stal větším autokratem, vystupoval více jako absolutní monarcha než jako vládce jednotlivých měst a kmenů. Athény ho poctily bronzovou sochou na agoře i akropoli a v roce 286 zlatým věncem. Byl rovněž pozván na festival Velkých Dionýsií. To vše za dar pouhých 15 000 medimnů obilí. Navíc byla uzavřena vojenská aliance, že obě strany si v případě útoku pomohou na moři i na zemi. Od tohoto panovníka už začíná určitý mocenský i hospodářský úpadek.

Další vládce Bosporského království je málo známý pro svůj život. **Pairisadés II.** (284-245) uprchl kdysi, stejně jako syn Satyra II., před masakrem královské rodiny ke králi Skythů Agarovi. Za jakých okolností získal trůn, nevíme, dost možná že díky skythské vojenské intervenci. Víme, že razil vlastní mince, v roce 254 poslal diplomatické poselstvo do Egypta*, Apollónovi Délskému věnoval misku v roce 250. Zachoval nezávislost své země navzdory pokusům Lýsimacha a stupňujícím se útokům Skythů. Stál stranou mimo mocenská uskupení, hodlal být neutrální. Zanechal po sobě dva syny **Leukóna II.** (245-210) a **Spartoka IV.** (245-240), nyní však můžeme osudy **Bosporského království** na dlouho opustit. Je to neodvratné i z toho důvodu, že naše informace na další období jsou téměř řadou bílých míst.

Tento útvar už stejně ztrácel svoje síly a rozhodující postavení v regionu díky invazím barbarů. Nešlo pouze o vzrůstající tlak nájezdů sarmatských kmenů, ačkoliv ti byli asi prvotní příčinou úpadku regionu. Koncem 4. století se Skythové ještě úspěšně bránili, sarmatské nájezdy nebyly ještě smrtelným,

---

* Zenón z Kaunu, tajemník ptolemaiovského ministra financí Apollónia, uvádí, že v prosinci navštívili oblasti Fajjúmu.

zatím pouze akutním nebezpečím. Okolo roku 270⁹⁸⁴ přicházejí do oblasti Skythie z Evropy smíšené populace Keltů a Germánů, tzv. Bastarnové. Ti sídlili na území mezi východními Karpaty a řekou Dněprem, podnikali nájezdy i na Taurský Chersonésos, nejen na okolní řecká města, z nichž nejbližší bylo Tyras. Na počátku 3. století začínají mizet skytské nekropole i honosné hroby.

V celé oblasti Skythie nastává hospodářský útlum. Byl zapříčiněn pravděpodobně nejen nájezdy Sarmatů a Bastarnů, ale také vyčerpáním půdy díky vysychání vodních zdrojů a celkové změně klimatu ekosystému, který už byl přetížen, ne-li vyčerpán, z dosavadního hospodaření. Určitá obnova nastává v evropské části Bosporu a také v oblasti východní Skythie okolo Maiótského jezera v roce 250, ale opětovný (ekonomický a zemědělský) vzestup celé oblasti je již v roce 180 u konce.⁹⁸⁵

Nejen Skythové, ale zejména řecká města se tak ocitla ve velmi složité situaci, zejména koncem 3. století, kdy musela vyhledávat ochranu u okolních království. Je s podivem, že místní města nezaložila v tak těžkých dobách svůj vlastní vojenský spolek, který by sdružoval města (od nejjihnějšího města Apollónie až po nejvýchodnější město Gorgippia). Tento spolek by reagoval pružněji a účinněji na celou situaci v regionu než různá izolacionistická opatření, jež neměla dlouhodobý dopad a neřešila podstatu problému. Máme různá svědectví díky epigrafickým památkám. První z nich je z druhé poloviny 3. století z města Histrie, kterému pomáhal král Getů Zalmodeigikos.

Zní takto: *„Usnesení Rady a Lidu. Za předsednictví Theokritova Pythotelés, syn Archelaův, navrhuje: Jelikož syn Thrasykleův, Prokrytos, syn Ferekleův a Klearchos, syn Aristomachův, vyslání k Zalmodegikovi pro vojáky, jeli přes nepřátelské území, odolávali nebezpečstvím všeho druhu, podali důkaz o mimořádném úsilí a přivedli zpět vojáky, (jichž bylo do počtu více než šedesát) a přesvědčili Zalmodegika, aby vrátil městu poplatky, rada a lid shledaly vhodným, aby oni a jejich potomci byli zapsáni mezi dobrodince obce; aby za odvalu, úsilí prokázané v zájmu lidu byli oni a jejich potomci ověnčeni zlatým věncem při všech divadelních představeních, aby tak i ostatní občané, když vidí, že lid uctívá statečné muže, byli podníceni k službě městu. Hegemonové nechť se postarají, aby toto usnesení bylo vytesáno do dvou kamenů, z nichž jeden bude postaven na agoře před portikem a druhý před oltářem Dia Patrona města.“*⁹⁸⁶

Dekret se dá interpretovat tak, že getský král bojoval s městem, blokoval ekonomickou činnost* města a zajal jeho vojáky. Avšak nakonec poplatky prominul a vojáky propustil. Pravděpodobně chtěl být městu raději spojencem než soupeřem, protože oběma celkům hrozilo nebezpečí od stejného nepřítele – Bastarnů.

Okolo roku 200 máme další dekret z Histrie, dosvědčující úzké styky Getského království s řeckými městy na pobřeží Černého moře. Zní: *„Rada a lid shledaly vhodným. Za předsednictví Dionýsova, syna Bianorova, Apollónios, syn Kleombrotův navrhl: Jelikož Agathoklés, syn dobrodince obce Antiola, se chová k městu a jeho obyvatelům jako statečný a významný muž, prokázav plně slovem i činem horlivost vůči lidu za všech pro město těžkých okolností, jakož i ve všech úřadech, hodnostech a službách; a jelikož především v době, kdy město bylo zachváčeno nepokojí a Thrákové ve velkém počtu útočili na město i jeho zázemí, kdy obilí bylo skoro zralé, a obyvatelé žili v obavách, byl (Agathoklés) určen za velitele lukostřelců a shromáždív žoldnéře, dokázal uchránit pole a umožnil každému, aby sklídl obilí beze ztrát; a když Thrákové v čele se Zoltem pronikli s velkým vojskem do Skythie* a k řeckým městům, která byla pod ochranou krále Rhemaxe, byv (zase on) vybrán za posla, vydal se do cizí země, prošel územím mnoha národů, zdolal různá nebezpečí a přemluvil barbary nejen k tomu, aby ušetřili města, ale také, aby... shromážděné před lupiči... kterým velel Zoltés..., aby všechno zachránili... a spolu s nimi pospíchal... aby město zaplatilo pět (talentů?), aby se dohodli s městem ohledně potravy...*

Když poté titíž (barbaři) napadli kraj a začali obléhat město Bizonu a plenit krajinu, a naše obilí (i tentokrát) bylo skoro zralé, (agathoklés), byl určen za posla a vydal se k místu, kde leželo vojsko, byv pověřen občany, aby se vykoupil podle možností pole a úrodu; a on přesvědčil Zolta a Thráky, aby za cenu šesti set zlatých nevníkli na území a nepřiblížili se k městu, což umožnilo občanům, že zůstali pány nad veškerým obilím ze všech polí. A opět určen za posla do Thrákie a k tamějšímu vůdci Zoltovi, obnovil úmluvy dohody s nimi

---

* Getský král vybíral nejspíše poplatky z užívání polností a rybolovu.

* Míneňa je Mikrá Skythia - dnešní Dobruďža

uzavřené; zjistiv, že se shromažďují mnozí lupiči, uvědomil o tom Zolta a podal o tom také zprávu občanům města, když se vrátil domů: takže pile zůstaly bez následků. A později, když Thrákové porušili přísahu a smlouvu a znovu napadli (pozemky města), byv zvolen lidem za vojevůdce s plnou mocí nad územím, shromáždil dobrovolníky z občanů města a z barbarů, kteří našli v městě útočiště, a chránil pole, stáda a obilí, dokud král Rhemaxos nepřelul k nám.

A když král přelul na protější břeh, neponechav ze strachu a sebou stráže a poslav pouze hlasatele, aby žádali poplatek, protože krajina byla zachvácená válkou, (Agathoklés) vybrán za posla, vydal se na cestu po vodě a přesvědčil krále Rhemaxe, aby poskytl na ochranu města sto jezdců; a když Thrákové ve velkém počtu ochránce přepadli, ti uprchli na druhý břeh a zanechali město bez ochrany, byl vyslán jako posel ke královu synovi Frad (monovi?) a přesvědčil ho, aby poskytl městu ochranu šest set jezdců, jichž bylo více, než nepřátelského vojska, takže porazili jejich vůdce Zolta a...“⁹⁸⁷

Zde nápis končí, a ačkoliv je nekompletní, dává nám představu, v jaké situaci se řecká města nacházela. Neustále jim hrozily útoky Thráků, Getů i Bastarnů, které navíc uváděly v pohyb nejen místní obyvatele, ale i Skythy. Domácí kmeny i Skythové bydleli v řeckých městech v malém množství již od 5. století. Domorodá čtvrť byla např. v Tanaidě.⁹⁸⁸ Šlo většinou o chudší třídy obyvatel. Tyto procesy míšení kultur se odehrávaly ve větším měřítku především v 3. a 2. století, kdy z archeologických nálezů osad nebo předmětů denní potřeby vidíme kulturu se smíšenými prvky, která není ani čistě řecká, ale ani “barbarská“.

Smíšená manželství a útěk domorodých obyvatel do hradeb řeckých měst tyto procesy jen posílil a urychlil. Toto obyvatelstvo dostává název *Mixhellénes* (Polořekové), žije jak na venkově, tak v okrajových čtvrtích měst, a především v krajině za městskými hradbami. Hellénové v Černomoří z nich však museli mít přinejmenším rozporuplné pocity, ne-li obavy, a jistou pachuč v ústech při vyslovení jejich jména, neboť byli nespolehlivou složkou polis s nepředvídatelným chováním.

V ediktu* o Prótogenových zásluhách o Olbii se dočítáme o chování Mixhellénů za útoku na město toto: „A dále, protože větší část města byla bez hradeb, totiž podél celého břehu a ta podél starého rybího strhu až k místu, kde stojí heros Sósiás, a protože ti uprchlíci přinášeli zprávy, že Galatové a Skirové uzavřeli mezi sebou válečný spolek a shromáždili velkou sílu a že přijdou tuto zimu, a také říkali, že Thisamatové, Skythové a Saudarti touží po opevněném místě, neboť i oni se bojí surovosti Keltů stejně, a tak když se z těchto důvodů mnozí chovali zbaběle a byli připraveni opustit město a když k tomu současně po okolní zemi přistoupila i jiná mnohá zla, tu se pokazilo všechno zotročené obyvatelstvo i Mixhelléni žijící na pohraničí, jichž nebylo počtem méně než tisíc pět set a kteří v předchozí válce s námi po boku bojovali ve městě, a mnoho cizinců a nemálo i občanů opustilo město, tehdy kvůli tomu všemu shromážděný lid vyzýval na pomoc a nepřehlížet to, že po mnoho let soužená vlast je připravena padnout do nepřátelských rukou; tu, když se nikdo nedával k dispozici ani pro všechno, ani pro část z toho, co žádal lid, Prótogenés oznámil, že on sám postaví obě dvě hradby a že k tomu poskytne všechny prostředky...“⁹⁸⁹

Skythové tak byli mezi dvěma ohni, vpády Thráků, Getů a Bastarnů do jejich tradičních domén ze západu, z východu pak na ně začali tlačit kmeny Sarmatů. Jedná se o etnikum, které Hérodotos popsal jako Sauromaty žijící za řekou Donem, šlo o potomky Amazonek a Skythů, kteří hovořili jazykem podobným skythštině. Sauromaté byli dlouho relativně chudá kultura podle nálezů z jejich hrobů, měli kontakty s Peršany a Saky (východní část Skythů žijící v rozsáhlé oblasti Jižní Sibíře a Kazachstánu, hranice jejich pohybu končily na hranicích Mongolska). V sarmatských hrobech se v té době nacházejí perské importy, řecké nikoliv.⁹⁹⁰ Taková byla situace do první poloviny 4. století. V této době si jejich přítomnosti u Maiótského jezera všímá Hippokratés.

Sarmaté obývali území stepi sahající od jižního Donu ke Kavkazu, na východ od pobřežního pruhu obývaného maiótskými kmeny. Ve 4. století dochází k rozsáhlým posunům v euroasijské stepi. Jako první ze Sarmatů dorazil do oblasti kmen **Siraků**, jejichž král **Arifarnés se v roce 309** účastnil

---

* Pocházel patrně z přelomu 3./2. stol. př. n. l.

bitvy u řeky Thatis (přítok řeky Kubáň). **V roce 338** si pronikání Sarmatů na území na západ od řeky Donu všimá i řecký autor Pseudo-Skylax.⁹⁹¹ Od 3. století a zejména od 2. století se nacházejí v sarmatských hrobech už i řecké předměty. Sarmaté podnikali nejen nájezdy na jejich území, ale zmocňovali se i nadvlády nad skythskými kmeny.

Pokud zohledníme fakt, že výskyt ozbrojených žen u Sarmatů je o 20 % vyšší než u Skythů, a vezmeme v potaz zmínky Diodóra*, je možné usoudit, že za svoji dominanci nad Skythy vděčili právě zvyku, že bojovaly i ženy. Pohyb kmenů ve stepích Eurasie se zvýšil aktivitou říše Hunů (Hsiung-nu), jejich vládce Mode (209-174) rozšiřoval svoji říši, obsadil jižní Sibiř a Kazachstán. Íránské kmeny ustoupily na západ a často do Skythie. Kromě Siraků se začínají v oblasti Černomoří nebo jeho blízkosti objevovat další sarmatské kmeny. **Alanové** obývali od 2. stol. př. n. l. severní část Kazachstánu až ke Kaspickému moři. **Jazygové** sídlili od 2. stol. př. n. l. mezi Maiótským jezerem a dolním Dněprem, na počátku 2. stol. př. n. l. došli až k dolnímu Dněstru. Byli totiž vytlačeni se svých sídel na severozápad od Maiótského jezera **Róxolany**, kteří ustupovali před svými východními sousedy **Aorsy**.

Ke konci 2. stol. př. n. l. už Róxolané ovládali území odpovídající dnešním stepím Ukrajiny. Aorsové byli považováni za nejpočetnější a nejmocnější sarmatský kmen. Žili na teritoriu mezi Maiótským jezerem a Kaspickým mořem, od jeho západního břehu až ke Kavkazu. Čile obchodovali s Indií, Mezopotámií, Arménií a Médii pomocí velbloudích karavan. Později je kronikáři smísí s kmenem Alanů (nebo je považují za pokračovatele Massagetů). V polovině 1. stol. př. n. l. se jejich hranicí stala řeka Tanais (Don). Situace řeckých měst v regionu i Skythů se prudce zhoršovala, už jen ztěžka odolávali vnějším útokům, a tak museli hledat pomoc v zahraničí.

Severní Černomoří bylo spojeno těsnými politickými vazbami s jižním, neboť mnoho mateřských měst kolonií se nacházelo právě na severním pobřeží

---

* Diodóros napsal, že Skythii zpustošili vpádem Sarmaté, zemi proměnili v pustinu. Jedna jejich královna vytáhla do země za řekou Tanais, podmanila si všechny kmeny až k Thrákii, po návratu do vlasti s bohatou kořistí postavila velkolepé chrámy bohům.(A. P. Smirnov, Skythové, str. 104)

Malé Asie, nemluvě o ekonomické provázanosti obou regionů. V Malé Asii bylo několik silných království, každé toužilo po regionální dominanci a jejich vládcové dobře věděli, že severní Černomoří je jedna velká obilní sýpka, zásobárna dřeva a jiného zboží, o které nesmí kvůli útokům “barbarů” přijít. Pontský král **Farnakés I.** (185-155) začal s expanzí svého království, **v roce 183** dobyl řecké město Sinópe, které si zvolil za metropoli.

Rhodský vyslanec si stěžoval na tento čin v Římě. Pohraniční neshody s Kappadokií a Pergamem vyústily až v **pontskou válku** (182-179), konflikt nabíral na intenzitě a rozšiřoval se počet zapojených zemí. **Eumenés II.**, král Pergamu získal jako spojence nejen Kappadokii, ale i Paflagonii a Bithýnii. Farnakés naproti tomu získal na pomoc Mithridata, vládce Malé Arménie. Pontský velitel Leokritos postoupil velmi daleko a dobyl město Tios, poté Pergamské síly zahájily ofenzívu, ale Farnakés napadl Kappadokii a jeho generál Leokritos Galatii. Tu však později opustil a kapadocké vojsko se spojilo s pergamským. Řím se snažil svým prostřednictvím vyjednat mír, což zhatili vyslanci pontského krále. Nyní však měl převahu ve válce Pergamon, a tak Farnakés **v roce 179** raději uzavřel mír se všemi stranami, byť musel zaplatit velké reparace Pergamu, Kappadokii a Paflagonii.

Výsledkem a průběhem války byli poškozeni i pontští spojenci. Vládce Malé Arménie musel zaplatit reparace Kappadokii za svůj útok, kterým porušil mírovou smlouvu. Farnakés I. tak musel uzavřít mnoho individuálních mírových smluv. Mezi nimi byl vládce Velké Arménie Artaxiás I., pozornost přitahuje zejména **Gatalos, král Sarmatů**, černomořská města jako Hérakleia Pontská, Mesémbria, Kyzikos a Chersonésos. **Pontská válka** (182-179) tak zasahovala podle zúčastněných stran velkou oblast. Farnakés I. se dostal pravděpodobně nejprve do války s černomořskými městy, možná se tehdy jeho spojenci stali Skythové (jejich království na Tauru).

Později se však spojil s městem **Chersonésos** a **v roce 179** mu poskytl ochranu před nájezdy Skythů tím, že se spojil se sarmatským králem. Podle zlomků chersonéského usnesení Gatalos zaútočil proti Skythům právě na podnět Farnaka. Pontské království se zavázalo vojensky Chersonésos podpořit v případě útoku barbarů. Skythové byli v této době už většinou buď vyhubeni, nebo ovládnuti Sarmaty, poslední jejich významné království se nacházelo právě na Tauru, kde byla od druhé poloviny 3. století metropolí

Skythia Neapolis^{*}. Jednalo se o významné město, po opuštění hradiště Kamenskoje na Dněpru se stalo hlavním střediskem Skythů. Žili zde Řekové i Skythové (stavby byly ze dřeva, hlíny i kamene), byla zde řemeslná výroba, rozsáhlý obchod a díky němu i keltské výrobky až ze střední Evropy.

Skythská Neapolis byla městem s luxusními hrobkami aristokratů, řeckými veřejnými stavbami, našlo se zde množství luxusních předmětů i řeckých soch. Městské hradby byly ve 2. století posíleny, takže jejich šířka činila 8 metrů.⁹⁹² Na Taurském Chersonésu byl v místě dnešní Perekopské šíje (spojuje Krym s pevninskou Ukrajinou) mohutný val a kanál, který spojoval Azovské moře s Černým.⁹⁹³ Pro řecká města však byla situace koncem 2. století dosti zoufalá. Skythové ze záporožských stepí byli pod tlakem Róxolanů, proto se skythský král Saumakos^{*} pokusil ovládnout Bosporské království, jehož panovníkem byl **Pairisadés V.** (cca 125 – 108/07). Jelikož však nebyl schopen vlastními silami čelit invazi, povolal **v roce 110** na pomoc pontského krále **Mithridata VI. Eupátora** (120-63).

To však nebyl jediný problém řeckých měst v oblasti, mezi dolním tokem Dněpru a jižním Bugem na části Tauru stále žili Skythové, jimž ze Skythské Neapole vládl král **Skilúros** (cca 130 – 110). Aby ovládl západní část Tauru, spojil se s **Róxolany** a jejich králem **Tasiem**. Skilúros ovládl pravděpodobně i některá řecká města, náhrobní nápis z doby jeho vlády totiž hovoří o Olbii jako o skythském městě.⁹⁹⁴ Krym tak už byl možná téměř celý pod kontrolou Skythů, za této situace vyplul **Diofantos ze Sinópy**, syn Asklépiada ze Sinópy. O jeho činech nás informuje veřejně vystavený děkovný nápis občanů města Chersonésos, které mu udělilo **roku 107** bronzovou sochu a zlatý věnec za jeho osobní hrdinství.

---

^{*} Dnes jsou jeho ruiny těsně vedle dnešního Simrefopolu.

^{*} Byl pravděpodobně příslušníkem skythské aristokracie, královské dynastie, vojenský spojenec Bosporského království, stejně jako místní Taurové. Členové skythských elit žili na Bosporu už od druhé poloviny 5. století.

Celý nápis (byť nám z něj část chybí) je vystaven v petrohradské Ermitáži, je možné jej také nalézt na stránkách sevastopolského muzea na http://www.chersonesos.org/?p=museum_coll_ep1&l=eng. Toto muzeum se stará o památky z Krymu. Z nápisu můžeme rekonstruovat události **let 110 – 107**, tato **bosporská válka*** nebyla pro Diofanta nijak snadnou záležitostí. Podle rekonstrukce nejdůležitějších událostí uvedených v nápisu se celá událost odehrála následovně: Diofantos připlul do Chersonésu a převezl svojí armádu na protější břeh. Již předtím zemřel Skilúros, vládu nad Skythským královstvím po něm z jeho 80 synů převzal **Palakos**, který na město neúspěšně zaútočil a byl poražen. Král Mithridatés tak mohl poprvé postavit tropaion ze skythské kořisti. Diofantos si podřídil i místní Taury mezi Chersonésem a Theodosií a založil zde město Eupatrimon.⁹⁹⁵ Poté se přesunul do Bosporského království, po návratu do Chersonésu sebral všechny dospělé občany a vytáhl dostředu Skythie. Skythové mu vydali královské tvrze Chabaon a Neapoli, podrobil je téměř všechny králi Mithridatovi Eupatorovi.⁹⁹⁶ Tyto události se staly nejspíše na přelomu let 110/109.

Skythové se ovšem znovu vzbouřili (cca v roce 109), Palakos napadl Chersonésos s velkou silou. Ačkoliv byl již konec zimního období, nevhodný pro plavbu, shromáždil Diofantos na rozkaz svého krále vojsko z nejschopnějších občanů města a vyrazil proti palácům Skythů, kvůli bouřím se však musel stáhnout na pobřeží. Dobył zde Kerkinítis a obléhal hradby Krásného přístavu (Kalos Limen). Ani Palakos nelenil, shromáždil svoje síly a spojil se s Róxolany vedenými králem Tasiem. Bitva mezi vojskem Diofanta s jeho spojenci a vojskem krále Palaka s Róxolany se odehrála pravděpodobně **v roce 108**. Podle nápisu Diofantos dosáhl vítězství s pomocí božské Panny*, ochránkyně Chersonésu, zlikvidoval téměř do jednoho pěšáky, kdežto malé části jezdců se podařilo uprchnout.⁹⁹⁷ Svoje vítězství údajně předpověděl podle znamení, které viděl ve svatyni.

---

* Podle nejnovějších názorů ruských vědců se události odehrály v letech 114/3 – 111 př. n. l.

* Myšlena asi Athéna, měla přídomek Panna, byla často patronkou měst.

Tím dodal armádě odvahy a smělosti, především však chytře rozmístil svoje síly. Strabón nám zaznamenal velice zajímavé údaje o bitvě. Róxolané byli považováni za velmi bojovné, přesto však proti dobře vyzbrojené falanze byl každý slabě ozbrojený, barbarský lid bezmocný. Armáda 50 000 Róxolanů nedokázala odolat 6000 vojákům Diofanta.⁹⁹⁸ Vítězství, které mělo být právem vzpomínáno navždy, přineslo pocty Mithridatovi VI., a především samotnému Diofantovi. Na jaře vyrazil proti Chabu a Neapoli, dobyl Kalos Limen i Kerkinítis.

Poté Diofantos odplul na Bospor do Pantikapaia, aby příznivě uspořádal vše pro svého krále. Zjevně mu šlo o potvrzení Pairisada V., že království obdrží v případě jeho smrti Pontos*, čímž by se chytře zajistil proti případné vzpouře domácího obyvatelstva. Možná že tato jednání ale měla přesně opačný efekt - **Saumakos** v letech 108/107 povstal se Skythy, sám se stal králem, Pairisada v zajetí později zabil, ačkoliv mu byl vychovatelem. Pokusil se zabít i Diofanta, ten však včas uprchl na lodi, kterou mu poslali občané Chersonésu. Během pozdního jara (březen/duben) **roku 107** tak vyrazil Diofantos znovu do Bosporského království, z Pontu mu poslal Mithridatés VI. námořní i pozemní vojsko. Na třech lodích měl posily v podobě občanů Chersonésu. Dobył Theodosii a Pantikapaion, potrestal viníky povstání a zajal Saumaka, kterého odeslal do Pontu.⁹⁹⁹

Král Mithridatés VI. tak získal po Kolchidě další strategickou zemědělskou oblast, měl tím pádem větší ekonomickou sílu a přístup k řadě surovin a produktů. Řecká města se vymanila z vlivu Skythů, sice za cenu připojení k Pontu, ovšem toto království bylo na vyšším stupni helénizace než Skythové, Sarmaté nebo místní kmeny, proto jim byl Pontos logicky bližší jako spojenec. Diofantés obdržel zlatý věnec, navíc byla jeho bronzová socha v plné zbroji umístěna na akropoli vedle oltáře Panny a ověnčena při slavnostním procesí ve svátek Panny. Pontská vojenská intervence tak prakticky ukončuje oficiální nezávislost řeckých měst v oblasti.

Skythové budou přežívat ještě do 3. století n. l., jde však o velmi malou oblast severně od Olbie, rovněž mají pár pozic na Tauru, ale už jsou

---

* O tom nás informuje Strabón (VII, 4,3), že Pairisadés v tísní odevzdal celou svou říši dobrovolně pontskému králi.

marginální etnikum, které buď vybili, nebo podmanili Sarmaté. Intelektuálně a umělecky však nebyl region Černomoří pro helénský svět vůbec marginální, z hospodářského hlediska byl dokonce klíčový. Řecká města prožívala trvalý rozvoj až do 3. století, kdy začaly do regionu proudit invazní vlny různých etnik, ať už v důsledku pohybů Sarmatů způsobených Huny nebo nájezdů různých etnik ze západu.

Ukázalo se, že Bosporské království si udrželo svůj význam do raného třetího století, poté však již nestačilo na řešení problémů regionu, který upadal pravděpodobně i v důsledku rozsáhlých změn klimatu ekosystému (rozsáhlé odlesnění, eroze půdy, vysychání vodních zdrojů nebo jejich přesměrování). To byla i jedna z příčin úpadku moci Skythů. To, že se Lýsimachovi* nepodařilo vytvořit silný dynastický stát, který by spojoval Thrákii a Severní Černomoří, se tak může jevit jako osudový okamžik pro celý vývoj regionu. Ve střední Asii nebyl už žádný Alexandr nebo jiná síla, která by byla ochotná ofenzivním, agresivním způsobem zastavit či přesměrovat nomádské putování směrem na západ, jelikož tamní státy měly neustále plné ruce práce se vůbec nějak ubránit.

Příliš mnoho malých nebo středně velkých politických celků obvykle není schopno žádoucím způsobem reagovat na hrozby velkého rozsahu, natož je vyřešit. U velkých celků není úspěch zaručen, ale silná říše v oblasti by přinejmenším aspirovala na udržení hegemonie helénského vlivu. Řecká města se tak často potácela mezi nespolehlivými, váhajícími spojenci a vlastní neschopností založit obranný spolek, závisela čím dál více na cizích mocnostech a královstvích. V oblasti nastalo velké míšení kultur, soužití se Skythy bylo až na výjimky prakticky bezproblémové do konce 4. století př. n. l., jenže neustálý tlak nově příchozích etnik hnal Skythy do války s Řeky.

Nově příchozí kmeny se mísily, což mělo pro řecké polis a Bosporské království nejen pozitivní, ale i negativní důsledky. Oblast severního Černomoří a Thrákie se stala bohužel pro Řeky tranzitním bodem, a tím pádem

---

* Případně Zópyrión, který zahynul na svém tažení s cílem podmanit si Gety, černomořská řecká města a Skythy. (výprava se odehrála v letech 331-324 př. n. l.)

křížovatkou cest různých etnik. Vpády různých kmenů vytvořily vysoce nebezpečné prostředí, kde se muselo bojovat o přežití.

Nebylo v silách Bosporského království ani řeckých měst permanentně situaci řešit, ale spojením svých sil a zdrojů by určitě daleko lépe odolávaly útokům na svá území. Jedině ve sjednocení zdrojů a v rozhodných akcích většího rozsahu tkvěla naděje na úspěch v ubránění hranic. Bosporské království se spojenci mělo na vrcholu sil (v roce 309) 34 000 vojáků (celková síla by možná byla i 40 000-50 000 - nevíme, jak silné vojsko měly kmeny v okolí řeky Kubáně a Thatu). Sirakové s místními kmeny tehdy postavili do pole 42 000 mužů.

To jsou rozhodně impresivní čísla, nezapomeňme však, že jde pouze o města z oblasti Kerče a okolí, z třetiny se jedná o skythské síly. Přesto si představme, že tato armáda měla ještě početnějšího soupeře. Sarmatské kmeny měly asi 200 000 mužů (i žen) ve zbrani. V oblasti řádili rovněž Bastarnové, docházelo k útokům Getů ze severu a Thráku z jihu, k tomu přičtíme příležitostné výpady keltských bojovníků sídlících okolo města Tylis. Za této situace je potom jasné, že bylo absolutně nutné, aby se řecká města spojila. Vždyť dohromady (nejsou započtena města Bosporského království) by řecká města severního Černomoří byla schopna vytvořit vojsko o síle 50 000 mužů*, ti by se společně s armádou Spartokovců mohli směle postavit nejen Sarmatům, ale i Skythům, kteří by však spíše dali přednost spojenectví s Řeky.

Představme si síly Bosporského království, řeckých měst, Skythů a části místních obyvatel, případně Siraků spojené do jednoho vojska. 100 000 vojáků by si snadno poradilo s neustálými vpády z různých směrů. Pokud přijmeme premisu, že by jeden vládce měl k dispozici kromě toho ještě jižní Thrákií, Gety a řecká města na egejském pobřeží, je to navíc ještě cca 80 000 vojáků. Za tohoto stavu by bylo skutečně uměním neubránit místní svébytný civilizační okruh silně prostoupený helénistickými prvky. Severní Černomoří by neupadlo do stavu hospodářské a politické periferie, onoho známého zapadákova,

---

* Velká města jako Chersonésos či Olbia mohla postavit každé 10 000 mužů, menší města měla tzv. taxis, oddíly o 1500 mužích, k dispozici však byly však dva takové pluky nebo žoldnéři a domorodí spojenci, proto i menší polis mohla mít 3000-5000 armádu.

kterému pro jeho zaostalost spílal později římský básník Ovidius. Základy a větší část samotného procesu úpadku a devastace nastal právě za helénismu díky neschopnosti sjednotit zdroje různých místních kultur pro společnou věc.

5.11 Baktrie, Indie – nejuvýchodnější výspa vlivu Hellénů

Řekové a Makedonci po sobě zanechali nesmazatelnou stopu nejen ve střední Asii. Ovlivnili rovněž Indii, což nebyla žádná samozřejmá událost, kterou bychom mohli predikovat na základě jejich tehdejších reálných možností, a to i vzhledem k povaze potenciálu jejich protivníků. Expanze řecko-makedonského vlivu v těchto územích je tak nikoliv malým, ale velkým zázrakem, ve kterém hrála velkou roli bezpochyby i politika soužití s domácím obyvatelstvem, bez jejichž podpory by nebylo možné dosáhnout rozvoje vlivu. Řekové, Makedonci i domácí obyvatelstvo se mísili a výsledný „produkt“ a efekty překonaly nejbujnější fantazie mnohých autorů.

Výsledné etnické skupiny se rozhodly čelit nepřátelskému okolí a šířit svůj vliv, místo aby bojovaly o to, komu náleží vedoucí místo ve státě. Samozřejmě neplatilo to absolutně, ale mnohé úspěchy, ať už obranného nebo expanzivního charakteru, zajistila soudržnost a solidarita všech skupin obyvatelstva řecko-makedonských států a státečků, kde byli významně zastoupeni i domácí obyvatelé, a to nejen Baktrie, ale i dalších území. Tento fakt však nebránil intenzivním válkám mezi jednotlivými helénizovanými státy a oblastmi. Řecká nemoc, tedy touha být nejlepší, nemůže zmizet přesazením do jiného prostředí, agonální společnost se vždy bude projevovat zvýšenou touhou po thymu (touha po uznání, být nejlepší).

Situaci stabilizoval především syn Seleuka I. **Antiochos I.**, který byl sám zčásti sogdijského původu po matce. V oblasti Baktrie a okolí byla sice založena města nebo rozšířena stará, ale teprve první Seleukovci se postarali o větší rozvoj regionu, ať už o kompletní přechod na peněžní hospodářství či dobudování měst, a to zejména dokončení nebo vylepšení jejich fortifikačních systémů. Seleukovská aktivita v oblasti narůstá zejména od roku 294, kdy byl do oblasti vyslán Antiochos, jenž byl v tomto roce prohlášen spoluvládce.

Oblastí spravovaných Seleukovci bylo ve střední Asii několik. Baktrie (dnes leží na sever od Hindúkuše v Afghánistánu), hlavním centrem bylo město Baktra (dnešní Balkh), nacházela se zde i Alexandreia Oxiané. Šlo o zemědělsky produktivní území díky řece Óxos (dnešní Amu-Darja), ovšem

půda vhodná pro hospodářské účely se nacházela pouze poblíž řek, jinak šlo o polopouštní až pouštní území. Rovněž zde prosperoval velkochov koní.*

Sogidána, území severně od Baktrie s metropolí Marakanda (dnešní Samarkand), se rozkládala podél řeky Iaxartés (dnešní Syr-Darja). Dnes jde o území zahrnující část Uzbekistánu a Tádžikistánu. Ferghána leží východně od Sogdiány (dnes nejvýchodnější část Uzbekistánu). Země proslulá chovem koní, obklopená horami s přístupem pouze ze Sogdiány. Centrem byla Alexandria Eschaté – dnešní Chodžent. Margiána, území západně od Baktrie s centrem Alexandria Margiáné (dnešní Merv), jednalo se o oázu v povodí řeky Murghábu (leží na území dnešního Turkmenistánu). Áreia (Alexandria Áreion – Herát) dnes zahrnuje území v západním Afghánistánu.

Západním směrem se rozkládaly další provincie Tapúrie, Traxiana a Hyrkánie (poblíž Kaspického moře), za nimi se už nacházela Parthie. Jižně od Áreie se nacházela Drangiána, spadající dnes do Afghánistánu, centrem bylo město Alexandria Prothasia (dnešní Zarandž).

Indickému království patřila z Alexandrem dobytých nejvýchodnějších území Arachósie, ležící na východ od Drangiány, se správními středisky Alexandria Arachotos (dnešní Kandahár) a Alexandria Gazaka (dnešní Ghazní), severně od Arachósie pak Paropamisos s metropolemi Alexandria Kápiší (dnešní Bagráam) a Kabura (dnešní Kábul). V povodí řeky Kábul byla Gandahára s městy Parušapura (nynější Pešávar), Takšašila a Puškalávatí, kde byla založena Alexandria Búkefala pojmenovaná po oblíbeném koni makedonského vládce, který skonal těsně po bitvě u Hydaspu. Jižně od Gandaháry se nacházel Paňdžáb s metropolí Alexandria Rhambakia. Toto jsou klíčová území, která hrají roli ve vzniku Řecko-baktrijského a Řecko-indického království, mají kontakt rovněž s Parthy, Massagety, Chorezmijskou říší a Maurjovskou Indií.

V celé oblasti byla silná řecko-makedonská přítomnost už za Alexandra, před tažením do Indie zde nechal 13 500 vojáků. Po jeho smrti nastala vzpoura

---

* Baktrie byla za achaimenovské vlády schopná poskytnout 30 000 koní. (Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 45)

řeckých veteránů, kteří shromáždili 20 000 pěšáků a 3000 jezdců, Peithón však vzpouru **v roce 323** potlačil, 3000 rebelů dal popravit a zbytek odeslal do Baktrie.¹⁰⁰⁰ Z archeologických stop na tomto území víme, že do seleukovské oblasti vtrhla invazní vlna nomádů cca **v roce 293/292**, poplenili území Margiány (zničili město Marakandu) a Áriei.¹⁰⁰¹ Do oblasti byl vyslán velitel **Demodamás z Milétu**, mezi **lety 290-280** vykonával vojenské a průzkumné úkoly.¹⁰⁰² Údajně sepsal geografické dílo během svého pobytu o regionu Střední Asie, které popisovalo jeho cesty

Jeho kampaně mířily i za řeku Iaxartés, odkud přicházely útoky Massagetů. Zřejmě je nemohl nikdy naprosto porazit, ale i okázalá přehlídka síly určitě vyvolala potřebný dojem, aby útoky polousedlých nomádů ustaly. Při jedné z cest za Iaxartés vztyčil Demodamás oltář na počest didymského Apollóna, oficiálního patrona seleukovské dynastie. Nacházel se poblíž památek, které vztyčila Semiramis, Kýros Starší nebo Alexandr Veliký.¹⁰⁰³ Demodamás znovu založil Alexandrii Eschaté ve Fergháně, a pravděpodobně i obnovil město Marakandu a Alexandrii na Oxu. Toto město je pravděpodobně dnešní naleziště Ai – Khanoum. Jehož první stavební fáze nastala v letech 280 – 250.¹⁰⁰⁴

Město mělo tvar ostrohu obklopeného dvěma řekami, rozměry základů města činily 1,8 x 1,6 km, celkem zabíralo 200 hektarů. Byly zde typické veřejné budovy jako divadlo, gymnasium, palestra, propyleje, palác, pokladnice, bazén, také knihovna a chrám. Akropolis stála na šedesátimetrové vyvýšenině, byla zde rovněž působivá budova vojenského arzenálu. Za městem stál i chrám nekropole a vesnické statky, zemědělská půda v okolí sloužila i k pěstování vína. V městě byla smíšená populace složená z Řeků, potomků Alexandrových vojáků i místních obyvatel, kteří byli i přes svá domácí jména částečně helenizovaní. Byli zapojeni do administrativních i vojenských struktur. Antiochos obnovil i další města, v Árii Artakoanu a Hérakleiu.¹⁰⁰⁵

O dění v oblasti ani o příčinách a důsledcích řecké činnosti ovšem nepanuje jednotné mínění. Badatelé jako W. W. Tarn či Josef Wolski datují

invazi do roku cca 282.¹⁰⁰⁶ Útoky Massagetů, Skythů, potažmo **Saků*** jsou tak odrazem nikoliv řecko-makedonské slabosti v oblasti, ale jejich síly a snahy zabránit rozšíření vlivu těchto kmenů. Než přejdeme k dalším událostem, chci zatím jen krátce nastínit určitou kulturní úroveň střední Asie a styl života jejich obyvatel, o kterých dodnes stále mnoho věcí nevíme.

V regionu od údolí Ordos až po Kaspické moře převažoval v předmětech denní potřeby i uměleckých dílech tzv. zvěrný styl, který byl ovlivněn nejen uměním Řeků, ale ještě předtím kontaktem s Peršany. Perské předměty se nacházejí v hrobkách, případně pokud nejsou perského původu, byly ovlivněny achaimenovskými díly. V regionu od Altaje po Ural, Aralské jezero a Kaspické moře nacházíme hrobky z kamene, nepálených cihel nebo komplexní dřevěné konstrukce.¹⁰⁰⁷ Většina obyvatel žila z lovu či pastevectví, byť jsou známé z archeologických nálezů i oblasti k pěstování obilnin a obdobná servisní centra, jaká měli Skythové v pontských stepích.

Později se v této kapitole podrobněji vrátím k otázkám kulturní úrovně, etnického rozdělení a lokalizace obyvatel Střední Asie a Dalekého Východu, tyto problémy mají stejnou důležitost pro naše poznání oblasti. Neboť tito lidé rovněž tvořili historii a kulturu, bez znalosti jejich osudů nemůžeme lépe porozumět procesům, které se zde odehrávaly, ani nemůžeme docenit plně to, čeho zde řecko-makedonský živel dosáhl, pokud neznáme podmínky, ve

---

* Peršané identifikovali, rozdělili Saky na tři konfederace. Evropskou část, tedy Skythy (Saka tayaiy paradraya), nevíme, zda právem, považovali za příbuzné s kmeny Saka Haumavarga (žijí okolo Kaspického moře) a Saka Tigraxauda (Sakové se špičatými klobouky), žijící za řekou Syrdarja (Iaxartés), jejich hroby se našly i v Sogdiáně. Etnická situace ve střední Asii je značně složitá. Část kmenových konfederací byla jistě íránského původu, nesmíme ovšem zapomínat na možnou příbuznost se Skythy, stranou byli ještě Sarmaté, Massageti byli pravděpodobně původní obyvatelé oblasti mezi řekami Amudarja, Syrdarja. I když i oni měli jistou příbuznost k Chorézmům, potažmo Skythům. Měli velmi podobné oděvy, předměty, zbraně, způsoby pohřbívání.

Moderní bádání dospělo k tomu, že Sakové je termín vyhrazený pro obyvatele severní a východní střední Asie, východní Turkestán, aby se rozlišili Skythové z pontských stepí a Massagetové u Aralského regionu. Tyto kmeny hovořily íránskými jazyky, byli především pastevcí. (Kol. autorů, *History of civilizations of Central Asia Volume II*, str. 37)

kterých žili, jak vypadalo jejich bezprostřední i vzdálenější okolí i jakým výzvám vlastně museli čelit.

Seleukovské oblasti byly v kontaktu nejen s nomády, ale rovněž i s maurjovskou Indií. Král **Bindusára** (vláda 298-272) žádal svého královského souseda Antiocha I. o říky, víno a filosofa, Antiochos mu však odmítl vyhovět, odpověděl mu dokonce posměšně.¹⁰⁰⁸ Na dvůr tohoto indického krále do metropole Patalipútry přišli i vyslanci z ptolemaiovského Egypta a od Seleukovců Deimachos, jenž tak vystřídal předchozího velvyslance Megasthena, který sepsal o svém pobytu dílo *Indika*. Mnoho řeckých osadníků přicházelo do východních oblastí Seleukovské říše jednak z Malé Asie, ale také z Thessalie, Épeiru či Makedonie.

Antiochos I. se staral nejen o vojenské zabezpečení měst, ale rovněž o vylepšení stávajícího systému zavlažování.¹⁰⁰⁹ Oblast východních satrapií byla stabilní, nemáme žádné archeologické ani písemné doklady o destrukci nebo krizi. V době, kdy byl **Antiochos II.** (261-246) zaměstnán na západě **3. syrskou válkou** (260-253), se od jeho území odtrhla Baktrie a Sogidána, správce **Diodotos se v roce 256 prohlásil nezávislým vládcem**, ale královský titul přijal pravděpodobně až mnohem později, **Diodotos I.** (256-230) razil totiž zpočátku dále mince ve jménu seleukovského krále. I přes relativně malé území měl již od roku 247 dalšího spojence - správce Parthie Andragorás vyhlásil samostatnost v daném roce a o dva roky později se prohlásil králem. Avšak v roce 238 je zabit při vpádu Parthů, kteří zde založili vlastní říši.

Seleukos II. se pokoušel podmanit si v roce 230 Parthii, rozhodl se pravděpodobně spojit s Diodotem, kterého uznal králem. Ten učinil ve stejném roce spoluvládcem svého syn **Diodota II.** (230 - cca 225/3), ale tento panovník vedl zahraniční politiku velmi neuváženě. Jelikož Seleukos II. v letech 230-227 Parthii nedobyl a navíc ztratil ještě Hyrkánii, vyložil si kampaň jako slabost Seleukovské říše. Rozhodl se podporovat dynastii Arsakovců, která však nikdy neměla ani elementární zájem řecko-makedonský živel podporovat, ačkoli se Seleukovci existovaly společné zájmy a možnost jednání i větší spolupráce, než pouze dočasné využívání, ve kterém Parthové jako diplomaté prosluli.

Zajímavou hypotézu ohledně zahraniční politiky Diodota II. přináší F. L. Holt, který se domnívá, že za změnou kurzu nestála hrozba Seleukovců nebo

pohrdání Seleukem II., nýbrž bytostná potřeba získat spojence proti lokálnímu rivalovi (jímž byl Euthydémos I.). Tato aliance ovšem selhala, Arsakés pravděpodobně nebyl ochoten vyčlenit příliš velké zdroje na podporu Diodota, občanská válka v Baktrii mu vyhovovala.¹⁰¹⁰

Máme archeologické doklady, že **v roce 225** se proti Alexandrii na Oxu odehrálo rozsáhlé obléhání, byly nalezeny stopy ohně i podkopových prací proti hradbám.¹⁰¹¹ Euthydémos byl tehdy pravděpodobně správcem Sogdie¹⁰¹² a rozhodl se stát králem s oficiálním požehnáním Seleukovců.* Město Euthydémos dobyl a Diodota II. zabil. **Euthydémos I.** (225-186), Řek z Magnésie, se ujímá vlády, založil novou dynastii, ale oficiální královský titul začne používat až v roce 223. Ovládal stejně jako Diodotovci Baktrii, Sogdiánu a pravděpodobně i Areiu. **V roce 209 se Antiochos III.** vydává dobýt a podřídit zpět východní provincie. Svedl nedaleko města Alexandria Áreion bitvu s baktrijskou jízdou, která ačkoliv měla 10 000 jezdců, nebyla schopna odolat útoku seleukovského vojska. Řeka Areios dávala jednoznačně výhodu obráncům, Antiochos však s 2000 jezdci a lehkooděnci a 10 000 peltasty¹⁰¹³ prudce zaútočil, takže se mu podařilo řeku přejít.

Bitva zpočátku nevypadala pro Antiocha příznivě, byl málem zatlačen zpět, došlo k těžkým ztrátám na obou stranách, ale nové útoky prolomily linii obránců, kteří rychle ustupovali zpět k městu a mnozí z nich při tom byli zabití. Antiochos ztratil v bitvě koně, ranou meče do přilby utrpěl zranění obličeje a ztratil několik zubů. Poté nastalo **v letech 208 – 206** obléhání hlavního města Baktrie, oba králové se však kvůli hrozbě Hsiung-nu dohodli na mírovém řešení. Antiochos III. přislíbil svoji dceru synovi Euthydéma Démétriovi, přebral zásoby a válečné slony na cestu zpět. Euthydémos měl pro vyjednávání relativně

---

* Velmi zajímavou hypotézu a rekonstrukci na téma zpracoval W. W. Tarn, který ačkoliv nemůže mít jinou oporu, než v mincích, došel k následujícím závěrům: Diodotovo vyhlášení samostatnosti bylo tolerováno Seleukovci, ovšem jeho syn Diodotos II. změnil zahraniční politiku, která ohrožovala seleukovskou říši. Na dvoře Diodota II., zůstala seleukovská princezna, vdova po Diodotovi I., ta zajistila sňatek své dcery s jedním velmožem – Euthydémem, který poté získal legitimitu prohlásit se králem a vedl převrat. (M. Mašek, Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí, str. 97)

dobrou pozici, pravděpodobně byl pro Seleukovce přijatelnějším králem než Diodotovci.

Sázel na svoji legitimitu, jelikož zničil rod rebelů, jeho královský úděl navíc nebyl skutečně k závidění, protože jeho říše byla v permanentním ohrožení od Chorézmijského království, k tomu Massagetové ze severu, Parthové ze západu a kočovné kmeny (Hsiung – Nu a Jüe-či) z východu. Posledně jmenovaní si získávali čím dál silnější pozice, oba králové zřejmě příliš dobře věděli, jaké reálné nebezpečí jim od nich hrozí. Antiochos III. správně odhadl, že Euthydémos stojí v čele nárazníkového státu, který chrání východní provincie před nomády, které by jinak musel eliminovat sám. Proto chtěl dynastické spojení s Řecko-baktrijským královstvím. O etnickém složení a rozsahu moci Hsiung-nu i Jüe-či jsem psal již v apendixu Chorézm, nyní je však prostor podívat se podrobněji na celou dálně východní oblast.

Řecko-makedonské státečky byly totiž obklopeny mořem kočovných či polousedlých nomádů, kteří se mohli kdykoliv pohnout kvůli válce s jiným etnikem, špatným pastvinám nebo nějakému jinému důvodu. Navíc u těchto etnik docházelo ke kulturní konvergenci a technologické inovaci zvyšující životní úroveň i možnosti daných kmenových společenství. Nejvzdálenější oblastí v euroasijské stepi bylo Mongolsko, kde se začal používat kov teprve v roce 400 – 300, stejně jako v dalších vnitřních oblastech Asie. Čínští kronikáři (např. **S'-ma Čchien** 145 – 86 př. n. l.) popisovali oblast Džungarie a části dnešního Mongolska jako dlouho obývanou Huny (Hsiung-nu, Hsien-yün) a jinými kmeny, které se živí pastevectvím, tedy kmeny Hu, Tung Hu, Hsi Hu a Hsiung-nu.¹⁰¹⁴

Hu a Hsiung-nu obývali Mongolsko, Tung Hu (Východní Hu) žili ve východní části Mongolska a na západě Mandžuska (historická oblast na severovýchodě Číny, případně i na jihovýchodě Ruska), Hsi Hu (Západní Hu) žili v oblasti jihozápadního Mongolska a na západ od Mongolska.¹⁰¹⁵ V celé oblasti se rozvíjí chov dobytka i koní, vylepšení koňského postroje vede k častějším obchodním stykům i vojenským konfrontacím v oblasti.

Mezi 7. – 3. stol. se zformovaly mocné kmenové svazy. Hsiung-nu v nížině Ordos, ležící v ohybu Žluté řeky, rovněž ovládali střed Mongolska. Tung Hu obývali východ Mongolska a západní Mandžusko, Jüe-či byli pevně

stabilizováni v provincii Kan-su* a na území mezi Džungarií a Ordosem. Na jihu vedli nomádský způsob života kmeny Tangut a Tibeťané v oblasti jezera Kukunor.¹⁰¹⁶ Jednotlivá kmenová společenství Střední Asie byla v různých fázích svojí cesty ke vzestupu do role vojenské a politické velmoci. Jako první pocítila tlak nově sjednocená Čína pod dynastií **Čchin** (247-206, v roce 221 sjednotila Čínu). **V roce 214** bylo proti Hsiung-nu vysláno vojsko 100 000 mužů, dobylo zpět Ordos a úpatí hor Jin-šan (horské pásmo, které se táhne Vnitřním Mongolskem ze západu na východ, severně od Žluté řeky, v délce asi 1200 km).¹⁰¹⁷

Koncem 3. století však byla konfederace 24 kmenů Hsiung-nu skutečnou velmocí. Vládce **T'ou-man** měl podle legendy dva syny, každého s jinou ženou. Jelikož favorizoval mladšího, nechal staršího potomka jako zajatce u Jüe-či. Poté na kmen zaútočil a doufal, že jeho syn **Mode** bude zabit. On však dovedl v nastalém zmatku uprchnout zpět domů. Otec mu poté svěřil na výcvik 10 000 vojáků, které učil střílet luky v salvách na jeho pokyn, neuposlechnutí rozkazu se rovnalo smrti. Při jednom z lovů Mode svého otce zabil šípem. **V roce 209** se prohlásil vládcem, zajistil svému svazu vzestup a také přeměnu na silnou nomádskou říši.

Hlavním místem, velitelstvím jeho kmenového svazu, byl Lung-čeng (Dračí místo) na jihovýchodním okraji pohoří Changaj.¹⁰¹⁸ (Pohoří v západním Mongolsku, nachází se přibližně 400 kilometrů západně od Ulánbátaru, masiv se zdvihá z Mongolské vysočiny a klesá na severovýchod přes údolí řeky Ider do rozsáhlého údolí Selengy. Ve směru východ a jihovýchod navazuje na poušť Gobi. Pramení zde řeka Orchon.) Místo se stalo metropolí říše i sídelním městem vládce, který měl vlastní nefritovou pečeť s nápisem: „*státní pečeť*“

---

* Oblast na severozápadě země, leží mezi tibetskou a sprašovou plošinou. Hraničí v rámci ČLR s autonomními oblastmi Sin-t'iang na západě, Vnitřní Mongolsko na severu a Ning-sia na severovýchodě a s provinciemi Čching-chaj na jihozápadě, S'-čchuan na jihu a Šen-si na východě. Na severozápadě hraničí s Gobiatajským ajmagem Mongolska. Oblast má 454 000 km².

Hsiung-nu, šan-jü“, ale také vlajku, stráže a jiné odznaky královské (císařské) moci.¹⁰¹⁹

Mode poté porazil kmen Tung Hu, následně zaútočil na Jüe-či a vytlačil je západním směrem. Ovládl je v roce 203, nato se mu vzdaly i nepodřízené kmeny konfederace Hunů. Podřídil si stát **Wu-sun**^{*} a znovu obsadil Ordos.¹⁰²⁰ Po porážce čínského císaře (kampaň probíhala v letech 200-198) byli Hsiung-nu na vrcholu moci, neboť Mode si vzal čínskou princeznu. Říše Han byla od roku 198 jeho spojencem, ale i vazalem, každoročně mu platila tribut v penězích i zboží. Hlavním přínosem říše Hunů bylo spojení stepí s mongolskou pouští Gobi. Společnost Hunů byla zaměřená především na chov koní a tažného dobytka (hovězího), na organizovaný lov a již od 3. stol. provozovali sokolnictví.¹⁰²¹

To však není vše - v Mongolsku, v oblasti Velké čínské zdi, se našly i stopy jejich zemědělské činnosti (loupače zrní). Práci měli pravděpodobně na starost váleční zajatci a uprchlíci z Číny a jiných usedlých oblastí.¹⁰²² Z 24

---

* Žili na západě provincie Kan-su a severovýchodě Číny v tzv. Sedmiříčí, povodí řek ústících do jezera Balchaš. Jejich sousedy byli Jüe-či, se kterými vedli často války, stejně jako s Hsiung-nu, časem byli vytlačeni až do povodí řeky Ili a k jezeru Issyk-kul. (Bezodtoké jezero na severu Ťan-šanu ve stejnojmenné oblasti severovýchodní části Kyrgyzstánu. Je to jedno z největších horských jezer na světě. Nachází se v mezihorské Issykkulské kotlině mezi hřbety Kungej-Alatau na severu a Terskej-Alatau na jihu. Má rozlohu 6236 km².) Do této oblasti dorazili i poražení Jüe-či, které ovšem Wusunové vyhnali do Ferghány, odkud Jüe-či později vstoupili do Baktrie. Wusunové byli významná síla střední Asie, měli v době 2 stol. př. n. l. 630 000 obyvatel, 188 000 z nich bojeschopných.

Do roku 160 př. n. l. byl stát Wu-sun spojencem Hunů, tehdy osídlili oblast Ťan-šanu. V roce 155 společně s Huny donutili Jüe-či emigrovat dále na jih. V roce 125 už byli natolik silní, aby mohli být samostatní, stali se spojenci čínského císaře v roce 115, byli však poraženi Jüe-či, přesto zůstali spojencem Číny, kde se realizovaly smlouvy skrze dynastické sňatky. Stát Wu-sun byl velmi dobře organizován (pravděpodobně po vzoru Hunů), měl 16 nejvyšších úředníků, dědičného krále, radu starších omezující jeho moc. Dva princové, každý vládl jedné části země a měl armádu 10 000 jezdců. Nejbohatší šlechtici vlastnili 4000 – 5000 koní. Byla zde pravidelná armáda. V roce 80 př. n. l. je útok Hunů těžce poškodil, ovšem v roce 72 s přispěním čínských vojsk byli schopni Huny porazit. Získali mnoho otroků i hospodářských zvířat. V 1. stol. př. n. l. byl tento stát na vrcholu moci. (Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 459/460)

kmenů byly za časů Modeho považovány za nejstarší Hu-yen, Hsü-pu a Lan, ovšem za panování Modeho pocházeli následníci pouze z rodiny Lüan-ti.¹⁰²³ Společnost Hunů byla patriarchální, propojená kmenovými a klanovými vazbami. Stejně jako u Skythů se velká část služebnictva a otroků zabývala řemeslem, zemědělstvím a chovatelstvím. Z rodového společenství se vydělily záhy třídy- bohatá aristokracie a chudý, prostý lid.

Titul vládce zněl syn nebes, jeho moc byla dědičná, ovšem nikoliv absolutní. Státní aparát měl pět tříd úředníků, ti však byli vybíráni z klanu vládce.¹⁰²⁴ Sloužili mu pravděpodobně spíše jako poradci a pomocníci, než jako přímá exekutiva. Kromě nich zde byla ještě aristokracie vybíraná na posty za svoje zásluhy, která spravovala většinu administrativních záležitostí, a také aristokracie klanová. Říše Hunů měla kromě zvykového práva i systém veřejného práva, který vznikl právě za Modeho.¹⁰²⁵

Fungující státní aparát, zákony, vojenský výcvik a dokonalejší vojenská organizace byly základními předpoklady k expanzi konfederace Hunů, pokud pomineme hospodářské a populační faktory. Umění Hunů bylo velmi podobné zvěrnému stylu Skythů, artefakty z hrobek v Mongolsku se podobají těm v pohoří Altaj, vstřebaly vlivy čínské kultury i perské a skythské komponenty. Zarážející je podobnost některých jevů u Hunů a v čínském císařství. Nejenom že byl vládce Hunů syn nebes (titul čínského císaře), ale uctívali draka (spadlého z nebes), který měl zbudován umělé jezírko před příbytkem vládce.¹⁰²⁶ Státním náboženstvím byl však šamanismus, uctíván byl rovněž kult předků, při oslavách se organizovaly před chrámy závody koní, velbloudů a jiné slavnosti.

Pevné místo měly i mýty, legendy, orální literatura a písně. Jejich tradiční tance a hudbu (bicí, píšťaly, strunné nástroje) si oblíbil i čínský císař počátkem 2. století př. n. l.¹⁰²⁷ Hunové měli i vlastní runové písmo, které se podobalo orchonsko-jenisejskému písmu Turků ze středověku.¹⁰²⁸ Jak vidno, stát Hunů nebylo pouhé společenství krvežiznivých bojovníků, ale stát, konfederace, s pevnou organizací a vzestupnou kulturní úrovní, který měl rozsáhlé obchodní kontakty. Hunové ovlivnili svým oděvem i Čínu od konce 4. stol. př. n. l., donutili ji rovněž k pozdějším vojenským reformám, které vykonal císař **Wu-ti** (vláda 141-87), jenž odsunul říši Hsiung-nu do postavení druhořadého státu oproti Číně.

Nyní se můžeme vrátit do doby panování **Euthydéma I.**, který značně rozšířil svoji říši po odchodu Antiocha III. **v roce 206**. Kromě Sogdiány, Baktrie a Áreie dobyl i Paropamisos a Drangiánu, někdy těsně po roce 188¹⁰²⁹ Arachósii, kde nově založí město Démétrias (Ghazní). Založil také město Euthydémeia v Paňdžábu. Euthydémos byl značně bohatý král, nechal razit několik typů mincí, kolem **roku 200** postavil nová opevnění na severní hranici Baktrie a rovněž vylepšil stávající opevnění pro Alexandrii na Oxu.¹⁰³⁰ Euthydémos I. byl pravděpodobně prvním řecko-baktrijským králem, který najímal do vojska domorodé obyvatele, čímž značně posílil armádu. Když v roce 186 Euthydémos I. zemřel, převzal po něm syn **Démétrios I.** (186-170) značně bohatou, stabilizovanou říši, s fungující administrativou a silným vojskem.

Ale Démétrios se nehodlal s otcovými úspěchy spokojit, rozhodl se, že ho překoná a vydá se ve stopách Alexandra dále na jihovýchod. Je pravděpodobné, že svoji říši rozdělil mezi příbuzné a schopné spolubojovníky. Tento způsob rozdělení moci by vysvětlil jinak neobvyklý počet králů vládnoucích po Démétriově smrti.¹⁰³¹

O výbojích Démétria nás informuje Strabón, který vycházel z historického díla Apollódora z Artemity (seleukovské město na cestě mezi Seleukií na Tigridu a pohořím Zagros), tento autor žil v letech cca 130-70, měl přístup do královských archívů a sepsal dílo o říši Parthů *Parthika*, které mělo nejméně 4 knihy. Démétrios před výpravou upevnil svoji moc, dobyl Seistanu (provincie poblíž Arachósie) a Kábulské údolí, a potom se vydal na pochod do Indie. V letech 183-181 ovládl deltu Indu a dobyl město Patalipútra. Maurjovská dynastie byla již minulostí, jejich posledního krále **Brhadratha** (187-180) zavraždil jeden z generálů jeho vlastní armády **Pušjamitra Šunga** a položil tak základ dynastie Šungů. Brhadratha byl zabit na vojenské přehlídce, kam byl Pušjamitrou vylákán.

Démétrios dobyl nejen oblast Indu, ale podle Strabóna jeho výboje dosáhly až k pobřeží, kde dobyl království Saraostus* a Sigerdis (oblast Sindh

---

* Odpovídalo rozlohou dnešnímu svazovému státu Gudžarát, ačkoliv pravděpodobnější rozsah tehdy odpovídal území, kde je dnes Káthijávárský poloostrov.

v dnešním Pákistánu). To nebylo zdaleka vše, rozsah Démétriova panství zasahoval až po hranice říše Faunů a Sérů.¹⁰³² Obě etnika jsou dnes často identifikována jako Hunové a Číňané, avšak pravděpodobněji šlo o obyvatele východní části Tarimské pánve.* **V roce 180** máme před sebou historický mezník - Démétrios I. svými výboji v Indii založil dynastii indo-řeckých panovníků, a svými úspěchy překonal Alexandra i pozdějšího úspěšného indo-řeckého krále Menandra.

Vzhledem k tomu, že v pamětních ražbách jednoho ze svých nástupců (krále **Agathoklea** 175-165) je Démétrios označován jako *Anikétos* (nepřemožitelný), **Eukratidés** (171-145) zřejmě provedl svůj vítězný převrat až proti některému z jeho nástupců. Démétrios svůj život dožil jako právoplatný král.¹⁰³³ Jeho úspěchy jsou skutečně dech beroucí, kromě indických teritorií nově ovládal také Drangiánu, Paropamisos a území střední Asie sahající až k poušti Taklamakan.

Nástupci Démétria začali později razit mince v indických váhových standardech, s typickými motivy a popisem v sanskrtu. Ve Střední Asii mohlo žít počátkem 2. stol. př. n. l. cca 100 000 řeckých osadníků.¹⁰³⁴ V tomto čísle jsou snad zahrnuti i makedonští a seleukovští vojáci, kteří v oblasti již byli dlouhodobě přítomni. Asimilace místního obyvatelstva probíhala zřejmě v poklidu, nemáme totiž písemné ani archeologické doklady naznačující vzpouru proti řecko-makedonskému živlu, který byl svým počtem v oblasti jen kapkou v moři. Bez domácích obyvatel by nemohly státy existovat. Docházelo jednak k mísení obyvatelstva, postupné helénizaci a rovněž přejímání domorodých prvků. Především však bylo místní obyvatelstvo zapojeno nejen do zemědělství, ale do určité úrovně i ve státní administrativě a také ve vojsku.

---

* Velká bezodtoká oblast, která se rozkládá na ploše více než 400 000 km² v autonomní oblasti Sin-ťiang na západě Číny. Její severní hranici tvoří pohoří Ťan-šan, jižní pak pohoří Kchun-lun v severním Tibetu. Značnou část Tarimské pánve zabírá poušť Taklamakan.

Nemám zde prostor a čas na podrobný výpis seznamu činů všech řecko-baktrijských a indo-řeckých vládců*, proto se zaměřím jen na nejdůležitější události, osobnosti a především na hybné síly v okolí, neboť právě sousední etnika byla v mnoha případech hybateli historie. Po padesátileté vládě dynastie Euthydémovců přichází k moci v oblasti Baktrie nová královská dynastie - Eukratidovci, jejíž zakladatel Eukratidés I. se stal zároveň nejvýznamnějším panovníkem, jeho potomci byli pravděpodobně i mezi indo-řeckými panovníky. **Eukratidés I.** (171-145) byl pravděpodobně velitelem některé vojenské posádky nebo úředníkem v některé oblasti Řecko-baktrijského království, ale byl možná rovněž příbuzný Seleukovců.

Důkazem pro toto tvrzení se stala pamětní ražba, která zobrazuje rodiče Eukratida - otec Helioklés je prostovlasý, matka Laodiké má však diadém. Šlo tak pravděpodobně o seleukovský pokus, jak na čas destabilizovat mocného rivala, neboť Seleukovci si pravděpodobně představovali větší zahraniční podporu od Řecko-baktrijského království nebo se cítili ohroženi na východní hranici. Jedněmi z mála zdrojů pro následující události jsou řecký zeměpisec Strabón a římský historik Justinus (3. stol. n. l.) a jeho výtah z díla Pompeia Troga (žil v 1. stol. př. n. l., prosperoval za dob císaře Augusta, byl současníkem Livia, měl rozsáhlé znalosti a jako zdroje používal řecké autory).

Moje následující rekonstrukce událostí tak bude odpovídat jisté logické, geografické i chronologické návaznosti s ohledem na smysl jednotlivých zmínek, nesnažím se za každou cenu primární prameny usmířit nebo podle nich umíněně postupovat- jsou jen vodítkem, kudy je možné se vydat.

Eukratidés měl zřejmě velkou podporu v samotné Baktrii, jinak by se nemohl zmocnit Baktry, jednoho z nejlépe opevněných měst oblasti.¹⁰³⁵ Strabón prohlašuje, že Eukratidés ovládal v Baktrii 1000 měst.¹⁰³⁶ I pokud soudíme, že jde o údaj značně přehnaný, má zřejmě vyjadřovat, že samotná Baktrie byla populačně silným regionem, který mohl mít až 1 milión obyvatel.

---

*Podrobnější seznam vládců a genealogické stromy jsou dostupné v M. Mašek, *Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí*, str. 126 a str. 181

Hospodářské zdroje Baktrie umožňovaly Eukratidovi, aby realizoval své expanzivní plány. **V roce 171** tedy ovládal Baktrii, pak pravděpodobně dobyl Arachósii a Areiu, neuspěl ovšem v obsazení Drangiány, přesto hned poté začal válčit o Sogdiánu. Jeho soupeřem byli vládci **Chorézmu**, kteří se kolem **roku 170** Sogdiány zmocnili.¹⁰³⁷ Zemi Chorézmu (jádro království bylo na dolním toku Oxu) jsem již představil v apendixu B, přesto je vhodné stávající informace poněkud rozšířit, protože i tento státní útvar se změnil. Od 4. /3. stol. př. n. l. značně expandoval, pravděpodobně byl hlavou konfederace massagetských kmenů mezi řekami Amudarja a Syrdarja, tedy území, které podle čínských zdrojů obývala kmenová konfederace Kang-jü. (4 stol. př. n. l. až 1. stol. n. l.) Když se ovšem zamyslíme nad archeologickými pozůstatky jejich kultury, jakými jsou města, zavlažovací kanály a různé artefakty, je logické předpokládat, že šlo o příbuzné Chorézmu, kteří s nimi mohli tvořit jeden federální stát.

Zavlažovací kanály z tohoto období jsou obvykle široké 20 m, byly prohloubeny a zúženy oproti starým výkopům. Tyto práce byly organizačně ohromně náročné, např. při budování kanálu Kirkiz bylo přemístěno 222 miliónů m³, což je úkol, který by zabral 15 000 pracovníkům dva měsíce. Ročně bylo potřeba 6000-7000 lidí na údržbu kanálů.¹⁰³⁸ S. P. Tolstov dodává, že hydrologické dílo v oblasti bylo v mnoha ohledech dokonalejší, než to, které bylo realizováno ve středověku.¹⁰³⁹ V době pozdní antiky zabírala tato vodní díla v povodí řek 35 000 – 38 000 km² (13 000 km² na dolním toku Amu Darji, 22 000 -25 000 km² na dolním toku Syr-Darji).¹⁰⁴⁰ Je třeba mít na paměti, že tehdy byly obě řeky 4x větší než dnes.

Ačkoliv se nám zdá plocha kanálů velká, území vodního díla nezabíralo více než 10-15 % z území mezi oběma řekami.¹⁰⁴¹ Letní záplavy byly uchovány v zásobnících vody a v období sucha rozvedeny do kanálů. V Chorézmu se pěstovala kromě obilnin i vinná réva, byl zde velkochov koní, dobytka, ovcí, koz i velbloudů. V oázách se pěstovaly meruňky, broskve, dýně, olejnice, švestky, melouny, mandle a vlašské ořechy.

Kyuzeli-gir jako nejstarší město v oblasti bylo postaveno na přelomu 5. a 4. stol. př. n. l., rozkládalo se v deltě Amu-Darji, na jejím levém břehu. Stálo na přirozené vyvýšenině a zabíralo 25 ha.¹⁰⁴² Mezi 4. a 2. stol. př. n. l. nastává nárůst opevněných měst v Chorézmu. Zvyšující se ekonomická síla pocházela

nejen z pastevectví a rozsáhlé zemědělské činnosti, ale především z měst, v nichž došlo k rozkvětu řemeslné výroby. Existovala zde síť měst, pevností s věžemi a opevněných usedlostí, rovněž rozsáhlé nekropole vydaly bohaté nálezy.

Urbanizace na levém břehu Syr-Darji začala dokonce už mezi 7 – 5 stol. př. n. l., pevnostní město, oáza Khvatak, mělo 16 ha¹⁰⁴³ a stálo na vrcholcích řetězu kopců. Nešlo tedy o zaostalou oblast, ale o mocný státní útvar, který se vytrvale rozvíjel, a tak v oblasti získával stále větší význam. Chorézm zpočátku používal platidla řecko-baktrijských králů, později však razil i vlastní mince, ovlivněné právě řeckým vzorem. Dobyť Sogdie nebylo jediným úspěchem Chorézm a massagetských kmenů, v polovině 2. stol. př. n. l. dobyli severozápadní region u Kaspického moře, čímž zapříčinili mohutný pohyb sarmatských kmenů do Černomoří.

Jedním z přirozených spojenců Chorézm byl region Ferghány. Na území žili potomci vojáků Alexandra Velikého, neboť až do **roku 160** bylo integrální součástí Řecko-baktrijského království. Toto území ohrožovali jednak Sakové, a zároveň z východu Jüe-či. V oblasti byly původně malé vesnice či opevněné farmy, sotva jedno větší město, ale od 4. stol. př. n. l. zde stejně jako v Chorézm nastává rozvoj urbanizace, vzniklo tak např. dnešní město Taškent. Navíc je stavební styl Ferghány velmi podobný tomu, co vidíme v Chorézm -na obou místech jsou jak normální, tak zapuštěné domy.

Podle zprávy čínského vyslance z roku 128 bylo ve Fergháně 70 malých i velkých měst, tamní obyvatelé pěstovali koně, vojtěšku, víno, ječmen a rýži. Žilo jich zde 100 000,¹⁰⁴⁴ avšak jiné zprávy čínských zdrojů hovoří dokonce o 300 000 obyvatelích a 60 000 jízdním vojsku, ozbrojeném luky a kopími.¹⁰⁴⁵ Tolik tedy k sousedům Řecko-baktrijského království v době Eukratidova panování.

Eukratidés se ale nespokojil pouze s tradičními državami, nýbrž zaútočil i na řecké vládcy v oblasti na jih od pohoří Hindúkuš, do údolí říčky Kábul a dále na východ,¹⁰⁴⁶ dostal se tak do války s **Euthydémem II., Antimachem, Pantaleónem, Agathoklem** a možná ještě s dalšími řeckými panovníky, kteří ovládali teritoria na jih od Hindúkuše.¹⁰⁴⁷

Tato tažení se pravděpodobně uskutečnila ještě v první dekádě období jeho vlády. Je totiž dost možná hypotéza, že se Baktrie a dalších středoasijských oblastí nezmocnil okamžitě, ale musel postupně a krvavě dobývat mnohá města příslušníků Euthydémovské dynastie. Tato občanská válka přerostla později na obě strany pohoří Hindúkuš, kdy se řecké armády střetávaly v Kábulském údolí a na severních pláních Afghánistánu. V souvislosti s těmito válkami jsme svědky zajímavého jevu v mincovnictví.

Králové **Agathoklés, Pantaleón a Euthydémós II.** nechávají razit mince z niklu. Což může značit hned několik skutečností - rozšíření jejich území až čínskému Turkestánu, z jehož ložisek kov asi pochází,¹⁰⁴⁸ případně těmto králům docházely zásoby stříbra a potřebovali něčím nahradit vzácný kov. V případě neustálých válek a náročného válečného hospodaření je logické předpokládat, že stříbro bylo nedostatkovou surovinou. Eukratidés I. však postupně svoje soupeře ve středu Asie porazil.

V momentu vítězství* nechal razit svoje mince (zlaté dvacetistatéry se svým portrétem, Dioskúry, královský přídomek zněl *Megas* – Veliký). Založil město **Eukratidia**, jehož lokalizace má zatím pouze dvě varianty, buď jde o Ai Khanoum nebo lokalitu u města Dilberdžin.¹⁰⁴⁹ Eukratidés byl nyní nesporně mocný a bohatý král, který razil velké množství různých druhů mincí - dvacetistatér, diabol, drachmu, statér, tetradrachmu, atd. Vydával mince nejen v attickém, ale i v indo-řeckém váhovém standardu. Jeho platidla jsou k nalezení v celé Asii pod helénistickým vlivem, jedna z jeho tetradrachem byla nalezena dokonce v městu Battaglia ve střední Itálii.¹⁰⁵⁰

Je na místě se ptát, jak je možné, že se podařilo Eukratidovi uspět proti takovému množství soupeřů, byť i on zažil neúspěchy. Určitě nešlo o náhodu ani o problém toho, že jeho protivníci se dost možná nebyli schopní dostatečně sjednotit a navzájem se podpořit. Podle jeho mincí se badatelé jako Sidky, Tarn a další domnívají, že jelikož se nechává vypoodobnit v helenizované variantě boiótské přilby a jeho ochranným božstvem jsou Dioskúrové (spartští polobozi a patroni jezdeckého umění), tak byl velitelem královské těžké jízdy

---

* Pravděpodobně se udál před rokem 162 př. n. l. (M. Mašek, Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí, str. 133)

(hetairové, případně sarissoforoi). Ale Eukratidés ani po svém vítězství neměl příliš klidu, dostal se do války s Parthy a ztratil dva okrsky Baktrie, Turvii a Aspionus.¹⁰⁵¹

Bránit severní hranice proti Parthům, Sakům a přeživším princům Euthydémovské dynastie, kteří uznávali parthskou svrchovanost, byl zjevně příliš vyčerpávající úkol i na zdroje Řecko-baktrijského království, neboť Parthové byli na vzestupu pod svým králem **Mithridatem I.** (171-138) a jejich ekonomicko-vojenské zdroje byly mnohem větší než na počátku jejich říše, kdy ovládali pouze dvě větší provincie v okolí Kaspického moře. Eukratidés tehdy ovládal Baktrii, Paropamisos, Arachósii i Árii. Rozhodl se rozšířit ekonomické i lidské zdroje svého království a vydal se na tažení do Indie. O tom se zachovala Justinova zpráva.

Válčil s ním král **Démétrios III.** (vláda 150-145), vládce Gandaháry a západního Paňdžábu, vazal indo-řeckého krále **Menandra** (165-130).¹⁰⁵² Jde pravděpodobně o onoho indického krále Démétria z Justinovy zprávy, kdy byl Eukratidés oblehnut v jednom městě 5 měsíců, a ačkoliv proti němu stálo 60 000 vojsko, neustálými výpady se 300 vojáky (pravděpodobně královská agema) nakonec zvítězil a území krále dobyl. Na zpáteční cestě byl však svým synem, ze kterého učinil spoluvládce, zabit, přejel vozem jeho krev a nařídil jeho tělo nepohřbít. (Justinus XLI., 6) Tato pasáž je předmětem mnoha spekulací a rekonstrukcí, v nichž nepanuje jednotné mínění, zda jde o vlastního syna nebo syna některého krále z poražené dynastie.* Zmíněné indické tažení a smrt Eukratida se pravděpodobně odehrála **v roce 145**, tehdy bylo i dobyté město Alexandrie na Oxu výpadem kmene Jüe-či, který byl nucen neustále migrovat dále na západ.

Posledním řeckým vládcem Baktrie se tak stal **Helioklés I.** (145-130), kterému se však nepodařilo území před invazní vlnou nomádů ubránit, ztratil města Merv a Baktru, udržel pouze nejvýchodnější území na sever od

---

* V jedné francouzské edici Boccaiova díla *De Casibus* najdeme příběh, jak indický král Démétrios Eukratida porazil a ten se stáhl zpět do Baktrie. Démétriovův syn ovšem dobyl Eukratidovu metropoli, Eukratida krutě zabil a odmítl pohřbít jeho tělo, aby ho ohlodali ptáci a divá zvěř. (H. Sidky, *The Greek Kingdom Of Bactria*, str. 224/5)

Hindúkuše. Ztratil tak centrum Baktrie, kontroloval pouze malou východní oblast, průsmyky před Hindúkuš a pandžšírské stříbrné doly v podhůří Hindúkuše.¹⁰⁵³ Roku 130 bylo město Alexandreia definitivně zničeno a již nikdy nebylo znovu obydleno.¹⁰⁵⁴ Nutno říci, že Helioklés neměl pravděpodobně příliš mnoho šancí uspět. Invazní vlna nomádů mohla mít až 120 000 armádu, která neustále ničila infrastrukturu měst a narušovala zemědělskou výrobu, takže řecko-baktrijský stát už neměl dostatečné zdroje, aby mohl nadále vzdorovat.

Pokračující válka mu přinášela jen výdaje a zhoršení životní úrovně, zatímco pro nomády byl boj prakticky zadarmo, v tom tkvěla jejich síla. Nebyli závislí na infrastruktuře ani běžném ekonomickém procesu. Mohli si ve válce s mnohem menšími prostředky více dovolit, v čemž ostatně do značné míry vždy spočíval úspěch nomádů nad usedlými obyvateli, kteří tak sice nebyli přímo předurčení ke zkáze, ale byli ve značné nevýhodě, kterou neměli čím vyvážit. Helioklés byl proto nucen přesunout svůj dvůr, obyvatele i armádu do Kábulského údolí.

Kdo však oni nájezdníci **Jüe-či** vlastně byli? S. P. Tolstov je směšuje s etnikem Tocharů, kteří obývali území Tarimské pánve, i další badatelé (J. P. Mallory, Victor H. Mair) se domnívají, že z lingvistického hlediska jsou obě skupiny příbuznými (hovořily dialektem spadajícím pod severovýchodní íránskou podskupinu jazyků). Geneticky a biologicky nelze jednoznačně vymezit, o jaké etnikum přesně šlo, neboť podle analýzy mumií z hrobů docházelo v celé oblasti již od pozdní doby bronzové ke křížení mongoloidní a kavkazoidní populace.

První zmínky z čínských zdrojů o etniku pocházejí z roku 645 př. n. l., kdy jsou zmíněni jako dodavatelé nefritu, kteří obývají oblast Kan-su. **Konfederace Jüe-či** byla na vrcholu moci **cca 300 př. n. l.**, kdy ovládali čínskou provincii Sin-ťiang, usedlé populace v Tarimské pánvi (zde Jüe-či žili již dříve, francouzští archeologové udávají 8. stol. př. n. l., němečtí od 5. stol. př. n. l.) a svoje příbuzné Tochary aj.

Kmeny Jüe-či si nepodrobily pouze Baktrii, ale i území Chorézmu a massagetských kmenů, tyto kmeny s nimi zřejmě časem splynuly. Chorézm* a Massagetové tak byli z východu ovládnuti Huny a na jihu Jüe-či.¹⁰⁵⁵ Kmeny Jüe-či byli tedy jak Tocharové, tak Asiani (které Pompeius Trogus označuje za vládců Tocharů, řečtí autoři jako Jüe-či), dále Sakaravakové a také Apasiakové, kteří dobyli Árii a Seistánu.¹⁰⁵⁶ Vraťme se k otázce původu Jüe-či. Tato kmenová konfederace měla podle čínských zdrojů v 1. stol. př. n. l. pět vládců (jabghuů), v té době do ní měli vstoupit Kušáni, budoucí to dědicové helénistických vlivů ve střední Asii, kteří založí roku 30 n. l. velkolepou Kušánskou říši.

Skupina učenců zastává teorii, že pomocí lingvistiky můžeme vysledovat původ Kušanů. Kušán je genitiv plurálu kořene Kuša, což znamená Jüe-či.¹⁰⁵⁷ Další možnou hypotézou identifikace Jüe-či je využít paralelu jejich způsobu života a památek se Skythy (Saky), kteří obývali oblast kolem pohoří Altaje a mongolskou pláň. Tzv. oddělení Skythové, popsání Hérododem, kteří se vzbouřili proti královským Skythům, byli stejného původu jako oni, obývali okolí Altaje. Hrobky z okolí Altaje, např. Pazyryk, a jiné nálezy z Mongolska a jižní Sibíře ze 4 stol. př. n. l. až 1. stol. n. l. jsou důkazem pro toto tvrzení. Jüe-či tak byli Indoevropané, svědčí o tom například jejich haplotyp charakteristický pro západní Eurasii v oblasti Ukrajiny.

Konfederace Jüe-či však byla nucena už **od roku 176** v důsledku útoků Hunů migrovat na západ k sedmiříčí, zde je **v roce 155** Hunové jako spojenci státu Wu-sun opět porazili v roce 155. Poté se přemístili se do Ferghány a později do Baktrie, navíc s nimi neválčili pouze Hunové, ale jejich podmanění plánovala i Čínská říše ještě **v roce 133**, kdy se vyskytovali na severních hranicích Číny.¹⁰⁵⁸ Migrace Jüe-či tak způsobila pohyb dalších kmenů a konec řecké politické moci ve střední Asii, Řecko-baktrijské království bylo

---

* Tolstov interpretuje zprávu z čínských starověkých zdrojů o říši Kang-jü následovně: 5 malých vládců, které tento stát ovládal – Suse, Fumu, Jüni, Gi a Jüegjan geograficky lokalizoval jmény Keš-Šahrisjabz, Kaška-Darji, Kušánsko na Zarašfáně (část Sogdiány), Taškent, Buchára a Urgenč. Říše Chorézmu tak hraničila s Ferghánou, Baktrii a Parthií. (S. P. Tolstov, Po stopách dávného Chorézmu, str. 147/8) Chorézm však byl i přes formální podřízenost stále mocnou říší, odmítal čínské pokusy o diplomatické styky i svrchovanost, přednost dával státu Wu-sun.

víceméně v troskách. Kmeny nomádů se daly do pohybu (Sakové museli opustit sedmiříčí díky invazi Jüe-či), založily si v jednotlivých východních provinciích svoje království. Tyto události rozhodly o osudu řecko-makedonské komunity v oblasti a rovněž ovlivnily vznik i politiku nových států.

Řecký vliv tak byl výrazný už pouze na jih od Hindúkuše. Nejvýznamnějším panovníkem byl **Menandros** (165-130), který ovládal Arachósii, Paropamisos, Gandaháru a východní i západní Paňdžáb. Stéla v Reh nám zachovala titulaturu tohoto muže: *Král králů, veliký, spasitel, spravedlivý, vítězný a neporazitelný Menandros*.¹⁰⁵⁹ Tento panovník byl velkým podporovatelem buddhismu, nechal postavit velkou stúpu (Alexandrie na Kavkazu) a také živit ze svého 30 000 žebravých mnichů*, kteří přišli z Alexandrie Kápiší.¹⁰⁶⁰ O Menandrově životě víme díky zlomkům Plútarcha a Strabóna, především ale díky buddhistickému spisu *Milindapaňha*. Navzdory možné konverzi k buddhismu, kterou posledně zmíněné dílo popisuje, i nepopíratelným sympatiím k tomuto náboženství, byl Menandros úspěšný vojevůdce a král.

Rodným městem mu byla Alexandria na Kavkazu, metropolí jeho království se stala Sangala (dnešní Sialkót v Pákistánu), která byla bohatým prosperujícím městem. Prošla rozsáhlými stavebními úpravami, mířily sem karavany obchodníků z Parthie a Číny, město chránil vodní příkop i rozsáhlé hradby s věžemi a pevnostmi. Armáda byla zjevně poznamenána místními vlivy, takže kromě pěchoty a jezdeckva v ní byly i oddíly válečných vozů a slonů. Jeho území zahrnovalo jižní oblast Hindúkuše a část Pákistánu. Menandros byl ve složité situaci, ať už byl spojencem nebo soupeřem Eukratida, neustále totiž jeho království hrozil vpád Saků, kteří byli v pohybu díky Jüe-či a hledali si nové místo pro život.

Na útoky Saků chtěl Menandros reagovat strategií zvětšení svých zdrojů a podmanit si severní část Indie, které vládla dynastie Šunga (rozsahem odpovídala království Magadha). Tato indická dynastie válčila s královstvím

---

* Kronika Srí Lanky *Mahavamsa* psaná formou epické básně popisující události let 543 př. n. l. až 361 n. l. zmiňuje, že buddhismus aktivně šířilo 30 000 řeckých mnichů z města Alexandrie na Kavkazu. (Mahavamsa, XXIX)

Kalinga, Sátavahánů, Paňčálou a Mathurou, území tedy bylo zjevně zralé na vojenskou akci, protože bylo určitě oslabeno mnoha konflikty. Menandros se rozhodl zopakovat výkon Démétria I., a proto vyrazil rovnou na hlavní město Patáliputru.

Indické zdroje hovoří o jeho kampani rozdílně, údajně oblehl města Šaketa a Madhyamika. **Pušjamitra Šunga** (185-148), stoupenec hinduismu, porazil řecká vojska u řeky Sindhu (v oblasti přítoku řeky Čambal, než splyne s řekou Jamuna). Nejzajímavější je však poslední informace - Řekové údajně zaútočili na Patáliputru, dobyli ji a zničili.¹⁰⁶¹ Jeho tažení bylo pravděpodobně úspěšné, jenže v jeho závěru přišel nový faktor, se kterým nepočítal - v údolí řeky Gangy se střetnul se Saky, kteří ohrožovali jeho zadní voje a v následné bitvě zahynul.¹⁰⁶² Plútarchos zaznamenal zprávu o úctě, jaké se Menandros těšil: po jeho smrti si zástupci měst přišli do jeho vojenského tábora pro popel, který byl rozdělen, aby mohl být uctíván v městských památnících (pravděpodobně stúpách).¹⁰⁶³

Menandros vydával celou řadu mincí v attickém i indickém váhovém standardu. Jeho vládu kromě boje s externími nepřáteli (Šunga, Mathura, Paňčála atd.) poznamenala možná i občanská válka, neboť **Zóilos I.** (150-140 nebo 130-120), vládce Arachósie a Paropamisu, sice razil svoje vlastní mince, ale byly přeraženy Menandrem. V zásadě můžeme konstatovat, že Menandrovou smrtí končí dominance Indo-řeckého království v oblasti, protože území bylo tradičně rozdrobeno mezi mnoho vládců, kteří se tak stali snadnou obětí nájezdů Saků. **Sakové** tuto oblast začali systematicky dobývat od roku 110, a také v ní později dominovali. Kolem roku 80 dobyli Gandaháru, metropoli Takšašilu, a král Saků **Maués** (85-60) založil první Indo-skythské království. Sakové dobyli **v letech 40-30 př. n. l.** většinu řeckých státek v oblasti Indu a Gudžarátu i další části Indie. Posledním hájemstvím Řeků tak zůstala jen část východního Paňdžábu, kde vládli jako poslední králové **Stratón II.** a jeho syn **Stratón III.** (25 př. n. l. – 10 n. l.) To je závěrečná tečka za stopami Řeků a Makedonců v Indii.

Jejich kulturní vliv na celou oblast střední Asie a indický subkontinent byl však nesporný, zdejší svébytný a jedinečný civilizační okruh stvořil hodnoty, které přetrvaly a byly dále transformovány a rozvíjeny, ať už velkolepou palácovou a městskou architekturou říší Kušánů, nebo vlivem na indické

umění- řecké vlivy je možné pozorovat v sochařství, šperkařství i výzdobě chrámů. Nejvýznamnějším nalezištěm je stále Ai-Khanoum, které nám dokazuje vitalitu a sílu zdejší „verze“ helénistické civilizace. Palác měl základnu 350x250 m, hlavice některých sloupů byly korintské, budova v sobě sdružovala prvky palácové architektury Peršanů a dórský sloh. Obecně lze říci, že architektura Řeků v této oblasti si brala prvky i z íónského slohu (kromě korintského a dórského), ale také z místní architektury.

Vliv je patrný např. na střechách, které byly typicky ploché, ale ohraničené řadou střešních tašek řeckého stylu, stejně jako na výzdobě budov, které se sice tvarem podobaly více perským (budovaným z nepálených cihel) než řeckým, ale měly typické řecké sloupy, zdobené vchody a fasády. Byly zde budovy nezbytné pro veřejný život jako soudní palác, gymnasium (se slunečními hodinami), divadlo (s kapacitou 5000 lidí je jen o něco menší, než divadlo v Epidauru), portiky, kolonády, agora atd. Obytné domy měly tvar podkovy, v jejímž středu byl obývací pokoj., zatímco dvory se nacházely před budovou, což byl rozdíl oproti řeckému uspořádání, kdy byl dvůr v centru budovy, okolo něj byl obývací pokoj a také pracovní místnosti, sklady, spíž atd. Zdejší domy měly i koupelnu se 2-3 místnostmi, podlahy zdobily mozaiky nebo dlaždice, zdi barevné fresky a štuky. Zásoby teplé i studené vody byly v kotlích.

Byly nalezeny chrliče, sochy z bronzu či terakoty, také mnoho dekorativních a užitkových předmětů, nádob, nádobí, šperků zdobených onyxem, karneolem, rubíny, granáty, lapisem lazuli, želvovinou, berylem a perlami. Rovněž předměty zdobené slonovinou a zbraně z této oblasti byly uměleckým dílem - nákončí pouzder (Héraklés šlapající po nepříteli), hlavice a rukojeti mečů (hlava Héraklea ve lví kůži, vodní ženské božstvo, polokentaur, polotriton držící veslo).

Nemáme nejmenší důvod pochybovat, že zde lidé žili jako Řekové, ostatně pasáž v Plútarchovi dokládá, že děti v Persii, Súsách i Gedrósi se učí recitovat tragédie Sofokla a Eurípida.¹⁰⁶⁴ Hřbitov byl umístěn mimo město, ale významní občané byli pohřbeni uvnitř, o čemž svědčí dvě malá mauzolea ve stylu řeckých chrámů s podzemními komorami. Město Alexandrii na Oxu navštívil i peripatetika polyhistor Klearchos ze Soli (4. /3. stol. př. n. l.), jenž přinesl městu sbírku delfských maxim.

Přesto nesmíme zapomínat, že Řekové nejen měnili okolní prostředí, ale také sami sebe ve styku s místními vlivy. Například velvyslanec krále Antialkida (130-120, vládce Arachósie a Paropamisu) Héliodóros z Takšašily, který sloužil na dvoře krále oblasti Vidiša (dnes město v indickém státě Madhjadpradéš nedaleko jeho hlavního města Bhópálu) nechal jako stoupenec kultu Višny vztyčit na jeho počest votivní sloup,¹⁰⁶⁵ správce Gandaháry Meridarch Theodoros zase stihl ještě před počátkem nadvlády Saků věnovat Buddhovi relikviář v oblasti Svát (dnešní severozápadní Pákistán).¹⁰⁶⁶ Buddhismus se šířil již od 3. stol. př. n. l. řeckou společností, možná měl mnoho příznivců a úspěch proto, že se shodoval částečně s epikurejskou filosofií. Tolik k nalezeným artefaktům a synkretickým procesům.

Celý region střední Asie byl pro svět Středomoří velmi důležitý z obchodního hlediska-od 2 stol. př. n. l. tudy vedla **Hedvábná stezka**, díky které přicházelo hedvábí i další zboží z Indie a Číny. Stezka začínala v čínském městě Čchang-an (dnešní Si-an, metropole provincie Šen-si), táhla se podél pouště Gobi, poté se větvila v čínské provincii Tun-chuang a pokračovala skrze slanou poušť Bílého draka až do oázy Turfan. Odtud se pokračovalo do Ferghány, zní pak do Baktrie a Margiány.

Tudy vedla severní cesta, zatímco jižní cesta vedla přes kraj pouště Taklamakan do oázy Khotan, poté do města Yarkand a bylo nutné překročit Tarimskou pánev. Poté se pokračovalo do Baktrie, následovalo město Zariaspa a Antiocheia Margiáné (dnešní Merv), dále cesta vedla do města Hekatompilos, posléze do Médie, Ekbatan a Mezopotámie, přes Eufrat až k přístavům na pobřeží Středozemního moře. Střední Asie měla rovněž velká ložiska kovů a drahých kamenů, jednalo se tak o důležitou obchodní oblast, která svými výrobky zásobovala západnější část Eurasie. Mince řecko-baktrijských králů se rozšířily do Indie a ze Střední Asie až do východní Evropy. Platidla indo-řeckých králů se používala ještě v 1. stol. n. l.

Na závěr je nutné poznamenat, že z antropologického hlediska byla většina obyvatel střední Asie europoidního typu a z lingvistického byli příbuzní s kmeny ve východním Íránu, patřili k Indoevropanům. Teprve vlny nomádů ze Sibíře a Mongolska přinesly promíšení kmenů, mongoloidní typ se začal vyskytovat u Jüe-či a Saků. Čeká nás ještě mnoho úsilí a nálezů pro zpřesnění dosavadních poznatků v oblasti střední Asie a indického subkontinentu, neboť

zde více než kde jinde platí, že helénismus byl právě o masové interakci kultur a synkretických procesech.

Je nemožné posoudit význam a vliv Řeků včetně dosahu jejich akcí ani nelze chápat historii Řeků v regionu bez znalosti okolních etnik, jejich zvyků a historie, která mnohdy dávala do pohybu události globálního významu. Proto je nutné snažit se řešit otázky identity a lokalizace jednotlivých etnik, zkoumat kulturu i historii Saků, Massagetů, Chorézmu, Tocharů, Jüe-či, Alanů a Sarmatů, zabývat se čínským císařstvím i říší Hunů atd. Teprve tehdy budeme schopni více porozumět celému regionu, jeho úloze a významu v rámci historie a kulturních změn. Teprve poté můžeme lépe poznat úlohu a význam Řeků, Makedonců pro region.

5.12 Západní Středomoří 524 – 133 př. n. l., rozhodnutí o osudu antického světa padlo v Itálii

Západní Středomoří je často vnímáno v rámci starověké historie jako prostor pro případnou dominanci Kartága a Říma, velmi nedostatečně je pak zpracována historie ostatních etnik, která jsou brána jako přívěšek „jasně odhadnutelné historie“, která se mohla ubírat jen jedním směrem, tedy ke konečnému vítězství Říma. Historie však bývá poněkud složitější, než metafyzické úvahy či shrnutí různých myslitelů a historiků. V této kapitole se pokusím zpracovat historii daného regionu především z pohledu Řeků a jejich možností, ale chci se zaměřit ve zkratce i na ostatní etnika. Pro připomenutí nyní uvedu některé základní, přesto zajímavé etymologické skutečnosti, týkající se regionu Itálie. Název Itálie pochází z jazyka Oinotrů^{*} v Kalábrii, původně Italia, od nich ho pak převzali Hellénové. Mezi prvními řeckými osadníky byli obyvatelé města Chalkis na Euboie, příslušníci dórského kmene Graioi (latinsky Graeci), toto jméno Italikové posléze přenesli na všechny Řeky.

Neuralgickým bodem historie západního středomoří je vývoj událostí v Itálii, proto jí věnuji zvýšenou pozornost. Nechci ovšem ochudit region ani o historii Sicílie nebo Kartága a Hispánie, jelikož tyto regiony byly v těsné interakci, a otázkou zůstává rovněž vliv keltských kmenů na celou oblast. Rozdělit vývojová období západního středomoří je těžší než u východní části. Ohraničení lety 524 až 133 vyplývá z událostí. Již na přelomu 6. a 5. stol. př. n. l. představovali Řekové v Itálii na Sicílii mocnou vojenskou i hospodářskou sílu v oblasti. Rok 133 značí zničení Numantie v Hispánii, která byla z větší části pod kontrolou Říma, tím končí existence jakéhokoliv významnějšího státu v oblasti, pokud nepočítáme Galy.

Relevantní je otázka, kam zařadit vývoj v Galii, ale význam této oblasti, navzdory jejímu bohatství, hospodářskému významu a vojenskému potenciálu prudce klesl od dob bitvy u Telamonu roku 225 a konce 2. punské války.

---

^{*} Starobylý italský kmen neznámého původu obýval území od Poseidónie ke Kalábrii, do jejich země je před trojskou válkou přivedl Oinótros, nejmladší syn Lykaóna z Arkádie a s ním se vydal osídlit Itálii i jeho bratr Peukétios (kmen Peucetiů).

Expanze byla zastavena a keltské kmeny už od této chvíle byly v defenzivě. Z řeckého hlediska je obtížné rozdělit historii západního Středomoří do tří epoch, přesto se o to pokusím. Od poloviny osmého století do začátku šestého století (založení Kamariny na Sicílii roku 599 Syrakúsany, založení Akragantu roku 583 Rhodňany a kolonisty z Gely) zde můžeme hovořit o kolonizačním, potažmo archaickém období, zatímco **od roku 599 do roku 474** můžeme hovořit o **klasickém období** západních Řeků, poté následuje doba poklasická, až do nástupu vládcy Syrakús Dionýsia I.

Od roku 405 můžeme hovořit o **počátku helénismu** díky nástupu nového vládcy Syrakús Dionýsia I., a to nejen z hlediska síly ekonomiky a pokroku ve vojenství a růstu měst nebo populace (neboť tyto znaky splňovala města západních Řeků již dříve), ale právě i z hlediska mísení řeckých a nativních vlivů a také většího zapojení nativních etnik do struktur řeckých městských států. **Období helénismu pro Řeky skončilo roku 201**, tedy ukončením **2. punské války**. Poté již řecké městské státy neměly žádnou moc, jejich historie i politická aktivita skončila. Řekové se na Sicílii etablovali poměrně rychle, v Itálii ovládali především jih, pobřežní oblasti, a rovněž měli velký vliv v **Kampánii**. Zde již **roku 524** v pozemní **bitvě u města Kapua Aristodémos Malakos** (550-490), vládce Kýmé, odrazil dobytvačné snahy Etrusků a ostatních lokálních etnik. Nacházela se zde řada měst jako Neapolis, Paleopolis, Kýmé atd., zatímco na severním pobřeží Itálie existovalo pouze město Ankona, založené v roce 387 Dionýsiem I., to byl nejzazší bod řecké přítomnosti. Potom již jen řecká čtvrť v etruských městech Adria a Spina v ohybu Adriatického moře.

Pokud ovšem chceme začít s historií regionu západního Středomoří chronologicky, musíme se obrátit nejprve ke Kartágu nebo civilizaci Etrusků, která Itálii dominovala až do první čtvrtiny 5. stol. Etruské městské státy tvořily velmi volně pospojované aliance, které vznikaly podle aktuální potřeby, vysoká úroveň urbanizace, zpracování kovů i vysoké zemědělské výnosy umožňovaly Etruskům ucházet se o nadvládu nejen nad Itálií. Jejich námořní obchod zasahoval nejen centrální a západní část Středomoří, jejich výrobky se našly až ve Skythii, Británii, Dánsku, Švédsku a střední Evropě, intenzivní obchodní směna probíhala rovněž s keltskými kmeny i řeckými městy v oblasti (např. Massilia). Etruskové byli skutečnou obchodní velmocí a spojenci Kartága až do

roku 307, později však bylo jejich postavení zpečetěno římskou dominancí v první polovině 3. stol. př. n. l.

Tradice má za to, že Etruskové (sami sebe nazývali Rasena) vytvořili 3 dvanáctiměstí (etruských národů bylo dvanáct), jedno se nacházelo v Etrurii, další v Kampánii (střední Itálii) a třetí v předalpské Galii. Rovněž zde byla jejich města Adria a Spina v ohybu Adriatického moře, která se stala tranzitním bodem jantarové stezky a obchodu s Venety, od kterých Etruskové nakupovali především koně a jantar. Obě tato města byla vybudována na dřevěných kůlech, spojena kanály s říční dopravou a mezi sebou navzájem. Větší z obou měst, Spina, bylo spojeno kanály jak s řekou Pád, tak i s mořem a Atrií. Město zabíralo 300 ha a bylo vyprojektováno v řeckém stylu v pravoúhlých městských blocích.

Etruskové měli svoje osady i na Korsice, Sardinii a ostrově Elba, kde těžili železo, zde však jejich dominance končí **v roce 453** v důsledku řecké a kartaginské aktivity. První etruské město v oblasti před Alpami byla Mantua, dále například město Felsinie nebo Misa (dnešní Boloňa). Etruská města měla často i více než 100 000 obyvatel, ale žili v nich i Sabinové, Umbrové, Ligurové, Latinové, Řekové a jiné lokální populace. V Etrurii byla řada důležitých center jako Tarqunie, Caere (přístavní město), Populonie (metalurgické centrum) nebo Veje (kde byla rozsáhlá odvodňovací soustava, zavlažovací kanály a solná ložiska). Každé město mělo kanalizaci a studny, Etruskové dokázali vést vodu i na pahorek a zřizovali podzemní vodovody z rour. Jejich fortifikace a umístění akropole ve středu města odpovídaly řeckým zvyklostem.

Řekové obdivovali jejich metalurgické a hospodářské výsledky, stejně jako farmakologii, šperkařství, výrobu keramiky, nábytku, zbraní a zbrojí, ale také námořní a vojenskou moc. Latinská liga, Římané řecká města v Itálii jiná místní etnika neměla k dispozici srovnatelné ekonomické zázemí nebo vojenskou moc. Etrusky k dominanci v regionu předurčovala i zahraniční politika - stejně jako Kartágo ani etruská města neměla zájem na růstu řeckého vlivu v oblasti. Bylo tedy logické, že Etruskové ve spojení s Kartágem neutralizují řecký živel v Itálii, samotné Kartágo pak na Sicílii. Situace na Sicílii byla pro Řeky o to složitější, že místní etnika Sikanů, Sikelů a Elymů, byla nakloněna Kartágu, byť i ona byla pod částečným helenizačním vlivem a jejich městská centra byla prakticky nerozeznatelná od řeckých.

Ale úsilí Kartága na ovládnutí Sicílie bylo zmařeno v roce 480 v bitvě u řeckého města Himera, které se na straně Kartága účastnil i menší etruský sbor. Jádro koalice řeckých sil tvořili vojáci Syrakús (městu vládl **Gelón**, který ovládal zároveň i město Gela) a Akragantu, jejich vládce **Therón** (488-473) byl příznivcem a podporovatelem Gelóna. Podle Hérodotových údajů (7.165) mělo kartaginské vojsko na 200 válečných a 3000 transportních lodí, vojsko o počtu 300 000 vojáků (moderní odhad hovoří o 50 000), bylo tvořeno bojovníky z Ligurie, Sardinie, Galie, Lybie, lybijsko-fénických měst a Ibérie. Řecké síly měly 50 000 pěšáků a 5000 jezdců. Kartaginské síly obléhaly město, ale jejich spřízní výpady byly efektivně ničeny řeckým jezdeckem.

Proto velitel Kartaginců požádal o pomoc město Selinús, aby vyslalo na pomoc své jezdeckto ve smluvený čas, zatímco on sám připravoval oběť v námořním táboře. (Diodóros, XI. 21) Gelón ovšem depeši zachytil a vyslal veškeré jezdeckto přestrojené za Selinúnťany do námořního tábora Kartaginců, to v něm zapálilo lodě a uvedlo celý tábor ve zmatek. Hamilkar při tomto střetnutí zemřel. (Diodóros, XI. 22) Poté vyrazila do útoku Gelónova pěší armáda tábořící za městem, jakmile dostala signál, že akce jezdeckta byla úspěšná. V přímém střetnutí kartaginská armáda po tuhém boji musela ustoupit zpět do svého tábora, za této situace se však řady Řeků rozvolnily, a tak byly napadeny výpadem Iberů z tábora. Porážka Řeků byla blízko, naštěstí však v rozhodující chvíli zasáhl z Himery do boje Therón a dobyl kartaginský tábor.

Vojsko Kartága bylo prakticky zničeno, jako reparaci museli Kartaginci zaplatit 2000 talentů stříbra, postavit dva monumenty a údajně se zřici lidských obětí.* Na 70 let pak panoval na Sicílii klid, Kartaginci se raději soustředili na upevňování své moci v severní Africe. Vládce Syrakús **Hieron I.** (478-467) porazil **v roce 474** ve spojení s městem Kýmé kartaginské a etruské loďstvo a poplenil i etruská pobřežní města. Tato bitva u Kýmé předznamenala budoucí vývoj - Italští Řekové (nazýváni v Helladě Italióti) a sicilští Řekové v ní spolupracovali, aby zlomili moc svých rivalů. Také tato bitva znamenala konec etruské námořní nadvlády v oblasti Kampánie. Stvrdila již předchozí výsledek

---

* Alfred J. Church, Arthur Gilman, The Story Of Carthage, str. 28

pozemní konfrontace, kdy se tehdy nejmocnější etruské město Klusium, kterému vládl Lars Porsena, pustilo do války se svojí kolonií Aricií, ležící v Latii.

Tato válka mezi **lety 508 – 505** byla významná i z toho důvodu, že Lars Porsena podporoval nedávno vypuzeného římské vládce Tarquinia Superba a jeho příznivce. Porsena poslal část svých sil pod velením syna Arunse oblehnout Klusium, to žádalo o pomoc jednak Latinskou ligu a především řecké město Kýmé, které vojsko poskytlo. V bitvě před Aricií bylo latinské vojsko poraženo, na ústupu však Aristodémos *Malakos* (zženštilec) chytře počkal, až postupující etruské síly při pronásledování minou jeho voje, a poté zaútočil do jejich zad. Stal se tak vítězem, armáda Klusia byla zničena a přeživší uprchli do Říma, kde obdrželi občanské právo, měli zde vlastní čtvrť *Vikus Tuskus*. (Livius 2.14) Etruská města většinou nebyla schopná jednotné akce, v rozmezí 35 let byly oslabeny jejich pozemní i námořní síly, ztratil a tím vliv na Kampánii a později i na Latium.

Etruskové však ovlivnili svoje sousedy a pomohli jim v civilizačním růstu. Městská výstavba v Umbrii nebo u kmenu Herniků (města Anagnia, Ferentino, Veroli a Alatri) vykazuje jasně etruský vliv, posledně jmenované místo mělo působivé kyklopské hradby o obvodu 2 km postavené z obrovských kvádrů a opevněnou akropoli, stejně jako ostatní města. Totéž se dá říci o městech Volsků sídlících na svazích Abruzz, jejich města Sora, Arpino, Atina i Privernum Setia měla několikakilometrové hradby. Svaz Volsků byl ve 4. stol Římu těžkým soupeřem, v Itálii tak bylo vždy více kulturních okruhů a center, které se ucházely o hegemonii. Řím byl ještě velmi dlouho marginálním státem. Přesuňme se však nyní ze středu Itálie, Kampánie, na jih, kde se nacházela četná řecká města.

Stejně jako na Sicílii, tak i v Itálii byla velikost měst (např. Lokris mělo obvod 7km) a jejich populace několikanásobně větší než v Helladě. Každé město bylo svým způsobem regionální mocností, avšak i přes četné soupeření založila Italskou ligu, která sloužila k odrážení domorodých kmenů nebo k pomoci sicilským příbuzným. Na jihu Itálie byla města Tarent a Kallipolis založená Sparťany, dále Krotón (zemědělsky zaměřený, byť měl 2 přístavy), Lokris Epizefyrská (zemědělsky zaměřená), Rhégion (obchodně orientovaný díky své výhodné poloze k Sicílii), dále Metapontum, Síris, aj. Každé z těchto měst expandovalo, zakládalo další kolonie a pevnosti nebo soupeřilo o vliv nad

jinými řeckými městy nebo původními sídly či kraji místních obyvatel. Rhégion založil 10 km severně opěrný bod Skyllaion, Lokris Epizefyrská založila na pobřeží Tyrhénského moře města Hipponion, Medma, Taurianon a Metauros, Krotón na jihu až jihozápadě založil Terracinu.

Město **Sybaris** mělo obvod hradeb 10 kilometrů, vojsko se 100 000, podle Strabóna dokonce 300 000 vojáků, a v době největšího rozmachu ovládalo 25 měst. (Strabón, Geografika, 6. 1. 13) Vrcholné období města založeného Acháji a Troizéňany v roce 720 spadá do let **550-510**. Zprostředkovávalo obchod s Mílétem a Etrusky, v 7. stol. založilo v Salernském zálivu kolonii Poseidónii, dále města Skidros a Laus. Bohatlo z chovu ovcí, skotu, pěstování včel, vína, exportu dřeva a také výroby purpurového barviva. Aktivně vyhledávalo spojenectví i podporu ostatních achájských kolonií v oblasti (Metapontum a Krotón).

Město a životní styl jeho obyvatel se staly oblíbeným tématem historek nepřátelské propagandy Krotónu-občané ve městě byli prý změkčilí, brali na hostiny manželky, což byl skandál, vynalezli majonézu, měli rádi čalouněný nábytek a parní lázně a jejich kuchaři si dávali patentovat svoje recepty. Vykázali z centra města hospodářské zvířectvo a hlučná řemesla, měli zavedený vodovod, dokonale vydlážděné ulice, suché doky atd. V době konání různých řeckých sportovních her konali svoje vlastní slavnosti a soutěže, slavnostního průvodu města se účastnilo až 5000 jezdců. Pohled na těžce pracující lidi jim prý měl způsobovat kýlu a okvětní lístky vyrážku. Tyto zvěsti mají částečně oporu v tom, že Hérodotos (6.127.1) popisuje Sybaritány jako lidi, kteří překonávají všechny ostatní v luxusu, avšak důvodem všech možných tvrzení bude pravděpodobně jen prostá závist nad vysokou životní úrovní. Změkčilé město by si nepodrobilo oblast o 6500km² ani nemělo olympijského vítěze Kleombrota.

V roce 510 však vypukla válka s **Krotónem**, která trvala 70 dní. Krotónské vojsko mělo sice jen 10 000 vojáků, ale vedl je šestinasobný olympijský vítěz v zápase volného stylu Milón. Vojsko 300 000 vojáků Sybaris bylo údajně zcela paralyzováno válečnou hudbou, z níž koně začali jančit, takže vojsko se stáhlo za hradby, město bylo dobyto a zničeno obrácením koryta řeky Krathis. Přeživší obyvatelé uprchli do svých kolonií. Řecký svět musel být v šoku ze zničení prakticky nejmocnějšího místního města. Šlo proti tehdejším

zvyklostem a určitě bylo považováno za barbarské. Krotón chtěl využít svého příznivého postavení a dobýt i město Lokris, ale jeho 100 000 armáda byla poražena desetinásobně slabším soupeřem. Žádný řecký stát neměl tehdy blízko k hegemonii, naopak sami Řekové se museli bránit sílícímu tlaku místních obyvatel. Město Tarent se spojilo **v roce 475** s Rhégiem, aby se bránilo vojskům **Messápiů, Peucetiů a Lukánů**. Po počátečním úspěchu však byly **řecké síly roku 473 poraženy na území Messápiů**, poblíž města **Kailia**. (Hérodotos VII. 170) Hérodotos bitvu označil za největší řež mezi barbary a Řeky, která se kdy odehrála, zahynuly tisíce vojáků Rhégia i Tarentu, Messány.

V samotném Tarentu vedl úbytek aristokratů k přeměně z oligarchie na demokracii. (Aristotelés, Politika, V 1303a) I přes nesporné úspěchy tak byli Řekové v Itálii stále vystaveni velkým nebezpečím, z nichž války městských států nebyly tím největším problémem. Itálii obývala početná etnika, která rozhodně nebyla na primitivní úrovni. Messápiové (obývali území dnešní Apulie) měli mnohá opevněná a přístavní města (Mandúria, Brundisium, Otranto, Oria, Hydrus atd.), byli jazykem i materiální kulturou příbuzní Illyrů. Na sever od jejich území žily kmeny Apulů, Peucetiů a Daunů. Na jihu Itálie žily kmeny Lukánů a Bruttů, ve středu Itálie federace samnitských kmenů. Výše zmíněná, ale i jiná etnika přejímala kulturní vlivy jak od Etrusků, tak i Řeků, ale přizpůsobovala je do své lokální podoby. Hospodářsky i technologicky byli Italikové na vzestupu již od 5. stol., jejich tlak neustále sílil.

Kampánie byla od druhé poloviny 5. století pod útoky **Samnitů**, kteří obsadili **v roce 423** město Kapua a **v roce 421** Kýmé, později je dobyto i Neapolis a další řecká a etruská města v oblasti. Na Etrusky začínají útočit keltské kmeny Boiů, Senonů a dalších, vytvářejí soustavný tlak na etruská města v Popádí. Rovněž na ně útočí Řím, **v roce 435** dobyli Římané etruské město **Fideny**, jež bylo spojencem Vejí, tedy nejbohatšího etruského města v oblasti a obchodního konkurenta Říma. **Veje** se dostaly v roce 438 do války s Římem, roku 426 však uzavřely mírovou smlouvu na 20 let- a hned v roce 406 začala válka znovu.¹⁰⁶⁷ Po desetiletém obléhání město dobyl **v roce 396** Markus Furius Kamillus, který se prokopal tunelem do středu města. Město bylo zničeno, obyvatelé pobiti či prodáni do otroctví a jeho půda rozdělena mezi římské občany.

V jižní Itálii se musím před událostmi 4. Století nejprve vrátit k založení nového města **Thúrií**. Přeživší obyvatelé Sybaridy se s pomocí Thessalů pokoušeli město založit v roce 452 znovu, avšak po 5 letech je opět vyhnali Krotóňané. (Diodóros, XI. 90, XII. 10) Žádost kolonistů o pomoc u Sparty neuspěla, proto se obrátili k Athénám. A **Periklés** prosbě vyhověl - vyslal kolonizační výpravu, kterou vedli athénští občané Lampón a Xenokritos, počet Athéňanů mezi kolonisty byl však velmi malý, drtivou většinou tvořili Řekové z různých míst Hellady. Město bylo založeno roku 444.¹⁰⁶⁸ Byla to velkolepá akce, která měla demonstrovat moc Athén a jejich úlohu v hájení řeckých zájmů. Občany nového města se stali historik Hérodotos a řečník Lýsiás, ústavu sepsal na Periklovu prosbu sofista Protágorás.

Idyla ovšem dlouho nevydržela - Sybariťané si osobovali vedoucí funkce, proto vypukl ostrý spor mezi nimi a ostatními kolonisty, takže se sáhlo ke zbraním, Sybariťané byli zabíjeni a nakonec vyhnáni. Přeživší si pravděpodobně založili ještě v roce 444 město Sybaris Traies (dnešní řeka Trionto), město bohužel dodnes nebylo nalezeno. Podle Polybia (2.39) se jeho obyvatelé krátce spojili s Krotónem a Kaulónií (jelikož obyvatelé byli také Achájové), aby vybudovali chrám Dia Homária. Město zřejmě sloužilo jako nárazník Krotónu před Thúriemi, což však nebylo třeba, protože Krotón uzavřel s Thúriemi mírovou smlouvu. Sybaris Traies však zničili pravděpodobně roku 389 kmeny Bruttiů.

Samotné město Thúrie mělo různorodé obyvatele rozdělené do deseti kmenů, jednalo se o Arkadány, Acháje, Élejce, Boiótány, Amfiktyony (místo poblíž Thermopyl), Dóry, Ióny, Ostrovany, Euboiany a Athéňany. (Diodóros XII. 11) Tak pestré složení vede k domněnce, že nešlo o pouhý populační přebytek, ale o politicky nepohodlné osoby, které se rozhodly začít svůj život znovu. Thúrie byly demokratickým městem s vysokou životní úrovní, ale i ony se dostaly po občanské válce do dalšího konfliktu. Vedly spor s Tarentem o město Síris (úrodná oblast 50 km severně od Thúrií), do války se na straně Tarentu zapojili i Lukáni. Periklés se však prozíravě postaral již při založení města o zajištění vynikajících osobností na všech postech, takže vrchním velitelem byl zvolen spartský generál **Kleandriás**, který byl ve Spartě odsouzen k smrti (údajně byl podplacen Periklem, aby neútočil na Attiku).

V roce 443 Kleandriás lukánské vojsko porazil, postavil totiž proti Lukánům tak zhuštěný šik, že vzbudil dojem menšího vojska. Později během boje, když už byli nepřátelé bez obav, rozvinul své řady, obklíčil z křídel Lukány a rozprášíl je.¹⁰⁶⁹ Spory s Tarentem se táhly i dále, byly vyřešeny až cca v roce 430, kdy obě města společně založila město Hérakleiu v Lukánii. (Strabón, 6. 1. 14) Koncem 5. století se stává dominantní silou ligy Italiótů **Tarent***, ten však zažije svoje zlaté období až o několik dekád později. **V roce 413** Thúrie podpořily Athény v jejich sicilské expedici 700 hoplů a 300 oštěpařů. (Thúkýdídés, VII. 33, 35) Poté nemáme o městě žádné zprávy na dalších 23 let. Pro osudy Řeků v regionu západního Středomoří se však stává důležitějším místem Sicílie s osobou **Dionýsia I.** (430-367).

Na Sicílii byl relativní klid, avšak Kartágo pouze čekalo na záminku, jak rozšířit svůj vliv na ostrově, kde byla jejich tradiční centra Panormos, Soloi a Motya. Před dalšími událostmi však bude vhodné krátce se zabývat Féničany i samotným Kartágem, než přejdeme k popisu jejich činnosti na Sicílii. Etnikum Féničanů pocházelo z Kanaánu, jejich jméno v řečtině *Foinikés* znamenalo rudí. Féničané (Kanánci) vytvořili první koloniální ekonomiku již v pozdní době bronzové (cca 1200 př. n. l.) a jejich města a obchodní stanice byly i na atlantickém pobřeží Afriky, ve Španělsku, na Sardinii a Sicílii. Dále měli města na Maltě, Baleárských ostrovech a Ibize, dopluli až k Azorským ostrovům (kde dočasně působili) a možná se dostali až k Madeiře.

Féničané byli mistři ve výrobě šperků, keramiky a barevného skla. Byli schopni vyrábět purpur a vynikali i v barvení látek. Rovněž dosáhli značné úrovně ve zpracování železa, znali zdobení filigránem i granulací a zpracovávali slonovinu. Podle řeckého mýtu král Tyru Agénór (syn boha moří Poseidóna a nymfy Lybie) po únosu své dcery Európy vyslal svoje syny, aby ji hledali a nevraceli se, pokud ji nenajdou. Foinix jako nejstarší vyrazil do Lybie a Kilix cestoval do Kilikie, kde se stal králem. Thasos dorazil do Olympie, zde postavil sochu Melkartovi, pojmenoval ho Tyrský Héraklés a kolonizoval ostrov bohatý na zlato - tak získal Thasos své jméno. Nejmladší syn krále Kadmos skončil na radu delfské věštiny v Boiótii, kde založil Théby.

---

* Měl největší loďstvo, 15 000 armádu. (M. Grant, Klasické Řecko, str. 202)

Římané nazývali obyvatele Kartága Puny (Poenus)či Féničany, zatímco Řekové Karchédonci. Jako Féničany můžeme označovat nejen obyvatele měst Tyros, Byblos, Arados aj.,ale i obyvatele fénických kolonií, o kterých víme, že je nezaložilo Kartágo. Toto město Kart Hadašt (v jazyce Féničanů Nové město), bylo založeno za poněkud dramatických okolností, a nikoliv jako další obchodní osada Féničanů. Jeho zakladatelka, princezna Elissa z Tyru, byla sestrou fénického krále Pygmalióna z Tyru. Ten však byl v době nástupu vlády na trůn pouze jedenáctiletý (předchozí král Mattán zemřel v roce 814), a tak skutečným vládcem byl manžel Elissy, Acharbás. Byl nejvyšším knězem Melkarta a ovládal chrámový poklad.¹⁰⁷⁰

Obyvatelé Tyru povstali a Pygmalión nařídil svého strýce usmrtit. Část nobility však Elissu, která Istí získala městský poklad a část flotily, následovala do vyhnanství, doprovázeli ji i šlechtici jako Barkas a velitel tyrské flotily Bitiás. Po zastávce na Kypru pokračovala výprava do Utiky, fénické kolonie na pobřeží Afriky. Zdejší vládce Hierbás nabídl nově příchozím tolik půdy, kolik zabere volská kůže. Místní obyvatelé nazvali Elissu Dido (putující), ta prokázala důvtip, který by ocenil i Odysseus. Rozřezala kůži na tenké proužky a vyznačila jím hranice svého nového města okolo vršku Byrsa (v řečtině volská kůže).¹⁰⁷¹ Elissa poté odmítla místního krále jako manžela, spáchala sebevraždu na pohřební hranici a stala se tak hlavním božstvem nově založeného města.

Tak vzniklo **v roce 814** Kartágo, které bylo jistým způsobem nezávislé, ale posílalo 1/10 městské pokladny do chrámu Melkarta v Tyru. Město postupně přebralo vliv nad fénickými koloniemi v oblasti západního Středomoří. V roce 509 uzavřelo spojeneckou smlouvu s Římem.¹⁰⁷² Zde si vymezili sféry vlivu - Řím si nárokoval Latium a své spojence, Kartágo zakazovalo římským lodím plout za Dobrý mys, umožňovalo však obchod na Sardinii a Sicílii, v Kartágu a části Afriky ležící na straně Dobrého mysu. Později v roce 348 smlouvu obnovili, Kartágo v ní nově zahrnuje mezi své spojence Utiku a Tyr. Kartágo po roce 400 mohutně expandovalo, čímž téměř ztrojnásobilo svoji rozlohu. Byrsa byla stále opevněnou akropolí města a byl zde státní poklad i archiv. Pod ní byla agora a budova senátu*, také chrám Baala Ešmuna (kterého

---

* Vládní systém Kartága je popsán na str. 252, prošel jen malými změnami po bitvě u Himery 480. Existuje těleso rada 104, nejvyššími úředníky jsou 2 suffeti, volení senátem. Rada 104

Řekové ztotožnili Asklépiem) a chrám zasvěcený ženským božstvům Tanit a Aštarté, oba spravovali dědiční kněží a jejich stavby vznikly z darů.

Vznikly nové hradby, působivý byl zejména trojitý val od Thapsu, který chránil město směrem z vnitrozemí. Tyto obytné hradby měly čtyřpatrové věže, v dolním patře hradeb byly stáje pro 300 slonů, skladiště krmiva, nad nimi konírny se špýchary na píce a ječmen pro 4000 koní, noclehárny pro 20 000 mužů. Za obchodním přístavem se nacházel válečný přístav s dvojitou hradbou, oddělený od obchodního přístavu masivními vraty. Byla zde skladiště náradí a náhradních dílů, doky (i suché) pro 220 lodí, uprostřed kruhové budovy s íónskými sloupy byla budova admirality - vysoká stavba, ze které bylo možné pozorovat dění v přístavech a okolí. Na vybudování obou přístavů bylo potřeba přemístit 235 000 kubických metrů zeminy.¹⁰⁷³

Kartágo bohatlo i ze zemědělské produkce, neboť území v okolí Dobrého mysu bylo vhodné pro pěstování obilnin, olivovníků a vinné révy. Byly zde rozsáhlé pastviny pro koně, kozy i ovce. Libye měla množství skotu, drůbeže a včel. V této oblasti byly zavodňovací příkopy, skvělé zahrady, pole, domy aristokratů a boháčů, pěstovali tu hrušky, datle, fíky, mandle a granátová jablka. Hospodářskou činnost obstarávali i otroci, většinou však Libyjci, kteří odváděli tribut Kartágu, jinak patřila většina produkce jim.¹⁰⁷⁴ V samotném Kartágu byla rovněž řemeslná výroba - zbraně, šperky, keramika a nádobí, soukenické dílny, koberce, podušky, vyšívané látky, látky barvené purpurem, nábytek i výroba barevného skla. V obchodních praktikách a cílech, stejně jako zahraniční politice, měli Féničané a Kartágo mnoho společného, vojenská síla sloužila především na vymožení obchodního monopolu, zabránění trhu a ochranu kolonií a emporií, než jako prostředek trvalé expanze.

Kartágo stejně jako některá řecká města vyváželo ve velkém nasolené ryby, v mnohých koloniích jsou pozůstatky obřích nádrží na ryby a amfory na převoz rybí omáčky (garum). Kartágo se snažilo usměřňovat obchod svých

---

kontroluje suffety, rada se skládá z 300 členného senátu. Senátoři volili 5 členné výbory na různé problémy, byli to nejbohatší šlechtici města, senát hlasoval o návrzích sufetů, vysílal posly, volil vojevůdce, verboval vojsko, suffeti předkládali návrhy, svolávali senát. Kartágo nebyla čistě oligarchická republika, měla v sobě i jistou příměs demokracie.

kolonií, vytvářet si určité materiálové okruhy a získávat výhodné obchodní smlouvy. Směnný obchod s domorodci byl pro Kartágo velmi výhodný, takže zavedení peněz v 5. a 4. stol. je pro něj poškozující. Dříve domorodci neznali cenu stříbra, nyní je konec závratným zisků z barterových obchodů, tolik favorizovaných Kartágem. Jednotlivá fénická města vydávají vlastní mince - ať už na Sicílii a Maltě, nebo na jiných ostrovech a v dalších oblastech.

Jak vypadala fénická města a život v nich, můžeme nejlépe pozorovat na městě **Motya**, založeném v 8. století na malém ostrůvku (krytý ze západu větším ostrůvkem, přezdívaný Kozlí nožka), který byl spojen úzkým pruhem pevniny se západním okrajem Sicílie (poblíž dnešního města Marsala). **Město zničil v létě roku 397 Dionýsios I.**, od té doby nebylo osídleno v původní velikosti. Archeologické práce přinesly řadu důležitých objevů.

Byly zde dlážděné silnice (dlouhá 1,7 km, široká pro dva vozy) vedoucí přes istmus k městu, vodovod vedl po mořském dně, vodu zajišťovaly i cisterny na sběr dešťové vody. Ostrov byl po celém svém obvodu opevněn (2,5 km), v hradbách zbudovaných v 6. stol. byly věže. Žilo zde asi 15 000 obyvatel, přičemž 1000 z nich se zabývalo mořeplavbou. Jako jiná fénická města měla Motya vysoké budovy těsně u sebe, byl zde rovněž umělý přístav a suché doky. Našly se domy s mozaikovou podlahou z říčních kamenů. Obyvatelé používali k topení usušené mořské řasy (*Posidonia oceanica*, alga *egagopili*) z nedaleké laguny. Byl zde rovněž intenzivní rybolov a vybudovány rybí sádky. Průměrný věk obyvatel byl 34 let, ale někteří se dožili i 65. Ženy byly vysoké 1,55m, muži 1,65m. Mnoho nálezů ukázalo, že obyvatelé trpěli malárií, artritidou, cystami, zkaženými zuby a zlomeninami v oblasti nohou.¹⁰⁷⁵

Ostrov sloužil jako zastávka migrujícím ptákům, zastavovali se zde i plameňáci. Byly zde nalezeny umělecké artefakty kombinující fénické a řecké vlivy, socha kuréta z 5. stol. nebo krásné nádoby atd. Jak na sebe Řekové a Féníčané/Kartaginci pohlíželi? Řekové bezpochyby obdivovali jejich technologickou úroveň, námořní navigaci, plavbu a obchod, avšak byli podle nich zakrslí, prohnaní a úlisní, jejich hlavním zájmem byl obchod, neměli smysl pro historicitu ani kulturní přenos a nezajímali se o velké události. Neměli podobně zaměřené umění, a také náboženství měli rozdílné. Féníčané, Kartaginci bezpochyby oceňovali tvůrčího génia Řeků, ale pro ně to byl národ plýtvající zdroji a silami, který je až přehnaně agresivní a příliš dobyvačný.

Protože již od 6. století na ně Řekové útočili, **Penthalos z Knidu** na Motyu podnikl útok v roce 580.

V roce 515 se vypravil do Lybie spartský princ **Dórieús** (bratr pozdějšího krále Leónida, co padl u Thermopyl), aby zde založil kolonii, ale neuspěl. **V roce 510** marně útočil na Kartágo, proto se vrátil a na Sicílii ve stejném roce založil město Hérakleia poblíž Eryx. Stejně jako Penthalos útočil na město Motya, byl však zničen koalicí sil měst Motya, Segesta, Kartágo anáróda Elymů. Tolik prozatím k civilizaci Féničanů a Kartágu.

V roce 410 se Kartágo rozhodlo zasáhnout do sporu mezi městem **Segesta** a **Selinús**. Druhé město bylo údajně agresor, proto Kartágo slíbilo poslat pomoc. Vojsku velel **Hannibal**, pravnuke Hamilkara, jenž zahynul u Himery. Ten zprvu poslal na Sicílii po neúspěšných jednáních 5000 afrických vojáků a 800 italských žoldnéřů.¹⁰⁷⁶

Selinús ztratil v boji 1000 mužů a začal prohrávat, obrátil se proto s prosbou na Syrakúsy, zatímco Segesta na Kartágo. Tentokrát započala z Kartága **roku 409** masivní invaze -na 60 válečných a 1500 transportních lodí bylo přepraveno vojsko 100 000 Afričanů a Iberů.¹⁰⁷⁷ Vylodilo se u Selinunte, postavilo obléhačí stroje a 6 posuvných věží obsazených prakovníky a lučištníky, kteří z vyššího postavení ostřelovali obránce hradeb, navíc se do dlouhodobě špatně udržovaných zdí zakously hlavy beranů. Italští žoldnéři byli v průlomech první, ale byli ještě s velkými ztrátami odrazeni. Město vyslalo rychlé jezdce se žádostí o pomoc do Gely, Syrakús a Akragantu. Po 9 dnech bylo město zničeno, 3000 mužů z něj uniklo, ale 6000 obyvatel bylo zajato a zbytek zabit. Syrakuské vojsko mezitím dorazilo k Akragantu.

Přeživší ze Selinunte se mohli do města vrátit, nesměli však znova postavit opevnění a byli podřízeni Kartágu. Hannibal rozdělil svoji armádu na dvě části, 40 000 mužů nechal na místě, zbytek vojska posílený o 20 000 vojáků nativních kmenů se vydal obléhat Himeru. Zde měli obránci, kterých nebylo více než 10 000, zpočátku úspěchy a odrazili útoky z hradeb, ale při výpadu byli zaskočeni zálohou kartaginského vojska, takže museli s těžkými ztrátami ustoupit. Syrakúsy poslaly na pomoc 25 válečných lodí, město bohužel válčilo s athénským vojskem, takže nebylo schopno pomoci jiným způsobem. Lodě pomohly evakuovat obyvatelstvo a další část se vydala k Syrakusám

pěšky. Obléhání pokračovalo, a tak bylo další město ztraceno, jelikož syrakuská flotila připlula za situace, když už byly hradby pobořeny na mnoha místech a dovnitř proudili iberští vojáci.

Hannibal tak pomstil porážku svého praděda a vrátil se s početnou kořistí do Kartága. Zde nastala průlomová změna v politice, neboť městská republika se rozhodla, že tentokrát bude expandovat a podmaní si celou Sicílii. Jedním z argumentů jistě bylo i to, že Féničané osídlili ostrov dříve než Řekové, kteří se navíc museli jevit jako slabý soupeř, rozdrobený a neschopný větší akce. V roce 406 se vydal na Sicílii i přes svůj pokročilý věk Hannibal, zprvu svou funkci odmítal, teprve když byl jako druhý velitel zvolen Himilkon, souhlasil. Oba nejdříve sbírali vojsko mezi Ibery a dalšími kmeny a městy v Africe. Italští žoldnéři se přidali na stranu Syrakús, domnívali se totiž, že s nimi nebylo dobře zacházeno. Armáda, jež vyplula z Kartága, měla 120 000 mužů, 1000 transportních plavidel a 120 válečných lodí.¹⁰⁷⁸

Napřed bylo vysláno 40 kartaginských lodí, Řekové ale vyslali stejný počet lodí, takže nastala námořní bitva u Eryx, ve které sicilští Řekové zvítězili a potopili 15 lodí nepřítele. Hannibal vyslal dalších 50 lodí, aby zajistil předmostí pro vylodění, a proto se řecké lodě raději stáhly. Sicilští Řekové nyní vyslali posly pro pomoc k Italiótům a do Sparty, mezitím shromažďovali vlastní síly a najímali žoldnéře. **V květnu roku 406** začala kartaginská armáda obléhat Akragás, Hannibal nabídl městu aktivní spojenectví, případně vyžadoval alespoň neutralitu, nicméně byl odmítnut. Začal město obléhat, ale při nočním výpadu mu obránci zapálili obléhací stroje. Kartaginský velitel se tím nedal odradit, nadále pokračoval v blokádě města, přičemž jako stavební materiál používal stavby z bohaté nekropole před městem. Při demolici hrobky Theróna udeřil blesk, hlídky tvrdily, že je pronásledují přízraky mrtvých, v táboře propukly nemoci a náboženská úzkost sevřela řady útočníků, zejména když i Hannibal zemřel na nemoc.

Himilkon sice nařídil konec bourání hrobek a chrámů, ale nadále obléhal město, na usmíření obětoval Kronovi dítě a Poseidónovi zvířata. Přehradil jednu z řek, aby měl k městu snadnější přístup, ale obráncům se již blížila pomoc - vojsko Italiótů a sicilských Řeků vedené Dafnaiem mělo 30 000 pěšáků a 5000 jezdců.¹⁰⁷⁹ Vypukla bitva na západním břehu řeky Himery, v níž Řekové zvítězili a kartaginské vojsko se stáhlo, ale za sebou nechalo 6000 mrtvých. Jenže

vítězství jaksi nebylo kompletní, jelikož muži ve městě (kterým velel jako jeden z generálů i Sparťan Dexippos) neprovedli výpad. Rozlíčení občané ukamenovali 4 z pěti generálů, jen posledního omilostnili pro jeho mladý věk. Kartaginci začali pociťovat nedostatek zásob a hrozila vzpoura žoldnéřů, Himilkon ji však uklidnil rozděním svého osobního majetku.

Pak se mu podařilo řecké loďstvo porazit v námořní bitvě a zmocnit se zásobovací flotily. Nastala evakuace města, **Italióti** se rovněž museli vrátit domů, skoro celá populace* se tak v polovině prosince pod ochranou vojska ubírala na východ k městu Gela. Kartaginci město zcela zničili a vyrabovali, opustili ho až na **jaře roku 405**. Akragás byl jedním z největších měst s velkolepým údolím chrámů (chrám Dia Olympského měl základnu 110x55 metrů), vodovodem, krytým bazénem na sběr vody a velkolepými budovami, nekropole před městem byla rovněž dokladem bohatství města. Byli zde pohřbeni koně, kteří zvítězili v olympijských hrách, významní občané města nebo vrabčák, se kterým si hrála aristokratická dívka.

Moci v Syrakúsách se chopil roku 406 Dionýsios, využil tak situace, kdy panovala nespokojenost se stávajícími generály, a nechal se zvolit jedním z velitelů. Posléze se kolegů zbavil, ustavil osobní stráž a získal si spartskou podporu, takže měl prakticky diktátorské pravomoci.¹⁰⁸⁰ Kartaginské vojsko se vydalo k městu Gela, zde se Dionýsios marně 20 dní snažil zničit síly Kartága, nakonec musel ustoupit, takže bylo zničeno další řecké město a dobytá byla i Kamarina. V táboře vítězů však propukl mor a výprava už pravděpodobně přestala být pro Kartágo rentabilní, proto se vojsko stáhlo z ostrova, respektive jen ta polovina, která nákazu přežila.

Za těchto okolností Dionýsios velmi rád uzavřel s Kartágem **roku 405** mír, neboť si uvědomil, že v současné situaci mu nemůže čelit. Kartágo ve smlouvě rozhodlo, aby zničená města byla znovu obydlena, avšak bez hradeb, a platila Kartágu tribut. Leontýny, Messána a Sikelové měli být svobodní a měla ještě nastat výměna vězňů a lodí. Dionýsios souhlasil a začal pracovat na konsolidaci své moci. Vládu rozdělil mezi přátele a členy rodiny, nejlepší půdu pak podělil mezi přátele a vysoké důstojníky.

---

* Město mohlo mít v té době až 250 000 obyvatel.

Pozval *technitai* (stavitele zbraní) a najal mnoho žoldnéřů z Řecka, Itálie i domorodých kmenů Sicílie. Výsledkem jeho zbrojního programu bylo sestrojení kuše (*gastrapétes*), katapultu, čtyřřadé, pětiřadé válečné lodě a také zlepšení obléhací techniky. Z původních 100 lodí vybudoval flotilu o síle 300 lodí. Tyto novinky už Kartaginci měli, avšak Řekové v Helladě k nim dospěli až o půlstoletí později.

Dionýsios proměnil městský ostrov v Ortygii na mohutnou, nedobytnou pevnost, do obvodu zahrnul i loděnice pro 60 lodí se zavíracími vraty. Další půdu rozdělil mezi občany, mezi ně zahrnul i osvobození otroky, lidu rozdál i domy, ovšem kromě těch na ostrově, které daroval přátelům a žoldnéřům.¹⁰⁸¹ Nechal opevnit Epipolské výšiny*, této práce se účastnilo na 60 000 svobodných dělníků.¹⁰⁸² Dionýsios nepřijal titul krále, neboť se domníval, že hodnost strategos autokrator je dostatečně legitimní a má podporu obyvatel.

Vypravil se obléhat menší město Herbésos, při této výpravě nastala vzpoura některých aristokratů sloužících v jízdě. Uprchli na horu Etnu, odkud vyzývali k boji za svobodu. Syrakúsy byly obleženy, Dionýsios měl proti sobě nejen aristokracii, ale i město Rhégion a Messánu, která mohla vypravit 80 triér. Vzbouřenci si opatřili obléhací stroje a začali útočit na Epipoly. Dionýsios souhlasil, že se vzdá a chtěl odplout s 5 loděmi, tajně však poslal pro kampánské žoldnéře, aby oblehli město. Ti po vylodění v Agyriu našli vojsko obléhající v rozkladu - jezdci byli rozpuštěni a pěšáci rozptýleni. 1200 kampánských jezdců a 300 žoldnéřů se probilo k Dionýsiovi, jenž pak snadno zahnal zbytky rebelů, ale zakázal zabíjet prchající. Poslal k Etně vyjednavče, aby se smířil s vyhnanci, kterých bylo u Etny na 7000, z nich se vrátili hlavně ti, kteří měli ve městě rodinu. Dionýsios se nikomu nemstil, čímž chtěl podnítit k návratu iostatní.¹⁰⁸³

Takto zajištěn vyrazil v roce 403 dobýt Naxos, Katánii a Leontýny. Část jejich občanů přestěhoval do Syrakús ve prospěch svých vojáků a domorodých Sikelů,¹⁰⁸⁴ čímž se připravil na další válku s Kartágem. Na jaře roku 398

---

* Práce na opevnění začala v roce 402, dokončena byla v roce 397, obvod činil 27 km, základna 3,3 – 5,35 m, 14 věží, největší měla rozměry 8,5 x 8,5 m, před opevněním byla i soustava příkopů, nejhlubší měl 9 m, denně se přemístilo 300 tun kamene.

překvapil Kartagince poselstvím, aby se vzdali svých držav na ostrově, a tak vypukla dionýsiova **1. karchedónská válka** (398-392). Ještě předtím si ovšem sjednal spojení s městem Lokris, vzal si tamní aristokratku Doris a syrakuskou šlechtičnu Aristomaché, aby neztratil podporu v domácích kruzích. Dionýsios však hodlal Karchédoncům dokázat, že nežertuje -protáhl bez odporu celou Sicílií až k západní části, domorodé obyvatelé tato demonstrace síly natolik zastrašila, že se přidali na jeho stranu. Věděli, že vojsku o 80 000 pěšácích, 3000 jezdcích a 200 válečných lodích¹⁰⁸⁵ neodolají. Sicilští Řekové vyhlášení války uvítali, zmasakrovali kartaginskou čtvrť ve městě, potopili obchodní lodě a v jiných městech byly pobity kartaginské posádky.

Dionýsios začal obléhat ostrůvek Motya v roce 398, vyčlenil na to část flotily, vojsko o 45 000 pěšácích a 8000 jezdcích. Kartágu zůstalo na Sicílii věrných pouze pět měst (Entella, Segesta, Solunto, Panormos a Alicia). Himilkon potopil část syrakuské flotily ranním útokem u Motye, přesto se stáhl zpět, neboť měl pouze 100 lodí, zatímco jeho protivník byl stále dvakrát silnější. Po tvrdém boji a odporu obyvatel v létě roku 397 Dionýsios Motyu dobyl a vyplenil, nechtěl sice zdejší obyvatelstvo pobít, rozzuření vojáci však po dlouhém boji a těžkých ztrátách nebyli ochotni uposlechnout rozkazu.

Zachránili se pouze ti, co uprchli do chrámů božstev, která uznávali i Řekové, což dal vyhlásit Dionýsios, když viděl, že jeho snaha zachovat obyvatelstvo živé a zpeněžit ho prodejem je ohrožena zuřivostí vojska. Již v na jaře roku 397 začala mohutná protiofenzíva Kartága, kterou vedl Himilkon. 200 válečných lodí a 100 000 vojsko se vylodilo v Panormu a znovu obsadili Motyu.¹⁰⁸⁶ Himilkon zvládl dobýt severní část ostrova a obsadil Messánu. V roce 396 porazil Dionýsiova bratra v námořní bitvě u Katánie, kde se střetlo 180 řeckých a 200 kartaginských lodí, Leptinés se nechal nerozumně nachytat útokem na předvoj, takže rozdělil svoje síly na dvě části, načež byly obě obklíčeny, čímž ztratil na 100 lodí.

Od léta roku 396 nastalo obléhání Syrakús, posily žoldnéřů proudily do města pod spartskými veliteli. Bylo dosaženo dílčích úspěchů i vítězství v námořní bitvě, obě strany však byly natolik vyčerpané, že když začal opět řídit v kartaginském táboře mor, byl roku 392 sjednán mír. Himilkon se pravděpodobně dohodl s Dionýsiem, který si nemohl dovolit úplné zničení nepřítele, protože tím by ztratil důvody vládnout a podporu u lidu i měst, které

sjednocovaly především obavy z expanze Kartága. Himilkon však byl zle přijat svými spoluobčany, proto spáchal sebevraždu a ještě v roce 392 obdržel jeho pravomoci Mago I., aby dále vedl válku.¹⁰⁸⁷ Tato **2. karchedónská válka** však měla velmi krátké trvání a nepřinesla nic jiného, než koncem roku dohodu, že řeka Mazaros bude hranicí mezi oběma státy. Kartágo rovněž uznalo nadvládu Dionýsia nad řeckými městy směrem od Mazaru na východ i jeho vládu nad Sikely.

Na podzim roku 390 se Dionýsios chystal zaútočit proti městu Rhégion, spojencem mu byly kmeny Lukánů a Bruttiiů, válčící s ligou Italiótů, také město Lokris Epizefyrská stálo na jeho straně. Jednalo se o velmi vhodně načasovaný podnik, protože již předtím v témže roce Lukáni dobyli město Poseidónia (přejmenovali ho na Paistom^{*}). Na to zareagovalo město Thúrie, sebralo 14 000 pěšáků a 1000 jezdců a odrazilo veškeré útoky Lukánů, velitel byl však netrpělivý, a tak místo, aby vyčkal příchodu dalších spojenců z ligy Italiótů, pronikl hluboko na území Lukánů. U města Laus bylo řecké vojsko poraženo a rozsekáno na kusy, 10 000 mužů padlo. (Diodóros, XIV. 101)

Italiótská liga tak byla významným způsobem oslabena, jako by nestačilo, že už nemůže počítat s Lokris. **V roce 388** nakonec Italiótská liga shromáždí svoje síly na **řece Elleporu** poblíž města Kaulónia, a **vypukne bitva mezi vojskem Dionýsia a Italiótů**. Italióti měli vojáky z Thúrií, Rhégia, Eleje, Metapontu, Kaulónie a Tarentu, ale přesto byli v oslabení - jejich 17 000 vojáků čelilo 23 000 mužům Dionýsia. Ten jasně zvítězil, padlo na 7000 Italiótů včetně vrchního velitele Hélora. Po jedenáctiměsíčním obléhání dobyl **v roce 386** Rhégion, když předtím již dobyl Kaulónii, Skyllaion a Hiponnion. Navázal přátelské vztahy s Tarentem a nehodlal svůj vliv omezovat pouze na jižní Itálii. Vyplenil **v roce 386** etruský přístav Pyrgi, který patřil Caere, a údajně uzavřel spojenectví s Římem. V ústí řek Po a Adiže vybudoval město Adria (Hadria),

---

^{*} Peripatetik Aristoxenos z Tarentu, zabývající se filosofií, etikou a hudbou (akmé 335 př. n. l.) nám zachoval svědectví, jak se obyvatelé změnili: „Z Poseidónských se stali doslova barbaři; změnili svou řeč, celý životní styl. Oslavují už jenom jeden z helénských svátků; tehdy se scházejí, připomínají si svá stará jména a zvyky, a když si vzájemně postěžují a vypláčí se a opět se rozejdou.“<http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1819> poprvé zveřejněno 25. 10. 2004 převzato 20.1 2013

v ohybu Adriatického moře, v severní Itálii, vybudoval město Ankón, u illyrského pobřeží založil na ostrovech osady Faros a Issa a zpacifikoval odpor místních kmenů.

Vliv Dionýsia tak zasahoval jižní i severní Itálii i illyrské pobřeží a hodlal expandovat ještě dále na pevninu, co nejbližší Helladě. Proto když se k němu do vyhnanství uchýlil épeirský král **Alketás I.** (*410, vláda 390-370), rozhodl, že mu **v roce 385** pomůže znovu na trůn. Illyrského krále Bardylliu podpořil 2000 žoldnéři (řeckými hoplity) a 500 soupravami pancířů pro těžkooděnce. Illyrové zničili 15 000 épeirskou armádu a měli v plánu vyrabovat Delfy. Zastavil je až král **Agesiláos II.** i s pomocí vojsk z Makedonie, Thessalie a Molossů **roku 385 u Dodóny**, kde porazil illyrské vojsko a zahnal ho zpět. Alketás I. se však nakonec stal králem, byl spojencem nejen Dionýsia, ale i Athén.

Je s podivem, že Sparta nechala tyto expanzivní plány bez odezvy, Hellada totiž patřila do sféry jejich vlivu, a podporovat něco tak bezbožného jako vyrabování Delf nebo měnit vládce v dané oblasti bylo nehorázným porušováním jejich suverenity. Dionýsios však vše ustál a založil na illyrském pobřeží město Lissos, takže nyní měl pevnou síť spojení mezi svými državami. V roce 383 začne **3. karchédonskou válku** (383-375).

Podnětem mu možná byla zpráva o lybijské vzpouře, která vypukla nedlouho po druhé karchedónské válce. Lybijští a afričtí vazalové se vzbouřili a vytvořili armádu o síle 120 000 mužů, jejíž velitelství zřídili v Tynés. Kartágo bralo vzpouru jako trest řeckých bohů za jednání Himilkóna, který při obléhání Syrakús ničil chrámy a hrobky, a dokonce si v jednom chrámu udělal velitelství (Déméter a Persefoné). Kartaginští postavili božstvům sochy a reliéfy, navíc nechali Řeky, kteří byli ve městě, uctívat bohy řeckým způsobem. Do několika měsíců Kartágo uplatilo některé účastníky vzpoury, vozilo jim potraviny ze Sardinie, a tak se posléze povstání rozpadlo samo od sebe, jelikož protivníci neměli loďstvo a nedovedli se dohodnout na jednotném postupu.¹⁰⁸⁸

Kartágo se spojilo s Italiótskou ligou, kterou vedl Tarent, Dionýsios tak musel válčit na dvou frontách. Kartaginské síly vedl Mago I., Dionýsios neúspěšně obléhal město Sikelů Tauromenium, řešil odtržení některých řeckých měst. Přesto však zvládl porazit síly Italiótů i jejich kartaginských posil a **v roce 379** dobyl Krotón, čímž ukončil válku v Itálii. **V roce 378** porazil Maga I.

na Sicílii v bitvě u Kabaly, kde kartaginské ztráty činily 10 000 mrtvých a 5000 zajatých, a navíc padl i jejich vrchní velitel. (Diodóros XV. 15) Dionýsios však měl nereálné požadavky, aby se Kartaginci stáhli z celé Sicílie, což nemohli předáci města přijmout, takže jmenovali velitelem mladičského Maga II. (syn Maga I.) a znovu obnovili válku.

Boje skončily až v zimě **roku 376 bitvou u Kronia**, kde Dionýsios velel pravému křídlu, na němž měl nejlepší vojáky, levé křídlo vedl Leptinés. Dionýsios sice na svém úseku vyhrál, ale jeho bratr byl poražen a zabit. V této bitvě padlo 14 000 Řeků, po ní nastalo příměří a následně byl uzavřen mír. Kartágo dostalo Selinús a území, které dříve patřilo Akragantu, k tomu 1000 talentů stříbra, navíc byla uznána jeho sféra vlivu na západ od řeky Halikos. Smlouva byla uzavřena na 15 let.¹⁰⁸⁹ Dionýsios však neodolal dalšímu pokusu uskutečnit svůj sen, tedy odsunout Féničany jednou provždy ze Sicílie, a jak stárnul, věděl, že mnoho příležitostí již mít nebude. Nechal se zlákat zprávami, že kartaginský námořní arzenál je v plamenech díky nativní vzpouře a hladomoru, Kartágo tudíž nebude schopné zasáhnout. Proto roku 368 zahájil **4. karchédonskou válku** (368/7), do níž sebral vojsko 38 000 pěšáků a 3000 jezdců.¹⁰⁹⁰ Domníval se totiž, že nepřítel už nemá loďstvo, takže u Eryx nechal jen 130 lodí a zbytek poslal domů. Kartágo ale proti němu vyslalo 200 lodí, takže polovina Dionýsiova loďstva byla zničena při překvapivém útoku.

Dionýsios sice ovládl Selinús a Eryx, nedovedl však dobýt nový opěrný bod Lilybaion, jeho syn Dionýsios II. proto uzavřel s Kartaginci mír za stejných podmínek jako v předchozí válce.¹⁰⁹¹

Dionýsios se rozhodl, že si splní alespoň svůj sen dramatika, když už mu státnický sen nevyšel. V roce 369 byl spojencem Athén, o dva roky později získala jeho hra *Vykoupení Hektora* na Lénajích první cenu. Dionýsios slavil tak divoce, že během hostiny ve svém stanu zemřel, jiné verze připouštějí i jeho likvidaci některým členem hetairie, které mohlo vadit zdanění kvůli válce s Kartágem nebo růst Dionýsiovy moci. Když hodnotíme Dionýsiovu vládu i jeho samého, je obtížné nepodlehnout různým průměrům k moderním osobnostem nebo starověkým moralistům.

Odpůrcem Dionýsia byl filosof Platón i historik Tímaios z Tauroménia. Vlastní historik Filistos o něm psal příznivě, ale jeho díla se nezachovala stejně

jako práce Theopompa z Chiu, který, ač sám moralista, mu nic kromě záliby v přepychu nevytýkal.¹⁰⁹² Což je závažný argument pro to, abychom v Dionýsiovi neviděli pouhého tyрана, který nastolil víceméně vojenskou diktaturu, ale i vládce, jenž přinesl obchodní rozkvět Sicílie a jeho mince byly uměleckým dílem díky rytcům, které povolal, jmenovitě Kimona a Oieneta. Dionýsios učinil Syrakusy velmocí, bohatým městem šířícím vlastní měnu, která byla na Západě nejhodnotnější. Zavedl několik nových tříd obyvatelstva, ale všechny vrstvy pod ním bohatly. Prebendy rozděloval mezi aristokracii, prosté Syrakúsany a řecké i neřecké obyvatele svých závislých území. Chtěl vytvořit mocný stát, pevný spolek sicilských a italských obcí, jeho záměrem bylo vybudovat na Sicílii soudržnou společnost integrující i neřecké obyvatele.

Proto bychom mohli označit Dionýsia I. bez váhání za prvního helénistického krále, neboť ačkoliv neměl královský titul, svoji moc uplatňoval podobným způsobem skrze dvůr a okruh přátel, také chtěl být dobrodincem různých měst a skupin obyvatelstva. Jeho činnost zachránila Sicílii od dobytí Kartágem, nebýt jeho, neexistovala by celá řada vynikajících osobností a nevzniklo mnoho uměleckých děl. Jeho hlavní záměr zlomit moc Kartága nad Sicílii se nezdařil, ale nikoliv kvůli nedostatku vlastního talentu a píce, nýbrž proto, že měl proti sobě velmi schopného a silného protivníka. Proto vidím v Dionýsiovi morálně možná ne právě vzorového vládce, ale ani čirého oportunistu, nýbrž člověka, kterého Sicílie potřebovala a bez kterého se prostě neobešla.

V jeho době nebyla na Sicílii skutečně žádná schopná osobnost, která by politicky dovedla ostrov zachovat pro řecká města. Jednotlivé městské státy svojí neschopností spolupráce s dalšími městy ztratily autoritu v oblasti autonomní politiky. Jejich akce byly pomalé a neúčinné a vedly ke zkáze mnoha měst obyvatel. Z takové situace pak mohl čerpat velkou legitimitu moci Dionýsios, který byl hegemonelem Sicílie. Sjednotil její ekonomické i lidské zdroje pro ochranu sicilských Řeků, bez toho by účinná obrana proti Kartágu nebyla možná. Kartágo si opakovaně chtělo celý ostrov podmanit, proto bylo Dionýsiovo působení v dějinách sicilských Řeků potřebné.

Dionýsios II. (396-337, někdy nazývaný Dionýsios Mladší) byl synem lokerské aristokratky Dóris, dostal se k vládě, ačkoliv měl proti sobě už zkušené polobratry Hipparína a Nýsaia a také strýce Dióna, kteří plnili různé státnické

povinnosti. Na jeho dvůr v roce 367 dorazil už podruhé filosof Platón, ten se však nedovedl prosadit proti klice, kterou vedl Filistos, takže byl v roce 366 vypovězen a prodán na Aigíně do otroctví. Naštěstí pro něj byl fanklub platoniků rozsáhlý a jeden jeho příznivec ho okamžitě vykoupil zpět mezi svobodné. Aigína byla v té době ve válce s Athénami a zajatí obyvatelé Athén byli automaticky prodáváni do otroctví, kde je bezpochyby čekaly i ty nejhorší možné práce jako odvěké nepřátele.

Dión neuspěl ve svém plánu ustavit jako vládce svoje synovce (Hipparínos, Nýsaios). Jeho pokus zušlechtit Dionýsia Mladšího filosofií, literaturou a jinými vědami rovněž selhal, Filistos se přičinil o jeho vypovězení z ostrova do Itálie, odkud připlul na Peloponnésos. Veřejné mínění však bylo silně proti syrakuskému vládci, proto povolil, aby na dvou lodích obdržel část majetku, služebnictva a navíc dostával i výnosy ze svého majetku na Sicílii.¹⁰⁹³ V Athénách žil Dión ve vysokých kruzích a bydlel u šlechtice Kallipa, mezi jeho přátele patřil i Speusippos (synovec Platóna, budoucí ředitel Akademie). Cestoval po Helladě a stýkal se s místními politiky. Ačkoliv byl Dionýsios II. jejich oficiálním spojencem, obdržel Dión ve spartě čestné občanství, protože potřebovali jeho pomoc ve válce proti Thébám.

Popularita Dióna přivedla Dionýsia II. k novému pozvání Platóna, proto přesvědčil tarentského politika Archytu i jiné pythagorejce, aby se zaručili za jeho sliby a pozvali Platóna na Sicílii.¹⁰⁹⁴ Ani třetí cesta nebyla pro Platóna úspěšná, naštěstí jeho spory s Dionýsiem a jeho dvorem nepřerostly do finální konfrontace. Za Platóna se zaručili Italióti v čele s Archytou, proto byl propuštěn. Na rozloučenou byla uspořádána hostina v přátelském duchu, při níž Dionýsios Mladší řekl: „*Myslím Platóne, že asi budeš svým přátelům filozofům na mě žalovat hrozné věci?* On však odpověděl s úsměvem: „*Snad bohdá nebude v Akademii takový nedostatek látky k rozhovorům, abychom museli mluvit o tobě.*“¹⁰⁹⁵ Tak skončil souboj platónské filosofie a rétoriky v praxi s realitou vládnutí a mocenskými prostředky tyрана, dvořana a historika Filista.

Dionýsios Mladší poté rozprodal Diónův majetek a jeho manželku Aretu provdal proti její vůli za svého přítele Timokrata. Jelikož Speusippos a další přátele Dióna přesvědčili, že postačí ke svržení tyрана pouhá jeho přítomnost mezi obyvateli Syrakús, odhodlal se Dión k válečné akci. **V roce 357** začal verbovat vojáky, jeho podporovateli a přáteli byly různé osobnosti, a to nejen

politici a filozofové, ale také např. Eudémos z Kypru, Timonidés z Leukady či thessalský věštec Miltas (posлуchač Akademie). Z 1000 vyhnanců se však přihlásilo do vojska pouze 25 lidí. Shromaždištěm byl ostrov Zakynthos, kde se sešlo necelých 800 vojáků,¹⁰⁹⁶ většina z nich byli veteráni s mnoha lety bojů za sebou. Byli ovšem ve značném šoku, když se dozvěděli cíl výpravy.

Chtěli svoji účast odřeknout, ovšem Dión je přesvědčil, že je vede nikoliv jako vojáky, ale jako budoucí velitele Syrakúsanů. V létě připravil bohatou oběť Apollónovi a poté se z chrámu vojáci odebrali ke stadiu, kde tábořili. Tam pro ně byla uchystaná velkolepá hostina, při níž nastalo zatmění slunce. Vyděšené vojáky musel uklidnit věštec Miltas, ten později vykládal i další četná věštná znamení, které se děla během následujících dní. Předpověděl Diónovi rovněž to, že slavné činy po krátké době rozkvětu brzy uvadnou. Další znamení jasně mluvila pro úspěch Dióna. Jeho vojsko vyrazilo se 2 triérami, 2 nákladními loděmi, a jednou menší lodí vstříc Sicílii. S sebou měli dostatek potravin, kromě zbraní vojáků ještě zásobu 2000 štítů a množství střel i kopí.

Místo tradiční trasy, kdy lodě mířící na Sicílii vykonaly zastávku na Kerkýře v Itálii a teprve poté mířily na Sicílii, se rozhodl Dión plout širým mořem rovnou na ostrov. Podle jeho zpráv na něj číhala v oblasti lapygie syrakuská flotila pod velením Filista. Větry zanesly Diónovu flotilu k sicilskému mysu Pachynos, kde Dión odmítl radu svého kormidelníka Próta k vylodění, neboť se bál vylodit příliš blízko Syrakús. Prudká bouře poté zahнала jeho lodě až k ostrovu Kerkině, ležícímu proti africkému pobřeží a dostaly se k oblasti Velké Syrty.

Po pětidenní plavbě dorazili na Sicílii a přistáli u městečka Minóe, které ovládali Kartaginci. Zde byl velitelem posádky Synalos, hostinný přítel Dióna. Nevěděl nic o jeho akci, ale poskytl mu podporu, neboť Kartágo Dióna podporovalo.¹⁰⁹⁷ Dionýsios Mladší byl právě v Itálii u města Kaulónia s 80 loděmi. Dión vyrazil na Syrakúsy, kde dostal posily 200 jezdců z občanů Akragantu bydlících v oblasti mysu Eknomos a přidali se k němu i občané Gely. Syrakúsy střežil Timokratés, který neuspěl v předání nejnovějších zpráv Dionýsiovi. K Diónovi se navíc připojili i občané města Kamariny a venkované v okolí Syrakús. Vojenské síly střežící město se skládaly z velké části z kampánských vojáků a občanů Leontýn. Proto Dión rozšířil klamnou zprávu, že napadne jejich území, takže jejich vojenské oddíly opustily pevnost v Epipolách a spěchaly bránit své území.

V noci Dión dorazil k řece Anapu, takže byl 2 km od Syrakús. Věštci mu předpověděli vítězství, proto se ověnil a postupoval na město, cestou se k němu přidalo na 5000 mužů, kteří nedostatek výzbroje nahrazovali nadšením.¹⁰⁹⁸ Delegace významných občanů jim vyšla vstříc k branám, zatímco ve městě mezitím probíhal převrat, při kterém byli stoupenci režimu, donašeči a špehové zabíjeni. Timokratés uprchl z města, občané Syrakús házeli na průvod Diónova vojska okvětní lístky a stavěli stoly s masem obětních zvířat. Dión a jeho bratr Megaklés byli zvoleni za strategy s neomezenou mocí. Dión ve svém projevu deklaroval jasné cíle - obnovit demokracii ve městě a osvobodit i ostatní Sicilany od tyranů. Byla ustavena vláda ještě z dalších 20 mužů, z nichž polovinu tvořili vyhnanci, kteří přišli s Diónem.

Dión osvobodil občany uvězněné v pevnosti Epipol a začal obléhat pevnost Ortygii, sídlo moci Dionýsia II., jenž se mezitím vrátil z Itálie. Dión vyzbrojoval ostatní občany a pokoušel se přesvědčit Dionýsia k veřejnému jednání a hlavně odstoupení, pro příbuzenské pouto mu sliboval beztrestnost. Dionýsios Mladší se tvářil, že podmínky akceptuje, pak však nechal vyjednávače zatknout a podnikl během rána protiútok. Obléhatelé něco takového neočekávali, takže Syrakusané se dávali na zmatený útek, čímž překáželi v boji i Diónovým vojákům. Sám Dión se vyznamenal v centru bojů, jeho zbroj se pod množstvím ran rozpadla a jeho štít byl rovněž k nepoužití. Zachránila ho však jeho osobní stráž a poté předal velení Timonidovi.

Dión pak na koni objížděl město a šikoval zpět prchající. Do boje vyslal čerství síly, žoldnéře z Achradiny, čímž zahnal útočníky zpět do hradu. Dión obdržel od svých mužů za vítězství zlatý věnec a jeho žoldnéři od vděčných měšťanů každý 100 min. Neměl však zdaleka vyhráno a ocitl se ve složité situaci, na hradě byli jako rukojmí jeho žena Areté, jeho syn Hipparínos a jeho sestra. Dionýsios ho vyzýval, ať se zmocní vlády místo něj. Dión nic takového neměl v plánu, ale úskok Dionýsia lid neprohlédl. Začal Dióna podezírat a obrátil se k vyhnanci Hérakleidovi, který se ovšem s Diónem nepohodl už na Peloponnésu.

Šlo o osvědčeného vojenského velitele, který připlul se 7 triérami a třemi menšími loděmi. Získal si veřejné mínění na svoji stranu a byl zvolen námořním velitelem. Dión protestoval, rozhodnutí bylo v rozporu s jeho neomezenou mocí strategy, takže Syrakusané, ač nepříliš nadšeni, rozhodnutí odvolali.¹⁰⁹⁹ Dión

se snažil získat Hérakleida na svoji stranu a vysvětloval mu, že vítězství je ještě daleko, a tudíž rozpory nyní musí jít stranou. Sám ho poté navrhl za námořního velitele. Hérakleidés se choval navenek vděčně, ale dál se snažil rozkládat Diónův vliv. Kromě toho zde ještě působily podvratné živly ve prospěch Dionýsia - občan Sosis se marně snažil zosnovat spiknutí proti Diónovi, jehož cílem bylo poškodit jeho pověst u občanů a donutit je vzít mu vrchní velení. Sosis byl odhalen a popraven, ale problémy tím pro Dióna neskončily, nýbrž pouze začaly. V roce 356 se podařilo Syrakusanům porazit v námořní bitvě Filista, který spáchal raději sebevraždu, než aby skončil v rukou spoluobčanů.

Dionýsios věděl, že jeho šance na přežití jsou téměř mizivé, bez loďstva totiž nemohl být zásobován po moři a od země ho svírala blokáda. Pokusil se vyjednat si podmínky odchodu, ale jak Dión, tak syrakuský lid ho odmítli. Jeho požadavky byly přece jen přehnané vůči situaci - slíbil sice odevzdat žoldnéře (s žoldem na 5 měsíců) a hrad, zatímco na oplátku chtěl volný odchod do Itálie, ale prosba o důchody z vlastních pozemků už byla příliš. Dionýsios poté odplul s většinou peněz, nejbližšími spolupracovníky a členy rodiny do Itálie a hrad nadále hájil jeho syn Apollókratés. Za této situace byl Hérakleidés ohrožen, neboť jeho chybou tyran unikl, on se však dovedl znovu dostat k moci. Navrhl prostřednictvím Hippóna pozemkovou reformu, při níž chtěl přerozdělit půdu chudým, zastavit placení Diónových žoldnéřů a zvolit nové strategy.

Hérakleidés hlasoval pro a Dión proti, uprostřed léta pak nastaly volby nových úředníků, v nichž bylo zvoleno 25 stratégů a jedním z nich i Hérakleidés. Ten se snažil získat Diónovo vojsko a slíbil jeho mužům občanství, když k němu přejdou, což oni rázně odmítli. Neváhali sdělit své mínění o věrolomnosti, hanebnosti a nevděčnosti občanům do očí. Ti na ně zaútočili, ovšem po klamném útoku se okamžitě rozprchli, Dión zakázal jakékoliv násilí. Marně Dión Syrakusanům vysvětloval, že jejich vnitřní spory prospívají pouze osobě na hradě, nikoliv jim nebo jemu. Dión raději opustil město a vydal se směrem k Leontýnám, kde ještě jednou došlo k potyčce s jejich obyvateli, avšak ti byli při útoku opět zahnáni. V Leontýnách obdržel pro svoje muže občanství a plat. K usmíření se Syrakúsany však nedošlo, ve městě stále probíhaly boje.

Nypsios vezl z Neapole na hrad zásoby i peníze, jeho flotila však byla v bitvě poražena a 4 lodě zajaty. Syrakúsané začali slavit, Nypsios zatím

podnikl úspěšný útok na obléhací zeď, žoldnéři z hradu rozpoutali ve městě masakr a odváděli mnohé lidi jako rukojmí na hrad, útok se zastavil až u čtvrti Achradina.¹¹⁰⁰ Spojenci a jezdcí okamžitě navrhli poslat pro Dióna a jeho peloponéské žoldnéře. Syrakúsané však pod vlivem demagogů pomoc odmítali, takže obsadili brány a nechtěli pustit svého zachránce do města. Teprve nový útok žoldnéřů z hradu a jejich zoufalá situace je donutily jednat. I Hérakleidés prosil o pomoc, sám byl totiž raněn a tudíž neschopen boje., Město proto nikdo nebránil, žoldnéři Dionýsia zbořili obléhací zeď, ničili město a zabíjeli jeho obyvatele, zapalovali stavby a chtěli celé město vymazat z povrchu.

Dión poslal do útoku lehkooděnce i vlastní těžkooděnce a občany rozestavil do několika oddílů, aby společně útočili z více stran. Noční bitva po urputném boji skončila porážkou Nypsia, většina jeho mužů musela ustoupit do hradu a zbytek byl pobit. Syrakúsané však ještě nezmáhali, neboť nejprve museli uhasit svoje město. Demagogové město opustili, zůstali však Hérakleidés i jeho strýc Theodotos, kteří se chovali opět jako přátelé. Dión jim odpustil, ačkoliv většina občanů žádala, aby s nimi okamžitě skoncoval. Platonismus a ušlechtilost na čas zvítězily, aby se později ukázalo, jak je nebezpečné, když teoretické umění opustí učebny a přesune se do praxe špinavého politického boje. Hérakleidés se stal na naléhání lidu opět velitelem loďstva, což Diónovi nevadilo, ovšem nové rozdělení pozemků a domů ve prospěch chudých odmítal, navíc zrušil i předchozí kroky v této věci.¹¹⁰¹ Hérakleidés tak měl živnou půdu pro svoji podvratnou činnost a již v Messéně před odplutím na Sicílii podněcoval vojáky i námořníky proti Diónovi, kterého osočoval z tyranie.

Uzavřel rovněž tajnou dohodu s Dionýsiem, při níž jako prostředník posloužil spartský admirál Farax. Došlo k povstání ve vojsku, šlechtici se totiž nemýlili ve svých očekáváních budoucích událostí- nastala blokáda města, hlad, nedostatek a bída. Dión proto vyrazil proti Farakovi, který tábořil poblíž Neapole na akragantském území, ovšem chtěl s ním bojovat za podmínek a času, který si zvolí sám. Štvavá kampaň Hérakleida vedla k porážce. Dión měl dvě možnosti - buď nebojovat a dát tak za pravdu lžím, že odkládá rozhodnou bitvu, aby mohl Syrakúsanům déle vládnout, nebo se pustit do boje s nejistým výsledkem. Nešlo o nijak velkou porážku a její příčinou byla rovněž nesvornost

a neukázněnost vojáků, proto Dión okamžitě připravoval nový boj. Začátkem noci mu přišlo hlášení, že Hérakleidés odplul s flotilou k Syrakusám, aby se zmocnil města a zabránil tím Diónovi v návratu,¹¹⁰² proto vzal Dión nejschopnější muže a ujížděl do Syrakús, před jejichž brány dorazil třetí hodinu po východu slunce. Urazil cestu dlouhou 700 stadií.

Ačkoliv plul plnou rychlostí, přišel Hérakleidés pozdě a křižoval bezcílně po moři, než potkal spartského velitele Gaisyla, který plul ze Sparty na pomoc Syrakusám, kde měl sloužit jako vrchní velitel. Hérakleidés ho představil spojencům a poslal do Syrakús výzvu, aby byl zvolen. To bylo odmítnuto s tím, že velitelů je dostatek, a pokud je potřeba Spartán, sám Dión má přece spartské občanství. Dión tím zmařil plány svého soupeře, a tak se Gaisylos vzdal hodnosti a vypravil se za Diónem, přísahal mu věrnost a usmířil ho s Hérakleidem, rovněž přísahal, že pomstí Dióna, pokud Hérakleidés začne opět chystat nějaké úklady. Loďstvo bylo rozpuštěno a pokračovalo pouze pozemní obléhání. Obráncům docházely potraviny, neboť jim nepřicházela pomoc, a tak se žoldnéři začali bouřit.

V roce 355 tak nejstarší Dionýsiův syn **Apollókratés** kapituloval, předal hrad se všemi zbraněmi a odplul s rodinou do Itálie na pěti lodích, za což měl zaručen bezpečný odchod. Dión tak vstoupil do Ortygie a setkal se znovu se svojí rodinou. Přes všechny svoje úspěchy se Dión dostával do stále větší izolace, protože pořád nebyl schopen vyhovět lidu nebo ho alespoň nějak uchlácholit a nedovedl se s nikým ve městě dohodnout. Mnohým občanům vadilo také to, že nedal rozbořit hrobku Dionýsia I., zbořit pevnost v Ortygii a že jako vládní poradce pozval Korintány, s nimiž chtěl vytvořit novou ústavu.¹¹⁰³ Měla obsahovat spartské a krétské prvky a zrušit demokracii. Hérakleidés této situace využil a opět na něj zaútočil.

Míra idealismu, trpělivosti, lásky a bratrství mezi lidmi nebyla ovšem nekonečná ani u Dióna. Jelikož dobře věděl, že Hérakleidés by kladl jeho nové ústavě tuhý odpor, povolil nakonec naléhání svých stoupenců, aby ho zabili. Vystrojil Hérakleidovi nádherný pohřeb a smutnému lidu v projevu vysvětlil svoje cíle. Syrakúsané uznali, že v obci skutečně nemohl být klid a jednota, dokud ji budou spravovat Dión a Hérakleidés. Diónova izolace a vratké postavené se však nelepšilo, jeho přední přátelé padli v bojích a nejvýznamnější místo v jeho družině získal Athéňan Kallipos. Není jisté, jakou

motivaci měl pro zavraždění Dióna, ale Plútarchos nabízí dva scénáře - buď touha po samovládě, nebo přijal úplatek 20 talentů od Diónových nepřátel.¹¹⁰⁴

Kallipos poté podvracel jeho postavení u žoldnéřů i lidí a smrt Diónova syna využil k šíření zprávy, že Dión přenechá Syrakúsy Apollókratovi. I přes různé peripetie Kallipos nakonec Dióna s pomocí zakyntských žoldnéřů **v roce 354** zavraždil. Diónovi v té době bylo teprve 54 let a jeho sestra i manželka skončily ve vězení, kde se také narodil jeho druhý syn. Diónovu rodinu zachránila* ženská část příbuzenstva. Kallipos vládl nad městem jen do roku 352, poté byl sesazen, když se pokoušel dobýt město Katáné (dnešní Katánie), alespoň podle Plútrachova líčení. Diodóros Sicilský (XVI. 36) nabízí jinou verzi událostí -na město zaútočil Hipparínos s loďstvem i flotilou, ale Kallipos uprchl. Polyainos (V., 4) tvrdí, že Hipparínos tábořil poblíž Leontýn, Kallipos se mu vydal vstříc a Hipparínos se mezitím útokem zmocnil města.

Kallipos se marně snažil dobýt Messánu a tak odplul do Itálie, kde dobyl **roku 351** Rhégium, které předtím ovládal Dionýsios Mladší. Jeho žoldnéři s ním však byli nespokojeni, proto ho Polypechónt a Leptinés II. (synovec Dionýsia Staršího) zabili, údajně tím samým mečem, kterým byl zabit Dión. V Syrakúsách panoval **v letech 352/1** Hipparínos a později, až do **roku 346**, ho nahradil jeho bratr Nýsaios. **Dionýsios Mladší** mezitím ovládal **od roku 350** Lokris, čímž upevňoval svoji sféru vlivu v Itálii společně s Apollokratem. **V roce 346** využil mocenského vakua a zmocnil se útokem Syrakús společně se svým synem a různými stoupenci, mezi něž patřil i Leptinés II. Občané Syrakús však už byli unaveni různými podobami tyranie, proto poslali **v roce 345** žádost o pomoc své mateřské metropoli Korintu.

Nyní však opustíme dějiště na Sicílii a vypravíme se zpět nejen v místě, ale i čase. Podstatné změny se odehrály i v Itálii, ačkoliv Italióti zde nebyli povětšinou v hlavním centru dění. Na rozdíl od Sicílie se Itálie nestala dějištěm souboje dvou velmocí. Řecký živel byl pevně stabilizován v Kampánii, jižní Itálii, kde měl většinou co dělat, aby vůbec udržel holou existenci v hranicích svých

---

* Je smutnou ironií osudu, že rodiny se poté ujal Syrakúsan Hiketás, jeden z Diónových přátel, který se později stal tyranem města Leontýn a přemluven Diónovými nepřáteli, poslal jeho rodinu na Peloponnésos, během plavby byli zabiti.

městských států, které byly pod útoky nativních etnik nebo sicilských vládců. V Itálii byli ještě stále mocnou silou Etruskové, ačkoliv i oni již byli v pomalém úpadku svojí hegemonie pod vlivem útoků Keltů.

Ve středu Itálie se vzmáhal Řím a spolek latinských měst, přesto šlo zatím pouze o regionální dominanci. Samnitská federace byla podstatně mocnější silou, ovládala větší území i vyšší počet měst, také jejich vojenské síly byly mnohem větší. Řecká města se v Itálii během 4. století krčila až na čtvrtém místě v mocenském postavení, což neznamená, že by vojensky a hospodářsky nebyla silná, jenže v porovnání jejími sousedy to většinou nestačilo. Kromě toho by jen se vzájemným spojenectvím mohla pomýšlet na eliminaci vlivu místních obyvatel a větší rozsah helénizace (ve smyslu politickém). Zde však nebyl žádný Dionýsios, který by podmanil většinu domorodých obyvatel a shromáždil zdroje Italiótů, podřídil je jednotnému velení, dlouhodobé koncepci a záměru, který by nespočíval pouze v obranných akcích závislých na momentální situaci.

Přesto i v Itálii se vyskytl výjimečný řecký státník. Než se k němu dostaneme, vraťme se nejprve **do roku 387** (datum vypočítané Polybiem). Tehdy severní Itálií táhlo mohutné vojsko keltského kmene Senonů a vtáhli až do pádské nížiny, kde již žili jejich příbuzní. Senoni přešli řeku Pád a následně postupovali na jih, kde oblehli etruské město Klusium, které si zavolalo na pomoc Řím. Římští vyslanci, tři synové Marka Fabia Ambusta, se účastnili bojů na straně Klusia, Quintus Fabius při tom zabil keltského náčelníka. Keltští vyslanci se poté domáhali v Římě vydání viníků za porušení mezinárodního práva, byli však odmítnuti, jako ještě větší výsměch na ně muselo působit, že viníci byli zvoleni vojenskými tribuny. (Livius, V. 37)

Proto pod vedením náčelníka Brenna táhli Senoni k Římu, cestou nerabovali a neplenili, nýbrž prohlašovali, že táhnou válčit s Římem a ostatní považují za své přátele. **18. června roku 397*** u říčky Allia, 16 km od Říma, tak došlo poprvé k bitvě mezi Kelty a Římany. Je těžké určit skutečný počet bojujících, některé zdroje zmiňují 6 legií (cca 24 000 mužů), podle jiných mělo římské vojsko pouze 12 000 mužů. Diodóros udává 40 000 mužů na straně

---

*Datum konání bitvy, 18. červenec, vstoupilo do římských dějin jako *dies ater* (černý den), byl to jeden z více dnů v římském kalendáři, kdy bylo zakazováno konzulům svádět bitvu.

Říma a proti nim 70 000 Keltů. Jeho údaje bych tak zcela neztracoval, Řím byl schopen společně se spojenci tak vysoký počet mužů vyslat a určitě nepodceňoval hrozbu Keltů. I když s nimi nikdy nebojoval, musel vědět, jak sílí jejich vliv v oblasti severní Itálie. Římští velitelé roztáhli svoji linii více na délku, aby nedošlo k obklíčení, a zálohu umístili na vyvýšeninu vpravo.

Brennus se napřed vrhl na římskou zálohu, a přestože měla výhodu terénu, byla poražena. Lehce vystrojená a vyzbrojená křídla byla zahrnána, skoro celé levé křídlo se dalo na rychlý útěk. Na břehu Tibery zahynulo mnoho vojáků rukou nepřátel i utonutím. Část pravého křídla uprchla do Vejí nebo na Kapitol v Římě, kde údajně nestačili ani zavřít brány. Římské vojsko vytvořené z legií mělo do smrtícího nástroje z dob 2. punské války ještě hodně daleko. Tehdy byli ještě občané rozděleni do pěti tříd podle výzbroje, nejbohatší občané sloužili jako jezdci či hoplité, zbytek byli lehkooděnci bojující po stranách falangy nebo tvořili záložní linie. Manipulové uspořádání bylo Římanům v této době ještě neznámé, stejně tak neznali pilum nebo celokovové vrhací oštěpy, které používali Etruskové a Samnité.

Keltové měli bezpochyby převahu v jízdě a výhodou pro ně mohly být i válečné vozy, především však jejich dlouhé meče, které musely mít velmi zkázonosné účinky především mezi lehkou pěchotou, dovedly však rovněž vyřadit z boje hoplité. Římané nazývali Kelty Galy, byli to pro ně vysocí, svalnatí lidé, ze kterých šel strach. Událost dobytí Říma a jeho následná roční okupace jim vynesla přezdívku *terror Gallicus*. Za 1000 liber zlata Keltové opustili Řím **v roce 386**. Markus Furius Kamillus přivedl z Vejí římské vojáky a Řím znova vybudoval, čímž se stal skutečně druhým zakladatelem města (byť šlo o značně chaotickou a nedokonalou rekonstrukci, která nedosahovala ani zdaleka předchozí úrovně). Římané i přes tento otřes byli stále dominantní silou v regionu.

V roce 388 porazili **svaz Aeqů**, **v roce 385** byli úspěšní znova, přestože se Aeqové spojili s Volsky i některými vzbouřenými Latiny a Etruskové obléhali město Sutrium. Markus Furius Kamillus byl zvolen diktátorem v době této války, porazil všechny soupeře a zahnal Etrusky ze Sutria. V roce 381 Římané poskytli občanské právo obyvatelům města Tuskulum. Roku 380 Markus Furius dobyl na jihozápadě Latia etruské město Praeneste, o dva roky později porazil svaz měst Volsků. **V roce 378** rovněž zahájil výstavbu nového opevnění Říma -

tzv. Serviovy hradby. **V roce 367** odrazil další útok Galů, kteří tábořili u řeky Anieny, během dvou dnů je naprosto porazil svojí taktikou^{*}.¹¹⁰⁵ V roce 365 umřel v 81 letech **Markus Furius Kamillus** na mor, za svůj život byl čtyřikrát diktátorem, několikrát zachránil stát, a tak mu byl právem přičten titul druhý zakladatel města.

I bez tak výjimečné osobnosti, jako byl Kamillus, a bez různých inovativních legislativních činností a ústavních změn byl Řím stabilním státem, který nadále sílila v roce 361 dobyl město Herniků Ferentinum. **V roce 357** do Latia podnikli nájezd Galové, ale spokojili se s pleněním, takže nedošlo k žádné bitvě. **V roce 354** uzavřel Řím smlouvu se Samnitskou federací a porazil město Sabinů Tibur (dnešní Tivoli). Římská expanze však měla své limity, neboť římská republika prakticky neměla válečné loďstvo, proto byla **v roce 349** relativně bezbranná proti nájezdům řeckých pirátů, případně válečných lodí řeckých měst z Kampánie (nebo mohlo jít o piráty z Aiolských ostrovů u Sicílie). Livius (VII., 25) zanechal nejasné svědectví, že se střetli piráti s Galy a obě vojska posléze ustoupila. Řím pak stvrdil svoji pozici hegemona střední Itálie **druhou smlouvou s Kartágem roku 348**.

Je nesmírně frustrující, že prakticky nemáme zdroje a zprávy o vývoji historie řeckých měst v Kampánii pro první dvě třetiny 4. století, šlo o územně relativně menší oblast, měla však velké ekonomické a lidské zdroje. Řecká města (kde však žili i Etruskové, nativní etnika a mnozí míšenci) byla pravděpodobně zaměstnána snahou ubránit svoje hranice proti Samnitům a jiným kmenům, které je ohrožovaly.

V politickém životě Itálie slyšíme o kampánských městech velmi málo. Lepší situace ohledně zdrojů panuje pro Řeky v jižní Itálii. Zde byl dominantní silou Tarent., tedy město založené Spartany, ovšem podle mýtu synem Poseidóna (hrdina Tarás, který když ztroskotal, byl vynesena delfínem).

---

* Tato bitva byla jedním z důležitých milníků změn římské armády. Zdá se, že Kamillus reformoval římské vojsko, zrušil 4-5řadý šik pěšáků dle různé výzbroje. Zavedl pouze lehkooděnce a těžkooděnce, které nově vybavil štíty okovanými bronzem a delšími kopími. Postaral se, aby Galové díky neustálým přeпадům lehkooděnců nemohli sešikovat své vojsko, které pak rozptýlené napadl šiky těžkooděnců, čímž naprosto zvítězil.

Město od svého založení v roce 706 prodělalo velké změny -bylo opevněno na ostrohu téměř izolovaném od pevniny a později expandovalo, takže disponovalo velkým a chráněným přístavem. Kolonie Hérakleia sloužila k setkání spolku řeckých měst v Itálii, která se sdružila na obranu proti barbarům. Město mělo zisk z vlny, zemědělských produktů, purpurového barviva, které získávali z mořských škeblí, z obchodních styků sahajících až k Jaderskému moři a dále z prodeje koní.

Bylo zde výrazně zastoupeno klenotnictví, vznikla tu nová forma divadla (hilarotragedia – bylo údajně velmi populární, pravděpodobně šlo o směr tragédie a komedie, herci hráli bez masek, což musel být pro mnohé Řeky z Hellady šok, ale v Itálii byly i jinde formy divadla, kde se masky nepoužívaly např. v Kampánii, Etrurii nebo Latii). Proslulá byla i místní apulská škola keramiky (velké, složitě zdobené vázy). Nesmíme zapomínat, že Tarent byl námořní velmoc (v letech 415-413 pomohly jeho lodě Syrakusám porazit athénský expediční sbor),¹¹⁰⁶ jeho zbrojní manufaktury šířily svoje výrobky do severozápadního Řecka (zejména Épeiros, Makedonie atd.) a širého okolí (např. Apulie). Svoji hegemonii v oblasti stvrzoval Tarent i šířením své měny, stříbrných mincí s jezdcem na koni, které razil od konce 5. století nepřetržitě dvě stě let.¹¹⁰⁷

Vrcholným obdobím Tarentu se stalo údobí činnosti (380 - cca 345) muže jménem **Archytás** (*428). Není zde prostor podrobně se zabývat jeho zájmy, ale Archytás nebyl pouze státník a pythagorejský filozof, ale zabýval se rovněž matematikou, mechanikou, hudbou, etikou a astronomií. Ústava města nedovolovala, aby úřad vojevůdce zastával někdo více než dvakrát po sobě, přesto byl zvolen sedmkrát. Podle slov jeho životopisce a peripatetika Aristoxena neprohrál ani jedinou bitvu.¹¹⁰⁸ Jeho život askety, který byl morálním vzorem spoluobčanů žijících v luxusu, a také vlídnost, se kterou vládl, se stal bezpochyby vzorem pro Platónova vladaře v dílu *Ústava*.

Přes veškeré dosažené úspěchy však spolek Italiótů nebyl do budoucna schopen dlouhodobě odolat tlaku italických kmenů, které byly čím dál více emancipované, urbanizované a zažívaly populační expanzi. To však neznamená, že spolek Italiótů byl slabý, jen samotný Tarent byl schopen ve druhé polovině čtvrtého století postavit do pole třicet tisíc pěšáků, tři tisíce vojáků lehké jízdy a tisícovku mužů těžkého jezdeckva. Ostatní řecká města

však byla pravděpodobně ve stejné době v jisté ekonomické stagnaci, možná i populačním úpadku a převaha, které čelily, byla několikanásobná. V těchto těžkých podmínkách, stejně jako dříve, je tedy záhadou, proč se spolek Italiótů nespojil s řeckými městy v Kampánii, která měla podobné problémy.

Společným úsilím se mohli pokusit zlomit moc Italiků postupně. Ostatně Řekové v Kampánii měli rovněž válečné loďstvo, ve zbrani na 30 000 pěšáků a 4000 jezdců. Spojenectví spolku Italiótů v čele s Tarentem a Kampánských Řeků mohlo vyústit v naprosto jinou podobu dějin Itálie, Západního Středomoří i starověkého světa obecně. Jejich vojska měla společně daleko větší šanci se ubránit, než když vedla pouze svoje krátkodobé separátní akce.

Zdá se, že západní Středomoří, respektive zdejší Hellénové, měli kritický nedostatek politicky jasnozřivých osobností, které by si nejen uvědomovaly nutnost spolupráce a sjednocení zdrojů, a hlavně nutnost existence dlouhodobé strategie přežití. Zároveň by ale bylo třeba, aby si takové osoby nejen tyto skutečnosti uvědomovaly, ale byly schopny je zrealizovat. Bez toho se stala Itálie i Sicílie do značné míry kolbištěm pro osobnosti z Hellady a různé neřecké síly. Další vývoj pro Řeky v Itálii tak byl závislý na úrovni pomoci, kterou obdrželi z Hellady. Výpravy žoldnéřských vojsk, před kterými varoval Archytás, se brzy měly stát pro Italióty kontinuální skutečností. K dalšímu vývoji v Itálii se vrátím až v roce 343. Nyní se vraťme zpět na Sicílii do roku 345.

Dionýsios Mladší ovládal v roce 346 Syrakúsy, ale ztratil v roce 351 Rhégium, jehož obyvatelé se vzbouřili, kde přišel o manželku a děti. V roce 347 ztratil i Lokroi Epizefyroi, tím vzaly za své jeho državy v Itálii. V jiných sicilských městech vládli většinou tyraní, z nichž nejvýznamnějším byl Hiketás, vládce Leontýn, k němuž se uchýlili mnozí aristokraté ze Syrakús a zvolili si ho za vůdce.¹¹⁰⁹ Situace hodlalo využít Kartágo, které poslalo na ostrov svoje vojenské síly, ale Hiketás už s nimi tajně uzavřel spojenectví a potají se pokoušel zrušit nebo alespoň zdržet pomocnou výpravu Korintu. Archonti Korintu navrhovali za velitele výpravy vesměs ctižádostivé občany, ale jeden z nich navrhl Timoleonta.

Tato volba se může zdát zprvu velmi šílená. **Timoleón** měl 66 let již v roce 345, tedy v době volby velitele výpravy! Město mělo jistě mladší vojenské velitele, jenže Timoleón měl i jako bratrovrah velký morální kredit, když lásku

k městu postavil nad lásku k členovi rodiny - kdo jiný mohl být větším symbolem výpravy na svržení tyra? Politicky sice nebyl Timoleón 20 let aktivní, avšak pořád byl členem aristokracie a hrdinou korintské války. Znamení a věštby byly pro jeho výpravu příznivé doma (kněžky Déméter i Persefoné mu prorokovaly úspěch) i v Delfách, proto Korinťané ochotně připravovali výpravu. Ochotní byli i proto, že se už dozvěděli o zrádcovských plánech, které na Sicílii spřádal Hiketás. Pokud by se mu povedlo společně s Kartágem dobýt Sicílii, znamenalo by to pravděpodobně těžkou ránu nejen pro korintský export, ale i pro další řecká města.

Výprava se skládala z 1000 žoldnéřů (většinou vojáků, kteří bojovali na straně Fóků ve 3. svaté válce a nemohli nikde najít zaměstnání jako svatokrádežníci). V malé flotile lodí byla i posvátná triéra, celkem zde bylo 7 lodí z Korintu, 2 z Kerkýry a 1 z ostrova Leukas.¹¹¹⁰ Timoleón připlul do Rhégia a nové zprávy ho stavěly do nadlidsky složité situace. Hiketás totiž porazil Dionýsia Mladšího a uzavřel ho na ostrově Ortygia, dohodl se s Kartaginci, aby korintské lodě nevpustili na Sicílii a poslal 20 jejich lodí do Rhégia. Do města poslal svoje vyslance i pohlaváry Kartaginců, aby Timoleóna odradil od jeho podniku tváří v tvář hlídkující kartaginské flotile.

Město Rhégium však korintskou výpravu podpořilo, jeho radní zdrželi svými projevy vyslance Hikety i Kartága. Timoleón mezitím odplul a vylodil se u města Tauroménia, kde vládl zákonně zvolený vládce Andromachos (otec historika Tímaia), který mu byl ochoten poskytnout pomoc. Byl to prakticky jediný jeho spojenec na Sicílii - Syrakusám a Leontýnám vládl Hiketás, Messánu ovládal tyran Hippón, Apollónii Leptinés a Katané Mamerkos, žoldněř italského původu. Tito vládcí budou jeho nepřáteli stejně jako Kartágo. **V létě roku 344** tak Timoleóntova obtížná mise (která za stávajících podmínek odpovídala obtížnosti pc her noční múra) teprve začala. Hiketás dále obléhal Ortygii a kartaginské loďstvo syrakuské přístavy. Timoleón však měl problémy i jiné povahy než čistě vojenské. Prozatím měl pouze 1000 vojáků a podporu dvou měst, ale těžší bylo přesvědčit sicilské Řeky o svých dobrých úmyslech.

Athéňan Kallipos a Sparťan Farax totiž nechali nejednu jizvu svým jednáním na těle Sicílie a duších jejích obyvatel. Syrakusané tak mohli volit mezi Hiketou a Kartaginci ve městě a Timoleóntem. Tomu vyslovalo podporu městečko Adranum, kde původně soupeřily proti sobě frakce stoupenců Hikety

a Timoleóna. Hiketas totiž k městu dorazil jako první s 5000 muži a Timoleón po dlouhých pochodech dorazil k místu také. Ač měl pouze 1200 mužů,¹¹¹¹ svého soupeře v bitvě porazil a dobyl jeho tábor, část mužů pobil a zajal, což je po 50 dnech působení na Sicílii solidní výkon. Díky vítězství se s ním spojil Mamerkos a poté vyjednal **roku 343** s Dionýsiem Mladším v Syrakusách kapitulaci Ortygie, Dionýsios mu následně odevzdal pevnost, zbraně, válečné stroje, žoldnéře i veškeré tamní zásoby. Za to mu Timoleón zaručil bezpečnou cestu a poslal ho do vyhnanství v Korintu* spolu s jinými společníky jeho vlády.

Timoleón tak získal 2000 žoldnéřů, úctyhodný arzenál zbraní a 70 000 souprav zbrojí!¹¹¹² Přesto byly jeho síly ještě poměrně titěrné proti jeho soupeřům, neboť Hiketas očekával pomoc od Kartága. **Korint** tak během **jara roku 343** vyslal na pomoc 2000 hoplitéů a 200 jezdců. Tato výprava dorazila v Itálii do Thúrií, kartaginská flotila však stále střežila trasy vedoucí na Sicílii. Zatím vypomohli s obranou města, aby thúrijská armáda mohla porazit **spolek Bruttiiů, který byl již od roku 356 na vzestupu**. Vítězství Thúrijských otevřelo pozemní cestu korintské pomocné výpravě do Rhégia.

Timoleón zatím přesunul svoje velitelství z Tauroménia do Adrana, kde se ho pokoušeli neúspěšně zabít vrazi, které najal Hiketas. Ten se rozhodl využít kartaginské síly naplno, admirál Mago připlul na jeho prosbu se 150 loděmi, 60 000 vojáků se utábořilo v Syrakusách.¹¹¹³ Síly Hikety a Kartága neúnavně dobývaly Ortygii, která se ocitla ve velké nouzi a přežívala jen díky zásobování malými rybářskými lodkami plujícími z Katánie. Část kartaginské flotily se proto vydala ke Katánii, síly obléhatelů mezitím porazil v dílčí bitvě Korint'an Neón, čímž dobyl čtvrt' Achradinu a spojil jí hradbami s Ortygií. Obléhatelé proto povolali zpět výpravu kartaginského vojska i Hikety, která už dorazila ke Katánii.

Vrátila se tak zpět, aniž čehokoliv dosáhla. Korintská pomocná výprava v Itálii mezitím pokračovala k Rhégui, cestu si buď s Italiky vyjednala, nebo ji probojovala. Námořní přeprava kvůli bouři a flotile kartaginských lodí pod

---

* Zde žil pravděpodobně až do roku 337, jinak by se s ním nemohl setkat Filip II., Dionýsios Mladší se tak stal atrakcí Korintu, jezdili se na něj zdaleka dívat, jak kdysi nejmocnější vládce žije prostým životem chudého občana. I nadále se zajímal o filosofii, stýkal se s různými mysliteli, např. Aristoxenos z Tarentu, Diogénes ze Sinópy atd.

velením Hannóna nepřicházela v úvahu. Hannón odplul mezitím k Syrakusám, kde dal na své lodě připevnit řecké štíty, čímž chtěl dodat důvěryhodnost demoralizační zprávě, že korintskou výpravu porazil na moři. V době jeho absence korintské vojsko v malých člunech a rybářských loďkách přeplulo na Sicílii, moře bylo přitom tak klidné, že koně plavali podél lodí. Timoleón se s nově příchozími spojil a vyrazil k městu Messána, po jeho dobytí pokračoval k Syrakusám, kde se utábořil u řeky Anapos, ačkoliv měl pouze 4000 vojáků. Kartaginské síly opustily Syrakúsy a Magón už nedůvěřoval svému spojenci.

Hiketás se však města odmítl vzdát, Timoleón proto rozdělil svoje síly a sám podnikl útok od řeky Anapu. Korintřan Isiás provedl úder od Achradiny a proti Epipolám útočili nově příchozí velitelé korintské výprava Deinarchos a Demarátos. Útok znamenal totální úspěch, nepřítel byl poražen, ačkoli nebyl zabit ani poraněn jediný korintský voják. Hiketás ovšem unikl do Leontýn. Timoleón poté vyzval obyvatele, aby zbořili pevnost na Ortygii i tamní vladařská sídla a na jejich místě postavil soud. Sicílie byla podle Plútarcha do té míry vylidněna, že na náměstích rostla tráva a pásli se zde koně, jinde okolo hradeb a v předměstích žila divá zvěř, protože neměl kdo obdělávat rozsáhlé pozemky okolo měst.

Proto Timoleón shromáždil jako nové osadníky velký počet Sikulů a vyslal zprávu do Korintu, že je třeba nových osadníků. Korint rozeslal posly do mnohých měst, takže z Hellady, ostrovů, Asie i Itálie přišlo na Sicílii 60 000* nových osadníků.¹¹¹⁴ Korint jim poskytl lodě a uhradil přepravní náklady. Věděli však, že jejich dobré živobytí v novém domově stále závisí na štěstí a schopnostech Timoleóna, který očekával válku s Kartágem.

Jejich vrchní velitel Magón spáchal sebevraždu, což jeho tělo stejně neuchránilo od trestu ukřižování. Shromažďovala se větší armáda, než se kterou na Sicílii připlul Magón. Timoleón mezitím uspořádal v Syrakusách novou ústavu, jelikož svoji vládu vyhlásil za dočasné opatření. S pomocí dvou korintských právníků (Kefalos a Dionýsios) předložil systém, který vydával za

---

* 5000 pocházelo z Korintu, 50 000 z Itálie a Sicílie, zbytek z jiných oblastí. Kolonizační program Sicílie pokračoval i v dalších letech, např. Diodóros udává, že jeho rodné město Agyrrion obdrželo 10 000 nových osadníků v roce 338.

demokratický, ale ve skutečnosti měl blíže k oligarchii - jeho titulární hlavou byl kněz Dia Olympského, nominálně volený, ve skutečnosti však vybíraný losem ze tří vůdčích klanů.¹¹¹⁵ Teprve poté mohl vyhlásit sociální reformy a přerozdělit půdu, a to nejen mezi nově příchozí osadníky (domy odprodal Syrakúsanům za 1000 talentů, což bylo jedno z opatření, jak mohl získat peníze pro prázdnou obecní pokladnu, musel se uchýlit i k prodeji uměleckých děl, takže Syrakusané si ponechali pouze sochu Gelóna).

Pravděpodobně **v létě roku 342** podnikl Timoleón výpravu proti Hiketovi. Jeho útok byl ovšem neúspěšný, poté zaútočil proti Leptinovi, který ovládal řadu měst Sikelů na severu, ten byl poražen a odeslán do vyhnanství v Korintu. Zatímco Timoleón dohlížel na tvorbu nové ústavy, Demarátos a Deinarchos plenili území Kartága, shromažďovali kořist, zásoby a peníze nutné pro válku. Timoleón získal vyjednáváním na svoji stranu město Entella v lesnatém středu Sicílie, stejně jako další města podléhající Kartágu. K Lilybaju mezitím plula kartaginská armáda - 200 válečných a 1000 dopravních lodí vezlo 70 000 pěšáků, 10 000 jezdců a čtyřspřežní vozy.¹¹¹⁶ Bylo jasné, že Kartágo chce vyhnat Řeky z ostrova jednou provždy, velením byl pověřen Hasdrubal a Hamilkar II., v jejich armádě byl i posvátný pěší oddíl o 2500 mužích složený pouze z občanů Kartága, což byli většinou synové bohatých šlechticů. Bylo výjimečné, aby se Kartaginci účastnili pozemních bojů na cizím území.

Jejich vojsko tvořili převážně vojáci z Lybie, Ibérie, Galie a Ligurie. **V květnu roku 341** se tato mohutná armáda vylodila u Lilybaia. Řecké síly zachvátil defétismus, takže 1000 žoldněřů od Timoleóna dezertovala (později byli Timoleontem vypovězeni do Itálie a zde pobiti Bruttii), ze Syrakúsanů se pouze 300 mužů připojilo k Timoleontovi. Ten však prokázal železné nervy, byl totiž rád, že zbabělci byli odděleni od zbytku ještě před začátkem bitvy, a vyrazil k řece Krimisu, kam se blížili i Kartagiňané. Obsadil pahorek, kde potkal několik mezků naložených břečťanem, což bylo další zlé znamení, protože břečťanem se zdobily hroby zemřelých. Timoleón však vynikajícím rétorickým výkonem rozptýlil obavy vojáků, zdůraznil jim totiž, že věnce z břečťanu dostávají přece vítězové istmických her.

Vojáci se ověnčili břečťanem a věštci mohli jejich morálku utužit příznivým znamením dvěma přilétajícími orly, jeden z nich nesl ve spárech rozsápaného hada, druhý ho následoval s hlasitým pokřikem.¹¹¹⁷ Vojsko Timoleonta mělo

12 000 mužů, 10 500 pěšáků a 1500 jezdců (pouze 3000 bylo ze Syrakús, 3000 byli žoldnéři, 2200 Korint'ané, zbytek různí Sicilané včetně Sikanů a Sikelů). Nepřítel měl značnou převahu, avšak Řekové zase měli výhodu terénu a částečně také počasí, neboť mlha zakrývala jejich postavení. Řekové ovšem svého nepřítele zatím pouze slyšeli a neviděli, mlha se rozptýlila až po výstupu řeckého vojska na kopec. **V polovině června roku 341 vypukla bitva u řeky Krimisos** poblíž Segesty. Kartaginci poslali přes řeku válečné vozy a 10 000 těžkooděnců s bílými štíty, zbytek se teprve chystal překročit řeku.

Timoleón vyslal do útoku jízdu pod velením Demaráta, aby napadl nepřítele dříve, než se sešikuje. Sicilské vojáky rozdělil ke střežení křídel na kopcích a připojil k nim vojáky Sikanů a Sikelů. Sám sestoupil na pláň obklopen nejlepšími žoldnéři, Syrakúsany, kde zaujal střed pole a sledoval boj jezdeckva.

Jízda však nebyla schopna prorazit nebo zahnat válečné vozy, takže musela neustále ustupovat a nově se šikovat k útokům. Proto dal jezdeckvu znamení, aby ustoupilo po křídle mimo bitevní vozy a zaútočilo na nepřítele z boku (pěchotu Kartaginců). Timoleón zaútočil v těsně semknutém šiku na střed Kartaginců, ti sice první útoky odrazili, protože jejich kovové krunýře a velké štíty jim poskytovaly stejnou ochranu jako Řekům, ale teprve když došlo na meče, projevila se naplno obratnost a umění Řeků v osobních soubojích. Navíc vypukla bouře s hustým deštěm, takže řeka se náhle stala nepřebroditelnou.

Numerická převaha Kartaginského vojska byla nyní k ničemu. V blátivém terénu byly válečné vozy nepoužitelné a těžkooděnci neměli ve své výzbroji kam uniknout. Ty, co chtěli přejít řeku, strhl do záhuby proud, jiní se vydali vstříc pahorkům na křídlech Timoleóntova vojska a byli zabití lehkooděnci. V momentě, kdy řečtí vojáci porazili první šik Kartaginců, očitly se jejich řady ve zmatku. Při pronásledování a v následném boji, bylo zabito na 10 000 vojáků, 3000 z nich byli Kartaginci. Byl dobyt i tábor kartaginského vojska. Kořist si vítězní vojáci rozdělovali 3 dny, než postavili tropaion. Bylo zajato na 5000 mužů a ukořistěno 200 válečných vozů, množství zlata, stříbra, mědi i železa.¹¹¹⁸

Nejlepší ukořistěné zbraně byly poslány do Korintu, aby ozdobily chrámy. Ani velkolepé vítězství však nemohlo zakrýt fakt, že k eliminaci Kartága ze

Sicílie neměl Timoleón stále odpovídající prostředky. Bez loďstva nemohl obléhat Lilybaion (kam se uchýlila poražená armáda), Panormos, ani jiný opěrný bod Kartaginců, protože Kartaginská flotila ovládala moře. Timoleón se spokojil s popleněním kartaginského území. Musel nyní čelit alianci tyranů - Mamerkos, Hiketás a Hippón se spojili.

Posledně jmenovaný, vládce Messány, obdržel pomoc i od Kartága, to pověřilo vyhnance Geskóna velením, načež vplul se 70 loděmi a řeckými žoldnéři do Messány. Vojska těchto vládců a Geskóna zničili Timoleontův oddíl v blízkosti města a druhou porážku utrpělo Timoleontovo vojsko na západě ostrova u města letae, kde na kartaginském území u města Hierai byli pobiti výpadem ze zálohy žoldnéři, které vedl Euthymos leukadský.¹¹¹⁹ Hiketás využil Timoleontova tažení proti Galarii, takže zaútočil na území Syrakús, poplenil je a vytáhl Timoleontovi vstříc, neboť měl relativně malé vojsko. V roce 339 u řeky Lamyrie poblíž Kamariny se však obrátil na ústup před útokem lehkooděnců a jezdců. Hiketás spoléhal na řeku a skalnaté břehy, ale byl přesto poražen, takže uprchl do Leontýn. Jejich obyvatelé ho ale vydali, takže Hiketás byl s celou rodinou byl popraven pomstou za to, co učinil kdysi rodině Dióna.

U řeky Abolu byl Timoleontem poražen Mamerkos, jehož vojsko tvořily i pomocné sbory od Kartaginců. Teprve nyní Kartágo požádalo o mír, takže jej Timoleón s Kartaginci uzavřel, zůstalo jim území za řekou Halykos jako dříve, ovšem Timoleón za to požadoval odchod pro ty, kteří se chtěli z jejich území odstěhovat s celým majetkem a rovněž si vymohl, že Kartágo vypoví spojenectví samovládcům.

Mamerkos ovšem bitvu přežil, takže odplul do Itálie, aby naverboval Lukány, avšak jeho průvodci obrátili lodě do Katánie a vydali ho Timoleontovi. Přesto se mu podařilo znova uprchnout, tentokrát do Messány. Timoleón město oblehl ze země i moře a obyvatelé svého vládce zajali, když prchal na lodi pryč. Mamerkos se vzdal sám pod podmínkou, že bude souzen v Syrakusách a Timoleón nebude jeho žalobcem. Jeho obhajovací řeč zjevně neměla úspěch, takže byl přes všechnu snahu odsouzen k smrti jako lupič. **V roce 338/7** vypudil Timoleón samovládce z města Agyrrion, Kenturipa, čímž dokončil svoje poslání a zbavil Sicílii tyranů. Pomohl znovu založit města Akragás a Gela. **V roce 337** se mu zhoršil zrak, proto odstoupil z veřejného života. Jeho režim dbal na

svobodu slova a přinesl stabilitu Syrakusám i celému ostrovu, který se vzpamatoval po dlouhých desetiletích tyranie a neschopných vládců.

Žil se svojí rodinou na statku, v domě, který dostal za odměnu od Syrakúsanů. Když v roce 337 zemřel, účastnilo se jeho pohřbu desetitisíce občanů, na jeho počest byly pořádány jezdecké, gymnastické a hudební hry a okolo jeho hrobu postavili gymnasium. Jeho narozeniny se staly na Sicílii svátkem, neboť v tento den zvítězil ve všech svých bitvách. Za 8 let udělal Timoleón pro Sicílii více, než jiní vládcí za 20 let. Federace sicilských států se však po jeho smrti rozpadla, některé z nich syrakuské mince přetiskly vlastními motivy, aby měly svoji ražbu. Ani Timoleontovy reformy neměly dlouhého trvání, v roce 330 nastal převrat a k moci se dostalo 600 oligarchů, přesto Sicílie zažila díky Timoleontovi období rozkvětu trvajícím více než 20 let. Je tedy pochopitelné, že různí autoři mají tendenci nazývat Timoleontovo období nejlepším dobou Sicílie, byť je to značně idealizující pohled, který ignoruje dlouho trvajícím období rozkvětu bez válek v letech 480 – 415/10.

Vraťme se nyní zpět do Itálie. Zde působilo několik mocenských uskupení - upadající moc **Etrusků**, se kterými se však stále muselo počítat, a ve spojení s **Kelty** a **Italiky** mohli pohřbit veškeré ambice Říma i město samé na smetiště dějin. Řecká města v Kampánii i jinde na jihu Itálie ztratila svůj ofenzivní potenciál, měla dost problémů s obranou vlastního území, a tak se aktivně neúčastnila politiky mezi místními populacemi jako dříve.

Z Italiků byli nejmocnější silou **Samnité**, jejich spolek sdružoval pět hlavních kmenů, jedním z nich byli Frentáni na severu (poraženi a podřízeni Římu od roku 319), kteří obývali v úzký pás země na pobřeží Adriatického moře i s hlavními městy Histonium a Larinium. Vedle Frentánů se nacházel kmen Karakeni, kteří měli za hlavní sídla města Kliviae a Jovanum. Dále zde byl kmen Pentri, největší a nejdůležitější kmen Samnia, jejich hlavní město Bovianum se stalo spolkovým městem všech Samnitů poté, co předchozí hlavní město Aquilonia bylo zničeno ve **3. samnitské válce**. Na jihu okolo hor obklopujících Kampánii sídlí nejmenší samnitský kmen, Kaudini. Jejich hlavní město Kaudium je vzdáleno 18 km od Maleventa. Na jihu Samnia bydlel kmen Hirpini, což v jazyce Osků znamená vlk, a jejich hlavní město bylo Maleventum.

Samnité patřili do rodiny oskicko-umbrijských jazyků, které měly blízko k latině, oskický jazyk Samnitů je doložen v letech 500 př. n. l. až 100 n. l., byl používán ve střední a jižní Itálii (používali ho i Lukáni, Bruttiové), k psaní byla používána jak alfabetá, tak i latinka. Jazykově byli Samnité velmi příbuzní i Umbrům, Marsům a dalším etnikům ve středu a na severu Itálie. Obývali převážně hornaté území, bydleli v opevněných vesnicích, nebo menších městech, svoje osídlení měli téměř vždy na kopcích, nebo horách, přesto byla některá pobřežní území a údolí v Samniu velmi produktivní, kromě obilovin pěstovali i vinnou révu, fíky a ovocné stromy.

Technologicky v keramice i metalurgii nedosáhli mistrovství Řeků, vyráběli jen v malém pro svoji vlastní potřebu. Jejich hlavním živobytím však bylo pastevectví, chov ovcí a, zpracování vlny, v menším měřítku i chov koz, koní, mul, drůbeže a prasat. Ve velkém mohli těžit dřevo jehličnatých i listnatých stromů. Samnitská města nerazila svoji vlastní měnu až do 4. stol., šlo však většinou o dobytá města mimo vlastní jádrové území Samnia, domácí města jako Aquilonia, Telesia, Venafrum aj. razila bronzové mince* až ve 3. stol.¹¹²⁰ Společnost Samnitů byla typicky patriarchální a monogamní, neměla svoje současníky čím šokovat. Od poslední čtvrtiny 5. stol. začaly samnitské kmeny expandovat, čímž zabraly část Kampánie a jiných území u pobřeží moře. Jejich architektura a města vypadala jinak než sídla Etrusků či Řeků, šlo o prosté stavby z velkých kamenných kvádrů, města chránily kyklopské hradby a obvod měst byl relativně malý, obvykle 1,5 – 2,5 km.

Samnité neměli politické myšlení typické pro svoji dobu, nechápali tedy městský stát jako centrum, středobod všeho. Jejich správní uspořádání bylo na teritoriální kmenové bázi, z jednotlivých teritorií (*pagus*) se vybírala určitá skupina osob jako reprezentanti (také však úředníci s konkrétními úkoly), z nich se pak volili náčelníci, každý kmen byl organizační jednotkou, politickou entitou. Tribální solidarita byla pořád ještě na velmi vysoké úrovni, z jednotlivých náčelníků se volili velitelé vojska, důstojníci a osoby pro správní záležitosti.

---

* Nejslavnější ražba mincí italských měst pochází z doby spojenecké války 91-87 př. n. l., tehdy povstalci razili stříbrné mince v římském váhovém standartu s nápisy v latinském a oskickém jazyce, byly na nich nápisy Italia v latině a Vitelio v oskickém jazyce. Znakem byl býk dupající po vlčici, symbol Říma.

Pagus mohl mít svoji vlastní radu a několik pagů vytvořilo *touto* (což označoval Livius jako Samnitský lid).¹¹²¹ Každý kmen pak pravděpodobně vybral z *touto* svoje zástupce, ti poté rozhodovali o různých záležitostech v samnitské federaci, ať už zahraniční politice, vojenském velení, správních funkcích atd.

Nejvyšší funkce – titul *meddix tuticus* (měl autoritu nad jednotkou *touto*), nebyl nikdy omezen pouze pro jednu osobu nebo kmen, Samnium neprošlo ještě centralizací, takže nemělo jedno centrum, ale několik i v rámci jednoho kmene. Politické uspořádání Samnitů mělo pořad blíže k republice než monarchii, ostatně v jejich jazyce není ani titul, ani jméno pro krále. Navíc lid hlasoval, kdo bude zvolen do jaké funkce. *Imperator*^{*}, tedy termín převzatý Římany, neznamenal nic jiného než nejvyššího velitele armády.

Samozřejmě existovaly i výjimky správního uspořádání, v některých regionech (těch méně vyvinutých) vládly dynastické rodiny vlastníci velké pozemky, např. rodina Magii v kmenu Hirpinů mohla v roce 90 př. n. l. povolát celou armádu. (Velleius 2.16. 2.) Je ale pravdou, že velká část velitelů a nejvyšších hodnostářů pocházela z nejbohatších rodin. Podrobná analýza dalších správních hodností Samnitů odhalila, že se často náplní činnosti shodují s různými úředníky Římanů, např. *meddix decentarius* měl na starosti ty samé záležitosti, co kvestor, tedy dohled nad veřejnými financemi.¹¹²² Z některých epigrafických důkazů nebo primárních zdrojů můžeme usuzovat nejen na existenci lidových shromáždění, ale i senátu.

Samnité tak měli relativně hodně smíšený politický systém. Jsem značně na pochybách, zda mám brát souboj Samnitů a Říma jako válku idejí, v níž měl zvítězit tribální nebo městský systém státu. Obě dvě pojetí měla k sobě v něčem dost blízko, hlavně však z hlediska vývoje je téměř jisté, že když se Řím nespokojil po dobytí Itálie jen s Itálií, ani Italikové by si nepočínali jinak. Pokud by zvítězili, jistě by expandovali dále a jejich systém by se tak stal

---

* Původně se volil velitel celého vojska z deseti nejmávanějších Samnitů. Každý kmen nominoval dva kandidáty. Po něm bylo zvoleno deset důstojníků – *meddices minores*, kteří mu budou pomáhat. Nejvyšší velení Samnitů měl samozřejmě imperátor, ale nejzásadnější rozkazy musel dávat k hlasování, těmto důstojníkům, jednalo se o takové záležitosti, jako vyhlášení války, uzavírání smluv, spojenectví.

dominantním. I na Samnity působily řecké vlivy, minimálně od 5. stol., např. Lukáni postavili chrám v dórskému slohu, aby oslavili svoje vítězství nad silami ligy Italiótů poblíž města Laos. Byl věnován jejich veliteli, Drakon se stal jejich héroem. Hrobky Samnitů mimo Samnium jsou často zdobeny freskami nebo sochami a nápisy.

V samnitských městech můžeme nalézt jak řecká, tak i etruská umělecká díla. Nemáme důkazy a ani nevíme, zda Samnité vytvořili vlastní literaturu, pokud pomineme sakrální texty, o kterých se zmiňuje Livius (10.38. 3-13). Ty byly použity při obřadu, jenž se konal před dobytím Kapuy v roce 423. Gaius Pontius, velitel Samnitů v 2. samnitské válce (326-304), měl údajně velmi vzdělaného otce. Podle řeckého historika Nearcha z Tarentu (psal přibližně cca 209 př. n. l.), kterého citoval později i Cicero, měl tento muž literární a studijní naturel, přemýšlel nad tématy Pýthagora, Platóna i Archyta.¹¹²³ Vlivy řecké architektury a kultury na Samnium se projevují více zejména po roce 400. Doklady o samnitském umění máme převážně díky terakotám, různým torzům socha exemplářům ze šperkařství i dalších minoritních forem umění, kde se kříží řecké a etruské vlivy s realismem.

Náboženství Samnitů vykazovalo mnoho podobností se Sabiny a Latiny, jejich hlavním bohem byl Sabus. Livius dokládá, že měli rovněž fetišy, což byli kněží činní hlavně v mezinárodních stycích (při uzavírání smluv, míru, příměří nebo vypovídání válek). Jejich bohové, stejně jako u ostatních Italiků, nebyli izolovaní, a měli rozsáhlý systém specializace. Přesto se zdá, že u Samnitů byl náboženský život do jisté míry stále ještě více pod vlivem animismu než polyteismu. Jedním z mála dokladů náboženského života Samnitů je tabulka z Angone, která pochází cca z roku 250 př. n. l. a obsahuje jména asi 17 božstev, která měla svůj oltář nebo hájek. Je zde např. *Ceres* (bohyně zemědělství), *Amma Cerealis* (matka živitelka), *Jupiter Juventus* (bůh, který dozíral nad změnami ročních období), *Jupiter Rigator* (bůh přinášející vodu) atd.¹¹²⁴

V jejich panteonu byl samozřejmě i Herkules, také bůh války Mars (v jejich jazyce Mamers) a jiná božstva známá od dalších Italiků (myšleny kmeny z latinské a oskicko-umbrijské jazykové větve). Vlivem řeckých a italských náboženských představ měli Samnité od pozdního 2. století př. n. l. panteon výrazně podobný Řekům a Římanům, ačkoliv někteří jeho členové byli původně

doma v Samniu, např. bohyně války, protějšek Marsu, Diana Tifatina, která měla i chtonické aspekty, byla uctívána v dubových hájích. Mezi další typicky starobylá samnitská božstva patřil patron pastýřů Fatui (římský Faunus), epigraficky dosvědčený u kmene Hirpinů,¹¹²⁵ dále Feronia, bohyně divokých zvířat a patronka otroků a propuštěnců a také bůh setby Sancus (jeho synem byl bůh Sabus).

Samnité spojili svoje původní božstva s italským panteonem a řeckými představami do jednoho systému. Z řeckých měst se šířil kult Héraklea a Dioskurů* k Italikům, Etruskům i Římanům, Itálie byla jeden velký etnický kotel, kde docházelo ke kulturní i náboženské fúzi ve velkém měřítku již od 6. století. Každý samnitský kmen měl svoje státní božstvo a určité patrony. Nemáme doloženo, že by Samnité někdy přistoupili k lidským obětem.

Samnité měli významný vliv na římskou armádu, jejich vojsko bylo uspořádáno do manipulové sestavy*, takže bylo schopné velmi dobře měnit

---

* Bratři Kastór a Polydeukés, nejslavnější dórští hrdinové po Héraklovi. Jejich učitelem byl i moudrý kentaur Cheirón. Bratři se od útlého mládí cvičili ve všech druzích bojových umění. Traduje se, že Polydeukés byl vynikající v pěstních zápasech, Kastór zase skvěle řídil válečný vůz a dokázal zkrotit i nejdivočejší koně. Prosluli účastí ve všech velkých bojových a dobrodružných akcích: zúčastnili se honu na Kalydónského kance, výpravy Argonautů, pomáhali Héraklovi na výpravě proti Amazonkám a osvobodili sestru Helenu, kterou unesl Théseus.

Bývají někdy označovány jako Gemini - Blíženci, mluví se o nich jako bratrech nebo nevlastních bratrech, někdy též o dvojčatech. Jsou symbolem pevného bratrského pouta, které neskončilo ani smrtí jednoho z nich, dokonce jsou jako dvě výrazné hvězdy součástí souhvězdí Blíženců. Otcem Polydeuka byl Zeus, Kastora spartský král Tyndareus, matka Léda, dcera aitólského krále. Polydeukés žádal svého božského otce, aby jej nechal zemřít spolu s bratrem Kastorem, což Zeus nemohl připustit. Proto došlo k dohodě: oba bratři budou spolu - jeden den v Hádově říši, jeden den na Olympu. Tak jsou bratři "ob den živí a ob den zase mrtví", jak je řečeno v Homérově Odyssei. Postavy Dioskurů byly velmi populární téma pro ražbu mincí, používali je Italikové při spojenecké válce i mnozí řečtí králové a města (např. seleukovský král Antiochos VII. Sidetés)

* Podrobněji o vlivu Samnitů na římské vojenství jsem pojednal v práci *Épeirský král Pyrrhos, Helénistické vojenství v době 4. -3. stol. př. n. l., Římské vojenství v době 3. stol. př. n. l.*, str. 50-53

uspořádání formace, a manévrovat. Zdá se však, že jejich jezdecko plnilo pouze roli krycí síly na křídlech, takže nesloužilo k prorážení šiků, jak to příležitostně činilo římské jezdecko, pokud se ovšem nejedná rovněž o praktiku převzatou od Samnitů, neboť jejich koně byli často chráněni kovovým pancířem. Římané převzali po roce 321 částečně od Samnitů nejen uspořádání vojska, ale rovněž výzbroj pro svoje pěšáky (např. oštěp pilum nebo štít skutum). Tento menší kulturní exkurz k Samnitům jsem podnikl z toho důvodu, abychom pochopili, že Římané rozhodně neválčili s nějakým zaostalým, barbarským etnikem v preliterární fázi, tedy se společností, která je co do úrovně vývoje vůči Římu méněcenná.

Samnité byli relativně sofistikovaná společnost se svébytnou politickou strukturou, synkretickým náboženstvím, průměrnou technologickou úrovní a zemědělstvím, které pokrývalo různá odvětví, ale jehož produkce byla pravděpodobně na hranici existenčního minima (Samnium bylo relativně chudým územím oproti jiným částem Itálie). Růst populace pak nutil Samnity k expanzi. V roce 354 uzavřela Samnitská federace s Římem spojeneckou smlouvu. Je velmi pravděpodobné, že hlavním důvodem nebyly nějaké přátelské svazky či obchodní styky, ale strach z keltských vpádů, které nekončily pouze v severní Itálii a Latii, ale občas mířily i na jih, např. do Apulie. Je také možné, že Samnité pomohli Římu odrazit keltský nájezd z roku 349,¹¹²⁶ přesto však obě mocnosti měly asi jeden společný zájem - potlačit aktivity Italiótů a Sicilských Řeků.

Řím pravděpodobně toužil po Kampánii s její bohatou zemědělskou půdou, ložisky železa, dálkovým obchodem a lidnatými městy razícími mince z drahých kovů, tedy nikoliv jako Římané z mědi, bronzu a železa. Samnité expandovali do Lukánie a severní Apulie, pronikli i do kraje Picenum a ovládali část Kampánie. Západní hranicí Samnitů byla řeka Liris. Řím si podřídil veškeré kmeny mezi Latii a Kampánií, takže srážka se Samnity byla nevyhnutelná.

Střední tok řeky Liris se stal sporným územím. Samnité se ho nemohli vzdát, protože zde těžili pyrit, měď, železo a možná i stříbro. Zbudovali zde pevnost Kominium. Římané ovšem brali oblast jako ohrožení Latia, neboť kdo ji ovládal, mohl snadno proniknout až k Římu. Oblast si však obě mocnosti raději rozdělily, než aby o ni bojovaly, pravý břeh měli Římané a levý Samnité. V roce 343 však vypukla **1. samnitská válka** (343-341). Podnětem bylo, že Samnité

chtěli dobýt město svých příbuzných v Kampánii, Sidicinum Teanum. Sidicinští sídlili v Teanu, požádali o pomoc kampánské sousedy, město Kapua, které bylo hlavou kampánské ligy. Na východě Kampánie Samnité nad svými oponenty zvítězili, zahnali je z hradby měst. Římský senát zprvu odmítl městu Kapua pomoci, byl přece oficiální spojenec Samnitské federace.

Město se však prohlásilo za poddané Říma, římské síly tak získaly vynikající důvod pro vstup do války. Římský senát musel vědět, že jejich gesto, tedy doručení ultimáta Samnitům, aby se stáhli, se mine účinkem. Římané zvítězili v Kampánii i na hranicích Samnia, Samnité poté utrpěli porážku u Kamenského města Suessula, poblíž hranic se Samniem a Římané zanechali v Kampánii posádky. **V roce 342** Římané museli potlačit vzpouru poblíž města Terracina, vzbouřenci měla být obsazena rovněž Kapua, ovšem vůdce včas zajistil konzul Marcus Rutilus. **V roce 341** Římané úspěšně napadli Samnium a ubránili se útoku Volsků. Samnité zažádali o mír a vzdali se nároku na Kampánii, Římané přestali podporovat Teanum a smlouva z roku 354 byla obnovena.¹¹²⁷

Toto je však Liviova verze a máme mnohé důvody pochybovat, že Kapua, a vůbec celá Kampánie byla Římu podřízena, spíše byli spojenci – *socii* než podrobení - *dediticii*. Rovněž se zdají značně pochybné počty ztrát Samnitů, tedy 30 000 mrtvých u hory Gaurus (Livius VII., 38.4) a 40 000 mrtvých u města Suessula (VII. 37. 15-16.), to by totiž znamenalo prakticky polovinu počtu mužů, které mohlo Samnium vyslat do války. Tento fakt ale spíše svědčí o pravdivosti Liviovy verze, protože proč by jinak Samnité tak brzy žádali o mír? Římané tímto bojem rozhodli, že chtějí Itálii vládnout a být imperiální mocností, ač z jejich strany byl konflikt se Samnity velké riziko, když jim stále na severu hrozily útoky Keltů i Etrusků. Expandovat jižním směrem pro ně bylo novum.

Římané se však ze svého vítězství dlouho radovat nemohli. **V letech 340-338** museli potlačit odpor spolku latinských měst, tzv. **latinskou válku**. Byla značně náročná, protože Latiny podporovali rovněž Kampánové (Římané neúspěšně obléhali město Palaepolis a Neapolis), kteří se pokoušeli eliminovat římské kolonie na svém území, a to ve falernské oblasti. Počítali i s podporou Samnitů, kteří se však do boje nezapojili, Latiny a Kampány tak podpořilo Teanum, Volskové a Aurunci. K válce by nemuselo vůbec dojít, (stejně jako ke spojenecké válce v roce 90-87 př. n. l.) pokud by v roce 340 př. n. l. římský

senát neodmítl Latinům jejich požadavek, aby byli rovnoprávní, měli jednoho konzula, polovinu zástupců v senátu a obdrželi římské občanství.

Římanům se podařil mistrovský kousek již na začátku války, přesvědčili totiž Samnity, aby je podporovali. Měli logické argumenty na své straně - nové uskupení Latinů, Sidicinů*, Aurunků a Volsků - Kampánů by bylo nebezpečné i jim, kdyby zvítězilo. Latinové navíc udělali osudovou chybu, že zaútočili proti Samniu a jeho vojsku, poblíž města Kapua, nedaleko hory Vesuv, bylo vojsko Latinů rozdraceno (E. T. Salmon identifikoval bojiště poblíž města Suessula).¹¹²⁸ Aliance Latinů a jejich spojenců se poté rozpadla. V roce 339 utrpěli Latinové porážku u Trifana, v roce 338 byli poraženi Latinové znovu, na řece Astura poblíž města Antium byly zničeny jejich námořní síly. Ze zobců ukořistěných lodí byl postaven památník na římském fóru.

Spolek latinských měst byl rozpuštěn, města byla romanizována a přijala římské zákony, jiná přijala kolonisty a stala se římskými koloniemi (Antium se například stalo námořní kolonií). Řím zvýšil i svoje kolonizační úsilí na území Kampánie (roku 335 dobyli město Kales kmene Aurunků, založili zde kolonii pro 2500 občanů Latia a připojili si území Kampánie až po řeku Volturnu, nepotrestáni z Kampánů byli pouze jezdci, kteří jako jediní od Římanů neodpadli). Převratné mocenské změny se však neděly pouze ve střední Itálii.

Pohyb keltských kmenů na severu Itálie (zejména Senonů) byl příčinou zničení etruského spolku měst v povodí řeky Pád (Felsinu dobyl kmen Bójů). Bylo zde 18 měst, která Keltové jedno po druhé dobyli, nejdéle z nich odolávala **Mantua**, centrum spolku, i toto centrum Etrusků však **v roce 336** padlo.

---

* Kmen Sidicinů byl nesporně hlavním argumentem pro Samnity proč vstoupit do války, oficiálně jim byli poddáni, stejně jako jejich měst Teanum. Řím tak chytře navrhl rozdělení sfér vlivu v Kampánii - za malé území, kterému stejně nepatřilo, získal obrovskou vojenskou pomoc. Latinská válka je svým způsobem dokladem krátkozrakosti samnitské zahraniční politiky a selháním jejich diplomacie i dlouhodobé strategie.

Pomáhali ke konsolidaci svému úhlavnímu nepříteli, nepoznali přitom, jaká akce je pro ně výhodnější. Mohli se raději spojit se s povstalci, porazit Řím a připravit ho o základnu jeho lidských zdrojů. Bez spolku latinských měst by Řím upadl do postavení marginálního městského státu, jenž by neměl větší vliv na vývoj v Itálii a hrozilo by mu dobytí Kelty, Etrusky atd.

Etruskové, kteří nebyli pobiti, museli migrovat do severní Etrurie, velký počet se uchýlil do přístavních měst Adria a Spina. Pro Etrusky to byla katastrofa nejen proto, že jejich velká, krásná a výstavná města v Předalpské Galii byla poničena a obyvatelstvo pobito či vyhnáno. Utrpěla tím i jejich obchodní síť, v jejímž rámci se obchodovalo s Kelty, Germány a obyvateli střední Evropy. Obchodní impérium Etrusků obdrželo zničující úder.

Vynikající producenti výrobků všeho druhu, mistři v metalurgii, stavebnictví, v efektivitě zemědělské produkce i hydrologických prací byli donuceni žít v Adriatickém moři jako piráti. Zvýšená aktivita tyrrhénských lodí, které přepadávaly obchodní konvoje Řeků, se stala tématem číslo jedna i v Athénách. Athény měly jako odpověď připravit značně ambiciózní kolonizační plán někdy mezi lety 330 – 324. Spočíval v podpoře plavby, ochraně námořních tras a rozvoji obchodních styků směrem na Západ, cílem bylo založit kolonii na pobřeží severní Itálie. Podporoval ho i Ptolemaiův místodržící Kyrenaiky, Ofellás, který ho však už ani nestihl podpořit, natož zrealizovat.

V západním Středomoří byla významná nejen aktivita Italiótů a sicilských Řeků, ale i město **Massilia**, kolonie založené na pobřeží Galie (dnešní Marseille) okolo roku 600 fókajskými kolonisty. Město mělo obvod 2,5 km na skalnatém ostrohu, za ním se rozkládala planina na pěstění vinné révy a oliv. Účel města byl však především obchodní, sloužil ke stykům s Etrusky a Kelty především v letech 540-450 př. n. l., poté jejich obchod s Kelty ustal. Jejich přístav Ladykon v dosahu ústí řeky Rhony jim umožňoval kontrolovat obchodní plavbu západním směrem, obchodovali se solí, luxusním zbožím a nádobím, od Keltů získávali jantar a obilí výměnou za kovy.

V polovině 5. stol. př. n. l. Massilia založila opevněnou obchodní stanici Santa Pola u ústí řeky Segury blízko stříbrnosné řeky Sierra Morena. Další přístav založili obyvatelé Massilie mezi přístavem Emporion a vlastním městem Agathé (dnešní Agde) blízko řeky Aude, po níž je možné se dostat do řeky Garonne, Gironde a poté do Atlantiku. U středomořských Alp založili massilijští města Olbia, Níkaia a Antipolis.

Z uvedených faktů vidíme, že Massilia byla obchodní velmoc a nejvýznamnější řecké město na západ od Itálie. S Massilií soupeřilo nepřímo Kartágo, které mělo na západní Středomoří monopol. V Itálii se čím dál více

prosazovali Římané, a tak etruská konkurence začínala být prakticky mimo hru. Na samotnou Massiliu a její města v okolí asi začaly útočit keltské kmeny nebo Ligurové. I pokud je tato domněnka mylná, obchod s nativní populací byl rozhodně minulostí, zde mělo monopol Kartágo. Pokud neměla Massilia upadnout do postavení druhořadého státu, nutně potřebovala najít nové obchodní možnosti a odbytiště, a tak pozvednout svoji ekonomiku.

Proto mezi lety 338-318 př. n. l. byly zorganizovány objevitelské výpravy, jichž se zúčastnili dva občané Massilie - **Euthyménes** a **Pýtheás**. První jmenovaný (a bohužel méně známý) se plavil jižně kolem pobřeží Afriky, dosáhl Dakaru a minimálně Senegal, možná se dostal až do Ghany.¹¹²⁹ Pýtheás pro změnu cestoval po Evropě, vyrazil na sever, své cesty popsal v díle *Peri tou Okeanou*. Přinesl příběhy o zemi produkující cín a ostrovech, kde je vyplavován jantar mořem. Plavil se až k Thulé (dnešní Island), kde jsou vody oceánu zamrzlé. Massilie je příkladem moci, trvanlivosti* a přizpůsobivosti helénistického města místním podmínkám, je svědectvím zvědavosti řeckého ducha i vzorně spravovaného města (jejich oligarchická ústava fungovala stále beze změn, z rady 600 se vybíralo 15 týmůchů, kteří byli rozděleni na tři části po pěti, každou část vedl jeden předseda).

Massilia a její kolonie však nikdy neaspirovaly na mocenskou kontrolu Galie, neměly ani ambice proniknout více do Ibérie. Například řecké město **Emporion**, založené Fókajci v roce 575, které se vyvinulo do velkého obchodního a ekonomického centra, bylo nejvýznamnější řeckou osadou na půdě dnešního Španělska. Poblíž Emporia, východním směrem, bylo obyvateli Massilie založeno v 5. stol. řecké město Rhode (Růže).

Massilijští založili v Iberii také město Hēmeroskopeion (poblíž dnešního města Dénion), jehož jméno vlastně znamená strážní věž, šlo o malé město na ostrohu, které vzniklo sloučením dalších dvou ještě menších měst. (Strabon, Geografika, 3. 4.6.) Poblíž města se těžila železná ruda. Šlo o nejzazší bod

---

* Město bylo nezávislé, v roce 154 př. n. l. ho chránili před útoky Ligurů Římané, ti dobyli v roce 125 př. n. l. jihovýchodní Galii. V roce 121 př. n. l. Římané zřídili provincii Galie Narbonénsis, Massilia byla římským spojencem, nezávislým městem až do Césarova dobytí města v roce 49 př. n. l.

řecké kolonizace v západním Středomoří, bylo dobyto Římany **za 2. punské války**. Dalším řeckou kolonií ve Španělsku bylo Saguntum (původně dórská kolonie Zakynthu, dnes jsou jeho pozůstatky 30 km severně od Valencie), kterou od 5. století obývali kromě Řeků i Keltiberové. Řekové v západním Středomoří (myšlena Massilie a další kolonie v oblasti Španělska a Galie) se spokojili s obchodním působením, jejich kolonie na Korsice a Sardinii zničili během 5. století Kartaginští a Etruskové, Řekové se zde nedokázali prosadit.

Zde byl řecký vliv relativně slabý, západní Řekové totiž věděli, že nemají dostatek sil na kolonizaci vnitrozemí Galie nebo Ibérie, kde bylo mnoho měst a spojenců Féničanů. Lokální kultury byly rovněž relativně sofistikované a rezistentní, Řekové zde byli pouze jedni z mnoha, nedokázali se v tomto prostředí výrazněji prosadit. Opusťme však doménu západních kolonií Řeků a vraťme se na jih Itálie, konkrétně **do roku 343**, kdy **Tarent** jako hlava **spolku Italiótů** žádá Spartu o pomoc. Řecká města na jihu byla pod útokem Bruttiské ligy a Lukánů, na území Tarentu a Kallipolis útočil kmen Messápiů. Sparta byla zklamána vývojem dění v Helladě, kde dominovala Makedonie, pošramocené sebevědomí si mohla léčit právě zahraničními akcemi, jakými byly výpravy do Itálie, na Krétu a Sicílii, aby dokázala Hellénům, že je stále velmocí.

Jako jediní ze všech Řeků právě Sparťané projevují panhellénské smýšlení, když se zajímají o osudy Řeků bydlících mimo Helladu. Spartský král **Archidámos III.** prosbě s radostí vyhověl, odplul s flotilou a menším žoldnéřským **vojskem roku 342** do Tarentu. Proti sobě měl však schopné protivníky. Bruttiové získali své jméno* (povstalci) v oskickém jazyce Lukánů velmi nelichotivě, původně byli také obyvateli Lukánie, avšak vzbouřili se a uprchli od nich. Dobyli velkou část území dnešní Kalábrie a od roku 356 byli dominantní silou v kraji. Dobyli Sybaris na řece Traies, kde je řečtí kolonisti byli ochotni nechat žít ve městě, ovšem bez občanských práv. Bruttiové útočili na

---

* Řekové věřili, že jejich jméno pochází od hrdiny jménem Brétos (latinsky Bruttus), syna Héraklea a Valencie. (Diodóros, XVI, 15) Justinus (II, 17) naopak přičítá jejich jméno ženě jménem Bruttia, která vedla úspěšně povstání mladíků proti Lukánům a přijala poté titul královny. Vzpouza se odehrála asi kolem roku 356 př. n. l., neboť od roku 390 př. n. l. Lukáni expandovali do Bruttia. Je možné, že rebelové byli potomky Oinotrů, tedy dalších místních obyvatel patřících k Lukánům, nová generace se však vzbouřila proti nadvládě Lukánů.

řecká města v oblasti, její lesnatý kraj sloužil jako útočiště pro bandity a uprchlíky. Bruttiové ovládali nejen hornaté a lesnaté území, ale časem i roviny, častou e živilo jako žoldnři.

Lukáni (výklad jména z řečtiny podle lukos – vlk, nebo latiny, lukus – posvátný les) byli příbuzní Samnitů, jejich politická organizace byla rovněž podobná. Strabon popisuje ústavu Lukánů jako demokratickou. Z jednotlivých úředníků se vybírá diktátor. Plinius Starší (III, 98) vyjmenovává jejich kmeny: Atinati, Bantini, Eburini, Grumentini, Numestrani, Potentini, Sontini, Sirini, Tergilani, Ursentini a Volcentani. Stejně jako Bruttiové ani Lukáni neměli svoje vlastní městská centra, získali je dobytím a podřízením řeckých měst (jejich opevněná horská refugia, vesničky a městečka nepovažují za města v klasickém slova smyslu).

Messápiové obývali území dnešní Apulie, jazykově patří k Indoevropanům, byli jazykově příbuzní Illyrů a pravděpodobně také z Illyrie přišli (cca 1800 př. n. l.). Svůj jazyk zapisovali vlastním písmem (latinka), používali však i ababetu. Řeč i písmo Messápiů existovaly pouze mezi 6. - 1. stol. př. n. l., jejich jazykem hovořili i Peceutiové a Daunové bydlící na sever od jejich území při pobřeží Adriatického moře.

Jejich země se tehdy nazývala Messápie, na severu hraničila s Apulií. Měli na svém území 13 velkých měst, z toho dva významné řecké přístavy Hydrus (dnešní Otranto) a Brentension (dnešní Brundisium). Města Messápiů měla často několik desítek tisíc obyvatel a masivní hradby s věžemi (někdy 2-4 prstence opevnění). Jejich země jim umožňovala pěstovat olivy a víno, ve velkém chovali krávy a koně, udržovali obchodní styky s Illyry a na svém území měli jehličnaté i listnaté lesy. Z nativních kultur byli kromě Etrusků nejvíce sofistikovaní právě Messápiové, kteří měli nepřerušenu historii a kulturu již od doby bronzové.

Stejně jako jiní Italikové přejímali i Messápiové řecké vlivy, byli často v obchodních stycích právě s Tarentem. Zbroje a zbraně, které se našly na jejich území ze 4. /3. stol. dokazují tyto vlivy (pokud nejde o zakázkové výrobky řeckých zbrojířů). Archidámos III. tedy nestál proti žádným barbarům žijícím v době kamenné, kteří zaspali vývoj, ale proti sofistikovanému etniku, které bylo obávanou vojenskou silou již od 5. stol.

Přesto pokud z nedostatečných zdrojů rekonstruujeme Archidámovo tažení, počínal si spartský král úspěšně navzdory tomu, že jeho soupeři mohli disponovat celkem až 227 000 vojáky. Archidámos naproti tomu mohl počítat pouze s tím, že Italióti většinu vojenských sil ponechají na obranu vlastních měst, jeho polní armáda tak mohla mít maximálně okolo 40 000 mužů a vojsko Italské ligy na ochranu měst zhruba 30 000 vojáků, a to vzhledem k finanční náročnosti (hlavním zaměstnavatelem byl Tarent a, ostatní řecká města mu platila příspěvky). Archidámos nejdříve porazil Lukány, poté se v další fázi tažení přesunul do Bruttia, aby zničil síly Bruttijské ligy, která stále ohrožovala místní řecká města.

Jednou z mála výhod, kterou Archidámos měl, byla neexistence loďstva u jeho soupeřů, což mohl využít pro nečekané přesuny a mnohé diverzní akce. Po porážce Lukánů a Brutiů zbýval už pouze jeden nepřítel, Messápiové. **2. srpna roku 338** (stejně datum jako bitva u Chaironéie) se odehrála bitva pod dvojitými hradbami **Mandúrie** chtěl Archidámos svoje grandiózní tažení zakončit skvělým závěrečným vítězstvím. Místo toho jeho armáda utrpěla spektakulární porážku, byla zcela zničena, a i sám Archidámos padl. Podle Diodóra to byl jeho trest od bohů za podporu svatokrádežníků (Fóků) ve 3. svaté válce. Města Italiótů se tak opět ocitla v tíživé situaci, protože na ně útočily nejen kmeny Italiků z vnitrozemí, ale byl rovněž ohrožován jejich námořní obchod, neboť sídlem italických pirátů se stalo na jihu Itálie město Hérakléia a na severu v Apulii město Daunů, Sipontum.

Jejich aktivita narůstala do té míry, že ohrožovala obchodní trasy, dokonce samotné spojení mezi Řeky na východě a západě. Tarent proto jménem Italiótů pozval **v roce 334** na pomoc épeirského vládce **Alexandra I.** (*370). Tento muž se stal králem v roce 350 díky Filipovi II., když vypověděl jeho strýce, Arrybás pak musel hledat útočiště v Athénách. Alexandr I. těžil z příbuzenských svazků, jeho sestra Olympias byla ženou Filipa. Ten se rozhodl dynastická spojení ještě posílit, atak v roce 336 provdal svoji dceru Kleopatru (Alexandrovu neteř) za Alexandra.

Épeiros samozřejmě nedostal přízeň Makedonie zadarmo, Makedonii byly odevzdány dva kraje. Alexandr I. však vládl relativně silnému a konsolidovanému království, organizovanému po makedonském vzoru, stejně jako jeho armáda. Shromáždil na cestu do Itálie 20 000 mužů, zřejmě ho

finančně podporovali obchodníci i města na východních březích Adriatického moře, které pirátství Italiků rovněž poškozovalo. Ve stejném roce, kdy se Alexandr I. přeplavil do Itálie (334), rozšiřovali Římané svůj vliv v Kampánii, založili zde kolonii Cales a vedla sem i jejich silnice Via Latina (délka cca 200 km). Alexandr I. při svém tažení Itálií postupoval velmi metodicky a energicky, od Italiótů si vysloužil za svoji neúnavnost přezdívku buldok.

Porazil Messápie a dobyl některá jejich města včetně Brundisia, poté porazil Iapygy a dobyl celou Apulii, zejména centrum pirátů Sipontum. Jeho aktivita tím zdaleka nekončila. Porazil několikrát kmeny Bruttiiů i Lukánů, dobyl město Hérakléia, Potentia a Terina a také jiná města Lukánů, Bruttiiů i Messápiů. Poslal na 300 vznešených rodin do Épeiru jako rukojmí. (Livius VIII, 24) Alexandr měl okolo sebe skupinu 200 lukánských vyhnanců, kteří mu přísahali věrnost a jejichž informace i rady byly jistě velmi užitečné. V roce 332 Alexandr I. porazil v obojživelné operaci vojska Lukánů a Samnitů, když se vylodil u Poseidónie. Po bitvě obsadil město a uzavřel s Římany spojeneckou smlouvu. (Livius VIII, 17) Akce Alexandra donutily Bruttijskou ligu a Lukány ke spojení se Samnity, ačkoliv vyžadovali na Samnitech nezávislost a byli jinak potencionální spojenci Říma, který potřeboval diverzní síly v týlu Samnitů. Řím tak získal nečekaně nového spojence, kterého mohl využít v případné válce se Samnity. **V roce 332** také Řím ovládl severní Kampánii (včetně měst Kýmé, Suessula a Acerrae),¹¹³⁰ využil přitom zaneprázdnění Samnitů, kteří pomáhali svým příbuzným na jihu.

Alexandr rozdělil svoje vojsko do zimních táborů na tři části. Usadil se nedaleko města Pandósie stojícího nad hranicemi Bruttiiů a Lukánů, každá část vojska sídlila na jednom ze tří od sebe vzdálených pahorků. Plánoval na jaře podnikat nájezdy na všechny strany do teritoria nepřátel. **V roce 331** však Lukáni, Bruttiové a Samnité spojili svoje síly, a když vytrvalé deště zaplavily pláň, oddělili od sebe Alexandrovy části vojska, takže si jeho vojáci nemohli navzájem poskytovat pomoc. Tím byly zničeny dvě části jeho armády, ještě větší nebezpečí však číhalo na Alexandra díky jeho zrádným poradcům, kteří dohodli napomoci jeho záhubě (předají ho živého nebo mrtvého), za což chtěli výměnou od svých krajanů návrat z vyhnanství. (Livius VIII, 24)

Alexandr se však s elitními vojáky rozhodl uniknout z obléhání, probil se z obklíčení a zabil lukanského vojevůdce v osobním souboji. Podařilo se mu

shromáždit svoje prchající vojáky a s nimi dorazil k řece, kde byl však most stržen rozvodněným tokem. Vyhledal mělčinu a poslal vyčerpané vojsko na druhý břeh. Zde si Alexandr s hrůzou uvědomil, že se naplňuje věštba, které se chtěl vyhnout -v dodónské věštírně Dia byl totiž varován, aby se vyhnul městu Pandósia, vody Acherontské, tam je stanoven konec jeho životních osudů. I proto před lety rychle spěchal z Épeiru do Itálie, aby se vyhnul épeirskému městu Pandósia a řece Acherón, která protékala Molossí a ústila do Thesprótského zálivu. Nyní se od jednoho vojáka dozvěděl, že řeka, kterou právě překračují, se jmenuje Acherón.

Váhal, zda má přejít, nakonec po kratším váhání vytasil meč a vydal se přes řeku vstříc přicházejícímu vojsku Lukánů. Těsně před dosažením pevné země ho však zabil jeden z lukánských vyhnanců, mrštil po něm oštěp. Jeho tělo zanesla řeka do tábora nepřátel, kde bylo zohaveno, občané Thúrií však vykoupili mrtvolu Alexandra od Bruttiiů a důstojně pohřbili jeho ostatky ve městě. Alexandr po sobě zanechal syna Neoptolema a dceru Kadmeiu. Přestože neuspěl ve svém pokusu založit nový stát sdružující města Italiótů a místní etnika, jde o velice důležitou kapitolu ve vývoji historie starověké Itálie.

Alexandr totiž nejenom že mohl zcela změnit mocenské rozložení sil v Itálii (ve prospěch Italiótů), ale jeho akce napomohla Římu, aby konsolidoval svoje síly a v klidu se připravoval na další expanzi. Ačkoli Samnité, Lukáni a Bruttiové byli i přes svoje vítězství nad Alexandrem oslabeni, jejich spojené síly by představovaly pro Řím opravdu velký problém. Řím tím unikl o několik let válce, takže mohl založit **v roce 329** přímořskou kolonii ve městě Volskú **Terracina**, jeho drzost a sebejistota šla tak daleko, že **v roce 328** znovu založil přímo na samnitském území město **Fregellae** (stálo na levém břehu Liris), které Samnité zničili cca v roce 330, když si podřizovali obyvatelé této oblasti.

Alexandr I. Épeirský se chtěl bezpochyby vyrovnat svému synovci Alexandrovi III. Makedonskému, když k němu neustále přicházely zprávy o jeho vítězství na východě, a tak prohlásil něco ve smyslu, že to není nic jiného, než vítězství nad ženami na východě, zatímco on bojuje v Itálii se skutečnými muži. (Curtius, 8. 1. 37)

Ponechme stranou pejorativní kontext konstituovaný řeckými předsudky ohledně hodnocení výkonu a složení perských armád (které, jak víme, byly

velmi efektivní, ale takticky zaostávaly, přesto v žádném případě nebyly snadným soupeřem, Alexandr svá vítězství neměl zadarmo ani předem jistá, rozhodně ne s tak malými ztrátami, jak často proklamoval). Zamysleme se, proč se nepodařilo Alexandrovi I. v Itálii více uspět? Alexandr I. byl totiž skutečně ve značně složitější situaci, než jeho synovec. Nebojoval proti jednomu dlouhodobě centralizovanému státu s pevnou hierarchií moci a státním aparátem, který pevně ovládal své území. Alexandr válčil proti množství fragmentovaných svazů, které většinou neměly pouze jedno centrum. Porážka tak pro ně neznamovala konec války, natož pak změnu smýšlení, které by je přimělo k podřízení a ukončení války.

Alexandr I. tedy musel skutečně vyhrát mnohem více bitev než jeho synovec, aby si Itálii podřídil, a i poté byla kontrola území značně problematická. Navzdory relativně malému rozsahu území šlo o lidnatou oblast, jeho protivníci měli několikanásobnou početní převahu a jejich státy (pokud tak můžeme jejich federacím a svazům říkat) byly nedávno založené a stabilizované, takže byli odhodláni zuřivě hájit svoji samostatnost do posledního muže. Alexandr I. také nezískal svými vítězstvími (na rozdíl od svého synovce) žádné skvělé a velkolepé poklady, kterými by mohl dál financovat svoji válku a rozšiřovat a posilovat svoji armádu. Měl na své straně skupinu nespolehlivých vyhnanců, spolek Italiótů, který neoplýval nijak zázračnými finančními zdroji, natož entuziasmem, který by podmanění jižní Itálie vzhledem k nutnosti dlouhodobé války vyžadovalo.

Alexandr I. však byl nesmírně blízko cíli, který se ještě nikomu nepodařil - sjednotit Italióty a dobýt jižní Itálii, dobytím Poseidónie totiž získal možnost spojit se do budoucna s Kampánskými Řeky, kteří rovněž byli neustále pod útokem svých rozličných sousedů. Smrtí Alexandra I. končí jakékoliv větší zapojení Italiótů do dění na dalších téměř 50 let! Byla to velká ztráta i pro Épeiros, který tím přišel na jednu generaci o svoje vojsko. Mezitím se o prvenství nad Itálií měli znovu utkat Samnité a Římané. Samnité **v roce 327** začali okupovat Neapol, a proto místní Řekové přivolali na pomoc Řím. V roce 326 tak začala **2. samnitská válka** (326-304), která rovněž významně změnila mocenské vztahy v Itálii. Řím válku vyprovokoval a inicioval, jelikož zcela nepokrytě zasahoval do sféry vlivu Samnitů - jasným důkazem je budování kolonií a silnic.

Řím však měl důvod být sebejistý, měl centralizovanější a účinnější státní systém, navíc byl bohatší než Samnitská federace a měl rovněž úctyhodné lidské zdroje (mohl i se spojenci sestavit vojsko cca z 250 000 mužů), také větší síť opěrných bodů a silnic. Vítězství v **1. samnitské válce** a později nad Latiny pro ně bylo povzbuzením, že Římu už nikdo neodolá. Samnitům se podařilo získat v Kampánii na svoji stranu město Nola a Nuceria, svoje příznivce měli i v Neapoli a Palaepolis. Obě strany si pravděpodobně velmi dobře uvědomovaly, že nevedou válku kvůli pár městům v Kampánii a na hranicích Samnia, ale o nadvládu v Itálii.

Římané vedli válku relativně úspěšně (odehrávala se hlavně na území Samnitů v údolí Liris a částečně na severu Kampánie) do doby, než byla jejich armáda 50 000 vojáků **roku 321** poražena a zajata v hornatém terénu **Kaudijských soutěsek** (místo poblíž Maleventa). Samnité bohužel nepochopili psychologický profil* svého protivníka a domnívali se, že válku je možné vyřešit smluvně, a také se údajně obávali hněvu bohů, kdyby zabili tak velké množství zajatců. Proto Samnité neposlechli svého vítězného generála Gaia Pontia, ale jeho otce. Bylo uzavřeno nejdříve příměří, v roce 320 pak mír (na 5 let, ručiteli bylo 600 zajatců z třídy jezdců) a obnoveny původní hranice, což ale byla kardinální chyba, která měla vliv na další průběh války a historie Itálie vůbec. Jednalo se prakticky o polovinu římských sil, a proto by v případě jejich likvidace měli Samnité otevřenou cestu k tomu, aby získali část spojenců Říma na svoji stranu a dobyli Řím.

Římané považovali nejen kapitulaci, ale zejména projítí pod jhem za těžké ponížení, v jejich myšlení nebylo možné ukončit válku jinak, než svým vítězstvím nebo svojí smrtí, proto za 5 let začali válčit znovu. Řím válčil už dříve, ale to hasil vzpouru Volsků, také v roce 319 údajně dobyl území

---

* Není zde dost prostoru vylíčit válečné zvyklosti a rozdíly Římanů ohledně války, přesto se je krátce pokusím shrnout. Řím válčil do úplného vítězství a zničení nepřítele, smlouvy byly pouhý dodatek za vítěznou válkou. S Římem nebyla možná mírová koexistence, smlouva s ním nebyla zárukou ničeho. Jejich státní systém neustále produkoval ve všech stupních politického systému muže hladové po úspěchu, který spočíval ve válce a dobývání okolních teritorií. Získání Kampánie přineslo do Říma velké bohatství, expanze na jih tak byla podporována zejména patriciji.

Frentánů, čímž se dostal znovu na hranice Samnia, měl však také ještě společnou hranici s Apulií.

V roce 316 Římané opět získali pozice v Kampánii a pokoušeli se navázat spojení s Apulií (marně), zatímco Samnité se snažili získat na svoji stranu Etrusky. **V roce 315** poblíž města Terracina utrpěla římská vojska drtivou porážku od Samnitů u Lautale. Bitvě předcházel úspěšný manévr Samnitů v Kampánii, kde jejich vojsko buď uniklo římským silám, a pak postupovalo do Latia, nebo římskou armádu předtím porazilo.¹¹³¹ Aurunci a Kampánové se nyní vzbouřili a neklid se začal šířit i ve střední Itálii. Samnitské síly postupovaly a nestálo jim nic v cestě, neboť další římská armáda byla až v Apulii, takže Latium a Řím kryly jen velmi nedostatečné síly.

V Římě byli zvoleni **roku 314** tři diktátoři, každý z nich měl vykonávat funkci jeden rok. Samnité chtěli postupovat na Řím a v Latii jim nikdo nestál v cestě. Pokud by tedy územím táhli dostatečně rychle, mohli by jednotlivá latinská města porazit nebo získat na svoji stranu dříve, než Řím do oblasti pošle posily, což měl v úmyslu. Samnité však ztratili vhodný moment na dobytí Latia a posléze i Říma, **v roce 314** se totiž vydal ze Sparty do Itálie král **Akrotatos I.**^{*} a cestou vyřešil silou místní záležitosti v Illýrii ve prospěch místních Řeků. Poté se vylodil v Tarentu, kde obdržel vojenské posily a strávil zde několik dní. Samnité zatím čekali, jak se zachová, báli se totiž jeho možné spolupráce s římskou armádou v Apulii. Bohužel nevěděli, že Akrotatos I. byl vyslán na pomoc městu Akragás (a také syrakuským vyhnancům), které chtělo schopného velitele, který by je vedl do války proti Agathokleovi, jenž se stal tyranem Syrakús. Akrotatos neměl v úmyslu zasahovat v Itálii, což se ale Samnité nedozvěděli.¹¹³²

Časové prodlevy Samnitů dokonale využili Římané, mezitím přesunuli posily a u Terraciny Samnity porazili, čímž v roce 314 zkušený římský konzul C. Sulpicius Longus zbavil hrozby Latium i Kampánii. Válka se nyní začala vyvíjet v římský prospěch. **Roku 313** dobyli Fregellae, Teanum a Cales, také byla dobytá severní Kampánie.¹¹³³ **V roce 312** začali Římané budovat silnici Via

---

^{*} Stal se mezi občany velmi nepopulární poté, co chtěl trestat za zbabělost ustoupivší vojáky z bitvy u Megalopolis (331), proto se ochotně ujal záminky proč opustit Spartu.

Appia, která vedla z Říma k městu Kapua. Samnitě odpověděli protitahem a **v roce 311** získali na svoji stranu Etrusky. Ti sice bojovali v roce 310 okolo města Sutrium, výsledek byl ovšem nerozhodný a v další bitvě zde Římané zvítězili obchvatným manévrem.

Etruská města se sice spojila, jenže **v roce 310** utrpěli Etruskové další porážku - **u Vadimonského jezera** byly jejich sbory rozprášeny, boje sice pokračovaly až do **roku 308** (kdy Římané dobyli řadu opěrných bodů a měst), ale Volsinie uzavřely příměří (rok před nimi Tarquinie). Od této chvíle končí vláda Etrusků nad jejich územím a začíná hegemonie Říma. Události 2. samnitské války se odrazily i ve výtvarném umění Etrusků. Výjevy na freskách hrobek začínají být hrůzné a pochmurné, už žádné radostné hostiny, lov, sport a hry, úsměvy vystřídala melancholie a smutek. 2. samnitská válka šla do své závěrečné fáze, poté co selhali Samnitě v Kampánii a Latiu a také Etruskové byli poraženi (311-308), zbývalo Samnitské federaci jediné, totiž uchýlit se k malým nájezdům, partyzánským akcím a bránit svoje území nebo příležitostně oblehnout některé město.

Samnitům se povedlo **v roce 308** vzbouřit kmeny Paelignů, Marsů a Aeqů, jenže římský konzul Quintus Fabius Rullianus povstání potlačil, v roce 306 začali Římané budovat ve střední Itálii silnici Via Valeria.¹¹³⁴ Jediným úspěchem Samnitů byl **v roce 307** výpad do Apulie, kde dobyli město Silvium, které ovšem Římané dobyli zase zpět o rok později. Samnitě však našli dalšího schopného velitele Gavia Gellia*, který dovedně využíval vnitřní linie v Samniu pro svoje operace. Zaútočil náhle na střed Kampánie, kde dobyl Calatii a Nolu, další samnitské vojsko překročilo řeku Liris a dobylo město Sora. Města Anagnia, Frusino získal Gellius na svoji stranu, jenže zbytek Herniků zůstal věrný Římu. **V roce 306** tak vypukla v Římě právně panika, Anagnia byla totiž pouze 64 km od Říma a tak Římané museli v dalších letech znovu bojovat o Kampánii, také dobyli zpět Anagnii.

Samnitě **v roce 305** znovu útočili, tentokrát na sever Kampánie, štěstěna se však znovu naklonila na stranu Římanů, těm se podařilo v roce 305 Samnity

---

* Livius ho nazývá Staius Gellius, Diodóros Gellius Gaius

porazit, zajmout Gellia a dobýt hlavní město kmene Pentri Bovianum, čímž byla válka prakticky u konce, některá samnitská města uzavřela mír. Válka skončila **roku 304**, Samnité ztratili svoje pozice v Kampánii (kde založili Římané 13 kolonií) a údolí řeky Liris, kde byly založeny 3 latinské kolonie (Arpinum, Fregellae, Interamna).¹¹³⁵ Samnité tak už nevládli většímu počtu obyvatel ani většímu území, než Řím.

I přes porážku nebyli Samnité žádná druhořadá mocnost, pravděpodobně ztratili potenciál rozšířit síť aliancí a kolonií Říma v Kampánii a Latiu, ale pořád vládli pevně zkonsolidovanému území (stejně jako Řím). Kolonie Římanů a Latinů jejich území v zásadě neohrožovaly. Nebyli ani podřízení Římu ani jeho spojenci, přesto však pro ně musely být výsledky války nesmírně frustrující. Samnité měli často vítězství na dosah ruky, třeba u Kaudia a Lautale, o zvrát ve válce se zase mohli pokusit u Anagnie. Přesto je nesporné, že samotní Samnité už nyní neměli potenciál vyhrát hegemonii nad Itálií. Byli oslabeni, takže jejich expanzivním plánům byl prozatím konec, naopak Řím vyšel z celé války posílen, neboť získal další území a lidské zdroje, navíc do budoucna mohl očekávat ještě více bohatství z Kampánie.

Římu se podařilo nejen vyhrát, ale především zkonsolidovat svoje pozice založením kolonií a budováním silnic. Vítězství Říma zajistila i armádní reforma, tedy přechod na manipulový systém pro legie, který byl zaveden pravděpodobně buď po roce 321, nebo nejpozději po roce 315. Je ale pravda, že Řím měl minimálně dvakrát štěstí- poprvé, když jeho vojáci u Kaudia nebyli zabiti (321), a podruhé, když Samnité prováhali vhodný okamžik na ofenzivu po bitvě u Lautale (315). To se však stalo minulostí a štěstí se mělo na Římany usmívat dále, ze severu nehrozilo od Etrusků ani Keltů žádné nebezpečí a na jihu Itálie se navíc **v roce 303** vylodil spartský princ **Kleonýmos**, kterému se nepovedlo získat v roce 309 trůn. Proto se ochotně vypravil na žádost Tarentu (přišla do Sparty v roce 304) do Itálie, síly Italiků tak měly opět pocítit efektivitu řeckých vojsk.

Kleonýmos, tehdy sedmadvacetiletý, odplul z Řecka s 5000 žoldněři, k nim 5000 najal v Itálii a další vojsko obdržel od Tarentu, takže měl celkem 30 000 pěšáků a 2000 jezdců. Peucetiové, Daunové a Messápiové byli poraženi, dva Peucetiové se pokusili o atentát, ale Kleonýmos ho přežil. Lukáni byli natolik zděšeni plundrováním své země i velikostí řeckého vojska, že

s Tarentem raději okamžitě v roce 303 uzavřeli mír. Kleonýmos dobyl poté město Metapontum, čímž získal od místních občanů 600 talentů a 200 dívek z nejbohatších rodin jako rukojmí. (Diodóros 20, 104f) Kleonýmos byl údajně na hony vzdálen spartské asketičnosti a skromnosti, žil v luxusu a cizí mu nebyly ani orgie.

Napřed zvažoval přepravu na Sicílii, aby zde osvobodil sicilské Řeky z tyranie Agathoklea, ale pak od plánu upustil, přeplavil se na ostrov Kerkýra a zbudoval si zde základnu. Do měst dosadil oligarchy, kteří podporovali jeho a Spartu. Zájem o spojení projevili jak Démétrios I., tak Kassandros, Kleonýmos však nevyhověl ani jednomu z nich. **Na jaře roku 302** se vrátil do Itálie s vojskem 20 000 vojáků a dále vítězil nad Italiky. Livius (X, 2) udává, že římské vojsko pod velením konzula Aemilia porazilo Kleonýma, když se vylodil u města Rudiae (řecky Alésion, dnešní Lecce), Kleonýmos tehdy město dobyl. Ve stejné pasáži však Livius vysvětluje, že podle jiných letopisů byl k městu poslán diktátor Iunius Bubulcus, Kleonýmos však odešel z Itálie dříve, než se s ním mohl utkat, což se událo zřejmě v roce 302. Obě její verze jsou ale poněkud nevěrohodné, protože Messápiové v dané době nebyli spojenci Říma, navíc Řím pravděpodobně **v roce 303** uzavřel s Tarentem mírovou smlouvu, která mu zakazovala plout za mys Lakinium (nedaleko města Krotón, kde stál chrám Héry Lakínie).

Kleonýmos zjistil, že se stal nevítaným hostem, Tarent a ostatní jeho Italiótsí spojenci se obrátili proti němu, takže během nočního přepadu při obléhání Tarentu ztratil Kleonýmos část pozemního vojska. Porážka nebyla nijak závažná, ale musel zrušit obléhání města. V Metapontu pak jeho flotilu postihla bouře, při níž byla část loďstva zničena, a tak se musel vzdát svého podniku v Itálii. Obeplul Brundisijský mys a chtěl se vrátit zpět na Kerkýru, ale uprostřed Adriatického zálivu ho větrná bouře zanesla k pobřeží Venetů, kteří obývali ohyb Adriatického moře. Kleonýmos si netroufal na návrat do Itálie, protože na levé straně italských břehů nebyly přístavy a na pravé bydleli Istrové, Liburnové a Illyrové, v mnoha případech to byli piráti, kteří Řeky nesnášeli. Na lehkých lodích tedy vyplulo Kleonýmovo vojsko po řece Medaucus k městu Patavium (dnešní Padova) a cestou rabovalo ve třech přímořských vesnicích patřících Pataviu (Livius X, 2).

Řecké vojsko úspěšně dobylo jednu ze tří vesnic, poté však utrpělo porážku v noční pozemní bitvě a bylo poraženo i na řece, takže Kleonýmos ztratil opět část flotily a musel ustoupit. Livius tvrdil, že zobce lodí a odění lakónská byly vystaveny v chrámu Junonině, památku lodní bitvy slavili obyvatelé jako svátek, v tento den se pořádala slavnostní bitva lodí na řece uprostřed města. Kleonýmos pozbyl veškeré naděje, že získá vliv v Itálii nebo Spartě, jeho kampaň byla u konce. Prospěla jenom budoucím událostem ve prospěch Římanů, kteří si jistě mnuli ruce, když někdo oslabil Italiky za ně.

To, že Lukáni byli oficiálně jejich spojenci, nebránilo Římu upravit svoji politiku tak, aby jim kynul co možná největší zisk. Je s podivem, že ostatní etnika, federace ani státy nedokázaly správně vyhodnotit tento postup jako typický příklad zahraniční politiky Říma, která slouží pouze k jednomu – k získání větší moci, pokud možno skrze námahu a krev jiných lidí. Také ovšem nedokázaly přijmout z vyhodnocení římské politiky příslušné závěry, že totiž spojenci Říma jsou jen tak dlouho spojenci, dokud se to hodí. Žádný spojenec Říma z dohody ještě neprofitoval (kromě oligarchie), naopak každý ztratil svoje území (nebo přinejmenším část) a práva, “získal” povinnost vojensky sloužit Římu a ocitl se dříve nebo později v podřízeném postavení (bez ohledu na počet výjimek). Tohle byl obvyklý kurz římské diplomacie -využívat přátele i nepřátele, měnit smlouvy, jak se Římanům zachce, a porušovat je, kdykoliv uznají za vhodné.

Prozatím opusťme Itálii a vraťme se na Sicílii, jejímiž osudy mocně pohnul jediný muž, **Agathoklés** (*361). Jeho otcem byl Karkínos z Rhégia, který se však záhy odstěhoval na Sicílii do města Thermae (město patřilo do sféry vlivu Kartága), kde žil s Féničankou*. Podle legendy se Karkínos pod dojmem snů dotazoval v Delfách na osud dítěte a pověřil tím Kartagince, kteří tam směřovali. Podle věštby měl způsobit Agathoklés mnoho zlého Kartágu i Sicílii, takže Karkínos dítě Kartagincům vyslancům zapřel a tvrdil, že zemřelo. Agathoklés tak musel vyrůstat u strýce Hérakleida. V 7 letech se však Agathoklés vrátil ke své původní rodině, která se na Timoleontovu výzvu

---

* Primární zdroje jako Justinus, Diodóros atd. udávají, že šlo o kartaginskou ženu, ale vysoce o tom pochybují, na Sicílii žili především Féničané, kteří byli podřízeni Kartágu. Etnicky je to vlastně nepodstatná informace, protože Féničané i Kartaginci mají stejný původ.

přestěhovala do Syrakús. Již **v roce 339** Agathoklés bojoval v Timoleontově vojsku proti městu Etna, kde se vyznamenal, takže se oligarcha Damás (vojenský velitel, jeden z členů pozdější rady 600) postaral o jeho společenský vzestup.

Agathoklés byl sice jedním z vůdců demokratické strany, přesto plnil rozkazy rady oligarchů, např. když Syrakúsy vyslaly vojsko na pomoc sprátcenému režimu v Akragantu. Při tomto tažení Damás zemřel a Agathoklés si vzal vdovu po něm, čímž si značně finančně polepšil. **V roce 330** byl vyslán jako jeden z mnoha do Itálie, aby pomohl Rhégii a Krotónu, když Bruttiové opět útočili na řecká města. Agathoklés byl jedním z chiliarchů (velitel 1000 pěšáků), jeho starší bratr Antandros dokonce jedním z generálů. Syrakuské vojsko uspělo, ale po návratu domů se Agathoklés dostal sporu se Sósistratem (jedním ze syrakuských generálů, oligarchů), kterého obvinil ze zrady, navíc kromě něj obvinil i strýce Hérakleida, že připravují tyranii. Proces Agathoklés prohrál, takže musel opustit Syrakúsy nejen on, ale i 1000 jeho stoupenců. V Syrakúsách tak začalo vládnout 600 oligarchů a Sósistratos se obklopil řeckými i námezdnými kopiníky.

Agathoklés odplul se svými stoupenci do Itálie, neúspěšně se pokusil o převrat ve prospěch demokratů v městě Krotón a poté se dal najmout **v roce 323** s přeživšími stoupenci do služeb Tarentu. I zde bojoval statečně, přesto však byl brzo propuštěn - buď byl podezříván z převratu, nebo se k moci dostala oligarchie, která si přála spojenectví s Římem, aby tak odstrašila svoje sousedy od dalších útoků. Agathoklés se poté vydal na pomoc Rhégii, které obléhal Sósistratos. Agathoklés zvítězil, jako vůdce demokratů se tak vrátil v roce 322 do Syrakús. Na Sicílii probíhala podle Diodóra tehdy krátká válka s Kartágem, která však byla rychle smluvně ukončena.

Agathoklés provedl úspěšný převrat a nastolil demokracii, byl zvolen generálem, ale v roce 320 nedokázal dobýt město Gela, čímž jeho pozice oslabil. Navíc se uprchlí oligarchové spojili s Kartágem. Ani v následující válce s oligarchy a Kartágem si však nezískal vedoucí postavení, takže se Syrakusané rozhodli, že svoje spory a problémy vyřeší nejlépe prostřednictvím někoho jiného. Proto poslali žádost o pomoc do Korintu a z něj připlul v roce 320 Akestoridés, který měl mírovou smlouvou ukončit válku mezi oligarchy a demokraty. Byly mu odhlasovány pravomoci k jednání. Akestoridés dosáhl

narovnání vztahů, proto musel roku 319 Agathoklés i se svými stoupenci opět odejít a cestou unikl atentátu, který na něj korintský “usmiřovatel“ chystal. (Diodóros, XIX. 5)

Sósistratos byl povolán zpět do Syrakús, stal se opět vládcem, ale ve válce proti Kartágu si nepočínal příliš dobře, takže raději uzavřel v roce 317 mír. Agathoklés věděl, že nemá peníze ani lidi, aby si mohl dovolit akce proti větším městům. Stal se velitelem ve městě Morgantina a podařilo se mu dobýt Leontýny. Syrakúsy spoléhaly na pomoc Kartága, avšak Agathoklés nebyl jen vynikající velitel, ale i obratný diplomat.

V roce 317 vedl jednání s Hamilkarem a dosáhl s ním zajímavé dohody, že karchedónské vojsko nebude zasahovat do řeckých záležitostí na ostrově. Oba muži měli zjevně autokratické ambice a věděli, že si mohou být navzájem prospěšní. Hamilkar pomohl vyjednat mír mezi Agathoklem a Syrakusami. **Na jaře roku 316** pronáší Agathoklés v Syrakusách působivou řeč, v níž slibuje zrušení dluhů a rozdělení půdy chudým. Pomocí chudých a Sikelů pak provedl převrat a stal se opět generálem, měl navíc k ruce i 5000 vojáků od Hamilkara, který je zanechal ve městě. Agathoklés se prohlašoval za strážce míru, vydal se válčit naoko proti městu Herbita, aby se vzápětí vrátil a vyhnal nebo dal zabít svoje odpůrce. 6000 oligarchům se podařilo uprchnout do Akragantu (Diodóros 19,8,1), zbývající (4000) už takové štěstí neměli.

Agathoklés se sice po této záležitosti tvářil, že dožije život jako soukromý občan, ovšem dav si ho zvolil jako vládce. Rozdělil půdu mezi občany a zrušil dluhy (Diodóros 19,8,2), poté začal válčit s městy Gela a Messána, kde žili rovněž mnozí vyhnanci, v této situaci se Kartágo přidalo na stranu vyhnanců. Vedoucím městem aliance oligarchů byl Akragás, který povolal ze Sparty pomoc, proto **v roce 315** vyplul princ **Akrotatos I.**, nabral posily v Itálii a Tarentu a přistal na Sicílii. Agathoklés mezitím dobyl město Mylae (dnešní Milazzo). Hamilkar se poté rozhodl dále se do řeckých záležitostí nevměšovat a zaručil řeckým městům na území kartaginské části Sicílie autonomii (tajně pak Agathokleovi syrakuskou hegemonii).

Akrotatos prokázal svoji naprosto neschopnost vojenskou i diplomatickou, jeho chování a spory se Sósistratem vedly ke sněmu spojenců, na němž byl odvolán a musel s ostudou odplout domů. Tarent odvolal svých 20

lodí, Hamilkar mezitím využil situace a obsadil Himeru i Selinús. Delegace z Kartága donutila Agathoklea, aby přestal obléhat v roce 313 město Abákainon, ale v roce 312 Agathoklés dobije Messánu a Tauromenium. (Diodóros 19,71,7 – 17,71,2) Kartágo bylo ve značně složité situaci, nemohlo Hamilkara odvolat, protože by se mohl vzbouřit, ale zároveň nemohli poslat ani jiného velitele místo něj. Naštěstí pro karchedónský senát vyřešila problém náhlá Hamilkarova smrt.

Agathoklés vytáhl proti Akragantu, jehož vůdce Deinokratés požádal Kartágo o pomoc. Agathoklés měl velkou armádu, neboť kromě syrakuského vojska posbíral již na konci roku dalších 10 000 pěšáků a 3500 jezdců (převážně žoldnéřů), jakoby tušil budoucí kartaginskou intervenci. Kartágo poslalo na pomoc Akragantu 60 lodí, a tak Agathoklés musel zanechat obléhání města a kartaginská flotila se přesunula blokovat syrakuské přístavy. V pozemní bitvě Syrakúsy porazili vojsko aristokratů u Galarie, poblíž města Kentoripa (dnešní Centuripe). Obě vojska měla 5000 mužů a bitva byla vyrovnaná, dokud na pravém křídle neprorazil Pasifilos s elitními vojáky, takže Deinokratés musel ustoupit.

Kartágo mezitím shromažďovalo vojsko u mysu Eknomos, odkud měli blízko do Gely i Akragantu, jejich pevnost se stala posledním útočištěm oligarchů. Agathoklés nabízel Kartagincům bitvu, ti ovšem odmítli, protože čekali na jaře posily a neměli důvod riskovat. Agathoklés tak pouze obsadil Kentoripu a po svém návratu do Syrakús rozvěsil kořist po chrámech. **O následující kampani v roce 311** nás informuje Diodóros (19,108-110). Kartaginskou armádu vedl Hamilkar, syn Geskóna a pravnuk Hannóna I. (vítěz nad syrakuským loďstvem v roce 367), měl k dispozici 130 válečných lodí a pozemní armádu tvořilo 2000 kartaginských aristokratů (pravděpodobně spíše důstojnický sbor a jezdecko než pěší oddíl po katastrofě v bitvě u Krimisu), k tomu 10 000 Afričanů, 1000 etruských žoldnéřů, 1000 baleárských prakovníků a 200 válečných vozů z Erutrie.

Výprava pro Kartágo nezačala příliš šťastně, neboť bouře potopila 200 lodí vezoucích obilí i 60 válečných lodí. Agathoklés však ztratil 20 lodí v mesinské úžině díky nečekanému přepadení kartaginskou flotilou, avšak podařilo se mu obsadit Gelu, ačkoliv to byl nominálně jeho spojenec.

Po vylodění se spojil Hamilkar se svými řeckými spojenci, takže měl k dispozici úctyhodnou sílu 40 000 pěšáků a 5000 jezdců, v červnu roku 311 tak vypukla bitva u řeky Himera, která rozdělovala planinu na dvě části. Agathoklés sledoval šarvátky spízních oddílů a umístil do zálohy za řeku větší oddíl, který porazil Kartagince. Poté zaútočil s celým vojskem na tábor protivníka, zaházel příkop a prolomil kolovou hradbu, takže řečtí vojáci se hrnuli dovnitř tábora, zatímco kartaginské vojsko bylo v panice a zmatku. V tom však zasáhli baleárští prakovníci, zastavili útok Řeků a zahnali je mimo tábor. Řecké síly ustupovaly k táboru, ale útočilo na ně jezdeckvo, řeka navíc byla rozvodněná, a tak napomohla zkáze řecké armády. Kartágo mělo ztráty 500 mužů, kdežto Agathoklés* 7000! (Justin, 22,3,1-6)

Syrakúsy ztratily svoje dosavadní řecké i sikelské spojence a byly sevřeny námořní i pozemní bloádou. Jediným spojeneckým městem byla Gela, kam se po bitvě Agathoklés stáhl. Veškeré pokusy o proražení bloády v roce 310 byly neúspěšné. Kartaginské síly vyhrály potyčky na moři i na zemi, avšak Agathoklés přišel během léta se smělým plánem, na ten ale bylo potřeba hodně peněz, proto si vzal půjčky od obchodníků, sebral také chrámové poklady, šperky žen a převzal dokonce i majetek sirotků. Poté vyhlásil, že má jistou cestu k vítězství, nicméně občané musí ještě chvíli počkat. Těm, kdož nemohou snášet obléhání, doporučil opustit město, pokud chtějí, čímž se zmocnil majetku 1600 lidí, kteří tak učinili.

Akce přinesla mnoho peněz, za většinu byla nakoupena válečná výzbroj a 50 talentů ve zlatě dal naložit na lodě, obnos měl sloužit jako plat jeho vojákům, se kterými chtěl zaútočit na Afriku. Kartaginské síly svíraly město a nebyla šance je porazit. Kartágo sice mělo vojenskou posádku a působivé hradby, jenže ostatní jejích města vůbec vojsko neměla. Lybijci a Numidáné se mohli kdykoliv vzbouřit, a navíc mnohá fénická města nemusela Kartágo finančně ve válce vůbec podpořit. Plán Agathoklea zaútočit na srdce kartaginských držav nebyl zdaleka tak šílený, jak se mohlo na první pohled zdát. Měl reálná východiska, byl sice bezpochyby těžký na provedení, avšak byla to asi jediná reálná možnost, jak ukončit obléhání Syrakús a jednou

---

* Agathoklés mohl mít armádu přibližně o počtu 30 000 pěšáků, 3500 jezdců

provždy se zbavit Kartága na Sicílii, pokud neplánoval Agathoklés Kartágo dobýt.

Agathoklés tedy provedl odvody, potřeboval totiž velké množství veslařů, takže naverboval mnoho propuštěnců (pravděpodobně dříve byli sloužícími pobitých aristokratů), poté si vybral i další vojáky z obyvatel, někteří určitě měli posloužit i jako rukojmí a záruka proti vzpouře doma. Jezdci si měli vzít pouze sedla a postroje, dostatek koní měl být na místě (Agathoklés také určitě nechtěl zvětšovat flotilu o transporty pro koně, když nebyly potřeba). Město měli řídit po dobu jeho nepřítomnosti jeho bratr Antandros a aitólský žoldněrský velitel Erymnón.

Na cestu se vypravilo 60 lodí a 14 000 vojáků (mezi nimi byli nejen řečtí žoldněři, ale i Samnité, Etruskové a Keltové, také synové Agathoklea Hérakleidés a Archaghatos). Svoje plány si však nechal Agathoklés raději pro sebe, takže si vojáci mysleli, že provedou invazi na Sardinii nebo kartaginskou část Sicílie. Plavbu do Afriky by zamítli jako sebevražedný podnik. **14. srpna roku 310** Agathoklés vyplul do Afriky a načasoval si pro odplutí dokonalý okamžik (zatmění slunce vyložil svým mužům jako příznivé znamení, konec jedné mocné síly – Kartága). Když do Syrakús připlouval konvoj s obilím, vyrazil, jak nejrychleji mohl, se svojí flotilou na otevřené moře a vyhnul se Kartagincům, kteří se s příchodem tmy museli vzdát pronásledování, zásobovací konvoj tak navíc dorazil v pořádku do města. Po šesti dnech přistál Agathoklés v Africe u Krásného mysu.

Zde našli Agathokleovi vojáci vily a statky Kartaginců, také bohaté zásoby potravin a stáda dobytka, především však spousty volně se pasoucích koní. Vylodění se zdařilo, ačkoliv v oblasti nebyl žádný přístav, pouze skalnatá zátoka. Lodě nechal Agathoklés spálit jako oběť Déméter a její dceři, neboť se k nim údajně modlil, aby unikli kartaginské flotile, když vypluli ze Syrakús. Hned po přistání se podařilo řeckému vojsku dobýt města Megalopolis a Tynés, kde si zřídili základnu, z níž podnikali nájezdy na venkov. Nedaleko města Megalopolis založil Agathoklés město Aspis, aby tak měl svůj přístav a zásobovací depot. Do Kartága mezitím od jejich velitele flotily dorazila zpráva, co se v okolí děje, a do města navíc začali proudit uprchlíci z venkova. Senát na mimořádném zasedání postavil do čela pozemní armády dva zneprátené vůdce - Bomilkara (podporoval kdysi Hamilkara, zástupce lidové strany), a

Hannóna, jemuž bylo svěřeno velení 2000 mužů posvátného oddílu a který také zastupoval aristokraty.

Kartaginci shromáždili ze své metropole 40 000 pěšáků, 1000 jezdců a 2000 válečných vozů. Bomilkar velel levému křídlu, zatímco Hannón pravému a také vybral tábor na kopci poblíž řeckých pozic u Tynés. Agathoklés nyní předvedl svoje taktické mistrovství a uplatnil poznatky z tažení Alexandra Velikého. Ačkoliv měl k dispozici pouze 13 500 vojáků, dokázal eliminovat početní převahu nepřítele. Pravému křídlu velel jeho syn Archagathos, na něm stálo 2500 pěšáků, dále 3500 Syrakúsanů, 3000 řeckých žoldnéřů a 3000 cizineckých žoldnéřů (Etruskové, Samnité a Keltové), na levém křídle stál Agathoklés s 1000 jezdců, na kraje křídel umístil 500 prakovníků a 500 lučištníků. To nebylo ovšem z jeho strany vše: věděl, že jeho linie je podstatně kratší, a tak aby oklamal nepřítele, že má zálohy, které mohou kdykoliv zasáhnout, ozbrojil asi 6000* námořníků atrapy, jelikož pro všechny nezbyly zbraně. Pouzdra štítů dal na kostry z proutí, takže tito muži zdálky vypadali jako ozbrojení a připravení zasáhnout - jen sklopit kopí a jít do boje. Kartaginci měli od bitvy u Krimisu z řeckých hoplítů velký respekt. Bitva začala útokem válečných vozů, jejich postup však zastavila křížová palba lučištníků a prakovníků. Útok jezdeckva znamenal pro Kartagince opět těžké ztráty. V pěší bitvě se vyznamenal posvátný oddíl, Hannón působil Řekům těžké ztráty, dokud jim nepřišli na pomoc lehkooděnci. Oddíl byl zničen a Hannón zabit, levé křídlo začalo na pokyn Bomilkara ustupovat, za toto svoje rozhodnutí později čelil obvinění z vlastizrady. Řekové utrpěli ztráty jen ve stovkách mužů, zatímco Kartaginci v tisícičkách.

Kartaginská armáda však uprchla zpět do Kartága, takže město nezůstalo bez ochrany. Kartaginci se pokusili získat přízeň bohů mimořádnými opatřeními- 200 dětí z předních rodin bylo obětováno Molochovi*.¹¹³⁶ Ve stejné

---

* Agathoklés vyplul se 60 loděmi, pravděpodobně pentérami, a k tomu asi ještě menší flotilou nákladních lodí, lodní osádky tak mohly dosahovat pravděpodobně až počtu 18 000 mužů, předpokládám, že 2/3 tohoto počtu v době bitvy střežily dobyté pozice, asi jen 6000 lodníků šlo s vojskem plnit táborové a logistické povinnosti, tedy střežit tábor atd.

* Tomuto božstvu bylo obětováno později i 3000 řeckých zajatců poté, co Kartágo zvítězilo v jedné z bitev nad invazní armádou. Lidským obětí v Kartágu se věnuje publikace

době byl Hamilkar poražen u Syrakús, a tak poslal své obležené metropoli na pomoc 5000 vojáků. Agathoklés přesto v roce 310 nerušeně dobýval pobřežní města (např. Neapolis a Hadrumentum) i vesnice, podřídil si jich na 200. Spojil se s ním král místních Lybijců Ailymás. Poté se Agathoklés obrátil k dobývání vnitrozemí, věděl totiž, že Kartágo bez zásobování potravinami brzy padne. Agathoklés poté **v roce 309** vysvobodil svoji posádku v městě Tynés od obléhání Kartaginců.

Agathoklés nyní ovládal východní část pobřeží. V městě Aspis dal budovat nejen přístav, ale i loděnice. Aspis (dnešní Kelibia) získala svůj název podle nedalekého kopce, který měl tvar hoplíského štítu. Byla na něm postavena vysoká rozhledna, ze které bylo možno pozorovat pohyb na moři kolem Krásného mysu.

Kartágo povolávalo posily z vnitrozemí, znovu oblehlo Tynés, lybijský král Ailymás se ukázal jako zrádce, proto ho Agathoklés pronásledoval a posléze porazil v bitvě. Dalším posílením morálky pro jeho muže byla zpráva o Hamilkarově smrti* a porážce u Syrakús. Armáda je ovšem křehký nástroj, je pouze iluzí domnívat se, že ho lze vždy řídit, ovládat a předvídat reakce. Archagathos zabil v hádce důstojníka jménem Lykiskos, vojáci se začali bouřit a požadovali jeho potrestání, v této situaci ale Agathoklés rozehrál svoje dramatické i rétorické schopnosti, čímž vzbouřence získal na svoji stranu, jen 200 jich přešlo ke Kartágu, které utrpělo vzápětí další porážku v pozemní bitvě.

Nejmocnější říše světa, nedávné objevy prokázaly, že lidské oběti byly vzácné a řídké. Výzkum ostatků z tofetů prokázal, že šlo často o pozůstatky jehňat, ptáků a jiných malých zvířat, jiné urny obsahovaly zbytky fetů, tedy lidských plodů v pokročilém stadiu vývoje. Ze zvyku spalování mrtvolek nemluvňat tak vznikla dosti hrozivá legenda. Lidské oběti v případech krajní nouze nebyly typické pouze pro Kartagince, ale i pro Římany během 2. punské války. (Kol. autor. *Nejmocnější říše světa*, str. 203-205)

* Hamilkar celou zimu roku 310 strávil tvořením nového vojska, které mělo 120 000 mužů a 5000 jezdců, mezi nimi bylo mnoho Řeků, spojil se s Deinokratem. Chtěl dobýt Syrakúsy, ale při nočním přesunu Antandros smělým výpadem jeho vojsko porazil, Hamilkara zajal a zabil. Mnoho řeckých měst poté přestalo Kartágo podporovat. (Diodóros, 19,102, 6-7;19,103,4;19,107,4-5)

Syrakúsy byly sice dál blokovány, ale jejich námořní síly zvítězily v námořní bitvě u Megary, do města tak dorazil zásobovací konvoj a situace obránců se stabilizovala. Akragás navíc začal osvobozovat menší města od kartaginských posádek, Agathoklés však věděl, že nemá dostatek sil Kartágo porazit, proto poslal Syrakusana jménem Orthón k místodržiteli Kyrenaiky, jímž byl Ofellás, veterán kampaní Alexandra Velikého. Tento muž navázal přátelské styky s Athénami, chtěl jim pomoci v ustavení kolonie v severní Itálii (pravděpodobně se měl podnik uskutečnit v roce 325/4, šlo o dnešní město Atri, na jehož místě ustavili Římané kolonii Hatria v roce 282, místo se nacházelo v kraji Picenum, neztotožňovat s etruskou Adrií).

Ofellás možná usiloval o nezávislost, pokud se však chtěl stát králem, musel počítat s tím, že bude muset mít dostatečné prostředky, aby odolal případnému útoku **Ptolemaia I.**, proto byla nabídka od Agathoklea lákavá. Ofellás mu pomůže dobýt Kartágo, ponechá si celou oblast a Agathoklés bude králem na Sicílii.

Makedonec **Ofellás** shromáždil cca 11 000 vojáků (mnozí z nich byli žoldnéři, Athéňané, 10 000 pěšáků, 600 jezdců a 100 válečných čtyřspřežných vozů, 300 vozatajů, šampiónů a jezdců), vydal se pravděpodobně **v květnu roku 308** na extrémně náročný pochod Afrikou, neboť námořní přeprava nepřipadala v úvahu, když moře ovládali Kartaginci. Agathoklés mezitím porazil jeden z afrických kmenů, který se spojil s Kartágem. V této bitvě měli Kartágu pomoci i Numidžané, ti ovšem vyčkávali, jak bitva dopadne, a zjevně chtěli vyplnit tábor vítěze i poraženého. Kartaginské vojsko bojovalo vyrovnaně, a ačkoliv mělo převahu, nevytvořilo nikde průlom, takže pěšáci Agathoklea začali vítězit. Jedinou kartaginskou jednotkou, která odmítla opustit bojiště, byla řecká žoldněřská jízda ve službách Kartága, které velel Kleinón, padla téměř do posledního muže. Agathoklés zvítězil, dobyl sice kartaginský tábor, ale díky Numidům ztratil svůj vlastní.

Ofellás dorazil po 18 dnech na hranice Kyrenaiky, urazil přitom 523 kilometrů. Nejtěžší část pochodu však jeho vojsko (a dav táborových sluhů, žena dětí) teprve čekala. Země v okolí Syrt byla naprosto pustá, bez vody, po pochodu skrze poušť minuli zem pojídačů lotosů, na konci srpna tak Ofellás dorazil k Agathokleovi. Je možné, že následná hádka mezi nimi se netýkala jen velení, ale i naprosto jiné věci. Ofellás byl vyslán pravděpodobně

s Ptolemaiovou podporou, jeho loďstvo by výrazně Řekům pomohlo, egyptská flotila se však nikde neobjevila, bez ní však nebylo možná odříznout Kartágo od námořního zásobování. Agathoklés kvůli sporu Ofella zabil (Justinus, 22.7.5) a jeho vojáky odzbrojil, později je nechal vstoupit do svých služeb a ti, jež nechtěli bojovat, byli posláni s nákladními loděmi zpět na Sicílii* (kde dál v roce 308 úspěšně bojovala liga měst řízená Akragantem).

Agathoklés poblíž Kartága porazil Bomilkara, byl blízko vítězství a mohl vyhrát, kdyby tušil, že Bomilkar se ve městě pokouší o převrat. Tento pokus neuspěl, sám Bomilkar musel ustoupit se svými stoupenci do Neapole. Zde byli obklíčeni kartaginskou armádou, povstalci se vzdali a vydali Bomilkara, který byl ukřižován na náměstí. Na počátku roku 307 měl Agathoklés i přes posílení své armády starosti, odpadlo od něj totiž město Utika, které musel dobýt zpět. Pak zamířil na západ k městu Hippú Akra (Kobylí vrch, dnešní Bizerta), porazil svými loděmi flotilu města, načež se obyvatelé vzdali.

Z města Hippú Akra učinil Agathoklés svoji námořní základnu. Zpevnil a přebudoval hradby, rozšířil loděnice i přístav a ke střežení dlouhé pozemní silnice* mezi městem a Utikou postavil vysokou věž (6 km vzdálenou od Utiky). Agathoklés se rozhodl vypravit zpět na Sicílii, v jeho nepřítomnosti měl velení jeho syn Archagathos a generál Eumachos, který podnikl výpravu do vnitrozemí Lybie. Na Sicílii porazily Syrakúsy síly Akragantské ligy, nedlouho poté se vylodil na Sicílii poblíž města Selínus Agathoklés a neúspěšně obléhal několik měst. Jeho úhlavní protivník Deinokratés shromáždil znovu síly Akragantské ligy, 20 000 pěšáků a 1500 jezdců, Agathoklés raději bitvu neriskoval, protože byl více než o polovinu slabší, takže se stáhl do Syrakús, které byly stále obleženy.

V Africe byl nejlepším velitelem Řeků Eumachos, jeho armáda měla 8000 pěšáků a 800 jezdců. Její první kampaň mířila proti Numidům, poté Eumachos postupoval jižně do nitra Lybie, obsadil město Tokae (dnešní

---

* Bohužel bouře je zanesla na ostrůvek Pithekúsy u pobřeží Itálie, většina ztroskotala a málokdo se dostal zpět domů.

* Umění stavět silnice neznali pouze Etruskové, Římané za vysoký stupeň technologie podle Isidora ze Sevilly vděčili i Kartágu.

Dougga), v němž pravděpodobně žili spíše Féničané než Numidé, jež bydleli v sousedství. Dobil i město Felliné (nacházelo se naproti ostrůvku Džerba), obsadil oázu Kapsa a směřoval k dnešnímu městu v Tunisku, Gabés. Zde žil kmen Asfodelů tmavé pleti. (Diodóros, 20.57) Místní obyvatelé svým vzhledem Řekům připomínali Aithiópy. Město Asfodelů Meschela údajně založili uprchlíci z Tróje. Eumachos se pak vrátil zpět obtížen kořistí do města Hippú Akra, dobyl město Hippo Rhégus (Rhégijská klisna) a Akris, jehož obyvatele zotročil. (Diodóros 20.57.5-6)

Úspěch této výpravy vedl k tomu, že Archagathos vyslal **v létě roku 307** Eumacha na výpravu znova. Jenže v té době už místní obyvatelé měli invazních sil dost, odpor proti řecké armádě narůstal a Kartágo chystalo novou ofenzívu s 30 000 vojskem. (Diodóros, 20,29,2 -20,30,3) Eumachos však neměl tušení, co se chystá. Chtěl dobýt město Miltiane, v pouličních bojích byl však odražen. Odtud pochodoval dalších 32 km do vnitrozemí krajinou, kde žily divoké kočky, a po dalším pochodu dorazil do krajiny, kde přebývaly opice. Místní obyvatelé je uctívali, žili s nimi v domech a zabít opici znamenalo trest smrti.

Jedno ze tří zdejších měst Eumachos dobyl, další dvě se vzdala. Zprávy o příchodu kartaginské armády ho přiměly k ústupu na pobřeží. Vrchní velení měl bohužel Archagathos, který nebyl schopen zareagovat na ofenzívu nepřítele vedenou ve třech směrech, rozdělil svoji armádu na dvě části, jednu z nich nechal střežit Tynés. Eumachos se ještě stále nevrátil a Archagathos se domníval, že pokud by se stáhl a neriskoval otevřenou bitvu, ztratil by místní spojence, a tím by se dostal do obležení. Jeho strategická rozhodnutí byla bohužel pro řeckou armádu stejně mizerná jako jeho taktické nápady. Vzal si polovinu své expediční armády, druhou dostal velitel Aischrión. Archagathos zůstal poblíž Tynés, jeho protivník Adherbal s ním však bitvu nepodstoupil.

Hannón, který měl na starosti střední část fronty, ze zálohy přepadl Aischrióna, jehož armáda o 4000 pěšácích a 200 jezdcích se tak stala minulostí, přeživší sice ustoupili k Agatharchovi, ale museli pochodovat 97 kilometrů. Himilkón se svojí armádou na jihu obsadil jedno město v cestě Eumacha a vyslal do boje malý předvoj, ten sice Řekové rychle porazili a pronásledovali, byli však poraženi, když z města vyrazily hlavní síly nepřítele. Řekové museli ustoupit na kopec, kde nebyla žádná voda, a tak byli následně

obklíčení a pobiti, uniklo pouze několik desítek mužů. Archagathos poslal žádost o pomoc, protože jeho zbývající síly byly obklíčeny, neměl žádnou naději. Místní kmeny se přidaly na stranu Kartága.

Také Agathoklés měl před sebou neřešitelnou situaci - Syrakúsy byly stále obleženy z moře. Proto si zjednal pomoc ze zcela nečekaného zdroje, najal si **koncem léta roku 307** přesně 18 válečných lodí z Erutrie, lodě poskytlo město Tarquinia. (Diodóros, 20.61.5-8) Agathoklés měl 17 vlastních lodí, nyní měl tedy převahu nad 30 plavidly protivníka. Etruská flotila připlula tajně v noci. Etruskové se rozhodli Řekům - navzdory tradičnímu antagonismu – pomoci. Viděli, že moc Říma roste, a je spojena s Kartágem, které delší dobu svého tradičního spojence zanedbávalo. Proto se Etruskové rozhodli změnit svoji zahraniční politiku, jejich námořní síly jim proti Římu byly k ničemu, mohli tedy získat spojence a peníze jinde. Agathoklés na začátku střetnutí vyplul na otevřené moře a etruskou eskadru nechal skrytou v záloze, ta potom vpadla kartaginské flotile do zad, když pronásledovala syrakuské lodě, jež se obrátily k předstíranému útěku.

Agathoklés zvítězil a zajal 5 lodí, kartaginský admirál raději spáchal sebevraždu, než aby byl zajat, a etruské lodě se vrátily po bitvě zpět domů. Xenodikos jako nový velitel vojska Akragantu se pokusil vyrazit k Syrakusám, ale u jeho domovského města ho porazil syrakuský velitel Leptinés.

V září roku 307 se Agathoklés vrací do Afriky, jeho posily čítají asi 6000 mužů, vylodí se a pochoduje do Tynés. Zde zjistí, že má celkem 8000 řeckých vojáků, 8000 cizineckých žoldnéřů (Etruskové, Galové a Samnité), 10 000 Lybijců, 1500 jezdců a nějaké válečné vozy. Vojáci se ovšem bouří, neboť nedostali dlouho žold a Archagathos ztratil autoritu vrchního velitele. Agathoklés přesvědčil svoje muže, že jediná naděje leží v porážce Kartága. Vyrazil z Tynés a nabízel nepříteli bitvu, ten se však neodvažoval střetu a spoléhal se na okamžik, kdy dojdou útočníkům zásoby. Agathoklés se pak pokouší dobýt jeden ze dvou nepřátelských táborů, který byl 32 km od Tynés. Kartaginci ho však opustili a ustoupili na vysoké svahy pod táborem, pak jen odrazili zoufalý řecký útok a zkázu Agathokleova vojska dokonalo zběhnutí Libyjců, kteří se obrátili proti Řekům.

Agathoklés uprchl do Tynés, kde vypukla noční bitva s Libyjci, v níž utržili Řekové opět těžké ztráty, polovina armády byla ztracena, Agathoklés si nedělal iluze, věděl, že jeho tažení v Africe skončilo, proto uprchl 12. října zpět na Sicílii. Jeho dva synové, Archagathos a Hérakleidés byli zajati a zabiti. Zbytky řeckého vojska se rozhodly vstoupit do služeb Kartaginců, za což obdrželi dlužný žold, jen pár řeckých posádek se dál bránilo, jejich vůdci byli ukřižováni a vojáci pak sloužili jako otroci na statcích. Agathoklés mezitím dobyl město Segesta a obsadil posádkami východní část ostrova, vybral tribut od zdejších měst a potrestal rebely. (Diodóros, 20.77.1-5) Když končil rok 307, obě strany tohoto vyčerpávajícího konfliktu (**africká válka**, 312-307) dosáhly svých cílů jen částečně. Větší ztráty ovšem utrpěl Agathoklés, který pohřbil tisíce mužů, a přitom měl v této válce minimálně dvakrát velmi blízko k vítězství.

Poprvé, když vypukla Bomilkarova vzpoura, o které se ale vůbec nedozvěděl, a podruhé, když opustil na jaře roku 307 Afriku, měly jeho síly pevné pozice, stačilo je udržet a získat si více spojenců, Kartágo by bylo záhy izolováno. Bohužel vrchní velení měl neschopný Archagathos, i když Eumachos nebyl na zkáze armád rovněž zcela bez viny. Jeho úspěšné výpravy do Řekům jinak neznámého vnitrozemí (dnešní Libye, Tunis a Alžír) měly význam jen jako objevitelské cesty. Kořist z jeho tažení nebyla vůbec potřebná, mnohem důležitější bylo udržet řecké síly blízko sebe. Vinu, za to má ovšem i Agathoklés, protože špatně ustanovil vrchního velitele. Agathoklés sice neuspěl, ale inspiroval pozdější osobnosti, jak lze porazit největší mocnost západního Středomoří.

I přes nespornou sílu Kartága na moři nebylo domácí území prakticky vůbec důkladně zajištěno, rovněž bylo pro Kartágo do budoucna otázkou, zda si správně vytyčilo cíle své zahraniční politiky, když nebylo schopno více integrovat místní kmeny a města do své republiky. Kartaginská republika byla totiž velmi volně uspořádaný stát, kde sice byli ostatní oficiálně podřízení, ale prakticky se nijak nemohli podílet na řízení politiky města. Místní náčelníci i králové byli krajně nespolehliví, fénická města většinou neměla žádné vojenské síly, bylo tedy jen otázkou času, kdy se tento rozvolněný správní model vymstí, ačkoliv papírově byl centralizovaný.

Politika dynastických sňatků byla značně nespolehlivá, měla pro Kartágo proměnlivé výsledky a bylo na zvážení, zda se nemělo přejít k jinému

správním modelu (který praktikovali například Římané v Itálii). Jak můžeme z těchto faktů vidět, imperiální ambice (mimo Sicílii) byly Kartágu stále cizí, natož aby bylo schopno vytvořit více centralizovanou, administrativně uspořádanější říši, která by měla univerzalistické tendence a snahu začlenit „ty druhé“ buď po perském nebo římském modelu do své říše. Otázkou zůstává, zda to bylo v praxi možné. V Kartágu nikdy nebyl ani náznak snahy měnit dosavadní politiku, neboť všechny nativní vzpoury město přestálo a pravděpodobně proto senát svoji politiku neměnil.

Agathoklés měl v roce 306 Damoklův meč nikoliv nad hlavou, ale u krku, tehdy jeden z jeho velitelů Pasifilos zběhl k jeho dávnému nepříteli Deinokratovi do Akragantu a přesvědčil k tomu i některé vojáky, střežené posty odevzdal oligarchům. Agathoklés byl v tak zoufalém postavení, že si chtěl s rodinou vyjednat odchod ze Syrakús, ale chtěl pro sebe dvě města, a to včetně domovského města Thermae. Deinokratés rázně odmítl a začal shromažďovat armádu.

Agathokleovým mistrovským tahem byla zejména smlouva s Kartágem. Podle ní měla opět Kartágu patřit západní část Sicílie, Kartágo naopak slíbilo nevměšovat se do dění řeckých měst na východní straně Sicílie. Agathoklés obdržel 300 talentů stříbra a 200 000 bušlů pšenice* (Diodóros, 20.79.5) Takto se ocitla strana oligarchů na Sicílii bez podpory kartaginského loďstva i vojska a Agathoklés měl volné ruce, aby se vypořádal s aristokraty.

Deinokrata a jeho mnohem silnější vojsko opět porazil tím, že k němu přeběhla část vojska. **V bitvě u Gorgia roku 305** měl Deinokratés k ruce 25 000 pěšáků a 3000 jezdců, Agathoklés pouze 5000 pěšáků a 800 jezdců, přesto zvítězil, neboť za bitvy část vojska přeběhla k němu. Deinokratés však nebyl zabit, Agathoklés se s ním usmířil a učinil z něj jednoho ze svých pobočníků. Později se zbavil dalšího starého protivníka, neboť Pasifilos, který ovládal Gelu, byl zabit. Dobył Leontýny, takže Sicílie byla nyní podmaněna a Agathoklés mohl konsolidovat svoje državy a především svůj mocenský systém. Na přelomu roku 305/4 totiž přijal královský titul.¹¹³⁷ Začal razit svoje mince, ale nedal na ně svůj portrét, na rozdíl od ostatních králů. Ostatní

---

* 5443200 Kg

diadochové se mu mohli posmívat jako ostrovnímu místokráli, ale Agathoklés vůči nim nebyl druhořadým, nedůležitým králem., ačkoliv údajně nenosil diadém, ale pouze myrtový věnec (podle ústavy Syrakús, kterou zavedl Timoleón, byl totiž vládcem Diův kněz a jeho protivníci škodolibě dodávali, že zakrývá jeho počínající pleš lépe než královská stužka).

V roce 304 podnikl výpravu na Aiolské (Liparské) ostrovy, kde žádal 50 talentů stříbra, a jelikož obyvatelé neměli dost hotovosti, museli se rozloučit i s kultovními předměty z chrámů. Pak se začal charakter vlády Agathoklea měnit, Polybios ho označuje jako muže, který se choval z tyranů nejmírněji. Agathoklés určitě neprošel žádnou radikální změnou charakteru (stoikové by řekli, že po vyčerpání krutosti může přijít už jedině mírnost), spíše si potřeboval naklonit srdce svých spoluobčanů a nejbližších spolupracovníků. V Itálii se totiž roku 303 vylodil spartský princ Kleonýmos, který zvažoval o rok později i útok na samotnou Sicílii. Poté co jeho výprava selhala, měl volné pole působnosti Agathoklés.

V roce 300/299 porazil makedonského krále Kassandra ve válce o Kerkýru, tedy o klíčový ostrov pro obchodní trasy do západního Středomoří, čímž se ostrov dostal pod jeho kontrolu. Vysvobodil hlavní město ostrova z obležení a v námořní bitvě porazil makedonskou flotilu. Poté za Agathoklea provdal svoji nevlastní dceru Theoxenu Ptolemaios I.

Na Sicílii potlačil Agathoklés vzpouru žoldnéřů a po svém návratu z Kerkýry zabil na 2000 etruských a ligurských žoldnéřů,¹¹³⁸ následně vyrazil do Bruttia, kde oblehl město Ethae, ale při nočním přepadu byl poražen a ztratil na 4000 mužů, proto ustoupil zpět na Sicílii. V roce 297 uzavřel spojení s králem Épeiru Pyrrhem, za kterého provdal svoji dceru Lanassu, tento akt celkově zapadal do jeho zahraniční politiky. Pyrrhos byl chráněncem Ptolemaia a Agathoklés si ho více zavázal, když mu jako věno daroval Kerkýru.

V roce 295 se vypravil Agathoklés znovu do Bruttia, tentokrát s 30 000 vojáky¹¹³⁹ Zde obsadil město Krotón a poté rozšířil svůj vliv v Itálii spojenectvím s Peucetii a Dauny, skrze ně pak kontroloval dopravu v Adriatickém moři, věnoval jim i lodě. Tarent vzápětí povolal jménem Italiótů Agathoklea na pomoc, jeho vojsko s 30 000 pěšáky, 3000 jezdci a silným loďstvem se vydalo na pacifikační akci. Bruttium plnily jeho lodě i lodě spojenců z Apulie.

Agathoklés dobyl Hippón (kde nechal zbudovat loděnice) a vzal si od Bruttiiů 600 rukojmích jako záruku mírové smlouvy. Bruttiové ji přesto nedodrželi, porazili sicilské vojsko a osvobodili svá rukojmí. Agathoklés však dál ovládal Hippón i Krotón, **v roce 290/289** se pokusil uzavřít spojení s **Démétriem I.**, proto vyslal svého stejnojmenného syna na makedonský dvůr s nabídkou aliance.

Démétrios vyslal na Sicílii svého dvořana jménem Oxythemis, aby prozkoumal stav Sicílie předtím, než smlouvu uzavře. Agathoklés měl z nedávného manželství s Theoxenou dceru a syna, všechny však odeslal zpět s pokladem a poctami na ptolemaiovský dvůr. Důvodů, které se za tímto rozhodnutím skrývaly, mohlo být několik - nejen jeho násilnický vnuk Archagathos (syn stejnojmenného otce), ale i snaha odpoutat se od spojení s Ptolemaiovci, kteří byli po bitvě u Ipsu velmi silní a začali se jich obávat i Seleukovci, neboť Sicílie byla blíže Makedonii než Egyptu. Kromě toho je možné, že se bál, aby po jeho smrti nepřipadlo království Ptolemaiovcům, případně nechtěl, aby přítomnost Ptolemaiovců na dvoře vyvolala konflikt s Démétriem. Možná je ovšem i teorie, že Agathoklés cítil svůj brzký konec, bylo mu už 72 let, a chtěl se ještě nějak pozitivně zapsat do historie. V tom případě asi sepsal závěť obsahující rozhodnutí, že navrací Syrakusám svobodu a původní ústavu a rozpouští svoji dynastii.

Je na zvážení, zda však celý odchod rodiny do Egypta nesouvisel spíše s Agathokleovým plánem znovu válčit s Kartágem, protože prý dal budovat flotilu o 200 lodích. **V roce 289** však zemřel, buď na nemoc nebo otráven svým vnukem. Archagathos zabil svého mladšího bratra a tak měl v rukou velení armády, vládu měl však jen několik dní, protože po smrti Agathoklea Syrakusané strhli jeho sochy, prohlásili se svobodnými a vypověděli, podporovatele tyranského režimu. Archagathos byl později zavražděn jedním dvořanem. Agathoklés po sobě zanechal pouze monumentální obraz jezdecké bitvy na dřevěných panelech a budovu se stovkou lůžek na Ortygii. Jeho smrt vedla k anarchii a mnoha občanským válkám.

Historikové jako třeba **Tímaios z Tauroménia** ho většinou očerňovali. Byl vykreslen jako krvežíznivý, krutý a věrolomný tyran, zatímco Diodóros zjistil, že mnoho jeho zločinů bylo zveličeno nebo se vůbec nestalo. Sicílii nešlo prostě vládnout po dobrém v podmínkách permanentního ohrožení

Kartágem, jenže větším problémem bylo, že nevybudoval stabilní vládu nebo instituce, a tak se jeho režim opíral pouze o hrubou sílu. Jako generál byl Agathoklés vynikajícím taktikem, částečně i stratémem, a mistrem obléhací i námořní války. Mohl se plným právem srovnávat se svými řeckými protějšky na východě, uznával ho i Scipio Africanus, Polybios. Agathoklés je poslední velkou osobností řeckého západu, byl nejen skvělý velitel, ale i řečník a diplomat.

I přes všechny úspěchy měl i nedostatky ve svých plánech. Příliš pozdě si uvědomil, že pokud chce soupeřit s Kartaginci, bez obrovského loďstva to nepůjde. Sicílie se zmítala mezi obrovskými extrémami, které do jisté míry ospravedlňovaly existenci, metody a způsob vlády, jaký praktikoval Agathoklés. Partikularismus místních měst přesahoval únosné meze, několikrát mohla vzít za své doména Řeků. Proto bychom Agathoklea neměli vnímat jako nějaké krystalické zlo a příklad tyranie, ale považovat ho za výsledek místních poměrů (úpadek ústav a občanských ctností, zastaralé politické myšlení). Byl poslední osobností Sicílie, která se snažila spojit síly sicilských Řeků a Italiótů v turbulentním světě, kde nebezpečí číhalo na každém kroku, a Řekové byli jen jedni z mnoha, kteří se snažili získat nadvládu nad Západním Středomořím.

Opusťme prostor Sicílie a vraťme se zpět do Itálie, kde roku 299 podnikli Keltové nájezd na římské území, zřejmě s pomocí některých Etrusků. V těchto bojích zřejmě padl i římský konzul T. Manlius Torquatus, tedy nikoliv pádem z koně, jak uvádí Livius.¹¹⁴⁰ Řím odpověděl útokem na Etrúrii a válčili i v Umbrii, kde založil kolonii Narnia (původně město Umbru Nequinum). V roce 298 vypukla **3. samnitská válka** (298-290), která vznikla snahou Samnitů podřídit si Lukánii, Lukáni si ale na pomoc přivolali Řím, který byl jejich spojencem již od roku 299. Samnité si uvědomovali, že Řím získává dominanci ve středu a na severu Itálie, zatímco oni se ocitají v izolaci a ještě jim hrozí útok Lukánů, avšak spoléhali se na preventivní úder, brzké vítězství a přičlenění Lukánie do jejich federace.

První tři roky se nedělo nic zajímavého kromě hraničních šarvátek, které probíhaly v Etrúrii, Samniu, Kampánii a Apulii. Římané měli své síly rozmístěny na 4 frontách, neboť **v roce 296** pravděpodobně chystali úder většího rozsahu. Samnité ovšem také, a tak jejich vrchní velitel **Gellius Egnatius** připravoval spojení s **Etrusky, Kelty** a také **Umbry** na severu. Řím byl v situaci, kdy měl nad Samnity jasnou převahu a měl více spojenců (nedávno např. Picenum,

Marrucini, Frentáni atd.). Stále však nedominoval celé Itálii, takže hrozila koalice Umbrů, Etrusků, Keltů, Sabinů a Samnitů, která by římský pomalu vzrůstající kolos mohla srazit na kolena. Obě strany konfliktu se pečlivě připravovaly, Římané zvolili svoje nejlepší velitele - **Quintus Fabius Rullianus** i **Publius Decius Mus** byli jakožto konzulové obklopeni nejzkušenějšími muži.

Římané shromáždili se svými spojenci na 100 000 mužů, což přibližně odpovídalo silám nepřítele v následující kampani.¹¹⁴¹ Samnitské vojsko se přemístilo na začátku **roku 295** k etruskému městu Perusii (dnešní Perugia), kde se spojilo s Etrusky a poté se přesunula koaliční vojska na severovýchod, pravděpodobně se k nim připojili i někteří Sabinové. Římané vyslali proti hrozbě část armády, které velel Fabius a dorazil s ní k městu Camerinum (již v roce 298 zde samnitské a keltské sbory porazily římské vojsko). Hlásil, že jeho síly nemohou konfrontovat nepřítele, posíleného o Senony, kteří navíc zahnali část jeho vojska. Řím vypravil na sever jako posily 2 legie, které vedl Mus. Římské síly se spojily u **městečka Sentinum** (poblíž dnešního města Sassoferrato), společně se spojenci mohli disponovat asi 40 000 muži (mezi spojenci byla např. 1000 kampánských jezdců), naproti tomu koalice Samnitů, Etrusků, Umbrů a Keltů měla celkem 80 000 mužů, jenže pravděpodobně neměla jednotné velení, případně nedošlo ke shodě, jak nadále postupovat.

V zásadě nezáleželo tolik na systému velení, problémem bylo "strategické" rozhodnutí, které síly koalice provedly. Nedá se jednoduše klasifikovat ani slovy jako naprostá stupidita či absence strategického myšlení, protože jejich rozhodnutí bylo jednoduše zločinem! Vojska Etrusků a Umbrů opustila bitevní pole den před střetnutím kvůli malé římské diverzní armádě, která měla plenit území Etrusků a Umbrů pod vedením Fulvia a Postumia.¹¹⁴² Síly soupeřů se tak prakticky vyrovnaly, protože koalice měla již jen 50 000 mužů. Mus čelil Senonům a Fabius Samnitům. **V bitvě u Sentina roku 295** nakonec i přes počáteční obtíže zvítězili Římané, jejich konzul Mus byl však mrtev, stejně jako téměř 9000 mužů, avšak ztráty koalice byly podstatně větší - 25 000 mrtvých a 8000 zajatých, padl i samnitský velitel Gellius Egnatius.¹¹⁴³

Pokud by byla přítomna vojska Umbrů a Etrusků, mocenský systém Říma by se zhroutil, přišel by prakticky o polovinu sil, protože by ho pravděpodobně opustili i mnozí jeho spojenci. Tato bitva* italských národů rozhodla o dalším směřování apeninského poloostrova směrem k římské dominanci. Je skutečně s podivem, že nikdo nedokázal Umbrům a Etruskům vysvětlit, že jejich síly jsou potřeba v bitvě, nikoliv na zbytečném pochodu směrem k domovu, neboť tím svobodu nevybojují. Jakmile by spojenci u Sentina zvítězili, římské diverzní síly by spěchaly rychle do Říma a jejich původní mise by skončila, a pokud by i přesto zůstaly, bylo by snadné je porazit. Tato bitva prakticky rozhodla celý výsledek války, byť se bojovalo ještě 5 let.

Samnité se ztrátami ustoupili na jih, zatímco Keltové na sever. Stejně jako Etruskové a Umbrové se ani Keltové již nezapojili do války, jejich síly byly rozděleny a Řím tak měl relativně snadnou práci navzdory tomu, že byl v roce 294 poražen Samnity u Lucerie v Apulii. Řím později donutil etruská města k míru, v roce 293 porazil Samnity u Aquilonie na jejich území a dobyl rovněž město. V roce 291 dobyl i nejnižnější město Samnitů Venusii, o rok později byla válka ukončena. Římané založili další kolonie (např. právě ve Venusii, kam bylo posláno 20 000 lidí, i sem vedla Via Appia). Samnité byli poraženi a především poníženi, jejich území vyrabována, nadále žili zbídačeni a pod dohledem Latinů a Římanů v nově založených koloniích. Bezpochyby největší vztek však museli mít na Umbry a Etrusky, se kterými mohli před lety pokořit Řím, pořádat slavnostní hostinu v dobytém městě Vlčice a připíjet si na vzájemné zdraví.

Řím kořistí ozdobil chrámy a veřejné budovy, začal razit bronzové mince. Pravděpodobně také nutil Samnity, aby vítězné vojsko před jeho odchodem šatili a živili. Museli opustit Venusii, přišli o nejlepší zemědělskou půdu a také o města Kominium, Atina Aquilonia, Kasinum, Venafrum a Rufrae.¹¹⁴⁴ To byla

---

* Abychom Římanům nekřivdili, prokázali nejen větší strategické umění v této kampani, ale především lepší taktické myšlení v bitvě u Sentina. Útok keltských vozů prolomil římské linie na levém křídle a rozbil i protiútok jezdeckva. Napravo však zvítězil nad Samnity Fabius, poslal triáry, celou kampánskou jízdu i část III. legie do křídelního proti Keltům, tento manévr vyhrál Římanům celou bitvu.

těžká rána pro jejich federaci i pro jejich hrdost. Samnité byli možná poraženi a pod dohledem, ale zdaleka ne podřízení nebo navždy pokoření.

Na severu Itálie byly prozatím keltské kmeny neaktivní a etruská města podřízená. Římané se rozhodli zvětšit svůj vliv stavbou nové silniční sítě. Jejich umění stavět silnice bylo převzato od Etrusků, jejichž stávající komunikace používali - např. **Via Salaria** z 5. stol., tedy nejstarší silnice zbudovaná Etrusky, která vedla z Říma územím Sabinů na Adriatické pobřeží. Udržet moc na severu Itálie umožňovala Římu i **Kassiova silnice** vedoucí z Říma do vnitrozemí. Procházela Vejemi a vedla do města Arretium, které Řím dobyl v roce 311, v tomtéž roce vznikla i tato síť, postavená především přebudováním a rozšířením stávajících etruských silnic. Severovýchodně z Říma do města Tibur (dnešní Tivoli) vedla **Via Tiburtina**, vybuďoval ji římský konzul Markus Valerius Maximus a byla dokončena v roce 286. Později spojovala teritoria Marsů, Aeqů a jiných kmenů v pohoří Abruzz.

Po síti silnic mohly se mohly rychleji přemísťovat nejen římské legie, ale i jejich spojenci, také zásoby mohly být rychleji vypraveny k opěrným bodům, čímž bylo umožněno rychlejší a efektivnější zásobování i kontrola dobytého či podřízeného území. Řím rozšiřoval svůj vliv nejen ve středu Itálie, kde mu podléhala řecká města v Kampánii, ale i na jihu, např. díky spojenecké smlouvě s Thúriemi v roce 286. **V roce 284 se Volsinie rozhodla spojit s kmenem Bójů a chtěli zlomit moc Říma. Společná vojska porazila římské legie u Arretia, v roce 283 však byly oddíly Bójů a Etrusků poraženy u Vadimonského jezera.**

Tyto události vyvolaly akce na severu i jihu Itálie. Když se rozšířila zpráva o porážce římského vojska, povstali **v roce 284** Samnité, kmen Hirpinů a Kaudinů, což je zaznamenáno Liviem, je však pravděpodobně, že je podpořili i Pentri a Karakeni.¹¹⁴⁵ Umbrové jako spojenci Říma využili porážky Etrusků a Keltů a dobyli na severu město Ariminum a stejnojmennou oblast* (kde žili Etruskové i Řekové). Na jihu Itálie byl Tarent stále hlavou spolku Italiótů, ale už

---

* Jde o dnešní město Rimini na pobřeží Adriatického moře, v ústí dvou řek. V roce 268 zde byla založena římská kolonie, v roce 263 už město nepatřilo Umbrům, ale Latinům, a stalo se důležitou římskou základnou pro boj s Galy.

pravděpodobně nedokázal efektivně zajišťovat bezpečnost svých členů, případně mnohá města dávala přednost Římu - např. v Thúriích, které napadli v roce 282 Lukáni, římská pomoc útok na čas odrazila, pak ale byla ve městě obležena a musela být vyproštěna další armádou.

Tato akce Tarent natolik popudila, že se jeho vojsko vypravilo do Thúrií, město dobylo, vyhnalo římskou posádku, stejně jako stoupence Římanů. Řím poté vyslal do Tarentu flotilu 10 lodí, byla však v bitvě poražena a zničena a mužstvo pobito nebo prodáno do otroctví. Řím poté žádal vydání viníků války, ale byl rázně odmítnut. Tak vypukla v roce 282 **tarentská válka** (282-272), která svedla na bojiště opět většinu národů Itálie. Řím vyslal vojsko plnit Lukánii, Tarentané se zmožili pouze na námořní útok válečných strojů z palub svých lodí a celý další rok už nepodnikli žádnou významnější akci. **V roce 281** se Tarentané rozhodli pozvat na pomoc **épeirského krále Pyrrha**, potřebovali totiž zkušeného vojevůdce a především silnou armádu, která donutí k akci i další spojence Tarentu a pozvedne jejich morálku.

Tarentské loďstvo pomáhalo Pyrrhovi v témže roce dobýt Kerkýru, proto mělo při jednáních celkem příznivou pozici. Poslali ke králi svoje vyslance a dary od města i dalších italských Řeků, slibovali dostatek vojenských sil na místě - 350 000 pěšáků a 20 000 jezdců* od Tarentanů, Samnitů, Messápiů a Lukánů.¹¹⁴⁶ Mezi spojence Tarentu patřili pravděpodobně i Bruttiové. Pyrrhos pozvání přijal a chystal se na výpravu do Itálie. Než však pokročíme dále v líčení událostí, stručně se zastavme u popisu Épeirského království, Pyrrhova života i tehdejšího stavu římské republiky.

Římská republika byla vnitřně velmi konsolidovaný stát (myšlen samotný Řím), kde nedocházelo k občanským válkám, chudí plebejové si postupně vymohli na bohatých patricijích čím dál větší ústupky, což sice nevedlo ke zbohatnutí větší části plebejů, ale dávalo jim to pocit rovnoprávnosti a někdy i pravomoci k řízení státu. V roce 366 byl přijat zákon Lex Licinia Sextia, který řešil problém dluhů a jejich splácení a také omezoval držení půdy na 500 jiter pro každého občana, aby nedocházelo ke zbídačování obyvatel. Nejdůležitější byl ovšem třetí návrh o volbě jednoho konzula z řad plebejů. Zákon Lex

---

* Po započítání Bruttii a přesnějším vyčíslení sil Italiků byl počet jezdců dokonce 40 000.

Hortensia, přijatý v roce 287, zajišťoval lidovému shromáždění rozhodovat o míru a válce. Římské území protkávala síť silnic, opěrných bodů a kolonií Latinů i Římanů.

Republikánský systém prodělal od svého počátku v roce 509 řadu změn. Nejvyšší moc vykonávali dva konzulové, v případě nebezpečí mohl být zvolen diktátor s neomezenou pravomocí na šest měsíců. Konzulové měli po svém boku prétory, kteří měli dohlížet na zákonnost, a censory dbající na veřejnou mravnost a majetkové záležitosti, dále kurulské aedily, určené k dohledu nad trhy, slavnostmi a chrámy, a také kvestory pověřené dohledem nad státními financemi. Senát se vybíral z rodin významných občanů, často dřívějších konzulů, radil nejvyšším úředníkům a jednal o rozhodnutích lidu. Úředníci a senát byli doplněni čtyřmi lidovými shromážděními - *comitia curiata*, *concilium plebis* (shromáždění plebejů volilo své zástupce a tribuny a jejich dekrety byly všeobecně závazné), *comitia tributa* (totožná s plebejským shromážděním, ale byla rozšířena o malý počet patricijů) a *comitia centuriata* (tvořili ji členové vojenských jednotek, nejbohatší z nich volili jako první).

Přes všechny změny byl však Řím především oligarchickou republikou, kde jen kontinuální vnější expanze zajišťovala mírnění sporů mezi plebeji a patricijí a zaštiťovala do značné míry samotné fungování, *raison d'être*, celého státu i politického systému. V zahraniční politice však nebyl senát ani aristokracie zcela jednotná. Mnozí Římané hájili samostatnost řeckých měst na jihu a nechtěli uskutečňovat expanzi na jih Itálie, když ještě nemají podřízený ani střed země, a navíc jim ze severu stále hrozí nebezpečí od Keltů a Etrusků.

Rod Klaudiů prosazoval dobytí jižní Itálie, zřejmě totiž velmi zbohatnul z klientských vztahů s kampánskými městy, podobné bohatství asi očekával i na jihu Itálie. Proti byl rod Fabiů, který se angažoval na severu Itálie, kde padlo na 300 členů jejich rodiny v bojích s Etrusky a Kelty. Římané se nakonec rozhodli ve válce proti Tarentu pokračovat, další vojsko však vyslali na jih až v létě roku 280. Řím, spolek latinských měst a veškeré síly jejich spojenců měly společně rovněž úctyhodný rezervoár vojenských sil. V té době měla římská republika k dispozici cca 340 000 pěšáků a 30 000 jezdců, zjevně se spoléhala i na nedávný přírůstek vojenských sil z Apulie, také od Picenů, Frentánů a jiných kmenů střední Itálie. Slabina římského vojenského systému tehdy

rozhodně tkvěla v absenci válečného loďstva, ve větším použití válečných strojů a také jejich zapracování do techniky obléhání měst.

Římská legie měla v té době standardně 4200 mužů (nebo ve výjimečných případech 5100) a 300 – 600 jezdců, k nim spojenci dodávali 900 jezdců a jejich vojska byla pravděpodobně organizována stejně jako římské legie, tedy do tří manipulových linií (princeps – 1200 mužů, hastati -1200 mužů, triari – 600 mužů), před nimiž bojovalo na 1200 oštěpařů. Lehkooděnci v římské armádě byli nejmladší a také ti nejhorší vojáci, vycvičená lehká pěchota se stala standardem až na konci 2. punské války. Linie hastatů používala tehdy jako hlavní zbraň ještě dlouhá kopí, nikoliv meče.

Římské vojsko v době tarentské války ještě zdaleka nebylo na vrcholu svého vývoje a možností, stačilo však na armády svých oponentů, často organizovaných ještě stále spíše tribálním způsobem než vojenskou disciplínou a taktikou. Od Samnitů se naučilo taktiku manipulového boje, ale vylepšilo ji, římstí velitelé dovedli občas překvapit i vhodným použitím jízdy nebo nečekaným manévrem na bojišti. Především však Římané vynikali v diplomacii, strategii a logistice, byli rozhodně hrozivým protivníkem, kterého nešlo brát na lehkou váhu jen proto, že tehdejší řečtí autoři mu nevěnovali příliš pozornosti.

Tarent byl ve válce rozhodně nevinně a nebyl agresorem, jak nám líčí tendenčně římstí autoři. Řím porušil pravděpodobně mírovou smlouvu z roku 303, která mu zakazovala plout za mys Lakínia (poblíž Krotónu), Tarent totiž celý Tarentský záliv považoval za svoji sféru vlivu, ve které nehodlal trpět zásahy cizí mocnosti. Řím se cílevědomě připravoval na obchodní a politické oslabení Tarentu, pravděpodobně to měla být odvěta za činnost Tarentu ve 3. samnitské válce, kdy městorazilo zlaté a stříbrné mince z předmětů Etrusků, aby měli čím platit keltským žoldnéřům.

Tarent často ohrožovali Lukáni, příležitostný římský spojenec, proto je nepochybné, že sympatie většiny Italiótů ležely na straně Samnitů. Řím však vyhrál a **v roce 291** založil 150 km od Tarentu svoji kolonii ve **Venusii**. Později chtěl Řím konkurovat řeckým a etruským městům v oblasti Adriatického moře, proto založil **v roce 282** kolonii **Hatria** (dnešní Atri) v severní Itálii. Takovéto římské jednání, tedy obklíčování sfér vlivu Italiótů a Etrusků, přítomnost římských posádek na jihu Itálie a římská obchodní konkurence, to vše muselo

zákonitě vést k reakci Tarentu. Tarent se zjevně stále považoval za velmoc, která má právo hájit svoje zájmy silou, byl tehdy mnohem větší, lidnatější a výstavnější než Řím. Zdobila ho různá umělecká díla, jako např. obří socha Héraklea hledícího do dálky s rukou u čela, kterou vytvořil sochař Charés z Lindu, žák slavného Lýsippa a pozdější tvůrce rhodského kolosu.

Tarent se spoléhal na to, že jeho aliance s Itálií a Pyrrhem zlomí dominanci Říma nad středem a jihem Itálie. Pravděpodobně nikdy neplánoval nic více, než obrannou strategii, která by vedla k zajištění jeho území a obnovení původních hranic spojenců, tedy získání předchozí sféry vlivu a obchodních kontaktů bez římské konkurence. Épeiros byl svoji rozlohou relativně malou zemí, byla zde čtyři vysokohorská pásma oddělená úzkými údolními a žilo zde cca 450 000 obyvatel, kteří se živilí převážně pastevectvím. Dominovaly zde tři kmeny, Chaonové (severozápad Épeiru), Thesprótové (obývali jihozápad), nejmocnější však byli Molossové, kteří žili ve středu země, měli nejúrodnější půdu a pastviny v okolí Dodóny, kde byla i slavná Diova věštírna.

Královská dynastie Molossů odvozovala svůj původ nejen od Achillea, ale i Priama. Ženu Hektora Andromaché si totiž vzal Achilleův syn Neoptolemos, před svojí smrtí s ní zplodil tři syny, jedním z nich byl Molossos (Pausaniás, 1.11.1.) Po Neoptolemově smrti si Andromaché vzala Hektorova bratra Helena, jenž byl věštcem, jedním z mnoha Priamových synů. Chaonové tak tvrdili, že jejich dynastii založil Helenos. Manželka Filipa II., Polyxena (později Olympias), tak měla jako dcera chaonské princezny právo prohlašovat, že její rod pochází od Achillea i Priama.¹¹⁴⁷

Učinit z Épeiru významný stát se pokusil kdysi **Alexandr I.** (vládl 350-331), jenž si bral Makedonii za vzor nejen z hlediska organizace armády, ale především ve správním uspořádání. Stejně jako Makedonie byl Épeiros kdysi královstvím homérské doby. Král zde byl nejvyšší velitel a velekněz, měl soudní pravomoci, nikdy však absolutní moc, byl volen shromážděním armády a kromě něj zde existovala i rada složená z aristokratů. Épeiros tak měl smíšenou ústavu, byl monarchií, federací i kmenovou organizací zároveň. Federace sdružovala jednotlivé kmeny (Épeiros jich měl celkem 14 mimo dalšího dělení, kde byla řada podkmenů) a vztahy mezi nimi řídil jako ústřední moc král. Oficiální název státu zněl Molossové a jejich spojenci.¹¹⁴⁸ Byla to velmi volně

uspořádaná federace, kdy si pravděpodobně každý kmen (který tvořily menší jednotky) volil na rok své zástupce pro sněm.

Král se pokoušel spojeneckými svazky hlouběji integrovat všechny obyvatele Épeiru do jedné státní struktury, rada aristokratů byla pravděpodobně pouze poradním orgánem. Alexandrův pokus učinit z Épeiru velmoc ztroskotal, avšak stejný cíl si vytkl i **Pyrrhos** (*319), syn épeirského krále Aiakida, (jehož sestřenicí byla Olympias), který zahynul v bitvě proti makedonskému vojsku v roce 313, porazil ho bratr krále Kassandra, Filip. Pyrrhovou matkou byla Ftia, dcera thessalského vládce Farsálu Menóna, který se vyznamenal v lamijské válce. Pyrrhos byl poté ve vyhnanství u illyrského krále Taulantiů **Glaukia**, který ho dosadil **v roce 307** zpět na trůn v Épeiru. Když byl o pět let později vyhnán, připojil se Pyrrhos ke svému švagrovi Démétriovi (pozdější Démétrios I., syn Antigona I.). Bojoval v bitvě u Ipsu, **v roce 299** byl poslán jako rukojmí do Egypta, kde se oženil s Ptolemaiovou nevlastní dcerou Antigoné. V roce 297 se vrátil s pomocí Ptolemaia I. zpět do Épeiru.¹¹⁴⁹

Zde se zbavil krále **Neoptolema II.** (syn Alexandra I.), čímž se stal jediným vládcem v zemi, původně byla totiž dohodnuta společná vláda. Poté uzavřel spojenectví s Agathoklem cca roku 295 a získal jeho dceru Lanassu a ostrov Kerkýru. Významný úspěch Pyrrhos zaznamená v roce 294, kdy zasáhne do dynastických sporů v Makedonii, získá za odměnu bývalé kraje Épeiru Stýmfaia a Paráuaia (které kdysi obsadil Filip II.), kromě nich ještě Amfilochii, Akarnánii a Ambrakii (území na jihu Hellady sousedící s Aitólií).

Pyrrhos dále posiluje svoje pozice dynastickými sňatky, je spojencem paiónského krále Autolenta a v roce 292 si bere jeho dceru, uzavírá také alianci s illyrským králem Dardanů, takže Bardyllias za něj provdá svoji dceru Birkennu. V letech 291/289 válčí neúspěšně s Démétriem o Thessalii, porazí však jeho generála Pantaucha při jeho útoku na Épeiros. Pyrrhova invaze do Makedonie je však v roce 289 odražena. Později podporuje společně s Aitóly (svými spojenci) Athény k získání samostatnosti. Poté se spojí s Lýsimachem, obsadí v roce 288 západní Makedonii i celou Thessalii. O tato území však přichází útokem Lýsimacha v roce 285.

V roce 281 válčil v Ilýrii s Bardylliem o království Taulantiů a dobyl hlavní město Taulantiů Skodru, konflikt však skončil smírně, Pyrrhos si pravděpodobně

rozdělil državy Taulantiů s dardanským králem napůl (jižní část území Taulantiů patřila Épeiru, což bylo výhodné nejen strategicky pro obranu, ale i ekonomicky, neboť se zde těžilo stříbro). Épeiros získal kontrolu nad územím severně od svých hranic (hraniční linií byla řeka Aóos). Byla mu podřízena mnohá řecká města jako třeba Dyrrhachion a Apollónia, nejseverněji z nich bylo město Lissos. K Épeiru nyní patřily i ostrovy Kerkýra, Leukas, Kefallénia a Ithaka. Épeirské království nebylo územně nikdy větší, na severu bylo hranicí město Lissos a na jihu kraj Akarnánie, nyní mělo 90 měst a cca 950 000 obyvatel.

Přesto však stále v rámci Středomoří v porovnání s říší Ptolemaia Kerauna (zahrnovala Makedonii, Thessalii, Thrákii) nebo říší Ptolemaiovců či Seleukovců bylo Épeirské království mocností druhé kategorie. Pyrrhovi se však podařilo ještě na konci roku 281 svoji pozici upevnit, jeho prostřednictvím byl uzavřen mír mezi Keraunem, Ptolemaiem II., Antiochem I. a Antigonom Gonátem. Na svoji výpravu do Itálie si vyžádal od Antigona lodě, od Antiocha peníze a od Kerauna část makedonských vojáků, zatímco Ptolemaios II. mu poslal na ochranu království za dobu dvou let 50 válečných slonů, 4000 jezdců a 5000 pěšáků. Pyrrhos tak mohl opustit s klidem království a zanechat tam část vojska, protože si byl v případě potíží jistý podporou Ptolemaiovců.

Épeirský král chtěl vytvořit mocnou helénistickou říši na Západě, dobýt nejen Itálii a Sicílii, ale i Kartágo a završit tak epochu převratným úspěchem - získat Řekům dominanci nad Západním Středomořím. Ve východním Středomoří už mocné říše byly, zde nebylo kam expandovat. Pyrrhos neměl zdroje ani zájem soupeřit s mocnými králi o Helladu nebo různé části jejich říše. Prostor pro expanzi se nacházel na Západě přesto, že žádný z řeckých králů ani vládců zde neuspěl, o to ale muselo být silnější pokušení dosáhnout úspěchu, který všem doposud unikal. Pyrrhos se plánoval přeplavit v roce 280 do Itálie s 30 000 pěšáky, 5000 jezdci a 20 slony. Jeho flotilu však rozprášila bouře a zaznamenal tak první ztráty, aniž došlo k bojům. V Itálii našel jako ochotné spojence Messápie.

Tarentané jeho opatření zvyšující připravenost k válce nevzali za své, utíkali před odvody na vesnice a někteří aristokraté dokonce odešli bydlet do Říma. Už zapomněli na to, že chtěli nejlepšího žijícího vojevůdce s přezdívkou Orel za svého vrchního velitele. Římské vojsko plenilo území Samnitů a Lukánů, čímž bránilo spojení jejich sil s Pyrrhem. Épeirský král však vyrazil i

bez spojenců (kromě tarentských oddílů) s většinou svého vojska do Lukánie, utábořil se mezi dvěma řekami u města **Hérakleia, kde v červnu roku 280 vypukla bitva** mezi jeho vojskem (cca 31 500 mužů) a římskou armádou (50 000 mužů). Publius Valerius Laevinus utrpěl těžké ztráty, přišel o tábor a musel ustoupit. Teprve nyní se k Pyrrhovi připojili jeho spojenci a započala mohutná ofenzíva ve třech směrech.

Samnité postupovali středem Itálie, aby dobyli zpět své území, jejich konečným cílem mělo být dosažení řeky Liris a obsazení města Bovianum a jiných ztracených center. Na jihu táhli Lukáni, Bruttiové a Pyrrhos podél mořského pobřeží, kde obsadili Kampánii. Na severu se dali do pohybu Messápiové, aby dobyli Apulii. Na podzim roku 280 postoupí Pyrrhos do Latia a spoléhá se na podporu etruských měst, kurýři však doručí zprávy, že Vulci a Volsinie jsou poraženy. Vulci ztratilo samostatnost a část půdy, Volsinie jsou rovněž podřízeny Římu. Umbrové ani Sabinové Pyrrhovi nepřijdou na pomoc, a města v Latii před ním zavírají brány, Pyrrhos však přesto obsadil velké území, dobyl v Latii například města Anagnia a Praeneste. Byl pouze 57 km od Říma!¹¹⁵⁰ Zde však jeho postup zastavil, mírová jednání selhala, ačkoli požadoval pouze svobodu pro řecká města a jejich spojence a navrácení pozemků, které jim Římané zabrali.

Římané však odmítli, neboť Erutrie byla zpacifikována, spojenci ve střední Itálie pevně na jejich straně a v Samniu tábořilo jedno jejich vojsko. Věděli, že Pyrrhos nemá dostatek sil na dobytí Říma a v zimním období svoje spojence k válčení nepřinutí, zejména když jsou obtíženi kořistí a zajatci. Épeirský král ještě jednou poslal svého rádce Kíneu, aby sjednal mír, nabízel navrácení zajatců bez výkupného a poslal dary pro přední rodiny. Přijetí smlouvy zabránil bývalý konzul Appius Klaudius,¹¹⁵¹ jehož projev, jakkoliv rétoricky vybroušený, nezakryl podstatu věci - Řím považuje Itálii za svoje území a rod Klaudiů se dobytí jižní Itálie nevzdá.

Pyrrhovo vojsko tak přezimuje v Kampánii, zatímco jeho spojenci se spokojeně vrací domů, neboť získali některá území a města zpět a jiná nově, bohatá kořist jim vynahradila jejich námahu. **Na jaře roku 279** se Pyrrhova armáda dává do pohybu znovu, postupuje podél pobřeží Adriatického moře a dobývá jedno spojenecké město Říma za druhým, aby Apulie už nemohla římské republice pomáhat. **Bitva u Auscula v roce 279** byla největším

střetnutím na půdě Itálie do dob Kann (rok 216). Pyrrhos měl k dispozici 70 000 pěšáků, 10 000 jezdců a 19 slonů. Římané měli stejný počet pěchoty, k tomu 8 000 jezdců a 300 speciálních vozů určených pro boj se slony. Bitva skončila opět těžkou porážkou pro Řím, jejich armáda byla téměř zničena a přeživší uprchli do tábora. Pyrrhos senátu koncem podzimu roku 279 nabídnul mírovou smlouvu, se stejnými podmínkami jako loni.

Dokument už byl vypracována Kíneás pobýval v Římě, aby tento dokument podepsat, avšak do římského přístavu Ostia koncem připlul kartaginský admirál Mago se 120 loděmi a poskytl Římanům peníze i obilí. Byla uzavřena spojenecká smlouva, kde se Kartágo i Řím zavazovali k vzájemné pomoci.¹¹⁵²

Kartágo nabídlo svoji pomoc předtím i Pyrrhovi, ten však odmítl, protože věděl, že Kartaginci chystají invazi na Sicílii a chtějí ho držet v Itálii. Řím tak přišel zadarmo ke značným prostředkům k vedení války, jichž se naopak nedostávalo Pyrrhovi. Jeho výrok po bitvě u Auscula: „*Jestliže ještě v jedné bitvě Římany takto porazíme, je s námi úplně konec*“¹¹⁵³ je třeba vidět v určitých souvislostech. Pyrrhos neměl takové prostředky k doplňování svých sil, nahrazování jeho ztrát bylo finančně podstatně náročnější. Stejně jako francouzský historik Pierre Lévêque sdílím názor, že Pyrrhos první dvě bitvy v Itálii skutečně vyhrál, a to nikoliv s těžkými ztrátami - Pyrrhovo vítězství byl dle něj vynález římských spisovatelů, aby zachránili římskou tvář.

Ostatně Pyrrhův problém nespočíval jen v jeho ztrátách, ale především v nedostatečné ochotě jeho spojenců pokračovat ve válce. Jeho zaměstnavatel Tarent měl válku za ukončenou, jelikož bylo v roce 278 podepsáno s Římem příměří. Pyrrhos si měl tedy hledat práci jinde a uvědomil si, že má sice nad Římem vojenskou převahu, ale po stránce lidských a materiálních zdrojů je na tom Řím lépe. S tak svéhlavými spojenci, jaké měl, bylo dobytí Říma mimo jeho možnosti. Italikové zřejmě dostatečné finanční prostředky neměli, kdežto Tarent je odmítal poskytnout a neuvědomoval si, že válku, kterou vede, nelze vyhrát během jedné sezóny a dosažená vítězství přijdou bez finální ofenzívy k dobytí Říma vniveč.

Pyrrhos své spojence **na jaře roku 278** neopustil, ale vydal se hledat zdroje na obnovení války. Měl před sebou dvě možnosti - vrátit se do

Makedonie, popleněnou invazí Keltů, nebo se přeplavit na Sicílii, kterou dobývali Kartaginci a obléhali už dokonce Syrakúsy. Jediné správné rozhodnutí byla Sicílie, protože obležené město počkat nemohlo, Sicílie byla také značně bohatší region na lidské a materiální zdroje, než Makedonie po útoku Keltů. Pyrrhovy državy v Itálii nebyly nějak malé, hranicí jeho vlivu bylo město Terracina a měl spojence v Samniu, Kampánii a Messápii atd., takže prakticky polovina Itálie byla jeho. Na jihu ovládali město Rhégion vzbouření kampánští vojáci, kteří vypověděli poslušnost Římu.

Na Sicílii byla značně složitá situace, kromě invaze Kartaginců zde probíhala občanská také válka. Vůdce Syrakús Thoinóna a Sósistrata, kteří měli své soukromé armády, Pyrrhos po příjezdu do města přesvědčil ke spolupráci. V letech 278/277 Pyrrhos vítězil, shromáždil flotilu o 200 lodích a pozemní vojsko o 30 000 pěšácích a 2500 jezdcích.¹¹⁵⁴

Porazil Kartagince a vypudil je ze všech pozic kromě Lilybaia. V roce 277 porazili Samnitě římskou armádu u Kranitských hor.¹¹⁵⁵ Jeho výboje, prestiž a moc byly na vrcholu, do sicilských záležitostí měl plné právo zasahovat i jeho syn **Alexandros** (zrozený z Lanassy, pozdější král Épeiru Alexandr II.), neboť byl Agathokleovým vnukem a měl dědičné právo na jeho korunu, ve svých 17 letech však ještě nebyl plnoletý, takže Pyrrhos vystupoval jako jeho regent. V roce 276 na Sicílii porazil Mamertiny, kteří ovládali severní cíp ostrova, Messánu, v čemž je podporovalo Kartágo, které tak získalo čas opevnit svoje poslední město, přístav Lilybaion. Pyrrhos ale ztratil bojem s Mamertiny drahocenný čas, následné obléhání posledního kartaginského města Lilybaion neuspělo, jelikož půda neumožňovala podkopat hradby a válečných strojů měl nepřítel více než on a blokování nikam nevedlo.

Rozhodl se pro invazi do Afriky, dobýt Kartágo, na což měl sice dostatek lodí, ale málo veslařů. Sicilská města se však už nechtěla angažovat a platit další náklady války, protože pro ně hrozba skončila, ačkoliv Kartágo jasně zamítlo mírovou nabídku Pyrrha, jenž je chtěl vypovědět z ostrova. Je ovšem pravda, že předtím odmítl jejich mírový návrh, který zahrnoval i uhrazení válečných nákladů, darování válečných lodí a obilí. Pyrrhovi však čestná povaha nedovolovala uzavřít smlouvu a pak ji porušit, jak to tehdy činili ostatní. Toto rozhodnutí se mu stalo již podruhé osudným. Sósistratos od něj zběhl a spojil se s Kartágem. Thoinóna dal poté Pyrrhos popravit, což byl konec jeho

prestiže mezi sicilskými Řeky. Už nebyl nadále vítán. Některá města se spojila Mamertiny, jiná s Kartaginci. Pyrrhos musel Sicílii opustit a prosby jeho spojenců v Itálii se staly vynikající záminkou, jak opustit ostrov, aniž by to vypadalo jako útěk.

V Syrakusách uzavřel Pyrrhos spojenectví s Hierónem, důstojníkem, který mu pomáhal v jeho sicilském tažení. Během převozu do Itálie mesinskou úžinou při pohledu na vzdalující se ostrov Pyrrhos prohlásil: „ *Přátelé, jaké to necháváme zápasíště Kartagincům a Římanům.*“¹¹⁵⁶ Zde bylo Pyrrhovo a syrakuské loďstvo napadeno, Kartaginci zničili prakticky polovinu velkolepé flotily a získali Pyrrhovu vlajkovou loď, sedmiřadku. I přesto Pyrrhos do Itálie přivedl na 20 000 pěšáků, 3000 jezdců a 17 slonů, Tedy asi dvojnásobek pěchoty a trojnásobek jezdeckva, než se kterým tehdy na 60 lodích vyrazil na Sicílii. V Itálii však Pyrrhos zjistil, že jeho spojenci byli v otevřených bitvách poraženi a mnozí oblehnuti ve městech, takže od Italiků obdržel jen malou pomoc, ale přesto z jejich sil a vojska Tarentu postavil další armádu.

Římané čelili jinému problému, v roce 275 se odmítali někteří občané účastnit odvodů, pravděpodobně totiž zjistili, že jih Itálie je přelidněný a žádná volná zemědělská půda je tam nečeká.¹¹⁵⁷

Pyrrhos tedy v roce 275 vymyslel následující plán: první armáda (které velel) měla za úkol zničit armádu římského konzula Mania Curia, který tábořil s legiemi v Samniu u města Maleventa a druhá armáda byla poslána okamžitě do Lukánie, aby zabránila druhému římskému konzulovi přijít legiím Mania Curia na pomoc. Pyrrhos chtěl zničit armádu Mania Curia u Maleventa překvapivým útokem, jenže při večerním pochodu oklikou lesem nestačily pochodně a vojáci bloudili v lesích, takže přišli až po rozednění a nemohli římské síly překvapit. Římané tak spatřili sestupovat jeho síly z kopců, vyhlásili poplach a připravili se k boji. Poté, co odrazili obkličovací síly, které Pyrrhos k římskému táboru vyslal, ve středu bitevní linie ani jedna strana neustoupila, zatímco na jednom křídle římských vojáků postoupili, na druhém pod útokem těžkooděnců a slonů zase ustoupili.¹¹⁵⁸ Bitva dopadla nerozhodně, pokud k ní skutečně došlo.

Pyrrhos poté marně shání posily a prostředky z Hellady a od helénistických králů, proto v roce 274 pluje zpět do Épeiru, dojíje během dvou let většinu Makedonie a stane se vládcem Thessalie. Na jaře roku 272 vytáhne

na Peloponnésos, aby dosadil na spartský trůn Kleonýma (spartský král ve vyhnanství, jenž pomohl Pyrrhovi dobýt Makedonii). Hodlal zde osvobodit od makedonských posádek města, která měl v držení Antigonos, např. Korint. Kleonýmos jako spojenec na Peloponnésu byl promyšlený plán -když navrátí zdejší města do rukou Řeků, Antigonos Gonatás se ocitne bez finančních prostředků, neboť jeho příjem pocházel především z Hellady.

Zbylo mu totiž jen několik pobřežních měst na poloostrově Chalkidiké a region thrácké Makedonie. Pyrrhos nechtěl bojovat proti Makedoncům, protože věděl, že i bez platu přejdou k němu a zachová tak významné lidské síly pro návrat do Itálie a Sicílie, kde mohl počítat s Hierónem. V Itálii ztraceli jeho spojenci pozice, avšak jeho velitel Milón stále ovládal Tarent. Pyrrhos porazil spartské, messénské a argejské vojsko, ale Sparty se nezmocnil, zanechal zde proto Kleonýma, aby ji obléhal. Na podzim roku 272 vytáhne Pyrrhos k městu Argos, kde na něj kromě argejských vojáků čekají i síly Antigona.

V bitvě nad nimi Pyrrhos zvítězí, ale při pronásledování se dostane do města, kde padne v pouliční šarvátce buď střelou z praku do hlavy (jak uvádí Cornelius Nepos), nebo střešní taškou (cihlou) vrženou ze střechy místní ženou, která tak chtěla zachránit svého syna. Tak skončil největší vojevůdce středního období helénismu, v jehož osobě vojenská prestiž diadochů dosáhla vrcholu. Římané, kteří se v roce 273 zmocnili Poseidónie, podplatili v roce 272 Milóna, aby jim vydal Tarent. Tarentská válka tak byla u konce, Římané v ní potvrdili svoji nadvládu nad Itálií, potlačili vzpouru Samnitů a vrátili se k osvědčené strategii porazit jeden kmen po druhém. Tato válka přesto Římem otřásla, způsobila mu těžké ztráty a finanční výdaje a mohla skončit ztrátou jeho hegemonie nad Itálií, pokud by býval neobdržel pomoc od Kartága. Bez jejich obilí a peněz by musel Řím přijmout mír již v roce 279/8 a vzdát se nároků na jižní Itálii.

Pyrrhos byl poslední řeckou osobností, která měla reálné možnosti i schopnosti proměnit západní Středomoří v řecké jezero, porazit Kartágo i Řím. Jeho zámysl vytvořit velkou helénistickou říši na západě byl správný. Řecká města však byla příliš krátkozraká, v politickém myšlení a jednání převažoval starý způsob vedení politiky a války (tedy krátké kampaně, obranná strategie, spoléhání se na smlouvy). Řecká města na západě nebyla schopná se zamyslet nad novou politikou helénistického období a praktikovat ji (dlouhodobá

strategie, maximální využití prostředků a zdrojů pro vedení války, centrální jednotné velení a anihilace protivníka, pokud není jiná cesta, tzv. totální válka, nikoli spoléhání se na mírové smlouvy). V helénistickém období bylo nutné sjednotit velké síly k velkým činům. Italióti ani sicilští Řekové nebyli sami schopni Římány a Kartagince porazit, avšak Pyrrhovi dostatečně nepomohli, a on sám bez jejich podpory neměl dostatečné prostředky uskutečnit své cíle. Ještě pořád mohl počítat s podporou Italiků a etruských měst, jenže už nikdy se znovu nezopakovaly tak příznivé podmínky pro svržení nadvlády Říma. Pyrrhův neúspěch tak padá na hlavy jeho spojenců, nikoliv jeho samého.

Pyrrha obdivoval Hannibal za jeho umění stavět a obléhat pevnost i za diplomatické schopnosti, podle něj byl druhým nejlepším vojevůdcem všech dob (Alexandr první, on sám třetí). Pyrrhos ovlivnil Římány, kteří po něm převzali způsob budování opevněného tábora, Kartagince zase inspiroval k zavedení vlastních oddílů válečných slonů, do té doby ještě používali válečné vozy. Pyrrhovy spisky se sice nezachovaly, ale chválil je i Cicero a Pausaniás. Pyrrhos rozvíjel vojenské umění své doby, obohatil ho v taktice (kombinace falangy, manipulů a lehkooděnců, způsob boje slonů a lehkooděnců, princip obchvatu, obejití nepřítele) i strategii (způsob boje na dvou frontách, obojživelné akce).

Řekové na Západě teď už měli prakticky zajištěnou jen pasivní úlohu diváků, již nemohli ovlivňovat dění ve velkém měřítku navzdory dočasné svobodě různých městských států. Je těžko vysvětlitelné, proč byl na Západě takový nedostatek velkých politiků a generálů? Je otázkou, zda neustále se zhoršující stav italských a sicilských států měli na svědomí různí tyrani a dobrodruzi nebo úpadek občanských ctností obecně? Nebo se jednalo o nevyhnutelný důsledek velké koncentrace mnoha emancipovaných etnik, pod jejichž tlakem Řekové na západě byli? Partikularismus se ukázal pro západní Řeky nejen jako škodlivý, ale jako smrtící jed - průchod své agonální povaze měli dát až poté, co se zbaví svých hlavních soupeřů.

Štěstěna však nedala zdejším Řekům žádného Alexandra, který by překonal jejich rozpory a srazil velmoci na kolena. Domnívám se, že za mocenským úpadkem Řeků stály skutečně vnitřní spory v jednotlivých městech a mezi nimi. Překážkou také bylo silně zakořeněné staré myšlení. Pokud se sicilští Řekové měli opravdu stát vyzyvateli Kartága, potřebovali nikoliv milice a

ad hoc sebrané loďstvo, ale profesionální armádu a silnou flotilu. Akragás měl v době Agathoklea plná ústa svobody, ale schopných velitelů pomálu a vojsko vycvičené mizerně. Svoji šanci Sicilané propásli i podruhé, když nepodpořili dostatečně Pyrrha, neboť nechtěli riskovat invazi do Afriky a přáli si mír, který ale jen odkládal nebezpečí osudového střetnutí na později.

Italióti byli ve složitější situaci, nativních etnik bylo mnoho, helénistické prvky přejímala pouze utilitárně a nesnažila se stát Řeky nebo směřovat k takto pojatému životnímu stylu, jak to činily domorodé populace na Sicílii. Jelikož se sicilským Řekům a Italiótům nepodařilo vytvořit společnou doménu a spojit své síly, nemohli pomýšlet ani na udržení svého vlivu, natož pak na jeho rozšíření. Západní Středomoří tak kromě tradiční velmoci – Kartága, vidělo zrod nového kolosu - Říma, plenitele měst. Bylo otázkou času, kdy se sféry obou říší (ačkoliv nominálně republik) spolu střetnou v konfrontaci, která rozhodne o osudu historie starověkého světa.

Řím po svém vítězství dále upevňoval svoji vládu, **v roce 269** potlačil vzpouru samnitského kmene Karakenů (vůdci byli popraveni a vojáci prodáni do otroctví) a **v letech 269/8** povstání Picenů (kteří byli již dříve přestěhováni do pásu území probíhajícího od Kampánie přes Samnium a Apulii), které po potlačení vzpoury přestěhovali na jih Samnia a částečně i na území Kampánie a Lukánie.¹¹⁵⁹

Tato politika měla jasné cíle- Řím chtěl izolovat svoje tradiční nepřátele od sebe jinými populacemi, oddělit je od sebe a znemožnit jim, nebo učinit alespoň těžším, znovu povstat, ale nebyly to jediné deportace a přesídlování, které Řím konal. **V roce 264** byla **Via Appia** prodloužena z Tarentu do Brundisia a před senátem ležela na stole žádost o pomoc od Mamertinů, ovládajících Messánu na Sicílii. Jejich krajané a soukmenovce v Rhégiu Římané pobili roku 270, kdy obsadili město. Tato skupina žoldnéřů se chtěla původně spojit s Kartágem, jiná skupina ovšem byla nakloněna Římu. Kartaginci obsadili město jako první, byli však Mamertiny vypuzeni. Římané při noční přeplavbě Mesinské úžiny město obsadili. Zcela zákonitě přišla protiakce Kartága, která v úžině shromáždila loďstvo, aby bránilo zásobování římské armády. Pozemní vojsko u Segesty se přesunulo obléhat Messánu.

Jako spojence v **1. Punské válce** (264-241) získalo Kartágo proti Římu i vládce Syrakús **Hieróna II.** (*306-215), který se již dlouho chtěl Mamertinů zbavit. Hierón se stal **v roce 270** vládcem Syrakús, byl od Mamertinů poražen, ale v roce 265 v bitvě u řeky Longanu je porazil¹¹⁶⁰ a zatlačil zpět do města Messány. Zde bylo syrakuské vojsko poraženo Římany v roce 263 a Hierón se po zbytek války rozhodl spojit s Římem. Dohoda byla pro Hieróna výhodná, protože byl uznán králem Syrakús a suverénem nad okolním územím, ovládal jižní cíp Sicílie. V roce 262 Římané oblehnou Akragás a o rok později město dobijí. Kartaginští podnikají nájezdy na pobřeží Sicílie a Itálie, proto začnou Římané budovat svoji první flotilu a Spustí na moře 100 pentér a 20 triér. (Polybios 1., 20, 9)

Šlo o revoluční změnu, Řím se rozhodl vyzvat Kartágo k souboji o námořní nadvládu. Jelikož se zmocnil poblíž Sicílie jednoho vraku kartaginské válečné lodi (pentéry), odhalili tajemství systému budování kartaginských lodí. Byly vyráběny z prefabrikovaných částí. Římané tento systém okopírovali, proto byli schopni vyrobit 100 lodí za dva měsíce.¹¹⁶¹ V první bitvě u Liparských ostrovů v roce 260 Římané prohráli, ve druhém střetnutí Gaius Duilius své nepřátele překvapil a dokonale zaskočil. Ačkoliv jeho lodě byly pomalé a špatně zhotovené, stejně zvítězil. Měl sice pouze 90 lodí, zatímco jeho protivník Hannibal Gisko 130, přesto Kartaginští prohráli a ztratili 50 lodí. (Polybios, 1., 23, 3)

Římanům podle Polybia poradil kdosi použít zařízení jménem havran, tedy lodní můstek s bodcem na konci, který se spustil na palubu nepřátelské lodi, bitva poté probíhala v pěchotním duchu a zde měli Římané jasnou převahu. Římané rozšířili svoji aktivitu, takže napadli v roce 259 ostrovy Korsiku a Sardinii, v roce 258 jejich flotila zvítězila u sardinského města Sulci. Římské loďstvo si nevedlo hůře ani o rok později, když zvítězilo poblíž sicilského města Tyndaris, které po bitvě Římané zabrali. V roce 256 Římané rozšířili svoji flotilu na 330 lodí a konzul Attius Regulus vezl invazní armádu o 15 000 pěšácích a 500 jezdcích.¹¹⁶² V námořní bitvě u mysu Eknomos roku 256 kartaginské loďstvo prohrálo, z 350 plavidel ztratilo více než 90 plavidel, z toho 30 potopených a 65 zajatých. (Polybios 1., 23, 3)

Poté se Římané vylodili u Hermova mysu, Regulus porazil ve 2 bitvách pozemní vojsko Kartága a obsadil město Tynés, kde si zřídil velitelství.¹¹⁶³

V zimě se Kartágo pokoušelo vyjednat mír, navíc vypukla vzpoura Numidů, ale římské podmínky byly velmi nelibostné - Kartágo by ztratilo svoje državy i loďstvo a bylo by podřízeným spojencem Říma, proto raději verbovalo novou armádu. Jedním ze žoldnéřů byl Sparťan **Xanthippos**, který přesvědčil radu města, aby mu svěřili velení, vyložil jim důvody předchozích porážek a navrhl novou strategii pro válku.

Xanthippos začal s výcvikem kartaginské milice a jakmile si byl jistý morálkou a schopnostmi vojáků, vyrazil se svojí armádou do Tynés, kde vyzval Atilia Regula v bitvě. Rekonstrukce následující **bitvy u Tynés na jaře roku 255** vychází jak z Polybia, tak Lulia Frontina (jeho práce je v knize *Antické válečné umění*). Xanthippos měl k dispozici 12 000 pěšáků, 4000 jezdců a 100 válečných slonů, jeho protivník měl 15 000 pěšáků a 500 jezdců. Regulus seřadil svoje manipuly do velké hloubky, aby zabránil snadnému prolomení linie válečnými slony a jezdeckvo rozdělil na křídla. Xanthippos si však s taktikou svého protivníka věděl rady.

Do první linie umístil lehkooděnce, za ně slony a teprve poté kopiníky, na křídla pak jezdeckvo. Pomocným oddílům nařídil vrhnout oštěpy a ustoupit před nepřítelem dozadu řadami svých vlastních vojáků, poté se měli rychle rozběhnout na křídla a odtud znovu vyrazit do útoku. Poté zaútočili váleční sloni a rozvrátili několik řad manipulů, ale římský střed stále držel. Teď na něj však zaútočila falanga a z křídel lehkooděnci. Jezdeckvo Kartága zahnilo své soupeře a začalo obklíčovat římskou formaci. Do rozvrácených řad Římanů tak na čele útočila těžká pěchota s podporou slonů, na křídlech lehkooděnci a jezdeckvo. Regulus byl poražen a zajat s 500 muži, 12 000 Římanů padlo a pouze 2000 se jich zachránilo. Kartaginští ztratili pouze 800 žoldnéřů. (Polybios 1, 34, 8-10)

Xanthippos provedl klasický manévr souběžného útoku čela spolu s oběma křídly (o kterém psal už dříve Xenofón ve svém díle *O veliteli jízdy* v roce cca 362) a uštědřil tak Římanům lekci v taktice. Novinkou byl způsob, jakým se vypořádal se soudržností římské šachovnice manipulů. Oslaboval ji

postupně, obklíčil a posléze zcela zničil. Zanechal tak ve svém vítězství pomník i inspiraci pro další velitele.*

V roce 254 porazili Římané kartaginské pozemní vojsko u města Panormos, nebyli však schopni dosáhnout většího průlomu na Sicílii, proto později změnili svoji strategii. V roce 253 vyslali flotilu plenit pobřeží Afriky, avšak akce skončila neúspěchem, a navíc ji na konci roku, když plula zpět, z velké části zničila bouře. Kartaginci v roce 251 posílili své posádky na Sicílii, ačkoliv byli opět poraženi u Panormu, později se jim podařilo dobýt Akragás. Římané začali obléhat Lilybaion, jejich loďstvo utrpělo těžkou porážku u Drepana v roce 249, kde navíc bouře zničila zbytek římské flotily. Římané si zvolili diktátora, Aulus Atilius Kalatinus je poté odeslán jako velitel na Sicílii. Nyní začíná poslední fáze války, a to bez větších námořních střetnutí. To vede Kartagince **v roce 244** k rozpuštění většiny flotily, autorem i advokátem tohoto návrhu byl **Hannón Veliký**, toto opatření sice šetřilo velké státní výdaje, akce Hannóna se však stala osudnou pro další průběh války.

V Římě se projevila větší soudržnost a nadšení elit pro státní činnost. Římané totiž spustí **v roce 242** stavbu další flotily - nejbohatší občané města se zavázali postavit lodě s tím, že když bitva dopadne úspěšně, stát jim proplatí jejich náklady, čímž získali 200 pentér* (Polybios 1, 59, 6-9). **10. března roku 241 u Aegatských ostrovů dosáhli Římané vítězství**, i když měli jen 200 lodí proti zhruba 250 kartaginským. Kartágo přišlo o 120 lodí (50 potopených a 70 zajatých) a Řím jen o 30.

Kartaginské lodě byly obtíženy zásobami a měly nezkušené posádky, kdežto římské loďstvo bylo dokonale připraveno. Hannónova politika šetření

---

* Nejen pro Hannibala, ale i další kartaginské velitele jako byl Hasdrubal Spravedlivý (270-221) a především Hamilkar Barkas (275-228).

* Tyto lodě už neměly corvus, neboť ohrožoval stabilitu lodí, Římané se v té době stali už celkem schopnými námořníky. Jako model pro jejich nové loďstvo sloužila loď získaná roku 251 u ostrova Isola Longa (leží za městem Motya), pentéra slavného kartaginského kapitána Hannibala Rhodského. Šlo o rychlé a snadno manévrující plavidlo, které se lišilo od první pentéry, kterou Římané Kartagincům ukořistili. Hannibal Rhodský byl starověkým rekordmanem, vzdálenost mezi Kartágem a Lilybaiem (231,5 km) zvládl překonat za 24 hodin.

státní pokladny tak vydala své ovoce - námořní velmoc byla poražena, evakuovala ze Sicílie svoje vojska a uzavřela mír. Kartágo vydalo Sicílii, zavázalo se neútočit na Hieróna ani jeho spojence a vydat zajatce bez výkupného. Za 10let mělo Kartágo zaplatit Římu 3200 eubojských talentů. První punská válka prokázala nesmírnou efektivitu jejich státního systému a schopnost přinést i ty největší oběti pro stát, Římané prokázali politicky větší soudržnost a obětovali válce více, zvítězili však i díky chybám soupeře. Řím přišel celkem o 700 plavidel a Kartágo o 500. Byly to obrovské ztráty, statisíce mužů hynuly na obou stranách, avšak více lidských zdrojů měl Řím, stejně jako populační potenciál. Váhy moci se nachýlily ve prospěch Říma.

Za 1. Punskou válku může Řím, který porušil veškeré spojenecké smlouvy s Kartágem, které jasně vymezovaly Sicílii jako jejich sféru vlivu, do které nebudou zasahovat. Agresorem tak byla římská republika, které jednání Mamertinů posloužilo jako vynikající záminka pro intervenci. Nebylo zde žádné legální diplomatické ospravedlnění jejich expanze, jenže římský lid ho pravděpodobně vůbec nepotřeboval, protože věděl, že povýšení, kořist a zlepšení jejich života se získává pouze ve vítězných válkách.

Ačkoliv mnozí pasovali Řím na velmoc, Římané bojovali ještě stále o samotnou Itálii, v roce 242 potlačili povstání Falisků a nemohli tvrdit, že vládou zcela jednotnému a konsolidovanému státu, přesto si však udržovali mocenskou převahu nad ostatními uskupeními Italiků a využívali jejich zdroje. V Kartágu vypukla v zimním období roku 241 **žoldněřská válka** (zima 241 – jaro 238), trvala tři roky a čtyři měsíce a Kartágo v ní šlo o samotné přežití. Hned na začátku mělo Kartágo problém vyplatit velké množství žoldněřů, kteří se začali bouřit a vyžadovali stále více, tedy nejen plat, ale i stravné, pak ještě náhradu za koně padlé ve válce a plat pro Lybijce a Numidžany. Kartágo jim mohlo těžko vyhovět, neboť hned po válce s Římem muselo odvést městu vlčice 1000 talentů zlata.

Přesto bylo Kartágo ochotno požadavkům vyhovět, ačkoliv Numidžané byli oficiální spojenci a Lybijci měli povinnost konskripce, navíc souhlasili i s požadavky vyplatit otroky a zběhy, kteří vypověděli poslušnost Kartágu. Byla to skutečně pestrá směsice Ligurů, Baleárů, Keltů, Iberů a polovičnických Řeků. Armáda 20 000 žoldněřů se usídlila okolo Tynés. Geskón připlul k městu a začal vyplácet dlužný žold, avšak Afričan **Mathós**, bývalý uprchlý kampánský

otrok **Spendius** (který se obával svého vydání Římanům), přesvědčil žoldnéře, že Kartaginci zadržují část dohodnutých peněz. Nastalo krveprolití a zajetí kartaginských předáků. Žoldnéře posílilo rovněž 70 000 Lybijců* (Polybios 1.70.7-9), ke kterým již dříve poslali výzvy k boji za svobodu a spojenectví. V roce 240 se síly povstalců rozdělily, jedni obléhali Utiku a druzí město Hippú Akra, protože tato města odmítala podpořit povstání.

Tynés byl centrem povstalců, kteří odřízli Kartágo od zásobování, takže Kartágo nyní muselo vymáhat dvojnásobné dávky a daně. Hannón vysvobodil z obležení Utiku, nicméně armádu rebelů zcela nezničil a nechal ji ustoupit, vrátil se zpět do města. Rebelové, zvyklí na sicilské boje, při nichž se často měnila situace, využili nepřítomnosti Hannóna a zaútočili na tábor kartaginské armády, donutili ji k ústupu do města a zmocnili se veškerých obléhacích zařízení. (Polybios I, 74, 2-13) Hannón prokazoval svoji neschopnost v bojích i nadále, proto senát povolal Hamilcara Barku, svěřili mu 70 slonů a 10 000 vojáků. (Polybios I, 75, 2)

Hamilkar záhy prokázal svůj talent a vyprostil Utiku z obležení, poté zvítězil na **podzim roku 240** v náročné **bitvě u řeky Bagradás**, kde na něj útočili z jednoho směru Mathós a do týlu Spendius, Hamilkar však brilantním taktickým manévrem porazil oba. Mathós nadále obléhal město Hippú Akra, zatímco Spendius i velitel Keltů Autaritus se vyhýbali přímé konfrontaci a spojili se s vojsky Numidů a Lybijců. Hamilkarovi se podařilo uzavřít spojenectví Numidy a aristokrat Naravás přešel k němu i se 2000 jezdců. (Polybios I, 78, 7-9) V následující bitvě, posílen o numidské jezdeckvo, Hamilkar opět porazil Spendia, jenž se i s Autariem dali na útěk, mnozí jejich vojáci se vrátili zpět do kartaginských služeb. Zbytek nechal rozejít.

Hamilkar tak jednal v protikladu vůči brutálním praktikám rebelů, kteří neváhali mrzačit a týrat své oponenty. **V roce 239** se vzbouřili žoldnéři i na Sardinii, vojsko poslané na ostrov dezertovalo, Kartaginci žijící na ostrově byli pobiti. Rebelové ovládli tamní města, válčili však s místními obyvateli, ti je vyhnali do Itálie. (Polybios I, 79) Situace se však pro Kartágo nelepšila,

---

* cca 50 000 pěšáků, 20 000 jezdců

Hamilkar a Hannón byli neustále ve sporech, k rebelům přešla Utika i Hippú Akra, Sardinie byla ztracena a zásobovací konvoj pro město zničila bouře.

Mathós a Spendius začaly obléhat Kartágo. Shromáždění lidu rozhodlo o odstoupení Hannóna, Hamilkarovým spoluvelitelem byl nyní Hannibal (jde jen o shodu jmen, nikoliv Hannibal z 2. punské války). Kartágo požádalo o pomoc Syrakúsy a **Hieron II.** jim ochotně vyhověl, neboť si byl vědom, že zachováním Kartága posiluje svoji pozici. Dokonce i Řím byl ochoten poskytnout zásoby, ačkoliv mnozí jeho kupci zásobovali rebely a teprve nařízením senátu obchodovali pouze s Kartágem, které obdrželo zpět i své zajatce. Z obléhatelů se stali díky neustálým výpadům a nedostatku potravin rovněž obležení, proto se stáhli mimo město. **Hamilkar** postupně rebely v mnoha střetnutích oslaboval, vyhladovělé vojsko povstalců pak donutil k jednání a vydání vůdců vzpoury, načež je **v bitvě u místa Prión** (pila) zcela zničil, pobil jich na 40 000. (Polybios I., 85, 84)

Poté začal Hamilkar získávat zpět odpadlá města a spojence, také začal obléhat Tynés, kde sídlil Mathós. Tomu se podařilo porazit Hannibala, dobyl jeho tábor a nechal ho ukřižovat. Rada mezitím usmířila Hannóna s Hamilkarem a přiměla je k jednotnému postupu. Obě strany povolaly své spojence a posílily vojska o posádky, v rozhodující bitvě však Mathós prohrál, většina jeho vojska byla zničena a zbytek se vzdal. Vůdci vzpoury byli popraveni a města se přidala zpět ke Kartágu. To vše se stalo v roce 238. Tehdy Římané vypluli na naléhání žoldnéřů na Sardinii, Kartágo chtělo ostrov zpět obsadit, ale Řím vyhlásil Kartágu válku. Bývalá námořní velmoc tak musela Sardinii přenechat Římanům a navíc jim zaplatit 1200 talentů ve stříbře.¹¹⁶⁴ **V roce 238/7** tak Řím obsadil Sardinii i Korsiku.

Hamilkar Barkas mezitím nabídne městu, že tíživou finanční situaci může vyřešit pouze expanze v Ibérii, proto se **v roce 237** vydává se svými syny (Hannibalovi bylo tehdy 10 let) do města **Gades**, aby rozšířil vliv Kartága v Ibérii. **Římané se od roku 238 pustili do expanze v severní Itálii**, jejich vojska válčila proti Ligurům, Senonům, Bójům a jiným keltským kmenům. **V roce 232** konzul Markus Lepidus vyhnal **Senony** z území Pikeny a rozdělil půdu svým občanům (Polybios 2,21). **Insubrové** a **Bójové** proto vyslali posly do Galie, kde si sjednali pomoc **Gaesatů**. **Ti v roce 225** přitáhli do severní

Itálie, aby se spojili s Insubry a Bóji, Venetové a Gonomanové se však rozhodli jinak oproti původní dohodě a spojili se s Římem.

Keltská invazní armáda tak do Etrurie vyrazila v menším počtu, než chtěla, neboť část sil musela zanechat na obranu území. Řím mezitím horečně mobilizoval, i přes nedávnou válku s Kartágem měl k dispozici neuvěřitelný rezervoár vojenských sil, celkem 699 200 pěšáků a 69 100 jezdců.¹¹⁶⁵ Polybios (2,24) nám udává podrobný výčet, 20 000 mužů od Umbrů a Sarsinatů, 20 000 Venetů a Gonomanů, Latinové disponovali 80 000 pěšáky a 5 000 jezdci. Samnité měli 70 000 pěšáků a 7 000 jezdců, lapygové a Messápiové 50 000 pěšáků a 16 000 jezdců, Lukáni 30 000 pěšáků a 3 000 jezdců, u Marsů, Marrucinů, Frentánů a Vestinů celkem 20 000 pěšáků a 4 000 jezdců. Z Říma a Kampánie bylo na seznamech 250 000 pěšáků a 23 000 jezdců. Sabinové a Etruskové poskytli 50 000 pěšáků a 4000 jezdců. Dále zde byly armády již sestavené v Římě 20 000 pěšáků a 1500 jezdců z vlastních občanů, spojenci dodali 30 000 pěšáků a 2000 jezdců. Dále byly 2 legie v Tarentu a další 2 na Sicílii. Armády obou konzulů na severu měly 20 800 pěšáků a 1200 jezdců z římských občanů, spojenci jim dodali 30 000 pěšáků a 2000 jezdců.

Keltská invazní armáda 70 000 mužů (50 000 pěšáků a 20 000 jezdců) plenila Etrurii u městečka Faesulae, kde jedno římské vojsko porazili, pobili přitom 6000 vojáků a zbytek zahnali na pahorek, který chtěli oblehnout. (Polybios 2, 25) Lucius Aemilius jim však přišel včas na pomoc. Při poradě se Keltové rozhodovali, zda odejít s kořistí nebo bojovat dále, rozhodli se táhnout domů a složit kořist, a pak později udělat další rozhodnutí, zda vytáhnou do Itálie znovu. Táhlí Etrurií podél mořského pobřeží a poblíž Telamónu zjistili, že před nimi je římské vojsko, které připlulo ze Sardinie a přistálo u Pisy. Jeho velitel Gaius Atilius se záhy dozvěděl, že kolega Lucius Aemilius postupuje za Keltů. **V bitvě u Telamonu roku 225** se tím Keltové ocitli v kleštích, přesto přijali bitvu a rozmístili vojsko, dozadu Gaesaty a Insubry, dopředu Taurisky a Bóje. Vozy umístili na křídla, kořist přepravili na jeden z okolních kopců a postavili okolo stráž. Římané měli 70 000 pěšáků a 5400 jezdců.

V jezdecké bitvě padl konzul Atilius. V pěchotním střetnutí po dlouhém boji vyhráli Římané, když jejich jezdecko zvítězilo a vpadlo do boků galského vojska. Padlo na 40 000 Keltů a 10 000 bylo zajato, padl i král Gaesatů Konkolitanos a jeho královský soupeřník Anéroestos spáchal sebevraždu, když

předtím usmrtil svoji rodinu. Římané následně vyplnili Ligurii, území Bójů. (Polybios 2, 31) Římané v bitvě u Telamonu ztratili cca 10 000 mužů, bitvu rozhodla jejich těžká pěchota, neboť Keltové často neměli brnění a jejich štíty byly oproti římským příliš křehké. Keltové nebyli zcela zničeni ani podřizeni, ale byli porážkou vážně oslabeni. Římané ovládli severní Itálii (kromě Janovského zálivu), údolí řeky Po, založili kolonii Placentia na území Bójů a na území Insubrů byla zřízena kolonie Cremona.¹¹⁶⁶

Vraťme se nyní zpět do Španělska, kde Hamilkar Barkas úspěšně rozšiřoval vliv Kartága, avšak při obléhání jednoho města roku 229 utonul v řece. Vrchním velitelem vojska se stal jeho zeť Hasdrubal Spravedlivý,¹¹⁶⁷ založil město Kartágo Nova (dnešní Kartagena). Ve Španělsku však mělo své zájmy řecké město Massilia, mateřské město zdejších řeckých kolonií. Žádalo Řím (jelikož bylo spojenec), aby chránil jejich města, která se nacházela především jižně od Pyrenejí (Rhode, Emporion). Jelikož Římané byli v roce 226 zaneprázdněni přípravami na válku s Kelty, uzavřeli dohodu s Hasdrubalem Spravedlivým, aby ve Španělsku nepostupoval za řeku Ebro. V roce 221 byl však Hasdrubal zabit keltským úkladným vrahem.

Je dost možné, že to byla akce Římanů, kteří se domnívali, že tím zastaví postup Kartága ve Španělsku, shromáždění vojska však zvolilo tehdy šestadvacetiletého Hannibala svým velitelem. Kartágo i přes splácení kontribuce nestagnovalo, naopak v něm v těchto dobách žilo až 700 000 obyvatel, prodělávalo stavební konjunkturu a výjimkou nebyly ani sedmipatrové domy.¹¹⁶⁸ Hannibal byl osvědčený válečník, který rozuměl svému řemeslu, mezi vojáky byl populární, proto senát schválil jeho volbu. Klan Barků měl v senátu mnoho odpůrců, ale měl za sebou armádu a po boku mu stáli i bratři Mago a Hasdrubal.

Nesmíme si činit žádné iluze o tom, jaké plány měly obě mocnosti, Řím i Kartágo chtěly dominovat západnímu Středomoří. Kartágo konsolidovalo svoji pozici díky Ibérii, jenže nyní senát Kartága pochopil, co je Řím zač - kdykoliv může, poruší smlouvu a vezme si, co se mu zlíbí a jedná, jakkoliv se mu zachce -nejdříve porušení spojeneckých smluv a ztráta Sicílie, poté porušení mírových smluv a odejmutí Sardinie i Korsiky a nakonec nedávné dobytí údolí řeky Po v severní Itálii muselo otevřít oči i tomu největšímu pacifistovi. Většina rady města musela dojít k názoru, že s Římem není možná mírová koexistence.

Jeho neustálá expanze zvětšuje jeho sílu, proto je zapotřebí se na to připravit podobným způsobem, tedy rovněž expandovat, shromáždit více zdrojů a zvítězit nad ním ve válce.

Domnívám se, že je už konečně načase opustit naivní vysvětlení Livia a nedostatečně promyšlené názory Polybia (který ani nedokázal pochopit, že příčinou 2. punské války nebylo dobytí jednoho města, ještě k tomu mimo dohodnutou sféru římského vlivu). Kartágo se připravovalo na válku a Řím byl připraven na boj prakticky neustále.

Ibérie byla skvělou základnou pro další válku. Byly zde nerostné suroviny, statisíce bojovníků k najmutí i pokročilý chov vynikajících koní, co více si může vrchní velitel přát? Naproti tomu zde byla značně složitá, téměř nepřehledná etnická situace, mezi hlavní obyvatele více než 80 kmenů patřili Keltiberové, Keltové a Iberové (žili na jihozápadě země). Mnohá města nativních populací měla pokročilý fortifikační systém (ovlivněný Řeky), ale vlastní soustavu zákonů, nebyla tedy pouze produktem fénických a řeckých vlivů. Nejbohatší byly samozřejmě pobřežní regiony na jihu, které mohly obchodovat s Řeky i Féničany. Největším problémem pro Hannibala ale bylo město Saguntum, vzdálené 140 km severně od Nového Kartága. Tato pozice umožňovala Římanům, aby se zde vylodili a použili město jako základnu, čímž by veškeré strategické plány* Hannibala na budoucí válku přišly vniveč.

Řecké město stálo na mírném kopci, bylo důkladně opevněno a kontrolovalo pobřežní trasu, stalo se navíc spojencem Říma, tudíž čnělo jako dýka v Hannibalových zásobovacích liniích a v plánovaném postupu. Hannibal věděl, že nemůže na město zaútočit otevřeně, to by vedlo pouze k vylodění římských vojsk na severu Španělska, musel čekat na vhodnou příležitost. Mezitím v roce 220 uspořádal Hannibal dvě kampaně, jednu do vnitrozemí centrálního Španělska a druhou až k hranicím dnešního Portugalska.¹¹⁶⁹ Pak začal na jaře roku 219 obléhat Saguntum, které zahájilo válku s místními kmeny, jež pojilo spojenectví s Kartágem. Město po osmiměsíčním obléhání

---

* Jelikož Řím kontroloval moře, plánoval Hannibal projít přes Španělsko a Alpy a tak se dostat do Itálie.

padlo, na podzim roku 219 Hannibal odvedl vojsko přezimovat do Nového Kartága a iberští spojenci se rozešli do svých měst.

Římané se domáhali Hannibalova vydání, naštěstí jemu nepřátelská frakce, kterou vedl **Hannón Veliký** (onen strůjce kartaginské porážky v 1. Punské válce) neměla v senátu většinu. Na jaře roku 218 tak byla vyhlášena Římem Kartágu válka. **2. punská válka** (218-201) přinesla definitivní zvrát ve vývoji Západního Středomoří, do té doby nebylo ještě rozhodnuto o osudu Řeků, Kartága, Itálie ani Keltů. Poté však nastává polarizace moci, Řím směřuje k definitivní dominanci. Je třeba hned zkraje odmítnout některé krajně nesmyslné názory primárních zdrojů i moderních autorů a jejich představy o důvodech této války, případně příčinách jejich výsledku. Například Polybios je značně nereálný ve svých radách, když doporučoval, aby Hannibal dobyl celou Iberii, a teprve poté zaútočil na Řím.

Kampaň by trvala řadu měsíců, ne-li let, do té doby by měl Řím spoustu času se angažovat a vylodit se ve Španělsku. Směšná a intelekt urážející je snaha amerického historika Arthura Ecksteina v jeho díle *Mediterranean anarchy, interstate war and Rise of Rome*, v němž se snaží obvinít z války Kartágo a udělat z něj agresora, údajně Španělsko obsadilo proto, aby mohlo soupeřit s Římem, nikoliv proto, aby splatilo tíživou kontribuci, tedy následek je zaměňován za příčinu (kterou bylo chování Říma). Vrcholem všeho je jeho doporučení, že Kartágo mělo expandovat do nitra Afriky (nikoliv do Španělska, kde mělo města), zde byla tehdy (mimočodem stejně jako dnes) poušť a životu krajně nepřátelské podmínky i podnebí, tedy nikoliv zemědělsky vhodná půda umožňující kolonizaci.

Hannibal měl promyšlený plán, věděl, že jedna římská armáda je na Sicílii, aby mohla podniknout invazi do Afriky, druhá je u města Massilia, odkud se měla vydat dále do Španělska. Napřed byla zajištěna obrana metropole, Hannibal odeslal 13 850 pěšáků, 1200 iberských jezdců a 870 baleárských prakovníků do Afriky. Hasdrubalovi ponechal pro obranu Ibérie 12 150 pěšáků, 2550 jezdců a 21 slonů. Pro tažení do Itálie shromáždil Hannibal 90 000 pěšáků, 12 000 jezdců a 40 slonů.¹¹⁷⁰ Už navázal kontakty s Kelty v údolí Po a jeho vyslanci zajistili dohodu s alpskými kmeny Keltů o bezpečném průchodu. V Hannibalově armádě byla jádrem těžká lybijsko-fénická pěchota a těžké jezdectvo z Kartága, dále zde byli jezdci a lehkooděnci z Numidie i Mauretánie,

Iberští pěšáci a jezdci, také bojovníci z keltských a kelto-iberských kmenů a baleárští prakovníci.

Na pochodu k Pyrenejím zanechal Hannibal u řeky Ebro Hannóna s 10 000 pěšáky a 1000 jezdců, sám Hannibal vytáhl překročit Pyreneje s 50 000 pěšáky, 9000 jezdci a také slony.¹¹⁷¹ Průchod Alpami trval 15 dní, začátkem prosince dorazil Hannibal do severní Itálie.¹¹⁷² Počasí a horské stezky si vyžádaly údajně na 20 000 vojáků. Pro Hannibala bylo na jeho pochodu důležité, že se mu povedlo nedaleko ústí řeky Rhóny uniknout římské armádě, kterou vedl Publius Scipio Starší. V oblasti řek Rhóny a Isére, kde byl velký ostrov, Hannibal doplnil zásoby, vojáci dostali nové zbraně za opotřebované a především obdrželi zimní oblečení. Hannibal zde totiž zasáhl v občanské válce ve prospěch jednoho ze dvou bratrů soupeřících o moc, za což obdržel výše uvedené dary. Od Rhóny vyrážel Hannibal jen s 38 000 pěšáky a 8000 jezdci.

Severní Itálie nebyla Římem ještě konsolidovaná, římská silnice **Via Aurelia** postavená v roce 241 spojovala pouze pobřežní etruská města Pisu, Kosa a Volaterrana s Římem. Těsně před začátkem války byla roku 220 vybudována **Via Flaminia**, Gaius Flaminius jako tehdejší cenzor projekt prosadil, silnice vedla z Říma územím Umbrů přes Apeniny k pobřeží Adriatického moře až k městu Ankona. Římská silniční síť sahala na severu nejdále k městům Arretium, Ariminum a Felsinia, údolí řeky Po bylo téměř netknuté silnicemi a římskými či latinskými koloniemi (kromě dvou). Do tohoto regionu Hannibal mířil, prvně narazil na kmen Taurinů sídlící těsně na rozhraní úpatí Alp a Itálie. Hannibalova armáda, značně vysílená a otrhaná, nepůsobila jako síla slibující vysvobození z nadvlády Římanů, proto musel Hannibal dobýt hlavní město Taurinů,¹¹⁷³ teprve potom se k němu začaly připojovat místní kmeny.

Hannibal postupoval po severním břehu řeky Po, došel na území Insubrů k říčce Ticinus, jenže zde již čekal římský konzul Scipio s armádou, k níž měl i pomoc místních kolonistů. Na tomto místě Hannibal nastražil léčku, kterou obrátil na útěk římské oddíly složené pouze z jízdy, velitů, a konzul Scipio byl v bitvě raněn. Hannibal poté přitáhl k Placentii, Scipio odmítl bitvu, takže ho druhý den keltští spojenci opustili - Bójové a další Keltové přešli k Hannibalovi. Scipio ustoupil k řece Trebii, kam už mířil jeho kolega Tiberius Sempronius

Longus, **21. nebo 22. prosince zde svedl Longus bitvu u řeky Trebia**, jenže se nechal vylákat numidskými jezdci z tábora a překročil řeku, aby zjistil, že na něj útočí Hannibal čelně i ze zálohy. Ze 42 000 mužů římské armády přežilo jen 10 000. Římané obsadili průsmyky v Apeninách, ale Hannibal překročil italské pohoří a nezastavilo ho ani bažinaté ústí řeky Arno. Malárií zamořená řeka si vyžádala oběti mezi muži i zvířaty, sám Hannibal dostal oční zánět a oslepl na jedno oko.

Z válečných slonů už zbyl pouze jediný. **Na jaře roku 218** se Hannibalovo vojsko vydalo ze zimního tábora dále, mělo 45 000 pěšáků a 10 000 jezdců, **V červnu roku 217** v ranní mlze Hannibal obklíčil u **Trasimenského jezera** římské vojsko, které právě útočilo na domnělý tábor, ze 40 000 armády 15 000 mužů padlo, mnozí se utopili v jezeře a zahynul i konzul Flaminius. Do čela státu byl zvolen diktátor, Quintus Fabius Maximus se rozhodl nepouštět se do střetů s nepřítelem, ale napadal jeho zásobování. Hannibal odpověděl vypalováním usedlostí, statků a polí, šetřil jen majetek Fabia, který ho však věnoval státu. Ovšem Fabiova váhavá strategie mu nejen vysloužila přezdívku Cunctator – váhavec, ale přinesla i nelibost spoluobčanů, kteří chtěli rychle ukončit válku.

V nových volbách byli zvoleni konzulové Lucius Aemilius Paulus a Gaius Terentius Varro. **2. srpna roku 216 u řeky Aufidus poblíž městečka Kannae** se zformovalo římské vojsko, tak velikou armádu Řím už nikdy nevypravil do boje, cca 84 000 pěšáků a 6 400 jezdců. Vojsko Římanů pro svoji velikost muselo zřídit dva tábory, desetina sil byla určena k ochraně táborů a zbytek se rozmísil do tradiční manipulové formace s jezdecktvem na křídlech. Hannibal měl sice pouze 32 000 těžkooděnců, 8 000 lehkooděnců a 10 000 jezdců, měl však brilantní taktický plán. Pěchotu ve středu zformoval do tvaru luku a za její křídla ukryl těžkou lybijsko-fénickou pěchotu do úzkých kolon. Na levé křídlo umístil numidskou jízdu (2000), na pravé keltské a iberské jezdecktvo (8000).

Bitvu zahájilo jezdecktvo, Numidčané zaměstnávali své protějšky, dokud se k nim neprobila keltská a iberská jízda, která zaútočila na soupeře z týlu. Římané se mezitím úspěšně probíjeli středem. Varro posílal další manipuly do středu linie, jenže to už jeho jezdecktvo nebylo na bojišti, (z Hannibalova pohledu) nalevo je pobili Iberové a Keltové, napravo přeživší pronásledovali Numidé. Pěší zálohy na křídlech se rozvinuly, římská pěchota byla náhle

obklíčena a nemohla ustupovat ani měnit snadno řady nebo manévrovat, do zad jí navíc zaútočila jízda. Dostali se do totálního obklíčení, masakr římské armády logicky následoval - Kanny se staly navždy symbolem totálního vítězství. Podle Polybia (3, 117) padlo 70 000 pěšáků a 10 000 bylo zajato, snad 3000 přežilo, z jezdců zůstalo naživu 370 lidí. Zatímco Hannibal ztratil pouze 200 numidských jezdců, 4000 Keltů a 1500 Iberů a Afričanů. Drtivá většina římské armády zahynula, s nimi téměř veškerá aristokratická a státní elita, jezdcí, senátoři, úředníci v nižších funkcích, tribuni atd. Hannibal poté obsadil římské tábory.

Numidský velitel Maharbal chtěl útočit na Řím a totálně ho zničit, což Hannibal odmítl. Nebyl v tom pouze strategický záměr,^{*} ale především zdravý rozum, Římská republika měla obrovské lidské rezervy (700 000 pěšáků a 70 000 jezdců), především však obvod římských hradeb měřil cca 13 km a žily zde statisíce obyvatel, z nichž mnoho desítek tisíc bylo bojeschopných. Dobýt tak velké město s malými silami nešlo. Blokovat tak obrovský úsek území bylo rovněž značně obtížné, navíc by kartaginská armáda musela čelit dalším vojskům, které mohl Řím povolát od svých spojenců. Kromě toho byl Hannibal zhruba 14 dní pochodu od Říma. Hannibal se spoléhal na tehdejší helénistické zvyklosti, že po porážkách následuje smlouva a mír, jenže Řím odmítal být poražený a nechtěl se řídit jinými zvyklostmi, než těmi svými.

To byla zásadní Hannibalova strategická chyba (způsobena určitým symbolickým viděním války a nepochopením mentality soupeře, ačkoliv byla stejná jako v Pyrrhových válkách, které bezpochyby studoval). Hannibal chtěl rozbít římský systém spojení, ale nepočítal s tím, že většina spojenců se Říma buď bojí, nebo je řídí elity, které na spojení s Římem vydělávají, čímž je zajištěna jejich legitimita, případně legalizace moci. Navíc u mnohých národů byl válečnický duch zlomen nebo nalomen, jako např. u Etrusků. Fabius byl opět zvolen diktátorem, snížil majetkové cisy pro vstup do armády a věk branců na 17 let, navíc zařadil do vojska i propuštěnce a otroky. Odmítal platit výkupné za římské zajatce. Finance a zbraně neváhal získat z majetku chrámů.

---

^{*} Ostatně Hannibal nechtěl vymazat Řím z mapy, chtěl ho pouze připravit o spojence, učinit z něj marginální stát v Itálii, o tom svědčí i jeho dohoda s Filipem V. viz str. 425-427

Hannibal v roce 216 získal na svoji stranu spolek Bruttiiů a Samnity (kmen Hirpinů a Kaudinů). Hannibal uzavřel v roce 215 spojenectví s makedonským králem Filipem V. a mezitím se usídlil v Kampánii. Kapua jej přijala o rok dříve, pravděpodobně se předáci města domnívali, že s Římem je konec a oni se mohou stát významným městem Itálie. Většina jižní Itálie se stala spojencem Kartága, na severu Itálie byli Keltové stále svobodní, takže situace nevypadala pro Kartágo vůbec špatně, ale jeden velký problém Hannibal měl. Posily, zásoby i peníze dostával velmi nepravidelně nebo vůbec, jeho odpůrci v senátu získali převahu a nedokázal je přesvědčit, že válku ukončí pouze větším zapojením státu.

Zřejmě netušili, že šetřením peněz chystají jeho porážku a “vydělané peníze” padnou na další římskou kontribuci. Hannón Veliký byl zjevně expert na způsob, jak ničit svůj stát - poprvé se postaral o demontáž loďstva a nyní spustil rozklad pozemní armády. Hannibal válčil v Kampánii, jeho velitel **Hannó** s celou armádou Samnitů **byl poražen v roce 214** a naprosto zničen, přesunul se tedy do Lukánie, kde sebral další armádu, kterou vedl k Hannibalovi. Ten se mezitím snažil roztříštit římské síly, proto poslal svoje vyslance na Sicílii, Hierón II. totiž zemřel a jeho nástupce nebyl spokojen se smlouvou s Římany. Město Syrakúsy se sice přidalo na stranu Kartága, jeho armáda však byla poražena a římské vojsko začalo město obléhat. Archimédés však svými stroji a vynálezy uchystal Římanům nejedno nepříjemné překvapení a šok.

V roce 212 se odehrály zásadní události, které vychýlily šance zvítězit na římskou stranu. **Římané dobyli Syrakúsy** a kartaginské pozemní vojsko (přítomno na Sicílii od roku 213, obsadilo Akragás) jim nedovedlo pomoci, v jeho řadách ještě vypukla epidemie moru a později bylo zničeno v bitvě u Himery.

Kartágo vyslalo na Sicílii flotilu 130 válečných a 700 zásobovacích lodí,¹¹⁷⁴ admirál Bomilkar však místo konfrontace s římským loďstvem odplul do Tarentu, který se stal roku 212 spojencem Kartága. V Tarentu držela římská posádka pevnost s přístavem, zatímco Tarentané město, takže Bomilkar odplul i odtud, jelikož městu hrozil hladomor díky jeho přítomnosti. Činnost, respektive spíše nečinnost kartaginského loďstva byla jedním z hlavních faktorů zhoršující se situace Hannibala. Bomilkar selhal při pomoci Tarentu i v roce 210, jenže

závažnější bylo, že Bomilkar mohl zničit římské loďstvo již roku 212 v městě Lissos a pomoci tak Filipovi stabilizovat přímé spojení s Itálií a Hannibalem.

V roce 209 Bomilkar opět předvedl svoji neschopnost, vyplul sice až do blízkosti ostrova Kerkýra, jeho loďstvo však nepokračovalo ke Korintu, nýbrž se vrátilo zpět. Přitom Filip V. nutně potřeboval pomoc, neboť měl proti sobě loďstvo Pergamu, jehož eliminací by vyřadil později i jeho pozemní vojsko z boje. Hannibal tak ztrácel možnost ovlivňovat válku, už neměl převahu a jeho spojenci padali jako mouchy nebo ho opouštěli. Jediným úspěchem Hannibala pro rok 212 se stalo zničení římské armády v Apulii, jeho kolega Hannó však prohrál v Samniu, opět u Beneventa. **V roce 211 Římané dobyli město Kapua**, a ještě horší bylo, že Řím vypravil před rokem armádu 30 000 vojáků do Španělska.

V Ibérii však byla římská vojska poražena, Hasdrubal zvítězil nad oběma bratry ze scipionského klanu v roce 211,¹¹⁷⁵ podplatil totiž jejich iberské žoldnéře (jichž bylo 20 000). Z římské armády 33 000 mužů byly 2/3 pobity, mezi padlými byli i oba konzulové Gnaeus Scipio a Publius Cornelius Scipio. **V roce 210** však získá velení další armády vyslané do Španělska **Publius Cornelius Scipio Mladší**, přepraví se k městu Emporion, kde si zřídí svoji základnu. V Hispánii operovaly 4 kartaginské armády, každá dobývala na vlastní pěst nová území. **Scipio dobyl v roce 209 Nové Kartágo**, čímž zcela zvrátil situaci v Hispánii - byli zde totiž drženi nativní rukojmí a Řím tak rychle získal mnoho spojenců.

Hannibal zničil další římskou armádu v Apulii roku 210, ale **v roce 209** utrpěl ztráty v bitvě u Tarentu, který dobyl Fabius Maximus Istí. Tarentané ve stejném roce svedli s Římany nerozhodnou námořní bitvu. Město bylo vyrabováno a zničeno, obyvatelstvo prodáno do otroctví či pobito. Hannibal poslal zprávu se žádostí o posily svému bratrovi, **Hasdrubal** unikl Scipiovi a **roku 208** se s 30 000 vojáky dostal do severní Itálie.¹¹⁷⁶ Postup byl tak rychlý, že Římané nestihli ani zareagovat, neboť se domnívali, že stále ještě sbírá síly v Ligurii. Hasdrubal neúspěšně obléhal Placentii, jenže pak vyslal posly, aby dohodl setkání s bratrovým vojskem v Umbrii. A zde Štěstěna ukázala, že nenávidí klan Barků, zpráva byla totiž zadržena Římany a Hasdrubala navíc opustili jeho průvodci, kteří ho měli převést přes řeku Metauros. Hannibal spěchal ze zimního tábora bratrovi naproti, ale neustále ho následovalo římské

vojsko. **Roku 207 byl Hasdrubal poražen v bitvě u řeky Metauru**, čímž Hannibal už ztratil nejen strategickou iniciativu, nýbrž ztratil i šanci na vítězství v Itálii.

Kartágo přecházelo do defenzívy, nicméně senát naverboval 70 000 mužů, aby se pokusil o záchranu Ibérie.¹¹⁷⁷ **V roce 206 je však kartaginské vojsko poraženo u Ilipa**, neboť Scipio si vzal ponaučení z Hannibalovy taktiky, armádu nepřítele obkličovacím manévrem zcela zničil, takže z 55 000 vojáků uniklo jen 6000 mužů pod velením Magóna. Scipio naproti tomu ztratil ze svých 48 000 vojáků pouze necelou sedminu. Když se v roce 206 vracel do Říma, navázal kontakt s numidským aristokratem jménem **Massinisa**, který se chtěl stát králem všech numidských kmenů a vytvořit vlastní stát. **V roce 205** se Kartaginci naposledy pokusili získat zpět Ibérii, avšak nedobyli Nové Kartágo, po této porážce se Mago plaví se svým vojskem na Baleárské ostrovy a poté do Itálie.

Má s sebou 14 000 mužů, s nimiž dobije Janov,¹¹⁷⁸ ale i když obdrží posily z Kartága, Keltové mu nejsou schopni pomoci díky porážce u Metauru. Mago poté v roce 204 pomáhá bratrovi udržet město Krotón v jedné ze šarvátek. Ve stejném roce však senát zmocní Scipia, aby provedl invazi do Afriky. Jednak ho tam čeká tajný spojenec Massinisa, ale především mu nestojí v cestě žádné loďstvo, neboť římská flotila plenila území Afriky, aby zadržovala Kartágo od posílání posil. Při jednom nájezdu **v roce 208** zničil Laevinus kartaginskou flotilu,¹¹⁷⁹ proto Scipiovi stačí pouze 40 pentér k ochraně transportní flotily, takže **na jaře roku 204** vypluje z Lilybaia a přistane u mysu Farina, pouhých 35 km severně od Kartága. Ke Scipiovi se připojí se svojí armádou numidský král Massinisa a pomocí léčky porazí část Hannónovy armády. Začne obléhat Utiku ze země i z moře, načež v zimě přitáhly kartaginské posily - **Hasdrubal Gisko** totiž získal jako spojence numidského krále **Syfaxe**, který si vzal jeho dceru Sofonibu.

Tábory obou armád však na jaře roku 203 během noci napadl Scipio, následný požár a zmatek donutil obě vojska, respektive jejich zbytky, k ústupu na velké planiny. Pravděpodobně ve stejnou dobu byl v Itálii při jednom výpadu v údolí řeky Po těžce raněn Mago, byl sice povolán do Kartága a jeho flotila se dostala k Africe bez problému, ale on sám na následky zranění zemřel ještě na moři. Kartágo sebralo nové vojsko, ale senát opět ustanovil neschopné vrchní

velitele (Hasdrubal Gisko a Syfax). **V bitvě na Velkých planinách roku 203** bylo kartaginské vojsko poraženo, opět obkličovacím manévrem. Syfax byl poté poražen v bitvě u Syrty a Scipio obsadil město Tynés.¹¹⁸⁰

Teprve za této situace byl povolán z Itálie zpět Hannibal a ustanoven jako vrchní velitel. Vypul z Bruttia na jaře roku 202 a s sebou měl asi pouze 20 000 vojáků, přistal u města Leptis Parva, 120 km od Kartága, kde se k němu připojilo 2000 numidských jezdců. Více jich získat nemohl, neboť Numidům začal Massinisa vládnout s pomocí Scipia (Syfax byl zajat a odvezen do města Tibur v Itálii, kde zemřel roku 202), který Scipiovi poskytl 6000 pěšáků a 4000 jezdců. Hannibal se přesunul do Hadrumenta a pak na místo Zama, 100-150 km západně od Kartága. **19. října roku 202 se u Zamy ve finální bitvě** rozhodovalo o osudu nikoliv války, ale celého Kartága, protože v případě výhry by asi udrželo svoji hegemonii nad Afrikou a mohlo pak čekat na vhodnou příležitost k posílení, jako např. na povstání kmenů v Ibérii. Scipio měl v této bitvě k ruce 34 000 pěšáků, 6000 numidských jezdců a 3000 spojeneckých a římských.

Hannibal měl 51 000 pěšáků, 4000 jezdců a 80 válečných slonů. Scipio uspořádal muže do tří linií, na pravé křídlo umístil numidskou jízdu a na levé vlastní jezdeckvo. Hannibal sestavil vojsko rovněž do 3 linií. V první stálo 12 000 Ligurů, Keltů, Baleárů a Maurů, tedy žoldnéřská pěchota, kterou pravděpodobně přivezl z Itálie Mago. Před těmito vojáky bylo seřazeno 80 slonů. Druhou linii pěchoty tvořily kartaginské milice a lybijsko-fénická pěchota, celkem 19 000 mužů. Ve třetí linii byli Hannibalovi italští veteráni, 20 000 mužů. Na levém křídle bylo numidské jezdeckvo a na pravém kartaginské.

Bitva se nevyvíjela pro Hannibala dobře, je také pravdou, že zrovna neměl svůj nejlepší den a nepřišel s žádným vynikajícím taktickým plánem. Čelní útok slonů podporovaný zleva numidskou jízdu byl odražen. Římané totiž vytvořili pro běžící slony uličky, ti běželi prázdným prostorem a poté je zabíjeli velitelé salvami oštěpů, jiní sloni se splášili ještě před útokem ze zvuků tub a trubek a obrátili se proti vlastní numidské jízdě. Na ni zaútočil navíc Massinisa a levé křídlo Kartaginců neměl kdo krýt. Římské jezdeckvo porazilo své soupeře i na pravém křídle. V pěchotním boji Římané brzy rozbili první linii, kterou nedokázala druhá linie podpořit. V druhé linii však byli těžkooděnci, jejich falanga zatlačila hastaty, dokud jim však nepřišli na pomoc principes. Poté se i

druhá linie kartaginského vojska rozpadla a dala se na ústup. Scipio pak vyslal do útoku principes a triari, se kterými sváděli veteráni Hannibala vyrovnaný boj, dokud jim do zad nevpadla vítězná jízda. 4/5 kartaginské armády byly zničeny, zatímco Římané ztratili přibližně 2500 mužů.

Je otázkou, zda mohl Hannibal něco učinit lépe, případně zda jakýkoliv taktický plán, se kterým by přišel, mohlo realizovat vojsko, kterému velel. Hannibal totiž čelil řadě obtíží. Sloni byli příliš mladí a nedostatečně vycvičení, stejně jako městské milice tvořící druhou linii, avšak hlavním problémem byl nedostatek jezdeckva. Rada města odmítla poslat na bojiště 1000 členů těžké kartaginské jízdy (součást posvátného oddílu), tedy vojáky, které Hannibal zoufale potřeboval. Jeho hlavní chybou však bylo využití slonů, spoléhal na čelní útok, přitom Římané už měli zkušenosti se slony téměř 80 let a jejich útok je nemohl překvapit. Pravděpodobně jedinou akcí se šancí na úspěch by bylo poslat slony do útoku proti římské jízdě (Numidžané byli vynikající oštěpaři), poté zaútočit do boku nebo týlu římských linií, případně na přesunující se římské manipuly. Útok do řad statického, připraveného nepřítele musel zákonitě selhat.

Po bitvě tak následovalo mírové jednání, v roce 201 byla ustavena smlouva, na jejímž základě muselo Kartágo zaplatit 10 000 talentů, přišlo o značnou část území ve prospěch Numidů a také o loďstvo, navíc mohlo vést válku v Africe jen se souhlasem Říma.¹¹⁸¹ **2. punská válka** opět ukázala do jisté míry totéž, co první konflikt. Pro Řím byla díky jeho lidským zdrojům nejdůležitější bitva až ta poslední, především se však opět ukázalo, že Řím má schopnější politiky, římská elita si uvědomovala, že osobní spory musí jít stranou pro zájmy státu. Na rozdíl od nich totiž Hannibal bojoval nejen proti Římanům, ale zároveň proti nepřátelské frakci v senátu. Hannón se postaral o přerušování zásobování a podpory, největší chybu však senát učinil, když neposlal okamžitě pro Hannibala do Itálie už v roce 204. Ve třech předchozích bitvách totiž byli ztraceni nejlepší a nejzkušenější vojáci města a jejich spojenců. Hannibalovi tak zbyla armáda nepříliš valné kvality. Řím čelil vnitřním problémům jen částečně, pouze třetina jeho spojenců mu odmítla za války pomoci.

Dále zde byly podvody ve státních dodávkách, kdy publikáni s jejich námořními transporty měli zásobovat vojsko. Jejich podvod však byl odhalen už v roce 213, o rok později byli viníci zatčeni nebo posláni do vyhnanství. Je

otázkou, zda šlo čistě o hrabivost obchodníků nebo v tom máme spatřovat i etruské spiknutí, když hlavní osobou kauzy byl Markus Postumius z přístavního města Pyrg. To se nám už asi nepodaří vypátrat. Římská republika tak opět dokázala, že její politický systém je funkčnější a vykazuje větší efektivitu ve svém fungování. Řím se tak díky 2. punské válce nestal jen velmocí (tou už byl díky ovládnutí Itálie dříve), nýbrž suverénně dominoval celému západnímu Středomoří, převzal državy Kartága v Ibérii a neměl proti sobě žádný stát ani moc, která by se mu mohla rovnat.

Přesto je nutné ještě krátce zhodnotit význam Hannibala* i důvody jeho neúspěchu. Bohužel v řadě TV dokumentů stále panují naprosto mylné závěry, nebo jsou následky zaměňovány za příčiny.

Dokument History Channel i BBC svorně tvrdí, že Hannibalovou chybou ve válce bylo rozhodnutí nejít po bitvě u Kann obléhat Řím. Obtíže, důvody a nesmyslnost takového podniku jsem vysvětlil již výše. Horší však je, že si málokdo uvědomuje, že toto tvrzení odpovídá obrazu, který chce vytvořit římská historická tradice a Livius, obojí mělo často jen velmi zprostředkovaný vztah k objektivní realitě. Pokud totiž přijmeme za pravdivé to, co říká, přistupujeme na římskou symbolickou hru a propagandu. Hannibal, tak skvělý vojevůdce, se rázem stává viníkem a strůjcem celé porážky ve 2. punské válce! To je nesmysl, stejně jako tvrzení, že Hannibalovo tažení dalo podnět pro římskou expanzi a že Řím do té doby nebyl velmocí. Viděli jsme soupis jeho vojenských sil v roce 225, on již velmocí byl a neustále expandoval, prakticky neměl rovnocenného soupeře.

O něco lépe si vede nedávný dokument Ancient Discoveries (díl *Impossible Army Machines*, z 1. prosince 2008), který při popisování Hannibalova tažení ukazuje propracovanost a připravenost přechodu Alp, a to i díky speciálním horským botám. Avšak závěr je opět problematický, podle

---

* Byl sufetem města, v roce 196 omezil období senátorů z doživotního na 1 rok azrušil kupování si úřadů. Jeho činnost se však nelíbila aristokracii, která nehodlala demokratizační tendence připustit. Obvinila ho z konspirace s Antiochem III., v jehož službách byl v letech 195 - 188, poté byl u arménského krále Artaxia. Zaměstnání našel i u bithýnského krále Prúsia I., který ho však vydal Římanům. Hannibal poblíž Nikomédie, kde žil, viděl přicházet pochopy a raději se otrávil, než aby byl zajat.

dokumentu Hannibalovi zabránila jeho strategie a trasa pochodu, aby si přivezl obléhací zbraně a dobíjel jednotlivá města. To je vysoce zjednodušující a nepřesné. Rozebrané válečné stroje mohly přivést lodě (což je standardní typ přepravy, při delších cestách se vezou vždy v rozloženém stavu), navíc si válečné stroje mohl Hannibal postavit na místě.

Přesto tento výklad odhaluje hned dvě důležité skutečnosti. Jednak již výše zmiňovanou nečinnost a fatální neúspěchy kartaginského loďstva, které se již nemuselo obávat toho, že bitvy rozhodne *corvus*, přesto nevyhrálo jedinou bitvu. Kartágo tak nemohlo pravidelně zásobovat svoje jednotky, pomoci spojencům ani poslat Hannibalovi obléhací stroje. Především je však pravdou, že Hannibal ne vynikal v umění obléhací války* (*Poliorkétika* přitom byla silnou stránkou Hannibalova idolu Pyrrha), které bylo poměrně klíčové k získání vítězství. Hannibal totiž nerad dobýval města, a když už se k tomu uchýlil, činil tak pomocí blokad, tajných přepadů, nočních útoků či diverzních akcí. Je pravdou, že s výjimkou Sagunta není zaznamenáno žádné masivní použití válečných strojů při dobývání města. Teprve dobytím měst, by Hannibal donutil Řím a jeho spojence tříštit síly, dostával by je do složitější situace, mohl by lépe rozrušovat jejich alianci. Měl by tím také ulehčeno zásobování, pohyb po Itálii, doplňování sil.

Přesto je **Hannibal** jedním z nejlepších velitelů a stratégů starověku, byl i schopným diplomatem a politikem. Obdivný pohled na něj bez postranních útoků je přítomen již v samotné římské tradici historiografie (nikoliv té Liviovy). **Lucius Coelius Antipater** (180-120 př. n. l.) napsal dílo o 2. punské válce. Tento římský autor, ačkoliv hleděl velmi na stylovou, slohovou stránku práce, byl zakladatelem římské historické monografie a pokoušel se hodnotit historická fakta kriticky. Jako drtivá většina autorů své doby i Antipater byl helénista, protože se opíral o punské a řecké prameny, a tak jeho dílo nebylo údajně věrohodné. Přitom jeho jediným problémem ve skutečnosti bylo, že vyvyšoval Hannibala nad Scipiona, což bylo pro Římany nepřípustné a skandální.

---

* Neúspěšně obléhal válečnými stroji např. Kýmé a Tarent.

Ale ve skutečnosti byl Hannibal větší osobnost, dosáhl více úspěchů díky vlastním schopnostem a právem patří mezi nejlepší velitele starověku pro svoji invenci. Naproti tomu Scipio Mladší, po bitvě u Zamy přezdívaný Africanus, se mezi nejlepší dostal omylem, pouze proto, aby tam Římané měli svého zástupce (než se tam právem ocitl Gaius Julius Caesar). Scipio Africanus uspěl jen proto, že imitoval Hannibalovu strategii a okopíroval jeho taktiku, on sám nic nevymyslel, navíc měl v bitvě u Zamy mnoho výhod, porazit Hannibala za tehdejších podmínek tedy nebylo zase až takové umění. Znova tedy shrnuji důvody, proč Hannibal neztvrdil ve 2. punské válce - Řím měl převahu v materiálních i lidských zdrojích, ovládal moře, měl efektivněji řízenou a spravovanou politiku aliancí, lepší systém shromažďování a udržování ozbrojených sil, navíc jeho elity spojily své úsilí ve prospěch státu.

Hannibal neměl absolutní podporu v politické reprezentaci, která svými spory a rozhodnutími pomohla zničit stát. Jeho vojsko bylo nepravdělně a špatně zásobováno, nemohl se spolehnout na činnost loďstva, které se podílelo na pádu Sicílie a Tarentu i izolaci Filipa V. Hannibal také neměl dostatek finančních prostředků, válku však rozhodly kromě materiálních faktorů, tedy zásobování, financí a činnosti loďstva, především tyto události: smrt Hasdrubala v roce 207 u Metauru, neboť v případě spojení s bratrem by Římané byli ve značně složité situaci, dále postupná ztráta vlivu v Ibérii, tedy zničení Nového Kartága v roce 209, bitva u Ilipa roku 206, takže Kartágo ztratilo Ibérii a vůbec potenciál i zdroje vést s Římem válku na relativně rovnocenné úrovni.

Bylo asi i Hannibalovou chybou, že nebyly v Ibérii lépe vytyčeny strategické cíle. Zdejší velitelé mezi sebou málo spolupracovali, měli 6 let na to, aby si podřídili Ibérii nebo přinejmenším strategické řecké přístavy u Pyrenejí, které Římané využívali a bez nichž by jejich situace byla mnohem těžší. Naopak Kartágo se po ztrátě Ibérie ocitlo ve strategické defenzívě. Později ztratilo i vliv nad Afrikou tím, že senát nechal velet neschopné lidi, pod nimiž vykrvácely zkušené jednotky. Hannibal byl povolán příliš pozdě a pro závěrečnou bitvu byl nedostatečně podpořen (výše případ s jezdeckem). I přes tyto těžkosti byl Hannibal jedním z nejtěžších protivníků Říma a dosáhl mnoha úspěchů, zodpovědnost za neúspěch na něj padá relativně minimálně.

Můžeme mu ji přisoudit pouze v tom, že neuměl účinně obléhat města a využívat pro ten úkol válečné stroje. Rovněž byl chybný jeho strategický plán,

který špatně pochopil mentalitu nepřítele, a tak neměl za cíl naprostou anihilaci Říma, což byl jediný správný kurz, který mohl vést k vítězství (později ho pochopil, ale nemohl jej realizovat). Dá se mu přičítat i na vrub i to, zda neměl nechat dobýt podřízenými veliteli všechna řecká města v Ibérii. A jako poslední výtku lze uvést, že jeho taktický plán pro bitvu u Zamy nebyl zrovna nejlepším možným řešením. Ale domnívám se, že tyto chyby jsou v rámci vlivu na válku relativně marginální, daly se napravit nebo k nim nemuselo dojít, kdyby byly odstraněny skutečné příčiny neúspěchu, tedy slabá domácí podpora, nejednotný senát, malá ochota poskytnout zdroje pro válku a špatná činnost flotily.

Hannibal je velmi významnou osobností v historii Západního Středomoří, v případě jeho vítězství se mohla řecká kulturní centra vyvíjet jiným směrem. Místo toho byla řecká města často zničena, vypleněna a obyvatelé pobiti. Tarent a Syrakúsy tak už nebudou středisky umění a vědění v takovém měřítku jako dříve. **2. punská válka** byla poslední šancí pro Itality, Italióty, sicilské Řeky, Etrusky a Kelty vybojovat si svobodu, nebo alespoň vysoký stupeň autonomie, neboť kartaginský systém a politika byla naprosto odlišná od praktik římského senátu a jeho romanizačních snah, tedy politiky tavícího latinského kotle. Politická historie Západních Řeků (s výjimkou Massilie a pár dalších měst) tak končí. V regionu vládou Římané, kteří rozšiřují svůj vliv v Ibérii. Ve **3. Punské válce** (149-146) zničí Kartágo, v Hispánii provádějí boje hraničící s etnickými čistkami. I přes střídavé úspěchy zde Řím dobude mnoho měst, třeba v roce 133 Numantii, centrum odporu, které bylo zničeno až po 10 letech.

Odpor místních obyvatel tím nekončí, neboť se zde s přestávkami válčí kontinuálně a Španělsko je pacifikováno kompletně až roku 18 př. n. l., kdy jsou odtud staženy legie, jelikož zde nejsou potřeba. Tyto události jsou však už jen tečkou za uplynulým vývojem, kdy končí doba helénismu a pro západní Středomoří nastupuje od roku 133 doba řecko-římská.

Závěrem této kapitoly chci říci, že je svým způsobem záhadou a zázrakem, proč se povedlo právě Římu uskutečnit hegemonii nad Itálií a posléze nad světem Středomoří, protože jak jsme viděli, Římané neměli často nějak pokročilejší politické či správní uspořádání, dokonalejší armádu nebo vynikající osobnosti všeho druhu (mimo vojevůdců a politiků, v tom spočívala jejich převaha nad ostatními). Právě naopak, byli v mnohém svým sousedům

podobní, nějaká výjimečnost, kromě vedení války, spravování dobytých území a diplomacie, by se u nich hledala jen velmi těžko. Ostatně i jejich domnělá vojenská převaha (podrobněji vylíčím v práci *Válka ve Starověku*) byla mnohdy pouze papírová. Bez modifikací a převzetí inovací od okolních etnik by Řím neuspěl. I jeho reformovaná armáda byla často poražena, protože vojenský systém není samospasitelný, není ani dostatečným vysvětlením výsledků historického procesu ve starověké Itálii.

Vývoj v Itálii není pouze výsledkem nebo zásluhou činnosti Říma, byl to dlouhodobý proces, trvající téměř dvě století. Řím často přišel k hotovému, těžil z rozporů a vítězství ostatních etnik nebo měl jednoduše štěstí. Jakkoliv nevědecké se může moje vysvětlení zdát, tváří v tvář mnohých důkazům a potencionálním scénářům vývoje je tato teze blíže k objektivní skutečnosti, než dodatečně zdůvodňovat římskou nadřazenost velmi nepřesvědčivými účelovými a sofistickými argumenty, které mají blíže k fenomenologii a filosofii dějin, než reálné snaze poznat příčiny a důsledky dějinných procesů. Vždyť jsem předložil dostatečná fakta, že řecká města byla na vyšším stupni kulturního, politického, hospodářského i technologického vývoje, navíc do konce druhé punské války na tom byla lépe i vojensky.

Italikové rovněž nepatřili k zaostalým etnikům, federace Samnitů, Lukánů a Bruttii měly svůj vlastní správní systém a vynikající armádu. Etruská civilizace nemohla nad Římem triumfovat hlavně díky neustálým útokům Keltů, oslabení přišlo i na moři díky vítězství Řeků. Samotný konflikt se Samnity a dalšími Italiky měli Římané do jisté míry usnadněný díky výpravám řeckých králů a vládců, kteří pravidelně oslabovali moc Italiků. Z této situace dokázali Římané těžit, a tak přestat někdy se štěstím a jindy vlastní zásluhou všechny těžkosti.

Poté vymazali* z dějin Itálie všechny ostatní kultury kromě sebe. Sjednocením Itálie získal Řím vojenské i hospodářské zdroje na soupeření

---

* Zmizeli četné italské jazyky a kultury, ztraceno bylo do velké míry kulturní dědictví Etrusků. Ve spojenecké válce 91-87 př. n. l. Sulla etnickými čistkami prakticky zlikvidoval Lukány a především Samnity, ze kterých měli Římané respekt i po jejich zničení. Etrusky nazývali pověřčivými a Umbry šetrnými. Ale Samnité měli vždy jen přívlastky bojechtiví, válkychtiví, tvrdohlaví, vytrvalí, stateční a udatní.

s Kartágem, načež ovládl postupně celý svět Středomoří. Proto jsem se podrobněji zabýval historií Itálie, neboť bez Etrusků, kteří zadržovali útoky Keltů, by Řím nikdy nemohl expandovat do střední a jižní Itálie, zatímco bez válek Italiótů s Italky by se ocitl v těžší pozici pro samnitské války, bez kterých by nikdy nenastaly ani války punské!

Výprava krále Pyrrha v mezidobí byla posledním pokusem změnit rovnováhu sil v Itálii a západním Středomoří ve prospěch Řeků. Ve 2. století se Řím dobytím Ibérie, která byla rovněž rozvinutým krajem s mnoha městy a infrastrukturou, dostal do pozice absolutní velmoci západu. Galie tak byla obklíčena mořem římského vlivu, i ji měl brzy čekat podobný osud. Vítězství Říma mělo samozřejmě devastující následky nejen pro Itálii a Sicílii, kde řecká města produkovala výrazné osobnosti, jakými byli Archytás a Archimédés, a příslušníci lékařské empirické školy, kam patřil např. Hérakleidés z Tarentu, mezi západními Řeky byli rovněž básníci (Theokritos ze Syrakús, Leonidás z Tarentu a básnířka Nossis z Lokris), filozofové (Aristoxenos z Tarentu, Tímaios z Lokris Epizefyros), historici (Tímaios z Tauroménia a Nearchos z Tarentu) a dramatici (Alexis z Thúrií) atd.

Ve válkách Říma (a jeho následném systému provincií) byla do značné míry ztracena kulturní rozmanitost a bohatství, zničena a rozkradena jedinečná umělecká díla (stačí si projít Cicera, jeho řeči *Proti Verrovi*). Kartágo bylo svébytným státem a kulturou, stejně jako Řím však nikdy nebylo doopravdy helénistické, přejalo možná některé umělecké prvky, také vlivy ve vojenství, architektuře atd., ale stálo poněkud stranou, mimo hlavní helenizační procesy (byť ty se začaly projevovat od začátku 2. stol. př. n. l. v Numidii). Kartágo ani Féničané nebyli pouze kupci, proto je velmi smutné, že takto zní ještě dodnes ve školním i akademickém prostředí jejich definice. Nešlo pouze o obchodní městské státy, měly vlastní rozvinutý religiózní systém a politickou soustavu.

Féničané a Kartaginští psali na málo trvanlivý druh papýru, státní archiv Kartága Řím zničil a knihovnu daroval numidskému králi, z rozsáhlé literární činnosti tak nemáme k dispozici nic (když pomineme opis díla o zemědělství, které vytvořil Varro v 1. stol. př. n. l.). Nezbyvá, než doufat, že nalezneme nějaký úkryt, kam svoje písemnosti schovávali v případě nebezpečí jako např. Tyrané. Itálie a Sicílie byly výjimečné i v tom, že helenizační procesy zde začaly mnohem dříve a ve větším nebo srovnatelném měřítku jako na východě.

Elymové (stavěli v dórskému slohu již v 6. stol. př. n. l. a ovládali řečtinu), Sikani (rovněž používali pro zápis abjadu), a zejména Sikelové* byli helenizovaní již v 5. stol. př. n. l., jejich města pocházejí ještě ze starší doby. Sikelové měli svoji federaci měst ve středu Sicílie již v polovině 5. stol. př. n. l.

Západní Středomoří tak za helénismu zažilo vzestup a pád mnohých kultur, jejichž úroveň i složitost vzrůstala, je proto velmi nešťastné, že z hlediska vývoje a kulturního dědictví lidstva se právě Řím stal vedoucí silou celé oblasti Středomoří. Ostatní kultury by nám pravděpodobně dovedly zachovat a předat větší část antického dědictví. Je rovněž smutné, že předsudky, někdy mylně vydávané za názory na dějinný vývoj, patřící někam do 18. a 19. století, mají stále relativně dominantní pozici v akademické sféře.

Odbornější a rozsáhlé znalosti a závěry zůstávají mnohdy za dveřmi kanceláří akademických pracovišť, zatímco základní a střední školy a také veřejný prostor ovládly často zjednodušené TV dokumenty. Ty buď nereflektují nejnovější poznatky, a pokud ano, tak nemají často snahu reálně poznat důvody dění a vykreslit správně příčiny a důsledky a také interpretovat dostupné primární prameny kritickým způsobem.

---

* Dúketios (zemřel roku 440) byl helénizovaným vůdcem Sikelů ve východní Sicílii, vytvořil spolek místních sikelských obcí, v letech 459-451 zakládal nová sikelská města, metropolí byl Menainon na vrcholu kopce V roce 451 dobyl Aitnu, dostal se do sporu s Akragantem, Syrakusami. Roku 450 byl poražen, vyhoštěn do Korintu, o 5 let později se vrací se souhlasem Syrakús založil nové město Kalé Akté.

5.13 Ekonomické, sociální změny v helénismu

V této kapitole proberu, jak vypadala ekonomika v době helénismu v různých regionech. Pokusím se rozřešit spor mezi „modernisty“ a „klasiky“ ohledně pohledu na to, jakou povahu měla vlastně starověká ekonomika (M. Finley vs. moderní autoři) a jaké myšlení v této době převažovalo, zda ekonomika v helénismu odpovídala našemu pojmu a praktikám a byla pouze v menším měřítku, nebo tehdy existovalo unikátní myšlení, které se s moderními ekonomickými teoriemi neshoduje. Helénistická ekonomika měla jiné hodnoty, cíle i prostředky než dnešní.

Zaměřím se na historii a úlohu Rhodu v ekonomickém životě řeckých obcí. Jedním ze základních studijních pramenů je pak Aristotelova *Ekonomika*, která nedává pouze praktické rady, ale zároveň dává nahlédnout do různých ekonomických praktik a zvyklostí, poskytuje náhled na tehdejší ekonomické myšlení a mentalitu.

Nejprve je třeba uvést do problematiky sporu, jaká vlastně byla starověká ekonomika, moderní nebo svébytná? **Moses Israel Finley** ve svém díle *Ancient Economy** z roku 1973 byl zastáncem myšlenky, respektive názoru, že starověk jako celek (helénismus nevyjímaje, ten se podle něj vlastně nikdy neodehrál), má svoje specifické cítění, myšlení i ekonomické praktiky, které jsou na hony vzdálené nejen dnešnímu modernímu hospodářství, ale dokonce i středověké ekonomice, která byla rovněž velmi odlišná a její koncepty a způsoby jednání nebyly ve starověku „doma“. Šel tak vědomě proti středoproudému názoru, že v helénistickém období byla ekonomika stejná jako

---

* Není zde mým úkolem dopodrobna analyzovat Finleyho knihu, chci pouze sumarizovat jeho názory a uvést některé konkrétní příklady, abych se mohl posunout dále k názorům novějších autorů. Teprve poté může přijít práce s primárními zdroji, epigrafikou a archeologickými nálezy, případně popsání jednotlivé příklady z regionů. Teprve na závěr můžeme rozhodnout, jaká byla helénistická ekonomika a v čem se lišila od předchozího, případně navazujícího období.

naše, rozdílly byly pouze kvantitativní, nikoliv kvalitativní. Mezi zastánce tohoto názoru patřil právě ruský vlivný historik starověku Michael Rostovtzeff a další.

Finley rovněž oponoval substantivismu a jeho výkladu ekonomiky, jeho oblíbeným studijním modelem je především republikánský Řím za dob Cicera. Ve Finleyho pojetí má ústřední místo status a řád společnosti. Římskou společnou považuje za speciální příklad uspořádanosti, kde má status velkou váhu. Starověká sociální a ekonomická historie je tak podle něj především historií sedláků. Většina obyvatel žila na venkově, velká města jako Alexandrie, Řím, Antiochie či Athény byly výjimkou.

Měšťané podle Finleyho neprojevovali zájem o venkov, dokud z něj měli dostatečný zisk a přísun potravin. Řeckou ani římskou civilizaci nepovažoval za urbánní, pouze její vládnoucí třídu. Velmi zřídka podle něj existovala státní ekonomická politika. Typickým příkladem pro pochopení řecké mentality vůči práci a sociálnímu postavení jsou už pasáže z Homérovy Odyssey, kdy se Achilleus a Odysseus setkají v podsvětí. Achilleus nařiká, že je lepší být posledním *thetem*, pracovat po boku dalšího bezzemka.¹¹⁸² Jak vidíme, už od archaických dob bylo nejhorším místem v rámci sociálního žebříčku postavení theta, sezónního dělníka, bez půdy a většinou i občanství. Finley předkládá poněkud provokativní myšlenku, že ani časté vzpoury otroků, hélótů, nemůžeme brát jako snahu otroků zrušit samotnou instituci.¹¹⁸³

Je faktem, že mnozí účastníci Spartakova povstání nebo sicilských vzpour nesnili ani tak o konci otroctví, jako spíše o tom, že jejich status otroka pomine a naopak oni sami nějaké budou mít. Spektrum názorů na otroctví v antice je dosti široké, nedá se zúžit pouze na zastánce otrocké práce a svobody. V řeckém světě byly často lokální nebo původní populace v podřízeném postavení (Černomoří, Thessalie, Argos, Kréta, Sparta). Přesto i oni měli určitá práva a teoreticky i možnost, jak se vymanit ze svého postavení. V zásadě je možné tvrdit, že alespoň v jedné věci se většina starověkých kultur shodla. Prodávat vlastní občany do otroctví kvůli dluhům je zločin, zlo, kterému je nutné zákonnými prostředky zabránit. Myšlenka byla aktivně podporována v Řecku i Římě.

Přesto je nutné zamyslet se nad úlohou otroků v helénismu. I když většina práce byla vykonávána svobodnými občany, byly oblasti (jako v celém

starověku), kde se některá odvětví bez otrocké práce neobešla, např. dolování kovů či kamenolomy, tedy extrémně nebezpečné prostředí, kde byla délka života velmi krátká. Přesto si troufám tvrdit, že antika jako celek, stejně jako helénismus, na otrocké práci nestála a v zásadě by se bez ní obešla, neboť stejně jako Finley zastávám názor, že slovo oikonomia (oikos – domácnost) mělo pro většinu Řeků skutečně význam domácí produkce a soběstačnosti, kdy drtivá většina výrobků i plodin sloužila pro jejich vlastní potřebu, jen minimum se účastnilo tržních procesů. Domnívám se však, že už od doby poklasické se náhled na peníze, ekonomickou činnost a jejich roli v životě člověka zásadně změnil a prodělal relativně velkou změnu.

Dejme však slovo znovu Finleymu, který přichází se zajímavým zjištěním a podstatným příkladem, jak často fungovaly obchodní transakce a uvažování nad dosaženým cílem. Např. pojem spravedlivé ceny byl typický pro středověk, nikoliv starověk, kdy stát často intervenoval a určoval cenu.¹¹⁸⁴ Státní úřady takto jednaly výjimečně, často v dobách nouze, např. v letech neúrody 330-326 Kyréné distribuovala 1 200 000 medimnů obilí pro Helladu, 100 000 medimnů pro Athény, 50 000 pro Korint, Argos a Larrísu v Thessalii, 30 000 na Rhodos, 72 600 Olympias, 50 000 Alexandrově sestře Kleopatře atd.¹¹⁸⁵ Od Kyrény to byl dar, nikoliv obchodní transakce, a takové chování nebylo výjimečné, je dosvědčené již z dřívější doby.

To samozřejmě neznamena, že některá města, spekulanti, občané a obchodníci se nesnažili vydělat i na vlastních spoluobčanech, právě naopak, častými obsahy soudních řečí a sporů v přístavních čtvrtích byla právě cena různých komodit, její ovlivňování nebo manipulace s distribucí a rozdělením zboží. Obrátme se nyní ke změně občanských hodnot a chování. Aristotelés se snažil nejen svým spoluobčanům v Athénách, ale všem Hellénům obecně vysvětlit, že peníze, respektive neustálá honba za nimi, nerozvíjí osobnost člověka (jejíž štěstí a rozvoj v rámci společenství obce je Aristotelovým cílem), ale pouze ho devastuje. Zanikají tak občanské ctnosti i soudržnost mezi vrstvami. Peníze z úroků a lichvu považoval za obzvlášť nemravnou činnost, pokud někdo půjčoval peníze, neměl stanovit vyšší úrok než 12 %, což ostatně bylo za jeho časů zakotveno i v athénské ústavě.

Ovšem půjčky neposkytoval pouze stát a chrámy, ale především soukromí jedinci, jejichž hlavním cílem byl zisk. Aristotelés viděl tyto praktiky

chování nejen jako neřecké, ale zhoubné, byl přesvědčen, že stačí jen určité množství peněz a životní standart. V momentě, kdy bohatství, jeho udržování a získávání stravuje veškerý čas člověka a neumožňuje mu nic jiného, jedná se o otroctví. Troufám si tvrdit, že zejména od druhé poloviny 4. stol., jak dosvědčují často Démostenovy projevy, však skutečně elitu nezajímá, jak zvednout svůj status v obci u spoluobčanů, ale jak se domoci na úkor státu a obecného blaha většího bohatství. Xenofón i Aristotelés jsou naopak ve svých pracích typickými zástupci soběstačného* pojetí hospodaření, které se však již od doby poklasické začalo měnit. Byla snaha vyrábět a vydělávat více, mít pokročilejší administrativní techniky i systém. Pierre Briant považuje dílo *Ekonomika* za spis někoho z Malé Asie, sepsán byl koncem 4. stol. př. n. l.¹¹⁸⁶ Považuji tento názor za nejbližší odhad, i když ohledně autorství se dá pořád obhajovat teze, že dílo napsal buď sám Aristotelés, nebo přinejmenším někdo z okruhu jeho žáků či školy ještě ve 4. století.

Tento spisek jasně definuje tři typy hospodaření – domácnost, městský stát a království. Jde pouze o rozdíl kvantitativní, nikoliv kvalitativní, jinými slovy, myšlenkový náhled zůstává pořád stejný. Názory autora jsou zde jasné a celkem nekomplikované, jsou zde odkazy na Aristotelovy spisy *Etika a Nikomachova*, *Politika*, názory Xenofóna a především na řadu historických událostí, které se netýkají pouze řeckých městských států. Nejčestnějším zaměstnáním je zemědělství, neboť řemesla oslabují. (Ekonomika, 1343b) S otroky nemá být zacházeno krutě. (Ekonomika, 1344a) I v dalších pasážích je jasné, že otrok je kapitálová investice a kdo ho zanedbává, ničí svůj vlastní majetek. Důvěra otrokům však měla své limity, jejich majitelé měli vstávat brzy ráno a pravidelně kontrolovat jejich činnost.

Každý otrok má mít před sebou svůj konečný cíl a tím je svoboda, pro ni pracuje. Přesto se doporučuje mít otroky z různých zemí a zajistit si jejich věrnost tím, aby mohli počít děti. (Ekonomika, 1344b) Jako vzor správného hospodaření je předkládán perský a lakónský systém. Oba však mají stejný cíl, tedy aby příjem přesáhnul výdej. Spravování království se v zásadě podle

---

* Cílem pro oba bylo zajistit určitou životní úroveň, která stačí k dostatku volného času, politické činnosti a štěstí, úkolem ekonomické činnosti nebylo hromadění bohatství pro bohatství.

autora příliš neliší. Administrovat království obnáší především spravovat měnu, export, import a výdaje. Velmi důležitá je pasáž, že měna by se měla ve vhodnou chvíli regulovat, stejně jako ceny, import, export, daně od správců krajů atd. (Ekonomika, 1345b)

Dalším úkolem správce státu je příjem z šesti druhů ziskových činností, tedy ze zemědělství, speciálních produktů země, z trhů, daní, dobytka a z dalších zdrojů. Speciálními produkty jsou myšleny drahé i užitkové kovy. Daně mohly být z prodeje či pronájmu půdy, vynechám další příklady, abych se dostal k zajímavější myšlence. Kromě zlatého pravidla, že je důležité držet příjem v limitu výdajů, by pravděpodobně dnešní manažeři a ekonomové zajásali nad návrhem, že je třeba zjistit, jaké druhy příjmů naprosto chybí, jaké potencionálně existují, jaké druhy a jak je lze zvýšit, jak mohou být určité položky z výdajů bez ohrožení obecného blaha zredukovány. (Ekonomika, 1346a)

Poté následují rozdílné příklady, abych tak řekl, ekonomických *stratégemat* (válečné lsti), jak si poradit se složitou situací, získat prostředky a odvrátit krizi. Většina příkladů pochází ze 4. stol., byť se najdou i ze starší doby 7. – 5. stol.; není zde prostor podrobně se všemi zabývat a analyzovat je, přesto přinášejí řadu příkladů jednání, které Finley ve své práci ignoruje (kromě naprosté absence využití techniky nebo zodpovězení otázky, jakou roli technika měla a zda se v této době objevovala myšlenka pokroku).

V příkladech tak figuruje třeba státní monopol ohledně bankovníctví, který Byzantium prodalo jedné bance, případně neváhalo zdanit prodej zboží svých obchodníků 10 % v době potravinové nouze. Občané Lampsaku v době nouze zvýšili prodejní cenu potravin, aby získali dostatek peněz. Občané Hérakléie Pontské, aby mohli vystrojit válečnou flotilu, zkonfiskovali zboží obchodníků a slíbili zaplatit v budoucnu. Na každé válečné lodi poté prodával zboží státní úředník, stát tak získal po úspěšné expedici peníze pro obchodníky, když se expedice vrátila domů. Státy si vedly evidenci dluhů, příležitostně konfiskovaly majetek nebo upravovaly ceny zboží, případně si půjčovaly (někdy na úrok) od vlastních občanů a obchodníků peníze či zboží, se kterým potom hromadně nakládaly. Některá řešení finanční krize byla skutečně kuriózní. Město Klazomeny dlužilo žoldnům 20 talentů na platech, velitelům půjčovalo na úrok 4 talenty ročně, přesto mu došly finance. Začalo

emitovat novou měnu, 20 talentů razilo v železe, rozdělilo je mezi nejbohatší občany, od nichž následně obdrželo 20 talentů stříbra. “Železná” měna platila pouze v jejich městě, boháči tak mohli pokrýt své životní náklady a stát byl zbaven dluhu. Později, když z úroků získalo město peníze, stáhlo železné mince z oběhu. (Ekonomika, 1348b)

Tohle byl však ještě celkem nevinný případ, jsou zde praktiky zapadající spíše do prostředí organizovaného (státem i jednotlivci) zločinu. Např. spekulace s drahými kovy, jejich násilná konfiskace, půjčka peněz skrze získání rukojmí města, krádeže, podvody či vydírání všeho druhu. Mezi nouzovými opatřeními bylo i placení daně za otroka (8 drachem v časech Alexandra III.), která byla prominuta, jen pokud uprchl. (Ekonomika, 1352b)

Jak jsme viděli, spis *Ekonomika* přináší jednak názory na otroctví a jeho úlohu, vymezení ekonomiky, ale zároveň, byť nekonzistentně, teorii cen a rady k řízení státu. Aristotelés neformuloval teorii ceny práce nebo teorii ceny, on zastával teorii ceny práce, kterou neviděl jako zdroj bohatství. Domníval se, že cena není tvořena pouze vydáním práce. Základním požadavkem ceny je užitečnost ohledně přání jednotlivé osoby. Cenou je tak schopnost uspokojit potřebu. Aristotelés věděl, že cena je odvozena z použité práce a vytvořena požadavkem trhu. Aristotelés se rovněž zabýval problémem, jak správně stanovit poměr spravedlivé směny věcí. Řešením je podle Aristotela samozřejmě měna, neboť peníze se stávají mírou všech věcí a umožňují tak stanovit jejich hodnotu. Problém nastává, jak učinit souměřitelnými různé druhy zboží a služeb.

Aristotelés správně vystihl, že cenu stanovuje potřeba a poptávka. Cenu však stanovuje člověk, nikoliv zboží samo. Jeho odpor ohledně získávání peněz pro další peníze však nereflektuje fakt, že lidé byli chamtiví již před zavedením peněz a toužili po neomezeném bohatství, a že jde tedy o vadu charakteru, nikoliv chybu hodnoty nebo funkce peněz. Tímto jsem sumarizoval Aristotelovy názory na ekonomiku z jeho děl (nejen *Ekonomika*, ale rovněž *Politika*, *Etika Nikomachova*).

Podívejme se nyní na fungování ekonomik jednotlivých států a regionů. Nejvíce zdrojů informací máme z **Egypta**. Zde byl stát určujícím hráčem na trhu pro mnoho komodit, neboť na ně měl monopol. Tak podrobný a propracovaný

ekonomický systém jako ptolemaiovský Egypt neměl žádný stát helénistické epochy. Nutno říci, že určitě v mnoha věcech vycházel ze starého administrativního pořádku. Země byla rozdělena na *nomoi* – župy, v Egyptě i v provinciích byly zřízeny hyparchie. V čele jedné správní jednotky stál stratégos, spravující politickou a vojenskou správu. Oikonomos řídil hospodářskou a finanční správu.¹¹⁸⁷

Nejvyšším úředníkem říše byl po králi *dioikétés* – ministr hospodářství a financí. Díky papyrovým dokladům si můžeme udělat bližší představu o jeho práci. Máme např. doklady ohledně Apollónia, dioikéta Ptolemaia II., králi náležely pozemky - nejen jeho vlastní, ale i půda řeckých měst, kterou najímal královským hospodářům. Chrámové pozemky byly rovněž kontrolovány státem, to měl na starosti *epistatés*. Kromě pronájmů půdy bohatl stát díky monopolu na výrobu papyru, soli, plátna, piva, oleje a lnu. K prosperitě země přispělo i to, že Řekové uvedli nové plemeno ovce, nové ovocné stromy a pšenici, která se po zasetí dala za tři měsíce sklídit. Zahraniční obchod podléhal kontrole a zatěžovala ho vysoká cla. Pak zde byly přímé daně, daně z majetku, otroků, domů, právních úkonů, vnitřního obchodu, užívání silnic, vodních cest atd. Daně z vinic a sadů činily jednu šestinu.

Daně vymáhali soukromí výběřčí, kteří soutěžili o kontrakt pro stát mezi sebou, zaplatili požadovanou částku (případně zboží, dobytek) předem a pak ji teprve vymáhali po daňových poplatnících (tedy stejný systém, jaký měl Řím, jeho vrstva publikánů). Tento státní kapitalismus fungoval velmi efektivně (Egypt byl nejbohatším královstvím své doby) relativně dlouho, později však byl reformován. Nájemci půdy byli vlastně (polo)svobodní, ale pod dohledem soukromého sektoru, nikoli královské administrativy. Přesto byl zakázán prodej rolníků do otroctví již za **Ptolemaia II.**, cílem administrativy bylo zvýšit na spravovaných územích výnosy. Dokladem je inspekční cesta úředníka jménem **Zenón**, který se od ledna roku 259 do února 258 vydal ze Stratónovy tvrže (později Kaisarea) přes Jeruzalém a Jericho do Zajordání k pevnosti židovského velmože Tobijáše. Pak jel do Galileje a Ptolemaidu.¹¹⁸⁸

Zenón byl podřízen dioikétovi Syropalestiny, doprovázeli ho hospodářští a vojenští odborníci a úředníci. Jsou zaváděny nové plodiny jako vinná réva a technická zlepšení jako secí pluh a umělé zavlažování, u Jericha jsou balzámovníkové pláže (což byly korunní statky), vzniklo mnoho nových

pevností, zakládaly se nové a přejmenovávaly staré vojenské osady a města. V posádkách byli jak makedonští, tak židovští žoldněři. Vyšší střední vrstvy a elity bohatly na novém, respektive vylepšeném hospodářském systému (který byl někdy ještě efektivnější než za dob Persie), často se helenizovaly, ale venkovské obyvatelstvo mělo z rostoucí produkce pouze vyšší výdaje, jejich životní úroveň zůstala většinou stejná.

Pokyny ohledně zemědělství a státního monopolu v Egyptě máme dochovány v různých dokumentech, většinou na papyrech z Fajjúmu, následující informace pocházejí ze zákona **Ptolemaia II. z roku 259/8**. Úředníci museli zajistit osev, jinak byli trestáni vysokou pokutou (2 talenty), stejně tak těm, kteří si koupili monopol, mohl být udělen peněžní trest, pokud zanedbali své povinnosti. Zemědělci před sklizní hlásili, kolik osiva použili, provedli před sklizní odhad, sepsali výkupní smlouvu a teprve poté se sklízelo. Pokuty mohli dostat i zemědělci, pokud nepěstovali to, co podle monopolu měli. Na venkově se nesměly stavět lisy na olej, lisovny zařídil vybavením stát. Byly stanoveny přesné normy množství zpracovaných surovin i výkupní ceny. Zahraniční olej se nesměl na venkov přivážet, v případě porušení byl zabaven.¹¹⁸⁹

Egyptský systém byl velmi tíživý pro zemědělce i pastevce, často končili uvěznění soukromými věřiteli nebo jim nebylo řádně placeno, nebyly jim poskytovány potraviny atd. Obyvatelé měst se zase bouřili proti ubytování vojáků, respektive snažili se tomu zamezit různými obstrukcemi jako strháváním střech či stavěním oltářů do oken a vchodů. Reformy systému prosazoval Ptolemaios III., koncem třetího století však systém začal kolabovat, respektive o jeho zaseknutí se pravděpodobně postaral soukromý sektor, který neplnil předepsané povinnosti a místo toho šidil ve velkém stát v komoditách, dobytku i penězích.

Z jednoho královského dokumentu z tohoto období jsou známy různé zlořády, např. není možné přezkoumat účty ze státních důchodů po vsích. Další doporučení se týkají stanovení cen, kdy jednotliví úředníci měli určovat přiměřený zisk. Mezi jejich povinnosti patřila i kontrola dobytka, zásob obilí, osiva atd. Důležitým úkolem pro ně bylo dohlížet na sadbu stromů, a na královské háje. V případě zpronevěr nebo jiných neduhů a problémů měli úředníci poslat hlášení. Na úředníky v krajích byl kladen i požadavek bezúhonnosti.¹¹⁹⁰

Přejděme nyní ke **Spartě**. Ta v helénistickém období jednak zrušila v roce 280 železné peníze, především se však pustila do řady činností (a její občané i králové), které by byly v dřívějších dobách nemyslitelné. V polovině první dekády třetího století (cca 295/4) kvůli výpadu makedonského krále Démétria I. Poliorkéta postavila okolo města soustavu polních opevnění. Spartští králové zavedli na svém dvoře *trýfé* (přepych). Sparta měla až do doby reformních králů dvůr, v té době a i později za římské nadvlády svoje lokální historiky a básníky. I královská dynastie prodělala změny, např. král **Leonidás II.** (254-235) byl vychován podle Plútarcha na perském dvoře a za ženu měl perskou princeznu, pravděpodobně měl však na mysli seleukovský dvůr a seleukovskou princeznu.

Stát přesto určil maximální úrokovou míru půjček, z 2. stol. máme fragment od jistého Dioskórida, půjčení peněz bylo smluvně ošetřeno formou psaného kontraktu. Obchodní transakce se mohly odehrávat i na dálku, římský prostředník v Alexandrii ve prospěch řeckého žadatele, jeden z pěti vlastníků lodě byl Sparťan, syn Lýsimacha, a jeho živností byl obchod s kořením z Puntu (dnešní Somálsko).¹¹⁹¹ Pochybuji, že se některý Sparťan před vládou Nabida mohl pustit do takového podnikání. Většina obchodníků v Lakónii byli perioikové, operující z přístavu na ostrůvku Gytheia. Zde **Nabis** (207-192) rozšířil loděnice a námořní arzenál, především však vybuodoval okolo města zděné hradby (z pálených cihel), dokončené v roce 188. Nešlo o snadný projekt, když obvod města činil zhruba 9,2km a uzavíral oblast o rozloze 200 ha.¹¹⁹²

Sparta v té době už dávno nebylo nevzhledné dřevěné město, domy měly často ozdobné střešní tašky, chrliče a mozaikové podlahy. Kolem roku 200 byl vybudován vodovod. V jižní části Sparty dokonce vyrostly hrnčířské dílny, v centru byly velkolepé hrobky, zdobené mramorovými sochami, obojí pocházející z první poloviny 2. stol.¹¹⁹³ Tyto změny se samozřejmě neodehrály pouze za vlády Nabida, docházelo k nim dlouhodobě, starý hospodářský systém autarkie byl dávno rozbit, pravděpodobně už v době ztráty Messénie (369) a hraničních regionů odebraných Filipem II. (338). Tehdy totiž, po tak masivní ztrátě území, už nebylo možné praktikovat politiku soběstačnosti,

ačkoliv v Lákonii bylo ještě mnoho půdy, dostačující pro několikanásobně* větší vojsko, než jakým Sparťané disponovali v bitvě u Megalopole roku 331. Proto vzrostla komerční aktivita, rozvinula se řemesla a dálkový obchod. Sparťané byli zjevně zvyklí na vyšší životní standart, než si většina starověkých a i moderních autorů byla schopna připustit, případně mnoho majetku a půdy vlastnily ženy a malá část obyvatel, kdežto zbytek byl relativně chudý. Neustálý úbytek plnoprávných občanů díky válkám přinesl prakticky vymizení hélótů. Se smrtí Nabida však skončila jakákoliv významnější úloha Sparty v historii Peloponnésu a Hellady.

Nejdůležitějším státem pro ekonomiku Řeků byl však ve Středomoří **Rhodos**. Tato republika plnila funkci jakéhosi (ozbrojeného, válčícího) Švýcarska pro ostatní. Rhodos byl totiž křižovatkou obchodních tras, centrem obchodu, zde se uvádělo do pohybu mnoho transakcí (nejen bankovní povahy), které svým dosahem a významem zasahovaly Egypt, Kypr, Sýrii, Malou Asii, Helladu i ostrovy v Egejském moři. Rhodská republika rovněž aktivně potírala pirátství, vydržovala stále loďstvo, jejím nejčastějším soupeřem byli Aitólové a především různá krétská města. Rhodos se rovněž snažil zprostředkovat smírná řešení v konfliktech různých království a měst. Jeho diplomatická aktivita nezaostávala příliš za ekonomickou.

Republika Rhodos bezesporu aktivně usilovala o svobodu řeckých měst (když pomíneme jejich válku proti Byzantiu roku 220). Dále se musíme zamyslet, zda aktivita a politika Rhodů usilovala skutečně o udržování jakési rovnováhy ve Středomoří, nebo pouze jednali podle dané situace a toho, co se zdálo být výhodnější. Přikláněl bych se spíše k druhé verzi, i když Rhodu neupírám, že se snažil sjednávat mír ve válkách mezi helénistickými státy, aby nevykrvácely a neoslabily tím pozici menších politických entit, které se později dostaly do vleku Římanů. Ale jejich snaha často nevycházela, bylo pochopitelné, že se přikláněly na stranu Makedonie, aby Antigonos Gonatás porazil na moři Ptolemaia II. a skončila tím jeho dominance a obchodní monopoly. Ovšem svým jednáním za **krétské války** a **2. makedonské války** se

---

* Zde mohli disponovat cca 5 000 pěšáky a 500 jezdcí, zatímco celé území Lakedaimónu i přes územní ztráty mohlo podle Aristotela uživit 30 000 těžkooděnců a 1500 jezdců!

Rhodos i Pergamon svým bojem proti Antiochovi III. ukázal jako zrádce řecko-makedonských zájmů. Protože Rhodos a Pergamon oslabovaly větší státy kvůli svému zisku, ačkoliv samy, bez silného Makedonského či Seleukovského království, byly pouze hračkou římské republiky, a to nejen ony, ale i různé řecké spolky a sdružení měst.

Později se Rhodanům toto jednání vrátilo i s úroky, když byl **roku 166** na ostrově **Délós** zřízen Římany bezcelní přístav, a Rhodos tak ztratil 85 % svých ročních příjmů. Rhodos byl do té doby nejbohatším státem ve východním Středomoří po královstvích Ptolemaiovců, Seleukovců a Antigonovců. V raném druhém století byl jenom příjem z přístavních cel a daní jeden milión drachem, daň činila 2 %, hodnota zboží, které rhodskými přístavy za rok prošlo, bylo 50 miliónů drachem.¹¹⁹⁴ To však nebyl jediný příjem Rhodanů - postupně expandovali na pevninu v Malé Asii nebo koupili okolní ostrovy. I z dalších měst tak měly astronomické zisky, Kaunos a Stratoníkeia (obě koupená od Ptolemaiovců v roce 191) měly roční příjem 720 000 drachem.¹¹⁹⁵ Rhodos část příjmů věnoval na udržování flotily, ale především poskytoval pomoc zahraniční.

Například v roce 219 obdrželo město Sinópé od Rhodu 140 000 drachem. Argos obdržel bezúročnou půjčku 600 000 drachem.¹¹⁹⁶ Rhodos samozřejmě přitahoval mnoho lidí jako místo nového začátku, kde lze snadno zbohatnout, přistěhovalci a otroci se sem sbíhali nejen z Egejské oblasti, ale i Černomoří. Ti nejbohatší z nich plnili státem zadané leitúrgie. Zdá se, že systém práv a zařazení nově příchozích lidí byl poněkud komplikovanější než v jiných státech. Kromě kategorie *metoikoi* zde byla skupina lidí, rovněž přistěhovalců, co obdržela status *epidamia* - zdá se, že měli více práv než metoikové a měli blíže k občanství.¹¹⁹⁷

Populace města k roku 304 je odhadována na 100 000 obyvatel, plnoprávných občanů bylo však pouze 30 000.¹¹⁹⁸ Rhodos měl 5 přístavů, dlážděné ulice, parky, chrámy, sportoviště, město bylo plné soch a uměleckých předmětů. Založeno bylo roku 408, avšak během dalších 130 let ovládlo celý ostrov, mělo území i na okolních ostrovech a na pobřeží Malé Asie. Politická činnost Rhodu se soustředila hlavně na blízké okolí. Přibližně v roce 300 poskytlo vyhnancům z města Priény peníze na boj proti tyranu Hierónovi. Argos

obdržel v letech 278-272 půjčku 100 talentů na zlepšení fortifikačního systému a jezdeckva.¹¹⁹⁹

Okolní monarchie pochopily, že Rhodos zachovává ozbrojenou neutralitu a nemá tedy smysl s ním válčit, výhodnější je spíše získat si jeho dobrou vůli. Pokud ovšem zástupci rhodské republiky naznali, že je některé království nebo stát příliš silný, neváhali se proti němu dočasně postavit. Přesto měl Rhodos tak velký ekonomický význam a prestiž, že se mu nikdo nepokoušel mstít, právě naopak.

Když **v roce 228** zasáhlo ostrov zemětřesení, obdržel rozsáhlou pomoc. Antigonos Dosón poslal velké množství smůly a olova, 100 000 medimnů obilí a 100 talentů stříbra. Seleukos II. poslal dřevo, vlasy, pryskyřici, 200 000 medimnů obilí a 10 vyzbrojených pentér, nařídil zproštění daní pro Rhodany ve svých přístavech. Ptolemaios III. poslal velké množství dřeva a jiného materiálu na výrobu lodí, 450 placených zedníků a stavitelů, 1 000 talentů bronzových mincí, 300 talentů stříbra, 3000 talentů bronzu na opravu rhodského kolosu a 1 milión artab pšenice. Hierón II. ze Syrakús poslal 50 katapultů a 100 talentů stříbra a rovněž zprostil rhodské občany povinnosti platit daně a clo. Dary poslali i králové Bithýnie a Pontu, méně významní vládcí a jiná četná města.¹²⁰⁰

Bohatství Rhodu však neplynulo pouze z jeho výhodné polohy a obchodních aktivit, ale i z jeho lidského potenciálu, který ovšem spočíval do značné míry právě v přistěhovalcích, na nichž poté často vydělávali občané a především stát. Aktivita přistěhovalců a nových občanů, ať už sociálního, náboženského nebo komerčního řádu, řídila často různá společenství (nestátní samozřejmě). Tato společenství (*koina*) však upevňovala sociální soudržnost mezi lidmi různého statutu v obci. Jejich členové si navzájem pomáhali v mnoha aktivitách, nejen obchodu, ale i v náboženských záležitostech, v půjčování peněz nebo zbudování náhrobku.

Společenství vznikala často spontánně a náhodně, například během vojenské služby, v posádce válečné lodi (*synstrateuomenoi*) nebo mezi vojáky sdílející kasárna či stan (*syskanoi*), mezi veslaři válečné lodi (*mesoneoi*). Tato společenství však často byla pouze sekcemi většího sdružení. Tato sdružení řídila lokální elita města, tedy ti nejbohatší, kteří měli monopol i na státní funkce. Soukromá sdružení se vlastně stala určitým napodobením státu, jeho

hierarchie a činnosti. Místní elita tak spolu soupeřila nejen v politice města, ale i skrze svá sdružení, kdy se snažila dosáhnout větší moci a prestiže přilákáním většího počtu schopných lidí.

O čest, pocty i lepší status tak soupeřila nejen společenství mezi sebou, ale někdy i jednotlivci v rámci jedné společnosti. Ve 3. století jeden pozemkový vlastník z města Kamiros věnoval tři pozemky jednomu členovi a na jednom z nich zafinancoval stavbu chrámu Asklépia, Apollóna a Afrodité.¹²⁰¹ Mezi aktivity soukromých společenství často patřilo spravování majetku a bankovní služby, jak nás informuje stéla z poloviny 2. století na počest Zenóna z města Selgy, kterému členové bratrstva děkují za zvládnutí složitých transakcí jejich majetku. Nikásion z Lindu je zde pokladníkem, Menogénes Galatský a Theudotos Arab jeho pomocníky.¹²⁰² Členové nebo spíše předsedové společenstev se často navzájem znali a spolupracovali. Některá společenství si pravidelně volila svého prezidenta a jiné oficiální funkcionáře.

Obyčejné lidé se tak mohli často skrze tato společenství propracovat k vyššímu sociálnímu statusu, nemluvě o bohatství; často poté zakládali vlastní společenství, kde byli členy nejen jejich známí a přátelé, ale i rodinní příslušníci, prominentní postavení zde pak často měli občané určitého státu nebo země, ze které pocházel zakládající nebo řídící člen, který ovšem mohl favorizovat i svoji adoptivní vlast a její občany. Samotná společenství nevznikala pouze v městě Rhodos, ale v mnoha řeckých městech, respektive jeho členové žili na různých místech a navzájem si pomáhali. Společenství cizinců, zaměstnaných na Lindu v zemědělství, si roku 137 založilo vlastní organizaci, která se později nacházela v jiných městech na Rhodu.¹²⁰³

Je otázkou, zda sdružení existující na Rhodu a jinde měla být způsobem, jak se vyrovnat s profesionálními organizacemi kupců a loďařů z Tyru, Berytu, Itálie a Alexandrie, kteří měli od třetího století svoje pobočky na Délu.¹²⁰⁴ Nesmíme si ovšem přehnaně idealizovat funkci a fungování těchto skupin, které existovaly v řeckém světě přinejmenším od 4. století. Některé z nich používaly praktiky, které nejsou často daleko od dnešních mafií a skupin mezinárodního organizovaného zločinu, specializovaných na hospodářskou kriminalitu.

Například v době **obilní krize, roku 330**, odeslal sidónský kupec Abdemoun zboží do Alexandrie skrz Rhodos, kde jeho "bratr" Zenón působil jako agent. Athénští obchodníci poté porušovali státní dohody, vyváželi obilí z Egypta na Rhodos, kde se usídlili jako obchodníci s obilím a poskytovatelé půjček na námořní obchod. Jedním ze spolupracovníků tohoto gangu byl správce Egypta Kleoménes, který spekuloval s cenami obilí a používal Rhodos jako centrum, skrz nějž dovážel desetitisíce rhodských amfor do Alexandrie.¹²⁰⁵ To ovšem byly spíše výjimky. Většina společenství sloužila skutečně k legálním účelům a odpovídala svojí funkcí dnešním zemědělským družstvům či kampeličkám. Členy těchto společenství byly i ženy. Jiná sdružení sloužila vyznavačům různých bohů a kultů, členové pak spravovali svoji svatyni či chrám a přispívali na ně, též na hostiny a svátky, nebo sdružení pomáhala svým členům finančně - půjčkou bez úroku, složením se na údržbu hrobů atd.

Přejdeme nyní k regionu **Černomoří**, kde řecká města dosáhla značně velké hospodářské produkce a prosperity na jižní i severní straně regionu, která trvala prakticky až do válek Říma s **Mithridatem VI.** (120 -63) I přes existenci Bosporského království zde byla města ve finančních záležitostech svým vlastním pánem. I zde najdeme praktiky známé z díla *Ekonomika*. Např. město Borysthénes ve 4. stol. regulovalo bankovní služby tak, že bylo možné dovážet i vyvážet mince jiných měst, ovšem nákup a prodej měl být realizován na ustanoveném místě skrze olbijský měďák nebo stříbrňák. V případě porušení hrozila konfiskace majetku z této transakce.¹²⁰⁶ Jako obchodní velmoci lokálního rázu můžeme vnímat nejen Olbii, ale i město Histria, které rozšiřovalo své mince v transakcích podél toku Dunaje až do 400 km vzdálenosti, podél pobřeží k Dněpru a na jih až k dnešnímu Kaolinovu v Bulharsku. Z měst jižního Černomoří bylo nejvýznamnějším městem Sinópé, jehož mince se našly až na západním břehu Pontu; obchodní styky tohoto města zasahovaly i mimo Pontos, např. do Athén či Délu.¹²⁰⁷

I v černomořských městech vznikají městské organizace řemesel (tzv. thiasy), soustředěné kolem kultu boha, ochránce daného řemesla, v Oděssu rybářské družstvo pro lov tuňáků, založené Hermantem: „*bohu Manizamovi Hermantovo družstvo lovců tuňáků, soustředěné kolem kněze Eptaikentha, syna Asiatikova, věnuje oběť skrze své správce Theodóra, syna Hérakonova, a Zéna, syna Posidóniova.*“¹²⁰⁸ V regionu prosperovalo stavebnictví, bylo třeba

vylepšovat stávající hradby i stavět nové, opevňovat akropole a budovat chrámy.

Stavebnictví mělo rovněž své thiasy, jehož členové dávali k dispozici své pracovní síly. Členové spolku v Kallátidě se složili na stavbu chrámu podle svých prostředků, přispěli penězi, dělníky i tažnými koňmi.¹²⁰⁹ Zatímco místní keramika nebyla určená pro export, protože nedosahovala kvality athénských, rhodských a jiných výrobků, města na Chersonésu a v Bosporském království vynikala ve zpracování dřeva a výrobě nábytku. Většina pracovníků ve větších dílnách byli otroci z místních kmenů, utvářely se otrocké rodiny, které však neměly občanská práva.

Hlavními obchodními artikly černomořských měst na severu* byly obilniny a naložené ryby, byť některá města pěstovala vinnou révu nebo chovala dobytek, rovněž zde rostly unikátní rostliny s léčivými účinky, z nichž se vyráběly léky nebo vonná pryskyřice. Cenným artiklem bylo i vyvážení otroků, dále med a vosk. Zdejší města nakupovala víno, olej i různé zboží.

Konkrétnější údaje, jak fungovalo zemědělství, přinesl průzkum krajiny okolo města **Chersonésos**. Zde bylo nalezeno 90 klérů, které měly rozsah od 3,08 do 61,59 hektarů. Kléry byly osázeny ovocnými stromy (např. slivoněmi), révou, obilovinami, na vinohradech se stavěly metrové kamenné zídky o délce až 50 metrů, byly postaveny v deseti rovnoběžných řadách ve vzdálenosti asi 6 kroků od sebe. Tento systém sloužil k zachycování vláhy.¹²¹⁰

Pěstovaly se i luštěniny, čočka, cibule, česnek, anýz, konopí, několik druhů pšenice a žito. Lesy se vyskytovaly zřídka, většinou šlo o jehličnany, především borovice. Na severu a jihu Pontu byla ložiska drahokamů: safíry a smaragdy se těžily severně, jižně pak alabastr a polodrahokamy: beryl, opál a onyx. Významným artiklem byla i sůl a minerálie sloužící k výrobě barviv. Šlo především o jižní Černomoří - suřík v Kolchidě a Kappadokii, v Paflagonii arzén, ve Skythii modrý lazurit, v Arménii modř, chrýsokolla a měděná červeň, z Mýsie,

---

* Na jihu bylo obchodní a námořní velmocí město Sinópé, kromě námořního obchodu, plynuly jeho zisky z prodeje keramiky a zemědělských produktů (olivový olej), těžilo a zpracovávalo se zde železo. V raném druhém století ho sice dobylo Pontské království, jeho význam tím však neklesl.

Pontu a Kappadokie žlutý arseničnan sírový.¹²¹¹ Černomoří bylo pro Středomoří významným regionem, protože až do Alexandrových výprav především jeho produkce ryb a obilí živila obyvatele velkých měst. Později tento úkol plnil Egypt a Kyrenaika.

Nyní nás čeká velmi tuhý oříšek, **Seleukovská říše**. Zde odvedl titánský kus práce **Makis Aperghis**, jenž nejen důkladně prozkoumal primární a archeologické zdroje, ale především pomocí matematických modelů vypočítal řadu důležitých údajů, pro skeptiky odhadů, které se týkají hustoty zabydlení regionů, počtů obyvatel v různých zemích a řadu jiných informací, aby nám přiblížil realie, fungování státu a mnoho jevů s tím souvisejících. Průměrná hustota obyvatel na 1 hektar podle něj byla 200 osob.¹²¹² Také se zabýval výpočty, jak stanovit hodnotu oběživa za 1 rok, a došel k odhadu 20 000 – 30 000 mincí ročně - druhé číslo považuje za přesnější, dále předpokládá, že hodnota ročního oběživa mincí byla 20 talentů, problém však nastává v tom, že nemohou být zahrnuty zlaté mince. Přesto odhaduje, že celkem na 1 zlatou minci připadalo 10 stříbrných.¹²¹³

Poté se pokoušel na základě různých údajů vypočítat rozsah tehdejší populace. Judea za doby povstání proti Seleukovcům mohla mít maximálně 250 000 obyvatel. Nejvíce zalidněným regionem Seleukovského království však byla Mezopotámie, v Babylónii žilo ve 189 městech 5-6 miliónů obyvatel.¹²¹⁴ Více než polovina tohoto regionu (55 %) byla zastavěna.¹²¹⁵ V době Alexandrový výpravy měla Perská říše 30-35 miliónů obyvatel. Seleukovská říše měla v roce 280 20-25 miliónů obyvatel, v roce 190 po dobytí většiny Malé Asie, Koilé-Sýrie a Fénicie Antiochem III. měla jeho říše 20 miliónů obyvatel.¹²¹⁶

Podívejme se nyní na celkové příjmy králů. Příjem Alexandra Velikého po obsazení Perské říše činil 30 000 attických talentů (Justinus, 13.1.9), Antigonos Monoftalmos měl v roce 316 z asijských provincií 11 000 talentů. (Diodóros 19.56.5) Ptolemaios II. měl příjem 14 500 talentů ročně ak tomu 1 500 000 artab pšenice, Ptolemaios Aulétés v polovině 1. stol. př. n. l. měl roční příjem 12 500 talentů.¹²¹⁷ Klíčovým regionem pro Seleukovce byla Mezopotámie, kde roční příjem činil cca 6000 talentů.¹²¹⁸ Důležitější však byla zemědělská produkce obilovin. Zdejší systém produkce ovládalo několik pozemkových statkářů, kteří pronajímali místním zemědělcům půdu, vodu a

někdy i náradí výměnou za 50 % úrody.¹²¹⁹ Mezopotámie tvořila jednu třetinu až polovinu celé zemědělské produkce říše.¹²²⁰

Region Persis měl cca 150 000 obyvatel.¹²²¹ Měl důležitost politickou i vojenskou, byl zdrojem vojáků, např. Peukestás jich zde najal 20 000. Východnější regiony už měly značně odlišnou úroveň - Karmánii popisuje Strabón jako velkou zemi, vše produkující, naproti tomu Gedrósie byla prakticky pustinou, kde při pobřeží žili pojídači ryb. Drangiána měla jedno úrodné údolí, jižní polovinu Arachósie tvořila poušť, severní kopcovitá část s mnoha údolími byla zavlažovaná řekami. Většina Parthie byla hornatá poušť nebo polopoušť, což platilo i pro Hyrkánii, která však měla pás úrodné půdy u Kaspického moře, kde byla i velká města. Margiána měla velkou oázu, kde mohlo za Antiocha I. žít až 70 000 obyvatel.¹²²²

Baktrie i Sogdiána byly zemědělsky produktivní území, kde se chovalo velké množství zvířat. Samotná Baktrie měla na 800 sídlišť.¹²²³ Helénistická Baktrie, Sogdiána a Margiána tak mohly mít 1,5 – 2 milióny obyvatel.¹²²⁴ Lidnatým regionem byla Sýrie, kde nebyla výjimkou města pro čtvrt miliónu obyvatel. V dobách Perské říše zde žilo 1,5 miliónu obyvatel, což bylo stejné i v polovině třetího století, a dva milióny o necelých sto let později, než se osamostatnila Kommagéné (cca rok 162). Kilikie měla přibližně 1,5 miliónu obyvatel.¹²²⁵ V helénistickém období žily v Malé Asii 3-4 milióny obyvatel (v roce 1912 zde žilo 6 miliónů lidí).¹²²⁶ Koilé Sýrie měla přibližně 500 000 obyvatel.¹²²⁷ Seleukovci tak byli nejlidnatější říší v helénismu. Egypt (pravděpodobně i s Kyrenaikou) měl v polovině 1. stol. př. n. l. 7,5 miliónů obyvatel (v dobách prvních Ptolemaiovců to bylo poloviční číslo), Helladu ve 4. stol. v době Alexandrových výprav obývaly asi 2 milióny obyvatel.

Přejděme nyní k nerostným zdrojům. Zlatonosná řeka v okolí Sard byla minulostí, zlato se těžilo v oblasti Tróady, Karmánie a jižní Arménie, dostatek zlata byl v Baktrii nebo bylo dováženo ze Sibíře. Stříbrné doly byly v provozu v Baktrii, Sogdiáně, Karmánii, v Kilikii a Kárii. Sýrie, Palestina i Karmánie měly ložiska mědi. Lesy byly v oblasti dnešního Libanonu, rovněž v Kilikii, Kárii a v pohoří Zagros. Nevíme, zda Seleukovci měli státní monopol nebo podíly na zpracování určitých surovin, případně na výrobě zboží, jako Attalovci a Ptolemaiovcí. Pravděpodobně měli jen dílny pro pokrytí potřeb dvora v královských sídelních městech. Vzorec seleukovské ekonomiky byl velmi

jednoduchý. Vesnice odváděly na daních peníze, které získaly prodejem svých produktů městům a královským skladům. Města odváděla daně, získávala však peníze z produktů a služeb, které kupovala královská administrativa.

Kromě lokálního obchodu fungoval i dálkový obchod skrze hedvábnou stezku, obchodní styky se střední Asíí byly běžné (nebránilo tomu ani vytvoření království Parthů a Řecko-baktrijského království), stejně jako kontakty s arabskými kupci v oblasti Fénicie, Palestiny a především v perském zálivu. Obchodní styky však měli Seleukovci i s Indií, mezi importy patřilo koření, drahé kameny, šperky a skořice z Cejlonu.¹²²⁸

Mezi příjmy patřily i daně od chrámových států (dál sloužily jako banky, centra obchodu a řemesel). Ekonomický, zemědělský a urbanistický rozvoj však byl v Seleukovské říši nastartován již od Achaimenovců .I když Seleukovci zakládali nová města, rozšiřovali stará a nechali obdělávat nové pásy země, byla tato aditivní činnost již v dlouhodobém procesu růstu. Fungovalo zde několik forem obdělávání a vlastnictví půdy; otrocký druh práce, stejně jako v Egyptě, nebyl ten rozhodující a největší, navíc zde stejně otroctví existovalo dlouho před vládou Seleukovců.

Velmi důležité pro ekonomický rozvoj bylo zakládání měst v Mezopotámii, v Perském zálivu, Médii, Parthii a Hyrkánii. Nově založené město však většinou muselo mít ve svém okolí dostatek produktivní země pro určitý počet obyvatel. Např. Dura Europos měla cca 10 000 obyvatel, což znamenalo 5000 ha (50 km²) zemědělské půdy pro uživení populace.¹²²⁹ Nová města měla rovněž čtvrti pro nativní obyvatele nebo přistěhovalce, nikoliv pouze Makedonce a Řeky. Každé město potřebovalo zemědělské zázemí, vesnice.* Jen díky nim a jejich zemědělské produkci mohla města do určitého limitu růst. Králové měli monopol na vlastnictví lesů, objevily se pokusy zavést monopol i na sůl, kdy si musela každá domácnost koupit od státu určité množství soli.

Největší příjem však představovala daň z pronájmu půdy (daň byla 50 % z úrody), pastvin a královských dílen v sídelních městech (např. Sardy,

---

* Indický mudrc Kautilja v díle *Arthaśástra* (napsáno koncem 4. stol. př. n. l.) má trefný výrok, že není království bez venkova a vesnic.

Seleukeia Tigris, Súsy atd.), dále zde byly daně z dálkového obchodu, přístavní daně a cla. Některá města platila daně zemědělskými komoditami do královských sýpek a skladů. Týkalo se to ale i ovcí, koz a jehňat - nápis z Aigai v Aiólidě dosvědčuje, že daň na tato zvířata činila 15 %.¹²³⁰ Daně se týkaly někdy rovněž medu, včelstev a vosku. Města platila králi různé daně, tzv. daň z hlavy přišla až koncem 3. století; původně města darovala králi každoročně zlatý věnec, z dobrovolné aktivity se ale stala povinnost, daň z hlavy platily i vesnice. Dary byly někdy povinné i pro chrámy, kde si králové příležitostně půjčovali peníze.

Největšími vydáními pro stát byly války. Na vrcholu sil za Antiocha III. měla pozemní armáda 120 000 mužů a námořnictvo 30 000 mužů*. Kromě pobřeží Fénicie a Malé Asie byly seleukovské lodě přítomny i v Perském zálivu. Plat žoldněřům i regulérním vojákům byl vyplácen 9-10 měsíců v roce, námořníkům jen během plavební sezóny, aktivní služby. Při platu 5-6 obolů za den pro pěšáka nebo námořníka a dvojnásobku pro jezdce činil roční výdej na ozbrojené síly za Antiocha III. 4000-5000 talentů stříbra. Potravinové dávky činily 1500 talentů, ale nepochybně byly hrazeny z královských skladišť. Dále však musíme započítat nebojující personál, vybavení a jeho údržbu, oblečení, obuv, nákladní zvířata, náklady nutné na vydržování koní, slonů, lodí atd. Celkem nám tak částka, potřebná na udržení mírové armády, vzroste na 7000-8000 talentů. Při válečných taženích jako dobytí Malé Asie byl rozpočet na 9000-10000 talentech. Jen pro srovnání roční výdej Alexandra (jehož armáda měla tehdy cca 120 000 mužů) činil v posledních letech jeho vlády 15 000 talentů ročně, což je stejná částka, jakou si Římané vyžádali po bitvě u Magnésie (189) jako cenu za pokrytí nákladů války. Armáda císaře Augusta ročně stála 445 miliónů sesterciů, tedy 19 000 talentů.¹²³¹

Roční náklady seleukovského dvora jsou odhadovány na 2000-3000 talentů.¹²³² Velikost populace v Seleukovské říši mezi lety 281-190 se pohybovala kolem 18-14 miliónů obyvatel.¹²³³ Příjem za Seleuka I. mohl činit 14 000 - 19 000 talentů, za Antiocha III. 15 000 – 20 000 talentů.¹²³⁴ Král půdu

---

* To bylo samozřejmě ve válečném stavu, za mírového to bylo 5000 mužů u námořnictva, cca 30 000 vojáků u pozemního vojska.

městům a chrámům nejen pronajímal, ale často i prodával. Daně měl rovněž z klerúchií, byť měli zdejší vojáci určité daňové výhody. Klerúchie i vesnice byly stejně důležitou příjmovou položkou jako města, vlastně ještě větší, neboť je živily a zásobovaly královské sklady. Města proto často měla zájem půdu kupovat od vojáků, krále i chrámů.

Aristodikés nabízel prodat 600 ha, které uživí 600 osob (šlo o pozemky v Malé Asii, zemědělství bez zavlažování).¹²³⁵ Mnésimachos obdržel půdu již za Antigona Monoftalma. Byly zde tři vesnice, které platily tribut mezi 50-57 zlatými statéry, Mnésimachos si půjčil peníze od chrámu Artemis a za 1325 zlatých statérů vesnice s pozemky koupil. Tribut králi z těchto území činil 8-9 %.¹²³⁶ Mnésimachos obdržel 50 % ceny z úrody z vesnic, tedy 662,5 statérů, králi platil tribut 110 a pět dvanáctin statéru. Jeho roční příjem tak činil 11 000 drachem, denně 30 drachem. Pro srovnání - o století později za Antiocha III. měl ptolemaiovský velitel Skopás (pověřen obranou Fénicie a Koilésýrie) 1000 drachem denně a jeho štábní důstojníci 100 drachem denně.¹²³⁷

Uvedme si příklady, jaké daně odváděla města oproti vesnici. Města Kaunos a Stratonikeia měla každé 25 000 – 30 000 obyvatel. Dohromady odváděla daň 120 talentů, což odpovídá poměru 2 talenty na 1000 obyvatel. Vesnice Kardaků platila daň 3 attické drachmy za každého dospělého obyvatele, což je poměr 0.25 talentu na 1000 obyvatel. Vesnice platila ještě daň 12 % jako tribut, typická vesnice o 500 obyvatelích platila 2 drachmy na hlavu, připočítáním platby za pronájem půdy (50 %) se změní poměr na 2 talenty za 1000 obyvatel, populace vesnice o 650 obyvatelích se dostala na poměr 1,5 talentu na tisíc obyvatel.¹²³⁸ I přes velké příjmy do královské pokladny si musíme uvědomit, že kromě nákladů na dvůr a armádu zde byla ještě administrativa, která mezi lety 281-190 stála 2000 – 3000 talentů ročně.¹²³⁹ Když si tedy představíme rozpočet království na 15 000 – 20 000 talentů, 90 % spolknou armáda, dvůr a administrativa.

Tribut, který musela Seleukovská říše platit Římanům, se může zdát relativně triviální, 1000 talentů ročně. Jenže říše ztratila Malou Asii, solidní zdroj příjmů, a náklady byly i přes zmenšení armády a zákaz loďstva pořád relativně vysoké. Proto se králové museli uchýlit k rabování chrámů nebo k úvahám, že prodej populace Judeje v roce 165/4 zajistí 2000 talentů, které byl stát dlužen římské republice. Tribut Římu měl tedy smrtící rozkladný účinek, jelikož

Antiochos IV. zemřel dříve, než mohl dokončit svoje východní tažení. Pokud by uspěl, zaplatil by dluhy a měl by i finanční přebytky. Armáda tak nemohla být udržována v původním rozsahu, takže potlačení nepokojů za Démétria I. a zejména Démétria II., když rozpustili regulérní armádu, bylo na žoldnících. Tím nastala spirála vnitřních bojů, ztrát území i příjmů a oslabení armády. Řím tak vyhrál svoji válku nad Seleukovci více ekonomicky než vojensky.

Seleukovská administrativa vycházela z achaimenovské tradice, byli zde výběrčí daní, soudní úředníci, správci satrapií a měst, vojenští velitelé posádek, pevností a strážních bodů. Administrativní okrsek tvořila toparchie, úředník byl toparch, dále zde byla regionální centra (tj. meridarchies), která se dělila na merides, úředník byl meridarchai, a satrapie Sýrie a Fénicie.¹²⁴⁰ Palestina a Judea byly pro změnu rozdělené do toparchií. Ale těžko říct, které správní rozdělení bylo častější, nebo zda každá satrapie v Seleukovské říši měla trochu jiný správní systém. Mezi úředníky seleukovského aparátu byl rovněž hyparch, toparch, oikonomos a eklogistés.

Hlavním cílem seleukovských králů bylo přeměnit ekonomiku, založenou na barteru a obchodu s komoditami, na ekonomiku monetární a mít co největší příjem stříbrných mincí. Proto byla zaváděna masově měna, která se razila ve východních satrapiích. Budování měst sloužilo jak ekonomickým, tak politickým účelům (konskripce vojáků), důležité však byly i nadále daně z dobytka a zemědělství. Cizí měna mohla v zemi volně cirkulovat. Seleukovci razili zlaté mince ve velkém především proto, aby vyplatili armádu.

Nezatěžovali se tak zbytečně dalšími transporty kovu, když mohli rychleji a snadněji razit mince ze zlata. Byla zde snaha zvednout zisk a omezit vydání - nikoliv mít vyrovnaný rozpočet, ale maximalizovat možný zisk. Semiautonomní řecká města a chrámové státy byly jistým způsobem králův ziskový podnik. Při určitých příležitostech však byly udělovány i daňové výjimky nebo dočasné úplné zrušení daní, neboť úředníci i král věděli, že v některých případech příliš vysoké daně vyvolají úplně opačný účinek. Pro obnovu válkou poškozeného města nebo pro nalákání osadníků do nového je zapotřebí poskytnout finanční daňové výhody. Král byl pořád dobrodinec pro řadu chrámů a měst, snažil se dary získat jejich přízeň.

Stále zde však fungoval rozsáhlý obchod a hospodaření s komoditami; přesto byl do jisté míry seleukovský stát ve svém jednání motivován ziskem a tím pádem se přibližoval moderní kapitalistické ekonomice více, než by byl ochoten M. I. Finley připustit. Ačkoliv je samozřejmě moderní ekonomika mnohem složitější a komplexnější, její cíle nejsou zase tolik odlišné od helénistické, starověké, rozhodně ne radikálně, rozdíly jsou spíše kvantitativní než kvalitativní charakter. Zásadní rozdíl byl nicméně v tom, že seleukovský stát ovlivňoval množství peněz v oběhu nikoliv kvůli ekonomickým aktivitám na požadované úrovni, ale aby bylo čím platit každoroční daně a platby. Stát se nepřizpůsoboval potřebám trhu, ale svým vlastním potřebám. Seleukovský stát navíc neřídil veškeré hospodářství, byly zde totiž městské a chrámové ekonomiky, které odváděly jen určité peníze či komodity, jinak se chovaly nezávisle na králi a královské ekonomice - svým způsobem tak zde nemáme pouze jeden systém. Představme si to jako federální vlády a centrální vládu v dnešním Španělsku.

Přes všechny uvedené skutečnosti se dá tvrdit, že do jisté míry byla seleukovská ekonomika moderní. Starala se o infrastrukturu a rozšiřovala ji. Seleukovská ekonomika však měla svoje limity, pravděpodobně většinou dosáhla jen vzájemného vyrovnání příjmů a výdajů, v nejlepším možném případě byla schopna vykázat 5-10 % zisk. Jak jsme viděli, válečné akce i přes vítězství přinesou pouze krátkodobý okamžitý zisk, ale náklady na ně tvoří 50 % ročního rozpočtu!

Nyní přejdeme do Střední Asie. **Chorézm** se stal velmi produktivním regionem. Byl zemědělsky soběstačný, kromě obilovin byly běžné ovocné sady, v řekách rybolov, systém zavlažování byl velmi efektivní, umožňoval obdělávat rozsáhlé plochy půdy i pěstovat vinnou révu. Chorézm v rámci produkce můžeme rozdělit na jihozápadní část, která byla hustěji urbanizována a orientována více na rostlinnou výrobu než na živočišnou, a severovýchodní část s méně sídly a větším zaměřením na pastevectví. Pro bližší představu o chovatelství poslouží nálezy ze dvou hradišť. K jihozápadu se vztahuje Toprak-Kala. Zde se našel tento poměr kostí: brav 78,3 %, skot 11,6 %, kůň 3,2 %, velbloud 0,1 %, osel 2,3 %, vepř 1,1 %. Altyn-Asár na severovýchodě měl tento poměr kosterních nálezů: brav 65,8 %, 21,2 % skot, kůň 8,2 %, velbloud 1,3 %, osel 0,7 %, vepř bez nálezů.¹²⁴¹

Střední Asie byla významná díky trase **hedvábné stezky**, jen tak se mohlo dostat zboží z Indie a Číny do Středomoří. **V roce 100 př. n. l.** se Parthie stala nezpochybnitelnou východní velmocí, na západě vládl Řím, prostředníkem mezi nimi se stalo království **Kommagéné**. Zde vládl od roku 109 **Mithridatés I.**, jeho ženou se stala seleukovská princezna Laodiké Thea VII., čímž byla dovršena spojenecká smlouva mezi ním a Seleukovským královstvím. Hedvábí bylo známo už před výpravami Alexandra, ale teprve ve 2. stol. př. n. l. se stalo významným obchodním artiklem. O sto let později díky transportu přes Kommagéné těžili zdejší vládcí z daní uvalených na zboží dálkových karavan, metropole Samostata se tak stala střediskem obchodu mezi Římany a Parthy. Kommagéné čerpala příjmy z dolů na železo, olovo a měď i z cel a poplatků za přepravu přes Eufrat. Z Indie byla bavlna známa už Theofrastovi, ale obchod s ní řecký svět nezasáhl, ačkoliv Alexandrovi vojáci nosili indické oděvy právě z bavlny. Bavlna a oblečení z této látky se tak stalo obchodním artiklem mezi indickými a arabskými kupci.

Podívejme se nyní blíže na funkci bank, chrámů a peněz. Chrámy poskytovaly nejen půjčky jednotlivcům a obcím. Artemis efeská poskytovala dlužníkům, kdykoliv se uchýlili do její svatyně, azyl a ochranu proti věřitelům.¹²⁴² Velké chrámy byly často bohatší než některá města, měly totiž kromě zisku z půjček i rozsáhlé pozemky nebo řemeslnou výrobu. Peněžní hospodářství se prosazovalo poměrně dlouho, v rámci prehistorie peněz je dobré si jako média obchodní směny připomenout první pokusy o peněžní soustavy.

Jako předmincovní platidla v době archaické měli Řekové stylizované železné rožně (obelos), v Číně stylizované bronzové nože, u Keltů železné pruty, podobné mečovým čepelím. V 5. století chtěl skythský král Ariantés, aby mu každý poddaný přinesl hrot šípů. Pravděpodobně šlo o daň z hlavy, kterou Ariantés chtěl zavést. Máme velké nálezy zběžně odlitých hrotů šípů z 5. a 4. stol. př. l., jsou to jen stylizované šípky, v ruské literatuře se jim říká střelky-monety. Na území Rumunska, Bulharska se jich našly celé tisíce. Jde o předmincovní platidlo, které vydávala pro styky se Skythy a jinými kmeny asi řecká města.¹²⁴³

Kartágo používalo ještě ve 4. století kožené peníze, Kyzikos jako platidlo jantar, ale to byly výjimky, ve většině Středomoří se prosadily jako platidla mince. Ve světě Středomoří existovalo mnoho váhových peněžních standardů,

proto hlavní funkcí starověkých bank byla výměna peněz a přepočítání různých měn na jiné platidlo. Jako první razili mince v oblasti Středomoří Lýdové, král Kroisos v 6. století razil zlatý statér (8,05 g) a stříbrné mince (5,4 g). Tyto mince posloužily jako vzor pro perskou peněžní soustavu: 8,35 g měl zlatý dáreikos, dělený na 20 stříbrných šekelů (5,35 g, později 5,55 g), užívaný v západní Asii, jižní Anatólíi, Kypru, Abdéře a Maróneii i ve 4. stol. př. n. l. po konci Perské říše. Rozšířený byl hlavně ve Fénicii, hlavně mezi jejími kupci, a v Mezopotámii.

Existoval fókajský standard (na Lesbu a Kyziku, jejíž základní jednotkou byly statéry z elektronu, tedy slitiny zlata a stříbra, tehdy zvané též bílé zlato, vážily 16,1 g a dále se dělily na třetiny), rhodský standard (pobřeží Thrákie, Malé Asie, Chios, Rhodos), vlastní soustavu měla i Lýkie (od 2. poloviny 5. stol. př. n. l. – lehčí statéry měly 8,1 -8,6 g, těžší statéry 9,5 – 10 g, užívaly se v Lýkii, údolí Xanthu a městech Xanthos, Telmessos a Antifellos).

Korintský standard se používal v severozápadním Řecku, v Ambrakii a na ostrově Leukas. Statér o váze 8,6 g se dělil na tři drachmy po 2,9 g a rovnal se dvěma attickým drachmám, váhový systém byl jako celek polovinou euboiského systému. Existoval i kerkýrský standard, rozšířený na Kerkýře, Kefallénii a Zakynthu (zdejší statér vážil 11,6 g, dělil se na poloviny, čtvrtiny i jiné díly). Chalkidský spolek razil vlastní měnu s váhou cca 14,4 g, podle něj stříbrnou ražbu převzal Filip II., váhovou podobnost měl i foinický standard založený na šekelu o 7 g, užívaný jen ve Foinikii.

Nejrozšířenější byl však attický standard (tetradrachma se 17,2 g se dělila na čtyři drachmy o 4,3 g, z nichž každá se rovnala šesti obolům s 0,72 g). Užíval se na Euboi, Chalkidické, Sicílii, v Rhégiu, na Délu i Kyrenaice (ta měla i vlastní minci tetradrachmu o váze 13,30 g podle asijského standardu, který vznikl za vlády Alexandra a jehož statér se rovnal jedné pětině attické tetradrachmy). Podle Euboiského standardu, zavedeného na ostrově již od sklonku 6. stol. př. n. l., měl statér 17,2 g a dělil se na třetiny, šestiny i další díly. Podle něj razila mince i řecká města na Sicílii a Chalkidické do 5. stol. Základem Aiginského standardu byla didrachma s 12,2 g, která se dělila na drachmy a menší zlomky. Podle něj se razilo v Sikyónu, Élidě i jinde na Peloponnésu, v Boiótii, Thessalii, Fókidě a Lokridě, na jižních egejských ostrovech, na Krétě, rhodském Kamiru i na ostrově Knidu.

Zlaté mince byly luxus, razily se v Pantikapaiu, Olyntu, Filippii, Pergamu, Abydu, Klazomenách, Rhodu, Tarentu, Syrakúsách a Kyréné. Hlavním oběživem bylo stříbro, za helénismu se šířily měděné i bronzové mince. Sicilská a italská města Řeků měla rovněž vlastní standard - kampánský a tarentský. Mince měly okrouhlejší, pravidelný tvar, lehce vypouklý líc, rub lehce prohnutý, aby se mince daly sloupkovat při transakcích směnářen. Mince se padělaly už za dob Solónů opilováním a ořezáváním okrajů, pokud nebyly opatřeny zdobeným okrajem, čímž se snížil obsah drahého kovu, případně se rozřezávaly na půl a spojily se nepříslušející rub a líc. Proto měly později mince různé ochranné znaky a symboly.

Vlastní operace bank spočívaly v úschově cenností, uzavřeném depozitu (bezúročná úschova) a otevřeném depozitu (vyplácely se z něj úroky, peněžní převody a směny). Nejpokročilejší bankovní soustavu měl Egypt, od Ptolemaia II. zavedl síť královských bank s centrální bankou v Alexandrii. Pobočky v odlehlých oblastech byly pronajímány soukromým bankéřům pod dohledem státní banky.¹²⁴⁴ V Egyptě se rovněž prováděly bezhotovostní, girové převody obilí a peněz.¹²⁴⁵ Nikde jinde takové transakce neprobíhaly.

Přibližme si však nyní, jaké platy v různých profesích Řekové měli a jak se měnily životní náklady v průběhu doby. Ve 4. stol. dostávali předáci zedníků 2 drachmy denně, v Delfách vydělávali štukatéři 1 až 2,5 drachmy. Ke konci 4. století dostávali zedníci, štukatéři a tesaři v Eleusíně 2,5 drachmy, dělníci na pile 2 drachmy, nádeníci 1,5 drachmy. Postupně se mzdová sazba měnila z denní na zakázkovou. Na počátku 4. století byla zedníkům v Eleusíně vyplácena sazba 12-15 drachem za 1000 cihel, ke konci století to bylo 17 drachem.¹²⁴⁶ Za helénismu však stoupaly životní náklady i ceny potravin, zatímco mzdy příliš nerostly. V roce 340 stačily 2 oboly denně jako životní náklady, v roce 300 bylo potřeba více.¹²⁴⁷

Půjčky byly stále obvykle na 10 – 11,5 %. Ve 2. stol. př. n. l. byl plat sportovního učitele v Milétu 360-480 drachem ročně. Na ostrově Teos dostával vzdělaný učitel 600 drachem, učitel středního stupně 550 drachem a učitel základního stupně 500 drachem. Sportovní učitel zde bral 500 drachem, učitel hudby 700 drachem.¹²⁴⁸ Životní minimum na rok na ostrově Délos ve 3. století bylo 120 drachem. Přežití se tak v helénismu často stávalo jistým druhem umění. Účetní na Délu totiž vydělal 80 drachem ročně, dohlížitel nad chrámem

60-200 drachem, flétnistka 120-130 (ve výjimečných případech 195 drachem), hyperétes (vojenský tajemník jednotky) 160 drachem.¹²⁴⁹ Schopný řemeslník mohl na Délu vydělat maximálně 240 drachem ročně, denně měl tak 4 oboly, problém spočíval v tom, že pokud měl ženu a dvě děti, potřeboval drachmu na den (tedy 6 obolů).¹²⁵⁰

Přejdeme nyní k závěrům. Začneme nejprve odpovědí, zda byla helénistická ekonomika v něčem jiná než v předchozím období a zda vykazovala nějaké podobnosti s moderní kapitalistickou ekonomikou. Začneme nejdříve dodatkem proti M. I. Finleymu, který se například mylí, když tvrdí, že ve státech neexistoval veřejný dluh. On existoval, máme řadu příkladů. Když chtěl bithýnský král **Nikomédes I.** (*300-255) koupit od Knidu sochu Afrodité, město se zadlužilo a nebylo schopné splácet. Město Efesos se ponořilo do červených čísel, když se pokoušelo dostavět v době Alexandra Velikého chrám Artemis. Rovněž v díle *Ekonomika* jsme viděli příklady platební neschopnosti a zadluženosti států.

Je pravda, že komoditní hospodářství bylo i v helénistickém období stále ještě hojně rozšířené v Africe, Lybii, Mezopotámii i Střední Asii (v Chorézmě se začaly používat mince až ve druhé čtvrtině 2. stol. př. n. l.), monetární ekonomika se šířila i do dalších regionů, stala se nikoliv výsadním, ale převažujícím systémem. Přesto se v helénismu šířily některé novinky nebo procesy více než v předchozím období. Zaznamenán je nárůst cechů, řemesel a profesních soukromých spolků i určitá profesionalizace celé ekonomické sféry.

Novinkou byla i státní soustava bank v Egyptě, stejně jako bezhotovostní, girové převody. Helénistické státy se snažily držet v rovnováze příjmy a výdaje a distribuovat komodity za peníze. Do jisté míry byly modernistické, ale stále zde byl mnohem více přítomen přístup autarkie, tedy jednoduché směny - získání vysokého sociálního statutu za peníze, než získání velkého množství peněz pro další peníze. Byť byl tento ideál silně oslaben, stále se uplatňoval ve veřejném životě obcí a království.

Peníze nebyly stále tím jediným a nejdůležitějším při rozhodování, jak s nimi naložit, králové hráli o prestiž mezi řeckými městy a Řeky, proto je podporovali, zakládali nové slavnosti a sportovní hry, kam je zvali. Pomáhali se

stavbou škol, sportovišť, veřejných budov, vodovodů atd. Darovali obilí a osev novým osadníkům, stejně jako daňové výhody občanům, vojákům a chrámům. Zároveň tím však dávali najevo zájem na tom, aby se peníze udržely v jejich státě, místní řemeslníci a občané poté byli zaměstnáni při rozšiřování a udržování infrastruktury, a ekonomický kruh se tak dokončil.

Ekonomie v helénistickém období je svébytným dynamickým systémem, který se nedá klasifikovat pouze moderními pojmy a příměry. Jsou zde přítomny prvky starých systémů, některé novinky i řecký ideál rozvíjení osobnosti, euergetismu, stejně jako touha po zvyšování zisku a snižování nákladů. Tím vším je v helénismu ekonomika. Z uvedených příkladů vyplývá, že při studiu fenoménů ekonomických jevů v helénismu se nesmíme striktně držet snahy obhájit starobylost nebo modernost ekonomických procesů, ale spíše se je snažit poznat v jejich dobovém a sociálním kontextu.

Ptolemaiovci zdělili zavedenou hospodářskou soustavu po faraónech, sami ji přeměnili a učinili ji tak efektivnější a výnosnější, stejně jako i na nově připojených územích. Seleukovci byli dědicové achaimenovského systému, přesto kromě názvosloví pro územní dělení a státní úředníky měly obě říše více společného než rozdílného. Obě vybíraly daně prostřednictvím soukromníků, obě království měla určité monopoly. Helénistická království se nelišila mnoho jak od Perské říše, která razila peníze rovněž hlavně pro výplatu vojska a náhlé výdaje, tak od Maurjovského království v Indii té doby, které také mělo důkladný ekonomický systém daní, monopolů a kontroly, jasně stanovenou hierarchii úředníků různých profesí atd.

5.14 Helléni vs. okolní svět

V následující kapitole se pokusím přinést určité shrnutí vývoje vztahů Řeků s „barbary“ a ukázat, jak se měnily teoretické koncepce v jejich myšlení, jaké praktické dopady měly různé filosofické názory pro soužití Řeků a dalších etnik. Kromě tématu řecké identity a pojmu Hellén se chci soustředit i na další okruhy otázek - jak se změnil pohled na ty druhé od dob **Homéra** až po dobu historika **Poseidónia z Apameie** a jak Řekové vnímali ostatní etnika. Každé století přineslo určitou změnu či posun, proto budu chronologicky popisovat tyto změny a názory myslitelů.

Změny v myšlení a poznávání druhých souvisí především s cestováním a komerčními aktivitami. Proto je důležitou součástí studie představit zeměpisné obzory Řeků a jejich postupné rozšiřování, ať už se tak dělo přejímáním údajů od Kartaginců nebo vlastními objevitelskými cestami. Takové podnikl např. **Skyllax** v roce 515 př. n. l. nebo **Pýtheás** v poslední čtvrtině 4. stol. př. n. l. Další tématem studie bude reálná praxe všedního soužití Řeků a těch druhých. Rovněž bude ukázán postoj Řeků k přejímání inovací a čerpání vlivů od ostatních kultur a jaký vliv měli samotní Řekové na okolní oblasti z hlediska státní organizace, ekonomiky a způsobu života obecně. Představím vlivy ostatních kultur na řeckou civilizaci. Poslední podkapitola je věnována představení přátelství Řeků a cizinců a jejich vnímání řeckými spisovateli. Na závěr se pokusím shrnout přinesené poznatky.

Nejdříve budu rekapitulovat znalosti doby archaické, klasické a poklasické, než přejdu k helénismu. Označení lidí žijících v Helladě za Hellény bylo svým způsobem záhadou, kterou nemohli uspokojivě rozřešit ani starověcí autoři. Thúkýdídés poukázal na to, že v Homérovi není jednotné označení Řeků. Jsou zde Achájové, Danaové, Argejští - pouze ti z Fthiótidy v Thessalii, které vedl Achilleus, jsou *Hellénes*. Poté se tento název pro Řeky všeobecně rozšířil, ačkoliv neznáme příčinu. V Iliadě ještě není výraz *barbaroi*. Hesiódos v eposu *Práce a dni* píše, že „Achájové vytáhli ze „svatě Hellady“ a na jiném místě používá označení pro Řeky Panhelléni.¹²⁵¹

Homérské eposy pocházejí pravděpodobně z druhé poloviny 8. století, Hesiódos psal v polovině 7. stol. Z těchto údajů vidíme, že se označení řecké

identity konstituovalo poměrně dlouho. Za dob řecko-perských válek se společné vědomí identity a příslušnosti k Řecku a řeckým kmenům intenzifikovalo. Z těchto dob pochází termín barbar, tedy jeho negativní konotace. Řekové však určitě nenazývali barbary Egyptany, se kterými byli v dlouhodobém kontaktu. Sofista **Gorgiás** v roce 392 př. n. l. přednesl na olympijských hrách řeč o svornosti, kde chválil svornost Řeků, za jejich nepřítel označoval Perskou říši.¹²⁵² Roku 388 nebo 384 přednesl athénský řečník **Lýsiás** (opět na olympijských hrách) řeč, kde vyzýval Řeky ke společnému postupu proti dvěma nepřítelům: perskému králi na východě a syrakuskému tyranu Dionýsiovi na západě. Oba projevy jsou skvělou ukázkou řeckého globálního politického myšlení.

Isokratés (436-338 př. n. l.), obhájce řecké jednoty, nedovedl přiznat svobodu, autonomii ani právo vlastního státu obyvatelům Messénie, jehož obyvatelé patřili jazykově k aiolským Řekům a byli jedním z prvních příchodích řeckých kmenů na Peloponnésos. Až později se odehrála invaze Dóřů. Odpor Isokrata byl jistě motivován tím, že si byl vědom hospodářského významu kraje pro Spartu, bez něhož by už nebyla lokální velmocí. Jeho idea spolupráce Athén a Sparty jako vůdců Řecku by tak padla. Svoji řeč na toto téma napsal asi v roce 366, nazval ji *Archidámos*. Hlavním argumentem byla mytická a historická minulost, kdy spartský stát spojil Lakónii a Messénii v jeden celek.

Přesto Isokrata (Gorgiova žáka) neomlouvají jeho politické cíle, které by podle něj zajistily blaho většiny Řeků, neboť považoval za spravedlivé, aby Řekové zotročovali Řeky! Myšlenka, které se všichni už několik století bránili a připadala jim odporná. Je s podivem, že Isokratovo stanovisko nevzbudilo větší odpor. Odpověď Isokratovi napsal **Alkidamás**, rovněž Gorgiův žák, který obhajoval právo Messéňanů na svobodu. (Z této řeči je známý verš: „*Bůh dal všem svobodu, nikoho neučinila příroda otrokem.*“)¹²⁵³

Kromě otroků však byli ve velmi obtížném postavení v obcích i sezónní dělníci bez jakéhokoliv majetku, kteří často vzhledem k tomu, že nevlastnili půdu, ani nemohli v mnoha státech získat občanství. V Athénách i jiných státech byly v roli neplnoprávných občanů i nemanželské děti, jejichž seznamy si města běžně vedla. Sice jim poskytovala často vzdělání a určitou péči, nicméně i pro ně bylo velmi obtížné získat občanství a vyšší sociální status. Z těchto lidí se často rekrutovali žoldnéři, jako například **Charidémós z Euboie**,

z města Óreos. Z obyčejného prakovníka vystoupal až k hodnosti generála, který ovlivňoval athénskou politiku. Tento příklad však nebyl výjimkou, podobně na tom bylo mnoho významných athénských občanů, jako třeba **Meidiás** (athénský politik, současník a protivník Démosthena, jemuž jeho oponent Aischínes vytýkal, že je napůl barbar, světlovlasý Skyth, protože jeho matka pochází ze Skythie), který byl členem Eubúlovy frakce v Athénách. Jak vidno, mnoho lidí mohlo být i přes svůj „neřecký“ nebo polořecký původ adoptováno. Mnozí Řekové si brali za ženy cizinky, čímž vznikala další generace mladých lidí, kteří získali svoje občanská práva a řeckou identitu. Prosazovali se později bez problémů ve společnosti.

Těmito a výše uvedenými příklady nejen v této kapitole chci poukázat na závažnost faktu, že navzdory veškerému možnému „šovinismu“ Řeků a jejich národní hrdosti na jedinečnost oproti zbytku světa si musíme uvědomit, že etnicita nebyla jediným zakládajícím kamenem řecké identity, a už vůbec ne hlavním. Řekem se člověk mohl stát svoji výchovou (*paideiá*), náboženskými zvyky, atd. Jak vidíme, řecká společnost byla do jisté míry otevřená cizincům, neboť ne každý v ní byl původně Řek. Být Řekem znamenalo naplňovat určité ideje, ať už politické nebo náboženské, a tak vidíme, že v řeckém světě zdaleka nebyl každý „ryzím“ Řekem.

Tyto praktické postupy v chování a předpisech různých států dávají myslím dostatečný důvod a vysvětlení k domněnce, že Řekové nebyli zdaleka jednolitým prastarým netolerantním národem s přepjatým důrazem na starobylost rodokmenu. Jejich společnost byla částečně značně sociálně prostupná oproti mnohým jiným obdobím historie lidstva. Důležitá otázka, kterou se nyní budu zabývat, je helénizace Hellady. Samotné Řecko také neobsahovalo pouze oblasti, kde žily výhradně řecké kmeny. Ostatně **Thúkýdidés** na sklonku 5. stol. př. n. l. má **Aitóly** do jisté míry za barbary, kteří žijí způsobem hodícím se spíše pro dobu bronzovou. **Épeiros** je jím v té samé době rovněž považován za neřeckou oblast kromě věštírny v Dodóně.

Thúkýdidés však přiznává Épeiru, stejně jako **Makedonii**^{*}, to, že jim vládne dynastie řeckého původu, jejíž panovníci se snaží o helénizaci země.

Pokud vnímáme Helladu jako centrum řecké civilizace, je důležité si uvědomit, že ani tato oblast nebyla čistě řecká, teprve v době 5. stol. př. n. l. se definitivně ustavila její klasická podoba. Do Hellady tak patří samozřejmě Peloponnésos, navzdory zbytkům nativní populace, užívané jako pracovní síly (Korint, Argos, Sikyón). Ve středním Řecku byli Boiótové považováni za potomky legendárního Kadma, tedy Féničanů. Oblast Středního Řecka (Fókis, Lokris a Dóris) byla kromě Attiky brána jako region, kam poprvé dorazili Řekové a sídlí zde ty nejstarší kmeny, které založily delfskou amfiktyonii. Sami Athéňané se brali jako domácí obyvatelstvo, vzrostlé ze země, považovali se za nejstarší civilizovanou oblast Řecka.

K Helladě samozřejmě patřil i ostrov Euboia a jiné menší okolní ostrovy jako Zakynthos, Leukas, Kerkýra, Kefallénia atd. Severněji byl výše zmiňovaný Épeiros[†], který byl považován už za řecké království (se systémem vlády podobným Spartě), a největší kraj Hellady, Thessalie, jejíž příslušnost k Helladě nikdo nikdy nezpochybňoval, také díky mýtu o výpravě lásona za zlatým rounem. Toto je tedy Hellada klasického období, kam Makedonie nebyla nikdy počítána, ačkoliv se později stala významnou součástí řeckého světa.

Pokouším se tímto krátkým historickým a geografickým exkurzem upozornit na to, že Hellada a řecká identita se konstituovala od konce doby bronzové až do 5. stol. př. n. l., tedy poměrně dlouho. Neměli bychom proto tento proces přehlížet a vnímat pouze jeho klasickou podobu, nýbrž mít v paměti tento vývoj. Ne vše v Helladě bylo řecké, ne každý v Helladě byl Řekem, nýbrž teprve postupně přeměnila řecká civilizace samotné kraje, uvnitř i v okolí, a tito obyvatelé se stávali Řeky.

---

^{*} Té přinesl helénizaci podle Thúkýdida Archeláos I. (413-399 př. n. l.) Tento král zaváděl sportovní soutěže v řeckém stylu, stejně jako muzické hry, zval řecké umělce, řemeslníky na svůj dvůr.

[†]Podle Plútarcha teprve král Tharrhypás (430-392 př. n. l.) přinesl řeckou civilizaci a způsob života mezi poddané. Tzn. řecké zákony, urbanizace v řeckém stylu atd.

Přejděme nyní ke geografickým znalostem Řeků. Tvůrcem první mapy v řeckém světě byl pravděpodobně **Anaximandros z Milétu**. Jeho žák **Hekataios** (550 – 476 př. n. l.), rovněž z Milétu, použil jako základ svého díla *Periodos Gés* (Cesta okolo světa) jeho model, který vylepšil, zpřesnil a zvětšil. Dílo tvoří dvě knihy ve stylu plavebního deníku, v nichž jsou popisovány země a její obyvatelé (důkladný je zejména u Egypta).

Hekataios byl praotcem dějepisu a geografie. Jeho mapa zobrazuje pevninu v kruhu, jednu třetinu zabírá Asie, druhou Evropa, třetí Afrika. Hekataios se ve svém díle zajímal o jednotlivá etnika a jejich zvyky, faunu, flóru, vzdálenosti mezi jednotlivými místy, toky řek i hranice jednotlivých krajů. Jeho práce se stala určitým základem a pobídkou pro činnost Hérodóta. Je možné, že čerpal přímo nebo nepřímo z deníku kartaginského mořeplavce jménem **Hannó Navigátor**, který obeplul africké pobřeží (pravděpodobně okolo roku 500 př. n. l.) a při této cestě založil na pobřeží dnešního Maroka několik kolonií a obchodních stanic. Jedna z nich, Melitta (dnešní Oualiddia), je totiž zmíněna ve zlomcích, které jsou z Hekataia zachovány. Samotný Hannó doplul pravděpodobně až do dnešního Gabonu, ke Kamerunské hoře, která chrílila plameny. Setkal se mnoha domorodci a viděl jako jeden z mála obyvatel Středomoří gorily.

Plinius Starší se dokonce domníval, že Hannó celou Afriku obeplul a dostal se až k hranicím Arábie. (*Kapitoly o přírodě*, 2.169a) Rovněž zmiňoval, že ve stejnou dobu, kdy plul Hannó, vyplul objevovat Evropu **Himilko**. Ten obeplul pobřeží Španělska, dostal se poté do Portugalska a Francie, k břehům Atlantského oceánu, dorazil až do Bretaně. Byla to čtyřměsíční cesta, během níž se dostal do míst, kde nefoukal vítr a v moři hustě rostly řasy (pravděpodobně Sargasové moře). Zmínky o něm máme od Plinia Staršího a v básni *Ora Maritima* ze 4. stol. n. l., jejímž autorem je Rufius Festus Avienus.

Je otázkou, zda Himilko skutečně trávil měsíce pokusy dostat se přes Atlantik. Popis podmínek naznačuje tomu, že když jen viděl oceán a neměl vítr, bylo mu jasné, že je to nebezpečné, a raději se vrátil. V roce 515 př. n. l. vyslal perský král **Dáreios I.** výzkumnou výpravu, aby prozkoumal tok řeky Indu. Výpravu vedl kárský námořník **Skylax z Kariandy**. Vyrazil z města Kaspatyros (tehdejší provincie Gadara, dnešní Afghánistán). Z řeky poté vplul do Indického oceánu, obrátil se na cestu zpět a prozkoumal Rudé moře, kde doplul až

k Suezmu. Jeho cesta trvala 30 měsíců, podal podrobnou zprávu o cestě Dáreiovi. Tento mořeplavec si vedl zápisky i o cestách ve Středoziemním moři, především o ostrovech a tamních městech. Jako první například zmiňuje krétské město Kydónia.

Ze všech těchto poznatků a informací pravděpodobně čerpal i **Hérodotos**. Jeho dílo, napsané pravděpodobně mezi roky 450-424 př. n. l., reflektuje nové informace. Podle Hérodota byl svět rozdělen na čtyři díly, přičemž východ obývali Indové, jih Ethiopiané, západ Keltové a sever Skythové.

Jeho mapa je především novější a přesnější než ty dosavadní. Je zde už více řek a kmenů, které na předchozích mapách nebyly. Arabský poloostrov, Perský záliv, obecně celá Asie je mnohem přesnější. Na mapě jsou Sauromaté a Massagetové, najdeme tu i Kaspické moře, Maiótské jezero má přesnější tvar, stejně jako Černé moře. V Evropě přibýly kmeny Getů a Agathrysů, v Africe (tehdy používaný název byl Libye) má rovněž podrobnější informace. Už je zde vyobrazeno království Kušitů (Núbijců) s hlavním městem Meroe, trasa Nilu i města na něm. Další položkou mimo kontinenty jsou cínové ostrovy severně od Evropy. Ve 4. stol. př. n. l. nastalo ještě větší rozšíření vědomostí.

Prvním autorem námořního manuálu, plavby kolem známého světa, je tzv. *Pseudo-Skylax*, anonymní autor, jehož dílo *Periplús* pochází z let 338-335 př. n. l.¹²⁵⁴ Toto dílko není jen systematickým shrnutím zeměpisných znalostí známých krajů, orientačních bodů a jiných náležitostí nutných k plavbě (popisuje různé vzdálenosti mezi místy, délku cesty atd.). Je to zároveň etnografické dílo, popisující obyvatele různých krajů a jejich zvyky. Graham Shipley nevyklučuje autorství někoho ze žáků Akademie, neboť roku 347 zde Speusippos zahájil program shromáždění dosavadního vědění, nebo přímo někoho z členů nově založené Aristotelovy peripatetické školy.¹²⁵⁵ Ta vznikla na podzim roku 335. Od břehů Černomoří a Malé Asie nás autor zavádí až k Héraklovým sloupům a atlantickému pobřeží Afriky.

Autor prokazuje svoji znalost etnik v Itálii, podrobně popisuje Adriatického pobřeží. Zde považuje město Spina za řecké.¹²⁵⁶ Příležitostně se zmíní o některých pamětihodnostech nebo mýtech a původu obyvatel. Celé území Épeiru (Molossidu, Thesprótií a Chaónii) považuje za barbarské území, kde lidé žijí v oddělených vesnicích. Teprve od řeckého města Ambrakia

(stejnomený kraj) považuje tohle a další území za "pokračující Hellas".¹²⁵⁷ Autor je překvapivě podrobně obeznámen s rozložením nativních obyvatel Černomoří, už zaznamenal Sauromaty okolo Maiótského jezera.¹²⁵⁸ Pseudo-Skylax si jako jediný řecký autor své doby všímá trochu blíže obyvatel Arábie, umisťuje je za hranice Sýrie, jsou to pro něj nomádi na koních ženoucí stáda ovcí, koz a velbloudů. Jejich území končí podle něj u egyptského města Pelúision.¹²⁵⁹

Velice překvapí autorova znalost kartaginské domény v Libyi a jejich měst, v západním Středomoří tak pravděpodobně nebyla žádná neprůchozí železná opona, ale Řekové znali poměrně detailně pobřeží Afriky nejen u Velké a Malé Syrty. Zde nastává v popisu další důležitý moment, naproti Malé Syrtě je ostrov Tritón* s jezerem, stejnojmennou řekou a svatyní Athény Tritónis. Žije zde Libyjský kmen jménem Gyzantés, jehož příslušníci jsou všichni světlomasí a krásní.¹²⁶⁰ Limit zeměpisného poznání končí na atlantickém pobřeží Afriky, kde je ostrůvek Kerne (naproti je dnešní marocké město Mogador). Dále už je moře údajně mělké, plné řas. Zde kartaginští kupci přeplují z ostrůvku na pevninu a obchodují s Aithiopy, od kterých vykupují jelení, leopardí a sloní kůže, také kly, a kůže domácích zvířat. Zdejší obyvatelé jsou podle autora největší na světě, dosahují výšky až ke 2m nebo i více. Slonovinou zdobí svoje šperky, nádobí i postroje pro koně. Nosí dlouhé vlasy a vousy a jsou nejkrásnějšími lidmi na světě.

Mají vlastní město, živí se masem a mlékem, kupují parfémovaný olej a víno, egyptské drahé kameny a jiné drahokamy, attické amfory i střešní tašky. Neznali však kovy, hroty jejich oštěpů jsou vytvrzené ohněm, bojují jako oštěpaři, lučištníci a jezdci.¹²⁶¹ Je zajímavé, že autor zná do velkých detailů odlehlejší místa, ale jeho znalosti Korsiky, Sardinie a Elby jsou mizivé. Ve výjimečných případech si Pseudo-Skylax všímá rostlin a zvířat. Např. v Africe bylina šáchor, Meleagroví ptáci (snad marocký druh perličky, nebo některý druh stěhovavého vodního ptactva).¹²⁶²

Více znalostí ohledně Arabského poloostrova, Perského zálivu a Indie získali Řekové díky výpravě Alexandra Makedonského. Samotný **Alexandr**

---

* Pravděpodobně dnešní ostrov Džerba v Tunisu

Veliký vyslal v roce 324 př. n. l. Hérakleida, aby postavil loďstvo v Hyrkánii a prozkoumal Kaspické moře po obou březích, tehdejší znalosti tohoto území byly velmi kusé. Alexandr se stejně jako mnozí jeho současníci domníval, že je spojeno buď s Černým mořem nebo s oceánem, obtékajícím Indii, Perský záliv i celou Asii. **Seleukos I.** navázal ke konci 4. stol. př. n. l. kontakty s říší Maurjů, jeho vyslanec **Megasthénés** napsal dílo o Indii (*Indika*), kde správně zachytil některé údaje o hlavním městě Patalipútre, rozdělení indické společnosti na kasty atd. Samozřejmě zapsal i mnoho nevěrohodných a nesmyslných informací (typu mravenci těžící zlato), ale zmiňuje Cejlon a jiná do té doby Řekům neznámá místa. Seleukos považoval východní satrapie za velmi důležité pro hospodářství a obchod.

V letech 285-2 př. n. l. pověřil svého přítele **Patrokla**^{*}, aby prozkoumal Kaspické moře a krajiny kolem něj a pokusil se nalézt spojení řeky Oxu s Kaspickým mořem.¹²⁶³ Geografické informace shromáždil v díle *Periplús* (Obepnutí). Významný podíl na rozšíření vědomostí o tehdejší světě měla Massilie v poslední třetině 4. stol. př. n. l. V této době dosáhli skvělých úspěchů dva občané tohoto města - **Euthyménés** a **Pýtheás**. První jmenovaný (a bohužel méně známý) se plavil jižně kolem pobřeží Afriky, dosáhl minimálně Dakaru a Senegalu, možná se dostal až do Ghany.¹²⁶⁴ Pýtheás pro změnu cestoval po Evropě. Vyrazil na sever, popsal své cesty v díle *Peri tou Okeanou*. Přinesl příběhy o zemi produkující cín a o ostrovech, kde je vyplavován jantar mořem. Plavil se až Thulé, kde jsou vody oceánu zamrzlé. Většina pozdějších komentátorů mu moc nevěřila, považovali většinu jeho zápisů za výmysl. Město Massilia mělo rozhodně zájem o prozkoumání nových obchodních tras a odbytišť a o objevení nových nalezišť surovin. Jejich obchodní výměna s halštatskými elitami na západě trvala od roku 540 do roku 450 př. n. l. Prodávali jim víno a luxusní nádobí za kovy.

Poté obchod s Kelty ustal. V polovině 5. stol. př. n. l. Massilia založila opevněnou obchodní stanici Santa Pola u ústí řeky Segury.¹²⁶⁵ Bylo to blízko

---

* Patroklés, cca 330-275 př. n. l., byl řecký vojevůdce pod Seleukem I. a Antiochem I., v roce 312 byl velitelem v Babylónu, bojoval se Seleukem společně proti Démétriovi I. Poliorkétovi, poté spravoval kaspickou a baktrijskou oblast poblíž Indie.

stříbrnosné řeky Sierra Morena. Západně u města Tartéssos se nacházela ložiska stříbra a mědi (Barry Cunliffe identifikuje toto město jako Gadir, což se nedá zcela vyloučit). Další přístav založili obyvatelé Massilie mezi Emporionem a vlastním městem, jde o Agde blízko řeky Aude, skrze kterou se lze dostat do řeky Garonne, Gironde a poté do Atlantiku. U středomořských Alp založili massilijská města Olbia, Níkaia a Antipolis.

Z uvedených faktů vidíme, že Massilia byla obchodní velmoc, nejvýznamnější řecké město na západ od Itálie. Proto, myslím, můžeme s klidem smést ze stolu domněnku, že objevitelské výpravy okolo roku 325 př. n. l. financoval Alexandr Veliký. Město mělo dostatečné důvody a prostředky, aby výpravy zorganizovalo samo. Musíme si uvědomit, že soupeřilo nepřímo s Kartágem, které mělo na západní Středomoří monopol. V Itálii se čím dál více prosazovali Římané, etruská konkurence začínala být prakticky mimo hru. Na samotnou Massilii a její města v okolí asi začaly útočit keltské kmeny nebo Ligurové. I pokud ne, obchod s nativní populací byl minulostí, protože zde mělo monopol Kartágo, které ligurské vojáky využívalo už od roku 480 př. n. l.

Pokud neměla Massilia upadnout do postavení druhořadého státu, nutně potřebovala najít nové obchodní možnosti a pozvednout svoji ekonomiku. Vraťme se však k rekonstrukci Pýtheovy cesty. Jak se Pýtheás dostal do Atlantiku? Po moři těžko, pokud Karthágo blokovalo Řekům celé Západní Středomoří. Nedá se brát jako pravděpodobná možnost, že by Massilie jako jediná z řeckých měst měla povolené obchodní plavby mezi lety 338-318 př. n. l. (tedy doba, kdy se objevitelské cesty mohly odehrát). Námořní blokádu Kartága bych nepokládal za mýtus, nicméně nebyla to nepřekonatelná překážka. Mohl jít i trasou po zemi, skrze vnitrozemí, což by mohlo souviset s tím, že Pýtheás nebyl bohatý, jak víme dle Strabóna. Neměl asi peníze na vlastní loď nebo její pronájem. Mohl se nalodit na fénickou obchodní loď, doplnout do města Hemeroskopium, a poté mohl pěšky vyrazit do města Gadir, kde se přidal k lodi plující na sever do Galicie atd.¹²⁶⁶

Další možnost byla začít cestu v Agde a skrze řeky doplnout až do Atlantiku. Cesta ke Gironde po moři měří 3200 km lodí okolo Španělska, po zemi skrz města Keltů jen 500 km. Na jižní straně pobřeží a okolo bylo etnikum Akvitánců, na severu Keltové. Tato trasa je pravděpodobnější, nebo Pýtheás popisuje poloostrov Armorica (dnešní Bretaň).¹²⁶⁷ Poté se přeplavil z Armorica

do Británie, což je 95 námořních mil, za den se tam dá doplout. Dopluli k výběžku Lands End, kde se těžil cín. Řekové i Féničané znali tzv. cínové ostrovy, které nazývaly Kassitéros. Nevíme, zda šlo o souostroví Scilly jihozápadně od Cornwallu.¹²⁶⁸

Cunliffe to má za romantické představy, které nejsou podloženy ani písemnými zdroji, ani archeologickými důkazy. Poté se Pýtheás plavil z Británie k Thulé (dnešní Island), cesta mu zabrala 6 dní. Poblíž už bylo jen zamrzlé moře, proto se obrátil na cestu zpět. Což znamenalo urazit 85-100 námořních mil při rychlosti 3,5 – 4 uzly. Za příznivých podmínek, jako proudy a větry, to bylo naprosto v jeho možnostech. Den cesty od Islandu je plovoucí led, nejen zamrzlé moře. Pýtheás popisuje nepřetržitý den po 6 měsíců a stálou noc po 6 měsíců. Plinius Starší určitě vychází z Pýthea.¹²⁶⁹ Pýtheova cesta ovšem zdaleka nekončila. Potřeboval ještě navázat přímý kontakt s producenty jantaru. Pýtheás dorazil asi k Fríským ostrovům a pobřeží, k břehům Jutska.

Navštívil ostrov Heligoland.¹²⁷⁰ V jeho dobách se jantar z větší části u Jutska už vytěžil. Chemické analýzy ukázaly, že jantar u Etrusků pocházel z Baltu.¹²⁷¹ A právě odtud se jantar z větší části dovážel. Jutsko svoje naleziště vyčerpalo hlavně v době bronzové, proto v 7. -1. stol. př. n. l. začala jeho naleziště slábnout. Jantarová stezka vedla z Jutska po Labi a Vltavě do Dunaje a Innu, skrze Brennerský průsmyk do údolí Po a poté do Adriatického moře. Další cesta začínala u dnešního Gdaňsku na pobřeží Baltského moře, vedla řekou Vislou na severní pláň, poté skrze Jesenické hory a po řece Moravě, poté do východních Alp, skrze Slovinsko až do Venetského zálivu v Adriatickém moři.

Zajímavý je pro nás i mýtus o Faetónovi. Z něj se dá odvodit, že jantar cestoval skrze Labe, Rýn, Sávu až k řece Rhoně. Pýtheova cesta byla úspěšná, ale jelikož západní oblast neměla to štěstí, že by byla v centru zájmu Řeků, a mnoho řeckých děl z této oblasti se nezachovalo, pochybovalo o jeho cestách mnoho současníků i pozdějších autorů. Ale důkazů, které podporují Pýtheovu výpravu, je velké množství. Spočívají především v jeho zaznamenaných měřeních zeměpisných poloh a sklonu slunce na různých místech, délka cest mezi úseky a v neposlední řadě např. obvod Británie.

Z citací různých autorů se dá vypočítat, že Pýtheás změřil obvod Británie na 7400 – 7100 km, což je velmi přesné, správná velikost je 7,580 km.¹²⁷² Řecký učenec **Hipparchos** žijící ve 2. stol. př. n. l. chtěl vytvořit přesnou mapu. Aby mohl pracovat, musel znát sklon slunce, obvod země a změřit vzdálenost míst do poměru v gnómonu k délce stínu slunce o slunovratu. Pýtheás pravděpodobně měřil gnómonem vzdálenost od Massilie k různým místům. Hipparchos vycházel z Pýtheových údajů.¹²⁷³ Samozřejmě je na místě otázka, v jaké lodi se to vlastně Pýtheás plavil? Poslouží nám popis od Césara z paměti *Zápisky o Válce galské*. Plavidla měla plochý kýl, aby se snadněji vyhnula mělčinám a mohla se plavit v mělkých vodách. Přídě a zádě byly velmi vysoké, aby přestály velké vlny a bouře. Trupy byly z dubu, přídě zpevněny železnými šrouby tlustými jako palce na rukou, trámy byly 30,5 cm silné.

Kotvy byly na řetězech, plachty ze surové kůže nebo měkké kůže. Takové plavidlo by bylo určitě daleko více vyhovující pro takový typ plavby než klasické mělké lodě Řeků. Jako nepřímý důkaz Pýtheovy cesty může posloužit nález řecké mince z Kyrény z let 322-315 př. n. l. jen 30 km od výběžku Ushant (ostrov na jihozápadním konci Anglického kanálu, severozápadně od výběžku Finistera na francouzském pobřeží).¹²⁷⁴ Pokud se někdo zeptá, proč se nenašlo více podobných nálezů po trase jeho cesty, je odpověď snadná. Pýtheás mohl platit luxusním zbožím, parfémami, barevným sklem, šperky atd. O tom, že Pýtheás skutečně navštívil Anglii, by svědčily i zmínky ve Strabónovi a především Diodórovi (který nemohl mít asi jiný zdroj informací na Británii v 1. stol. př. n. l., neboť Caesarovy popisy tyto informace většinou neobsahují). Jak asi viděl Pýtheás život v Anglii?

Lidé žili v kruhových domech, živil se prosem, bylinkami a hlízkami, chovali ovce, prasata, krávy a koně. Někde pěstovali obilí či získávali med. Ostrov byl silně obydlen, králové a aristokrati mezi sebou žili v míru, lidé žili prostě a skromně, neznali luxus, lidé v chování neznali zlobu a zchytralost. Ostrovní klima bylo velmi studené. Používali dvoukolové válečné vozy tažené párem koní.¹²⁷⁵ Mohl vidět také storážní jámy na obilí 2m hluboké, zdi domů tlusté 5 m i interiér rozdělený deskami. Živil se lovem jelenů a ryb a ptačími vejci.¹²⁷⁶ Pro tehdejší Řeky ne zrovna lákaví obchodní partneři. Řekové věděli díky Pýtheovi nejen o Albionu (dnešní Anglie), ale i Svatém ostrovu (Hiesiyo) – dnešní Irsko.

První, kdo cituje Pýthea, je Aristotelův žák **Dikaiarchos**, aktivní mezi lety 326-290 př. n. l. Další, kteří ho zmiňují, jsou **Tímaios z Tauroménia**, **Erastothénes**, **Hipparchos**, **Geminos z Rhodu**, **Strabón**, **Plinius Starší** a **Polybios**. Význam Pýtheovy cesty tedy nebyl pouze obchodní, ale především posloužil pozdějším geografům. Hipparchos i díky němu zavedl systém zeměpisné polohy tak, jak ho známe dnes, někdy v polovině 2. stol. př. n. l., jeho systém předpokládal jednostupňové intervaly mezi rovníkem a póly. Byl určen obratník raka a medvěda. Jako další důkaz Pýtheovy cesty se nabízí zmínka v Diodórovi. Ten citoval Hekataia z Abdéry: „*Za zemí Keltů je daleko na sever ostrov nikoliv menší, než Sicílie, kde žijí Hyperborejci, kteří mají své jméno podle toho, že jejich domov je za místem, kde fouká severní vítr.*“ (Diodóros, 2, 47)

Dále Diodóros pokračuje, že na ostrově je uctíván Apollón (zmínka o lunárním kultu), jeho chrám sférického tvaru má mnoho darů. Obyvatelé byli k Řekům přátelští. Nějací Řekové navštívili Hyperborejce a nechali jim drahé votivní dary s řeckými nápisy. Řekové říkají, že měsíc viděný z ostrova je velmi nízko nad zemí, bůh navštěvuje ostrov každých 19 let a to v době, kdy se hvězdy vrací na své místo na obloze. Bůh v té době hraje na lyru a tančí po celou noc od jarní rovnodennosti do východu Plejád.¹²⁷⁷

Zmiňovaný cyklus 19 let je však ve skutečnosti jen 18letý, zatímco 61letý cyklus se řídí pohybem měsíce v severních oblastech, jedenkrát za toto období se měsíc objevuje jen v severní hemisféře při poloze 58° (jedno z měření Pýthea). Měsíc se pohyboval skrze noční oblohu od 21. března (jarní rovnodennost) do 1. května (Plejády se stanou poprvé viditelnými na východě při svém vzestupu, což koresponduje s keltským svátkem Beltaine).¹²⁷⁸ Proč o tom Cunliffe píše? Objevil totiž, že ve Vnějších Hebridách (západně od pobřeží Skotska) je Lewisův ostrov. Zde je vesnička Callanish, pravděpodobně od roku 2000 př. n. l. jsou zde menhiry vztyčené zhruba ve směru základních bodů, jeden na jižní západ měsíce, jeden na rovnodennost, další k východu Plejád.¹²⁷⁹

Není tedy příliš spekulativní zastávat tezi, že kdo jiný než Pýtheas se mohl dostat na Lewisův ostrov, zanechat votivní dary a zaznamenat tento příběh, který měl Diodóros od Hekataia z Abdér, jenž působil v první polovině 3.

stol. př. n. l. Pýtheova výprava ve 4. stol. př. n. l. na západ řeckého světa tak byla významným počinem.

Ve 3. stol. př. n. l. se odehrálo nejen bližší prozkoumání Kaspického moře Patroklem. Egypt se pustil do prozkoumávání okolních oblastí. Za **Ptolemaia II.** (282-246 př. n. l.) **Filó** objevil ostrov Ofiodés (had), kde bylo množství topazu. **Satyros** vedl jinou expedici, asi v roce 276 př. n. l. založil město **Filotera** (jméno královny sestry) u Suezského zálivu (u dnešního města Suez), další město pojmenoval Arsinoé (Ptolemaiova žena).

Ptolemaios II. postavil silnici z Bereniké do Koptu, jiná silnice spojovala Myos Hormos a Koptos, v letech 280-273 př. n. l. válčil na Rudém moři s nabatejskými Araby a vyslal na ně expedici, informuje nás o tom pithomská stéla. Na západě pobřeží arabského poloostrova u ústí Wadi Hamd založili Mílét'ané kolonii **Ampelone**.¹²⁸⁰ Jinou výpravu vedl **Eumedés**, založil Ptolemais Theron na pobřeží (dnešní Suakin v Súdánu) a navázal přátelské kontakty s místní populací, obdělával půdu pluhem a dobyt看em a chytil pro krále mnoho slonů, které přivezl východním kanálem (spojující Rudé moře a Nil).¹²⁸¹ Ptolemaiovci tak měli nyní přístup ke slonům, slonovině, topazu a jiným vzácným kamenům. Pravděpodobně jejich výpravy podnítilo bohatství Arabů, se kterými obchodovali. Již dříve byli v kontaktu s Núbií (království Kuš s hlavním městem Meroe, nazývané též Merojské království), která byla rovněž bohatým rozvinutým státem, který zpracovával kovy, měl množství železa a zlata.

Ptolemaios III. (vládnoucí v letech 246 - 222 př. n. l.) rovněž chápal velký význam tohoto regionu, chtěl pokračovat ve zmapování zemí okolo pobřeží. Králův přítel Simmiás podnikl jednu výpravu, další provedl Filó, který měl prozkoumat Etiopii. Pozdější výpravy dorazily až do Somálska, cestou byly založeny pilíře a oltáře jako orientační body, kam až dopluli.¹²⁸² **Ptolemaios IV.** (vládnoucí v letech 221 - 205 př. n. l.) také vysílal lovecké výpravy pro slony. Svědčí o tom například dedikační nápis z města Edfu. Všechny tyto lovecké výpravy měly těžké nákladní lodě s hlubokým ponorem, tzv. elefantegoi (nosiči slonů).¹²⁸³

Tyto výpravy však byly značně nebezpečné, mnohé narazily na mělčinu a zemřely žízni, např. výprava, o jejímž osudu nás informuje dokument

datovaný z **roku 224 př. n. l.**¹²⁸⁴ Díky takovému záznamu víme více o dané oblasti. Lodě, které ztroskotaly na zpáteční cestě nedaleko Bereniké (cíl jejich cesty), vezly množství zásob pro lovecké stanice. V korespondenci mezi členem posádky a ústředím jsou vojáci v posádce ujišťováni, že brzy dorazí další lodě i se zásobami, které uleví jejich situaci.¹²⁸⁵ Mezi přístavy v zemích na lov slonů byly lovecké stanice, které se musely zásobovat, mnohé stanice se staly později přístavy a městy. Byla to ekonomicky velmi důležitá oblast pro Egypt. Ptolemaiovcí tak prozkoumávali nejen Afriku, ale i pobřeží Arábie. S městy na jihu Arábie byly navázány obchodní kontakty asi už v **roce 263 př. n. l.**,¹²⁸⁶ možná dokonce už dříve, neboť zdroj informace pochází z náhrobní stély, není proto nerozumné předpokládat už dřívější kontakt.

Předmětem obchodu byl z arabské strany palmový olej, myrha, od Ptolemaiovců se vyváželo egyptské plátno. Ptolemaios II. vyslal jistého muže jménem Aristón, aby prozkoumal arabské pobřeží. Jinou výpravu podnikl Pýthagorás, který sepsal o svých cestách knihu. Je možné, že výpravy dosáhly průlivu Bab al-Mandab. Nachází se mezi Rudým mořem a Adenským zálivem, měří 26 km a dnes je to velmi důležitá dopravní cesta. Ačkoliv žádný hellénistický autor nezmiňuje jižní Arábii, nemusí to nutně znamenat, že sem žádná řecká výprava nedorazila, z území a základen Ptolemaiovců poblíž tohoto regionu je to relativně blízko.

Ptolemaios II. válčil s Nabatejci, jelikož se dopouštěli pirátství na jeho obchodních plavidlech. Zničil je na moři, uspořádal i pozemní výpravu. Nabatejci nebyli rozhodně nějaký podřadný stát, jejich území se rozkládalo už od 4. stol. př. n. l. mezi Sinají a Arabským poloostrovem, na východě sahalo jejich území až k Jordánsku. Později na začátku 2. stol. př. n. l. přestávali uznávat suverenitu Ptolemaiovců, zničili město Ampelone, obojího možná dosáhli s podporou Seleukovců.¹²⁸⁷ Město bylo později založeno Nabatejci znovu, stálo poněkud severněji od původního místa. O dalších objevitelských cestách Ptolemaiovců bude pojednáno později.

Nyní se vraťme zpět do 3. stol. př. n. l. Řekové měli více informací než dříve a měli rozsáhlé kontakty se svým dalekým okolím, které začali čím dál více zajímat. Jak jinak si vysvětlit **Ašókovy edikty** vztyčované po bitvě u Kalingy roku 264 př. n. l.? Jinak nelze asi vysvětlit Ašókovu aktivitu, jestliže neváhal vyslat poselstva k propagaci buddhismu za nejvýznamnějšími králi své

doby? Zprávu od něj obdržel **Antiochos II., Antigonos II., Ptolemaios II.**, král Kyrenaiky **Magás**, dokonce i panovník Épeiru **Alexandr II.** Tato šíře znalostí Řeků a dost možná i jejich sousedů je nepopíratelná. Na přelomu 3. a 2. století př. n. l. vzniká mapa od **Erastothéna**, která je opět pokrokem proti předchozím pokusům ukázat co nejpodrobněji svět. Na mapě je nově Irsko, Británie, Island a Cejlon. Nejméně dokonalou částí stále zůstává Kaspické moře a jeho okolí a také oblast střední Asie, je zobrazena pouze malá část Indie. Řekové objevili někdy ve 40. letech 2. stol. př. n. l. cestu do Indie pomocí monzunových větrů. Stalo se to za vlády **Ptolemaia VIII.** (144-116 př. n. l.) Ke konci 2. stol. př. n. l. je dochována hodnota velitel Rudého a Indického moře.

Zachovalo se pouze jedno jméno Inda, který navštívil Egypt. Z pozdního ptolemaiovského období byl nalezen v chrámu Redesiye (na cestě mezi Koptem a Rudým mořem) nápis: „*Sofón, Ind provedl úlitbu Panovi, pro dobrou cestu.*“¹²⁸⁸ Cestu do Indie pravděpodobně v **roce 118 př. n. l.** vykonal **Eudoxos z Knidu**, který využil znalosti monzunových větrů. Měl ku pomoci indického trosečníka, který znal cestu.

Cesta byla úspěšná a rychlá, zpátky byl přivezen náklad koření a drahých kamenů, obojí král zkonfiskoval. Další výpravu podnikl Eudoxos pod novým panovníkem, **Kleopatrou II.**, v roce **116 př. n. l.** Ale jelikož ho královský monopol opět připravil o všechno indické* zboží, pokusil se obeplout pobřeží západní Afriky, aby se dostal do Indie. Vyplul z města Gadir (dnešní Cádiz ve Španělsku). Nevíme, zda jeho výprava byla úspěšná, jak tvrdil Plinius Starší, nebo se musel pro potíže vrátit, případně zahynul na této cestě. Dalším průkopníkem plaveb do Rudého Moře a Indie byl **Hippalos**, údajně jeden z kapitánů Eudoxových výprav. Podnikl svoje cesty někdy v raném 1. stol. př. n. l.

Připisuje se mu v díle *Periplús Tés Erythrás Thalassés* (pocházející asi z poloviny 1. stol. n. l.) objevení přímé cesty z Arabského zálivu do Kambjaského zálivu, delty Indu.¹²⁸⁹ Tyto obchodní kontakty s Indií a Arábií od

---

*Cejlon měl množství safírů, ametystů, možná i rubínů, Indie vyvážela mramor, bavlnu, drahé kameny, slonovinu, cukr a zázvor. Theofrastos znal indické rostliny jako smilka tuhá, citrón, bavlna, malabarská lemonová silice, banán, mango, indický druh skořice a žakie.

poloviny 1. stol. př. n. l. čím dál více sílily, na obchodu se totiž kromě Ptolemaiovců a Řeků začali podílet i Římané. V této oblasti nebyly na dalších 100 let učiněny žádné nové objevné cesty. V Evropě 2. -1. stol. př. n. l. zjevně nebyl příliš velký zájem prozkoumat další oblasti, které mohli Řekové považovat za chudé nebo obývané primitivními kmeny, se kterými nemá smysl obchodovat, ačkoliv bylo v řeckém zájmu navázat kontakty, když už ne s Brity, tak minimálně s obchodníky na pobřeží Baltského moře.

Posledním velkým cestovatelem je Poseidónios (135 př. n. l. - 51 př. n. l.) z Apameie -velký řecký polyhistor helénistického období, který přispěl něčím novým k dosavadnímu poznání světa. Studoval chování opic v Mauretánii, zkoumal Vesuv, poznával zvyky Keltů žijících v okolí Massilie. Později se vydal i do samotné Galie, aby blíže poznal keltskou společnost. Podle jeho údajů vypadá mapa už jen v některých detailech přesněji, nic nového nepřináší. Tímto jsme probrali zeměpisné obzory a znalosti Řeků v nejdůležitějších bodech.

V rámci filosofického uvažování Řeků nad otázkami svobody a otroctví nebylo mnoho místa pro někoho jiného, než je samé. V 5. a 4. stol. př. n. l. většina Hellénů nepochybně věřila ve svojí nadřazenost nad barbary. Autoři jako **Antifón** a **Alkidamás** zastávající ideu rovnosti a podobnosti všech lidí byli v menšině. **Antifón** byl pravděpodobně první, kdo v řeckém myšlení věřil nejen v rovnost lidí bez ohledu na etnicitu, ale i sociální třídu.

Jeho výrok: *„Ty, kteří jsou zrozeni od proslulých otců, respektujeme a ctíme, zatímco ty, kteří jsou z neznámých rodů, ani nerespektujeme, ani nectíme. Takto se k sobě navzájem chováme jako barbaři. Od přírody jsme si všichni rovni, jak Řekové, tak barbaři, máme podobný původ a je pro nás přirozené naplňovat všechny lidské potřeby, nezbytné pro všechny lidi; všichni máme schopnosti je uspokojovat stejným způsobem, a v tomto není nikdo z nás rozdílný - ani barbar, ani Řek; neboť všichni dýcháme stejný vzduch ústy a nosem a všichni jíme rukama.“*¹²⁹⁰

Takové postoje a názory tedy existovaly, a bezpochyby ne všichni zastávali myšlenky Platóna a Aristotela na okolní svět, tedy že barbaři jsou přirozeně podřízení Řekům jako otroci, kteří na rozdíl od nich touží po svobodě, mají vyvinutější politické myšlení a jsou předurčeni barbarům vládnout, jsou lepší z hlediska morálky, statečnosti, intelektu atd. To však neznamená, že

v praxi a denním životě se řecká populace nemísila s místními obyvateli. Dělo se to jak v Kyrenaice, tak v Itálii a na Sicílii, kde kolonisté neměli jinou možnost, než si vzít místní ženy, nebo přijali tamní obyvatele do svého města pro posílení populace. V 5. a 4. stol. př. n. l. byly rovněž spory o to, jaké postavení v řeckém světě zaujímají Makedonci. Otázky o původu Makedonců nejsou dodnes jasně rozřešeny. Pokud se obrátíme k mytologii a budeme považovat *Katalog žen* za autorskou práci Hesióda, je v něm velmi zajímavý zlomek o tom, jak Makedonie získala své jméno. Zeus zplodil s Deukaliónovou dcerou jménem Thyia dva syny, Magnéta a Makedona, kteří mají zálibu v koních a bydlí okolo Pieria a Olympu.

Ať už mytologii věříme zcela nebo ne, případně ji používáme jen jako vodítko pro historické bádání, nebylo by vhodné zcela ji vyloučit z možné interpretace. Hellénové byli velmi citliví na mytologické otázky a příběhy, neměli potřebu nechat soutěžit na olympijských hrách cizince bez helénského původu jen proto, že jim třeba jako Alexandr I. kdysi prokázal dobrý skutek. V takovém případě by ho někdo z Řeků adoptoval, aby mohl na hrách soutěžit, nenutili by ho k vymýšlení složitého fikčního rodokmenu. Olympijské hry byly především posvátnou záležitostí, v několika výjimečných případech se jich zúčastnili i cizinci, pro ten případ zde byly jiné mechanismy než fiktivní mytický původ.

Hérodotos byl přesvědčen o dórským původu vládnoucí dynastie Argeovců. Podle něj do Makedonie dorazil jako první Dóros, syn Helléna, který se v Makedonii usídlil okolo pohoří Pindos. Udává jako prvního krále z 8. století Perdikku I., ale pozdější historik 4. stol. př. n. l. Theopompos z Chiu tvrdí, že prvním králem Makedonie byl od roku 808 Karános, který byl synem Temena, krále Argu. Právě on vybudoval sídelní město Aigai. Karános byl však k obsazení nového království donucen, prohrál totiž souboj o Argos se svými bratry proti Feidónovi, který z nich byl nejstarší. Na radu delfského orákula se poté odebral na sever.

Kuriózním faktem zůstává, že starořecké slovo μακεδνός (Makednos), znamená *vysoký* nebo *obyvatel vysočiny*. Obyvatelstvo Makedonie je těžké etnicky určit, víme, že za dob perské invaze se o nich v perských královských záznamech hovoří jako o *yauna tabaraka* – tedy Řekové nosící klobouky. Určitým způsobem k Řekům Makedonci patřili, ale nikoliv k hlavní větvi. Jejich nejbližšími příbuznými byli Magnéti, potažmo Thessalové, neboť jádro země

okolo Olympu a Pieria obývalo obyvatelstvo hovořící aiolským dialektem, jiní obyvatelé (minimálně v Pelle a jejím okolí) mluvili dórským dialektem, který byl pravděpodobně dominantní.

Historik druhé poloviny 5. stol. Hellaníkos z Mytilény upravil Hesiódovu genealogii a Makedon se stal nikoliv synovcem Aióla, ale jeho synem. Na severozápadě země se ovšem hovořilo dialektem dórštiny, který odpovídal Épeiru. Mnohá toponyma a názvy měst pocházejí z řečtiny, např. Aigai – město koz, hora Olymp, řeka Helikón atd. Konečná otázka vztahu příbuznosti k Řekům by se tedy měla chápat v tom smyslu, že Makedonci byli příbuzní Řeků, pocházeli z jejich jazykové větve a vládnoucí dynastie patřila k Dóřům, ale samotné území obýval různorodý ethnos (na konci doby bronzové se zde mísily kmeny Dóřů, Frýgů a Thráků), který většinou nežil způsobem řeckých městských států, a proto byli tito lidé nazýváni barbary, nikoliv jen kvůli trochu odlišnému jazyku, ale spíše kvůli jiným kulturním a politickým institucím.

Samotní Makedonci věděli, že patří do rodiny řecky hovořících kmenů, ale zároveň věděli, že se od nich odlišují, a byli na sebe pyšní, že jsou jiní. Platón i Aristotelés považovali Makedonce, stejně jako Skyty, Peršany a Thráky, za bojechtivé plemeno barbarů. Měli do jisté míry pravdu a Makedonci nikdy nevytvořili takovou kulturní vrstvu ve společnosti jako Řekové. Jenže názory Platóna a Aristotela musíme brát do značné míry jako dissent ve společnosti, nebyly to dle mého dominantní názory ovládající společnost, určité je mnozí znali, ale ne každý je uznával nebo se jimi řídil.

Xenofón byl také velmi plodný autor s teoretickým náhledem na řešení problémů. Určitě převládaly v praxi jeho názory a doporučení (mnohé z nich realizoval Eubúlos). V díle *O státních příjmech* Xenofón vyžaduje, aby se státními otroky zacházelo ohleduplně, protože to zabrání nejlépe jejich útěku. Nejlépe to ilustruje jeho výrok: „*Vždyť který majetek je pro válku užitečnější než lidé?*“¹²⁹¹ Státní otroci totiž mohou podle Xenofóna sloužit v loďstvu i pěším vojsku. Slušné zacházení s otroky, aby sloužili jako vojáci, mělo rozhodně svoji logiku. Každý národ v něčem vynikal, Frýgové, Mýsové a Kappadokové jako lehkooděnci, Egypťané jako námořníci a lučištníci, Syřané jako kopiníci atd.

Vidíme tedy, že oproti jiným myslitelům Xenofón s otroky (ale i metoiky, cizinci usazenými v Athénách) ve své koncepci společnosti pevně počítal, chtěl

prohloubit jejich integraci a zvýšit humánnost chování k nim. Athény prostě neměly tolik občanů a specialistů, aby si mohly dovolit plýtvat lidskými zdroji. Proto tvrdím, že právě Xenofónova koncepce ovlivnila praxi více než filosofie. Ostatně i spartský král Agesiláos se na tažení v Malé Asii choval šetrně k místní populaci, ačkoliv ho k tomu nepsané zákony války vůbec nenutily. V řeckém světě se tak dle mého rozmáhalo vědomí, že zacházet s někým nelidsky a tvrdě kvůli jeho etnickému původu je kontraproduktivní, nehumánní, rozhodně ne bohubilé a už vůbec ne řecké.

Učenec **Erastothénes** (276-194 př. n. l.) byl v helénismu největším kritikem Aristotelových myšlenek. Kritizoval ho za koncepci rozdělování lidstva na Řeky a barbary, neboť věřil, že dobré i špatné je smíšeno v každém národu. Kromě toho vysvětloval Hellénům, že skvělou civilizaci vytvořili nejen oni, ale i Indové, Ariové a další, Římané a Kartagiňané jsou hodni obdivu pro svoje politické kvality. Navzdory relativně většinově nepřátelským postojům a uvedeným příkladům z filosofických názorů se nedá říci, že by Řekové okolní svět ignorovali. Naopak velmi živě se zajímali o historii různých etnik, jejich způsob života, náboženství atd. Nebyl to pouze Hekataios nebo Hérodotos, ale i řada jiných autorů: Hellanikos (jako jeden z prvních popisoval Kelty), Eforos, Theopompos, Hérakleidés z Kýmy v Malé Asii (napsal pravděpodobně okolo roku 350 př. n. l. několika dílnou knihu *Persika*).

Zájem o cizince je patrný i z Hippokratova korpusu, kde se autor zabývá například životním stylem a nemocemi Skythů. Jeden z členů Alexandrovy výpravy* se zabýval historií Arménie, Poseidónios cestoval a žil mezi Kelty. Jsou to projevy zájmu, který je k nalezení již dříve. Např. historik Eforos ocenil ve čtvrtém století Skythy jako prosté, spravedlivé, štedré, skromné a vysoce ctnostné pokolení. Dramatik Aischylos v 5. stol. označil skythské nomády za spravedlivé, spořádané, pohostinné a morálně nadřazené zámožným a politicky pokročilým Řekům. Podobných příkladů by se dalo najít více. Ti druzí tak byli určitým způsobem v centru zkoumání a vidění Řeků.

---

* Byl to **Médios z Larrisy**, Alexandrův důstojník, napsal *Armenia archeologia*, snažil se prokázat thessalský původ Arménů, neboť mají s Thessaly podobný oděv, obyčeje, chov koní i populaci. (Strabón, 11, 14, 12) Možná šlo pouze o snahu reprezentovat Arménii jako helenizovanou oblast osvobozenou Alexandrem z perské nadvlády. V tom případě se dá mluvit o řeckém kulturním imperialismu.

Řekové absorbovali řadu vlivů a přejali mnoho inovací od okolních kultur, které byly na vyšším stupni technologického a ekonomického stupně vývoje. Jako první je bezpochyby nejvíce fascinovali Egypťané, se kterými měli brzy rozsáhlé obchodní kontakty. Ostatně Hérodotos se ve svém díle snažil při popisu Egypta jejich obyčejy co nejvíce připodobnit řeckým a ukázat, odkud Řekové čerpali. Samotné řecké písmo je pouze přepracování fénické abecedy z 8. stol. př. n. l. Egypt ovlivnil Řeky v sochařství stylem stavby svých chrámů – výsledkem byly tzv. kolosy, obří sochy. Důležitou oblastí bylo i věšectví, jehož formu a způsoby Řekové podle Hérodota (2,55,7) přejali.

Fascinace Egyptem, jejich znalostmi dějin, matematiky, architektury, sochařství a jiných oborů přetrvávala v řeckém světě velmi dlouho. Synovec korintského tyrana **Periandra** (627-585 př. n. l.), který se stal jeho nástupcem, měl egyptské jméno, **Psammetichos**. Egypťané byli přirození spojenci Řeků proti Perské říši. Řekové se stali později inspiračním zdrojem pro budování království a států jiných etnik, pro Thráky ještě před dobou helénismu, kdy se od začátku 4. stol. př. n. l. začíná v Thrákii objevovat řecký styl odívání a šperků, více než kdy předtím. Jednotlivá knížata si budují svoje sídla, pevnosti, města a paláce za pomoci řeckých architektů, výzdobu zařizují řečtí umělci.

Království v Malé Asii (**Kappadokie**, **Arménie** a **Bithýnie**) na počátku helénismu jsou zřízena po vzoru diadochů a jejich stylu autokratické vlády. Větší urbanizace a hospodářského rozvoje dosahuje v helénismu i Illýrie, zejména království Dardanů. V Africe na přelomu 3. a 2. stol. př. n. l. si vzal za vzor řeckou kulturu a styl vládnutí panovník **Merojského království**, **Ergaménes II.** Ten byl podle Diodóra vzdělán v řecké filosofii, umění a způsobu života. Nesnášel staré egyptské tradice a moc kněží, odmítl se podřizovat starým zvykům a jejich rozkazům, a věštbu, že musí zemřít, aby nerozzlobil nebesa, ignoroval. Sebral vojsko, vzal chrám kněží útokem, zabil je, a sám sebe prohlásil za nové božstvo. Diodóros kladl událost do pozdní doby vlády Ptolemaia II. Filadelfa. Ale mýlil se, neboť jediný kušitský panovník, který by řeckému přepisu jména odpovídal, je Arqmani, vládnoucí mnohem později, jeho jméno dosvědčují nápisy na třech místech. Samotný panovník byl později pohřben v komplexu pyramid poblíž svého hlavního města Meroe.

Jak vidno, Řekové byli inspirací jen pro určité oblasti okolních etnik. Řekové čerpali vliv především od svých rivalů, např. v loďařství od Féníčanů,

kterým bývá přisuzován vynález triéry nebo jejich dopravní lodě pro dálkové plavby atd. Řecké umění naopak ovlivnilo velmi výrazně od začátku 4. stol. př. n. l. etruské fresky a sochařství. Jeho vliv v helénismus zasáhl i starověkou Indii, tzv. gandhárské umění (v oblasti dnešního Pákistánu a Afghánistánu). Gandhárské výtvarné umění přineslo průlomovou skutečnost v dějinách buddhistického umění - pod vlivem antiky začal být zakladatel buddhismu Buddha vyobrazován v lidské podobě.

Do té doby bylo antropomorfní zobrazení Buddhy spíše výjimkou, Buddha byl většinou vyobrazován pomocí symbolů, jako bylo např. kolo dharmy, obří stopa apod. Řecké umění tím pádem také ovlivnilo výzdobu svatyní a chrámů. Féničané rovněž přejímali podněty pro svoji výrobu z řeckého umění. Zejména ve městě Motya pracovali řečtí umělci od 5. stol. př. n. l., kombinovali tradiční vlivy svých chlebedárců s řeckými. Řekové přijímají v helénismu mnohé náboženské kultury cizinců za vlastní nebo je ztotožňují a přizpůsobují svému náboženskému cítění a mytologii. Ve 4. -1. stol. př. n. l. dochází k velkému náboženskému synkretismu v oblasti celého Středomoří. Nové kultury vznikají a šíří se nejen v Egyptě. Serapis, Isis a Osiris, mithraismus, aj.

Řekové výrazně ovlivnili umění a způsob života italských kmenů. Samnitě a Apulové přejali velmi rychle a ochotně tyto podněty a přetvořili si je k obrazu svému. Nejvýrazněji v Kampánii, kterou Samnitě zčásti ovládali od roku 423 př. n. l., smísili se s místním obyvatelstvem a vytvořili svébytné umění, jak dokládají především fresky z hrobek. Střetl se v nich vliv Etrusků, Řeků a Samnitů. Etruskové naopak posloužili Řekům jako velký vzor ve šperkařství, přejali od nich nové techniky zdobení – filigrán a granulaci, pravděpodobně i různé postupy a vylepšení v metalurgii, hlavně při výrobě a zpracování železa. Řecký vliv však byl v celém Středomoří patrný na první pohled. Města ve Španělsku měla od počátku helenismu řecký fortifikační systém, podobala se více řeckým městům než centrům Féničanů, kteří zde žili stovky let. Místní obyvatelé dali přednost nejpokročilejší technologii oproti tradici. Vliv řecké architektury se dostal od 3. stol. př. n. l. i k nabatejským Arabům (tehdy žijícím na území dnešní Sinaje, Palestiny, Jordánu a části Arabského poloostrova).

Nepřehlédnutelnou a významnou stopu zanechali Řekové v ražbě mincí. Jejich vzhled i umělecké náměty byly napodobovány v mnohých oblastech -

v Hispánii a Arábii, za vzor je měli Getové, Dákové, Thrákové, Peršané, Parthové, i Keltové, Féničané, Kartaginci, Etruskové, Římané i Illyrové. Samozřejmě byl na nich někdy poznat domorodý vliv tvůrců, ale je nepopíratelné, z jakých vzorů vycházeli. Řekové naproti tomu neváhali přejmout technické inovace jako sluneční hodiny od Féničanů či jejich hospodářské a finanční praktiky. Po smrti Alexandra Velikého jim byla vzorem ve správě krajů a jejich hospodářském využití i Perská říše, od které přejali i systém dálkové komunikace pro přenášení zpráv atd.

V době helénismu bylo chápání a vnímání Řeků okolních etnik na jiné úrovni než dříve. Ne snad že by zmizel šovinismus a přesvědčení, že Řekové jsou ve všem nejlepší, ale přece jen museli brát na vědomí daleko více ty druhé, jejich zvyky i náboženství. Rozsáhlé obchodní kontakty vedly spolu se smíšenými manželstvími k tolerantnějším názorům a uvolněnější atmosféře ve společnosti. Samozřejmě ne všude, např. v Egyptě nikdy nenastal asimilační proces nebo spolupráce mezi etniky, propukaly vzpoury. Podobný osud postihl i Černomoří. Důvodem je, že nikdy nebyla snaha překlenout rozdíly mezi etniky a zrovnoprávnit je.

Přesto je možné se domnívat, že prostá zkušenost Řeků se pomalu, ale jistě začala mnohdy podobat tvrzením epikurejských filozofů. *„Každé ráno se přátelství prochází světem, a budí lidi, aby se mohli navzájem oblažovat.“*¹²⁹² **Epikúros** (341 př. n. l. - 270 př. n. l.) se dočkal mnoha pokračovatelů, avšak největší památku jeho učení zanechal **Diogénes z Oinoandy**, z 2. stol. n. l. Ten koupil kopec, postavil zde sloupořadí a na fronton nechal vytesat nápis dlouhý více než 100 metrů. Nápis zněl takto: *„JSEM NA KONCI ŽIVOTA A NECHCI ODEJÍT DŘÍVE, NEŽ HYMNEM OSLAVÍM EPIKURA, KTERÝ MĚ VE SVÉM VYUČOVÁNÍ OBDAROVAL ŠTĚSTÍM. PŘEJI POTOMSTVU PŘEDAT TUTO MYŠLENKU: Z RŮZNÉHO DĚLENÍ ZEMĚ ZÍSKÁ KAŽDÝ NÁROD ODLIŠNOU VLAST. ALE OBYDLENÝ SVĚT NABÍZÍ VŠEM LIDEM SCHOPNÝM PŘÁTELSTVÍ JEDEN JEDINÝ SPOLEČNÝ DOMOV: SVĚT.“*¹²⁹³

Poselství dodnes hodné následování, jedna ze zpráv antiky, promlouvající aktuálně i k nám. Básník a filosof **Filodémos** (110-35 př. n. l.) z **Gadar** v Sýrii byl rovněž živoucí důkaz nového přístupu k etnicitě, národní identitě a kultuře. Mluvil aramejsky, foinicky a řecky, etnicky byl nejvíce Syřan. Bydlel v Tyru, kde se vzdělal v místní řecké komunitě, poté odešel na Kós. Byl

tvůrcem epigramů, doprovázených komickými ilustracemi, vycházel z krajana **Menippa** (autor 3. stol. př. n. l.), kombinoval verše, dialog a monolog, napůl zábavné i vážné. Jeho častým prostředkem byla satira, měl kynický přístup k životu. Důležitý je pro nás jeho epitaf: *Poutníče, tiše tu kráče! Zde uprostřed blažených dříme stařec, když upadl v sen, který je každému dán: „Eukratův syn Meleagros to je, který Eróta družil – sladkých slz dárce – i Múzy s Charitkami. Dospěl ve slavném Tyru a v svaté gadarské zemi, Kós, ostrov Meropům milým, ve stáří pomoc mu dal. Jsi-li Syřanem – Salam!“*, a „Audonis!“, Foiničan když jsi. „Chaire!“ – pokud jsi Řek. Stejně mne pozdrav i ty!“¹²⁹⁴

Identita už prostě byla zčásti tranzitivní nebo dílem výběru jedince, bylo na něm, kde se rozhodl bydlet a v jakém státu chtěl být občanem, to už bylo jeho soukromým rozhodnutím. V helénistických říších tak byli lidé, kteří se cítili vázaní ke kulturnímu dědictví Východu i Řecka. V Sýrii vznikla nová skupina obyvatel, tzv. Syro-Makedonci, míšení etnik probíhalo hojně i v Palestině a také ve Střední Asii v Řecko-baktrijském království. „Barbaři“ už prostě nebyli pouze předmětem zvědavosti, historického pátrání či obchodního kontaktu, začínali být morálním vzorem a především přáteli.

Spisovatel **Parthénios z Níkaie**, žijící v 1. stol. př. n. l. a 1. stol. n. l., ve svých povídkách představoval téma přátelství Řeků a Barbarů, např. v povídce *Erippé*, v níž keltský urozený bojovník odmítne porušit pouto přátelství kvůli zlatu a ženě.¹²⁹⁵ V nastaveném trendu pokračoval i syrský spisovatel s řeckým vzděláním **Lukiános ze Samostaty** (125-180 n. l.), jenž napsal povídky na téma přátelství u Skythů, ze kterých si mohou vzít Řekové příklad za bezmeznou ochotu a obětavost, kterou prokazují přátelům.¹²⁹⁶ Samozřejmě tato tendence má dřívější kořeny. Jako ideálního panovníka vylíčil **Xenofón** Kýra Staršího v románu *O Kýrově výchování*. Dalším takovým příkladem může být Diodóros, který popisuje střízlivost života Getů oproti rozmařilosti Makedonců, když byli i s králem Lýsimachem zajati někdy na začátku 3. stol. př. n. l. Barbaři tak sloužili Řekům jako zrcadlo, které ukazovalo jejich nedostatky a odkud mají čerpat obnovení starých ctností, které buď už zanikly, nebo jsou nedostatečně praktikovány.

Když se chceme zamyslet, co podstatného nám Řekové předali, nepůjde pouze o filosofii a politické myšlení. V jejich historii jsou procesy, momenty i názory, které jsou blízké těm našim, předznamenaly je a posloužily nám jako

inspirace a odkaz, na který můžeme být dodnes hrdí. Myšlenky jako rovnost a svoboda všech lidí nebyly tehdy ani mnohem později v historii samozřejmostí. K rysům západní civilizace a evropské kultury obecně patří i odkaz epikurejců, kteří prosazovali aktivně svoje pojetí přátelství neznající etnicitu a sociální třídu.

Chtěl jsem na těchto a jiných příkladech poukázat na různé názory a uzlové body vývoje v řeckém vnímání a myšlení o těch druhých, na jejich postoje ke světu. Řekové po tažení Alexandra Velikého postupně převzali perský model soužití více etnik v jednom státě. Přestali být exkluzivní uzavřenou kulturou (cizím vlivům a etnikům však nikdy zcela uzavřeni nebyli, jen tyto tendence míšení kultur a etnik byly velmi selektivní a omezené). Uvědomovali si, že jejich vzdělání a způsoby se šíří nejlépe dobrovolně. Už neměli potřebu z každého člověka vytvářet Řeka.

Etnicita přestala být do jisté míry určujícím prvkem člověka, nevypovídala o jeho hodnotě či sociálním postavení. Je důležité zdůraznit, že Řekové nebyli rasisté, neměli žádný koncept pigmentokracie. Byli šovinisté ve stejné míře jako ostatní etnika své doby. Svoji nadřazenost odvozovali ze svého pojetí kultury a historie, nikoli z nějakých domněle národních vrozených vlastností. Řecká kultura objala kulturní dědictví i z jiných oblastí především v helénismu.

V každé zemi tento proces vypadal jinak a přinesl různé výsledky. Z myšlení i praxe postupně zmizela ona dichotomie Řek vs. barbar, kultura a civilizace vs. divoštství a barbarství. Uvedenými příklady jsem snad dostatečně dokázal, že ti tzv. *barbaři* byli vlastně konstantou řeckých dějin a kultury. Ta od nich načerpala mnohé cenné podněty, které svébytně zpracovala a předala je dál Římanům a Byzantincům, od nichž je převzal středověk, italská renesance a díky tomu i my.

5.15 Kultura Hellénů = kultura bez žen? (Ženy ve společnosti)

V této kapitole chci probrat, v čem se lišilo postavení ženy proti předchozím obdobím, zákonné normy, jak byla chápána úloha ženy a zda řecká kultura byla skutečně spolkem misogynů, nebo zde existovaly určité výjimky. Objasním, jak antičtí autoři pohlíželi na práva a úlohu žen, krátce zhodnotím, jak tomu bylo v ostatních kulturách. Chci poněkud napravit obraz řecké společnosti jako nepřátelské vůči ženě, případně vysvětlit, do jaké míry můžeme považovat řeckou kulturu za entitu, která je v područí čistě mužských ideálů, kde není pro ženu místo. **Platón**^{*} byl svým způsobem feminista a věřil, že žena se může naučit tomu samému, čemu muž, což byl názor, který patrně přejal od Sókrata.

Jeho jiný žák **Xenofón** se snažil mírnit homosexuální tendence úzké elity společnosti, např. mýtus o Ganymédovi. Zeus ho neunesl pro jeho krásu, ale chytrost, a rád mu naslouchal. Xenofón vysvětluje, že duševní láska má větší hodnotu než tělesná, té si bohové více váží.¹²⁹⁷ Xenofón nepopírá existenci milostných svazků mezi vojáky Théb a Élidy, které povolují jejich zákony. Nicméně podle něj se to v Athénách považovalo za nemravné. Co je však pro nás důležitější, posvátný oddíl z Théb skutečně nebyl sbírkou homosexuálních párů. Šlo o elitní vojenskou jednotku složenou z atletů, olympijských závodníků a vítězů, která měla mnohem více členů než oněch 300 mužů (2400 ve válečném stavu). Platilo je město, aby se mohli věnovat pouze přípravě na válku a tělesným cvičením sportu.

Mezi členy často byli přední aristokrati, dospělí muži, nikoliv pouze mladíci. Ono přehlížení dívek a žen u členů posvátného oddílu znamenalo jejich plné oddání se a zasvěcení válce a přípravě na ni. Ostatně řecká kultura byla více bisexuální než homosexuální. V žádném antickém autorovi nenajdeme dnešní myšlenky, tedy ideje o rovnoprávném vztahu mezi dvěma muži (kteří

---

^{*} Mojí povinností je vysvětlit často špatně chápaný termín platonická láska. V žádném případě nejde o význam moderní termínu, znamenající absenci pohlavního styku. Naopak Platón prosazoval, že je třeba nevázat se na jedno tělo, poznávat krásu skrze více těl, pak se postupně odpoutat k vyšším formám krásy, což končilo studiem jeho filosofie, idejí dobra.

budou fungovat jako klasická rodina), nebo že nejlepší život bude bez žen atd. Myšlenku uspořádat si života tak, že bude muž žít celý život s mužem, a to bude jeho ideálem, skutečně nikde nenalezneme. Xenofón navíc odmítal i styky mezi muži z toho důvodu, že na rozdíl od Platóna chtěl rodinu restaurovat, nikoliv rozbít. V jeho dílech najdeme myšlenky, že láska manželská má větší hodnotu, je příjemnější než styky s hetérami, cílem manželství je pro něj spojit se s tou správnou ženou a být s ní šťastný. Myšlenka manželství jako celoživotního společenství muže a ženy byla poprvé formulována pravděpodobně Sókratem.

Ostatně základ antické kultury, kniha knih, Homérova *Ilias*, *Odyssea*, nijak ženu neponižuje ani neupozaduje. Vždyť *Odyssea* je příběh svým způsobem také milostný, Odysseus touží po setkání se svojí ženou, i když ví, že nebude věčně mladá a krásná jako Kalypsó, miluje ji a chce se k ní navrátit. Měli bychom tedy pohlížet na styky mezi muži nikoliv moderní optikou, ale skrze hodnoty a kontext antiky, kdy bisexuální styky byly jednak běžné, ale především neznamenal, že se týkají většiny obyvatelstva, nýbrž právě naopak úzké elity, a z té elity to byla jen část.

Antická kultura byla odlišná, vyznávala jiné estetické hodnoty, charakterizoval ji odlišný pohled na tzv. morálku, než jaký je charakteristický pro současnost. Naší křesťanskými hodnotami ovlivněné kultuře se zdá mnoho věcí „divných“ nebo nepřirozených, ale ve starém Řecku tomu bylo jinak. Nebylo řídkým jevem, že muž měl manželku, milence, milenku. Hlavním ideálem není pro Řeky morální přípustnost, nýbrž krása, která může být stejně intenzivní u muže i ženy. Ostatně antika ani neměla slovo pro to, co je pro nás dnes homosexuál. Nejbližším termínem je tzv. *kynaidos*, tedy ten pasivnější z dvojice.

Dnešní homosexuálové si často myslí, že antika pro ně byla doslova ráj (oproti křesťanství ano), jenže když prostudujeme divadelní hry **Aristofana** (446-386), slavného tvůrce attické komedie, zjistíme, že si z mužů orientovaných na muže neváhá často dělat legraci (a zároveň to byla v řečnických projevech urážka, nebo minimálně posměšné označení), nešetří vůbec nikoho bez ohledu na jeho sociální původ, překážkou nebylo ani vysoké mocenské postavení. Diváci se jeho hrami skvěle bavili. Musíme tedy krotit tendence některých autorů vydávat příznivce mužů v antice za velmi populární

a oblíbené. Za prostituci hrozila ztráta občanství, a obtěžovat mládež bylo vyloučeno, rovněž se na to dohlíželo. Domnívám se, že moderním pohledem plným tabu a mindráků nemůžeme tyto jevy nikdy pochopit v jejich úplnosti. Nevypovídají nic o antice, ale o nás. K těmto názorům jsem četbou antických děl dospěl já. Ostatní budou mít pravděpodobně jiný názor.

Přejděme nyní dalšímu významnému autorovi. **Aristotelés** je autorem, kterého mnozí považují za nepřítel žen vzhledem k některým jeho názorům (delfín je chytřejší než žena). Aristotelés důkladně promýšlel postavení ženy ve společnosti, je pravda, že jim nechtěl přiznat politická práva ani moc držet majetek, a nelíbilo se mu, jakou volnost mají ženy ve Spartě. Další jeho názor zní: *„Ale snad ve společenství muže a ženy je spravedlnost blízká politické, neboť ač žena má menší cenu než muž, přece je příbuznější než ostatní z jeho domácnosti a má nějak ve vyšším stupni účast na rovnosti, protože jejich život se více blíží politickému společenství, takže i spravedlnost pro ženu především vzhledem k muži je nějak již politická více než mezi ostatními.“*¹²⁹⁸ Musíme to ovšem mírnit jeho dalším názorem, že obec, kde nebudou ženy spokojené, nemůže být obec šťastná.

Neméně zajímavé jsou i názory z díla *Ekonomika*, ať už je autorem samotný Aristotelés, nebo někdo jiný. Manželství je přirozeným stavem, obě pohlaví se potřebují. Cílem manželství není žití, ale šťastné žití. (*Ekonomika*, 1343b) Ženě by nemělo ubližovat (to tvrdili již pythagorejci, že je to společným pravidlem lidstva), a ženě ubližuje, pokud je jí muž nevěrný. (*Ekonomika*, 1344b) Za nevěru z mužské i ženské strany hrozila ztráta občanství. Navíc muž skutečně nemohl ženu podvádět nebo rozhazovat rodinné jmění s hetérami, za to hrozila žaloba u soudu pro špatné zacházení. Manželka si také mohla jít stěžovat otci, bratrovi či jinému mužskému příbuznému, který měl na starosti její zastání. Není tedy pravda, že by žena v řecké společnosti byla úplně bez práv a možností se jich domoci.

Často se proponuje tématika mužská, ale dost často je přehlíženo, že v athénské společnosti přelomu 5. a 4. stol. př. n. l. v dílech Aristofana najdeme společnost, která se nebezpečně podobá té moderní. Mladý muž se nechá vydržovat starší ženou, nebo si starší bohatá žena bere mladíka. V dílech **Simónida** a **Hésioda**, tedy nepřátel žen, nenajdeme o úloze žen nic pozitivního. Nicméně jsou zajímavá z toho důvodu, že pro Řeky byla původním

mytickým, zlatým stavem lidstva hostina s bohy, žádná práce, žádné ženy. Vzniká tak dichotomie mezi přírodou a kulturou. Jen žena může založit novou rodinu, bez nich je stát vlastně nemyslitelný, žena ustavuje kulturní společnost. Vlastně i žena je součástí přírody, která však pomáhá ustavit kulturu. V helénismu už má poněkud rovnější práva, než dříve, nemusí se vdát při ovdovění za nejbližšího mužského příbuzného (tzv. epikláros).

V Athénách mohla od roku 300 př. n. l. studovat i lékařství. Žákyní slavného lékaře **Hérofila** (335-280) byla tajně v přestrojení **Hagnodiké**. Po skončení výuku se stala lékařem, specialistou na porody. Když bylo její tajemství prozrazeno, její pacientky se jí zastaly, Athéňané poté změnili zákon, takže všechny ženy (nikoliv otrokyně) mohly studovat lékařství. Informuje nás o tom řecký spisovatel **Hyginus** (64 př. n. l. – 17 n. l.)¹²⁹⁹

Určitou subverzivní linií v řecké kultuře jsou hetéry. Protože ženy mají většinou vzdělání jen základní nebo žádné, jsou politicky vyloučeny. Tyto společnice jsou však často vzdělané a jsou intelektuálními partnery mužů. **Aspasia z Milétu** se stala ženou Perikleia, podle antické tradice byla vzdělaná ve filosofii i rétorice, kterou dokonce vyučovala.¹³⁰⁰ Žen, kterých by si však muži mohli vážit jako intelektuálně rovnocenných partnerů do diskuze, bylo skutečně málo, kromě hetér možná některé kněžky nebo věštkyně a samozřejmě kulturně činné ženy. Musíme však rozdělit tyto roviny; jen menšina hetér byla skutečně vzdělaná, a ženy, které studovaly ve filosofických školách nebo se staly umělkyněmi, nebyly hetéry!

Vyhlášeným centrem prostituce byl Korint, Xenofón tvrdil, že chrám má 100 prostitutek.¹³⁰¹ Představu o ceně chrámové prostitutky v Korintu za helénismu si můžeme učinit podle následujícího příkladu. Nearea byla prodána za půl talentu na svobodu, později vybrala od svých mužů dvacet min stříbra jako cenu své svobody, když jí její korintský vlastník nabídl snížení ceny.¹³⁰² Většina hetér byla manželkami a členy rodiny vnímány jako pohroma a hrozba, neboť narušovaly jejich rodinné vztahy a často ztenčovaly rodinný majetek, rodiče se často báli, aby si jejich syn nepřivedl domů hetéru, jak vyplývá ze sbírky *Listy Hetér*.

Tato sbírka z helénistického období rovněž odhaluje, že ženy dovedly muže ovládat, případně pokud se manželky cítily zanedbávané (nikoliv

z důvodu nevěry manžela), byl to pro ně dostatečný důvod k rozvodu. Ženy v helénistickém období mohly disponovat vlastním majetkem a dědit ho. V rámci svatebních smluv se jasně stanovilo, jaké podmínky soužití budou platit, a pokud nebyly dodrženy, byl to důvod k rozvodu.

Příklad jedné svatební smlouvy máme zde: „*V sedmém roce kralování Alexandra, syna Alexandrova, a ve čtrnáctém roce úřadování místodržícího Ptolemaia v měsíci Dios. Manželská smlouva uzavřená mezi Hérakleidem a Démétriou. Hérakleidés přijímá od otce Leptina z Kóu a matky Filótidy kojskou dívku Démétriu za řádnou manželku, muž svobodného rodu dívku svobodného rodu, která si věnem přináší šatstvo a šperky v hodnotě jednoho tisíce drachem. Hérakleidés bude poskytovat Démétrii všechno, co přísluší ženě svobodného původu. Bydlet budeme společně na téže místě tam, kde Leptinés a Hérakleidés po společné úradě uznají za nejlepší. Kdyby Démétria byla přistižena při nějakém špatném počínání a udělala tak hanbu svému manželovi Hérakleidovi, bude zbavena všech těch věcí, které si přinesla věnem do manželství.*

Hérakleidés však musí to, z čeho Démétriu obviňoval, dokázat před třemi svědky, pro něž se obě strany souhlasně vysloví. Naproti tomu Hérakleidés si nesmí přivést do domu na potupu Démétrie žádnou jinou ženu, ani nesmí s žádnou jinou ženou plodit děti, ani se nesmí pod žádnou záminkou na Démétrii dopouštět v ničem bezpráví. Bude-li však Hérakleidés přistižen při některé z těchto nepravostí a Démétria to dokáže před třemi svědky, pro něž se obě strany vysloví, bude Hérakleidés povinen vydat jí věno, které si donesla, v hodnotě jednoho tisíce drachem, a k tomu jí ještě vyplatí odškodné další jeden tisíc drachem ve stříbrných penězích s hlavou Alexandrovou. Démétrii a jejím právoplatným zástupcům bude příslušet, aby vymáhali splnění tohoto závazku právě tak, jako by to vyplývalo ze soudního rozsudku podle zákona, a to jak na Hérakleidovi samém, tak i ze všeho jeho majetku, který má na suchu i na vodě.

Tato smlouva budiž právoplatná v každém bodě a všude tak, jako kdyby byla uzavřena v tom místě, kde by ji Hérakleidés proti Démétrii nebo Démétria a její právní zástupci proti Hérakleidovi uplatňovali. Hérakleidés a Démétria jsou oprávněni každý samostatně opatrovat svůj exemplář smlouvy a uplatňovat ji proti sobě navzájem.

Svědky jsou...¹³⁰³ Smlouva je z roku 311 nebo 310, šlo o manžele z lépe situované střední vrstvy.¹³⁰⁴ Jak vidíme, jsou zde přesně uvedeny případy, za nichž se může žena rozvést. Hetéry se příležitostně domohly velkého majetku a vlivu (za helénismu často díky tomu, že se staly ženami či milenkami panovníků), měly svoji roli ve veřejném prostoru. **Láis ze sicilského města Hykkara** byla velmi žádaná, Démosthénes za noc s ní byl ochoten zaplatit 1000 drachem. Poté, co ho viděla, zvedla cenu na 10 000 drachem, a zadarmo se oddala Diogénovi ze Sinópy. (Athénaios, 13b)

Láis z Korintu měla rovněž prominentní klientelu, mezi kterou patřil i filosof **Aristippos z Kyrény** nebo jeho krajan olympijský vítěz **Eubotás**. **Frýné z Thespií** v Boiótii se dostala před soud, kde ji zručně obhájil jeden z jejích klientů, řečník **Hypereidés**. Domohla se takového bohatství, že chtěla nechat obnovit Alexandrem zničené Théby. Chtěla však dedikační nápis na hradbách, občané její nabídku odmítli. Hetéry se stávaly modelkami slavných sochařů a malířů, byly uctívány pro svoji krásu. V helénismu je rovněž pár příkladů mocných hetér, **Lamia** byla milenkou **Démétria I.**, **Tháis** se stala oblíbenkyní **Ptolemaia I.**, **Peithó** okouzila v Syrakusách **Hieróna II.** Hetéry byly často přítomny právě na různých hostinách a dvorech vládců, měly styky se společenskou elitou.

Nyní se obraťme ke kulturně činným ženám. Ať byli antičtí Řekové jakkoliv vzdálení a nepochopitelní pro naše myšlení, nemůžeme jim přisuzovat výhradně misogynní postoje. Jinak by přece nemohli vzývat básnířku Sapfó (poslední třetina 7. stol.) jako desátou múzu. Další starobylou básnířkou byla **Teanó z Lokris Epizefyros**, jejímž současníkem byl lyrický básník, mistr sborových zpěvů **Stésichoros z Himery** (632-555). V první polovině 5. stol. působila lyrická básnířka **Telésilla z Argu** (dochovaly se zlomky hymnu k Apollónovi a Artemidě), je po ní pojmenován verš (telesillejský). Proslavila se tím, že město po vítězství spartské armády zachránila, když povolala do zbraně ženy. V polovině 5. stol. skládala dithyramby, hymny a stolovní písně lyrická básnířka Praxilla ze Sikyónu.

Erinné z Tělu (ostrov poblíž Rhodu) tvořila básně ve 4. stol. př. n. l., v 19 letech napsala na památku své přítelkyně Baukidy báseň *Kužel* o 300 hexametrech, zachovaly se zlomky. Italské Lokry byly rodištěm autorky epigramů **Nossis** (tvořila kolem roku 300), zachovalo se od ní 12 epigramů.

Lyrická básnířka z Tanagry **Korinna** tvořila ve 3. stol. básně na základě místních mýtů.

Z 3 stol. známe básnířku jménem **Aristodáma ze Smyrny** v Iónii, v roce 220 navštívila centrální Řecko. Město Lamia jí udělilo roku 218/217 čestné usnesení jménem Aitólského spolku. V dekretu se můžeme dočíst, že Aristodáma, dcera Amyntova, epická básnířka, ztvárnila svoje básně oslavující lid Aitólů s entuziasmem, proto požívá ochrany na zemi, moři, ve válce i míru, stejně jako její děti a majetek, je proxenem, občanem města, výhody se vztahují i na jejího bratra a jeho děti.¹³⁰⁵ Lamia bylo hlavním městem kraje Malis, dalším městem, kam zavítala, bylo lokerské město Khalaion. I zde přednesla báseň na počest města, za což obdržela vavřínový věnec a opět se stala dobrodincem, proxenem města, stejně tak její bratr a děti. Jako dar dostala 100 drachem.¹³⁰⁶

Z pozdního 3. století máme doklad o existenci další básnířky, **Alkinoé**, (z města Thronion ve východně Lokridě) která obdržela od úřadů na ostrově Tenos edikt za služby, které prokázala bohům. V raném helénismu víme o existenci Glauké z ostrova Chios, kitharistky, která přebývala v Alexandrii.¹³⁰⁷

Na počátku 3. století tvořila svoje epitafy a epigramy **Anyté** z Tegey (zachovalo se od ní 18 epigramů), údajně měla svoji vlastní školu na Peloponnésu, kam patřil i lyrický básník Leonidás z Tarentu, byla jedna z prvních, která psala pastýřskou poezii o divoké přírodě a epigramy o zvířatech. Na ostrově Chios působila ve 3. stol. slavná básnířka a hudebnice (kitharistka) **Glauké**. Pravděpodobně v druhé polovině 3. století žila **Aristomaché z Erythrai**, která věnovala do pokladnice Sikyóňanů v Delfách zlatou knihu poté, co dvakrát vyhrála na Isthmijských hrách v kategorii epická báseň.¹³⁰⁸

Ve 3. makedonské válce obešel Marcus Filippus krkolomným vysokohorským pochodem uzávěry průsmyků u Olympu a pronikl do pobřežních nížin makedonského kraje Pieria. Tento podivuhodný vysokohorský pochod inspiroval lokridskou básnířku **Melinnó** k hymnu na Romu.

Kromě básnířek existovaly i hudebnice a herečky. Ve 2. stol. žila **Aristodémis** z ostrova Pafos, ztvárňovala *lusioidos* (žena hrála svoji roli

v mužském oděvu, doprovázela ji přitom dvojitá flétna), Antipatros jí věnoval epigram o tom, jak se přeplavila do Itálie a svým jemným šarmem donutila Řím přerušit válku a odložit meč. Jsou zachovány také čestné dekry z Delf, kde jsou zmiňovány hudebnice. První je neznámá z Kýmé (134 př. n. l.), druhá **Polygnóta z Théb** (86 př. n. l.), obě hrály na jistý druh harfy, zatímco sbor tančil. Jejich činnost nazývaná *khoropsaltriai* nemá mužský ekvivalent, je dosvědčena pouze pro 2. a 1. stol. př. n. l.¹³⁰⁹

Plinius Starší (Naturalis Historia 35, 147, 148) nám dochoval i svědectví o existenci malířek. Již v 5. stol. malovala **Timareté**, dcera athénské malíře Mikióna. V časech vlády makedonského krále **Archeláa I.** (413-399) byl proslaven její obraz Artemis na dřevěných panelech který skončil umístěn v Efesu jako nejstarší malba města. Bez časového určení zařazuje malířku **Eiréné**, byla dcerou a žačkou malíře Krátina a namalovala dívku vystavenou v Eleusíně. **Kalypsó** namalovala starce a kouzelníka Theodora, **Alkisthené** se proslavila obrazem tanečníka, nadanou dceru měl i malíř **Nearchos**, **Aristareté** byla jeho žákyň, namalovala Asklépia. **Iáia z Kyziku** tvořila za mládí **Marka Terentia Varrona** (116-27) v Římě, malovala štětcem, ryla také do slonoviny, především portréty žen. V Neapoli vytvořila velký obraz stařeny, svůj autoportrét podle zrcadla. Ruka žádného umělce tehdy prý nebyla rychlejší, její nadání uznávali i ostatní, neboť odměnami za své práce překonávala tehdejší proslulé malíře podobizen Sópolida a Dionýsia.

Je frustrující, že není možné dohledat časové údaje ke zmíněným umělkyním, ale můžeme z tohoto chronologického nedostatku také usuzovat, že Plinius Starší považoval jejich dílo i je samé za notoricky známé a nechtěl se tedy zatěžovat zbytečnými detaily.

Ačkoliv to přesahuje vymezenou dobu tématu, není bez zajímavosti, že i v době římské byly básnířky a hudebnice, zachoval se i nápis z 1. stol. n. l. z ostrova Kóu, který oslavoval autorku, specializující se na staré komedie, která vyhrála řadu soutěží. Jiný dekret referuje o elegické básnířce. Šokem pro mnohé bude, že z poloviny 1. stol. n.l. se zachovaly nápisy dosvědčující ženské sportovní soutěže.

Kromě běžeckých závodů a atletických soutěží (např. Nemejské hry) existoval na Istmických hrách závod válečných vozů. Jedna ze tří dcer

Hermesianaxe z Trall (které byly vítězkami v různých soutěžích) Hedeia vyhrála běžecký závod na Nemejských hrách, závod válečných vozů v Istmických hrách v mužské kategorii a soutěž kitharodů v Athénské Sebastei.¹³¹⁰ V římské době, za vlády Nera, působila historička **Pamfilé z Epidauru**, která napsala *Historické komentáře* k dějinám Řecka o 33 knihách. Napsala rovněž mnoho výtahů z historických prací, byla autorkou i jiných děl. Cenili si jí i pozdější autoři, Aulus Gellius, Diogénes Laertios i byzantský učenec Fotios.

Navzdory uvedeným příkladem kulturní činnosti bylo pro Řeky nepředstavitelné, aby žena měla účast na politickém rozhodování. V helénismu se však do popředí politického uspořádání dostal královský model vlády, nové monarchie předchozí situaci neměnily, ale královny, zejména v Egyptě, byly velmi mocné. Když si vzpomeneme na postřeh Aristotela, že u bojechtivých kmenů* mají ženy velký vliv, není problém doložit to několika příklady. Kromě Sparťanů měly ženy z královské rodiny vliv na politiku. **Kleopatra**, vdova po Alexandrovi I. Épeirském, vládla svojí zemi, dokud neztroskotal puč její matky Olympias, Antipatros poté Épeiros přeměnil na smíšené zřízení, kde měli hlavní slovo aristokraté.

Zcela jiná situace ohledně zapojení žen do politiky panovala v okolním světě. Pro Řeky i Římany musela být skandálem, obrácením jejich kosmologie, nejen existence vlivných žen u Skythů a jiných etnik střední Asie, ale především žen bojovnic u Sarmatů, případně velký podíl na právech například u illyrských a keltských žen. V illyrském království Ardaiů vykonávala funkci regenta, skutečného vládce, nikoliv nominálního, královna **Teuta**, která se běžně účastnila válečných akcí, když jejíž manžel Agron (250-230) roku 231 onemocněl a později zemřel. V keltském světě bylo běžné, že žena mohla disponovat majetkem nebo politickou funkcí.

Sňatky u Keltů nebyly pouze politickou aliancí či ekonomicky motivovaným podnikáním jako u Řeků. Žena měla větší právo výběru než v řecké nebo římské společnosti. Řekové a Římané se tímto museli cítit

---

* Byly ovšem i mírové výjimky, jako řecký kraj Lokris, kde ženy měly velký vliv, stejně jako jejich kolonie Lokris Epizefyros v Itálii, založily ho aristokratky z Řecka. Bylo demokratické, práva žen v něm byla oproti jiným řeckým městům velká.

ohrožení představou, že by žena měla rovnoprávnost, nikoliv podřízené postavení, a zasahovala by do ryze mužských domén jako boj či politika. A tyto praktiky byly skutečně běžné. Plútarchos uvádí, že v městě Volcae v Severní Itálii vyjednaly keltské ženy spojeneckou smlouvu s Hannibalem. Sjednaný dokument jim zaručoval i soudní pravomoc v případných sporech Kartaginců a Keltů.¹³¹¹ Při znalosti těchto faktů je nasnadě, že takové pojetí společnosti a práva je moderním lidem mnohem bližší než názory Řeků a Římanů na úlohu ženy ve společnosti. Antika tak opět může představovat ideový vzor pro ryze “moderní“ ideál, rovnoprávnost muže a ženy ve společnosti.

5.16 Intelektuální klima doby, aneb kam sahá logos?

Slovo logos má mnoho významů: účet, kosmos, smysl, řeč, myšlenka, řád atd. Jeho význam byl pro různé řecké myslitele pokaždé jiný. Má interpretace se odvíjí především od koncepce toho, co ještě může být logos, nikoli od pojetí logu Platóna a Aristotela (tato kapitola částečně vychází z knihy **Platonica Philonica III, Logos mezi Platónem a Aristotelem**, a mojí kapitoly, **Minoritní autoři, aneb kam sahá logos?**). Zajímá mne tedy, co ještě může být považováno za logos. A pro mě to není pouze sféra filosofického myšlení, ostatně ani pro staré Řeky to nebyla zajiště pouze filosofie.

Výsostné postavení mělo v jejich intelektuálním životě i drama, historiografie, rétorika a literatura obecně, neboť tyto obory mají přece s filosofií mnoho společného, řeší stejné nebo podobné problémy (kladou si filozofické, morální i historické otázky) a ne vždy je snadné vymezit rozsah a předmět těchto činností (zejména u rétoriky). Logos je mojí definicí žánr psaného slova. Není zde prostor, abych mohl popsat důkladně všechny obory nebo změny, natož autory, kterých je přes 70!^{*} Chci přinést nejmarkantnější příklady změn a fúzí stylů, autory nejen helénistické, ale částečně i jejich předchůdce - jednak tak vyniknou změny, ale zároveň uvidíme, že některé žánry se vyvíjely kontinuálně, v jiných naopak v jistém okamžiku nastala změna, přetržka, a vrátily se ke stylu starších autorů. Představím tedy stručně vybrané autory poezie, filosofie, dramatu a historiografie (potažmo rétoriky), popíšu nové žánry, styly a jejich průniky.

Předchůdcem **helénistické poezie** byl **Antimachos z Kolofónu**, který působil v první polovině 4. stol. a byl nejen básníkem, ale i gramatikem. Antimachos je skutečně první učený básník, mezi jeho díla patří především epická poezie. Kromě *Thébaís*, výpravné básně o událostech v Thébách, vytvořil též epos *Lýdé* o nešťastné lásce mytických hrdinů, který napsal formou katalogu v elegickém distichu. Díla *Tabulky* a *Artemis* se nedochovala.

---

* Rozsáhlá literární produkce helénistického období skutečně potřebuje vlastní přehledovou monografii. Popis také komplikuje to, že autoři spadající do helénismu jsou jak z doby poklasické, tak z řecko-římského období.

Alexandrie se díky podpoře umění Ptolemaiovců během helénismu stala literárním a intelektuálním centrem a největším obchodem s knihami zároveň. Probíhala zde katalogizační i filologická práce, jejímiž produkty byla kritická vydání, tvorba slovníků, gramatických prací atd. Múseion už nemohl obsahovat všechny knižní fondy, energicky shromažďované učenci s patronací panovníků, za Ptolemaia III. (246-222) byl postaven Serápeion, obrovský chrám, který byl zároveň pobočkou alexandrijské knihovny.

Kallimachos z Kyrény (310-240) byl údajně potomkem zakladatele Kyrény Batta, proto je někdy nazýván Battovec. Studoval v Athénách, později odešel jako učitel do Alexandrie, kde založil gramatickou školu, posléze pracoval v alexandrijské knihovně (založena Ptolemaiem I. roku 306). Zde vytvořil 120 svazkový katalog všech přítomných knih (Pinakes). Katalog sestavil podle jednotlivých literárních druhů a v nich podal vždy abecedně seřazený seznam jednotlivých autorů a jejich tvorby. Připojoval také biografické údaje, vyjadřoval se ke spornému autorství některých spisů.¹³¹¹

Kromě odborných spisů (*O řekách našeho světa*, *O nymfách*, *Chronologický soupis athénských dramatiků*, *Zvyky barbarů* atd.) z oblasti etnografie, mytologie, lexikografie, geografie a historie byl i sběratelem kuriozit z různých míst světa. Stal se zakladatelem paradoxografie*, jejíž obliba pokračovala i ve středověku. Významná je však i jeho básnická činnost. Kromě hymnů na oslavu bohů psal i epigramy. Nejznámějším dílem je elegická báseň *Aitia (Příčiny)* o 7000 verších ve 4 knihách, její součástí byla i *Bereničina kadeř*.¹³¹² Toto dílo vysvětlovalo původ měst, různých svátků a slavností. Mezi jeho další, podstatně kratší básnická díla patřily *Jamby*, *Hekalé* (epické dílo, líčící souboj Thésea a marathónského býka), *Zbožštění královny Arsinoé a Sósibiovo vítězství*.

Kallimachos měl svoje názory na epickou poezii, stavěl se proti pokusům oživovat tradiční epické struktury, tvrdil, že velká kniha je velké zlo. Místo toho vytvořil nový literární druh *epyllion*, krátkou epickou báseň. Když navzdory Kallimachovým zásadám složil jeho žák a spolupracovník Apollónios epos

---

*Oblíbený žánr také během středověku. Jeho autoři se soustředili na sbírání kuriozit ze života společnosti nebo nadpřirozených, těžko vysvětlitelných přírodních jevů.

Argonautika, nastala mezi oběma muži hádka, osočování probíhalo později i skrze jejich literární díla. Apollónios poté odešel z Alexandrie (byl jejím rodákem) na Rhodos. Od té doby je znám jako **Apollónios Rhodský** (295-215), později se stal správcem alexandrijské knihovny. Jeho největší dílo *Argonautika** má přes 5800 veršů.¹³¹³ Pojednává o výpravě Argonautů za zlatým rounem do Kolchidy. Skladba je typickým produktem své doby. Má sice starobylý ráz eposu a homérské výrazivo, ale je zároveň plná učených výkladů zapojující znalosti filosofie, přírodovědy i soudobé techniky. Kromě líčení krajiny se zaměřil i na psychologii hlavních postav Médeji a Jásona.

Apollónios byl autorem i drobných prací - básně v choliambech *Kanóbos*, odborných prací o básnících jako Archilochos, Hésiodos, Homér či Antimachos, a také díla *Proti Zénodotovi*. **Zenódotos** byl správcem alexandrijské knihovny, působícím za Ptolemaia I. a II., který vydával staré texty v kritických vydáních, zejména archaické básníky, a jeho přístup byl mnohdy až příliš kritický, proto se proti němu Apollónios ohradil.

Dalším významným představitelem helénistické poezie byl **Theokritos ze Syrakús** (300-260), který žil na Sicílii, v jižní Itálii, na Kóu, v Alexandrii, byl příznivcem Kallimachových názorů na poezii. Tvořil díla především dvou žánrů. První byly *mímy*, improvizované dramatické výstupy jednotlivce či několika osob, oblíbené na Sicílii.¹³¹⁴ Napsal například *Kouzelnice*, *Syrakúsanky aneb Slavící Adónida*, *Aischínes a Thyónichos*, *Kyniskas erós* (zde popisuje svět hetér).¹³¹⁵ Dalším jeho klasickým žánrem byly bukolické básně, tzv. *eidyllia* (obrázky), mezi nimiž převažovaly básně ze života pastýřů (pastýř = *búkolos*), idylicky laděné skladby a výjevy z městského života - *Zpěváci pastýřských písní*, *Thyrsis*, *Dožínky atd.*

Tvořil také epigramy a mytologicky zaměřená epyllia (krátké epické básně), např. *Dioskúrové*, *Helenina svatební píseň*, *Hylás* (o únosu Héraklova miláčka nymfou). Psal také oslavné básně (*enkómia*) na Hieróna II., Ptolemaia II. a jeho ženu Bereniké. Byl autorem básní pederastického obsahu

---

* Námět zpracoval i římský básník Gaius Valerius Flaccus v 1. stol. n.l., jeho dílo i Apollóniovo vyjde nově letos v březnu, souborně v nakladatelství Argo.

*Zamilovaný, Písně pro chlapce.*¹³¹⁶ Bukolickými básněmi ovlivnil Theokritos Vergilia i pozdější básníky.

Významnou změnou v poezii bylo propojení filosofie a poezie, vznikaly naučné básně, což vedlo ke vzniku tzv. didaktické poezie. Nešlo o úplně nový žánr, ale v helénismu nabyl většího významu i komplikovanosti. Vědci nyní psali prózou, básníci chtěli zkusit svoje síly na obtížných vědeckých tématech. V tomto žánru nejvíce vynikal **Arátos** ze **Soloi** v Kilikii (315-240). Jeho učitelé byli básníci a učenci Menekratés z Efesu, Filítás z Kóu (významný pracovník alexandrijské knihovny), získal si slávu jako „básník hvězdné oblohy“. Převodl totiž do veršů, přesněji řečeno do 1154 hexametřů, dílo **Eudoxa z Knidu** (žák Platóna), slavného astronoma 4. stol. př. n. l. Nevadilo mu, že mnoho pozorování již ztratilo na aktuálnosti. Stvořil tak vlastně didaktický epos.

Arátovo dílo (bohužel jediné zachované) se nazývalo *Fainomena* (Nebeské zjevy) a získalo mu slávu v Heladě, Itálii až po břehy Visly. Šlo o veršovaný katalog souhvězdí. Vyhýbal se těžším problémům (o planetách pojednal krátce) a mytickému kontextu tématu. Dílo přeložili do latiny Varro Atacinus, Cicero a Avienus. Filosoficky patřil mezi stoiky, působil na dvoře na Antigonu II. v Pelle, kde dílo vzniklo. Poté žil na dvoře Antiocha I., na jeho přání připravil kritické vydání Illiady a Odysseje. Arátos napsal hymnus *Na Pána*, když se Antigonos II. ženil, je autorem pohřební básně *Epikédeia*, didaktické skladby z oboru medicíny *látrika* a drobných veršů (*Kata leptón*).¹³¹⁷

Dalším naučným básníkem byl například **Níkandros z Kolofónu**, který působil nejspíše v druhé polovině 2. stol., dochovaly se od něj dvě didaktické básně: *Thériaka* (o jedovatých hadech a jiných zvířatech) a *Alexifarmaka* (o různých jedech a protijedech), dochovaly se také zlomky jiných jeho básní.¹³¹⁸ Napsal také hymnus na Attala III., skládal básně o prognostické medicíně, mytologických proměnách, rolnictví i pěstování včel. Zabýval se historií Théb, Aitólie a jiných oblastí Řecka.¹³¹⁹ Jeho díla oceňoval Cicero (De oratore I., 16), napodobovali ho římscí básníci Ovidius a Lukános, často ho citoval Plinius Starší a jiní autoři.

Významným autorem, nejen básníkem, byl **Euforión z Chalkidy** (*270), který si vzal roku 245 vdovu po Alexandrovi Korintském, čímž velmi zbohatl. Studoval poté v Athénách filosofii a poezii, byl příznivcem Kallimacha a jeho

způsobů tvorby poezie. V roce 221 byl pověřen Antiochem III., aby vedl nově založenou královskou knihovnu. Psal především mytologická epyllia v hexametrech (např. Thrák), čerpal i z méně známých bájí. Byl také autorem prozaických děl, v nichž se zabýval historií a autory lyrické poezie, pojednal rovněž o isthmických hrách. Jeho tvorba měla mezi římskými básníky velký ohlas (napodobovali ho římsští básníci Katullus a Gallus). Psal také epigramy, milostné elegie či satirické básně (*Arae*, nadávky).

Fenoménem nejen helénismu byli potulní básníci, mezi nejvýznamnější patří **Leonidás z Tarentu**, působící v první polovině 3. stol., slavným se však stal až po své smrti. Cestoval po jižní Itálii, Helladě, kde pobyl v Épeiru, nebo po Peloponnésu. Zachovalo se od něj 100 epigramů, většinou pesimistických, o životě obyčejných lidí nebo o tom jeho. Jeho výrazové prostředky jsou však afektované.¹³²⁰ Některé epigramy byly věnovány, jiné fiktivní, někdy jsou milostné, věnované popisu uměleckých děl, většinou jsou však spíše o chudobě než o lásce a radovánkách, o kterých psali jeho současníci Asklépiadés a Poseidippos.

Do básnické tvorby patří i *mímy* - archaický žánr, který dlouho spal, byl nyní oživen. Ve 3. stol. působil **Foinix z Kolofónu**, jambický básník, který skládal moralizující choliamby. Napsal *Korónistai*, verzi žebrácké písně.¹³²¹ Odsuzoval například Lýsimacha, že přinutil občany Kolofónu a Lebedu opustit své domovy a přestěhovat se do Efesu. Foinix navázal svým stylem na Hippónakta z Efesu z 6. stol. Dalším autorem mímů byl **Hérondás z Kóu** nebo Míletu (cca 300-250), skládal literární mímy v choliambech, známe díla *Kuplířka*, *Záletník*, *Učitel*, *Ženy přinášející oběť Asklépiovi*, *Žárlivá milenka*, *Soukromý rozhovor*, *Švec*, *Sen*, *Ženy při obědě*.¹³²² Jsou to realistické obrázky ze života v helénistických městech, děj se odehrává v Asklépiově svatyni na Kóu, v ševcovské dílně, ve škole, setkáváme se také s prostředím nevěstince a se scénami s erotickým obsahem.¹³²³

Ve tvorbě epigramů vynikal mezi jinými také **Dioskoridés**, působící v druhé polovině 3. stol., žil v Alexandrii a zachovalo se od něj 40 epigramů. Jejich obsah je rozmanitý, najdeme mezi nimi ironicky zabarvené verše, epigramy o cizích kultech, básně o významných literárních tvůrcích i verše oslavující hrdinství spartských bojovníků, které souvisely pravděpodobně s pobytem spartského krále Kleomena III. v Alexandrii po roce 222.¹³²⁴

Novinkou v helénismu je *Diatribé* – literární útvar navazující na výroky sedmi mudrců a filosofii v populární formě dialogu, náměty byly vážné i komické, podobné jako fejeton.¹³²⁵ Jde o pokračování tradice *mímů*. Představiteli jsou **Bión z Borysthenu** (325-250), který byl původně otrokem kvůli dluhům rodiny, později byl propuštěn a studoval v různých filozofických školách v Athénách. Hodně cestoval, přednášel a učil, ačkoliv nebyl stoupencem žádné filozofické školy. Právě on zpopularizoval diatribu („zábava“, „rozprava“) v podobě psané přednášky, aby se mohla dostat k širšímu publiku, typické pro styl jsou vtipné a prudké útoky. Dalším představitelem byl **Menippos z Gadar** (3. stol.), původem otrok, který se stal kynickým filozofem, za vzor ho měl i římský autor Markus Terentius Varro (116 – 27 př. n. l.). Je autorem spisů rozmanitého charakteru, vytvořil tzv. *poikilometron* (míšení prózy a veršů), jeho styl psaní byl nazýván menippská satira (žánr, který byl inspirací i novověké, moderní a postmoderní literatuře). Napsal díla *Cesta do podsvětí*, *Závěti*, *pomsta Diogenova*, *Hostina*, *Dopisy bohů*. **Meleagros z Gadar**, tvůrce epigramů působící v první polovině 1. stol. př. n. l. v Tyru a na ostrově Kóu, v satirě Menippově pokračoval, **Lukiános ze Samostaty** (120-180 n. l.) byl rovněž autorem žánru diatribé.

Významné změny prodělalo během helénismu i **drama**. Období **staré attické komedie** skončilo, stejně jako **klasické období tragédie**, tyto hry se však nadále těšily velké oblibě. **Střední období attické komedie** začíná počátkem 4. stol. a trvá prakticky až do dvacátých let 4. stol., kdy začínají tvořit autoři **nové komedie** (končí rokem 260) jako **Filémón** a **Menandros**. Autoři střední komedie jako **Antifanés** a **Alexis z Thúrií** svojí tvorbu rovněž přizpůsobili nové době. Většina her z období nové komedie vycházela částečně z předchozího období. Parodické mytologické náměty se však vytrácely, narážky na aktuální politické dění a politická satira byly námětem jen málokdy, byť zcela nevymizely. Zájem se přesunul k problémům ze soukromého života, ustálily se charakterové typy jako zamilovaný mladík, parazit, chlubitý voják, naivní či protřelá hetéra.

To bylo rovněž dědictvím střední komedie. Nová komedie v těchto trendech pokračovala, nelze si nepovšimnout, že zejména svými charaktery byla inspirací pro novověké divadlo (*Commedia dell'arte*, 16. – 18. stol., autoři jako Carlo Goldoni). Častým tématem jsou rodinné spory, milostné vztahy a

majetkové poměry, dochází k častým opětovným shledáním domněle mrtvých nebo ztracených členů rodiny atd.

Jedním z nejvýznamnějších dramatiků komedie byl **Alexis z Thúrií** (375-275), autor 245 komedií, který zavedl roli příživníka, žijícího na úkor rodiny, a použití sboru. Ačkoliv byl nejdříve autorem střední komedie, jeho pozdější díla se mohou počítat k nové komedii -např. dílo *Hippeus* (Jezdec), v níž vyjádřil souhlas s konzervativní politikou Démétria z Faléru, a jedna z pozdních her, obsahující narážku na sňatek Ptolemaia II. s Arsinoou. Alexis získal athénské občanství, byl údajně učitelem a strýcem Menandra.¹³²⁶ Další hra, kterou můžeme směle řadit k nové komedii, je komedie *Kůň*, uvedená v roce 307/6, tedy v době, kdy je Démétrios z Faléru nucen opustit Athény. V této hře Alexis útočí na Aristotela, Platóna a Xenokrata, i Theofrastos raději opouští Athény.¹³²⁷ Jeho hra Kartagiňan se stala vzorem pro římského dramatika Plauta, komedii *Poenulus*.

Dalším zakladatelem nové komedie byl **Filémón ze Syrakús**, či Sol v Kilikii (368-267), který byl autorem 97 her. Poprvé zvítězil o Dionýsiích v roce 327, třikrát vyhrál o Lénajích, zvítězil víckrát než Menandros, byl rovněž populárnější než on, ale po jeho smrti obliba jeho her poklesla. V roce 307 získal stejně jako Alexis athénské občanství. Čerpal z mytologických námětů – *Myrmidonové* a *Palamédés*, v ostatních jsou typické náměty nové komedie. Jeho příběhy z každodenního života nepostrádaly drsný humor. Jeho komedie *Emporos* (Kucec), *Fasmá* (Přízrak) a *Thésauros* (Poklad) posloužily jako předloha pro Plauta*, který na jejich základě uvedl hry *Kucec*, *Trojgroš* a *Komedie o strašidle*.¹³²⁸

Nejslavnějším autorem nové komedie byl **Menandros** (342-290), rodák z attické Kefisie. Pocházel z dobré athénské rodiny, byl přítel Démétria Falérského a Theofrasta (jenž ho možná i učil), mezi jeho přátele patřil i Epikúros. Napsal přes 100 her, jeho tvorba začíná rokem 321 kusem *Hněv*, zvítězil celkem osmkrát, ale největší slávy dosáhl až po smrti.¹³²⁹ I jeho hry se staly často napodobovanými v římském divadle. **Publius Terentius Afer** (195-

---

* Titus Maccius Plautus, 254 př. n. l. Sarsina – 184 př. n. l., římský dramatik, pocházel z Umbrie, psal v latině, jeho díla byly inspirací i pro Moliéra, Shakespeara.

159, Libyjec, který žil v Kartágu, se později dostal do Říma, kde psal hry v latině) od něj přejal tyto hry: *Dívka z Andru*, *Sebetrapič*, *Kleštěnec*, *Bratři*. **Plautus** využil Menandrový hry *Karchédonios*, podle něj vytvořil i díla *Komedie o skříňce*, *Komedie o hrnci*, *Stichus*, *Dvě Bakchidy*. Menandros napsal dále hry: *Škarohlíd*, *Dívka ze Samu*, *Štít*, *Smírčí soud*, *Ostříhaná*, *Muž ze Sikyónu*, *Nenáviděný*.

Jeho oblíbeným tématem jsou odložené děti, opětovné shledání s rodiči a šťastně vyřešené rodinné spory, často končící svatbou. Byl vynikající stylist a znalec lidské povahy, jako peripatetik si liboval ve filozofických úvahách.

Další žánr, který byl rozšířený v helénismu, je **logos didaktikos**, naučný prozaický styl, který se ojediněle objevoval v době klasické. První díla jsou možná z 5. stol. z Malé Asie, jejich existenci můžeme předpokládat i na Sicílii a v Itálii. Produkce tohoto žánru vzrostla však teprve během 5. a 4. stol., odkud máme i nejstarší dochovaná díla, např. *Peri Ippikés* (O jezdeckví), které sepsal Athéňan **Simonidés** (pravděpodobně byl vítězem v dvojspřeží nebo čtyřspřeží).

O tomto autorovi víme zhruba to, že se narodil okolo roku 480 př. n. l. a měl v Athénách svoji bronzovou sochu. Z jeho knihy se nám zachovala pouze pasáž o koňské anatomii a výběru koně. Další zmínka o něm je v historických záznamech z roku 460 př. n. l., žil za Perikleia, roku 424 př. n. l. během peloponnéské války byl hipparchem, je o něm i zmínka v anonymní *Athénské ústavě*, která vznikla mezi lety 424 – 413 př. n. l., což je zhruba stejná doba jako ta, v níž svoje pojednání pravděpodobně sepsal. Dalším autorem toho stylu je atomista **Démokritos z Abdér**, který údajně sepsal příručky *Pojednání o taktice a Pojednání o boji se zbraní* (v angličtině je možná přesnější překlad titulu jako *O boji ve zbroji*). Můžeme spekulovat, zda tato díla jako první neměla ilustrace.

Teprve v Xenofóntových dílech však naplno vyniká odlišný žánr naučného a zároveň praktického díla, který jsem definoval jako *logos didaktikos*. Kromě Hésiodovy klasiky *Práce a dny* nebylo do té doby příliš časté orientovat svou tvorbu tímto směrem, byť známe samozřejmě mnohem starší praktické příručky (např. Kikkuli ze státu Mitanni a jeho příručka o chovu a výcviku koní pro válečné vozy z roku 1345 př. n. l.). **Xenofón** (430-354) zahajuje novou éru naučného psaní, zejména v jeho dílech *O umění jezdeckví* a

Jízdní velitel. V díle *Jízdní velitel* Xenofón učí hipparcha sakrálním a politickým povinnostem, logistice, taktice i strategii (kde vychází ze svých vlastních zkušeností nebo událostí řeckého světa ve své i předchozí době), dále se zabývá špionáží a pořadovým výcvikem. Udílí rovněž rady ohledně náboru, financí na výzbroj a údržbu jednotky.

Dalším představitelem naučného žánru ve 4. stol. př. n. l. byl **Aineiás Stýmfalský** (arkadský velitel, který se účastnil bitvy u Mantineie) přezdívaný *Taktikos*. Podle Polybia a Ailiána napsal *Taktikos* a několik pojednání o vojenství na různá témata, tzv. *hypomnémata*. Z nich se nám bohužel zachovalo pouze *O obraně měst* (*Περὶ τοῦ πᾶς χρηῖ πολιορκουμένων ἀντέχειν*), kde se zabývá metodami, jak bránit město, dále pouze začátek díla *O námořní válce*. Aineiás a jeho dílo přežili nejen do římské, ale i byzantské doby a renesance. Výtah z tohoto díla pořídil v první polovině 3. stol. př. n. l. **Kíneás Thessalský**, jeden z hlavních poradců krále Pyrrha. Tato práce byla nesmírně cenná díky velkému množství historických ilustrací.

Aineiás v ní navrhuje velmi užitečná, přesně cílená opatření. Inspiruje se i tím, co probíhalo mimo Helladu, např. chováním černomořského vládce Leukóna vůči pokleskům svých vojáků.¹³³⁰ Aineiás myslí nejen na praktické záležitosti související s vojenstvím, ale zajímá ho i politika a hospodářství. Důležité jsou pro něj i zákonitosti lidské povahy, zkoumá psychologii člověka (obce) pod tlakem válečných událostí, ví, jak má na tyto problémy reagovat. V díle *O obraně měst* se často odvolává na svoje předchozí díla, např. *O válečných přípravách*.

Aineiás zkoumá i opatření, jak zajistit bezpečně ubytování, placení, užití žoldnéřů v obci a zajištění svornosti ve městě. K jednotě lidu doporučuje sociální opatření pro chudé, bez těžších důsledků pro bohaté, doporučuje svoje dílo *O důchodech*.¹³³¹ Jeho rady zahrnovaly i ofenzivní akce, případně jak se mají rozestavit stráže v krajině a jak má tábořit vojsko v díle *O táboření vojsk*.¹³³² Mnohem důležitější je však poznatek, že dobrý velitel musí do určité úrovně ovládat i rétoriku, aby věděl, jak povzbuzovat nebo kárat bojující muže.¹³³³ Proto sepsal sbírku *Ústní naučení*. Aineiás se při sestavování svého díla řídil především jedním heslem, shromáždit příklady sebrané z praxe.¹³³⁴ Na dílech Xenofóna a práci Aineiia vidíme, do kolika jiných oborů naučná literatura zasahovala i v rámci jednoho tématu či jednoho díla, nakolik bylo důležité pro

civilní i vojenskou funkci mít co nejširší vzdělání a znalosti, které umožňovaly lepší výkon svěřené hodnosti.

V neposlední řadě tyto znalosti umožňovaly člověku být lepším občanem, protože nejenže sám mohl kvalifikovaně zastávat některou funkci, ale především mohl kritizovat stávající úředníky nebo jim dávat rady, jak vykonávat lépe svůj úřad, případně byl díky tomu schopen lépe posoudit, jak moc dobře svoji práci zastávají. Tento směr a rozměr praktické výchovy ke znalostem a ctnosti se rozmáhá především ve 4. stol. př. n. l., kdy se řada autorů zamýšlí, jak prospět svojí obci.

Historiografie prodělala změny nejen co do obsahu a stylu, ale i ve vyjadřování myšlenek na téma politického myšlení a filosofie. Již v době poklasické existovala snaha odrazit se od vzorů, a nejen v nich pokračovat, která byla příznačná i pro toto období, nikoliv pouze pro helénismus, který na vývoj ve 4. stol. organicky navazoval. Mezi klasickými historiky se jasně prosadili dva autoři jako vzor - Hérodotos a Thúkýdidés. Každý z nich měl svoje pokračovatele. Mezi následovníky Hérodota patří bezpochyby Xenofón. Thúkýdidés inspiroval mimo jiné autory Filista a Theopompa.

Filistos, sicilský historik (žijící v letech 432 – 356), pocházel ze Syrakús, jeho otcem byl Archomenidás, patřil mezi významné občany města. Roku 386 př. n. l. se přičlenil do rodiny vládce Dionýsa, vzal si totiž dceru Leptina (Dionýsiova bratra). Filistos byl za svoje úmyslné napodobování svého vzoru považován Cicerem za malého Thúkýdida.¹³³⁵ Navzdory mnoha pozdějším pomluvám je Filistos důležitým vzorem i zdrojem pro svoje kolegy. Čerpali z něj Plútarchos, Eforos, Diodóros i Pausaniás. Jeho díla měl rád Alexandr Veliký, Filistova tvorba se dostala i do kánonu historiků, který sestavili alexandrijští kritici. Stejně jako Thúkýdidés měl Filistos výhodu, že byl v centru dění, takže znal mnohé důležité lidi a mohl popisovat události z vlastní perspektivy.

Svoje dílo začal psát až v době vyhnanství (tedy od roku 386). Ačkoliv byl stoupencem Dionýsiovy vlády, samotný Dionýsios se ho asi obával a vykázal ho tedy ze Sicílie. Filistos pobyl v Thúriích, Adrii, i Épeiru. Jeho *Sicilské dějiny* (*Sikeliá*) o 11 knihách byly později rozděleny na dvě části *Peri Sikeliá* a *Peri Dionýsion*. 1-7 kniha obsahovala dějiny od počátku dějin Sicílie až po rok 405 př. n. l., 8-13 kniha se zabývala obdobím let 405-362. Z vyhnanství se vrátil

roku 367 - poté, co zemřel Dionýsios starší, ho jeho syn povolal zpět ke dvoru. Filistos a skupina okolo něj soupeřila s Platónem a Diónem o vliv na Dionýsia Mladšího. Byl to právě Filistos, kdo se postaral o Platónovo vypovězení z ostrova. Roku 356 zahynul Filistos v námořní bitvě proti Diónovi - než aby se vzdal v obklíčení spoluobčanům, raději spáchal sebevraždu. V jeho práci pokračoval historik Athanás.¹³³⁶

Filistos navzdory všem svým chybám, ze kterých bývá obviňován, pokračoval v přístupu líčení události z pohledu hodnověrného svědka. Čerpal z Thukydidova díla mnohem dříve, než bylo - zejména díky opětovnému sjednocenému vydání, které zajistil Xenofón v první čtvrtině 4. stol. př. n. l. - opředeno velkou legendou. Mnoho autorů ať starověku, nebo moderní doby si všímá paralely mezi dílem a stylem Thúkýdida a pozdějších autorů. Jelikož byl Thúkýdídés žákem velkého mistra řečnictví Gorgii, jsou Eforos a Theopompos řazeni rovněž do proudu rétoricky zabarvené historiografie (tzv. epideiktí autoři), která si kladla i historické otázky. Pokusím se ukázat, že to není tak jednoznačně prokazatelné, respektive povaha děl obou autorů obsahuje více prvků, takže se nedají brát pouze jako Isokratovi žáci; byť byli autory řady oslavných projevů, vynikali též v umění psaní dopisů významným osobnostem.

To však nebylo jejich hlavní činností. Snažili se nejen vyrovnat svým vzorům a vzít si z nich to zásadní, ale zároveň je překonat a posunout žánr historiografie někam dál. **Eforos z aiolské Kýmy** (400 – 330) se psaním projevů příliš nezabýval. O jeho životě víme velmi málo, podle Plútarcha odmítl Alexandrovu nabídku doprovázet jeho výpravu jako oficiální historik. Z Eforova díla čerpali Polybios, Diodóros a Strabón. Byl to totiž ve své době první a jediný autor kontinuální historie Řecka let 480 – 340. Polybios ho sice kritizoval za popis bitvy u Mantineje v roce 362, nicméně uznává jeho úroveň ohledně vědění o námořní válce, a především ho inspiroval jeho záměr psát obecnou historii.

Diodóros neváhal přebírat z Efora celé pasáže.¹³³⁷ (Je pramenem zdrojů zejména pro jeho 11.-16. knihu). Strabón využíval Eforova díla díky tomu, že rozlišovalo geografickou a historickou rovinu. Strabón rovněž oceňoval, že se Eforos snažil vytyčit ostrou dělící linii (byť ne vždy) mezi mytologií a historií, kladl rovněž důraz na detaily jako podpůrnou sílu událostí. Kritici vyčítali Eforovi

údajnou ztrátu pravdy na úkor rétorického efektu. Další řecký historik Dionýsios z Halikarnassu (tvořící hlavně v letech 60 - 7 př. n. l.) však oceňoval jeho květnatý styl. Považoval Efora i Theopompa za jediné historiky, jejichž jazyk je upravený a přesný.

Nyní k samotnému dílu Efora. Nedochovaly se od něj spisy *O vynálezech* (*Peri heurématón*) ani *O stylu* (*Peri lexeós*), což bylo dílo inspirované Isokratem, sloužící jako řečnický návod. *Vyprávění o rodném městě* (*Epichórios logos*) patří rovněž mezi spisy, ze kterých není k dispozici nic kromě několika fragmentů. Eforovým stěžejním dílem jsou *Obecné dějiny* (*Historiá koinón praxeón*), obsahující 29 knih, 30. přidal jeho syn Démofilios (obsahovala události 3. svaté války). Jde o dílo velmi ambiciózní svým cílem i rozsahem, jeho rámec má jasně ohraničené klíčové události.

První je příchod Dórů na Peloponnésos a jeho následné podmanění až k předpokládanému návratu Héraklovců na Peloponnésos (1069/8), poté se pokračuje až k začátku vlády Filipa II. Dílo Efora končí těsně před Chaironéiou, poslední datovaná událost je roku 340 obležení Perinthu. Není bez zajímavosti, že Eforos čerpal informace pro svoje dějiny od peripatetika Kallisthena¹³³⁸ (jenž své *Řecké dějiny* dokončil těsně před rokem 335.) Úkol, který si Eforos vytyčil, byl skutečně velmi ctižádostivý a náročný. Jeho dílo mělo zřejmě končit příchodem Filipa II. na Peloponnésos roku 337. Tím by vznikla jasná koncepce díla -příchod Héraklovců na Peloponnésos roku 1069/8 a po 700 letech příchod dalšího jeho potomka, který poloostrov podmaní diplomacií i vojenskou silou.

Filip II. je tak opět rozhodující postavou psaných dějin, tentokrát už u druhého autora, tedy něco, co pozdější autoři kritizovali a nedovedli pochopit. Eforos sám popsal svoji metodu práce: „*Čím je líčení současnosti podrobnější, tím je věrohodnější, to však neplatí pro období nejvzdálenější.*“¹³³⁹ Složení jeho díla je následující: období 1068 – 404 (příchod Héraklovců, kapitulace Athén) zabralo 17 knih, období 404 – 386 (Hegemonie Sparty, královský mír) 2 knihy, roky 386 - 357 (postupný vzestup Théb, začátek 3. svaté války) popisuje 10 knih, 2-3 knihy tvoří jen popis bitvy u Leutker roku 371. Jak ovšem řešit jednotu popisu historických událostí a udržet jádro i nit?

Eforos si byl vědom, že tím, jak popisuje více a více událostí ze současnosti (které se navíc odehrávají současně, což je další vleklý problém

historiografie přetrvávající dodnes, totiž jak řešit souběžný popis událostí), narativní šíře od nejstarších událostí (popisovaných stručně) prudce narůstá. Orientace v takovém díle je pro čtenáře, natož pak autora, postupem času velmi složitá. Jak poznamenal o staletí později Diodóros, přepis současnosti není možný, vždy totiž dojde ke tříštění, každý výklad tak skončí proti své přirozenosti.¹³⁴⁰

Proto Eforos přecházel z narativního úsporného stylu do větší šíře, jak se na časové ose přibližoval svému věku. Jeho knihy obsahovaly události podle druhu. Tímto způsobem byl schopen udržet jádro příběhu svých dějin a umožnil v něm snadnější orientaci, teoreticky ho tak mohl stále snadno rozšiřovat o nové události. Tento způsob psaní inspiroval zejména Polybia, který je ovšem už naprosto jiným druhem historika, tedy takovým, který se politickým myšlením, filosofií a dalšími obory zabývá jen minimálně.

Eforos se snažil zařadit všechny události do jednoho celku s jasně definovaným rámcem stanoveným už na začátku, kdy popisované události musí sloužit jeho představě jednoty vývoje světa a historických událostí. Tento způsob práce se liší od autorů 5. a 4. stol. př. n. l. Můžeme totiž směle prohlásit, že od těchto dob dochází k rozdílnému pojetí historie. Nejen jako stylu psaní, ale zejména jako oboru, který už nepokračuje v oné tradici Hérodóta, Thúkýdida a dalších, kteří se snažili pokládat si filosofické otázky a uchylovat se při psaní k východiskům z jiných oborů. Rozchod mezi filosofií a historiografií přerušuje až v 1. stol. př. n. l. střední stoik Poseidónios, navazující na dílo Polybia. Na dílo Efora navázal ve 3. stol. **Diyillos** z Athén, působící ve 3. stol., jeho *Hellénika* končí rokem 297, stal se pramenem i pro Diodóra.

Theopompos (378-320) původně pocházel z ostrova Chios. Jeho otec Damasistratos byl však vypovězen z ostrova za svoje údajné sympatie ke Spartě a Theopompos se tak ocitl ve vyhnanství v Athénách. Zde poznal Thukydidovo dílo (Xenofónova edice končila rokem 411) a seznámil se s Isokratem. Ve své dráze historika se rozhodl navázat časově tam, kde Thukydidův výklad Peloponnéské války končil. Svoje dějiny psal také na dvoře makedonského krále Filipa II., kde dlouho pobýval. Díky Alexandrovi se roku 333 př. n. l. vrátil na Chios, kde pobyl jen do roku 323 př. n. l. - poté uprchl do Egypta, kde zemřel.

Jeho dílo *Řecké dějiny* mělo 12 knih, začínalo rokem 411 př. n. l. bitvou u Abýdu, končilo rokem 394 př. n. l. námořní bitvou u Knidu, v níž ztratila Sparta svoji pomyslnou pozici hegemonu řeckého světa a od tohoto data pouze slábla. Jeho práce je tak hozenou rukavicí Xenofóntovi, který si příliš bitvy u Knidu nevšímal, jelikož nebyl schopen rozpoznat její zásadní význam pro dějiny.

Theopompos nenásledoval Thúkýdida pouze chronologicky, ale i stylově. Pokračující dějiny totiž viděl jako přímé následování peloponnéské války. Půjčil si i Thúkýdidovy termíny jako *nejistý mír* či *jednota konfliktu*. Spor mezi Athénami a Spartou totiž nekončí rokem 404 př. n. l. - válka je vedena stejnými mocnostmi a ve hře mají pokud ne tytéž zájmy, tak minimálně podobné. Vítěz války si chce nárokovat obchodní monopol, získat více spojenců a stát se hegemonek Řeků.

Z řečnických děl bylo bohužel vše ztraceno - proslovy *K Euagorovi*, *Panathénaikos* i oslavné řeči na Filipa, Alexandra a Mausóla, stejně tak nejsou dochovány ani různé listy a dvoudílný výtah z Hérodota. Určitým milníkem řecké historiografie je však dílo *Filippika*, dějiny vlády Filipa Makedonského (359-336), dílo, které bylo dokončeno až roku 324. Tento opus obsahuje nejen dějiny, ale i místopisné, mytologické a kulturně historické odbočky a vyprávění o pamětihodných a pozoruhodných událostech (které obíhaly samostatně pod názvem *Podivuhodnosti – Ta Thaumata*).¹³⁴¹ Samostatně obíhalo i dílo *O athénských vůdcích lidu – Peri tón Athénési démagógón*. Z *Filippiky* je identifikováno 370 fragmentů.

Makedonský král je v centru jeho historie, Theopompos je stejně jako Thúkýdídés moralistním autorem, který zkoumá příčiny události vzhledem k charakterům osob, které hýbou děním. Nebyl jediným, kdo ve své době psal o Filipovi, na jeho dvoře o jeho patronaci nad jejich dílem tvrdě soupeřilo více jedinců. Např. Speusippos napsal doporučující dopis pro **Antipatra z Magnésie** (Thessalie) v zimě 343/2, který chtěl za Filipovy patronace o něm napsat historickou knihu. Speusippos útočí na Isokrata, kterému vyčítá historické nepřesnosti, Theopompos neprávem pomlouvá Platóna. Speusippos doporučuje Filipovi, ať Antipatros přečte ukázkou ze svých *Řeckých záležitostí*, pak Theopompos pochopí, že obdržel patronaci Filipa nespravedlivě.

Isokaratés psal nenávistné řeči s Tímotheem proti Filipovi, je to starý, závistivý muž plný nenávisti.¹³⁴²

Theopompos mohl oproti ostatním autorům svým stylem psaní s častými odbočkami působit roztěkaně, ale měli bychom v nich vidět nikoliv nesoustředěnost a roztržitost, nýbrž snahu psát univerzální dějiny současnosti, v nichž byly zahrnuty etnografické, geografické i religiózní informace. Proto se zabývá zdánlivě nesouvisejícími tématy jako athénskými rétory, tyrany Sicílie či náboženstvím Persie. Theopompos tak i přes torzovité zlomky svého díla patří k autorům, kteří měnili politické myšlení doby a tvář tehdejší historiografie. Luciano Canfora byl přesvědčen, že největším šokem pro současníky Theopompa musel být fakt, že jeho přístup k psaní historie mohl svádět k interpretaci, že řecký svět nemá větší a schopnější osobnost než Filipa II. a že řecký městský stát je jako forma na konci svých sil a možností.

Theopompos byl nesmírně plodný autor, jeho projevy měly celkem 20 000 řádků, Filippika 58 knih, tj. 150 000 řádků, a napsal i menší dílo *O pokladech ukradených z Delf*.¹³⁴³ V moderní edici Teubner by práce Theopompa vydala na 16 svazků, každý o 300 stranách.¹³⁴⁴ Theopompos o sobě tvrdil, že zamýšlí ve své historii mýty vypravovat lépe než Hérodotos, Ktésiás, Hellaníkos a autoři knih o Indii. Podle Plútarcha měl zájem o soudobé věštby ve verších, aby je dal do protikladu kprozaickým.¹³⁴⁵ Theopompos rozhodně nebyl kabinetním pracovníkem (jak nás informuje o stylu jeho práce Dionýsios z Halikarnássu), cestoval po Helladě, sbíral informace a zjišťoval si svědectví mnoha lidí, za což utratil mnoho peněz, mluvil s filozofy, demagogy i generály a jednal s nejdůležitějšími lidmi své doby. Považoval historii nikoliv za minulost, ale za nejdůležitější činnost ze všech.¹³⁴⁶

Tyto údaje jsou pro nás velmi cenné - jak vidíme, ani Eforos nebo Theopompos nebyli pouzí kopisté či napodobovatelé předchůdců. Eforos sice používal prostředky z Thúkýdida, ale nespokojoval se s pouhým popisem událostí; podle jeho politické školy realismu zapojil také mytologii a nově uspořádal systém pro popisování událostí a jejich dělení. Rovněž přišel s myšlenkou obecné historie, kde není pouze jeden nebo dva hlavní aktéři děje, použil jednotný popis místo vícefázového, navíc se snažil prozkoumat události z hlediska vlivu detailů, v čemž překonal Thúkýdida (ostatně už Xenofón dovedl

ve své historii postupovat od méně významných věcí k větším událostem a na základě nich, detailů pak vysvětlit výsledek procesu).

Theopompos i Eforos měli podle M. A. Flowera svůj vlastní styl psaní. Isokratés je naučil psát historii, naučil je pouze řečnictví, takže jejich prozaická tvorba obsahovala podobné prvky; antičtí autoři je tedy zařadili do jeho školy. Podle Flowera nicméně neexistovala žádná škola rétoriky ani historie, to bere jako výmysl helénistických a pozdějších literárních historiků. Flower považuje Theopompa za pokračovatele Hérodota, ostatní moderní badatelé za předchůdce helénistické historiografie.¹³⁴⁷ A v tom s ním souhlasím, jelikož Theopompos spojil vybroušený styl prózy ukovaný rétorikou, ale zároveň si kromě tradice Thúkýdida přibírá na pomoc i metody Hérodóta - cestuje tedy, sbírá věrohodné zprávy, svědectví i oficiální dokumenty, věštby i mýty, ověřuje je a mluví s aktéry událostí nebo jejich potomky.

Psal o Sicílii, Etruscích i obeplutí Španělska, informace třídil spolehlivě, shromáždil mnoho detailů a fakt z různých oblastí, ale nebyl schopen postihovat příčiny historických dějů. Zkoumal charaktery lidí a jejich psychologii, byl moralista, nedokázal identifikovat vítězství Filipa II. jinak než jako slabost, pokleslou morálku a nejednotu Řeků. Theopompos neuměl pojmenovat příčiny, které tkvěly ve vzestupu makedonské armády, měst, hospodářství a vynikajících vojenských velitelích. V tomto ohledu také Eforos a pravděpodobně velká část tehdejších historiků selhala. Nedokázali zkoumat události více na základě politiky, hospodářství, vojenství a střízlivých odhadů tak, jak to činil Thúkýdídés; v tom zůstal relativně nepřekonán, protože ač v těchto oborech má velké kvality Xenofón, ani on není schopen odolat vysvětlení všeho jako morálního a sociálního rozkladu, stejně jako není ochoten vzdát se favorizování Sparty a uznání některých událostí za klíčové (jako námořní bitva u Knidu v roce 394).

Zároveň však v době poklasické vidíme velkou šíři činností autorů, většina z nich se neomezuje pouze na jeden žánr. Jeden z Isokratových žáků, **Theodektés z Fáselidy** (380-340), byl vynikajícím rétorem a autorem dopisů (jeho kvality v tomto uznával i Theopompos) a zároveň spisovatelem tragédií. Myšlení a činnost Řeků tak nikdy nejsou výhradně omezeny na jeden obor.

Vidíme tedy, že v době poklasické se kříží pragmatické tradice s novými snahami o popis událostí se zapojením mytologie i náboženství. V době helénismu vznikl velký počet děl o Alexandrovi a jeho výpravách. Oficiální historik makedonského krále **Kallisthenés z Olynthu** (370-327) se však zapletl do spiknutí pážat, takže svoje dílo o Alexandrovi dokončil jen do bitvy u Gaugamél - nepřežilo stejně jako jeho monografie o svaté válce.

Jestliže autoři předchozí období byli při shromažďování údajů relativně pečliví a nebyli vždy schopní syntézy nebo vyvození správných závěrů, v helénismu se rozmáhá v dílech některých autorů jako nešvar přehánění a barvitě líčení na úkor věrohodnosti. Takovými příklady jsou třeba **Kleitarchos z Alexandrie** (350-300) nebo Alexandrův admirál Nearchos. Spolehlivějšími zdroji byli pro Arriána Aristobúlos z Kassandreie (Fóčan), sloužící jako technik a architekt v jeho armádě, nebo dílo Ptolemaia I., které vycházelo z denních zpráv štábu armády (tzv. *efémerides*).

Na západě řeckého světa byl významným historikem helénistického období **Tímaios z Tauroménia** (356-260) na Sicílii, od roku 317 se díky nástupu Agathoklea k moci stal vyhnanecem. Žil tak 50 let v Athénách, pravděpodobně se vrátil za vlády Hieróna II.¹³⁴⁸ Napsal *Dějiny Itálie a Sicílie* v 38 knihách, v nichž pojednává také o Libyi a Kartágu od počátku až po začátek první punské války (rok 264). Jako první zavedl datování událostí podle olympijských her. Jeho dílo *Vítězové olympijských her* podpořilo tento systém datace událostí. Tímaios pečlivě zkoumal časovou chronologii a propojení událostí na různých místech světa, i on do své historie příležitostně zapojuje princip boží odplaty, mýty i mnoho zajímavostí různého rázu. Přesto patřil k relativně seriózním autorům.

Stejně seriózním autorem je také **Hieronýmos z Kardie** (364 – 260), který sepsal *Dějiny po Alexandrovi* (323-272), sloužil u Euména, poté byl dvořanem Antigona I., Démétria I. a Antigona II. Jeho dějiny končily Pyrrhovou smrtí (272), mnoho zpráv měl z první ruky, mohl používat i královský archiv a studovat dokumenty. Byl hojně citován pozdějšími autory (Plútarchos, Diodóros, Flávios Arriános). Bohužel stejně jako u drtivé většiny historiků helénismu jsou jeho díla ztracena kromě pár zlomků a citací u jiných autorů.

Představitelem nového typu historie, románově a dramaticky zbarvené, je **Dúris ze Samu** (340-270). Zabýval se literaturou, hudbou, právem i dějinami umění, sepsal seznam Héřiných kněžek a životopis Agathoklea. Dúris byl žákem Theofrasta. V letech 322-300 vládl na Samu.¹³⁴⁹ Jeho nejvýznamnějším dílem jsou *Dějiny Samu*, jeho výklad o dějinách Řecka a Makedonie pokrýval období 370-281.¹³⁵⁰ Dúris vytýkal historikům Eforovi a Theopompovi, že se zaměřili jen na věcný výklad a nesnažili se na čtenáře zapůsobit dramatickými prvky. Sám neváhal přidat událostem pathos a milostné motivy.

V helénismu byl velký zájem o cizí kulturu a prostředí. Předchůdcem tohoto zájmu byl možná ještě za Alexandrova života nebo těsně poté **Médios z Larrisy**, Alexandrův důstojník, který napsal *Armenia archeologia* a snažil se prokázat thessalský původ Arménů, neboť mají s Thessaly podobný oděv, obyčeje, chov koní i populaci. (Strabón, 11, 14, 12) **Demodamás z Milétu** mezi lety 290-280 vykonával vojenské a průzkumné úkoly ve Střední Asii. Údajně sepsal během svého pobytu geografické dílo o regionu Střední Asie, které popisovalo jeho cesty. V letech 285-2 pověřil Seleukos I. svého přítele **Patrokla**, aby prozkoumal Kaspické moře a krajiny kolem něj. **Megasthenés** při psaní díla *Indika* vycházel z dob působení v Indii ve funkci velvyslance za Seleuka I., pojednal v díle o obyvatelích Indie, jejich zvycích a sociálních poměrech, o králi Čandraguptovi, přírodním prostředí a dějinách Indie.

V Egyptě za Ptolemaia II. sepsal dějiny Egypta řecky vysoce postavený egyptský kněz v Héliopoli. **Manethón** ze Sebennyty věnoval dílo králi, na jehož žádost ho pravděpodobně sepsal. Rozděлил dějiny egyptského státu od počátku až do perské nadvlády královské dynastie, jeho dělení se stalo základem periodizace egyptské historie a udrželo se i v novodobé odborné literatuře.¹³⁵¹ Jeho dílo končilo rokem 323.¹³⁵²

Bélův kněz **Béróssos** sepsal řecky kolem roku 270 *Dějiny Babylónie* a věnoval je Antiochovi I. Béróssos byl spisovatelem, astronomem a astrologem, sám uměl aramejsky, měl přístup k tabulkám babylonských chrámů a využil tyto texty. Dílo mělo tři knihy. První obsahovala vše od stvoření světa do potopy, celkem 432 000 let, druhá od potopy po babylonského krále Nabonassara, který se ujal vlády v roce 747 př. n. l., celkem 35 791 let – a konečně třetí: od Nabonassara po Alexandra Velikého. Hlavním hrdinou byl král Nebukadnesar II., babylonský král od roku 605. Béróssos se držel věrných pramenů a použil

lidového podání. V prvních dvou knihách je kosmologie i astrologie, hvězdy mají totiž vliv na osud lidí a chaldejští knězi měli velké znalosti v těchto oborech. Béróssos sám založil astrologickou školu na ostrově Kóu, kde zemřel. Hranice mezi astronomií a astrologií tehdy prakticky nebyla.

Jedním z nejvíce zachovaných historiků helénistického období je **Polybios z Megalopole** (200-118), který sepsal dílo *Dějiny* (popisující události od let 220-146) o 40 knihách, pokusil se o pragmatický výklad, spojit různé události jedním jmenovatelem a tím byl právě Říma jeho zahraniční politika. Ta totiž podle něj spojila izolovaný vývoj v Africe, Itálii a Řecku do jednoho proudu, což je myšlenka, která částečně svádí ke starověkému konci dějin ve stylu Francise Fukuyami. Postupuje analytickou metodou, jednotlivé knihy obsahují výklad o jedné olympiádě nebo její polovině. Ze 40 knih máme úplných pouze 5 a ze zbytku citáty a excerpta z byzantského období. Stejně jako Thúkýdídés i Polybios chce zjistit skryté a hlavní příčiny i podněty událostí. Jeho propojení událostí se však často nedostavuje, mnohdy zuřivě útočí na svoje oponenty, někdy selhává v běžných reáliích nebo není schopen jako aristokrat chápat reformní hnutí ve Spartě a jinde.

Přesto zůstává Polybios pravděpodobně největším historikem své doby, neboť je skutečně schopen věrohodně popisovat události, dokazovat různé možnosti vývoje i reálně odhadnout situaci, která nastane, a jen příležitostně se zastaví v hájemství politického myšlení či filosofie. Jeho hlavním cílem bylo vypracovat novou metodu historiografie, která vlastně čerpá z předchozích autorů. Polybios využil svého dobrého postavení v rodině Scipionů, takže mohl hodně cestovat, a tak získávat různé zprávy a dokumenty ostatním historikům těžko přístupné.

Místo podrobného rozepisování všech autorů, kterých bylo v helénismu mnoho, chci raději na vybraných příkladech ukázat, že rozsah ztracených vědomostí o celém období helénismu je skutečně obrovský. Nejde pouze o ztrátu fénických a kartaginských pramenů, ale především těch řeckých, které sloužily jako podklad i mnoha římským autorům i byzantským kompilátorům.

Tehdejší autoři měli k dispozici celkem bohaté prameny, jednak zde existovaly městské kroniky, královské záznamy a chrámové kroniky, také mohli mnoho informací načerpat z mytologických a poetických děl. Kromě vlastních

cest, sepisování svědectví a rozhovorů s lidmi bylo časté srovnávat údaje svých předchůdců i čerpat z knih neřeckých autorů, pokud ovládali jazyk nebo měli schopného sekretáře.

V zásadě každý král měl svůj státní archiv a dvorního historika, dokonce i římské rody měly vlastní historiky. V helénistickém světě skutečně existovala široká vrstva učenců, a to nikoliv jen v centrech, jakým byla Alexandria a na královských dvorech. **Menandros z Efesu** působící v raném 2. století sepsal *Dějiny Řeků a barbarů pod jednotlivými králi* a pro Flavia Josefa to byl důležitý pramen na foinickou historii. Lokální historici byli běžní už v klasickém období, v raném helénismu působil například **Menekratés z Xantu**, který během 4. stol. sepsal *Dějiny Lykie* v íónském dialektu. **Xenofilos** sepsal *Dějiny Lýdie*, **Theokritos z Chiu**, sofista a politik rovněž působil ve 4. stol., byl autorem dopisů a *Dějin Libye*.

V oblasti Černomoří tvořil ve 3. stol. **Satyros Peripatetik**, pocházející z Kallátidy, byl gramatikem, také sepsal životopisy slavných králů, politiků, řečníků a básníků (Euripidés), je autorem spisu *O povahách*. Působil zde také **Démétrios z Kallátidy**, rovněž žil ve 3. stol., který sepsal historicko-geografické dílo *Dějiny Asie a Evropy* o 20 knihách, poslední událostí je smrt Hieróna II. v Syrakúsách, tehdy asi také Démétrios zemřel. Jeho práci využil později Agatharchidés, Strabón a Lukiános ze Samostaty.

Lykos z Rhégia působící ve 3. stol. byl geografem a historikem, autorem spisů *Dějin Libye* a *O Sicílii*, z něhož čerpal i Tímaios. **Silénos z Kalakty** na přelomu 3. a 2. stol. je autorem *Hannibalových dějin* a *Dějin Sicílie*. **Sósylos z Lakedaimónu** působil ve stejné době jako Silénos, byl osobním historikem Hannibala, proto napsal *O činech Hannibalových*. Ve 2. stol. sepsal **Sósikratés z Rhodu** díla *Dějiny Kréty* a *Následovníci filosofů*. **Apollodóros z Artemity** (130-70, psal mezi lety 100-70) byl autorem dějin Parthské říše minimálně ve čtyřech knihách, *Parthika*, popisoval v nich však nejen Parthy, ale i Seleukovce, osudy Řecko-baktrijského království a dobytí Indie Řeky. Měl přístup do oficiálního archivu Seleukovců v městě Artemita a Seleukeia na Tigridu, který při práci využíval. Citoval ho Strabón a Athénaios.

Existovali i protiřímské historici, například **Métrodóros ze Sképsy**, působící na přelomu 2. a 1. stol., byl autorem spisu *O Tigránovi* a *O dějinách*.

Pozdní helénismus neznamenal jen úpadek a kompilační autory, nebo významné dílo Polybia, stále zde existovali autoři, kteří chtěli popisovat věci střízlivě a zkoumat je, nikoliv být za každou cenu populární a vycházet vstříc čtenářům. Např. **Agatharchidés z Knidu** působící jako soukromý sekretář Hérakleida z Lembu, jenž byl úředníkem a rádcem krále na ptolemaiovském dvoře v 2. stol., byl peripatetikem, geografem, historikem a odpůrcem *asijského stylu*, tedy přehánění v historiografii, který šířili autoři jako Kleitarchos a **Hégésíás z Magnésie** (jenž byl zakladatelem asijského slohu). Mezi jeho díla patří *Dějiny Asie*, *Dějiny Evropy* a spis *O Rudém moři*, z něhož máme rozsáhlé výpisky. Agatharchidés však byl nucen opustit Alexandrii kvůli pronásledování učenců Ptolemaiem VIII.

Z mnoha řeckých, kartaginských i fénických autorů čerpali Římané, např. **Dioklés** z ostrova Peparethos působící na přelomu 4. a 3. stol., jeho práce jsou sice ztraceny, ale zahrnovaly Řím a Persii a využil je **Fabius Piktör**, jeden z prvních římských historiků, který sepsal dějiny od příchodu Aeneova až do konce 2. punské války, kterou sám zažil. Fabius i Plútarchos ho oceňují jako zdroj informací na ranou historii Říma. Doufám, že se mi podařilo vykreslit rozsah helénistického dějepisectví, ukázat jeho postupný přerod i důležitost pro další období, také ale velikost našich ztrát na materiálu.

Nyní přejdu k další relativně nové formě. **Román** nebyl v helénismu novinkou, už Xenofón sepsal ve 4. stol. *O Kýrově vychování*. Typickými znaky doby a rozborů řeckých románů jako Theopompos, Iambúlos, Hekataios, Euheméros, stejně jako Románem o Ninovi, se zabývá publikace *Dobrodružství lásky: Řecký román I.*, která přináší jejich překlad, poznámky a úvodní studii přední české odbornice na filologii Růženy Dostálové. **Theopompos** napsal utopistický román *O městech Zbožném a Bojovném*, který byl součástí 8. knihy *Filippik*. Ve 4. stol. vznikl i román v dopisech *Spiknutí proti tyranovi*, jehož autorem je **Chión** (pravděpodobně občan Hérakléie Pontské, který zabil společně s Leónem roku 353 tyrana Klearcha). **Euheméros z Messány**, mythograf, napsal kolem roku 300 dílo *Posvátný nápis*. **Hekataios z Abdér** byl ve 3. stol. autorem utopického díla *O Hyperborejcích*. Ve 3. stol. vznikají také fiktivní romány o Alexandrovi, tedy vymyšlená korespondence Alexandra s různými lidmi. Na přelomu 2. a 1. stol. vznikl román *O Ninovi*, milostný příběh assyrského vládce Nina a jeho sestřence Semíramidy.¹³⁵³

Novinkou helénismu jsou také eroticky zabarvené povídky a romány i milostné básně. **Hermésianax** (4. /3. stol.) z **Kolofónu** složil *Persiku*, milostné erotické elegie ve třech knihách *Leontion*, pojmenované po jeho milence.¹³⁵⁴ Významným básníkem byl i **Parthénios z Nikaie**, působící v 1. stol., jenž se během třetí války s Říma s Mithridatem VI. (73-63) dostal do zajetí, žil v Římě a po propuštění přebýval v Neapoli. Ovlivnil římské básníky Galla a Vergilia. Byl autorem prozaické sbírky *Milostná trápení*, krátkých románků, básnických skladeb *Proměny*, *Héraklés a Ífiklos* i autorem pohřebních písní a protremptik (básně věnované tomu, kdo odjíždí).¹³⁵⁵

Známý autor nejen erotických, ale často obscénních povídek byl **Aristeidés z Milétu**, působící okolo roku 100, známá je jeho *Milésiaka*. Parthové byli zřejmě šokováni, když dílo našli v zavazadlech mezi kořisti římských vojsk roku 55, kdy Římané prohráli bitvu u Carrhae. Jeho styl psaní se nazýval milétské povídky.¹³⁵⁶ Aristeidés také inspiroval římské autory Petronia a Apuleia.

Frivolní čtenář tak mohl v helénistickém období místo dramatiků, esejistů a historiků, jedním slovem klasiků, dávat přednost pikantním a groteskním *dobrodružstvím loláa*, jenž předstíral, že je eunuch, nebo zde byl autor klasické pornografie Filainis, a jeho dílo *O neslušných polibcích*, případně si mohl vzít parodii Héraklových prací s inkoustovými ilustracemi, avšak s vulgárními texty, technické manuály obsahovaly většinou obrázky před dobou iluminovaných manuskriptů středověku. Existovaly i burleskní parodie, třeba na Euripída.¹³⁵⁷

Jak jsem doložil na výše uvedených příkladech, literární produkce v helénismu zažila průnik krásné literatury a vědy stejně jako dnes postmoderní doba. Přinesla nové žánry a aktualizovala staré, ovlivnila vývoj evropské literatury na mnoho století dopředu. Zajímavým jevem je, že přestože Makedoňané neměli předtím žádné autory, za helénismu se jich několik objevilo. Nejstarším je historik **Marsyás z Pelly** (356-294), který napsal *Dějiny Makedonie* (10 knih) a *Alexandrový dějiny*, údajně byl bratrem Antigona I. Dále zde byl **Marsyás z Filipp**, nazývaný také někdy Marsyás Mladší, historik 3. stol. a kněz Héraklea, sepsal *Dějiny Makedonie*, *Archeología Attika*, *o Mýtech*.

Poseidippos z Kassandreie (316-250) autor komedií a epigramů, žil v Athénách, svoji první hru uvedl roku 289, napsal 40 inscenací a imitovali ho i

latinští dramatičtí autoři. Z jeho děl: *Lokerské ženy*, *Mravenec*, *Galatés (Gal)*, *Dívka z Efesu*, *Pasák*, *atd.* **Krateros Makedonský** (321-255) je autorem *Souboru athénských dekretů*. **Poseidippos z Pelly** (310-240) žil v Pelle na ostrově Samos a poté v Alexandrii, byl básníkem, tvůrcem epigramů, spolu s Asklépiadem a Hédylem vydal antologii nazvanou *Hromada*, psal také erotické básně. Naproti tomu Épeiros za celý helénismus nevyprodukoval jediného autora v žádném žánru.

5.17 Filosofie, životní mód doby

Není mým cílem v této kapitole psát vyloženě o filosofických problémech ani historii filosofie, zajímá mě něco naprosto jiného. Jednak bych rád srozumitelně vysvětlil nové směry, jejich vliv a dosah na život tehdejších lidí, pokusím se také ukázat, jak zapadaly tyto nové filosofické školy do celkového módu doby. Tato kapitola je tedy stručným přehledem a pokusem o určitou úvahu na téma provázanosti filosofie a doby. A mód doby helénismu podle mě nejlépe vystihuje slovo synkretismus. Představme si však původní význam slova.

V Plútarchově spisu *O bratrské lásce* se nachází známé vysvětlení výrazu „synkretismus“ odvozeného od Kréťanů, kteří spolu sice často navzájem válčili a vedli spory, pokud však byli napadeni nepřáteli zvenčí, pak se ihned usmířili a sjednotili, což nazývali *krétským spiknutím*.¹³⁵⁸ Helénismus se dá brát jako jistá doba úpadku filosofie, protože zde nevznikl žádný originální systém, který by se mohl rovnat dílu Platóna nebo Aristotela. Vždy se jednalo o nějakou syntézu. Stoikové jsou ve své fyzice závislí na Hérakleitovi, v etice na kynicích, epikurejci ve své fyzice na Démokritovi a v etice na škole kyrenaické, skeptikové jsou v tvorbě již svou přirozeností málo plodní, novopythagorejci a novoplatonici navazovali na tvorbu minulou.

Jako ideální příklad myšlení doby podle mého neslouží ani škola peripatetiků nebo platoniků či pythagorejců, (ani sotva přežívající atomisté), ale jsou zde jiné významné směry. Skepticismus, epikureismus a stoicismus, částečně také kyrénská škola, kde musím alespoň v krátkosti napravit posun a nepochopení jejich učení a vysvětlit význam slova hédonismus.

Začněme nejdříve hédoniky. **Aristippos Starší** (435-366) pocházel z aristokratické rodiny z Kyrény a byl nejen žákem Sókrata, ale pobýval i jako dvořan na dvoře Dionýsia I., u perského satrapy Artaferna zažil nucený pobyt, cestoval po Helladě i Sicílii a zemřel na Liparských ostrovech. Napsal mnoho dialogů, poznámky z cest a tři svazky o Libyi.¹³⁵⁹ Aristippos jako jeden z mála (když pomineme kyniky) se nechce angažovat ve veřejném životě, nemá žádnou koncepci státu a jeho filosofie je čistě osobní. Za své vyučování po hloupých žácích požadoval příplatek, chytrým studentům část platby naopak

promíjel. Usiluje o dosažení slasti, ale v míře, která nezraňuje tělo ani duši. Troufám si říci, že Aristippova životní filosofie prožívat naplno přítomnost a rozhodovat se bez ohledu na nostalgické útky do minulosti nebo nejjisté sázení na budoucnost, je vlastní řeckému stylu života. „*Slast je jako vánek, bolest bouřka a každodenní život je stav mezi tím přirovnaný k bezvětrí.*“¹³⁶⁰

Aristippovým cílem je pochopitelně směřovat naši loď tam, kde vane slast, nicméně je nutné zdůraznit, že starověký hédonismus a ten moderní jsou odlišné jako den a noc. Aristippova filozofie přítomnosti byla samozřejmě nenáviděna už jeho současníky, neboť neusilovala o žádné grandiózní, radikální transformace společnosti. Aristippos předbíhá epikurejce o celé jedno století, jeho filosofie navíc není křečovitá, neboť Aristippos, jak dokládají antické prameny, dovedl žít i chudě, když to okolnosti vyžadovaly, a pohrdal také povrchností. Považoval se za svobodného a jeho vnitřní svoboda byla větší než u epikurejců, protože on si dovedl užívat slastí, aniž by se jimi nechal ztotočnit. Myšlenka hodná usilování dodnes.

Mezi jeho žáky patřila dcera Areté, Theodoros a Hégésiás. **Theodóros**, přezdívány *Atheos* (bezbožný), působil na přelomu 4. a 3. stol., pocházel z Kyrény, kde měl svoji školu (hédonici jsou obecně označováni za členovy kyrénské školy). V roce 320 odešel do Athén, kde setrval do roku 307, kdy byl vypuzen Démétrios z Faléru, později byl vyslancem Ptolemaia I. u thráckého krále Lýsimacha. Theodóros odmítal existenci bohů, proto přídomek *atheos*, prohlašoval, že snaha o rozkoš (*hedoné*) nemá být vedena pudem, nýbrž určována vědomím.¹³⁶¹ Napsal knihu *O bozích*.¹³⁶² Dalším členem kyrénské školy byl **Hégésiás**, působící ve 3. stol. v Athénách, byl poněkud extrémní v prosazování svojí koncepce hédonismu. Zastával názor, že pokud není možné dosáhnout slasti a když nám život v základu působí bolest, je dobré umřít, a proto přemlouval kolemjdoucí k sebevraždě. Každý měsíc se mu podařilo svojí filozofií zabít několik Athéňanů, proto dostal přezdívku *Peisithanatos* (k smrti přemlouvající). Napsal dílo *Sebevrah*.¹³⁶³

Než přejdu dále k epikureismu, stoicismu a skepticizmu, chci stručně popsat určité procesy a nastítnit otázky probírané v helénistickém období reakci na ně. Svět byl pro lidi v helénismu paradoxně nejen větší, ale i menší, protože bylo možné cestovat rozsáhle po známém světě. Městský stát a jeho problémy jsou však nyní na ústupu, většina lidí zažívá určitý neklid a strach

z probíhajících procesů. Měřítka dějin, kdy se vše odehrává tak rychle a grandiózně, muselo mnohé děsit a vyvolávat úzkost.

Šířily se nové kulty a náboženství, zároveň se mezi intelektuální elitou rozmáhá ateismus. K tomu bezpochyby přispěl i Euhemérův spis *Posvátný nápis*, který přeložil ve 2. stol. římský básník Ennius do latiny.¹³⁶⁴ To vše ale platí pro relativně malou skupinu lidí, většina stále žije lidovými, studenými kulty. Helénistická doba nejenže nezanedbává staré svátky, ale zároveň tvoří nové -*Sotéria* k počtě spasitelů v Delfách, *Múseia* k počtě Mús v Thespiích, *Asklépieia* k počtě Asklépia na Kóu a *Didymeia* k počtě Apollóna v Mílétu. Vznikají také nové náboženské shromáždění, tzv. panégyrie, např. k počtě Artemidy Lykofryéné v Magnésii nad Maiandrem nebo k počtě Athénině v Priéné. *Théorové* (členové náboženských poselstev) cestují řeckým světem a zvou různá města a spolky na tyto akce, které často bohatě podporují nejen města, nýbrž i králové.

Tradiční náboženství tak v žádném případě náhle neumírá, ale zároveň už nestačí k uspokojení všech lidí, jejich obav a otázek, proto se někteří obracejí k filosofii, jiní zahánějí neklid doby a úzkost relaxační četbou (řecký román). Jak dobrodružný román, tak, podle mě, také filosofie reflektují do určité míry, to co se v myslích lidí děje. Helénismus byl pro lidi bezpochyby (nejen) psychicky mnohem náročnější epochou než předchozí doby. Velké války, únosy lidí a pirátství, to vše generovalo strach a nejistotu.

Epikúros ze Samu (371-240) byl myslitelem, jenž si za svůj prvořadý cíl vytkl zbavit lidi strachu z bohů a posmrtných trestů, proto tvrdil, že i duše se skládá z hmotných atomů, takže po smrti zaniká. Bohové jsou mimo nás a žijí mezi světy, nestarají se o náš svět. Psal o fyzice, etice, meteorologii a teologii. Vjemy zaručují smyslové poznání a jsou zdrojem učení, atomům dal svobodnou vůli a vnesl tím do Démokritova determinismu dynamický prvek.

Od roku 306 žil v Athénách a kruh jeho příznivců se rozšiřoval. Jeho heslem bylo „*žij ve skrytu*“ (lathe biósás), což sice předpokládalo odpoutat se od veřejných záležitostí, ale zároveň neznamenalo, že prosazoval nějakou revoltu proti systému nebo se stavěl proti vojenské službě atd. Naopak epikurejci, stoici i skeptici zastávali názor, že je třeba sloužit svému státu, pokud je člověk povolán a požádán, nikoliv se tomu vyhýbat. Rozdíl byl však v popření typické

řecké vlastnosti, totiž touhy po vyhledávání (agonu) souboje a po naplnění *thymu* (touha po dosažení velkých věcí).

Epikúros chtěl prosazovat jako hlavní hodnotu přátelství mezi podobně smýšlejícími lidmi, a to bez ohledu na jejich sociální či etnický původ. Epikurovu zahradu proto navštěvovali otroci, ženy, hetéry i metoici. Není divu, že jeho učení, které šlo proti tradičnímu řeckému životnímu stylu a myšlení, dokonce proti základům států, spočívajících na otroctví a různých stupních občanských práv, narazilo na tuhý odpor. A tak nejen u platoniků a aristoteliků, ale obecně téměř u všech současníků a pozdějších antických autorů jsou epikurejci soustavně ocerňováni, pomlouváni i zesměšňováni. Z epikureismu vyrobili tito autoři zahradu rozkoší a doupě morálně zhýralých lidí, ačkoliv Epikúros a drtivá většina jeho příznivců žili velmi skromným životem. Členové jeho školy zažili skutečné "náboženské" pronásledování.

V Messénii místní autority rozkázali vojákům, aby Epikurovy přívržence vyhnali a očistili jejich domy ohněm. Na Krétě byli někteří z epikurejců obviněni z hlásání zženštilé filosofie, která je nepřítelkyní bohů, před vyhnáním byli pomazáni medem a v případě návratu měli být svrženi v ženských šatech ze skalního útesu.¹³⁶⁵ Epikúros byl proti politické činnosti a rivalitě, neboť ji viděl jako příčinu neustálých mocenských bojů, které ničí nejen jedince, přátelství mezi lidmi, města, ale celé národy.

Zenón z Kitia (333-262) byl představitelem dalšího proudu, který prosazoval stažení jedince z veřejného prostoru a občanské aktivity. Zenón přišel do Athén z Kypru, údajně byl Féničan. Jelikož učil v malované stoe (*stoá poikilé*) říkalo se jeho stoupencům stoici (ti ze sloupořadí). Můžeme si je rozdělit do tří period - staří (Zenón, Kleanthés a Chrýsippos), střední (Panaitos a Poseidónios) a neostoici (Seneca, Epiktétos a Marcus Aurelius). Zenón kritizoval veřejné symboly moci i funkci peněz. Zpočátku se věnoval studiu sokratiků a platoniků, poté přešel ke kynismu. Udržoval čilou korespondenci s Antigonem II., byl autorem *Ústavy*, z níž máme několik zlomků, napsal také dílo *O básnících*.¹³⁶⁶

Stoici jsou panteisty, bůh prostupuje vše, pralátkou je oheň, na rozdíl od epikurejců bůh tedy není vně, ale splývá se světem, dají se označit jistým způsobem za fatalisty a nevěří na náhodu. Hybnou silou je pro ně *logos*

spermatikos, což je síla v každé stránce přírody směřující k dobru.¹³⁶⁷ Stoikové byli rovněž zuřiví odpůrci Epikúra a jeho školy. Stoici byli nejen panteisty, ale svým způsobem je můžeme brát za monoteisty.

Óda na *Dia*, kterou složil **Kleanthés** (331-232), označuje *Dia* za tvůrce a vládce světa, jenž vše řídí zákonem. Cílem stoiků bylo dosáhnout blaženosti (*eudaimoniá*) a jednat ctnostně, peníze a sláva nejsou důležité. Ovšem dobro stoik nedělá pro ně samé, ale pro to, aby byl ctný. V tom vidím jistý násilný mechanismus, lítost byla považována za slabost, takže dovede být nemilosrdný vůči sobě i ostatním, nepředstavujme si ho proto jako ubrečeného pacifistu a existencialistu. Stoika je proto lepší nikdy nepotkat, ale to bohužel nešlo tehdy ani dnes. Střední stoici však přinesli modifikace názorů svých učitelů, svět řídí Zeus, Příroda či Osud.¹³⁶⁸ Poseidónios (135-50) dával stejně jako Kleanthés velkou úlohu ve vesmíru slunci, za jeho emanaci považoval duši, která nezaniká ani po smrti člověka.

Dalším významným proudem byli skeptici. Zakladatelem směru je **Pyrrhón z Élidy** (360-270), který se účastnil Alexandrova tažení a znal učení sokratiků a atomistů, avšak výrazněji ho ovlivnilo teprve setkání s bráhmány a s perskými kněžími. Když se jeden z nich, Kalanos, upálil zaživa na hranici, aniž by na sobě dal znát bolest, hluboce na něj zapůsobilo, jakou silou vůle je možno disponovat. Kromě nauky perských kněží se seznámil v Indii s taoisty a jinými mysliteli. Do vlasti se vrátil Pyrrhón jako čtyřicetiletý a založil v Élidě vlastní školu.

Základními kameny jeho myšlení bylo zdržení se úsudku (*epoché*), možnost nevyjádřit se (*afasia*), dosažení neotřesitelnosti a nepřítomnosti úzkosti (*ataraxiá*). Jeho učení zaznamenali jeho žáci, především **Timón z Fleiúntu** (320-230), psal žánrově pestrá díla - prozaický dialog *Pýthón*, spis *Pohřební hostina Arkesiláova*, básně *Obrazy*, kde v elegickém distichu podal výklad Pyrrhónova učení. Napsal také drobné skladby shrnuté v souboru *Posměšky*, komedie, tragédie a hexametrické pamflety na filozofy, částečně dialogické.¹³⁶⁹ Jeho dramata a dialogy však nebyly určeny pro divadlo, ale k předčítání. Skeptici měli jistou podobnost se sofisty, rovněž odmítali uznat existenci objektivní pravdy nebo možnosti jejího poznání.

Skepticismus se stal velmi významným směrem, **Arkesiláos z Pitanny** (316-241) se stal zakladatelem tzv. střední Akadémie.¹³⁷⁰ Popíral možnost poznání na základě smyslů, ale ustoupil poněkud z agnosticizmu Pyrrhóna a bojoval proti stoikům. Aby nebyl nařčen z dogmatickosti, nenapsal raději žádné dílo. Nejvýraznějším představitelem střední Akadémie se stal **Karneadés z Kyrény** (213-128), vynikající řečník.

Zjevně se inspiroval slavným rétozem, filosofem Gorgiou z Leontýn (483 – 376), neboť stejně jako on tvrdil, že není možné dospět k pravdivému poznání, ale pouze pravděpodobnému. Stavěl se proti existenci bohů, věštění a astrologii, ale nepublikoval. Jeho učení zachoval ve svých dílech Kleitomachos z Kartága (původním jménem Hasdrubal), jehož spisy se sice nezachovaly, ale názory a koncepci střední Akadémie naštěstí extrahoval z jeho děl Cicero.

Tímto ukončuji krátký filosofický exkurz, zamysleme se, jaké důsledky mělo prosazování nových myšlenek v praxi, jak to ovlivnilo samotnou kulturu a povahu jednání lidí. Ideál občanského žití a městského státu nebyl zničen, ale těžce oslaben nejen politicky, ale i filosoficky.

Nové směry jako epikureismus nebo stoicismus bych neváhal označit slovem rozkladné. Do jisté míry totiž odporují tradici žití antického Řecka -když se každý stáhne do ústraní, nic veřejně nedělá a má pouze personální koncepci dobra a žití, nikdo se nesmí divit úpadku nikoliv městského státu, ale tradičního ducha řecké kultury. Tedy soutěživosti, boje, překonání sebe sama, dosahování velkých cílů - tohle však už nejsou ideály lidu, intelektuální elity se také téměř netýkají, a dokonce ani vládců už nemají ducha a myšlení (kromě čestných výjimek) Alexandra Velikého nebo prvních diadochů! Proto je na místě mluvit o helénismu jako době deziluze z politických procesů, tradičních idejí a institucí, začíná místo toho doba experimentů, nového životního stylu a uvažování.

A filozofie nových směrů k tomu do značné míry posloužila, neboť vytyčila životní ideály všech vrstev, nikoliv jen nějaké marginální separátní skupinky. Samozřejmě to byl dlouhodobý proces, ale prokazatelně existoval. Eklekticismus a jeho syntéza vytvořily epikureismus a stoicismus, který často nesprávně chápeme jako něco antického či archaického (nebo chybně pacifistického), ale on je to bohužel svým způsobem předstupeň křesťanství. Tyto dvě filozofické školy jsou spíše vírou a náboženstvím, než skutečně

filosofickou školou. Myšlenky těchto škol narušily tradiční sociální předivo a soudržnost antické společnosti. Konání nahrazovaly vírou a aktivitu rezignací.

Neberu tyto školy jako součást základní filosofické řecké tradice (patří spíše do evropské tradice novověké filosofie, jako je existencialismus), protože pomáhaly vlastně svým způsobem zániku antiky a ducha helénské kultury. Naopak skepticismus je příkladem působení východních vlivů na řeckou filosofii, tento směr myšlení přetrval dodnes a stal se trvalou součástí západní kultury, filosofie i filosofie vědy. Bohužel nejen v antice byl někdy skepticismus špatně chápán. Není to zdržení se absolutně všeho jednání a myšlení. Pochybování je metodou zkoumání, i skeptik může mít víru, jelikož je zrozena z pochybování, skeptik tedy může být nábožensky věřícím nebo vojákem atd.

Mnozí autoři dodnes uvádějí, že teprve křesťanství ukončilo antiku, ducha její kultury, ale půdu mu připravilo opuštění původních kulturních idejí a hodnot, které v helénismu propagovaly školy epikureismu a stoicismu. Nastal tak celkový posun ve filosofickém myšlení, ve stanovování životních hodnot a priorit. Bohužel není dostatek zdrojů k posouzení vlivu buddhismu a hinduismu na řecké náboženství a filosofii, ani toho, jak Řekové buddhismu v helénismu rozuměli.

5.18 Helénistické politické myšlení

V této kapitole chci probrat náhled, teoretické myšlení i praktické dopady politického myšlení na uspořádání států a jejich systémů moci. Nejprve však představím příklady způsobu uvažování z předchozích období. V řeckém myšlení byla forma polis ideálním státním uspořádáním pro rozvíjení vlastní osobnosti, občan se svou polis naprosto ztotožňoval a plně se jí odevzdával, jeho cíle byly stejné jako cíle jeho města. Řekové byli pyšní na svoje politické uspořádání (ať už v jednotlivých státech, spolicích nebo městských státech převládala demokracie, aristokracie nebo smíšená ústava). Poleis podporovaly řeckou soutěživost i touhu po svobodě a sebevyjádření. Řekové většinou opovrhovali východními monarchiemi, ať už to byla říše Assyřanů nebo Peršanů, pro ně to byly pouze otrocké systémy, které lidi nekultivují, ale pouze zotročují a podřizují jednomu muži, jehož kvality jsou mnohdy značně pochybné.

Svoje krétské bratrance s jejich ústavou reflektující ještě do značné míry dobu bronzovou měli Řekové v Helladě za zaostalce (Kretén byl tedy výraz používaný jako nadávka poukazující na zaostalost, nevyvinutost). Spartskou ústavu spojující prvky krétské a doby bronzové, smíšení monarchie, aristokracie a demokracie viděli naopak mnozí jako ideální a považovali ji za vrchol vývoje, proto nejen Xenofón, ale zejména bohaté a vlivné rodiny šlechticů Sparty favorizovali. Monarchie ve Spartě však nebyla nikdy absolutní, král tam měl značně omezenou stejně jako v reziduálních královstvích heroické doby Épeiru a Makedonii. Monarchie (zejména ta absolutní, východního typu) tak v očích Řeků neměla své opodstatnění ani právo na existenci.

Řecko-perské války i odražení invaze Kartaginců na Sicílii a Etrusků v Itálii potvrdily Řekům převahu jejich politického myšlení a způsobu života i nadřazenost jejich pojetí kultury. Ale ničivá peloponnéská válka, krátká nadvláda Sparty, vzrůstající nepřehlednost a komplikovanost geopolitické situace mnohé přiměly k úvaze, zda je městský stát dostatečným zastřešením pro lidské společenství, zda je ideální formou pro jejich situaci a dobu 4. stol.

Nástup Filipa II. k moci vnímala drtivá většina Hellénů nevraživě, někteří však měli za to (podle pozdější Aristotelovy teorie), že je to nutný koloběh, že

po demokracii a oligarchii nastupuje monarchie. Tyto myšlenky se hledají velmi obtížně, někteří tak mohou interpretovat dílo historika Theopompa, ale explicitní vyjádření je staršího data. Xenofón v díle *O Kýrově výchování* líčí ideální vlastnosti a výchovu perského krále, který přejímá rysy Kýra Mladšího, román je však o zakladateli Perské říše, Kýrovi Starším.

Xenofón ostatně patří k autorům, kteří politickým myšlením předjímali helénistické období a předběhli svoji dobu, jak napovídá jeho výrok: *„Když jsem to rozvážil, usoudil jsem, že pro člověka, přihlédneme-li k jeho přirozenosti, je lehčí vládnout všem ostatním živým tvorům než lidem. Pak jsem si ale vzpomněl na Peršana Kýra, který si zjednal poslušnost tak velkého množství lidí, měst, národů, a to mě donutilo změnit svůj názor a uvěřit, že vládnout lidem není nic nemožného, ba ani těžkého, jen když to někdo umí obratně vzít do ruky.“*¹³⁷¹

Perská říše a její uspořádání se tedy stává vzorem pro Helladu a Hellény, což však bylo pro většinu nejen nepřijatelné, ale i nemožné, neboť takovou osobnost v době Xenofónova života nemohli Řekové nikde najít. Až později Isokratés, Aristotelés a jiní vidí ve Filipovi II. a Makedonii sílu, kterou nemohou polis Řeků zastavit, proto by se s ní měli raději spojit proti Persii, než odporovat nevyhnutelnému vývoji. Kromě městských států existovaly spolky jednotlivých polis, kmenů nebo krajů, kde byl společný jazyk, kulturní dědictví i snaha mít společný federativní stát. Naše dnešní nacionální, územní a jazykové pojetí státu bylo Hellénům do značné míry cizí. Identita byla především kmenová, jazyková a kulturní z hlediska politického uspořádání, a také samozřejmě náboženská, jelikož Dórové, Iónové a jiné jazykové větve měly jiné zvyky, favorizovaly jiná božstva atd.

Příklad vzniku spolkového, federativního státu poskytuje např. Épeiros. Kromě Molossů zde byli Chaonové a Thespróti nejvýznamnějšími kmeny. Chaonové kdysi údajně celému Épeiru vládli, (Strabón VII, 7.5) bydleli spíše v opevněných (oddělených) vesnicích (*Katá Kómas*), než ve městech. Thúkýdídés (2.80.5) uvádí, že svoje dva vůdce, pocházející z vládnoucího rodu, volili každoročně. Ve 4. stol. se nejvyšší volení úředníci nazývali *prostatés* (ochránci), existovaly funkce sekretáře, kněží, spoluvládce atd. Za vlády **Alexandra I.** (350-331) se Chaoni připojili k **Épeirskému spolku**. Významným

městem Chaonů byl Buthrótos, kde byl zbudován královský palác Achilleovy dynastie, později bylo hlavním centrem město Foiníké.

Thespróti se považovali za nejstarší obyvatelé Épeiru, byli potomky Pelasgů (tedy etnika doby bronzové), jejich první vládce se jmenoval Thesprótos a založil město Kichyros (pozdější Efyra se slavnou věštinou mrtvých). Efyra byla metropolí kraje, dále se zde nacházela města Pandósia, Kassópia, Thesprótia atd. Zemi vládla rada - sněm starších, jejich organizace byla podobná, ne-li totožná s organizací u Chaonů a Molossů. Existovala zde řada podkmenů: Graeci, Elopové, Dryopové, Dodóňané, Efyřané a dalších 19 skupin, některé z nich migrovaly do Thessalie či Itálie (Graeci) nebo na blízké ostrovy Leukas. Ithaka nebo do jižní Hellady (Akarnánie).

Někteří Řekové nepovažovali Épeirany za Hellény, ale to byla pouze jejich domýšlivost nebo pohrdání jejich politickým uspořádáním, neboť v Épeiru byly řecké zvyky, významné věštírny, obyvatelé mluvili severozápadním dórským dialektem a běžně se účastnili panhellénských her a festivalů. Vedoucí silou se však stali Molossové, královská dynastie Aiakovců. Alexandr I. získal v roce 342 díky Filipovi II. kraj Kassópia (se stejnojmenným hlavním městem). Šlo o velmi urbanizovanou oblast díky kolonizačním zásluhám Élejců z Peloponnésu, kteří zde měli své kolonie, a Filip je odevzdal Alexandrovi. Kassópové a jejich města však zůstali rovnocennými spojenci Molossů. Thespróti si podřídil Alexandr I. roku 335. Molossové převzali vládu nad Chaónií roku 317 nebo těsně poté.¹³⁷²

Alexandr I. se tak pokoušel sjednotit svoji zemi nikoliv do nějaké absolutní monarchie, pouze propojit existující struktury jednotlivých krajů a kmenů pod královskou vládu a radu šlechticů. Napodoboval vytvoření státu, jak ho praktikoval Filip II. v Makedonii. Épeiros jako nějaká jednotnější politická entita, ať už šlo o spolek kmenů nebo federaci krajů, vznikl poměrně dlouho, teprve Alexandr I. povýšil svoji zemi na jednotnější stát a nikoliv pouhý shluk kmenů. Tento proces sjednocování, federalizace země byl hotov pravděpodobně na konci 4. stol., takže za dob Pyrrhovy vlády se už většina obyvatel, ne-li všichni, považovali nejprve za Épeiróťany, pak za občany jednotlivých polis nebo příslušníky kmenů či podkmenů.

Doba Alexandrových diadochů přinesla rovněž nové přístupy k politickému myšlení, legitimitě a legitimizaci moci pro Alexandrovy generály, kteří chtěli převzít královský titul, ale museli tak učinit na nějakém zákonném základě. Museli se ospravedlnit nejen před šlechtici a shromážděním armády, ale i před prostým lidem. V athénském divadle měli tvůrci “nové” attické komedie rozdílné názory na novou politickou situaci. **Difilios** (342-291) považoval posluhování králům za dobré pro ničemy, vyhnance a ubožáky, kdežto jeho kolega **Filémón** (368-267) skrze ústa otroka v jedné divadelní hře tvrdil:

„Mně samotnému vládne jeden člověk. Tobě a tisícům tvých druhů vládne zákon, jiným zas tyran. Pánem tyranů je strach a vojevůdce satrapovi otročí. Ten zase králi, král se třese před bohy a bohům vládne Nutnost. Když to takhle vezmeš, nade vším existuje vždy něco většího a tomu musí zase něco nižší sloužit.“¹³⁷³

Ve službách makedonského krále Kassandra byl mythograf **Euheméros z Messány** (340-260), který ze svých cest kolem roku 300 vytvořil dílo *Hierá Anagrafé* (Posvátný nápis). Z oblasti dnešního Jemenu vyplul směrem k Indii, vítr poté unášel loď ke skupině ostrovů a jeden z nich Panchaia navštívil. Zde našel kastovní společnost, jejíž první skupinu tvořili kněží, řemeslníci a umělci, k druhé patřili rolníci a do třetích vojáky a pastýři. Kněží rozdělovali celkový výtěžek z produkce, přičemž sami si brali dvojnásobek, neexistoval zde soukromý majetek kromě domů a zahrad. Kněží odměňovali obyvatele podle jejich produktivity.¹³⁷⁴

Ostrovu vládl král, který měl ze všeho desetinu, mezi městy vynikala Panara, které měla autonomii, občané volili každý rok tři archónty, kteří neměli právo rozsudku smrti, ale soudili všechny ostatní případy a nejzávažnější předávali kněžím. Nedaleko města byl Diův chrám s parky a zahradami a uvnitř chrámu zlatý sloup, do něhož byla stručně vyryta historie velkých králů dávných časů – Urana, Krona a Dia. Přesto Euheméros zdůrazňuje velkou zbožnost obyvatel celého státu.¹³⁷⁵

Euhemérova práce byla ve starověku, a často i dnes, vykládána jako projev ateismu (tzv. euhemérismus), ve skutečnosti ale šlo o politický tah a práce vznikla na objednávku krále. Euheméros nekritizuje náboženství, žil na

dvoru Kassandra a jeho cestopis dokazuje, že bohové byli původně pozemskými vládci, vynikli a tak byli po smrti zbožštěni. Šlo o posílení kultu vladaře, o způsob, jakým má vládnout král.¹³⁷⁶ V očích filosofů se tak král měl stát ideálním panovníkem, filozofem a osvíceným vladařem, který vládne ve prospěch obyvatel státu.

Intelektuální elita tak na pozicích specialistů a kněží bude vládnout s králem (tzv. královští přátelé). Města budou jako semiautonomní jednotky ochotně králi sloužit (odvádět daně, vojáky a dárky), král bude moci být uctíván poddanými jako bůh, když se bude aktivně zasazovat o jejich dobro, neboť jenom dobrodiním může přetrvat v jejich paměti a získat si jejich pocty. Euhemérův spis bychom tak neměli vnímat jako čistě religionistický text, který provádí dekonstrukci mýtů a náboženství. Naopak jde o propojení religionistiky a politického myšlení, eulogie a apologie jsou záměrně spojené do nového tvaru, vytváří mocenské uspořádání s králem na vrcholu mocenské pyramidy. Demokracie městských států tak měla zůstat omezena pouze na vnitřní záležitosti a volbu vlastních úředníků, kteří jsou ale o úroveň níže v celém administrativním královském uspořádání.

Městský stát byl však i přes nově vzniklé monarchie čerstvě korunovaných diadochů základní jednotkou jejich království. Jeho význam ani úloha helénismem neskončila, navíc zde byly nové spolky polis, jako Černomořská liga řeckých měst, Aitólský a Achájský spolek nebo republika Rhodos. **Rhodos** vznikl díky městům Iasylos, Lindos a Kameiros, které ho společně **v roce 408** založily. Demokratickou republikou byl však Rhodos pouze nominálně, ve skutečnosti vládla spíše každých šest měsíců volená Rada se stálým výborem a pěti pryntany, než shromáždění lidu. Všichni vyšší úředníci se rekrutovali z řad aristokracie.¹³⁷⁷

Rhodos se však staral o svůj lid, chudí dostávali obilí a bohatí pomáhali chudším spoluobčanům, pro bohaté existovaly i leitúrgie, z níž byla zajištěna daň pro obec a strava pro chudé.¹³⁷⁸ Rhodská republika prosperovala, tedy nejen samotný Rhodos, ale i starobylá města - Lindos se dvěma přístavy na jihu a Kameiros na severní straně, ve tvaru obdélníku v údolí u moře, město stálo na vápencových úbočích. Rhodos byl na východním cípu ostrova naproti Malé Asii, i zde byly jednotlivé bloky staveb postaveny na terasách klesajících k moři, existovala důkladná vodovodní a kanalizační síť. I přes značný počet

cizinců a otroků nebylo na Rhodu nikdy žádné povstání nebo násilné převraty či občanské války, což brali antičtí autoři za výsledek tamního politického zřízení, které považovali za dokonalé.

V Helladě byl od 4. století **spolek Épeiroťanů**, kterému vládl král se šlechtickou radou, dříve zde králové měli pouze funkcí vrchního soudce, velitele a Diova nejvyššího kněze, nepochybně byl épeirský král příliš závislý na podpoře představitelů tří nejmocnějších kmenů, ne že by mohl uplatňovat nějaký centrální systém vlády a královskou administrativu. To se však změnilo za Alexandra I., jak jsem již popsal výše. Épeiros je tak jediným nově vzniklým „královstvím“, nově konsolidovaným a konstituovaným státem v období helénismu na území Hellady, sjednotil existující, tradiční politická uspořádání do nové formy státu, centrálně řízené královským dvorem a králem.

Helléni si uvědomovali, že v nové době se musejí organizovat do větších politických uskupení než jsou městské státy, jejichž zdroje se nemohly rovnat nově vzniklým královstvím. Nejstarší fungující spolek měli **Aitólové**, jejich jednotlivá města a kmeny měly federální shromáždění a nejvyšší úředníky, které každý rok volili. Spolek Aitólů tak tvořily města a vesnické obvody, centrum federace bylo ve městě Thermu, kde stál Apollónův chrám. Vládu vykonávalo shromáždění občanů schopných nosit zbraň a stratég jmenovaný na jeden rok, byl přitom vrchním velitelem i hlavou celé administrativy. Pomáhal mu nevelký výkonný výbor z rady tisíce, kterou volily všechny okruhy i města patřící do spolku, a to podle své účasti ve svazové armádě.¹³⁷⁹

Aitólové byli považováni většinou za polobarbarské, neboť neměli více městských center a nevládly zde tradiční řecké polis. Jejich styl života pirátů a loupežníků patřil spíše do homérských eposů než do klasické nebo poklasické doby. I jejich ústava má v sobě prvky vojenské demokracie (která se jinde než v královstvích už nevyskytovala), tedy volební právo jen pro válečníky a hlasování pro jednotlivé entity podle jejich podílu ve vojsku.

Od roku 300 začali Aitólové expandovat na východ ve Středním Řecku, nově připojením územím, městům a kmenům zaručovali plná občanská práva. Získali kontrolu nad Delfami a velkou prestiž při jejich obraně před Kelty, koncem 3. stol. byl Aitólský spolek státem s největším územím v Helladě, patřilo k němu střední Řecko od moře k moři a značná část Peloponnésu. Diplomacií a

vojenským nátlakem se Aitólům dařilo rozšiřovat svoji moc, chtěli ovládnout Hellady, ale měli mocné soupeře.

V roce 280 byl obnoven **Achájský spolek** 12 měst, v polovině 3. stol. sdružoval i města mimo Acháju. Achájský spolek byl spíše federací než federálním státem, ačkoliv měl společnou armádu a spolkové daně apoužíval i stejné míry a váhy. Na spolkovém shromáždění občané hlasovali po městech, nikoliv individuálně. Jednalo se o další pokus Řeků, jak vytvořit reprezentativní vládní systém, nikoliv spolek hašteřících se individuálních entit, které myslí pouze na svůj prospěch, nikoli na prospěch celku. V Achájském spolku vládla Rada, kolegium 10 úředníků (*daimorgové*) a každoročně volený strateg, který byl vrchní velitel a řídil zahraniční politiku.¹³⁸⁰

Noví králové vycházeli při své vládě z myšlenek a opatření Alexandra Velikého, jenž se nechal ještě před smrtí prohlásit bohem. Před ním žádný babylonský ani perský král tyto pocty neměl. Snadnou pozici v zavedení a fungování systému kultu vladaře tak měli pouze Ptolemaiovcí, kde tradiční egyptské náboženství ztotožňovalo faraona s bohem, synem slunce Re. Zavádění božského kultu vladaře a jeho rodiny souvisí s více okolnostmi. Lidé už delší dobu přijímali nová náboženství a filosofii, kromě tradičních studených kultů byli ochotni přistoupit na myšlenku, že bozi jsou daleko, že neexistují nebo se o nás nestarají. Kdežto král bůh má možnost udělat něco pro polis teď, je to tedy nejen politický nástroj, ale teoreticky by to uspokojovalo i lid, pro který už není polis nejvyšší formou moci, na níž se může obrátit.

Když se podíváme na tento kult z pohledu vladaře, nejsnadnějším vysvětlením je přijetí myšlenky personální monarchie, která se váže pouze na osobu vládce a nikoho jiného, protože nikdo jiný není legitimní. Přesto je to však příliš primitivní a antiku málo reflektující vysvětlení. Daleko pravděpodobnější je, že král se prohlásil za boha nikoliv proto, aby potěšil poddané nebo svoji rodinu, nýbrž proto, aby tak naplnil svoji osobní spásu. Nezapomínejme, že jedna z nejsilnějších představ řeckého vědomí o smrti je Odyssea, život stínu v Hádu, který má sotva vteřinové vědomí. Tento úděl bohů a polobohů nečeká, žádné podsvětí ani smrt, nýbrž život v Elýsiu, na ostrovech blažených, kde Čas (Kronos) nevládne.

V této souvislosti je zavádění božského kultu daleko pochopitelnější. Ostatně připomeňme slavného autora, znalce antiky Roberta Gravesa, a jeho klasické dílo *Já Claudius a Claudius Bůh*. Po smrti císaře Augusta chce jeho manželka Livia po Claudiovi, aby ji nechal deifikovat a ona tak neskončila v Tartaru za svoje zlé činy. Jinde se král nechal prohlásit bohem, aby zlomil moc kněží a nebyl jim podřízený, což se událo např. v Merojském království na přelomu 3. a 2. stol. Náboženství, mýty a religiózní praktiky měly svoje pevné místo i v politice.

Například mytologie sloužila jako hrací pole pro mezinárodní vztahy, na základě skutečných nebo smyšlených genealogií bylo možné navázat mezinárodní vztahy nebo uzavírat spojenectví. Za peloponnéské války se Athéňané spojili s Thráky (Odrýské království). Bůh severního větru Boreás prý kdysi unesl athénskou princeznu jménem Óreithyia (dcera krále Echekrata) u říčky Ilissos, neboť odmítla jeho dvoření, výsledkem únosu byl sňatek, z něhož vzešli dva synové a dvě dcery, Athéňané se od té doby považovali za příbuzné Borea. V době Xerxovy invaze se proto Athéňané modlili k Boreovi, aby způsobil silné poryvy větru, bouře pak potopila na 400 lodí.

Hérodotos si nebyl jistý, proč byly zakotvené lodě zasaženy mořskou bouří, Athéňané však byli přesvědčení, že jim Boreás pomohl a vybudovali mu svatyni u řeky Ilissos. Obyvatelé měst v Malé Asii Smyrna a Lampsakos na začátku druhé století (cca rok 197 - 195), kdy se cítili ohrožení Antiochem III., si proto neváhali vymýšlet složitou genealogii, jen aby se mohli prohlásit za příbuzné Trójanů a Aenea. Tím pádem poskytli důvod pro římskou intervenci na základě dávných pokrevních svazků. Za helénismu to byla celkem běžná praxe, jedno malé městečko ve Fókidě předkládalo složitou genealogii pergamskému králi Attalovi II., neboť jeho hradby byly zničeny za války s Makedonci a město nemělo prostředky je opravit.

K silným rysům helénistického systému vládnutí královských dynastií patřil *euergetismus* (dobrodiní). Města, chrámy a spolky očekávaly dobročinnost králů a královen i příslušníků jejich rodiny. Výhody a pomoc očekávala od královské rodiny také jednotlivá etnika nebo příslušníci armády, ať aktivní, nebo vysloužilí. Král tedy nebyl vůbec ve snadné situaci a musel svoji politiku pečlivě promýšlet, aby nezpůsobil ve vlastní říši nevoli či politické pnutí nadměrným

favorizováním určitých subjektů, měst nebo etnik. Dobročinnost se týkala i královen, které disponovaly značným osobním majetkem.

Např. v roce 197, poté co získal v Malé Asii, Kárii, město Iásos Antiochos III., jeho žena královna Laodiké přispěla 300 drachem chudým nevěstám na věno. Peníze ale nebyly poslány přímo, finanční úředník Strouhtion měl k dispozici ročně 1000 attických medimnů pšenice, které měly být prodány a z toho se mělo financovat věno, stačilo to 20 dívkám ročně, nebo 200 za 10 let.¹³⁸¹

Kult krále v helénismu neměl ani tak legitimizační funkci, jako spíše sloužil k utužení soudržnosti obyvatel, království a říše, byla to pocta a odměna vyžadující náboženské povinnosti. Seleukovské království zapojovalo domácí obyvatele (na rozdíl od ptolemaiovského Egypta) nejen do nižšího nebo středního stupně administrativy, ale i do vysokých funkcí. Jedním z velitelů jezdeckva Antiocha III. byl Lýd Ardyás, v roce 267 se zase stal Banabelos (pravděpodobně Babylóňan) správcem území pro Achaia Staršího v Lýdii. V Malé Asii se tyto změny děly už dříve, ve válkách prvních diadochů makedonský satrapa Kárie Asandros povýšil na správce chrámu Artemis ve městě Amyzon místního obyvatele. Byl jím Bagadatés (pravděpodobně Peršan nebo Méd), on i jeho syn Ariamnés obdrželi od města občanství a byli osvobozeni od daní.¹³⁸²

Zapojování místních obyvatel do armády a administrativy tak nebylo všude odmítáno, v Seleukovské říši došla Alexandrova vize míšení etnik a mírového soužití relativně největšího naplnění (potažmo v Řecko-baktrijském království, kde to ovšem bylo spíše součástí okolnosti než plánované politiky). Zatímco v Ptolemaiovském království byl kult vladařské rodiny pevně institucionalizován na domácí půdě, v zahraničí přijímali králové příležitostně svoje přídomek od vděčných polis. Rhodané za pomoc při obléhání Démétriem I. nazvali Ptolemaia I. *Sotér* (spasitel), Antiochos I. obdržel stejný přídomek od měst Malé Asie, když zvítězil nad Galaty, čímž je uchránil od dalšího rabování a útrap. Antiochos II. zase obdržel přídomek *Theos* od obyvatel Efesu, když sesadil místního tyrana. To však byly výjimečné případy, státní královský kult v Seleukovské říši začal organizovat až Antiochos III., který přijal titul velkého krále (*Basileos Megas*) a božské pocty udělil i svojí ženě. Kult byl zaveden asi mezi lety 195-193, tedy mnoho let po návratu z vojenského tažení (212-205).

System vlády zdělili Seleukovci po Peršanech, i přes určité změny nadále udržovali jimi založená královská sídla, jako byly např. Súsy či Ekbatany. Je otázkou, zda seleukovští králové helénizaci podporovali všude nebo jen ve vybraných regionech a zda to bylo centrálně plánováno nebo šlo spíše o živelný proces, ve kterém se král přímo osobně neangažoval, případně jen podporoval místní elity. Seleukovští králové byli totiž stejně jako Peršané nábožensky velmi tolerantní a uvědomovali si, že nemohou všude vládnout v řecko-makedonském stylu.

Ve městě Uruk v Babylónii máme doklady o existenci seleukovské administrativy, která vedla svoje záznamy v řečtině.¹³⁸³ Řečtina však nebyla jediným úředním jazykem království, kromě ní byla běžná aramejščina a jiné jazyky. Helénizace se projevovala různě, z Babylónie, města Uruk, pochází nápis z roku 244, jímž král Seleukos II. pověřil spravováním města místního obyvatele jménem Anu-uballit, kterému král propůjčil jméno Nikarchos. Místní hodnostář zbudoval chrámy třem božstvům.¹³⁸⁴ Z doby vlády Antiocha II. máme dosvědčeno udělování řeckých jmen nejen členům administrativy, ale i členům královského dvora a armády, přičemž příslušník vojska nadále používal jak svoje, tak i makedonské jméno, když sloužil v armádě. Jednotky dál nesly názvy jako za dob Alexandra - Paiónové, Kréťané atd., ačkoliv etnicky už jejich názvy byly minulostí.

Seleukovci tak respektovali náboženskou a kulturní odlišnost, ale zároveň jasně stanovili cíl své vlády, tedy uplatňovat tzv. politiku vedoucí kultury, jedna kultura bude zastřešovat členy i těch ostatních, dá jim podíl na moci i účasti na výhodách. K helénizaci přispívalo i vojenské osídlení v krajích (tzv. *katoikia*) ze kterých se mohla stát města, nebo vojáci v těchto osadách mohli získat občanská práva některého z blízkých měst. V rámci jurisdikce měli nativní obyvatelé, Řekové i Makedonci stejná práva. Je těžké vytvořit jednotný pohled na politiku asimilace a helénizace, neboť v každé oblasti Seleukovské říše máme jiné důkazy.

V Sýrii byla nová města budována jasně pro řecké a makedonské osadníky, kteří byli minimálně zpočátku privilegováni proti nativním obyvatelům. V Súsách nebyly nalezeny žádné stopy segregace mezi obyvateli, žili zde smíšeně bez ohledu na svůj původ. Na ostrově Ikaros bylo založeno město Falaika, které mělo jak řecké obyvatele, tak také íránské a arabské.¹³⁸⁵ Je

ovšem otázkou, zda máme vnímat jednotlivé čtvrti v seleukovských městech jako segregační opatření a projev ghetizace nativních obyvatel. Turecké čtvrti jsou v Berlíně, alžírské v Marseille a čínské běžně v amerických městech, a nikdo by se neodvážil tvrdit, že jsou projevem nějakého kulturního rasismu. Komunity stejných etnik se často vytvoří spontánně ze socio-ekonomických důvodů a neznamena to, že byl někdo krácen na právech.

Bohužel nemáme přesnější údaje o etnickém složení mnoha seleukovských měst. Je nutné zdůraznit, že Makedonci neměli tradici segregace nebo diskriminace obyvatel. Filip II. zakládal města nebo je znovu osidloval Makedoňany, Řeky či lokálními populacemi, všichni měli rovná občanská práva i povinnosti. Máme důkaz, jak vypadaly v seleukovské poměry mezi jednotlivými vesnicemi (domorodými, helénizovanými) a jejich obyvateli. V roce 267 dvě vesnice v Kárii (Kiddios, Neoteichos - nová pevnost, později z nich vzniklo město Láodikeia-Lykos) zveřejnili tento edikt:

„Za vlády králů Antiocha, Seleuka, čtyřicátého čtvrtého roku, měsíce Peritios, když byl epimelétes (dohlázeč) Helénos, uspořádal shromáždění obyvatel Neoteichu a vesnice Kiddios. Od doby, kdy je Banabelos správcem statků Achaia, Lachara, syn Papa, účetním Achaiových statků, se ukázali jako dobrodinci při všech příležitostech, veřejně i soukromě pomohli každému během Galatské války; a když mnozí byli Galaty zajati, Achaios je vykoupil, vykoupení by je měli ocenit a vztyčit svým dobrodincům stélu ve svatyni Dia v Babakomé, v Apollónově svatyni v Kiddiu. Měli by také obdržet, a všichni jejich potomci na věčné časy, přední místa na veřejných slavnostech, obětovat Achaiovi, pánovi místa, jejich spasiteli, každoročně ve svatyni Dia býka a Lacharés a Banabelos, jejich dobrodinci ať obdrží dva skopce v Apollónově svatyni v Kiddiu, celkem tedy tři oběti, aby ostatní věděli, jak se obyvatelé Neoteichu, Kiddiu odvděčují svým dobrodincům, a ví, jak na oplátku ocenit prokázané dobré skutky.¹³⁸⁶

Nyní je potřeba, abych vyjasnil některé skutečnosti, rád bych se vyhnul dvěma extrémům v rámci hodnocení a porozumění helenizačním procesům. Herman Bengston a W. W. Tarn viděli helénizaci jako požehnání, vládu králů takřka jako misijní činnost zastřešující a sjednocující mnohé národy. Opozici představuje Claire Preaux nebo Pierre Briant, kteří poukazují na exploataci nativních obyvatel pod vládou nových dynastií. Obojí jde příliš daleko oproti

zjištěným skutečností. Mohu se tak vyjádřit především k modelu Seleukovské říše.

Zde se vědomě pokračovalo v tradicích, praktikách a systému Achaimenovců i v myšlenkách Alexandra Velikého. Nemáme žádné důkazy o konfliktech místních populací s Řeky a Makedonci (vynechejme Judeu, tam jde o speciální případ, ke kterému se vzápětí dostanu), které by ohrožovaly stabilitu říše nebo ji oslabovaly. Naopak Seleukovci se pevně stabilizovali v oblasti Mezopotámie a Sýrie jako ve svých domácích, jádrových oblastech říše. Králové měli zájem na propagaci řecké kultury, často darovali městům různé veřejné stavby, případně podporovali lokální elity v uvedení řecké kultury mezi místní obyvatelé. Je však těžké rozhodnout, zda se král viděl jako propagátor a šířitel řecké kultury, nebo to byla spíše záležitost generovaná místními elitami, které se chtěly přiblížit prestižnějšímu postavení.

Protože král odměňoval přece i neřecké a nemakedonské obyvatelé, nativní etnika měla přístup nejen do jeho armády, dvora, knihovny, státních archivů a administrativy, ale bylo možné dostat se i mezi "přátele" krále. Král podporoval i místní bohy a svatyně, především v Babylónii. Státní kult zorganizoval Antiochos III. mnoho let po ukončení svojí výpravy do Asie (rok 205), kult byl centralizován a zahrnoval nejen jeho ženu, ale i potomky.¹³⁸⁷ Jednotlivé pocty, které před tímto obdobím seleukovští králové získali od měst, nebyly z jejich vlastního podnětu, nýbrž se jednalo o dobrovolné akce několika měst.

Důkazy o ustavení státního kultu pocházejí z jednoho dopisu od správce Médie Menedéma z roku 193, určeného Apollodórovi, správci města Láodikeia-Nihavend. Král Antiochos ho pověřuje ustanovením posvátného okrsku pro uctívání královny Láodiké. Dokument se zmiňuje o tom, že Antiochos již rozeslal po království do satrapií kněze, spravující jeho kult a nosící zlatý věnec, zatímco kult jeho ženy budou spravovat kněžky, rovněž nosící zlatý věnec, jejichž úkolem bude obětovat a starat se o nově vytvořený posvátný okrsek.¹³⁸⁸ Neexistoval tedy státní kult božského vládce, pouze správci a kněží byli pověřeni uctíváním královských předků, kteří svoje pocty obdrželi posmrtně. Což bylo spíše soukromé uctívání, patřící do sféry rodiny, než že by se jednalo o veřejnou instituci závaznou pro města a jejich obyvatelé.

Občas mohl král nebo královna obdržet od města kultovní sochu či oltář jako výraz pocty a díků, ale opět se jednalo o v zásadě nahodilou akci města, nikoliv o státem organizovaný a centrálně řízený kult božské rodiny, který zaváděl Antiochos III. Nyní je však čas vrátit se k problému Judeje - zjistit, co zapříčinilo krvavou válku mezi Izraelity a Seleukovským královstvím, a rozřešit, zda byly příčinou čistě mocenské ambice Seleukovců a neporozumění místním poměrům, nebo šlo o problém, který měl svoje viníky na obou stranách.

Antiochos IV. je vnímán zejména židovskou obcí a částí judaistů jako šílenec, personifikace hybris, šílenství. Helénizační procesy, které v Judeji začaly, nebyly iniciativou krále. Již E. Bickermann zastával názor, že vše začalo aktivitou místních helenizovaných kruhů, které chtěly přetvořit Jeruzalém na helénistickou polis, což byl proces, při němž by příslušníci těchto kruhů výrazně zbohatli a odsunuli kněží na druhou kolej, později by pak podobné změny iniciovali na celém území Judeje.

Vina je tak podle části badatelů na straně radikálních jeruzalémských helénistů.¹³⁸⁹ Antiochos IV. bohužel nebyl důkladně obeznámen s místní situací, což byla jeho chyba, a především selhání jeho poradců. V ovzduší náboženské etnické synkreze probíhající několik staletí museli Antiochovi připadat Židé jako náboženští fanatici, se kterými není možná dohoda. Podivné dietetické návyky i zákaz smíšených manželství musely v době helénismu působit skutečně zvláště. Pokud by tehdy existovaly televizní zprávy, tak Seleukovci by v nich byli vykresleni jako regulérní armáda, potlačující náboženskou sektu nebo větší uskupení netolerantních teroristů.

Antiochos IV. se snažil o větší sjednocení své země, proto podporoval procesy helénizace, protože byly užitečné královské koruně, a všude jinde fungovaly, jinde v jeho říši nevzbuzovaly odpor. Naopak to pro něj bylo znamením pokroku, budování divadel znamenalo stát se součástí řecké poezie, gymnasia sloužila k výchově mladých občanů a jejich atletické i vojenské přípravě a k účasti na panhellénských hrách, radnice zase znamenala přijetí řecké ústavy a politického uspořádání typického pro řecká města. Helénizovaná města tak pro krále představovala větší zdroj financí, podporu lokálních elit (které obvykle podnik iniciovaly), další zdroj vojenských sil, občanů a loajálních poddaných. Antiochos IV. neměl nic proti židovskému náboženství ani nic

osobního proti židovskému etniku, skutečně nebylo jeho životním snem (jak to bohužel někteří autoři dnes vykreslují) vyhladit Izraelity.

Židé v Samařsku dostali královského komisaře do svého města ve stejné době jako Jeruzalém, správní praxe je tedy viděla jako židovské etnikum. Obyvatelé Samaří se však v době válek od svého příbuzenství se Židy v Judeji distancovali. Zaslali králi dopis, v němž se označili jako Sidonští v Šekemu a prosili, aby nebyli obviňováni ze stejných zločinů jako Židé. Nabídlí zasvěcení svého chrámu Diovi Helléniovi, Antiochos jejich žádost vyhověl. Samařané dál žili podle Tóry, dodržovali svoje svátky a praktiky,¹³⁹⁰ a ačkoliv se od Židů nijak neodlišovali, prohlášení o jiném původu a poskytnutí místa jedné soše v jejich chrámu je uchránilo od násilí.

Mezi časté interpretace událostí v Judeji za vlády Antiocha IV. patří verze, která jeho jednání dává do souvislosti nikoliv se sporem helénistů a tradičních vyznavačů Tóry, ale do kontextu událostí v Egyptě, který musel Antiochos IV. v roce 168 na základě římského ultimáta opustit. Chtěl proto zlepšit svoji finanční situaci a vylít si na někom vztek, což považuji za dost nepřesvědčivý názor, hledající rasovou a etnickou nenávist někde, kde vůbec nebyla v celé epoše přítomna (a pokud byla přítomna, tak na straně Judejských Židů při jejich pozdějším dobývání měst a násilném konvertování obyvatelstva atd.). Pozdější úvahy některých autorů o tom, jak si seleukovští velitelé počítali a kolik vynesou prodej všech obyvatel Judeje do otroctví, se však nedá smést úplně ze stolu, jelikož bylo nutné zaplatit chybějící tribut Římanům a pacifikace satrapie byla možná v extrémních případech jen praktikami Assyřanů-tedy obyvatele vystěhovat a prodat do otroctví. Ale k tomu nikdy nedošlo a žádný seleukovský král se o to nepokoušel, ani když nad Židy zvítězil.

Vylidněná provincie by přinesla větší ztrátu, než dočasný zisk z prodeje mnoha otroků, kteří by zaplavili trh, a jejich cena bezpochyby klesla. Domnívám se, že ony úvahy o zotročení a vylidnění celé Judeje se neodehrály ani tak v hlavách seleukovských velitelů nebo králů, jako spíše v mysli autora knihy Makabejských díky jeho strachu a předchozím zkušenostem. Věděl, jaké osudy poražené Židovstvo často potkaly, tedy otroctví a vystěhování. Na základě případu Židů v Samaří je však obtížné mluvit o čistě nábožensky motivovaném pronásledování Židů. Prvotním problémem Judeje byl nesmiřitelný boj mezi helenizovanou aristokracií, která nehodlala ustoupit kněžím, chtěla získat jejich

pozice a potlačit odpor většiny obyvatel pomocí královské moci. Antiochos IV. tak jako prvotní problém a prohřešek Židů v Judeji viděl odmítání helenizačních snah od jejich elit. Pro něj se stali destabilizačním elementem a nepřítelem státu, protože jejich kraj nebylo možné dál spravovat jinak než ozbrojenou silou. Antiochovi v zásadě bylo jedno, jakou víru kdo vyznává, ovšem odporovat státnímu aparátu a přátelům krále a dvora pro něj bylo neomluvitelné.

Neměl jinou možnost než vojensky zasáhnout, aby zachoval svoji prestiž. Musel být rozhodně z celé situace udiven, protože za Antiocha III. i dříve v oblasti žádné problémy nepanovaly, desítky let zpátky byli Židé oporou královského trůnu i armády a byli bráni jako nejspolehlivější vojáci, byli posíláni na různé posty po celé říši, kde vytvořili vlastní vojenské osady. Židé byli taktéž držiteli mnoha daňových a náboženských výhod za Antiocha III. i dříve. Antiochos IV. měl však velmi špatně informované poradce, případně nepochopil hloubku a důsledky náboženského fanatismu, který samotná vojenská síla nemůže zastavit.

Pravděpodobně se ale také nechtěl vzdát území Judeje, vedly do něj totiž karavany s drahým zbožím z Arabského poloostrova a plynul z něj velký daňový příjem. Území Judeje mělo i několik klíčových pobřežních měst, důležitých pro případnou válku s Ptolemaiovci a obsazení Kypru. Bez těchto námořních základen by se válka vedla mnohem hůř a ztratila by se tak část nárazníkového území, které chránilo samotnou Sýrii a Kilikii. Rozumnější rozhodnutí samozřejmě spočívalo v opuštění Judeje a evakuaci těch obyvatel, kteří chtěli žít helénistickým stylem, předešlo by se tak velkému krveprolití i nesmírným finančním výdajům, které byly mnohem vyšší než příjmy celé provincie. Ale Antiochos IV. se zřejmě především z prestižních důvodů odmítal vzdát území, kterého jeho předci dobyli, neboť on, vítěz nad Ptolemaiovci, by byl zesměšněn, pokud by opustil Judeu.

Navzdory tomu, že se celé místo stalo do budoucna hnisavým podbřiškem Seleukovské říše, nestálo za jediný život seleukovského kopiníka, natož za tisíce talentů, které byly vynaloženy při vojenských kampaních. Antiochos IV. pochopil svůj omyl až příliš pozdě. Je skutečnou ironií, že úspěšný odboj Židů vedl k ustanovení dynastie Hasmoneovců, která časem zrušila teokratické pojetí státu. Založila de facto helénistickou dynastii, tedy

stát, kde král byl nejmocnějším a nejbohatším mužem. Jejich daňová a administrativní soustava do značné míry kopírovala helénistická království.

Opustíme prozatím svět Středomoří a podívejme se, jak vypadala situace měst v **Černomoří**. Zde se nadále ustavovala různá spojenectví a spolky, většinou se však města snažila vystupovat samostatně. Zde byly občanské ideály ještě značně živé i přes existenci a rozmach Bosporského království. Nejvyšším cílem usilování tak bylo blaho státu, ochrana bohů a občanská svornost, jak dokládá z 3. stol. přísaha občanů města Chersonésu:

„Přísahám při Diovi, Zemi, Slunci, Panně, bozích i bohyních olympských i při héroích, kteří drží město, zemi a hradby Chersonésanů. Budu v otázce blaha a svobody obce a občanů smýšlet stejně jako druzí a nezradím ani Chersonésos ani Kerkinítis, ani Kalos limén, ani ostatní hradby, aniž žádnou zem z těch, kterou Chersonésané spravují či spravovali, a to ani Řeku ani barbarovi, nýbrž ji budu střežit pro lid chersonéský. A demokracii ani nezruším, ani ji nevydám zrádci či jejímu rušiteli, ani nic neskryji, nýbrž tu věc oznámím úřadům, které mají starosti vnitřní záležitosti obce.

A nepřitelem budu tomu, kdo strojí úklady, zrazuje nebo přivádí odpadnutí Chersonésu, Kerkinítidy, Kalo liménu nebo hradeb a země Chersonéských. A spravovat budu obecní věci a dávat rady co nejlépe a nejspravedlivěji pro obec i pro občany. I zájem lidu budu střežit, nezradím z důvěrných záležitostí ani Řekovi, ani barbarovi nic, co by mohli škodit obci. Ani nedám, ani nepřijmu dar ke škodě obce a občanů, ani nebudu radit nic nespravedlivého proti nikomu z těch občanů, kteří neodpadli, ani nesvěřím nic tomu, kdo strojí úklady a také nic neskryji, nýbrž to oznámím, a svým hlasem budu hlasovat v duchu zákonů. Ani se nezaváží přísahou proti společenství Chersonésanů, ani proti někomu z občanů, pokud by se neprojevil jako nepřítel lidu.

A jestliže jsem se již někomu přísahou zavázal a jestliže jsem s někým přísahou či slibem svázán, budiž pro mne a pro blízké nejlepší, když tento svazek zruším, a však setrvám-li přítom, staň se toho opak. A jestliže zpozoruji nějaký nepřátelský přísahou zpečetěný spolek nebo to, že se vytváří, oznámím úřadům pro vnitřní obecní záležitosti tuto skutečnost. A obilí, jež se má dostat z pole, ani nedám, ani nevyvezu z pole, ani nedám, ani nevyvezu z pole jinam,

*než do Chersonésu. Die, Zemi, Slunce, Panno a bohové olympští, setrvám-li přitom, nechť je to mně i mému rod i všem mým k dobru, a když nesetrvám, nechť je to mému rodu i všem mým ke zlu a nechť mně ani země, ani moře nepřinášejí své plody, ani ať ženy nerodí zdárné potomstvo, ani ať...*¹³⁹¹

Občané místních polis odměňovali své zasloužilé občany náhrobky a vzpomínkovými akcemi, třeba při jezdeckých závodech k počtě Achilleově. Na přelomu 3. a 2. stol. občan Olbie Prótogenés postavil za 500 zlatých městu dvě hradební zdi.¹³⁹² Z druhé poloviny 3. stol. byl v Chersonésu za svoji činnost odměněn historik Syriskos, jelikož vypsál pravdivě zjevení Panny o vztazích města k bosporským králům a ostatním městům. O Dionýsiích byl ověnčen zlatým věncem a pravděpodobně četl svoje historie v divadle, stejně jako kdysi Hérodotos.

Chersonésos věnoval čestnou desku ve 3. stol. i občanovi Agasiklu Ktésiovi, který zavedl a vyzbrojil strážce, postavil městské hradby, upravil agoru a vyměřil vinice na rovině, byl stratégem, obětním knězem, gymnasiarchema agoránomem(trhový dozorce).¹³⁹³

Velkou událostí ve městě nebyly jen náboženské svátky, múzické a atletické hry a vyznamenávání občanů, alevelkou oblibu měla i roční slavnost, při níž byli do seznamu občanů zapisováni dospělí jinoši, efébové, kteří právě ukončili svůj výcvik a odevzdali věnec Apollónovi, jejich seznam byl vyryt do ozdobných desek, přičemž náklady leitúrgií nesl některý z bohatých občanů. Organizace měst byla stále ještě velmi archaická, neboť základní jednotkou byly jednotlivé rody a fýly, kolonie byly často zrcadlem domovského města. Například ve městě Tomis (dnešní Constanța v Rumunsku) existovaly fýly Argadeis, Aigikoreis, Hopleites a Oinopes, jejichž označení byla totožná s označením mílétských fýl. Každá fýla měla svého předsedu (fýlarchos), písaře (grammateus) a správce (epimelétés). Tento systém dělení a organizace obyvatel se udržel až do římské doby.¹³⁹⁴ Z toho je zřejmé, jak silná byla kmenová a rodová identita nejen za helénismu, ale během celého starověku.

Vraťme se znovu k pojetí královské vlády, specifický systém měla zejména **Makedonie**. Řeční filosofové raného helénismu měli rozdílné názory na povahu monarchie a požadavky na krále, který ji zosobňuje a vykonává. Kynikové prohlašovali, že lidské stádo musí mít pána, ovšem takový pán si

musí vzít za vzor Hérakla, stát se nadčlověkem a neúnavně se pouštět do nových činů. Královská moc je tedy nikoliv privilegiem, ale těžkým břemenem. Stoikové naopak považovali krále za absolutního vládce, který nemusí nikomu skládat účty ze své činnosti a jeho moc není nijak omezena.

Jedině skutečně moudrý muž se může stát dobrým králem, když pochopí, že majetek poddaných, královská moc a hodnost jsou vlastnictvím státu.¹³⁹⁵ Antigonos II. Gonatás se obklopil různými filozofy, nejen stoiky, a královskou moc považoval za čestné zajetí. Sám se nazýval králem Makedoňanů.¹³⁹⁶ Gonatás dokonce odmítal božské pocty od měst*, v Makedonii se nikdy neujal božský kult vládce, ani se ho žádný král nepokoušel zavést (když pomineme Alexandra III.). Jak tedy vlastně vypadal mocenský systém Makedonie?

Kromě krále zde byla rada přátel (tzv. královi přátelé), sdružení nejvyšších velitelů a shromáždění armády. Král měl svobodu zvolit si své přátele a velitele, přesvědčit radu o svém názoru anebo ignorovat její názory. Pokud bylo podezření, že se velitel nebo člen rady (jedno zda dědičný či určený) obrátil proti králi, byl přiveden před soud a souzen králem. Jednotlivé kantony a města měly svoji vlastní samosprávu. Řízení státu králem probíhalo právě skrze přátele a vojenské velitele. Hodnosti se pravděpodobně nazývaly *strategoí* a *basilikoi strategoi*. Druhá hodnost měla jasné funkce, šlo o vojenského velitele oblasti a představu si můžeme udělat z toho, jaké pravomoci měl Didás, velitel Filipa V. v Paiónii.

Jeho úkolem bylo shromáždit pěšáky i jezdeckvo a vyzbrojit je z královských arzenálů. V mírových časech velel pouze posádkám nebo posádce regulérních vojáků ve svém kraji.¹³⁹⁷ Ve městech byli královi dohlážitelé (*epistatés*), tento úředník zprostředkoval rozkazy od krále, zveřejňoval je ve

---

* Které je také mohly využívat nikoliv jen jako výraz díků, ale jako součást mechanismu dobročinnosti, jak si naklonit některého krále v případě potřeby, neznamená to, že by nutně Řekové věřili na božskost různých králů. Pocty králi se tak staly spíše politickým, než náboženským nástrojem ze strany měst.

svém úřadě nebo mohl zasílat soukromé žádosti občanů králi. V jejich pravomoci bylo také povolat do zbraně městskou milici, případně připravit zásoby nutné pro válečné tažení. Města však jako celek posílala svoje vlastní delegace ke králi a spravovala svoje vnitřní záležitosti, nekomunikovala tedy s králem skrze úředníky. Na počátku 3. Makedonské války nabízela města obilí a peníze, ale Perseus odmítl, neboť měl dostatek v královských skladech. Požádal však o povozy pro válečné stroje a jiné těžké vybavení.¹³⁹⁸

Města si každoročně volila své úředníky, kněze, soudce a jiné funkcionáře. Král, pokud posílal někam posádky, obvykle volil dva velitele, a to nejen jako opatření proti případné zradě, ale také proto, aby v případě smrti, nemoci či zranění měl kdo velet. Výzbroj dostávala jak milice, tak regulérní armáda od krále z jeho arzenálů. Celkově však můžeme říci, že města a lid se cítili v Makedonii zajedno s králem a prokazovaly mu nejen úctu a loajalitu, ale především ochotu podpořit ho v jeho podnicích. V helénismu se tak až na výjimky ustanovila zcela jiné koncepce království než dříve, respektive jiné pojetí úlohy krále.

Místo heroického deifikačního pojetí se většina vládců viděla spíše v postavení služebníka lidu a státu, který je s ním zajedno, než nějakého absolutního boha nebo neporazitelného bojovníka. Výborně to ilustruje výrok řecko-baktrijského krále Menandra I. v debatách s Nágasénou, kdy na konci rozhovoru s buddhistickým mnichem probírá svoji obtížnou situaci, v níž je jeho území obklopeno nepřáteli, proto říká: *„Jako zajatý lev ve zlaté kleci natahuje svou hřívnatou šiji ke svobodě, tak mne to vábí k samotě a rozjímání, přesto žiji světským životem. Avšak kdybych se vzdal moci královské, brzy bych zemřel, neboť mám příliš mnoho nepřátel, kteří po mne pasou.“*¹³⁹⁹

Každý helénistický stát měl poněkud jiné pojetí státu i královské moci, tyto odlišnosti jsem dostatečně ukázal - nebyl zde jeden model, který se rozšířil do všech ostatních zemí, každá zem měla vlastní specifika. Řecké městské státy se sdružovaly do spolků nebo federací a je otázkou, zda by časem v Helladě nevznikl jeden reprezentativní stát, sjednocující všechny kraje. Božská, absolutní monarchie Ptolemaiovců byla ohrožována mocí kněží a bohatých chrámů, navíc i povstáním nativních obyvatel. Jejich politický model vlády sice prodělal určité správní změny, ale v zásadě byl ze své podstaty nereformovatelný a neměl se kam vyvíjet. Právý opak platí o státu Seleukovců,

který svým vývojem a helenizačním procesy spěl k volnému federativnímu uspořádání městských států, které by sjednocoval král.

Tyto vývojové možnosti však byly přervány, ztraceny a zničeny mocenským zásahem Říma, který procesy politických změn téměř na dvě století přerušil jen kvůli tomu, aby podobný model, vývoj i procesy nastaly za prvního římského císaře Augusta, jehož systém byl v mnohém podobný raným helénistickým monarchiím (viz. moje interpretace Hierá Anagrafé).

5.19 V hájemství Apollóna (úloha věštíren)

Věštírny měly velkou úlohu v životě Řeků, prozkoumání tohoto fenoménu (stejně jako zkoumání mytologie a svátků), ukazuje, že naše vnímání Řeků a jejich chápání času je bez těchto znalostí zkresleno. Oswald Spengler označil Řeky za kulturu orientovanou na maximální estetickou výtěžnost přítomného okamžiku - s tím by se jistě dalo souhlasit, kdyby to ovšem nedoprovodil nešťastným tvrzením, že neměli zájem o minulost ani budoucnost. Právě naopak, složitá mytologie, genealogie, uctívání heroů a zakladatelů města i připomínání si významných událostí (porážka Peršanů u Platají, odražení Keltů u Delf) je jasným důkazem, že Řeky zajímala jejich minulost.

Rozsáhlá síť věštíren a věšteckých praktik je pak důkazem, že Řeky velmi zajímala i jejich budoucnost. Věštírny měly ovšem více funkcí, většinou byly součástí rozsáhlého chrámového komplexu, ve kterém mělo svatyně více božstev, a také budovy pro musické a atletické hry atd. Pokusím se v krátkosti rozebrat funkci věštíren a jejich fungování na vybraných příkladech. Mezi nejvýznamnější věštírny patřily především tři- věštírna Apollóna Pýthia v Delfách, Diova věštírna v Dodóně a věštírna Dia Ammóna v oáze Síwa v severní Africe. Poslední dvě považuje Hérodotos (Dějiny, II, 55) za nejstarobylější a Dodónu viděl jako nejstarší řeckou věštírnu vůbec.

Máme o ní i zmínku v šestnáctém zpěvu *Iliady*, kde je Zeus nazýván jako vládce dodónský a thessalský, kolem Dodóny žijí jeho asketičtí kněží, Sellové, kteří spí na zemi. Věštírny měla ovšem i další božstva kromě Apollóna a Dia, např. bohyně Gaia v Olympii nebo Aigai poblíž Korintu. Dionýsos měl věštírnu v Thrákii a ve fócké Amfikleii, Hermés měl svoji věštírnu ve Fárii v Achaii. Dokonce i héroové mohli mít svoji věštírnu, nejslavnější z nich byla věštírna héraa Trofónia v Lebadeii (Boiótie).¹⁴⁰⁰

Začneme s věštírnou v Delfách, jež patřila původně bohyni Gaie, Poseidónovi a jeho vykladači Proknovi. Kraj okolo Delf patřil i Dionýsovi a jeho průvodům, v jedné ze svých podob je i vládcem podsvětí. V Apollónově věštírně bylo množství věšteb prikazujících uctívání Dionýsia. Jeho oficiální kult byl zaveden relativně pozdě, až na přelomu 7. a 6. století. Apollón převzal záštitu

nad Dionýsem, usměrnil jeho šílenství a institucionalizoval jeho kult. V 5. stol. se věští v Delfách tradičním způsobem, kdy Apollón mluví skrz Pýthii.

Předtím to byla tradiční věštírna. Podle historika Filochora (3. stol.) existovala Dionýsova hrobka u zlaté trojnožky Apollóna. Delfy jsou velmi staré náboženské centrum, ještě z pozdní doby bronzové, mám pro mnohé možná poněkud odvážnou teorii, která však vysvětluje jednu z hlavních funkcí Delf. Delfy spravovala delfská amfiktyonie, kde bylo tradičních 13 řeckých kmenů Ainiáni, Boióti, Dolopové, Dórové, Iónové, Achaiové, Lokrové, Opúntští Lokrové, Magnéti, Perrhabiové, Fókové, Malové, Pýthiové z Delf a Thessalové. Spolek se scházel každé jaro a podzim, spravoval nejen chrám Apollóna a jeho věštírnu, ale i chrám Déméter a celý komplex.

Spolek vznikl na konci doby bronzové, těsně po konci trójské války, vznik tedy můžeme klást do první poloviny 12. stol., tehdy nastal globální kolaps starých civilizací ve světě Středomoří. Domnívám se, že založení delfské amfiktyonie je odrazem historické reality doby bronzové, mykénští Řekové z Hellady, ovlivnění minojskou kulturou z Kréty, se ve vzájemných válkách naprosto vyhladili. Aby k podobnému kataklyzmatickému konci civilizace nedošlo znova, fungoval Delfský spolek, který stanovil pravidla dodržovaná ve válce mezi Hellény. Tedy zákaz otrávení vodních zdrojů, případně zákaz boje do úplného zničení nepřitele. Helléni museli při pádu okolních civilizací vidět, že totální válka vždy oslabí jednu kulturu nebo civilizaci celkově do té míry, že pak snadno může podlehnout vnější invazi.

Odras této myšlenky je k nalezení i v popisu svatých válek (které byly celkem čtyři), případně v Platónově dialogu **Menexenos**, kde je jasně definován rozdíl ve válčení mezi Řeky, a jak proti tomu vypadá boj Řeků s barbary, který se na žádná pravidla neohlíží. Delfy nebyly jen věštírnou, ale i místem setkávání pro Řeky. Od přelomu 8. a 7. stol. zde probíhaly pýthijské hry, a to podle mýtu, v němž Zeus při hledání středu světa vypustil dva orly a v místě, kde se setkali, zanechal kámen pojmenovaný *omfalos** (pupek). Delfy

---

* V některých zpodobněních sedí Hestia nikoliv na domácím krbu, ale na omfalu. Omfalos je nejen středobod, ale i hrob a zásobárnu duší a života.

byly pro Řeky střed světa; pokud si nakreslíme na mapě pomyslné úhlopříčky z Delf, snadno najdeme výseč, vymezující ranou řeckou civilizaci.

Svaz se ale v první řadě pokoušel řešit vzniklé spory (jak mezi členy svazu, tak i mezi jinými městskými státy) dohodou a v míru. Pokud se soupeři nedokázali sami shodnout, následovala arbitráž; když i ta byla neúčinná (někdo se odmítl podvolit), pak teprve se dostalo ke slovu vojsko. Tuto funkci zprostředkoval např. i chrám Apollóna na Délu nebo jiné svatyně, ale žádná z nich nebyla tak prestižní jako Delfy. V Delfách byly pokladnice řeckých států, kde dávaly na odiv své úspěchy nebo vděčnost bohu za úspěšnou věštbu. Ostatně kolonizační činnost byla řízena z Delf, minimálně v archaických časech tak šlo vlastně o jakési velitelství Hellénů, které sledovalo geopolitickou situaci a pokoušelo se postarat o blaho Hellénů po celém světě, nikoliv jen v Helladě.

Delfy měly řadu pokladů, sochy od vládců i králů, krásná sousoší, sochy bohů, zlaté nádoby, zobce z válečných lodí, nejkrásnější brnění a zbraně, obrazy a mnohé jiné předměty. Skandál vzbudila zlatá socha rétora Gorgii nebo socha hetéry Fryné, kterou vytvořil Praxitelés. Každé století obohacovalo svatyni o nové poklady od Řeků z Itálie, Sicílie, Malé Asie, Egejských ostrovů, nebo z Hellady. Komplex však postihly i různé pohromy - požáry, zemětřesení nebo 3. svatá válka.

Samotné věštění probíhalo uvnitř svatyně, v *megaronu*, kde byla kněžka Pýthie jednou měsíčně na své trojnožce a skrze ni promlouval Apollón, přičemž se jí zmocnilo božské šílenství. Věštby byly jak veršované, tak prozaické, ale od přelomu 5. a 4. století převažovala hlavně próza, jak zjistil ve druhé polovině 4. stol. historik **Theopompos z Chiu**, který věštby shromažďoval. (Plútarchos, Proč už Pýthie nevěští ve verších, 403 e-f). To však nesmíme vnímat jako oslabení síly věšteg, naopak Delfy jsou nadále jednou z nejproslulejších věštíren. Plútarchos přechod k próze udává jako změnu stylu, proměnu logu a myšlení doby, neboť dříve převažovala poezie. Za archaických časů každý favorizoval poezii, protože verše se lépe pamatovaly než próza, nyní je však dominantní próza. Mytopoetická skutečnost byla pro Řeky období peloponnéské války a poklasické doby už minulostí, stejně jako pro Řeky v helénismu a době římské.

Za věštkyní hořel vonný oheň z vavřínových větví a jedlového dřeva, věštila v dosti stísněných prostorech neboť nepřístupná část svatyně měla jen 4-6 m² a byla zde socha Apollóna, jeho lyra, zbraně, omfalos a několik vavřínových keřků.¹⁴⁰¹ Antičtí autoři Strabón a Diodóros tvrdili, že pod trojnožkou věštkyně byla skalní trhlina, z níž šel omamný dým přivádějící do vytržení. Starší autoři se ovšem o žádném takovém jevu nezmiňují a dnešní archeologické nálezy dokazují, že žádná skalní trhlina na místě vnitřní svatyně nikdy nebyla.

Pýthie věštila vždy sedmého dne každého měsíce kromě tří zimních, její tvář přitom byla zakryta purpurem, avšak nohy po kolena měla holé. Funkci vykonávaly ženy, které překročily hranici 50 let. Před věštěním prodělala kultovní očistu v kastalském prameni a do svatyně ji doprovázeli dva věštci, velekněží, pět členů rady hosioi a chrámoví služebníci. V chrámu sejmula kněžka svůj purpurový závoj, uprostřed chrámu byl Hestiin krb, ze kterého planul oheň. V případě příznivého znamení bylo obětováno kůzle (pokud nebylo dobré znamení, čekalo se na další měsíc) a začala činnost. Tazatel do chrámu nemohl sám, musel být přítomen proxenos (plnil funkcí dnešního velvyslance), který se zaručil, že je občanem jeho země a pokládal Pýthii otázky za něj.

Trojnožka, na které Pýthie seděla, měla po stranách kruhy a její vnitřek vypadal jako lavor, nebyly tam žádné polštáře. Tři nohy trojnožky měly symbolizovat minulost, přítomnost a budoucnost. Kandidátky na Pýthii byly prosté ženy, bez jakýchkoliv zvláštních schopností. Ostatně potvrzuje to ve svojí věštecké trilogii i Plútarchos, který jasně hovoří o tom, že Apollón způsobuje prorocké šílenství. Řecké slovo *mantis* – věstec, je odvozeno od *mantein*, šílet být v extázi.¹⁴⁰² Pýthie tak byla pouze médiem, nikoliv člověkem, jenž měl božské nadání.

Philip Vandenberg si všímá zajímavého jevu - kritéria výběru, jakkoliv se je snaží Plútarchos zjednodušit, zobrazují zajímavou skutečnost, zprvu byly kněžkami mladé dívky ve věku patnácti let a později staré ženy, podle psychologických výzkumů jsou právě tyto skupiny nadány médijními schopnostmi.¹⁴⁰³ Moderní autoři mají obecně sklon posuzovat věšteství jako zinscenovaný podvod, dovednou autosugesci či hypnózu, kterou prováděli kněží na věštkyni, ale jen málokterý pátrá po skutečném mechanismu fungování. Věšteství byla pro Pýthii nebezpečná činnost, neboť při ní mohla

zešílet, a ne vždy se jí podařilo uvést do transu, jak doložil Plútarchos. Samozřejmě se děly i případy uplácení nebo podvodů, ale to nemusel být převažující jev.

Zejména delfská věštírna proslula mnoha konkrétními předpověďmi, které se splnily a nebyly zoufale nekonkrétní, přitom věstkyně neměly prostředky, jak odhadnout, že se splní. Například smrt spartského velitele Lýsandra, který byl varován před hučícím hoplitem a drakem, synem země. Lýsandros byl zabit v Boiótii během bitvy u města Haliartu, poblíž řeky Hoplités, a usmrtil ho Neochóros z Haliartu, který měl ve znaku na štítě draka.¹⁴⁰⁴ Ačkoliv nepopírám existence kartotéky zákazníků v Delfách a jinde, pravděpodobnost správné předpovědi se tím zase tolik nezvyšuje.

Fenomén věšectví proto vidím jako výsledek parapsychologických schopností, doplněných právě sběrem informací ze světa. Hranice mezi politikou a náboženstvím byla velmi těsná, jak jsem již psal v předchozí kapitole o úloze mytologie v politickém myšlení a mezinárodních vztazích.

Významná věštírna byla v Épeiru nejen v Dodóně, ale i v městě Efyra, zde bylo tzv. *nekromanteion*, věštírna mrtvých. Byla postavena větší částí v podzemí. Zde přítomní museli strávit v podzemí několik dní, předtím podstoupili rituální očištění a vznesli dotaz přinesený na destičkách stejně jako v Delfách. Tazatel však musel přinést oběti zesnulému, od něž chtěl něco vědět, tedy vepřové maso, fazole a mušle, což sloužilo jako pokrm mrtvých.¹⁴⁰⁵ Po 29 dnech pobytu v podzemí sestoupil tazatel do svatyně s nádobou krve pro zesnulé, kterou vylil na do otvoru v zemi v jinak vydlážděné podlaze, poté měl obdržet svoji odpověď. Ze stropu se spustil kotel, ze kterého měl promluvit nebožtík a poté se opět vrátil nahoru.

Hádův kult a věštírna mrtvých v Efyře jsou velmi staré, pravděpodobně z počátku temných dob nebo archaického období, nechal si v ní věstit i Odysseus. Na místě Efyry stálo v roce 1400 město Xylokastro a kult mrtvých sem přinesli pravděpodobně mykénští přistěhovalci ze západního Peloponnésu.¹⁴⁰⁶ V roce 167 zničilo věštírnu římské vojsko Aemilia Paula, stejně jako třetinu celého Épeiru. Teprve v roce 1958 zde začaly vykopávky - kuriózní je, že nad věštírnou stojí kostel.

Efyrská věštírna se proslavila především výrokem určeným korintskému tyranovi **Periandrovi** (600-560), který roku 580 nutně potřeboval vědět, kam jeho manželka Melissa ukryla jakýsi poklad, který jí svěřil jistý přítel. Poprvé vyslanci z Korintu neuspěli, neboť Melissa se jim sice zjevila, ale vytkla Periandrovi jeho prohrěšky,^{*} a teprve když jí tyran obětoval kolekci šatů, dozvěděli se napodruhé jeho vyslanci její tajemství. Největší rozkvět věštírna zažila ve 3. století, pokračoval až do dob jejího zničení.

Věštírna v Dodóně byla v horském údolí, kam byl přístup pouze skrze jeden horský průsmyk, takže pozůstatky byly objeveny v 19. století. V době mykénských Řeků zde sídlilo obyvatelstvo, které s nimi vůbec příbuzné nebylo, z dob neolitu se zde vyskytuje zcela jiná kultura a nebyl zde objeven jediný předmět s helladskou nebo mykénskou charakteristikou, mimo bronzového kordu a širokého železného meče.¹⁴⁰⁷ V Dodóně se nacházel posvátný Diův dub, z jehož šelestu listů místní kněžka věštila, tyto ženy vystupovaly vždy ve trojici.

Zpočátku obyvatelé uctívali dub, poté bohyni země Ge, teprve ve 13. století započal kult Diova posvátného dubu.¹⁴⁰⁸ V Dodóně byla významnou místní bohyní Dioné. Podle mýtu o stvoření světa byla tato titánka dcerou bohyně Eurynomé a hada Ofióna, společně s titánem Kriem byli přiděleni planetě Marsu a Diem měla údajně dceru Afrodítu (Homér V, Iliada). Jinde je Dioné uváděna jako bohyně deště a pramenů a byla dcerou Ókeanovou nebo Poseidónovou. Indoevropské jméno Dioné ve skutečnosti neznamena nic víc, než jednoduše titul -: bohyně, etymologická ženská forma jména Zeus.

V Épeiru byla Dioné Diovou ženou a oficiální manželkou, tedy nikoliv Héra. Věštění zde původně probíhalo velmi jednoduše až do 5. stol., stejně jako v Delfách (tam se tak činilo pomocí losu), kdy se odpovídalo pouze prosté ne nebo ano. Jen prominentní osobnost, která předložila mnoho darů, mohla chtít rozřešit obtížnější otázku vyžadující rozsáhlejší odpověď. Návštěvník dostal olověnou destičku, kam vyryl svůj dotaz, označil ho číslem nebo iniciálami svého jména na zadní straně, kněz poté vzal los a vložil ho

---

^{*} Periandros ji zavraždil, provinil se na ní nekrofilii, navíc si ponechal její majetek a především luxusní sbírku šatů.

s ostatními otázkami do džbánu. Ten byl pak postaven před věštící kněžku. Další popis rituálu není zachován. Dá se předpokládat, že věštyně naslouchala šumu dubu, poté vytahovala otázky a odevzdávala je knězi, který zapisoval kladné nebo záporné vyjádření.

Z období 6. a 5. století je nalezeno mnoho olověných destiček, několiknásobně přepsaných.¹⁴⁰⁹ Pozůstatky dubu nalezeného v Dodóně odpovídají stromu, který byl poražen roku 392 po Kristu, jeho stáří bylo maximálně pět set let, takže pokud zde věštírna existovala od konce trójské války, musely zde růst stromy postupně přinejmenším tři.¹⁴¹⁰ Další zvláštností byly tzv. dodónské kotle, okolo dubu byly rozestavěny bronzové trojnožky a na nich bronzové kotle, takže jakmile někdo vešel do posvátného okrsku, okamžitě je rozezněl, toto uspořádání přetrvalo do 5. století, než jej nahradila zeď. Další zvláštností byl Kerkýrský bič. Na jednom sloupu stála soška chlapce, jenž měl v ruce bič, místo řemenu však na něm byl řetěz, splývající do bronzové nádoby stojící na sloupu. Stačil slabý závan větru a sousoší se rozezvučelo.

Malá Diova svatyně vznikla v Dodóně roku 400 ve stínu uctívaného dubu, původně se měla stát Dodóna jedním ze 6 největších svatostánků, Alexandr Veliký pro ni plánoval rozpočet 1500 talentů, k výstavbě však již nedošlo. Teprve král Pyrrhos postavil kolem svatyně sloupovou síň, búletérion, zasedací síň s rozlohou 62x40 m a prytaneion, tedy příbytek pro kněžstvo a vznešené hosty, i okolí svatostánku bylo zrenovováno. Byly zde kultovní prostory pro Dioné, Hérakla, Afrodítu a bývalou Diovu manželku Themis. Také tu bylo postaveno divadlo pro 20 000 diváků.¹⁴¹¹ Roku 219 komplex poničili Aitólové, avšak Diovy věštírny se netkli a o několik let později proběhly renovační práce, díky nimž byl areál ještě větší a honosnější. Nová věštírna měla kromě výraznější velikosti i iónské sloupy. Areál zničilo opět římské vojsko v roce 167, ale o dvacet let později byl uveden do provozu znovu a přežil i nájezd Mithridata VI. v roce 86. Věštírna se neproslavila žádným výrazným proroctvím, vyslovila se pouze příznivě k výpravě krále Pyrrha, jinak o ní není téměř slyšet.

Větší slávy dosáhla věštírna Dia Ammóna v Siwě, když roku 450 předpověděla Kimónovu smrt na Kypru, který byl obléhán athénským loďstvem, přitom místní kněží nemohli během jednoho dne nijak zjistit, že Kimón zemřel u města Kitia vzdáleného stovky kilometrů. Sláva věštírny tím okamžitě vzrostla, a

tak Delfy a Dodóna měly novou konkurenci. Ve 4. století se začaly sochy Dia Ammóna objevovat v Thébách a Megalopoli, ve Spartě získal dokonce svoji vlastní svatyni. Věštírna si nemohla stěžovat na nedostatek návštěvníků, ačkoliv byla v Libyjské poušti a cesta tam byla velmi obtížná. Věštírnu navštívil v druhé polovině 19. století Němec Gerhard Rohlfs a zakreslil, jak vypadala, a to včetně hieroglyfů, ačkoliv jim sám nerozuměl. Jeho krajané Georg Steindorf a Curt von Grünau sem dorazili v roce 1899/1900, okopírovali nástěnné reliéfy a vyfotografovali stavby a jejich zbytky.

Samotná věštírna stála podle Diodóra (VVII, 50, 3, 4) uprostřed oázy, kde byly vesnice a uprostřed hrad s trojitou zdí, z nichž první kryla knížecí palác, druhá dvůr žen, příbytky manželek a příbuzných, strážní domky posádky, kapli božstva a posvátný pramen, třetí zeď obemykala kasárna a strážníci osobní knížecí gardy. Mimo hrad stál Ammónův chrám a v jeho blízkosti vyvěral sluneční pramen.

Rozbor stavby, soch a hieroglyfů prokázal, že je tvořili lidé, kteří se příliš nevyznali v egyptské mytologii, architektuře ani hieroglyfech, je zde řada chyb a omylů. Na základě rozborů ale bylo zjištěno, že tato podoba svatyně vznikla až v době Achorise, faraóna XXV. dynastie, který panoval v letech 392-380.¹⁴¹² Věšteství se u Egyptů vyskytovalo až od 15. století, kdy bylo v doméně boha Ammóna. Věštírnu však postavili lidé, které označuje Hérodotos (II, 42) za kolonisty Egyptů a Aithiopů, byli to obyvatelé této oblasti (Amonia) a přívrženci Ammónovi. Tato kolonizace proběhla v letech 715-664,¹⁴¹³ v Libyi začali Řekové zakládat svoje kolonie v druhé polovině 7. století. Je ovšem otázkou, zda řecké vlivy pronikly i do Siwy, spíše tomu bylo naopak. V Siwě bylo sice rozpůlené vejce ověšené smaragdy a jinými drahými kameny (místo podobizny Ammóna), jenže rovněž v Napatě hlavním městě Aithiopů uctívali omfalos v chámu Ammóna.¹⁴¹⁴

V Malé Asii byla věštírna v Didymách již od 8. století, v roce 494 ji zničili Peršané, ale na přelomu 4. a 3. století zde začali obyvatelé Miletu znovu budovat věštírnu s chrámem. Autory megalomanské stavby byli dva architekti - Paiónios z Efesu (podílel se na stavbě Artemidina chrámu v Efesu) a Dafnis z Miletu. Okolo velmi malé svatyně s vlastní věštírnou měl stát mohutný komplex zdí a 122 iónských sloupů o výšce 25 m, stavba měla zůstat nezastřešená. Patrony místní svatyně a autory nového projektu byli Seleukovci,

kteří považovali Apollóna za svoje osobní božstvo. Stavbu se však pro její obří rozměry nepovedlo dokončit ani za dobu římského císařství (plocha komplexu měla 1164 m²).

Seleukos sem dopravil Apollónovu sochu ze Sús, kterou kdysi Peršané zcizili. Šlo o jedinečné dílo, bronzová socha Apollóna byla dílem sochaře jménem Kanachos ze Sikyónu, v jedné ruce držela lyru a v druhé jelena, jehož bylo možné uvést do pohybu.¹⁴¹⁵ Vnitřní svatyně a chrám byly postaveny brzy, stavbu proto zdržovaly i davy poutníků, a nejen pouhá velikost stavby. První věštírnu kdysi založila rodina Branchovců, a tak práva na ni patřila jim. K chrámovému komplexu vedla 16 km dlouhá cesta, lemovaná votivními dary. Kněz, volený na jeden rok, svatyni řídila zároveň sděloval návštěvníkům božský výrok.

Vraťme se však znovu k významu věštek a věštebných znamení. Tradice věštění byla dlouhá, sahala až do doby bronzové, a je jedno, zda věštectví v Řecku bylo ovlivněno Egyptem, původní mykénskou kulturou nebo jinými vlivy, ve společnosti a politice mělo své nezastupitelné místo. Věštebná znamení však neváhali mnozí jedinci padělat, případně si věštby přizpůsobit svým potřebám, jako Themistoklés, který pečlivě naplánoval bitvu u Salamíny a celou strategii měsíce předem. Evakuace Athén byla schválena už v červnu roku 480, stejně jako shromaždiště sil u Salamíny, místo vybrané pro rozhodující bitvu s perskou flotilou. Dalším příkladem je thébský vojevůdce Epameinóndás, který den před bitvou u Leutker, roku 371, sundal zbraně Héraklea v jeho chrámu a kněží vyložili tuto událost jako znamení, že Héraklés je na jejich straně.

Spartský velitel Lýsandros se neúspěšně pokoušel prokázat svůj božský původ, ale všechny věštírny ho odmítly, proto se pokoušel skrze delfské věštby donutit Spartu ke změně volbě krále, který už neměl být volen ze dvou rodů, ale z nejschopnějších občanů, jenže i tento plán selhal, protože ho jeden z pomocníků vyzradil. Obzvláště velkého významu nabývali věštci ve válce. Špičkoví věštci pocházeli ze starobylých rodů a pobírali vysoké honoráře za svoji činnost. Ani tehdy ale nedovedli věštci předvídat svůj vlastní osud, proto hledali maximální možný zisk ze svých služeb.

Spartané zaměstnali před bitvou u Platají věštce Teisaména ze starobylého rodu lamidů. Jako odměnu chtěl napřed nehoráznou finanční částku, ale později chtěl spartské občanství pro sebe a svého bratra. Byl si jistý, že jde o dobrou investici, protože Pýthie v Delfách mu předpověděla v bojích pět vítězství. Teisaménos začal po věštbě trénovat v pětiboji, na olympijských hrách však prohrál v jedné disciplíně a tak mu došlo, že pět vítězství se bude týkat jeho předpovědí pro bitvy. Perskému vojsku věštili Hégesistratos a Hippomachos.

Výsledek bitvy obvykle věštci věštili z vnitřností zvířat nebo plamenů a dýmů. Po bitvě u Platají nechali Řekové z kořisti vyrobit sochy bohům a bronzový sloup (3,85 m vysoký, kde byla vyryta jména řeckých obcí, které bojovaly u Platají), který ztvárňoval tříhlavého hada, na němž se skvěla zlatá trojnožka - dar pro Apollóna za jeho pomoc prostřednictvím věštek.

Někdy ovšem ani sebelepší věštby nepomohly, Athény se například ptaly, zda mají uskutečnit svoji výpravu na Sicílii roku 415, z Delf obdržely výrok, ať zůstanou v klidu*, bohužel řečtina je jazyk hravý, a tak nabízel i druhý výklad - přivést Hésychii (což byla kněžka Athény v Klazomenách).¹⁴¹⁶ Tento druhý výklad přivedl Athéňany k podpoře výpravy na Sicílii, zbytek patří historii.

Věštby měly svůj význam i v helénismu, ale nemáme bohužel tolik příkladů, byť Plútarchos a jiní autoři jich pár poskytují. Již jsem hovořil o okolnostech skonu Alexandra I. Épeirského (370-331), kterému se vyplnila věštba, když zahynul u řeky Acherón v Itálii, poblíž Pandósie, a neunikl smrti tím, že se vyhýbal kraji Thesprótů v Épeiru, kde byla stejnojmenná říčka i město. Seleukos I. zahynul rovněž podle věštby roku 281 na thráckém Chersonésu. Jeho věštba varovala, aby se držel dál od města Argos, jenže Argos byl na Peloponnésu, další v Amfilochii na pomezí mezi Akarnánií a Aitólií, také v Makedonii v kraji Oresteia a jiný byl u Iónského moře vybudován Diomédem. Seleukos se skutečně důsledně vyhýbal jakémukoliv místu jménem Argos. Jenže po cestě do Lýsimacheie uviděl nádherný oltář, vybudovaný buď Argonauty, spěchajícími do Kolchidy, nebo Achájeci, kteří se vypravili dobýt

---

* *Tén hésychian agein*

Tróju. Z tohoto důvodu místní nazývali oltář Argos. V momentě, kdy se to Seleukos dozvěděl, ho Keraunos bodl do zad. Seleukovi se tak splnila věštba.

Pohyby planet, zatmění slunce i měsíce, pád komety a mnohé další jevy byly považovány za znamení, která musel věštec vyložit. 27. dubna roku 413 došlo k zatmění měsíce, které mělo za příčinu zkázu athénské vojska na Sicílii. Démostenés chtěl ustoupit, jenže spoluvelitel Nikiás byl proti- jeho zkušený věštec Stilbidés zemřel při obléhání, a tak úlohu věštce převzali amatéři, kteří vyložili zatmění jako výzvu k odložení o třikrát devět dní, tudíž celý měsíční cyklus.¹⁴¹⁷ Nikdo neoponoval, neboť po ruce nebyl schopný věštec ani astronom, a 40 000 mužů tak bylo odsouzeno ke zkáze.

Další významné zatmění nastalo 9. srpna roku 357, tehdy se Dión vydal z Leukady proti svému švagrovi Dionýsiovi I., a jeho osobní věštec Miltas všechny přesvědčil, že zatmění znamená zkázu Dionýsia, přičemž pohasne zářivý zjev i jeho samovláda. Většina autorů už dále příhodu nerozebírala, bohužel se vloudilo trapné přehlédnutí, které poskytl sám Plútarchos v Diónově životopise (zjevně nebyl astronomicky důkladně vzdělán). Jeho scénář, že výprava za 13 dní doplula na Sicílii, je totiž nevěrohodné díky údaj, že za bouře vyšel Arktur, nejjasnější hvězda v souhvězdí Bootes (Souhvězdí Pastýře).

Výpočty astronomů ale určily zatmění Měsíce na 9. srpna roku 357, jenže východ hvězdy Arktur pro tuto zeměpisnou šířku (jihovýchodní Sicílie, kam dopluli) byl v té době až z 21. na 22. září!¹⁴¹⁸ Byla to Plútarchova chyba, záměrně přehlédnutí nebo snaha učinit z Dióna a platoniků* osvícené muže?

Ve starověku se pečlivě rozlišovalo mezi výklady snů, věštek a znamení. I když byly některé věštby neúspěšné, jejich věrohodnost to neoslabilo, protože Řekové měli hranici mezi zbožností, přehnanou pověřčivostí a šarlatánstvím. Uměli rozlišit padělané věštby nebo pochybné praktiky a nová náboženství (např. kult Orfiků). Lidi, kteří se dopouštěli padělání věštek či znamení, nemilosrdně stíhali. Proto bychom neměli ve věštech vidět institucionalizovaný podvod.

---

* Miltas byl žákem Akademie, byl vzdělán v astronomii stejně jako Dión.

Přesuňme se nyní od velkolepých věštíren a profesionálních věštců do svatyní menšího, ale podstatně zajímavějšího ražení. V antickém Řecku si člověk totiž mohl věštit také sám. Amfiareion u Orópu v Boiótii, 150 km severně od Athén, plnilo funkci dnešních lázní a léčebných zařízení, byly zde minerální prameny, ačkoli klientela zde nebyla tak bohatá a elitní jako v Delfách, Siwě nebo Dodóně. Místní věštírna pracovala se sny jako prostředkem, jak nahlédnout budoucnost. Kolem věštírny byl samozřejmě rozsáhlý sportovní a kulturní komplex. Kromě obyčejných lidí sem však zavítal i Ptolemaios IV. nebo římský vojevůdce Sulla (138-78). Uprostřed komplexu stál chrám místního boha Amfiaráa, obrovský obětní oltář a spací síň dlouhá 110 m.¹⁴¹⁹ Amfiaráos byl synem Oikleá a Hypermestry, věštec a hrdina, který se později stal bohem, spřízněným s Melampodem i Apollónem.

Thébané ovšem měli do jeho svatyně zakázaný přístup, protože kdysi Amfiaráa urazili tím, že si ho zvolili za pomocníka místo za věštce. (Hérodotos VIII, 134) Každý návštěvník věštírny obdržel kartu, souhlasil s procedurami, obětoval skopce, dodržoval dietetické předpisy a několik dní nejedl vepřové, určité ryby, cibuli, fazole a česnek, k pití byla pouze voda. Vykladači snů byli vážení lidé, nacházeli se mezi nimi seriózní učenci jako peripatetik Démétrios Falérský či stoik Geminos z Tyru. Běžní návštěvníci v Orópu však nehovořili s takovými experty, jejich sny zapsal na tabulku kněz konající službu, vysvětlil jim obsah symbolů a tabulku uložil ad acta.

Órópos sice nepatřil mezi největší centra, ale návštěvníků měl dostatek, od roku 335 se zde konaly kultické hry, kterých se směli účastnit i „barbaři“, kteří jinak měli zapovězený přístup k chrámovému spaní.¹⁴²⁰ Órópos spravoval po dobu jednoho roku volený velekněz.

Boiótie měla i další vyhlášenou věštírnu, v městečku Lebadeii existovala Trofóniova jeskyně, kterou navštěvovali různí prominentní návštěvníci - Epameinóndás, Filip II. nebo Aemilius Paulus. Místní svatyně existovala už od mykénského období. Vznikla podle mýtu tím, že héros Trofónios, syn Apollóna, zabil bratra Agaméda a poté uprchl do Lebadeie, kde se skrýval v podzemní jeskyni, v níž zemřel. Řeckým úslovím proto bylo, že kdo je zasmušilý, byl u Trofónia,¹⁴²¹ jinými slovy - kdo tam zavítal, odnaučil se smát. Místní věštírna těžila z toho, že věhlasné věštírny, jako třeba Delfy, nezvládaly nápor všech klientů, a proto mnozí z nich zavítali sem. Každý návštěvník zde zapsal před

odchodem na votivní tabuli své proroctví, aby si ho ostatní mohli ověřit a dohledat, jak dopadlo.

Zdejší věšτίrna předpověděla Epameinóndovo vítězství u Leutker roku 371. Doporučila postavit vítězné znamení v předstihu a umístit na něj štít messénského krále Aristoména, (Pausaniás IV, 32) po vítězství pak štít do Trofóniovy svatyně vrátili. Řecký cestovatel doby římského císařství, Pausaniás, zde strávil několik dní v svatyni Dobrého ducha a Dobré náhody, podrobil se očistným obřadům a denně obětoval, modlil se k Trofóniovi, Apollónovi, Kronovi, Diovi, Héře i Déméter. Věštec pak zkoumal vnitřnosti obětovaného zvířete a teprve poté v případě příznivých znamení ho vpustil do věšτίrny. Pak byl obětován beran, jeho vnitřnosti musely přinášet rovněž příznivé znamení, kdežto v případě neúspěchu se musel dotyčný vrátit k řece, k nové očiště.

Do věšτίrny zapuštěné v zemi nevedly schody, ale žebřík, a stavba vypadala jako pec (šířka 1, 76 m, hloubka 3,552 m, výška 0,88 m)¹⁴²² Po sestupu do „pece“ byl návštěvník za nohy vtažen do nitra orákula, o dalším postupu Pausaniás mlčí a zmiňuje pouze to, že někteří lidé mají vidiny, jiní zase něco slyší. Kněží poté posadili tazatele po návratu z pece na křeslo paměti, zapsali, co se dozvěděl, a odevzdali ho příbuzným.

Kromě velkých prestižních věšτίren nebo těch menších, avšak relativně spolehlivých, existovaly i věšτίrny malé, venkovské, o kterých se antické prameny téměř nezmiňují. Např. věšτίrna Apollóna Ptojského v Boiótii nad Kopájským jezerem, poblíž městečka Akrafia, kam se vydal kdysi posel od perského vojevůdce Mardonie. Jelikož neuměl řecky, najal si tři Thébany, aby vyřídili všechny formality, kněz však začal mluvit kársky a posel okamžitě jeho výrok začal zapisovat.¹⁴²³

K fenoménu věšteství patří i různá proroctví a slavné římské Sibyliny knihy, ale Sibyly se objevují až v polovině 8. stol. v Malé Asii, např. Sibyla z Eryther roku 744 jménem Hérofilé.¹⁴²⁴ Sibyla ovšem byla věštkyně zvláštního druhu, měla nutkání věštit pod vlivem božské síly, jenže nikoliv neustále nebo pravidelně, navíc drtivá většina jejich předpovědí se týkala vzdálené budoucnosti, někdy i velmi vzdálené. Působily ovšem i v Itálii, ve městě Kýmé měla Sibyla svoji jeskyni, která se později změnila na věšτίrnu, již od poloviny 8.

stol., oproti tomu věštírny v Latii ve městech Praeneste a Antium se jim co do významu nemohly vůbec rovnat. Nezískaly nikdy větší význam, římský svět věštek byly především Sibyliny knihy, které střežilo kolegium, zpočátku dvojčlenné, od roku 369 mělo již deset členů, z nichž pět jmenovali patricijové a pět plebejové, od prvního století před Kristem stoupl počet členů na 12.

Jak uvádí Tacitus (Letopisy VI, 12), když požár na Kapitolu v chrámu Jova knihy zničil, opatřili si Římané opisy věštek v Tróji, Erythraích, Libyi, Sicílii a Annách. Obnovenou verzi přezkoumalo patnáctičlenné kolegium, pak byly knihy od roku 12 před Kristem uloženy v Apollónově chrámu na Palatinu.

V závěru tedy můžeme shrnout funkce řeckých věštíren jako katarzní (očistné), kdy zajišťovaly očistné obřady, pokud měl někdo neúspěchy, neblahý osud, nemoc atd. Další byla poradní a zprostředkovací funkce a koloniálně-politická funkce, kdy byla řízena kolonizační politika, převládala snaha krotit intenzitu vnitřních konfliktů a řešit spory obcí, spolků i jednotlivců mírově. Kultická funkce sloužila k výkladu starých obyčejů nebo věštných znamení a snů. Charismatická funkce některých proroctví se projevovala, když věštírny chtěly od konkrétních jedinců splnit jiné úlohy, než které zamýšleli plnit.

5.20 Helénistické kultury – mezi životem a smrtí

V této kapitole stručně popíši nejen úlohu některých kultů, důvody jejich šíření a způsob fungování, ale především se zaměřím na religiozitu Řeků obecně, neboť je dodnes v mnoha publikacích nesmyslně zkreslována a redukována na jakýsi primitivní antropomorfismus. Což je ovšem nesmysl, antropomorfismus je v řeckém náboženství samozřejmě přítomen, ale je to pouze jedna z jeho částí, substrát řecké religiozity je mnohem bohatší, odráží vlivy mykénských Řeků, rovněž východní vlivy, náboženství Thráků atd. Nejdříve tedy chci objasnit povahu náboženství v dobách před helénismem a jeho vývoj, pojem duše a představy o posmrtném životě.

Řekové neměli v rámci náboženství žádnou knihu zjevení, ale v rámci jejich vzdělání bylo nezbytně nutné znát knihy *Ilias* a *Odyssea*.^{*} Ačkoliv stáří děl spadá s největší pravděpodobností do 8. stol., popisuje právě období doby bronzové okolo let 1190 př. n. l. Podívejme se blíže na příčinu trójské války nikoliv z pohledu dnešního racionalismu, ale z pohledu obyvatel doby bronzové. Proč vlastně tak moc všichni toužili po Heleně? Podle tradice proto, že byla nejkrásnější ženou, což také není málo, ale v pozadí nebyvalého zájmu stálo něco podstatnějšího.

Helena byla dcerou Lédy (dcery spartského krále Tyndarea) a jejím otcem byl hromovládny Zeus. Zeus na počátku své vlády svrhnul Krona, svého otce, tím skončil podle řeckého dělení času zlatý věk a Kronova vláda. Zeus poté otce unesl na Ostrovy blažených, na nejzazší konec světa. Tam Kronos pobývá dodnes a s ním celý zlatý věk, tam je Kronos dále králem a manželem Rhey, tam ovívají Okeánovy vánky Kronovu věž. Tam také žijí první lidé, kteří se nemusí o obživu starat. A právě na tohle místo se mohl dostat smrtelník jen tím, že získá zastání nějakého (polo)boha či (polo)bohyně, kterou Helena bezpochyby je. Ji a jejího manžela nebude čekat úděl obyčejných smrtelníků. Buď by se její manžel dostal na samotný Olymp, nebo spíše na Ostrov

---

^{*} Řekové z nich při nejrůznějších příležitostech citovali, ať šlo o státní projevy, řešení praktických záležitostí či etický kodex chování. Samozřejmě obě díla se stala do značné míry určující pro oblast náboženských představ.

blažených, kde čas nevládne. Proto probíhala tak urputná soutěž všech nápadníků získat Helenu.

Věděli, že snaha stát se skutečně nesmrtelným je na dosah ruky! Ostatně příkladů, kdy obyčejný smrtelník skončil mezi bohy, by se dalo v řecké mytologii najít více. Když si pozorně přečteme Homérovo dílo, dají se velmi snadno vyvodit závěry, jak si Mykénští Řekové představovali duši. Duše je pro ně spjatá s tělem, nicméně, zřejmě jako pozůstatek předchozích náboženských animistických představ, duše může z těla uniknout a cestovat. Duše ovšem není snadno ovladatelná, potřebuje tělo a je si toho dobře vědoma. Například pasáž v Iliadě, kdy Hektor uvažuje, že by možná šlo ukončit válku s Acháji, kdyby jim vrátil ukradenou pokladnici, samozřejmě s jejím původním obsahem, a Helena by se vrátila k Meneláovi. Rozhodne se jít s nabídkou za nejlepším bojovníkem svého protivníka, jenže zjistí, že i když jeho mysl nechce, tak nohy mu prostě utíkají a je zabit. Jakoby tělo mělo svou vlastní životní sílu a mohlo se ve vypjatých momentech rozhodovat nezávisle na duši.

Další zajímavá pasáž osvětlující, jak to vlastně s trvanlivostí duše a jejím fungováním vypadá, je k nalezení v Odysseji v devátém až dvanáctém zpěvu. Odysseus se dostane do podsvětí, a k tomu, aby si mohl promluvit s dušemi slavných hrdinů, musí obětovat berana, z jehož krve se stíny sytí, tím získají schopnost vzpomenout si na celý svůj minulý život, nemluvě o tom, že většec Teresiás vidí do budoucnosti. Achilleus bez obalu Odysseovi sdělí, že lepší je být obyčejným nádeníkem ve světě živých, než králem v podsvětní říši.

Je zde vidět, že obyvatelé doby bronzové nebo archaické netrpěli žádnými přehnanými iluzemi a údělu, který je čeká, těžko říci, kde se vzal takový realismus, ne-li pesimismus, který se poté neustále promítal i v mnoha pozdějších obdobích. Euripidés (480-406) proslul mimo jiné citátem, že smrt je dluh, který musí být vyrovnán. Tento pohled převažoval, ačkoliv v klasické době bylo známo už mnoho jiných náboženských představ, které byly pro mrtvé příznivější. Duše je v představách Řeků trvale nezničitelná složka, netělesný stín, který bude přebývat v podsvětí. Avšak bez těla, a zejména krve (životní síly), pozbude skoro všech svých mohutností. Připodobněme to ke stavu, kdy by fungující mozek měl pouze jednovteřinovou paměť, to se samozřejmě nedá nazývat životem.

Antropomorfismus bohů měl své jasné hranice, bůh měl mnoho podob, kult ostatně zná celou sérii Diů*, nikoliv pouze jednoho, individualismus bohů i antropomorfismus měl své hranice. Božská mocnost je souhrnným výtažkem kosmických, společenských a lidských aspektů.¹⁴²⁵ Staří Řekové věděli, že to, jak se jim bůh zjevuje, není jeho skutečná podoba. Setkání smrtelníka s bohem v jeho pravé podobě je smrtící. Jak dokládá mýtus o vzniku boha Dionýsa, jehož matkou je smrtelná žena Semelé, dcera thébského krále Kadma a jeho manželky Harmonie.

Semelé byla krásná tak, že si ji oblíbil nejvyšší bůh Zeus. Často ji na zapřenou navštěvoval, což se brzy dozvěděla jeho manželka Héra a rozhodla se manželovu milenku zničit. Proměnila se ve stařenu a navštívila Semelu, poslouchala její vyprávění a její pochybnosti, zda její milenec je opravdu bůh. Stařena ji navedla, aby si vyžádala důkaz. Má boha požádat, aby se ukázal v celé své božské kráse a síle, i se svými blesky a hromy. Když se Zeus opět ukázal, prosila ho Semelé o splnění jednoho přání.

Zeus se zapřísahal a teprve potom vyslechl přání. Znal všechny důsledky, ale svou přísahu nemohl zrušit. Vystoupil do výše, shlukla se mračna, spustilo hromobití a Zeus s malým bleskem sestoupil ke Kadmovu domu. Vyšlehl plamen, blesk Semelé okamžitě usmrtil a zapálil dům. Zárodek Dionýsa si zašil Zeus do stehna, o pár měsíců později se narodil Dionýsos, osvobodil svoji matku z podsvětí a uvedl ji na Olymp pod jménem Thyoné. Ponaučení z tohoto mýtu je prosté, setkání s bohem v jeho původní pravé podobě nemůže smrtelník přežít, tak strašná je jeho moc a vzhled. Jedna ze základních charakteristik pro řecké božstvo je slovo *deinos* – strašný, mocný

Kromě Pythagorejců, jimiž byl Platón ovlivněn, přišel právě on s novou koncepcí duše, která má podle něj tři části – logos (rozum), thymos (emoce) a eros (touha). Platón totiž chce popřít a překonat Homérovskou koncepci, podle níž duše není schopna v některých případech vládnout tělu.

---

* Například Xenofón uvádí ve svých dílech tento příklad, existuje Zeus ochránce přátelství, Zeus ochránce bohatství atd. Pokud člověk některou složku zanedbával, nedostávalo se mu přízně, jak uvádí Xenofón, zapomněl obětovat právě Diovi Ochránci bohatství, stal se tak proto chudým po návratu z Asie do Hellady.

Zásadní význam pro pochopení tohoto pojetí má právě jeho dílo *Ústava* a v něm obsažený mýtus o Erovi. Muž jménem Er, syn Arménky z Pamfýlie, zemře v bitvě. Deset dní po smrti zůstává jeho tělo bez jediné známky rozkladu, o další dva dny se probudí na pohřební hranici a vypravuje ostatním o své cestě podsvětím, o astrálních sférách a světě, o reinkarnaci. Příběh přináší jako hlavní myšlenku to, že ctnostní lidé jsou po smrti odměněni, kdežto amorální lidé potrestáni.

Spolu se spoustou jiných duší a svými společníky přišel Er na hrůzu nahánějící místo se čtyřmi průchody, z nich dva vedly do nebe a dva do země. Soudce seděl mezi průchody a rozkazoval duším, kam se budou ubírat. Dobré byly vedeny po cestě do nebe, zatímco amorální dolů. Když se Er přiblížil k soudci, bylo mu řečeno, že tam má zůstat, vše pozorovat a všemu naslouchat, aby to mohl oznámit lidstvu, až se vrátí. Mezitím z jednoho průchodu v nebi čisté duše proudily dolů, líčící krásné vyhlídky a úžasné pocity. Ostatní, kteří se vraceli ze země, vypadali špinaví, ztrhaní, vyčerpaní a naříkali v zoufalství, když vzpomínali na strašné zážitky, které byli nuceni absolvovat jako trest za všechny špatné činy za svého života. Někteří z nich, vrazi, tyrani a ostatní nepolitických zločinců ani nemohli být vypuštěni z podzemí, a tak byli odsouzeni zůstat u východu z něj, bez možnosti úniku.

Po sedmi dnech na pastvinách musely duše cestovat dále. Po čtyřech dnech dosáhly místa, kde viděly duhu ze světla jasnější než cokoli, co kdy viděly předtím. Dalšího dne duhy dosáhly. Bylo to vřeteno nezbytnosti. Několik žen, včetně paní Nezbytnosti, jejích dcer a Sirén byly přítomny. Duše poté byly organizovány do řad a každé byl dán los, kromě Era. Poté podle losů musela každá duše přistoupit a vybrat si podle něj svůj další život. Er viděl, že první možnost byla zvolit si muže, který neměl strach z podsvětí, ale byl odměněn v nebi a horečně spěchal vybrat si tyranství. Při dalším zkoumání si uvědomil, že mezi mnoha krutostmi, které je předurčen spáchat, patří snědení jeho vlastních dětí.

Er poté pozoroval, že často v případech duší, které byly potrestány, si zvolily lepší život. Mnozí preferovali život rozdílný od toho předchozího. Zvířata si často zvolila lidský život, zatímco lidé si vybrali mnohdy zdánlivě lehčí život zvířat. Poté si každá duše zvolila božstvo, které jim bude pomáhat v životě. Poté všichni prošli pod trůnem paní Nezbytnosti, cestovali na pláň zapomnění,

kde tekla řeka zapomnění Léthé. Každá duše se musela napít trochu, každá v jiném množství, kromě Era. Jak se napili, každá duše zapomněla všechno. Jakmile se uložili ke spánku, každá duše byla vyzvednuta do noci různými směry pro znovuzrození a dokončení jejich cesty. Paní Nezbytnosti je řecky Ananké (osud), její tři dcery jsou moiry, sudičky a jejich prací je udržovat větenu v pohybu. Mýtus ještě popisuje osm nebeských sfér, které odpovídají Aristotelovým planetárním sférám. Tento mýtus je pro Platóna velmi důležitý, představuje totiž s jeho koncepcí duše ucelený názor, jak se má člověk chovat a co ho po smrti čeká.

Aristotelés zůstává u stejného počtu částí duše, ovšem Platónovu koncepci odmítl, jelikož nesouhlasil s jeho učením o samostatné říši věčných idejí. Rozdělení duše u Aristotela je – duše vyživovací, jenž má pouze vegetativní činnost, tuto duši mají rostliny, vyšším stupněm je duše vnímavá, tu mají živočichové, nejvyšší složka rozumová, duše myslící, pak náleží pouze člověku, který se tak odlišuje od zvířat. Aristotelés považoval duši za neoddělitelnou od těla, kromě rozumové složky.

„Rozum však, kterého se nám dostává, je jak se zdá druhem podstaty a nezaniká.“¹⁴²⁶

Aristotelés se pokouší odpovědět na otázku, zda je duše složena z prvků a jakých přesně. Aristotelés se právě k tomuto problému vyjádřil poněkud oklikou. Aristotelés rozlišoval rozum činný a trpný. Aristotelés přidělal ve středověku tímto dílem vrásky učencům, neboť jim nebylo jasné, jak interpretovat některé body vztahu duše a těla, ale hlavně to, že jen činný rozum je od těla oddělitelný a věčný, konkrétně pasáž: *„Rozum je něco božského ve větší míře a neměnného.“¹⁴²⁷* Aristotelés chápe duši jako obecný princip života. Duše je pro Aristotela první skutečností přírodního těla, které má v možnosti život. Problematika psychologická se u něj protíná s otázkami fyziky a biologie, Aristotelés se snaží věci pojímat vcelku, jak je to jen možné. Vztah tělesné a duševní našel u Aristotela nové chápání.

Zajímavým bodem Aristotelova výkladu je bezpochyby ona idea, že činný rozum je oddělitelný od těla a je věčný. Dá se mluvit o inspiraci od Anaxágora nebo Platóna? Jako daleko prozaičtější řešení se nabízí myšlenka, že mohlo jít o inspiraci z náboženských představ Tyrrhénů. V jejich náboženství je duše

(genius) něco božského v nás, co je nezničitelné, nesmrtelné. Ostatně Athény s některými etruskými městy čile obchodovaly a není důvod myslet si, že Aristotelés neznal jejich náboženské představy. Epikurejci měli duši za součást těla složenou z hmotných atomů, takže duše se rovněž rozloží zároveň se smrtí těla.

Nevěřili na reinkarnaci, jelikož duše, která si přestane všechno předchozí pamatovat, je už přece jiná duše, a svým způsobem je tak mrtvá. Epikurejci tvrdili, že pokud žijeme znova, postrádal by náš každý předchozí život, který si nepamatujeme, smysl, neboť naše vzpomínky nám dávají podstatu toho, jací jsme, duše je naše individuální já.

Velmi starým objektem uctívání byl *xoanon* pro Řeky. Šlo o modlu vyrobenou ze dřeva, většinou pocházela z archaických časů. Dřevěný bůžek, hrubě opracovaný, sloupevého tvaru a primitivního provedení.¹⁴²⁸ Tyto posvátné předměty většinou patřily královským, později šlechtickým rodinám, uchovávaly se spíše v jejich domech než chrámech. Plní roli talismanu, může však také hrát roli bůžka, představovat např. Dia jako *xoanon* v Charonéii.¹⁴²⁹ Kromě bohů a různých posvátných předmětů Řekové stále vyznávali neosobní přírodní síly, např. epitaf pro padlé athénské bojovníky v bitvě u Chaironéie (rok 338) zní:

*„Čase ty vševidné božstvo, jež dozíráš na všechno lidem, dones každému zvěst o tom, co potkalo nás: když jsme se snažili chránit tu svatou helénskou zemi, na slavné boiótské půdě v boji nás zastihla smrt.“*¹⁴³⁰

Vidíme tedy, že řecká náboženská tradice je velmi pluralitní, obsahující několik proudů myšlení a představ ohledně smrti, duše, posmrtného života, podoby bohů a jejich uctívání. Nutno připomenout, že Helénové nebyli univerzálně vázáni věřit pouze ve velkou olympskou dvanáctku a v žádném případě neměli jednotné chápání úloh jednotlivých bohů a bohyň (každý region se v něčem lišil), natož pak aby měli unifikované představy o posmrtném životě, teoreticky mohli věřit, v co chtěli. Představy a myšlenky na tato témata se měnily od doby archaické, klasické, poklasické, takže helénismus představuje další fázi vývoje. Kulty začaly nabývat na větším významu.

Oproti „oficiálnímu náboženství“ byly kulty esoterickými společenstvími. To však neznamenalo, jako třeba v případě Pýthagorova společenství, nějakou

snahu vydělit z obyvatelstva určitou intelektuální elitu. Právě naopak, kulty přijímaly do svých řad bez ohledu na etnicitu, pohlaví, věk či sociální postavení, dokonce i otroky. Členství v jednom kultu neznamenal ztrátu přístupu do jiného, nebo nemožnost účastnit se nadále oficiálních rituálů. Jelikož neexistovala žádná kniha, zjevené poselství nebo centrální hierarchie v řeckém náboženství a kultech, tak se nemohli vyskytovat ani žádní kacíři. Obyvatel jednoho města mohl uctívat Apollóna lykijského a být přesvědčen o své pravdě, zároveň však neměl sebemenší problém s tím přiznat, že obyvatel jiného města uctíval Melkarta (pro Řeky Héraklés) tyrského a mohl mít také pravdu v tom, že pro něj je to ideální ochranné božstvo, které mu pomůže. Nikdo neměl potřebu přesvědčovat, že jeho volba je nejlepší a jediná pravdivá, natož se vůči někomu tvářit povýšeně. Kult i oficiální božstvo se dalo zvolit na základě svobodné volby jednotlivce. Vstup do kultu znamenal zavázat se dodržovat určitá pravidla a zejména slib mlčenlivosti.

Přesto však šíření kultů, ať starých či nových, neznamenal smrt starého náboženství tzv. studených kultů nebo konec uctívání tradičních bohů. Právě naopak, helénističtí králové si vybírali tradiční bohy jako svoje patrony^{*}, stavěli jim chrámy a svatyně, bohatě dotovali jejich svátky, kromě řeckých bohů podporovali i nově vzniklé bohy a svátky, a především také původní bohy nativních obyvatel. Nová božstva a kulty se tak šířily oběma směry, mezi nativní obyvatele řecká božstva a noví bohové, k Řekům a Makedoncům dorazila již dříve thrácká božstva jako Sabazios (Bůh jezdec, nebeský otec Frýgů a Thráků) nebo bohyně Bendis (bohyně lovu a měsíce, která měla v Athénách od konce 5. stol. svůj svátek, který se slavil večer závodem jezdců s pochodněmi), ale šířila se k nim i další božstva nativních obyvatel.

Např. Agdistis, patronka Dionýsiova domu v lýdijské Filadelfii, měla vlastní chrám v attickém městě Rhamúntu. Byla jednou z podob Kybély, Velké matky Bohů v Malé Asii, paní divoké přírody a sil, které ji řídily, koncem 3. stol. má příznivce i v Římě.¹⁴³¹ V Sýrii se těšila popularitě tradiční bohyně Atargatis (bohyně ryb, hojnosti a plodnosti, pro Řeky Afrodité Podvečerní), měla svůj

---

^{*} Démétrios I. měl jako patrona Dionýsa, jeho syn Antigonos II. však boha strachu Pana, jemuž údajně vděčil za vítězství nad Kelty.

chrám ve Smyrně, v této svatyni byl bazén s posvátnými rybami, které se nesměly jíst. Svůj chrám měla od roku 128/127 i na ostrově Délu, založil ho kněz Achaios z Hierapole. Zde byla uctívána jako Afrodité, společně se svým manželem Hedadem, bohem blesků a vítězství, který se v očích Řeků podobal Adonidovi (Adónis).¹⁴³² Helénskou podobu kultu dal této bohyni už Seleukos I., chrám jí v syrské Hierapoli přestavěla podle řeckého vzoru Seleukova manželka Stratoníka. Atargatis byla uctívána i v Itálii (jako syrská bohyně – dea Syria).¹⁴³³

Seleukos podporoval i fénického boha Baala, symbol býčích rohů* na jeho mincích je inspirován tímto bohem, býk byl jeho posvátným zvířetem, nejvyšším bohem byl také Zeus a osobním patronem dynastie Apollón, který byl Seleukovým božským otcem. V Sýrii na planině u řeky Orontu založil Seleukos Apollónovi velkolepý chrám, svatý okrsek. Podle mýtu pronásledoval Apollón nymfu Dafnu, ta prosila o pomoc bohyni Ge, která ji proměnila ve vavřínový keř (dafné). Zdrčený Apollón vystřílel lukem všechny šípy, které měl, hrot jednoho z nich vyhrabal kopýtkem ze země Seleukův oř, když král lovil na planině u Orontu, proto zde založil jeho chrám. Akrolitickou sochu Apollóna (měla ruce, hlavu a nohy z mramoru, tělo z hlíny) ve zlatém chitónu, s pozlacenými vlasy a zlatým vavřínovým věncem, dvěma fialovými kameny a s lyrou v jedné ruce, s číší vína ve druhé, vytvořil řecký sochař Bryaxis (* 350 - ???), který měl být také tvůrcem sochy Serapida a pracoval na mauzoleu v Halikarnássu.¹⁴³⁴

Synkretismus naplno fungoval i v Egyptě, za Ptolemaia I. vznikl bůh Sérapis, představoval elementy řeckého boha Plúta a egyptského Osirida.¹⁴³⁵ Na formulování teologie nového kultu se z nám známých historických postav podílel athénský kněz Timotheos z aristokratického rodu Eumolpovců (měli na starost eleusinská mystéria) a egyptský kněz Manethón ze starobylého náboženského centra v Hierapoli. Jeho základním znakem zůstávalo cyklické střídání vegetačních období, hojnost úrody a léčení, smrt a vzkříšení, tedy primární kvality Osirida. Byl často uctíván společně s egyptskou

---

* Numismatici vykládají býčí rohy na bustě koně jako zobrazení Bukéfala -býčí hlava.

bohyní Ísis, její svatyně vznikaly na četných místech helénistického světa, nejen v Egyptě.

Osobním božstvem Ptolemaiovců byl Dionýsos. Alexandr Veliký s ním byl srovnáván díky tažení do Indie. Ptolemaios I. jako údajný Alexandrův nevlastní bratr se s ním ztotožňoval, jejich sochy byly ověnčeny břečťanem, takže byla logická návaznost, že Ptolemaios II. Filadelfos jeho kult podporoval. Dionýsův kult se ve 3. stol. rozšířil i do Říma, v roce 186 senát jeho slavnosti zakázal.¹⁴³⁶ Velkou popularitu získává již od raného helénismu bohyně Tyché (podle tradice dcera Téthys a Okeána nebo Dia), paní vrtkavého osudu, štěstí a náhody, bývá zobrazována s rohem hojnosti nebo jako ženská postava na kouli zobrazující nejistý osud. Jedním z tradičních kultů, který se v helénismu dočkal velké popularity, byl i bůh lékařství Asklépios (často uctíván společně s bohyní zdraví Hygieioui), jenž byl od počátku 3. stol. přítomen i v Římě.

Proč se vlastně v helénismu kulty tolik šířily? Nešlo o vyloženě novou formu religiozity, protože kult Attise, Kybély a jiných byl přítomen např. v Athénách již v době poklasické, zatímco dionýská a kabeirská mystéria se vyskytovala již o několik století dříve. Helénismus byl obecně mnohem náročnější a složitější doba pro člověka, více věcí ho ohrožovalo a nemohl o svém osudu rozhodovat nebo ho předvídat do takové míry jako dříve, proto se mnoho lidí začalo kromě tradičního náboženství uchýlovat ke kultům, ať řeckým, nebo těm importovaným. Přistěhovalecké čtvrti a přistěhovalci byli v helénistickém světě běžným jevem, s sebou si nosili svoje náboženství, kulty, a mystéria*.

Je tedy logické, že se začaly šířit, a to nejen kvůli procesům v helénismu, ale také proto, že kulty byly do jisté míry móda, něco nového a nevyzkoušeného, co se dříve týkalo relativně malého počtu lidí, kdežto nyní to byla masová záležitost. Nejstarším řeckým kultem však byla eleusinská mystéria. Kult byl zasvěcen Démétér, bohyni rolnictví, obilí, úrody, dárkyně

---

* Slovo *mysterion* – posvěcený úkon pochází z *myein*, tento pojem se s největší pravděpodobností odvozuje od indogermánského kořene MU, „zavřít ústa“. Proto *myesthai* znamená zachovat mlčení. Později Římané překládali *myein* jako *initiare*, do něčeho uvést, (od *initium* počátek), a zasvěcení se nazývalo *initiatio*.

života a vegetace. Homér i Hesiodos o ní vyprávějí, že se kdysi na Krétě spojila v milostném svazku se smrtelným hrdinou, thessalským králem Iasiónelem na třikrát zoraném a osetém poli. Tento rituál plodnosti se v různých obměnách uchoval i později, je k nalezení i u Římanů. Má symbolizovat svatbu mezi nebem a zemí, ke které došlo na počátku světa.

Z tohoto spojení se narodil Plútos, (jeho jméno znamená doslova bohatství), ochranný bůh úrodného nitra země. Zmínka o Krétě vyvolává spekulaci, že Démétér byla původně bohyně ve středozevní a předoasijské kultuře druhého tisíciletí př. n. l.

Dvě místa se váží na kult v oblasti Eleusíny. Ráorské pole, kde bohyně darovala královskému synovi z Eleusíny Triptolémovi první klas a naučila ho pěstovat obilí. Poté ho vyslala mezi lidi, aby je naučil pěstovat obilí. Další lokalita je jeskyně se dvěma komorami, Hádova sluj, která byla považována za vchod do podsvětí. Mýtus o únosu Persefony Hádem se dá celkem snadno vysvětlit jako princip obnovování života vegetace po každé zimě. Rituály pro úrodnost byly pevně spjaty s rolnickou technologií.

Podle Aristotela se mystéria v Eleusíně slavila už v rané athénské královské době, s počátkem někdy v letech 1500 až 1300 př. n. l., byla to údajně nejstarší vykonávaná mystéria v Řecku s vazbou na Démétéřiny polní plodiny.¹⁴³⁷ Démétér měla již ve městě zaveden třídenní svátek plodnosti Themosforia. Za Peisistrata (546-527) byl svátek silně podporován. Vdané ženy se při něm zdržovaly mimo domov tři dny u chrámu Themosforion, kde žily v chýších z ratolestí, druhý den se postily a třetí den se jim mělo dostat plodivé síly, což mělo zajistit šlehání ratolestmi, necudné řeč atd.

Ze začátku slavnosti v Eleusíně sloužily k zajištění dobré úrody. Jenže mystéria se začala měnit na přelomu 7./6. stol. př. n. l. do něčeho jiného, hlavní už nebyl dar obilí, nosné téma bylo shledání Démétér a Persefoné. Tyto svátky už neslavila agrární společnost, ale občané velkoměsta Athén. Do Eleusíny vedla z Athén Posvátná cesta. Vlastnímu zasvěcení – Velkým mystériím, předcházela Malá mystéria, která se konala v Agrai u říčky Illisos. Účast byla možná pouze pro Athéňany a obyvatele Eleusíny. Když se údajně chtěl dát zasvětit Héraklés, jako cizince ho musel jeden z Athéňanů adoptovat, aby se rituálů mohl účastnit. Později byla mystéria přístupná pro všechny Řeky, ale

každý adept měl jednoho mystagoga – duchovního vůdce, kmotra, který ho poučoval a podílel se s ním na zasvěcovací slavnosti. Účastnit se mohli všichni, ale pod podmínkou, že se uchazeč nedopustil vraždy volající po pomstě a ovládal řecký jazyk.

Malá mystéria se konala v měsíci anthestérionu (měsíc květů – únor/březen). Sloužila k přípravě budoucích zasvěcenců. Ti se postili, podrobovali se očistným rituálům, přinášeli oběti, modlili se a tančili. Skupinová iniciace byla zakázána. Tento obřad se nazýval *orgia*, ale nemělo to nic společného pozdějším významem tohoto slova. Zasvěcený jedinec seděl na židli s beraní kožešinou na hlavě, za ním stála kněžka a v ruce měla liknán, nástroj na oddělování zrna od plev. Účastníci oslav v Agrai pak byli připouštěni k Velkým mystériím, která se konala v měsíci boedromiónu (září/říjen) a trvala devět dní, za každý sen se platil poplatek. Čtrnáctý den v měsíci začaly být přenášeny do města kultovní předměty a obrazy bohů, uloženy byly ve svatyni Eleusinion. Oslavy ráno začaly obětí a slibem budoucích zasvěcenců.

Každý kdo se chtěl zúčastnit mystérií, přišel se svým mystagogem a veřejně vyhlásil své rozhodnutí. Další den sloužil očištění, tedy koupelí v moři, ve Falernském zálivu. Na úsvitu zvolali kněží: „*K moři mystové!*“ Každý z adeptů nesl sele, které bylo rovněž omyto a později sloužilo jako oběť. Vepř byl obětním zvířetem údajně proto, že je pastýř Eubuleus hlídal právě na místě, kde vystoupil na povrch Hádes, zvířata se přitom propadla do průrvy a pastýř pak Démétér sdělil, co se stalo. Následující den se podávaly obětní koláče z pšenice a ječmene pěstovaných na Rárském poli. Potom mystové strávili jeden den ve svých domech a příbytcích. Ten den měli půst a připravovali nápoj kykeon (z ječmenné mouky, nebo krup s mátou), který pila Démétér v Keleově paláci.

Posvátné procesí se další den vydalo na dvacetikilometrovou cestu do Eleusíny (každý si nesl v košíku slavnostní oblečení, nějaké jídlo a pití), kam dorazili v podvečer. Kromě mystů a mystagogů se průvodu účastnili jejich přátelé a příbuzní. Po cestě byly různé zastávky, například při přechodu říčky Kefissos. Tam probíhaly tzv. mostové žerty, jež byly upomínkou na lambé,*

---

* Tak vzniklo pojmenování pro jambický verš

služku v eleusínském paláci, již se pomocí vtipkování podařilo rozveselit truchlící Démétér.

Provolání drsných nadávek a posměšků sloužilo původně jako obrana před zlem, například při svatbách byla dvojice nazývaná nepovedenou, aby nebyla vystavována závisti bohů. Zároveň bylo toto žertování oblíbené u ostatních, neboť mohli pořádně proprat prominentní účastníky pochodu, vůči nimž by si jinak nic nedovolili. Přechodem přes řeku Kefissos se účastníci ocitli na starém výsostném území Eleusíny.

Vzduchem se začalo nést volání lakchos, což byl božský průvodce Démétér, jehož obraz byl nesen účastníky procesí. Mystové, kteří dorazili do okrsku, dostali od kněží kolem pravé ruky červené vlákno. Na vstupném nádvoří U kašny krásných tanců se tančilo, poté si mystové odpočinuli a následovalo přerušení půstu. Popíjel se kykeon, který si mystové předtím připravili doma. Nejvyšší kněz vystoupil se zvoláním, jež oddělilo mysty od nezasvěcených. Nezasvěcení měli přístup do okrsku zakázán pod trestem smrti. Myst musel podstoupit po očištění vzduchem a vodou očistu ohněm. Proti mystovi se zahalenou hlavou byly namířeny pochodně, stále zahalený se měl dotknout posvátných předmětů z košíku, v němž byly koláče ve tvaru fallu a dělohy, dále tam byla palička a moždír.

Další mytické místo, které mystové navštívili, byla Hádova jeskyně, kde se odehrával příběh o únosu Persefoné, svojí účastí na „divadelní hře“ se mystové podíleli na posvátném příběhu božstva, což přispívalo k jejich mysterijnímu zasvěcení. Poté šli s pochodněmi poslední úsek cesty ke svatyni, což mělo symbolizovat bloudění a hledání Démétér. Pak následoval přístup do zasvěcovací haly pro 3000 lidí. Uvnitř svatyně se nacházelo kulaté ohniště, kultovním centrem byl kultovní příbytek bohyně, anáktron, o rozměrech 3 x 12 m, tedy malá kaple, kam měl přístup pouze nejvyšší kněz, a během oslav sloužila k uložení kultovních předmětů. Účastníci se zavázali k mlčenlivosti. Tam probíhalo zasvěcení, které mělo přinést nejen vědění, nýbrž i vnitřní prožitek. Existovaly tři stupně. *Myésis* (zasvěcení), *teleté* (naplnění) a *epoptéia* (zírání). Ke kněžským úřadům připadal nosič pochodně, hlasatel a kněz u oltáře, při tomto obřadu byly přítomny i dvě kněžky bohyně Démétér.

Předposlední den spatřil myst při obřadech zjevení Koré (Persefoné), byť panují dohady, zda celé tajemství kultu nespočívá pouze v potvrzení, že Démétér v roli velké bohyně země a života je zároveň i Koré a že její dcera je pouhá personifikace bohyně, která se darem života omlazuje ve věčném koloběhu života. Po této epifanii se měl myst cítit jako soukmenovec bohů, nahlédl k vyšší existenci, která nekončí smrtí. Poslední den Velkých mystérií se sešli účastníci ve slavnostním oblečení k velké hostině a vzpomínalo se na zesnulé, kteří se nazývali *Démétrioi* – patřící Démétér. Na reliéfu v Hádově jeskyni je zobrazen bůh podsvětí při hostině s Koré i Démétér, což má patrně symbolizovat jejich usmíření.

Účastníci mystérií věřili, že neskončí v ponuré říši stínů, naopak pro ně bude život pokračovat. Tyto skutečnosti měli vést mysta i k mravnějšímu životu, pocit osobního spasení mu pomohl mít lepší naději ke konci i v průběhu života. Tato svědectví zahrnují období téměř půltisíciletí, zprávy máme od Cicerona, Aristotela, Pindara, římského císaře Juliána, Aristofana, Diogéna, Platóna, Pausánia a dalších.

Příkladem budiž ukázka z hymnu na eleusinská mystéria: *Z pozemských lidí blažený ten, kdo tohle vše shlédl. Kdo však je svátostí prost a kdo na nich účasti nemá, ten nemá mít osud stejný – až zemře – v podsvětním temnu.*¹⁴³⁸ Bohatství mykénské doby je uloženo v podzemí, odtud vznikla představa, že nebožtíci pod zemí, zasvěcení do mystérií, jsou *olbioi*, mají výsady v podsvětí, kde žijí v radostech a zpěvu. Tak to vyjadřují básníci 5. stol. př. n. l. Pindaros: „*Blažený ten, kdo tohle zřel a pod zem vchází, zná on, jak život se skončí, zná počátek od boha daný*“. Sofoklés: „*Než jiní třikrát blaženější jsou, kdo obřad zasvěcení sami uzřeli a potom vešli do Hádu; žít mohou tam jen oni – pro ostatní Hádes muka zná*“.¹⁴³⁹ Nemám zde prostor zabývat se fungováním všech kultů, ale velmi populární byl Orfický a Dionýsův kult, také uctívání Kabeirů(samothrácká mystéria). Problém s vymezením vzniku a funkce jednotlivých božstev v těchto kultech je však téměř neřešitelný problém a je značnou hádankou, protože způsoby uctívání, panteon i funkce bohů se časem měnily, takže je těžké určit, co je původní, jaké praktiky byly zakládající a měly i nadále přes veškeré modifikace hlavní vliv. Bohové z jednotlivých mystérií totiž navzájem pronikali do jiných. Pokusím se zde spíše jen naznačit než vyložit fungování všech kultů.

Dionýsův kult je velmi starobylý, pravděpodobně až z 12. stol. nebo 9. stol.¹⁴⁴⁰ V Iliadě byl spojen s Thrákií, stejně jako Arés. Jeho kult souvisel snad s čistě ženskými svazy a obřady plodnosti. Malé Dionýsie měly ráz veselých venkovských slavností s maskovanými průvody a zpěvem. Velké Dionýsie zavedl Peisistratos roku 534 př. n. l., byly spojené s provozováním průvodů, zpěvu písně spojené s Dionýsem, ale především s hraním jedné komedie a tří tragédií. Tragédie podle Aristotela vznikla z dithyrambu, což byl dionýsovský kultovní hymnus zpívaný při průvodech. Tragos je kozel, Satyrové byli průvodci Dionýsa, maska a převleky patřily k průvodům, z toho se vyvinulo divadlo. Byly to veřejné slavnosti, státní kult, tedy nic tajného. Později přibýly symboly plodnosti, např. falos, jak víme od Aristofana z jeho hry *Acharňané*.¹⁴⁴¹

Víno nebylo iniciačním nápojem, sloužilo pouze jako připomínka zázračného vytrysknutí vína díky Dionýsovi. O svátku Konvic (Choes) si každý nesl domů konvičku nového vína, požehnané kněžkou. Dionýsos je později uctíván jako lakchos, tím je zařazen do eleusinských mystérií. Báje, ve které vyvedl Dionýsos matku z podsvětí, posloužily k proměně kultu na eschatologický, jak porazit smrt. Jedno místo, kde se odehrávaly tajné noční slavnosti na počest Dionýsia, bylo v Troizénu a druhé v Argolidě.¹⁴⁴² Dionýsos se stal i ústřední postavou orfického kultu, jehož přívržence vnímali bezpochyby mnozí vyznavači Dionýsa jako šarlatány a nekalou konkurenci, byť orfiků bylo oproti jiným přívržencům mystérií velmi málo.

Orfici vycházeli mýtu o Dionýsovi, ale přizpůsobili si ho k obrazu svému. Dionýsios je synem Dia a Persefoné. Héra je rozrušená nejen jeho samotnou existencí, ale i tím, že by dítě mělo nastoupit na trůn po Diovi. Rovněž Titáni schvalují její záměr dítě zabít. Dionýsos je obelstěn zrcadlem, zabit a sněden Titány pod patronací Héry. Athéna ovšem stihne zachránit jeho srdce a poví Diovi, co se stalo. Ten začne vrhat po Titánech blesky, z jejich popela je zrozeno hříšné lidské pokolení. Obsahuje jak části Titánů, tak Dionýsa. Duše je tak božská (zbytky Dionýsa), ale tělo (zbytky Titánů) drží duši v poddanství. Tak bylo stanoveno, že duše se vrátí do těla ještě desetkrát. Tento mýtus má několik dalších verzí, liší se podle autorů. Lidská duše je podle orfiků božská a nesmrtelná, ale odsouzená žít (na čas) v žalostném koloběhu postupných tělesných životů skrze metempsychosis (reinkarnaci).

Asketickým způsobem života a předepsanými tajnými rituály bylo garantováno uvolnění z tohoto koloběhu a místo toho mělo nastat soužití s bohy. Členům kultu byly zakázány pod hrozbou posmrtného trestu jisté druhy převtělování během života. Bylo rovněž zakázáno sdělovat obsah posvátných svitků o původu lidí a bohů.

Orfik viděl pramen zla v tělesné schránce člověka, která je vězením, pro pythagorejce dokonce hrob duše, která v pozemském životě splácí hříchy minulých životů a pyká za ně. Z orfismu vycházeli nejen hlasatelé náboženství založeného na přísné morálce, ale i ti, kteří praktikovali magii a zaříkávání. Podle orfiků dobrý člověk žije posmrtný život jako věčnou radostnou hostinu, špatný bude uvržen v podsvětí do bahna. Každý člověk musí být očištěn řadou zrození od prvotního hříchu Titánů, jehož stopy v sobě nese, než dosáhne konečné blaženosti. Podobné úvahy o trestech za špatné chování rozvíjí Platón ve Faidrovi a v Ústavě.¹⁴⁴³ Hérodotos si myslel, že učení orfismu bylo převzato Řeky od Egyptanů, ono však vykazovalo prvky i eleusínských a samothráckých mystérií.

Hlavní zdroj informací o učení orfiků z nedávné doby představuje *Papyrus Derveni* pocházející z Thessalie, z let 340-320, nalezený roku 1962.¹⁴⁴⁴ Text v něm obsahuje orfickou báseň, kde můžeme identifikovat prvky z presokratické filosofie, jakýsi usmiřovací rituál, komentář k básni i kritiku nepravdivých a povrchních zasvěcovacích rituálů. Papyrus byl nalezen v hrobě, jakou součást pohřební hranice, takže část textu byla zničena. Kritiku nepravých zasvěcovacích rituálů prováděl již Hérakleitos, později také Platón, který proslul na dané téma výrokem: „*mnoho těch kteří nosí narthex**, *ale pravých bakchů málo.*“ (Platón, Faidón, 69 c-d)

Papyrus Derveni je značně neuspořádaným textem, kde se mísí různé prvky, ale jeho pečlivým rozborem došel Vojtěch Hladký k velmi zajímavým závěrům. Orfismus nebylo nějaké původní, starobylé náboženství, autor textu v Papyru Derveni si půjčoval od Homéra, Hésioda a presokratiků. Uvádí trefnou analogii s českým prostředím - operní dílo Járy Cimrmana, jeho operu *Proso*, rozchvátili členové komise, proto původní znění opery musí

---

* Hůl typická pro kněží Dionýsa

cimrmanologové pracně rekonstruovat na základě děl Franze Léhára, Johana Strausse, Oskara Nedbala či Adolfa Piskáčka. Stejně se chovali autoři orfických theogonií.¹⁴⁴⁵

Jinými slovy sekta nespokojených příznivců řeckého náboženství, filosofie a poesie si vytvořila svoje vlastní náboženství, stylem dnešního new-age. Oblíbený postup, který nevyrazil ani po tisíciletích - stará moudrost kdysi úplně zanikla, dnes je v rozmělněné podobě, a tak si ji rekonstruujeme. Orfici si tak tvoří vlastní básně i knihy, vydělují se mimo náboženství obce a zakládají si vlastní. Jsou přesvědčeni o svojí pravdě a omylu ostatních, což je postup, který zákonitě musel narazit. Orfismus je tak sektou v tom nejhorším slova smyslu.

Kult Kabeirů přišel do Řecka pravděpodobně z Malé Asie (Frýgie) nebo z Kréty, poté se rozšířil i na Samothráké a do Thrákie. Apollónios Rhodský přisuzoval Kabeirům jména podle Mnásea, žáka Erastothéna. Axieros je Démétér, Axiokersa Persefoné, Axiokersos Hádes a přidaný čtvrtý Kasmilos je Hermés. Tím by se hlavní postavy shodovaly s eleusinským kultem. Kult Kabeirů je i v Thébách a na Lémnu, kde byla mystéria obdobná samothráckým, kult v Thébách byl asi přenesený, kdežto na Lémnu původní.¹⁴⁴⁶

Ostrov Samothráké měl velký význam pro Thráky, protože jejich králové odvozovali svůj původ od Kasmila (Herma) a nymfy, králové thráckých Odrysů mají mezi svými předky jen božské praotce, nikoliv i božskou matku. Kult je doložen i u Seutha III. a jeho hlavního města Seuthopole, kde byl nalezen nápis a oltář, který byl ústředním pro palác i celé království. Kult pronikl i do vnitrozemí, kde vzniklo náboženské centrum Kabylé.¹⁴⁴⁷ Kult původně nezobrazoval vůbec nijak svoje bohy, etapa zpodobňování přišla až mnohem později za helénismu, kdy byli zaměňováni za Dioskúry, tehdy jsou zobrazováni jako dvojice bohů, z nichž jeden je starý, vousatý vleže, zatímco druhý jako mladý a stojící, jsou považováni rovněž za ochránce námořníků.¹⁴⁴⁸

Jelikož byla mystéria tajnými naukami, o většině z nich toho více nevíme než víme. Nezbyvá než se uchýlit ke dvěma výroky. V městě Sais je na trůnu Athény, kterou tam nazývají Isidou, tento nápis: „*Já jsem vším, co bylo, co je a co bude, žádný smrtelník dosud nestáhl můj závoj.*“ (Plútarchos, O Isidě a Osiridovi, 9,354C) Friedrich Schiller, *Závojem zastřený obraz z města*

Sais: „Žádný smrtelník nikdy“ – tak pravila věštba – „nestáhne závoj, jen já to smím učinit sama.“

Což však neřekla její ústa i slova:
*„Pravdu pozná, kdo nadzvedne tento závoj?
 Proto necht' cokoliv pod ním se skrývá,
 Poznat to chci a závoje bohyně zvednu,*

*Ptáte se tady, co odhalil stažený závoj?
 Nevím to. Bez smyslů, troufale ležel tam,
 tak našli jej kněží příštího rána,
 Isidy socha se tyčila do výše nad ním.
 Co však tam spatřil a poznal, to jeho ústa
 nikdy nepřiznala. Nevíme o tom vůbec nic.“¹⁴⁴⁹*

Závěrem chci zopakovat co je typické pro řecké náboženství, jeho vývoj a kultury. Náboženství a filosofie byly pro Řeky dva přístupy k jedné skutečnosti, existovaly vedle sebe a nebyly v rozporu, filosofové i přes kritiku homérských bohů na ně psali oslavné básně, ctili svátky, mystéria a kultury. Řecké náboženství personifikovalo přírodní síly, mělo rozsáhlou škálu uctívání a náboženských praktik, kterým nemůžeme rozumět pouhou redukcí, tedy určováním toho, co je hlavní, protože jejich náboženství fungovala jinak, než dnešní monoteismy.

Zpočátku byl animismus, anonymní přírodní síly, poté začala v době archaické vzrůstat snaha rozdělit bohy a identifikovat jejich funkce, byl uctíván xoanon, teprve později vznikala krásná antropomorfická zobrazení bohů, kteří však stále byli chápání jako něco více, než lidská podoba. Jejich chrámy byly příbytky, měly jiné schopnosti a tužby, než lidé, byla jasně vedená hranice, jak uctívat, zobrazovat a chápat bohy. Byla opuštěna tradice nezobrazovat složité, takže byla bohům dána podoba. Jedním z nejvýznamnějších náboženských myslitelů helénismu byl Plútarchos, a ačkoliv je neoplatonik, mnoho jeho názorů odpovídá duchu doby, nesmíme totiž zapomínat na to, že byl Apollónovým knězem, a platonici i neoplatonici byli velkými zastánci tradičního řeckého náboženství. Filosofie pro ně byla prostředkem individuální transformace a duchovní očisty.

Plútarchos odmítá pojetí náboženství od Euheméra i stoiků (kteří to vidí jako přírodní děje). To jsou pro něj pojetí bezbožná, ateistická. Sám rozlišuje na bohy filosofického pojetí božství a daimóny, kteří souvisejí s pojetím mytickým.

On de facto zdvojlil bohy, ti z prvního pojetí jen všemu přihlížejí a nemísí se, kdežto druzí mají svár, utrpení, proměny, přirozenou duši a tělesné vnímání. Daimón je prostředník mezi člověkem a bohem. Daimóni jsou bývalí lidé, co úspěšně zakončili procesy převtělování duše. Skutečná filosofie je pouze ta, která vychází z náboženského kultu. Nechce redukovat mýty na logos, mýty jsou pravzory, jež prožíváme v běžné realitě. Filosofie z mýtu vyrůstá a završuje jej. Filosofii chápe jako péči o duši, nikoliv jako vytvoření pojmového světa. Mýtus je podle něj třeba hledat tam, kde logos končí*, kde jeho hranice už nepostačí. Logos tříbí a rozšiřuje mythos, filosofie bez zkušenosti božského není možná.

Plútarchos nevěřil Platónovým argumentům proto, že jsou logické, ale protože za ně ručil Apollón, chápal to tedy zcela v duchu doby. Ostatně již Aristotelés tvrdí, že milovník moudrosti je také v jistém smyslu milovník mýtů.¹⁴⁵⁰ Neměli bychom proto vnímat mýty jako nějaké přebytečné harampádí, ale jako bytostnou součást umělecké, filosofické a vědecké tradice, která je nám vlastní. Mýty jsou nedílnou součástí řeckého náboženství i v helénismu, žádným překonaným stádiem tehdejšího náboženského myšlení.

---

* Ostatně tak funguje dnešní věda (kvantová fyzika, astronomie atd.), která složité, těžko uchopitelné procesy kosmologické a fyzikální vysvětluje stylem Weigandův přítel, Schrödingerova kočka atd. Vypomáhá si tedy příběhy a mýty.

5.20 Pod záštitou Asklépie – lékařství, lékařské školy v helénismu

Lékařství za helénismu prodělalo poměrně velký rozvoj, bohužel i dnes část moderních autorů stále vnímá antické lékařství pouze skrze Hippokrata a Galéna. Tradice lékařských škol však byla v Řecku, zejména za helénismu, velmi pestrá. Popíši krátce lékařství doby poklasické, fungování a kult Asklépie, poté přejdu k představitelům dogmatické a empirické školy, zatímco lékařská pneumatická škola založená v pozdním helénismu již nebude předmětem mého výkladu.

Asklépiův kult měl svoji svatyni na Kóu (od konce 4. stol.) a především obrovský léčebný areál poblíž města Epidauru. Síť Asklépiových léčebných chrámů vznikala v řeckém světě především ve 4. století, a to až do roku 300 (existovalo okolo stovky chrámů Asklépie, některá města dokonce najímala obecní doktory pro léčbu občanů či prevenci proti epidemiím). Roku 295 při morové ráně v Římě převzali Asklépiův kult i Římané na doporučení Sibiyliných knih. Nejvýznamnějším lékařem období před helénismem byl jednoznačně **Hippokratés z Kóu** (460-370), potomek boha Asklépie, pod jeho jménem se dochovalo 53 spisů (Corpus Hippocraticum)¹⁴⁵¹ - např. *O starém lékařství, O vzduchu, vodách a místech, Předzvěst nemocí, Životospráva při akutních onemocněních, Návštěvy cizích měst, O zlomeninách a kloubech, O svaté nemoci, Aforismy*, spisy pocházející z 5. a 4. stol. vyjadřují názory kójské a knidské* lékařské školy.

Hippokratés obdržel vzdělání v kójské svatyni Asklépie, jeho učitelem byl také lékař Hérodikos ze Selýmbrie, který bývá považován za zakladatele

---

* Nejstarší řecká lékařská škola vznikla cca roku 700, mezi její členy patřil např. Alkmaión z Krotónu (6. /5. stol.) Jeho dílo se nedochovalo, známe jej však zprostředkovaně z jiné starověké literatury (Hippokrates, Platón). Jako první aplikoval pythagorejskou metodu protikladů v medicíně. Tvrdil, že zdraví je výsledkem isonomie (rovnoprávnosti) protikladů. Nejsou-li protiklady v isonomii, pak nastává nemoc (monarchie). Učil také, že existují spojnice mezi smyslovými orgány a mozkem. K těmto závěrům nedošel dedukcí, jak tomu činila většina jeho současníků, ale vlastní chirurgickou praxí. Prováděl pitvy zvířat a operace očí a přitom si všiml zrakového nervstva. Zabýval se ovšem i astronomií, matematikou a jinými přírodními naukami.

sportovního lékařství. Hippokratés cestoval po řeckých městech v Thrákii a Helladě, poslední období života strávil v Laríse (Thessalie). Hippokratés tvrdil, stejně jako přírodní filosofové, že zdraví závisí na rovnováze či nerovnováze šťáv v těle, zároveň ale dodává, že tuto rovnováhu lze vhodnou životosprávou a vhodným (zdravým) prostředím ovlivňovat a upravovat – Hippokratés přitom zná čtyři základní šťávy, a to krev, sliz, černou žluč a žlutou žluč. Pravděpodobně byl autorem lékařské přísahy (dnes Hippokratova přísaha). Jeho učení dál šířili jeho žáci, synové Drakon, Thessalos (byl osobním lékařem makedonského krále Archeláa I.) a zeť Polybos, kteří se stali zakladateli tzv. dogmatické školy, jež zastávala Hippokratovy názory, tito muži byli pravděpodobně také autory různých děl v Hippokratovském korpusu.

Dogmatická škola byla dominantní až do začátku 3. století. K významným lékařům dogmatické školy patřil Dioklés z Karystu, Praxagorás z Kóu a Pleistónikos. Nejvýznamnější léčebný areál v Helladě se nacházel v Epidauru, založili ho Hippokratovi žáci v polovině 4. stol., zdejší svatý okrsek Asklépia měl lázně, gymnasia, divadlo a sanatoria s nemocničními pokoji, v zdejším thólu byli chováni posvátní hadi Asklépia. Šlo o světle hnědé hady, z jejich jedu se připravovaly léčebné nápoje, které byly účinné proti ztrátě paměti a vysokému krevnímu tlaku. Zdejší chrám Asklépia byl neustále v obležení lidí, kteří doufali ve svoje uzdravení po jedné nebo více nocích, kdy je Asklépios ve spánku uzdravil nebo jim udělil rady pro vyléčení. Uzdravení za odměnu věnovali kamenné desky, kde popsali zázračnou moc epidaurského boha.

Např.: *„...jistý muž, který měl na jedné ruce zchromlé čtyři prsty, přišel k bohu s prosbou o pomoc. Když si prohlédl desky v chrámu, nevěřil zázračným uzdravením, o nichž se tam hovořilo, a posmíval se nápisům. Sotva usnul, měl takovéto vidění: zdálo se mu, že hraje v chrámu v kostky. Napřáhl právě ruku k vrhu, vtom se objevil bůh, skončil po ní a narovnal mu prsty. Jakmile muž vyšel ven – stále ještě ve spánku – zaťal pěst a pak ji otevřel, uvolňuje jeden prst za druhým. Když narovnal všechny, zeptal se ho bůh, zda stále ještě nevěří nápisům. Muž odpověděl, že nyní věří. Na to bůh: „Poněvadž jsi předtím nevěřil v to, co není k víře, budeš se nazývat Nevěřící!“ Ráno muž vyšel z chrámu uzdravený...*

Ambrosie z Athén slepá na jedno oko. Přišla požádat boha o pomoc, ale při prohlídce chrámu se smála některým nápisům líčícím uzdravení, protože pokládala za nevěrohodné a nemožné, aby zmrzačení a slepí lidé mohli znovu nabýt zdraví. Když usnula, měla takovéto vidění: zdálo se jí, že se nad ní postavil bůh a slíbil, že ji uzdraví, ona však musí dát chrámu jako votivní dar vepře ze stříbra na památku své hlouposti. Když nastal den, vyšla z chrámu zdráva...

Němý chlapec. Přišel do chrámu, aby znovu nabyl řeči. Když složil vstupní oběť a vykonal vše podle zvyku, chrámový služebník... se obrátil k jeho otci s otázkou: „Slibuješ, že složí před uplynutím jednoho roku patřičnou oběť za vyléčení, jestliže obdrží to, oč prosil?“ Na to chlapec ihned zvolal: „Slibuji!“ A když otec velice překvapený přikázal, aby to opakoval, chlapec opakoval a od toho okamžiku byl už zdravý...

Heraieius z Mytilény. Ten neměl vůbec vlasy, zato však velmi hustý plnovous. A protože se styděl, když se mu jiní posmívali, uložil se ke spánku v chrámu. Tehdy mu bůh potřel hlavu lékem a učinil, aby mu vlasy znovu vyrostly... Pes uzdravil hochu z Aigíny s boulí na krku. Když přišel k bohu, jeden z posvátných psů (dělo se to v bdělém stavu, nikoliv ve snu) ji vylízal jazykem, a tak mu vrátil zdraví.¹⁴⁵²

Dioklés^{*} z Karystu (4. stol., prosperoval nejvíce cca v letech 360-330) byl podle některých zdrojů prvním, kdo užil slova anatomie. V mládí studoval v Athénách (údajně studoval u peripatetiků), zabýval se léčivými bylinkami, jedy a protijedy, napsal první systematické dílo o zvířecí anatomii. Zabýval se rovněž dietetikou, výživou, gynekologií, embryologií, fyziologií a patologií. Stal se velmi slavným a uznávaným za svého života. Jeho vynálezem byl chirurgický instrument jménem *Dioklova lžíce*, který sloužil k vyjmutí šípů. Použil jej Kritobúlos, osobní lékař Filipa II., když byl Filip zasažen šípem do oka při obléhání Methoné roku 354. Dioklés rovněž věřil jako řada jiných lékařů v důležitost hygieny a cvičení pro zdraví.

---

^{*} Jeho dílem se zabývá Philip J. van der Eijk, který sesbíral, vydal a okomentoval dochované fragmenty v *Diocles of Carystus: Vol 1, 2*

Zde máme jeho rady: „*Po probuzení bys neměl vstávat hned, ale počkat, až je těžkost spánku pryč. Poté, co jsi vstal, měl bys očistit celé tělo olejem. Poté bys sis měl každý den opláchnout tvář, oči rukama, čistou vodou. Měl by sis prsty vyčistit zuby práškem z kvalitní máty a očistit zuby od zbytků jídla. Měl by sis namazat nos, uši zevnitř, pokud možno dobrým parfémovaným olejem. Neměl by sis mýt, olejovat hlavu každý den, ale umýt ji, učesat hřebenem v intervalech. Taková ranní očista stačí lidem, kteří musí pracovat, ale ti kteří mají volný čas, půjdou nejprve na procházku. Kultivace zdraví začíná v momentě, kdy se člověk probudí. Mladý nebo středně starý muž by měl vykonat procházku o 10 stádiích těsně před úsvitem. Dlouhé procházky před jídlem očistí tělo, připraví ho na příjem jídla a dají tak více síly pro zažívání.*¹⁴⁵³

V době 4. Století byly běžné i složitější chirurgické operace, Řekové uměli využívat opium jako uspávací a lék proti bolesti. Již epický básník Hesiodos v básni *Theogonia* mluví o městě Mekoné na Peloponésu, kde se mák velmi intenzivně pěstuje. Mekonioum se potom nazýval preparát získaný z vylisování listů a plodů máku. Tato rostlina rovněž byla symbolem pro boha spánku – Hypnos a boha snů Morfea. Jedna z popisovaných operací v Asklépiu zahrnovala uspání pacienta a vyjmutí fragmentů kopí z tváře pacienta, z Hippokratovského korpusu známe celou řadu operací, léčby ran, zlomenin a vykloubení.

Díla obsahují i pokyny k desinfekci, obvazování rány ak přípravě operačního sálu. Mezi úspěšně vykonávané operace patřilo vysušení plic pacientů s pneumonií, případně různé závažné zákroky jako amputace končetin napadených gangrénou, známá a úspěšně praktikovaná byla i technika trepanace lebky.¹⁴⁵⁴ **Praxagorás z Kóu** (340 - ???) studoval Aristotelovou anatomii, rozlišoval jako první mezi tepnami a žílymi, jeho omylem však bylo, že tepny podle něj rozváděly vzduch, nikoliv krev. Byl učitelem Hérofila. **Pleistónikos** (4. /3. stol.) byl rovněž žákem Praxágory, napsal dílo o anatomii, které několikrát Galénos zmiňuje.

Velký pokrok a nový impulz k vývoji lékařství přinesli zakladatelé **empirické** (alexandrijské) **školy** (založena počátkem 3. stol.) Hérofilos a Erasistratos působící v Alexandrii, oba se zabývali pitvami a měli svůj okruh žáků a následovníků. **Hérofilos z Chalkedónu** (335-280) mohl těžit z toho, že v Alexandrii bylo povoleno pitvat člověka (ačkoliv jen do roku 200), zatímco

v Helladě to bylo nelegální.¹⁴⁵⁵ Poznal, že mozek je ústředním orgánem nervového systému, v oku objevil a pojmenoval sítnici a rohovku. Popsal jako první dvanáctník, zkoumal fyziologickou funkci tepu (údajně sestrojil přenosné vodní hodiny na měření tepu), věnoval také pozornost farmakologii.

Erasistratos (330-255) pocházel z ostrova Kós, obce Iúlis, působil nejdříve na dvoře Seleuka I., poté působil v Alexandrii, ve svých anatomických a fyziologických výzkumech se zaměřil na cévní ústrojí, mimo jiné popsal činnost srdečních chlopní.¹⁴⁵⁶ Srdce označil za jednodukomorovou pumpu rozvádějící krev, jeho poznatky byly překonány až v 17. století. Ve 3. stol. těžila chirurgie z přibývajících znalostí anatomie, které získala alexandrijská škola. Bylo navrženo na dvacet různých operací k léčbě různých poruch oka, velký pokrok v oftalmologii za helénismu byl překonán až v 18. stol.¹⁴⁵⁷

Smyslem empirické školy bylo anatomické zkoumání pacienta a průběhu jeho nemoci, prozkoumání písemné historie pozorování od jiných autorů a použití analogie při léčbě nové nemoci, stanovení plánu léčby podle známých chorob, jejichž příznakům se nejvíce onemocnění blíží, přičemž spoléhala na praxi, nikoliv teorii. Velkou zásluhou empirické školy byla rovněž systematická výuka, které se Hérofilos i Erasistratos v Alexandrii věnovali.

Mezi žáky této školy patřil například **Mantías** (3. stol.), který napsal dílo o farmakologii, byl učitelem **Hérakleida z Tarentu** (3. /2. stol.) a napsal několik děl o lékařství (zejména o léčivých látkách), včetně komentářů k Hippokratovu dílu. **Filínos z Kóu** (3. stol., na vrcholu kolem roku 250) napsal dílo o botanice, pomáhal založit a stabilizovat empirickou školu. Velká část empiriků se zabývala výkladem a komentářem Hippokratova díla. Tradice empirické školy přetrvávala v dílech lékařů římského císařství, oceňoval je Celsus, Galénos i Sextus Empiricus.

5.21 Věda a technika v helénismu

V této kapitole se budu zabývat jen krátce humanitními vědami, úlohou a odkazem filosofických škol. Větší pozornost chci věnovat technickým vědám, vynálezům a postavení vědy a techniky v životě Hellénů. Helénismus čerpal ve svém rozšiřování vědomostí jednak ze znalostí Babylóňanů, Egyptanů atd., k rozvoji věd však přispěla nejvíce peripatetická škola, kterou založil roku 335 v Athénách Aristotelés. Pokud Alexandra vnímáme jako zakladatele a šířitele helénismu po politické stránce, ideový program a další směr vývoje vědám určil Aristotelés, který je tak do značné míry duchovním otcem helénismu, tehdejšího pojetí věd, a to i přes úspěchy a objevy jiných škol.

Sám Aristoteles však byl do určité míry dědicem Akadémiie, myšlenek Platóna, byť se od mnohých distancoval nebo je nepovažoval za pravdivé. Akadémiie vyprodukovala celou řadu zajímavých osobností, které se nezabývaly pouze filosofií, představme si tedy alespoň některé významné osobnosti, než přejdu k peripatetické škole.

Eudoxos z Knidu (410-347) byl nejen filozof, ale i astronom, matematik (studoval v Itálii u Archyty v Tarentu) a lékař. Jeho dílo *O proporcích* bylo součástí Euklidovy 5. knihy *Základů*. V astronomii byl autorem myšlenky homocentrických sfér, jež se točí v soustředných kruzích kolem nepohyblivé země. Popisoval pohyby nebeských těles (*O rychlosti*), zajímal se o souhvězdí (*Zjevy nebeské*) i zeměpis (*Cesta kolem světa*). **Hérakleidés z Pontu** (390-310) napsal 47 děl z oblasti etiky, fyziky, gramatiky, hudby, rétoriky a historie. Po jmenování Speusippa do čela Akadémiie se vrátil do Hérakléie Pontské, aby zde založil vlastní školu. Forma jeho spisů byla často dialogická, napsal rovněž dílo *Zóroaster*,¹⁴⁵⁸ což může být vnímáno jako doklad zájmu Akadémiie o východní nauky, náboženství Peršanů a matematické i astronomické znalosti Babylóňanů. Význam Akadémiie spočíval i v tom, že Speusippos zahájil v roce 347 program shromažďování stávajících znalostí. Aristotelés měl díky svému pobytu v Akadémii skutečně na co navazovat.

Aristotelés (384-322) je právem představován jako nejvšestrannější učenec a filozof své doby. Jeho díla se dají rozdělit do tří skupin. Raná díla o filozofii určená pro veřejnost, *O královládě*, *Cvrček aneb O rétorice*, *Eudémos*

aneb O duši, O filosofii. Druhou skupinu děl tvoří sbírka poznámek a školních materiálů tvořená sběrem historických a vědeckých poznatků, *Homérské problémy, Vítězové pythijských her, Vítězové olympijských her, Zvyky a slavnosti barbarů, Rozhodčí výroky mezi řeckými městy, Ústavy* (ústavy 158 řeckých měst). Třetí skupinu děl tvoří filozofické a vědecké spisy z logiky, přírodní filosofie, metafyziky, etiky a politiky. Z této kategorie se dochovalo nejvíce děl - *Topiky, Politika, Rétorika, Etika Nikomachova, První analytiky, Druhé analytiky.*

Aristotelés nejen shromáždil dostupné poznatky ze všech oborů, ale přidal i řadu nových, založil některé obory, které předtím neexistovaly a vytyčil svůj vědecký program, kde měl velkou úlohu i empirismus, sběr poznatků, pozorování atd. Jeho škola (Lykeion) vyprodukovala řadu významných učenců, kteří se snažili pokračovat ve stopách svého mistra, představme si některé z nich. **Theofrastos z Eresu** (372-287) pocházel z ostrova Lesbos, zabýval se logikou (rozvíjel Aristotelenskou koncepci logiky skrze svoji teorii hypotetických úsudků), metafyzikou, psychologií, přírodními vědami a náboženstvím. Zachovalo se jen málo spisů, vcelku pouze *Povahopisy* (popisující 30 typických lidských charakterů, v nichž je dominantní vždy jedna vlastnost - pověřivost, lakota, roztržitost atd.), dále *Rostlinopis, Fyziologie rostlin*, ve zlomcích máme k dispozici díla *Názory přírodních filosofů, Metafyzika, Zákony, O atmosférických úkazech.*

Aristoxenos z Tarentu (*375) žil v Mantineii, Korintu, studoval poté v Athénách, místo vedoucího Lykeia však nedostal, sepsal různá díla *Základy hudební teorie, Základy rytmiky, O hudbě, O melodii, Pýthagorejské zásady, Politické zákony, Historická pojednání.*¹⁴⁵⁹ Zabýval se nejvíce hudbou, sepsal rovněž životopisy mnoha významných osobností (Archytás, Pýthagorás, Platón). Ve druhé polovině 4. stol. působil také **Eudémos z Rhodu**, sepsal historii aritmetiky, astronomie a geometrie.

Stratón z Lampsaku (335-268) se stal vedoucím Lykeia po Theofrastově smrti v roce 287. Jeho hlavním zájmem byly přírodní vědy, psal o kosmologii, fyzice, zoologii, psychologii a etice. Napsal 44 děl, měl přezdívku Fyzik. Stavěl se proti Aristotelově koncepci vesmíru, do kterého vnesl řád první hybatel, bůh, jež do něj vnesl také pohyb. Odmítal nesmrtelnost duše, pod

vlivem Démokritova atomismu usiloval o fyzikální vysvětlení jevů, při jejichž ověřování používal experimentu.¹⁴⁶⁰

Dikaiarchos z Messány (350-285) přišel do peripatetické školy ze Sicílie, pobýval na Peloponnésu a ve středním Řecku, kde se zabýval určováním výšky hor. Psal rovněž historická, filozofická i politická díla. V díle *Život Řecka* zachytil kulturní dějiny celé Hellady, dalšími jsou *Ústavy*, *Životy* (životopisy filosofů Platón aj.), dialogy *Tripolítikos* (kde polemizuje s Platónem a hájí smíšenou ústavu), *Rozprava olympijská*, *Rozprava panathénajská*, *Podklady* (sbírka informací o inscenování tragédií a komedií). Nejvýznamněji však zasáhl do geografie, byl mezi prvními, kdož používali geografické souřadnice a obohatil svými poznatky kartografii - *Obvod Země*, *Mapa světa*, jeho způsob zpracování se udržel až do Strabóna.¹⁴⁶¹

Všestranným učencem byl i **Klearchos ze Solů** na Kypru (cca 340-290 nebo 250), napsal díla zabývající se zoologií, mystikou a etnografií (Persie, Indie, Střední Asie, cestoval totiž až do Baktrie a okolí), etikou, ale také vzděláváním. Několik zlomků z díla *O vzdělávání* dochoval Diogénes Laertios. Kromě něj napsal komentář k Platónovu dialogu *Tímaios*, tedy dílo, které se zabývalo matematikou v Platónově díle *Ústava*. Napsal i oslavnou řeč na Platóna, také spisy *Přísloví*, *O přátelství*, *O lichocení*, *Hádanky*, *O obrazech*, *Erotika* (milostné příběhy z historie), *O elektrickém paprsku*, *O vodních zvířatech*, *O pouštích*, *O kostrách* a v 8 knihách sepsal svůj životopis.

Helénismus byl významným obdobím i z hlediska jazykového. Jazyk Hellénů se sjednotil, zjednodušil, vznikla tzv. *koiné*. Nejvíce tato řeč přejala z attického nářečí, které už předtím bylo jazykem kulturní elity. Jazyk byl jednodušší, bylo lehčí skloňování i časování, odvrhl výjimky. Koiné se stala jazykem obchodníků od Itálie po Indii.

V nových centrech vzdělanosti (Alexandria, Antiocheia, Pergamon, Rhodos) vyvíjejí svoji činnost mezi mnoha učenci také filologové. **Filítás z Kóu** (nebo také Filétás, cca 340-285) se kromě své básnické tvorby (milostné básně, elegie, mytologické náměty), zabýval starší řeckou poezií. Je tak prvním alexandrijským filologem a kolem roku 300 je učitelem Ptolemaia II. Díla *Slovník řídkých slova* *Neuspořádané glosy* sloužila právě pro studium starší řecké poezie.

Filítovým žákem byl i jediný aitólský básník helénistické doby **Alexandros Aitólos z Pleurónu** (*315, vrchol činnost cca 280), jeden ze zakladatelů helénistické elegie a tvůrce epigramů. Působil nejprve v Alexandrii, kde byl členem *Plejády*, tedy sdružení 7 tragických básníků, pořizoval na příkaz Ptolemaia II. soupis tragédií a satyrských dramát, sám také tragédie tvořil, od roku 276 působil na dvoru Antigona Gonáta.¹⁴⁶²

Sbírání a třídění textů či katalogizování rukopisů napomáhalo rozvoji textové kritiky, poetiky, odvětví filologie a literární vědy. Ve filologické práci pokračoval v Alexandrii **Zénodotos z Efesu** (4./3. stol., vrchol činnosti rok 280), stal se prvním správcem alexandrijské knihovny, zabýval se Homérem a sestavil k němu slovník, seznam etnických výrazů. **Aristofanés Byzantský** (260-180) doplnil Kallimachovy katalogy, pořídil první kritická vydání dramatiků Eurípida a Aristofana, starých básníků *Iliasa* *Odyssea* a také autorů Hésioda, Pindara, Alkaia a Alkmána. Vytvořil značky pro textovou kritiku, navrhl systém značení přízvuků, sepsal pojednání o gramatice, lexikografii, slovník o dialektech.¹⁴⁶³

Významným gramatikem je **Dionýsios Thráx** (170-90) z Alexandrie, žák Aristarcha (který nebyl pouze badatelem v přírodních vědách, ale i gramatikem). Vyučoval na Rhodu gramatiku, literaturu, z mnoha děl se od něj dochovala nejstarší známá mluvnice řečtiny *Umění gramatické*.

Vzdělanost se stává za helénismu obecnou, kniha je předmětem denní potřeby (na svity se připevňovaly dřevěné destičky na délku, aby sloužily jako štítek pro popis). Knihovny jsou nyní soukromé i veřejné. Mnoho se čte, zatímco předtím se více poslouchala recitace. Lidé už nemají čas na čtení obsáhlých knih, proto se množí výtahy, přehledy, zkrácené texty, spisy i soupisy encyklopedického charakteru. Nastává epocha specialistů, učenců odborníků. V tom mají úlohu nově vzniklá vědecká centra knihovny, díky nim se mohou znalosti i umělecká díla lavinovitě šířit nejen mezi elity, ale i střední vrstvy. Žádné období až do renesance nezaznamenalo takovou literární produkci, kvalitativně ani kvantitativně, jako helénismus.

První větší sbírka knih patřila Aristotelovi, po něm ji zdědil Theofrastos. Po jeho smrti zůstalo pravděpodobně 376 svitků, které obsahovaly celkem 238 808řádek. Dnes by se taková knihovna vešla do deseti nepřilíš velkých

svazků.¹⁴⁶⁴ Aristotelovu knihovnu zdědil Theofrastos, po něm Néleos ze Sképsidy, který si ji však odvezl domů, když se nestal ředitelem Lykeia. Jeho knihy se našly až roku 86 v Athénách*, kdy město dobyl Sulla, a knihy nechal odvézt do Říma. Největšími středisky obchodu s knihami byly Athény, Rhodos, Pergamon a Alexandrie. V Serapeu se nacházelo 42 800 svitků dostupných nejen členům Múseionu, ale i široké veřejnosti. Ve velké knihovně už Démétrios z Faleronu shromáždil na 200 000 svitků, ke konci vlády Filadelfa jich tam bylo už 500 000! O dvě stě let později jich bylo shromážděno 700 000.¹⁴⁶⁵

Nejvýznamnější centrem byla Alexandrie, která věnovala největší finanční prostředky na provoz Múseia, kde byly i botanické zahrady, výběhy cizokrajných zvířat a astronomická observatoř, existovalo zde rovněž oddělení překladů. Nikde jinde nebyla tak masová produkce knih jako v Alexandrii, zdejší učenci se nejvíce zasloužili o vznik kritických vydání a kromě vydávání nových děl i o zachování jazykového bohatství předchozích dob. Alexandrijští učenci uspořádali klasická díla do té podoby, jak je známe dnes, to oni vytvořili kanón 10 attických řečníků, sbírku archaických básníků, klasických historiků, starých a nových komedií atd.

Významným centrem kultury byl i Pergamon. Jeho vládce Attalos I. roku 240 založil knihovnu, udržoval styky s Athénami, Délem a Delfami. Knihovna v Pergamonu měla ve 2. stol. ve třech skladištích 200 000 svitků, o její rozšíření se zasloužil Eumenés II. (197-159). Pergamon tak byl bezpochyby druhým největším centrem po Alexandrii. Nevíme bohužel nic bližšího o osudu knihovny v Antiochii, založené roku 221 Antiochem III. Na konci 2. stol. bylo založeno jakési Múseion spojené s knihovnou, vzniklo buď z pozůstalosti bohatého syrského obchodníka, nebo šlo o pouhé rozšíření stávající veřejné knihovny.¹⁴⁶⁶

Nemáme bohužel zprávy o tom, kdo v knihovně působil, jaké práce se zde vytvořily ani zda převládajícím médiem byl papyrus nebo kožený kodex jako v Pergamu. Knihovny byly vysoce prestižní a drahou záležitostí, v důsledku sbírání starých rukopisů byly cenné sbírky knihoven zamořovány podvrhy všeho druhu. Kromě těchto obřích knihoven existovaly i menší knihovny, např. zmínka

---

* Kam je přivezl Apellikón z Tému, který je koupil od Néleovy rodiny, byly ukryty ve sklepě a v relativně zanedbaném stavu. Apellikón vyplnil mezery v rukopisech, přivezl je do Athén.

o knihovnách v Mylasách v 3. stol., v Priéně, Edesse (Seleukovská říše) i jinde. Athény měly svoji první veřejnou knihovnu až díky Ptolemaiovcům v roce 116/5,¹⁴⁶⁷ ačkoliv první knihovnu zde založil už Peisistratos roku 530 a jednu z prvních knihoven založil žák Platóna a Isokrata Klearchos z Hérakleie Pontské (401-353), který byl pravděpodobně také autorem vojenského pojednání.

Kromě humanitních věd se řečtí učenci zabývali i přírodními vědami a to především matematikou, astronomií a geometrií. Jedním z prvních významných badatelů byl **Eukleidés** (cca 325 – 260), který vyučoval v Alexandrii, systematizoval poznatky předchozích matematiků a pokračoval v jejich rozvíjení, zabýval se rovněž stereometrií, iracionálními čísly a matematickou teorií hudby. Jeho dílo *Základy* o 13 knihách se stalo synonymem pro geometrii. Postupoval zde stanovením deseti základních postulátů či axiomů geometrie a pak systémem věta – důkaz ke stále složitějším konstrukcím až po tzv. Platónská tělesa. Byl autorem spisů *Darované věci*, astronomické příručky *Jevy*, *Optika*, *Dělení kánónu*. K nedochovaným dílům patří *Místa na povrchu*, *Kuželosečky*.

V astronomii se mohli řečtí badatelé opřít o znalosti a výsledky babylonských učenců. Již Dáreios I. povolal na svůj dvůr učence, aby stanovili íránský nový rok. Další z nich, Kidinnu (Kidenás řecky), během vlády Artaxerxe II. v roce 375 rovněž stanovil nový rok a kalendář a jeho kalkulace byly tak přesné, že vykazují jen malé odchylky od moderních hodin a teleskopů počítačů.¹⁴⁶⁸

Tento chaldejský astronom a matematik se zabýval délkou solárního roku a synodického měsíce, na základě jeho výpočtů potom ostatní římsí a řečtí astronomové a matematici vytvořili kalendář. Kidinnu se údajně zajímal i o pozici zemské osy, která se měnila. Jeho poznatků využil astronom Kritodémos ve 3. stol. a o století později Hipparchos.

Eratosthenés z Kyrény (280-194) byl prvním, kdo sám sebe nazval *filologos*, (učenec). Stal se správcem alexandrijské knihovny roku 246, zabýval se matematikou, astronomií, zeměpisem, poesí, filozofií, gramatikou a chronografií. *Chronografiai* (chronologické dílo popisovalo řecké dějiny od dobytí Tróje po Alexandra Velikého, zde vytvořil na základě korelace

historických dat vědecky podloženou chronologií). *Geógrafika* (bylo vědeckým zeměpisem, zabývalo se již více různými populacemi, než pouze geografii). Sestavil katalog hvězd, vynalezl mechanickou pomůcku, která zjednodušovala konečné výpočty a tak umožnila zvětšit dvakrát šestistěnný oltář na Délu. Stanovil metodu zjišťování prvočísel, spočívající na vyškrtávání jejich násobků z číselné řady.

V díle *O zeměměřičství* vypočítal obvod země na 40 000 km (poledníkový obvod zeměkoule je 40 007,86 km) na základě rozdílu stínu, který vrhala svisle postavená tyč na dvou místech (Alexandria, Syéna), jejichž vzdálenost byla známa. Erastothénes předpokládal, že Země je koule, proto je možné se dostat přes Héraklovy Sloupy do Indie. Vypočítal také délku poledníku, tím určil síť pro zeměpisnou šířku a délku. Vypracoval mapu světa a vytvořil zásady pro pořizování map. Erastothénes vypočítal zničení Tróje na rok 1184/3, zpracoval rodokmen spartských králů, který začíná příchodem Dórů na Peloponnésos.

Aristarchos ze Samu (310-230) přinesl do astronomie myšlenku heliocentrické soustavy (ve středu soustavy leží nehybné Slunce, Země a planety kolem něj obíhají. Země oběhne kolem Slunce jednou za rok a jednou za den se otočí kolem své osy). Prohlásil, že vesmír je nekonečný a hvězdy jsou jiná Slunce. Pokoušel se změřit vzdálenosti mezi tělesy a velikosti planet, jeho výsledky byly sice nesprávné, nikoliv však metoda. Přesnější měření byla provedena až v 17. století, na jeho teorii navazoval v novověku Mikoláš Koperník. Dochoval se po něm jen malý spis *O velikosti a vzdálenosti Slunce a Měsíce*, který položil první základy pokusům o geometrické změření vzdáleností mezi uvedenými tělesy a naší planetou.

Byl také vynálezcem mnohých složitých strojů a také komplexnějších slunečních hodin a zavedl pojem velký rok (annus magnus), který se rovnal 2484 rokům. Je mu také připisováno sestrojení pomůcky skafé (kamenné sluneční hodiny s číselníkem na vnitřní straně duté polokoule a vertikálním ukazatelem s vrcholem uprostřed). Aristarchos také studoval filosofii u Stratóna z Lampsaku, zabýval se kromě přírodopisných bádání i nadále peripatetickou filosofií, která rozvíjela a bránila Aristotelovy myšlenky.

Jediným zastáncem heliocentrické soustavy byl **Seleukos z Seleukeie na Tigridu** (*190, akmé rok 150), chaldejský astronom, zkoumal pravidelné střídání odlivu přílivu, vysvětloval tento jev pohybem měsíce.¹⁴⁶⁹ **Hipparchos z Níkaie** (190-120) žil a pracoval především na Rhodu, roku 160 se stal ředitelem Múseia. K astronomickým výpočtům systematicky používal trigonometrii (položil základy sférické trigonometrie) a staré babylonské záznamy pocházející z 8. stol.¹⁴⁷⁰ Zavedl sexagesimální soustavu, v jeho pojetí byla astronomie výrazně predikativní věda. Zabýval se rovněž astrologií, zkoumal dráhy Slunce a Měsíce. Sestavil seznam zatmění měsíce v Babylónu od 8. stol do své doby. Mnoho informací z jeho díla pochází z knihy *Almagest* (arabský překlad *Velké soustavy* řeckého astronoma Ptolemaia z 2. stol. n.l.) Jeho jediným dochovaným dílem jsou komentáře k Arátovi a Eudoxovi, v nichž kritizoval jejich astronomickou koncepci.

Jeho největším dílem je katalog hvězd, který obsahoval přesné polohy více než 800 stálic. K vytvoření tohoto katalogu jej přimělo vzplanutí nové hvězdy v souhvězdí Štíra roku 134. Díky tomuto usoudil, že život hvězdy není věčný a že hvězdy po čase zanikají. Hipparchos vymyslel nové přístroje pro měření výšky hvězd, stanovil sklon zemské osy k ekliptice. Určil délku slunečního roku s chybou jen 6 minut. Objevil každoroční nepatrné posouvání jarního bodu po ekliptice (je způsobeno precesí zemské osy). Rovněž se zabýval geografií, byl odpůrcem Eratosthena v některých jeho postupech v geografii.

Hypsiklés (cca 190-120) byl astronoma matematik, měl rovněž přístup k znalostem Chaldejců, zabýval se také astrologií. Pokračoval v Eukleidových *Základech* (14. kniha), ve spisu o vzniku hvězd *Anaforikos* se zabýval astrologií, poprvé v tomto díle je kruh rozdělen na 360°.

Nejvýznamnějším vědeckým pracovníkem v Pergamu byl **Kratés z Mallu** (v Kilikii, 200-145), stoický filozof, učitel Panaitův. Stal se ředitelem pergamské knihovny, založil tam také gramatickou školu (ale na rozdíl alexandrijských filologů se považoval nikoliv za gramatika, ale za kritika). Zkoumal syntaxi, gramatiku a fonetiku, pak se zabýval historickým vyjádřením myšlenky a interpretací celého materiálu a názorů v dílech autorů. Psal komentáře k Homérovi, Hésiodovi, Eurípidovi, Aristofanovi i Arátovi. Napsal díla *O attickém dialektu* a *O anomálii*. Kratés však především v roce 150 vytvořil první glóbus,

narýsoval na něj rovnoběžky a poledníky, byla to koule velká 3 metry, na níž byly kontury čtyř ostrovů.¹⁴⁷¹

Po jeho smrti vedl knihovnu **Apolodóros z Athén** (180-120), působil v Alexandrii (byl žákem Aristarcha ze Samothráky), v roce 146 odešel do Pergamu. V díle *Chronika* zpracoval historii od trójské války do roku 144, celé dílo bylo psáno veršem, jambickým trimetrem, v podstatě přepracoval dílo Eratosthena. Stanovil takzvaný vrcholný věk akmé, který byl kolem čtyřicetilet.¹⁴⁷² Byl také gramatikem, napsal také díla *O bozích* a *Komentáře ke katalogu lodí*.

Než přistoupím k technickým vynálezům a technice obecně, je třeba objasnit, jestli pro Řeky existovala hranice mezi magií a technologií, zda měli vědu, nebo jen technickou zručnost, která nepostihovala jejich měřítko racionality, „vědy“ a filosofie. J. P. Vernant tvrdí (dílo *Hestia a Hermés*, str. 151-172), že Řekové neměli vědu jako my, nehledali obecně aplikovatelné principy. Pro Řeky byla činnost vynálezců něco skoro démonického. Experimentování v oblasti přírody je úskok a sofistika, stroj je slabina, kde se příroda nechá chytit.

Vernant tvrdil, že stroje byly jen zábava a hračka, jež neměly využití pro otrokářskou společnost a její ideologii - bylo to omezení myšlení, de facto tím tvrdí, že Řekové nebyli racionální. Podle něj vynálezce dělá rutinu jako řemeslník a má nízký společenský stupeň v hierarchii. Jeho tvrzení, že když Archimédés nezanechal spisy jak vyrobit válečné stroje ani filosoficko-logické disputace o tom, jak obecně vyrábět stroje, tak nebyl vědec, ale kouzelník, je absurdní. Technická sféra se nezabývala neměnnými veličinami a zákony, proto byla nehodná pozornosti jako filosofie.

Nejen Platón, ale i Aristotelés řemeslníky a vynálezce hrubě podceňuje, devaluje jejich výrobky, úkoly jsou dle nich větší, než oni sami a nepotřebují k tomu vědět nic skvělého, jen cvik, poslušnost a rutinu. Takto vypadá pohled platoniků a neoplatoniků, což je ovšem ve společnosti prakticky dissent, menšina (jejíž názory se ovšem zachovaly, kdežto názory zbytku bohužel nikoliv). Řekové měli skutečně rozdílné pojetí vědy, nicméně znali experiment, v žádném případě jim nebránily různé filosofické myšlenky, paradoxy ani matematické příklady v tvorbě vynálezů. Jinou otázkou ovšem zůstává, zda byl jejich potenciál a zájem naplno využit v běžném životě. Obávám se však, že za

stávajícího velmi útržkovitého stavu vědomostí o technice a jejím využití za helénismu můžeme těžko stanovit jinou než spekulativní odpověď.

Domnívám se, že technika a vynálezy mohly nabýt mnohem většího významu, než pouze jako hračky pro zábavu elit nebo součást vojenského výzkumu. Nezapomínejme, že helénistický svět zažíval demografický úpadek, dříve nebo později mohlo dojít na větší využití v civilní průmyslové sféře (pokud tomu tak již nebylo na některých místech a my pouze nemáme důkazy). Pro pochopení, jak fungovalo dobové uvažování o vědě a technice poslouží nejlépe život a dílo Archiméda. **Archimédés** (287-212) byl narozen v Syrakúsách, studoval v Alexandrii a poté se vrátil na dvůr Hieróna II., kde studoval geometrii, matematiku, astronomii a fyziku, napsal díla *O válci*, *O plovoucích tělesech*, *O spirálách*, *Metodika mechaniky*, *O počítání písku atd.*

Archimédés (pozpátku znamená jeho jméno mysl číslo 1) je považován za nejdůležitějšího vědce, který kdy žil. Na jeho teorie a práce totiž navazovali Galileo, Newton, Huygens, Fermat a Descart, bez nichž by novověká věda neučinila zásadní pokrok. Galileo si vypůjčil jeho těžiště a zákon o rovnováze sil, v dynamice pracuje s aproximací křivek a závislostí dráhy na čase, obě odvozené od Archiméda. Galileo začal tam, kde Archimédés skončil.¹⁴⁷³ Moderní věda se od Archiméda naučila dvěma principům - matematice nekonečného počtu a použití matematických modelů v reálném světě. Jeho práce posloužila pro matematickou analýzu i fyziku.

V tzv. Archimédově palimpsestu, památce byzantského písemnictví z 10. století, se zachovala některá jeho pojednání a dopisy (psal je také ve verších). Byly adresovány Erastothenoví (měl přezdívku Beta, tedy číslo dva v oblasti intelektu v helénistickém světě), Dositheovi (alexandrijský Žid, jeho jméno je obdobu jména Matityahu čili Matyáš) zabývajícímu se matematikou a Konónovi ze Samu, jenž byl astronomem, matematikem, a především dávným přítelem Archiméda.

Jednou z hlavních náplní Archimédovy činnosti bylo přes různé příklady dojít k mnoha způsobům, jak zarovnat kruh do tvaru čtverce. Zarovnání čtverce nebo měření kruhu bylo pro řecké matematiky Svatým grálem jejich vědy. Už dříve přišli řečtí matematici na to, že každou plochu ohraničenou rovnými liniemi lze rozdělit na trojúhelníky, každý trojúhelník je možné převést na

polovinu čtverce a každý obdélník se dá převést na čtverec. Jinými slovy tato fakta umožňují změřit jakoukoliv plochu vymezenou rovnými čarami jako souhrn čtverců. Platí to i pro předměty, které se rozdělí na pyramidy, z nichž se pak poskládají krychle.¹⁴⁷⁴

Archimédés se tedy zabýval rozkládáním těles, měřením jejich ploch, ať byly sebesložitější, přičemž se nespokojuje jen se známými tělesy, ale vymýšlí si i vlastní. Archimédés jako první matematicky vyjádřil rovnovážný zákon - tělesa jsou v rovnováze, pokud jsou jejich hmotnosti nepřímo úměrné vzdálenosti od osy.¹⁴⁷⁵ V díle *Metoda* zákony rovnováhy změnil z fyzikálního nástroje na geometrický a provedl myšlenkový experiment, v němž geometrické objekty uvedl do rovnováhy.¹⁴⁷⁶ Archimédés naznačuje, že objevil metodu, jak rychle a efektivně dosáhnout výsledků, neříká však jak ani nepodává ani žádný důkaz. Svoji *Metodu* poslal Erastotheni a očekával, že ji sám bude schopen rozluštit.

Archimédés je považován za zakladatele matematické fyziky i díky dílům *O rovnováze plocha* *O plovoucích tělesech*. V druhém z uvedených děl položil základy hydrostatice. Vynechejme poněkud otřepanou a do jisté míry již trapně známou historku o jistém pokřiku a zjišťování zlata v koruně vládce. Závěr tohoto pojednání je totiž mnohem sofistikovanější. Ve stejnorodé kapalině musejí mít všechny sloupce shodného objemu také shodnou hmotnost – jinak by kapalina přetékala z těžší na lehčí (proto je také mořská hladina rovná). Totéž platí, pokud se do kapaliny ponoří pevné těleso, pokud tedy máme sloupec kapaliny s vnořeným tělesem, celková hmotnost kapaliny a tělesa se musí rovnat hmotnosti sloupce kapaliny téhož objemu. Z toho vyplývá, že pevné těleso musí pozbýt něco ze své hmotnosti, a komplexní výpočet, který Archimédés provádí, ukazuje, že musí ztratit právě takovou hmotnost, která se rovná objemu vytlačené vody.¹⁴⁷⁷

Tím vysvětluje, proč se ve vaně cítíme lehčí, respektive říká nám, o kolik bychom se měli cítit lehčí. Proč je to geniální, teoreticky hodno známého výkřiku heuréka?! Protože silou pouhopouhé myšlenky Archimédés dokáže určit, co se musí dít ve fyzikálním světě!¹⁴⁷⁸ Ostatně nesmíme to vnímat jako nějakou náhodnou nebo podivnou spekulaci, vždyť je to postup běžný i v dnešní vědě. Newton přece za pomoci myšlenky a matematické analýzy zjistil, jak se musí pohybovat planety.

Archimédés fascinoval svoje současníky a pozdější vědce nejen svými myšlenkami, ale i stylem, byl vyhlášený svými žerty, hádankami i křivolakými stezkami. Vytvořil např. dílo *O počítání písku* (kolik zrněk zaplní vesmír, avšak stanovení velikosti vesmír nechal na řešiteli, zmiňuje pouze otcův odhad), dalším dílem je *Stomachion* (Bolení břicha), tangramový diagram skládající se ze 14 dílků, které dohromady tvoří čtverec. Úkolem bylo zjistit, kolika způsoby je možné jej složit - bylo jich 17 152.¹⁴⁷⁹ Překvapivé není jen množství řešení, ale celkový kontext díla, Archimédés je jeden z prvních, kdo se zabýval kombinatorikou.

Další jeho úlohou nesnadného řešení bylo sčítání Hélioiva dobytka na Sicílii, když na ostrově přistál Odysseus. Jeho lodníci dobytek zabíjejí a hodují sedm dní, za což jsou později krutě potrestáni. Hlavočlán je zahalen do básně, která má rozsah tři strany a mnoho matematických podmínek. Spočítat počet dobytka a jejich rozdělení podle barev se tak stává menším hororem. Současní matematici, kteří se o řešení pokusili (vy to můžete na vlastní nebezpečí zkusit také), došli k výsledku, že nejmenší možné číslo je o 206 456 cifrách.¹⁴⁸⁰ Jeho současníky a pozdější souputníky přitom musela pravděpodobně bolet hlava i břicho a jistě přemýšleli, jestli je Archimédés kolegou nebo skrytým sadistou, který hoduje na jejich utrpení.

Archimédés dokázal svoje matematické a fyzikální znalosti úspěšně aplikovat na mechaniku. Jednak vyrobil katapulty různého dostřelu, přičemž mohl uplatnit i znalost odmocnin a počítání koeficientů. Systém palebných polí mohl brát jako matematické cvičení, jak zachytit pohyb střely geometrickou křivkou. Jeho systém určování těžiště tělesa je rovněž velmi důmyslný, nepotřeboval praktické experimenty na určení rovnovážného bodu tělesa, ale vystačil si se svými diagramy, silou myšlenky a nepřímými důkazy.

Schopnost odhalit fungování fyzikálního světa spekulací je jeho přínosem a poznávacím znamením. Provádí myšlenkové experimenty s geometrickými objekty, s nimiž zachází, jako by byly fyzické. *Metoda* ukázala, jak lze změnit poměr vztahující se k úsečkám a proměnit ho na poměr, který platí pro nekonečně mnoho úseček, pro všech nekonečně mnoho rovnoběžek, které tvoří trojúhelník nebo parabolu. Smíme to udělat? Otázka, která se stala ústřední otázkou matematiky. *Metoda* dala do souvislosti matematiku, fyziku i

nekonečný počet a vyvolala nejzákladnější vědní otázky. Předjímal Newtonovu matematickou analýzu a s ní spojené obtíže.¹⁴⁸¹

Dlouho moderní vědci spekulovali, kolik toho Řekové věděli o nekonečném počtu a kombinatorice. Řekové znali přesnost bez nekonečného počtu, novověk nekonečný počet bez přesnosti, moderní věda měla od 19. století přesnost i nekonečný počet. Diagram byl klíčovým nástrojem řecké matematiky, řeckí matematické dosáhli zajímavých objevů, např. že je nekonečně mnoho prvočísel, jejich hlavním kolbištěm však byla geometrie. V roce 2002 se uskutečnilo mezinárodní setkání historiků řecké matematiky v Delfách. Fabio Acerbi zde způsobil skutečný rozruch. Jeho tématem byla Hipparchova čísla. Všiml si otázky, o které se zmínil Plútarchos, když popisoval hádku mezi filozofem a matematikem. Filozof a stoik **Chrýsippos** (279-206) prohlásil, že podle pravidel stoické logiky je možné kombinovat deset výroků více než milionem způsobů. Matematik **Hipparchos** pak oponoval tím, že správný počet je buď 103 049, nebo 310 954, a to podle toho, jak se číslo definuje.¹⁴⁸² Takže se Chrýsippos mylí.

Bohužel mi zůstává záhadou, zda Plútarchos věděl, že jím vybrané osobnosti se nemohly nikdy setkat, jelikož Hipparchos z Níkaie žil v letech 190-120, nebo příhodu pojal jako přenesený spor, který měl pokračování skrze Hipparcha, který v nějakém matematickém díle vznesl svoji výhradu. Každopádně tento spor je dokladem existence antické kombinatoriky. Číslo 103 049 patří mezi Schröderova čísla, je mezi nimi desáté. Acerbi poté ukázal, že podle stoické logiky lze problém kombinování deseti výroků provést jako obdobu poskládání deseti znaků do závorek. Vyvinul metodu pro řešení v rozmezí Hipparchových prostředků. Dokázal, že bez nějaké dodatečné podmínky je tento počet 310 954, tedy číslo, o němž Plútarchos mluví,¹⁴⁸³ což je jasný důkaz, že antická kombinatorika existovala už od 3. století.

Teprve tehdy vědci zjistili, že *Stomachion* je vlastně kombinatorickým příkladem, takže se několik pracovníků pustilo do řešení, přičemž ani dvě z nich nebyla stejná.¹⁴⁸⁴ Definitivní řešení přinesl díky počítačovému softwaru Bill Cutler, počítačový vědec z Illinois, který vytvořil příslušný algoritmus a spočetl řešení *Stomachionu* - 17 152, právě tolika způsoby se dal složit čtverec.¹⁴⁸⁵

Jenže ve starověku PC software k ruce neměli, jak na to tedy mohli tehdejší matematici přijít? Vytvořili mapku možností, různá řešení rozdělili do 24 základních rodin, kde byl nakreslený seznam základních možných řešení, v němž byla čarami pospojována jakákoli dvě řešení, která byla možno přeměnit jedno v druhé prostou substitucí nebo rotací. V této fázi vzešlo 536 základních řešení. Rotace neobsahující substituce je možné aplikovat nezávislé na ostatních, takže z každého základního řešení je možné vytvořit 32 rotací, což ve výsledku dává $536 \times 32 = 17\,152!$ ¹⁴⁸⁶ Západní knihy zabývající se vědou a matematikou byly přepsány. Kdo nevěřil Plútarchovi, musí se sklonit před tímto jasným matematickým důkazem z Archiméda.

Kombinatorika tak není plodem 17. století, ale antiky, helénismu. Síla Archimédova postupu a jeho myšlenek nevyprchala ani po tisíciletích, jeho vynálezem je uplatnění abstraktních matematických modelů v hmotném světě. Jak se to uplatnilo v moderní době? Claude Shannon, pracující v matematických laboratořích, představil roku 1948 teorii informace, byl také zakladatelem teorie návrhu digitálních elektrických obvodů. Přelomovým vědcem je i Newton a jeho teorie pohybu planet z roku 1687 v díle *Matematické principy přírodní filosofie*. Matematickou teorií redukoval fyzikální veličiny. Poté ho začali ostatní v tomto postupu napodobovat. Na začátku 19. stol. jsme svědky převratných objevů, jako je elektřina, je vyzkoumán pohyb částic v plynech u Boltzmannova roku 1872. Bez Archiméda by nebyl Galileo, Newton, Boltzmann ani Shannon a ze stejného důvodu by neexistovala současná analýza zpracování obrazu.¹⁴⁸⁷ Vidíme tedy Archimédovu důležitost, návaznost důležitých objevů a teorií dalších vědců, souvisejících s jeho dílem myšlenkami skrze následující dvě tisíciletí.

Tímto jsem velmi stručně přestavil nejzásadnější objevy v Archimédově kodexu, text všech kapitol a pojednání není kompletní, i dříve zveřejněné části Archimédova díla budou pravděpodobně potřebovat revizi. Na příkladu Archiméda a problémů s ním spojených je snad dostatečně vidět, že řecká věda měla velmi impresivní výsledky, ale i základy svojí tradice. Pokud to, co činil Archimédés a jiní uvedení učenci, nebyla věda, tak by mě skutečně zajímalo, jak by to dnešní neoplatonici nazvali - modelářství, náhoda? Řekové dovedli řešit praktické i teoretické otázky ve vědě a dokazovat je důkazy, ověřovat je experimenty i úspěšně aplikovat v praxi.

Ostatně Archimédés jako jeden z prvních pravděpodobně vytvořil odometer (zařízení pro měření uražení vzdálenosti), pokud už nebyl znám za výprav Alexandra Velikého (čemuž nasvědčují záznamy z deníků jeho cest, kde jsou přesně změřené vzdálenosti i mimo tehdy známé trasy silniční sítě). Zkonstruoval kladkostroj posunující bez námahy těžkou nákladní loď, pracoval na kvadratuře paraboly, zkoumání středu přitažlivosti paraboloidu aj. Zajímal se o strukturu a chování látek. Z mnoha válečných přístrojů vyniká soustava zrcadel schopná zapálit loď, dělo poháněné parou, které mělo větší dostřel než ostatní katapulty a střílelo těžké nábojnice. Mezi další Archimédovy vynálezy patří Archimédův šroub použitý pro vřetenové čerpadlo a pumpy odčerpávající vodu z lodí.

Mezi jeho výtvořky však patřila i obří loď Syrakúsia, jež byla 60 metrů dlouhá, Archimédés ji navrhl, avšak stavby se ujal Archiás z Korintu. Dokončena byla v roce 240. Měla tři ocelové stěžně, poháněly ji pouze plachty, nikoliv vesla, měla tonáž 1700-2000 tun a celkovou váhu 4000 tun, dřevo na její stavbu by stačilo na 40 válečných lodí. Byla ozdobená mramorem a slonovinou. Její přepravní kapacita činila 1942 pasažérů, z nichž 142 patřilo do první třídy a měli k dispozici na svojí palubě čítárnu, knihovnu, divadlo, kapli Afrodité, lázně, promenádu zdobenou květinami v květináčích a stromy v kořenáčích.

Na vrchní palubě bylo 8 věží (kde byly vrhací stroje), o bezpečnost se staralo 400 námořních vojáků a obří balista, která mohla vrhat šípové střely o délce 5,4 m nebo kulatou střelu z kamene o váze 82 kg. Dostřel tohoto monstra byl sice pouhých 200 metrů, ale zato zásah pravděpodobně garantoval potopení jakékoliv lodi, která chtěla zaútočit. Syrakúsia plula pouze jednou, do Alexandrie. Zde byla předána jako dar Ptolemaiovi III. a přejmenována na Alexandris, měla pravděpodobně sloužit jako obří dopravní loď pro převoz obilí, ale zároveň kromě své přepravní kapacity poskytovala i služby à la Titanic a měla rovněž hrozivou vojenskou sílu.

Helénismus byl ostatně dobou masové produkce válečných lodí a obří lodě nebyly výjimkou již od raného helénismu, největší „obludu moří“ však postavil Ptolemaios IV. jehož čtyřicetiřadka (tessarakontérés) měla dva trupy a na nich plošinu, u vesel 4000 námořníků, měřila 128 m a na palubě bylo 2 850 vojáků. Měla sloužit jako centrální bojové plavidlo flotily a díky své obří

platformě s válečnými stroji byla vhodná nejen k ničení lodí protivníka, ale především k dobývání přístavů a přímořských měst.

Kartaginci dosáhli pravděpodobně již v raném helénismu nebo dříve nesmírně impresivního výsledku v manufakturním způsobu výroby válečných lodí, kdy byli schopni spustit válečnou loď na moře po 40 dnech od pokácení stromu. Ve stavebnictví začaly být v helénismu běžnější cihlové stavby a lomený oblouk, vysokou úroveň mělo stavebnictví v budování chrámových staveb a přístavů. Již od přelomu 6. a 5. stol. dovedli Řekové budovat vodovody, přístavy na ostrově Lesbos nebo na Kypru ve městě Pafos byly zbudovány speciálním jeřábem, který se pohyboval po zdi a pokládal v přesných intervalech kamenné kvádry, pomocí něj byla zbudována mola. Obří přístav v izraelském městě Caesarea (které dal postavit Hérodés mezi lety 25 - 13) využil techniku budování používanou dnes při stavbě umělých přístavů. Spustil dolů obrovské dřevěné kvádry naplněné cementem, který stykem s vodou ztvrdl, a poté na těchto základech, které sedly na mořské dno, vystavěl zdi a mola.

Stavebnictví usnadňoval i 27m vysoký jeřáb pro budování chrámů, měl k obsluze 10 lidí a složitou soustavu provazů, mohl se pohybovat horizontálně, udržel však i břemeno o váze 20 tun. Parthenón v Athénách postavili za 10 let, jeden kámen byl tedy přemístěn každých 15 minut! Technické a vědecké poznatky se uplatnily především při stavbě sítě vodovodů a silnic, také při vylepšování pevností a válečných strojů.

Mezi významné techniky, vynálezce a vědce helénismu patřil i **Ktésibios** (vrchol činnosti 285-222), činný ve 3. století v Alexandrii, studoval fyzikální vlastnosti vody (objevil princip sifonu) a vzduchu. Jeho balista byla poháněna vzduchem stlačeným ve dvou válcích místo torzního pohonu, přičemž dostřel ani přesnost nebyly narušeny. Sestrojil vodní varhany, tlakové čerpadlo s válcem a pístem (uplatnilo se u čerpání vody ze studen atd.), požární stříkačka (jeho vynález stříkačky se uplatnil i v lékařství), přesné vodní hodiny (s plovákem, jenž se posunoval a ukazoval na stupnici, kolik zbývá času) a různé důmyslné hračky, posloužil také jako zdroj pro Filóna z Byzantia a Héróna z Alexandrie.

Ve 3. /2. století působil v Alexandrii **Filón z Byzantia** (údajně žák Ktésibia). Napsal *Mechaniké syntaxis* (Kompendium Mechaniky) o 9 knihách, zachovala se čtvrtá kniha o obléhání a válečných strojích, kniha pátá věnovaná nauce o vzduchu, v níž pojednal o tlakové stříkačce, a dochovaly se fragmenty knihy sedmé a osmé o technikách válečného oblehání, kniha šestá byla o automatech.¹⁴⁸⁸ Mezi Filónovými vynálezy byl už v polovině 3. stol. vodní mlýn.

Filón popisuje ozubené soukolí, které samočinně nabíjelo v balisté* šípy jeden za druhým do pohotovostní polohy. Rekonstrukci těchto přístrojů provedli důstojníci Němců a Britů již před první světovou válkou. Filón sám pracoval na samohybném kole, systému zašifrovaného dorozumívání, řetězovém čerpadlu, vzduchovém čerpadlu, pístovém čerpadlu a 87 mechanických přístrojích, které poháněl horký vzduch nebo pára, například parní siréna na majácích.¹⁴⁸⁹

Zastavme se nyní u majáku na ostrově Faros. Tato obří stavba byla nejen divem architektury (postavil ji Sóstratos z Knidu), ale i techniky. Tato stavba z asuánského granitu měla tři části (SHVO I., obr. 108), měřila na výšku pravděpodobně 130 metrů, její světelný paprsek měl údajně dosah až 60 km a na horním patře měl být rovněž teleskop. To však nebylo vše, čím budova disponovala. Byla zde parní siréna pro spuštění poplachu a sochy na prostřední části, umístěné na krajích, vydávaly zvuky podle hodin a natáčely se po směru slunce (to bylo v zásadě možné, pokud znali řeční technici kuličková ložiska). Je otázkou, jak fungoval světelný paprsek, neboť doprava dřeva bez výtahu do takové výšky je problém sám o sobě, nehledě na to, že v Egyptě nebylo mnoho vhodných stromů, topilo se tedy spíše dřevěným uhlím (nebo olejem, naftou?).

Možná byl uvnitř střední části budovy důmyslný systém zrcadel (s jedním obřím polohovatelným zrcadlem uprostřed), který přenášel světlo ze slunce, což však nedává odpověď na otázku, jak fungoval maják v noci - byl snad uprostřed nějaký obří krystal, z něhož se světlo rozvádělo dále?

Jedním z největších úspěchů techniky v helénismu je mechanismus z Antikythéry (SHVO II., obr. 87). Hodinový mechanismus z roku 80 př. n. l.

---

* Šlo o opakovací šípomet, tzv. *polybolos*, první zmínka je o něm už v roce 300, kdy ho vytvořil Dionýsios z Alexandrie, pracující v rhodském arzenálu.

zachycoval pozici Slunce a Měsíce na ciferníku, měl označení pro den, týden, měsíce, ale také pro čtyři roky. Analýzu přístroje provedl Derek de Solla Price a rekonstrukci provedl John Gleave, hodinář. Nedávné práce Michaela Wrighta ukazují, že originál byl ještě komplexnější. Přístroj ukazoval i hvězdná znamení a model sluneční soustavy, přístroj měl 76 převodových koleček a jednu ručičku, která dokončila rotaci každých 76 let.^{* 1490}

Významným konstruktérem antiky je **Hérón z Alexandrie** (přezdívaný "Mechanik", cca 10-70 n. l.), který mohutně čerpal z práce svých helénistických předchůdců. Kromě děl *O měření*, *Geometrie*, *Stereometrie*, *Úvod do Stereometrie*, *O stavbě malých automatických divadel*, *Pneumatika* (o mechanických hříčkách založených na využití atmosférického tlaku), *O optických strojích*, *O válečných vrhacích strojích*, *Barúlkos* (o konstrukci navigátorů), se dochovaly také četné zlomky Hérónova komentáře k Eukleidovým základům.¹⁴⁹¹

Hérón stavěl kompletní roboty jako Herkula s drakem (Herkules zasazuje úder do hlavy, drak mu šplíchá vodu do tváře). Hérón popisoval nejen svoje vynálezy, ale i technologický pokrok, ke kterému Heléni dospěli v předchozích staletích a dovedl sestavit i parní stroj (SHVO II., obr. 88). Vytvořil dokonce plně automatické divadlo, kde roboti předváděli tragédii Nauplius, jenž se odehrává po trójské válce. Ve hře se opravovala loď (za pomoci bouchajících kladiv), plulo tam řecké loďstvo (i s delfíny vyskakujícími kolem) a Ajaxe nakonec skolil blesk. Poté se zatáhla opona. Popisuje i statické roboty, kteří umožňují vytvářet větší množství scén.¹⁴⁹²

---

* Tvůrce zjevně vycházel z poznatků známého astronoma, **Kallippos z Kyziku** (cca 370-300) působil v Athénách, byl spolupracovníkem Aristotela, rozšířil teorii Eudoxa z Knidu o pohybu Slunce, Měsíce a hvězd tím, že přidal další sféry. Navrhl, aby měl rok 365 a čtvrt dne, jeho lunisolární kalendář vznikl z pozorování, která zahájil 28. června roku 330. Vypočítal data pro rovnodennost, spočítal délku jednotlivých ročních období. Navazoval na práci Methóna z Athén (matematik, astronom inženýr, žijící v 5. stol.) Kallippos vytvořil tzv. Kallippův cyklus, který trvá 76 let.

Divadlo Héróna fungovalo přes 20 minut, bylo se zvuky i speciálními efekty (hromy, blesky) měnilo scénérie a charaktery. Fungovalo na systému řídicího hřídele s různě dlouhými provázky, které spouštěly systémy závaží a protizávaží. Hérón však představuje i určitý úpadek* technické úrovně své doby, neboť vynálezy předchozí doby, které popsal, vznikly ve 3. stol. a potřebovaly pro svůj provoz dokonalé kovové šrouby, kovové ozubené převody. Kdežto když popisuje současné mechanismy, mluví o dřevěných spojích a síle tření tam, kde bychom čekali převody.

Navzdory tvrzení (neo)platoniků, zejména Plútarcha, že technika, experimenty a sestavování přístrojů je pouhá řemeslná, podřadná práce, nehodící se pro pravého vědce a vzdělance, nejen pracovníci Múseionu zastávali úplně opačný názor. Helénové uměli sestrojít univerzální kloub, ozubená soukolí, přesné časoměry i písty poháněné parou. Na jednom papýru z Alexandrie z 2. stol. př. n. l. jsou vyjmenovány osobnosti světové historie, autoři zákoníků, malíři, sochaři, architekti a strojní inženýři. Mezi nimi je jistý Abdaraxos (jmenován společně s Archimédem a Filónem z Byzantia jako největší konstruktér), který sestrojil přístroje v Alexandrii. To je jediná zmínka o něm, víme tedy, kolik dalších takových osobností i s výsledky jejich práce je takto ztraceno?¹⁴⁹³

Svět helénismu byl světem automatiky - automat na mince, který vám natočil do džberu vodu, když jste do něj vhodili pět drachem, jiní dokonce tvrdili, že jste k tomu dostali i kousek mýdla. To, co z helénistického období známe, se nedochovalo prostřednictvím Římanů, ale Arabů a Byzantinců. Od nich to teprve přešlo do Evropy. Rozsah katastrofy ztracených vědomostí si však neuvědomujeme a zřejmě jej nemůžeme ani dost dobře odhadnout. Máme tendenci se domnívat, že to nejdůležitější se zachovalo, což je ovšem omyl, neboť jde jen o útržky, byzantští a arabští kopisté totiž dělali jen jednodušší

---

* Pozdní období římské republiky i celá epocha římského císařství a jeho technická úroveň je subjektem, který si zasluhuje samostatnou monografii. Za římského císařství totiž byla technika výrazně používána, jak ukazují nedávné nálezy. Rozsáhlý systém odvodňování dolů ve Španělsku nebo doklad existence rozsáhlé soustavy vodních mlýnů v jižní Francii z 2. stol. n. l., vodní pily pro rozřezávání kamenných kvádrů, systém odpružení pro cestovní vozy atd., to vše si zasluhuje podrobnější analýzu, nemluvě o dalších vynálezech tohoto období.

svazky, někdy dokonce jen úvodní kapitoly. Neznáme žádnou teoretickou práci Filóna. Jaké asi byly stroje Abdaraxa z Alexandrie, jestliže byl označován za největší osobnost v dějinách světa?¹⁴⁹⁴

Chtěl jsem danými příklady ukázat, že i přes naše jiné pojetí vědy nebyl v žádném období starověku (ani ve všech předchozích dohromady!) učiněn takový pokrok vědy a techniky, jako v helénismu. Jedná se o období, které vyprodukovalo intelektuální elity, Řekové měli rozsáhlé znalosti v teoretické vědě i praxi, také v experimentech, byť samozřejmě mnohdy zužitkovali i poznatky jiných kultur, jako astronomické a matematické znalosti Babylóňanů nebo technické znalosti Kartaginců při stavbě lodí a válečných strojů.

5.22 Architektura, urbanizace, umění

V této kapitole se chci zabývat změnami v architektuře a urbanizaci, problematikou zakládání a fungování měst, vzhledem domů na venkově a životní úrovni obyvatel měst a vesnic, dále chronologicky rozdělit umění helénismu na tři epochy. Chci také probrat největší osobnosti uměleckého života a provést analýzu stylu uměleckých děl i námětů v umění a vliv řeckého umění na ostatní kultury. Chci se zamyslet, jaká témata byla pro umění v helénismu nová a nad tím, jakou úlohu umění mělo v životě společnosti a jedince i jaká estetická měřítká byla uplatňována při ražbě mincí. Soustředím se jak na popis nejvýznamnějších architektonických památek, tak i na tzv. malá umění, jako je tvorba mozaik a hliněných plastik, šperkařství atd.

Důležitým milníkem antické architektury je vznik korintského stylu, první dochovanou stavbou je chrám v Bássai v jihozápadní Arkadii (SHVO II., obr. 93, 94, 95) nedaleko Figaleie. Chrám navrhl athénský architekt Iktínos, jeho patronem byl Apollón Epikúrios (Pomahač), chrám je nádhernou ukázkou skloubení stylů, je tu k vidění íónský, dórský i korintský, a i proto patří na seznam kulturního dědictví UNESCO. Dórské sloupy jsou v peristylu, íónské u vchodu a korintské vevnitř. Chrám byl postaven mezi lety 430-400 př. n. l., vnitřní íónské vlysy ukazují souboje Řeků s Amazonkami a Lapithů s Kentaury. Má několik nových prvků - boční vchod do cely (přímo proti kultovní soše) a íónské hlavice s volnými nárožními volutami.¹⁴⁹⁵

Korintské sloupy se uplatnily uvnitř Athénina chrámu v Delfech a v budově postavené v Asklépiově okrsku v Epidauru.¹⁴⁹⁶ Korintský sloh se masivně prosazoval především od 2. století*, v 1. stol. se již stal dominantní, jelikož byl oblíbený u Římanů. Za helénismu se rozvinul více íónský sloh, používány především na ostrovech v Egejském moři a Malé Asii. Jeho hlavním propagátorem se stal architekt **Pýtheos z Priény** (4. stol.), který ve svých

---

* Např. chrám Dia Olympského v Athénách chtěl dokončit Antiochos IV., v roce 174 začal s masivními změnami. Najal římského architekta jménem Decimus Kossotius, ten rozšířil chrám, měl mít 104 sloupů, také změnil dórský sloh na korintský a materiál stavby byl změněn na kvalitní mramor z pentelských lomů. Bohužel projekt se zastavil díky smrti Antiocha IV. v roce 164, chrám byl z poloviny hotov, sloupy čněly do výše 17 m, každý měl 2 m v průměru.

(bohužel nedochovaných) dílech kritizoval dórský sloh. Vybudoval chrám Athény Polias v domovském městě, chrám zasvětil v roce 334 Alexandr Veliký. Pýtheos a Satyros byli architekti Mausolea v Halikarnássu. Na zásady Pýthea navázali i architekti **Paiónios z Efesu** a **Dafnis z Milétu**, autoři mohutného chrámu Apollóna v Didymech (SHVO II., obr. 109, 110, 111, 112). Stavební činnost začala roku 300 a hrubá stavba byla dokončena v roce 280, ale stavební práce pokračovaly až do roku 183, v důsledku oslabení Seleukovské říše a změny geopolitické situace se chrám nepodařilo nikdy dokončit. A to byl didymský chrám financován od dob Antiocha I. z obřího bazaru (síně dlouhá 192m) v Milétu, který král nechal postavit a vybíral nájem od 78 nájemců.

Chrám v Didymech byl největší stavbou doby (společně s chrámem Dia Olympského v Athénách). Kolem velmi malé svatyně s vlastní věštitrou měl stát okolo mohutný komplex zdí a 122 iónských sloupů o výšce 25 m, stavba byla nezastřešená. Patrony místní svatyně a autory nového projektu byli Seleukovci, kteří považovali Apollóna za svoje osobní božstvo. Stavbu se pro její obří rozměry nepovedlo dokončit a zastřešit ani za doby římského císařství (plocha komplexu měla 1164 m²). Oba výše zmiňovaní architekti se podíleli i na stavbě Artemidina chrámu v Sardech na přelomu 3. /2. stol., jež byl také v iónském slohu.

Zastáncem iónského slohu byl i architekt **Hermogenés**, pocházející buď z Priény nebo Alabandy. Působil především v druhé polovině 2. stol., je autorem Dionýsova chrámu na ostrově Teos, ale především chrámu Artemidy v Magnésii nad Maiandrem (SHVO II., obr. 116, 117, 118). V této stavbě vypustil vnitřní řadu sloupů, čímž získal volný prostor, také stavbu urychlil a zlevnil.¹⁴⁹⁷ Z jeho (dnes nedochovaných) spisů o architektuře vycházel i Vitruvius. Významným architektem raného helénistického období byl i Athéňan **Filón z Eleusíny** (4. stol.), který k eleusínskému teletériu připojil předsíně z 12 dórských sloupů (cca rok 318). Za vlády Lýkurga (337-323) navrhl lodní sklad zbraní v Pireu (kde byla uložena výstroj lodí, arzenál byl navržen tak, že všechn inventář byl přehlednutelný z centrální haly, takže vyhověl požadavku snadného dohledu). Jeho díla o architektuře se nedochovala.¹⁴⁹⁸ Ve svých knihách popisoval jednak athénský Arzenál, ale také proporce chrámových staveb.

Předtím, než přejdu k charakterizaci helénistické architektury, proberu problematiku měst a vesnic. Musím se vrátit k předchozímu období, kde nejvýznačnější příklady měst, způsobu jejich založení, uspořádání a fungování poskytuje příklad Thúrií v Itálii, také Olynthos na poloostrově Chalkidické. Řecká města v Itálii a jejich uspořádání jsou důkazem, že ortogonální plán byl v západních koloniích používán již 150 let před Hippodámem.

Aristotelés (Aristotelés, Politika, 1330b 21) přisuzuje právě Hippodámovi nové uspořádání města, které kontrastuje se starým uspořádáním. Hippodámos, syn Eurifóna, naplánoval Pireus, Rhodos (408), Thúrie (444) a Milétos (kolem 470).

Eforos z Kýmé udává, jak mělo město **Thúrie** vypadat (SHVO II., obr. 138, 139, 140). Podle Diodóra našli kolonisté pramen Thúria, tedy místo, které orákulum určilo jak bod pro založení, kde je voda k pití v míře, ale chleba k jídlu bez omezení. Obklopili místo zdí, rozdělili oblast po délce do čtyř čtverců, dále oblast rozdělili ulicemi se *stenopoi* (mezerami). Čtyři podélné čtverce měly název Hérakléia, Afrodisiás, Olympias a Dionýsiás, tři čtverce na šířku měly název Héroa, Thúria a Thurina. Thúrie nebyly daleko od achájské kolonie Sybaris (zničeny roku 510), založeny byly Periklem roku 444 př. n. l. Vykopávky odhalily, že už v polovině 6. stol. byly dvojpatrové domy uspořádány do obdélníků, ulice byly orientovány stejným způsobem jako v klasickém období, ale *plateia* (čtverce) klasického období byly širší.¹⁴⁹⁹

Město na ploše 74x37 m bylo rozděleno do dvou čtverců s mezerou pro kanalizaci o šíři 1.50m.¹⁵⁰⁰ Thúrie jsou ukázkovým příkladem nejen městské zástavby, ale i vlivu politického myšlení na uspořádání města. Jednotlivé městské bloky byly rozděleny mezi kmeny, které měly svoji vlastní čtvrť, chrám a héroa, a to podle zásad demokratické rovnosti typických pro Athény a jejich správní dělení města. **Hippodámos z Milétu** (498-408) nebyl pouze architektem, ale i autorem díla *Políteia*, kde vyjadřoval svoje politické názory v souvislosti s uspořádáním města.

Ve Stobaiových *Antologiích* jsou sesbírány texty z helénistického období, Hippodámos (Thúrijský) byl údajně pythagorejec. Tyto fragmenty nedokazují jeho autorství, spíše byla snaha dodat jim váhy jménem autora, neboť byly napsány v dórsském dialektu. Sesbírali je asi neopythágorejci, kteří zahrnuli

Hippodáma do pythagorejské tradice. Z fragmentů vysvítá, že společnost je jako lyra, je v ní potřeba řád a harmonie jako v hudbě, zkažené duše – sofisté (Prótagorás?) - popírají existenci boha. Vzdělání mladých mužů musí být dle fragmentů organizováno ve frátriích (sdružení organizovaná po spartském vzoru, jejich členové jedli spolu a bojovali spolu), ideálním státem je Tripolitikon – kombinace monarchie, oligarchie a demokracie.¹⁵⁰¹ Hippodámos byl skutečně průkopníkem v budování měst pro 10 000 občanů (přesněji mužů, celkově město mohlo mít až 50 000 obyvatel). Jeho typickými znaky jsou bloky dvojpatrových domů, zabírající 2400 m², domy s nádvořím byly typické nejen pro klasické, ale i pozdější období.

Příkladem podobně uspořádaného města i domů je také **Olynthos**, založený roku 432 a zničený roku 348 Filipem II., domy (SHVO II., obr. 145) jsou zde postaveny v síťovém uspořádání ulic, byly postaveny v blocích po deseti (SHVO II., obr. 144). Každý blok se skládal ze dvou souběžných řad po pěti přilehlých domech, každý dům zabíral parcelu velkou 18x18 m. Domy byly postaveny z nepálených cihel a střechy pokryty taškami. Podlahy byly pokryty oblázky nebo mozaikami, zdi byly někdy omítnuty, případně vymalovány barevnými pruhy.¹⁵⁰²

Helénistická architektura se na rozdíl od klasického období už tak striktně nedržela hippodámovského způsobu stavění měst, nýbrž snažila se využít místní topografie, např. Priéné či Pergamon (SHVO II., obr. 153, 154, 155, 156, 162), nebo klasické uspořádání různými prvky oživit. Vznikají nová velkolepá města a paláce, zvyšuje se životní úroveň, přestavují se starší města, např. Athény (SHVO II., obr. 149, 150), i svatyně, např. Olympia či Samothráké (SHVO II., obr. 104, 105, 114, 115), které jsou nově rozšiřovány. Přestože máme významné památky z íonského a korintského stylu, dórský sloh nemizí, právě naopak - chrám Athény v Pergamu i chrám Asklépia na Kóu ((SHVO II., obr. 96, 97) jsou v dórsném slohu.

Hlavním elementem helénistické architektury a pojetí urbanizace je využití prostoru jako pozitivního elementu a uvedení prvku prázdna jako organizační jednotky mezi různými celky. Je snaha, aby jednotlivé prvky města nepůsobily izolovaně, ale aby působily dojmem organického celku. Agory jsou kryty sloupořadím a rozšiřovány, zdobí je velkolepé veřejné budovy a chrámy.

Městské domy začínají být větší (na Rhodu, Délu, Alexandrii), jsou zdobeny štukaturou, sloupy, římsami, freskami a mozaikami, domy boháčů jsou obloženy reliéfy z mramoru či alabastru. Domy bohatých občanů mají také zahrady a ovocné sady, uvnitř sochy a malby. Typickým znakem helénismu jsou i obrovské paláce. Předchůdce měly pravděpodobně v Pelle, kde palácový komplex zabíral 60 000 m² ve své konečné podobě, jakou mu dal Kassandros, který přistavěl lázně. Stavba však vznikla už dříve, za vlády Filipa II., byly zde budovy gymnasia, komplex byl rozdělen na sedm částí a nesloužil pouze jako královské reprezentativní sídlo, ale i jako ústředí královské administrativy.

Než přejdu ke konkrétním příkladům uspořádání helénistických měst, zastavím se nejprve u problému životní úrovně v městech a úlohy vesnic, neboť přestože helénismus byl především městskou kulturou, 70-80 % obyvatelstva žilo na venkově. I v samotném Řecku byly oblasti, kde občané dávali přednost spíše životu ve vesnicích než ve městech, což nesmíme vnímat jako zaostalost, ale jako preferenci životního stylu. Typickými kraji s tímto uspořádáním byly Élida a Arkadie, kde existovala městská centra, ale většina lidí raději žila na venkově.

Venkov byl ostatně klíčový pro výživu měst, protože bez sítě vesnic nemohlo, až na výjimky, žádné město prakticky existovat, neboť by se jeho populace neuživila. Vesnice s 500 obyvateli a se zemědělskými pozemky o výměře 500 ha dokázala uživit sebe a ještě vyvézt potraviny pro stejný počet lidí do města. Vesnice byly až donedávna na okraji zájmu archeologů i historiků, výzkum mnoha vesnic, statků a venkovských domů však komplikuje to, že velká část z nich leží pod moderní zástavbou. Příklady venkovských domů a statků jsou nejlépe zdokumentovány v Attice (SHVO II., obr. 142, 143). Statky v Attice nebo na thráckém Chersonésu měly někdy věže obdélníkového nebo kulatého půdorysu, zřejmě sloužily jako útočiště i stanoviště pro včasné zpozorování nepřítele. Existuje i věž jako komplex s dvorem, ale nedá se jednoznačně interpretovat, zda to byly čistě vojenské stavby, nebo sloužily jako refugia obyvatelům statků.¹⁵⁰³

Životní úroveň středních a vyšších vrstev na vesnici a ve městech nebyla pravděpodobně příliš odlišná (pokud pomineme kulturní vyžití). Města byla zásobována vodovody, a to již mezi 8. až 6. stol., kdy se objevují promyšlená opatření, od doby bronzové je znovu budovánakanalizace.¹⁵⁰⁴ Voda byla

potřeba na pití, mytí a praní, pro řemeslnické dílny i pro lázně, kde byly sprchy, mnohé domy měly koupelny. Domy měly většinou vodu z cisterny mimo dům, která mohla být v podzemí nebo založená na sběru dešťové vody.

Jinde byly hloubeny studny. Již v 6. století je doložen vodovod na Samu, který vysekal technik Eupalinos do skály. V helénistickém období vzrostlo využití vodovodů, kde byla voda rozváděna většinou v hliněných potrubích, některá města měla na předměstích velké vodojemy. V centrech byly kašny a fontány, některé z nich byly zásobovány z vodovodu. Systém pokročilého hospodaření s vodou byl působivý zejména v Athénách 4. stol. Vzhledem ke spotřebě vody hrnčírů a jiných řemeslníků ve čtvrti Kerameikos, bylo na území před oběma branami s řekou, která protéká skrze čtvrť, vynaloženo značné úsilí pro zajištění zásobování vodou a pro její likvidaci. O tom podávají důkaz četné studny, cisterny, vodovody a odpadní kanály, jakož i přepadová zařízení na kanálu řeky Eridanos, která vyšla na světlo při vykopávkách.

Za vodovodní a kanalizační systémy, kterým bezpochyby předcházelo důkladné projektování, bylo odpovědné město. S větším využitím kanalizace se setkáváme zejména v době 4. stol, kdy jsou vytvořeny systémy kanálů na odvod povrchové vody a odpadních vod, také systém rozvodu a přívodu vody je složitější, stejně jako systém stok. Veřejné toalety byly napojeny na odvodňovací kanály¹⁵⁰⁵

Domy měly také často nějaký druh toalety nebo latríny. V Olynthu (v domě ze 4. stol.) se našla terakotová toaletní mísa s překvapivě moderním vzezřením, byla napojena na místní odvodňovací systém. Jinde v Olynthu se můžeme setkat s vanami a odtoky patřícími k domkům. V Athénách byly toalety vyprazdňovány do kalových jímek, až v 4. stol. napojeny na odvodňovací systém. V helénismu byla většina domů napojena na kryté odvodňovací stoky.¹⁵⁰⁶

Příklad, jak byl organizován pořádek v helénistické polis, představuje **Pergamon**, kde **Eumenés II.** (197-159) postavil mohutný akvadukt o délce 44 km. Z pohoří Madras-Dag dosahujícího výšky až 1500 m byla přiváděna voda. Pod vrcholkem jedné z hor vznikla sběrná nádrž, celých 30 m nad nejvyšším bodem města. Poslední 3 km tekla voda na vrcholek akropole v kovových

rourách pod tlakem 18 atmosfér, poté byla rozváděna hliněnými trubkami po celém městě, přímo ke kohoutkům.¹⁵⁰⁷

Nad pořádkem bděli městští úředníci na agoře i obchodních tržištích. Pořádek a klid v jednotlivých čtvrtích střežili *amfodarchové* (správci čtvrtí), v celém městě *astynomové* (strážci zákona ve městě). Na dolní agoře z poloviny 1. stol. n. l. se našla kamenná deska s královským nařízením o povinnostech těchto úředníků. Jde nejspíše o opis nařízení z doby Eumena II.

Astynomové mají dbát o pořádek na veřejném či městském prostranství, každý kdo takové místo zastaví nebo znečistí, musí objekt odstavit a místo vrátit do původního stavu, cesty pro vozy uvnitř města mají být široké nejméně 9m, jiné alespoň 3,5m, užší mohou být pouze pěšiny spojující jednotlivé domy. Vlastníci nemovitostí musí udržovat pořádek před domem a ve vymezeném prostoru okolo. Amfodarchové mají udržovat v čistotě a pořádku ulice, aby nebyly zastavěny stavebním materiálem odpadky, případné původce nepořádků mají donutit k úklidu nebo k uzavření smlouvy, v níž zaplatí částku nutnou k pokrytí nákladů úprav. 2,5x částky potřebné k uhrazení těchto nákladů bude pokutou viníkovi, pokuta za vyhazování smetí na ulici byla stanovena na 10 drachem a 5 drachem za jiné přestupky.

Astynomové měli dohlížet i na zásobování vodou, udržet v čistotě veřejné záchodky, fontány a studně ve městě i na předměstí, udržet roury průchodné. U veřejných studní byl zákaz napájení ovcí, praní prádla a mytí nádobí. Přestupek byl trestán, v případě otroka jednajícího na popud pána byla zkonfiskována zvířata či předměty a byl potrestán 50 ranami holí. Pokud tak jednal o své vůli, zabavili mu majetek, dostal 100 ran holí, 10 dní v kládě a poté dostal dalších 50 ran.¹⁵⁰⁸ Vidíme tedy, že zejména ve městech helénismus rozvíjel předchozí tradice a tendence zvyšování životní úrovně obyvatel, promyšleného hospodaření s vodou i čistoty ve městech. Města už za předchozích dob měla noční osvětlení, svoje sbory policistů a jiných úředníků, dohlížejících na pořádek ve městě.

Z helénistických měst bylo nejdůležitějším **Alexandria** (SHVO I., obr. 109), založené **7. dubna roku 331**, vyprojektoval ho na hippodamovském základě Deinokratés z Rhodu. Město vzniklo poblíž jezera Mareótis na úzkém pásu písku a bílých vápencových skal. Mělo hráz (Heptastadion se zvedacími

mosty) vedoucí z pevniny na ostrov Faros (kde byl maják) dlouhou asi 1225 m, zde byl vytvořen ve východní části velký přístav, kdežto na západ od hráze byl přístav Eunóstos. Jezerní přístav byl spojen s Nilem a také kanálem se západním přístavem (Eunóstos). Značnou část města zaujímal areál královského paláce s rozsáhlými zahradami. Na délku město měřilo 5-6 km, na šířku 1,5 km, mělo čtyři hlavní brány a ulice se protínaly v pravém úhlu, základem sítě byly dvě ulice široké 30m.¹⁵⁰⁹

Kromě bohatě zdobených domů a výstavných veřejných budov zde byla krytá sloupořadí, četné fontány, množství soch a obelisků. Ve středu města byla uměle navršená hora Paneion, na níž stál chrám boha Pana, celé místo bylo obklopeno parky a stromy. Alexandrie tak reflektuje touhy své doby, nastává nostalgie po kráse přírody, proto dochází k zakládání parků a sadů ve městech. Alexandrie je typickým městem helénismu i díky velkým cizineckým čtvrtím Egypťanů (Rhakótis) a Židů, ve městě však žilo i mnoho cizinců z jiných míst, nejen Makedonci a Řekové. Mohlo zde žít až 500 000 obyvatel.

Za hradbami vyrostla nekropole a na východě vzniklo předměstí Eleusis, kde je hippodrom i stadion. Alexandrie je tak impozantním městem, dílem monumentální architektury, typickým pro helénistické období, které kříží klasickou koncepci budování města s novými prvky.

Velké a významné město byla **Antiocheia na Orontu** (SHVO I., obr. 118), metropole Seleukovské říše, původně Antigoneia, založená Antigonem I., **v roce 300** město znovu založil **Seleukos I.** Řeka byla splavná až k moři vzdálenému 22 km, podél ní vedly obchodní cesty spojující Malou Asii, Arábii a Mezopotámii. Antiocheia stála na levém břehu řeky pod úpatím hory Silpionu, čnicí 400 m nad městem.¹⁵¹⁰ Město mělo podobu protáhlého obdélníku, rozděleného na stejné bloky (112 x 58m) pravidelnou šachovnicí ulic.¹⁴⁶¹ Na jihu bylo předměstí Dafné s posvátným okrskem Apollóna. Struktura ulic ukazuje, že architekti se snažili zajistit obyvatelům v zimě co nejvíc slunce a v létě chlad. Na vrcholku Silpionu postavil Seleukos I. pevnost a na agoře velký chrám Dia.

Kolem agory byly další chrámy a budovy úřadů, na úbočí hory bylo vytesáno divadlo, z Dafny vedl akvadukt. Na počátku mělo město dvě čtvrti, první pro helénské obyvatelstvo, druhou pro syrské, dohromady zabíraly 225

ha, na jihu byla židovská čtvrť.¹⁵¹¹ Na počátku mělo město pouze 20 000 osadníků, kdežto na konci helénistické epochy již 300 000 – 400 000 obyvatel. Patronkou města byla bohyně Tyché (SHVO II., obr. 19), jejím zpodobněním je bronzová socha, kterou vytvořil Eutykidés ze Sikyónu, žák Lýsippa, při příležitosti založení města v roce 300. Bohyně seděla na skále představující horu Silpion, na hlavě měla korunu z městských hradeb, v ruce klasy pšenice a u nohou jí ležel bůh řeky Orontés. Třetí čtvrť města vznikla na ostrově Orontu za Seleuka II., Antiochos III. ji rozšířil a zkrášlil a usadil tam své veterány - Kréťany, Aitóly a Euboiany.¹⁵¹²

Nejpůsobivějším příkladem helénistické architektury je město **Pergamon** (SHVO I., obr. 125), jehož definitivní podoba vznikla **v první polovině 2. stol.**, město bylo rozloženo na několika terasách. Byly zde chrámy Héry, Asklépia, Athény i Démétrý a obří* oltář zasvěcený Diovi (SHVO II., obr. 108) postavený mezi lety 170-159. Byl postaven na plošině 36,44 x 34,20 m, měl pódium, ke kterému se přistupovalo po širokém schodišti, zdobené vysokým reliéfem.¹⁵¹³ Zobrazoval souboj olympských bohů s Giganty, stavba byla postavena na počest vítězství nad Galaty. Podél íónského sloupořadí, které nad schodištěm obklopovalo prostor s vlastním oltářem, byl vlys znázorňující báji o Hérakleově synovi Télefovi, který měl vyjadřovat původ občanů Pergamu odvozený od Héraklea.

Významnou památkou je i svatyně **Nimrúd Dag** (SHVO II., obr. 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125), komplex byl zbudován za vlády krále **Antiocha I.** (69-34 př. n. l.), vládce království Kommagéné. Stavba začala v roce 64/3, hotova byla v červnu roku 62/1. Jde o unikátní stavbu stojící na hoře 2200 m vysoké, na níž byl navršen kuželovitý kopec o průměru 150 m a jehož výška přesahovala 50 m.¹⁵¹⁴ Zde stály sochy až 8 m vysoké, obrovské reliéfy, kamenní lvi a orli. Helénští bozi zde byli ztotožněni s íránskými, což je vynikající příklad náboženské synkrece. Stojí zde Zeus Oromasdés (Ahura Mazda), po jeho pravici Mitra, který byl zároveň Apollónem, Hermem i Héliem, vedle něho Héraklés uctíváný jako Arés a orientální bůh Artagnés.

---

* Oltář obří velikosti postavil rovněž vládce Syrakús, Hierón II.

A nejen to, sochy zároveň znázorňují perský a řecký rodokmen královské dynastie. V genealogii jsou tak zahrnuti Dáreios I., Alexandr Veliký, Seleukos I. i parthští králové. Stavba však není jen svatyní, kde se odehrávaly slavnosti k počtě krále a jeho předků, pod uměle navršeným vrcholem je i hrobka, kterou údajně střeží démon. Zároveň byl na reliéfech vytesán gigantický astrologický kalendář, tzv. horoskop Lva, který zachycoval postavení hvězdné oblohy 14. června roku 109 př. n. l., což bylo pravděpodobně datum korunovace krále Mithridata I. Antiochos I. zavedl kult svých předků, stanovil oslavu svých narozenin a ustanovil kněží (v perském rouchu), kteří se mají o vše potřebné starat. Kalendář je také makedonský. Oběti byly spojeny s hostinou, na níž byl zván všechen lid.¹⁵¹⁵ Nimrúd Dag tak spojuje íránský panteon bohů s řeckými božstvy a rody tehdejších dynastií, propojuje řecké a východní umění.

Před výběrem nejdůležitějších témat, tedy změn v helénismu, vývoje v oborech sochařství, malířství atd., musíme nejdříve rozčlenit celé období na jednotlivé periody. Byly celkem tři - **raný helénismus (336-240)**, **vrcholný helénismus (240-150)** a **pozdní helénismus* (150-27)**. První období (raný helénismus) charakterizuje organická návaznost na období klasické a poklasické. V umění panuje jasnost, harmonie a dokonalost proporcí. V tomto období tvořil významný sochař Lýsippos (375-300), Praxitelés (vrchol činnosti cca 370-330) nebo malíř Apellés (druhá polovina 4. stol.) Zároveň se však objevují nová témata nebo jsou více zpracovávány marginální náměty.

V umění je tak mnohem více přítomna žena a dítě, objevují se portréty filozofů, ale i obyčejných lidí, starců nebo sluhů. Sochy už nejsou tvořeny pouze pro frontální dojem, jsou v pohybu a umělci se jim snaží vtisknout psychické rozpoložení, totéž se dá říci o malířích, kteří rovněž inovují zažitá schémata.

Vrcholný helénismus vytvořil umělecká díla zejména v sochařství - Sedící Hermés (SHVO II, obr. 24), Niké ze Samothráky (SHVO II, obr. 20), Tančící Satyr (SHVO II, obr. 33). Postavy jsou daleko více zachyceny v pohybu a v komplikovanějších aktivitách, rovněž psychické rozpoložení je důležitou součástí soch. Na povrch se dere drama, patos a exaltované emoce. Příkladem

---

* Někdy je nazýván též jako eklektické období.

je oltář z Pergamonu, vlysy zobrazující gigantomachii, nebo sousoší Kelta, který zabijí svou rodinu a pak sebe (SHVO II, obr. 23).

Mizí typické proporce těl a pózy, snaha zobrazit téma dynamicky je heslem vrcholného helénismu. V pozdním období můžeme mluvit o skutečném eklekticismu, jsou zde vlivy nejen z helénismu, ale i z klasického a poklasického období. Typické pro celé období je sběratelství a vytváření kopií, byť to bylo běžné už dříve, nyní se to děje skutečně v masovém měřítku díky geopolitické situaci, kdy před Římany není v bezpečí téměř žádné dílo. Jsou samozřejmě vytvářena i falsa. Helénističtí králové byli vedoucí silou v oboru sběratelství uměleckých děl. **Attalos II.** poslal v roce 140 tři malíře do Delf, aby pořídili kopie slavných originálů a poté založil muzeum obrazů.

Pozdní helénismus je také dobou soukromých sběratelů, například ostrov Kós měl v chrámu velkou obrazovou galerii. Bohatší obyvatelé měst, kteří odjíždějí na venkov, mají svá sídla plná uměleckých děl. Všichni chtějí mít doma veledíla výtvarného i sochařského umění, zhotovují se kopie po tisících, a to dražší i lacinější. V umění se hledají nové cesty (mozaiky, fresky vytvářené jinými metodami). Mnoho řeckých umělců také pracuje v Římě, kam už dorazili řečtí architekti, např. **Hermodóros** z kyperské Salamíny, který ve druhé polovině 2. stol. stavěl ve městě vlčice první mramorové chrámy (Jupiterův chrám), tehdy také dostává římské fórum podobu řecké agory díky bazilikám (kopírovaly portiky řeckých měst), které nechali postavit různí senátoři.¹⁵¹⁶

Dílny umělců v Itálii i Řecku byly zaměstnány výrobou kopií. Snahu o imitaci předchozích období (tedy propojení klasických proporcí, s dynamikou pohybu a emocemi) vyjadřuje ukázkově např. socha Válečníka (SHVO II, obr. 32), nebo muž zavazující si sandály (SHVO II, obr. 31). Toto období však přináší i určitý úpadek v sochařství, protože málokterý umělec pracuje s bronzem. Nejslavnějším dílem pozdního helénismu je pak sousoší Láokoón a jeho synové (SHVO II, obr. 17). Vzniklo pravděpodobně kolem roku 100 a vytvořili ho rhodští sochaři Hágesandros, Polydóros a Athánodóros.¹⁵¹⁷

Vynikajícím dílem sochařství pozdního helénismu je i Odpočívající boxer (SHVO II, obr. 21, 22), jedná se sice o římskou kopii mnohem ranějšího řeckého díla, ale umělec zde dosáhl neuvěřitelně propracovaného realismu v zobrazení detailů. Pozdní helénismus není úpadkem a dekadencí, nýbrž

míšením a přejímáním vlivů, technika práce je stále na vysoké úrovni, takže mnoho děl patří mezi mistrovské kousky západního umění. Bylo dosaženo bezprecedentního psychologického realismu a nových vnitřních dimenzí.¹⁵¹⁸ Řeční umělci měli stále co říci, navíc hledali nové cesty ke svému vyjádření.

V malířství i sochařství bylo nesmírně důležité město **Sikyón** a je záhadou, kde se tam vzalo tolik vynikajících umělců. Ve 4. stol. zde působilo několik významných sochařů. **Lýsistratos** (Lysippův bratr), který jako první používal sádro pro zobrazení lidského obličeje, se držel striktně realismu. Na počátku 4. století v Sikyónu působil **Kleón**, pravděpodobně autor Eféba z Antikythéry (SHVO II, obr. 7). Dále zde působil **Kanachos** mladší, žák slavného Polykleita, není zde prostor na podrobný výčet sikyónský sochařské školy, ale její tradice pokračovala i v 3. stol. (např. **Eutykidés**), a tak za dvě staletí odtud vzešlo celkem 13 významných sochařů.

Nejslavnějším sochařem ze Sikyónu však byl **Lýsippos** (370-300), který pracoval převážně s bronzem, jeho nejznámějším dílem je Apoxyomenés (SHVO II, obr. 5). Vyrobil údajně 1500 soch, vytvořil nové štíhlé proporce, zabýval se kromě soch atletů i portréty (busty), mezi jeho díla patří *Sókratés*, *Cheilón*, *Alexandrův lov lvů*, *Erós v Thespiích*, *Satyrové v Athénách* a *Odpočívající Hermés*. Sochařství v době poklasické a v raném helénismu navazovalo na předchozí tradice. Typickými zástupci doby byli i Skopás a Leocharés, kteří se podíleli na stavbě mausolea z Halikarnássu a oba působili ještě ve 20. letech 4. století. Skopás byl rovněž architektem chrámu Athény Aleá v Tegee.¹⁵¹⁹

Nejslavnějším athénským sochařem byl **Praxitelés** (vrchol činnosti cca 370-330), rovněž se podílel na výzdobě vlysů mausolea v Halikarnássu. Pracoval s mramorem i bronzem, vytvořil asi 75 soch. Některé známe z pozdějších kopií -*Afrodité Knidská*, *Apollón Sauroktonos*, *Satyrové*, *Létó*, dvě sochy Fryné (jeho milenky) a v Olympii socha Herma s novorozeným Dionýsem.¹⁵²⁰ Praxitelovi synové (Tímarchos, Kefisodótos), působící ve 3. stol., byli rovněž sochaři, možná od nich pocházejí portréty Menandra a Epikúra. (SHVO II, obr. 9, 10) Athénským sochařem 4. stol. je i **Sílanión**, známe od něj 10 děl -*Achilleus*, *Théseus*, *Umírající lokasté* (bronz se stříbrem) a sedm portrétů: *Sapfó*, *Korinna*, *Platón*, *sochař Apollodóros* a tři boxeři z Olympie (SHVO II, obr. 11), také psal o pravidlech proporcí.¹⁵²¹

Antigonos z Karystu (druhá polovina 3. stol.) byl sochařem pracujícím s bronzem, pracoval u Attala I. a vytvořil sochy, které oslavovaly vítězství Attala I. nad Galy (Umírající Kelt). Byl rovněž spisovatel, ale nepsal jen o umění, mezi jeho díla patří *Následovníci filosofů* a *Sbírka podivuhodných historek*.

Z malířství helénistického období nemáme zachováno téměř nic, mimo některých enkaustik (SHVO II, obr. 79-85), známe jen římské kopie některých děl v podobě fresek či mozaik. Zdrojem pro malířství je Plinius Starší a jeho spis *Naturalis Historia*. Největším malířem podle Plinia je Apellés, jehož vrcholného období umístil do let 332-329. Malířství však nevzniklo přes noc, v helénismu byla rozvinuta technika a aktualizována témata předchozích období. Přibližně v 5. stol. vznikla v řeckém malířství perspektiva, řečtí malíři malovali barvami na desky, vlastně šlo o techniku* blízko enkaustice.

Z období před helénismem jmenuje Plinius (*Naturalis Historia* 35, 75-77) řadu umělců, kteří byli učiteli helénistické generace. Na počátku helénismu existovaly tři malířské školy - **iónská**, **sikyónská** a **attická**. Jeden z předchůdců helénismu, který však už byl představitelem nového stylu, je **Eufanór z Korintu** (vrcholné období 360-330). Byl nejen malířem, ale i sochařem (mramor), vytvořil obří sochy Alexandra a Filipa jedoucích na vozech, sochu Parida a kultovní sochu Apollóna Patróa. Tři malby v interiéru Diovy stoy na agoře zobrazovaly jízdu před bitvou u Mantineie, 12 bohů a Thésea s personifikovanou Demokracií a Lidem.¹⁵²² Byl také autorem knihy o souměrnosti a barvách (Plinius Starší, *Naturalis Historia* 35, 129).

Významným malířem doby poklasické je i **Tímanthés** (nebo Tímanthos, *400) z ostrova Kythnos na Kykladském souostroví, je autorem Ifigénie (SHVO II, obr. 66). Nejznámějším malířem helénismu byl **Apellés** (cca 375-300), pocházel z Kolofónu a působil v Efesu, později v Korintu, Athénách a na makedonském dvoře. Jeho učitelem byl makedonský malíř Pamfilos. Apellés

---

* Popis malířské techniky udává Plinius Starší (*Naturalis Historia* 35, 122-124) Malovalo se voskem, barvy se vypalovaly, přisuzováno to bylo Aristeidovi nebo Praxitelovi, ale tato technika je známa už od Polygnóta (5. Stol.), Pamfilos rovněž maloval vpalovanými barvami, malovaly se i vykládané stropy.

rovněž napsal pojednání o malířství, maloval zejména portréty (Filip, Alexandr), mezi jeho díla patří *Afrodité vynořující se z moře* a *Alexandr s bleskem* (SHVO II, obr. 59). Namaloval hetéru Kampaspé a herce Gorgosthéna, několik obrazů Antigona I. a Alexandrových velitelů, namaloval i alegorické náměty, meteorologické jevy nebo vlastní autoportrét. Apellés pracoval především se čtyřmi základními barvami, efektu živých barev docíloval pomocí jemné fermeže, kterou vyráběl pálením slonové kosti, touto fermeží pak potíral hotové obrazy, takže lom světla vyvolával jinou barvu a barvy částečně tlumil, navíc fermež chránila obraz před prachem a špínou.

Současníkem Apella byl **Aristeidés z Théb**, jenž namaloval portrét hetéry Leontion, dalším špičkovým malířem doby byl **Prótozenés z Kaunu**, jeho alegorický obraz *lasylos* (héros, zakladatel stejnojmenného města na Rhodu) skončil v Římě, jeho techniky a umu si cenil i Apellés. Zajímavým zjevem je malíř **Antifilos** působící na přelomu 4. a 3. stol. v Egyptě, maloval totiž kromě portrétů (Filip II., Alexandr) a mytologických námětů i karikatury a výjevy z denního života. Pozoruhodný byl obraz chlapce rozdmýchávajícího oheň, který ozařoval vnitřek domu a jehož odlesk se zračil i na chlapcově tváři.¹⁵²³

Filoxenos z Eretrie zavedl podle Plinia (35, 110) nové způsoby a zjednodušené techniky malby, tvořil za období krále Kassandra (317-297), pro něj namaloval bitvu u Issu, v níž se střetl Alexandr Veliký s Dáriem III., podle tohoto obrazu patrně vznikla také mozaika nalezená v domě Fauna v Pompejích*.

Ve 2. stol. měl velké jméno i makedonský malíř **Hérakleidés**, který se po zjetí krále Persea (rok 167) přestěhoval do Athén a poté do Říma. (Plinius Starší, *Naturalis Historia* 35, 135). V 1. stol. působil v Římě za časů Julia Caesara **Tímomachos z Byzantia**, který namaloval *Aianta*, *Médeiu* (SHVO II, obr. 68), *Ifigénii v Tauridě*, *Orestés* a jiná díla.

---

* Více o problematice tohoto výjimečného a složitého díla můžete nalézt na níže uvedených stránkách, které se zabývají rekonstrukcí díla, technickým zpracováním http://alexandermosaik.de/en/reconstruction_of_the_mosaic.html <http://archive.archaeology.org/0601/abstracts/mosaic.html> <http://smarthistory.khanacademy.org/alexander-mosaic.html>

Helénismus přinesl vysokou úroveň zpracování drahých kovů ve šperkařství (SHVO II, obr. 53-56) nebo výrobě nádob, jakými jsou kráter z Derveni (SHVO II, obr. 51) nebo stříbrné nádoby z Aigai (SHVO II, obr. 49, 50). Centrem šperkařství byl zejména Tarent, ovšem jedinečná díla vznikala i v Egyptě, např. farnéská číše ze sardonixu, jež vznikla kolem roku 175 (SHVO II, obr. 44), nebo kamej (SHVO II, obr. 56). Helénismus znal i techniku výroby skla, např. skleněný džbánec polychromní z 3. stol. (SHVO II, obr. 59)

Malované skleněné poháry (SHVO II, obr. 48) pocházející z 2. stol. byly nalezeny v Bergamu v Afghánistánu,¹⁵²⁴ malby na nich zachycují únos Ganyméda Diem v podobě orla a únos Európy Diem v podobě býka, použitá technika není realistická, má blízko ke karikatuře.

Když se pozorně zadíváme na etruské fresky (SHVO I., obr. 265, 266, 268, SHVO II, obr. 58), zrcadla a jiné artefakty, (SHVO II, obr. 59) ze 4-2. stol., vidíme zde jasně řecký vliv, nejde přitom pouze o přejímání řeckých mytologických námětů, ale především o techniku malby. Linie jsou jednoduché, jasné a čisté s důrazem na detail. Malíři etruských fresek znali rovněž perspektivu, stínování, hru světla a perspektivní zkratku, v dílech etruských umělců z dob helénismu je patrná snaha dát sochám (SHVO I., obr. 264, 267) i malovaným postavám psychologické rozpoložení a vyjádřit emoce.

Kromě sochařství, malířství a fresek, které od Řeků kopírovali jak Etruskové, tak Římané, byly v helénismu populární i plastiky z hliněné terakoty (SHVO II, obr. 25, 35, 36). Nejdokonalejším dílem epochy jsou koně z Tarquinii (SHVO I., obr. 261), vysoké přes jeden metr. Uměleckým dílem z dob helénismu jsou i pohřební reliéfy, které mají rovněž vysokou úroveň zpracování.

Velké obliby se dočkaly v helénismu nejen fresky* (zejména u Římanů, kteří je vytvářeli především podle řeckých obrazů), ale také mozaiky. Nejstarší z nich z 5. a 4. stol. byly složeny z oblázků, byly přítomny i ve fénickém městě

---

* Technika nástěnných římských maleb nebyla čistě fresková. Velké barevné plochy byly nanášeny vápennou omítkou, jež byla zpracována organickými pojidly (mléko, klij, bílek) a uhlazeny horkým železem, vlastní malba byla prováděna temperou, stálost a svítivost jim dodala vrstva vosku.

Motya nebo řeckém Olynthu, jsou na nich vytvořeny většinou geometrické obrazce, květiny a figurální motivy, méně častý je motiv zvěře.

Oblázky postupně začaly být nahrazovány od počátku 3. stol. kostkovými mozaikami, u nichž jsou barevné kamínky vysekávány přesně na míru.¹⁵²⁵ Ukázkovým příkladem jsou mozaiky z 2. stol. z ostrova Délos (SHVO II, obr. 71, 72), umělci uznávanými v tomto odvětví byli ve 2. stol. **Asklépiadés z Aradu** a **Sósos z Pergama**, od nějž se zachovala římská kopie holubic (SHVO II, obr. 75). Římané v pozdějším období rádi kopírovali řecké vzory, mezi jejich oblíbené motivy patří např. mořští živočichové (SHVO II, obr. 73) nebo život v dalekých krajích (SHVO II, obr. 76).

Estetické sklony byly výrazné i při ražbě mincí, vysoká úroveň minciřského umění u Řeků pochází už z přelomu 6. a 5. stol., kdy vynikají zejména ražby z Itálie a Sicílie. Rytci byli většinou anonymní, někteří práci signovali jednotlivými písmeny, častěji ale plným jménem (např. Euainetos, který ryl razidla pro syrakuské dekadrachmy, uváděl své jméno velkými písmeny na nápadném místě). Zejména v Itálii a na Sicílii v 5. a 4. stol. rytci svoje práce signovali.¹⁵²⁶

Starověké mince byly raženy nebo odlévány. Zhotovil se střížek, tj. zpravidla slitek kovu o stanovené ryzosti, popř. složení, váze a rozměru. Vyrýla se razidla pro rub a líc, obraz se přenesl tlakem úderem kladiva. Střížek se obvykle odléval do forem z hlíny, pro mince z méně hodnotných kovů byly prohloubeniny spojené kanály, někdy byly ve formě odlitky i ve dvou řadách. Střížky z drahých kovů se zhotovovaly jednotlivě.

Do formy se dalo odvážené množství a potom se kov roztavil, čímž vznikl střížek. V Egyptě byla nalezena pískovcová destička opatřená pěti důlky, v nichž se pravděpodobně odlévaly stříbrné mince. Z Aksumu (dnešní Etiopie) pocházejí dva zlomky podobných forem datované do posledních tří století př. n. l. Podobná forma výroby není dosvědčena pro Řecko a Řím, ale jen pro keltskou oblast, asi šlo o techniku starého orientu. Keltové mince vypalovali nebo roztavovali, případně vkládali kov do důlků, v nichž ho tavili dmuchavkou. Keltové znali i způsob výroby střížků odstříhováním z kovových proužků.¹⁵²⁷

Mince často napodobovaly společný obraz i mincovní ráz, ačkoliv je razil někdo jiný, např. illyrský král Monunios, který ovládal v letech 350-335 př. n. l.

Dyrrhachion, razil stejné tridrachmy jako samotné město. Korintské mince byly napodobovány v Adriatické oblasti. Attické tetradrachmy se razily v Egyptě, Malé Asii, Arábii, atd., ale také některá krétská města razila imitace nových athénských tetradrachem (2. - 1. stol. př. n. l.), Obrazově byly mince stejné (nebo spíše podobné, pokud šlo o barbarské napodobeniny), ale nápisy na nich byly místní, a to podle jmen obcí -např. Gortynión (Gortýna). Ražby Filipa II., Alexandra Makedonského a thráckého krále Lýsimacha napodobovali mnozí králové a města až do 1. stol. př. n. l. Napodobeniny cizích mincí, ražené z obchodních důvodů, měly totiž naději, že budou stejně oblíbené jako vzory, popř. získají stejný kurz.¹⁵²⁸

Estetické důvody snad rozhodovaly i při vzniku punských napodobenin řeckých mincí v ražbě jejich sicilských měst. Cizí mince se často pro svůj vnější vzhled napodobovaly i v Kyziku, Lampsaku a Abděře. Z helénistického období máme i pamětní mince, na nichž králové razili obrazy svých předchůdců nebo vzorů, případně rodičů. Jde o tzv. restituční mince, zdůrazňující legitimitu. Attalovci razili portrét zakladatele Filetaira, zatímco portrét bithýnského krále Nikodéma II. se udržel i na mincích jeho nástupců.

Řecké mince napodobovali Keltové od Ibérie až po dolní Dunaj. Na Balkáně razili napodobeniny Getové a Dákové ,tyto geto-dácké napodobeniny ze 4. /3. stol. př. n. l. lze někdy jen obtížně rozlišit od makedonských předloh. Na přelomu 2. a 1. stol. př. n. l. začali Galové napodobovat římské denáry. Geto-Dákové razili napodobeniny makedonských mincí až do roku 75 př. n. l.¹⁵²⁹

Na našem území obíhaly zprvu od poloviny 2. stol. př. n. l. keltské mince typu Niké, napodobující statéry Alexandra Velikého, potom přicházejí ražby typu Alkis a Alkidemos s předlohou v římsko-kampánských vzorech. Některé mince Keltů však byly nezávislé na antických vzorech, jednalo se o tzv. národní emise.¹⁵³⁰

Helénistické období přineslo určitou změnu v pojetí mince, dříve nebylo běžné ani přípustné, aby se král zobrazoval na mincích. Uvažování vládců ještě za Alexandra Velikého vypadalo následovně - na prvním místě se Alexandr cítil Řekem, poté Makedoncem a až naposled Alexandrem.¹⁵³¹ Helénistické období přineslo průlom v tomto přístupu. **V roce 306/5 př. n. l. přijímají diadochové**

královské tituly, na minci je poprvé zobrazen vládce s božskými atributy - **Ptolemaios I.** s egidou (štítem), **Seleukos I.** s býčím rohem atd. Byť to neplatí absolutně, protože například portrét Pyrrha se na mince nikdy nedostal.

V Perské říši bylo běžné, že satrapové razili mince se svojí podobiznou, na konci 5. stol. tak učinil **Farnabazos**, ve 4. stol. **Tissafarnés** atd. Máme tendenci vnímat řecké umění, zejména to portrétní, jako silně idealizované a nepravdivé, které nemá jako primární cíl realismus, nicméně v helénismu vidíme značně realistické portréty, např. stárnutí řecko-baktrijského krále Euthydéma I., novinkou je rovněž zobrazování královen na mincích, u Ptolemaiovců se jednalo o běžný jev, avšak jinde poměrně řídký.

Při ražbě mincí rozhodovalo několik hledisek o tom, jak bude mince vypadat - mýty v okolí daného města nebo státu, zda půjde o minci pamětní či legitimizační, zda se král ztotožní s nějakým novým božským patronem atd. Města kromě mytologických námětů většinou zobrazovala svoje božské patrony nebo komoditu, v jejíž produkci excelovala atd. V rámci helénistického období máme velmi mnoho dokladů o dovednosti tehdejších minciřů, přesto za vrchol období považují ražby řecko-baktrijských a řecko-indických králů z let 230 – 130, protože mají neuvěřitelně propracovaný realismus v portrétu tváří.

V tomto prostoru vznikla jako typický námět tzv. heroická busta (busta krále z profilu nebo jak se otáčí, přičemž má přes rameno kopí), na mincích **Euthydéma I.** a **Eukratida I.** vidíme množství dokonale provedených detailů, umělecky a technicky hodnotné jsou i dvojjazyčné ražby (řecko-indické). Krásné mince nevyráběli pouze Řekové, mnoho povedených exemplářů je i od Feničanů, Kartaginců a dalších států v helénismu, nemluvě o Itálii a římských ražbách (viz moje kolekce mincí na CD)

Umění helénismu může na člověka blíže neznalého antiky působit dojmem, že má výrazně mocenský a politický charakter. Ale tak už to bylo i dříve, kdy jednotlivé městské státy soupeřily o prestiž nejen zbraněmi, ale i dokonalostí svých veřejných staveb, uměleckých děl a ražených mincí. Helénističtí králové tedy jen pokračovali v řecké tradici kulturního soupeření, proto zvali na svoje dvory umělce všeho druhu. Řecká umělecká díla měla jednak výrazně sakrální charakter, byla tvořena k počtě bohů a héroů, byla na nich vyobrazení mytologie, další kategorii tvořily státní zakázky, mince měly

oslatit vítězství v bitvě či válce nebo uzavření míru, byly na nich zobrazeny portrétní sochy, obrazy vládců atd. Teprve na posledním místě byla umělecká tvorba jakousi soukromou záležitostí určenou k výzdobě paláců a domů, k oslavě prostého života, lovu nebo sportovních her, také k výrobě předmětů denního použití aj.

Provázanost politického života s uměním byla ostatně silná i u Římanů, např. když **Manius Valerius Mesalla** v roce 263 porazil na Sicílii u Messány Kartagince, Hieróna II., okamžitě nechal namalovat obraz k dané události a vystavil ho veřejně v Římě. Status umělce (navzdory obecně propagovanému odporu k fyzické práci) byl relativně vysoký a za helénismu se ještě zvýšil. **Démétrios I.** například odmítal rušit malíře **Protogéna z Kaunu**, aby jeho obraz Lásylos neutrpěl škodu, takže odmítal útočit na Rhodos ze strany, kde stála jeho venkovská vilka, ačkoliv to bylo příznivé místo na útok. Obklopovat se krásnými věcmi nebylo jen zálibou králů, ale i širších vrstev obyvatelstva, proto vznikalo mnoho kopií.

Helénismus byl podnětným obdobím pro umění, jednak stejně jako v literatuře byl i zde stanoven kánon klasických autorů, zejména ale nastal posun k novým tématům. Žena, dítě, stařec, obyčejní lidé, filosofové a další náměty z běžného života se staly rozšířenějšími až v této epoše. Chtěl jsem na různých příkladech ukázat vysokou úroveň techniky a zpracování v jednotlivých uměních. Ve výrobě šperků, gem či nádobí bylo dosaženo dokonalosti, byly používány granulační techniky, filigrán i miniaturizace. V sochařství se dále pokračovalo ve vývoji ideálních proporcí a v přemýšlení, jak postavy uvést z frontálního pojetí do dynamického. Ostatně jedním z největších omylů laiků při posuzování úrovně soch je jejich dnešní nedostatečná zachovalost nebo neúplná rekonstrukce.

Sochy mohly být ze dvou či tří kovů, také mohly mít kamenné nebo hliněné tělo, kovové končetiny atd. Oči byly ze skla nebo drahých kamenů, sochy měly také často oblečení nebo byly malované, zdobené různými artefakty a v rukou měly různé předměty. Římské mramorové kopie proto nejsou vždy dostatečně věrohodnými zpodobněními řeckých originálů.

V malířství byly s oblibou používány různé techniky optického klamu, byla šířeji využita perspektiva a perspektivní zkratka, více důrazu se kladlo na

details, stínování, hru světla a stínů i barev. Kompozice se staly mohutnějšími a také značně složitějšími. Pokroku bylo dosaženo i ve tvorbě mozaik, které jsou mnohem důmyslnější, rafinovanější a detailnější, nemluvě o širším spektru barev. V realismu a dynamismu pokračovalo nejen sochařství, ale i výroba terakot. O změnách v mincovním umění jsem hovořil již výše. Helénistická tvorba tak dala světovému umění mnohá unikátní klasická díla, která posloužila jako vzor pro Římany a Byzantince, a posléze i pro renesanční Evropu.

Helénistická architektura a její poznatky nebyly rovněž zapomenuty v moderní době, vily kolem Černého moře v 19. stol.^{*} vědomě napodobovaly sídla helénských aristokratů, Mausoleum v Halikarnássu posloužilo jako jeden z vlivů při stavbě japonského parlamentu, ale bylo imitováno i ve stavbě hrobky amerického generála, prezidenta Ulysease Granta. Řecké architektonické prvky se dají najít i ve stavbě amerického Kapitolu, celý seznam moderních staveb ovlivněných antickou by byl jistě dlouhý. Proto je myslím vhodné zakončit kapitolu slovy, že helénismus byl po umělecké stránce jedno z nejpřínosnějších a nejoriginálnějších období starověké historie pro Evropu.

---

* Ostatně celé 19. století mělo výrazně antikizující tendence, průčelí divadel, veřejných staveb, budovy soudů a knihoven i sídla šlechty, to vše především v Německu, ale nejen tam, bylo výrazně ovlivněnou antickou architekturou z klasického, poklasického i helénistického období.

5.23 Závěr

V rámci zkoumání svého tématu jsem došel k mnoha závěrům, které se nyní pokusím stručně sumarizovat. Předloženými argumenty a příklady jsem se pokusil obhájit svoji novou chronologii řeckých dějin a pečlivější rozdělení jednotlivých období helénismu. První kapitolu jsem věnoval významu Perské říše Achaimenovců, která byla první světovou říší a měla výrazné multikulturní tendence, které byly zároveň oficiální státní politikou. Jednalo se tedy o vědomý, cílený proces. Peršané položili administrativní základy obrovské říši a kultivovali ve velkém krajinu na vyšší hospodářskou úroveň, jejich ekonomických a administrativních výtěžků později využil právě helénismus, pro který bylo typické fúzování různých kultur, etnik a náboženství.

Perská říše však přímo nebo nepřímo ovlivňovala, de facto řídila, život Řeků v Malé Asii, na Kypru, a především v Helladě díky vítězství Sparty v peloponnéské válce. V roce 404 tak začíná **doba poklasická (404-336)**, kterou jsem se podrobně zabýval nejen z historického hlediska, ale zpracoval jsem změny sociální a ekonomické, a zabýval jsem se i dalšími tématy této doby, čímž jsem vystihl klíčové události a změny. Řecko nebylo v této době v nějakém domnělém úpadku, naopak zažívalo populační expanzi, stejně jako okolní svět vzrůstající urbanizaci i emancipaci státních celků. V Helladě už nebyli pouze dva hlavní aktéři moci, tedy Sparta a Athény. Sparta o svoji hegemonii nad Řeckem přišla v roce 371 bitvou u Leutker a celkovou porážkou v **boiótské válce (378-362)**. Hegemonem řeckého světa přestala být Sparta už v roce 394 námořní bitvou u Knidu, kde ztratilo svoje loďstvo.

Spartské tažení proti Perské říši tak v Malé Asii skončilo neúspěchem (400-396), Sparta si udržela relativně dominantní postavení v Helladě díky vítězství v **korintské válce 395-387**. Poté se objevují další silné celky. Nejen Boiótský spolek, ale velkého významu nabyla také Thessalie za vlády **lásona (385-370)**, která byla skutečnou velmocí, schopnou sjednotit řecké státy v Helladě. Velké moci nabyli i spolek měst na Chalkidické, který vedl Olynthos, na samotném Peloponnésu se osamostatnila díky Thébanům Messénie a Arkadie, jsou založeny nová velká města Messéné, Megalopolis a Mantinea. Růst moci a urbanizace zažívají i neřecké regiony v poklasickém období, království Kárů a spolek měst v Lýkii.

Rozhodující silou se však stala díky Filipovi II. Makedonie, která se stala postupně lokální velmocí (anexe Chalkidické a velké části Thrákie atd.), později díky vítězství u Chaironéie (rok 338) pak nezpochybnitelným hegemonelem Hellady. Právě panování **Filipa II.** (359-336) připravilo půdu pro rozvoj helénismu a expanzi Alexandra Velikého. Makedonie byla díky Filipovi velmocí s obrovským počtem obyvatel, který se blížil dvěma miliónům (tedy stejný počet jaký měla Hellada), vznikla nová města nebo byla rozšířena stará, zvýšena ekonomická produkce a nastartovány procesy sjednocení jednotlivých krajů a kmenů v jeden centrálně řízený stát. Zatímco makedonský stát prodělával konjunkturu, tak Hellada měla určitou politickou i sociální krizi. Rostoucí nesvornosti uvnitř jednotlivých polis uměl Filip dovedně využít.

V řeckých městech byla značně složitá politická situace, popsal jsem trvalé boje o moc na příkladu Athén. Makedonie naproti tomu jednala efektivněji a rychleji. Nemusela velkou část úsilí využívat na dosažení společenského konsensu v tom, jaký kurz akcí státu bude schválen. **Alexandr Veliký** (336-323) porazil Perskou říši, jeho anabáze se stala společnou makedonsko-řeckou akcí, při níž byla obě etnika pro úspěch nepostradatelná. Helénismus jako politický a kulturní proces v masovém měřítku začal právě s Alexandrovou vládou. Politický ideál Řeků, tedy autonomní polis, se nyní zdál nicotným proti velkým královstvím, Alexandrově říši. Alexandr po dobytí Persie zjistil, že má-li udržet říši v celku, musí pokračovat v perské politice kulturní fúze a meritokracie. Favorizování Makedonců či Řeků nemohlo stačit k udržení celistvosti bývalé Perské říše.

Alexandr Veliký získal v očích jejích obyvatel svými úspěchy legitimitu a podařilo se mu získat ke spolupráci i část perských elit. Alexandrův úspěch v boji proti Perské říši byl skutečně velkolepým úspěchem, nejednalo se o jednoduché tažení. Limity jeho expanze se nemusely zastavit pouze na hranicích Indie. Alexandr plánoval získat Arabský poloostrov, hodlal především pokračovat v expanzi v prostoru západního Středomoří, kde by získal řeckému živilu hegemonii. Zničil by odvěké nepřátele a obchodní soupeře Řeků, tedy Kartágo a Féničany. Sicilští a Italští Řekové však byli ochuzeni o vojenského génia Alexandra Velikého, a tak nemohli těžit z obrovského vzestupu Makedonie. Význam Alexandra spočíval také v tom, že chtěl dobýt rovněž oblast řeckých měst v Černomoří, výprava **Zópyrióna** (331-324) však neuspěla.

Jiní Alexandrovi velitelé selhali v dobytí Bithýnie, Kappadokie, Arménie atd. Alexandrova nečekaná smrt v 33 letech tak zabránila jedinečnému scénáři vývoje antického světa, podle něhož by Řekové mohli získat během počátku helénismu dominanci ve všech regionech, kde žili.

Základní datace helénismu pro východní Středomoří je mnou vymezena do tří období. **Raný, 336-281, střední, 281-221, pozdní, 221-129.** Tímto regionem jsem se důkladně zabýval, především královstvím Makedonců, říší Seleukovců a Ptolemaiovců. V raném a středním období byla kruciólní událostí nejen **galatská válka (280-275)**, ale celkově změna přístupu diadochů k zahraniční politice. Noví králové neměli zájem dobývat nová teritoria a šířit řecko-makedonský vliv mimo svoje tradiční domény. Galatská válka vytyčila do jisté míry milník vývoje pro východní Středomoří. V důsledku poničení Makedonie, Thrákie, Malé Asie a dalších území invazí Keltů byl narušen ekonomický a kulturní proces helénizace v těchto teritoriích. Dostavil se populační pokles v mnoha oblastech a stagnace helénistických procesů byla zřetelně patrná např. v Thrákii.

Makedonie už poté nebyla nikdy velmocí, svými zdroji ani mocí se nemohla rovnat říši Ptolemaiovců a Seleukovců. Keltové po invazní vlně stabilizovali svoje oblasti vlivu na Balkáně i v Malé Asii. Jednou z velkých pohrom středního období helénismu byla makedonská politika vůči Helladě, která ji oslabila, a tím umožnila v pozdějším období římskou expanzi. V pozdním období helénismu **Antiochos III.** (223-187) neuspěl ve svém pokusu stát se vůdčí silou východního Středomoří, prohrál svoji válku s Římem i díky zrádcům řecko-makedonských zájmů (Rhodos, Pergamon aj.).

Městské státy a spolky v Helladě i Rhodos a Pergamon prokázaly politickou neschopnost a krátkozrakost. Podílely se na ničení silnějších celků, ačkoliv samy musely vědět, že Makedonci, Ptolemaiovcí a Seleukovci jsou jim kulturně bližší než Římané, a že samy nemohou čelit vlivu Římanů bez existence větších státních celků. Takové jednání se později vymstilo celému řeckému světu. Je s podivem, že Řekové ve východním Středomoří Římany podceňovali a nepoučili se z osudu svých soukmenovců na Sicílii a v Itálii. Pravděpodobně se domnívali, že Řekové a Makedonci jsou předurčení vždy zvítězit nad barbary. Je otázkou, zda Řekové byli politicky krátkozrací nebo pouze nebyli schopni i přes vzájemné spory učinit rozhodnou společnou akci a

spojit se k ní za vyšším účelem, který se promítne více do budoucna než jen do bezprostřední přítomnosti.

Řekové si tak za svůj osud mohli do značné míry sami, protože nikdy se nespojili dostatečně dlouho ani v nutném množství proti Makedoncům a nezískali tak samostatnost, a to nejen za **lamijské (hellénské) války (323-322)**. Později se rozhodli oddělit od vlivu helénistických království, jen zřídka čelili po boku Makedonců společně Římu, naopak pomohli římské republice zničit její soupeře výměnou za sliby a území, které Římanům nikdy nepatřilo. V případě úspěchu i neúspěchu by římská republika žádné větší škody neutrpěla, ale její spojenci v případě porážky ano. Je zarážející, že Řekové nebyli často schopni tento oportunismus Římanů odhalit, a když se tak stalo, je s podivem, že se podle toho nedokázali zachovat odpovídajícím způsobem.

Po východním Středomoří jsem se zabýval regiony, které nebyly zcela pod vlivem helénismu. Neboť helénismus znamenal masovou interakci kultur^{*} a etnik, synkrezi v náboženství i filosofii. Helénismus je také obdobím vzestupu „těch druhých“, na které se často zapomíná, proto jsem zpracoval v následujících kapitolách regiony Arábie, Chorézmu, Thrákie a Illýrie. V Thrákii se helénismus prosadil poměrně snadno a rychle, Illýrie zaznamenala větší kulturní rezistenci, i zde však helénistické vlivy nabyly na intenzitě už počátkem 3. stol., kdy stoupá míra intenzity urbanizace a města dostávají výrazně řecký charakter.

Na příkladu Chorézmu jsem prokázal, jak je důležité zabývat se regiony a událostmi v nich, v kontextu těchto regionů, protože mnohé události mají hybatele mimo regiony, kam následky těchto událostí dorazily. Nejen střední Asie, ale i severní Černomoří bylo klíčovým bodem pro budoucí historii starověku. V Černomoří žila řecká města v relativně mírových vztazích se

---

^{*} Domnívám se, že helénismus je svým způsobem první globalizace v historii lidstva, za helénismu nastal masový pohyb ekonomicky aktivních osob, byl vytvořen jeden velký civilizační rámec (společný svět oikomené) zastřešený řeckou a makedonskou kulturou, ve kterém však bylo místo i pro další etnika a kultury. Právě helénismus přinesl masové šíření kulturního relativismu, byla to kosmopolitní, svým významem nadčasová epocha, kterou považuji za nutnou zkoumat, jelikož se jí dostává v českém prostředí menší pozornosti na úkor římské republiky a císařství.

Skythy, kteří oblast ovládali. Velkého významu zde nabylo Bosporské království, **helénismus v Černomoří** můžeme rozčlenit na tato období. **Raný (389-346)** je doba, jež odpovídá vládě **Leukóna I.**, jenž učinil z Bosporského království velmoc. Ve **středním období (346-270)** se v regionu začaly hromadit vnitropolitické problémy Bosporského království, a především se v regionu začali výrazněji prosazovat Sarmaté, kteří postupně vytlačovali Skythy.

Přesto i zde byly významní králové, kteří se mohli pokusit o zvrát vývoje, úspěchem bylo odražení útoku Lýsimacha, který chtěl oblast dobýt. Řecká města zažila rozkvět až do roku 270, příkladem může být Chersonésos. Přesto právě Lýsimachův neúspěch při vytvoření nové říše, zahrnující část Thrákie a severní Černomoří předznamenal další vývoj. V **pozdním období (270-110)** totiž začínají nájezdy do oblasti z několika směrů, Keltové Bastarnové, Getové a Skythové. Rovněž Sarmati ohrožují řecká města, ta ale nejsou schopna se sjednotit a odolat invazním vlnám, Bosporské království nebylo v důsledku mocenského úpadku (a také velkému počtu nepřátel) schopné situaci řešit. Do oblasti přichází roku 110 vojevůdce pontského krále Mithridata VI., Diofantos, aby řecká města ochránil, porazil Sarmaty i Skythy a získal přízeň místních Řeků Pontskému království.

O provázanosti helénistické historie v několika regionech svědčí události globálního významu, rovněž tak kapitola o nejvýchodnější výspě Makedonců a Hellénů v podobě Řecko-baktrijského království, které společně s říší Chorézmu a severním Černomořím mohlo vytvořit nárazník proti nomádkým invazím z Asie. Z mnoha příčin se tak nestalo, v důsledku předchozí expanze čínské říše Han došlo k vytlačení Hunů do Střední Asie, což nastartovalo masivní migraci kmenů. Helénismus tak byl násilně připraven o jedinečné kulturní okruhy - severní Černomoří, Řecko-baktrijské a Řecko-indické království, mnohem později (na konci antiky) o Římskou říši. Přesto bychom neměli vnímat vývoj ve Střední Asii pouze tragicky. Helénistický vliv se zde prosadil navzdory silným kmenovým svazům Massagetů, Jüe-či, Hunů nebo říše Chorézmu, která se do jisté míry stala dědicem Řecko-baktrijského království.

Helléni i Makedonci dosáhli v extrémním, turbulentním prostředí značných úspěchů navzdory svému relativně malému počtu. Jednak zde díky vlivu permanentního nebezpečí úspěšně zakořenila politika kulturní fúze,

především však Řecko-baktrijské království prokázalo svoji životaschopnost tváří v tvář silným soupeřům. **Helénismus ve Střední Asii** můžeme rozčlenit do tří období. **Raný (245-186)** pokrývající dobu vytvoření nového státního celku, ve **středním období (186-130)** pak došlo k rapidní expanzi. **Démétrios I.** dobyl část Indie (186), **Eukratidés I.** (170-145) pomohl rozšířit a stabilizovat Řecko-baktrijské království. **Menandros I.** (165-130) rozšířil ještě více řecký vliv v Indii, jeho Indo-řecké království bylo velkolepou silnou říší, která se mohla postavit bez váhání jakémukoliv okolnímu státu.

V **pozdním období (130 př. n. l. – 25 n. l.)** je však řecko-makedonský vliv oslaben nejprve ve Střední Asii, později i v Indii, avšak řecké umění proniklo pevně do Indie (v podobě architektury, sochařství, malířství), naopak náboženská učení (hinduismus a buddhismus) našla svoje příznivce i mezi helenizovanými obyvateli, Řeky a Makedonci. Ve Střední Asii vznikla výrazně svébytná podoba helénismu, která více než kdekoliv jinde syntetizovala domácí vlivy a řeckou kulturní tradici.

Po Východu jsem obrátil pozornost na Západ, kde byla významná enkláva Řeků na Sicílii a v Itálii, svoje města měli i na pobřeží Francie a Španělska, v západním Středomoří však panovala unikátní situace. Existovalo zde mnoho silných politických celků, z nichž největší velmocí bylo Kartágo, které vládlo fénickým koloniím a permanentně se pokoušelo ovládnout Sicílii. Řecká města v této oblasti byla podstatně větší a mocnější, než státečky jejich soukmenovců v Helladě, čelili však také větším problémům a mnoha etnikům, které je chtěla často anihilovat (nejen ovládnout jako Kartágo).

Velmi pestrá etnická situace panovala zejména v Itálii, kde bylo několik soupeřících mocností - Keltové, Etruskové, římská republika, Latinové, Samnité a další kmeny, kromě řeckých měst, která si musela často povolávat pomoc právě z Hellady, ačkoliv dříve Italióti poskytovali pomoc svým bratrancům na Sicílii. Právě zde můžeme vidět počátek helénismu v západní oblasti Středomoří, **Dionýsios I.** (405-367) tak patřil k první helénistickým králům (dalším byl právě Leukón I., 389-349 vládce Bosporského království). Na západě tedy začal pro Řeky helénismus dříve, ale také pro ně dříve skončil.

Helénismu v západním Středomoří však předcházely kromě kolonizačního období **klasický věk 550-474** a **doba poklasická 474 – 405.**

Samotný **helénismus v západním Středomoří** jsem rozdělil na **rané období (405-345)**, které bylo ve znamení nadvlády Syrakús nad Sicílií, místní vládci zasahovali i do záležitostí Řeků v Itálii. Zde byl v první polovině 4. stol. hegemonem jižní Itálie Tarent, který však nikdy neučinil pokus probojovat se k řeckým městům do Kampánie a spolu s nimi vytvořit spolek proti místním „barbarům“.

Střední období helénismu (344-272), znamenalo velké ohrožení pro Řeky na západě. Sicílie zažila vzestup pod vládou **Timoleóna**, poté ovšem došlo k mnoha občanským válkám, ze kterých jako vítěz vzešel **Agathoklés**, který byl od roku 317 tyranem Syrakús. Šlo o významného vládce, neboť jeho invaze do Afriky (310-307) mohla vést k zničení hegemonie Kartága nad západním Středomořím a radikálně jinému vývoji v celé oblasti i antické historii. Agathoklés se prohlásil králem roku 304, upevnil svoji vládu nad Sicílií a rozšířil vliv do jižní Itálie, na ostrov Kerkýru, avšak nestihl už další válku s Kartágem, pro niž podnikl rozsáhlé přípravy.

V Itálii se ve středním období helénismu angažovala Sparta (výprava krále **Archidáma III.**, 342-338, a prince **Kleonýma**, 303-302), Syrakúsy (Agathoklés) i épeirský král **Alexandr I.** (334-331), ti všichni se pokoušeli porazit místní etnika a spojit řecká města do silnějšího celku, státu nového typu, tedy vytvořit jiná než dočasná, volná sdružení měst. Tyto výpravy však v konečném výsledku oslabily sílu Italiků a umožnily Římu vyrůst v silného soupeře Samnitům, kteří aspirovali na ovládnutí Itálie. Věnoval jsem proto pozornost postupné změně politické situace v Itálii i tomu, jak Řím dovedně využil konfliktů a rozdrobenosti mnoha etnik k vlastním mocenským cílům. Ve třech samnitských válkách Řím získal silné postavení, přičemž využil oslabení Etrusků a Keltů.

Posledním pokusem zvrátit mocenskou rovnováhu na Západě ve prospěch Řeků byla výprava krále **Pyrrha** (280-274), ten však nebyl schopen porazit Řím, protože Řím podporovalo Kartágo. Pyrrhovi spojenci v Itálii se rovněž odmítli výrazněji angažovat, uvízli v politickém myšlení klasické epochy a neuvědomovali si přitom, že v helénismu se musí postupovat novými způsoby, tedy nikoliv krátkodobými aliancemi a válkami, jejichž smyslem je krátkodobá mírová smlouva nebo příměří. Partikularismus a oportunistus řeckých měst se stal kamenem úrazu Pyrrhova tažení na Sicílii, kdy mu místní

města odmítla poskytnout prostředky pro invazi do Afriky. Řekové na Západě tak do jisté míry osvědčili jistou buď politickou krátkozrakost, nebo neschopnost většího historického vzepětí překonat limity svých obvyklých zvyklostí, takže stejně jako východní Řekové nevyužili naplno svých možností a sami pomohli vydláždít Římu cestu k dominanci.

V **pozdním období helénismu (272-202)** se tak Řekové stali více diváky než účastníky historických událostí, přihlíželi zápasu Kartága a Říma, přičemž velká část z nich sympatizovala s Kartágem. Řím však zvítězil, zničil města Syrakúsy a Tarent, čímž učinil konec všem nadějím Řeků na samostatnost. V důsledku pozdějšího obrovského vlivu na další události v celém regionu Středomoří jsem se zabýval krátce i punskými válkami. Zde jsem analyzoval důvody vítězství Říma, který ovládal kosmologii a symbolické systémy svých protivníků, oni mu však nebyli schopni porozumět, takže na něj uplatňovali svoje měřítko a myšlení, a to se stalo osudným Samnitům, Řekům, Kartagincům i ostatním.

Jako zásadní bod vývoje celé antické historie jsem označil vývoj událostí v Itálii, protože její sjednocení v rámci římské republiky znamenalo vytvoření supervelmoci. Římská republika dobyla velkou část helénistického světa, jelikož měla mohutné vojenské zdroje i jedinečnou geografickou polohu, na svoji dobu také neobvyklou mentální výbavu, která jim umožňovala předstihovat svoje protivníky na poli diplomacie a vojenství, a mohla si dovolit ve válkách bezprecedentní ztráty, jelikož kromě spojenců na italské půdě nalezla vždy dost ochotných podporovatelů i v zahraničí. Italikové tak do určité míry pomohli Římu vytvořit jeho říši a s pomocí různých dalších států srazit civilizačně a kulturně vyspělejší celky na kolena.

Historická perspektiva práce byla zakončena kapitolou o západním Středomoří, poté jsem se věnoval kulturní linii helénistické historie, která byla neméně významná. Zabýval jsem se otázkou role ekonomiky v helénismu, do jaké míry se lišila od moderního pojetí v rámci sporu mezi tradicionalisty (substantivisty vyznávající exkluzivní, soběstačné pojetí ekonomie, která je výrazně odlišná od moderního pojetí) a modernisty (tvrdící, že jde pouze o kvantitativní, nikoliv kvalitativní rozdíl). Zvolil jsem kombinaci obou přístupů. Prokázal jsem, že v době helénismu byla ekonomika do jisté míry svým pojetím, teoretickými náhledy i praktickými opatřeními moderní, zároveň však podléhala

ještě stále výrazně společenským a politickým idejím, jejichž cílem nebyl pouhý zisk za každou cenu. Ruku v ruce s ekonomickými změnami se děly i změny sociální, popsal jsem významnou úlohu Rhodu, vznik různých obchodních a profesních sdružení, která měla často mezinárodní charakter a překračovala sociální omezení své doby, zároveň však byla většinou v rukou elit.

Podrobněji pojednávám o otázce vlivu helénismu na okolní etnika - co přejali od ostatních kultur Řekové, čím naopak helénistické státy ovlivnily ostatní. Snažil jsem se na vybraných příkladech doložit, že řecká kultura nikdy nebyla autentickým, „čistým“ výtvozem Řeků, sdružovala v sobě vždy vlivy ostatních kultur. V helénismu se díky kulturní fúzi změnilo nejen náboženství a filosofie, ale především etnické vnímání a cítění. Helénistické procesy dopadly v každé části světa odlišně, popsal jsem výsledky těchto událostí v jednotlivých regionech. Helénizační procesy však měly své limity, např. Egypt a Černomoří, ale i úspěchy v podobě Seleukovské říše nebo Řecko-baktrijského království. Zůstává otázkou, zda skutečně v Egyptě byl prostor a možnosti uskutečnit, stejně jako v Černomoří, mírové soužití různých etnik.

Až v době helénismu Řekové výrazněji změnili svůj pohled na svět a nepoužívali onu dichotomii Řek vs. Barbar a kultura vs. divoštství, barbarství. Helénistický svět měl výrazně kosmopolitní (nadmárodní) charakter. Identita člověka začala být do jisté míry tranzitivní, sám si ji volil, už nevytvářela o něm a jeho hodnotě jako dřív. Helénismus však tyto myšlenky částečně převzal jednak z Perské říše, navíc už v době poklasické probíhalo určité míšení uvnitř řeckých obcí, a to nejen mezi Řeky a okolními etniky, tyto procesy a názory byly výsledkem každodenního soužití i širších kontaktů Řeků s dalšími etniky. Rovněž intelektuální elita (až na výjimky), která až do dob Aristotela měla na „ty druhé“ výrazně negativní náhled a brala je pouze jako přirozené sluhy Řeků, změnila svoje smýšlení. Eratosthenés a řada jiných myslitelů a literátů odvozovala hodnotu člověka od etiky jeho konání, nikoliv jeho etnickému původu. Eratosthenés a další autoři se rovněž blíže zabývali cizími kulturami, chválili jejich úspěchy, politické uspořádání atd.

O tyto „cizí“ kultury byl v době helénismu značný zájem, proto vznikala díla o dějinách Arménie, Lýkie, Lýdie, Egypta i Babylónie. Takzvaní barbaři se v určitých momentech stali také pro Řeky zrcadlem, vzorem morálních vlastností, které byly podle dobových autorů často v úpadku a Řekové i

Makedonci se měli poučit právě u nich o tom, jak má vypadat přátelství a ctnostný způsob života. Helénismus také přinesl určité zlepšení pro život žen, kdy jejich status ve společnosti vzrostl, nikoliv sice k úplné rovnoprávnosti, ale přinejmenším vylepšil jejich postavení v právních otázkách a v manželství.

Ženy byly rovněž součástí řecké kultury, a to nikoliv jen vzdělané hetéry, ale i básnířky, hudebnice, malířky a mnohem později dokonce i profesionální sportovkyně. Mnohé změny nastaly v helénismu i v literatuře, ať už v próze, poesii, dramatu nebo historiografii. Vykreslil jsem tedy určité intelektuální klima doby, přerod z doby poklasické do helénismu v rámci historiografie. Věnoval jsem pozornost novým žánrům, stylům v poesii a próze, ať už to byla větší popularita didaktických básní a nových básnických celků nebo v próze vznik milostných či dobrodružných románů, stejně jako různých parodií, žánr diatribé i to, co dnes nazýváme satirou, to vše má kořeny v helénismu. Úroveň literární produkce v helénismu nebyla překonána kvantitativně ani kvalitativně až do dob renesance, což je další z mnoha důkazů hodnoty a nadčasovosti epochy.

Ostatně helénistické divadelní hry, romány i básně výrazně ovlivnily římskou produkci (nemluvě o historiografii), bez nich by římská kultura nebyla vůbec možná! Římští autoři tak mnohdy do latiny pouze přepracovávali různá témata, ostatně první generace autorů měla řecký (**Livius Andronicus**), italský (**Plautus**) nebo kartaginský původ (**Terentius Afer**). Vlastní latinská tvorba přišla až mnohem později koncem 2. punské války, vrcholu dosáhla až v prvním století př. n. l. a během prvních desítek let římského císařství.

Velké změny přinesla i filosofie helénismu, která reagovala na převratné společenské změny a určitý životní mód doby, byla především výrazně eklektická, a je otázka, nakolik připravil epikureismus a stoicismus půdu pro křesťanství, ačkoli o tom, že tyto směry svým způsobem rozkládaly tradiční antické ideály, není pochyb. Snažil jsem se co nejjednodušším způsobem nové směry popsat, aby nedocházelo k trapným omylům, co znamenal původně hédonismus a skepticismus, případně nešťastně volené definice životní náplně stoiků a epikurejců, kteří v žádném případě vůbec neměli nic společného s dnešním pacifismem.

V helénistickém politickém myšlení existovalo několik modelů královské moci, a je proto velkou chybou, pokud chápeme všechny království jako

unifikovanou podobu mocenské struktury, neboť zde byly výrazné regionální rozdíly, které jsem popsal. V helénismu i nadále byla důležitá města a jejich spolky, občanské ideály zcela nevymizely ze života společnosti a měly velkou váhu jak v severním Černomoří a na Rhodu, tak v Helladě. Zde existoval Achajský a Aitólský spolek, každý z nich měl svébytnou podobu a reprezentoval odlišné ideje.

Aitólský systém byl koncipován více směrem k tradicím vojenské demokracie, ke starším spolkům na kmenovém či teritoriálním základě, kdežto Achajský spolek byl orientován více reprezentativně a měl blíže k federálnímu uspořádání. Helénistické politické myšlení začalo jednak směřovat k postupnému sjednocení Hellady (nemluvě o dlouhodobé existenci spolku Ostrovanů, který sdružoval obce v Egejském moři), ale především však Seleukovská říše měla nakročeno do federativní podoby autonomních polis, které měla sjednocovat moc krále, který s nimi uzavřel separátní smlouvy s tím, že král se nebude vměšovat do jejich vnitřních záležitostí. Stejný model se snažil později nastolit první římský císař Oktaviánus Augustus Caesar, který chtěl vytvořit systém autonomních městských států, které budou mít samosprávu. Nechtěl vytvářet centrální administrativu, panovník měl zasahovat jen v nejnútnejších případech, různé spolky a obce měly být víceméně svobodné.

Zabýval jsem se úlohou věštírny a jejich důležitostí v životě Řeků, jaký dosah a vliv měly věštírny a věštci i jakým způsobem fungovaly nejvýznamnější věštírny (Delfy, Síwa, Trofóniova jeskyně atd.). V rámci religionistických otázek jsem probral stručně vývoj představ Řeků o duši a posmrtném životě z hlediska tradičního náboženství tzv. studených kultů. Z fungování nových kultů jsem se podrobně zaměřil na eleusínská mystéria a Dionýsův kult, jakou souvislost měl s učením a praktikami orfiků, kteří vlastně vytvořili new-age dříve, než nastala moderna, natož postmoderna. V řeckém náboženském myšlení bylo několik proudů, významnou úlohu hrála i nadále mytologie a genealogie bohů a hrdinů, které se mohly používat i k politickým účelům, jak jsem na vybraných příkladech ukázal.

Neměli bychom tedy vnímat helénismus jako nějaký úpadek zbožnosti nebo zničení monopolu tradičního náboženství, ale jako období určité procesuální změny a synkreze nativních božstev s řeckými, byla to doba nově

vytvořených božstev, příkladem je Sérapis, šíření egyptských a maloasijských kultů do helénistických států a Itálie.

V lékařství helénismus pokročil k většímu poznání lidského těla, alexandrijská škola vyvinula procedury pro složitější operace, značně rozvinula chirurgii i oftalmologii. Helénistická věda přinesla větší pozornost gramatice, dala vzniknout textové kritice a literární vědě, vytvořila vysokou úroveň ediční činnosti. V astronomii, matematice i geometrii využili Řekové poznatky ostatních kultur a rozvinuli je, heliocentrická soustava se sice neujala (zastával ji pouze **Aristarchos** a **Seleukos**), ale vzrostla úroveň vědění o kosmických tělesech a jejich pohybech. **Eratosthenés** vypočítal téměř přesně obvod země, rozvoj zaznamenala i geografie díky řadě nových poznatků, stejně jako kartografie, která byla pozvednuta na nový stupeň, vznikaly přesnější mapy nebo např. první glóbus roku 150 díky **Kratétovi z Mallu**.

Největším vědcem a vynálezcem epochy však pravděpodobně navždy zůstane **Archimédés**, který se zabýval mnohými složitými matematickými otázkami a příklady. V helénismu byla založena matematická kombinatorika, Archimédés ji ovládal a položil základy hydrostatice, jeho přínos pro moderní vědu však tkvěl především ve dvou principech - v matematice nekonečného počtu a v použití matematických modelů v reálném světě. Jeho práce posloužila pro matematickou analýzu a fyziku. Zabýval se rovněž nalezením těžiště těles. Archimédés dovedl svoje znalosti uplatnit rovněž v mechanice při konstrukci strojů (odometr-dnešní tachometr) i různých válečných strojů (katapulty, parní dělo atd.). Řekové dovedli řešit praktické i teoretické otázky ve vědě, dokazovat je důkazy a ověřovat experimenty, také vše úspěšně aplikovat v praxi.

Na příkladu Archiméda, mechanismu z Antikythéry, vynálezců **Ktésibia**, **Filóna** a **Heróna**, jejich prací a vynálezů jsem chtěl redefinovat pohled na antickou vědu, techniku a její úlohu ve společnosti i na status těchto badatelů, neboť je dodnes příliš pod vlivem neoplatoniků, kteří jí nepřikládají žádný význam a považují ji za sprostou, otrockou práci, neboť co není neměnné, není pro ně hodno pozornosti. Vynálezy a techniku berou jako magii, sofistický trik, toto pojetí je podle mě již překonáno, ostatně (neo)platonici byli vždy určitý disent ve společnosti, takže nemůžeme jejich názory považovat za určující nebo za "pravdu".

V poslední kapitole se zabývám architekturou, urbanizací a uměním. Popsal jsem vznik i příklady korintského stylu a rozvoj iónského stylu na konkrétních stavbách. Věnoval jsem pozornost významným architektonickým stavbám a architektům. Zaměřil jsem i na téma zakládání měst, na propojení architektury a politiky na příkladu architekta **Hippodáma**, města Thúrií a Olynthu. Poté jsem popsal změny v zakládání měst za helénismu a nejdůležitější města epochy - Alexandrii, Antiochii a Pergamon. Vymezil jsem úlohu a důležitost vesnic pro města. Zkoumal jsem životní úroveň ve městech, otázky spojené se zásobováním, hospodařením s vodou a hygienou.

Zde bylo dosaženo velkého pokroku již v době poklasické, např. v Olynthu. Životní úroveň ve městech za helénismu ještě vzrostla, jak jsem ukázal na příkladu Pergamonu, ostatně už Athény za doby poklasické byly výstavnějším, čistším a příjemnějším městem pro život než dříve. Helénismus tak rozvíjel tradice i tendence předchozí doby, pokročil především se složitostí kanalizačních systémů, dosáhl velkých úspěchů ve stavbě akvaduktů a rozvedení vody ve městech skrze cisterny a vodojemy.

Zabýval jsem se vývojem a změnami v sochařství a malířství, také významnými umělci. Definoval jsem **tři jednotlivá umělecká období na rané (336-240), vrcholné (240-150) a eklektické nebo také pozdní (150-27)**. Každé z těchto období přineslo posun v tématech, technice a vnímání. Helénistické umění vytvořilo mnohá mistrovská díla ve všech třech svých obdobích. I tzv. drobná umění jako šperkařství, hliněné plastiky, mozaiky a mincovnictví dosáhla vysoké úrovně techniky zpracování jako nikdy předtím. Helénistické malířství znalo perspektivu, různé optické klamy a perspektivní zkratku, věnovalo pozornost i odstínům barev, hře světla a stínů i stínování obecně. Představu o řeckém malířství si můžeme učinit na základě římských fresek, mozaik, případně enkaustik nalezených v Egyptě (ostatně řecké malířství mělo k technice enkaustiky velmi blízko).

Věnoval jsem se i postavení umělců, úloze umění ve společnosti. Mělo totiž výrazně reprezentativní, politickou a sakrální funkci, a teprve poté estetickou či dekorativní. Jak v řecko-makedonském, tak římském světě byly tyto tendence zřejmé, jak jsem doložil na vybraných příkladech. Helénistické umění bylo inspirací a odkazem pro Byzantince i renesanční Evropu, ke slovu přišlo i v novověku, a dokonce i na počátku 20. století.

Uvedené poznatky myslím dostatečně ilustrují jednu z mých hlavních tezí, že helénismus je nejvýznamnějším obdobím starověké historie v rámci uměleckého, filosofického a politického vývoje Evropy, světa Středomoří a dokonce i Střední Asie, vliv helénismu pronikl až do Indie. Ve své práci jsem se snažil vyrovnat s tradičními nešvary, kterých se mnozí autoři dopouštějí ve svých dílech o helénismu. Jsem důrazně proti myšlenkám o rasovém esencialismu, tzv. kulturní čistotě, i úvahám o tom, že Řekové v helénismu už nebyli Řekové, ale rozmazlení, přepychem zkažení jedinci, kteří nemají se svými předky nic moc společného, a že ideální byla jen klasická epocha.

Při popisování historie a světa helénismu jsem ilustroval, že helénismus je epochou vzestupu a emancipace ostatních kultur (vznik států v Malé, Střední Asii a jinde), kde je často vedoucí, sjednocující helénistická kultura s nativními vlivy. Regiony mimo tradiční centra řeckého světa jsem se zabýval i proto, abych potřel evropocentrismus a poukázal na provázanost globálního dění v několika regionech zároveň, kdy měla velkou důležitost Střední Asie, Čína i Černomoří. Události v těchto regionech totiž ovlivnily antický svět, jeho vývoj a historii. Proto je potřeba studovat celé období více holisticky a věnovat pozornost i jiným, než „čistě“ helénistickým státům.

Helénismus je dobou obrovského vzepětí lidského ducha, technologických, vědeckých a uměleckých úspěchů, které nebyly mnohdy překonány až do renesance nebo novověku. Nemluvě o tom, že helénismus měl výrazně multikulturní tendence, metropolitní ráz, který tlumil tupý šovinismus a různé úvahy o kulturní a etnické předurčenosti některých etnik vládnout, jiná etnika naopak měla mít pouhou roli sluhů. V dílech filosofů, geografů, umělců a učenců jsou tyto tendence a názory jasně patrné a je zřejmé, že helénistická doba má v mnohém blízko naší moderní době.

Proč vlastně helénismus skončil? Byl to přirozený, nevyhnutelný vývoj? To jsou samozřejmě otázky, na které se nedá odpovědět jednou větou, tezí nebo teorií. Snažil jsem se postihnout civilizační ohniska antického světa a ukázat, že nebylo jen jedno dominantní centrum. Teprve po shromáždění poznatků z více regionů a oborů je náš pohled na historii a celkový vývoj obsáhlejší, kvalifikovanější, umožňuje vyvozovat širší závěry, správněji posuzovat různé fenomény.

V helénistickém světě se děly určité procesuální změny, způsobené více faktory, je neudržitelné vysvětlovat historický vývoj a změny pouze na jedné tezi nebo oboru, respektive to lze, ale podle mě takový postup přináší nižší úroveň vědění, redukci znalostí, snižuje náš manévrovací a myšlenkový prostor. Bohužel většina historiků a myslitelů hodnotících helénismus se minula povoláním. Měli jít raději do oddělení filosofie, protože po jejich metafyzických kolejích ubíhající k horizontu světlých zítřků by vlak s empirickými důkazy brzy vykolejil. Velká část akademiků totiž bere Řím jako vrchol vývoje a přirozené vyústění starověké historie, přitom si absolutně nevšímají negativních jevů, které nastaly, a vlivů, které mu předcházejí.

Neboť absolutní nadvláda jednoho generuje negativní jevy své doby (otroctví, sociální nerovnost) do mnohem větších rozměrů, také nastal růst administrativy, byrokratizace i plýtvání zdroji. Nadvláda Říma přinesla antickému světu určitou morální bídu, která připravila půdu pro zhoubné působení křesťanství, které by se jinak pravděpodobně vůbec neujalo, ale rovněž materiální bídu.

Za prvního římského císaře Augusta tvořily výdaje na armádu 70 % rozpočtu.¹⁵³² Ostatně pouze 11 % obyvatel Římské říše nežilo v bídě, římské hospodářství často sužovaly potravinové a peněžní krize, lékař Galénos si všímá ve 2. stol. n. l. podvýživy vesnického obyvatelstva, kterou způsobuje daňový systém a nenasytlost měst. V 1. stol. n. l. dosáhli Římané těžbou olova (jeho použitím pro vodní trubky, nádobí a sklo) celosvětového znečištění, jak ukazují vzorky z grónských ledovců, močálů a jezer ze Švýcarska, Švédska a Španělska, které vykazují obrovský vzrůst znečištění v období Římské říše.¹⁵³³

Ostatně je to návaznost na "tradice" z římské republiky, kdy těžba stříbra ve Španělsku naprosto zdevastovala místní krajinu a znečistila ovzduší v nebývalém měřítku, jak nám opět prokazují vzorky z ledovců. A tato s prominutím demence, neschopnost v hospodaření a používání zdrojů, že je vrcholem antické historie? Máme takové chování obdivovat? Řím porušoval uzavřené smlouvy, těžko bychom hledali případ, kdy některou neporušil, žádný jeho spojenec neměl trvalý přínos ze spojení s Římem, vždy skončil jako podřízený či mrtvý.

V římském světě bylo místo jen pro Římany. Jestliže Hegel kdysi prohlásil, že Řekové učinili svět svým domovem, pak Římané učinili z helénistického světa svoji kořist, pouze žili z těch druhých. Řím nepřinesl nic jiného, než dokonalou administrativu, byrokracii a schopnost ovládat druhé. Rovněž ovládal umění velkých technických staveb (vodovody, silnice), ale umělecky* a vědecky byl do značné míry sterilní, protože o rozvoj technologie a techniky se starali Řekové, nikoliv Římané. Rovněž jsou zcela mimo realitu teze některých akademiků, jak Řím šířil kulturu a civilizaci do západní části Evropy, když zde již vyspělá městská centra existovala, a vyspělost místních obyvatel nebyla rovněž na nízké civilizační úrovni

Ostatně nadvláda Říma udělala ze světa Středomoří horší místo pro život, svět se stal mnohem slabším a křehčím, proto posléze padnul pod různými útoky etnik (relativně směšně málo početných v porovnání s velikostí vojenských sil Říma). Protože Římská říše nebyla zcela funkční při obraně svých (naprosto neubránitelných) hranic, stačí se jen podívat na mapu římského císařství, což potvrdí každý inteligentní vojenský důstojník. Naopak několik silných civilizačních celků soupeřících o hegemonii mělo mnohem větší šance vypořádat s nomádskými nájezdy a přesuny etnik, hledajících nová sídla.

Ibérie i Galie byly nesmírně bohaté regiony a už za počátků římského císařství, respektive druhého triumvirátu (43-33 př. n. l.), byly pro Římany příjmově nedostatečné, kdy si Oktaviánus stěžuje, že ze západní části území provoz republiky nezaplatí. V Ibérii bylo mnoho fénických i nativních měst, pokročilá soustava dolů a kamenolomů. V Británii, Galii i Germánii máme mnoho důkazů o vyspělosti, obchodní a stavitelské zdatnosti Keltů, kteří

---

* Čest výjimkám jako **Cicero**, **Ovidius**, **Markus Terentius Varro** a pár dalších. Římská republika ani císařství prostě nebyly schopny vytvořit intelektuální a kulturní vrstvu v takovém rozsahu a kvalitě jako helénistické státy. Řím prostě tvořil administrativní kádry, kdežto helénistické státy umělecké a intelektuální elity, v tom byl ten rozdíl mezi nimi, proto nikdy nemohu Řím zahrnout do rodiny helénistických států. Příkladů, jak Římané vylepšili stávající řecké umění, bychom našli skutečně málo, když pomineme použití hlavy Marka Crassa jako rekvizity při Euripidově hře *Bakchantky*, to bylo vskutku dokonalé zlepšení. Událost z roku 53 se stala při inscenování hry na dvoře arménského krále Artavazda II., autora dramatu a znalce řecké kultury.

vytvořili skutečně velká města, jejich obchodní produkce postupně stoupala a zemi spojovala soustava silnic (dřevěných cest).

Např. analýza dřeva ze silnice v Corlea, v Irsku, podle letokruhů ukazuje na letopočet 148 př. n. l., ve stejné době byly dřevěné cesty i na evropském kontinentě, v severním Německu. Dubová prkna byla pokládána na březové podpěry, šířka umožňovala cestu dvěma vozům. Uptonská cesta v jižním Walesu pochází z 5. stol. př. n. l., vedla podél řeky Severn.¹⁵³⁴

Primitivní nebyly ani keltské vesnické domy, v severní Británii měly dvě podlaží a několik místností. Ve vesnici Chrysauster na cornwallském poloostrově Land's End byly nalezeny zbytky kamenných domů s doškovou střechou, měly kamenné podlahy a pod ní byla vedena kanalizace. Od 2. stol. př. n. l. vzrůstal počet a velikost keltských měst i obchodní produkce. K největším patřil Manching v jižním Německu, metropole provincie Vindelicii, jehož obvod hradeb měřil 7 km, toto město vypálili Římané roku 15 př. n. l.

Nejpůsobivější keltské město leží v jižním Německu mezi Stuttgartem a Ulmem, městské prostranství měří 9 km², Řím v prvním století měl jen čtvrtinový rozsah. V Bibrakte ve střední Francii razili od 3. stol. až do roku 50 př. n. l. zlaté a stříbrné mince. Vyrábělo se zde různé zboží včetně šperků a smaltovaných předmětů, skla, zpracovávaly se zde především kovy. Město mělo rozlohu 330 akrů (8,4 km²).¹⁵³⁵

Helénistický svět* byl zničen z vnějšku, nikoliv zevnitř, jeho potenciál ještě nebyl vyčerpán, procesy kulturní fúze nebyly ani zdaleka u konce. Helénismus byl v mnoha regionech vedoucí kultura v celé epoše, sdíleli ji lidé odlišných etnik, je syntézou řeckých a nativních vlivů, protože každá oblast i každý helénistický stát byl odlišný. Helénismus nebyl kulturní monolit, jednoduše civilizace, jako Římská říše, existovaly skutečně výrazné regionální rozdíly, jedinečnost každého z nich.

---

* Řím do něj svojí povahou a praktikami nepatřil, měl pouze helénistický nátěr, stejně jako Kartágo byl svébytným útvarem, který si přizpůsobil pouze pár vlivů tam, kde to uznal za vhodné. Nicméně Kartágo mělo k helénismu mnohem blíže než Řím, a Řekové sami často Kartágo nad Římem favorizovali.

To vše Řím svojí nadvládou nad helénistickými státy destruoval. Existence velmoci a sjednocení mnoha států přináší zničení kulturní i politické plurality. Řecký tvořivý duch byl napojen na historii, její vytváření soupeřením, řecká kultura byla vždy výrazně agonální. Když Římané vzali Řekům, Makedoncům a ostatním příležitost tvořit dějiny, tak do značné míry zmrzčili jejich kulturní potenciál, konec dějin byl koncem pro jejich pojetí života, hodnot i umění.

Nelze ze všeho vinit Řím^{*}, řecko-makedonské státy a řecká města se svojí neschopností unifikace v případě smrtelného nebezpečí (jímž Řím byl) a neustálou řevnivostí se staly podílníky na výsledném stavu. Ovšem následné řádění Italiků a Římanů v provinciích, ničení kulturního bohatství a občanské války, které během jednoho století přeměnily mnohá velkolepá města a státy na prach a popel, to už bylo zcela v režii Římanů. Éra římského císařství přinesla určitou stagnaci a úpadek pro sociální, vědecký i umělecký vývoj. Největším selháním Říma však bylo ničení kulturního bohatství helénismu, které máme často více zachováno u Byzantinců a Arabů, také z archeologických památek v Egyptě atd.

Řím sám nebyl schopen ani spravovat, natož předat bohaté kulturní, umělecké a technologické výtoby dál. Navíc přispěl k negativnímu vývoji dějin, umožnil svoji vládou nad světem (která zbídačovala lidi, dělala z nich většinou sluhy a otroky, především však Římany, což vidím jako kvalitativní sestup) nástup křesťanství, které bylo antice výrazně nepřátelské. Rovněž selekce děl při opisování knih od středověkých autorů může za stav antického poznání, které máme dnes, nemluvě o řádění prvních křesťanů v Alexandrii a jiných místech, kde jim padly za oběť kulturní památky i lidé. Domnívám se, že v rámci vývoje helénistických států by existovala reálná šance (při pokračujícím trendu demografické stagnace a úpadku) zapojení techniky ve větší míře do života společnosti, k omezení otroctví a sociální nerovnosti.

---

* Helénistický svět byl zničen rovněž pohyby nomádských, polousedlých etnik z Východní, Střední Asie, skrze Černomoří, pokud by helénistické státy ve Střední Asii a v severním Černomoří přetrvaly jako silné entity, mohly zabránit tzv. stěhování národů, celý evropský svět by se ubíral jinými cestami.

Ostatně tyto tendence vykazovaly helénistické státy již dříve, kdy vládcům bylo jasné, že potřebují svobodné občany, nikoliv masy otroků. Tragédií není pouze výsledek dějinného vývoje, který se odehrál, ale rovněž to, jak helénismus chápeme dnes, jaký obraz má v naší kultuře a jak ho vnímáme v rámci vývoje Evropy i antického světa. Je smutné, že obecné znalosti a povědomí se týkají buď pouze Alexandra Velikého (a to mnohdy značně nedokonale, kdy je to prezentováno jako snadný podnik), punských válek (kdy dál pokračuje výklad římským, moralistním způsobem) a případně římských občanských válek, které jsou zakončeny střetem Marka Antonia a Kleopatry VII. s Oktaviánem.

Zejména poslední námět byl recyklován několiksetkrát a popravdě řečeno to nechápu. Helénistický svět byl neuvěřitelně pestrý a bohatý, plný zajímavých osobností, událostí a kultur, ale euroamerická filmová produkce si ho vždy neomylně vybere. Pokud pomineme seriál HBO *Řím*, tak je však adaptace těchto událostí na dost tristní úrovni. Přesto, když uvážím schopnosti většiny filmových režisérů a scénáristů i praktiky filmového průmyslu, kterému jde jen málokdy o reálie či historickou věrnost, je možná lepší, když se k široké veřejnosti nedostane helénistická historie vůbec než ve značně zkreslené podobě.

Ostatně mám podezření, že obliba Říma a jeho historie je tolik rozšířena pouze proto, že je mnohem snadnější než studium helénismu, kterému je mnohem těžší porozumět. Má složitější strukturu, větší objem informací a problémů. A přesto široká veřejnost i část akademiků neustále vzhlíží k římskému pojetí kultury, státnosti i politických praktik. To je ta největší porážka skutečně kulturního Evropana, který zapomíná na bohaté kulturní dědictví helénismu a vytrvale ho ignoruje, nepovažuje za své.

Závěrem bych poukázal na příští výzkumné cíle svého bádání. Jednak bych v nejbližší době chtěl postupně vydat trojdílnou práci *Válka ve Starověku*, kde bych mimo jiné objasnil vliv války na společnost i rozdílnost pojetí války a humanity Říma a ostatních kultur. Těžiště této práce je především v helénistickém období, které vykazovalo velký rozvoj ve vojenství. Helénismus je epocha, kde poznatky narůstají. Vzniká tak potřeba začleňovat tyto informace do studia i výuky.

Ze stávajících zjištění a podkladů jsem došel k několika závěrům o této epoše, která byla do jisté míry revoluční a nová ve starověké historii. Je však nadále zapotřebí věnovat větší pozornost i “marginálním” státům a oblastem, tedy regionu střední Asie, království Bithýnie, Kappadokie, Pontu atd. Mnohé objevy ještě čekají na zpracování v oblasti dnešního Kavkazu a Gruzie, kde byly rovněž urbanizované kultury, a o nich víme velmi málo.

Plánuji nadále zkoumat nejen helénismus, ale i dobu řecko-římskou (129-31 př. n. l.). Helénismus jako výhradně řecko-makedonský* politický fenomén do značné míry skončil v mnou vymezených datech, v jednotlivých částech světa. Pokračoval však politicky i kulturně skrze “neřecké” státy (Pontos, Bithýnie, Kappadokie, Dácie, Parthie atd.), civilizační těžiště helénismu se přesouvalo postupně dále- vznik silného státu Dáků, konstantně stabilní říše Parthů a později vznik Kušánská říše. Všechny zmíněné útvary čerpaly z helénismu, proto považuji za nutné do budoucna zkoumat tato období.

Samotný politický vliv helénismu pokračuje i po době řecko-římské, hranicí je zánik říše Parthů (247 př. n. l. - 224 n. l.) a Kušánů (30 př. n. l. – 375 n. l.). Kulturně helénismus pokračoval do 5. stol. n. l., kdy byl napsán v hexametrech epos *Dionýsiaka*. Proto je nutné nově zpracovat přehledné dějiny helénistické a latinské literatury chronologicky, do samostatných, ale navazujících svazků, abychom pak byli lépe schopni komparace. Získali bychom tím zároveň katalog autorů (nikomu nebráním v samostatných studiích, monografiích na jednotlivé žánry a autory), jejich děl, ať už ztracených nebo částečně zachovaných, které potom můžeme hledat právě ve starých byzantských nebo středověkých a renesančních rukopisech. Tyto znalosti

---

* Nabízí se středověké analogie souhry jižního učence, severského bojovníka pokud chce někdo méně anachronický případ. Asterix jako duch Francie, Obelix jako síla Francie. Samozřejmě jde o zjednodušující a ne zcela přesné přirovnání. Stejně jako Makedonci byli do značné míry svaly, síla helénistického období i Řekové mohli být pyšní na svoje vojenské úspěchy, mnohem více, však vynikali v intelektuálních sférách. Helénismus je tak do značné míry především souhra makedonského, řeckého živlu. Obě složky se navzájem potřebovaly navzdory svému antagonismu, aby obstály v turbulentním světě a konkurenci ostatních kultur/civilizací.

budou užitečné i při určování případných nově nalezených (nebo starých) anonymních autorů.

Za potřebné považuji rovněž zkoumat helénistickou vědu a techniku, ale i římskou návaznost na ni, neboť i v římském období byly učiněny významné objevy a zlepšení. Otevřenými tématy jsou i otázky z oblasti filosofie, např. podrobnější zkoumání a interpretace Aristotelovy etiky nebo snaha rekonstruovat učení tzv. eritrejské filosofické školy atd. Ve své práci jsem samozřejmě nemohl pojmout vše ze světa a historie helénismu. Velký prostor pro bádání poskytuje rétorika, zkoumání ústav a zákonných norem. Samostatnou prací by si vyžádalo jen téma řeckých a makedonských svátků a slavností. Nejen těmto tématům bych se rád v budoucnosti věnoval, abych pomohl rozšířit obecné vědomosti o helénismu, který byl politickým, kulturním, duchovním, sociálním a uměleckým fenoménem. Nakonec se helénismus ukázal důležitý svým významem (nejen v Evropě), ale také byl někdy nezničitelný svým odkazem a trvalým vlivem v mnoha oblastech, jelikož jeho meze i dědictví překračovalo kontinenty, hranice států i staletí času. To jsem se svojí prací snažil dokázat především.

Chtěl jsem, aby byla provedena na základě mých poznatků určitá redefinice hesla helénismus a mohlo se tak více rozšířit povědomí o jeho významu. Aby byla laické i odborné veřejnosti známa základní fakta, tedy že helénismus se odehrával nejen ve východním, ale i v západním Středomoří a na Blízkém východě, v Egyptě, Černomoří, na Arabském poloostrově, Balkáně, ve Střední Asii a částečně i v Indii. Helénismus se vyznačoval dočasnou politickou dominancí (trvajícím přibližně dvě staletí) řeckého a makedonského živlu, vznikem nových království a spolků, zároveň však vznikaly také státy nativních etnik podle těchto vzorů. Kulturní dominance řecké kultury přetrvala až do dob římského císařství a vzniku Byzantské říše.

Helénismus s sebou přinesl šíření myšlenek kulturního relativismu a vznik kosmopolitní společnosti. V tomto období bylo rovněž dosaženo velkého hospodářského pokroku, neboť některé výsledky v zemědělství a stavebnictví překonávaly i produkci 18. – 19. stol. Bylo dosaženo vysoké úrovně vědy, techniky a umění, helénismus na mnoho staletí překonával svými výsledky v těchto oblastech Evropu až do novověku. Byla to tedy nadčasová epocha, která překonala limity své doby, přinesla nebývalý rozvoj a trvalý zdroj inspirace

lidstvu, ponejvíce však Evropě. Mělo by tedy být již nezpochybnitelné, že základy evropské vědy, umění, architektury, politického myšlení a filosofie leží především v období helénismu, mnohem méně poté v dobách římské republiky a císařství, neboť obojí je pouze slabým odleskem dávných dnů slávy a tvořivosti lidského ducha z dob helénismu. Proto bychom měli upřednostňovat řeckou kulturu nad římskou a více ji zkoumat.

6. POZNÁMKY

- 1) Pavel Vaverka, Proměny Antického Středomoří, str. 21
- 2) <http://www.census.gov/population/international/data/idb/worldhis.php> dne 26.7. 2011
- 3) Pierre Briant, From Cyrus to Alexander, str. 17
- 4) T. Holland, Perský Oheň, str. 41
- 5) T. Holland, Perský Oheň, str. 45, 46
- 6) T. Holland, Perský Oheň, str. 46
- 7) http://www.livius.org/cg-cm/chronicles/abc7/abc7_nabonidus3.html dne 27.7. 2011
- 8) <http://pes.ff.cuni.cz/pdf/suplementa1-2003-bares.pdf> převzato dne 27.7.2011
- 9) T. Holland, Perský Oheň, str. 83
- 10) T. Holland, Perský Oheň, str. 83
- 11) T. Holland, Perský Oheň, str. 79, 80
- 12) T. Holland, Perský Oheň, str. 83
- 13) T. Holland, Perský Oheň, str. 164
- 14) T. Holland, Perský Oheň, str. 107
- 15) T. Holland, Perský Oheň, str. 328
- 16) Pierre Briant, From Cyrus to Alexander, str. 570
- 17) Pierre Briant, From Cyrus to Alexander, str. 570
- 18) Pierre Briant, From Cyrus to Alexander, str. 574, 575
- 19) Pierre Briant, From Cyrus to Alexander, str. 579, 580
- 20) <http://www.askwhy.co.uk/judaism/0290Ezra.php> převzato dne 29.7. 2011
- 21) Xenofón, Řecké Dějiny str. 85, 86
- 22) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 369
- 23) Xenofón, Řecké Dějiny str. 92
- 24) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 370, 371
- 25) Xenofón, Řecké Dějiny str. 107
- 26) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 373
- 27) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 374
- 28) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 91
- 29) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 377
- 30) Peter Clayton, Chronicle of the Pharaoh, str. 203
- 31) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 383
- 32) Xenofón, Řecké Dějiny str. 165
- 33) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 387
- 34) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 388
- 35) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 388, 389
- 36) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 390
- 37) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 395, 396
- 38) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 398, 399

- 39) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 399
- 40) Pierre Briant, From Cyrus to Alexander, str. 654
- 41) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 400
- 42) Pierre Briant, From Cyrus to Alexander, str. 669
- 43) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 407
- 44) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 409, 410, 411
- 45) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 412, 413
- 46) Amélie Kuhrt, The Persian Empire, str. 411
- 47) Pierre Briant, From Cyrus to Alexander, str. 784
- 48) Pierre Briant, From Cyrus to Alexander, str. 686
- 49) Pierre Briant, From Cyrus to Alexander, str. 785
- 50) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 32
- 51) Xenofón, Řecké Dějiny str. 73
- 52) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 34
- 53) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 35
- 54) Xenofón, Řecké Dějiny str. 126
- 55) Xenofón, Řecké Dějiny str. 127, 128
- 56) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 37
- 57) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 37
- 58) Xenofón, Řecké Dějiny str. 126
- 59) Xenofón, Řecké Dějiny str. 158
- 60) Xenofón, Řecké Dějiny str. 159
- 61) Xenofón, Řecké Dějiny str. 163
- 62) Xenofón, Řecké Dějiny str. 169
- 63) Xenofón, Řecké Dějiny str. 170
- 64) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 39
- 65) Tamtéž
- 66) Xenofón, Řecké Dějiny str. 175
- 67) Xenofón, Řecké Dějiny str. 182
- 68) Xenofón, Řecké Dějiny str. 190
- 69) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 57
- 70) Xenofón, Řecké Dějiny str. 192
- 71) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 59
- 72) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 59
- 73) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 60
- 74) Antické Válečné Umění, str. 548
- 75) Xenofón, Řecké Dějiny str. 201
- 76) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 60
- 77) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 60
- 78) Plútarchos, Životopisy Řeků A Římanů I, str. 507

- 79) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 61
- 80) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 45
- 81) Xenofón, Řecké Dějiny str. 62
- 82) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 45
- 83) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 45
- 84) Aristotelés, Politika, str. 311
- 85) Xenofón, Řecké Dějiny str. 204
- 86) Xenofón, Řecké Dějiny str. 204
- 87) Xenofón, Řecké Dějiny str. 204
- 88) Xenofón, Řecké Dějiny str. 205
- 89) Xenofón, Řecké Dějiny str. 206
- 90) Xenofón, Řecké Dějiny str. 207
- 91) Xenofón, Řecké Dějiny str. 226
- 92) Xenofón, Řecké Dějiny str. 227
- 93) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 64
- 94) Xenofón, Řecké Dějiny str. 227
- 95) Xenofón, Řecké Dějiny str. 227, 228
- 96) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 62
- 97) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 62
- 98) Xenofón, Řecké Dějiny str. 211
- 99) Xenofón, Řecké Dějiny str. 215
- 100) tamtéž
- 101) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 63
- 102) Xenofón, Řecké Dějiny str. 220
- 103) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 63
- 104) Xenofón, Řecké Dějiny str. 224
- 105) Xenofón, Řecké Dějiny str. 223
- 106) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 64
- 107) Xenofón, Řecké Dějiny str. 231
- 108) Tamtéž
- 109) Plútarchos, Životopisy Řeků A Římanů II, str. 103
- 110) Plútarchos, Životopisy Řeků A Římanů II, str. 104, 105
- 111) Plútarchos, Životopisy Řeků A Římanů II, str. 104
- 112) Furio Durando, Starověké Řecko, str. 190
- 113) Xenofón, Řecké Dějiny str. 242
- 114) Xenofón, Řecké Dějiny str. 246
- 115) Xenofón, Řecké Dějiny str. 248
- 116) Xenofón, Řecké Dějiny str. 249
- 117) Plútarchos, Životopisy Řeků A Římanů I, str. 515
- 118) Xenofón, Řecké Dějiny str. 252

- 119) Xenofón, Řecké Dějiny str. 254
- 120) Xenofón, Řecké Dějiny str. 259
- 121) Xenofón, Řecké Dějiny str. 261
- 122) Xenofón, Řecké Dějiny str. 265
- 123) Xenofón, Řecké Dějiny str. 266
- 124) Xenofón, Řecké Dějiny str. 267
- 125) tamtéž
- 126) Xenofón, Řecké Dějiny str. 270
- 127) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 67
- 128) Xenofón, Vzpomínky Na Sókrata, str. 366
- 129) Xenofón, Vzpomínky Na Sókrata, str. 368
- 130) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 67
- 131) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 433
- 132) Plútarchos, Životopisy Řeků A Římanů I, str. 519
- 133) Plútarchos, Životopisy Řeků A Římanů I, str. 520
- 134) Plútarchos, Životopisy Řeků A Římanů I, str. 522
- 135) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 67
- 136) Xenofón, Řecké Dějiny, str. 272
- 137) Xenofón, Řecké Dějiny, str. 273
- 138) tamtéž
- 139) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 67
- 140) Xenofón, Řecké Dějiny, str. 277
- 141) Xenofón, Řecké Dějiny, str. 279
- 142) Xenofón, Řecké Dějiny, str. 280
- 143) Philip Sidnell, Warhorse, str. 68
- 144) Xenofón, Řecké Dějiny, str. 280
- 145) Plútarchos, Životopisy Řeků A Římanů II, str. 107
- 146) tamtéž
- 147) Antické Válečné Umění, Cornelius Nepos, str. 103
- 148) Xenofón, Řecké Dějiny, str. 281
- 149) Tamtéž
- 150) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 429
- 151) Tamtéž
- 152) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 431
- 153) Antika V Dokumentech I, Řecko, str. 295, 293
- 154) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 431
- 155) Xenofón, Řecké Dějiny, str. 229
- 156) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 439
- 157) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 433
- 158) Nic Fields, Řecká válečná loď, Triéra 500-322 př. n. l., str. 39

- 159) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 439
- 160) Antické Válečné Umění, Cornelius Nepos, str. 87
- 161) Antika V Dokumentech I, Řecko, str. 306
- 162) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 443
- 163) Demosthenes, Poslední zápas Řeků o svobodu, str. 31
- 164) John Wilkes, The Illyrians, str. 119
- 165) John Wilkes, The Illyrians, str. 120
- 166) tamtéž
- 167) tamtéž
- 168) John Wilkes, The Illyrians, str. 119
- 169) Aristotelés, Politika, str. 329
- 170) John Buckler, Philip II and the Sacred War, str. 18
- 171) Paul Cartledge, Antony Spawforth, Hellenistic And Roman Sparta, str. 10
- 172) tamtéž
- 173) tamtéž
- 174) Aristotelés, Politika, str. 193
- 175) tamtéž
- 176) John Buckler, Philip II and the Sacred War, str. 23
- 177) John Buckler, Philip II and the Sacred War, str. 24
- 178) John Buckler, Philip II and the Sacred War, str. 25
- 179) John Buckler, Philip II and the Sacred War, str. 28
- 180) John Buckler, Philip II and the Sacred War, str. 29
- 181) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 445
- 182) Robert E. Gaebel, Cavalry operations in ancient Greek World, str. 151
- 183) Nic Fields, Řecká válečná loď, Triéra 500-322 př. n. l., str. 39
- 184) John Buckler, Philip II and the Sacred War, str. 79
- 185) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 448
- 186) Paul Cartledge, Antony Spawforth, Hellenistic And Roman Sparta, str. 12
- 187) Demosthenes, Poslední zápas Řeků o svobodu, str. 43
- 188) Demosthenes, Poslední zápas Řeků o svobodu, str. 97
- 189) Demosthenes, Poslední zápas Řeků o svobodu, str. 90
- 190) Demosthenes, Poslední zápas Řeků o svobodu, str. 107
- 191) Demosthenes, Poslední zápas Řeků o svobodu, str. 96
- 192) Demosthenes, AGAINST MEIDIAS, ANDROTION, ARISTOCRATES, TIMOCRATES, ARISTOGEITON str. 291
- 193) Antika V Dokumentech I, Řecko, str. 301
- 194) tamtéž
- 195) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 451
- 196) tamtéž
- 197) tamtéž

- 198) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 79
- 199) tamtéž
- 200) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 452
- 201) Aeschines, str. 195
- 202) tamtéž
- 203) Plútarchos, Životopisy Řeků A Římanů II, str. 435
- 204) Plútarchos, Životopisy Řeků A Římanů II, str. 436
- 205) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 453
- 206) Demosthenes, AGAINST MEIDIAS, ANDROTION, ARISTOCRATES, TIMOCRATES, ARISTOGEITON, str. 95
- 207) Demosthenes, AGAINST MEIDIAS, ANDROTION, ARISTOCRATES, TIMOCRATES, ARISTOGEITON, str. 115
- 208) Demosthenes, AGAINST MEIDIAS, ANDROTION, ARISTOCRATES, TIMOCRATES, ARISTOGEITON, str. 119
- 209) Demosthenes, Poslední zápas Řeků o svobodu, str. 119
- 210) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 79
- 211) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 454
- 212) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 456
- 213) tamtéž
- 214) Aeschines, str. 121-122
- 215) Aeschines str. 124-125
- 216) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 80
- 217) tamtéž
- 218) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 456
- 219) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 460
- 220) John Wilkes, The Illyrians, str. 121
- 221) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 84
- 222) Demosthenes, Poslední zápas Řeků o svobodu, str. 176
- 223) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 474
- 224) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 84
- 225) J. B. Salmon, Wealthy Corinth: A History of the City to 338 B. C., str. 382
- 226) J. B. Salmon, Wealthy Corinth: A History of the City to 338 B. C., str. 382
- 227) tamtéž
- 228) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 478
- 229) Aeschines, str. 197
- 230) tamtéž
- 231) Aeschines, str. 198
- 232) Plútarchos, Životopisy Řeků A Římanů II, str. 437
- 233) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 479
- 234) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 478

- 235) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 480
- 236) Demosthenes, Poslední zápas Řeků o svobodu, str. 192
- 237) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 482
- 238) tamtéž
- 239) N. G. L. Hammond, The Macedonian State: The Origins, Institutions, and History, str. 114
- 240) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 482
- 241) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 483
- 242) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 85
- 243) Plútarchos, Životopisy Řeků A Římanů II, str. 436
- 244) tamtéž
- 245) Plútarchos, Životopisy Řeků A Římanů II, str. 434
- 246) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 482
- 247) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 84
- 248) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 484
- 249) tamtéž
- 250) tamtéž
- 251) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 485
- 252) Aeschines, str. 207
- 253) Aeschines, str. 211
- 254) Aeschines, str. 212/213
- 255) Aeschines, str. 213
- 256) Aeschines, str. 214
- 257) N. G. L. Hammond, The Macedonian State: The Origins, Institutions, and History, str. 116
- 258) tamtéž
- 259) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 85
- 260) Plútarchos, Životopisy Řeků A Římanů II, str. 437
- 261) tamtéž
- 262) Paul Cartledge, Antony Spawforth, Hellenistic And Roman Sparta, str. 14
- 263) N. G. L. Hammond, The Macedonian State: The Origins, Institutions, and History, str. 119
- 264) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 87
- 265) Raphael Sealey, A History Of The Greek City States 700-338B.C., str. 490
- 266) tamtéž
- 267) Paul Cartledge, Antony Spawforth, Hellenistic And Roman Sparta, str. 14
- 268) tamtéž
- 269) Paul Cartledge, Antony Spawforth, Hellenistic And Roman Sparta, str. 15
- 270) Plútarchos, Životopisy Řeků A Římanů II, str. 433
- 271) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 41

- 272) Aristotelés, Politika, str. 92
- 273) Aristotelés, Politika, str. 93
- 274) tamtéž
- 275) Xenofón, Vzpomínky Na Sókrata, str. 418
- 276) Xenofón, Řecké Dějiny, str. 305
- 277) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 51
- 278) Michael Grant, Klasické Řecko, str. 334
- 279) Antika v Dokumentech I, str. 212
- 280) Řecký člověk a jeho svět, str. 33
- 281) Xenofón, Řecké Dějiny, str. 314
- 282) Xenofón, Řecké Dějiny, str. 320
- 283) Xenofón, Řecké Dějiny, str. 323
- 284) J. B. Salmon, Wealthy Corinth: A History of the City to 338 B. C., str. 19 – 20
- 285) J. B. Salmon, Wealthy Corinth: A History of the City to 338 B. C., str. 117
- 286) J. B. Salmon, Wealthy Corinth: A History of the City to 338 B. C., str. 119
- 287) J. B. Salmon, Wealthy Corinth: A History of the City to 338 B. C., str. 120
- 288) J. B. Salmon, Wealthy Corinth: A History of the City to 338 B. C., str. 122
- 289) J. B. Salmon, Wealthy Corinth: A History of the City to 338 B. C., str. 130/1
- 290) J. B. Salmon, Wealthy Corinth: A History of the City to 338 B. C., str. 398
- 291) J. B. Salmon, Wealthy Corinth: A History of the City to 338 B. C., str. 174
- 292) Grame Barker, Tom Rasmussen, Etruskové, str. 189/90
- 293) Grame Barker, Tom Rasmussen, Etruskové, str. 189
- 294) Lesley Adkins a Roy A. Adkins, Starověké Řecko, str. 188
- 295) Antika V Dokumentech I, Řecko, str. 270-274
- 296) Lesley Adkins a Roy A. Adkins, Starověké Řecko, str. 199
- 297) Grame Barker, Tom Rasmussen, Etruskové, str. 205
- 298) Grame Barker, Tom Rasmussen, Etruskové, str. 189
- 299) Grame Barker, Tom Rasmussen, Etruskové, str. 181
- 300) Tamtéž
- 301) Grame Barker, Tom Rasmussen, Etruskové, str. 177
- 302) Grame Barker, Tom Rasmussen, Etruskové, str. 170
- 303) Aristotelés, Politika, str. 82
- 304) Aristotelés, Politika, str. 86
- 305) Aristotelés, Politika, str. 98
- 306) Tamtéž
- 307) Aristotelés, Politika, str. 100
- 308) Aristotelés, Politika, str. 101
- 309) Aristotelés, Politika, str. 102
- 310) Aristotelés, Politika, str. 156
- 311) Aristotelés, Politika, str. 185

- 312) Lesley Adkins a Roy A. Adkins, Starověké Řecko, str. 32
- 313) Aristotelés, Politika, str. 168
- 314) Lesley Adkins a Roy A. Adkins, Starověké Řecko, str. 198
- 315) Aristotelés, Politika, str. 240
- 316) Antika V Dokumentech I, Řecko, str. 263
- 317) Aristotelés, Athénská ústava, str. 17
- 318) Aristotelés, Athénská ústava, str. 16
- 319) Aristotelés, Athénská ústava, str. 160
- 320) Aristotelés, Athénská ústava, str. 60
- 321) Aristotelés, Athénská ústava, str. 61
- 322) Aristotelés, Athénská ústava, str. 62
- 323) Tamtéž
- 324) Aristotelés, Athénská ústava, str. 64
- 325) Aristotelés, Athénská ústava, str. 66
- 326) Aristotelés, Athénská ústava, str. 69
- 327) Aristotelés, Athénská ústava, str. 70
- 328) Aristotelés, Athénská ústava, str. 156
- 329) Antika V Dokumentech I, Řecko, str. 286
- 330) Michael Grant, Klasické Řecko, str. 334
- 331) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 52
- 332) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 53
- 333) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 67
- 334) tamtéž
- 335) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 89
- 336) Aeschines, str. 245
- 337) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 89
- 338) Arriános, Tažení Alexandra Velikého, str. 39
- 339) Tamtéž
- 340) Pierre Briant, From Cyrus, to Alexander, str. 817
- 341) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 95
- 342) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 96
- 343) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 206
- 344) Arriános, Tažení Alexandra Velikého, str. 69
- 345) Pierre Briant, From Cyrus, to Alexander, str. 825
- 346) Arriános, Tažení Alexandra Velikého, str. 70
- 347) Tamtéž
- 348) Pierre Briant, From Cyrus, to Alexander, str. 827
- 349) Pierre Briant, From Cyrus, to Alexander, str. 828
- 350) Arriános, Tažení Alexandra Velikého, str. 70-71
- 351) Arriános, Tažení Alexandra Velikého, str. 71

- 352) Arriános, Tažení Alexandra Velikého, str. 75
- 353) Arriános, Tažení Alexandra Velikého, str. 87-88
- 354) Pierre Briant, From Cyrus, to Alexander, str. 828
- 355) Arriános, Tažení Alexandra Velikého, str. 88
- 356) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 99
- 357) Arriános, Tažení Alexandra Velikého, str. 96
- 358) Pierre Briant, From Cyrus, to Alexander, str. 829
- 359) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 208
- 360) Arriános, Tažení Alexandra Velikého, str. 114
- 361) Paul Cartledge, Athnony Spawforth, Hellenistic And Roman Sparta, str. 22
- 362) Arriános, Tažení Alexandra Velikého, str. 112
- 363) Paul Cartledge, Athnony Spawforth, Hellenistic And Roman Sparta, str. 23
- 364) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 90
- 365) Pierre Briant, From Cyrus, to Alexander, str. 829
- 366) Arriános, Tažení Alexandra Velikého, str. 182
- 367) Dušan Zbavitel, Starověká Indie, str. 87
- 368) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II., str. 365
- 369) Arriános, Tažení Alexandra velikého, str. 287
- 370) Arriános, Tažení Alexandra velikého, str. 293
- 371) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 103
- 372) Arriános, Tažení Alexandra velikého, str. 172
- 373) Tamtéž
- 374) Arriános, Tažení Alexandra velikého, str. 299
- 375) G. T. Griffith, The Mercenaries Of The Hellenistic World, str. 39
- 376) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 238
- 377) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 244
- 378) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 101
- 379) tamtéž
- 380) tamtéž
- 381) Nic Fields, Řecká válečná loď, Triéra 500-322 př. n. l., str. 39
- 382) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 102
- 383) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 266
- 384) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 267
- 385) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 268
- 386) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 247
- 387) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 268
- 388) Anna, Šwiderková, Helada Králů, str. 24
- 389) G. T. Griffith, The Mercenaries Of The Hellenistic World, str. 36
- 390) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 101
- 391) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 247
- 392) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 442

- 393) tamtéž
- 394) N.G.L. Hammond, *The Macedonian State*, str. 247
- 395) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 106
- 396) N.G.L. Hammond, *The Macedonian State*, str. 248
- 397) Tamtéž
- 398) Plútarchos, *Životopisy slavných Řeků a Římanů II*, str. 443
- 399) Tamtéž
- 400) Plútarchos, *Životopisy slavných Řeků a Římanů II*, str. 444
- 401) N.G.L. Hammond, *The Macedonian State*, str. 248
- 402) Tamtéž
- 403) Tamtéž
- 404) Tamtéž
- 405) G. T. Griffith, *The Mercenaries Of The Hellenistic World*, str. 43
- 406) L. V. Wellner, *Ptolemaiovci*, str. 52
- 407) Plútarchos, *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*, str. 654
- 408) Tamtéž
- 409) N.G.L. Hammond, *The Macedonian State*, str. 253
- 410) L. V. Wellner, *Ptolemaiovci*, str. 56
- 411) N.G.L. Hammond, *The Macedonian State*, str. 253
- 412) Plútarchos, *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*, str. 657
- 413) N.G.L. Hammond, *The Macedonian State*, str. 253
- 414) Plútarchos, *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*, str. 657
- 415) Robert E. Gaebel, *Cavalry operations in ancient Greek World*, str. 210
- 416) Plútarchos, *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*, str. 658
- 417) Plútarchos, *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*, str. 659
- 418) Plútarchos, *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*, str. 660
- 419) N.G.L. Hammond, *The Macedonian State*, str. 255
- 420) Plútarchos, *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*, str. 662
- 421) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 110
- 422) L. V. Wellner, *Ptolemaiovci*, str. 62
- 423) Robert E. Gaebel, *Cavalry operations in ancient Greek World*, str. 212
- 424) Anna, Šwiderková, *Helada Králů*, str. 40
- 425) Plútarchos, *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*, str. 663
- 426) Plútarchos, *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*, str. 665
- 427) Tamtéž
- 428) Robert E. Gaebel, *Cavalry operations in ancient Greek World*, str. 217
- 429) N.G.L. Hammond, *The Macedonian State*, str. 258
- 430) Plútarchos, *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*, str. 667
- 431) N.G.L. Hammond, *The Macedonian State*, str. 259
- 432) Tamtéž

- 433) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 113
- 434) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 264
- 435) L. V. Wellner, Ptolemaiovcí, str. 67
- 436) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 115
- 437) Tamtéž
- 438) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 115-6
- 439) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 265
- 440) L. V. Wellner, Ptolemaiovcí, str. 66
- 441) Antika V Dokumentech I, Řecko, str. 328-9
- 442) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 117-8
- 443) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 595
- 444) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 10
- 445) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 266
- 446) Tamtéž
- 447) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 119
- 448) L. V. Wellner, Ptolemaiovcí, str. 70
- 449) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 270
- 450) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 123
- 451) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 279
- 452) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 12
- 453) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 279
- 454) L. V. Wellner, Ptolemaiovcí, str. 87
- 455) Anna, Šwiderková, Helada Králů, str. 91
- 456) L. V. Wellner, Ptolemaiovcí, str. 89
- 457) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 288
- 458) E. R. Bevan, The House of Seleucus, Volume 1, str. 98
- 459) Hadrian Daicoviciu, Dákové, str. 52
- 460) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 291
- 461) L. V. Wellner, Ptolemaiovcí, str. 94
- 462) Anna, Šwiderková, Helada Králů, str. 112
- 463) L. V. Wellner, Ptolemaiovcí, str. 108
- 464) L. V. Wellner, Ptolemaiovcí, str. 80
- 465) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 20-1
- 466) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 135
- 467) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 296
- 468) tamtéž
- 469) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 297
- 470) Tamtéž
- 471) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 135
- 472) L. V. Wellner, Ptolemaiovcí, str. 112

- 473) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 113
- 474) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 32
- 475) tamtéž
- 476) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 299
- 477) tamtéž
- 478) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 136
- 479) Tamtéž
- 480) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 116
- 481) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 136
- 482) Anna Šwiderková, Helada Králů, str. 125
- 483) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 137
- 484) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 300
- 485) E. R. Bevan, The House of Seleucus, Volume 1, str. 137
- 486) tamtéž
- 487) E. R. Bevan, The House of Seleucus, Volume 1, str. 139
- 488) tamtéž
- 489) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 33/4
- 490) E. R. Bevan, The House of Seleucus, Volume 1, str. 143
- 491) tamtéž
- 492) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 34
- 493) tamtéž
- 494) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 300-1
- 495) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 301
- 496) tamtéž
- 497) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 139
- 498) tamtéž
- 499) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 140
- 500) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 303
- 501) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 304
- 502) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 113
- 503) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 120
- 504) Enzo Bernardini, Odhalená tajemství starých civilizací, str. 63
- 505) Tamtéž
- 506) Tamtéž
- 507) Anna Šwiderková, Tvář Helénistického světa, str. 115
- 508) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 121
- 509) tamtéž
- 510) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 36
- 511) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 305
- 512) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 141

- 513) Paul Cartledge, Antony Spawforth, Hellenistic And Roman Sparta, str. 32
- 514) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 306
- 515) Tamtéž
- 516) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 141/2
- 517) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 307
- 518) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 143
- 519) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 307
- 520) Anna, Šwiderková, Helada Králů, str. 158/9
- 521) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 146
- 522) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 147
- 523) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 148
- 524) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 127
- 525) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 309
- 526) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 148
- 527) Anna, Šwiderková, Helada Králů, str. 365
- 528) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 309
- 529) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 311
- 530) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 309
- 531) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 310
- 532) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 311
- 533) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 35-6
- 534) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 41
- 535) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 53
- 536) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 128
- 537) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 129
- 538) Tamtéž
- 539) Antika V Dokumentech I, Řecko, str. 352
- 540) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 130
- 541) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 133
- 542) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 311-2
- 543) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 312
- 544) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 153
- 545) Tamtéž
- 546) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 137
- 547) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 21
- 548) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 142
- 549) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 143
- 550) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 153
- 551) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 314
- 552) Tamtéž

- 553) E. R. Bevan, The House of Seleucus, Volume 1, str. 194
- 554) E. R. Bevan, The House of Seleucus, Volume 1, str. 195
- 555) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 153
- 556) E. R. Bevan, The House of Seleucus, Volume 1, str. 202
- 557) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 317
- 558) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 316
- 559) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 159
- 560) tamtéž
- 561) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 161
- 562) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 317
- 563) Tamtéž
- 564) Tamtéž
- 565) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 318
- 566) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 161
- 567) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 319
- 568) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 320
- 569) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 161
- 570) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 162
- 571) tamtéž
- 572) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 323
- 573) Tamtéž
- 574) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 166
- 575) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 169
- 576) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 323
- 577) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 171
- 578) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 172
- 579) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 323
- 580) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 172
- 581) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 326/7
- 582) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 328
- 583) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 175
- 584) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 328
- 585) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 329
- 586) tamtéž
- 587) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 153/4
- 588) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 147
- 589) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 159
- 590) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 163
- 591) E. R. Bevan, The House of Seleucus, Volume 1, str. 303
- 592) E. R. Bevan, The House of Seleucus, Volume 1, str. 304

- 593) E. R. Bevan, *The House of Seleucus*, Volume 1, str. 303/4
- 594) Polybios, *Dějiny II.*, str. 205/6
- 595) Polybios, *Dějiny II.*, str. 208
- 596) Tamtéž
- 597) Polybios, *Dějiny II.*, str. 210
- 598) Polybios, *Dějiny II.*, str. 211
- 599) Tamtéž
- 600) Polybios, *Dějiny II.*, str. 212
- 601) Tamtéž
- 602) Polybios, *Dějiny II.*, str. 214
- 603) Polybios, *Dějiny II.*, str. 214/5
- 604) Polybios, *Dějiny II.*, str. 215
- 605) Polybios, *Dějiny II.*, str. 216
- 606) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, *From Samarkhand to Sardis*, str. 189
- 607) E. R. Bevan, *The House of Seleucus*, Volume 1, str. 311
- 608) Polybios, *Dějiny II.*, str. 219/20
- 609) Polybios, *Dějiny II.*, str. 220/1
- 610) Polybios, *Dějiny II.*, str. 221
- 611) L. V. Wellner, *Ptolemaiovci*, str. 168
- 612) tamtéž
- 613) L. V. Wellner, *Ptolemaiovci*, str. 170/1
- 614) L. V. Wellner, *Ptolemaiovci*, str. 171
- 615) L. V. Wellner, *Ptolemaiovci*, str. 175
- 616) tamtéž
- 617) Polybios, *Dějiny II.*, str. 222
- 618) Polybios, *Dějiny II.*, str. 223
- 619) Polybios, *Dějiny II.*, str. 235
- 620) Polybios, *Dějiny II.*, str. 238
- 621) Polybios, *Dějiny II.*, str. 240
- 622) L. V. Wellner, *Ptolemaiovci*, str. 178
- 623) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 175
- 624) N.G.L. Hammond, *The Macedonian State*, str. 331
- 625) Polybios, *Dějiny II.*, str. 246
- 626) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 176
- 627) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 177
- 628) N.G.L. Hammond, *The Macedonian State*, str. 332
- 629) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 177
- 630) N.G.L. Hammond, *The Macedonian State*, str. 333
- 631) Tamtéž
- 632) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 176/7

- 633) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 177
- 634) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 333/4
- 635) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 334
- 636) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 178
- 637) Polybios, Dějiny II., str. 251/2
- 638) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 180
- 639) Polybios, Dějiny II., str. 233
- 640) Tamtéž
- 641) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 189
- 642) Plútarchos, Přátelé a pochlebníci, str. 42
- 643) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 178
- 644) tamtéž
- 645) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 179
- 646) Tamtéž
- 647) Tamtéž
- 648) tamtéž
- 649) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 190/1
- 650) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 197
- 651) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 182/3
- 652) Polybios, Dějiny III., str. 164/5
- 653) Polybios, Dějiny III., str. 166/7
- 654) tamtéž
- 655) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 199
- 656) tamtéž
- 657) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 183
- 658) Polybios, Dějiny II., str. 254
- 659) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 337
- 660) tamtéž
- 661) Polybios, Dějiny II., str. 255
- 662) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 180
- 663) Polybios, Dějiny III., str. 66/7
- 664) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 180
- 665) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 338
- 666) tamtéž
- 667) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 339
- 668) Tamtéž
- 669) Polybios, Dějiny III., str. 86
- 670) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 340
- 671) tamtéž
- 672) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 182

- 673) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 183
- 674) Tamtéž
- 675) Tamtéž
- 676) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 340
- 677) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 341
- 678) Polybios, Dějiny III., str. 131-137
- 679) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 341
- 680) Tamtéž
- 681) tamtéž
- 682) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 185
- 683) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 186
- 684) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 342
- 685) Tamtéž
- 686) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 186/7
- 687) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 188
- 688) tamtéž
- 689) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 188
- 690) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 194
- 691) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 343
- 692) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 344
- 693) Polybios, Dějiny II., str. 146/7
- 694) Polybios, Dějiny II., str. 147/8
- 695) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 344
- 696) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 344
- 697) Polybios, Dějiny III., str. 297
- 698) tamtéž
- 699) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 189
- 700) Polybios, Dějiny III., str. 309
- 701) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 344
- 702) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 197
- 703) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 198
- 704) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 204
- 705) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 204/5
- 706) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 205
- 707) tamtéž
- 708) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 191
- 709) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 192
- 710) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 347
- 711) tamtéž
- 712) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 193

- 713) tamtéž
- 714) N.G.L. Hammond, *The Macedonian State*, str. 348
- 715) Polybios, *Dějiny III.*, str. 338
- 716) N.G.L. Hammond, *The Macedonian State*, str. 350
- 717) tamtéž
- 718) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 194
- 719) N.G.L. Hammond, *The Macedonian State*, str. 350
- 720) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 200
- 721) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 198
- 722) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 201
- 723) Anna Šwiderková, *Helada Králů*, str. 286/7
- 724) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 203
- 725) tamtéž
- 726) Anna Šwiderková, *Helada Králů*, str. 289
- 727) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 203
- 728) Polybios, *Dějiny IV.*, str. 17
- 729) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 205
- 730) Anna Šwiderková, *Helada Králů*, str. 290
- 731) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 204
- 732) Polybios, *Dějiny IV.*, str. 21
- 733) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 205
- 734) tamtéž
- 735) Polybios, *Dějiny IV.*, str. 34/5
- 736) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 205
- 737) Anna Šwiderková, *Helada Králů*, str. 294/5
- 738) Anna Šwiderková, *Helada Králů*, str. 296
- 739) Anna Šwiderková, *Helada Králů*, str. 296/7, 368/9
- 740) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 207
- 741) Polybios, *Dějiny IV.*, str. 36
- 742) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 209
- 743) Polybios, *Dějiny IV.*, str. 37/8
- 744) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 208/9
- 745) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 209
- 746) tamtéž
- 747) Polybios, *Dějiny IV.*, str. 65
- 748) L. V. Wellner, *Ptolemaiovcí*, str. 212
- 749) L. V. Wellner, *Ptolemaiovcí*, str. 213
- 750) L. V. Wellner, *Ptolemaiovcí*, str. 214
- 751) Polybios, *Dějiny IV.*, str. 74
- 752) L. V. Wellner, *Ptolemaiovcí*, str. 213

- 753) L. V. Wellner, Ptolemaiovcí, str. 218
754) Tamtéž
755) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 213/4
756) Anna Šwiderková, Helada Králů, str. 302
757) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 217
758) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 359
759) Tamtéž
760) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 360
761) Tamtéž
762) Tamtéž
763) tamtéž
764) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 218
765) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 219
766) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 361
767) Polybios, Dějiny IV., str. 116
768) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 363
769) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 364
770) tamtéž
771) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 221
772) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 220
773) Polybios, Dějiny IV., str. 141
774) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 366/7
775) Polybios, Dějiny IV., str. 143
776) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 368
777) Polybios, Dějiny IV., str. 157
778) Polybios, Dějiny IV., str. 155-7
779) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 369
780) Tamtéž
781) Tamtéž
782) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 369/70
783) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 370
784) Tamtéž
785) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 222
786) Tamtéž
787) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 370
788) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 371
789) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 372
790) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I. str. 723
791) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 372
792) tamtéž

- 793) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 223
- 794) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 372
- 795) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 373
- 796) tamtéž
- 797) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 374
- 798) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 375
- 799) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I. str. 728
- 800) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I. str. 733
- 801) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 378
- 802) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 379
- 803) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 227
- 804) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 226
- 805) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I. str. 739
- 806) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I. str. 740
- 807) N.G.L. Hammond, The Macedonian State, str. 380
- 808) tamtéž
- 809) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I. str. 742/3
- 810) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I. str. 746
- 811) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 226
- 812) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 44
- 813) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 45
- 814) tamtéž
- 815) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 45/6
- 816) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 46
- 817) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 47
- 818) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 226
- 819) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 48
- 820) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 228
- 821) Polybios, Dějiny IV., str. 152
- 822) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 228
- 823) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 229
- 824) Tamtéž
- 825) Polybios, Dějiny IV., str. 152/3
- 826) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 229
- 827) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 48
- 828) tamtéž
- 829) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 49
- 830) tamtéž
- 831) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 233
- 832) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 234

- 833) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 235
- 834) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 50
- 835) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 236
- 836) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 50
- 837) tamtéž
- 838) Polybios, Dějiny IV., str. 175
- 839) Polybios, Dějiny IV., str. 173/4
- 840) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 236
- 841) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 56
- 842) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 236
- 843) Polybios, Dějiny IV., str. 190-192
- 844) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 56-7
- 845) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 57
- 846) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 58
- 847) Polybios, Dějiny IV., str. 200
- 848) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 58
- 849) Polybios, Dějiny IV., str. 208/9
- 850) Polybios, Dějiny IV., str. 200-204
- 851) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 59
- 852) Tamtéž
- 853) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str.60
- 854) Polybios, Dějiny IV., str. 225
- 855) Polybios, Dějiny IV., str. 226
- 856) Polybios, Dějiny IV., str. 227
- 857) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 238
- 858) Polybios, Dějiny IV., str. 210
- 859) Polybios, Dějiny IV., str. 210/11
- 860) Polybios, Dějiny IV., str. 212
- 861) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 61
- 862) Polybios, Dějiny IV., str. 235
- 863) Polybios, Dějiny IV., str. 243
- 864) tamtéž
- 865) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 243
- 866) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 61
- 867) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 254
- 868) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 63
- 869) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 256
- 870) Polybios, Dějiny IV., str. 317
- 871) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 228
- 872) tamtéž

- 873) Polybios, Dějiny IV., str. 282
- 874) tamtéž
- 875) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 229
- 876) Tamtéž
- 877) Pavel Oliva, Řecko mezi Makedonií a Římem, str. 231
- 878) Tamtéž
- 879) Polybios, Dějiny IV., str. 286/7
- 880) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 63
- 881) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 64
- 882) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 65
- 883) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 66
- 884) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 224
- 885) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 71
- 886) tamtéž
- 887) Anna Šwiderková, Sedm Kleopater, str. 171
- 888) Anna Šwiderková, Sedm Kleopater, str. 172
- 889) L. V. Wellner, Ptolemaiovci, str. 270
- 890) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 11
- 891) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 30
- 892) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 33
- 893) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 21
- 894) Kol. autorů, Hellenistic Economies, str. 162
- 895) tamtéž
- 896) Kol. autorů, Hellenistic Economies, str. 163
- 897) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 45
- 898) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 54
- 899) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 55
- 900) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 62
- 901) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 63
- 902) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 67
- 903) Kol. autorů, Hellenistic Economies, str. 167
- 904) Kol. autorů, Hellenistic Economies, str. 169
- 905) Kol. autorů, Hellenistic Economies, str. 170
- 906) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 75
- 907) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 76
- 908) tamtéž
- 909) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 79
- 910) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 81
- 911) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 83
- 912) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 89

- 913) tamtéž
- 914) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 90
- 915) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 95
- 916) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 101
- 917) J. F. Breton, Arabia Felix, str. 106
- 918) S. P. Tolstov, Po stopách dávného Chorézmu, str. 89
- 919) S. P. Tolstov, Po stopách dávného Chorézmu, str. 94
- 920) S. P. Tolstov, Po stopách dávného Chorézmu, str. 98
- 921) Arriános, Tažení Alexandra velikého, str. 172
- 922) S. P. Tolstov, Po stopách dávného Chorézmu, str. 115
- 923) S. P. Tolstov, Po stopách dávného Chorézmu, str. 116
- 924) S. P. Tolstov, Po stopách dávného Chorézmu, str. 122-3
- 925) S. P. Tolstov, Po stopách dávného Chorézmu, str. 124
- 926) S. P. Tolstov, Po stopách dávného Chorézmu, str. 125
- 927) S. P. Tolstov, Po stopách dávného Chorézmu, str. 146
- 928) S. P. Tolstov, Po stopách dávného Chorézmu, str. 148
- 929) S. P. Tolstov, Po stopách dávného Chorézmu, str. 150
- 930) Ch. Peers, Imperial Chinese Armies:200 Bc-589 Ad, str. 8
- 931) John Wilkes, The Illyrians, str. 92
- 932) John Wilkes, The Illyrians, str. 95
- 933) John Wilkes, The Illyrians, str. 114
- 934) John Wilkes, The Illyrians, str. 119
- 935) John Wilkes, The Illyrians, str. 126
- 936) John Wilkes, The Illyrians, str. 127
- 937) Tamtéž
- 938) John Wilkes, The Illyrians, str. 130
- 939) John Wilkes, The Illyrians, str. 135
- 940) John Wilkes, The Illyrians, str. 138
- 941) Appiános, Zrod Římského impéria, str. 267
- 942) John Wilkes, The Illyrians, str. 142, 144
- 943) John Wilkes, The Illyrians, str. 146
- 944) John Wilkes, The Illyrians, str. 173
- 945) John Wilkes, The Illyrians, str. 172
- 946) John Wilkes, The Illyrians, str. 175
- 947) Ch. Webber, The Gods Of Battle, str. 8
- 948) tamtéž
- 949) tamtéž
- 950) Ch. Webber, The Gods Of Battle, str. 9
- 951) Ch. Webber, The Gods Of Battle, str. 13
- 952) Ch. Webber, The Gods Of Battle, str. 14

- 953) J. Bouzek, Thrákové, str. 117
954) Ch. Webber, The Gods Of Battle, str. 15
955) tamtéž
956) Ch. Webber, The Gods Of Battle, str. 184
957) Ch. Webber, The Gods Of Battle, str. 185
958) Ch. Webber, The Gods Of Battle, str. 187
959) J. Bouzek, Thrákové, str. 164
960) Kol. autorů, Scythians and Greeks, str. 36
961) Kol. autorů, Scythians and Greeks, str. 37
962) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 109/10
963) A. P. Smirnov, Skythové, str. 124/5
964) A. P. Smirnov, Skythové, str. 125
965) A. P. Smirnov, Skythové, str. 182
966) A. P. Smirnov, Skythové, str. 98
967) A. P. Smirnov, Skythové, str. 99
968) Kol. autorů, Scythians and Greeks, str. 132
969) Kol. autorů, Scythians and Greeks, str. 140
970) tamtéž
971) tamtéž
972) Kol. autorů, Scythians and Greeks, str. 148
973) Kol. autorů, Scythians and Greeks, str. 150
974) Kol. autorů, Scythians and Greeks, str. 152
975) tamtéž
976) tamtéž
977) Kol. autorů, Scythians and Greeks, str. 163
978) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 110
979) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 111
980) Kol. autorů, Scythians and Greeks, str. 45
981) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 114
982) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 115
983) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 116
984) Kol. autorů, Scythians and Greeks, str. 164/5
985) Kol. autorů, Scythians and Greeks, str. 166
986) H. Daicoviciu, Dákové, str. 52
987) H. Daicoviciu, Dákové, str. 53/4
988) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 218
989) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 219/20
990) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 191
991) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 192
992) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 69

- 993) A. P. Smirnov, Skythové, str. 108
- 994) A. P. Smirnov, Skythové, str. 106
- 995) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 118
- 996) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 119
- 997) tamtéž
- 998) A. P. Smirnov, Skythové, str. 110
- 999) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 119
- 1000) H. Sidky, The Greek Kingdom Of Bactria, str. 131
- 1001) H. Sidky, The Greek Kingdom Of Bactria, str. 133
- 1002) tamtéž
- 1003) F. L. Holt, Thundering Zeus, str. 27
- 1004) F. L. Holt, Thundering Zeus, str. 43
- 1005) F. L. Holt, Thundering Zeus, str. 27
- 1006) F. L. Holt, Thundering Zeus, str. 29
- 1007) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 32/3
- 1008) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 96/7
- 1009) F. L. Holt, Thundering Zeus, str. 54
- 1010) F. L. Holt, Thundering Zeus, str. 105/6
- 1011) F. L. Holt, Thundering Zeus, str. 54
- 1012) H. Sidky, The Greek Kingdom Of Bactria, str. 162
- 1013) M. Mašek, Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí, str. 330
- 1014) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 152
- 1015) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 153
- 1016) tamtéž
- 1017) tamtéž
- 1018) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 154
- 1019) tamtéž
- 1020) tamtéž
- 1021) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 156
- 1022) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 158
- 1023) Tamtéž
- 1024) Tamtéž
- 1025) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 159
- 1026) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 167
- 1027) Tamtéž
- 1028) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 165-167
- 1029) M. Mašek, Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí, str. 106
- 1030) F. L. Holt, Thundering Zeus, str. 135

- 1031) M. Mašek, Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí, str. 106
- 1032) H. Sidky, The Greek Kingdom Of Bactria, str. 184
- 1033) M. Mašek, Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí, str. 106/7
- 1034) M. Mašek, Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí, str. 116
- 1035) H. Sidky, The Greek Kingdom Of Bactria, str. 207/8
- 1036) H. Sidky, The Greek Kingdom Of Bactria, str. 208
- 1037) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 55
- 1038) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 268
- 1039) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 270
- 1040) tamtéž
- 1041) tamtéž
- 1042) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 446
- 1043) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 450
- 1044) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 274
- 1045) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 454
- 1046) M. Mašek, Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí, str. 133
- 1047) H. Sidky, The Greek Kingdom Of Bactria, str. 208
- 1048) H. Sidky, The Greek Kingdom Of Bactria, str. 209
- 1049) M. Mašek, Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí, str. 133
- 1050) tamtéž
- 1051) H. Sidky, The Greek Kingdom Of Bactria, str. 221
- 1052) M. Mašek, Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí, str. 167
- 1053) M. Mašek, Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí, str. 143
- 1054) M. Mašek, Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí, str. 49
- 1055) S. P. Tolstov, Po stopách dávného Chorézmů, str. 148
- 1056) S. P. Tolstov, Po stopách dávného Chorézmů, str. 147
- 1057) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 174
- 1058) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 177
- 1059) M. Mašek, Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí, str. 148
- 1060) M. Mašek, Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí, str. 150

- 1061) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 101
- 1062) Margaret Oliphantová, Atlas Starověkého Světa, str. 158
- 1063) M. Mašek, Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí, str. 150
- 1064) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 113
- 1065) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 116/7
- 1066) Kol. autorů, History of civilizations of Central Asia Volume II, str. 117
- 1067) J. Burian, B. Mouchová, Záhadní Etruskové, str. 73, 75, 76, 146
- 1068) Kol. autorů, Inside the City in the Greek World, str. 109
- 1069) Kol. autorů, Antické válečné umění, str. 328
- 1070) G. Servadio, Motya, str. 84
- 1071) G. Servadio, Motya, str. 86/7
- 1072) G. Servadio, Motya, str. 89
- 1073) Kol. autorů, Nejmocnější říše světa, str. 196/7
- 1074) G. Servadio, Motya, str. 89
- 1075) G. Servadio, Motya, str. 7, 19, 21, 22, 26, 111, 121
- 1076) Alfred J. Church, Arthur Gilman, The Story Of Carthage, str. 29
- 1077) tamtéž
- 1078) Alfred J. Church, Arthur Gilman, The Story Of Carthage, str. 35
- 1079) Alfred J. Church, Arthur Gilman, The Story Of Carthage, str. 38
- 1080) M. Grant, Klasické Řecko, str. 195
- 1081) Antika V Dokumentech I, Řecko, str. 253/4
- 1082) M. Grant, Klasické Řecko, str. 196
- 1083) Antika V Dokumentech I, Řecko, str. 254/5
- 1084) M. Grant, Klasické Řecko, str. 196
- 1085) G. Servadio, Motya, str. 44
- 1086) G. Servadio, Motya, str. 50
- 1087) M. Grant, Klasické Řecko, str. 197
- 1088) Alfred J. Church, Arthur Gilman, The Story Of Carthage, str. 60-63
- 1089) Alfred J. Church, Arthur Gilman, The Story Of Carthage, str. 67
- 1090) Alfred J. Church, Arthur Gilman, The Story Of Carthage, str. 68
- 1091) M. Grant, Klasické Řecko, str. 198
- 1092) M. Grant, Klasické Řecko, str. 199
- 1093) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 517/8
- 1094) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 519
- 1095) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 520/1
- 1096) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 522
- 1097) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 524/5
- 1098) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 526
- 1099) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 530

- 1100) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 534
- 1101) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 539
- 1102) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 540
- 1103) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 542
- 1104) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 543
- 1105) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 233/4
- 1106) M. Grant, Klasické Řecko, str. 202
- 1107) Tamtéž
- 1108) M. Grant, Klasické Řecko, str. 202/3
- 1109) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I, str. 748
- 1110) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I, str. 752
- 1111) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I, str. 755
- 1112) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I, str. 756
- 1113) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I, str. 760
- 1114) M. Grant, Klasické Řecko, str. 257
- 1115) M. Grant, Klasické Řecko, str. 256
- 1116) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I, str. 765
- 1117) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I, str. 766
- 1118) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I, str. 768
- 1119) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I, str. 769
- 1120) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 71/2
- 1121) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 80
- 1122) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 87
- 1123) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 121
- 1124) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 157-161
- 1125) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 169
- 1126) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 187
- 1127) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 196/7
- 1128) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 208
- 1129) B. Cunliffe, Pytheas Voyage, str. 1
- 1130) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 209
- 1131) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 234
- 1132) Peter Conolly, Greece And Rome At War, str. 90
- 1133) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 238/9
- 1134) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 246
- 1135) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 252/3
- 1136) G. Servadio, Motya, str. 97
- 1137) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 44
- 1138) G. T. Griffith, The Mercenaries Of The Hellenistic World, str. 200
- 1139) tamtéž

- 1140) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 256
- 1141) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 265
- 1142) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 267
- 1143) Tamtéž
- 1144) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 277/8
- 1145) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 284/5
- 1146) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I, str. 566
- 1147) A. Šwiderková, Sedm Kleopater, str. 14
- 1148) A. Šwiderková, Sedm Kleopater, str. 18
- 1149) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 82/3
- 1150) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I, str. 571
- 1151) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I, str. 572
- 1152) Antika V Dokumentech II, Řím, str.76/7
- 1153) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I, str. 572
- 1154) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I, str. 576
- 1155) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 285
- 1156) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I, str. 577
- 1157) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 283
- 1158) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I, str. 579
- 1159) E. T. Salmon, Samnium And The Samnites, str. 288/9
- 1160) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 65
- 1161) G. Servadio, Motya, str. 120
- 1162) Peter Conolly, Greece And Rome At War, str. 144
- 1163) tamtéž
- 1164) Kol autorů, Nejmocnější říše světa, str. 212
- 1165) Polybios, Dějiny I., str. 187
- 1166) Peter Conolly, Greece And Rome At War, str. 146
- 1167) Kol autorů, Nejmocnější říše světa, str. 215
- 1168) Kol autorů, Nejmocnější říše světa, str. 198
- 1169) Peter Conolly, Greece And Rome At War, str. 147
- 1170) Peter Conolly, Greece And Rome At War, str. 148
- 1171) Peter Conolly, Greece And Rome At War, str. 152
- 1172) Kol autorů, Nejmocnější říše světa, str. 228
- 1173) Peter Conolly, Greece And Rome At War, str. 166
- 1174) Peter Conolly, Greece And Rome At War, str. 194
- 1175) Kol autorů, Nejmocnější říše světa, str. 240
- 1176) Kol autorů, Nejmocnější říše světa, str. 241
- 1177) Tamtéž
- 1178) Peter Conolly, Greece And Rome At War, str. 202
- 1179) Tamtéž

- 1180) Peter Conolly, Greece And Rome At War, str. 203
- 1181) Kol autorů, Nejmocnější říše světa, str. 244
- 1182) M. I. Finley, Ancient Economy, str. 66
- 1183) M. I. Finley, Ancient Economy, str. 68
- 1184) M. I. Finley, Ancient Economy, str. 170
- 1185) tamtéž
- 1186) P. Briant, From Cyrus To Alexander, str. 471
- 1187) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 25
- 1188) Peter, Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 29
- 1189) Antika V Dokumentech I, Řecko, str. 341-345
- 1190) Antika V Dokumentech I, Řecko, str. 348-350
- 1191) Paul Cartledge, Antony Spawforth, Hellenistic And Roman Sparta, str. 71
- 1192) Tamtéž
- 1193) Paul Cartledge, Antony Spawforth, Hellenistic And Roman Sparta, str. 72
- 1194) R. M. Berthold, Rhodes In The Hellenistic Age, str. 53
- 1195) Tamtéž
- 1196) Tamtéž
- 1197) R. M. Berthold, Rhodes In The Hellenistic Age, str. 55
- 1198) tamtéž
- 1199) R. M. Berthold, Rhodes In The Hellenistic Age, str. 82
- 1200) R. M. Berthold, Rhodes In The Hellenistic Age, str. 92
- 1201) Kol. autorů, Hellenistic Economies, str. 226
- 1202) Kol. autorů, Hellenistic Economies, str. 229
- 1203) Kol. autorů, Hellenistic Economies, str. 233
- 1204) Tamtéž
- 1205) Kol. autorů, Hellenistic Economies, str. 231
- 1206) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 211
- 1207) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 221/2
- 1208) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 222
- 1209) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 223
- 1210) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 227
- 1211) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 231
- 1212) Kol. autorů, Hellenistic Economies, str. 73
- 1213) G. G. Aperghis, The Seleukid Royal Economy, str. 18
- 1214) Kol. autorů, Hellenistic Economies, str. 74, 76
- 1215) G. G. Aperghis, The Seleukid Royal Economy, str. 36
- 1216) Kol. autorů, Hellenistic Economies, str. 77
- 1217) Kol. autorů, Hellenistic Economies, str. 78
- 1218) Kol. autorů, Hellenistic Economies, str. 86
- 1219) Kol. autorů, Hellenistic Economies, str. 87

- 1220) Kol. autorů, *Hellenistic Economies*, str. 88
- 1221) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 41
- 1222) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 42
- 1223) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 43
- 1224) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 44
- 1225) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 46
- 1226) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 48
- 1227) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 49
- 1228) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, *From Samarkhand to Sardis*, str. 65/6
- 1229) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 92/3
- 1230) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 163
- 1231) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 205
- 1232) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 207
- 1233) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 247
- 1234) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 251
- 1235) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 105
- 1236) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 138/9
- 1237) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 145
- 1238) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 250
- 1239) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 259
- 1240) G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 270/1
- 1241) S. P. Tolstov, *Po stopách dávného Chorézmů*, str. 332
- 1242) Plútarchos, *Přátelé a pochlebníci*, str. 156
- 1243) J. Šonka, *Případ Hérodotos*, str. 156/7
- 1244) L. Adkins, R. Adkins, *Starověké Řecko*, str. 205
- 1245) K. Kurz, *Úvod do antické numismatiky 1*, str. 113
- 1246) L. Adkins, R. Adkins, *Starověké Řecko*, str. 197
- 1247) G. T. Griffith, *The Mercenaries Of The Hellenistic World*, str. 309
- 1248) Kol. autorů, *Hellenistic Economies*, str. 209
- 1249) G. T. Griffith, *The Mercenaries Of The Hellenistic World*, str. 309
- 1250) G. T. Griffith, *The Mercenaries Of The Hellenistic World*, str. 310
- 1251) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 52
- 1252) Pavel Oliva, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, str. 53
- 1253) Aristotelés, *Rétorika*, str. 245
- 1254) Pseudo-Skylax, *Periplous*, str. 7
- 1255) Pseudo-Skylax, *Periplous*, str. 17
- 1256) Pseudo-Skylax, *Periplous*, str. 57
- 1257) Pseudo-Skylax, *Periplous*, str. 60/1
- 1258) Pseudo-Skylax, *Periplous*, str. 72
- 1259) Pseudo-Skylax, *Periplous*, str. 78

- 1260) Pseudo-Skylax, *Periplus*, str. 83
- 1261) Pseudo-Skylax, *Periplus*, str. 86
- 1262) Pseudo-Skylax, *Periplus*, str. 203/4
- 1263) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, *From Samarkhand to Sardis*, str. 19
- 1264) B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*, str. 1
- 1265) B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*, str. 12
- 1266) B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*, str. 57
- 1267) B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*, str. 58
- 1268) B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*, str. 74
- 1269) B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*, str. 125/6
- 1270) B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*, str. 147
- 1271) B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*, str. 142
- 1272) B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*, str. 96/7
- 1273) B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*, str. 64
- 1274) B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*, str. 72
- 1275) B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*, str. 108
- 1276) B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*, str. 123
- 1277) B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*, str. 172/3
- 1278) B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*, str. 173
- 1279) B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*, str. 174
- 1280) M. A. Smith, *The development of maritime trade between India and West from 1000 to 120 B. C.*, str. 135/6
- 1281) M. A. Smith, *The development of maritime trade between India and West from 1000 to 120 B. C.*, str. 136
- 1282) M. A. Smith, *The development of maritime trade between India and West from 1000 to 120 B. C.*, str. 138
- 1283) M. A. Smith, *The development of maritime trade between India and West from 1000 to 120 B. C.*, str. 139
- 1284) M. A. Smith, *The development of maritime trade between India and West from 1000 to 120 B. C.*, str. 140
- 1285) Tamtéž
- 1286) M. A. Smith, *The development of maritime trade between India and West from 1000 to 120 B. C.*, str. 141
- 1287) M. A. Smith, *The development of maritime trade between India and West from 1000 to 120 B. C.*, str. 144
- 1288) M. A. Smith, *The development of maritime trade between India and West from 1000 to 120 B. C.*, str. 146
- 1289) M. A. Smith, *The development of maritime trade between India and West from 1000 to 120 B. C.*, str. 157
- 1290) M. Untersteiner, *The Sophists*, str. 252

- 1291) Xenofón, Řecké Dějiny, str. 323
- 1292) L. De Crescenzo, Příběhy Řecké filosofie, Sokrates a ti druzí, str. 119
- 1293) L. De Crescenzo, Příběhy Řecké filosofie, Sokrates a ti druzí, str. 125
- 1294) Anna Šwiderková, Sedm Kleopater, str. 182
- 1295) Antická próza – Bájé a povídky, str. 74/5
- 1296) Antická próza – Bájé a povídky, str. 211-222
- 1297) Xenofón, Vzpomínky na Sókrata, str. 222/3
- 1298) Aristotelés, Magna Moralia, str. 46
- 1299) I. Dawson, Greek And Roman Medicine, str. 22
- 1300) Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů I., str. 383-4
- 1301) J. B. Salmon, Wealthy Corinth: A History of the City to 338 B. C., str. 398
- 1302) J. B. Salmon, Wealthy Corinth: A History of the City to 338 B. C., str. 492
- 1303) P. Pokorný, Řecké dědictví v Orientu, str. 104/5
- 1304) P. Pokorný, Řecké dědictví v Orientu, str. 106
- 1305) Kol. autorů, Wandering Poets in Ancient Greek Culture, str. 237
- 1306) Kol. autorů, Wandering Poets in Ancient Greek Culture, str. 239
- 1307) Kol. autorů, Wandering Poets in Ancient Greek Culture, str. 241
- 1308) Tamtéž
- 1309) Kol. autorů, Wandering Poets in Ancient Greek Culture, str. 242
- 1310) Kol. autorů, Wandering Poets in Ancient Greek Culture, str. 242/3
- 1311) T. Jones, A. Ereira, Barbaři, str. 46
- 1312) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 86
- 1313) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 292
- 1314) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 86
- 1315) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 87
- 1316) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 506
- 1317) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 507
- 1318) Tamtéž
- 1319) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 294
- 1320) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 91
- 1321) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 88
- 1322) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 288
- 1323) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 289
- 1324) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 89
- 1325) P. Pokorný, Řecké dědictví v Orientu, str. 160
- 1326) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 92
- 1327) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 707
- 1328) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 92
- 1329) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 519
- 1330) Antické Válečné umění, str. 170

- 1331) Antické Válečné umění, str. 182
- 1332) Antické Válečné umění, str. 195
- 1333) Antické Válečné umění, str. 226
- 1334) Antické Válečné umění, str. 211
- 1335) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 328
- 1336) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 329
- 1337) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 549
- 1338) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 548
- 1339) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 549
- 1340) tamtéž
- 1341) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 335
- 1342) M. A. Flower, Theopompus Of Chios, str. 52/3
- 1343) M. A. Flower, Theopompus Of Chios, str. 27, 29, 35, 36
- 1344) M. A. Flower, Theopompus Of Chios, str. 40
- 1345) M. A. Flower, Theopompus Of Chios, str. 162
- 1346) M. A. Flower, Theopompus Of Chios, str. 263
- 1347) M. A. Flower, Theopompus Of Chios, str. 44, 168
- 1348) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 298
- 1349) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 286
- 1350) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 98
- 1351) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 97
- 1352) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 293
- 1353) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 95
- 1354) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 289
- 1355) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 849
- 1356) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 284
- 1357) P. Parsons, City Of Sharp-Nosed Fish, str.152/3
- 1358) Plútarchos, O delfském E, str. 25
- 1359) L. De Crescenzo, Příběhy řecké filosofie. Sokrates a ti druzí, str. 49
- 1360) L. De Crescenzo, Příběhy řecké filosofie. Sokrates a ti druzí, str. 50
- 1361) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 104
- 1362) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 858
- 1363) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 831
- 1364) A. J. Festugiére, Epikúros a jeho bohové, str. 26
- 1365) L. De Crescenzo, Příběhy řecké filosofie. Sokrates a ti druzí, str. 50
- 1366) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 862
- 1367) L. De Crescenzo, Příběhy řecké filosofie. Sokrates a ti druzí, str. 133
- 1368) L. De Crescenzo, Příběhy řecké filosofie. Sokrates a ti druzí, str. 137
- 1369) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 860
- 1370) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 106

- 1371) Xenofón, O Kýrově výchování, str. 24
- 1372) Pseudo-Skylax, Periplus, str. 111
- 1373) A. Šwiderková, Helénistická tvář světa, str. 40
- 1374) A. Šwiderková, Helénistická tvář světa, str. 84
- 1375) A. Šwiderková, Helénistická tvář světa, str. 84/5
- 1376) P. Pokorný, Řecké dědictví v Orientu, str. 269
- 1377) 185
- 1378) Tamtéž
- 1379) A. Šwiderková, Helénistická tvář světa, str. 81
- 1380) A. Šwiderková, Helénistická tvář světa, str. 82
- 1381) Kol. autorů, Hellenistic Economies, str. 211
- 1382) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 122
- 1383) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 149
- 1384) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 150
- 1385) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 168
- 1386) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 169/70
- 1387) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 202
- 1388) Susan Sherwin-White, Amélie Kuhrt, From Samarkhand to Sardis, str. 204/5
- 1389) P. Schäffer, Dějiny Židů v antice, str. 53
- 1390) Tamtéž
- 1391) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 205/6
- 1392) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 207
- 1393) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 208
- 1394) J. Bouzek, R. Hošek, Antické Černomoří, str. 218/9
- 1395) A. Šwiderková, Helénistická tvář světa, str. 72
- 1396) A. Šwiderková, Helénistická tvář světa, str. 73
- 1397) N. G. L. Hammond, The Macedonian State: The Origins, Institutions, and History, str. 392
- 1398) N. G. L. Hammond, The Macedonian State: The Origins, Institutions, and History, str. 393
- 1399) Otázky Milindovy, str. 95
- 1400) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 361
- 1401) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 156
- 1402) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 172
- 1403) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 173
- 1404) Plútarchos, Proč už Pýthie nevěští ve verších, str. 66/7
- 1405) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 22
- 1406) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 34/5
- 1407) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 45
- 1408) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 49

- 1409) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 51
1410) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 52/3
1411) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 55/6
1412) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 75
1413) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 76
1414) Tamtéž
1415) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 110
1416) Plútarchos, Proč už Pýthie nevěští ve verších, str. 45
1417) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 272
1418) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 274
1419) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 280
1420) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 283
1421) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 287
1422) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 292
1423) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 300/01
1424) P. Vandenberg. Tajemství věštíren, str. 305/6
1425) J. P. Vernant, Hestia a Hermés, str. 64/5
1426) Aristotelés, Člověk a Příroda, str. 213
1427) Tamtéž
1428) J. P. Vernant, Hestia a Hermés, str. 91
1429) J. P. Vernant, Hestia a Hermés, str. 94
1430) A. J. Festugiére, Epikúros a jeho bohové, str. 25
1431) A. Šwiderková, Tvář helénistického světa, str. 231
1432) Tamtéž
1433) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 111
1434) A. Šwiderková, Tvář helénistického světa, str. 232
1435) P. Parsons, City Of Sharp-Nosed Fish, str. 33
1436) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 111
1437) M. Giebel, Tajemství Antických Kultů, str. 16
1438) R. Dostálová, R. Hošek, Antická mystéria, str. 48/9
1439) Tamtéž
1440) R. Dostálová, R. Hošek, Antická mystéria, str. 96, 102
1441) R. Dostálová, R. Hošek, Antická mystéria, str. 102
1442) R. Dostálová, R. Hošek, Antická mystéria, str. 105
1443) R. Dostálová, R. Hošek, Antická mystéria, str. 148
1444) V. Hladký, Papyrus Derveni, str. 3, 5
1445) V. Hladký, Papyrus Derveni, str. 50/1
1446) R. Dostálová, R. Hošek, Antická mystéria, str. 87
1447) R. Dostálová, R. Hošek, Antická mystéria, str. 90/1
1448) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 371

- 1449) R. Dostálová, R. Hošek, Antická mystéria, str. 323
- 1450) Plútarchos, O delfském E, str. 88
- 1451) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 273
- 1452) A. Šwiderková, Tvář helénistického světa, str. 93
- 1453) I. Dawson, Greek And Roman Medicine, str. 25
- 1454) I. Dawson, Greek And Roman Medicine, str. 28/9
- 1455) I. Dawson, Greek And Roman Medicine, str. 19
- 1456) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 102
- 1457) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 411
- 1458) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 832
- 1459) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 413
- 1460) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 106
- 1461) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 821
- 1462) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 85
- 1463) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 284
- 1464) A. Šwiderková, Tvář helénistického světa, str. 122
- 1465) Tamtéž
- 1466) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 490
- 1467) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 491
- 1468) D. Farrokh, Shadows In The Desert, str. 63
- 1469) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 102
- 1470) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 416
- 1471) A. Šwiderková, Tvář helénistického světa, str. 300
- 1472) A. Šwiderková, Tvář helénistického světa, str. 301/2
- 1473) R. Netz, W. Noel, Archimédův Kodex, str. 29
- 1474) R. Netz, W. Noel, Archimédův Kodex, str. 40/1
- 1475) R. Netz, W. Noel, Archimédův Kodex, str. 51
- 1476) Tamtéž
- 1477) R. Netz, W. Noel, Archimédův Kodex, str. 52
- 1478) Tamtéž
- 1479) R. Netz, W. Noel, Archimédův Kodex, str. 53
- 1480) R. Netz, W. Noel, Archimédův Kodex, str. 56
- 1481) R. Netz, W. Noel, Archimédův Kodex, str. 139
- 1482) R. Netz, W. Noel, Archimédův Kodex, str. 216
- 1483) R. Netz, W. Noel, Archimédův Kodex, str. 217
- 1484) R. Netz, W. Noel, Archimédův Kodex, str. 219
- 1485) R. Netz, W. Noel, Archimédův Kodex, str. 225
- 1486) R. Netz, W. Noel, Archimédův Kodex, str. 225/6
- 1487) R. Netz, W. Noel, Archimédův Kodex, str. 254
- 1488) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 415

- 1489) T. Jones, A. Ereira , Barbaři, str. 132
1490) T. Jones, A. Ereira , Barbaři, str. 124/5
1491) L. Canfora, Dějiny řecké literatury, str. 834
1492) T. Jones, A. Ereira , Barbaři, str. 138
1493) tamtéž
1494) T. Jones, A. Ereira , Barbaři, str. 139
1495) J. Boardman, Řecké Umění, str. 126ú7
1496) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 75
1497) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 76
1498) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 399
1499) Kol. autorů, Inside the City in the Greek World, str. 109
1500) Kol. autorů, Inside the City in the Greek World, str. 114
1501) Kol. autorů, Inside the City in the Greek World, str. 116/7
1502) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 233/4
1503) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 223
1504) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 235
1505) tamtéž
1506) tamtéž
1507) A. Šwiderková, Tvář helénistického světa, str. 283
1508) A. Šwiderková, Tvář helénistického světa, str. 283/4
1509) A. Šwiderková, Tvář helénistického světa, str. 109
1510) A. Šwiderková, Tvář helénistického světa, str. 233
1511) A. Šwiderková, Tvář helénistického světa, str. 234
1512) A. Šwiderková, Tvář helénistického světa, str. 235
1513) A. Šwiderková, Tvář helénistického světa, str. 247
1514) A. Šwiderková, Tvář helénistického světa, str. 366
1515) A. Šwiderková, Tvář helénistického světa, str. 367/8
1516) A. Šwiderková, Tvář helénistického světa, str. 369
1517) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 81
1518) Ch. M. Havelock, Hellenistic Art, str. 118
1519) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 402
1520) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 401
1521) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 402
1522) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 399
1523) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 82
1524) P. Oliva, Svět Helénismu, str. 84
1525) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 396
1526) L. Adkins, R. Adkins, Starověké Řecko, str. 204
1527) K. Kurz, Úvod do antické numismatiky 1, str. 41/2
1528) K. Kurz, Úvod do antické numismatiky 1, str. 53

- 1529) K. Kurz, Úvod do antické numismatiky 1, str. 54
- 1530) K. Kurz, Úvod do antické numismatiky 1, str. 55
- 1531) Ch. M. Havelock, Hellenistic Art, str. 20
- 1532) T. Jones, A. Ereira, Barbaři, str. 62
- 1533) T. Jones, A. Ereira, Barbaři, str. 58
- 1534) T. Jones, A. Ereira, Barbaři, str. 27/8
- 1535) T. Jones, A. Ereira, Barbaři, str. 34/5

7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

ADKINS, LESLEY, ADKINS, ROY A. *Starověké Řecko*, Encyklopedická příručka, 1. vydání, Praha: nakladatel: Slovart, 2011, Překlad: Adámková, Dana ISBN: 978-80-7391-580-3

AESCHINES, (*THE ORATORY OF CLASSICAL GREECE, VOL. 3*; MICHAEL GAGARIN, TRANSLATED BY CHRIS CAREY, PUBLISHER: UNIVERSITY OF TEXAS PRESS (AUGUST 15, 2000), ISBN-13: 978-0292712232

APERGHIS, G. G. *The Seleukid Royal Economy: The Finances and Financial Administration of the Seleukid Empire*, Publisher: Cambridge University Press (23 December 2004), ISBN-13: 978-0521837071

APPIÁNOS. *Krise římské republiky*, 1. Vydání, Praha: Svoboda, 1989, Překlad: Jan Burian, Bohumila Mouchová, ISBN: 80-205-0060-X

APPIÁNOS. *Zrod římského impéria*, 1. vydání, Praha: Svoboda, 1986, Překlad: Jan Burian, Bohumila Mouchová, ISBN: 25-135-86

APULEIUS, LUCIUS, PLATONICUS. *Apologie aneb Vlastní obhajoba proti nařčení z čarodějnictví*, 1. Vydání, Praha: Svoboda, 1989, Překlad: Václav Bahník, ISBN: 80-205-0075-8

ARISTOFANÉS. *Jezdci, Ženský sněm*, 1. vydání, Praha: Dilia, 1968, přeložil: Václav Renč

ARISTOFANÉS. *Lýsistrata*, 1. vydání, Bratislava: Tatran, 1971, přeložil: Vojtěch Mihálik

ARISTOFANÉS. *Mír*, 1. vydání, Praha: Dilia, 1963, přeložil: Jiří Kolář, Bedřich Becher

ARISTOFANÉS. *Oblaky*, 1. vydání, Praha: Petr Rezek, 1996, přeložil: Jan Šprincl, ISBN 80-901796-8-1

ARISTOFANÉS. *Plútos*, 1. vydání, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1954, přeložil: Ferdinand Stiebitz

- ARISTOFANÉS. *Ptáci*, 1. vydání, Praha: Dilia, 1970, přeložil: Václav Renč
- ARISTOFANÉS. *Žáby*, 1. vydání, Praha: Museum Království Českého, 1870, přeložil: Václav Nebesky
- ARISTOTELÉS. *Athénská ústava*, 1. vydání, Praha: nakladatelství: Arista, Baset, 2004, přeložil Pavel Oliva, ISBN 80-86410-48-X(ARISTA) ISBN 80-7340-061-8(BASET)
- ARISTOTELÉS. *Magna Moralia*, 2. vydání, Praha: Rezek, 2010, přeložil: Antonín Kříž, ISBN 8086027341
- ARISTOTELÉS. *Politika*, 1. VYDÁNÍ, PRAHA: NAKLADATELSTVÍ PETR REZEK, 1998, PŘELOŽIL ANTONÍN KRÍŽ, ISBN 80-86027-10-4
- ARISTOTELÉS. *Rétorika*, 3. vydání, Praha: Rezek, 2010, přeložil: Antonín Kříž ISBN 80-86027-32-5
- ARRIÁNOS. *Tažení Alexandra Velikého* 1. vydání, Praha: nakladatelství Svoboda, 1972, přeložil Jaromír Bělský
- BARKER, GRAME, RASMUSSEN, TOM. *Etruskové*, 1. Vydání, Praha: Nakladatel: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2005, překlad: Jana Pečírková, ISBN: 80-7106-351-7
- BAR-KOCHVA, BEAZEL. *The Seleucid Army: Organization and Tactics in the Great Campaigns*, Cambridge University Press; Reissue edition (March 29, 2012) ISBN-10: 0521200083, First published by Faculta Classica, University of Cambridge 1976
- BERNARDINI, ENZO. *Odhalená tajemství starých civilizací*, 1. vydání, Bratislava: Nakladatelství Příroda, 2007, Překlad: Jana Hrdá, ISBN: 80-07-01592-2,
- BEVAN, EDWYN ROBERT. *The House of Seleucus, Volume 1*, Kessinger Publishing (10 September 2010), ISBN-13: 978-1163444917
- BOARDMAN, JOHN. *Řecké umění*, 1. vydání, Praha:Odeon, 1975, přeložil: Klement Benda

BOUZEK, JAN, HOŠEK, RADISLAV. *Antické Černomoří*, 1. vydání, Praha: Nakladatelství Svoboda, 1978

BOUZEK, JAN. *Thrákové*, 1. vydání, Praha: Panorama, 1990, ISBN 80-7038-015-2

BRIANT, PIERRE. *From Cyrus To Alexandr. A History of the Persian Empire*, Winona Lake, Indiana, Eisenbrauns 2002, ISBN 1-57506-120-1

BUCKLER, JOHN. *Philip II and the Sacred War*, Brill Academic Pub (August 1997), ISBN-10: 9004090959, ISBN-13: 978-9004090958

BURIAN, JAN, MOUCHOVÁ, STANISLAVA. *Záhadní Etruskové*, 2. vydání, Praha: Mladá Fronta, 1974

CANFORA, LUCIANO. *Dějiny řecké literatury*. Přeložil: kolektiv autorů pod vedením Dagmar Bartoňkové, 2. Revidované a doplněné vydání, Praha: Nakladatelství KLP 2004, ISBN 80-86791-10-6

CARTLEDGE, PAUL, SPAWFORTH, ANTONY. *HELLENISTIC AND ROMAN SPARTA*, PUBLISHER: ROUTLEDGE; 2 EDITION (DECEMBER 7, 2001), ISBN-13: 978-0415262774

CICERO. *Řeči proti Verrovi*, 1. Vydání, Praha: Odeon, 1972. Přeložil: Václav Bahník

CLAYTON, PETER, *Chronicle of the Pharaohs*, Thames & Hudson Ltd; Second Printing edition (7 Nov 1994), ISBN-10: 0500050740

COLLEDGE, MALCOM, A.R. *The Parthians*, vydavatelství: Frederick A. Praeger, Inc, Publishers 111 Fourth Avenue, New York, N.Y. 10003, 1967

CONOLLY, PETER. *Greece And Rome At War*. 2. vydání. Los Angeles: Nakladatelství Greenhill Books, 2006. ISBN 185367303

CRESCENZO DE, LUCIANO. (2004): *Příběhy Řecké filosofie, Sokrates a ti druzí*, dotisk 1. vydání, Praha: Dokořán, 2006, Přeložila: Iva Papírníková, ISBN 80-86569-66-7

CRESCENZO DE, LUCIANO. *Příběhy starší řecké filozofie*, 1. Vydání, Praha: nakladatelství Dokořán, 2010, přeložila: Iva Papírníková Praha, ISBN 978-80-7363-132-1

CUNLIFFE, BARRY. *The Extraordinary Voyage Of Pytheas*, Published by Penguin Press 2002, London, England, New York, USA, ISBN 0140297847

DAICOVICIU, HADRIAN. *Dákové*, 1. vydání, Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1973, přeložila: Marie Kavková

DAWSON, IAN. *Greek and Roman Medicine*, Publisher: Wayland (10 May 2005), ISBN-10: 0750245123

DEMOSTHENES, AGAINST MEIDIAS, ANDROTION, ARISTOCRATES, TIMOCRATES, ARISTOGEITON, přeložil: J. H. Vince, Vydal: London, Heinemann LTD, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, First published 1935

DEMOSTHENES. *Poslední zápas Řeků o svobodu*, 1. vydání, Praha: Jan Laichter, 1940 přeložil: Ferdinand Stiebitz

DÉMOSTHÉNÉS. *Řeči na sněmu*, 3. Vydání, Praha: nakladatelství Arista, BASET, 2002, přeložil Pavel Oliva, ISBN:80-86223-84-1, 80-86410-28-5

DOSTÁLOVÁ, RŮŽENA, HOŠEK, RADISLAV. *Antická Mystéria*, 1. vydání, Praha: Vyšehrad, 1997, ISBN 80-7021-217-9

DURANDO, FURIO, *Starověké Řecko*, 2. vydání, Dobřejšovice: Rebo Productions CZ, 2008, překlad: Zuzana Semínová, ISBN 978-80-255-0017-0

ENGELS, DONALD, W. *Alexander the Great and the Logistics of the Macedonian Army*, University of California Press (December 29, 1980) ISBN-10: 0520042727

FESTUGIÉRE, ANDRÉ, JEAN. *Epikúros a jeho bohové*. Hošek, 1. Vydání OIKOYMENH, Praha 1996, Přeložil: Radislav, ISBN 80-86005-30-5

FIELDS, NIC. *Ancient Greek Fortifications*, Publisher: Osprey Publishing (January 31, 2006), ISBN-10: 1841768847

FIELDS, NIC. *Řecká válečná loď, Triéra*, 1. vydání, Praha: Grada, 2009, přeložili: Karel a Martin Lokaj, ISBN: 978-80-247-2884-1

FLOWER, MICHAEL, ATTYAH. *Theopompus Of Chios, History and Rhetoric in the Fourth Century BC*, Oxford University Press, New York, first edition 1994, reprinted 2006, ISBN 0-19-815243-4

FRANCOIS, JEAN, BRETON, *Arabia Felix From The Time Of The Queen Sheba Eight Century B. C. To First Century A.D.*, Universtiy of Notre Dame Press, Paris 1999, ISBN 13:978-0268-02004-0

GAEBEL, ROBERT E. *Cavalry operations in ancient Greek World*, Copyright © 2002 by the University of Oklahoma Press, Norman, Publishing Division of the University. All rights reserved. Manufactured in the U.S.A., ISBN 0-8061-3365-1

GIBBON, EDWARD. *ÚPADEK A PÁD ŘÍMSKÉ ŘÍŠE*, 1. vydání Praha: Nakladatelství Odeon 1983m přeložil: František Němeček

GRAINGER, JOHN D. *The Roman War of Antiochos the Great*, Brill Academic Pub (November 1, 2002), ISBN-10: 9004128409, ISBN-13: 978-9004128408

GRANT, MICHAEL. *Klasické Řecko*, 1. vydání, Praha: BB Art, 2004, přeložil: Gerik Císař ISBN 80-7341-404-X

GREEN, PETER. *Alexander to Actium: Historical Evolution of the Hellenistic Age*, Publisher: Thames & Hudson Ltd; New edition (21 January 1991), ISBN-10: 050001485X

GRIFFITH, G. T. *Mercenaries of the Hellenistic World*, Ares Pub (June 1984), ISBN-10: 0890050856

HAMMOND, NICHOLAS, GEOFFREY, LEMPRIÈRE. *The Macedonian State: The Origins, Institutions, and History*, Publisher: Clarendon Press; New Edition (3 December 1992), ISBN-13: 978-0198149279

HAVELOCK, CHRISTINE MITCHELL. *Hellenistic Art: The Art of the Classical World from the Death of Alexander the Great to the Battle of Actium*, WW Norton & Co, New York/US, Published: 01 July 1981, ISBN 10: 0393951332

Hellenica Oxyrhynchia, Paul R. McKechnie (Author, Editor), S. J. Kern (Editor), Publisher: Aris & Phillips (1 Jan 1988) Fifth reprint 2007 ISBN-10: 0856683582, ISBN-13: 978-0856683589

HÉRODOTOS. *Dějiny*, 3. vydání, Praha: nakladatelství Academia, 2004, přeložil: Jaroslav Šonka, ISBN 80-200-1192-7

HOLBL, GÜNTER. *A History of the Ptolemaic Empire*, Routledge, Milton Park, Abingdon, Oxon, 2001, ISBN 10: 0-415-23489-1

HOLLAND, TOM. *Perský Oheň První světová velmoc a boj o Západ*, 1. vydání Praha: Nakladatelství Dokořán, s.r.o., 2007, přeložil Stanislav Pavlíček, ISBN 978-80-7363-094-2

HOLT, FRANK LEE. *Thundering Zeus: The Making of Hellenistic Bactria*, University of California Press (14 April 1999), ISBN-10: 0520211405, ISBN-13: 978-0520211407

HRYCH, ERVÍN. *Velká kniha vládců starověku*, 1. vydání, Praha: nakladatelství Regia, 2002, ISBN 80-86367-19-3

CHRISTIAN, JOHN, PEERS, *Imperial Chinese Armies: 200 BC-589 AD*, Botley, Oxford: Osprey Publishing, 17 July 1995, ISBN-10: 1855325144

CHURCH, JOHN ALFRED, GILMAN, ARTUR, *The Story of Carthage*, Biblio-Moser, August 1998 ISBN 0-8196-2057-2

JONES, TERRY. EREIRA, ALAN. *Barbaři*, 1. vydání Praha: Nakladatelství Mladá fronta a.s., 2008, přeložila Jana Jašová, ISBN 978-80-204-1803-6

KAVEH, FARROKH. *Shadows In The Desert, Ancient Persia At War*, 1. vydání, Osprey Publishing, Oxford, Velká Británie, 2009, ISBN-13: 978 1 84603 473 2

KELLER WERNER. *Etruskové*. 1. vydání Praha 1974: Nakladatelství Orbis, 1974, přeložil Radislav Hošek.

KIENITZ, FRIEDRICH-KARL. *Národy ve stínu: soupeři Řeků a Římanů v letech 1200-200 př. n. l.*, 1. vydání, Praha: Odeon, 1991, přeložil: Jan Bouzek, ISBN 80-207-0316-0

KOL. AUTORŮ, *Československý vojenský atlas*, 1. vydání, Praha: Naše vojsko-MNO, 1965

KOL. AUTORŮ, Editor: János Harmatta, Co-editors: B. N. Puri and G. F. Etemadi, *History of civilizations of Central Asia Volume II, The development of sedentary and nomadic civilizations: 700 B. C. to A.D. 250*. UNESCO Publishing, Paris 1994, ISBN 92-3-102846-4

KOL. AUTORŮ, *Etruskové A Římané*, 1. vydání, Praha: Euromedia Group, a.s, 2001, Překlad: Alice Flemrová, Miroslava Vážnovská ISBN 80-342-0555-6

KOL. AUTORŮ, CHRISTIAN, HANS, HUFF, UNTERBERG, MATTHIAS, GRAFFE, GEORG, KLEIN, GÜNTHER. *Nejmocnější Říše Světa*, 1. vydání Frýdek Místek: Nakladatelství Alpress, s.r.o., 2007, přeložil Zdeněk Hejzlar, ISBN 978-80-7360-454-5

KOL. AUTORŮ, Im Zeichen des goldenen Greifen, Königsgraber der Skythen, WILFRIED MENGHIN, MANFRED NAWROTH, HERMANN PRAZINGER, ANATOLI NAGLER, Prestel Verlag GmbH + Co. (2007), ISBN 978-3-7913-3855-2

KOL. AUTORŮ, *Inside the City in the Greek World*, Edited by Sara Owen and Lara Preston, Oxbow Books, Oxford 2009, ISBN 978-1-84217-349-7

KOL. AUTORŮ, *Řecký člověk a jeho svět*, editor Jean Pierre Vernant, 1. vydání, Praha: Vyšehrad, 2005, Přeložili: Lucie Fialková, Magdalena Křížová, Vlasta Lišková, Jitka Michalčíková, Jiřina Němcová, Lucie Šavlíková, ISBN 80-7021-731-6

KOL. AUTORŮ, *Scythians and Greeks, Cultural Interactions in Scythia, Athens and the Early Roman Empire (sixth century BC – first century AD)*, edited by David Braund Universita Of Exeter Press, Reed Hall, Streatham Drive, Exeter EX4 4QR, United Kingdom, 2005, ISBN 780 0 85989 746 4

KOL. AUTORŮ. *Antická próza – Báje a povídky*. 1. vydání, Praha: Odeon, 1976, přeložil kolektiv, který vedl Jaroslav Bělský

KOL. AUTORŮ. *Antické válečné umění*, 1. vydání, Praha: Svoboda, 1977, Překlad: Jan Kalivoda, Václav Marek

KOL. AUTORŮ. *Antika V Dokumentech I., Řecko*, 1. vydání, Praha: SNPL, 1959, přeložili Julie Nováková, Antonín Bartoněk

KOL. AUTORŮ. *Antika V Dokumentech II., Řím*, 1. vydání, Praha: SNPL, 1961, přeložili: Jan Pečírka, Julie Nováková

KOL. AUTORŮ. *Dějiny vojenského Umění Díl I.* 1. vydání. Praha: Nakladatelství Naše Vojsko, 1954, přeložili Václav Melichar, Michal Spišiak.

KOL. AUTORŮ. *Dobrodružství lásky: Řecký román I.*, 1. vydání, Praha: Baset, Arista, 2001, přeložil: kolektiv autorů, ISBN:80-86410-10-2

KOL. AUTORŮ. *Listy hetér*, 1. Vydání, Praha: Svoboda, 1970, Překlad: Václav Bahník

KOL. AUTORŮ. *Tajemství papyrů*, 1. Vydání, Praha: Svoboda, 1972, Překlad: Čestmír Vránek

KOL. AUTORŮ. *Wandering Poets in Ancient Greek Culture*. Cambridge University Press; 1 edition (8 December 2011), ISBN-10: 1107404053

KOL. AUTORŮ. Zofia H. Archibald, John Davies, Vincent Gabrielsen and Graham Oliver, *HELLENISTIC ECONOMIES*, PUBLISHER: ROUTLEDGE; 1 EDITION (26 OCTOBER 2000), ISBN-13: 978-0415234665

KUHRT, AMÉLIE. *The Persian Empire*. Routledge, 270 Madison Avenue, New York, 2010, ISBN10: 0-415-55279-6

KURZ, KAREL. *Úvod do antické numismatiky 1. Díl, Řecké mince*. 1. vydání, Praha: Národní Muzeum, 1982

LIBERATI, ANNA MARIA, BOURBON FABIO. *Starověký Řím*, 2. Vydání, Dobřejovice: Rebo Productions CZ, 2008, překlad: Naďa Benešová, ISBN 978-80-255-0021-7

MANFREDI, VALERIO, MASSIMO. *Tyran*, 1. vydání, Frýdek – Místek: Alpress, s.r.o., 2004, přeložila: Alena Jíchová, ISBN 80-7362-029-4

MAŠEK, MICHAL. *Encyklopedie řecko-baktrijských a indo-řeckých panovníků z pohledu jejich mincí*, 1. vydání, Praha: Libri, 2010, ISBN 978-80-7277-450-0

McNEILL, WILLIAM. *The rise of the West*, University of Chicago Press, 1991
ISBN 0226561410

MENANDROS. *Komedie pro všední den*, 1. vydání, Praha: Svoboda, 1983,
Překlad: Karel Hubka, Eva Stehlíková

MOSCATI, SABATINO. *Foiničané*, 1. vydání, Praha: Orbis 1975, překlad: L.
Veselá

Moses Israel Finley, *THE ANCIENT ECONOMY*, PUBLISHER: UNIVERSITY
OF CALIFORNIA PRESS; NEW EDITION (19 MARCH 1999), ISBN-13: 978-
0520219465

NETZ, REVIEL, NOEL, WILLIAM. *Archimédův kodex*, 1. Vydání, Praha: Deus,
2008, Překlad: Tereza Senjuková, ISBN 978-80-87087-30-5

OLIPHANTOVÁ, MARGARET. *Atlas Starověkého Světa*, 1. Vydání, Bratislava:
Gemini spol. s.r.o., 1993, Překlad: Dagmar Eisemanová, Jaromír Adamec,
Kateřina Přádová, Aleš Vacek, Josef Škvor, ISBN -80-7161-052-6

OLIVA, PAVEL. *Řecko mezi Makedonií Římem*, 1. Vydání Praha:
Nakladatelství Academia 1995, ISBN 80-200-0435-1

OLIVA, PAVEL. *Svět Helénismu*, 1. vydání, Nakladatelství ARISTA, ve
spolupráci s nakladatelstvím EPOCHA, Praha v roce 2001, ISBN ARISTA 80–
86410-09–9, ISBN EPOCHA 80–86328-02–3

Otázky Milindovy, 1. Vydání, Praha: Supraphon – Edice LYRA PRAGENSIS,
1988, Překlad a poznámky Vladimír Miltner

PARSONS, PETER. *City Of Sharp-Nosed Fish*. Wiedefeld & Nicolson, London
2007, 1st published in GB, ISBN -10: 0297645889

PIJOAN, JOSÉ. *Dějiny umění 2*, 1. vydání, Praha: Nakladatelství Knižní klub a
Balios, 1998. přeložil Jiří Pechar

PLATÓN. *Ústava*, 1. Vydání, Praha: Svoboda, 1993, Překlad: Radislav Hošek,
ISBN:80-205-0347-1

PLINIUS STARŠÍ. *Kapitoly o přírodě*. 1. vydání, Praha: Svoboda, 1974, Překlad:

PLÚTARCHOS. *O delfském E*, 1. vydání, Praha: Herman & synové, 1995, překlad, komentář: Radek Chlup

PLÚTARCHOS. *Přátelé a pochlebníci*, 1. vydání, Praha: Odeon, 1970, přeložil: Zdeněk K. Vysoký

PLÚTARCHOS. *Životopisy Slavných Řeků a Římanů I*. 2. vydání Praha: Nakladatelství Arista, Baset, 2007, Přeložili Václav Bahník, Antonín Hartmann, Rudolf Mertlík, Edita Svobodová, Ferdinand Stiebitz, ISBN 978-89-86410-47-0

PLÚTARCHOS. *Životopisy Slavných Řeků a Římanů II*. 2. vydání Praha: Nakladatelství Arista, Baset, 2006, Přeložili Václav Bahník, Antonín Hartmann, Rudolf Mertlík, Edita Svobodová, Ferdinand Stiebitz, ISBN 978-89-86410-46-3,

POKORNÝ, PETR. *Řecké dědictví v Orientu*, 1. vydání, Praha: Oikoymenh, 1993, ISBN 80-85241-50-1

POLYBIOS. *Dějiny I.*, 1.vyd. Arista, Baset 2008, přeložil Pavel Oliva, ISBN 978-80-86410-56-2

POLYBIOS. *Dějiny II.*, 1.vyd. Arista, Baset 2009, přeložil Pavel Oliva, ISBN 978-80-86410-60-9

POLYBIOS. *Dějiny III.*, 1.vyd. Arista, Baset 2011, přeložil Pavel Oliva, ISBN 978-80-86410-62-3

POLYBIOS. *Dějiny IV.*, 1.vyd. Arista, Baset 2012, přeložil Pavel Oliva, ISBN 978-80-86410-66-1

PRESSFIELD, STEVEN. *Ctnosti války*, 1. vydání, Praha: BB/art, 2005, Překlad: Vladimír Marek, ISBN 80-7341-599-2

RICHTER, KAREL. *Dobývateľ světa* 1. vydání, Praha: Nakladatelství Epoque, 2010, ISBN: 978-80-87027-81-3

ROHDE, ERWIN. *Psyche, Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen*. 2. vydání, Leipzig und Tübingen, 1898

ROSTOVTZEFF, MICHAEL. *A Social and Economic History of the Hellenistic World*, Publisher: Clarendon Press (1998), original reissue of 1st edition from 1941

SALMON, EDWARD, TOGO. *Samnium And The Samnites*, Cambridge University Press, first published 1967, (digital reprint 2010) ISBN 978-0521-13572-6

SALMON, JOHN, B. *Wealthy Corinth A History Of The City To 338 B. C.* Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press, 1984, ISBN:019814833X

SEALEY, RAPHAEL. *A HISTORY OF THE GREEK CITY STATES, 700-338 B. C.*, PUBLISHER: UNIVERSITY OF CALIFORNIA PRESS; FIRST EDITION (OCTOBER 28, 1976), ISBN-13: 978-0520031777

SHERWIN-WHITE, SUSAN, KUHRT, AMÉLIE. *From Samarkhand to Sardis: A New Approach to the Seleucid Empire*, University of California Press; First Edition (February 15, 1993), ISBN-10: 0520081838

SHIPLEY, GRAHAM. *Pseudo-Skylax's Periplus*, Publisher: Bristol Phoenix Press (28 Nov 2011), ISBN-10: 1904675832

SCHÄFFER, PETER. *Dějiny Židů v antice*, 1. Vydání, Praha: Vyšehrad, 2003, přeložil: Štěpán Zbytkovský, ISBN 80-7021-633-6

SIDNELL, PHILIP. *Warhorse*, Continuum UK, The Tower building, 11 York Road, London, 2006, ISBN 85285 374 3

SILIOTTI, ALBERTO. *Tajemná místa starověku*, 1. vydání, Dobřejovice: Nakladatelství REBO Productions 2010, Přeložila: Ivana Kadlecová, ISBN: 978-80-255-0196-2

SMITH, MARK, ANDREW. *The development of maritime trade between India and West from 1000 to 120 B. C.* College Station: Texas A&M University, 1995

SPENGLER, OSWALD. *The decline of the West*, New York: Oxford University Press, 1991, ISBN 0-19-506634-0

STIERLIN, HENRI. *Starověká Persie*, 1. Vydání, Praha: Nakladatelství Universum, 2007, Překlad: Květa Smoláriková, ISBN: 978-80-242-1914-1

STRONG, DONALD, EDWARD. *Umění světa. Antické umění*, 1. vydání, Praha: Nakladatelství Artia, 1970. Přeložili Jan Bouzek a Radislav Hošek, Marian Fridrichovský.

ŠONKA, JAROSLAV. *Případ Hérodotos*, 1. vydání, Praha: Orbis, 1977

ŠWIDERKOVÁ, ANNA. *Helada Králů*. 1. vydání Praha: Nakladatelství Orbis, 1972.

ŠWIDERKOVÁ, ANNA. *Sedm Kleopater*. 1. Vydání Praha: Nakladatelství Panorama, 1987, přeložil Josef Vlášek

ŠWIDERKOVÁ, ANNA. *Tvář helénistického světa*, 1. vydání. Praha: Nakladatelství Panorama, 1983, přeložil Josef Vlášek

THOMPSON MICHAEL (AUTHOR), RICHARD HOOK (ILLUSTRATOR) *Granicus 334 BC: Alexander's First Persian Victory*, Osprey Publishing (July 24, 2007), ISBN-10: 1846030994

TOLSTOV, SERGEJ PAVLOVIČ, *Po stopách dávného Chórezmu*, 1. vydání, Praha: Slovanské nakladatelství, 1952, přeložil Pavel Poucha

TOYNBEE, ARNOLD. *Lidstvo a matka Země: vyprávění o dějinách světa*, 1. vydání Praha: 2001, ISBN 80-7252-053-9

UNTERSTEINER, MARIO. *The Sophists*. First published, Oxford: Basil Blackwell, 1954, Translated by Kathleen Freeman

VANDENBERG, PHILIPP. *Tajemství věštíren*, 1. vydání, Frýdek-Místek: nakladatelství Alpress, s.r.o., edice Klokan 2002, přeložila Iva Daňková, ISBN 80-7218-779-1

VAVERKA, PAVEL. *Épeirský král Pyrrhos, Helénistické vojenství v době 4 – 3. stol. př. n. l., Římské vojenství v době 3. stol. př. n. l.*, Plzeň 2007

VAVERKA, PAVEL. *Proměny antického Středomoří*, Plzeň 2009

VERNANT, JEAN PIERRE. *Hestia a Hermés*, 1. vydání, Praha: Oikoymenh 2004, přeložil Martin Pokorný, ISBN: 80-7298-093-9

WEBBER, CHRIS. *The Gods of Battle: The Thracians at War, 1500 BC - 150 AD*, Publisher: Pen & Sword Military, Barnsley, South Yorkshire, 2011, ISBN-13: 978-1844158355

WELLNER, LUDĚK, VÁCLAV. *Ptolemaiovci. Z makedonských hor na trůn faraonů*, 1. vydání, Praha: Nakladatelství Epoque, 2011, ISBN 978-80-7425-070-5

WILKES, JOHN. *The Illyrians*, Blackwell Publishers Ltd., Oxford 1995, ISBN 0-631-19807-5

XENOFÓN. *Anabáze*, 1. Vydání, Praha: nakladatelství Odeon, 1974, přeložil: Jaroslav Šonka

XENOFÓN. *O Kýrově výchování*, 1. Vydání, Praha: Svoboda, 1970, Překlad: Václav Bahník

XENOFÓN. *Řecké Dějin*, 1. vydání, Praha: nakladatelství Svoboda, 1982, přeložil: Josef Hejnic, Alena Frolíková, Václav Bahník

XENOFÓN. *Vzpomínky Na Sókrata*, 1. vydání, Praha: nakladatelství Svoboda, 1972, přeložil: Václav Bahník

ZBAVITEL, DUŠAN. *Otazníky starověké Indie*, 1. Vydání, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, ISBN 80-7106-241-3

ZBAVITEL, DUŠAN. *Starověká Indie*, 1. vydání, Praha: Panorama, 1985

7.2 Internetové zdroje

Perseus Digital Library, Gregory R. Crane, editor in chief, Tufts University, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/> adresa slouží jako zdroj primárních antických pramenů, řeckých, latinských autorů

<http://attalus.org/> databáze obsahující chronologii antických událostí, přímé odkazy na primární prameny, překlad těchto pramenů. Stránka obsahuje i minoritní autory jako Polyaina <http://www.attalus.org/translate/polyaenus.html> a rovněž seznam různých výroků, útržky (nebo kompletní verze) děl které se nezachovaly, případně jsou těžko dostupné v běžných edicích, zabývající se antikou <http://www.attalus.org/old/sayings1.html#187>

http://www.chabad.org/library/bible_cdo/aid/16494 A publication of the Archaeological Institute of America, Bible, stránka sloužící ke studiu knihy Makabejských

<http://nemrud.nl/> stránka zabývající se rekonstrukcí, zachováním památky Nemrud Dag

Hesiod, the Homeric Hymns and Homerica, THE CATALOGUES OF WOMEN AND EOIAE (fragments) Online Medieval and Classical Library Release #8
<http://omacl.org/Hesiod/catalogs.html> , převzato dne 31.1 2012

http://www.novinite.com/view_news.php?id=114097 vykopávky thráckých sídel, zveřejněno 11.3. 2010, převzato dne 11. 2. 2012

http://www.novinite.com/view_news.php?id=129499 vykopávky thráckých sídel, zveřejněno 21.6. 2011, převzato dne 11. 2. 2012

http://www.livius.org/cg-cm/chronicles/abc7/abc7_nabonidus3.html převzato dne 27.7. 2011, <http://www.livius.org> slouží rovněž jako stránka s odbornými články, čerpající především z časopisů, i primárních pramenů, obsahují nejnovější chronologii a rovněž jinak těžko dostupné informace z periodik jako např. Vestnik drevnej istorie.

<http://pes.ff.cuni.cz/pdf/suplementa1-2003-bares.pdf> převzato dne 27.7.2011

<http://www.askwhy.co.uk/judaism/0290Ezra.php> převzato dne 29.7. 2011

<http://www.census.gov/population/international/data/idb/worldhis.php> převzato dne 26.7. 2011

http://www.world-science.net/exclusives/071015_amphorae.htm poprvé zveřejněno October 15, 2007, převzato 14.1 2012

<http://www.archaeology.org/0103/etc/wreck.html> publikováno ve Volume 54 Number 2, March/April 2001 převzato 14.1 2012

http://www.chersonesos.org/?p=museum_coll_ep1&l=eng převzato dne 30. 1. 2012, stránka muzea města Chersonésos na Krymu, archivující epigrafické doklady, jejich překlady, archeologické nálezy atd.

7.3 Přílohy na CD

<http://wildwinds.com/coins/sg/i.html> databáze starověkých mincí, ze kterých jsem čerpal obrazový materiál, popisy.

<http://www.youtube.com/watch?v=rmfg9l-BnTU> zveřejněno dne 20.4. 2011, převzato 23.12. 2011, výrobce použitých záběrů studio Sunrise film, v roce 2005, v rámci dokumentu *Persepolis Recreated*. Krátký film obsahuje rekonstrukci města Persepolis, hrobku Kýra Staršího. Na základě filmových záběrů vytvořil, hudbou opatřil uživatel frauenatz, zveřejnil na Youtube 20.4. 2011. Samotný dokument v plné šíři je zcela zdarma dostupný na adrese <http://www.youtube.com/watch?v=wJioTp-d0LI>

PDF *Svět helénismu v obrazech I. – II.*, v textu dizertace je na dílo odkazováno pomocí zkratk SVHO I., SVHO II., dílo je dostupné rovněž v knižní podobě v univerzitní knihovně.

7.4 Filmový materiál

Série, zabývající se experimentální archeologií, starověkými tématy. *Ancient Discoveries*: **1. série**: 1. díl *Ancient Computers*, 21.12. 2003. 3. díl *Heron of Alexandria*, 21.12. 2003. **2. série**: 2. díl *Warfare*, 21. 8. 2005. 3. díl *Machines II.*, 21. 8. 2005. **3. série**: 2. díl *Cars and Planes*, 30. 6. 2007. 4. díl *Superships*, 13. 2. 2007. 5. díl *Megamachines* 20. 2. 2007. 9. díl *Robots*, 17. 4. 2007. **4. série**: 3. díl *Ancient Super Ballistics*, 11. 2. 2008. 4. díl *Ancient Death Machines*, 25. 2. 2008. **5. série**: 2. díl *Impossible Naval Engineering*, 30. 10. 2008, 6. díl *Impossible Army Machines*, 1. 12. 2008.

Hannibal, televizní film, dramaticky zpracovaný dokument BBC, 14. 5. 2006

8. RESUMÉ

English version

This work presents a comparative study of the historical, social, economic, religionistic and other phenomena in the post-classic period (404-336), and in the Hellenistic era (336-129). The aim was to handle not only primary sources, written sources, subject to critical reflection, but also the latest archaeological, epigraphic findings. Also, to compare the intellectual heritage of previous authors who dealt with Hellenism (Spengler, Toynbee, McNeil, Préaux, Šwiderková etc.) in order to reflect their views. To deal with the role of Hellenism in history, its importance for the future development of Europe.

Another objective was to use the knowledge of several disciplines (literature, history of art, archeology, military history etc.) sub-disciplines (nautical, experimental archeology, numismatics etc.) to create a knowledge base, historical and cultural perspective on the period of post-Classical, Hellenistic, because this perspective is largely missing in the Czech environment, as well as detailed knowledge of Hellenism in general. The basic aim was also to suggest a new periodization of ancient history. In addition to post-classic period (404-336), I divided the development in the eastern Mediterranean into three periods. Early Hellenism (336-281), medium (281-221), late period (221-129). I set a periodization of Hellenism in other areas as well. In the northern Black Sea early period (389-346), medium (346-270), late (270-110). In Central Asia, I also set three seasons. Early (246-186), medium (186-130) Late (130 BC - 25 AD). In the western Mediterranean was divided as follows, early Hellenism (405-345), medium (344-272), late (272-202).

Knowledge of Hellenism itself would cost nothing, if previous epochs were not clarified with their development and changes. Hellenism is the post-classic period of activity directly related not only chronologically, but also in the expression of religious, ethnic, cultural syncretism, and these speeches I have defined in the specific examples. Also, it is represented by changes in the economic sector, which gained more attention of the Greek people. Greek world from the beginning, however, was under a great influence of the Persian

Empire; therefore, the first part of the thesis is addressed to the origins, development of Achaemenid Kingdom, the first global, multicultural empire. Only then comes the post-Classical history that brought greater diversification of power.

In Hellas itself the negative consequences of the destructive Peloponnesian War were relatively soon overcome, again came the economic boom, population expansion. Athens and Sparta were no longer the only centers of power. During the post-Classical Hellas several clusters have a strong position. After destroying the hegemony of Sparta (404-371) in 371 at the Battle of Leuctra occurs significant development of other regions. Strong was already previously Thessaly, whose ruler Jason (385-370) sought to unify Hellas, to destroy the Persian Empire, but before he was able to realize the targets, he was assassinated just before the start of the campaign to unite Hellas.

The league of Greek cities of Chalkidiki also had significant power ambitions, which ruled the city Olynthos. Theban leader, politician Epameinondas, enabled its activities on the Peloponnese Messenia independence, establishing its capital Messene, also helped to raise Arcadian League, the founding of Megalopolis, restoration of Mantinea; Sparta became relatively marginal power in Greek politics, even continued to interfere in the affairs Crete, Sicily, Italy. Thebes lost their hegemony (371-362) in the battle of Mantinea 362, after the death of Epameinondas, and others talented commanders, it was difficult to find such a talented leader as replacement. The most powerful state, however, occurred in times of post-Classical Macedonia. Under the rule of Philip II. (358-336), the country became a superpower (in terms of the number of population, economically, militarily) defeated the Greek city states, their surrounding neighbors (Thrace, Illyria, Paeonia). Philip II. started a war against the Persian Empire, sent a military vanguard into Asia Minor, but did not manage to conclude the whole campaign, because he was assassinated.

The rise of Macedonia, its victory at Chaeronea in 338 would not be possible, if it were not for the traditional, continuous particularism of Greek

states in Hellas. Especially, the Third Holy War (356-346) contributed to the overall weakening of Hellas, and the rise of Macedonia; I had worked these affairs in detail. In the post-classic period not only the states of Hellenes, but also the surrounding ethnic groups had been on the rise, Hellenization affected significantly Thrace, but mainly raised significantly in Asia Minor, where the strong league of cities was founded in Lycia (ruler Pericles, first half of fourth century), or empire of Carians, from which King Mausolus (377 - 353), executed local power, his policy contributed to the fall of the second Athenian naval alliance in the war allies (357-355).

Athens and Sparta as well as losing their superpower status, although they were still powerful, rich states. After the historical part I focused on other topics, which explain the understanding of post-classic period. I dealt with changes in the economy, the social structure in large centers such as Athens, Sparta, Corinth. I approached functioning states of the time on concrete examples, figures, not only in the speeches of speakers, epigraphic findings. I processed the economic possibilities of the Greek city-states in agriculture, trade, other sectors, which enables us to better understand the foreign policy of individual states, the general need for expansion of the Greeks, vitally necessary to the need to import food, raw materials.

The Greeks, however, at the time of post-Classical, despite all his success and rise of power did not belong to the most successful culture in the economy. Production had developed Etruscans, Phoenicians, Carthaginians, who, however, owed their success not only to advanced knowledge but also to advantageous geographical conditions. I also engaged in what we would today call ecology, what relationship it had to the Greeks, whether before her unconditionally favored economic needs, or were aware of the negative effects of its economic activity. In this chapter, I elaborated practical behavior and views of the Etruscans, Romans, and changes in the Hellenistic period.

I also dealt with the Greek law, its development, a more detailed analysis of the Athenian constitution, the development of democracy in general, from what was came, its theoretical roots. I deal with the constitutions, laws of other States (for example the Constitution of Carthage), to show the level of legal

culture of the Greeks, who certainly were not somehow backward compared to later Roman law. In the chapter on Panhellenism I explained the development of ethnicity, ethnic thinking among the Greeks, the basis on which work their states, as they looked at their situation, any geopolitical changes. Then thinking about the identity of the other features it had before today. States was not on a purely national basis in the modern sense; when identity was primarily tribal, local.

After the post-classic period I worked expedition of Alexander the Great against the Persian Empire, reviewed its difficulty, benefits, continuity of some of the ideas in the time of Alexander, Hellenism, both drew on the heritage of the Persian Empire. I described in detail the Diadochi struggle after the death of Alexander the Great. I processed the development of Hellenism in the eastern Mediterranean in the middle (281-221) and late period (221-129), which gradually fell under external attacks, Macedonian Kingdom, Greek leagues, were cut from power, this situation has also become eminent in Seleucid, Ptolemaic kingdom. Hellenistic states continued its existence depended solely on the will of Rome. Hellenes, Macedonians lost their power to influence the development of history; they themselves did not form their history.

Although the eastern Mediterranean was main arena of Hellenistic process, rise of Hellenistic states, I wanted to move towards knowledge further, beyond the traditional boundaries of Czech education in this period. Therefore, I worked in separate chapters in parts of Arabia, Chorezm, Thrace, Illyria, the northern Black Sea region, Central Asia. In particular, the latter two regions have the meaning and effect of events on the entire development of more ancient history occurred here nodes developments that have set the subsequent influence of the Roman Empire, or the extinction of the ancient world in general. Hellenistic states in these areas might stop the onslaught of the nomadic tribes from the Eurasian steppes, for many reasons, but they failed, that's the why I have dealt with these regions. Influence on the development history of the Mediterranean regions has had even beyond.

Few prepared and generally seen only from the Rome or Carthage points of view is the western Mediterranean, the development of which I have

described more in terms of the local Greeks, their options. In this chapter, I dealt with Carthage, the rise of Rome, the Etruscans, but especially the process that resulted in the unification of Italy under the leadership of Rome, which led to his subsequent hegemony over the Mediterranean. Therefore, I dealt with Italics, Greeks, both intervened in this process, which achieved a cultural power levels. After historically oriented part, I went back to unhistorical chapters.

I have described the changes in the economy, social structure Hellenistic states in detail, I dealt with economic systems in large and small states, approach to the economic sphere in society in general. In Chapter Hellenes vs. the outside world, I worked on developing, Hellenic views of the surrounding ethnicity, relationship with them, I pointed out the double exchange of ideas in different areas. I demonstrated so clearly known theorem Ralph Linton in anthropology, that no culture is never "pure" and the Greek, Hellenistic culture hence this was no exception.

Overlooked area is also the position of women in Greek society, so I made this topic more divorced, showed the role of women in Greek society, traditional views, but also exceptions, especially, I have shown that women in Greek culture also had its place not only in the Hellenistic period, but even in the days of the Roman Republic, the Empire. I mentioned Hellenistic literature of changes in various genres, especially post-Classical historiography transition to a new approach in the Hellenistic period. I also compiled development in drama, poetry, the emergence of new genres such as romance novel, didactic poetry, logos didaktikos etc.

In the chapter on philosophy, I worked both existing and new schools of thought not in terms of the philosophy of history, but as part of an epoch, a particular mode of life, which was typical for Hellenism, and who wished to develop new directions as skepticism Epicureanism, stoicism, but which developed and each period saw changes, sometimes quite significant. The same thing happened also in the traditional philosophical schools, for example, where there was skepticism synthesized with in the late Platonism in Platonic Academy under the guidance of philosopher, rhetor Carneades (lived from 214 to 128). I dealt with and Hellenistic political thought different models of

governance in the Hellenistic states, associations. I wrote functions, operations, practices, of oracles, their importance in the life of the Greeks. In religious part I described the evolution of thinking on issues Greeks death, the soul, the afterlife. I tried to capture the atmosphere of the time describe different streams ceases, thinking to prove that despite the development of Hellenistic cults still had great importance to traditional religion, which was not a mere anthropomorphism, the religious thinking of the Greeks was very colorful.

Then I went to medical schools in Hellenism to the most important personalities, explorations, which were made, including the great advances in anatomical knowledge, a high level in surgery, ophthalmology. The great care of my interest in science and technology in Hellenism, not only the level of knowledge, inventions, but especially the former, and our understanding that we wrongly attribute to the sector. Unfortunately, still dominates the neoplatonic view. For them technology, science had been meaningless, experiments, research, applications of theoretical principles were created randomly, with no evidence of systematic efforts. Techniques, naturally, physically oriented scientist had low social status, it was something unclean, work good only for slave. In fact, however, Hellenism was exactly the opposite, scientists, inventors were welcome everywhere, searched by royal courts. The technical quality of the products was very high, as evidenced by works, inventions Ctesibius, Philo, Archimedes, which is still a relatively small part of what we know about Hellenistic science, since most of the knowledge isn't available.

The last chapter of the dissertation, I focused on the development of architecture, creation, examples of Corinthian style, architects, prominent landmarks, regardless of the architectural style. I've studied the phenomenon of urbanization, living standards, hygiene on examples in cities Thurii, Olynthos. Then I moved on to the most important urban centers in Hellenistic era, Alexandria, Antioch, Pergamum.

In art, I devoted to the most important artists, changes in sculpture, painting, state of skills, knowledge. I did not miss the fine arts as a clay sculpture, jewelry, mosaics, or the production of coins, which were also significantly not only aesthetic and economic measures. In conclusion, I

summarized the lessons learned and the subsequent reflection I considered the question of why the history of Hellenism and its role in our environment and still underestimated, marginalized, what were the reasons for the end of the epoch.

Why Europe as the basis of taking the Roman Empire. Whose practices spirit was far away from the Hellenistic culture, thought, to a large extent. I also reflect the status of Hellenism in popular culture. At the very end I determined my next research goals of research into the Greco-Roman period (129-31), marginal states, cultures, and few processed areas in general. Among future research goals I set also work release book with name *War in antiquity*, which will help clarify the role of the military engagement, the war-related phenomena in society, work will focus on just the most Hellenism, which brought great development techniques, military art in general.

What deserves more analysis is cultural heritage of Hellenism, which ended politically in the destruction of Parthian empire (247 BC -224 AD), and Kuhsan empire (30 BC - 375 AD). But Hellenism as a cultural phenomenon continues until the end of antiquity, that the 5th century. AD, There will therefore thorough processing literature, rhetoric, religious holidays and other areas that I missed from my thesis, or I was unable to follow up more in detail in these areas because of extension these disciplines.

Francais version

Cette thèse apporte une étude comparative des études historiques, sociales, économiques, religionistiques et d'autres pendant l'époque après l'époque post-classique (404 - 336) et pendant l'époque hellénistique (336 - 129). L'objectif principal du travail était de traiter pas seulement les sources primaires - les traites littéraires, les critiquer, mais aussi d'évaluer les nouveaux découverts archéologiques ou épigraphiques. De plus, l'autre objectif était de comparer les pensées des auteurs qui ont traité l'hellénisme (Spengler, Toynbee, McNeil, Préaux, Šwiderková etc.) et de faire une réflexion critique de leurs opinions. Enfin, la tâche était d'observer le rôle d'hellénisme au cours du temps, surtout son importance pour l'évolution de l'Europe.

En outre, l'autre objectif de la présente thèse était d'utiliser les connaissances des disciplines et des sous-disciplines diverses afin de créer une base des données, une perception historique et culturelle sur l'époque post-classique et de l'époque hellénistique, parce que cette perception n'est pas présente dans le milieu tchèque aussi que les connaissances plus vastes sur l'hellénisme. En général, on a trouvé l'importance de faire une nouvelle périodisation de l'histoire antique – en conséquence, je propose les périodes hautes, moyennes et tardives. A l'exception de l'époque après-classique (404 - 336) j'ai divisé le développement dans la Méditerranée-Est en trois périodes : l'haute hellénisme (336 - 281), la période moyenne (281 - 222) et la période tardive (221 - 129). La Méditerranée-Nord compte trois périodes, la période haute (389 - 346), la période moyenne (346 - 270) et la période tardive (270 - 110). En ce qui concerne l'Asie Centrale, les périodes proposées sont suivantes : haute (246-186), moyenne (186-130) tardive (130 avant J.C. - 25 après J.C.). La Méditerranée-Ouest a été divisé de la façon suivante : haute (405-345), moyenne (344-272), tardive (272-202).

En vain serait la connaissance de l'hellénisme ou - autrement dit - elle serait dans un vacuum, si l'époque précédente avec son développement et son changement n'était pas bien clarifié. Or l'hellénisme était la continuité de l'époque après-classique pas seulement de point de

vue chronologique, mais aussi de point de vue de la synchrèse religieuse, ethnique et culturelle et c'est pourquoi j'ai dessiné ses démonstrations en exemples concrètes. Aussi, l'hellénisme s'est manifesté en changements dans le niveau économique, qui attirait plus d'attention pour un homme grec. Le monde grec était - dès son début - sous l'influence de l'empire perse et en conséquence, la première partie de cette dissertation traite du sujet de la création, du développement de l'empire achéménide - le premier empire mondiale multiculturel.

Après, l'histoire de l'époque après-classique apporte une diversification de pouvoir plus diverse. Les conséquences de la guerre destructive étaient tôt surmontées, ainsi par la conjoncture économique et l'expansion de la population. Athènes et Sparta n'étaient plus les centres de pouvoir, il y en avait plus pendant l'époque après-classique. En 371 dans la bataille de Leuctres, après la destruction de la hégémonie de Sparta (404 - 371), l'expansion d'autres régions commence. Thessalie était une puissance, dont souverain Iason (385 - 370) a déjà tenté d'unir Hellade et détruit l'empire perse. Il n'avait pas réalisé ses objectifs, car il était toué juste avant le début de la campagne de l'unification de Hellade. Aussi, la ligue des cités-états avait de grandes ambitions dans la région de Chalcidique sous le règne d'Olynthe.

Epameinondás, le général et homme de politique thébain, a facilité l'indépendance de Messénie et la fondation de la métropole Messéné, a aidé le décollage de la ligue d'Arcadie, la fondation de la cité Megalopolis, rétablissement de la cité Mantinela. Sparte est devenue une puissance marginale dans la politique grecque, même si elle s'est interposée dans les événements en Crète, Sicilie et l'Italie. Après la mort de leurs généraux, Thèbes ont perdu l'hégémonie (371 - 362) dans la bataille de Mantinea (362) car après la mort de Epameinondás on n'a pas trouvé un général de tel talent. La Macédonie s'est devenue une puissance la plus importante dans l'époque après-classique. Sous le règne de Philippe II. (358 - 336), le pays était une puissance économique, militaire ou en terme de sa population, a battu les cités-états grecques et ses pays frontalières (la

Thrace, l'Illyrie, la Pannonie). Philippe II. a commencé la guerre contre l'empire perse, il a envoyé l'avant-garde dans l'Anatolie, mais n'a pas réalisé la campagne à cause d'un attentat.

La croissance de la Macédonie, son victoire de Chaironéia en 338 ne serait pas possible si le particularisme des cités-états n'existait pas. Surtout, la 3e guerre sacré (356 - 346) a affaibli l'Hellade et a renforcé la Macédonie - comme on peut voir dans le chapitre sur Philippe II. La croissance ne comptait pas seulement les états hellènes, mais aussi les états des ethniques voisins dans l'époque après-classique. L'hellénisme a bien influencé la Thrace, mais surtout elle a trouvé son centre dans l'Anatolie, où la ligue des cités s'est formée en Lycie ou l'empire des Cares. Cet empire est devenu une puissance locale sous le règne de Mausolos (377 - 353), qui a contribué à la chute de la 2e Ligue de Délos en guerre des alliés (357 - 355). Athènes, aussi que Sparta, a perdu la dominance, malgré qu'il est resté un pays riche et puissant. Après la partie dédié à l'histoire, je me suis orienté vers les sujets qui aident la compréhension de l'époque après-classique.

Je me suis orienté vers les changements dans l'économie, la structure sociale dans les centres de pouvoir comme sont p. ex. Athènes, Sparta, Corinthe pour que je puisse présenter le fonctionnement des états de l'époque sur les exemples et les nombres concrets - pas seulement moyennant les discours rhétoriques ou découverts épigraphiques. J'ai traité les pouvoirs économiques des cités-états grecques dans le domaine de l'agriculture, de l'achat et des autres domaines ce qui nous permet de comprendre la politique internationale des cités-états, la nécessité d'importer les aliments ou les matières premières.

Malgré tout le succès et toute la croissance politique, les Grecs - dans l'époque avant-classique - n'étaient pas la culture la plus développée au niveau économique. La production plus développée était celle des Etrusks, des Phoeniciens ou des Carthaginies, qui doivent leurs succès aux connaissances plus développées aussi que les conditions géographiques plus favorables. Je me suis focalisé sur ce que nous nous

appelons aujourd'hui „l'écologie", les rapports entre ce domaine et les Grecs, si les besoins économiques étaient favorisés au lieu de l'écologie ou si les Grecs se sont compte rendus des effets négatifs des activités économiques. Dans ce chapitre, je me suis dirigé vers les opinions des Etrusks, des Romaines et vers les changements dans l'époque de l'hellénisme.

Mon attraction était consacrée à la loi grecque, son développement aussi que la réflexion critique de la constitution athénienne - en général, l'évolution de la démocratie, son origine et ses points de départ théoretiques. J'ai étudié les constitutions et les lois des autres états (surtout celle de Carthago) pour montrer le niveau de la culture légale des Grecs qui n'étaient pas en retard en comparaison avec les Romaines. Dans le chapitre sur le panhellénisme, j'ai clarifié le développement de l'ethnicité, des pensées ethniques grecques, les fondations de leurs états, les changements géopolitiques. Les pensées de l'époque sur l'identité n'étaient pas pareille de celles de nos jours. Les états n'étaient pas fondés sur la notion nationale, l'identité était surtout liée avec les notions locales ou triballes.

Après l'époque avant-classique, j'ai dirigé mon attention vers l'expédition d'Alexandre le Grand contre l'empire perse, j'ai évalué sa contribution, ses difficultés et la continuité des pensées d'Alexandre pendant l'hellénisme, l'héritage de l'empire perse. Les luttes des diadoques après la mort d'Alexandre le Grand sont décrits en détail. L'évolution d'hellénisme dans la Méditerranée-Est pendant l'époque moyenne (281 - 221) et tardive (221 - 129) où le royaume macédonien ainsi que les cités-états grecques sont tombées après les attaques externes sont traités. Les états des Séleucides et des Ptolemées sont dépossédés de pouvoir et l'existence des états hellènes est sous l'influence de Rome. Les Hellènes, les Macédoniens ont perdu leur pouvoir sur les faits historiques. Même si la Méditerranée- l'Est était l'arène des procès helléniques, j'ai voulu présenter les connaissances plus détaillées, jusqu'à la frontière traditionnelle des connaissances tchèques.

C'est pourquoi j'ai dédié mon attention vers les événements en Arabie, Khwarezm, Thrakii, Illyria, autour de la Mer Noir, en Asie centrale. En ce qui concerne les deux régions dernières, leur importance et développement ont marqué l'évolution de l'histoire antique qui ont indiqué l'évolution soit de l'empire romaine où celle de l'antique en général. Les états hellènes pouvaient arrêter les tribus d'origine des steppes, mais ils ont failli. Il y avait d'autres régions qui ont influencé l'histoire. La problématique pas assez décrite connue surtout moyennant l'optique de Rome ou de Carthago est celle du territoire autour de la Méditerranée-Ouest, parce qu'il n'y a pas beaucoup d'auteurs qui ont traité l'histoire des Grecs italiens ou siciliens.

Dans le chapitre sur la Méditerranée-Nord, j'ai consacré mon attention sur Carthago, la croissance de Rome, les Etrusks, mais surtout sur le procès qui a abouti en unification de l'Italie sous la direction de Rome qui a pronostiqué son hégémonie sur la Méditerranée. C'est pourquoi je me suis occupé des Italiens et les Grecs, leur présence dans ce procès et aussi, leur puissance culturelle ou politique. Après la partie dédiée à l'histoire, les chapitres sur les autres domaines sont présentes. J'ai décrit les changements dans l'économie, la structure sociale des états hellènes où la vie quotidienne en général. Dans le chapitre intitulé « Hellènes et le monde extérieur » j'ai élaboré le développement, les opinions des Hellènes sur autres ethniques, leurs rapports et j'ai bien accentué les échanges mutuelles.

Alors, une notion anthropologique de Ralph Linton a été prouvée - aucune culture n'est assez „pure" et celle grecque (ou hellène, autrement dit) n'était pas une exception. La position d'une femme dans la société grecque est un autre sujet pas assez connu. C'est pourquoi je l'ai exposé en détail en montrant le rôle d'une femme, les opinions traditionnelles et aussi, les exceptions. Surtout, les femmes grecques tenaient une position pas seulement pendant l'époque hellène, mais aussi pendant la république ou l'empire romain. Après, je me suis occupé de la littérature hellène et ses changements dans les genres divers. Alors, une évolution du drame,

de la poésie et aussi, une naissance de nouveaux genres comme les histoires d'amour, la poésie didactique, logos didacticos etc.

Dans le chapitre sur la philosophie, j'ai élaboré des courants existants et nouveaux pas de point de vue de l'histoire de philosophie, mais comme une partie de l'époque, d'un mode de vie si typique pour l'hellénisme et qui a été favorable pour le développement de nouvelles directions comme le scepticisme, l'épicurisme, le stoïcisme marquant les changements considérables. Les écoles philosophiques traditionnelles ont marché la même voie, p.ex. la syncrèse du scepticisme et du platonisme dans l'Académie de Platon sous l'égide de Carnéade (214 - 128). Je me suis occupé des pensées politiques, des modèles de gouvernement différents dans les états-hellènes et des regroupements.

Les fonctions, le fonctionnement et les pratiques des oracles, son importance dans la vie des Grecs ont été discutés. Dans la partie sur la religion, j'ai décrit les pensées des Grecs sur la mort, l'âme et la vie posthume. J'ai essayé d'attraper l'atmosphère de l'époque, de décrire les courants des idées, des pensées et de prouver que malgré le développement des cultes hellènes, la religion traditionnelle - pas seulement anthropomorphique - avait sa position, car les pensées religieuses des Grecs étaient très variées. Après, les écoles de médecine aussi que les personnages les plus importantes sont décrits, en mettant l'accent sur le progrès dans les connaissances anatomiques, ophtalmologiques ou de chirurgie.

Un grand soin est dédié à la science et la technique dans l'époque hellène - pas seulement au niveau des connaissances, des inventions, mais aussi au niveau de la compréhension de ce temps-là. Malheureusement, le point de vue non-platonien prends toujours l'importance - autrement dit, où la science et la technique n'avaient aucune importance, les expériences, la recherche et l'application des principes théorétiques ont pris naissance par hasard, sans les preuves ou les efforts systématiques. Un technicien, un scientifique orienté sur la nature et la physique avait un statut social bas, son travail était considéré impure et digne d'un esclave. Pendant l'hellénisme, la

situation était tout à fait différente - les scientifiques et les techniciens étaient invités même aux cours royales. Le niveau technique des produits était haut, comme les inventions de Ctésibios, Philon où Archimède preuvent; ce qui fait une partie relativement petite de notre savoir sur la science hellène, parce que la plupart des connaissances ne s'est pas conservée.

Le dernier chapitre est dédié à l'architecture, son origine, des exemples d'ordre corinthien, des architectes, des monuments sans regarder le style de construction. J'ai examiné le phénomène d'urbanisation, le niveau de vie, l'hygiène des cités (p.ex. Thourioi ou Olynthos). Après, je me suis orienté vers les centres de villes - Alexandira, Antiocheia, Pergamon. Dans le domaine de l'art, les artistes les plus connus sont présentés, aussi que les changements dans la sculpture, la peinture et le niveau d'acquis. Je n'ai pas négligé „l'art petit" - les sculptures en terre, la bijoux, la mosaïque, la production des pièces d'argent avec ses aspects esthétiques, pas seulement économiques.

En conclusion, j'ai résumé toutes les connaissance et dans la réflexion, je me suis posé des questions comme pourquoi est l'histoire d'hellénisme et son rôle si marginalisé et sous-estimé, quelles sont les raisons de la fin de l'époque. Une question toujours présente est celle des fondations de l'Europe - pourquoi considérons-nous l'empire romain la souche de l'Europe, si ses pratiques, son esprit et son âme sont si loin de la culture hellène. Aussi, j'ai décrit la position d'hellénisme dans la culture populaire. Enfin, j'ai tracé mes objectifs pour la recherche future - la découvert de l'époque grecque-romaine (129 - 31), des états marginaux, des cultures mal connues.

L'autre objectif de ma recherche est aussi la publication du travail au sujet de *La guerre pendant l'antiquité* qui permettra de clarifier le rôle des luttes militaires, du phénomène de la guerre dans la vie sociale. Comme le nom indique, le travail sera orienté sur l'hellénisme, qui apportait un grand développement de la technique et de l'art militaire.

Dans mon avis, l'héritage culturel d'hellénisme mérite aussi une réflexion plus détaillée - même si l'hellénisme finit par la destruction de l'empire Parthe (247 avant J.C. - 224 après J.C.) ou celle des Kouchans (30 avant J.C. - 375 après J.C.). Toutefois, l'hellénisme comme un phénomène culturel continue jusqu'à la fin de l'antique (5e siècle). Alors, une élaboration profonde de la littérature, rhétorique, des fêtes religieuses et d'autres domaines sera nécessaire, car ils n'étaient pas couverts ou assez décrits dans ce thèse.

9. SEZNAM PUBLIKOVANÝCH PRACÍ, OHLASY

Épeirský král Pyrrhos, helénistické vojenství v době 4. -3. stol. př. n. l., římské vojenství v době 3. stol. př. n. l. (FF ZČU 2007) – bakalářská práce)

Evropská věda a filosofie, editor Nikolaj Demjančuk (kapitola *Francis Bacon a jeho pojetí vědy*) FF ZČU 2008

Proměny Antického Středomoří (FF ZČU 2009) – diplomová práce

Druhá Světová Válka – Příklad Tachovsko, Pohraničí nejsou Sudety (kapitola ve spoluautorství s PhDr. Jiřím Nenutílem, FF ZČU 2010)

Platonica Philonica II. – Faidros, (kapitola *Topografie Athén v 5 a 4. stol. př. n. l. aneb Faidrova cesta Athénami*) (FF ZČU 2011)

Exhumace obětí II. světové války předpoklady, východiska, výzkum (kapitola *Pohřbívání ve Starověku*) (FF ZČU, Plzeň 2012, 978-80-261-0086-7)

Platonica Philonica III. Logos mezi Platónem, Aristotelem (kapitola *Minoritní autoři, aneb kam sahá logos?*) (FF ZČU 2013)

Recenze:

Terry Jones, Alan Ereira - Barbaři (přeložila Jana Jašová). 2009. *Mladá fronta a.s., Praha* (AntropoWEBZIN 2-3/2009)

Johan Huizinga – Podzim středověku. 2010 (AntropoWebzin 2/2011)

Karl Christ – Krize a zánik římské republiky. 2010. Vyšehrad s.r.o. (AntropoWebzin 3/2011)